

धन्यवादाः ।

अद्य सानन्दं तस्मै निखिलसङ्गसमुदयसनाथीकृतानन्तब्रह्माण्डनायकाय श्रीमतेऽपारशरुणापारावाराय भगवते भक्तकामकल्पद्रुमाय सन-
मोवाकमनन्तान्धन्यवादान्मनसा मन्महे । येन श्रीभगवता निजलीलाप्रभावतोऽनन्तानि ब्रह्माण्डानि निर्माय तत्र स्वयं विद्यामयस्वरूपेणाविश्वेय
तदनु सुरनरादिविधाकारेण निजलीलाभिरवतीर्य स्वस्वामिभावेन विपरिणम्य चाशेषब्रह्माण्डकार्यक्रमोऽनादिकालतोऽनन्तकालपर्यन्तं निर्वाह्यते ।
निजनित्यलीलास्वरूपेण निजविभूतिमहिमानं च निरन्तरं पर्यालोच्य निजस्वरूपे स्वानन्दमयतयाऽवतेष्टीयते च । यस्यः चेश्वरस्य ज्ञानलेशेनैतत्स
मयं परापराविद्यात्मकं बाङ्ग्यं समस्ते जगति त्रयीस्वरूपेण प्रकाशमानं विराराज्यते । यस्य चांशांशावतारैरिदं जगत्पुनःपुनः स्वकीयविज्ञानमयेन
ज्योतिषा समुद्देदीप्यते च । स एषः भगवतः स्वस्वरूपत्वेनाविशेषात्स्वलीलाविषयत्वेऽपि तदपरमायाविलसितविभ्रमविवशतया परिच्छिन्नहृष्टीनाम
स्मदादिजीवानां दृष्ट्या भगवतः परंपरया जगत उपरि भूयानुपकार इति स्मृत्वा वयं तस्मै भगवतेऽनन्तान्धन्यवादान्कृतज्ञेन मनसाऽऽशास्महे ।

अथ च तस्यैव परमपुरुषस्य लीलावताररूपाय श्रीव्यासमहर्षये सन्तु कोटिशो धन्यवादाः । येन श्रीभगवता व्यासमहर्षिणाऽवतीर्य कालवशेन
प्रसरताऽज्ञानेन लुप्तप्रायतादशामभ्युपगियासतीनां समस्तवेदादिविद्यानां निजमतिप्रदीपेन पुनरुज्ज्वलीकरणं व्यधायि । शतकोटिप्रविस्तरं पुराणवि-
द्याबाङ्ग्यं चतुर्लक्षसङ्ख्याकश्लोकैः सारसमाकर्ष्य च पुनर्व्यवास्थापि यत्र चास्माकं सर्वेषां सदाचारः सम्यगुपवर्णितः समस्तवेदार्थश्च सम्प्रकटितः
प्रचकास्ति । शारीरिकब्रह्मसूत्रैर्वेदांतविद्या च समुज्ज्वालिता । स एष तस्यास्माकमुपरि भूयाननुग्रह इति तदीयमुदारचरितं शिरसा श्लाघामहे ।

अपि च तेभ्यः सज्जनेभ्यो महामान्येभ्यो विद्मज्जनेभ्यो वयं बहुन्धन्यवादान्वदामो ये सततं परिचरन्ति श्रुतिस्मृतिप्रतिपादितं सदाचारमिति ।
अथ च सांप्रतं ये महांतः सज्जनाः स्वकीयमुदारचरितं जगति प्रकाशयन्तो निजप्राचीनसरस्वतीसंग्रहालयादतिरप्रभावसमलंकृतानि
नानाविधानि वेदशास्त्रपुराणधर्मशास्त्रव्याकरणन्यायमीमांसावेदांतयोगसाङ्ख्यज्योतिषवैद्यककाव्यालङ्कारनाटकचम्पूप्रभृतिपुस्तकानि मुद्रणद्वारा
जगति प्रकाशयितुं प्रदायास्माञ्छथसाहाय्येनोपकुर्वन्ति । विद्याप्रकाशनसाहाय्याद्भयं तेभ्यो बहुन्धन्यवादान्वदामः ।

तत्रसंगेनैवाद्यैतस्य “श्रीस्कान्दमहापुराण” पुस्तकस्य मुद्रणेन प्रकाशनायास्मभ्यं येः परमपूज्यैः सकलसज्जनवरण्यैः श्रीमन्महाभ्यु-

द्वयैः साहाय्यं प्रदत्तम् । यस्य च साहाय्यस्य प्रभावेणाद्यैतत्सर्वतोऽपि समग्रतयाऽत्यन्तं दुर्लभं श्रीस्कान्दमहापुराणं समग्रमद्य सर्वेषां सज्जनानां सुलभतया संग्रहार्थं पुरत उपस्थापनस्य सुदिनं नः समागतम् । अत एव वयं सहर्षं तेषां महाभ्युदयानां सुमंगलपवित्रनामधेयानि प्रकाशयामः—

- १ पुस्तकम्—श्रीमन्तमहाराजश्रीशंकररावजीमहाराजानां—दक्षिणात्यभोरसंस्थानाधिपतीनाम् ।
- २ पुस्तकम्—पंडितवर्यमहामहोपाध्याय श्रीबाकेलालगोस्वामिनां—दिक्षीपत्तननिवासिनाम् ।
- ३ पुस्तकम्—ठाकुरश्रीमहान्चन्द्रशुभनामधेयानां—पञ्चाबप्रांतांतर्गतामृतसरपत्तननिवासिनाम् ।
- ४ पुस्तकम्—पण्डितवर्यश्रीलज्जारामजीमहाभ्युदयानां द्वारा समागतं—पण्डितमान्यश्रीत्रुगुलकिशोरसमभिधेयानां—ईस—सतोहा—निवासिनाम् ।
- ५ पुस्तकम्—पण्डितवर्यश्रीहरिकृष्णवेङ्कटरामशास्त्रिमहाराजानाम्—औरंगाबादपत्तननिवासिनाम् ।
- ६ पुस्तकम्—पण्डितवर्यश्रीज्येष्ठाराममुकुन्दजीशास्त्रिणां—मुंवापुरीनिवासिनाम् ।
- ७ पुस्तकम्—पण्डितवर्यश्रीज्वालाप्रसादजीशास्त्रिवर्याणां—मुरादाबादनिवासिनाम्—उद्योगाह्वयव्रतीः प्राप्तम् ।
- ८ पुस्तकम्—पण्डितवर्यश्रीपरशुरामकृष्णवैद्य—माधवकौलेज—एतेषां द्वारा समागतं—पण्डितवर्यश्रीकाशिनाथाचार्याणां मालवप्रांतवर्त्युजयनी स्थमाधवकौलेजसंस्कृताध्यापकानाम् ।

एवमेतेभ्यः परममान्येभ्योऽत्युदारचरितेभ्यो महोदयेभ्य एतानि श्रीस्कान्दमहापुराणस्यादर्शप्रतिपुस्तकानि पूर्णान्यपूर्णाणि च यथोपलब्धान्यव्यस्माकं समीपे समागतानि सन्ति । तेषामेतेषां सर्वेषां पुस्तकानां साहाय्येनास्माभिरेतत्कादं महापुराणं श्रीबृहन्नारदीयमहापुराणोक्तानुक्रमणिकातुसारेण क्रमसंबद्धं विधाय बहूनां प्रतिपुस्तकं नियमितानां शास्त्रिणां साहाय्येन सम्यक्परिशोधय पाठांतर—शब्दार्थ—वाक्यार्थ—श्लोकार्थसुव्यञ्जकटिप्पणीभिः समलंकृत्य यतस्ततः समग्रतया सुदुर्लभमपि तेषां सर्वेषां पुस्तकानां संमेलनेन समग्रं कृत्वा श्रीमतां समस्तभूमण्डलनिवासिनां सज्जनानां पुरतः श्रीपरमेश्वरकृपयाद्य समुपढौकितम् । सोऽयमेतेषामत्युदारचरितानां महामान्यानां पुस्तकप्रदानसाहाय्यकरणेन सर्वजगदुपरि भूयानेवानुग्रहः । अत एतेभ्यो महामान्येभ्यो वयं सहर्षं साभिनंदनमसंख्यान्धन्यवादान्प्रशास्महे ।

एवमेव हि विद्याप्रसारसाहाय्यादिसत्कार्ये श्रीमतां सदैव सद्बुद्धिः श्रीशकृपया समुद्यच्छतादित्यभ्यर्थयते—

श्रीमतामनन्वोपकारस्मर्ता नम्रसेवकः—क्षेमराज श्रीकृष्णदासः—“श्रीवैकेश्वर” स्वीम्—पुत्रणालयाध्यक्षः—सुंवाई.

श्रीः ।

प्रस्तावना.

—००३३३३३—

अथ खलु श्रीमदनन्तसद्गुणगणालंकरणान्तकोटित्रह्याण्डमण्डलाखण्डलप्रभृतिवृन्दारकवृन्दवन्दितपदारविन्दनियन्दमानामन्दानन्दमन्दोहभिलिन्दायमानमानसवैखानस
मुनिजनजेगीयमानविमलविरुदावलिविराजमानदिव्यलीलावतारसमनुग्रहीतसमस्तभक्जनकामनापारिपूरणनिबद्धपारिकरश्रीपरमेश्वरकृपाप्रसादसमवाप्तविशुद्धशेमुधीविशेषविक
सितविद्यावैभवकृतार्थीकृतार्थीवलयाणां समस्तधरणीतलविराजमानविधिसम्यसम्भावितसमाप्तभाजितद्वित्वसौजन्यसौशील्यप्रभृतिसद्गुणगणावामप्रसरबुधजनसरस्वती
जेगीयमानविमलयशोवलक्षीकृतदिङ्मण्डलानां परमपूज्यताभाजनसमस्तसज्जनशिरःसरोजसम्भावितनमस्क्रियाप्रभृतिपुरस्क्रियाणां सकलवेदशास्त्रपारावारपारदृश्वनां निखि
लकलाकलापकौशल्यशाल्योत्सलितदुब्धिनिबद्धाशयानां समस्तभूमण्डलनिवासिनां सन्मान्यविद्वज्जनानां पुरतोष नूतनपरिचयप्रभावपरिस्फुरदभिनवादरातिशयसमुत्कण्ठित
सारस्वतीसुप्रसादसमवाप्तसुमङ्गलमयीर्वाणवाग्देवतामधुरतरविलासमोह्यासविकसितैः प्रास्ताविकैः कतिपयैर्वाक्यनिकुरम्बैः सुमङ्गलमयमभिनवोदन्तं निवेदयितुं समुत्कण्ठते
ऽस्मदीयमानसम्. तदत्र समस्तविद्वज्जनानां सुविचारविलसितं चिचमासमन्ततो विविधविचारणीयप्रस्तुतकार्यकदम्बकादावर्ज्यं प्रकृतेऽस्मदीयेऽभिनवोदन्तनिवेदनीये
वक्तव्योरोसमवधानाय कृतक्षणं जायतामिति सप्रश्रयं साञ्जलिबन्धं संप्राथ्यं निजवक्तव्यांशामुषोद्धातमुखेन प्रस्तोतुमारभामहे—

अथि समस्तसज्जनाः ! विदितमेव खलु सकलवैदिकधर्ममार्गानुयायिनां सदाचारसम्पन्नानां तत्रभवतां भवताम्, यत्—सकलवाङ्मयस्यादिबीजभूतो वेदो भगवद्रूप इति ।
तदेतदेव किञ्चिदत्र विविच्यते—“तल्लोकपद्मं स उ एव विष्णुः प्राचीविशत्सर्वगुणावभासम् । तस्मिन्स्वयं वेदमयो विधाता स्वयंभुवं यं प्रवदन्ति सोऽभूत् ॥” इति भृति
मैत्रेयोक्तैः साक्षाद्विष्णुरूपः स्वयंभूः सर्ववेदोपवेदेतिहासपुराणोपपुराणवार्तादण्डनीत्यान्वीक्षिक्यादिभिः स्वोत्पन्नज्ञानविभूतिभिः सह सदैव विराजमानो वरीवर्ति । तस्मादेव च
ज्ञानस्वरूपेणोपादानकारणरूपाद्भगवतो वेदविद्याविर्भावः समभवत् । तदुक्तं श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे—“ऋग्यजुःसामाथर्वण्यान्वेदादीन्मुखतोऽसृजत् । शस्त्रमिज्यां स्तुति
स्त्वोमं प्रायश्चित्तं व्यथात्कमात् ॥ आयुर्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वं वेदमात्मनः । स्थापत्यं चासृजद्वेदं क्रमात्पूर्वादिभिर्मुखैः ॥ इतिहासपुराणानि पञ्चमं वेदमीश्वरः । सर्वेभ्य एव
वक्त्रेभ्यः ससृजे सर्वदर्शनः ॥” इत्यादिना । तांश्च स्वस्वरूपवान्निस्त्यसिद्धान्वेदान्भगवान्निजाचिन्त्यशक्त्या वैश्वदीक्षया ब्रह्माणमुपदिदेश । एतदेवोक्तं श्रुतौ—“यो ब्रह्माण

विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै ।” इति । अनया श्रुत्या च नित्यसिद्धानेव स्वान्तःस्थितान्वेदान्प्रणवमातृकारूपेण सुसूक्ष्मान्ब्रह्मसुखेभ्य ऋगादिर्यूल
 रूपेणाविर्भावयामसेति तावदुच्यते । अत एव—“अनादिनिधना नित्या वायुत्सृष्टा स्वयम्भुवा । आदौ वेदमयी दिव्या यतः सर्वाः प्रवृत्तयः ॥” इति स्मृतेः
 “वाचा विरूपनित्या” इति श्रुतेश्च वेदानां नित्यत्वम् । यच्चोक्तम्—“ऋचः सामानि जज्ञिरे” इति । तत्राप्याविर्भाव एव बोध्यः—जनेः प्रादुर्भावार्थकत्वात् ।
 ननु “शास्त्रयेनित्वात्” इति व्याससूत्रस्य का गतिः ? इति चेत्—तत्र ‘द्योनि’शब्दः प्रमाणार्थक एव बोध्यः; तेन ‘तं त्वौपनिषदं पुरुषं पृच्छामि” इत्युप
 निषद्बोध्यत्वं ब्रह्मणस्तत्सूत्रं प्रशास्ति । किं च—“एवं वा अरेऽस्य महवो भूतस्य निश्वासितमेतद्यद्देवदो यजुर्वेदः सामवेदः” इत्यादिश्रुतिरपि वेदानामुत्पत्तिं
 निराकरोति । आसप्रश्नासादिवद्ब्रह्मणानन्तःस्थितान्वेदाँह्नीलयाऽऽविर्भाविकत्वत्वेऽपि ब्रह्मोपादानता वेदानां
 जातैव, तथात्वे च तेषां पौरुषेयत्वं कथं न भविष्यति ? न च ब्रह्मकार्यत्वेऽपि तेषां वेदानां पौरुषेयत्वं नामास्ति—पुरुषमात्रजन्यत्वेऽपि पौरुषेयत्वे
 प्यानुपूर्वविशेषस्य पुरुषजन्यत्वान्भीमासंकमन्यस्यापि वेदाप्रमाणप्रसङ्गात्, वर्णनित्यत्वमात्रेणैवापौरुषेयत्वव्यवस्थायने लौकिकास्मादिवाक्यस्याप्यपौरुषेयत्वप्रसङ्गाच्च ।
 तस्मान्मानान्तरेणार्थमुपलभ्य रचितत्वं पौरुषेयत्वं सापेक्षत्वलक्षणाऽप्रामाण्यप्रयोजकम् । तच्च न वेदेयु, वेदार्थस्य मानान्तरागोचरत्वात् । इदमेव हि श्रुत्या निश्वास
 दृष्टान्तेन दर्शितम् । तथा हि—निश्वासः पुरुषाज्जायमानोपि न पुरुषचिकीर्षजन्यः—सुप्रावपि तद्दर्शनात् । एवं समग्रो वेदो ज्ञानस्वरूपेणोपादानकारणरूपाद्ब्रह्मणो जायमा
 नोऽपि न ब्रह्मचिकीर्षजन्यः—वेदार्थस्य वेदातिरिक्तमानाविषयत्वात् । इत्यनया विधया ‘कारणगुणा हि कार्यगुणानारभन्ते” इति न्यायेन कारणरूपस्य ब्रह्मणो नित्य
 त्वनन्दाविर्भूतवेदानामपि नित्यत्वं तावत्सिद्धम् ॥ एतेषां वेदानां च प्रथमतः प्रणवरूपेण सूक्ष्मतयाऽवस्थितिरासीत् । ततः प्रणवतो मातृकाणामाविर्भावोऽभवत् । तास्ता एव
 मातृकाः, या अक्षरसाम्राज्यत्वेनोच्यन्ते । तस्मादक्षरसाम्राज्यत एव सर्वा आन्वीक्षिक्यादयोऽष्टादश विद्या अपि ब्रह्मद्वारा सम्भूताः । तदेतदुक्तं श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धेविदुरे
 प्रति मैत्रेयेण—“ऋग्यजुःसामाथर्वण्यान्वेदादीन्मुखवोऽसृजत्” इत्यारभ्य—“आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिस्तथैव च ।” इत्यादिना “शब्दब्रह्मात्मनस्तात्” इत्यन्तेन ।
 तत्रैतासामष्टादशविद्यानां भेदाः प्रत्येकशोऽनन्तरासाखावशादनन्तशः प्रसृताः सन्ति । मुख्यतया ता अष्टादशविद्याश्चाधुनोद्देशादिक्रमेण स्तोकं प्रदर्श्यन्ते । तत्र—ऋग्य
 जुःसामाथर्वभेदेन वेदाश्चत्वारः, शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिःशास्त्रं छन्दोविचितीरिति पद्मेवेदाङ्गानि, पुराणानि न्यायविस्तरः मीमांसा धर्मशास्त्रमिति चत्वार्यु
 पांगानि, आयुर्वेदः धनुर्वेदः गान्धर्वम् अर्थशास्त्रमिति चत्वार उपवेदाः, इति मिलित्वा संकलयन्नाष्टादश विद्या भवन्ति । तत्र च महापुराणेषूपुराणानामन्तर्भावः, न्यायनये
 वैशेषिकनयस्यान्तर्भावः, मीमांसायां वेदान्तस्यान्तर्भावः, धर्मशास्त्रे च महाभारतरामायणयोः सांख्यपातञ्जलपाशुपतवैष्णवादीनां चान्तर्भावः । एवमष्टादशविद्यारूपाण्ये

तावन्ति ह्यास्तिकानां धर्मप्रस्थानानि भवन्ति । अन्येषामेकदेशिनां धर्मप्रस्थानानामेवेवान्तर्भावः । इत्थमिह साक्षात्परया परमार्थोपयोगिनां वेदोपकरणानामेव प्रस्थानानां भेदो दिङ्मन्त्रेण दर्शितः ॥ अथैतेषां प्रस्थानानां स्वरूपभेदेहेतुः प्रयोजनभेदस्तावत्किञ्चिदुच्यते । तत्र धर्मप्रतिपादकमपौरुषेयं वाक्यं वेदः । स च मन्त्रब्राह्मणाल्पकः । “मन्त्र ब्राह्मणयोर्वेदनामधेयम्” इति तत्स्वरूपस्यान्यत्रोक्तेः । तत्र मन्त्रा अनुष्ठानकारकभूतद्रव्यदेवताप्रकाशकाः । ते चर्गजुःसामभेदेन त्रिविधाः । अथर्वणवेदस्यैतेषु त्रिन्वेवान्तर्भूतत्वेन पृथक्कथाऽनभिधानम् । तदेवं निरूपिता मन्त्राः । मन्त्रव्याख्यानरूपं ब्राह्मणमपि त्रिविधम्—विधिरूपमर्थवादरूपं तदुभयविलक्षणं चेति । तत्र विध्यादीनां लक्षणेभेदाद्विस्तारोन्मतेऽवसेयः । तदेतद्ब्राह्मणं च पुनरग्रविधम् । तदुक्तं बृहदारण्यकश्रुतौ—“इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः श्लोकाः सूत्राणि व्याख्यानान्यनुव्याख्यानान्यप्यैव निश्चसितानि” इति । तत्र कथाप्रतिपादक इतिहासः, विश्वस्य पूर्वविस्थानिरूपकं पुराणम्, उपासनात्मविद्याप्रतिपादिकाः विद्याः, या चोपास्यदेवहरस्यप्रतिपादिका सोपनिषत्, ये मन्त्राः श्लोकवत्कथन्ते ते श्लोकाः, संक्षिप्तार्थप्रतिपादकं सूत्रम्, विस्तृतार्थप्रतिपादकं व्याख्यानम्, व्याख्यानस्यापि स्फुटतापादकमनुव्याख्यानम् । एतान्यष्ट ब्राह्मणानि ॥ शिक्षाकल्पहरस्यादीनां च वेदसाङ्गतापादकत्वमेव । मन्त्रब्राह्मणयोर्व्याख्येयव्याख्यानताभावोऽस्ति । तच्च “मन्त्रवर्णिकम्” इति सूत्रव्याख्येयाने प्रतिपादितं वृत्तिकारैः ॥ एवं च कर्मकाण्डगुणकाण्डब्रह्मकाण्डात्मको वेदो धर्मार्थकाममोक्षहेतुः । स च हौत्राध्ययवौद्रात्रप्रयोगत्रयरूपेण यज्ञकर्मविभागनिर्वाहार्थं भिन्नः । अथर्ववेदस्तु चतुर्थो वेदत्रयवशिष्टब्रह्मत्वकर्तव्यताप्रतिपादकोऽपि शान्तिकर्षौष्टिकमिचारिकोऽपि शान्तिकर्मप्रतिपादकत्वेन सर्वोपयोग्येव ॥ आचार्यप्रवचनभेदात्प्रतिवेदं भिन्ना भूयस्यः शाखाः सन्ति । तज्ज्ञानं च चरणव्यूहाख्यवैदिकग्रन्थाद्बोध्यम् ॥ अथ पण्णां शिक्षावेदांगानां च प्रयोजनं तावदुच्यते । तत्र शिक्षाया व्याकरणस्य च सुस्पष्टवर्णोच्चारणपदसाधुत्वविज्ञानार्थमुपयोगः । मन्त्रपदार्थज्ञानार्थं निरुक्तस्योपयोगः । तत्र हि निरुक्ते नामाख्यातनिपातोपसर्गभेदेन चतुर्विधं पदजातं निर्वचनेन निरूप्य वैदिकपदानामर्थः प्रदर्शितः । एवमृङ्मन्त्राणां पादबद्धानुडुवादिच्छन्दोविशिष्टत्वात्तदज्ञाने च निन्दाश्रवणाच्छन्देज्ञानार्थं पिङ्गलविरचितायाश्छन्दोविवितेरुपयोगः । एवं वैदिककर्मदर्शोदिका लक्षणार्थमादित्यप्रभृतिप्रणीतस्य ज्यौतिषस्योपयोगः । एवं शास्त्रान्तरीयगुणोपसंहारेण वैदिकानुष्ठानक्रमविशेषविज्ञापनायाश्चलयनसंख्यायनवौधायनापस्तम्बकत्यायनशाठ्यायनत्रय्यारुण्यादिप्रणीतानां कल्पसूत्राणामुपयोगः ॥ एवं निरूपितः पण्णां वेदाङ्गानां प्रयोजनभेदः ॥ अथ चतुर्णांमुपाङ्गानां प्रयोजनभेदस्तावत्किञ्चिदुच्यते । तत्र सर्गप्रतिसर्गमन्त्रन्तरवंशंशयानुचरितप्रतिपादकानि भगवता बादरायणेन निरूपितानि पुराणानि । तानि च महापुराणोपुराणोपोपुराणभेदाच्चतुःपञ्चाशत् । तद्विषये विशेषेण पतोऽत्र पृथक्त्वकव्यं तदुपरिद्वष्टव्यामः ॥ तेषां पुराणानां च सर्गप्रतिसर्गोद्विज्ञानं सद्धर्माचरणप्रवृत्तिदर्शनमेव सम्यक्प्रयोजनम् । न्याय आन्वीक्षिकी विद्या गौतमप्रणीता । प्रमाणप्रमेयादिपौडशपदार्थानामुद्देशालक्षणपरीक्षाभिस्तत्त्वज्ञानान्धिःश्रेयसाधिगम एव तत्प्रयोजनम् । कणादप्रणीतं वैशेषिकं शास्त्रमपि सप्तपदार्थव्युत्पादनैकप्रयोजनम् ।

तच्च न्याय एवान्तर्भूतमित्युक्तं प्राक् । मीमांसा द्विविधा—धर्ममीमांसा शारीरिकमीमांसा चेति । तत्र द्वादशाध्यायी धर्ममीमांसा “अथातो धर्मजिज्ञासा” इत्यारभ्य “अन्वा
 हार्यं च दर्शनात्” इत्यन्ता भगवता जैमिनिना प्रणीता । तस्याश्च धर्मप्रमाणादिविज्ञानपूर्वककर्मकांडव्यवस्थापरिज्ञानायोपयोगः । शारीरिकमीमांसा च “अथातो ब्रह्म
 जिज्ञासा” इत्यारभ्य “अनावृत्तिः शब्दात्” इत्यन्ता जीवब्रह्मैकत्वसाक्षात्कारहेतुश्रवणाख्यविचारप्रतिपादकाद्यायानुपदर्शयन्ती भगवता वादरायणेन कृता । तस्याश्च
 जीवब्रह्मैक्यसाक्षात्कारः प्रयोजनम् । एवं धर्मशास्त्राणि मनुयाज्ञवल्क्यविष्णुयमगिरिवसिष्ठदक्षशातातपराशरगौतमशंखलिखितहारीतापस्तम्बोशिनोव्यासकात्यायनबृहस्प
 तिवेवलनारदपैठीनसिप्रभृतिभिः कृतानि वर्णाश्रमधर्मविशेषाणां विभागेन प्रतिपादकानि । वर्णाश्रमधर्मविशेषविज्ञानमैवैषां प्रयोजनम् । एवं व्यासकृतं महाभारतं बाल्मी
 किकृतं रामायणं चेतिहासत्वेन प्रसिद्धे । ते च धर्मशास्त्र एवान्तर्भूते इत्युक्तं प्राक् । एवं सर्वदेवसाधारणमन्त्रशास्त्रं श्रीमहादेवब्रह्मगौतमादिप्रणीतं धर्मशास्त्र एवान्तर्भूतम् ।
 स्वष्टदेवतायाः सकाशात्त्रामीप्सितफलप्राप्तिस्तत्प्रयोजनम् । एवं निरूपितश्रुतानुसृष्टानां प्रयोजनभेदः ॥ अथ चतुर्णामुपवेदानां प्रयोजनभेदः ॥ अथ चतुर्णामुपवेदानां प्रयोजनभेदस्तावत्किञ्चिदुच्यते । वेदचतु
 ष्यस्य च क्रमेण चत्वार उपवेदाः । तत्रर्वेदोपवेदस्य ब्रह्मप्रजापत्यश्रव्यादिनिर्मितस्यायुर्वेदस्याष्टौ स्थानानि भवन्ति—सूत्रं शारीरमैन्द्रियं चिकित्सा निदानं विमानं कल्पं
 प्रसिद्धिश्चेति । कामशास्त्रस्याप्यायुर्वेद एवान्तर्भावः—सुश्रुतेन वाजीकरणख्यकामशास्त्रस्याभिधानात् । एवं समस्तस्यायुर्वेदस्य रोगतद्धेतुरोगनिवृत्तितत्साधनज्ञानं प्रयोज
 नम् । तच्च मोक्षसाधनीभूतशरीरारोग्यसंपादकत्वेन मोक्षोपयोग्येव । एवं यजुर्वेदोपवेदो धनुर्वेदः पादचतुष्टयात्मको विश्वामित्रप्रणीतः । शत्रियाणां स्वयमर्चरणं युद्धं द्रुष्टद
 स्युचौरादिभ्यः प्रजापालनं च धनुर्वेदस्य प्रयोजनम् । एवं सामवेदोपवेदो गान्धर्वशास्त्रं भरताचार्येण प्रणीतम् । तत्र नृत्यगीतवाद्यभेदेन बहुविधोऽर्थः प्रपञ्चितः । तस्य
 गान्धर्ववेदस्य देवताराधननिर्विकल्पकसमाध्यादिसिद्धिः प्रयोजनम् । रसशास्त्रं च बहुविधं भरतेनैव प्रणीतं गान्धर्ववेदे एवान्तर्भूतम् । तच्च रसरीतिशाब्दालङ्कारार्थालङ्कारना
 यकनायिकादिवर्णनरूपम् । अथाथर्ववेदोपवेदोऽर्थशास्त्रम् । तच्चैहिकसर्वसुखोपलब्धिप्रयोजनम् । अथ च तदनुसार्थेव नीतिशास्त्रमपि मन्वादिभिः सूत्रितं कामंदकादिभिः
 प्रणीतम् । तत्संधिविग्रहादिभैरवेनेकथा । लौकिकसर्वव्यवहारनैपुण्यमेव तत्प्रयोजनम् । एवमथशास्त्रं गजशास्त्रं शिल्पशास्त्रं सूयशास्त्रं चतुःषष्टिकलाशास्त्रं चेति नानाशास्त्राणि
 शालिहोत्रादिनामुनिभिः प्रणीतानि । तेषां च सर्वेषां लौकिकतत्प्रयोजनभेदो द्रष्टव्यः ॥ एवमष्टादश विधाः समयोजनाः संक्षेपतो नामनिर्देशेन प्रोक्ताः ॥
 एवमेव कपिलमुनिप्रणीतं सांख्यशास्त्रं पतञ्जलियुनिप्रणीतं योगशास्त्रं भगवता पशुपतिना त्रिनिर्मितं पाशुपतशास्त्रं नारदादिभिः कृतं पाञ्चरात्रादिकं वैष्णवशास्त्रं चेत्येवमादिवं
 दानुक्कूलः प्रस्थानभेदः प्रदर्शितः । इत्थं हि वेदराशिभ्यश्च भगवतो ज्ञानमयं शरीरमित्याख्यायते ॥ एतस्माद्देवमयाद्ब्रह्मण एव सकलसृष्ट्युत्पत्त्यादिव्यवस्था प्रचा
 चलीतीति सर्वमनवयम् ॥

अथ प्रकृतमनुस्रामः ॥ यदुक्तं प्राग्वेदमयस्य भगवत उपाङ्गेषु पुराणस्य परिगणनमिति । तद्विषयेऽधुना किञ्चिद्विवेकः प्रस्तूयते—अथ पुराणनाम विश्वस्य पूर्वाव
 स्थानिरूपकं व्यासादिमुनिप्रणीतं वेदार्थवर्णनैकरं पञ्चलक्षणान्वितं शास्त्रम् । “पुराणं पञ्चलक्षणम्” इत्यमरः । पुराणशब्दनिरुक्तिः सौपक्रयोक्ता ब्रह्मांडपुराणे प्रक्रि
 यापादे—“यो विद्याचतुरो वेदान्साङ्गोपनिषदो द्विजः ॥ न चेत्पुराणं संविद्यान्नैव स स्याद्विचक्षणः ॥ इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् ॥ विभेत्पल्पश्रुताद्रेदो मामयं
 प्रहरिष्यति ॥ यस्मात्पुरा ह्यनकीदं पुराणं तेन तत्सृष्टम् ॥ निरुक्तमस्य यो वेद सर्वपापैः स मुच्यते ॥” इति । अथ पुराणोपनिस्तावत्किञ्चिन्निर्णीयते । सा चेत्यम्—
 “ऋचः सामानि च्छंदांसि पुराणं यजुषा सह ॥ उच्छिष्टाज्जिरे सर्वे दिवि देवा दिविश्रिताः ॥” अथर्व० (का० ३३१२४) तथा—“स ब्रह्मर्तौ विशमनुव्यचलचमिति
 हासश्च पुराणं च गाथाश्च नाराशंसीश्वानुव्यचलन् । इतिहासस्य च वै सपुराणस्य च गाथानां च नाराशंसीनाञ्च प्रियं धाम भवति य एवं वेद” अथर्व० (का० ३५
 अनु० १ प्र० ६ मं० १२) इति । तथा च सामवेदीयगोपथब्राह्मणे—“एवमिमे सर्वे वेदा निर्मिताः सकल्पाः सरहस्याः सन्नाहणाः सौपनिपत्काः सेतिहासाः सान्वया
 ख्याताः सपुराणाः सस्वराः” इत्यादि गोपथपूर्वभागे (२ प्र०) । तथा च च्छान्दोग्योपनिषदि—“स होवाच ऋग्वेदं भगवोऽध्येमि यजुर्वेदं सामवेदमथर्वणं चतुर्थमितिहास
 पुराणं पञ्चमं वेदानां वेदमिति” छान्दोग्योपनिषदि (प्र० ७ ख० १) “एवं विद्वान्वाकोवाक्यमितिहासः पुराणमित्यहरहः स्वाध्यायमथरीते त एनं वृतास्तर्पयन्ति सर्वैः
 कामैः सर्वैर्भोगैः” शतपथब्रा० (११।५।७।९) ॥ इत्येवमाद्यनेकप्रमाणपर्यालोचनया ऋग्वेदादिदेवसंमितत्वेन सर्वसम्मान्यताभाजनत्वं पुराणस्य । तच्चैदं पुराणं
 नाम शास्त्रं पुरैकमेवासीत् । तथा चोक्तं मात्स्यपुराणे त्रिपञ्चाशदध्याये—“पुराणमेकमेवासीत्तदा कल्पान्तरेऽनघ ॥ त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ निर्दग्धेषु च
 लोकेषु वाजिरूपेण वै मया ॥ अङ्गानि चतुरो वेदान्पुराणं न्यायविस्तरम् ॥ मीमांसां धर्मशास्त्रं च परिगृह्य मया कृतम् ॥ मत्स्यरूपेण च पुनः कल्पादांबुदकार्णवे ॥
 अशोभेतत्कथितमुदकान्तर्गतं च ॥ श्रुत्वा जगाद च मुनीन्प्रति देवश्चतुर्मुखः ॥” इत्यांबुक्त्वाग्रे कैः कैः कांस्कान्प्रति कानिकानि पुराणान्युक्तानीत्युक्त्वा ॥
 तथा च रेवामाहात्म्ये—“पुराणमेकमेवासीदस्मिन्कल्पान्तरे नृप । त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ स्मृत्वा जगाद च मुनीन्प्रति देवश्चतुर्मुखः । प्रवृत्तीः सर्वशास्त्राणां
 पुराणस्याभवन्तः ॥ कालेनाग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य ततो नृप । व्यासरूपं विभुः कृत्वा संहरेत्स युगेयुगे ॥ चतुर्लक्षप्रमाणेन द्वापरेद्वापरे सदा । तदष्टादशधा कृत्वा भूलोकेऽ
 स्मिन्मभाष्यते ॥ अथापि देवलोके तच्छतकोटिप्रविस्तरम् ॥ तदर्थोऽत्र चतुर्लक्षसंक्षेपेण निवेशितः । पुराणानि दशाष्टौ च सांप्रतं तदिहोच्यते ॥” इत्येवमुक्त्वाग्रे पुराण
 नामधेयादीन्युक्तानि । किञ्च पाथपुराणे सृष्टिखण्डे प्रथमेऽध्याये—“प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणां पुराणस्याभवत्ततः । कलिनाऽग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य तदा विभुः । व्यासरूपी तदा
 ब्रह्मा संग्रहार्थं युगेयुगे । चतुर्लक्षप्रमाणेन द्वापरेद्वापरे विभुः । तदष्टादशधा कृत्वा भूलोकेऽस्मिन्मकाशयत् ॥” इत्युक्त्वा । अपि च ब्रह्मचारदीये मरीचिं प्रति ब्रह्मणो

वचनम्—“ब्रह्मोवाच—शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि पुराणानां समुच्चयम् ॥ यस्मिञ्ज्ञाते भवेज्ज्ञातं वाङ्मयं सचराचरम् ॥ पुराणमेकमेवासीत्सर्वकल्पेषु मानद ॥ चतुर्वर्गस्य बीजस्य
 शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणां पुराणादभवत्ततः ॥ कालेनाग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य महामतिः ॥ हारिव्यासस्वरूपेण जायते च युगेयुगे ॥ चतुर्लक्षप्रमाणेन
 द्वापरेद्वापरे सदा ॥ तदष्टादशधा कृत्वा भूलोके निर्दिशत्यपि ॥ अद्यापि देवलके तु शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ अस्यैव तस्य सारस्तु चतुर्लक्षेण वर्णयते ॥” इत्युक्तत्वात्त्रेऽष्टा
 दशपुराणानामसंख्याविषयादि समुपवर्णितम् ॥ अथ च एकेचनानुनातना अष्टशास्त्रार्थतत्त्वा अल्पज्ञानेन पण्डितं मन्यमानाः प्रत्यवतिष्ठन्ते—पुराणेषु रामकृष्णाद्यवतार
 कथानां केवलं व्यासकपोलकल्पितत्वमेव, न तु वास्तविकतया प्रामाणिकत्वम्—इति । तदेतन्नेषामदूरदर्शित्वमेवेति सुस्पष्टं वयं ब्रूमः । पुराणप्रोक्तानां भगवतः सगुणावता
 राणां वेदमंत्रादिष्वनगतारब्धानत्वेन वर्णितत्वात्सर्वथा सप्रमाणत्वमेवेति समस्तास्तिकजनानां सुतरां सुहृदतरो विश्वासो वरीवर्ति । अत एव कानिचिच्चद्विपये वेदमंत्रादिप्रमा
 णानि प्रदर्शन्ते । तत्र—वराहावतारः—तैत्तिरीयसंहितायाम्—“आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्स्मिन्प्रजापतिर्वयुर्भूत्वाऽचरत्स इमामपश्यन् वाराहो भूत्वाहरत्” ; “स वराहो
 रूपं कृत्वोपन्यमज्जत स पृथिवीमथ आर्हत्” इति तैत्तिरीयब्राह्मणे । “इतीयतीह वा इयमग्रे पृथिव्यास प्रादेशमात्री तामेषु इति वाराह उज्ज्वान सोऽस्याः पतिः” इति
 शतपथब्राह्मणे (१४।१।२।११) । परशुरामावतारः—ऐतरेयब्राह्मणे—“श्रोवाच रामो भार्गवो विश्वान्तरायः” इति । कृष्णावतारः—छान्दोग्ये—“कृष्णाय देवकीपुत्राय”
 इति । तैत्तिरीयारण्यके च—“नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि । तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् ॥ ” इति । वामनावतारः—ऋग्वेदे विष्णुसूक्ते—“ विष्णोर्दुिं कं वीर्याणि
 प्रवोचं-यः पार्थिवानि विममे रजांसि । यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायः ॥ १ ॥ प्र तद्विष्णुस्तव ते वीर्येण मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः । यस्योरुपुं
 त्रिषु विक्रमणेष्वधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा ॥२॥ ” इति । तस्मिन्नेव सूक्ते—“इदं विष्णुर्विक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूळहमस्य पांसुरे ॥३॥ त्रीणि पदा विचक्रमे
 विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्माणि धारयन् ॥ २ ॥ विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ३ ॥ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति
 सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥ ४ ॥ ” इति । शतपथब्राह्मणे—“देवाश्च वा असुराश्चोभये प्राजापत्याः पस्पथिरे ततो देवा अनुर्व्यामवात्सुरथ हासुरा मेनिरेऽस्माकमेवेदं
 भुवनमिति ॥ १ ॥ ते होचुः हन्तेमां पृथिवीं विभजामहै तां विभज्योपजीवामेति तामौक्षेणैश्वर्यमभिः पश्चात्प्राच्यो विभजमाना अभीयुः ॥ २ ॥ तद्वै देवाः शुश्रुवुः विभ
 जन्ते ह वा इमामसुराः पृथिवीं प्रेतनदेष्यामो यत्रेयामसुरा विभजन्ते के ततः स्याम यदस्यै न भजेमहीति ते यज्ञमेव विष्णुं पुरस्कृत्येयुः ॥ ३ ॥ ते होचुः अनु नोऽस्यां
 पृथिव्यामाभजतास्त्वेव नोऽप्यस्यां भाग इति । ते हासुरा असूयंत इवोचुर्यावदैष विष्णुरभिसेते तावद्रो दम इति ॥ ४ ॥ वामुनो ह विष्णुरास तदेवा न जिहीडिरे
 महद्वै नोऽदुर्ये नो यज्ञसंमितमदुरिति ॥ ५ ॥ ते प्राङ्च विष्णुं निपाय च्छन्दोभिरभितः पर्यगृह्णन्त्यायत्रेण त्या च्छन्दसा परिगृह्णामीति दक्षिणतश्चैद्भुभेन त्या च्छन्दसा

परिशुक्लामीति पञ्चल्लागतेन त्वा च्छन्दसा परिशुक्लामीत्यानुष्ठुभेन च्छन्दसा त्वा परिशुक्लामीत्युत्तरतः ॥ ६ ॥ तं छन्दोभिरभितः परिशुक्लामि पुरस्तात्समाथाय तेनार्चन्त
आप्यन्तश्चेरुस्तेनेमांशुसर्वा पृथिवींशुसमविन्दन्त ।” इति श० (१।२।५-७) । रुद्रस्य वर्णनम्—अथर्वणवेदे (११ काण्डे २ प्रपाठके ६६) मन्त्रे—“नमस्ते रुद्र मन्यव
उतो त इप्ये नमः । बाहुभ्यामुत ते नमः ॥” इति । “भवाथार्वौ मृडतं माभियातं भूतपती पशुपती नमो वासु । प्रतिहितामासाविष्ठाष्टं मा नो हिसिष्टं द्विपदो मा चतु
ष्पदः ॥ १ ॥ नमस्ते रुद्र कृष्णः सहस्राक्षायामर्त्य ३ । चतुर्नमो अट्टकत्वो भवाय दशकृत्वः पशुपते नमस्ते ॥ ९ ॥” इति । तैत्तिरीयारण्यके—“नमो हिरण्यवाहवे
हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽन्विक्रपतय उमापतये पशुपतये नमोनमः ॥” इति । देव्या वर्णनम्—ऋग्वेदस्थर्वणवेदे च—“अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुत
विश्वदैः । अहं मित्रावरुणोभा विभर्म्यहमिन्द्रात्री अहमश्विनोभा ॥ १ ॥ अहं रुद्राय धनुरातनोमि ब्रह्मद्विपे शरवे हन्तवा उ । अहं जनाय समदं कृणोम्यहं
थावापृथिवी आविवेश ॥ २ ॥” इत्युपक्रम्य—“यं कामये तं तमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तमृषिं सुमेधाम् ॥” इत्यन्तम् । गणपतेर्वर्णनम्—ऋग्वेदे—“गणानां त्वा
गणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् । ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नृतिभिः सीद सादनम् ॥” इति । शुक्लयजुर्वेदे च—“गणानां त्वा
गणपतिं शंभवाहवे अियाणां त्वा अियपतिं शंभवामहे निधीनां त्वा निधिपतिं शंभवामहे वसो मम । आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् ॥” इति ।
सूर्यस्य वर्णनम्—“उबन्नय मित्रमह आरोहन्नुत्तरां दिवम् । ह्येगं मम सूर्यं हरिमाणं च नाशय ॥ शुक्रेषु मे हरिमाणं रोपणाका सुदध्मसि ॥ अथो ह्यारिद्रवेषु
मे हरिमाणं निदध्मसि ॥ उदगादयमादित्यो विश्वेन सहसा सह ॥ द्विपन्तं मह्यं रंथयन्मो अहं द्विपते रथम् ॥” इति । एवमन्थेषामपि देवानां वर्णनं वेदमन्वादिषु
संक्षिप्ततया यत्रतत्र कृतमस्ति । येन च तत्तन्मन्त्रैस्तत्र देवतानां पूजाप्रार्थनादिषु योगो निखिलयाज्ञिकैः शश्वत्कियमाणो दरीदृश्यते याज्ञिकशान्तिकर्षौष्टिकादिकर्मसु । यतो
वेदमन्त्रायुक्तानां देवानां चरित्राणि समुपबृंह्य पुराणेपूषवर्णितानि ततो न पुराणोक्तदेवताकथानामूलत्वमिति सुधीभिः सुध्वगन्तव्यम् । तथा च श्रीमच्छंकराचार्यकृते ग्रन्थे
शारीरिकभाष्येऽप्युक्तम्—“इतिहासपुराणमपि व्याख्यातेन मार्गेण सम्भवन्मन्त्रार्थवादमूलत्वात्प्रवर्तते देवताविग्रहादि साधयितुं प्रत्यक्षामूलमपि सम्भवति, भवति हि अस्माक
मप्रत्यक्षमपि चिरन्तनानां प्रत्यक्षम् । तथा च व्यासादयो देवताभिः प्रत्यक्षं व्यवहरन्तीति स्मर्यते ॥ यस्तु ब्रूयादिदानीन्तनानामिव पूर्वेषामपि नास्ति देवादिभिर्व्यवहर्तुं
सामर्थ्यमपि स जगद्वैचित्र्यं प्रतिपेद्येत्, इदानीमिव च नान्यदपि सार्वभौमक्षानियोज्येतीति ब्रूयात्, ततश्च राजसूयादिचोदना उपरुन्ध्यात्, इदानीमिव च काला
न्तरेऽप्यव्यवस्थितप्रायान्वर्णाश्रमधर्मान्प्रतिजानीयात्, ततश्च व्यवस्थाविधायाश्चास्त्रमन्त्रैकं स्यात्, तस्माद्धर्मोत्कर्षवशाच्चिरंतना देवादिभिः प्रत्यक्षं व्यवजहुरिति श्लिष्यते ॥
अपि च स्मरन्ति—“स्वाध्यायायादिदृष्टदेवतासंप्रयोगः” इत्यादि । योगोऽप्यणिमाथैश्वर्यप्राप्तिफलकः स्मर्यमाणो न शक्यते साहसमानेन प्रत्याख्यातुम् । श्रुतिश्च योग

माहात्म्यं प्रत्याख्यापयति “पृथिव्यन्वेजोऽनिलखे समुत्थिते पञ्चाल्यके योगगुणे प्रवृत्ते । न तस्य रोगो न जरा न मृत्युः प्राप्तस्य योगाग्निमयं शरीरम् ॥”
 इति । ऋषीणामपि मन्त्रब्राह्मणदर्शिनं सामर्थ्यं नास्मदीयेन सामर्थ्येनोपमातुं युक्तम्, तस्मात्समूलमितिहासपुराणम्” इति शारीरिकभाष्यम् ॥ (१ । ३ । ३३ ।)
 अथ च स्कांदे महापुराणे पञ्चमेऽवन्तिकाखण्डे तृतीये रेवाखण्डे शौनकादीन्प्रति सूतोक्तिरित्यम्—“वेदोपवेदवेदाङ्गान्दीन्यभिव्यस्य पूरकः । अष्टादशपुराणानां
 वक्ता सत्यवतीसुतः ॥ तं नमस्कृत्य वक्ष्यामि पुराणानि यथाक्रमम् । येषामभिव्याहरणादभिवृद्धिर्धियायुषोः ॥ श्रुतिः स्मृतिश्च विप्रानां चक्षुषी परिकीर्तिते ।
 काणस्तत्रैकया हीनो द्वाभ्यामन्धः प्रकीर्तितः ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणानि विदुषां लोचनत्रयम् । यस्त्रिभिर्नयनैः पश्येत्सोऽंशो माहेश्वरः स्मृतः ॥ आत्मनो वेदविद्या च
 ईश्वरेण विनिर्मिता । शौनकीया च पौराणी धर्मशास्त्रात्मिका च या ॥ तिस्रो विद्या इमा मुख्याः सर्वशास्त्रविनिर्णये । पुराणं पञ्चमो वेद इति ब्रह्मानुशासनम् ॥ यो न
 वेद पुराणं हि न स वेदान्न किञ्चन ॥ कतमः स हि धर्मोऽस्ति किं वा ज्ञानं तथाविधम् । अन्यद्वा तत्किमत्राह पुराणे यन्न दृश्यते ॥ वेदाः प्रतिष्ठिताः पूर्वं पुराणे
 नात्र संशयः ॥ विभेत्यल्पश्रुताद्देवो मामयं प्रहरिष्यति ॥ इतिहासपुराणैश्च कृतोऽयं निश्चयः पुरा ॥ आत्मा पुराणं वेदानां पृथगङ्गानि तानि षट् ॥ यच्च दृष्टं हि वेदेषु
 तद्वृष्टं स्मृतिभिः किल ॥ उभाभ्यां यजु दृष्टं हि तत्पुराणेषु गीयते ॥ पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणः स्मृतम् ॥ अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ॥
 पुराणमेकमेवासीदस्मिन्कल्पान्तरे मुने ॥ त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ सृत्वा जगद च मुनीन्प्रति देवश्चतुर्मुखः ॥ प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणां पुराणस्या
 भवततः ॥ कालेनाग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य ततो मुने । व्यासरूपं विभुः कृत्वा संहरत्स युगेयुगे ॥ अष्टलक्षप्रमाणेन द्वापरे द्वापरे सदा । तदष्टादशधा
 कृत्वा भूलोकैऽस्मिन्प्रभाषते ॥ अयापि देवलोके तच्छतकोटिप्रविस्तरम् ॥” इति ॥ ततः कोपराधः परमपूज्यश्रीव्यासमहर्षेराहोस्विद्यथाथवेदार्थानभिज्ञानां
 पण्डितंयन्यानामाधुनिकानामल्पश्रुतानामिति निर्मत्सराः सन्त एव विभावयन्तु । हन्त तत एवोक्तम्—“विभेत्यल्पश्रुताद्देवो मामयं प्रहरिष्यति” इति । अतः
 समस्तपुराणानां वेदार्थोपबृंहकत्वेन सर्वथा प्रामाणिकत्वमेव । इत्थं व्यासोक्तपुराणानां कपोलकल्पितत्वं वल्गमानानामल्पश्रुतानां कपोलस्तु चपेटिकया निर्भिन्न
 इति हेतोः समस्ता आस्तिकजनाः स्वस्थतया विश्वसन्तु समस्तेषु पुराणेषु तदुक्तदेवतादिषु चेति सहर्षं सर्वानास्तिकजनान्चयं सभ्राजलं प्रोत्साहयामः ।
 किं चाग्नेयपुराणे वसिष्ठाग्निसंवादे तु—“पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम् ॥ अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ॥” इत्युक्तम् ।
 एतेन ह्युपदेशः पूर्वं पुराणस्य पश्चाद्देदानां मुनिभ्यो ब्रह्मणा कृत इति व्यवस्था सुधीभिरत्रार्थेऽनुसंधेया । अत एवानुपनीतान्ब्राह्मणादिवैवर्णिकबालकानुप

नयन्त्यामौराणिकस्तोत्रपाठाबुपदिश्य पश्चादुपनयनोत्तरं वेदप्रपाठनं क्रियते । तदेतच्छ्रेष्ठानुविधानं नाम परस्परया सर्वतः प्रचलतीति सुविदितमेव सुधियाम् ॥
एतेन पुराणानां वेदादित्वेन मान्यतायां सत्यामपि पुराणानामप्रामाणिकत्वं मन्यमाना आधुनिकाः पण्डितमन्या ज्ञानलवदुर्विदग्धाः प्रत्युक्ताः ॥ अथ तत्र सामान्यतः
पुराणस्य पञ्च लक्षणान्युच्यन्ते—सर्गः प्रतिसर्गः वंशः मन्वन्तरं वंशानुचरितं चेति । क्वचिच्च महापुराणस्य दश लक्षणान्युक्तानि ॥ तानि यथा—सर्गः १
प्रतिसर्गः २ वृत्तिः ३ रक्षा ४ अन्तरम् ५ वंशः ६ वंशानुचरितं ७ संस्था ८ हेतुः ९ अपाश्रयः १० इति । तत्र महापुराणान्यष्टादश । तेषामभिधाः
संख्याश्लोकाः श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे । ताश्चेत्थम्—प्रथमं ब्राह्मम् १०००० द्वितीयं पाचम् ५५००० तृतीयं वैष्णवम् २३००० चतुर्थं शैवम् २४०००
पञ्चमं भागवतम् १८००० षष्ठं नारदीयम् २५००० सप्तमं मार्कण्डेयम् ९००० अष्टमाम्बेयम् १५४०० नवमं भविष्यम् १४५०० दशमं ब्रह्म
वैवर्तम् १८००० एकादशं लैङ्गम् ११००० द्वादशं वाराहम् २४००० त्रयोदशं स्कान्दम् ८११०० चतुर्दशं वामनम् १०००० पञ्चदशं कौर्म्यम् १७०००
षोडशं मात्स्यम् १४००० सप्तदशं गारुडम् १९००० अष्टादशं ब्रह्माण्डम् १२००० एतेषामष्टादशमहापुराणानां समुदायेन चतुर्लक्षश्लोकाः ४०००००
सन्ति । अपि च ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे (१३२) अध्याये पुराणविषयमुपक्रम्य कृतमेतद्विवरणं द्रष्टव्यम् । यथा च तत्रोक्तम्—“सूत उवाच—विस्तराणि
पुराणानि चेतिहासश्च शौनक ॥ संहितां पञ्चरात्राणि कथयामि यथागमम् ॥ सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च । वंशानुचरितं विप्र
पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ एतदुपुराणानां लक्षणं च विदुर्बुधाः ॥ महतां च पुराणानां लक्षणं कथयामि ते ॥ सृष्टिश्चापि विसृष्टिश्च स्थितिस्तेषां
च पालनम् ॥ कर्मणां वासना वार्ता मनुनां च क्रमेण च ॥ वर्णनं प्रलयानां च मोक्षस्य च निरूपणम् ॥ उत्कीर्तनं हररेव देवानां च पृथक्पृथक् ॥
दशाधिकं लक्षणं च महतां परिकीर्तितम् ॥ संख्यानं च पुराणानां निबोध कथयामि ते ॥ परं ब्राह्मपुराणं च सहस्राणां दशैव च ॥ पंचोत्पत्तिसाहस्रं पाचमेवं प्रकी
र्तितम् ॥ त्रयोविंशतिसाहस्रं वैष्णवं च विदुर्बुधाः ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रं शैवमेव निरूपितम् ॥ त्रयोविंशतिसाहस्रं श्रीमद्भागवतं विदुः ॥ पञ्चविंशतिसाहस्रं नारदीयं
प्रकीर्तितम् ॥ मार्कण्डं नवसाहस्रं पुराणं पंडिता विदुः ॥ चतुःशताधिकं पञ्चदशसाहस्रमेव च ॥ परमशिवपुराणं च रुचिरं परिकीर्तितम् ॥ चतुर्दशसहस्राणि परं पंच
शताधिकम् ॥ पुराणप्रवरं चैव भविष्यं परिकीर्तितम् ॥ अष्टादशसहस्रं च ब्रह्मवैवर्तमीरितम् ॥ सर्वेषां च पुराणानां सारमेव विदुर्बुधाः ॥ एकादशसहस्रं च परं लिङ्ग
पुराणकम् ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रं वाराहं परिकीर्तितम् ॥ एकाशीतिसहस्रं च परमेव शताधिकम् ॥ वरं स्कान्दपुराणं च सद्भिरं निरूपितम् ॥ वामनं दशसाहस्रं कौर्म
सप्तदशैव तु ॥ मात्स्यं चतुर्दशं शोकं पुराणं पंडितैस्तथा ॥ ऊनविंशतिसाहस्रं गारुडं परिकीर्तितम् ॥ परं द्वादशसाहस्रं ब्रह्माण्डं परिकीर्तितम् ॥ एवं पुराणसंख्यानं ब्रह्म

लैशमुदाहृतम् ॥ अष्टादशपुराणानामेवमेव विदुर्बुधाः ॥ एवं चोपुराणानामष्टादश प्रकीर्तिताः ॥ इतिहासो भारतं च वाल्मीकिं काव्यमेव च ॥ पंचकं पांचरात्राणां
कृष्णमाहात्म्यपूर्वकम् ॥ वासिष्ठं नारदीयं च कापिलं गौतमीयकम् ॥ परं सनत्कुमारीयं पांचरात्रं च पंचकम् ॥ पंचकं संहितानां च कृष्णभक्तिसमन्वितम् ॥ ब्रह्म
णश्च शिवस्थायि प्रह्लादस्य तथैव च ॥ गौतमस्य कुमारस्य संहिताः पारिकीर्तिताः ॥” इति । तथा चत्रैव स्कान्दे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये द्वितीयेऽध्याये—“पुरा
तपश्चचारोत्रममराणां पितामहः ॥ आविर्भूतास्ततो वेदाः सपडङ्गपदक्रमाः ॥ ततः पुराणमखिलं सर्वशास्त्रमयं श्रुवम् ॥ नित्यशब्दमयं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥
निर्गतं ब्रह्मणो वक्राद्ब्रह्मं पाद्यं च वैष्णवम् ॥ शैवं भागवतं चैव भविष्यं नारदीयकम् ॥ मार्कण्डेयमथाश्रेयं ब्रह्मवैवर्तेमेव च ॥ लैङ्गं तथा च वाराहं स्कान्दं वाम
नमेव च ॥ कौर्म्यं मात्स्यं गारुडं च वायवीयमनन्तरम् ॥ अष्टादशं समुद्दिष्टं सर्वपातकनाशकम् ॥ एकमेव पुरा ह्यासीद्ब्रह्माण्डं शतकोटिधा ॥ तदष्टा
दशधा कृत्वा वेदव्यासो युगेयुगे ॥ प्रख्यापयति लोकैऽस्मिन्साक्षात्तारायणांशजः ॥” इति । पाद्मपुराणे तु—“निस्ताराय तु लोकानां स्वयं नारायणः प्रभुः ॥
व्यासरूपेण कृतवान्पुराणानि महीतले ॥ पठनाच्छ्रवणाद्येषां नृणां पापक्षयो भवेत् ॥ धर्माधर्मपरिज्ञानं सदाचारप्रवर्तनम् ॥ गतिश्च परमा तद्भद्रकिर्भग
वति प्रभौ ॥ तानि ते कथयिष्यामि सप्रमाणानि भूतले ॥ पुराणानि चतुर्लक्षाण्येतानि धरणीतले ॥ तथा महाभारतं च लक्षसंख्यं प्रकीर्तितम् ॥ आख्या
नैश्चाप्युपाख्यानैर्गाथाभिः कल्पशुद्धिभिः ॥ पुराणसंहितां चक्रे पुराणार्थविशारदः ॥ प्रख्यानो व्यासशिष्योऽभूत्सूतो वै लोमहर्षणः ॥ पुराणसंहितां तस्मै ददौ
व्यासो महामुनिः ॥ सुमतिश्चाशिवर्चाश्च मित्रायुः शांशपायनः ॥ अकृतव्रणोऽथ सावर्णिः पट्टच्छिष्यस्तस्य चाभवत् ॥” इति । तत्रैव पाद्मोत्तरखण्डे पुराणानां
सात्त्विकत्वादिगुणविवेचनं चेत्यं कृतम्—“मात्स्यं कौर्म्यं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च ॥ आश्रेयं च पठेतानि तामसानि निबोधत ॥ वैष्णवं नारदीयं च तथा
भागवतं शुभम् ॥ गारुडं च तथा पाद्यं वाराहं शुभदर्शनं ॥ सात्त्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि वै ॥ ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च ॥ भविष्यं वामनं
ब्राह्मं राजसानि निबोधत ॥” इति । एतेन परिगणनेनैतेषां शिवादिदेवताविशेषमाहात्म्यपरत्वं ध्वन्यते ॥ न तूत्तमाधमफलत्वे तात्पर्यम् ॥ यत्तु कैश्चित्पूर्वोक्तपाद्मपुरा
णमध्ये स्वयं कृतं पद्यं प्रक्षिप्योच्यते—“सात्त्विका मोक्षदाः प्रोक्ता राजसाः स्वर्गदाः शुभाः ॥ तथैव तामसा देवि निरयमाप्तिहेतवः ॥” इति । तत्रेतेषां तुच्छबुद्धीनां दुर्वि
चारविलसितमेवावगन्तव्यम् । सात्त्विका इत्यादिषु स्वचिन्तितैर्नैव विशेष्यीभूत्पुराणेषु संबंधाभावात्प्रक्षिप्तत्वं स्फुटमेव प्रतीयते तत्कपोलकल्पितस्योपरितनपचस्य । तांस्तुच्छबु
द्धीदुर्विचोक्तं भविष्यपुराणे—“ब्रह्माणं केशवं रुद्रं भेदभावेन मोहिताः । पश्यन्त्येकं न जानन्ति पाखण्डोपहता जनाः ॥” इति । परस्मार्थत एकस्यैव भगवतोऽनेकनाम

१ भेदाः—इति शेषः । २ “स्वयंदृष्टार्थकथनं प्रादुराख्यानात्कं युधाः । श्रुतस्यार्थस्य कथनस्युपाख्यानं प्रचक्षते ॥” इत्याख्यानोपाख्यानलक्षणम् ।

ह्यैः प्रसिद्धिरस्ति न वस्तुतो भेदोऽस्तीति वृक्तं श्रुतौ । तथा च श्रुतिः—“इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहुर्द्यो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् । एकं सद्ब्रिशा बहुधा वदन्त्याग्निं यमं
 मातरिश्वानमाहुः ॥” इति ऋग्वेदे (मं० १ । व० २२ सू० १६४ । मं० ४६) अष्टादशमहापुराणेषु मध्ये कतिपुराणैः के देवा मुख्यत्वेन प्रतिपादितास्तदुक्तं स्कान्दे
 महापुराणे केदारखण्डे प्रथमेऽध्याये—“अष्टादशपुराणेषु दशभिर्गीयते शिवः ॥ चतुर्भिर्भगवान्ब्रह्मा द्वाभ्यां देवी तथा हरिः ॥” इति । तथा तत्पुराणप्रतिपाद्यानां
 तत्तद्विशिष्टदेवतानां निर्णयः प्रोक्तः शिवरहस्ये सम्भवकाण्डे—“तत्र शैवानि शैवं च भविष्यं च द्विजोत्तमाः ॥ मार्कण्डेयं तथा लैङ्गं वाराहं स्कान्दमेव च ॥ मात्स्यम
 न्यत्तथा कौर्मं वामनं च मुनीश्वराः । ब्रह्माण्डं च दशोमानि त्रीणि लक्ष्णाणि संख्यया ॥ ग्रन्थानां महिमा सर्वैः शिवस्यैव प्रकाशयते । असाधारणया मूर्त्या नाम्नाऽसाधारणेन
 च ॥ वदन्ति शिवमेतानि शिवस्तेषु प्रकाशयते ॥ विष्णोर्हि वैष्णवं तच्च तथा भागवतं विदुः ॥ नारदीयं पुराणं च गारुडं वैष्णवं विदुः ॥ ब्राह्मं पाशं ब्रह्मणो द्वे अश्वरात्रेय
 मेककम् । सचिदुर्ब्रह्मवैवर्तेमेवमष्टादश स्मृतम् । चत्वारि वैष्णवानीशविष्णवोः साम्यपरानि वै ॥ ब्रह्मादिभ्योऽधिकं विष्णुं प्रवदन्ति जगत्यतिम् ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां साम्यं
 ब्रह्मे पुराणके ॥ अन्येषामधिकं देवं ब्रह्माणं जगतां पतिम् । प्रवदन्ति दिनाशीशं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् ॥” इति । एवमेतेषां महापुराणानां संक्षेपतो वर्णितः संवद्दः ॥
 एवमुपुराणान्याप्यष्टादश भवन्ति । तान्युक्तानि गारुडे (२२७) अध्याये । यथा—“आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमथापरम् । तृतीयं स्कान्दमुद्दिष्टं कुमारेण तु भाषितम् ॥
 चतुर्थं शिवधर्मख्यं साक्षान्नन्दीशभाषितम् ॥ दुर्वाससोक्तमाश्वर्यं नारदोक्तमतः परम् ॥ कापिलं वामनं चैव तथैवोशनसेरितम् । ब्रह्माण्डं वारुणं चाथ कालिकाह्वयमेव च ॥
 माहेश्वरं तथा साम्बं सौरं सर्वार्थसंचयम् ॥ पराशरोक्तमपरं मारीचं भार्गवाह्वयम् ॥” इति । इतोऽन्यान्येषुपुराणान्यपि गाणेशमौद्गलेवीपुराणकल्किपुराणादियुराण
 प्रभृतीन्ष्टादश सन्तीति ॥ सोऽयं प्रोक्तश्चतुष्पञ्चाशत्पुराणसमुदायः ।

अथ यानि चोक्तान्यष्टादशमहापुराणानि तत्र प्रस्तुतं तावत्किञ्चिद्विचिन्त्ये—अयि सज्जनमहोदयाः ! अस्माभिश्चिरंतनं समयमारभ्यायथावदनेकदेशदेशान्तरस्थितेष्यो
 महाभाग्यशालिनां समस्तराजवर्याणां विद्वज्जनानां राजसन्धान्यानामग्रहारसंभावितसज्जनानां चातिमाचीनसरस्वतीभाण्डगारस्यो हस्तलिखितान्यतिप्रार्थनानि वेदशास्त्र
 पुराणधर्मशास्त्रयोगवैशेषिकसांख्यव्रतकथेतिहासकर्मकांडव्याकरणन्यायच्छंदोज्यौतिषकाव्यालंकारनाटकोपन्यासचंपूकोशवैद्यकमंत्रस्त्वोत्रसकलसंप्रदायिकग्रन्थान्महता परि
 श्रमेण भूयसा द्रव्यव्ययेन च संपाद्यानेकप्रत्यादर्शेषुस्तकसंमेलनपुरःसरं शास्त्रिजनद्वारा संपरिशोध्य चास्मदीये “श्रीवेङ्कटेश्वर” मुद्रणालये सुपुष्टचिक्कणपत्रेषु सुमनोहरसी
 सकाक्षरैः संगुद्रय सर्वेषां सुखलाभायात्यल्पमौल्येन प्रसिद्धिं नीतानीत्यथावदस्मदीय “श्रीवेङ्कटेश्वर” मुद्रणालयपरिचितानां समस्तसज्जनानां सुविदितमेवैतत् ।
 एवमस्मदीयेऽप्यथावदविरतसंख्यातग्रन्थमुद्रणकार्यक्रमे प्रचलिते सति बहुवर्षेभ्यः प्रागेकस्मिन्समये पुराणग्रन्थपर्यालोचनायामस्माभिः समवधाने क्रियमाणे—श्रीमन्या

कण्डेयमङ्गपुराणस्थम्—“अष्टादशपुराणानां नामधेयानि यः पठेत् ॥ त्रिसंध्यं जपते यस्तु सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥” इति पद्यं, तथा च भविष्यपुराणस्थम्—“ये
 लेतानि समस्तानि पुराणानि च जानते ॥ भारतं च महाबाहो ते सर्वज्ञा मता नृणाम् ॥” इति पद्यं चास्माकं दृष्टिपथं समायासीत् । एतत्पथद्वया
 ग्लोकनेन चास्माकं श्रीपरमेश्वरस्य प्रेरणया चाकस्मादेया बुद्धिपरिस्फूर्तिर्जायत—‘सर्वेषां भूतलनिवासिनामास्तिकजनानां सकलैहिकामुष्मिकसत्फलोदकसमुपल
 द्भ्ये ममस्तपुराणज्ञानोपलब्धिदत्तव्यवशयकी’ इति । परंतु समस्तपुराणग्रन्थोपलब्ध्यधीना समस्तपुराणज्ञानोपलब्धिर्न तु सार्वजनीनम् । ततो बहुकालं विचारान्ते—
 यद्येतानि सगनाष्टादशमहापुराणानि संमुद्रास्माभिः प्राकाशयिष्यन्त तर्हि नः प्राचीनसमस्तग्रन्थप्रकाशनप्रयत्नसाफल्यं समजनियतेति सहस्रास्मदीये मनसि समुत्कण्ठा
 समुद्भूत् । अथ चास्माभिस्तदानीमिवाष्टादशमहापुराणपुस्तकमुद्रणार्थं दृढतरः संकल्पोऽकारि । ततोऽस्माभिर्बद्धपरिकरीभूय महान्तं प्रयत्नमारचय्य यतस्ततः स्थितेभ्यः
 प्राचीनसरस्वतीभाण्डागारेभ्यस्तेभ्यस्तेभ्योऽप्युदारचरितेभ्यस्तत्तत्सरस्वतीभाण्डागाराधिपतिभ्यो महामान्येभ्यो महाम्बुदयेभ्यस्तत्र तत्र यथोपलब्धानि पूर्णान्यपूर्णानि खण्डि
 तानि त्रुटितान्यधिकानि न्यूनानि सदीकान्यदीकानि जीर्णल्लितानि नवल्लितानि शीर्णपत्राणि यथातथा व्यस्तानि समस्तानि भागशः खण्डशः स्थितानि समस्तानां
 पुराणानां पुस्तकानि भूयसा परिश्रमेण महता द्रव्यव्ययेन कथंकारं संगृह्य संपादितानि । एतावांश्च पुस्तकसंपादनप्रयत्नोऽध्यायवर्द्धिशतवर्षैः प्रतिक्षणं प्रचलता प्रक्रमेण
 परमेश्वरानुग्रहवशात्सफलताप्रायतां प्रापत् । ततश्चास्माभिस्तानि यतस्ततः समुपलभ्य संपादितानि महापुराणपुस्तकानि संगृह्य विविधशास्त्रविद्याविशांशैर्बहुभिः शास्त्रिजनैः
 सम्यक्पारिशोष्य तद्रतगूढविषयविशेषपरिस्फोरणार्थाभिष्टिष्णीभिः समलंकृत्य च पुष्टचिह्नणपत्रेषु सुन्दराक्षरैः स्वकीये “श्रीवेङ्कटेश्वर” मुद्रणालये संमुद्र्य प्रकारा
 यितुमुपकान्तानि । एवं प्रचलता प्रक्रमेणाययावत्तानि ब्राह्म—पाद्य—शैवं—भागवत—बृहन्नारदीय—मार्कण्डेय—भविष्य—ब्रह्मवैवर्त—लैङ्ग—वाराह—वामन—कौर्म—
 मात्स्य—गारुड—ब्रह्माण्डेत्येतानि षोडश—एवमन्यानि वायवीयपुराणदेवीभागवतप्रभृतीनि प्रमाणान्तरेण परिगणितानि महापुराणानि तथान्यानि कतिपयानि
 सांचपुराणनरसिंहपुराणादीन्युपुराणानि तथाचादिपुराणकालिकपुराणकल्किपुराणप्रभृतीन्युपोपुराणानि च मुद्रयित्वा प्रकाशितानि सन्ति । एवं क्रमेणथायवन्यहापुराण
 पुस्तकानि संमुद्र्य श्रीवेङ्कटेश्वरमुद्रणालयात्सर्वभूषण्डले प्रकाशितानि सन्ति । इदानीं महापुराणमुद्रणप्रक्रमेण चैतत्स्कान्दनाम महापुराणं महता प्रयासेन बहुभ्यः
 स्थलेभ्यः श्रीमन्महामान्यानां सज्जनवारिष्ठानां महाम्बुदयानां प्राचीनसरस्वतीभाण्डागारेभ्यः सम्पाद्य संगृहीतम् । तस्यैतस्य स्कान्दमहापुराणस्याद्यौ प्रत्यादर्शपुस्तकानि
 येषांयामुदारचरितानां सज्जनशिरोमणीनां प्राचीनसरस्वतीभाण्डागारेभ्योऽस्माकं मिलितानि तेषां शुभमङ्गलनामधेयानि च सधन्यवांदं पृथगत्र प्रथमपृष्ठ एतस्याः
 प्रस्तावनाया ऊर्ध्वभागे प्रदर्शितान्येव सन्ति ॥

अथ स्कान्दमहापुराणविषयकस्कन्दहनिरासः ।

अथैतत्स्कान्दमहापुराणसमवाहनसमुद्भूतविषयविशेषविवेचनेनैतस्य स्कान्दमहापुराणस्य सर्वेषां सुदृढपरिचयार्थं स्कान्दपुराणविषयकविशेषभेदजन्यदुर्निवारान्देहसन्देहनिरासार्थं च समस्तसज्जनानां पुरतः किञ्चित्प्रास्ताविकं तावदिदानीं प्रस्तूयते—

अयि महामान्यसज्जनशिरोमणयः ! स्कान्दनाम पुराणं तावद्विधिमम्—एकं स्कान्दं महापुराणं, द्वितीयं च स्कान्दनामोपपुराणम् । तत्राष्टादशमहापुराणेषु यत्रयोदशं स्कान्दनाम महापुराणं परिगणितं तदेतदेव—यस्यैषा प्रस्तावनाऽधुना श्रीमद्भिः पर्यालोच्य कृतार्थीक्रियते । तत्र द्विविधत्वं च स्कान्दपुराणस्य प्रथमतो विविच्यते । तदित्यम् । महापुराणपरिगणनायां ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे (१३२) अध्याये—“परं ब्राह्मपुराणं च सहस्राणां दशैव च ॥ पंचोत्तराष्टिसाहस्रं पात्रमेव प्रकीर्तितम् ॥” इत्यारभ्य त्रयोदशं स्कान्दमहापुराणं समुद्दिश्योक्तम्—“एकाशीतिसहस्रं च परमेव शताधिकम् ॥ वरं स्कान्दपुराणं च सद्भिरेवं निरूपितम् ॥” इति । तथा च बृहन्नारदीयपुराणे महापुराणसंख्यानुक्रममुपक्रम्य त्रयोदशं स्कान्दं महापुराणमुद्दिश्येत्युक्तम्—“शृणु वक्ष्ये मरीचे च पुराणं स्कान्दसंज्ञितम् । यस्मिन्प्रतिपदं साक्षान्महादेवो व्यवस्थितः ॥ पुराणे शतकोटी तु यच्छैवं वर्णितं मया ॥ लक्षितस्यार्थजातस्य सारो व्यासेन कीर्तितः ॥ स्कान्दाह्वयस्तत्र खंडाः सप्तैव परिकल्पिताः ॥ एकाशीतिसहस्रं तु स्कान्दं सर्वाघकृतनम् ॥ यः शृणोति पठेद्वापि स तु साक्षाच्छिवः स्थितः ॥ यत्र माहेश्वरा धर्माः पण्मुखेन प्रकाशिताः ॥ कल्पे तत्पुरुषे वृत्ताः सर्वसिद्धिविधायकाः ॥” इति । किञ्चैव स्कान्दे प्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये चतुश्चत्वारिंशदध्याये—“सूत उवाच—एतपुराणमखिलं पुरा स्कान्देन भाषितम् ॥ भृगवे ब्रह्मपुत्राय तस्माद्धेमे तथांगिराः ॥ ततश्च च्यवनः प्राप ऋचीकश्च ततो मुनिः ॥ एवं परम्पराप्राप्तं सर्वेषु भुवनेष्वपि ॥ स्कान्दं पुराणमेतच्च कुमारोऽप्युरोद्धृतम् ॥ यः शृणोति सतां मध्ये नरः पापाद्विमुच्यते ॥ इदं पुराणमायुष्यं चतुर्वर्णसुखप्रदम् । निर्भितं पण्मुखेनेह नियतं सुमहात्मना ॥ एवमेतत्समाख्यातमाल्यानां भद्रमस्तु वः ॥ मण्डितं संतभिः खण्डैः स्कान्दं यः शृणुयान्नरः ॥ न तस्य पुण्यसंख्यानं कर्तुं शक्येत केनचित् ॥ य इदं धर्ममाहात्म्यं ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥ स्वर्गलोके वसेत्चावयावदक्षरसंख्यया ॥” इत्यादिनैतदेव सप्तखण्डात्मकं स्कान्दनाम महापुराणमित्याख्यायते । किं चैतदेव तत्पुरुषकल्पोकं स्कान्दं महापुराणं समुद्दिश्य सप्तखण्डनामानुक्रमण्येकेन श्लोकेन कैश्चिदभिप्रेतैरित्युक्तमस्ति—“माहेश्वरो वैष्णवब्राह्मणकाश्यास्त्वन्तिका नागरमत्र पृथम् ॥ प्राभासिको विप्रवरेण खण्डाः स्कान्दे पुराणे कथिताः सुपुण्याः ॥” इति । अपि चात्रैव स्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखंडे प्रथमे प्रभासखंडमाहात्म्ये द्वितीयेऽध्यायेऽष्टादशमहापुराणभेदवर्णनप्रसंगे—“स्कान्दं तु सप्तधा भिन्नं

कथान्विता ॥ ११ ॥ प्रादुर्भावस्ततो महाः कथा दमनकस्य च ॥ महीसागरसंयोगः कुमारेशकथा ततः ॥ १२ ॥ ततस्तारकयुद्धं च नानाख्यानसमन्वितम् ॥ वथश्च
 तारकस्याथ पञ्चलिंगिनिकेशानम् ॥ १३ ॥ द्वीपाख्यानं ततः पुण्यमूर्ध्वलोकव्यवस्थितिः ॥ ब्रह्माण्डस्थितिमानं च वर्केशकथानकम् ॥ १४ ॥ महाकालसमुद्भूतिः कथा चास्य
 महाद्भुता ॥ वासुदेवस्य माहात्म्यं कीर्तितीर्थं ततः परम् ॥ १५ ॥ नानातीर्थसमाख्यानं गुप्तक्षेत्रे प्रकीर्तितम् ॥ पाण्डवानां कथा पुण्या महाविद्याप्रसाधनम् ॥ १६ ॥ तीर्थं
 यात्रासमाप्तिश्च कौमारिदमद्भुतम् ॥ अरुणाचलमाहात्म्यं सनकब्रह्मसंस्था ॥ १७ ॥ गौरीतपःसमाख्यानं तत्रतीर्थनिरूपणम् ॥ माहिषासुरस्राख्यानं वथश्चास्य महाद्भुतः ॥
 १८ ॥ द्रोणाचले शिवास्थानं नित्यदा परिकीर्तितम् ॥ इत्येव कथितः स्कान्दे खण्डो माहेश्वरोद्भुतः ॥ १९ ॥ द्वितीयो वैष्णवः खण्डस्तस्याख्यानानि मे शृणु ॥ प्रथमं
 भूमिवाराहसमाख्यानं प्रकीर्तितम् ॥ २० ॥ यत्र वैकटकुधस्य माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ कमलायाः कथा पुण्या श्रीनिवासस्थितिस्ततः ॥ २१ ॥ कुलालाख्यानकं
 चात्र सुवर्णमुसरीकथा ॥ नानाख्यानसमायुक्ता भरद्वाजकथाऽद्भुता ॥ २२ ॥ मतङ्गञ्जनसंवादः कीर्तितः पापनाशनः ॥ पुरुषोत्तममाहात्म्यं कीर्तितं चोत्कले ततः ॥ २३ ॥
 मार्कण्डेयसमाख्यानमम्बरीषस्य भूपतेः ॥ इन्द्रयुद्धस्य माहात्म्यं विद्यापतिकथा ततः ॥ २४ ॥ जैमिनेः समुपाख्यानं नारदस्यापि वाडव ॥ नीलकण्ठसमाख्यानं नरसिं
 होपवर्णनम् ॥ २५ ॥ अश्वमेधकथा राज्ञो ब्रह्मलोकगतिस्तथा ॥ रथयात्राविधिः पथाञ्जन्मस्थानविधिस्तथा ॥ २६ ॥ दक्षिणामूर्त्युपाख्यानं गुण्डिचाख्यानकं ततः ॥
 रथरक्षाविधानं च शयनोत्सवकीर्तनम् ॥ २७ ॥ श्वेतोपाख्यानमत्रोक्तं पृथुत्सवनिरूपणम् ॥ दोलोत्सवो भगवतो व्रतं सांवत्सराभिधम् ॥ २८ ॥ पूजा चाकामिका
 विष्णोरुद्दालकनियोगतः ॥ योगसाधनमत्रोक्तं नानायोगनिरूपणम् ॥ २९ ॥ दशावतारकथनं ज्ञानादिपरिकीर्तनम् ॥ ततो बदरिकायाश्च माहात्म्यं पाप
 नाशनम् ॥ ३० ॥ अश्यादितीर्थमाहात्म्यं वैनतेयशिलाभवम् ॥ कारणं भगवद्वासे तीर्थं कापालभोजनम् ॥ ३१ ॥ पञ्चधाराभिधं तीर्थं मेरुसंस्थापनं
 तथा ॥ ततः कार्तिकमाहात्म्ये माहात्म्यं मदनालसम् ॥ ३२ ॥ भूश्रकेशसमाख्यानं दिनकृत्यानि कार्तिके ॥ पञ्चभीष्मव्रताख्यानं कीर्तितं भुक्तिमुक्ति
 दम् ॥ ३३ ॥ ततो मार्गस्य माहात्म्ये विधानं ज्ञानजं तथा ॥ पुंड्रद्विकीर्तनं चात्र मालाधारणपुण्यकम् ॥ ३४ ॥ पञ्चाश्रुतज्ञानपुण्यं घंटानादादिजं फलम् ॥ नाना
 पुष्पार्चनफलं तुलसीदलजं फलम् ॥ ३५ ॥ नैवेद्यस्य च माहात्म्यं हरिवासरकीर्तनम् ॥ अखण्डैकादशीपुण्यं तथा जागरणस्य च ॥ ३६ ॥ यात्रोत्सवविधानं च
 नाममाहात्म्यकीर्तनम् ॥ ध्यानादिपुण्यकथनं माहात्म्यं मथुराभवम् ॥ ३७ ॥ मथुरातीर्थमाहात्म्यं पृथगुक्तं ततः परम् ॥ वनानां द्वादशानां च माहात्म्यं कीर्तितं
 ततः ॥ ३८ ॥ श्रीमद्भागवतस्यात्र माहात्म्यं कीर्तितं परम् ॥ वज्रशाण्डिल्यसंवादो ह्यन्तर्लालापकारकम् ॥ ३९ ॥ ततो माघस्य माहात्म्यं स्नानदानजपोद्भवम् ॥
 नानाख्यानसमायुक्तं दशाध्यैर्निरूपितम् ॥ ४० ॥ ततो वैष्णवमाहात्म्ये शय्यादानादिजं फलम् ॥ जलदानादिविधयः कामाख्यानमतः परम् ॥ ४१ ॥

भुङ्क्ते चरितं व्यायोगाख्यानमद्भुतम् ॥ तथाऽश्च्यवृत्तीयादेर्विशेषापुण्यकीर्तनम् ॥ ४२ ॥ ततस्त्वयोध्यामाहात्म्ये चक्रब्रह्माहूतीर्थके ॥ सुरापापविमोक्षाख्ये तथाधार
 गह्वरकम् ॥ ४३ ॥ स्वर्गद्वारं चन्द्रहरेर्धर्महर्युपवर्णनम् ॥ स्वर्णवृष्टेरुपाख्यानं तिलोदासस्ययुतिः ॥ ४४ ॥ सीताकुण्डं गुमहरिः सरयूवर्धराज्ययः ॥ गोप्रतारं च
 दुर्गोदं गुरुकुण्डादिपञ्चकम् ॥ ४५ ॥ सोमार्कदीनि तीर्थानि त्रयोदश ततः परम् ॥ गयाकूपस्य माहात्म्यं सर्वाधविनिवर्तकम् ॥ ४६ ॥ माण्डव्याश्रमपूर्वाणि तीर्थानि
 तद्वनानाम् ॥ अजितादिमानसादितीर्थानि गदितानि च ॥ ४७ ॥ इत्येव वैष्णवः खण्डो द्वितीयः परिकीर्तितः ॥ अतः परं ब्राह्मखण्डं मरीचे शृणु पुत्रक ॥ ४८ ॥
 यत्र वै गेमुमाहात्म्ये फलं स्नानेशणोद्भवम् ॥ गालवस्य तपश्चर्या राक्षसाख्यानकं ततः ॥ ४९ ॥ चक्रतीर्थोदिमाहात्म्यं देवीपचनसंयुतम् ॥ वेतालतीर्थमहिमा पापनाशा
 दिरुर्गनम् ॥ ५० ॥ मंगलादिकमाहात्म्यं ब्रह्मकुण्डादिवर्णनम् ॥ हनुमत्कुण्डमहिमाऽगस्त्यतीर्थभवं फलम् ॥ ५१ ॥ रामतीर्थोदिकथनं लक्ष्मीतीर्थनिरूपणम् ॥ शंखा
 द्वितीर्थमहिमा तथा साध्यामृतादिजः ॥ ५२ ॥ धनुष्कोट्यादिमाहात्म्यं क्षीरकुण्डादिजं तथा ॥ गायत्र्यादिकतीर्थानां माहात्म्यं चात्र कीर्तितम् ॥ ५३ ॥ राम
 नाथस्य महिमा तत्त्वज्ञानोपदेशनम् ॥ यात्राविधानकथनं सेतौ मुक्तिप्रदं नृणाम् ॥ ५४ ॥ धर्मरण्यस्य माहात्म्यं ततः परमुदीरितम् ॥ स्थाणुः स्कन्दाय
 भगवान्यत्र तत्त्वमुपादिशत् ॥ ५५ ॥ धर्मरण्यसुसंभूतिस्तत्पुण्यपरिकीर्तनम् ॥ कर्मसिद्धेः समाख्यानमृषिवंशनिरूपणम् ॥ ५६ ॥ अन्तरस्तीर्थमुख्यानां
 माहात्म्यं यत्र कीर्तितम् ॥ वर्णानामाश्रमाणां च धर्मतत्त्वनिरूपणम् ॥ ५७ ॥ देवस्थानविभागश्च बहुलार्ककथा शुभा ॥ छत्रानन्दा तथा शान्ता
 श्रीमता च मत्तंगिनी ॥ ५८ ॥ पुण्यदा च समाख्याता यत्र देव्यः समास्थिताः ॥ इन्द्रेश्वरादिमाहात्म्यं द्वारकादिनिरूपणम् ॥ ५९ ॥ लोहासुरसमाख्यानं
 गङ्गाक्षुपनिरूपणम् ॥ श्रीरामचरितं चैव सत्यमन्दिरवर्णनम् ॥ ६० ॥ जीर्णोद्धारस्य कथनमासनप्रतिपादनम् ॥ जातिभेदप्रकथनं स्मृतिधर्मनिरूपणम् ॥ ६१ ॥
 ततस्तु वैष्णवा धर्मा नानाख्यानैरुदीरिताः ॥ चातुर्मास्ये ततः पुण्ये सर्वधर्मनिरूपणम् ॥ ६२ ॥ दानप्रशंसा तत्पश्चाद्भवत्स्य महिमा ततः ॥ तपसश्चैव पूजायाः
 सच्छिद्रकथनं ततः ॥ ६३ ॥ तद्दृचीनां भिदाख्यानं शालिग्रामनिरूपणम् ॥ भारकस्य वधोपायो वृक्षार्चामहिमा तथा ॥ ६४ ॥ विष्णोः शापश्च वृक्षत्वं
 पार्वत्यनुत्पस्ततः ॥ हरस्य ताण्डवं नृत्यं रामनामनिरूपणम् ॥ ६५ ॥ हरस्य लिंगकथनं कथा पैजवनस्य च ॥ पार्वतीजन्यचरितं तारकस्य वधोद्भूतः ॥ ६६ ॥
 प्रणवैश्वर्यकथनं तारकाचरितं पुनः ॥ दक्षयज्ञसमामिश्च द्वादशाक्षरभूषणम् ॥ ६७ ॥ ज्ञानयोगसमाख्यानं महिमा द्वादशाक्षरः ॥ श्रवणादिकमाहात्म्यं कीर्तितं
 शर्मदं नृणाम् ॥ ६८ ॥ ततो ब्राह्मोत्तरे भागे शिवस्य महिमाऽद्भुतः ॥ पञ्चाक्षरस्य महिमा गोकर्णमहिमा ततः ॥ ६९ ॥ शिवरात्रेश्च माहात्म्यं प्रदोषवत्
 कीर्तनम् ॥ सोमवारव्रतं चापि सीमन्तिन्याः कथानकम् ॥ ७० ॥ भद्रायुत्तिकथनं सदाचारनिरूपणम् ॥ शिवधर्मसमुद्देशो भद्रायुद्वाहवर्णनम् ॥ ७१ ॥

भद्रायुमहिमा चापि भस्ममाहात्म्यकीर्तनम् ॥ शबरारख्यानकं चैवाथोभामाहेश्वरं व्रतम् ॥ ७२ ॥ रुद्राक्षस्य च माहात्म्यं रुद्राध्यायस्य पुण्यदम् ॥ श्रवणादिक
 पुण्यं च ब्राह्मखण्डोऽयमीरितः ॥ ७३ ॥ अतः परं चतुर्थं तु काशीखण्डमनुत्तमम् ॥ विन्ध्यनारदयोर्वैत्र संवादः परिकीर्तितः ॥ ७४ ॥ सत्यलोकप्रभाव
 आगस्त्यावासे सुरागमः ॥ पतिव्रताचरित्रं च तीर्थयात्राप्रशंसनम् ॥ ७५ ॥ ततश्च सप्तपुर्याख्याः संयमिन्या निरूपणम् ॥ बुधस्य च तथेन्द्राद्यैर्लोकिकमिः शिव
 शिवशर्मणः ॥ ७६ ॥ अग्नेः समुद्रवश्चैव ऋग्याद्रुरुणसंभवः ॥ गन्धवत्यलकपुयोरौरीश्वर्याश्च समुद्रदः ॥ ७७ ॥ चन्द्रार्कबुधलोकानां कुजेज्यार्कभुवां क्रमात् ॥
 मम विष्णोर्ध्रुवस्यापि तपोलोकस्य वर्णनम् ॥ ७८ ॥ ध्रुवलोककथा पुण्या सत्यलोकनिरिक्षणम् ॥ स्कन्दागस्त्यसमालापौ मणिकर्णिसमुद्रवः ॥ ७९ ॥
 प्रभावश्चापि गङ्गाया गङ्गानामसहस्रकम् ॥ वाराणसीप्रशंसा च भैरवाविभवस्ततः ॥ ८० ॥ दण्डपाणिज्ञानवाप्योरुद्रवः समन्तरम् ॥ ततः कलावत्याख्यानं सदाचार
 निरूपणम् ॥ ८१ ॥ ब्रह्मचारिसमाख्यानं ततः स्त्रीलक्षणानि च ॥ कृत्याकृत्यविनिर्देशो ह्यविमुक्तेश्वर्णनम् ॥ ८२ ॥ गृहस्थयोगिनो धर्माः कालज्ञानं ततः
 परम् ॥ दिवोदासकथा पुण्या काशिकावर्णनं ततः ॥ ८३ ॥ मायागणपतेश्चाथ भुवि प्रादुर्भवस्ततः ॥ विष्णुमायाप्रपञ्चोऽथ दिवोदासविमोक्षणम् ॥ ८४ ॥
 ततः पञ्चनदोत्पत्तिर्विन्दुमाधवसंभवः ॥ ततो वैष्णवतीर्थख्या शूलिनः काशिकागमः ॥ ८५ ॥ जैगीपव्येण संवादो ज्येष्ठेशाख्या महेशिषुः ॥ क्षेत्राख्यानं कन्दुकेसो
 व्याघ्रेश्वरसमुद्रवः ॥ ८६ ॥ शैलेश्वरेश्वरयोः कृत्वावासस्य चोद्भवः ॥ देवतानामधिष्ठानं दुर्गासुरपराक्रमः ॥ ८७ ॥ दुर्गाया विजयश्चाथ ऊँकारेशस्य वर्णनम् ॥ पुन
 रौंकारमाहात्म्यं त्रिलोचनसमुद्रवः ॥ ८८ ॥ केदारारख्या च धर्मेशकथा विष्णुसमुद्रवा ॥ वीरेश्वरसमाख्यानं गंगामाहात्म्यकीर्तनम् ॥ ८९ ॥ विष्वक्कर्मेशमहिमा दक्ष
 यज्ञोद्भवस्तथा ॥ सतीशास्यामृतेशादेर्जुस्तम्भः पराशरे ॥ ९० ॥ क्षेत्रतीर्थकदम्बश्च मुक्तिमण्डपसंकथा ॥ विधेशविभवश्चाथ ततो यात्रापरिक्रमः ॥ ९१ ॥ अतःपरं
 त्वन्याख्यं शृणु खण्डं च पञ्चमम् ॥ महाकालवनाख्यानं ब्रह्मशीर्षिच्छिदा ततः ॥ ९२ ॥ प्रायश्चित्तविधिश्चाग्नेरुत्पत्तिश्च सुरागमः ॥ देवदीक्षा शिवस्त्वोत्रं नानापा
 तकनाराणम् ॥ ९३ ॥ कपालमोचनाख्यानं महाकालवनस्थितिः ॥ तीर्थं कनकलेशस्य सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ९४ ॥ कुण्डमन्सरसंज्ञं च सरो रुद्रस्य पुण्यदम् ॥ कुण्ड
 वेशं च विद्याग्रं मर्कटेश्वरतीर्थकम् ॥ ९५ ॥ स्वर्गद्वारं चतुःसिंधुतीर्थं शंकरवापिका ॥ शंकरार्कं गंधवतीतीर्थं पापप्रणाशनम् ॥ ९६ ॥ दशाश्वमेधिकानंशातीर्थेशहर
 सिद्धिदम् ॥ पिशाचकादियात्रा च हनुमत्केश्वरं सरः ॥ ९७ ॥ महाकालेशयात्रा च वाल्मीकेश्वरतीर्थकम् ॥ शुक्रेश्वरादिमाहात्म्यं कुशाथल्याः प्रदक्षिणा ॥ ९८ ॥
 अङ्कुरसंज्ञकं त्वेकपादं चंद्रार्कवैभवम् ॥ करभेशाख्यतीर्थं च लङ्केशादितीर्थकम् ॥ ९९ ॥ मार्कण्डेयं यज्ञवापीसंमिश्रं नरकान्तकम् ॥ केदारेश्वरामेशसौभाग्येशनरार्क
 कम् ॥ १०० ॥ केशवार्कं शक्तिभेदं स्वर्णसारमुखानि च ॥ ऊँकारेशादितीर्थानि अन्धकश्रुतिकीर्तनम् ॥ १०१ ॥ कालारण्ये लिंगसख्या स्वर्णशृंगामिथानकम् ॥

पुण्ड्रव्या अग्न्याश्विन्या अभिधानकम् ॥ १०२ ॥ पद्मावतीकुमुद्व्यमरावतिकनामकम् ॥ विशालप्रविकल्पाभिधानं च ज्वरशान्तिकम् ॥ १०३ ॥ शिवानामा
 शिखरुदं नागोद्रीता शिवस्तुतिः ॥ द्विण्याश्वथाख्यानं तीर्थं सुन्दरकुण्डकम् ॥ १०४ ॥ नीलगंगापुष्कराख्यं विन्ध्यवासनीतीर्थकम् ॥ पुरुषोत्तमाभिधानं तु तन्तीर्थं
 चागनागनम् ॥ १०५ ॥ गोमती वामन कुण्डं विष्णोर्नामसहस्रकम् ॥ वीरेश्वरसरः कालभैरवस्य च तीर्थकम् ॥ १०६ ॥ महिमा नागपंचम्या नृसिंहस्य जय
 निका ॥ कुंभेश्वरयात्रा च देवसाधनकीर्तनम् ॥ १०७ ॥ कर्कराजाख्यतीर्थं च विघ्नेशादिसुरोहनम् ॥ रुद्रकुण्डप्रभृतिषु बहुतीर्थनिरूपणम् ॥ १०८ ॥ यात्राष्टतीर्थजा
 पुण्या रंगागहाख्यमुच्यते ॥ धर्मपुत्रस्य वैराग्यान्मार्कण्डेयेन संगमः ॥ १०९ ॥ प्राचीयानुभवाख्यानममृतापारिकीर्तनम् ॥ कल्पेकल्पे पृथङ्नाम नर्मदायाः प्रकीर्तितम् ॥
 ॥ ११० ॥ स्ववर्षार्पणं नार्भदं च कालरात्रिकथा ततः ॥ महादेवस्तुतिः पथात्पृथक्कल्पकथाद्रुता ॥ १११ ॥ विशाल्याख्यानकं पथाज्जालेश्वरकथा तथा ॥ गौरीव्रत
 समाख्यानं त्रिपुरज्वालनं तथा ॥ ११२ ॥ देहपातविधानं च कावेरीसंगमस्ततः ॥ दारुतीर्थं ब्रह्मावर्तं यज्ञेश्वरकथानकम् ॥ ११३ ॥ अत्रितीर्थं रवितीर्थं मेघनादा
 द्विद्वारुकम् ॥ देवतीर्थं नर्मदेशं कपिलाख्यं कंजकम् ॥ ११४ ॥ कुण्डलेशं पिप्लदादं विमलेशं च शूलभित् ॥ शचीहरणमाख्यानमन्धकस्य यथस्तथा ॥ ११५ ॥
 शूलभेदोद्भवो यत्र दानधर्माः पृथग्विधाः ॥ आख्यानं दीर्घतपस ऋष्यशृङ्गकथा ततः ॥ ११६ ॥ चित्रसेनकथा पुण्या काशीराजस्य लक्षणम् ॥ ततो देवशिलाख्यानं
 शचरीतीर्थकान्वितम् ॥ ११७ ॥ व्याधाख्यानं ततः पुण्यं पुंकारिण्यर्कतीर्थकम् ॥ आदित्येश्वरतीर्थं च शक्रतीर्थं करोदिकम् ॥ ११८ ॥ कुमारेशमगस्थेशमगनेदेशं च
 मातृगम् ॥ लोकेशं धनदेशं च मंगलेशं च कामजम् ॥ ११९ ॥ नागेशं चापि गोपारं गौतमं शंखचूडकम् ॥ नारदेशं नंदिकेशं वरुणेश्वरतीर्थकम् ॥ १२० ॥ दधि
 स्कन्दाद्वितीर्थानि हनुमंतेश्वरं ततः ॥ रामेश्वराद्वितीर्थानि सोमेशं पिंगलेश्वरम् ॥ १२१ ॥ ऋणमोक्षं कपिलेशं प्रूतिकेशं जलेशयम् ॥ चण्डार्कं यमतीर्थं च कल्लोडीयं वनादि
 कम् ॥ १२२ ॥ नारायणं च कोडीयं व्यासतीर्थं प्रभासकम् ॥ नागेशं कर्पणकं प्रश्वेश्वरतीर्थकम् ॥ १२३ ॥ एण्डीसंगमं पुण्यं सुवर्णशिलतीर्थकम् ॥ करंज
 कामहं तीर्थं भाण्डीरो रोहिणीभवम् ॥ १२४ ॥ चक्रतीर्थं धौतपापं स्कान्दमांगिरसाह्वयम् ॥ कोद्वितीर्थमयोर्न्याख्यमङ्गाराख्यं त्रिलोचनम् ॥ १२५ ॥ इन्द्रेयं कम्बुकेशं
 च सोमेशं कोहनांशकम् ॥ नार्भदं चार्कमात्रेयं भार्गवेश्वरमुत्तमम् ॥ १२६ ॥ ब्राह्मं दैवं च मार्गेशमादिवाराहकेश्वरम् ॥ रामेशयथ सिद्धेशमाहिल्यं कंकटेश्वरम् ॥
 ॥ १२७ ॥ शाकं सौम्यं च नादेशं तोयेशं रुक्मिणीभवम् ॥ योजनेशं वराहेशं द्वादशीशिवतीर्थकम् ॥ १२८ ॥ सिद्धेशं मंगलेशं च लिंगवाराहतीर्थकम् ॥ कुण्डेशं
 श्वेतवाराहं गर्भवेशं रवीश्वरम् ॥ १२९ ॥ शुक्लादीनि च तीर्थानि हुंकारस्वामितीर्थकम् ॥ संगमेशं नारकेशं मोक्षणं पञ्चगोपकम् ॥ १३० ॥ नागेशं च सिद्धेशं
 मार्कण्डेश्वरतीर्थके ॥ कामोदशूलारोपाख्ये मांडव्यं गोपकेश्वरम् ॥ कपिलेशं पिंगलेशं भूतेशं गांगौतमे ॥ १३१ ॥ अश्वमेधं भृगुकच्छं केदारेशं च पापनुत् ॥ कल्क

लेयां च जालेयां शालियामं वराहकम् ॥ १३२ ॥ चन्द्रहास्यं तथादित्यं श्रीपत्याख्यं च हंसकम् ॥ मूलस्थानं च श्लेशमाश्विनं चित्रद्वैवकम् ॥ १३३ ॥ शिबीरां
 कोटितीर्थं च तीर्थं पैतामहं परम् ॥ तथैव कुर्कुरीतीर्थं दशकन्यं सुवर्णकम् ॥ ऋणमोक्षं भारभूतिं पुंखिलं मुंडिडिण्डिमम् ॥ १३४ ॥ आमलेशं कपालेशं शृंगैरंडीपवं
 ततः ॥ कोटितीर्थं लोटणेशं फलस्तुरितः परम् ॥ १३५ ॥ कृमिजांगलमाहात्म्ये रोहिताश्वकथा तथा ॥ धुंयुमारसमाख्यानं वयोपायस्तवोऽस्य च ॥ १३६ ॥ वयो धुंयो
 स्वतः पश्चात्तत्तश्चित्रहोद्भवः ॥ सहभास्या ततश्चण्डी सप्रभावो रतीश्वरः ॥ १३७ ॥ केदारेशो लक्ष्मीर्थं ततो विष्णुपदीभवम् ॥ मुस्तां च्यवनांवास्यं ब्रह्मणश्च सरस्त
 तः ॥ १३८ ॥ चक्राख्यं ललिताख्यानं तीर्थं च बहुगोमयम् ॥ रुद्रवर्तं च मार्केण्डं तीर्थं पापप्रणशानम् ॥ १३९ ॥ श्रवणेशं शुद्धपुटं देवांश्रुप्रतीर्थकम् ॥ जिह्वोदती
 र्थसंभूतिः शिवोद्देदं फलस्तुतिः ॥ १४० ॥ एष खण्डो ह्यवन्त्याख्यः शृण्वतां पापनाशनः ॥ अतः परं नागराख्यः खण्डः पद्योऽभिधीयते ॥ १४१ ॥ अल्लिगोल्यनिस
 माख्यानं हरिश्चन्द्रकथा शुभा ॥ विश्वामित्रस्य माहात्म्यं त्रिशंकुस्वर्गतिस्तथा ॥ १४२ ॥ हाटकेश्वरमाहात्म्ये वृत्रासुरवधस्तथा ॥ नागविलं शंखतीर्थमचलेश्वरवर्णनम् ॥
 १४३ ॥ चमत्कारपुराख्यानं चमत्कारकरं परम् ॥ गयशीर्षं बालशाख्यं बालयण्डं मृगाह्वयम् ॥ १४४ ॥ विष्णुपादं च गोकर्णं युगलूपं समाश्रयः ॥ सिद्धेश्वरं नागसरः
 सप्तार्षीयमगस्त्यकम् ॥ १४५ ॥ ध्रुवगर्तं नलेशं च भैष्यं वैदुरमर्ककम् ॥ शामिष्ठं सोमनाथं च दौर्गमानतेश्वरम् ॥ १४६ ॥ जामदग्न्यवधाख्यानं वैःशत्रियकथान
 कम् ॥ रामहृदं नागपुरं पडलिं चैव यज्ञभूः ॥ १४७ ॥ मुण्डीरादिविकार्कं च सतीपरिणयाह्वयम् ॥ रुद्रशीर्षं च यागेशं बालखिल्यं च गारुडम् ॥ १४८ ॥ लक्ष्मी
 शापः सप्तविंशं सोमसासदमेव च ॥ अंबावृद्धं पाण्डुकाख्यमाश्रयं ब्रह्मकुण्डकम् ॥ १४९ ॥ गोमुखं लोहयद्याख्यमजापालेश्वरी तथा ॥ शानैश्वरं राजवापी रामेशो लक्ष्म
 णेश्वरः ॥ १५० ॥ क्रुशेशाख्यं लवेशाख्यं लिङ्गं सर्वोत्तमोत्तमम् ॥ अष्टपट्टिसमाख्यानं दमयन्त्यास्त्रिजातकम् ॥ १५१ ॥ ततोऽम्बारेवती वापी भक्तिकातीर्थसंभवः ॥
 क्षेमंकरी च केदारं शुक्लतीर्थमुसारकम् ॥ १५२ ॥ सत्यसंश्वराख्यानं तथा कर्णोत्पलकथा ॥ अष्टेश्वरं यज्ञवल्क्यं गौर्यं गाणेशमेव च ॥ १५३ ॥ ततो वास्तुपदाख्यानम
 जागृहकथानकम् ॥ सौभाग्यान्युश्रु शूलेशं धर्मराजकथानकम् ॥ १५४ ॥ मिदान्द्रेश्वराख्यानं गाणपत्यत्रयं ततः ॥ जाबालिचरितं चैव मकरेशकथा ततः ॥ १५५ ॥
 कालेश्वर्यथाख्यानं कुण्डमाप्सरसं तथा ॥ पुष्पादित्यं रोहिताश्वं नागरोत्पत्तिकीर्तनम् ॥ १५६ ॥ भार्गवं चरितं चैव वैश्वामित्रं ततः परम् ॥ सारस्वतं पैप्लादं
 कंसारेशं च पिण्डकम् ॥ १५७ ॥ ब्रह्मणो यज्ञचरितं सावित्र्याख्यानसंयुतम् ॥ रैवंतं भार्गवज्ञाख्यं मुख्यतीर्थनिरीक्षणम् ॥ १५८ ॥ कौरवं हाटकेशाख्यं
 प्रभासं क्षेत्रकत्रयम् ॥ पौष्करं नैमिषं धर्ममरण्यत्रितयं स्मृतम् ॥ १५९ ॥ वाराणसी द्वारकाख्यं मन्वाख्येति पुरीत्रयम् ॥ वृन्दावनं खाण्डवाख्यमद्वैताख्यं
 वनत्रयम् ॥ १६० ॥ कल्पः शालस्तथा नन्दिग्रामत्रयमनुत्तमम् ॥ असिशुक्लपितृसंज्ञं तीर्थत्रयमुदाहृतम् ॥ १६१ ॥ श्र्युर्बुदौ रैवतश्चैव पर्वतत्रयमुत्तमम् ॥

नदीनां विनयं गंगा नर्मदा च शरस्वती ॥ १६२ ॥ सार्धकोटित्रयफलमेकं चेपु प्रकीर्तितम् ॥ कणिका शंखतीर्थं चामरकं बालमण्डनम् ॥ १६३ ॥
 प्रादकेगक्षेत्रफलप्रदं प्रोक्तं चतुष्टयम् ॥ श्राद्धादित्यं श्राद्धकल्पं यौधिष्ठिरमथार्थकम् ॥ १६४ ॥ जलशायि चतुर्मासमशून्यशयनव्रतम् ॥ मङ्गणेशं
 गिरात्रिस्तुलापुरुषदानकम् ॥ १६५ ॥ पृथ्वीदानं वानकेशं कपालमोचनेश्वरम् ॥ पापपिंडं मासलैंगं युगमानादिकीर्तनम् ॥ १६६ ॥ निवेशशाकंभर्याख्या
 रुद्रैकादशकीर्तनम् ॥ दानमाहात्म्यकथनं द्वादशाहादित्यकीर्तनम् ॥ १६७ ॥ इत्येप नागरः खण्डः प्रभासाख्योऽधुनोच्यते ॥ सोमेशो यत्र विश्वेशोऽस्त्वथलं पुण्यं
 महत् ॥ १६८ ॥ सिद्धेश्वरादिकाख्यानां पृथगत्र प्रकीर्तितम् ॥ अत्रितीर्थं कपर्दीशं केदारेशं गतिप्रदम् ॥ १६९ ॥ भीमभैरवचण्डीशभास्करांगारकेश्वराः ॥ बुधेज्यभृगु
 सौरागुशिखीया हरविग्रहाः ॥ १७० ॥ सिद्धेश्वरायाः पञ्चान्ये रुद्रास्तत्र व्यवस्थिताः ॥ वरारोहा ह्यजापाला मङ्गला ललितेश्वरी ॥ १७१ ॥ लक्ष्मीशो वाडवेशश्चोर्वीशः
 कामेश्वरस्तथा ॥ गौरीशवरुणेशाख्यं दुर्वासिंशं गणेश्वरम् ॥ १७२ ॥ कुमारेशं चण्डकल्पं शकुलीश्वरसंज्ञकम् ॥ ततः प्रोक्ताऽथ कोटीराबालब्रह्मादिसत्कथा ॥ १७३ ॥
 नरकेशवंतेशनिधीश्वरकथा ततः ॥ बलभद्रेश्वरस्याथ गंगाया गणपस्य च ॥ १७४ ॥ जाम्बवत्याख्यसरितः पाण्डुकूपस्य सत्कथा ॥ शतमेथलक्षमेथकोटिमेषकथा
 तथा ॥ १७५ ॥ दुर्वासार्कवटस्थानहिरण्यासंगमोत्कथा ॥ नगरार्कस्य कृष्णस्य संकर्षणसमुद्रयोः ॥ १७६ ॥ कुमार्याः क्षेत्रपालस्य ब्रह्मेशस्य कथा पृथक् ॥
 पिंपलासंगमेशस्य शंकरार्कवटेशयोः ॥ १७७ ॥ ऋषितीर्थस्य नन्दार्कचित्तकूपस्य कीर्तनम् ॥ शशापाणस्य पर्णार्कित्यंकुमृत्योः कथाऽद्भुता ॥ १७८ ॥ वाराहस्वामि
 वृत्तान्तं छायालिङ्गाख्यगुल्फयोः ॥ कथा कनकनन्दायाः कुन्तीगंगेशयोस्तथा ॥ १७९ ॥ चमसेद्रेदविदुरत्रिलोकेशकथा ततः ॥ मंकरेशत्रैपुरेशपण्डतीर्थकथा
 स्तथा ॥ १८० ॥ सूर्यप्राचीक्ष्णयोरुमानाथकथा तथा ॥ भूद्वारशूलस्थलयोश्च्यवनाकेशयोस्तथा ॥ १८१ ॥ अजपालेशबालकेश्वरस्थलजा कथा ॥ ऋषितोया
 कथा पुण्या संगालेश्वरकीर्तनम् ॥ १८२ ॥ नारदादित्यकथनं नारायणनिरूपणम् ॥ तप्तकुण्डस्य माहात्म्यं मूलचंडीशार्षणम् ॥ १८३ ॥ चतुर्वक्रगण्ठाख्यक्षकलंबे
 श्वरयोस्तथा ॥ गोपालस्वामिचकुलस्वामिनोर्मरुतां कथा ॥ १८४ ॥ क्षेमार्कन्नतविश्वेशजलस्वामिकथा ततः ॥ कालमेघस्य रुक्मिण्या दुर्वासिेश्वरभद्रयोः ॥ १८५ ॥
 शंखावर्तमोक्षतीर्थेणपदाच्युतसप्तनाम् ॥ जालेश्वरस्य हुंकारेश्वरचण्डीशयोः कथा ॥ १८६ ॥ आशापुरस्यविश्वेशकलाकुण्डकथाऽद्भुता ॥ कपिलेशस्य च कथा जरद्रव
 शिवस्य च ॥ १८७ ॥ नलककोटेश्वरयोर्हटिकेश्वरजा कथा ॥ नारदेशान्त्रभूपार्दुर्गकूटगणेशजा ॥ १८८ ॥ सुपर्णलाख्यभैरव्योर्भट्टतीर्थमवा कथा ॥ कीर्तनं
 कर्दमालस्य गुप्तसोमेशस्य च ॥ १८९ ॥ बहुस्वर्णेशशृंगेशकोटीश्वरकथा ततः ॥ मार्कण्डेश्वरकोटीशदागोदरगृहोत्थका ॥ १९० ॥ स्वर्णरेखा ब्रह्मकुंडं कुन्तीभीमेश्वरो
 तथा ॥ मृगीकुण्डं च सर्वस्वं क्षेत्रे वत्सापये स्मृतम् ॥ १९१ ॥ दुर्गभद्रेशगंगेशैवतानां कथाऽद्भुता ॥ ततोऽर्द्धेश्वरकथा अचलेश्वरकीर्तनम् ॥ १९२ ॥ नागतीर्थस्य च

कथां वसिष्ठाश्रमवर्णनम् ॥ भद्रकर्णस्य माहात्म्यं त्रिनेत्रस्य ततः परम् ॥ १९३ ॥ केदारस्य च माहात्म्यं तीर्थागमनकीर्तनम् ॥ कोटीश्वररूपतीर्थहृषीकेशकथास्ततः ॥
 ॥ १९४ ॥ सिद्धेशशुकेश्वरयोर्मणिकर्णेशकीर्तनम् ॥ पंगुतीर्थयमतीर्थवाराहतीर्थवर्णनम् ॥ १९५ ॥ चन्द्रप्रभासपिण्डोद्देशीमाताशुक्लतीर्थजम् ॥ काल्यायन्याश्रम माहात्म्यं
 ततः पिण्डारकस्य च ॥ १९६ ॥ ततः कनकसलस्याथ चक्रमानुपतीर्थयोः ॥ कपिलात्रितीर्थकथा तथा रकनुबन्धजा ॥ १९७ ॥ गणेशपार्थश्वरयोर्थात्राया
 मुञ्ज्वलस्य च ॥ चण्डीस्थानानगोद्भवशिवकुण्डमहेशजाः ॥ १९८ ॥ कामेश्वरस्य मार्कण्डेयोत्पत्तेश्च कथा ततः ॥ उदालकेशसिद्धेशगततीर्थकथाः पृथक् ॥ १९९ ॥
 श्रीदेवमातोत्पत्तिश्च व्यासगौतमतीर्थयोः ॥ कुलसंतारमाहात्म्यं रामकोट्याह्वतीर्थयोः ॥ २०० ॥ चन्द्रोद्देशानशृंगब्रह्मस्थानोद्भवोद्भुतः ॥ त्रिपुष्कररुद्रहृदयेश्वर
 कथा शुभा ॥ २०१ ॥ अविमुक्तस्य माहात्म्यमुपमासाहेश्वरस्य च ॥ महौजसः प्रभावश्च जंबुतीर्थस्य वर्णनम् ॥ २०२ ॥ गङ्गाधरमिश्रकयोः कथा चाथ फल
 स्तुतिः ॥ द्वारकायाश्च माहात्म्ये चन्द्रशर्मकथानकम् ॥ २०३ ॥ जागराधर्चनायाख्या व्रतमेकादशीभवम् ॥ महाद्वादशिकाख्यानं प्रह्लादपिसंगमः ॥ २०४ ॥
 दुर्वासस उपाख्यानं यात्रोपक्रमकीर्तनम् ॥ गोमत्युत्पत्तिकथनं तस्यां हानादिजं फलम् ॥ २०५ ॥ चक्रतीर्थस्य माहात्म्यं गोमत्युदधिसंगमः ॥ सनकादिहृदाख्यानं
 नृगतीर्थकथा ततः ॥ २०६ ॥ गोप्रचारकथा पुण्या गोपीनां द्वारकागमः ॥ गोपीसरःसमाख्यानं ब्रह्मतीर्थीदिकीर्तनम् ॥ २०७ ॥ पञ्चनद्यागमाख्यानं
 नानाख्यानसमन्वितम् ॥ शिवलिङ्गदातीर्थकृष्णपूजादिकीर्तनम् ॥ २०८ ॥ त्रिविक्रमस्य मूर्त्याख्या दुर्वासःकृष्णसंकथा ॥ कुशदैत्यवधोच्चारविशेषार्चनं
 फलम् ॥ २०९ ॥ गोमत्यां द्वारकायां च तीर्थागमनकीर्तनम् ॥ कृष्णमन्दिरसंप्रेशा द्वारवत्यभिषेचनम् ॥ २१० ॥ तत्र तीर्थावासकथा द्वारकापुण्यकीर्तनम् ॥
 इत्येष सप्तमः श्लोकः खण्डः प्राभासिको द्विजाः ॥ २११ ॥ स्कान्दे सर्वोत्तरकथे शिवमाहात्म्यवर्णने ॥ लिखित्वैतनु यो दयाद्धेमशूलसमन्वितम् ॥ २१२ ॥ माध्यां
 सत्कृत्य विधाय स शैवे मोदते पदं ॥ २१३ ॥ इति श्रीनारदीयपुराणे पूर्वोद्भवहृदाख्याने चतुर्थपादे स्कान्दमहापुराणानुक्रमणीवर्णननाम चतुरधिकशततमो
 ऽध्यायः ॥ १०४ ॥” इति । अथ प्रसंगानुसारेणैतस्य स्कान्दमहापुराणस्य पुराणत्वोपयुक्तपञ्चलक्षणसमन्वितत्वविचारे क्रियमाणे हि वैष्णवपुराणब्रह्माण्डपुराणयोः—
 “सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ॥ वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥” इति, स्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये द्वितीयेऽ
 ध्याये—“ब्रह्मविष्णवर्केश्चानां माहात्म्यं भुवनस्य च ॥ संहारश्च प्रदश्यते पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥” इति च यद्वैविध्येन सामान्यतः पुराणस्य पञ्चलक्षणत्वमात्रायते तत्रास्य
 स्कान्दमहापुराणस्य पूर्वोक्तलक्षणस्य यथावदनुक्रमसंबन्धादुत्तरलक्षणस्यैव समन्वयौचित्यादनन्तरोक्तमेव पञ्चलक्षणत्वं साधु युज्यत इति विदं कुर्वतुं सुधियः ॥ अस्त्येतेषु
 प्रसंगोपात्तम् ॥ एतावता विवेचनेनैतदेव माहेश्वरादिप्रभासान्तसप्तखण्डात्मकं स्कान्दनाम महापुराणमिति हि सर्वथा सिद्धम् ॥

अथ च यत्स्कान्दनामान्यद्वयैकं पुराणं पट्संहितात्मकं पञ्चाशत्खण्डमण्डितं लक्षग्रन्थश्लोकसंख्योपनिबद्धम् [विचारदृष्ट्या यतस्ततः पृथक्पृथगुपलभ्यमानानां
 पाठ्यामानानांःपातिरण्डानां विपुलतरश्लोकसंख्यापरिमाणे बुद्ध्याकलिते द्वित्रिलक्षग्रन्थपर्यन्तश्लोकसंख्योपनिबद्धं स्यादेतावदतिविस्तीर्णम्] समुपलभ्यते—तत्र
 स्कान्दनामोपपुराणमिति निश्चयेनावगतव्यम् ॥ अथ तस्योपपुराणत्वेन परिगणनं तदन्तःपातिखण्डानुक्रमणिका चेदानीं प्रदर्शयते । यथा चोक्तमुपुराणपरिगणना
 प्रसंगं गारुडे (२.२.७) अध्याये—“आयं सनत्कुमारारख्यं नारसिंहमथापरम् । तृतीयं स्कान्दमुद्दिष्टं कुमारणे तु भाषितम् ॥ चतुर्थं शिवधर्मारख्यं साक्षान्दनीशभाषितम् ॥
 इवसिञ्जोक्तगार्थ्यं नारदोक्तमतः परम् ॥ कापिलं वामनं चैव तथैवोशनसैरितम् ॥ ब्रह्माण्डं वारुणं चाथ कालिकाह्वयमेव च ॥ माहेश्वरं तथा साम्बं सौरं सर्वार्थरात्र्य
 यम् ॥ पराशरोक्तमपरं मारीचं भार्गवाह्वयम् ॥” इति । तथा चात्रैव स्कान्दे महापुराणे प्रभासखण्डे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये द्वितीयेऽध्याये—“ अन्यान्युपुराणानि मुनिना
 कथिगानि तु ॥ तानि चः कथयिष्यामि संक्षेपादवधार्यताम् ॥ आयं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमतः परम् । तृतीयं स्कान्दमुद्दिष्टं कुमारणेभाषितम् ॥ चतुर्थं शिवधर्मारख्यं
 साक्षान्दनीशभाषितम् । दुर्वाससोक्तगार्थ्यं नारदोक्तमतः परम् ॥ कापिलं वामनं चैव तथैवोशनसैरितम् । ब्रह्माण्डं वारुणं चान्यत्कालिकाह्वयमेव च ॥ माहेश्वरं तथा साम्बं
 सौरं सर्वार्थरात्र्यम् । पराशरोक्तं परमं मारीचं भार्गवाह्वयम् ॥ एतान्युपुराणानि कथितानि द्विजोत्तमाः ॥” इति । तत्स्कान्दनामकोपपुराणस्थपट्संहितासमाश्रय
 न्यसंख्याविस्तारथ तत्रत्यशोकरसंहितायां हालास्यमाहात्म्य इत्थं वर्णितः—“ स्कान्दमथापि वक्ष्यामि पुराणं श्रुतिसारजम् ॥ पद्भिविधं संहिताभेदैः पञ्चाशत्खण्डमण्डित
 म् ॥ आथा सनत्कुमारोक्ता द्वितीया सूतसंहिता ॥ तृतीया शंकरा चतुर्थी वैष्णवी तथा ॥ पञ्चमी संहिता ब्राह्मी षष्ठी सा सौरसंहिता ॥” इत्थं संहिताभेदानुक्रमत्वा
 ज्ञे प्रतिसंहितं श्लोकग्रन्थसंख्याभेद उक्तः । स यथा—“ग्रन्थेन चैव पट्सिंशत्सहस्रेणोपलक्षिता । आथा तु संहिता विप्रा द्वितीया पट्सहस्रिका ॥ तृतीया ग्रन्थत
 र्णियात्सहस्रेणोपलक्षिता ॥ चतुर्थी संहिता पञ्चसहस्रेणाभिनिर्मिता ॥ ततोऽन्या त्रिसहस्रेण ग्रन्थेनैव विनिर्मिता ॥ अन्या सहस्रतः सृष्टा ग्रन्थतः पण्डितोत्तमाः ॥”
 इति । एतेन तत्स्कान्दनामोपपुराणमेकाशीतिसहस्रश्लोकग्रन्थसंख्यात्मकमित्येकं मतम् । अन्यत्रापि वक्ष्यमाणकालिकाखण्डोक्तानुक्रमणिकानुसारेण—“स्कान्दमेत
 द्दशमानं स्कन्दो यत्कथयत्पुरा ॥” इत्युक्त्या च लक्षश्लोकग्रन्थसंख्यात्मकमिति मतान्तरम् । अत एव तस्मिन्स्कान्दोपपुराणे क्वचित्युस्तकेज्वध्यायसमाप्तिखण्डके
 “शतसाहस्रं संहितायाम्” इति, क्वचिच्च “एकाशीतिसाहस्रं संहितायाम्” इति च पाठभेदो दरीदृश्यते ॥ किञ्च कानिचिन्मानसखण्डहिंगुलात्रिलक्षणदीनि बहूनि
 खण्डानि चोपपुराणत्वेन परिगणितस्कान्दोपपुराणखंडानुक्रमण्यां न दृश्यन्तेऽस्तानि पृथगेव सन्तीति विभाव्यते । तेन ग्रन्थसंख्या त्रिलक्षपर्यन्तापि पर्यवसन्ना
 स्यादिति तर्क्यते । एतेन तत्स्कान्दनामोपपुराणमुपुराणपरिगणनायां तृतीयं विद्यतेऽस्तत्स्कान्दनामोपपुराणं महापुराणपरिगणितत्रयोदशस्कान्दमहापुराणादन्यदेवेति

तावत्सिद्धम् ॥ तत्र च षट्संहितात्मके स्कान्दनामकोपुराणे प्रथमायां सनत्कुमारसंहितायां विशेषे कालिकाखण्डे प्रथमेऽध्याये समग्रतत्स्कान्दोऽपपुराणस्थपट्टं
 हितान्तःपातिपञ्चाशत्खण्डानामनुक्रमणिकोक्ताऽस्ति । सा चेदानीं तत्स्कान्दनामकोपुराणस्य सर्वसज्जनानां परिचयाय तद्विभागपरिज्ञानाय चेदानीमत्रो
 च्यते—यथा—“अंबालसूयप्रतीकारो वंदे देवं गणाधिपम् ॥ करस्थकदलीचूतपनसेक्षुकमोदकम् ॥ १ ॥ पुरा सरस्वतीतीरे मुनयो दीर्घसत्रिणः ॥ तेषुस्तपो महाधोरं
 मनस्यज्ञानवासिनः ॥ २ ॥ यहच्छयाऽऽज्ञातं सूतं संपूज्य विनयोत्तरम् ॥ तस्मै ते विष्टरं दत्त्वा प्रच्छुर्यैतकल्पयाः ॥ ३ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥
 सूत धन्या वयं सर्वे त्वत्समागमकांक्षिणः ॥ अनष्टाज्ञानतमसः किञ्चिदृच्छामहे वयम् ॥ ४ ॥ त्वं सर्वमुनिहृतप्रविकासनकरो रविः ॥ पाराशर्याद्रह
 स्यानि श्रुतवानसि विस्तरात् ॥ ५ ॥ पुराणानि सशैवानि स्कान्दादीनि वदाधुना ॥ स्कान्दं कियत्प्रकथितं गुरुणा ते महर्षिणा ॥ ६ ॥ तस्मिन्नहस्यसारं
 यत्सप्रमाणं वदाधुना ॥ यस्य च श्रवणादेव विमुक्तिर्भवबंधनात् ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तपस्विनः पात्रतमा भवन्तः पुण्यवर्धनाः ॥ गोप्यं
 भवत्सु विशेषु श्रावयामि पुराणके ॥ ८ ॥ पुरा संशयमापन्नः कृष्णद्वैपायनो मुनिः ॥ प्रणिपत्य स कैलासे कुमारं भववृद्धभम् ॥ ९ ॥ स्कान्दं पुराणं
 संप्राप पञ्चाशत्खण्डमण्डितम् ॥ षड्विधं संहिताभेदैः शिवधर्ममहार्णवम् ॥ १० ॥ सनत्कुमारः श्रुतवान्यस्तराचन्युखोदितम् ॥ सनत्कुमारशिष्येण मम व्यासेन
 दर्शितम् ॥ ११ ॥ तद्ददाम्यानुपूर्व्येण शृण्वन्तु परमर्षयः ॥ आद्या सनत्कुमारीया संहितास्मिन्पुराणके ॥ १२ ॥ सा पञ्चाशत्सहस्रेण कथिता विस्तराद्विजाः ॥
 पञ्चविंशतिखण्डैश्च मण्डिता श्रुतिसम्भिता ॥ १३ ॥ क्षेत्रखण्डः प्रथमतो द्वितीयस्तीर्थखण्डकः ॥ वर्षेऽस्मिन्भारते यानि तीर्थक्षेत्राणि सत्तमाः ॥ १४ ॥ शैवानि
 वैष्णवान्येव कथितानि सुविस्तरात् ॥ काशीखण्डस्तृतीयस्तु खण्डः सत्याद्रिसंज्ञकः ॥ १५ ॥ हिमाचलखण्डस्तु मलयाचलखण्डकः ॥ विन्ध्याद्रिखण्डो मोक्षाख्यः
 प्रभासः पुष्करस्तथा ॥ १६ ॥ नागराख्यस्ततः खण्डो नर्मदाखण्ड एव च ॥ श्रीशैलखण्डो विख्यातो ह्यवन्तीखण्ड एव च ॥ १७ ॥ गौरीखण्डस्ततो विभाः कुरु
 क्षेत्राख्यखण्डकः ॥ केदारखण्डस्त्वपरो हरिद्वाराख्यखण्डकः ॥ १८ ॥ सेतुमाहात्म्यखण्डाख्यः कालिकाखण्ड एव च ॥ तत्त्वोपाख्यानखण्डश्च नदीखण्डस्तथैव च ॥
 १९ ॥ धर्मखण्डो देशखण्डो वर्षखण्डस्तथैव च ॥ एते सनत्कुमारीयसंहितायां प्रकीर्तिताः ॥ २० ॥ तीर्थखण्डे तीर्थकथा तत्र दानतपःक्रियाः ॥ शिवविष्णवादि
 क्षेत्राणां सेतिहासकथादिकम् ॥ २१ ॥ काशीखण्डेऽविमुक्तस्य प्रशंसा परिकीर्तिता ॥ सत्याद्रिखण्डे सत्याद्रेः प्रभावः कीर्तितो द्विजाः ॥ २२ ॥ सेतुमूपाख्यमाहात्म्यं
 चन्द्रलापीठवर्णनम् ॥ हिमाचलाख्ये विशेषप्रभावो मुनिसत्तमाः ॥ २३ ॥ मलयाचलखण्डे तु शिवपूजोपवर्णनम् ॥ विन्ध्याद्रिखण्डे विशेषमहिमा परिकीर्तिताः ॥ २४ ॥
 मोक्षाख्ये मोक्षधर्माणां कथनमृषिसत्तमाः ॥ प्रभासे तु प्रभासस्य महिमाकथनं पुनः ॥ २५ ॥ नर्मदाख्यानकथनं नर्मदाखण्डके द्विजाः ॥ श्रीशैलखण्डे श्रीशैलगुणकीर्तन

प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ” इति । एतेन सनत्कुमारसंहितादिसौरसंहितात्मकं स्कान्दनाम उपपुराणमन्यत, माहेश्वरादिप्रभासान्तसप्तखण्डात्मकं स्कान्दनाम महापुराणं चान्यदिति सुधियो निःसन्देहं विभावयन्तु ॥ इत्थं हि स्कान्दपुराणस्य महापुराणत्वोपपुराणत्वविषये निरस्तः सन्देहः ॥

इति स्कान्दमहापुराणविषयकसन्देहनिरासः ।

अथ प्रकृतमनुसरामः ॥ अपि सज्जनमहाभ्युदयाः समस्तविद्वज्जनाः ! तदेतन्माहेश्वरादिप्रभासान्तसप्तखण्डात्मकं श्रीस्कान्दनाम महापुराणं सर्वेषामष्टादशमहापुराणानां मध्ये ग्रन्थसंख्यया गरीयः, प्रायः सर्वतः समग्रतया दुर्लभं च कथमेकत्र संगृहीतं स्यादिति भृशं चिन्तया व्याकुलचित्तैरस्माभिर्महान्तं प्रयत्नमारभ्य यतस्ततः प्राचीनसरस्वतीभाण्डागारेभ्यः संपादितम् । एतस्य संपादितानि पुस्तकानि चाष्टादशसरस्वतीभाण्डागारेभ्यः समागतानि । तन्मध्ये कानिचित्पूर्वानी कानिचिदपूर्वानी च पुस्तकान्यासन् । ततश्च तानि विविधदेशान्तरेभ्यः समुपलब्धानि सर्वाणि श्रीस्कान्दपुराणपुस्तकानि परिशोधयितुं खानदेशीयरावेरग्रामनिवासिश्रीपरशुरामभट्टनयगोविन्दशास्त्रिणां समीपेऽस्म्यभिर्दत्तानि । ततस्तैर्गोविन्दशास्त्रिभिस्तेषांतेषां सर्वेषां पुस्तकानां सम्यगवगाहनपूर्वकं यथाक्रमं बृहन्नारदीयमहापुराणोक्तानुक्रमणिकानुसारेण विवेचनं, तन्मध्यमिथितानां स्कान्दनामकोपपुराणस्थानां केषांचित्खण्डानां पृथक्करणं च कृत्वा समग्रं चैतत्स्कान्दमहापुराणपुस्तकं यथानुक्रमोक्तानुक्रमसंबद्धं विहितम् । ततश्च प्रत्येकप्रत्यादर्शपुस्तकस्थपाठभेदनिर्दर्शनार्थं सकलविधाकलाकलापकुशलानां पण्डितवर्यश्रीनिवासनरसिंहाचार्य(श्रीबालाजीस्वामि)श्रीमहावीरदत्तपण्डितश्रीमातादीनपण्डितश्रीनरहरिशस्त्रिश्चिन्मन्मन्दासशास्त्रिणां साहाय्यं गृहीत्वा तैर्गोविन्दशास्त्रिभिः स्वयं समग्रस्यास्य श्रीस्कान्दमहापुराणपुस्तकस्याऽऽदित आरभ्य संशोधनं समारभ्य सायन्तं प्रत्यादर्शपुस्तकस्थितानां त्रुटितानां पाठक्रमानां समुपलब्धप्रत्यादर्शपुस्तकानां साहाय्येन संश्लेषनं कृतम् । कचिदन्यार्थकपाठान्तराणां नीचैष्टिपण्यां निवेशनं, कचिदस्फुटार्थमूलस्थशब्दानां वाक्यानां पद्यानां च स्फुटबोधार्थं शब्दार्थवाक्यार्थश्लोकार्थसुस्पष्टबोधकटिप्पणीनिवेशनं च कृत्वा सरलार्थबोधोपयुक्तार्थैः समलकरणं, कचिच्च सुसूक्ष्मार्थविषयस्य सुस्पष्टप्रतिपत्तयेऽन्यप्रमाणैस्तस्यतस्य सुसूक्ष्मस्याप्यर्थस्य सविस्तरटिप्पणीभिविशदीकरणं च सुव्यवस्थयाऽऽकारि । एवमध्यायसमाप्तिदण्डकस्थविषयोद्घाटनादिव्यवस्था च व्यधायि । तत्तत्खण्डान्तःपातिविधिवखण्डमाहात्म्यादिपृथक्पृथग्व्यवस्थितिश्च कृता । अथ चैवं सम्यक्परिशोधनोपयुक्तां सुव्यवस्थां विधाय समस्तसप्तखण्डान्तःपातिप्रतिखण्डस्थप्रत्यध्यायस्थसविस्तरविषयालुक्रमणिका च निरमायि ॥ अथ चान्त इमां प्रस्तावनां विधायस्यां स्वयं समस्तद्विधिवस्कान्दपुराणपुस्तकसमवगाहनसमुद्भूतमहापुराणत्वोपपुराणत्वविवेचनपुरःसरं सोपनिप्रमाणकं महापुराणोपपुराणसन्देहनिरसनं च सम्यग्व्यधायि । तदेतत्तैर्गोविन्दशास्त्रिभिः सम्य

नया म्थ्यस्त्रार्थपूर्वकं परिपोधनेन परिष्कृतम् ॥ अत्र च स्कान्दमहापुराणे द्वितीयखण्डान्तर्गते कार्तिकमाहात्म्यवैशाखमाहात्म्ये, चतुर्थे काशीखण्डे च समग्रमित्येते भागाः मटीकाः गनि । अपरं च सर्वं मूलभाजं विद्यते । तदेतत्समग्रं “श्रीस्कान्दमहापुराण” पुस्तकं चास्माभिः स्वकीये “श्रीविङ्कटेश्वर” स्टीम्-मुद्रणालये सुपुष्टचिक्रणपत्रेषु गुन्दरमनोहराक्षरैर्मुद्रयित्वा सर्वेषां विद्वज्जनानां पुरतः प्रकाश्य समुपस्थापितमस्ति ॥

गङ्गात्समग्रं सर्वतोऽपि समयतया सत्यं दुर्लभं श्रीस्कान्दमहापुराणं सर्वं सन्तो महान्तो विद्वांसो भाविकसद्गृहस्थाः सदाचारसंपन्नाः सज्जनाश्च संगृह्य पठनश्रवणपूर्वकमेतदुक्तं देवतासमुपासनायात्रावतदानधर्मसदाचारभ्रतिपालनपूर्वकैर्हिकामुष्मिकधर्मार्थकाममोक्षाल्प्यचतुर्विधपुरुषार्थं संसाध्यात्मनः पुरुषावतारस्य कृतार्थतां संपादयन्त्विति सप्रथमं साञ्जलिबन्धं सम्प्रार्थ्येते । अपि चैतत्प्रसंगेनैव समस्तविद्वज्जनाः सम्प्रार्थ्यन्ते—यदत्र महति ग्रन्थे मनुष्यनिष्ठनैसर्गिकभ्रमप्रमादवशेन कचिच्छब्दार्थपदानामशुद्धता स्यात्तदागः क्षन्तव्यमिति । अथान्ततः सर्वसज्जनान्प्रति—सर्वतो दुर्लभस्यैतस्य स्कान्दमहापुराणपुस्तकस्य संग्रहेण, तथा चानेन सहैवास्मदीये “श्रीविङ्कटेश्वर” स्टीम्-मुद्रणालये समुद्रय प्रकाशितानां समग्राणां ब्राह्मण्यष्टादशमहापुराणपुस्तकानां संग्रहेण च स्वकीयमुदारमाश्रयं प्रदाय मदीयमथयावदाचारितं श्रीपरमेश्वरस्य कृपया परिपूर्णं समग्राष्टादशमहापुराणग्रन्थमुद्रणविषयकं संकल्पं सनाथीकुर्वन्त्विति च सविनयमाश्रयते—

संवत् १९६६ शके १८३१

३० स० १९१०

फाल्गुन शुक्ल ६

सौम्यवासरे.

समस्तविद्वज्जनसज्जनानां निरन्तरनिर्यलकृपाभिलाषी—

खेमराज श्रीकृष्णदासः—

“श्रीविङ्कटेश्वर” स्टीम्-मुद्रणालयाध्यक्षः—मुंबई.

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०

अथ श्रीस्कान्दे महापुराणे प्रथममाहेश्वरखण्डस्थविषयानुक्रमणिका. १

अथ माहेश्वरखण्डे प्रथमं केदारखण्डम् ॥ (१-१) ॥

- १ मङ्गलाचरणम्, अथ स्कान्दमहापुराणोपक्रमः, तत्र नैमिषारण्ये शौनकादिमहर्षि-
द्वयनार्यं व्यासशिष्यस्य लोमशसूतमहर्षेरगमनम्, शौनकादिमहर्षिभिर्लौमशं प्रति
श्रीशिवमाहात्म्यश्रवणच्छया प्रश्नकरणम्, अथ लोमशमहर्षिणा पुराणोपक्रमपूर्वकं
शिवपरमसिद्धोपक्रमवर्णनम्, तत्रादौ-दक्षयज्ञविध्वंसदृष्टान्तवर्णनम्, तत्र दक्षेण
शिवनिर्वाकरणपूर्वकं शिवाय शिवगणेश्यश्च शापप्रदानम्, शिवशिवकिंकरशापमस-
हमानेन नन्दिना वृक्षादिद्राहणेभ्यः शापप्रदानम्, अथ शङ्करेण नन्दिनः सान्त्वनम्,
दक्षस्य शङ्करनिन्देनाऽशान्तिवर्णनम्, ?
२ दक्षेण कनखलक्षेत्रे यज्ञकर्मभारम्भकरणम्, तत्र यज्ञे वसिष्ठादिसहर्षीणां विष्णुयज्ञे-
न्द्रमध्वतीनां देवतानां चारगमनम्, तत्र शंकरगनागतं दृष्ट्वा दधीचिमहर्षिणा दक्षं प्रति
शंकरराजयन्तार्युपदेशकरणम्, दक्षेण शङ्करगनादरभद्ररोनम्, दधीचिना शंकरगनादर-
णाऽन्यथेन यज्ञविनाशमाश्राव्य यज्ञवाटाग्निरगमनम्, दक्षेण देवयजनारम्भकरणम्,
अथ गन्धमादनपर्वते विमानस्थया दाक्षायथा सत्या स्वपितृदुःखस्य यज्ञसमारंभे
स्वपत्नीभिः सह गच्छतश्चन्द्रस्य भुवनेन यज्ञदृत्तांतं समाकर्ण्य शिवसमाप्तं समेत्य
स्वपितृभंदिं प्रति स्वस्या जिगमिपाससुत्पत्तप्रभद्ररोनम्, शिवेन क्रियमाणेऽप्युपदेशे
सत्याऽस्याग्रहणे स्वस्या गमनार्थं शिवसकामादाज्ञाप्राथनम्, पित्राऽवमानितायाः
सत्याः पुत्रनागमनं शिवेन निर्धार्य नन्दादिभिः सह तस्याः प्रेषणम्, दक्षयज्ञं प्रति
सतीदेव्या गमनवर्णनम् ?

- ३ सतीदेव्या पितृसमीपं गत्वा भृगुवादिंसिन्धौ शङ्करगनाहानकारणे पृष्टे दक्षेण शिव-
निन्द्वकरणम्, शिवनिन्द्यामात्सापमानं चाऽसहमानया सत्या द्रुताशने प्रवेशकरणम्,
तामनुसमागतानां द्रथ्युतगतानां शक्रमहर्षैः स्वांगविच्छेदेन नाशः, लोकपालादी-
नामृषीणां च भयेन स्तन्वीभावः, शंकरेण नारदमुखात्तं दृष्टान्तं भुत्वाऽतिक्रोपेन पर्व-
तशिखरोपरि निजजटास्रोतनम्, ततो वीरभद्रकालीभूतकोटिप्रादुर्भावः, रुद्रनि-
श्वासतः शतसंख्याकज्वरशय्योदशसंख्याकसंनिपातोत्पत्तिः, ततः शंकराज्ञया वीरभ-
द्रादीनां दक्षयज्ञवाटं प्रत्यागमनम्, तामायांती रुद्रसेनां दृष्ट्वा यज्ञवाटास्थितानां
भयात्सलायने शकादीनां युद्धार्थं संतहनम्, दक्षेण सर्वदेवप्राथनकरणम्, विष्णुना
दक्षनिर्मत्सनाकरणम्, कर्मफलद्वष्ट्वेन शिवमहिमवर्णनं च. ?
४ वीरभद्रादिभिः सहेन्द्रादिदेवानां युद्धम्, जयचिन्तान्वितेन्द्रप्रदृष्टदृष्ट्याविकृतेन्द्रादि-
निर्मत्सना, वीरभद्रस्य लोकपालराजयपूर्वकं यज्ञवाटमस्य आगमनम्, ततो
विष्णुवादिदेवैः सह वीरभद्रादीनां द्वंद्वयुद्धारम्भः, शिवगणानां पराजयमदृष्ट्वा विष्णोः
स्वधासगमनम्, ?
५ विष्णोः स्वधासगमनानन्तरं वीरभद्रादिगणैः सर्वदेवान्विजित्य भृगुवादिमहर्षिभिर्दंड-
वनपूर्वकं दक्षशिरविच्छेत्वा यज्ञाधिकुण्डे होमकरणम्, सर्वेषां देवर्षिपितृयक्षराक्षसा-
दीनां भीत्या पलायनम्, पुत्रशोकपीडितस्य ब्रह्मणः शंकरं प्रसादयितुं कैलासं प्रति
गमनम्, ब्रह्मकृता शिवस्तुतिः, स्तुतिप्रसजेन शंकरेण सर्वदेवैः सह दक्षयज्ञमण्डपं
प्रत्यागत्य दक्षकनकचोपरि कूर्चयुक्तच्छागपशुशिरःसंधोजनपूर्वकं दक्षस्य संजीवनम्,
दक्षकृता शिवस्तुतिः, स्तुतिप्रसजेन शिवेन दक्षायोपदेशकरणम्, शिवब्रह्मादीनां
स्वस्त्यलोकगमनम्, लोमशेन सूतेन शिवोपासनाशिवव्रतविषयाहात्स्यवर्णनम्,

शुभवादिनासाधनानां च ज्ञापप्रदानम्, एतन्माकाशवाण्या शक्तानां ज्ञापार्थानां लिपिं प्रति शरणगमनम्. १०

७ अत्रोद्देवपिंकुता शिवस्तुतिः, ब्रह्मादिकृतस्तुतिस्तुष्टेन शिवेन ब्रह्मादीन्प्रति विष्णुप्रा- र्थनार्थमाज्ञाकरणम्, ब्रह्मादिभिर्विष्णुस्तवनम्, तत आकाशवाण्या विष्णोः पिण्डी- भावेन शिवलिङ्गधारणम्, ततः शिवप्रियेण वीरभद्रेण ब्रह्मादिभिः सह शिवलिङ्गपू- जनम्, ततः शंकरस्यानेकैर्देवाधिभिरनेकेषु स्थलेषु नानानामकलिङ्गस्थापनम्, तत्रतत्र लिङ्गार्चनार्था वीरभद्रांशुस्थापनं वीरभद्रादारभ्य लिङ्गपूजकगुरुपरंपरात्पदिः, नन्विनो लिङ्गमहिमप्रशंसकप्रथमाचार्यत्वं, शंकरस्य च लिङ्गपूजकार्यत्वम्, ततश्च लिङ्ग- पूजकगुरुपरंपराप्रवृत्तिः, शिवभक्तिसमाहृत्यम्, तत्र पतंग्याः कीटपक्षिण्याः शिवम- न्दिरेसार्जनपुण्यवशेन काशिराजसुतात्प्रामिष्टुत्तान्तवर्णनम्, उद्दालकमर्द्दिः काशि- राजसुतया सुन्दर्याश्रयया सह संवादः ११

८ शिवभक्तिसमाहास्यप्रसंगेन-तत्करस्य शिवशिरोऽधिक्याय वृष्टां हृतः शिवलोक- प्रामिष्टुत्तन्तः, सर्वजगतः शिवशक्तिसमत्ववर्णनम्, तत्र नराणां लिङ्गयुक्तत्वम्, स्त्रीणां च पिण्डीभूतत्वम्, शिवविष्ण्वारसेदवर्णनम्, ब्रह्मादिकृतसमिगमयादिलिङ्ग- पूजावर्णनम्, महादेवलिङ्गणामुरादिदेव्यानां शिवलिङ्गपूजापरत्ववर्णनम्, शिवार्चन- प्रभावाधिगतदुःसहप्रतापरावणनिर्जितैः सुरैर्नन्दिव्याख्याच्छिवालिङ्गाराधने सद्युगोः तत्र प्रसंगेन देवपुष्टेन नन्दिना स्वस्य वानराननत्वकारणवर्णनम्, तत्र रावणशापतो नन्दिनो वातराननत्वप्राप्तिः, नन्दिना च 'वानरैः समेतस्य कस्यापि हस्तेन ते मृद्यु- र्भवित्यति' इति रावणाय शापदानम्. ततो नन्दियद्युतिभिः सर्वदेवैर्वृष्टं राव्वा लिङ्गस्य पीठिकाभवनाय विष्णोः प्रार्थना, भगवता विष्णुना रावणहननायावतार- ग्रहणे देवानामाश्रासनम्, विष्णोराराधया सर्वदेवानां वानरैश्चशावतारवर्णनम्, रामा- वतारः, रामेण रावणहननम्, रावणस्य शिवसायुज्यप्राप्तिः, शिवलिङ्गार्चनसहित- वर्णनम्. १३

विषयाः

६ शीतलादिभिः शंकरस्य सूर्यी विहाय लिङ्गपूजाप्रवृत्तिविषयकं ब्रह्मे कृते सति तेषाम्भेन ह्येन-लिङ्गपूजाप्रवृत्तित्वात्कतिरूपणम्. तत्र दारुवेन शंकरस्य नक्षत्रतया भिक्षुपिण्डमानस्य दिग्वरं सुन्दरं स्वरूपं निरीक्ष्य मोहितानां समस्तसुनिपवीनां शंकरपुण्यतोऽनुगमनम्, तासां तमनुगमनेन स्वाश्रमाच्छून्याश्रिरीक्ष्य कृपितानां तेषामुपेणां ज्ञापेन शिवस्य लिङ्गपदानम्, पतितेन तेन लिङ्गेन चराचरसमस्तब्रह्मांड- व्यापकहेपणत्सत्त्वानम्, तद्गुणा चकितैः सुरादिभिर्विष्णुब्रह्मणोः प्रार्थना, देवप्राथनया लिङ्गपदार्थशोभनाय पताले विष्णोर्गमनम्, सर्वे च ब्रह्मणे गमनम्, ब्रह्मणे मेरुपुष्टे सुरभार्दशनम्, केतकीदर्शनं च, ब्रह्मप्रार्थनया सुरभीकृतकीर्त्यां 'ब्रह्मणा लिङ्गसस्तकं दृष्टम्' इति श्रुया सास्यभद्रानप्रविज्ञानानन्तरं ब्रह्मणः प्रत्याश्रुत्य पुनः पूर्वस्थानं प्रत्याग- मनम्. देवापे च सुरभीकेतकीर्त्यां श्रुयासादयभद्रदानपूर्वकं 'नया लिङ्गसस्तकं दृष्टम्, इति शिरःप्राचीदिनादकथनम्, श्रुत्वादिभिश्च तदनुमोदनम्, विष्णुना च पातालाख- त्याश्रुत्या सर्वेदेवापे 'नया लिङ्गान्तो न दृष्टः' इति सत्यभाषणकथनम्, सुरभीकेत- कीर्त्योक्तिसमाकर्ण्य कृपितेन भगवता-आकाशवाण्या-अपवित्रसुखत्वेन सुरभ्याः, शिरपूजानर्ह्येन केतस्याः अप्रवृत्त्येन ब्रह्मणः, कुशादिभिरित्येन तदनुमोदकानां

- १ नहस्तेरपमानेन शक्तस्य राज्यभंगः, बलिपराजितेन शक्रेण ब्रह्मादिभिः सह विष्णु-
लोकं गत्वा विष्णोः प्रार्थनाकरणम्, विष्णोः कृपयादेशेन शक्रादीनां बलेः शरणागमनम्,
शरणागतस्य शक्रस्य नारदवाक्येन बलिना संभानकरणम्, रत्नलिप्ताथं बलिना
पृष्टेन शक्रेण समुद्रमन्थनोद्योगप्रशंसनम्, ततः समुद्रमन्थनाय मन्दराचलं प्रति देव-
दानवानां गमनम्, महता प्रयासेन विष्णुसाहाय्येन मन्दराचलमानीय वासुकिं
मन्थनरज्जुं विधाय देवदानवैः समुद्रमन्थनारम्भणम्, मन्थमानात्समुद्राब्जालाहल-
समुद्रवः, नारदेन संकटेऽस्मिन्ब्रह्मः समस्तस्य इत्युक्तेऽपि तद्वचनमनाकर्ण्य देवेषु
स्वार्थोल्लेखस्य समुद्रमन्थन एव श्रेष्ठेषु श्रेष्ठेन हालाहलेन वैकुण्ठपथंन्तारावरणसंबं
ब्रह्माण्डदहनवर्णनम्. १५
- १० विषाभिष्याप्तहरित्रह्मादिविहसहैर्यप्रार्थनाया सन्तुष्टात्सदाधिवाजगत्कारणयोनिस्स
पराशक्तिप्रादुर्भावः; तत्र प्रसंगतः शौनकादिपृष्टेन लोमशाख्यदूरेन हेरंबोत्पत्तिवृत्तान्त
वर्णनम्, तत्र पराशक्तैः सकाशाद्धेरम्बोत्पत्तिवृत्तान्तः, ज्ञानवता तेन गणेशेन शक्ति-
युक्तश्रीशिवस्तुतिकरणम्, हेरंबस्तुतिप्रसंगेन लिङ्गरूपेण कालदूटप्रसन्नम्, ततः
समस्तदैवैर्दत्तैश्च लिङ्गस्तुतिकरणम्, तत्स्तुतिप्रसन्नस्य शिवस्याविर्भवनम्, शिवेन
हालाहलभक्षणोत्तरं सर्वकार्यारम्भे गणेशपूजनं कर्त्तव्यमित्युपदेशकरणम्. १७
- ११ शिवप्रोक्तगणेशपूजाविधिवर्णनम्, शिवान्धर्मानन्तरं सर्वदेवैः समुद्रमन्थनम्,
ततश्चन्द्रोत्पत्तिः, चन्द्रस्य समुद्रादुत्पत्तेः कारणवर्णने गर्गश्रोक्तसुहृत्पृत्तान्तः,
मन्थमानात्समुद्रात्कामधेन्वादित्त्वोत्पत्तिः, लक्ष्मीप्रादुर्भावः, लक्ष्मीकृताविष्णुवरण-
वृत्तान्तवर्णनम्. १९
- १२ अमृतार्थं पुनः समुद्रमन्थने सामुत्कलशघनन्तारियादुर्भावः, धन्वतिरहस्तादुर्पवणा
दैत्येनामृतकलशहरणपूर्वकं सकलदैत्यैः सह पातालगमनम्, सुरप्रार्थनाया विष्णुना
मोहिनीरूपेण दैत्यान्वचयित्वा देवान्त्वयद्युतपायनम्, देवपदस्त्युपविष्टस्य चन्द्रस-
यार्थ्यां वृत्तितस्य राहोः शिरश्छेदकरणम्, अमृतपात्रेन वञ्चितानां दैत्यानां प्रकोप-
वर्णनम्. २१

- १३ देवदैत्यतुल्यद्वन्द्ववर्णनम्, तस्मिन्त्युद्धे शङ्करेण स्वशिरसि राहुमुण्डमालावेष्टनम्,
तस्यसेनेन शिवभक्तिभ्रमशुभ्रुद्राक्षधारणादिविधिवर्धमसहस्रवर्णनम्, देवदैत्यसंभामे
कालनेमिना देवानां पराजये कृते देवैर्विष्णुस्तवनम्, कालनेमिना सह युद्धार्थं विष्णु-
प्रादुर्भावः २२
- १४ कालनेमिं हृत्वा विष्णोरन्तर्वाननम्, ततः शक्रेणान्यायेन भीतपातितदैत्यहनन आरब्धे
नारदेन तत्रिवारणम्, ततः सुरसेनासमेतस्येन्द्रस्यामरावतीं प्रति गमनपूर्वकं विजया,
भिमपकवर्णनम्, अवशिष्टानां पराजितानां दैत्यानां शुक्राचार्यं प्रति गमनम्, शुक्रेण
दैत्यानां विजयसिद्धयर्थं तपःकरणम्. २५
- १५ अपमानितस्य बृहस्पतेरसान्धिष्ये विश्वकर्मस्तस्य विश्वरूपस्य शक्रगौरोहित्यम्, विश्व-
रूपेण कृतां दैत्यानां हविर्दानरूपां देववञ्चनासमेतस्य शक्रेण वज्रेण विश्वरूपशिरश्छेद-
करणम्, तद्वधोद्धृतब्रह्महृत्ययोपद्रुतस्य शक्रस्यासु निमज्जनम्, ततः सर्वलोकपालैरुरोः
समीपमन्थ्येस्य शक्रकृतत्रह्महृत्यादिदृत्तान्तानिवेदनम्, ततो नारदोक्त्येन्द्रेस्थाने नहु-
पस्य स्थापनविषये मन्थनम्, इन्द्रेस्थाने नहुपस्थापनं भुत्वा शक्याः शोकेनान्तःपुरं
प्रति गमनम्, नहुपस्येन्द्रपदाधिरोहणाय सर्वदेवाऽनुमोदनम्, नहुपस्येन्द्रपदाभिमपकः,
नहुषेणेन्द्राणीविषये कामेच्छया बृहस्पतेरिन्द्राणीसन्धिष्यौ प्रेषणम्, इन्द्राण्याऽवाख-
वाहनेनागमनार्थं नहुपाय संदेशप्रेषणम्, नहुषेण शिविकायाहनार्थमगस्त्यादिब्राह्मण-
योजनम्, ततः कृपितैनागस्त्येन नहुपस्या जगरो भवेति शापप्रदानम्, ततोऽजागस्तव-
शास्या नहुपस्य स्वर्गात्पतनोत्तरं ययातेरिन्द्रेण स्थापनम्, तस्य च स्वपुण्य कौतेनेन
पुण्यक्षयादधः पतनम्, ततः सर्वेषां सुराणां चिन्ताप्राप्तिः.... २६
- १६ इन्द्रानयनार्थं शक्या बृहस्पत्यादीन्त्याज्ञाकरणं बृहस्पतेः स्वावहेलनाच्छापप्रदानं च,
शचीशापभीत्या भीतस्य बृहस्पतेः शक्रानयनार्थं सरस्तीरं प्रति गमनम्, इन्द्रस्याह्वाने कि-
यमाणे सरस्तीरस्थया ब्रह्महृत्यया देवान्प्रति निजानासप्रार्थनायां कृतायां सत्यां तस्याश्चतु
र्विंशान्पृथिवीवृक्षजलनारीषु वरप्रदानपूर्वकं निश्चिप्य निष्पापमिन्द्रमरावत्यामा-

नन्तरं पतिलोकं प्रति गमनम्, भागवण बलेः पितृनिरोचनस्य राख्यास्तलेऽभिये-
चनम्, अयेन्द्रादीनां बलिपराजितानां निर्गमनोत्तरं बलेः स्वर्गोऽधिष्ठानार्थं सर्वेषामा-
ज्ञापनम्, ततः शुक्रवचनेन स्वर्गं स्थातुमर्हतां विचार्य बलेः सर्वदैवीः सह शुक्रेण
च सह वसुधातले नर्मदातीरे गुरुकृत्यतीर्थं प्रत्यागत्याश्रमेधादिव्यहृद्यङ्गकरणवर्णनम्-
तस्मिन्नेव बलेर्यज्ञसमयेऽदितिःकृतव्रतसंतुष्टस्य भगवतो बहुरूपेणावतरणम्, ततस्त-
स्योपनयनादिविधेरन्तरं बलेर्यज्ञव्रतं प्रति गमनम्, बलिकृतवामनत्रयस्तारवर्ण-
नम्, वामनबहुरूपवता बलिं प्रति तदाग्रहेण त्रिपाद्भूमिाचनम्, बलिना तस्मै
भूमिदानप्रातिज्ञायाम् कृत्यायां तदुरुणा शुक्रेण तस्य बटोविष्णुत्ववर्णनपूर्वकं भूमिदान-
नियेधकरणम्. ३६

१९ बटवं भूमिदानाय बलेराग्रहं दृष्ट्वा शुक्रेण बलेः ज्ञापप्रदानम्, बलिना संकल्पपूर्वकं
भूमिदाने दत्ते मायाबटोर्भगवतो वृद्धिवर्णनम्, पद्भजेन चराचरब्रह्माण्डव्यापनम्,
तृतीयपादपरिभितभूम्युदानार्थं वामनेन बलिं प्रति गरुडरोपणम्, ततो बलिपत्या
विन्यावल्याः प्रह्लादेन सह वामनभगवत्समीपं प्रत्यागमनम्, ततस्तथा स्वस्या
निजपुत्रस्य निजपत्युश्रोति त्रिषु शिरःसु वामनरूपेण पद्त्रयनिधानप्रार्थनम्, तेन
विज्ञापनेन संतुष्टेन भगवता बलेः सुतले प्रति गमनार्थमाज्ञापनम्, बलिप्रार्थनया
विष्णोः पाताले बलिसंनिधाववस्थानम्, एवं पूर्वजन्मनि कित्तवस्य बलित्वाप्तिरूप-
शिवमात्मिभूमिप्रभाववर्णनम्. ४०

२० शंभोर्लिंगरूपत्वप्राप्तिवर्णने सुरतारकासुरसंभ्रामहृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पराजयं प्राप्य
ब्रह्मसमीपे गतान्देवान्याति नभोवाण्या तारकासुरत्वधाय शिवात्मजस्यैवावयकत्व-
वर्णनपूर्वकं पत्या विद्युक्तस्य शिवस्य दारपरिग्रहार्थं यत्नकरणायाज्ञापनम्, देवैर्न-
भोवाणीश्रवणानन्तरं हिमालयं प्रति गत्वा कन्योत्पादनार्थं प्रार्थनाकरणम्, हिंसवता
निजभार्यायै मेनायै कन्योत्पादनार्थं देवभार्यानाकीर्तनम्, मेनया कन्याजननेः माला-
पित्रोर्दुःस्वकीर्तनम्, ततः परोपकारार्थमृतेरावयकत्वं गन्यमानेन हिंसवता बोधि-

तथा मेनया हिंसवतः सकाशाज्जठरेः जगदन्त्याविभूतिधारणम्, जगदन्त्याविर्भाव-
वर्णनम्. ४२

२१ पार्वत्या सह हिंसवतो महेशान्तिकं प्रति दर्शनार्थमागमनम्, शिवेन गौर्याः स्वसेवा-
भुजोदनम्, गौरिकृता शिवपरिचर्या, अत्रान्तरे देवेन्द्रप्रहितमदनेन शंकरे वाणवेष-
करणम्, मदनवाणविद्धस्य शंकरस्य पार्वतीं दृष्ट्वा मदनानुरत्नदशावर्णनम्, ततः
शंकरेण विवेकेन मनसो मोहकारणं विचार्यमानं वेदुक्काम्यायाः सजाघदुपं मदनं
विलोक्य शोषवेशेन तातीयिकलोकवाग्निना मदनस्य मत्ससात्करणम्, समस्तदैवै-
र्मदनसंजीवनाय शिवप्रार्थनाकरणम्, ततः शिवस्यान्तर्धानम्, दग्धं मदनं विलोक्य
मदनपत्या रत्या विलापकरणम्, गिरिजाया रतिकृतं मदनसंजीवनप्रातिज्ञापपूर्वकं
माश्रासनम्, ततो रत्या मदनदहनस्थान एव तपश्चर्यारम्भः तत्रान्तरे नारदस्य रति
समीपमागत्य संभाषणे रतिकृता नारदनिर्मसंज्ञा, नारदेन शंकरासुरं प्रति गत्वा
रतिहरणार्थमाज्ञापणम्, शंकरासुरेण बलात्कारेण रत्याः स्वगृहं प्रत्यानयनपूर्वकं
महानसाध्यधृत्यायां नियोजनम्, अथ पार्वत्या शिवप्राप्त्युद्देशेन तपश्चर्याकरणम्,
तत्तपस्तत्रब्रह्मादिसुरवराणां विष्णुना सह शिवपाणिग्रहणार्थं मन्त्रकरणम्. ४३

२२ ब्रह्मादिदेवानां समुद्रस्य परे पारे योगपीठे समाधिस्थं शंकरं प्रत्यागमनम्, ब्रह्मादि-
कृता महादेवस्तुतिः सुरस्तुतिप्रसन्नेन शंकरेण पार्वतीकारेभ्यमाणमदनसंजीवना-
वधिवर्णनम्, देवान्याति कामत्यागोपदेशः, ततः शिवस्य समाधिस्थितौ नन्दिकृत-
सर्वदेवविस्मर्जनम्, शिवस्य स्वरूपानन्दसमाधिस्थितिः, ततो गिरिजाप्रबलतपः-
प्रभावाच्छिवस्य समाधेश्चलनम्, गिरिजातपःस्थानं प्रति बहुरूपेण शिवस्यागमनम्,
गिरिजाचित्तपरीक्षार्थं बहुरूपिणा शिवनिन्दारूपणम्, तदसहमानया गिरिजाया सस्ती-
द्वारा बटोविस्मर्जने कृते शिवस्यान्तर्धानपूर्वकं स्वस्वरूपेण प्रकटनम्, शिवपार्वतीसं-
भाषणम्, पार्वत्या स्तोत्राह्वार्यं शिवप्रार्थना, ततः पार्वत्यै वरप्रदानपूर्वकं शिवस्य स्व-

३० स्वप्रौढि ब्रह्मामानस्य तस्येन्द्रविभिः सह ह्युल्लसंश्रामे देवानां पराजयं दृष्ट्वा कार्तिके यस्वामिनस्ताकासुरेण सह ह्यन्दुद्वर्षणम्, कुमारस्य युद्धं दृष्ट्वा सिन्नानां दुःखावलोकनार्थं समागतानां हिमालयादीनां कुमारेण सान्त्वनम्; ततः कुमारेण तारकाशिर-
द्वेष्टकरणम्, ततस्तारकवधेन कुमारस्य जयप्राप्तिपूर्वकं सर्वदेवकृतकुमारविजयोत्स-
ववर्णनम्. ६१

३१ कुमारस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कुमारदर्शनमोत्रेण पापिनामपि पवित्रतां दृष्ट्वा यमलोकस्य वैयर्थ्यं मन्यमानेन यसेन ब्रह्माधिपत्वादिदेवान्पुरस्कृत्य शिवं प्रत्यागत्य शिवं स्तुत्वा कुमारदर्शनमाहात्म्यतोसिलपापिजनानां स्वर्गप्राप्तौ निजाधिकारवैय-
र्थ्यनिवेदनम्, ततः शंकरेण संसारनिवृत्त्यै विद्युद्धभावनाप्राप्त्यर्थं शुद्धार्थस्वरूपो-
पदेशकरणम्, शंकरकृतोपदेशेन यमस्य विद्युद्धात्मताप्राप्तिवर्णनम्, अथ कुमारस्य सर्वगिरिभिः स्तुतिकरणम्; : कुमारेण । गिरिभ्यः शिवलिङ्गरूपत्वव्यवदानम्, नन्दिना शिवलिङ्गपूजनविषये प्रश्ने कृते सति कुमारेण नानाविधरत्नलिङ्गानामिदंश्चर-
लिङ्गपूजासाहात्म्यकथनम्. ६२

३२ शिवाराधनमाहात्म्यप्रसंगेन श्वेताश्वरूपवेश्वाश्रितवर्णनम्, तत्राजन्ततः शिवभक्तिप-
रायणस्य श्वेतभूपर्याप्तकाले ध्यानावस्थितस्य संद्वरेणऽशङ्किततां यमादीनां पश्यतां सतां कालेन स्वज्ञेन हंतुं कृतशुभोगं दृष्ट्वा परमात्मना शिवेन स्वभक्तदृष्टणार्थं कृतिय-
लोकचानिना कालस्य भस्मीकरणम्, अथ समाधेर्व्युत्थितेन श्वेतभूपेन पुरतो दृष्टमानं कालं दृष्ट्वा व्यथीभूय रुद्रस्तुतिकरणम्, रुद्रेण तस्मै हंतुकासः कालो मया दग्ध-इति कालहृदनकारणकथनम्, ततः श्वेतभूपप्रार्थनया महेधरेण कालसंजीव-
नम्, कालकृता भगवत्स्तुतिः, ततः कालेन परीपकारपरायणस्य श्वेतभूपस्य प्रशंसा-
करणम्; अथ कालेन यमादिभिः सह शिवं प्रणम्य श्वेतभूपं च संस्तुत्य स्वालयं शंयांगस्य त्रिपुण्ड्रजटायमसरुद्राक्षधारणादिरूपाशिवधर्ममाहात्म्यवर्णनपूर्वकं निजहृ-

तानां शिवदूता यमलोके नानेया-इत्याज्ञाकरणम्, श्वेतभूपस्य शिवसायुधवर्णनम्,
शिवधर्मविषये किरातवृत्तान्तप्रस्तावः- ... ६४

३३ चण्डनामकस्य कस्यचिदकिरातस्य क्रुद्धचिन्माथकृष्णचतुर्दंश्यां महाशिवराच्यां मृग-
यर्थे विचरतो यावद्दिनं मृगादिवधयजीवाऽप्राप्तौ रात्रौ विव्वधृक्षोपरि स्थित्वाऽज्ञा-
न्तोऽनायासेन विव्वपत्रच्छेदनेन शृङ्गाऽवस्थितस्य शिवस्य पूजनम्, गंडूयजलेन शिवरूपं च भक्ष्याभादानायासेनोपोषणं च-तस्य भोजनाभावात्तद्भार्याया अपि तदशीक्षणोपोषणं च, अथापरेद्युर्नन्दीतीरे तद्भार्यायाऽन्ने समानीय स्थपितोऽ-
कस्माच्छुनाऽऽगत्य भक्षिते सति किरातस्यान्नदानं संजातमिति मन्त्रां महान्संतोषः,
तेनाह्वानसंजातशिवरात्रिप्रतमादिन्ना किरातस्य शिवलोकप्रापणाय शिवरणैर्विमानान-
यनम्-शिवरणैः सह किरातस्य शिवलोकं प्रति गमनम्-शिवरात्रिप्रततोत्पत्तिवर्णनम्-
शिवरात्रिप्रतमाहात्म्यप्रसंगेन विधवाब्राह्मणीपुत्रस्य श्वपचाटुस्यस्य शिवरात्रिप्रतम-
भावान्त्वान्तरे शिवाक्षीरमद्राड्यया जन्मप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्-शिवरात्रिप्रततेन भरतादिमहीपतीनां सिद्धत्वप्राप्तिवर्णनम्. ६६

३४ अथ कदाचित्कैलासपर्वते निजमन्दिरे सुख्वासीनयोः शिवपार्वत्योर्द्यूते प्रवृत्ते पार्व-
त्या सर्वद्वेषणे जिते सति पार्वतीहारीतसर्वस्वस्य शिवस्य कैलासं विहाय तपोवनागमन-
वर्णनम्. ६९

३५ अथ शिवनिर्गमनोत्तरं विरहदुःखदुःखाः पार्वत्याः शवरीरूपं द्यूत्कैलासे समाधिस्थस्य शिवस्यं समीपं प्रति गमनम्, तथा दृष्टमात्रस्य शिवस्य समाधितो, व्युत्थानम्, शिवेन दृष्टमात्रायाः पार्वत्या अन्वर्थने शिवस्य विरहावस्थापन्नत्वम्, अथ शिवेन शवरीं प्रति स्ववर्णनार्थेन, ततः शवरीं कामवशगतं शिवं प्रति स्वप्राप्तये स्तुतिः समीपेः शार्थतार्थी गंधसाहस्रपर्वते पितुः समीपं प्रत्यानयनम्, शिवेन हिमालयं प्रति कृत्याप्रार्थनम्, अत्रांतरे तत्र नारदेनागत्य शिवं प्रति प्रबोधकरणम्, अथ शिवस्य

विषयाः

अध्यायाः ७७

गोत्तरं दानार्थमुत्कृमानसस्य स्वत्यार्थान्नारदस्य दानदानार्थं द्रव्योपाज्जाय नाना-
देशार्थतनवृत्तान्तः... ..

३ ग्रथिवी पर्यंतो नारदस्य नर्मदातीरे शृंगोराश्रमं प्रत्यागमनम्, शृंगे नारदेन स्वी-
देशकथनोचरं शृगुणा नारदाय दानार्हं पवित्रस्थानकथनोद्देशेन महीसागरसंगमस्थस्त-
न्मतीर्थमाहाल्यवर्णनम्, तत्र तीर्थवीरस्थितश्राद्धेदेवकर्मब्राह्मणस्य वृत्तान्तः, मही-
सागरसंगमे स्वपितृभ्यो दर्शश्राद्धदानार्थं तत्तीर्थवीरस्थितसुमद्राह्मणाय निजपुण्य-
चतुर्थीश्रादानम्, शृगुश्रोत्रमहीसागरसंगमस्थस्तमतीर्थमाहाल्यं श्रुत्वा नारदस्य मही-
सागरसंगमे स्थानकरणार्थं चिन्ताकरणम् ७९

४ नारदेन महीसागरसंगमे स्थानस्थापनार्थं द्रव्यस्थापेक्षितत्वाच्छुद्धन्यायेन द्रव्यार्जन-
विषयकचिन्ताप्राप्तौ मुनीनां युक्तो धर्मवर्मवृत्तिं प्रति गत्वा धर्मवर्मनृपतिश्रुता-
काशावाणीकथित 'द्विहेतु पञ्चविघ्नानम्' इत्याद्येकश्लोकार्थव्याख्याकरणेन नृपं ... ८१

५ ततो नारदस्य दानपात्रशुद्धब्राह्मणलभार्थं सर्वत्र संशोध्यं पञ्चात्कलापग्रामं प्रति
सन्तोष्य तस्य स्वोद्दिष्टदानधर्मकार्यसाधनाय साहाय्यसंपादनम्. ... ८४

६ ततो नारदेन स्वरूपेण प्रकटीभूय महीसागरसंगममहातीर्थं ब्राह्मणानामाजीविका-
प्रदानपूर्वकं संस्थापनाय संश्रार्थं दण्डग्राम आरोप्यंनयनवर्णनम्, तत्रसंतोतं कंलाप-
ग्राममावर्णनम्, नारदेन विप्रपादशृङ्खालनसमये समागतस्यातिथेः कपिलमहर्षेः
प्रार्थनेया तस्मा आनीतब्राह्मणमव्यतोऽष्टसहस्रब्राह्मणसमर्पणम्, मधुपर्कार्हणसमये
द्वारीतब्राह्मणेन प्रथमतः प्रश्नलनार्थं वामपादे पुरतः कृते सति नारदेन सर्वेषां
ब्राह्मणानां 'युयं मूर्खो भविव्यंथ' इति शापप्रदानम्, तत्राह्मणैरपि नारदाय तथा-
विधस्यैव शापस्य प्रदानम्, पुरतो वामपादस्य करणे कारणवर्णनम्, ततो नारदस्य

विषयाः

पार्वतीकृतां निजवचनानि निरीक्ष्य रोपेण वनांतरं पुनः प्रत्याकुमास्य द्विमाख्यादि-
गिरिभिर्गिरिजां पुरस्थस्य प्रार्थनायां कृतायां रोपशोचिरन्तरं गंधमादनपर्यन्ते दिव्य-
सिंहासनोपर्यङ्गिरोमहार्पणद्वाराभिकेवर्णनम्, एवं केदारनाथमाहाल्यप्रसंगेन समस्त-
शिवधर्ममंत्रावर्णनम्. ७२

इति माहेश्वरखण्डे प्रथमं केदारखण्डम् ॥ (१-१) ॥

अथ माहेश्वरखण्डे द्वितीयं कौमारिकाखण्डम् ॥ (१-२) ॥

१ सूतशौनकसंवादे दक्षिणार्णवतीरस्थतीर्थमाहाल्यवर्णनोपक्रमे पञ्चात्परस्तीर्थमाहा-
ल्यवृत्तान्तवर्णनेऽर्जुनतीर्थयात्रावृत्तान्तः, तत्रार्जुनस्य दक्षिणसमुद्रतीरस्थतीर्थज्ञानार्थं
शृणुतस्य पञ्चसु तीर्थेषु तत्रत्यैस्तपस्विभिः ज्ञानार्थं तत्रत्यग्राह्मीत्या निवारणम्,
अर्जुनस्य धर्मदुष्कृद् दृष्ट्वा तापसैर्ऽर्जुनाय दीर्घायुधनप्रदानम्, ततोऽर्जुने सौमद्रतीर्थ-
मन्थेस्य ज्ञानार्थमवतीर्थं ज्ञानं कर्तुं प्रवृत्ते ग्राहेण श्रवणम्, अर्जुनेन बलेन ग्राहो-
द्धरणे ग्राहस्य नारीरूपता, तयोर्नार्या स्वत्याश्रतस्तुभिः सखीभिः सह रत्यर्थं प्रार्थितस्य
ब्राह्मणस्य शापेन ग्राहत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, नारदोक्त्या च पञ्चसु तीर्थेषु ग्राहत्वे-
नावस्थितवर्णनम्, ततोऽर्जुनेनान्येषु चतुर्षु तीर्थेषु प्रविश्य ज्ञात्वा तत्रत्यग्राहोद्धरण
पूर्वकं सर्वसामस्तरसां समुद्रावर्णनम्, अर्जुनस्य तीर्थसरोपकारणविज्ञासया शंका-
प्राप्तावपसरोभिर्नारदं प्रत्येताद्विषये प्रष्टव्यमित्युक्त्वा स्वर्गं प्रति गमनम्. ... ७५

२ अर्जुनस्य नारदेन सह समागमः, नारदसुखात्पाण्डवकुशलवृत्तान्तश्रवणोत्तरमर्जुनेन
तीर्थमाहाल्यविज्ञासया नारदं प्रति प्रश्नकरणम्, अथ नारदेन ब्रह्मलोकवृत्तान्तवर्णन-
प्रस्तावपूर्वकं सुश्रवःश्रोत्रकात्यायनसारस्वतसंवाङ्मवर्णनम्, तत्र सारस्वतमहर्षिणा-
काल्यायनसहर्षये धर्मतत्त्वकथनम्, तत्राथ दानमाहाल्यवर्णनम्, दानमाहाल्यश्रव-

पश्चात्तापेन चिरकारिब्राह्मणवृत्तान्तस्मरणम्, तत्र मेधातिथिगौतमसुतस्य चिरकारिणः पित्राज्ञया व्यभिचारिण्या मातुर्हन्ताय गमने विचारवशेन विलेखकरणम्, एतस्मिन्नन्तरे ब्राह्मणरूपेणागतस्य शक्योपदेशेन गौतमस्य पश्चात्तापः, वधार्थं मातृ-समीपं गच्छतश्चिरकारिणः पृष्ठतो गौतमस्य गमनम्, पितरं दृष्ट्वा चिरकारिणा शब्दं भूमौ निक्षिप्य पितुः प्रार्थनाकरणम्, गौतमेन पित्रा चिरकारिणाश्चिरकारित्-प्रसंतापूर्वकमाशीःप्रदानं गृहं प्रति भार्यायाः पुत्रस्य चानयनम्, नारदेन ब्राह्म-णानां प्रदत्तस्य शापस्य फलबुद्धयो भवित्यतीति शापकालपरिवर्तनम्, ततः सर्वेषां ब्राह्मणानां महीसागरसंगमे कांचनगोगृह्णनादिप्रदानपूर्वकं स्वयं विश्वकर्मद्वारा निर्मापिते महीनगरे स्थापनवर्णनम्. ८७

७ अजुनेन वित्तारपूर्वकं महीसागरसंगममाहात्म्यश्रवणेच्छया नारदप्रार्थनम्, नारदेन सविस्तरमहीसागरमाहात्म्यवर्णनार्थसुपक्रमणम्, तत्रेन्द्रद्युम्नभूपतिवृत्तान्तरस्म-ब्रह्म-लोकं गतयेन्द्रद्युम्नस्य बहुकालं तत्र निवासानन्तरं ब्रह्मणा चिरकालाद्भूमौ कीर्त-पुनर्व्यक्तीकरणार्थमिन्द्रद्युम्नस्य भूलोकं प्रति श्रेयणम्, भूलोकं प्रत्यागतयेन्द्रद्युम्न मूलो-कस्थितेभ्योऽपेक्षया दीर्घजीविनो मार्कण्डेयस्य समीपं गत्वा निजवार्ताविज्ञानविषये प्रश्नकरणम्, तेन तद्वातांजलिज्ञानकथन इन्द्रद्युम्नस्याभिप्रवेशोद्योगः, ततो मार्कण्डे-येन ततोऽपि दीर्घायुषो नाडीजंघवकस्य समीपे तत्रयनम्, तेनापीन्द्रद्युम्नवार्तांजलि-ज्ञानकथनम्, तत्रेन्द्रद्युम्नपृष्टेन नाडीजंघवकेन निजदीर्घायुष्कारणवर्णनाय निज-पूर्वादिन्तकथनम्. ९०

८ ततो निराशयेन्द्रद्युम्नस्य वार्ताविज्ञानार्थं नाडीजंघेनात्मनोऽपि दीर्घायुषस्य प्राका-रणनात्मकयोच्छकस्य समीपं प्रति मार्कण्डेयेन्द्रद्युम्नयोर्नयनम्, तेन प्राकारकणो-च्छकेनापीन्द्रद्युम्नवार्तानिर्ज्ञानकथनोत्तरमिन्द्रद्युम्नभ्रंशे निजदीर्घायुष्कारणकथनम्, तत्संज्ञेन विल्वद्वलमाहात्म्यवर्णनम्. ९२

९ प्राकारकणोच्छकेन निजवार्तानिर्ज्ञानादुदासीनयेन्द्रद्युम्नस्य कृते नाडीजंघेनेन्द्रद्युम्न-वार्ताविज्ञानत्यागव्यक्तताप्रदर्शने प्राकारकणोच्छकेनात्मनोऽपि दीर्घायुषो गन्यमादत्त-स्थस्य गृध्रस्य समीपं प्रतीन्द्रद्युम्नमार्कण्डेयनाडीजंघवकानां नयनम्, तेन गृध्रेणापी-न्द्रद्युम्नवार्तांजलिज्ञानवर्णनपूर्वकं निजदीर्घायुष्कारणवृत्तान्तकथनम्. ९३

१० गन्यमादत्तस्यगृध्रेण निजवार्तानिर्ज्ञानादुदासीनयेन्द्रद्युम्नस्यभिप्रवेशोद्योगं दृष्ट्वा प्राकारकणप्रार्थनया गृध्रेणारत्मनोऽपि दीर्घायुषो मानससरोनिवासिनः कूर्मस्य समीपं प्रतीन्द्रद्युम्नमार्कण्डेयनाडीजंघवकारकणानां नयनम्, तत्र सरस्तीरे समागतानां तेषां मध्य इन्द्रद्युम्नं नृपं दृष्ट्वा कूर्मस्य तानसच्छस्यैव जलमध्ये प्रवेशाः, ततो गृध्रेण तस्मै जलप्रवेशकारणपृच्छायां तेन कूर्मेनेन्द्रद्युम्नस्य पुराकृतयज्ञवृत्तान्तवर्णनसमय इन्द्रद्युम्नस्य कीर्त्युद्धारं सतीन्द्रद्युम्नोपरि देवैः पुष्पवृष्टिकरणपूर्वकं विमानसानीय द्वेव-दृतेनेन्द्रद्युम्नाय ब्रह्मलोकं प्रति गमनायेन्द्रद्युम्नप्रार्थनाकरणम्, इन्द्रद्युम्नेन ब्रह्मलोकं प्रति गन्तुमनिच्छां प्रदर्श्य कूर्मं प्रति तस्यैव दीर्घायुष्कारणजिज्ञासया प्रश्नकरणम्. ९५

११ कूर्मेण निजपूर्वजन्मवृत्तान्तकथनपूर्वकमिन्द्रद्युम्नादीनामातिथ्यकरणानन्तरं तेषामि-न्द्रद्युम्नादीनां पण्णामपि कूर्मेतोऽपि दीर्घायुषो लोमशमहर्षेः समीपं प्रत्युपदेशग्रहणाय गमनम्. ९६

१२ लोमशमहर्षिणा सहेन्द्रद्युम्नादीनां समागमोत्तररामतिदीर्घायुषोऽपि लोमशमहर्षेरा-श्रमकरणाभावकारणपृच्छायां लोमशेन संसारस्थितिवर्णनपूर्वकमात्मनो दीर्घायुष्क-कारणकथनम्-तत्र शिवलिंगपूजनमाहात्म्यवर्णनम्. ९७

१३ लोमशवचःश्रवणानन्तरमिन्द्रद्युम्नादीनां सर्वेषां शिवभक्त्येकानिष्ठया शिवदीक्षाग्रह-णार्थं लोमशप्रार्थनम्, लोमशमहर्षिणा सर्वेषां तेषां शिवदीक्षाप्रदानपूर्वकशिवलिङ्ग-पूजोपदेशकरणम्-ततस्तेषां मार्कण्डेयदीनां क्रियायोगारम्भपूर्वकं तपश्चर्यकरणम्, तपस्यतां तेषां समीपं प्रति नारदगमनम्, नारदं प्रति शापभ्रष्टानां नाडीजंघदीनां स्वयुत्तर्यथुपायजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, नारदेन तेभ्यो वाराणसीस्थसंवत्सर्गर्षि-

विषयाः

अध्यायाः

१

१०५

२

१०६

३

१०८

१११

२०

११२

१११

११२

१११

११२

१११

११२

१११

११२

स्तुष्टेन ब्रह्मणा समवासरं बालकं विनाऽन्यैः सर्वैरव्यथस्वरूपपरप्रदानम्, ब्रह्मवरो-
 क्तितस्य तारकासुरस्य निजराज्येऽवस्थानम्, ... १०५ १
 १६ तारकासुरस्य मन्त्रिभिः सह संमंथ्य सेनासंताहपूर्वकं समस्तसुरविजयार्थं स्वर्गं प्रत्य-
 भियानम्, ततो बृहस्पत्यमुत्तेन देवेन्द्रेण समस्तसुरसेनासंताहकरणम्, तारकासुर-
 देवैर्बुद्धोपक्रमः, ... १०६ २
 १७ संभारारम्भे तारकसैन्यदेवसैन्ययोर्मध्ये याम्रदानयोरुसुल्लुङ्घनं तत्र युद्धे
 यमस्य पराजयवर्णनम्, ... १०८ ३
 १८ धनाधिपजम्भयैर्बुद्धे धनाधिपेन जम्बधे कृते कुजस्मेन सह धनाधिपस्य युद्धे धना-
 धिपपराजयः, ततः कुजमनिर्ऋत्यैर्बुद्धे निर्ऋतेः पराजये वरुणेन पाथेन कुजमसुज-
 द्भ्यवन्धनम्, ततो महिपासुरे निर्ऋतवक्रपयोर्मांसार्थयुक्ते चन्द्रेणः शीतरीक्षिमप्रसा-
 रेणातिहिंस्रतः सवंपां देत्यानामतिव्याकुलीकरणवर्णनम्, ततः कालेनेमिना पाव-
 कार्चिःप्रसारेण कृतौ शीतनिधृत्तिनिरीक्ष्य सूर्येण शंकराक्षेण वाणमनुसंधायैन्द्रजालेन
 देवदानवयो रूपाविपर्ययकरणम्, तेन च मोहमापनेन कालेनेमिना देवबुद्ध्याऽ-
 संख्यातदैत्यानामेव हननम्, ... १०९ ४
 १९ ततो निमिनात्रा कालेनेमितेन कालेनेमेः सूर्यकृतमायातः प्रबोधनम्, ततः प्रबुद्धेन
 कालेनेमिना सर्वोत्थनिवारणाय ब्रह्मास्त्रमोचनम्, मास्त्रेण महेंद्रजालमास्थाय
 निजतनुं भीषणां विधायात्युष्णतापकिरणप्रसारेण सर्वदैत्यसैन्यव्याकुलीकरणम्,
 कालेनेमिना कालमेघस्वरूपं विधाय वृष्टिकरणपूर्वकं शरलघुप्रयऽश्चर्यादिसर्वदेवसै-
 न्यपराभवकरणम्, ततः सर्वदेवानां प्रार्थनां श्रुत्वा भावता महाविष्णुना क्षीरसाग-
 रात्सर्वकालुष्याय गरुडमारुण रणस्थलं प्रत्यागत्य कालेनेमिना सह युद्धं कृत्वा काल-
 नेमिपराजयकरणम्, ... १११ १
 २० समस्तदैत्यैर्विष्णुना सह तुसुल्लुङ्घे विष्णुनाऽसंख्यातदैत्यविध्वंसे कृते जम्भासुरेण
 पराजयं प्राप्य संभारमंगणतः पराङ्मुखीभूय पलायनम्, ... ११२ २

विषयाः

अध्यायाः

१

१०५

२

१०६

३

१०८

१११

२०

११२

१११

११२

१११

११२

१११

११२

१११

११२

दर्शनार्थं गन्तव्यमित्युपदेशकरणम्, वाराणस्यां संवर्तपर्यक्षणाथमुपायकथनम्,
 नाडोत्तंगविभिवारणसी गत्वा नारदोक्तोपथेन संवर्तं परिज्ञाय तेन सह समागम-
 फरणम्, संवर्तेन नाडोत्तंगद्विभ्यः शपत्तो विगुप्त्यर्थं महीसागरसंगमे गमनार्थम-
 बुभ्राकरणम्, तदसंगेन महोन्नतुत्पत्तिद्युत्सात्कथनम्, महीसागरसंगमे याज्ञव-
 ल्यस्य स्थितिकारणतया संजातस्य नकुलवमानद्युत्सात्कथनम्, महीसागरसं-
 गमतीर्थसवित्तारमाहात्म्यवर्णनम्, संवर्तसकाशा-महोसागरसंगममाहात्म्यं श्रुत्वा बको-
 त्कृष्णप्रकृष्टेन्द्रमुन्नानां पथ्यानामपि महीसागरसंगं समभ्येत्य शिवलिङ्गस्थापनेन
 शिवसारूप्ययुक्तिवर्णनम्, लोमशमार्कण्डेययोश्च जीवन्मुक्तिवर्णनम्, तत्र चन्द्रबुध-
 स्थापितेन्द्रबुधेन्द्रशरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, महीसागरसंगमशतकोट्रियाद्विंशत्यामाहात्म्य-
 वर्णनं च १०८ २
 १२ अथ कुमारनाथमाहात्म्यवर्णनम्-तदसंगेन कुमारचरितवर्णनोपक्रमः, तत्र दक्षक-
 न्यायां दित्याख्यायां वज्रांगनामकसुतोत्पत्तिः, वज्रागेण मातुराज्ञया स्वर्गं गत्वा
 देवैर्द्रं फदेनाकृत्य मातुः समीप आनयनम्, ततो ब्रह्मकश्यपयोः प्रार्थनया वज्रांगेण
 वासवस्य मोचनम्, ततो ब्रह्माज्ञया वज्रांगस्य तपसि प्रवृत्तिः, वज्रागे तपसि प्रवृत्ते
 तत्परिचयैकनिष्ठाया वरांगोनाम्न्या वज्रांगपत्न्याः शक्रेण विविधिसीपिकादर्शन-
 पूर्वकमतिविडम्बनम्-ततो ब्रह्मणः सकाशाद्धरं प्राप्य तपसः संनिवृत्तेन वज्रागेण
 स्वपत्न्या वरांग्याख्याया विभ्रसकारणजिज्ञासया अश्रकरणम्, ... १०३ ३
 १५ वरांग्याः शकृत्कृतौ विडम्बनां निरीक्ष्य तपःप्रभावोणाऽऽसुरमावनिद्युत्सापि वज्रां-
 गस्य प्रियायाः प्रियकरणाथं महेंद्रभृतीकारार्थं च भूयोऽपि तपश्चर्यकरणम्, तत-
 स्तत्तपस्तुष्टेन ब्रह्मणा वज्रांगस्य देवदर्पदलनपुत्रप्राप्तिरुत्पत्तं प्रदाय तपसो निवर्तनम्,
 ततो वज्रांगाद्द्वारां तारकासुरस्योत्पत्तिः, सर्वदैत्यैस्तारकासुरस्य दैत्यराज्याभियेकः,
 ततस्तारकासुरस्य ध्वनिर्निर्गोपया पारियात्रपर्वतकन्दरां गत्वा तपःकरणम्, तत्तप-

- २१ अथ पलायितस्य विष्णोरिन्द्रकृतस्तुत्या स्थिरीभवन्तम्, विष्णोराज्ञया जम्भासुरहन-
नार्थमिन्द्रस्य संनाहपूर्वकं जम्भासुरेण सह सुसुल्युद्धवर्णनम्, तस्मिन्पुत्रे जम्भासु-
रस्य वधः, जम्भासुरवधोत्तरं देवसैन्यत्रस्तानां कान्दिशीकानां समस्तदेव्यानां तारका-
सुरान्तिकं प्रत्यागमनम्, ततस्तारकासुरेण सर्वदेलैः सह युद्धमूर्ध्नि समासाद्य महता
पराक्रमेण सर्वदेवसैन्यविध्वंसकरणम्, तद्योगमालोक्य विष्णुना सर्वदेवान्यलाय-
नार्थमाज्ञाय स्वयमन्तर्धानम्, तारकासुरस्य विजयव्यधिपूर्वकं महरीसागरसंगमती-
रवर्तिस्तंभुरे (कन्व्यायतनाग्नि) राव्यसिंहासनोपारं महता समारम्भेणारोहणम्,
सिंहासनाथिल्लं तारकासुरं प्रति त्रैलोक्यलक्ष्म्या आगमनपूर्वकं प्रवेशनम्, नाराय-
णेनैन्द्रादिदेवानां मर्कटपेण तारकासुरं प्रत्यानयनपूर्वकं तारकासुरतोऽभयप्रदापनम्,
ततश्च तस्मादभयं प्राप्येन्द्रादीनां विष्णोराज्ञया ब्रह्माणं प्रति गमनम्, तारकासुरेण-
द्रादिदेवानां स्योन्व्यासादिदैत्यानामधिकारकरणम्. ... ११४ २
- २२ इन्द्रादिदेवैर्ब्रह्माणं प्रति गत्वा स्तुतिपूर्वकमात्मनो दुःखनिवेदनम्, ब्रह्मणा हिसाल-
रगृहे जगद्वान्जवतरिष्यतीति देवान्यथाश्वासनम्, ततो देवहितार्थं रात्रिदेवीस्तुति-
करणपूर्वकं हिसाल्यभार्यायां जगद्वान्यामाहोदेवीप्रवेशान्पूर्वं प्रवेशाय प्रार्थनाकरणम्,
ब्रह्माणः प्रार्थनेन विभावर्था मेनानेत्रयोरोवेशनम्, ततो मेनायाः सकाशाज्जगद्वान्याः
प्रादुर्भावः, जगद्वान्जान्मकालिकोत्सववर्णनम्. ... १२१ १
- २३ शक्रवाक्येन हिसाल्यं प्रति नारदेनागत्य पार्वतीसासुद्रिकलश्रेणु वचनसंगया यथा-
शंसुकेषु चिन्तातुरयोर्हिसाल्यमेतयोश्चातुरेण सर्वेश्वरमहादेववरप्राप्तिकथनेन पुनः
संतोषजननायाश्वासनम्. ... १२२ २
- २४ पार्वत्याः सर्वैवोचोनापणितया सर्वप्राणिनामभयप्रदत्वलक्षणवर्णनम्, शिवसेवार्थं
पार्वत्या नियोजनाय हिमवत उपदेशकरणम्, ततो नारदेन हिसाल्यत्सकाशादिन्द्रं
प्रत्यागल्यं सकलवृत्तांतिनिवेदनपूर्वकं हरस्य विवाहेन देव्या सह संयोजनार्थमाज्ञाकर-
णम्, शक्रेण शंकरसोदनाय मद्रनायाज्ञाकरणम्, पार्वतीपरिचरणवैलायां मद्रनेन

- शंकरे वाणवैधकरणम्, ततो मद्रनातुरेण हरेण मद्रनं दृष्ट्वा दृतीयनेत्राभिना मद्रन-
हनम्, ततो रतिप्रार्थनया शंकरेण मद्रनस्यानगरूपेण संजीवनम्. ... १२३ २
- २५ पुनर्हिमाद्रिं प्रत्यागतस्य नारदस्योपदेशेन शिवप्राप्तये पार्वत्यास्तभःकरणवृत्तांतवर्णनम्,
शिवेन तपःस्थितायाः पार्वत्या निकटं त्रिरूपेणागत्य निजनिष्ठापरीक्षणम्, ततः
सुप्रसन्नेन शिवेन निजरूपप्रकटनपूर्वकं पार्वत्या आश्वासनम्, ततः पार्वत्याः स्वयं-
व्रतवर्षाहोत्सववार्थं सर्वदेवानां निमंत्रणम्, तत्र श्रीशंकरस्य बालरूपं विद्यायागम-
नम्, तत्र समागतानां तारकादीनां दैत्यानां शिवेन हुंकारमात्रेण स्वस्वस्थानं प्रति
समुत्सारणम्, सर्वेषां ब्रह्मादिदेवानां विवाहस्थलं प्रत्यागमनम्, ततः पार्वत्या सर्वदे-
वानां प्रत्यक्षं श्रीशंकरचरणयोर्वरणमालासमर्पणम्. ... १२५ १
- २६ ततो ब्रह्मादिदेवानां सममुोदनपुरःसरं यथाशाखविधानोक्तप्रकृत्या हरपार्वत्योः
सशिस्तरिचिदाहमंगलोत्सववर्णनम्. ... १२५ २
- २७ विवाहोत्तरं शिवस्य पार्वत्या सह मंदराचलोद्याने भव्यसुंदरमंदिरे गत्वा रमणम्-
तस्मिन्नवसरे तारकासुरत्रसैर्देवैः स्तुतिकरणोत्तरं पार्वत्या निर्जांगमलतो गणपति
निर्साय देवानां साहाय्यार्थं गणपतिप्रदानम्, गणपतिना देवहितार्थं दैत्यानां शश्वदि-
त्रकरणम्, ततो वीरकाव्यस्य गणस्य पार्वत्या पुत्रीकरणवृत्तांतवर्णनम्, ततः शिव-
पार्वत्योः परस्परं तर्कित्वद्वेन शिवेन पार्वत्याः कालीनाम्नाऽऽहने कृते कुपितायाः
पार्वत्याः शिवं प्रति सर्वसृष्ट्यमूर्त्तिकभिर्निर्मत्सर्तनम्. ... १२९ ३
- २८ ततः पार्वत्या मंदिरान्तर्गतस्य गमनावसरे शिवसमीपेऽन्यस्याः स्त्रियाः प्रवेश-
निरोपार्थं वीरकनामकं गणं प्रत्याज्ञाकरणम्, गणपति समादाय दुहितवन्तं प्रकृति
तपोऽर्थं गमनम्. ... १३० २
- २९ ततः पार्वत्या निजमातृसख्याः कुसुमामोदिन्याः स्वस्यै शिवसमीपे ब्रजजत्या कन्य-
स्याः स्त्रियाः प्रवेशवार्तानिवेदनायाज्ञापनम्-ततस्तपश्चर्यारम्भकरणम्, एतस्मिन्नंतरे
शिवसमीपं प्रति पार्वतीरूपेणाहिनामकदैत्यस्यागमनम्, शिवेन मधुनप्रवृत्तो तामा-

- ३६ महोसारासंगमे ब्रह्मेन्द्रप्रमुखदेवादिभिः क्रोटिशो लिङ्गस्थापनम्, तन्माहात्म्यं च, सिद्धाश्रित्यकासिद्धरूपसिद्धेश्वरादिमाहात्म्यपूर्वकं पञ्चलिङ्गोपाख्यानवर्णनम्. ... १४७ ?
- ३७ वर्वरीतीर्थमाहात्म्यप्रसङ्गे कौमारिकालाण्डनामकारणीभूतकन्याकुमारिकाचारित्र्यवर्णनम्, तत्प्रसंगे जगदुत्पत्तिब्रह्माण्डपरिमाणभूतसंस्थितिकारकथनम्. ... १४८ ?
- ३८ ब्रह्माण्डपरिमाणप्रसंगे सगोलसंस्थितिवर्णनपूर्वकसमस्तोर्ध्वलोककथ्यवस्थितिकथनम्. ... १५० ?
- ३९ अथ ब्रह्माण्डपरिमाणप्रसंगे पाताललोकाख्यवस्थितिवर्णनपूर्वकं पातालाद्यधोमगो विविचरत्कनिरूपणम्, तत्पताताकिनां तत्तत्रकेषु यातनाभोगवर्णनम्, एवं समस्त-ब्रह्माण्डस्य पालकानां देवानां वसुधानादीनां वर्णनम्, एवमनंतकोटिब्रह्माण्डरूपवैभव-शालिनो महेश्वरस्य सर्वाविश्रायिमाहात्म्यकथनम्, अथ कालपरिमाणकथनम्, एवं समस्तवैधात्रपञ्चस्य न्यवस्थितिवर्णनम्, अथ ऋष्यभालजभरतभूपुत्रस्य शतयुगा-ख्यस्य नवापत्यस्यै जायमानाया एकस्याः कुमारिकाया वर्करीमुखत्वकारणकथनप्रसंगे-न प्राजन्मीयवृत्तान्तस्मरणपूर्वकं महोसारासंगमे जालियुत्मान्तरविलम्बनिजाऽजाव-कान्तिपेपात्सद्यः सुन्दरक्रीमुखत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, तथा कुमारिकया वर्करीश-स्थापनम्, वर्करीशानेन कुमार्यै वरप्रदानम्, शतयुगाभूतेन निजकन्यायै कुमार्या-ख्यायै नवथा विभक्तस्य भरतखण्डस्यैकविभागप्रदानात्तन्नाम्ना तद्विभागस्य कौमारि-काखण्डाख्यया प्रसिद्धिवर्णनम्-भरतखण्डस्यैकविभागसंगतसंख्यापरिमाणम्, तथा च कुमार्याः निजप्राप्तुत्रेभ्यः स्त्रीयभागानां यथासंख्यं विभज्य प्रदानपूर्वकं स्तम्भ-तीर्थं प्रत्यागत्य कुमारेश्वाकुमारीश्वरसेवाकरणशुभसन्नभवानीशङ्करवरप्रसादसंपादनम्, दृष्टया तथा कुट्टोपदेशेन सरस्वतीतीर्थस्यमाहात्म्यकथनम्-माहाकालवह-मायास्तस्यास्तपःप्रभावेण चित्रलेखासरस्वत्प्राप्तिवर्णनम्-वर्करीश्वरलिङ्गमाहात्म्य-वर्णनम्. ... १५१ ?

- ४० अथ माहाकालनामकस्य सिद्धस्य चारित्र्यवर्णनम्, तत्र चाराणसीनिर्वासितो माण्डि-महर्षेः शिवप्रसादेन पत्न्याश्रितिकाख्याया उदरे गर्भस्य चतुर्वर्षपर्यन्तं स्थितावापि तस्य गर्भस्य बहिर्निर्गमनाभावं निरीक्ष्य माण्डितना तस्य बहिर्निर्गमनायाज्ञाकरणम्-जन्मसंसारभीत्या गर्भस्य बहिर्निर्गमनेऽनिच्छां दृष्ट्वा माण्डितना शिवं प्रति प्रसादनम्, शिवेन तस्य गर्भस्याधासनार्थं निजविभूतीनामाज्ञाकरणम्, शिवविभूतिभिर्धर्मादि-भिस्तस्य सान्त्वने कृते सति गर्भगृहद्वारालोकस्य प्रसूतिः, तस्य बालकस्य कालाङ्कुरि-माण्नतया कालभीतिनामकस्य विल्ववृक्षस्याग्रस्तात्पः कुर्वतः समोपे शंकरेण नर-रूपेणागत्य निजचरणंपुष्टेन गर्तपूर्णं तीर्थं निर्माय निजरूपप्रकटनम्, ततः काल-भीतिप्रार्थनया माहाकाललिङ्गरूपेण भगवतोऽवस्थानम्, माहाकालप्रसादेन काल-भीतौचनान्महाकालत्वप्राप्तिपूर्वकं माहाकालभगवतः प्रसादेन नदिगणरूपेण शिव-प्रतीहारत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, अथ माहाकालेन करंयमभूपतये धर्मस्वरूपचतुष्टय-व्यवस्थायिधर्मकर्मोपदेशवर्णनम्. ... १५५ ?
- ४१ अथ करंयमपुष्टेन माहाकालसिद्धेन ब्रह्मविष्णुरुद्रेवानां भक्तिविरयकसंशयनिराकर-णम्, नानाविधकर्मभेदसंविस्तारविवरणम्, संक्षेपतो यथाशास्त्राशिवपूजाविधान-वर्णनम्, नित्याचरणोपसदाचारवर्णनम्, ततश्च माहाकालसिद्धस्य शिवलोकप्राप्ति-वृत्तान्तवर्णनम्. ... १६१ ?
- ४२ अथ नारदस्थायितद्वृद्धवसुदेवमाहात्म्यवृत्तान्तवर्णनम्, तत्प्रसंगेनैतरेयब्राह्मणचारित्र-वर्णनम्, महोसारासंगमतीर्थस्यहारीतान्वयोत्पन्नमाण्डिकिनामकस्य ब्राह्मणस्यैतरा-नान्याः पत्न्या उदरे समुत्पन्नस्यैतरेयब्राह्मणस्य जन्मान्तरीयसिद्धत्वंऽपि प्रकृत-जन्तानि मूकभावं समाश्रित्य हरिसन्धिरे निरतरं भगवन्मन्त्रजपत्परत्वे सति मातुः खेदपन्थिदार्थं शाकपूतया वाण्या मात्रे संसारासारतोपदेशवर्णनपूर्वकं निजपूर्ण-ज्ञानित्वप्रकटनेनानन्दसमुत्पादनवृत्तान्तवर्णनम्, तत्रैतरेयब्राह्मणस्याथास्तन्यातुस्तस्य महा-ज्ञानित्वं दृष्ट्वाऽत्यानन्दप्राप्तिः, ततस्तस्योर्ध्वतापुत्रयारप्रतो भगवतो वासुदेवस्याविर्भावः.

- ५४ अथ महीसागरसंगमवर्तिनादपूर्वतस्यापनवृत्तान्तः, तत्प्रसंगेन वात्रव्याजुर्नसंबाहः, वात्रव्येणाजुर्नाथ नारदसृतिस्थापनप्रसंगेनोपसेनश्रीकृष्णसंबादकथनपूर्वकं श्रीकृष्णेनोपसेनशंकापनोदनाय नारदप्रशंसाकथनपूर्वकं नारदाष्टकस्तुतिकरणकथनम्, श्रीकृष्णकृतनारदपूजादिकथनम्, नारदमाहात्म्यवर्णनम्. ... १९० २
- ५५ वात्रव्यसुखादजुर्नेन नारदमाहात्म्यवर्णनम्, नारदसागरणपूर्वकं गुप्तश्रेयमाहात्म्यश्रवणेच्छया प्रश्नकरणम्, नारदेनार्जुनाय गुप्तश्रेयस्थितगोतमेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन सविस्तरयोगतत्त्वस्वरूपलक्षणवर्णनम्. ... १९२ १
- ५६ अथ महीनगरकाट्यवीद्विद्विश्वत्राहसरोत्रश्रेयारलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, नारदस्यापितजयादित्यकृष्णभैश्वर्यापरपर्यायसोश्रेयारलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १९५ १
- ५७ अथ केदारेश्वरनीलकण्ठमाहात्म्यम्. ... १९५ २
- ५८ अथ तस्य महीसागरसंगमश्रेयस्य गुप्तश्रेयैतिनामप्रसिद्धी कारणवर्णनम्, तत्प्रसंगेन ब्रह्मलोकैः मधुपर्कसमये तीर्थक्षेत्राणां महत्त्ववर्णनप्रस्तावैः महीसागरसंगमेन स्वसुखेन स्वप्रस्थायती क्रियमाणयां ब्रह्मणो ज्येष्ठपुत्रेण घर्षेण तस्मा अग्रत्यातिरूपज्ञापदानम्, अथ तच्छापवचनश्रवणोत्तरं गुरुस्य तत्रागत्य तदुक्तत्वप्रख्यातिसमर्थनम्, अथ घर्षेण गुरुस्यैव स्तुतिपूर्वकं स्वारपराधक्षमापणम्, महीसागरसंगमक्षेत्रस्य गन्तव्यसंभवशेन स्तम्भतीर्थत्व्या प्रसिद्धित्वान्तवर्णनपुरःसरं स्तम्भतीर्थपरपर्यायमहीसागरसंगममाहात्म्यकथनम्, अर्जुनस्य तोर्यत्रापारिसमाप्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ... १९५ २
- ५९ अथ सिद्धेश्वरलिङ्गसिद्धाश्विकामाहात्म्यम्, तत्प्रसंगेन पाण्डवतीर्थयात्रायां घटोत्कचाल्यस्य भीमपुत्रस्य पाण्डवैः सह समागमः, अथ श्रीकृष्णेन सह पाण्डवानां विवाहसंगलविषये मन्त्रकरणम्, अथ श्रीकृष्णेन कामकटकटाख्याया वृत्तान्तं संवर्षे तस्या विजयपूर्वकं वरणाथी घटोत्कचस्य प्राज्योतिपपुरं प्रति प्रेषणम्, श्रीकृष्णादीनामनुज्ञया घटोत्कचस्य प्राज्योतिपपुरं प्रति गमनम्. ... १९७ ३

- ६० अथ घटोत्कचस्य कामकटकटायाः प्रासादे प्रवेशः, अथ कामकटकं च टाया घटोत्कचेन श्रीकृष्णास्मरणपूर्वकमपूर्वकथाकथनेन प्रश्नद्वारा निरुत्तरीकरणम्, अथ युद्धोपायेन तां कामकटकटां पराजित्य तस्याः दृष्टिमारुह्य श्रीकृष्णपाण्डवसमीपं प्रति घटोत्कचस्यागमनम्, अथ घटोत्कचकामकटकटयोर्विवाहः, ततो हिडिम्बवने घटोत्कचेन राक्षसराज्यकरणम्, घटोत्कचस्य कामकटकटायां वर्वरीकाल्यसुतोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ... १९९ १
- ६१ अथ घटोत्कचस्य वर्वरीकं पुत्रमादाय श्रीकृष्णदर्शनाथं द्वारकापुरीं प्रति गमनम्, ततः श्रीकृष्णेन वर्वरीकाय संक्षेपव्याजुर्वर्ण्यधर्मवर्णनपूर्वकं क्षात्रधर्मनुसारेण लौकिकवलप्राप्त्यै देव्याराधनार्थमुपदेशपूर्वकं सुहृदयेति नामकरणम्, श्रीकृष्णोपदेशेन तेन सुहृदयेन गुप्तक्षेत्रे दग्धस्थलीमागत्य देवीनामारगधनम्, सुप्तसत्रानां देवीनामनुज्ञया तेन सुहृदयेन तत्रैव स्थित्वा विजयनामकमगवज्राहणस्य तत्र सिद्धाश्विकायाः पुरत आगत्य महाविद्यां साधयितुं प्रवृत्तस्य सुहृदयेन विग्रनिवारणार्थं साहाय्यकरणम्, विजयब्राह्मणेन महाविद्यासाधनार्थमादौ गणेश्वरकल्पोपासनाकरणवर्णनम्. ... २०० २
- ६२ अथ गणेश्वरक्षेत्रपालोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, क्षेत्रपालपूजनाद्विधातवर्णनम्, ततो विजयब्राह्मणेन वटयक्षिणीविद्यासाधनम्, वतश्चापराजितामहाविद्यासाधनम्. ... २०३ १
- ६३ अथ प्रथमयामान्ते विग्रनकरणार्थं समागताया महाजिह्वाराक्षस्याः सुहृदयेन घटोत्कचपुत्रेण दमनम्, ततो मध्यरात्रसमये विग्रनकरणार्थं समागतस्य रेपलेन्द्रस्य घटोत्कचपुत्रेण सुहृदयेन दमनम्, ततस्तृतीययामान्ते विग्रनकरणार्थं समागताया दुहदुहाख्याश्वतर्याः सुहृदयेन हन्ते कृते सति तत्प्रक्षेपस्थले दुहदुहाख्यग्रामप्रसिद्धिवर्णनम्, अथ चतुर्थयामे विग्रनकरणार्थं समागतस्य क्षणकवेषधारिणः पलाशिनान्नो दैत्यस्य नवकोटिदैत्यसेनासमन्वितस्य भूमिपुत्रेण सुहृदयेन पातालगुहां तमनु गत्वा हननम्, ततश्च वत्कृतेन दैत्यवधेन संतुष्टैर्नागलोकैः सुहृदयाय वरप्रदानम्, अथ पातालाविवरस्थरत्नलिङ्गपूजकनागकन्याभिः प्रवर्णितेन मार्गेण सुहृदस्य भूतले सिद्धाश्विका-

पुरःस्थले विजयात्म्यप्राणाणसमीपं प्रत्यागमनम्, ततः सर्वगद्वाविद्यासिद्धिसंपन्नतया
 म्प्रसन्ननेन विजयप्राणाणं मुद्रय्यागार्थीः प्रदानम्, ततो भविष्यत्संप्राप्ते पाण्डवसंरक्ष-
 णं दुना देवानां देवीनां चातुःपुत्र्या विजयप्राणाणदत्तसिन्दूरसहस्रद्वेषभस्मसहस्रपूर्वकं ... २०३

६४ अथ देव्यापराधतत्परतया सिद्धाभिव्यक्तसंनिधौ सिद्धसेनं स्थिते वनवासप्रसंगेना-
 सर्वदेवार्थैः मुद्रयस्य सिद्धसेनोतिनामकरणवर्णनम्. ...
 तानां पाण्डवानां मध्येऽतिशयार्तेन भोगेन देवीपुरतः स्थिते कुण्डे प्रवेशे कृते सत्यति-
 कुण्डेन सिद्धसेनेन भीमेन सह युद्धं कृत्वा भीमसेनस्य जर्जरीकरणम्, ततो भीमसेनं
 ग्रीत्वा सागरे प्रक्षेपं प्रचलितस्य सिद्धसेनस्य समीपे धियति भगवता रुद्रदेवेन
 समर्थेन सिद्धसेनाय भीमसेनस्य पितामहत्ववर्णनम्, तदुद्रवचः श्रुत्वा सिद्धसेनस्य
 शोककरणपूर्वकं भीमसेनोऽपराधक्षमापणम्, भीमसेनेन स्वयौत्रस्यालिनम्, अथ
 पितामहपराधदोषविपण्णस्य सिद्धसेनस्य सगुहं प्रति निजप्राणत्यागार्थं गमनम्,
 तन्निवारणार्थं भीमसेनस्यापि तत्पश्चाद्गमनम्, ततो रुद्रसहितभिः सिद्धाभिव्यक्तार्दि-
 देवीभिः सिद्धसेनस्य सांत्वनपूर्वकं चण्डिलेतिनामकरणम्, भीमेन चण्डिलेन सह
 युधिष्ठिरादिपाण्डवसमीपं गत्वा सर्वदूतनिवेदनम्, भीमस्थपितृभीमेश्वररुद्रलिङ्ग-
 माहात्म्यवर्णनम्. ... २०५

६५ अथ युधिष्ठिरकृतां सिद्धाभिव्यक्तास्तुतिं निशम्य भीमसेनेन युधिष्ठिरस्य स्त्रीस्तुतिक-
 रत्वं गत्वा निर्भर्त्सनम्, ततो देव्यवज्ञानाद्भीमसेनस्यात्रावैक्यप्राप्तौ भीमेन स्थापरा-
 धक्षमापणाय सिद्धाभिव्यक्ताजगदभिव्यक्तारुतिकरणम्, ततो जगदभिव्यक्तया तस्मै वर-
 प्रदानम्, अथ देव्या स्वस्या निमित्तान्तरेण लोहाणास्थकेलेश्वरीदुर्गान्वितेश्वरीगयात्रा-
 धेत्यायिनामभेदस्थानभेदेन तत्र क्षेत्रेऽवस्थितिवर्णनपूर्वकं सर्वपाण्डवानामभयप्रदानम्, ... २०७
 पाण्डुवैश्वरीकस्य तत्रैव स्थाने संस्थापनपूर्वकं तीर्थयात्राकरणम्...

६६ अथ त्रयोदशवर्षानन्तरं वनवासान्निवृत्त्य स्वकीयराज्यप्राप्तये संव्रामांगणं समुपस्थि-
 तेषु ससेन्येषु पाण्डवकौरवेषु मध्ये सर्वशत्रुसैन्यवधसमर्थवीरपरिश्रमनायां प्रका-
 न्तायां घटोत्कचपुत्रेण चण्डिलेन सर्वातिशायिभ्यसामर्थ्यप्रकटनप्रौढ्या परीश्रात्रादा-
 नार्थं पुरा देव्यप्रतः कृतहोमेन विजयनामं कसिद्धप्राणाणेन प्रदत्तस्य सिन्दूरामभस्मनः
 स्वशराभे संयोजनपूर्वकं बाणप्रक्षेपेण सर्वशत्रुसैन्यस्य शूल्यमर्भनिवर्शनकरणम्, अथ
 तद्दृष्ट्वा सर्वेषां युधिष्ठिरादीनां तत्प्रदोषापूर्वकं मुमहति साधुवादे संग्रहते सत्यकृष्णा-
 देव कुण्डेन तस्य घटोत्कचपुत्रस्य स्वक्षेत्रेण शिरःशेदकरणम्, अथ कुण्डेन तच्छिर-
 षेकद्विचतुर्दशैवीनामागमनम्, तान्निश्च चण्डिलस्य प्रागजन्मजातसुवर्चोनामक-
 न्विक्तावृत्तान्तकथनपूर्वकं सर्वेषां सान्त्वनम्, अथ श्रीकृष्णेन तच्छिरःशेदकारण-
 यश्चस्य वृत्तान्तकथनपूर्वकं सर्वेषां सान्त्वनम्, अथ श्रीकृष्णेन तच्छिरःशेदकारणम्
 कथनम्, ततो देव्याऽदृष्टसिद्ध्यनेन तच्छिरःशेदोऽदृष्टीकरणम्, अथ श्रीकृष्णेन शिरो-
 रूपस्य चण्डिलस्य वरप्रदानम्, अथ श्रीकृष्णाज्ञया युद्धभूमिसमीपवर्तिगिरिऽंगम-
 धिकस्य तेन वंश्रीकेण पाण्डवकौरवाणां युद्धनिरीक्षणम्, अथ भारतमहायुद्धनिवृ-
 न्यनन्तरं गर्वाञ्चितस्य भीमस्य श्रीकृष्णेन वंश्रीकमुखातः परमपुरुषेण हरिहराभिन्न-
 रूपेण केशवचिस्वरयुक्तेण सर्वं सैन्यं निर्देलितमिति सत्यापयित्वाऽपिः लंकाद्याः स्थित-
 कुम्भकर्णेश्वरः करोटिकावर्धनेन गर्वपरिहरणवृत्तान्तवर्णनम्, अथ रणजिंरं प्रत्येत्य
 घटोत्कचपुत्राय वंश्रीकाय श्रीकृष्णेन वरप्रदानम्, अथ वंश्रीकस्तवः, वंश्रीक-
 पूजनमाहात्म्यम्, अथ महीनगरस्थकेश्वरेश्वरात्राक्षरनीलकण्ठेश्वरजयादित्यमाहा-
 त्म्यम्, एवं समक्रीडात्मकसुप्रक्षेत्रापरपर्यायमहीसागरसंगमक्षेत्रमाहात्म्यश्रवणपठना-
 दिफलश्रुतिः ... २०९

इति मादेश्वरकण्ठे द्वितीयं कीर्तारिकाखण्डं संपूर्णम् ॥ (१-२) ॥

- २ अथ नन्दिकेश्वरेण श्रीशिवनिवासभूतमहीमण्डलस्थविधिव्यत्रेत्यर्थान्तर्वर्णनम् २३७
- ३ अथ मार्कण्डेयेन नन्दिकेश्वरं प्रति सर्वफलप्राप्तिकरसर्वश्रेष्ठहृत्स्पस्थानजिज्ञासया सह महार्पणैः श्रोतुमुक्तप्रदार्शनपूर्वकं प्रश्नकरणम् २३९
- ४ अथ नन्दिकेश्वरेण सशिवं मार्कण्डेयमहार्पणं प्रति संशय्य दक्षिणादिकस्थद्रविडदेशान्तर्गतश्रीमदरुणाचलेश्वरस्थानस्य सविस्तरमहावैभवमाहात्म्यवर्णनम् २३९
- ५ अथ नन्दिकेश्वरेण शिवभक्तिद्वार्यां सात्त्विकराजसतामससृष्टिपुरुषवर्णनप्रसंगेन विविधकर्मविपाकवर्णनम् २४०
- ६ सकलमहापापानोदकत्रयाश्चि त्वर्णनप्रसंगेन श्रीमदरुणाचले कर्त्तव्यविविधधर्मवर्णनम् २४१
- ७ अथ शोणाद्रीश्वरस्य सूर्यादिवारप्रतिपदादित्यश्चिन्यादिनक्षत्रमेपादिराशिपुवाहिसध्याहसायाह्वयनमासादिसमयाविशेषोपपत्त्वेन पूजाविशेषोपचारमाहात्म्यपूर्वककाव्यकर्मवर्णनम् २४२
- ८ अथ विस्तरेण श्रीमदरुणाचलेश्वरश्रीशंकरचरित्रमाहात्म्यकथनारम्भः, तत्र श्रीशंकरेण निजदक्षिणवामाङ्गान्शं ब्रह्मविष्णवोरुत्पत्तिः, रजोगुणसत्त्वगुणाभ्यां ब्रह्मविष्णवोर्योगकरणम्, ततो भगवद्वाङ्मया ब्रह्मणः सृष्टिकार्ये महाविष्णोश्च स्थितिकार्येऽधिकारप्रदृष्ट्या निजोत्पादकभगवद्विस्तृत्या स्वस्वगुणकार्यवशेन गर्वभ्रासिष्टत्वात्तवर्णनम् २४३
- ९ विरञ्चय्युतयोः स्वाधिकारगर्वेण मोहजन्यश्रेष्ठविषयकमहाविवादवर्णनम् २४३
- १० अथ यथां सासुरं विवदमान्तो ब्रह्मविष्णवोर्योर्मध्ये तद्विवादशान्त्ये तेजोमयश्रीशंकरभगवक्षिणप्राहुर्भावदृत्तान्तवर्णनम्, ततो ब्रह्मविष्णवोस्तस्य लिङ्गस्योर्ध्वोर्भोगपर्यन्तशोधनार्थं निश्चयकरणपूर्वकमन्तशोधस्य निर्धारणम् २४४
- ११ अथ तस्य तेजोमयलिङ्गास्योऽन्तर्पर्यन्तपरिच्छित्तये बराहुरूपधारिणो विष्णोरधो-

- लोकागमनम्, लिङ्गाधोभाराशोधनं कृत्वा तस्यऽलिङ्गमनन्ततो निश्चित्यः ततो निवृत्त्यपुनः पूर्वस्थलं प्रत्यागमनम् २४५
- १२ अथ तस्य तेजोमयलिङ्गास्योर्ध्वान्तर्पर्यन्तपरिच्छित्तये हंसरूपधारिणा ब्रह्मण ऊर्ध्वलोकागमनम्, तत्र लिङ्गोपरिस्तनभाराशोधनप्रदृत्तस्य ब्रह्मणोऽन्तितरेऽन्तित्तिचिरांतोत्केतकीपत्रेण सह समागमः २४५
- १३ अथ मिथ्यासाध्यप्रदानाय प्रार्थितेन केतकीपत्रेण सह ब्रह्मणो मूलस्थानं प्रत्यागत्य विष्णवे लिङ्गोर्ध्वपर्यन्तदर्शनस्य केतकीपत्रद्वारा मिथ्यासाध्येण सत्यपत्नम् २४६
- १४ अथ विष्णुना हृद्येन तदसत्यं विनिश्चित्य स्वात्मरक्षार्थं ब्रह्मणश्च मद्विद्वत्तये तेजोमयलिङ्गस्वरूपस्य भगवतः स्तुतिकरणम् २४६
- १५ अथ विष्णुकृतस्तुत्या प्रसन्नेन शंकरेण तेजःस्तंभं विनिर्मिद्य सगुणपञ्चवदनसूक्तिप्रकटनम्, तं सगुणरूपं परमेश्वरं श्रीशंकरं दृष्ट्वा विष्णोरानन्दः, तथा च ब्रह्मणोऽलिङ्गान्श्रुतिः, महेश्वरेण ब्रह्मणेऽप्युच्यतेऽस्मिन्नाप्यदानम्, केतकच्छदस्य च स्वपूजानर्हत्वात् रूपशापप्रदानम्, अथ ब्रह्मदेवकृतशिवस्तुत्युत्थमः २४७
- १६ अथ ब्रह्मदेवेन शिवस्तुतिकरणम्, एव ब्रह्मविष्णुस्तुतिप्रसन्नेन भगवता श्रीशंकरेण ब्रह्मविष्णवोर्वैश्वानरपूर्वकं पुनः स्वाधिकारपालनार्थमाह्वारकरणम्, श्रीशोणाचलेऽर्वास्थित्यर्थमाह्वारं च, ततो भगवदन्तर्धानानन्तरं ब्रह्मविष्णुभ्यां श्रीशोणाचले सत्यं खननपूर्वकमरुणपुरनिर्माणम्, सरारुणाचलेश्वरमन्दिरनिर्माणम् २४८
- १७ अथ शिवपार्वत्योर्विहारवर्णनम्, कृतस्य तपसो वृत्तान्तवर्णने तत्र चानेकचरितपुरःसरं चतुर्मुखतारायणोर्ध्वस्त्रषडानन्त्यादिवृत्तान्तवर्णनम् २४९
- १८ अथ प्रणयकोपकुपितायाः पार्वत्याः शिवसकाशतो निष्कस्य निजेदेहकालिमनिवृत्तये तपःकरणार्थं सबर्षिः सह गौतमाश्रमं प्रत्यागमनम्, अथ गौतमोपदेशेन देव्या तदाश्रमसमीपे तीव्रतरनियमधारणपूर्वकमनुदिनसरुणाचलेश्वरपरिचरणरूपतपःकरणम् २४९

१० अथ तत्र तदर्थिस्थायां देव्या लोभवार्थं गदिगामुरेण निजप्रसंसानिविद्वत्वाय देवीं भितिं ह्रींश्रेयणम्, देवीसन्ध्या गदिगामुरद्वयं ततः स्थानाभिःसारितायां गदिगामुरस्य गाम्वा रोन्नेन सा देवीं भव्यागमनम्, अथ देव्या गदिगामुरदेव्यकोलाहलं श्रुत्वा देव्यसंभारार्थं दुरां प्रत्यागकरणम्, दुर्गादेव्या स्वर्गोभ्यो विचित्रयोगिनीनाममाह्वानादिसेन्यनिर्माणम्, ततो देवीसेन्यैस्त्वयथोस्तुपुलकहस्तुद्रवर्णनम्, ततो गदिगामुरस्याजन्तत् ह्यम् मातृकादिर्दुर्गादेवीस्तुतिकरणम्, ततो गदिगामुरेण सा संभारो दुर्गादेवीकृतगदिगामुरायधयपृत्तान्तवर्णनम्. २५१

२० अथ दुर्गाहस्तो गदिगामुरागलार्कसंलक्ष्यतायां देव्या उक्पदेशेन दुरीया खणेन शिलापट्टपाटनपूर्वकं सप्ततीर्थं निर्माणं तत्र निगजन्तम्, तत्रिमज्जनसमये गदिगामुरकण्ठशिलातल्लिङ्गपतनम्, तस्य लिङ्गस्य पपताम्रजनसंज्ञया खण्णतीर्थतीरे स्थापनम्, ततो दुर्गादेव्या हस्तात्तसात्तीर्थोद्भुम्भजनसमये गदिगामुरारस्तकपतनम्, अथ पार्वत्या दुर्गादेव्यै शिवभक्तार्कदिगामुरागलार्थं निजानुसमिप्रदानात्पापक्षुद्रात्प्राप्त्यन्तं च पापानोपम्य प्रायश्चित्तजिज्ञासया गौतमपार्थनम्, ततो गौतरेण कार्तिकपूर्णिमायामर्कगौश्वेधरच्योतिर्दर्शनपर्यन्तं तपश्चर्याकरणार्थमुपदेशकरणम्, अथ गौतमोपदेशेन पार्वत्या तपश्चर्याकरणम्, ततः कार्तिकपूर्णिमास्यां भित्तिं श्रीशोणाचलशिवरेच्योतिर्दिग्ग पार्वत्या श्रीशोणाद्रीश्वरस्तुतिकरणम्, अथ तद्वृत्तस्तुतिर्दुष्टेन भगवता सणः सुभक्त्यरूपदर्शनेनपूर्वकं जगद्वन्द्यायाः पार्वत्याः सान्त्वनवर्णनम्. २५३

२१ अथ श्रीकण्ठेण जगद्वन्द्यायाः प्रसंसानपूर्वकं पार्थं निवेदनम्, सान्त्वयार्थं सक्कन्दं विद्म्य तपोदर्शं पार्वत्याः शिवसत्ताकृतो निर्वासनकारणं च्छ्रीशंकरेण जगद्वन्द्याया अपीतकृतेनिनायकरणम्, गदिगामुरसर्दिन्या दुर्गायाः श्रीजगद्वन्द्यासमापिडस्यानाम्, स्वसतीस्य गौतमपार्थः सप्तमाह्वानवर्णनां च श्रीकण्ठेण वर्णयन्वचर्णनम्. २५४

२२ अथ पाण्डुश्वेदीयसार्थगौमवभ्रांणदभ्रूपालयदिव्यवर्णनम्, तत्र वभ्रांणदस्य ह्यभ्राणं द्रुपस्य शोणानालं गतस्य मध्येगार्गी माहृत्यतनम्, दुर्यज्ञस्य कस्तूरीपुगस्य चन्द्रुभयोत्पि शोणाद्री देहप्रत्येन तत्क्षणेण एव मरणारहोचरत्त्वप्राप्तिः, अथ राजा प्रुष्टयोस्तायोः क्षेपस्योर्धिभायश्रयोर्गोभ्ये कान्तिवालिना विद्याचरेण चभ्रांणद्व्यात्सतो दुर्वासःशापकारणकथनप्रसंगेन श्रीशोणशैलप्रद्विगामाहात्म्यकथनम्, तत्रै श्रीशोणाद्रीशेन द्रुपमुना निजप्रदक्षिणां कृतवते देहस्वाय फलश्रयानपूर्वकं स्वस्य श्रीशोणाद्रीश्वरस्य प्रदक्षिणामाहात्म्यकथनम्. २५४

२३ अथ कलाधरपण्ड्येन विद्याचरेण चभ्रांणद्व्याय भूपत्ये निजशिक्षापृत्तान्तविवेकनम्, अथ कान्तिवालिफलभास्योविद्याचरयोर्नपदेशेन चभ्रांणदभ्रूपस्य श्रीमद्वृत्तानाचलभक्तिविवेये दृढनिश्चयकरणम्. २५५

२४ अथ चभ्रांणदभ्रुपरिना श्रीमद्वृत्तानाचलदेवार्थं निजसर्वसंपत्त्युपयोगेन ज्ञानणेभ्यो विविधाप्रकारादिसार्पणपूर्वकं गौतमाश्रमसमीपेः निजतपोवनं विद्यायं चरतीर्थं ज्ञानसर्वदेवपूजापूर्वकशिवार्चनकरणम्, चभ्रांणद्व्याय तपश्चर्याया संसृष्टेन भगवता चभ्रांणद्व्याय निजगामिसोपदेशपूर्वकचरभ्रदानम्, भगवद्वृत्तसोदेन चभ्रांणद्व्याय सर्वभोगायासिपूर्वकसद्वृत्तिवर्णनम्, अह्मणाचलेश्वरस्य सर्वातिशयिष्ठिप्रणामाह्वानं वर्णनपूर्वकमह्मणाचलमाहात्म्यसमाप्तिवर्णनम्. २५६

इति गदिगामुरस्यो पुंदिगिडकणानेभ्यामर्थं चर्चोर्थम् ॥ (१-३-२) ॥

इति स्वादिं महापुराणे प्रथमं महेश्वरखण्डम् ॥ १ ॥

अथ स्कान्दे महापुराणे द्वितीयं वैष्णवखण्डम् ॥ २ ॥
अथ वैष्णवखण्डे प्रथमं वेङ्कटाचलमाहात्म्यम् ॥ (२-१) ॥

- १ सुतस्योक्तसंवादे नारदस्य सुमेगशिलरस्यश्चरारहदर्शनम्, ततः स्वामिपुष्करिण्याः सर्वतीर्थोत्तिथ्याश्रित्वर्णनम्, कुमारधारामाहात्म्यम्, तुवतीर्थमाहात्म्यम्, पाण्डवतीर्थमाहात्म्यम्, पापनाशन-द्वैतीर्थयोर्माहात्म्यम्, धरणीकृतवरहस्तुविः, वरहस्य धरण्या साकं शेषाचलं प्रत्यागमनम्, वेङ्कटाचलमाहात्म्यश्रवणावसरः, अध्यायफलश्रुतिः. ... १
- २ वराहमंत्रारारवतीविधिः. ... ४
- ३ अथागस्त्यप्रार्थनया भगवतः सर्वजनदृगोचरत्वर्णनम्, ततो मित्रवर्मण आकाश-राजाख्यसुतोत्पत्तिवर्णनम्, धरणीतलात्पद्मावत्युत्सृष्टिक्रमः, आकाशराजस्य धरण्याख्यपत्न्यां वसुद्वानाख्यसुतोत्पत्तिः. ... ४
- ४ उद्यानवासिन्याः पद्मावत्याः समीपे नारदागमनम्, नारदोद्गीरित्पद्मावतीसुरीर-लक्षणाति, पद्मावत्याः स्वसखीभिः साकं पुष्पाटवीरगमनम्, सृग्यार्थं पुष्पाटवीरं प्रति श्रीनिवासगमनम्, भगवतः कन्यकानां चान्योन्यसंवाद्ः. ... ५
- ५ अथ पद्मावतीद्वीनेन श्रीनिवासस्य मोहप्रप्तिः, शुद्धमानं श्रीनिवासं प्रति वकुलमा-लिकोक्तिः, श्रीनिवासोक्तपद्मावतीपरिणयकारणानि, विद्यद्राजपुरं प्रति वकुलमा-लिकागमनम्, दिव्योद्यानस्यपद्मावतीसखीः प्रति वकुलमालिकोक्तिः. ... ७
- ६ अथ वकुलमालिकां प्रति सखीविनिवेदितपद्मावत्युदन्तः, पद्मावतीसुदिस्य द्वैवहं प्रति नियद्राजकृतप्रश्नादिः, द्वैवहोक्त्याऽगस्त्यालिगार्चनाय विप्रादिप्रणमम्, धर-णीकृतप्रश्नस्य पुलिन्द्विनीप्रतिवचनम्, पद्मावतीविवेदितसगवद्भागवतयोर्लक्षणाति, वकुलमालिकया सार्धं सखीनां धरणीसमीप आगमनम्. ... ८

- ७ धरणीदिव्ये वकुलमालिकानिवेदितश्रीनिवासोदन्तः, श्रीनिवासोक्तया शंखनृपस्य स्वामितीर्थे तपःकरणम्, वकुलमालिकोक्त्या धरण्यादिकृतविवाहनिश्चयः, विश्व-कर्मकृतपुरालंकारादिक्रमः, शुक्रेण सह वकुलायाः श्रीनिवाससमीपे गमनम्, श्रीनिवासाय शुक्रावेदितपद्मावतीपरिणयद्वृत्तान्तः, पद्मावत्याः शुक्रदत्तश्रीनिवा-समालाधारणम्. ... १०
- ८ अथ श्रीनिवासस्य लक्ष्यादिकृतपरिणयालंकारः, ब्रह्मादिभिः साकं श्रीनिवासस्य विद्यद्राजपुरागमनम्, वधूत्वयोर्विद्यद्राजवित्तिणीप्राश्रुतादिक्रमः, श्रीनिवासकृपया विद्यद्राजस्य भक्तिरूपवरप्रप्तिः, विवाहार्थमागतानां ब्रह्मादीनां स्वावासगमनम्. ११
- ९ अथ वसुनामकनियान्दृत्तान्तः, सुतहनेनोशुकं वसुं प्रति भगवदुक्तिः, रंगदासस्य श्रीनिवाससंबन्धे श्रीशेषाचलागमनम्, श्रीनिवासार्थं रंगदासकृत्तदिव्योद्यानमण्ड-पादिनिर्माणानि, रंगदासस्य गंधर्वक्रीडादर्शनेन भगवत्कैफ्येविस्तृतिः, स्वरूपा-नुसंधानेन लज्जितं रंगदासं प्रति श्रीनिवासवचनम्, तोण्डमान्नामकनृपवृत्तान्तः, तस्य सृग्यार्थं श्रीशेषाचलागमनम्, श्रीनिवाससमीपस्यपञ्चवर्णशुकशृत्तान्तः, तोण्डमान्नुत्पत्त्य निपादेन सह श्रीनिवाससमीपागमनम्, तोण्डमान्नुपं प्रति रेणु-कोक्तिः, देवादिकृतश्रीलक्ष्मीस्तुतिः. ... १२
- १० अथ तोण्डमान्नुत्पत्त्य स्वपितुः सकाशाद्राज्यप्रप्तिः, तोण्डमान्नुत्पत्त्य वसुनिवेदितवा-राहोदन्तः, वृपस्य निपादवाक्यस्वप्नाभ्यां विलमोर्गेण शेषाचलागमनम्, भगव-दुक्त्या तोण्डमान्नुपकृतक्षीराभिषेकवप्रतिनिर्माणदिक्रमः, अस्थिसरोवरसाहात्म्यम्. कुर्वन्नामस्यकुलालवैशजभीमाल्यभक्तोदन्तः, कुर्वन्नामस्यभीमाल्यभक्तस्य पत्न्या सह वैकुण्ठप्रप्तिः, श्रीनिवासकृपया तोण्डमान्नुत्पत्त्य साख्यप्रप्तिः, एतन्माहात्म्य-पठनश्रवणफलश्रुतिः. ... १५
- ११ अथ काश्यपस्य स्वामिपुष्करिण्यानेन मद्वापातकनाशः, शाकल्योक्तधर्मकथनम्. १७

- २७ अथ वेङ्कटाचलस्य सर्वपुण्यतीर्थाधारत्ववर्णनम्, स्वामिपुष्करिण्याद्विपदतीर्थस्नान-
कालनिर्णयः, पुराणश्रवणस्य विशेषतः प्राज्ञस्त्यवर्णनम्, पुराणवक्तुः सर्वपूजनी-
यत्ववर्णनम्... ३६
- २८ कटाहतीर्थमाहात्म्यम्, कटाहतीर्थमहिमश्रद्धाद्वन्द्व्यानां जनानां महानरकप्राप्तिः, कटाह-
इतीर्थपानकर्म; केशवाख्यद्विजन्तान्तः, गणिकालंपदस्य केशवद्विजस्य ब्रह्म-
हत्याप्राप्तिकर्म; स्वसुरशरणेशुकै पद्मनाभे ब्रह्महत्योक्तिः, पद्मनाभं प्रति भार-
द्वाजकथितो ब्रह्महत्यावियुक्त्युपायः, भारद्वाजोक्त्या कटाहतीर्थपानेन केशवस्य
ब्रह्महत्यावियुक्तिः ब्रह्महत्यावियुक्तसुतेन सहितं पद्मनाभं प्रति भगवद्वुक्तिः ... ३८
- २९ अथाजुनतीर्थयात्रोपदेशः, अजुनस्य गङ्गादितीर्थावगाहनपूर्वकं सुवर्णमुख्यार्थं गमनम् ४०
- ३० अथ सुवर्णमुखरीवर्णनम्, अजुनस्य स्वर्णमुखरीतीरस्थकालहस्ततीर्थप्राप्तिसेवाप्राप्तिः,
अजुनस्य स्वर्णमुखरीतीरस्थभरद्वाजाश्रमगमनम्, अजुनकृतभरद्वाजसेवाकर्म;
अजुनं प्रति भरद्वाजकृताऽऽतिशयस्तकारः... ४१
- ३१ अथ स्वर्णमुखरीप्रभावशुभण्या भरद्वाजं प्रत्यजुनप्रश्नः, भरद्वाजकथितशंकरीववाह-
प्रक्रिया, भूसान्यकरण्यायागस्यस्य हिमाद्रेशुभण्यदिग्गमनम्... ४२
- ३२ अथ नद्युत्सादनायागस्यं प्रति अशरीर्युक्तिः, सुवर्णमुख्युत्सादनायागस्यं प्रति मह-
र्षियार्थानां, सुवर्णमुख्यार्थविर्भावयागस्यकृततपःप्रकारः, अगस्त्याश्रमं प्रति चतुर्भु-
खागमनम्, अगस्त्यप्रार्थनया गंगां प्रति चतुर्मुखचोदना, अगस्त्यसमीपे स्वांश-
लेन गंगां कृतो नद्युत्सयभ्युपामः... ४३
- ३३ सुवर्णमुखरीं प्रति शक्यादिसुक्तिः वायुकथितसुवर्णमुखरीनामनिष्पत्तिः, अगस्त्यकृ-
तस्नानीतसुवर्णमुखरीमहिमानुवर्णनम्, भारद्वाजवर्णितसुवर्णमुखरीमाहात्म्यम्,
अगस्त्यप्रतिमादानविधिः... ४४
- ३४ अथागस्त्यतीर्थाऽगस्त्येश्वरयोः प्रभावाः, सुवर्णमुखरीस्नानकालनिर्णयः, देवार्थपितृती-

- र्थमाहात्म्यम्, वेणासुवर्णमुखरीसंगमवर्णनम्, सुवर्णमुख्यार्थं व्याघ्रपदाह्वयनदीसं-
गमः, शंखतीर्थवर्णनम्... ४५
- ३५ अथ सुवर्णमुख्यार्थः कल्पानन्दसंगमः, सुवर्णमुखरीतीरस्थश्रीकटाचलवर्णनम्, वैक-
टाचलवाग्भिसगयद्भ्रमवर्णनम्, भगवत्कृतभूतसृष्ट्यादिवर्णनम्... ४६
- ३६ वराहकृतभरण्युद्धारकर्म; कश्यपुत्तान्तवर्णनपूर्वकं श्वेतवराहावतारवर्णनम्... ४८
- ३७ शंखामिथाननचतुर्वृत्तान्तः, भगवदुक्त्या शंखानुपस्य श्रीकटाचलगमनम्, भग-
वदर्थनार्थमगत्यस्य श्रीवेङ्कटाचलगमनम्, अगस्त्यं प्रति गुरुस्वाद्युक्तिः; अग-
स्त्यादिकृतश्रीवेङ्कटाचलस्थस्यसुदर्शनम्... ४९
- ३८ अगस्त्यशंखादितपस्युत्सय भगवत् आधिर्भावः, ब्रह्मादिप्रार्थनया भगवदुद्गीतसौम्य-
रूपप्रकारः; अगस्त्यप्रार्थनया स्वर्णमुखरीनद्या भगवत्तसवार्थिकत्वप्राप्तिः; शंखानु-
पवरप्रदानपूर्वकं भगवदन्तर्धानम्, भरद्वाजवर्णितश्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्यनिरूपणम्... ५०
- ३९ पुत्रार्थमथनाच्छततपःप्रकारः... ५२
- ४० व्यासप्रोक्ताकाशगङ्गाज्ञानकालनिर्णयः, व्यासप्रोक्तश्रीकटाचलकरणीयदानप्रशंसा... ५३

इति वंणवखण्डे प्रथमं वैकटाचलमाहात्म्यम् ॥ (२-१) ॥

॥ अथ वैष्णवखण्डे द्वितीयं पुरुषोत्तम (जगन्नाथ) क्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (२-२) ॥

- १ जैमिनिऋषिसंवादप्रःगेन सर्वेश्वरतोऽपि पुरुषोत्तमक्षेत्रस्य मुख्यवर्णनम्, सृष्टि-
भारनिर्णीहितेन ब्रह्मणा विष्णुस्तवकरणम्, तेन विष्णोराविर्भवनम्, वक्षिणसाग-
रस्योत्तरीदिक्स्थम्बिन्दुतोरे नीलपर्वते मया वासो विधीयते तत्र गत्वा यो मां
चक्रादिचिह्नितं परं तस्य मुक्तपापो भवेदिति तस्युत्थानमाहात्म्यवर्णनम्, भग-
वतोऽन्त्यार्थानवर्णनम्... ५६
- २ तत्र पुरुषोत्तमश्चत्रं ब्रह्म आगमनम्, तावत्कश्चिद्वायसः ऋत्विग्नुण्डे स्नात्वा भग-
वदर्थनेन मुक्तोऽभवौ इति दृष्ट्वा ब्रह्मणो विस्मयः, अयं क्षेत्रप्रभावं इति ज्ञात्वा

विषयाः

अध्यायाः

प० पृ०

विषयाः

अध्यायाः

प० पृ०

साधार्थं भगवन्तं नीलादौ दृष्ट्वा त्रामिवदृष्ट्वा भगवतः स्तुतिः, यथास्य तत्रागम-
नाम्, यथाकृता भगवत्स्तुतिः, भगवद्वाङ्मया यमं प्रति लक्ष्म्या वक्तिः, क्षेत्रमाहा-
स्यश्रवणे लक्ष्मीं प्रति यमप्रार्थना ५६ ३

३ यमालक्ष्मीसंवाचप्रसंगेन प्रलये मार्कण्डेयस्य नावि समारोहणं जले सर्वत्र भ्रमणम्, तत्र भगवद्दर्श-
णालये त्रिकटे चतुष्टयदर्शनम्, बाल्यचरनं श्रुत्वा समीपगमनम्, तत्र भगवद्दर्श-
नम्, मार्कण्डेयकृत्वा भगवत्स्तुतिः, ततो मार्कण्डेयस्य प्रसन्नस्य भगवतो मुखे
प्रवेशः, सादृश्याण्डक्यासं तस्मिन् प्रवृत्तं श्रुत्वा यमेत यमेश्वरति-
बद्धिरागमनम्, तत्रैव चागमनम्, इति लक्ष्म्युक्त्युत्तं श्रुत्वा यमेत यमेश्वरति-
नाम्ना लिङ्गस्थापनम्, ५७ २

४ लक्ष्मीयमसंवाचप्रसंगेन प्रतीतिर्किञ्चित्कथादर्शनम्, तत्र च कपालमोचनतीर्थवर्ण-
नम्, तत्रैव लिङ्गस्थापनम्, ५९ १

तत्रैव लिङ्गस्थापनम्, तत्रैव लिङ्गस्थापनम्, ५९ १

विषयाः

अध्यायाः

प० पृ०

विषयाः

अध्यायाः

प० पृ०

महाह्रशं महत्पुण्यप्रदं पुरुषोत्तमक्षेत्रं क व्रत इति श्रापिप्रश्नं श्रुत्वा जैमिनिना नाना-
दुसंकुलारामोपसोभितानेन हस्तपुरुषसेवितपुण्यप्रदक्षिणोद्दिश्यामिनीश्रीपिण्ड्या-
नदीतीरस्थोत्कलदेशवर्तीक्षेत्रमिति प्रश्नोत्तरदानम्, ६२ ३

७ अर्धतीनारस्थेन्द्रानुस्य तीर्थयात्रासमुत्कलस्याहाया पुरोहितप्रातुर्विगापते रोहिणी-
कुण्डकल्पवृक्षादिपरिचेषितं पुरुषोत्तमक्षेत्रं गन्तुशुक्तस्य पथि शरवर्षेणम्, ६३ ३

८ दिवन्वयोपोषितं विद्यापतिं दृष्ट्वा राजकार्यमकृत्वा भगवद्दर्शनं विना नैवात्रमहण-
मिति तन्निश्चयं ज्ञात्वा चिन्तयानस्य शशस्व्य विद्यापतिना सह वनप्रयाणपूर्वक-
रेहिणीकुण्डागमनम्, तत्र भगवद्दर्शनम्, ६५ ३

९ यावद्विद्यापतिः स्पृश्ये गन्तुशुक्तस्तावत्सूजासमेधे चण्डवातेन सर्वदेवानां नेत्रे
स्वेदशगमनोत्कलवर्णनम्, ६६ ३

विषयाः

अध्यायाः

प० पृ०

विषयाः

अध्यायाः

प० पृ०

१० इन्द्रव्युत्पन्नस्य विद्यापतिना राक्षः कण्ठे निर्माल्यमालायाः समारोपविर्णनम्,
नादिसत्कारेण विद्यापतिना सह, ६६ ३

११ नीलाद्रिस्थभावरुर्शनससुखोऽयमिति ज्ञात्वा त्वां तत्र नैत्यामीति नारदवचनमा-
कर्ण्य राज्ञः पुरोहितेन समं सर्वनागरिकानतुलश्रीकृत्य सर्वैः सह नीलमाधवदर्शनेन
... .. ६८ ३

ग्रहीतुं नारदेन समं भेरिभृद्गङ्गादिवाचैः सह चतुर्भुजसैन्यं गृहीत्वा वाहेः प्रस्थानम्, पथि चोत्कलदेशसीमास्थां चार्धिकानाग्रीं देवीं दृष्ट्वा तस्या वर्णनम्, ओड्राज-
कृतेन्द्रयुग्नस्वागतवर्णनम्, तयोर्मिथः संभाषणोत्तरं लिख्यथि ओड्राज्ञ इन्द्रयुग्न-
ज्ञया निजजगत्प्रत्यागमनादिदृष्टान्तवर्णनम्, ७०

१२ ओड्राजगमनानन्तरं गतेन नारदेनेन्द्रयुग्नस्य मध्येमार्गं पर्वतोपरि स्थितस्य शिव-
मंदिरस्य दृष्टान्तकथनम्, तत्र गौरीशिवं कुर्वता शंकरेण वाराणसीसमीपस्था-
विष्णुक्षेत्रस्थापनम्, काशीराजेन शिवतो वरलब्धिः, श्रीकृष्णकाशिराजयोर्द्वंद्वं,
काशीनगरोपरि श्रीकृष्णश्रीपतसुदर्शनेन काशिराजस्य शिरश्छित्त्वा काशीनगरी-
द्वारः, तद्गोपितेन शिवेन श्रीकृष्णोपरि पाशुपतास्त्रग्रहणम्, पाशुपतं विजित्य
कान्यां निदग्धायां भित्तेन शंकरेण विष्णुस्तुतिकरणम्, स्तुतिप्रसन्नेन
विष्णुना मन्नाश्राख्याचं पुरुषोत्तमेतिक्षेत्रस्थापनं कुर्वित्यादेशकरणम्, विष्णवाज्ञया
श्रीशंकरेण पुरुषोत्तमक्षेत्रस्थापनम्, इति तल्लेत्रस्थापनमाहात्म्यं श्रुत्यैन्द्रयुग्न-
नीलमाधवपुरुषोत्तमस्तुतिकरणम्, तत एकाग्रनामकं च्यम्बकक्षेत्रमागत्य तं
पूजयित्वा कोटिलिंगोदास्य स्तुतिकरणम्, तेन प्रसन्नत कोटिलिंगोत्रेण इन्द्रयुग्नस्य
वेषणवत्त्वर्णनम्, शिवान्तर्धानम्, तत इन्द्रयुग्नस्य नारदेन साकं कपोतेशक्षेत्रे
गमनम्, विल्वेशादिदेवता नमस्कृत्य नारदेन सह रथमास्थाय भगवद्विन्तनं
कुर्वत इन्द्रयुग्नस्य भगवत्सात्रिभ्ये गमनम्, ७३

१३ शंकरश्रुतकपोतवेषण भगवद्दाराधनां कृत्वा तत्प्रसादेन कपोतेशस्थलीस्थापनम्, ततः
पातालवासिमिदंत्यैः पीडितां शुवं दृष्ट्वा तदसुरतित्वर्दणाय श्रीकृष्णत विल्वफळं
गृहीत्वा भगवद्दाराधनां कृत्वा च्यंबकक्षपया असुराञ्जित्वा विल्वेशक्षेत्रस्थापनम्,
तन्माहात्म्यवर्णनं च, ७६

१४ सपुरोहितस्येन्द्रयुग्नस्य नारदेन सह नीलकण्ठक्षेत्रं प्रति गमनम्, वल्मीनि वाम-
बाहुःपुराणाद्यपराकुलान्दृष्ट्वा सुदुःशितेन राज्ञा नारदं प्रति किमिदमिति प्रश्नः,
३

ततो नारदेन स्वया समं पुरुषोत्तमक्षेत्रे गत्वाऽन्तर्हितेऽपि भगवति दारवतलुं
दृष्ट्वाऽध्याकृतुं विधाय ते भगवददर्शनं निम्नयेन कारयिष्यामीति प्रविज्ञापपूर्वकमिन्द्र-
युग्नस्य सान्त्वनम्, ... ७६

१५ ततो नारदेन सह सविप्रस्येन्द्रयुग्नस्य नीलपर्वतोपरि तिष्ठतं देवं द्रुपुं नीलकण्ठ-
सकाशंतौ निगत्य नीलभृशरशिखरोपरि नरसिंहदर्शनम्, भगवददर्शनं गृहीत्वा ततो
नारदेन पुरुषोत्तमभगवत्स्थित्यल्लदर्शनम्, ततः सर्वैः सहेन्द्रयुग्ननेन भगवत्स्तुति-
करणम्, स्तुतिप्रसन्नेन भगवताऽऽशीरण्या वाण्येन्द्रयुग्नस्य वाजिमेषं कुर्वित्याज्ञा-
करणम्, भगवदाज्ञेयेन्द्रयुग्नकृतवाजिमेषसमांभवर्णनम्, ७७

१६ नारदाजुह्या नरसिंहमूर्तिस्थापनार्थमग्रत इन्द्रयुग्नस्य गमनम्, चन्दनद्रुमसमीपमाग-
त्येन्द्रयुग्नं प्रति त्वदर्शं नरसिंहाख्यं घटयिष्यामीति देवशिष्यामीति देवशिष्यस्तुतस्य संभाषणम्,
इन्द्राद्युग्नज्ञया देवशिष्यिणा देवालयनिर्माणम्, ततो नारददृष्टेन नरसिंह-
मूर्तिस्थापनम्, स्थापितदृशिसिंहमूर्तेरिन्द्रयुग्नकृतस्तुतिवर्णनम्, दृशिसिंहमाहात्म्य-
वर्णनम्, ... ७८

१७ इन्द्रयुग्ननेन ऋतुकरणार्थं सेन्द्रान्देवान्स्तुत्वा आमन्त्र्य च देवसाहाय्येन वाजिमेष-
ऋतुयज्ञमहोत्सवकरणम्, तद्ब्रह्मप्रभावेणैन्द्रयुग्नस्य दिनेदिने कान्त्याधिक्यं गतस्य
स्यत्र शेषव्याधिभगवददर्शनम्, नारदं प्रति स्तप्रवृत्तान्ते प्रोक्ते नारदेन तस्य
स्वप्नस्य सुफलकथनम्, ... ८०

१८ अथ विल्वेश्वरसन्नप्रदेशे ससुरस्य तदान्तेऽक्रमादागत्य प्रादुर्भूतं कंचिद्वृक्षं दृष्ट्वा
विस्मयमापन्नोऽसुरक्षकै राजानं प्रति दृक्षदर्शनवृत्तान्तानिबेदनम्, ततोऽवयुधयज्ञानेन
यज्ञपरिसमाप्तिः, भगवद्रोममिर्मितोऽयमिति नारदेन तद्वृक्षमाहात्म्यवर्णनम्,
दृक्षस्थापनम्, ततः कस्मिन्निसमये पूजां कर्तुं स्थितेनेन्द्रयुग्नने कीदृशी विष्णु-
मूर्तिवैधव्यत्वेवं नारदं प्रति प्रश्नः, को वा चेदृशी मूर्ति विधास्यतीति चिन्त-

विषयाः

अध्यायाः

प० पृ०

विषयाः

अध्यायाः यतस्तत्र राक्षोऽपि भगवद्भूतदुष्टवृद्धीकृत्स्वरूपदर्शनम्, अहं तां मूर्तिं विधात्या-
... ८२ २

गतिं कथयित्वा तस्यैतानां पटाच्छादितानां वेद्यामेवान्तर्धानम्. ...
सिद्धासतस्थितराम-
... ८३ २

१९ अथेन्द्रयुग्नं प्रत्याकाशाप्या सिद्धमूर्तिस्कारपूर्वकस्थापनादिपूजाप्रवृत्तिविषयकाज्ञा-
करणम्, ततः पञ्चदशदिनेत्तरं महाविदेष्टनमुन्मोच्य विहासतस्थितराम-
... ८३ २

२० नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ८४ २

२१ श्रुत्यादिविहितोपायैर्विना नैव भगवद्दर्शनमिति कस्यचिद्वेदपाठिनो ब्राह्मणस्य
... ८४ २

२२ अथ नारदेन समीभन्दुश्रुतस्य पुष्पस्थिविमानेन ब्रह्मलोकं प्रति गमनम्, मध्यमार्ग
... ८६ १

२३ इन्द्रयुग्नं प्रत्याकाशाप्या सिद्धमूर्तिस्कारपूर्वकस्थापनादिपूजाप्रवृत्तिविषयकाज्ञा-
करणम्, ततः पञ्चदशदिनेत्तरं महाविदेष्टनमुन्मोच्य विहासतस्थितराम-
... ८७ २

२४ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ८७ २

२५ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ८७ २

२६ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ८७ २

२७ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ८७ २

२८ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ८७ २

२९ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ८७ २

प्रार्थनाकरणम्, अथेन्द्रयुग्नं भूतले बहुकालाययवृत्तान्तकथनपूर्वकं पद्मनि-
... ८८ १

धिना देवैश्च सह भूतलं प्रति गमनायाज्ञाकरणम्, प्रतिष्ठाकर्मणि स्वस्या-
... ८८ १

गमनायाश्चासतप्रदानम्, ततो ब्रह्माज्ञेन्द्रयुग्नमहीपतेः सर्वदेवैः पद्मनिधिना
... ९० १

ब्रह्मर्षिभिश्च सह भूतलं प्रत्यागमनम्, ...
... ९० १

२५ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

२६ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

२७ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

२८ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

२९ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

३० नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

३१ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

३२ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

३३ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

३४ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

३५ नारद्वीधिवेन राक्षा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्भूतधारिणः
... ९१ १

गत्वा ब्रह्मदेवकृतसुभद्रास्तुतिवर्णनम्, बलभद्रस्य स्तोत्रकरणम्, स्यन्दनत्रयपूजन-
फलश्रुतिकथनम्. १३ २

२८ ततोऽन्नस्मात्प्रकटितं भयंकरं नरकेसारिस्वरूपं द्येन्द्रद्रुम्रादिकानां भयत्रस्ततावर्ण-
नम्, नारदवचसा ब्रह्मणा वृत्सिंहप्रभावकथनम्, नृसिंहस्य ब्रह्मणा स्तोत्रकरणम्,
देवताप्रतिष्ठासमयोर्याचितं त्रैलोक्यदेवतानां प्रत्यक्षदर्शनं स्वस्थानावस्थानं च, वेदा-
दीनामपि प्रत्यक्षसूक्तिभिरागमनम्, ब्रह्मदेवेनेन्द्रयज्ञाय मन्त्रोपदेशकरणम्, ततो
लक्ष्मीनारसिंहयोः शान्तिकरणम्, दारुदेवतापूजनमाहात्म्यवर्णनम्. ... १५ २

२९ इन्द्रयज्ञेन बलभद्रस्य द्वादशाक्षरमंत्रिनारायणस्य पुरुषसूक्तेन येष्या देवीसूक्तेन
चार्षेयम्, ततो ब्रह्मदेवेन दारुदेहेनेन्द्रयज्ञमन्त्रमक्तपालनाय स्तोत्रकरणम्, दारु-
देहेन भगवतेन्द्रयज्ञाय वरप्रदानम्, दारुदेहेन स्वसुखतो राहो स्थानमाहात्म्यक-
थनम्, मासतिथ्यादियोगपरस्त्वेन जपदानादिकलश्रुतिवर्णनम्. ... १६ २

३० ज्येष्ठमासे ज्ञानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्, मार्कण्डेयावटपञ्चवारुणन्यमोधनारायण-
सौरध्वजस्यन्दनत्रयस्यदारुदेहविष्णुबलभद्रसुभद्रादिवर्गद्वारचतुःस्वस्तिक्रमोणक-
सिंधुराजादितीर्थक्षेत्रस्थानमाहात्म्यवर्णनपूर्वकं स्तोत्रपूजाव्ययनेकविधिविधानफल-
कथनम्. १८ १

३१ ततश्चेन्द्रयज्ञसरःज्ञानमाहात्म्यवर्णनपूर्वकं नृसिंहमंत्रोच्चारणेन बहुफलप्राप्तिकथनम्,
सञ्चलितपुरुषोत्तमदर्शनमाहात्म्यम्, ज्येष्ठमासे पुरुषोत्तमज्ञानमाहात्म्यम्, पुरु-
षोत्तमस्तोत्रपद्धतिवर्णनम्, पुरुषोत्तमदर्शनेन स्वैष्टसर्वफलप्राप्तिकथनम्. १०१ १

३२ दक्षिणामूर्तिदर्शनमाहात्म्यफलवर्णनम्, ज्येष्ठपञ्चकन्नत्रवर्णनम्, महाल्यैष्टीदिने जा-
तस्य पुरुषोत्तमदर्शनस्य फलमाहात्म्यवर्णनम्, पञ्चदीपान्जव्यास्य वृत्सिंहपूजनं
विधेयमित्यादिमाहात्म्यवर्णनम्, ज्येष्ठपौर्णमास्यां कृतस्योपोपणस्य कृष्णशुभ-
द्रसुभद्रापूजनस्य च फलकथनम्.... १०३ १

३३ महादेवीमहोत्सवप्रधानदेवतापूजनज्ञानदानादिविधियमाहात्म्यवर्णनम्, सुरथं कृत्वा
यात्रार्थं भगवन्मूर्तिं स्थापयित्वा तस्य सीमोल्लंघनादिवर्णनम्, स्थस्थविष्णुदर्शनम-
हाफलप्राप्तिवर्णनम्, महादेवीव्रते पुरुषोत्तमवलभद्रसुभद्रादर्शनफलवर्णनम्,
महाल्यैष्टर्थां दारुदेहदर्शनफलम्, सद्ब्रह्मदीपप्रज्वलनमाहात्म्यम्. १०४ २

३४ अथमेधांगसरस्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, विन्दुतीर्थमाहात्म्यम्, महावेद्यां कृतस्य पितृ-
कर्मणः फलवर्णनम्, इन्द्रयज्ञसरारुत्सिंहक्षेत्रव्रतजागरणतीर्थद्वयीकेशादित्यीर्थस्तान-
दानादिमाहात्म्यवर्णनम्. १०६ २

३५ रथरक्षाकरविधिकथनम्, तत्ररथपुरुषोत्तमवलभद्रसुभद्रादर्शनफलवर्णनम्, तत्सुति-
प्रकारकथनम्. १०७ २

३६ शयनोत्सवव्रतविधिकथनम्, आपाढीमारभ्य कार्तिकीपर्यन्तं चातुर्मास्यपुण्यकाल-
वर्णनम्, नानाविधपापक्षालनार्थं चातुर्मास्ये तीर्थज्ञानपुरुषोत्तमादिक्षेत्रदर्शन-
फलम्, चातुर्मास्ये ग्राह्याग्राह्यवस्तुविचारकथनम्, चातुर्मास्ये धार्यनियमानुष्ठय-
नम्, एतच्चातुर्मास्योद्भवव्रतमाहात्म्यश्रवणफलम्. १०८ १

३७ कर्कसंक्रांत्यां दक्षिणायनारंभपुण्यकालनियमकमवर्णनम्, दक्षिणायने पुरुषोत्तम-
पूजनफलम्, पुरुषोत्तमस्य दशदिक्षु स्थितानां देवानां नामनिर्देशादर्शनपूजन-
फलकथनं च, इन्द्रयज्ञेन शतवर्षति वृहतिदर्शनम्, क्षेत्रराजेन पुरुषोत्तमवृत्सिंहयोः
पूजनं स्तवनं च, भगवता राहो वरप्रदानम्. १०९ १

३८ क्षेत्रराहो वरं दत्त्वा भगवतोऽन्तर्धानम्, भगवदुच्छिष्टभक्षणफलकथनम्, भगव-
तीर्थगंगाशान्तिसौम्यधारणादिकलकथनम्, कलिकालनिर्णयः, कलौ भगवद्विजस्य
नेन फलप्राप्तिवर्णनम्, भगवतो दयादाक्षिण्यादिस्वभाववर्णनम्, कस्यचिद्धिजस्य
पुरुषोत्तमक्षेत्र आगमनम्, द्विजेन संशयवता भगवदुच्छिष्टमिति मत्वा भगव-
त्रिवेदितमन्नं नैव भक्षितमस्तस्य देहयोद्वासंप्राप्तिकथनम्, अन्याद्विजानां भगव-
दुच्छिष्टभक्षणेन देवतुल्यकान्तिप्राप्तिवृत्तान्तः, नैवेद्यं त्यक्तवतो द्विजस्येश्वर-

शिष्याः

अथ वैष्णवखण्डे तृतीयं बदरिकाश्रममाहात्म्यम् ॥ (२-३) ॥

आध्यायाः

पृ० पृ०

शिष्याः

- आर्थनां कृत्वा संजातया नृसिंहकृपया सौख्यप्रसिद्धिभक्त्यनम्, दमनकदेव्यविनाश-
सगने सुगंभिनिर्गतमालोत्सविकथनम्, भगवत्कृपजनपूर्वकदेवपूजनविधिवर्ण-
नम्, इष्टः साः नृसिंहसमादभोजनार्थि फलवर्णनम्, ... ११० १
- ३९ दक्षिणागूर्तिदर्शनेन क्षरणोत्सवव्रतविधानेन च सर्वयात्राफलावाप्तिकथनम्, भग-
वच्छयनपरिवर्तनकालकथनम्, कौशुण्ड्योत्थापनसारेत्सवविधिकालकथनम्,
तस्मिन्काले भगवत्पूजासाहित्यवर्णनम्, पूजाफलकथनम्, अन्यैव पूजया सार्ध-
त्रिकोटितीर्थाभिषेकफलाप्तिकथनम्, ... ११२ २
- ४० मार्गशीर्षशुक्लपञ्चम्यां प्रावरणोत्सवकथनम्, प्रावरणोत्सवव्रतविधिविधानकथनम्, ... ११४ २
- ४१ पुण्यज्ञानोत्सवव्रतदिनविधानकथनम्, पुण्यज्ञानोत्सवव्रतपूजासाहित्यादिवर्णनम्, ... ११५ १
- ४२ मकरसंक्रमणविधिपूर्वकशुद्धगन्धकाले तीर्थस्नानभगवद्दर्शनादिफलकथनम्, ... ११६ १
- ४३ फाल्गुने मासि दोलारोहणविधिकथनम्, विष्णुपूजिव्रतविधानम्, ज्येष्ठपंचमकव्रत-
... ११६ २
- ४४ फाल्गुनपूर्णिमास्यां कावत्सवव्रतविधानम्, ... ११७ २
- ४५ वासन्तिकद्वन्द्वसंक्रमणविधिकथनम्, ... ११७ २
- ४६ आश्वयुजश्राद्धयात्राकथनम्, तस्यां यात्रायां भगवत्स्तोत्रवर्णनम्, ... ११८ २
- ४७ नीलाचलोपरि स्थितस्य दाम्भेदस्य भगवतो दर्शनफलवर्णनम्, ... ११९ १
- ४८ प्रासादास्थापनानन्तरमिन्द्रश्रेणे किं कृतमिति महर्षिणां प्रश्न इन्द्रशुभ्रकृतभगवत्स-
रूपवर्णनपूर्वकं प्रश्नोत्तरदानं पुरुषोत्तममाहात्म्योपसंहरथ, ... ११९ २
- ४९ पुराणमाहात्म्यफलश्रवणम्, ... १२० २

इति वैष्णवखण्डे तृतीयं बदरिकाश्रममाहात्म्यम् ॥ (२-३) ॥

- १ सुतद्योतनकसंवाद्यप्रसंगेन केन गुक्तिर्भवेदिति प्रश्ने शिवस्कन्दसंवादात्स्मः, तत्रोपकमा-
नपूर्वकवदर्थाल्यथेयत्रमाहात्म्यवर्णनम्, अथोपकमेवमाहात्म्यम्, गोमतीतीर्थस्नान-
नपूर्वकवदर्थाल्यथेयत्रमाहात्म्यवर्णनम्, विभ्रतितीर्थस्नानफलम्, ... १२३ १
- २ चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, मार्कण्डेयद्वन्द्वस्नानफलकथनपूर्वकजात्रादर्शनमाहात्म्यम्,
स्वर्णदानमाहात्म्यम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, वधरोनमकीर्तनेनोपयुक्तसर्वफलप्राप्तिकथनम्, ... १२४ १
- ३ चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, सुतासंगमकारिणो ब्राह्मणदेवस्य शिवेन
इन्द्रशुभ्रद्वन्द्वस्नानमाहात्म्यम्, तदा तद्ब्रह्मकपालं हस्ते गृहीत्वा शिवस्य
वदर्याल्यथेयत्रमाहात्म्यवर्णनम्, तदा तद्ब्रह्मकपालं हस्ते गृहीत्वा शिवस्य
पञ्चमस्तकच्छेदनेनयुक्तावर्णनम्, ततो गिरिजापतेर्वदरिकाश्रमे गमनम्,
ब्रह्महत्यादोषनिवृत्त्यर्थं सर्वतीर्थेषु गमनम्, दशाश्रमोधिकतीर्थवर्णनम्, व्यासव-
दरिकाश्रमगमनेन शिवस्य ब्रह्महत्यानिरासः, ... १२५ १
- ४ चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, नारदशिलासार्कण्डेयशिलयोर्महात्म्यवर्णनम्,
... १२६ २
- ५ नैनेयशिलागाहात्म्यवर्णनम्, वाराहीशिलागाहात्म्यम्, तत्र भगवतो देवव्यादिविभिः
... १२७ २
- ६ श्रुतिकरणम्, नारदशिलागाहात्म्यम्, ... १२७ २
- ७ श्रुतिकरणम्, विशालायां भगवतोऽदर्शनं दृष्ट्वा ब्रह्माविदेवैः क्षीराब्जो
भगवतः स्तुतिकरणम्, भगवदधिर्भावः, कुमेधसां मदर्शनं स्यादिति शिष्या
भगवन्तर्धानं कृतमित्यभिधाय भगवतोन्तर्धानम्, शिवकृतभगवत्स्थापनम्, बदरो-
मयान्तर्धानं कृतमित्यभिधाय भगवतोन्तर्धानम्, ... १२७ २
- ८ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- ९ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- १० श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- ११ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- १२ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- १३ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- १४ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- १५ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- १६ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- १७ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- १८ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- १९ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- २० श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- २१ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- २२ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- २३ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- २४ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- २५ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- २६ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- २७ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- २८ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- २९ श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २
- ३० श्रुतिकरणम्, चतुर्दशस्नानमाहात्म्यम्, ... १२७ २

ब्रह्मणः सृष्टशुभ्रस्यविकारप्राप्तिः, ब्रह्मणः सर्ववेदायैज्ञानाधिकारप्राप्तिः, सरस्वती-
ज्ञानप्रभावेन वेदव्यासस्य पुराणादिसंहिताकरणधिकारप्राप्तिः, काच्यतीर्थमाहा-
स्यम्, बसुधारतीर्थमाहास्यवर्णनम्. १२९ १

७ प्रभासपुष्करण्यानैपकुण्ठेनादिपञ्चधारतीर्थमाहास्यम्, पञ्चधारतीर्थानां मलि-
नत्वप्राप्तिस्त्रिवृत्त्यर्थं च तेषां बदरिकाश्रमे गमनम्, सोमकुण्डस्योत्पत्तिपूर्वकं
माहास्यम्, सप्तपदचतुःशोतीर्थमाहास्यम्. १३० २

८ विशालायां भगवदावसेन संतुष्टैरिन्द्रादिभिर्भक्तं हित्वा विशालां प्रति गमनम्, तदा
भगवन्तेन्द्रादिसुखेत्तोर्मोरेस्तत्र विशालायां स्थापनम्, देवैर्भगवत्स्तुतिकरणम्,
भगवदाज्ञया देवानां तत्रैव वासः, बदरिकाश्रमे लोकपालस्थापनम्, बदरिकाश्रमे
दानेन सर्वफलप्राप्तिवर्णनम्, धर्मक्षेत्रवर्णनम्, दण्डपुष्करिणीतीर्थवर्णनम्. १३२ ३

इति वैष्णवखण्डे तृतीयं बदरिकाश्रममाहास्यम् ॥ (२-३) ॥

अथ वैष्णवखण्डे चतुर्थं कार्तिकमासमाहास्यम् ॥ (२-४) ॥

१ मङ्गलाचरणम्, कार्तिकमासवैश्वं ज्ञातुं सूतं प्रति शौनकप्रश्नः, प्रश्नोत्तरं वक्तुं
सूतकिं, ब्रह्मनारदसंवादे प्रस्तावपूर्वकं कार्तिकत्रयप्रश्नसप्तमम्, आपत्काले कार्ति-
कत्रयकरणनिर्णयः. १३६ १

२ ब्रह्मा नारदं प्रति कार्तिकत्रयप्रश्नाह, तत्र गुरुशुश्रूषाप्रसंगेन गौतमशिष्याणां मेधा-
विकपिलसुमतीनामिहासो त्रयसमांश, अन्नदानप्रसंगेन सत्यकेतुद्विजाख्यानम्,
गोदानप्रसंगेन सुमतित्राहाणेतिहासः, नामसरणप्रसंगेन पुष्करेतिहासकथनम्,
गीतापठनमाहास्यप्रसंगेन जडबाहणेतिहासकथनम्, शिलादानप्रसंगेन ब्राह्म-
णाकथाकथनम्. १३७ २

३ कार्तिकत्रयत्रयभावसानकालनिर्णयपूर्वकत्रयैश्ववर्णनम्. १४१ १

४ ज्ञानकालरूपणपूर्वकं ज्ञानविधिः, कूपतीर्थद्विपूतरोत्तरार्थिकपुण्यदायकज्ञान-
कालरूपणम्, तुलोकं कावेरीज्ञानफलनिरूपणम्, पञ्चनदीतीर्थमाहास्यम्,
..... १६० ३.

ज्ञान उत्तममध्यमाथमकाललक्षणं भर्तृप्रशंसा च, तीर्थज्ञानफलभास्मनुयलक्ष-
णम्, चतुर्विधज्ञानलक्षणम्. १४३ २

५ उपःकालमारुह्य दिनद्वयनिरूपणम्, तत्र मूत्रपुरीयोत्सर्जनविधिः, दन्तधावनादि-
विधिः, स्नानादिकृत्यम्, हविष्यान्नाभिपान्ननिरूपणम्, मुखशुद्ध्यादिशयना-
न्तकर्मनिरूपणम्. १४६ १

६ कार्तिके कर्तव्याकर्तव्यव्रतदाननिरूपणम्. १४८ १

७ विष्णुसंहिते दीपदानमाहास्ये क्रुत्सद्विजकथानकम्, परदीपप्रबोधोपमाहास्यप्रसंगेने-
न्दुमतीवेद्येतिहासकथनम्, आकाशदीपदानमाहास्यम्, खगमार्जारकथानकम्,
तत्रैव चन्द्रशर्मसुनन्दचतुस्रवादेन कार्तिकत्रयवर्त्मनिरूपणम्, दीपमाहास्यम्,
आकाशदीपदानविधिः, आकाशदीपदानेन पिशाचशुक्तिकथनम्, पञ्चदिनेषु दीप-
दानम्; कार्तिकदीपकरणे स्थलानि, दीपदाने हरिकरत्राहाणेतिहासः, कपूरदी-
पदानादिकथनम्. १४९ ३

८ तुलसीमाहास्यकथनप्रसंगेन हरिभेद्यःसुमेधोत्राहाणेतिहासः. १५३ १

९ वत्सद्वादशीविधानम्, पञ्चदशे शकुनावलोकनम्, वत्सद्वादशीव्रतेनैकाङ्गीगोपालि-
काया धनधान्यसुखप्राप्तिसृष्टान्तवर्णनम्, यमत्रयोदशीविधानम्, हेमन्तस्येति-
हासः, नरकचतुर्दशीविधानम्, दीपावलिविधानम्, तत्र कौमुदीशब्दार्थः, पार्वण-
श्राद्धादिकरणम्, सायं महालक्ष्मीमाहाकालीमहासरस्वतीपूजा, लक्ष्मीप्रबोधोत्सव-
प्रकरणम्, दीपोत्सवनीराजनम्, बलिप्राज्यबालक्रीडाशुभाशुभशकुनावलोकनम्,
अधरोपदेशेऽलक्ष्म्या वहित्तिकासनम्, सुखरात्रिव्रतकथनम्. १५४ २

१० शूतप्रतिपद्वर्णनम्, बलिप्राज्यप्रतिपन्निरूपणम्, प्रतिपत्तिथिनिर्णयः, अंगणे गोमयपू-
र्तिपूजनम्, गोवर्षनपूजा, बलीवदसहिवृषभप्राणां शुद्धक्रीडादर्शनम्, मार्गपाली-
विधिः, रात्रौ बलिपूजाविधानम्, गोक्रीडावर्णनम्, यष्टिशकुनावलोकनम्. १५८ २

११ त्र्यसद्वितीयाव्रतविधानम्. १६० ३.

विषयाः

अध्यायाः

५० पृ०

विषयाः

५० पृ०

१२ धात्रीमाहात्म्यम्, तत्र धात्रीपूजाविधिः, धात्रीशुद्धोत्पत्तिवृत्तान्तः, धात्र्यां देवतागि-
 वारवर्णनम्, धात्रीच्छायायां भोजनमाहात्म्यम्, तत्र वैश्वेदित्वासः, कथाश्रवणेन गूपकमु-
 शिक्रवणम्, धात्रीच्छायायां दीपमालापणम्, धात्रीच्छायायां दीपमालापणम्, धात्रीच्छा-
 नावर्णनम्, धात्रीमालापारणम्, धात्रीमालापारणम्, धात्रीमालापारणम्, धात्री-
 यायां देवभोजनफलम्, धात्रीमालापारणम्, धात्रीमालापारणम्, धात्रीमालापारणम्, धात्री-
 धात्रीच्छायायां पिण्डदानफलम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 च्छायायां प्राणापूजनफलम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 स्वस्तीमाहात्म्यम्, गौः धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 सत्यगामाहुणसंबोधं सत्यगामायाः पूर्वजननि कार्तिकप्रवर्णनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 मिर्जाति वर्णनम्, संघर्षां गंध्य कार्तिकः प्रवरः कथातिष्ठेन प्रष्टेन कुण्डेन सत्य-
 भासां प्रति संघर्षायाः कथं न दृष्टिप्रया जातेति प्रथुना प्रष्टे नारेक्षेन तदुत्पत्तिं वक्तु-
 १३ तुलसी कथमुत्पत्त्यानेन शुद्धस्य शिवस्य क्रोधाग्निना जलन्धरोत्पत्तिसंगवर्णनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 मादाविन्द्रयप्रपतेन शुद्धस्य शिवस्य क्रोधाग्निना जलन्धरोत्पत्तिसंगवर्णनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 १४ ततो जलन्धरस्य शिवस्य क्रोधाग्निना जलन्धरोत्पत्तिसंगवर्णनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 १५ युद्धपंजातिवैदोः सुतेन विष्णुना विरुध्य युद्धकरणम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 १७ जलन्धरसभायां नारदोपदेशेन श्रीरत्नस्य पार्वत्या प्रहणार्थं राष्ट्रेक्षणम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 कुक्षस्य शिवस्य भ्रूमाध्यात्मोक्तिगुणगणोत्पत्तिवर्णनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 १८ ततो देवसुरसंग्रामे नरसेनापराभववर्णनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 १५ वीरसूत्रपतनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 २० ततो जलन्धरशिवयोर्भाषाशुद्धम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 २१ वृन्द्यायाः पतिव्रत्यभोजेन जलन्धरस्य हतनं भविष्यतीति विचार्य विष्णुना वृन्द्यो-
 मायाप्रदर्शनम्, ततो मिथस्तयोर्विष्णुवृन्द्योः शापवृत्तान्तवर्णनम्, वृन्द्यायां देव-
 प्रिसर्जने कृतौ सति तदपरमस्सति विष्णोर्लुप्तनः, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-

विषयाः

अध्यायाः

५० पृ०

२२ ततो युद्धे जलन्धरं हत्वा प्रसन्नतया स्थितस्य शिवस्याऽऽश्रया विष्णुवोधवार्थं वीजत्रयप्रदा-
 रादिशक्तीनां स्तवनम्, ततस्तुष्टाभिर्दवीभिर्दिव्यो विष्णुवोधवार्थं वीजत्रयप्रदा-
 नम्, धात्रीमाहात्म्ये तुलसीनामुत्पत्तिः, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 २३ तद्दीजेभ्यो धात्रीमाहात्म्ये तुलसीनामुत्पत्तिः, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 २४ धर्मवृत्तस्य कार्तिकपुण्यदानात्मकलक्षणा राक्षसीजन्मतो सुक्तिः, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 २५ कलहावचनाकार्तिकमासे दानमाहात्म्यकथनम्, विष्णुवृत्तान्तिविधानेन समं कल-
 क्षया वैकुण्ठप्राप्तिः, विष्णुवृत्तेन तं जन्मान्तरं सूर्यवशे वृक्षश्रेतिनाम्ना प्रसिद्धो
 राजा भविष्यति तथैव भगवान्विष्णुः स्वयं त्वपुत्रयेनावतरिष्यतीति धर्मवृत्ताय
 वरप्रदानम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 २६ विष्णुभक्तिमाहात्म्यकथनम्, तत्संबन्धेन चोत्पन्नविष्णुदासद्विजोत्पत्तिवर्णनम्, धात्री-
 २७ विष्णुदासाख्यद्विजेन स्वस्य स्वशान्तापारणकारिणं चंडालं हृष्ट्वा तस्मै वृत्तप्रदवार्थं तं
 प्रत्यनुधावनम्, ततो मूर्च्छितं पतितं चण्डालमावलोक्य तेन विष्णुदासेन कृपया
 तस्य चण्डालस्य सत्कारकरणम्, ततश्चण्डालरूपधारिणा भगवता विष्णुदासस्या-
 नुत्पत्तिकरणम्, भगवत्पदाद्विष्णुदासनामणं प्रति स्वर्गतो विमानानामनम्, ततोऽस्मै भगवता
 त्रधिकण्य विष्णुदासे गच्छति सति चोत्पन्नेनाभिर्जातिवर्णनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 स्वरूपदर्शनम्, चोत्पन्नविष्णुदासनामणयोर्द्विरुत्पत्तिः, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 २८ जयविजययोः कार्तिक गण्डकीक्षानेन विष्णोर्द्विरुत्पत्तिवर्णनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 २९ कार्तिकप्रतिनां संसर्गपुण्येन वनेधरस्य यक्षजन्माभिर्जातिवर्णनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 ३० अर्चनापुण्यपापप्राप्तिवर्णनम्, पतिव्रताख्यानाम्, मासोपवासव्रतविधानम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 ३१ कृष्णमाण्डनवसीविधिः, तुलसीविवाहविधिकथनम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 ३२ भीष्मपञ्चकत्रतविधानम्, द्वादशीविधानम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 ३३ प्रबोधिन्येकवशीमाहात्म्यम्, द्वादशीविधानम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
 ३४ कार्तिकप्रतोषापनाविधिः, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-

३५ वैकुण्ठचतुर्दशीमाहात्म्यम्, त्रिपुरोत्सवमाहात्म्यम्. १८८ १

३६ अन्तिमपुष्करिणीत्रयतिथिमाहात्म्यम्, पुराणप्रवणविधिफलवर्णनम्. १९० ३

अथ कार्तिकमासमाहात्म्यप्रसंगेन कार्तिकमासव्रातीभिः कर्तव्याकर्तव्य-
नियमास्तावदुच्यन्ते ॥ १ ॥

तत्र कर्तव्यनियमाः ।

१ नित्यसतारक्लान्तानम्. २ राधादामोदरपूजनम्. ३ विष्णुहिरिदिविधानामस्तरणम्. ४ श्रद्धियज्यः.
५ मनोनिग्रहः. ६ सर्वभूतेषु दया. ७ ईश्वरध्यानम्. ८ ईश्वरपूजनम्. ९ सत्यभाषणम्.
१० हविष्यान्नभोजनम्. ११ नक्तन्त्रतम्. १२ धारणापारणाव्रतम्. १३ मौनव्रतम्. १४ ब्रह्मचर्य-
व्रतम्. १५ ससमागमः. १६ धात्रीपूजनम्. १७ धात्रीच्छायायां विष्णुपूजनम्. १८ नित्यकथा-
श्रवणम्. १९ भूगिदानम्. २० सातापिष्टसेवनम्. २१ गुरुसेवनम्. २२ नित्यं देवदहनम्.
२३ देवमन्दिरे गानम्. २४ देवालये नित्यदीपदानम्. २५ चतुष्पथे दीपदानम्. २६ ब्राह्मणाय
दीपदानम्. २७ गोशालायां दीपदानम्. २८ तुलसीपूजनम्. २९ अश्वत्थपूजनम्. ३० देव-
ब्राह्मणगोपूजनम्. ३१ देवप्रदक्षिणाकरणम्. ३२ तुलसीदक्षिणाकरणम्. ३३ अश्वत्थप्रद-
क्षिणा. ३४ ब्राह्मणभोजनम्. ३५ अन्नदानम्. ३६ गोष्टुपमाहिर्योगदानम्. ३७ स्वर्ण-
धातुरत्नदानम्. ३८ अनाथशरणम्. एतात्रियमान्कार्तिके मास्यवश्यं सेवेत ।

अथ वर्ज्यनियमाः-

१ परद्रव्येच्छा. २ पराक्रिया. ३ परापवादाः. ४ परशय्या. ५ परान्नम्. ६ पृथुगितान्नम्.
७ पलाण्डुः. ८ पागिसंसर्गः. ९ परपुरुषसङ्गः. १० परस्त्रीगमनम्. ११ परपैशुन्यम्. १२ परो-
त्कर्णसहनम्. १३ परदोषालुकार्त्तनम्. १४ परानिष्टविचिन्तनम्. १५ असत्यलापः. १६ अगत्या-
गमनम्. १७ अमोल्यान्नम्. १८ शालोणालुक्तम्. १९ आमिषपदार्थाः. २० असच्छाकात्म-
३१ शालोणविधासः. २२ चौर्यम्. २३ मिथ्यावाद्. २४ दुष्टसंसर्गः. २५ दुष्टभाषणम्.
२६ मांसम्. २७ सूतवत्सादुग्धम्. २८ रजस्त्रलाहृष्टान्नम्. २९ नीचाहृतजलम्. ३० गुडमिश्रं

गव्यम्. ३१ राजंश्यापांः. ३२ कांस्यपात्रे पांनं भोजनं च. ३३ द्विद्वलाव्रतम्. ३४ श्रुत्वाकम्.
३५ मूलकम्. ३६ तैलम्. ३७ दूषितान्नम्. ३८ जम्बीरम्. ३९ दिवा भूदनसेवनम्. ४० नित्य-
भूदनसेवनम्. ४१ रसत्रिक्रयः. एतान्कार्तिके मास्यवश्यं वर्जयेत् ।

इति कार्तिकमासे कर्तव्याकर्तव्यनिर्णयः ॥

श्रुतं वैष्णवखण्डे चतुर्थ्यं कार्तिकमासमाहात्म्यम् ॥ (२-४) ॥

अथ वैष्णवखण्डे पञ्चमं मार्गशीर्षमाहात्म्यम् ॥ (२-५) ॥

१ सृष्टयोनकसंवाद्यसङ्गेन भगवता ब्रह्मेदं च प्रति मार्गशीर्षमाहात्म्यश्रवणेन सर्वमनो-
रथं फलप्राप्तिवर्णनम्, गोपीभिः कृतस्य मार्गशीर्षे प्रातःस्नानस्य वर्णनम्, प्रातः-
स्नानपुण्येन गोपीनां कृष्णप्राप्तिः. १९३ १

२ प्रातःस्नानशौचमुखमार्जनानादिसमंत्रकथयां विधिविधानवर्णनं पूर्वकं स्नानोत्तरं त्रिपुं-
धारणमाहात्म्यवर्णनम्. १९३ ३

३ द्वारवतीसमुद्रच्युत्तिकातुलसीमूलच्युत्तिकादिकृतात्रिपुंधारणविधिः, गोपीचन्दनसु-
द्राधारणविधिवर्णनम्, स्वशरीरे भगवद्वतारचिह्नधारणफलम्, भगवदयुधचि-
ह्नितदेहस्य पुण्यफलप्राप्तिकथनम्, भगवदयुधक्षरनाम्ना मुद्रितशरीरस्य सर्वकर्मो-
धिकारवर्णनम्. १९४ १

४ तप्तचक्राङ्कितसुद्राधारणस्य पद्माक्षतुलसीमालाधारणस्य च फलवर्णनम्, धात्रीफल-
मालाधारणमाहात्म्यम्, तुलसीकाष्ठधारणमाहात्म्यम्, भगवन्मूर्तित्यापनध्यानपू-
नप्रकारवर्णनम्, शंखपूजनादिसमंत्रकर्मवर्णनम्. १९५ २

५ पञ्चाश्रुतस्नानफलमाहात्म्यम्, शंखोदकस्नानफलमाहात्म्यम्, शंखपूजनफलकथ-
नम्. १९६ ३

६ घटानादमाहात्म्यवर्णनम्, भगवन्मूर्तौपूजनफलम्, तुलसीकाष्ठचंदनापूणफलकथनम्. १९७ १

रासः, भागवतश्रवणोत्सुकेन परिक्षितोद्धवस्य प्रार्थनाकरणम्, शुक्रसुखात्तत्र भागवतश्रवणं त्यादियुद्धवंचनं श्रुत्वोद्धवाज्ञाया कलिनिग्रहार्थं दिग्विजयार्थं च परीक्षितो गमनम्, वक्रस्य प्रतिवाहुं पुत्रं राज्ये संस्थाप्य युद्धवन्तं गत्वोद्धव-संकीर्तितश्रीमद्भागवतश्रवणेन मुक्तिस्राप्तिवर्णनम्. २१५ १

४: सूतशौनकसंवाद्यप्रसंगेन श्रीमद्भागवतभागवतोरुक्तस्वरूपत्वकथनम्, श्रीमद्भागवतश्र-वणविधिकथनम्, श्रीमद्भागवतश्रवणेन सद्यः सर्वसिद्धिस्राप्तिवर्णनम्. २१६ २
इति बीणवलण्डे षष्ठं भागवतमाहास्यम् ॥ (२-६) ॥

अथ वैष्णवखण्डे सप्तमं वैशाखमासमाहास्यम् ॥ (२-७) ॥

- १ सूतशौनकसंवादे वैष्णवादिधर्मजिज्ञासोरुपरिपस्य नारदं प्रति प्रश्नः, नारददृष्टवैशाख-मासप्रशंसा, वैशाखखानमहिंसा च. २२० १
- २ वैशाखप्रशंसा, ततो वैशाखमासप्रताकरणे दोषप्रसङ्गः, व्रतप्रशंसा, वैशाले जलप्र-पादानम्, व्यजनच्छत्रपादत्राणदानप्रशंसा, अन्नदानप्रशंसा च. २२१ २
- ३ शय्याकम्यत्वकङ्कूरकुसुमकुम्भचन्दनगोरीचनतान्मूलफलादिदानम्, विश्राममण्ड-पकरणम्, कृपवद्भागोद्यानप्रशंसा, पुत्राप्ताये पुत्रवत्सपदार्थवर्णनम्, तान्मूलत-कृद्विन्दुलवृणुगुडकुडुद्वन्द्यादिरसपानकन्दानमाहास्यम्. २२२ २
- ४ वैशाखप्रतिनां कर्ष्यपर्वणार्थाः, गुह्यज्ञाने दुष्टफलम्, व्रताकरणे दोषः, नदीसप्तगोदेव-सातवापीषु स्नानं दानं च, मधुसूदनप्रार्थनार्थ्यदानपूजनादिकम्. २२३ २
- ५ वैशाखमासस्य हेतुपूर्वकं श्रेष्ठत्वकथनम्. २२७ १
- ६ वैशाखमासे जलदानमाहास्यकथनम्, तद्विषये हेमाङ्गराजकथा, वैशाखमासे जल-दानात्तस्य तिर्यग्योनिस्राप्तिः, मैथिलराजगृहे गोधिकालं प्राप्तस्य तस्य श्रुतदेवस-काशान्मुक्तिः. २२८ २
- ७ तदभुतं दृष्ट्वा विस्मितेन मैथिलेन पृष्टेन श्रुतदेवेन वैशाखमासे जलदानादिमाहा-स्यकथनम्, तद्विषये स्वपितुर्दुःसान्तकथनम्. २३० १

- ८ मैथिलपृष्टेन श्रुतदेवेन श्वरपार्वतीसंवादाद्वारा वैशाखमाहास्यत्रिपद्य इदं चाकृतानथस्य काकुत्स्थस्येतिहासकथनम्. २३१ २
- ९ मैथिलपृष्टेन श्रुतकोर्तिविप्रेण कुमारजन्मकथनम्, वैशाखधर्मप्रशंसा च. २३५ १
- १० अश्वत्थप्रसक्तकथनम्, वैशाखमासे छत्रदानादिप्रशंसा. २३८ १
- ११ मैथिलदूषेण वैशाखधर्मप्रसिद्धिकरणम्, तेन सर्वजनानां सद्गतिप्राप्त्या नरकाणां शून्यतया विभ्रस्य यमस्य ब्रह्मसमीपे गमनम्. २४० १
- १२ ब्रह्मणे यसेन स्वदुःखनिवेदनम्. २४३ १
- १३ वैशाखमाहास्यकथनपूर्वकं ब्रह्मणा यमस्य समाधानकरणम्, तथापि श्रेष्ठयुक्तेन यमेन साकं ब्रह्मणे विष्णुसमीपे गमनम्, विष्णुना यमाय वरप्रदानम्, तत्र वैशाखधर्मोपां प्रशंसा. २४४ २
- १४ वैशाखज्ञानप्रशंसा, वैशाखमाहास्यकथाश्रवणप्रशंसा, तत्र कर्मनिष्ठतपोनिष्ठिद्विजकथा. २४६ १
- १५ पञ्चालदेशाधिपस्य पुरुयज्ञसो दृपस्य वैशाखधर्माचरणाल्स्वराज्यप्राप्तिः. २४७ २
- १६ अथ पुरुयज्ञसाक्षात्शय्यघृतीयार्थां विष्णोः स्तुतिकरणम्, विष्णुछापया च तस्य सायु-व्यसुक्तिस्राप्तिः. २५० १
- १७ वैशाखधर्मकथनोपक्रम उद्यानदानप्रसङ्गेन शंङ्गनामकद्विजकथानकम्, तत्र शङ्गनाम-कद्विजेन व्याधाय वैशाखधर्मकथनप्रसङ्गेन दन्तिलकोहल्युक्तिस्राप्तिद्विजांतकथनम्. २५१ २
- १८ व्याथस्य पूर्वजन्मदृष्टान्तकथनम्. २५३ १
- १९ ब्रह्मशब्दप्रतिपादनपूर्वकं सर्वदेवापिष्वयाः प्राणस्य सुख्यत्वकथनम्, प्राणदेवस्य महत्त्व-लोपे कण्वशापप्रतिपादनम्, तं गुरुद्रेही भवेति कण्वं प्रति प्राणवायुनां शाप-प्रदानम्. २५५ १
- २० सत्साविभिर्गुणैर्जीवानां तदनुस्वरूपजन्मकर्मादिफलप्राप्तिकथनम्, प्रलयवर्णनम्, द्यूहा-वतारकर्मनिरूपणम्, धर्ममेदितिरूपणपूर्वकं भगवद्भक्तलक्षणनिरूपणम्, वैशाख-मासधर्मनिरूपणम्. २५७ २

विषयाः

अध्यायाः

५० ५०

विषयाः

अध्यायाः

राश्रस्य हननम्, ततो निहतं राश्रसं दृष्ट्वा गाल्वेन पुरःस्थितस्य देदीप्यमानस्य सुदर्शनचक्रस्य स्तितकरणम्, ततः सुदर्शनचक्रेण गाल्वमहर्षये वरप्रदानपूर्वकं धर्मपुष्करिण्यां सदा सन्निधानकरणम्, तत एव धर्मपुष्करिण्याश्चक्रतीर्थत्वेन प्रसिद्धिः, धर्मतीर्थपरपर्यायचक्रतीर्थम्, तत्र विश्वावसुगन्धर्वसुतस्य दुर्दमाल्य-गाल्वमहोपनासदायकराश्रस्यदृत्तान्तवर्णनम्, तत्र श्रीडया मदान्धन्तामवेदस्य साध्या-स्य सालिलाशये विवरुस्य विवलाभिःश्रीभिः सह क्रीडया मदान्धन्तामवेदस्य साध्या-दिकविधानार्थं सालिलाशयं प्रत्यागतैः वसिष्ठमहर्षिणा शापप्रदानम्, वसिष्ठशा-पाद्दुर्दमस्य राश्रसत्त्वप्राप्तिः, तद्भार्याभिः प्रार्थितैः वसिष्ठेन दुर्दमस्य शापान्ताव-धिकरणम्, ततो दुर्दमस्य सुदर्शनचक्रकृतशिरश्छेदानन्तरं दिव्येदेहप्राप्तिः, दुर्दमेन सुदर्शनचक्रस्तुतिकरणम्, दुर्मशयनमारभ्य देवीपत्तनपर्यन्तं चक्रतीर्थ-स्यायामवित्सारवत्ये सत्यपि मध्येमध्ये विच्छिन्नताकारणकथनानुसारेण शक्रकृत-पर्वतपञ्चदशान्तवर्णनम्, तत्र ब्रह्म-पर्वतपञ्चदशान्तवर्णनम्, अथ चक्रतीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन विधूसाल्यवत्खलुसुप्ताप्सरोदृत्तान्तवर्णनम्, तत्र ब्रह्म-लोके निजसमायां सावित्रीसकम्पृतिसमस्तसुरसुतिसिद्धवसुगन्धर्वैः सह स्थितस्य ब्रह्मणः पुस्तादखिलाप्सरसां पर्यायव्युत्समारंभे क्रमेणालंबुसाल्याया अप्सरसो नृत्यमानाया लीलया वायुनाभ्यन्तरवक्षे संसृष्टिर्मे सति स्पष्टोरुमूलजघनदर्शनेन कामवाणनिपीडितस्य विधूसनसकस्य वसोर्निलंबतां निरीक्ष्य ब्रह्मणा तस्मै मनुजवत्प्रार्थितरूपशापप्रदानम्, अलंबुसायाश्च मातुपीत्वप्रार्थितरूपशापप्रदानम्, विधूसप्रार्थनया ब्रह्मणा तच्छापान्तावधिकरणम्, अथ भूतले शतानीकमंढी-पतेर्मौर्यायां विधूसवसोः सहस्रानिकनान्ना जन्म, तस्य त्रयाणामनुचरणं च तस्मिन्नेतानीवयत्यानां गृहेषु जन्म, अलंबुसाल्यायाः स्ववैश्याया अयोध्या-धिपतेः कृतवर्मणः कन्यात्वम्, अथ शतानीके नृपे दिवि दैत्येन सह युद्धे मृते सति सहस्रानिकस्य राज्याभिषेकः, अनन्तरं सनंदनमहोत्सवे शक्रनिमन्त्रणवशाच्छ-

४ गाल्वमहोपनासदायकराश्रस्यदृत्तान्तवर्णनम्, तत्र श्रीडया मदान्धन्तामवेदस्य साध्या-स्य सालिलाशये विवरुस्य विवलाभिःश्रीभिः सह क्रीडया मदान्धन्तामवेदस्य साध्या-दिकविधानार्थं सालिलाशयं प्रत्यागतैः वसिष्ठमहर्षिणा शापप्रदानम्, वसिष्ठशा-पाद्दुर्दमस्य राश्रसत्त्वप्राप्तिः, तद्भार्याभिः प्रार्थितैः वसिष्ठेन दुर्दमस्य शापान्ताव-धिकरणम्, ततो दुर्दमस्य सुदर्शनचक्रकृतशिरश्छेदानन्तरं दिव्येदेहप्राप्तिः, दुर्दमेन सुदर्शनचक्रस्तुतिकरणम्, दुर्मशयनमारभ्य देवीपत्तनपर्यन्तं चक्रतीर्थ-स्यायामवित्सारवत्ये सत्यपि मध्येमध्ये विच्छिन्नताकारणकथनानुसारेण शक्रकृत-पर्वतपञ्चदशान्तवर्णनम्, तत्र ब्रह्म-पर्वतपञ्चदशान्तवर्णनम्, अथ चक्रतीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन विधूसाल्यवत्खलुसुप्ताप्सरोदृत्तान्तवर्णनम्, तत्र ब्रह्म-लोके निजसमायां सावित्रीसकम्पृतिसमस्तसुरसुतिसिद्धवसुगन्धर्वैः सह स्थितस्य ब्रह्मणः पुस्तादखिलाप्सरसां पर्यायव्युत्समारंभे क्रमेणालंबुसाल्याया अप्सरसो नृत्यमानाया लीलया वायुनाभ्यन्तरवक्षे संसृष्टिर्मे सति स्पष्टोरुमूलजघनदर्शनेन कामवाणनिपीडितस्य विधूसनसकस्य वसोर्निलंबतां निरीक्ष्य ब्रह्मणा तस्मै मनुजवत्प्रार्थितरूपशापप्रदानम्, अलंबुसायाश्च मातुपीत्वप्रार्थितरूपशापप्रदानम्, विधूसप्रार्थनया ब्रह्मणा तच्छापान्तावधिकरणम्, अथ भूतले शतानीकमंढी-पतेर्मौर्यायां विधूसवसोः सहस्रानिकनान्ना जन्म, तस्य त्रयाणामनुचरणं च तस्मिन्नेतानीवयत्यानां गृहेषु जन्म, अलंबुसाल्यायाः स्ववैश्याया अयोध्या-धिपतेः कृतवर्मणः कन्यात्वम्, अथ शतानीके नृपे दिवि दैत्येन सह युद्धे मृते सति सहस्रानिकस्य राज्याभिषेकः, अनन्तरं सनंदनमहोत्सवे शक्रनिमन्त्रणवशाच्छ-

विषयाः

अध्यायाः

५० ५०

विषयाः

अध्यायाः

क्रमवत् गतेन सहस्रानिकेन शक्रवचनान्निजशापान्तवृत्तान्तमाज्ञाय युवमागत्य मृगावतीपरिणयनम्, मृगावतीपरिणयोत्तरं कौशाबी नगरीं प्रति प्रस्थितस्य सहस्रानिकस्य मध्येमार्गं शक्रवचनं ध्यात्वाऽनालोकितया तिलोत्तमाल्ययाऽस्म-रसा चतुर्दशसमपर्यन्तं भार्यया सह ते वियोगो भविष्यतीति शापप्रदानम्, अथ कालेन गर्भिण्यां मृगावत्यां दौर्दण्डपरिपूर्व्यै कौसुम्भच्छुम्भपूर्णवाप्यां तिस्रन्नेन क्रियमाणे सुपर्णछलसंभवेन विकटपक्षिणा हरणपूर्वकमुदयाचलशिखरोपरि नय-नम्, तत्र जमदग्निना शोकाच्छलाया मृगावत्याः सान्त्वनपूर्वकं स्वाश्रमे स्थापनम्, अथ तत्र प्रसृतायां मृगावत्याः पुत्रस्य जमदग्निनेदयेतितानसंकरणम्, उदयेन स्वमाष्टदत्तकं कर्णं प्रदाय शबरव्याधतो मोचितेन सद्यो मनुष्यरूपधृता किंनराख्य-नागेन सह पातालं प्रति गत्वा धृतराष्ट्रनागकन्यया किंनरनागमगिन्या ललिता-ख्यया सह विवाहकरणम्, ललितायां तस्मात्पुत्रोत्पत्तिः, अथ ललितायाः शापतो-विमुक्तिः, उदयनस्य ललितासकाशासुदं तांबूलीस्रजं घोषवतीं वीणां च गृहीत्वा स्वमातरं प्रति जमदग्न्याश्रम आगमनम्, शबरव्याधसमीपे स्थितं निजमुद्गाकित-कं कर्णं दृष्ट्वा सहस्रानिकेन शबरालंकरणप्रार्थितं भुत्वा मन्त्रिभिः सह जम-दग्न्याश्रमं प्रति गमनम्, जमदग्निः स्वभार्यां मृगावतीं स्वपुत्रमुदयनं स्वपाप-च प्राप्य स्वपुरीं प्रत्यागमनम्, तत उदयनाख्ये स्वपुत्रे राज्यमारं न्यस्य स्वशाप-निवृत्तये मृगावतीपत्न्या वसंतकरुमण्वद्यौगन्धरारयाण्यौर्नजमन्त्रियुत्रादिभिश्च सह दक्षिणोदधितटस्थचक्रतीर्थं गत्वा तत्र स्नानमात्रेण तस्य शापनिवृत्तपूर्वकपूर्व-रूपप्राप्तिवर्णनम्, ततस्तेषां चतुर्णामपि पूर्वस्वरूपावामिर्णनम्, चक्रतीर्थमाहात्म्य-वर्णनम्, तत्र देवैर्हृतपुत्रया दित्या निज-पुत्रीं प्रति तपश्चरणार्थमाज्ञाकरणम्, दित्याज्ञया तसुभ्या महिपोरुपं धृत्वा तपो-वनं गत्वा पंचाभिसाधनादिघोरतपःकरणम्, तत्तपःशुभ्येन सुपार्श्वसुनिता तां प्रति

५ अथ चक्रतीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन विधूसाल्यवत्खलुसुप्ताप्सरोदृत्तान्तवर्णनम्, तत्र ब्रह्म-लोके निजसमायां सावित्रीसकम्पृतिसमस्तसुरसुतिसिद्धवसुगन्धर्वैः सह स्थितस्य ब्रह्मणः पुस्तादखिलाप्सरसां पर्यायव्युत्समारंभे क्रमेणालंबुसाल्याया अप्सरसो नृत्यमानाया लीलया वायुनाभ्यन्तरवक्षे संसृष्टिर्मे सति स्पष्टोरुमूलजघनदर्शनेन कामवाणनिपीडितस्य विधूसनसकस्य वसोर्निलंबतां निरीक्ष्य ब्रह्मणा तस्मै मनुजवत्प्रार्थितरूपशापप्रदानम्, अलंबुसायाश्च मातुपीत्वप्रार्थितरूपशापप्रदानम्, विधूसप्रार्थनया ब्रह्मणा तच्छापान्तावधिकरणम्, अथ भूतले शतानीकमंढी-पतेर्मौर्यायां विधूसवसोः सहस्रानिकनान्ना जन्म, तस्य त्रयाणामनुचरणं च तस्मिन्नेतानीवयत्यानां गृहेषु जन्म, अलंबुसाल्यायाः स्ववैश्याया अयोध्या-धिपतेः कृतवर्मणः कन्यात्वम्, अथ शतानीके नृपे दिवि दैत्येन सह युद्धे मृते सति सहस्रानिकस्य राज्याभिषेकः, अनन्तरं सनंदनमहोत्सवे शक्रनिमन्त्रणवशाच्छ-

देवविजयिमहिषसुहृत्तरुप्रभुप्रामिमाश्यास्य तां गृहीत्वा च स्वस्थानं प्रति गम-
नम्, अथ तस्या दितिविषयाः सकाशान्महिषासुरोत्पत्तिः, महिषासुरेण सर्वदैत्य-
राज्याधिपत्यप्राप्त्यन्तरं देवैः सह युद्धं कृत्वा सर्वदेवानां पराजयकरणम्, अथ
पराजितान्देवान्गृहीत्वा ब्रह्मणो नारायणक्षिवसमीपं प्रति गमनम्, ब्रह्मनिवे-
दितमहिषासुरोपप्रवृत्तान्तमाशुत्य क्रुद्धयो रमेश्वरमहेश्वरयोर्बलतः सुमहत्ते-
जसो निष्क्रमणम्, तदनु सर्वदेवशरीरेभ्यस्तेजसो निष्क्रमणम्, तेषां सर्वेषां
तेजसामेकत्र संसृदावेन परममास्वरसर्वाङ्गसुन्दरुर्गानामकनारीसंश्रुत्पत्तिः, ततः
सर्वदेवैस्तस्यै दुर्गादेव्यै निजायुधेभ्य इत्यादितानामायुधानां प्रदानम्, सर्वदेवैः
स्तुतया देव्या सिद्धमारुह्य महिषासुरस्वर्धार्थं सुषैरवाद्वाहसकरणम्, अथ महिषा-
सुरसैन्यैः सह देवानामभिभयंकरयुद्धम्, तत्र युद्धे देव्या महिषासुरसैन्यवधकरणा-
वर्णनम्. १३ ३

७ अथ देव्या महिषासुरप्रहितचण्डकोपाख्यासुरहृन्नानन्तरं युद्धार्थं स्वयसुपस्थितेन
महिषासुरेण सह तुसुल्युद्धकरणम्, ततो देव्या महिषासुरवधकरणम्, महिषासुर-
वधेन संसृष्टदेवैर्देव्याः स्तुतिकरणम्, ततो देवेषु स्वस्वाधिकारस्थानेषु गतेषु ससु
जगन्मात्रा देव्या दक्षिणोदधितोरे धर्मपुष्करिणीतीर्थेदेवीपत्तनयोर्निर्माणपूर्वकं
वरप्रदानम्, श्रीरामचन्द्रेण नवग्रहस्वरूपवपायाणस्यापनपूर्वकं नलद्वारा सेतु-
निर्माणम्, सेतारम्भसीमास्थानवर्णनम्, सेतुनाथहरिमाहात्म्यम्, चक्रतीर्थ-
शंका, दर्भशायनस्थानमारम्भं सेतुयात्रारम्भकथनम्. १५ १

८ अथ वेतालवरदतीर्थवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र गालवमहर्षिकन्यायाः कान्तिमतीनान्याः
सुदर्शनाख्येन विद्याधरकुमारेण मदनविह्वलतया केशेषु ग्रहणम्, गालवेन सुद-
र्शनाख्यविद्याधारय गनुयत्प्रामिपूर्वकवेतालत्वव्याप्तिकापप्रदानम्, तदनुसोदक-
स्य तत्कनिष्ठबन्धोः सुकर्णकाख्यस्य च केवलमनुव्यत्वप्राप्तिरूपशापप्रदानम्, तत-
स्तयोः सुदर्शनसुकर्णकथोर्येयुनातीरनिवासिगोविन्दस्वामिनो गृहे विजयदत्ताशो-

कदत्तनामकतन्त्रयत्नप्राप्तिः, अथ स्वदेशे दुर्भिक्षवशाद्द्वाराणसीं प्रति गतेन गोवि-
दस्वामिना कपालमालासरणाख्ययविमुखाद्विजयदत्तनामकपुत्रभविष्यद्वियोगश्र-
वणम्, विजयदत्तस्याफसत्कपालस्रोतनामकवेतालत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्.
९ अथ पुत्रशोकव्याकुलस्य गोविंदस्वामिनः स्वगृहं प्रत्यागत्य भार्यया सह विलापकर-
णम्, अशोकदत्तनाम्ना गोविंदस्वामिद्वितीयपुत्रेण प्रतापमुकुटाख्यनरपतेरुद्भवया
दाक्षिणात्यमहामहत्स्य निपातनपूर्वकं हननम्, अथ प्रतापमुकुटपुत्रेराश्रयेणा-
शोकदत्तस्य स्थितिः, अथ कदाचिद्विजनेऽरण्ये वृषेण सह परिभ्रमता धैर्यवताऽशो-
कदत्तेन स्मशानं गत्वा मायिकाया विजयेशाख्याया राक्षस्याः पादतलं
निगृह्यकं रत्नपुरं गृहीत्वा राजसमीपमागत्य राज्ञे रत्नपुरसमर्पणम्,
ततस्तार्क्ष्यसन्तुष्टेन प्रतापमुकुटाख्येन राज्ञाऽशोकदत्ताय वैवाहिकेन विधिना
मदनलेखाख्यनिजसुताप्रदानम्, ततो वृषेच्छां विज्ञाय द्वितीयनूपुरप्राप्तयेऽशोक-
दत्तस्य महामांसं गृहीत्वा स्मशाने गमनम्, तत्र मन्त्रैर्भूतानामामन्त्रणे क्रिय-
माणे रक्षःकन्यासमावृताया विद्युत्केशाख्यराक्षस्यास्तत्समीपं प्रति मांसमक्षुण-
लालसयाऽऽगमनम्, ततस्तर्क्ष्यैरसन्तुष्टया विद्युत्केशाख्यया राक्षस्याऽशोकदत्ता-
ख्याय द्विजस्तूत्रे स्वपादस्थिताद्वितीयरत्ननूपुरप्रदानपूर्वकं विद्युत्प्रभाख्यनिज-
कन्याप्रदानम्, तस्मा एव च जामात्रे कन्याप्रदानप्राप्तृत्वरूपेण सुवर्णकमल-
प्रदानम्, ततस्सर्वं गृहीत्वाऽशोकदत्तस्य प्रतापमुकुटाख्यपुत्रसमीपं आगमनम्,
प्रतापमुकुटेनाशोकदत्तस्य प्रशंसाकरणम्, अथ कदाचिदेकान्ते विद्युत्प्रसां प्रति
तन्मावृत्तसुवर्णपङ्कजोत्पत्त्युत्थले पृष्टे तथा कपालविस्फोटकनामकवेतालम्प्राप्ति-
दिव्यसरोवृत्तान्तवर्णनम्, अथ तथा विचलमया सहाशोकदत्तस्य कपालविस्फोटक-
वेतालरक्षितकाञ्चनकमलसरः प्रति गमनम्, तत्र विन्नकारिणो वेतालान्दत्त्वा
कपालविस्फोटकाख्यं वेतालं हन्तुकामेनाशोकदत्तेन विमानारूढविज्ञप्तिकेतुकना-
मकविद्याधरपतिदर्शनम्, तदर्शनात्रेणाशोकदत्तस्य गालवमहर्षिदत्तसुव्यत्वरूप-

विषयाः

३

ब्रह्मणवीर्योत्पन्नत्वदृष्टान्तः, अथ ब्रह्महृत्ययोपद्रुतस्य शक्यस्य अशोपदेशेन
 दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वतवार्तिताकुण्डे खानेन यज्ञैः सदाशिवसंतोषणेन च
 ब्रह्महृत्यातो विमुक्तिवर्णनम्. ... २.२

१२ अथ मङ्गलाख्यतीर्थेमाहात्म्यवर्णनम्. तत्संज्ञेन मनोजवाख्यराजघृत्तान्तवर्णनम्;
 अहंकारवतो मनोजवनृपस्य ज्ञाणोभ्यः क्रमद्वन्द्वजन्यपापेन गोलमाख्येन तच्छ-
 द्भुम्पेन राज्यहरणपूर्वकं राज्याभिर्वासनम्, अथ पत्नीपुत्राभ्यां सह मनोजवस्य
 बने गमनम्, तत्र पुत्रस्य क्षुत्परीततां विलोक्य मनोजवस्य दुःखेनातिपश्चात्तापक-
 रणपूर्वकं मूर्छया पतनम्, तत्सत्याः सुमित्राख्याया विलापकरणम्, पुत्रस्यापि
 रोदनम्, अथ तस्मिन्नवसरे तत्र तेषां समीपे पराशरमर्द्धैरगमनम्, पराश-
 रेण राजोपरि भंग्रपूतजलसेचनेन तस्य मूर्छापनयनम्, ततो राज्ञा विज्ञापितेन
 पराशरमुनिना राजानं प्रति श्रीरामसेतुस्यमंगलाख्यतीर्थयात्रोपायकथनपूर्वकमेका-
 क्षरराममंत्रोपदेशकरणम्, मुन्याज्ञया भार्योपुत्राभ्यां सह मंगलतीर्थं गत्वा चत्वा-
 र्दशदिनपर्यन्तं मंत्रोपासनादुद्यानं कृतवतो मनोजवनृपस्य पुरतो मंगलाख्यती-
 र्थं दृष्टुर्निपङ्गलवृत्तचर्मगद्गासुखशङ्खवाजियुक्तससारीथसपताकरशर्काचनमयकव-
 र्थादिस्वर्वराजालकाराधिवरुम्राहुर्भावः, ततो मनोजवेन पराशरमुने तेषां सर्व-
 वस्तूनां निवेदनम्, अथ पराशरेण मुनिना मनोजवभूषण स्वपुं प्रत्याग-
 ब्रह्मास्त्रायास्त्राविद्यामदानपूर्वकाशीःप्रदानं च, अथ मनोजवभूषण स्वपुं प्रत्याग-
 त्य ब्रह्मास्त्रेण गोलभनृपं विनाश्य निजराज्यं प्राप्य धर्मेण वर्तनम्, अंते मङ्ग-
 लतीर्थमासाद्य तदुत्थागानन्तरं मनोजवभूषण शिवलोकावाप्तिवर्णनम्. ...
 १३ अथैकान्तरामनाथाख्यक्षेत्रवर्णनम्, तत्राश्रयवापिकातीर्थमाहात्म्यम्, तत्तत्पस्यस्य
 स्त्यानुजघृत्तान्तवर्णनम्, हिमवत्सर्वतोऽस्तास्युजेन तपःकरणम्, तत्तत्पस्यस्य
 शंकरस्य म्राहुर्भावेऽस्तास्युजेन शिवस्तुतिकरणम्, तत्तत्पस्यस्य शिवस्य वचना-
 दृगस्त्यास्युजस्य दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वतोपर्येकान्तरामनाथाख्यक्षेत्रवर्तिति तीर्थे

३३

अध्यायाः

प० पृ०

विषयाः

शापान्त्युक्तिपूर्वकं युक्तगौरव्यस्वरूपप्राप्तिः, अथो विह्वलिकौतुकाविवाधारपातिवचनेन
 वेतालस्य निजभ्रातुरुद्धाराय तेन सह दक्षिणोदधितीरस्थितचक्रतीर्थं गत्वा
 खानकरणम्, ततोर्थजलकणस्पशेमात्रेण वेतालस्य वेतालत्वनिश्चिन्तपूर्वकं पुनार्थिज-
 यदस्ताख्योधिजपुत्रत्वप्राप्तिः, तेन विजयदत्तेन पुनः संकल्पपूर्वकं खाने कृते सति
 ततसस्य मनुयत्वरूपशापनिवृत्तिपूर्वकं सुदर्शनाख्यविवाधारत्वप्राप्तिवर्णनम्, ... १८
 वेतालत्वमोचकत्वेन तत्तीर्थस्य वेतालवरदानात्प्राप्त्यतिवर्णनम्. ...
 १० अथ दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वतमाहात्म्यवर्णनम्, गन्धमादनपर्वतस्थपापविना-
 शनतीर्थेमाहात्म्यम्, तत्र दृढमत्याख्यशूद्रघृत्तान्तवर्णनम्, तत्संज्ञेन शूद्रधर्म-
 वर्णनम्, यागदीक्षान्तर्हस्य दृढमत्याख्यशूद्रस्य देवायतनादिधर्मकृत्यकरणपूर्वकं
 तपः कर्तुं मुनिदृष्ट्या स्थितस्य सुमत्याख्यविभ्रेण वैदिककर्मोपदेशकरणम्, तेनाया-
 ज्ययाजन्तरेण सुमत्याख्यविप्रस्य नरकादिप्राप्तिपूर्वकविधिगर्दभादीयोनिस्राप्ति-
 रूपद्रुगोतिवर्णनम्, अथ कतिपयजन्मानन्तरं तस्य ब्राह्मणजन्मप्राप्तौ ब्रह्मराक्षसप्रह-
 रणदृष्टतया वैदिककर्मपरिच्छेदत्वम्, अथ तस्मिन्ना तं गृहीत्वागस्त्यं प्रति शरणगमनम्
 ततोऽस्तास्योपदेशेन दक्षिणोदधितीरस्थपापविनाशाख्यतीर्थे तस्मिन्ना नीतस्य तस्य
 संकल्पपूर्वकानामात्रेण ब्रह्मराक्षसप्रहस्युक्तिः, सकलभोगोवावाप्तिपूर्वकमोक्षावाप्तिश्च,
 तदुपदिष्टवैदिककर्मोचरणतत्परस्य दृढमत्याख्यशूद्रस्य नरकप्राप्तिपूर्वकान्तिकार्थि-
 न्योनिजन्मप्राप्तिः, ततः क्रमेण गृध्रजन्मप्राप्तौ दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वतवर्ति-
 पापविनाशनाख्यतीर्थजलप्राशानात्सर्वलोकावाप्तिः, पापविनाशनतीर्थप्रभाववर्णनम्,
 ११ अथ सीतासरस्तीर्थेमाहात्म्यवर्णनम्, तत्संज्ञेन पुंरुदरब्रह्महृत्याभियुक्तिघृत्तान्तवर्णनम्,
 तत्र ससैन्यस्य कपालाभरणराक्षसवधकरणम्, तद्वधजनितया ब्रह्महृत्यया शक्यस्योपद्रव-
 शक्रेण कपालाभरणराक्षसवधकरणम्, ब्रह्मणस्त्वकारणवर्णनसंज्ञेन त्रिवक्रराक्षसभार्ययाः
 गणम्, कपालाभरणराक्षसवधकरणम्, तद्वधजनितया ब्रह्महृत्यया शक्यस्योपद्रव-
 सुशीलानाभ्याः पत्याज्ञया मुचिनामकब्राह्मणसकाशास्युतोत्पादनात्कपालाभरणस्य

३

३०

स्तानं कृत्वा समाधियोगेन शुक्तिआस्थाऽमस्तात्वात्स्य तीर्थस्थाश्रुतवापीतिनामप्राथा-
वर्णनम्, अथैकान्तरामनायक्षेत्रप्रयाफारणकथनप्रसङ्गेन श्रीरामचन्द्रस्य लक्ष्मणेन
सहैकान्तस्थितिपूर्वकं ससुदत्ररजोपायनिधित्तनष्टृत्तान्तवर्णनम्, एकान्तरायव-
साहाय्यम्, ३६ १

१४ अथ दक्षिणोदधिस्यग्रथमाधदानवर्तिस्रक्षकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन ब्रह्मकुण्डस्थ-
भस्मना त्रिपुण्ड्रधारणस्य माहात्म्यम्, ब्रह्मकुण्डोत्पत्तिवृत्तान्तः, तत्र ब्रह्मविष्णो-
मध्ये श्रेष्ठयावपये परस्परं विवाहे समुत्पत्ते तयोर्मध्ये भगवतोऽनाद्यन्तलिङ्ग-
प्रादुर्भावः, तदूर्ध्वोऽन्तर्पर्यन्तशोषनार्थं ब्रह्मविष्णवोर्हसवराहरूपधारणपूर्वकं
गमनम्, लिङ्गस्थाःपर्यन्तमदद्वा स्वपूर्वस्थानं प्रत्यागतेन विष्णुना सत्यवाचा
लिङ्गपर्यन्तादर्शनकथनम्, ब्रह्मणोर्बर्पर्यन्तमदद्वा प्रत्यागतेनापि च्छन्नना मिथ्या
लिङ्गपर्यन्तदर्शनकथनम्, अथ तन्मिथ्याभाषणप्रकृपितेन शंकरेण लिङ्गमध्या-
त्प्रादुर्भूय ब्रह्मणोऽभूत्यत्प्राप्तिरूपभाषणप्रदानम्, ततो ब्रह्मणा स्वप्नेन शङ्करेण
ब्रह्मणे मिथ्यादोषप्रशंसार्थं दक्षिणोदधिस्यग्रथमाधदानपर्वते यागार्थमाह्लाकरणम्,
शंकराह्वया ब्रह्मणो गन्धमादनपर्वते शिवसुदृश्य यागकरणम्, तत्र प्रादुर्भूतेने-
श्वरेण ब्रह्मणे श्रौतस्मार्तकर्मभूत्यलरूपवरप्रदानपूर्वकं ब्रह्मकुण्डाभिधतीर्थाय वर-
प्रदानम्, ब्रह्मकुण्डमाहात्म्यम्, ३७ १

१५ अथ हनुमच्छुद्धमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन धर्मसत्त्वाख्यराजचरितवर्णनम्, धर्म-
सत्त्वप्रतिपुत्रस्य सुचन्द्रस्य वृत्तिकर्तृवृत्तांतः, अथ बहुपुत्रत्वमाकांक्षमाणेन
धर्मसत्त्वाख्यमहर्षीपातिना निजलिङ्गवचनतो यज्ञसामग्री संपाद्य स्वपत्नीभिः सर्व-
परिजनैर्भक्तिभिश्च सह दक्षिणोदधित्स्थग्रथमाधदानपर्वतवार्ते हनुमच्छुद्धं प्रति
गमनम्, तत्र स्नात्वा पुत्रीरेष्टं च कृत्वा हृतोच्छिष्टं प्राश्य ब्राह्मणेभ्यो ग्रामा-
ब्रह्मराष्ट्रिकं वृत्त्वा भार्याशतेन सहानश्रुत्स्नानं कृत्वा स्वपुरीं प्रति प्रत्या-
गमनम्, तत्र हनुमच्छुद्धमावात्स्य धर्मसत्त्वस्य शतभायांसु शतपुत्रप्राप्तिः,

अथान्तकाले हनुमच्छुद्धमभ्येत्य धर्मसत्त्वेन राज्ञा तपःकरणम्, ततस्तस्य
वैकुण्ठलोकावाप्तिः, तस्युत्रेण सुचन्द्रेण पितुरौर्ध्वदैहिककर्मकरणम्, सुचन्द्रादीनां
सर्वेषां पुत्राणां सौभ्रात्रपूवकं रायसुखभोगवर्णनम्, हनुमच्छुद्धमाहात्म्यम्, ... ३८ ३

१६ अथागस्तित्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तन्माहात्म्यप्रसंगेन दीर्घतमोमुनिपुत्रस्य कक्षीवतश्च-
रितवर्णनम्, तत्रोदकात्म्यस्य गुरोरुष्टे कक्षीवता पश्विपर्यपयन्तं विद्याभ्यासं कृत्वा
गृहं प्रत्यागच्छं गुरोः प्रार्थनाकरणम्, ततस्तद्गुरुणा तस्योद्वाहायोगोपायकथनम्,
गुरोर्ब्रह्मया कक्षीवताऽनास्त्यतीर्थं स्नात्वा तस्मात्तीर्थोद्भूतं बहुदूतं शुभ्रं गजेन्द्र-
मारुख मध्येमार्गमेव मिलितेन स्वनयाख्येन राज्ञा सह तस्य पुरं प्रति गमनम्,
ततः स्वनयेन राज्ञा कक्षीवते स्वकन्यायाः प्रदानाय तद्वचनात्तत्पिबुर्द्वीवतमसः
सुदर्शनाख्यपुत्रोद्धारोऽऽमन्त्रणं कृत्वा सत्कारपूर्वकं स्वपुरं प्रत्यागतयनम्, दीर्घ-
तमसं पितरं प्रति कक्षीवताऽभिवादनम्, निजविद्याध्ययनघृत्तान्तनिवेदनं च, ... ३० १

१७ अथ तस्मिन्नगस्तित्तीर्थं स्वनयेन राज्ञा दीर्घतमोमुनेः सत्कारकरणम्, अत्रांतर एव
तत्रागस्तित्तीर्थं ज्ञानुं सशियससमूहस्योदङ्कमह्यैरगमनम्, उदङ्कदीर्घतमसोः समा-
गमः, अथोदङ्कदर्शनार्थं स्वनयेन राज्ञाऽऽगत्य निजोद्देशनिवेदनम्, अथोदङ्कं
सह दीर्घतमसा स्वनयस्य राज्ञः कक्षीवते निजकन्याप्रदानस्यानुमोदनम्, ततः
स्वनयेन राज्ञा मधुरापुरीतः स्वपरिचारकैः कन्यामानीय विवाहविधित्वा कक्षीवते
कन्यादानकरणम्, ततः स्वर्णोदासीश्रामाविपुलवैवाहिकप्राश्रुतप्रदानम्, अथ
दीर्घतमसो मुनेस्तत्सर्वमादाय पुत्रेण सुपया च सह वेदारव्यस्थितस्वाश्रमं
प्रत्यागमनम्, स्वनयेन राज्ञाऽन्तःपुरैः सहागस्तित्तीर्थं स्नात्वा स्वपुरं प्रति गमनम्,
अगस्तित्तीर्थमाहात्म्यम्, ३२ १

१८ अथ रामकुण्डाल्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेनागस्त्यशिव्यसुतीक्ष्णसुतीक्ष्णसुतीक्ष्णसि-
वर्णनम्, रामचन्द्रसत्सत्तीर्थे तपस्तपता सुतीक्ष्णेन श्रीरामचन्द्रस्तुतिकरणम्, एवं
तपस्तपतः सुतीक्ष्णस्यालौकिकतपःसिद्धिवर्णनप्रसंगेन रामकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्,

प्रवेशे सति तदन्तःस्थितस्य दुष्पण्यस्य शृङ्खुः, तदन्तरं तस्य पिक्वाचत्वप्राप्तिः, ततः पिक्वाचरूपिणा तेनागतस्याश्रमसमर्पिं प्रत्यभ्येत्योचैः स्वमुक्तये महर्षिणां प्रार्थनाकरणम्, अथ तस्य विमुक्तयेऽगल्यमहर्षिणा सुतीक्ष्णस्यं स्वाशियं प्रति तदुद्देशेनान्नितीर्थे ज्ञानार्थमाह्वारणम्, सुतीक्ष्णस्य पिक्वाचस्य विमुक्त्युद्देशेनान्नितीर्थे ज्ञाने कृते सति दुष्पण्यस्य पिक्वाचत्वविमुक्तिपूर्वकं दिव्यं विमानमारुह्य महर्षीन्ममच्छत्य दिव्यलोकं प्रति गमनम्, अन्नितीर्थमाहात्म्यम्. ... ३१

२३ अथ चक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्संज्ञेनाहिर्बुध्याख्यब्राह्मणकृतसुदर्शनोपासनावर्णनम्, सुदर्शनचक्रेण तस्य ब्राह्मणस्य तपोविप्रकारिणां राक्षसालां नाशनम्, सुदर्शनचक्रसंनिधानात्तीर्थस्य चक्रतीर्थत्वेन प्रसिद्धिः, ब्रह्मदेवाज्ञया राक्षसत्रसे-स्सर्वदेवैश्चक्रतीर्थसंनिधौ माहेश्वरराक्षकरणम्, तस्मिन्यज्ञे प्रादिवपत्रास्रश्रीमात्रा-च्छिद्रकपाणेः क्षत्रिणुर्देवयाष्टावक्रमुनिवचनाच्चक्रतीर्थं ज्ञानमात्रेण हिरण्यस्यपाण्य-व्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, चक्रतीर्थमाहात्म्यम्. ... ४२

२४ अथ शिवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्संज्ञेन कालभैरववृत्तान्तवर्णनम्, तत्र ब्रह्म-विष्णोः परस्परं श्रेष्ठश्रवियेयं विवादे समुत्पन्ने त्रणवेन शिवस्य श्रेष्ठये वार्णतेऽपि दुराग्रहवशाद्ब्रह्मविष्णुभ्यां शिवश्रेष्ठ्येऽनहते सति शिवेन तेजोमयस्वरूप-प्रकटनम्, महेश्वरं दृष्ट्वा ब्रह्मणा तं प्रत्ययनादरपूर्वकं गर्वोक्तिसंभाषणम्, अथ महेश्वरेण ब्रह्मणं प्रति कालभैरवाख्ययुरभेपणम्, ब्रह्मणा सह कालभैरवस्य युद्धे कालभैरवेण ब्रह्मणः पञ्चमशिरस्छेदपूर्वकं वधकरणम्, ततो भगवता महेश्वरेण ब्रह्मणः सञ्जीवनम्, ब्रह्मदेवेन भगवतः शङ्करस्य स्तुतिकरणम्, शंकरेण ब्रह्मणेऽभयप्रदानम्, अथ शिवाज्ञया कालभैरवस्य ब्रह्महत्यादोषविशुद्धये ब्रह्म-शिरः क्रेरे संशार्ये वर्षवर्षतं समस्ततीर्थयात्राकरणपूर्वकं दक्षिणभोधिस्थगन्ध-मानन्दवर्तिशिवतीर्थज्ञानकरणाद्ब्रह्महत्यानिवृत्तिः, तत्रैव कालभैरवेण कपालस्था-पनात्तस्य शिवतीर्थस्य कपालतीर्थत्वेनाभिधानम्, शिवतीर्थमाहात्म्यम्. ... ४३

२५ अथ शङ्खतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, शङ्खमुनिना तपः कृत्वा प्रकल्पितत्वेन तस्य तीर्थस्य शङ्खतीर्थत्वेन प्रसिद्धिः, तत्तीर्थमाहात्म्यप्रसङ्गेन वत्सनाभाख्यविश्ववृत्तान्तः, तत्र तपः कर्तुं निश्चलतया स्थितवतो वत्सनाभाख्यद्विजस्योपरि सञ्जाते बल्लभके शसवेन तपोवित्रार्थं वृष्टिनिपातेनोपद्रवे क्रियमाणे भगवता धर्मदेवेन महामहिय-रूपं श्रुत्वा बाल्मीकीोपरि स्थित्वा स्वश्रेष्ठे वृष्टिधारा गृह्णीत्वा मुनेः संरक्षणकरणम्, अथ तपःसमाधितो निवृत्तेन-वत्सनाभेन स्वसमीपस्थस्य महिषरूपेण स्वरश्चितु-धर्मदेवस्य पूजाऽकरणद्वैतोः पुनः समाधौ मनश्चाञ्चल्यं निश्चित्य स्वस्य कृतव्रता-दोषनिवृत्तये प्रागत्यार्गार्थं मेरोर्धुगोः पतनार्थं प्रयत्नकरणम्, तदा धर्मदेवेन महिषरूपं परित्यज्य स्वरूपेण प्रादुर्भूय वत्सनाभाद्विजस्य मरणप्रयत्नात्रिवार-णपूर्वकं कृतव्रतादोषनिवृत्तिपुरःसरचित्तशुद्धये दक्षिणोदधितोरस्थशंखतीर्थे ज्ञानार्थमुपदेशकरणम्, धर्मोपदेशेन वत्सनाभाद्विजस्य शंखतीर्थं ज्ञानमात्रेण कृतव्रतादोषनिवृत्त्यनन्तरं चित्तशुद्धिपूर्वकब्रह्मभूयत्वप्राप्तिवर्णनम्, शंखतीर्थ-माहात्म्यम्. ... ४४

२६ अथ गङ्गायमुनागथाख्यतीर्थत्रितयमाहात्म्यवर्णनम्, तत्संज्ञेन जानश्रुतिराजवृत्तान्त-वर्णनम्, तत्र जन्मतः पद्भोः सयुवापपर्यायस्य रैकमह्येर्दक्षिणोदधित्यगन्ध-मादनभवते बहुकालं तपस्तपतः पामरोगोत्पात्तिः, तेन यमुनागङ्गागथाख्यतीर्थ-त्रयज्ञानचिकीर्षया मन्त्रोच्चारणपूर्वकध्यानेन तीर्थत्रयस्याह्वाने कृतमात्रे यमुना-गङ्गागथाख्यतीर्थत्रयस्य तत्समीप उपस्थितिः, तत्र महर्षिवचनात्तस्य तीर्थत्रयस्य सदा संनिधानम्, तस्मिन्नवसरे कदाचित्सीपवातायनस्थस्य पौत्रायणस्य ज्ञान-श्रुतिमहर्षतेः समीपेऽप्युग्रहार्थं निशीथसमये हंसरूपेण महर्षीणांसागमनम्, तच्छृण्वितु मध्य एकेन हंसरूपिणा महर्षिणा जानश्रुतेर्ब्रह्मज्ञानप्राप्तये परोक्षेण रैकमहर्षिप्रशंसां कृत्वा सर्वैः सह ब्रह्मलोकं प्रति गमनम्, अथ गतेषु तेषु महर्षिषु जानश्रुतेर्ब्रह्मविद्योपलब्धये सयुग्वनं रैकमहर्षिं प्रति शरणगमनम्,

विषयाः

ततः सद्युगमनो रैफमहैरैतद्वया यद्युताग्नगगयाख्यतीर्थत्रये स्नानं विषया
निचयुद्धैरन्तरं जानश्रुते राज्ञो रैफकृतग्रहाहानोपदेशेन त्रयभूयत्वप्राप्ति- ...

४६ ?

वर्णनम्. ... श्रीरामचन्द्रचरित्रवर्णनम्, तत्र श्रीराम-
अथ कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन श्रीरामचन्द्रचरित्रवर्णनम्, तत्र श्रीराम-

चित्रेण रावणवधोद्भूतग्रहाहृत्यापनोदाय दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वते रामनाथा-
ख्यशिवलिंगं संस्थाप्य तस्मान्नार्थं जादुवीं स्मृत्या निजधनुष्कोटया धरणीं
निभिय रसातलाङ्गाऽऽनयनदृत्तान्तवर्णनम्, ततस्तस्य तीर्थस्य कोटितीर्थत्वेन
प्रसिद्धिः, कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन श्रीकृष्णचरित्रवर्णनम्, तत्र वसुदेवस्य
विवाहानन्तरं रथेन वसुदेवस्य स्वपुरं प्रति प्रस्थितस्य मध्येमार्गं तद्रथसारथेः कंस-
रयाकाशवाण्या भविव्यात्रिजहदुर्मुर्मादुर्देवस्याः स्वस्वसुर्देवनायोद्यतस्य वसुदेवेन
सुवप्रदानप्रसिद्धया सान्त्वनपूर्वकं हननानिवर्तनम्, अथ वसुदेवपत्न्यां देवपत्न्यां
सप्तमार्गस्यानन्तस्य रोहिण्यां योगमायाया संक्रामणानन्तरं भगवतः श्रीकृष्णस्य
जन्म, वसुदेवेन भगवत्स्तुतिकरणम्, भगवदाज्ञया वसुदेवेन श्रीकृष्णस्य गोकुले
नयनम्, यज्ञोदाकन्यायाश्च मथुरायासानयनम्, अथ कंसेन निजस्युमीत्या-
कन्यायाः शिलायां पोथने क्रियमाण आदिमायायास्तस्यास्वच्छस्तात्रिःस्त्या-
काशेः प्रव्यादिव्यरूपेण गमनम्, कंसं प्रति तथा देव्या स्युस्ते यत्रकुत्रापि
जितं श्युस्त्वा निर्भस्त्रनिकेपुःस्थानेषु पूजाप्राप्तिः, गोकुलस्थयोः श्रीकृष्णराम-
योबलक्रीडावर्णनम्, ततो मथुरां प्रति गत्वा कंसं हृत्नोमसेनस्य रत्न्या-
भिकेकंकरणम्, अथ कदाचिद्वात्सानं द्रष्टुं समागतानारदादीन्प्रति श्रीकृष्णेन
मातुलवधजनितवोपनिघृत्तयेः प्रायश्चित्तार्थं प्रश्नकरणम्, ततो नारदादिवचना-
त्रामसेतवागम्य कोटितीर्थं स्नानमात्रेण श्रीकृष्णस्य मातुलवधजनितवोपनि-
घृत्तिः, कोटितीर्थमाहात्म्यम्, ... ४८ ?

२८ अथ साध्यामृततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन पुरुवरसो राज्ञो दृत्तान्तवर्णनम्,
तत्र पुरुवरसो राज्ञ उर्वश्याऽऽसस्ता सह समागमः, अथ कालान्तरे समय-
प्रतिहासनेन वियोगोऽतिशोकाकुलस्य तस्य कुशलेत्रे भिलितयोर्वश्या समा-
गमपुरःसपुत्रप्राप्तिकथनपूर्वकमाश्रासनम्, अथैकवत्सरानन्तरं नृपस्य कुशले-
त्रस्यपद्मटाके पुनर्वश्या सह समागमः, उर्वश्या नृपाय स्वस्यां नृपवीर्यतः
समुत्पन्नस्यायुनिर्मकपुत्रस्य समर्पणम्, अथैकरात्रप्रसंगेन तस्यामुर्वश्यां पञ्चगर्भ-
वीर्यस्थापनम्, ततस्तस्त्वचना निरन्तरमुर्वशीलोकप्राप्तये पुरुवरसा गन्धर्व-
प्रार्थनाकरणम्, तत्रार्थनया संश्लेषेण नृपेण मध्यवन्मेवाभित्यालीं प्रदाय
यज्ञार्थमुपवेशकरणम्, उर्वश्याप्राप्तिवशादसंश्लेषेण नृपेण मध्यवन्मेवाभित्यालीं
प्राक्षिप्य स्वपुरं प्रति गमनम्, अभित्यालीनिक्षेपस्थाने शमीगर्भोऽथोत्पत्तिः,
ततस्तस्याश्वत्थस्य चतुर्विंशत्यंगुलामरुणं कृत्वा तत्र निर्मेन्यनादभिन्नयं
समुत्पाथा बहुन्यङ्गान्कृत्वा गन्धर्वलोकमासाचोर्वश्या सह पुरुवरसो नृपस्य
रमणम्, अथ कदाचिच्छकस्य पुरतो नृत्यसमारंभे परस्परं वीक्ष्य हा-
स्यतस्परयोर्वशीपुरुवरसोऽनुवक्त्रणा देवनाट्याचार्येण वियोगो वां भविव्यतीति
ज्ञापप्रदानम्, अथ पुरुवरसा शक्रं प्राप्य तदुक्तोपायविधीपया भूतलं समेत्य
दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वतवर्तीसाध्यामृततीर्थं स्नानमात्रेण ज्ञापान्युत्त्वा
पुनर्वशीलोकं प्रति गत्वोर्वश्या सह रमणवर्णनम्, साध्यामृततीर्थमाहात्म्यम्,
अथ सर्वतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. तत्प्रसंगेन सुचरिताख्यविप्रचरित्रवर्णनम्, तत्र
सुचरितविप्रेण जरादुरतयाऽशक्तेन सर्वतीर्थस्नानकामनया दक्षिणोदधिस्थगन्धमा-
दनपर्वतमागत्य शिववीक्षां गृहीत्वा तपःकरणम्, श्रीशिवेन सुचरितेहितपूजाय सुच-
रिति सति सुचरिताख्यविप्रेण श्रीशिवस्तुतिकरणम्, श्रीशिवेन सुचरितेहितपूजाय सुच-
रितसमीपे सर्वाणि तीर्थान्यावाप्यैकत्र सर्वतीर्थसमावायकरणेन सर्वतीर्थोभिधे-
कतीर्थं निर्माय सुचरिताय ज्ञानार्थमाज्ञाकरणम्, सुचरितमुनिना शिवेन सर्व-

२९

५०

तीर्थे ज्ञानकरणम्, सर्वतीर्थे ज्ञानकरणास्तुचरिताल्याविप्रस्य जरान्मुक्तिपूर्वक-
 तारुण्यसौन्दर्यादिप्राप्तिः, सर्वतीर्थाल्यावर्णनम्, ५२ १

३० अथ धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, धनुष्कोटितीर्थेत्यात्मकविधियापविनाज्ञानसाम-
 ध्यवर्णनम्, धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन श्रीरामचन्द्रेण विभीषणप्रार्थनया
 लंकाधामन्यलोकानामगमनाय निजधनुष्कोट्या रेखाकरणेन स्वसेतुभेदकरणव-
 र्णनम्, धनुष्कोटितीर्थे सर्वदेवतासन्निध्यवर्णनम्, मायमासादिकालेषु धनु-
 ष्कोटितीर्थेज्ञानमाहात्म्यवर्णनम्, ५३ २

३१ अथ धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसंगेनाश्वत्थान्नश्रित्ववर्णनम्, तत्राश्वत्थान्ना पाण्डव-
 शिचिरस्यसर्वसुखश्रुतीराणां हननार्थं अतिहां कृत्वा रात्रिसमये कृतवर्मकृपाभ्यां
 सह शिचिरद्वारमासाद्य महादेवमासाद्य प्रसन्नात्तस्माद्द्विजयसङ्गं लब्ध्वा स्वपि-
 तृधातकशृष्टशुभ्रशिबिर् प्रथमतः प्रविश्य शृष्टशुभ्रं प्रथमतो हत्वा पश्चात्सर्वेशिबि-
 स्थद्रौपदीपुत्रादिसर्वसैन्यहननम्, शिबिरद्वारतो वह्नित्पितानां सैन्यानां कृत-
 वर्मकृपाचार्याभ्यां हननम्, ततोऽश्वत्थामावीनां शिचिरतो निर्गत्य पृथक्पृथ-
 न्देशान्प्रति पलायनम्, अथ नर्मदातीरे महापर्वमध्ये श्रविष्टस्याश्वत्थान्नो ब्राह्मणेः
 पातित्य उक्ते ततो लब्ध्वा निर्गत्याश्वत्थान्ना तीर्थयात्राकरणम्, अथ बदरिका-
 न्नस्थितं व्यासं प्रति शरणगमनम्, ततो व्यासोपदेशेनाश्वत्थान्ना सुप्रसारण-
 दोषशान्तये रामसेतुं समासाद्य धनुष्कोटितीर्थे ज्ञानकरणपूर्वकं रामनाथशिव-
 सेवाकरणम्, ततः प्रादुर्भूतस्य शिवस्य स्तुतिकरणम्, अथ प्रसंगेन महादेव-
 नाश्वत्थान्ने वरप्रदानम्, धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यम्, ५६ ३

३२ अथ पुनर्धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन सोमवंशसद्युक्त्वनन्दनामकनृपपुत्रस्य
 धर्मगुप्तस्य चरित्रवर्णनम्, तत्र नन्दनृपे तपस्यार्थं वनं प्रयाते सति राज्येऽभि-
 पिकस्य धर्मगुप्तस्य कदाचिन्मृगयार्थं वनं प्रविष्टस्य रात्रौ सिंहादिशुपदगीत्या
 वृक्षाधिरोहणम्, तत्रैव केनात्रिस्तिहेनाभिद्रुतस्य कस्यचिदृक्षस्य निजप्राणपणपरिरक्षि-

पया वृक्षस्थराजसमीपमागमनम्, ततो मिथः सन्भाषणपूर्वकं विश्वासं संयुंसाद्यं
 रात्रौ यामद्वयविभागेन भूपृथुक्षाभ्यां पर्यायेण निद्राजागृतिव्यवस्थाकरणम्, अथ
 प्रथमं राजनि सुप्ते सति सिंहेनक्षीं प्रति राजानं नीचैर्नीक्षयेत्युक्तेऽपि तेनक्षेणं
 विश्वासघर्षपरिपालनार्थं राजानमनिक्षिप्य सिंहं प्रति मित्रद्रोहपातकपरिणामक-
 थनम्, ततो नृपे श्रुद्धे सति तस्मिन्नुद्धे सुप्ते सति सिंहेन भूपं प्रत्युद्धं नीचैर्नीक्षि-
 पत्युक्ते रात्रक्षस्य नीचैः पातनम्, तस्मिन्नत्रसरे स्वनखावलंबितपादपेन तेनक्षेण
 पुनः पादपमधिकं स्वस्य ध्यानकाष्ठानिधयमुक्तिवकथनपूर्वकं कामत ऋधंरूपधा-
 रित्वसुक्त्वा भूपतये त्वयुक्ततो भवेति ज्ञापं प्रदाय सिंहं प्रति गीतमदृत्तशाप-
 वशास्तिहन्त्वप्राभिरुपपूर्वधुंत्तान्तकथनम्, ध्यानकाष्ठमुनिवचःश्रवणेन सिंहस्य
 तत्क्षणमेव यश्वरूपस्वरूपावापिपूर्वकं विमानमारुह्य यश्वलोकं प्रति गमनम्,
 ततो निजेच्छया ऋश्वरूपं धृतवतो ध्यानकाष्ठमुनेः स्वेच्छया वनांतरं प्रति गमनम्,
 ध्यानकाष्ठमुनिशापाद्धर्मगुप्तस्योन्मत्तताप्राप्त्यन्तरं स्वपुरं प्रत्यागमनम्, ततस्तं
 धर्मगुप्तमुन्मत्तं दृष्ट्वा तस्य मन्त्रिमिर्मदातीरनिवासिनस्तस्तिर्गुन्दसूपस्य समीपं
 प्रति वस्य धर्मगुप्तस्य नयनम्, अथ तस्मिन्ना नन्देन स्वपुत्रस्योन्मत्ततादोषशान्तये
 जैमिनिमहर्षेः प्रार्थनाकरणम्, ततो जैमिनिमहर्षेराक्षया नन्दमहर्षिभ्यता धर्मगुप्तं
 पुत्रं गृहीत्वा रामसेतुस्यधनुष्कोटितीर्थमभ्येत्य ज्ञानकरणम्, धनुष्कोटितीर्थे
 ज्ञानमात्रेण धर्मगुप्तस्योन्मादशान्तिः, ततो नन्दस्य तपोऽर्थं पुनस्तपोवनं प्रति
 गमनम्, धर्मगुप्तेन रामनाथस्य बहुवित्तवानपूर्वकं सपर्या कृत्वा मन्त्रिभिः सह
 स्वपुरं प्रत्यागमनम्, धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यम्, ५८ ३

३३ अथ पुनर्धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन परावसुनामकत्राहणब्रह्महत्याविमुक्तिवृत्तान्त-
 वर्णनम्, तत्र बृहद्भुवन्नचक्रवर्तिनः सत्रे रभ्यमहर्षिपुत्रयोस्त्ववसुपरावसुनात्रोरध्व-
 कर्मार्थं गलयाम्बध्ये परावसोरध्वरकर्मणस्तृतीयसवनान्ते गृह्णत्यनिरीक्षणार्थं
 स्वाश्रमं प्रत्यागमनम्, तदा मध्येमार्गी मृगजितं परिधाय रात्रौ चतः स्वपितु-

विषयाः

अध्यायाः

विषयाः

अध्यायाः

द्विभ्रमशुभ्रक्या परावसुना एनगम्, अथ परावसुना तदन्तिकमभ्येत्य स्वपितर-
 भेत तं येन एतं निरीक्ष्य गहलं शोकं कृत्वा पितुः प्रेतकार्यं समाप्य दृपतेः
 शोरे सोमस्य स्यानुजायावीवसेवे पितृएतन्नापितृचनिनेदरम्, ततः पितृद्वयादो-
 पनिदृचतं प्रायश्चित्तकरणार्थं कनिष्ठं भ्रातरादाप्य परावसुना स्वयं युद्धशुभ्रस्य
 राज्ञः सेने गहलभकरणम्, अथावीवसौ द्वायशवर्षपर्यन्तं ब्रह्महत्यानिदृचये
 प्रायश्चित्तपूर्वकं व्रतं कृत्वा सेने समागते सति तज्ज्येष्ठबन्धुना परावसुना
 तश्चिभ्रजकनिष्ठबन्धापवीचसावेव ब्रह्महत्यादोपगारोप्य युद्धशुभ्रराजहाराऽ-
 र्वावसोः सगसदगद्गद्भिःनिक्रासनम्, ततो वास्तविकतया निरपराधिनाऽर्वावसुना
 निकषायवशात्सन्नाद्धिदिविष्यन्त्य वनं गत्वा तपःकरणम्, तत्तपस्तुष्टेभ्य आदिले-
 न्द्रादिदेवैभ्योऽर्वावसुना निजपितृसंजीवनरूपवरदानं स्वभ्रातुश्च पितृब्रह्महत्या-
 योपशान्तिरूपवरदानं च, ततो देवोक्तोपायमाश्रुत्यावीवसुना कनिष्ठबन्धुना
 परावसो ज्येष्ठबन्धोर्ब्रह्महत्यादोपनिदृचये परावसुं गृहीत्वा दक्षिणोदधिस्य-
 धनुष्कोटितीर्थे स्नानकरणम्, तेन स्नानप्रभावेण परावसोः पितृब्रह्महत्यादो-
 निगुप्तिः, ततः स्वशुभ्रं प्रत्यागतयोस्तयोर्वावसुपरावसोः पितृ रैभ्यः
 सखीव्योत्थानम्, ब्रह्महत्यादिसमासर्वोपविनाशकधनुष्कोटितीर्थगोहालयम्. ...
 ३४ अथ पुनर्धनुष्कोटिमाहालयप्रसङ्गेन सृगालवानरसंवादपुत्रान्तवर्णनम्, तत्र पूर्व-
 जातिसरयोः कयोश्चित्सृगालवानरयोः परस्परं संवादेऽन्वोच्यं निजपूर्वजन्म-
 कर्मपुत्रान्तकथनम्, एवं परस्परं आपसाणयोः सृगालवानरयोः समीपे
 सिन्धुग्रीपाल्यसुतरागमनम्, अथ ताभ्यां सृगालवानराभ्यां निजगु-
 प्त्युपाधं घृष्टेन सिन्धुग्रीपमहापिणा धनुष्कोटितीर्थस्नानोपदेशपूर्वकं किराती-
 संसर्गिसुरापापिसुतिनामकभाषाणसमुच्चारपुत्रान्तकथनम्, तत्र महाराष्ट्रयज्ञ-
 येवद्विजपुत्रस्य सुमत्याल्यस्य किरातीसंगलोलुपतया धनं संपादयितुं चौर्याय
 प्ररुत्तस्य हस्तेन कस्याचिद्ब्राह्मणस्य हत्यया ब्रह्महत्याप्राप्तिः, अथ तथा चोरया

ब्रह्महत्यादोपपुत्रस्य सर्वं भूगं भ्रान्त्वा स्वभामामागत्य पितुः समीपे शरणा-
 गमनम्, ब्रह्महत्याया तस्मिन्नुत्सस्य रक्षणे निषेधकरणम्, तस्मिन्नादीनां गुरुश्र
 तथा ब्रह्महत्याया सुमतेस्ताडने कृते तस्मिन्नादीनां सर्वेषां दुःखेन रोदनम्, अंशं
 तस्मिन्नेवावसरे तत्र समागतस्य दुर्वासोर्गहस्तपित्रा यज्ञयेन स्वपुत्रस्य योप-
 निदृचये प्रार्थनाकरणम्, ततो दुर्वाससा तसो ब्रह्महत्यादोपनिदृचये श्रीराम-
 भनुष्कोटितीर्थे स्नानार्थशुभ्रेशकरणम्, धनुष्कोटितीर्थमाहालयप्रसङ्गेन दुर्वासी-
 ताख्यविप्रस्य गुरुसीगमनपापनिदृचिदृचान्तवर्णनम्. ...
 ३५ अथ यज्ञदेवस्य दुर्वाससं प्रति दुर्वासीताविप्रचारित्रजिज्ञासया प्रश्ने सति दुर्वाससा
 यज्ञदेवाय दुर्वासीताख्याद्विजपुत्रान्तवर्णनम्, तत्र पाण्ड्यदेशस्थेषाम्वादाशिमिभ्राता-
 गपुत्रस्य दुर्वासीतस्य पितुर्मरणोत्तरं पितुरोर्ध्वदैहिकं कर्म कृत्वा विभवया निज-
 मान्ना साः स्वदेशे दुर्वासवशाद्दोर्कर्णं समागत्य निवासकरणम्, तत्र बहुकालं
 निवसता तेन गूढबुद्धिना दुर्वासीतेन पूर्वदुष्कर्मपरिपाकादकसायनगहशरपीडितो-
 न मामोशिवाधिनी विधवां निजांशं बलादाकृष्य रैशुनकरणम्, अथ रैवाःसेका-
 दन्तरं दुर्वासीतस्य शुश्रूषयात्तापं कृत्वा निजदेशविदुषुष्ये प्रायश्चित्तार्थं गह-
 र्थीव्याति प्रार्थनम्, सर्वैर्मर्षिभिर्महापाताकिनस्तस्य निर्भर्त्सनपूर्वकं निःसारणे
 कृते सत्यपि परमदयालुना व्यासमहापिणा तं प्रति गुर्वद्वानागमनोपनिदृचये
 धनुष्कोटिस्नानार्थशुभ्रेशकरणम्, व्यासादुपदेशं श्रुत्वा दुर्वासीतेन निजमान्ना
 सह धनुष्कोटितीर्थे संकल्पपूर्वकं श्रुत्वा मासोपवासान्ते पारणां कृत्वा पुनर्व्यासो-
 तिकमगात्यातन्तरकर्तव्योपदेशार्थं प्रार्थनाकरणम्, ततो व्यासेन दुर्वासीताय सर्व-
 सज्जनकर्तव्यसुपदेशकरणम्, ततो दुर्वासीतस्य व्यासोक्तानियमाचरणपूर्वकं दार-
 संमदं कृत्वा गाण्डिस्थधर्माचरणपूर्वकं धर्माचरणेनान्ते गुरुचिह्ननम्, इत्थं दुर्वा-
 ससा शोकं धनुष्कोटितीर्थमाहालयं श्रुत्वा यज्ञदेवेन ब्राह्मणेन ब्रह्महत्यापुत्रं
 निजपुत्रं गृहीत्वा धनुष्कोटितीर्थे गत्वा स्नानकरणम्, तत्प्रभावेण तत्राकाश-

वाण्या यद्देवद्विजपुत्रस्य सुमत्याख्यस्य ब्रह्महत्यादिवकलपतकनिघृत्तिः, इत्थं सिन्धुद्वीपेकं धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यं श्रुत्वा स्वगालवानराभ्यां धनुष्कोटितीर्थं गत्वा स्नानकरणम्, तत्रभावेण स्वगालवानरयोर्मौश्यावासिर्वर्णनम्, धनुष्कोटि-
माहात्म्यम्. ६३ १

३६ अथ पुनर्धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन दुराचाराभिधिविधुत्तावर्णनम्, तत्र गौत-
मीतीर्थस्य दुराचाराख्यस्य द्विजस्य महापातकिभिर्जनेः सह संसर्गण निःशेष-
ब्राह्मण्यविनाशो वेतालैः गृहीत्वा गौतमीप्रदेशाद्घनुष्कोटितीर्थं नीत्वा धनुष्कोटि-
तीर्थजले निमज्जनम्, ततीर्थेस्तानमात्राद्वेतालभ्रह्मण्युक्तस्य दुराचारस्य श्रीदत्ता-
त्रेयं प्रति गत्वा निजयुक्तान्तजिज्ञासाया प्रार्थनायां कृत्यायां वृत्तान्त्रेयेण तस्मै
वेतालभ्रह्मणादिवेतालमुक्तिर्पन्तवृत्तकथनपूर्वकं धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यकथ-
नम्, तत्रसंगेन वेतालस्य पूर्वजन्मनि ब्राह्मणस्य भाद्रपदकृष्णपक्षे पितृश्राद्धा-
करणद्वेतालत्वभासिर्वर्णनम्, तत्रसंगेन महालयपक्षस्यप्रतिविथिश्राद्धफलवर्णनम्,
महालयश्राद्धकरणप्रभावाद्द्वारिश्चन्द्रादीनां राजर्षीणामभ्यादिब्रह्मर्षीणां च सर्व-
दुःखनिस्तारपूर्वकसर्वाणिमादिसिद्धिफलवासिर्वर्णनम्, श्रीदत्तात्रेयाद्घनुष्कोटि-
तीर्थमाहात्म्यं महालयपक्षीयादिश्राद्धमाहात्म्यफलानि च श्रुत्वा त्यक्तदुराचारस्य
दुराचाराख्यविप्रस्य दत्तात्रेयोक्त्वांगेण स्वगृहं प्रत्यागत्य स्वधर्माचरणेन देहोत्ते-
सोऽक्षवर्णनम्, सर्वपापनिघृत्तिकरणधनुष्कोटितीर्थंशंसा. ६४ २

३७ अथ पुल्लग्रामस्थश्रीरकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रसंगेन सुद्वलब्राह्मणचरित्रवर्णनम्,
तत्र सुद्वलेन यज्ञे क्रियमाणे तत्र यज्ञे भाद्रपदस्य महाविष्णोर्मुद्वलेन स्तुत्या
प्रसादनम्, अथ सुद्वलमुनिनीपितपूरणाय भगवता विष्णुता विश्वकर्मद्वारा
सुद्वलश्रमे विस्तीर्णं कुण्डं खानयित्वा सुरभीं प्रति पयःपूरणायज्ञाय सुरभीया
ऽखण्डपयसा पूरिते तस्मिन्कुण्डे भगवता सुद्वलाय सायभ्रातृहोमार्थं तत्कुण्डं
दत्त्वा तस्य क्षीरसर इति नाम कृत्वा सुद्वलाय वरं प्रदायान्तर्धानकरणम्,

सुद्वलस्य महर्ष्यभगवत्पतीत्ये होमादिस्वधर्माचरणपूर्वकं देहान्ते मोक्षप्राप्तिः, श्रीर-
कुण्डमाहात्म्यप्रसंगेन स्वसपत्याऽङ्गलकारिण्याः कद्रुाख्यायाः कद्रयपपल्या-
ऽङ्गलजन्यपातकनिघृत्तिचिदुत्तान्तवर्णनम्, श्रीरकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६८ ३

३८ चिनताकद्रुर्भोगिन्योरपि सपत्न्योः कद्राचिसूर्यश्वपुच्छवर्णकथनपणेन दासीभावे
निश्चिते विततया सूर्याश्वपुच्छे यथार्थतया श्वेतवर्णे ग्रीके सत्यपि कद्रा छलेन निज-
पुत्राणां नागानां सूर्याश्वपुच्छस्य निजगात्रवेदनेनाच्छाद्य नीलत्वविधानायाज्ञा-
करणम्, नागैस्तद्वत्स्यनंगीकृते कद्रा नागैरभ्यः ज्ञापप्रदानम्, अथ कर्कोटक-
ख्यनागेन मात्रैर् सूर्याश्वपुच्छस्य स्वभोगेनाच्छाद्य नीलीकरणम्, अथ कद्रुवि-
नताभ्यां सह मिलित्वा कृष्णपुच्छसूर्यहर्षदानम्, कृष्णपुच्छं तं सूर्यहर्षं दृष्ट्वा
छलेन निर्जितयाऽत एव दुःखितया विततया कद्राश्चेदित्वं स्वीकृत्य स्वसुप्तेन
गरुडेन सह कद्रास्तस्युत्राणां नागानां च वहनम्, अथ गरुडेन मारुतश्चेदित्वाका-
रणं विज्ञाय तस्याः कद्राः सकाशात्सप्तमानुदस्यविसुक्त्ये सुधाहरणार्थं गमना-
य मातुः समीपे भक्ष्यप्रार्थनम्, मात्रा गज्जय ससुद्रमध्यस्थितंशंशवरभक्षण-
ार्थमाज्ञाकरणम्, गरुडेन शवरान्भक्षयित्वा तन्मध्य आगतस्य विप्रस्य तद्भार्य-
या किरात्या सह मुस्ताभिरादिरणम्, अथ शवरान्भक्षयित्वाव्युत्प्रेत गरुडेन
निजपितुः कद्रयपत्य समीपमेत्य तं प्रति श्रुद्वाधानिवृत्तये भक्ष्यप्रार्थनम्, कद्रय-
पेन विभावसुप्रतीकयोर्भ्रात्रोः परस्परं ज्ञापतो- गजकच्छपत्वं प्राप्तयोर्मक्षणाार्थं
गरुडं प्रत्याज्ञाकरणम्, ततो गरुडेन निजनखाभ्यां तौ गजकच्छपौ गृहीत्वा
तद्भक्षणार्थंनवस्थितये तिलंवाख्यतीर्थतीर्थरथरोहिणाख्यतरुशालाधियोहणम्, त-
स्मिन्नारुढमात्रे तच्छालाख्ये तच्छालाखयामवलंबमानानां बालखित्यसहर्षीणां
पतनमीत्या गरुडेन तच्छालाया उच्चैरुत्तस्य मध्ये सान्तराले कस्मिंश्चिन्निर्यन्-
प्रदेशे निधानपूर्वकं गजकच्छपभक्षणम्, अथ गरुडे सुधामाहर्तुं स्वर्गलोकं
प्रति प्रस्थातुकामे सति स्वर्गलोकेऽनिष्टोत्पातान्छद्वा बृहस्पतिं प्रतीन्त्रेणोत्पात-

विषयाः

अध्यायाः

पृ० ५०

विषयाः

कारणप्रशस्त्रणम्, दृष्टस्पतिनेन्द्रम् चालदित्ययत्साक्षापौष्यफालकश्रमम्, ततो मनेन सगी प्रत्यागतम्, गरुडस्य पौषः सप्त युद्धवर्णनम्, तस्मिन् युद्धे गरुडन-
 च्छलेन पिण्डना गरुडस्य निजघातत्वेन प्रार्थनम्, अथ तसौ क्षोणे वरप्रदानम्,
 मकेन युगमागीय नामानां संगीतो पुंशेषु स्थापित्वा इत्यम् मातुर्गुस्थानोश्च-
 णम्, अथ यानां कृत्वा समागच्छन्तु नागेषु क्षोण सुयाफळाम्य इरणम्, सत्वा
 समागतोर्गोः सुयाशंक्या पुंशेषु लिङ्गानेषु नामानां जिज्ञापादनेन विजिम्-
 स्वप्राप्तिः, अथ निजमातरयुधिष्य च्छलकारिण्ये कर्तुं गरुडेन अट्टमरिचर्यानिर्-
 तारुषकापप्रदानम्, अथ तदर्थं कश्यपेन कक्षा निर्भस्तेनम्, अथ साञ्ज्याः सञ्छी-
 द्याग दिततायाः प्रार्थनया कश्यपेन कर्तुं च्छलयोपधान्त्यं यक्षिणोपतिरिस्थ-
 पुंश्रमागपक्षिश्चिरसरसि सानार्थमादाकरणम्, क्षीरकुंडे सानेन कर्तुं च्छलयन्-
 योपशान्तिः, क्षीरसरोमादालयम्, ७०

३९ अथ कपितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रावणादिराक्षसाणनानतरं संयुक्तपिभि-
 र्सीर्थ निर्माणं ज्ञानकरणम्, कपितीर्थस्य श्रीरामचन्द्रेण वरप्रदानम्, कपितीर्थ-
 माहात्म्यप्रसंगेन विश्रामित्रचरित्रवर्णनम्, तत्र ब्राह्मण्यप्राप्तये तपः कुर्वतो विश्रा-
 मित्रस्य तपोविभ्राथं समागतया रमाया विश्रामित्रशापाच्छिद्यत्वात्प्राप्तिः,
 श्रेतगुनिता निजोपद्रवार्थमागतया राधस्या उपरि तद्विद्रवणाय शिलयाः
 प्रक्षेपणम्, तस्याः शिलयास्तां राक्षसी प्राहृत्य एवम् कपितीर्थं पतितयास्तचीर्थ-
 प्रगाथेण पुना रंभाल्प्राप्तिः, तस्या राक्षसा अपि शपथपितृर्षकं घृताच्यप्सर-
 त्वप्राप्तिः, कपितीर्थमाहात्म्यम्, ७३

४० अथ गायत्रीसरस्वतीतीर्थकृत्यमाहात्म्यवर्णनम्, तत्संसेन निजकुटितारं प्रति कर्तु-
 कस्य ब्राह्मणः क्षिपेन दानम्, गायत्रीसरस्वतीप्रार्थनया क्षिपेन ब्राह्मणः संगीय-
 नम्, ब्राह्मण शिष्यस्तुतिकरणम्, शिवाख्या गायत्रीसरस्वत्योर्नियमाने कुण्ड-
 इत्यनिर्माणपूर्वकं संगिषधानम्, गायत्रीसरस्वतीकुण्डइत्यमाहात्म्यम्, ७४

४१ अथ गायत्रीसरस्वतीकुण्डमाहात्म्यप्रसंगेन काश्यपाख्यनिप्रचुरान्वयवर्णनम्, तत्र
 क्षमीक्युगिपुत्रसप्तस्य परीक्षितसूत्रस्य गणित्यत्नपर्यंक्षजन्यरुद्र्युनिवारणार्थं गच्छसो
 शिवापारश्विणागिपुणस्य काश्यपब्राह्मणस्य गात्र्यसंगीयेन तक्षकान्द्रतादाय
 परायुत्तौ राजजीवितस्यारक्षणत्सकलजननिन्यताप्राप्तिः, ततः शाकल्ययुजेविज-
 लेकनिन्यताकावर्णं ज्ञात्वा तद्वेषपरिहारार्थं शाकल्योपपदेन यक्षिणोपतिरिस्थ-
 गायत्रीसरस्वतीकुण्डप्रारं गत्वा स्नानकरणम्, तदानीं प्राकुर्युपयोगीयत्रीसर-
 स्वन्योः काश्यपेन स्तुतिकरणम्, तसौ ताभ्यां वरप्रदानम्, तत्संसेन काश्यप-
 ब्राह्मणस्य युक्तभित्तिव्यववर्णनम्, गायत्रीसरस्वतीकुण्डप्रारं गत्वा स्नानकरणम्,
 ४२ अथर्षोत्तनतीर्थं च पाण्डुरतीर्थं च त्रिगीणतीर्थं च भीमणस्य अचिचविनिमित्ततीर्थं च युष्ट्य-
 यक्षरसभद्रयुष्टरपनसनिमित्ततीर्थं च त्रिगीणतीर्थं च भीमणस्य अचिचविनिमित्ततीर्थं च युष्ट्य-
 माहात्म्यवर्णनपूर्वकं गन्धसारवस्थसत्सूतरीरसनाश्रमाद्यैरिवाहात्म्यवर्णनम्, ७६

४३ अथ श्रीरामचन्द्रस्थापितरागनाथलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र श्रीरामेक्षरमाहात्म्य-
 वक्ष्णैनायिसप्तिकपूर्वकपूजनादिसप्तसंसेनामाहात्म्यवर्णनम्, तत्र श्रीरामचन्द्रेण सागरे
 ४४ श्रीरामेक्षरलिङ्गमाहात्म्यप्रसंगेन श्रीरामचन्द्रचरित्रवर्णनम्, तत्र श्रीरामचन्द्रेण गन्धसादन-
 सेतुं कृत्वा लंकायां युद्धं रावणं हत्वा सीतां संक्षोभ्य दक्षिणोत्थितोरे गन्धसादन-
 पूर्वतेऽवस्थानम्, अथागल्ल्यागियुनिभिरागत्य श्रीरामस्य स्तुतिकरणम्, अथ
 श्रीरामेण रावणागनजन्यप्रकाण्डव्यायोपापमुचये गुनीनायुगयेनेन श्रीसोऽक्षरस्य
 लिङ्गं स्थापयितुं युनिभिः सुशुद्धं निश्चित्य कैलासाच्छिन्नलिङ्गमानेन हनुमान्
 प्रत्यावाकरणम्, कैलासं प्रति शिवलिङ्गमानेन गतस्य हनुमतो लिङ्गसादाना-
 गतेने विलम्बं कृत्वा युतीनां संगत्या सुशुद्धीतिक्लाम्भिन्या श्रीरामेण जानकी-
 वसुधाक्षिपेन लिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, श्रीरामचन्द्राय वरप्रदानम्, रामचन्द्रेण

- श्रीरामेश्वरामृतो नंदिकेश्वरं संस्थायेश्वरस्याभियेकार्यं निजघृणुकोट्या कोटि-
तीर्थस्थकूपनिर्माणम्, लिङ्गातिष्ठारक्षणम्, ... ८२ १
- ४५ श्रीरामेण सुगृहं संकतश्रीशिवलिङ्गातिष्ठारक्षणानन्तरं हनुमता कैलासपर्वताच्छि-
वलिङ्गगत्यतम्, रामेण स्वर्गमनात्पूर्वमेव स्थापितं शिवलिङ्गं दृष्ट्वा मारुतेः
क्रोधपूर्वकशोकानुल्लवदशावर्णनम्, श्रीरघुनाथेन मारुतिसान्त्वनम्, ततो रामा-
ज्ञया हनुमता हनुमदेश्वरस्थापनम्, एवं तत्र रामेश्वरक्रोधादशिवलिङ्गवर्ण-
नम्, अथ हनुमता रामस्थापितसीताविनिर्मितसैकतलिङ्गोत्पादनाय साहसेन
प्रयत्ने कृतेऽपि प्रयत्नौष्ण्यतो मारुतेषूँछान्निर्मुक्तं पतनम्, अथ श्रीसीताराम-
चन्द्राभ्यां मारुतेः स्वारथ्याय प्रयत्नारक्षणम्, ... ८४ २
- ४६ श्रीरामचन्द्रेण मूर्छोपग्रस्तं मारुतेः कृते शोककरणम्, अथ मारुतेषूँछान्निवृत्त्यन्तरं
मारुतिना श्रीरामजानक्योः स्तुतिकरणम्, श्रीरामचन्द्रेण मारुतये शिवमस्त्यु-
पवेशं कृत्वा मारुतिपतनस्थानसमुत्पन्नगङ्गायमुनासारस्वतीनिर्दीत्रयरूपरुपहनुमत्सुगृह-
रूपतीर्थक्षानायाज्ञारक्षणम्, रामनाथसमीपे हनुमता स्वानीतलिङ्गस्थापनम्, ... ८६ १
- ४७ अथ श्रीरामचन्द्रस्य ब्रह्महृत्योत्पत्तिहेतुवर्णनप्रसंगेन रावणहर्तानां कैकस्यां सुमालि-
राक्षसकन्यया विश्रवसो मुनेः सकाशादुत्पत्तिदृष्टान्तवर्णनम्, एवं रावणकुम्भ-
कर्णयोर्ब्राह्मणत्वेन रामचन्द्रस्य तद्धननाद्ब्रह्महृत्याप्तौ तद्विद्वृत्तये रामचन्द्रेण
सेतुवन्द्ये रामेश्वरलिङ्गस्थापनम्, ब्रह्महृत्याऽपि सोचनाख्यतीर्थे निर्माय तत्समीपव-
र्तिनि विष्टे ब्रह्महृत्यां प्राप्य तद्विस्त्योपरि भैरवस्थापनम्, रामनाथमहालिङ्गास्य
दक्षिणभागे गिरिजायाः स्थितिः, आसमंतात्परिवारदिव्येवतानां च स्थापनम्,
रामेश्वरलिङ्गपूजासेवार्थं रामचन्द्रेण ब्राह्मणानामहारादिवृत्तिप्रदानम्, ... ८८ १
- ४८ अथ रामनाथमाहात्म्यप्रसङ्गेन पाण्डुरेशोपशंकरराजघृष्टान्तवर्णनम्, कदाचि-
न्सुगर्वाय वने विचरता शंकरभूयेन व्याघ्रचर्मधृतस्य कस्यचिच्छाकल्पमुनेस्तथा-
विधायया एव व्याघ्रचर्मजुतायास्तत्सल्याश्च व्याघ्रशंकर्या हननम्, स्वपितरौ हतौ

- दृष्ट्वा तयोर्बालकस्य रोदनम्, तद्रोदनं श्रुत्वा शंकररूपस्य तत्समीपं प्रत्यागमनम्,
तत्रत्यैर्युनिर्बालकसमीपं प्रत्येत्य धनुर्धरं राजानं मृतौ पितरौ रुदन्तं बालकं
च निरीक्ष्य बालकस्य तत्त्वज्ञानोपदेशेन सान्त्वनकरणपूर्वकं मातापित्रोरौष्वे-
द्विकार्यमाज्ञारक्षणम्, युनीनामाज्ञया तेन मुनिपुत्रेण पित्रोरौष्वेद्विकं कृत्वा
हालास्यतीर्थं रामेश्वरस्थले पित्रोरस्थनिधानपूर्वकं श्राद्धादिविधिकरणम्, तत्समा-
चेन तपित्रोर्मुक्तिवर्णनम्, अथ ब्राह्मणैः शंकररूपस्य धिक्कारपूर्वकं ब्रह्महृत्यापनो-
दाय बह्मिप्रवेशार्थमाज्ञारक्षणम्, ततो ब्राह्मणाज्ञया शंकरभूयेन स्वसंत्रिणो निजराल्ये
स्वपुत्रस्याभियेकार्यमाज्ञायाम्नि प्रज्वाल्य तस्मिन्पतितुं प्रयत्ने कृते सत्याकाश-
वाण्या शंकरभूयस्य बह्मिपतततो निवारणपूर्वकं खीहृत्याब्रह्महृत्याद्वोपनिवृत्तये
रामनाथदर्शनायमाज्ञारक्षणम्, ततो ब्राह्मणानामपि तैश्चानुमोदने सति शंकर-
भूयैर्नैकवर्षपर्यन्तं श्रीरामेश्वरलिङ्गसेवनम्, तत्स्तुतिप्रभावेण शंकरभूयस्य सुखतो
विनिर्गतायाः खीहृत्यासमन्वितब्रह्महृत्याया भैरवेण शिवाज्ञया हननम्, अथ
पवित्रस्य शंकरस्य श्रीरामनाथेन भगवताऽऽविर्भूय वरप्रदानम्, श्रीरामनाथप्रसा-
दाच्छंकरभूयस्य शिवसायुष्यप्राप्तिवर्णनम्, ... ८९ १
- ४९ अथ श्रीरामचन्द्रक्षमणसीताहनुमदादिसमस्तवानरसरसस्तमुनिसमस्तदेवाद्विभिः
श्रीरामेश्वरभगवतः स्तुतिकरणम्, ततः प्रसङ्गेन श्रीरामेश्वरेण श्रीरामचन्द्रद्विभ्यो
वरप्रदानवर्णनम्, ... ९२ १
- ५० अथ सेतुसाधवैभववर्णनम्, तत्रप्रसङ्गेन पुण्यनिधिनमकरजघृष्टान्तवर्णनम्, तत्र
कदाचिन्मधुरापुरीनरेशस्य पुण्यनिधे रामघणुकोटौ क्षाल्वा लुण्ठपुरुषादि-
दानानि दत्त्वा स्वपुरीं प्रति प्रत्यातुकामस्य कन्यारूपधारिण्या लक्ष्म्या दर्शनम्,
तथा कन्यया पुण्यनिधियुक्तं प्रत्यहं ते कन्या मूला तत्र गृहे निवत्स्यातीति
स्वाभिप्रायकथनम्, ततः पुण्यनिधिना तस्याः कन्यारूपधारिणा लक्ष्म्याः
स्वगृहं प्रत्यानीय विन्यायवत्याख्यायाः स्वभार्यायाः स्वसमीपे प्रदानं पुत्रवती-

विषयाः

अध्यायाः

५० पृ०

विषयाः

अध्यायाः

गणपूर्वकं वर्णनं च, अथ तस्या लक्ष्या अन्वेषणार्थं विप्रवेपथारिणा विष्णुना तत्रागतं तत्रोक्तं पुण्यानि विचिन्वन्त्याः कन्यारूपधारिण्या लक्ष्या दृष्टा-
 दकराणं च, ततः कन्यारोदनं श्रुत्वा पुण्यनिधिना निजदृष्टद्वारा तस्य विप्ररूप-
 धारिणो विष्णोः श्रीरामनाथमन्दिरं नीत्वा निगदधैक्यनम्, अथ रात्रौ स्वप्ने पुण्य-
 निधिनां तस्य विप्रस्य भगवद्विष्णुरूपेण निजकन्यायाश्च लक्ष्मीरूपेण दर्शनम्,
 ततः प्रभोते स्वकन्यां गृहीत्वा रामनाथालयं गत्वा तं विप्रं स्वप्रदृष्टभगवदूप-
 यनं दृष्ट्वा तं विष्णुं विहाय स्तुतिकरणपूर्वकं स्वार्थेनया प्रसन्नेन सलक्ष्मीकेण भग-
 रूपायाश्च तस्या लक्ष्याः स्तुतिकरणम्, तस्या भक्तस्य पुण्यनिधेर्मूपस्य निरन्तरकीर्तय
 यता पुण्यनिधये वरप्रदानम्, तस्य भक्तस्य पुण्यनिधेर्मूपस्य तत्रावस्थितिकरणम्,
 भगवता सेतुमाधवसंज्ञया निगडबद्धसूत्रधारणपूर्वकमेव तत्रावस्थितिकरणम्,
 ततः पुण्यनिधयेन सेतुमाधवभगवत्सेवाकरणम्, पुण्यनिधेर्देहान्ते मुक्तिप्राप्तिः,
 सेतुमाधवमाहात्म्यवर्णनम्, विधाय यात्रोद्देशेन ५४ ३
 ५१ अथ सेतुयात्राविधिक्रमवर्णनम्, स्वगृहे क्लानपूर्वकं संकल्पं विधाय यात्रोद्देशेन ५६ ३
 यात्रिकनित्यनियमधारणपूर्वकं सविस्तरयात्राविधिवर्णनम्, ५६ ३
 ५२ अथ विशेषतः सेतुवभववर्णनम्, सरे धनुष्कोटितीर्थक्लानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्,
 श्रीरामचन्द्रेण धनुष्कोटितीर्थस्य वरप्रदानवृत्तान्तवर्णनम्, दानप्रसंगेन पात्र-
 विचारं प्रस्तूयमाने वसिष्ठदिलीपसंवादे सत्पात्रप्रशंसा, रामसेतौ धनुष्कोटि-
 तीर्थे क्लानादिकर्मस्वर्षेद्वयादिकालप्रशंसापूर्वकं पूजार्च्यत्रतादिसंस्कर्मप्रशंसनम्,
 सेतुमाहात्म्यपठनश्रवणदानमाहात्म्यवर्णनम्, सेतुमाहात्म्यस्योपसंहारपूर्वकसमा-
 प्तिवर्णनम्, ५८ ३

इति ब्राह्मखण्डे प्रथमं सेतुमाहात्म्यम् ॥ (३-१) ॥

अथ ब्राह्मखण्डे द्वितीयं धर्मारण्यखण्डम् ॥ (३-२) ॥

नैमिषारण्ये समागतं सूक्तमहर्षिं प्रति शौनकादिमहर्षिभिः सत्कार-
 मन्नालाचरणम्, नैमिषारण्ये समागतं सूक्तमहर्षिणा प्रश्नकरणम्, अथ सूक्तमहर्षिणा धर्मारण्य-
 पूर्वकं धर्मवेधकथाश्रवणेच्छया प्रश्नकरणम्, तत्र श्रीयमधर्मदेवस्य ब्रह्मणः सर्मां प्रति गमनम्,
 माहात्म्यकथनायोपक्रमकरणम्, तत्र यमधर्मराजं दिव्यां धर्मारण्यकथां श्रुत्वा यमधर्म-
 सत्र ब्रह्मसमायां व्यासमहर्षिणा वाच्यमानां दिव्यां धर्मारण्यकथां श्रुत्वा यमधर्मराजं नारदेन
 देवस्य स्वपुरीं प्रति गमनम्, तत्र यमधर्मराजं प्रति नारदस्यागमनम्, नारदेन
 हर्षकारणं पृष्टेन यमधर्मराजेन स्वसन्तोषकारणकथनपूर्वकं नारदाय ब्रह्मलोकै
 व्याससुखतः श्रुताया धर्मारण्यकथायाः कथनम्, यमधर्मराजतो धर्मारण्यकथां
 श्रुत्वा नारदस्य मूतले बुधिष्टिरं धर्मराजं प्रत्यागमनम्, धर्मराजसदृशेन नारदेन
 धर्मारण्यकथां श्रुत्वा धर्मराजाय माघमासे गंगार्यां क्लानार्थं त्वं गच्छ अथैव
 व्यासमहर्षिरागमित्यति तन्मुखात्वं धर्मारण्यकथां च शृणुवत्युक्त्वा नारद-
 स्यान्तर्धानम्, अथ धर्मराजं प्रति श्रीव्यासमहर्षेरगमनम्, अथ बुधिष्टिरेण
 च्यासं सिंहासने समावेश्य सम्पूज्यानामयप्रदत्तकरणम्, ततो व्यासेन बुधिष्टि-
 र्च्यासं सिंहासने समावेश्य सम्पूज्यानामयप्रदत्तकरणम्, १०६ १
 राय धर्मारण्यकथाकथनायोपक्रमकरणम्, धर्मारण्यस्य
 २ अथ नोद्वेष्टकारणपर्यायधर्मारण्यसुख्यस्यानमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र तस्य धर्मारण्यस्य
 सर्वतीर्थारण्यार्थसिद्धाधिपुण्यशालित्ववर्णनम्, तन्माहात्म्याजिज्ञासया व्यासमह-
 र्षिं प्रति बुधिष्टिरेण प्रश्नकरणम्, १०८ ३
 ३ अथ व्यासेन धर्मारण्यकथारम्भकरणम्, तत्र श्रीभगवत्स्वरूपदृष्ट्या धर्मदेवस्य
 वनमध्ये गत्वा महोदेंवं ध्यात्वा तपश्चर्यावर्णनम्, तत्र तपःसमुद्भूताग्निशिखाप्रतपैः
 सपरिवारैश्चादिदैः कैलासे श्रीमहादेवं प्रति गत्वा महोदेंवस्य स्तुतिकरणम्,
 ततो रुद्रवचनाद्धर्मतो भयाभावं ज्ञात्वा सर्वेषां देवानां स्वस्थानं प्रति गमनेऽकार-
 णसेव शंकरात्मजेनैत्रेण बृहस्पत्यनुमत्या धर्मं प्रति तपोविप्रकरणयोर्वर्षीवच-
 नाद्धर्मन्याख्यासरसः संश्रेपणम्, तथा च धर्मसमीपं गत्वा गायनसमन्विततट्टयेन

- ४ धर्मराजचित्ताकर्षणकरणम्, वर्धन्यस्सरोवर्णनप्रसंगेन खीत्स्मावदोपाणुकीर्तनम्, १०५ २
 अथ वर्द्धन्यस्सरा सह धर्मराजस्य संवादः; धर्मराजेन वर्द्धन्यस्सरासे वरप्रदानम्, ततो वर्द्धन्या इन्द्राय धर्मस्य न्यवसितानिवेदनपूर्वकं इन्द्राहंरं लब्ध्वा स्वस्थानं प्रति गमनम्, अथास्सरागमनान्तरं धर्मदेवेन पञ्चाप्रिसाधनानुप्रतपःकरणम्, तदुत्प्रतपसोद्धिप्रमानसानां देवादीनां कैलासं प्रति गत्वा शिवस्तुतिकरणम्, अथ देवैः सह शङ्करस्य वने तपस्वन्तं धर्मदेवं प्रत्यागमनम्, धर्मेण भगवतः स्तुतिकरणम्, तत्स्तुतिप्रसंगेन शङ्करेण वरप्रदानप्रसंगे योजनद्वितयात्पश्यमधर्म-तपोवनस्य धर्मोरण्यश्राकरणपूर्वकं यमधर्मदेवाय वरप्रदानम्, ततो धर्मोरण्य-श्रेयस्थापनम्, तत्र प्रथमतो यमधर्मेण भगवतो विश्वेश्वरस्य धर्मेश्वराभित्यया स्व-यंमुबलिगस्थापनम्, धर्मवापीकरणम्, धर्मवापोधर्मेश्वरयोर्मोहात्स्यम्, तत्प्रसंगे-न यमधर्मतर्पणमाहात्यवर्णनम्, अथ यमधर्मराजेन स्वयं धर्मोरण्यस्य वैभवव-र्णनपूर्वकं स्वयंस्थापितश्रेयत्रमून्यै सर्वातिशायित्स्वरप्रदानम्. ११० २
- ५ अथ धर्मोरण्येषु ब्रह्माविष्णुदेवैर्विनिर्मितानामष्टादशसहस्रब्राह्मणानां माहात्यव-र्णनम्, तत्प्रसंगेन वर्णाश्रमसंश्लेशवर्णनपूर्वकसर्वसाधारणप्रातःस्मरणदिनित्या-हिक्रमवर्णनम्. ११३ १
- ६ अथ गृहस्थाश्रमधर्मसंवाचारलक्षणवर्णनम्, तत्रातिथिसत्काप्रसंगं, अथाष्टाविवा-वाहलक्षणवर्णनम्, गृहस्थाचरणीयपञ्चमहायज्ञादिधर्मवर्णनम्, अथ गृहस्थवर्ण-नीयकर्मवर्णनम्, इन्द्रोपसेवनदानादियशंसावर्णनं च. ११६ १
- ७ अथ धर्मोरण्यश्रमधर्मवाप्यां तर्पणपिण्डदानादिमाहात्यवर्णनम्, अथ शौनकादिपु-च्छायां सूतेन पतिव्रताधर्मसंवाचारवर्णनम्, पतिव्रताधर्मशंसाप्रसंगेन दुराचा-रिणीनां दुर्धिपाकप्रदर्शनम्, विधवाणियमधर्मवर्णनम्, धर्मवाप्यां तिलधेन्यादि-दानधर्मसावर्णनपुरःसरश्चाहमाहात्यवर्णनम्. ११८ २

- ८ अथ शिवस्कन्दसंवादरूपेण धर्मोरण्यकथाप्रशंसानोपक्रमः, तत्र शिवेन स्कन्दमुखादि-न्द्रादिदेवानागताऽऽयुत्वा सहसाऽऽसनादुत्थाय गन्तुकामनया वृषभेऽनारोहणं दृष्ट्वा स्कन्देन शिवं प्रति गमनत्वरकाराणजिज्ञासया प्रसन्नकरणम्, अथ स्कन्दं प्रति शिवेन स्रष्ट्यादिवृत्तवर्णनपुरःसरं पौराणिककथावर्णनम्, तत्र ब्रह्मदेवसुतमरी-च्यादिमहापरिवंशवर्णनपुरःसरं सूर्यपुत्रयमधर्मराजनिर्मितधर्मोरण्यमाहात्यवर्णनम्, धर्मोरण्यं प्रति श्रीमहाविष्णुमानेन वैकुण्ठं प्रति गन्तुस्युक्तेन शिवेन सह स्कन्दा-दीनां ब्रह्मादिदेवानां च वैकुण्ठं प्रति गमनम्, तत्र गत्वा ब्रह्मादिभिर्द्विष्योः स्तुति-करणम्, ब्रह्मादिसुखा विष्णोरुत्थानम्. १२० ३
- ९ अथ विष्णुना ब्रह्मादीन्देवान्याति स्वं प्रत्यागमनकारणे पृष्टे सति ब्रह्मणा धर्मो-रण्यदिदृश्यानिवेदनपुरःसरं तत्रागमनाय विष्णोः प्रार्थनाकरणम्, ततो विष्णुना बाळभित्युक्त्वा तार्थ्यमाख्य ब्रह्मरुद्रेन्द्रादिदेवैः सह धर्मोरण्ये यमधर्मराजं प्रत्या-गमनम्, यमधर्मराजेन सर्वेषां देवानां सत्कारपूर्वकं स्तुतिकरणम्, विष्णुना यमधर्मै प्रति वरार्थं छन्दनम्, ततो यमधर्मेण स्वकीये धर्मोरण्ये महर्ष्याश्रमक-र्णार्थं प्रार्थनायां कृत्वायां विष्ण्वादिभिर्देवैर्नानादेशेभ्यः सदाचारसंग्रहान्सशिश्य-परिवारान्ब्राह्मणानानीय तस्मिन्धर्मोरण्ये तेषामृषीणां सुविपुलानाश्रमान्विधाय स्थापनम्, अथ तत्र धर्मोरण्ये निवसतां पुत्रपौत्रादिसमेतानां ब्राह्मणानां मध्ये चतुर्विंशतिमुख्यमहर्षिगोत्रप्रवरादिविस्तारपूर्वकं वर्णनं तत्तद्गोत्रोद्भवानां ब्राह्म-णानां स्वभाववर्णनं च, अथ धर्मोरण्यमाहात्यप्रसङ्गेन जृम्भकनामकयज्ञदृष्टान्त-वर्णनम्, तत्र जृम्भकयज्ञोद्भोजितसमस्तब्राह्मणप्राथेनया सर्वदेवैस्तेषां ब्राह्मणानां रक्षणाय तस्मिन्धर्मोरण्ये प्रत्येकगोत्रप्रवरेदेवतारूपश्रीमाद्युप्रयुतियोगिनीनां स्था-पनम्, ततो योगिनीभी रक्षितवानां ब्राह्मणानां स्वास्थ्यम्, अथ कदाचित्त्र धर्मोरण्ये समागतै रद्वाद्विभिर्देवैर्विभ्रानां शुश्रूषार्थं सृष्टिं विधातुं विष्णुद्वारा ब्रह्मणं

प्रति प्रेरणम्, ततो ग्राहणा द्विजशुश्रूषुवर्गसिद्धक्षया धर्माख्ये कामधेनोः सारणे
 कृतो सति कामधेनोर्भरण्ये ग्राहणः समीप आगमनम्. ... १२१ २

कामधेन्या निजशरीरधारया भरोक्षेत्सते कृतो सति ततः विद्यासूत्रभारिपद्वैश्वसद-
 ससंस्थाकचण्डिजाशुभ्रपतिः, ततः सर्वदेवानुशिष्टेन ग्राहणा तेषामष्टावकासद्वाराग्राह-
 णानां प्रतिग्राहणमुचरुष्टयप्रदानपूर्वकं तच्छ्रमाणाजुसारेण तच्छ्रमाणाजुचरणानां
 देवाणाम् चण्डिजां गोत्रप्रवरावित्ययस्यभारकरणम्, चरन्तर् सर्वदेवैः कामधेनोः स्तुति-
 करणम्, अथ देवां गोशुजानां चण्डिजां परिचदार्थं कुरेण विश्वावसुगन्धर्वतो गन्धर्व-
 कन्या जानीय ताभिः सद् गोशुजानां दारसंप्रादकरणम्, ततः प्रभृति गान्धर्व-
 विवाहप्रथाप्रभृतिः, पद्विशिस्तद्वद्ग्राणां देवां गोशुजवणिजां पुत्रयौत्राणसंख्यातसं-
 ततिभिः सद् धर्माख्ये निवासपूर्वकं ग्राहणसेवाशुश्रूषाधिकर्माकरणवर्णनम्. ... १२४ १

अथ कयाधिभ्रेतायुगे लोलजिह्वाह्वाराध्वसेन धर्माख्यगगत्योपद्वये मित्यसाणे
 श्रीमातापितृगोत्रदेवीभिस्तेन राध्वसेन सद् युद्धकरणम्, तदुद्धावसरे तत्र विष्णुना-
 गत् प्रेरितेन निजचरणेण लोलजिह्वाश्वसस्य वधकरणम्, ततो रक्षोभीत्या पला-
 यितानां धर्माख्यनिवासिग्राहणादीनां विष्णोराज्ञया देवैरगन्ध्य पुनर्धर्मा-
 ख्ये स्थापनम्, भगवता सत्यलोकादागत्य राध्वसं हत्वा ग्राहणानां हितार्थं
 संस्थापितस्य पुरस्य सत्यमन्दिरचरनागप्रसिद्धिवर्णनम्. ... १२५ २

अथ तस्य सत्यमन्दिरस्थापनवशात्सत्यपुरस्य समंततः सर्वभोगेषु गणेशमास्करा-
 षिसर्वदेवतावासवर्णनम्; सरं नगरशोभावर्णनम्, तत्र गणेशस्थापनप्रसंगेन
 पारित्याः सकाशाद्गणेशोत्पत्त्यादियुत्तान्तवर्णनम्, सर्वदेवीगणेशस्य स्तुतिपूर्वकं
 धर्माख्यनिवासिजनरक्षणार्थं प्रार्थनाकरणम्, गणाध्यक्षेण देवप्रार्थनां स्वीकृत्य
 धर्माख्यनिवासिजनानां रक्षणार्थमवस्थितौ कृतायां तत्रत्यसर्वजनैर्विवाहाद्विमङ्ग-
 लकार्येषु निर्धिप्रतासिद्धये श्रीगणेशस्य पूजनम्. ... १२६ १

१३ अथ धर्माख्ये शंभोः पद्मिभ्रमभोगे रविश्वेत्रवर्णनप्रसंगेन नासत्याश्विनोरुत्पत्ति-स-
 विस्तरयुत्तान्तवर्णनम्, तत्र सूर्यभार्यासंज्ञाचरित्रे सूर्यतेजोऽवधमानया संज्ञया
 छायायाः सूर्यसमीपे स्थापनानन्तरं तपोर्थं गमनम्, छायाया पुत्रवात्सल्यवैषम्यवतः
 क्रुद्धस्य यमस्य प्रहारार्थयुगतपादस्य शपप्रदानम्, ततो यमेन निवेदितं गारुडृतान्तं
 श्रुत्वा सूर्येण ध्यानेन स्वपत्याः संज्ञाया वधवारूपेण तपःप्रभृति विद्याया-
 ध्वरूपेण तस्याः समीपे गमनम्, ततो वधवाया द्राणे लिङ्गं प्रवेभ्य सूर्येण संभोगे
 कृते सति युगलयोरश्विनोः सयुत्पत्तिः, अध्वरूपधारिणः सूर्यस्य पूर्वपद्मिभ्र-
 मसुरश्वोदनस्थले तप्तकुण्डद्वयव्योत्पत्तिः, तत्तत्परिविकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, ततो ब्राह्म-
 णिदेवैस्तत्र सूर्यस्य बकुलावित्यनाम्ना संस्थापनम्, संज्ञायाः कुंभारयोरश्विनोश्च
 स्थापनम्, रविपुण्ड्यबकुलाकैमाहात्म्यवर्णनम्, बकुलाकैनामप्रसिद्धिकारण-
 वर्णनम्. ... १२७ १

अथ शिवस्वन्दसंबोदेन धर्माख्ये दृग्भ्रीवय विष्णोस्तपश्चर्यायां दृत्तान्तवर्णनम्, तत्र
 पूर्व धरातले देवैर्यज्ञ आरब्धे सति विष्णोरज्ञानार्थं कद्रादीनां वैकुण्ठं प्रति गम-
 नम्, तस्मिन्काले भगवत एकान्तस्थाने हस्ते धनुर्धृत्वा समाधियोगेन तपःक-
 रणम्, ततस्तास्य प्रबोधार्थं बृहस्पतिप्रोक्तोपायमाचरितुं वक्र्याः कीटिकायास्तो-
 भगवता हस्ते धृतस्य धनुषो गुणस्य कर्तनाय यज्ञभागप्रदानच्छंभूनेन देवैरज्ञाप-
 नम्, अथ वक्र्या षडुणे भक्षितगात्र एव ज्याघातेन विष्णोः शीर्षच्छेदः,
 तस्य शीर्षाश्राफासो गमनपूर्वकं निलयनम्. ... १२८ २

अथ चिच्छेदे तन्मास्तोकं बभूवुः शोचनेनात्यलब्धे सति ग्राह्याधिदेवैर्वैश्वकर्माणं. प्रति
 विष्णोः शिरःसंज्ञानार्थमाज्ञापनम्, अथ विश्वकर्माणे देवैर्यज्ञभागप्रदानस्य प्रतिश्र-
 वणम्, ततो मध्याह्ने मध्येऽन्वरं समापन्नस्य सूर्यरथस्याश्वे देधेः समावीते सति
 विश्वकर्माणे तस्याश्वस्य शिरश्चिच्छेत्वा विष्णोः कर्बुधे संयोजनम्, ततोऽध्वशीर्ष-
 मध्रविष्णोर्देधेः स्तुतिकरणम्, ततस्तात्स्तुतिचंडुतेन दृग्भ्रीवेण द्रव्याधिदेवेभ्यो

वरप्रदानम्, ततो ब्रह्मादिदेवैर्ब्रह्मकर्मकरणम्, तस्मिन्ब्रह्मकर्मणि वस्त्रीभ्यो विश्व-
कर्मणे च पूर्वं प्रतिश्रुतस्य यज्ञभागस्य प्रदानम्, ब्रह्मादिभिर्यज्ञकर्म समाप्त्य
स्वर्लोकं प्रति गमनम्, अथ विष्णोर्हृदयशीर्षत्वकारणकथनप्रसंगेन ब्रह्मसभायां
विष्णोः प्रागल्भ्यवादे ब्रह्मणा विष्णोः शीर्षपतनरूपशपथुत्तातवर्णनम्, अथाश्व-
शीपेण विष्णुना धर्मारण्ये देवसरस्तीर्थमुत्पाद्य तपःकरणम्, ब्रह्मणापि
तत्सुरतः स्थित्वा तपःकरणम्, ततस्तत्तीर्थप्रभावाद्द्विष्णोरश्वशिरसो यथापूर्वं
शुभशीर्षत्वलाभवर्णनम्, अथ येन मुखेन ब्रह्मा विष्णवे शापमवाचतस्य मुखं
शार्दूलमुखमित्त्वं पंचममासीत्, तद्ब्रह्मणः पंचमं मुखं धर्मारण्ये हरेण ऋषिदत्त-
मिति कथावर्णनम्, ब्रह्मणा मोक्षतीर्थकरणपूर्वकमोक्षेश्वरस्थापनवर्णनम्, देव-
सरस्तीर्थलानममवेण वन्ध्यात्वनिवृत्तिप्रभृतिसत्कल्याणवर्णनम्, मोक्षेश्वरमाहा-
ल्यम्, देवळातसरोवरप्रभाववर्णनम्. १३० १

१६ अथ धर्मारण्ये ब्रह्मविष्णुशैर्धर्मारण्यनिवासिनां जनानां राक्षसादिभयविनाशाय
नानाविधस्थानविशेषेषु श्रीमातादेवीनां स्थापनवर्णनम्, तासां स्थानमावृ-
कारूपाणां देवीनां स्वरूपनामादिवर्णनपूर्वकपूजाविशेषादिवर्णनम्, तत्र पूर्वदिशि
श्रीमाताद्यानन्दार्थदेवीनां माहात्म्यवर्णनम्. १३१ २

१७ अथ दक्षिणदिक्स्थित्वातादेव्यादिदेवीमाहात्म्यवर्णनपूर्वकश्रीमातादेवीमाहात्म्य-
वर्णनम्, १३२ १

१८ अथः श्रीमातादेवीमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन धर्मारण्यसद्योविवाहितद्विजदंपतिहरक-
र्णटकाल्यदैत्यवधाय श्रीमातादेव्या मातांगीदेवीनिर्माणोदिवृत्तान्तवर्णनम्, मातं-
न्याः कर्णटकदैत्येन सह युद्धवर्णनम्, तस्मिन्युद्धे कर्णटकेन मायया मातांगी
वंचयित्वा श्रीमातादेवीं प्रत्यागत्य स्ववर्णार्थं तस्याः प्रार्थनाकरणम्, ततः
श्रीमातादेव्या इयामलया ममाजुजया सह विवाहं कूर्बित्युक्त्वा इयामलादेवीं
प्रति कर्णटकदैत्यस्य प्रेषणम्, ततः इयामलादेव्या युद्धेन कर्णटकदैत्यस्य

वपकरणम्, ततः संतुष्टौर्द्विजादिभिः श्रीमातामातांगीइयामलादेवीनां विशेषोपचार-
पूर्वकपूजाविधिजिज्ञासाया श्रीमातादेवीं प्रति प्रश्नकरणम्, श्रीमातादेव्या तेष्यः
पूजाविधानकथनम्, श्रीमातामातांगीइयामलादेवीनां माहात्म्यवर्णनम्, ... १३३
१९ अथेन्द्रसरोमाहात्म्यपूर्वकेश्वरेश्वरमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन वृत्रहत्यासंज्ञेन्द्रजतपद्मप्रार्थ-
वृत्तान्तवर्णनम्, इन्द्रतीर्थेन्द्रेश्वरमाहात्म्यम्, ततसमीप एव जयन्तस्थापितज-
यन्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १३६ ३

२० अथ शिवतीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन श्रीशंकरस्य पुनर्जन्मदृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पार्वत्यै
शिवेन मन्त्रदृष्टाश्वरवीजवर्णनम्, तादृशमन्त्रज्ञेन देव्या दुष्टचिन्ताप्राप्तिः,
अथ शिवस्य धर्मारण्यं प्रति गत्वाऽकस्मात्पतनम्, तस्यांगस्तेदतः कूटगणाना-
मुत्पत्तिः, तैर्गणैः कालकूटोपरि स्थित्वा कूटमन्त्रसाधने कृते सति तेषां सिद्ध-
तया स्वं प्रत्येव शिवत्वेन कथनं श्रुत्वा पार्वत्याः सलज्जत्वम्, ततः शिवाज्ञया
पार्वत्या तपः कृत्वा शिवस्य सन्तोषणम्, तस्य तपःस्थानस्य धराक्षेत्राख्यया
प्रसिद्धिः, तस्य धराक्षेत्रस्य माहात्म्यवर्णनम्. १३

२१ अथ धर्मारण्यस्थितमट्टारिकादिकुलदेवतानां धर्मारण्यनिवासिब्राह्मणगोत्रप्रवरदेवता-
वृंटाकदीनां च सविस्तरं वर्णनम्. १३८ २

२२ अथ धर्मारण्ये ब्रह्मविष्णुमहेशैर्विनिर्मितानामाशापूर्वाद्योगिनीनां प्राच्यादिदेव्ये-
शस्थानस्थितिवर्णनम्, १३९ २

२३ अथ कदाचिद्वनैवैः सह युद्धे पराजितेर्देवब्रह्मणं प्रति गमनम्, ततो ब्रह्माज्ञया
सर्वदेवैर्धर्मारण्यं प्रत्यागत्य सहस्राब्दपर्यंतं सन्नारंभणम्, तत्र सन्ने विविधपक्वान-
भोजनप्रदानेन ब्राह्मणानां संतर्पणम्, ततो धर्मारण्ये दानप्रभावात्प्राप्तबलैर्दे-
वैर्देव्यानां यधं कृत्वा स्वर्गं प्रति गमनवर्णनम्, अथ कदाचिद्दोहासुरारण्येना-
सुरेण धर्मारण्यं प्रत्यागत्य तन्निवासिनां ब्राह्मणानां वणिजां चात्यंतोपद्रवर-
णम्, तद्व्यत्रस्तेस्तत्रत्रयैर्ब्राह्मणैर्विणिग्मिभ्यश्च कादिशिक्रीभूय यतस्ततो निर्गत्य इद्रे-

अध्यायाः	विषयाः	३० पृ०	अध्यायाः	विषयाः	५० पृ०
३४	हिंजिभ्रकीरय धर्माख्यानातिदूरे शम्भुप्रामे निवासकरणम्, वणिगिभ्रमाडाल- जादिस्वस्वमुखवणिङ्गमनिर्भतप्रामेपु निवासकरणम्, तेषां वणिजां मोहेति- संज्ञाकरणकथनम्, तेनैव कारणेन तत्रत्यानां वणिजां ज्ञातिभेदवर्णनम्, एवं लोहासुरेण धर्माख्ययोद्वासकरणपूर्वकं स्वस्थानं प्रति गमनवर्णनम्. ... १३९ ३ अथ युधिष्ठिरेण धर्मराजेनेत्यं व्यासमुखाद्धर्माख्यमाहात्म्यं श्रुत्वा धर्माख्यं प्रति गत्वा तीर्थक्षानेष्टापुर्तार्थिदिविधिं कृत्वेन्द्रप्रस्थं प्रत्यागत्य राज्यशासनम्, धर्माख्य- स्थतीर्थमाहात्म्यप्रभाववर्णनम्. ... १४० २ अथ धर्माख्ये सत्यलोकात्सस्वत्यागमनवृत्तान्तवर्णनप्रसंगेन महर्षीणां मार्कण्डे- येन सह संवादवर्णनम्, तत्र मार्कण्डेयेन स्वयं सत्यलोकात्सस्वत्यागमनवर्णनम्, सरस्वत्यां ज्ञानदानश्राद्धादेः फलवर्णनम्. ... १४१ १ अथ धर्माख्यस्थितद्वारकाक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्. ... १४१ २ अथ धर्माख्यस्थितगोवत्सलिंगोत्पत्तिवृत्तान्तपूर्वकगोवत्सलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, गोव- त्सलिंगस्याप्रतो वर्तमानस्य चण्डालस्थलस्य वर्णनम्, गोवत्सलिंगसमीपस्थितगङ्गा- कूपकमाहात्म्यवर्णनम्. ... १४२ १ अथ गोवत्सलिनैर्भूतभागे लोहयष्टिकायां स्थितस्य स्वयंभुलिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्, लोहयष्टिकायां सरस्वत्याख्ये मोक्षतीर्थे ज्ञानदानश्राद्धादिफलवर्णनम्. ... १४३ १ अथ लोहासुरचरित्रवर्णनम्, तत्र लोहासुरेण सरस्वतीतीरे शिवसन्तोषणाय तप- श्रयाकरणम्, तपस्यतप्तस्येन्द्रेण तपोभंगार्थं युष्टिमिस्ताडनम्, ततो देवैः सह लोहासुरस्य युद्ध उचानपतितस्य तस्योरपि शंकरस्य कण्ठे ब्रह्मणश्चरणयोर्वि- ण्णोश्चावास्थितिवर्णनम्, अथ ब्रह्मवाक्याहोहासुरस्य स्वशरीरे ब्रह्मविष्णुमहेश्वर- स्थित्या सन्नुष्टस्य तस्मिन्धर्माख्ये तथैवोचानपतितस्थित्याऽवस्थानम्, ततो ब्रह्मविष्णुरुद्रेलोहासुरस्य वरप्रदानवर्णनम्. ... १४३ १	३४	३०	३५	५०
३५	अथ धर्माख्यतीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन श्रीरामचन्द्रस्य भगवतो बाल्यमारभ्य सीता- परिणय-वनवास-राक्षसयुद्ध-रावणहन्तन-सीताप्राप्त्ययोऽप्याऽऽगमन-राज्याभि- पेकपर्यन्तं सविस्तरचरित्रवर्णनम्, अथ वसिष्ठं प्रति रामेण सर्वतीर्थोत्तमतीर्थमा- हात्म्यजिज्ञासया प्रश्नकरणम्. ... १४५ १ अथ रामेण स्वच्छतन्नाह्वणराक्षसहत्यादोषनिवृत्तये वसिष्ठं प्रति सर्वोत्तमतीर्थे पृष्टे सति वसिष्ठेन महर्षिणा गंगानर्मदाद्यनेकतीर्थमाहात्म्यकथनपूर्वकं धर्माख्यस्य सर्वोत्तमत्ववर्णनपुरःसरमाहात्म्यवर्णनम्, वसिष्ठप्रोक्तं धर्माख्येन्द्रमाहात्म्यं श्रुत्वा श्रीरामचन्द्रेण स्वकीयपरिवारैः सह धर्माख्येन्द्रयात्राकरणम्, तत्र मोडलिकपुरं गत्वा ततस्तत्रत्यैर्वणिगजैः सह वसिष्ठवचनाच्छ्रीरामेण शिविकावाहनं त्यक्त्वा स्वयं पादचारेण सर्वसैनिकैः स्वपरिवारैश्च सह यथाशास्त्रं यात्राविधिं विधाय श्रीरामेश्वरकामेश्वराभिव्यक्तिवलिङ्गे संस्थाप्य कृतकृत्यतां समासाद्य स्वस्थतया नदीतीरे स्वपरिवारैः सह शयनम्, अथ तत्राऽर्धरात्रसमयेऽकस्मात्कत्याश्चित्रायो रोदनं श्रुत्वा तस्या वृत्तं विज्ञातुं तस्याः समीपे निजदूतप्रेषणम्, अथ तथा नायी श्रीरामस्य स्वयमत्रागमने सति निजदूतं निवेदयिष्यामीति कथनम्. ... १४७ १ अथ दूतैः श्रीरामसमीपमागत्य तस्या नायीं वचनस्य कथनम्, ततः श्रीरामेण स्वयं तस्या नायीः समीपे गत्वा रोदनकारणे पृष्टे सति तथा धर्माख्योधिदेवतया श्रीमातादेव्या श्रीरामप्रशंसापूर्वकं लोहासुरकृतधर्माख्यनिर्जनत्वरूपनिजदुःखनि- वेदनपूर्वकं धर्माख्ये पुनः पूर्ववद्ब्राह्मणादिसर्वजनसर्वसदाचारकुलाचारसंस्थापन- प्रवृत्त्युद्देशेन श्रीरामं प्रति प्रार्थनाकरणम्, श्रीमातावचनं श्रुत्वा श्रीरामेण धर्मा- ख्यस्य पुनः पूर्ववत्सत्यमंदिरनगरस्थितित्यापनार्थं जगन्मातुः समीपे प्रतिक्रिां कृत्वा निजदूतान्प्रैष्य तद्वारा यत्रतत्र स्थितांस्तत्रत्यान्सर्वनाह्वणान्स्तुतिप्रार्थना- पूर्वकं महता सत्कारेणानीय तेषां पूजासत्कारं विधाय तेभ्यो वखालंकारधन- प्रश्रुतिबहुविधदानप्रदानम्. ... १४८ १	३५	३५	५०	

३३ अथ श्रीरामेण तेषां तत्क्षेत्रविवासिनां ब्राह्मणानां पुरतो धर्मारण्यक्षेत्रस्य जीर्णोद्धारं कृत्वा यज्ञपूर्वकं दानप्रदानार्थं प्रार्थनाकरणम्, ततस्तैः सर्वैर्वाहोर्णोर्मिलित्वा संसंभ्य श्रीरामं प्रति स्वेषां प्रतिग्रहपराङ्मुखत्वरूपसंघर्षकथमपूर्वकब्राह्मणियुग्महेश्चाराज्ञावर्तित्ववर्णनम्, ततः श्रीरामेण ब्रह्मविष्णुशिवादिसमस्तदेवानां स्मरणम्, श्रीरामस्य स्मरणमात्रेण ब्रह्मादिसमस्तदेवानाभागमनम्, श्रीरामेण तेषां सर्वेषां देवानां पूजादिना सत्कारकरणम्, ततः समस्तदेवैः श्रीरामचन्द्रस्य धर्मारण्यक्षेत्रजीर्णोद्धारोच्छेदं दृश्यं यज्ञसंस्कारणम्, ततः श्रीरामचन्द्रेण तेषां ब्रह्मविष्णुरुद्रादिदेवानामनुज्ञां कृत्वा श्रीधर्मारण्यक्षेत्रस्य जीर्णोद्धारकार्यारम्भं विधाय विविधवह्निःशालगृहशालाब्रह्मशालानां निर्माणं कृत्वा तासु सर्वासु विविधधनधान्याद्युत्पुल्लादिवस्तुसंभारान्संपूर्णं चतुश्चत्वारिंशच्छतप्रामाणां ब्राह्मणेभ्यः प्रदानकरणम्, पट्टात्रिंशत्सहस्रांगोसुजवणीरभ्यश्च श्रुताश्चचारुस्वन्नप्रदानपूर्वकं ब्राह्मणानां शुश्रूषाकरणायज्ञाकरणम्, विवाहादिसमये चामरादिराजचिह्नधारणगुरुकुलदेवीपूजायज्ञसमाज्ञाकरणं च, सपादलक्षमाण्डलीकमण्डलेश्वरचण्डिकां च चामरखड्गादि प्रदाय द्विजशुश्रूषार्थमाज्ञाकरणम्, ततः स्वकुलस्वामिसूर्यप्रतिष्ठां कृत्वा ब्रह्मदेवश्रीमाताशून्यस्वामिहरिराणाध्यक्षादिदेवतास्थापनपूर्वकं दुर्गकुंडमतोलीधर्मवापीकूपप्रभृतितनगरोपयोगिव्यवस्थां विधाय ताम्रपट्टेऽलण्डकासनं विलिख्य त्रैविद्याविधेयो ब्राह्मणेभ्यः प्रदाय तस्य धर्मारण्यक्षेत्रस्य तत्रिवासिनां ब्राह्मणानां वणिजां च निरंतरं रक्षार्थं आरतेराज्ञाकरणम्, एवं जीर्णोद्धारं कृत्वा कृतकृत्येन श्रीरामेण श्रीमातरं संभूज्य प्रणम्य देवैभ्यो द्विजेभ्यश्चाशीर्षहणम्..... १५० १

३४ अथ श्रीरामचन्द्रेण ब्राह्मणेभ्यो दत्तस्य ताम्रपट्टशासनस्य मध्ये विलिखितस्य लेखस्य वर्णनम्, तैर्ब्राह्मणैः श्रीरामचन्द्रदत्तस्य ताम्रपट्टशासनस्याहन्यहनि सेवाकरणम्, ततः श्रीरामचन्द्रस्य तत्रत्यान्वाह्मणान्वणिजश्च मारुतं प्रति सदा

स्वेच्छानिवेदनं कर्तव्यं स सदा नः कार्यं करिष्यतीत्यभयवचनप्रदानपूर्वकं ब्राह्मणाज्ञां गृहीत्वाऽयोध्यापुरीं प्रत्यागत्य राज्यकरणवर्णनम्... १५१ ३

३५ अथ श्रीरामेणयोध्यायां कदाचित्कथाप्रसंगे श्रीवासिपुत्रुलाराविदाक्षर्मारण्यक्षेत्रस्थप्रयागत्रिवेणीशुक्लतीर्थसिद्धक्षेत्रकाशीगङ्गाधर्मारण्यकुर्णोद्विरेक्षेत्रादिमाहात्म्यं श्रुत्वा धर्मारण्ये पुनर्यात्रां विधातुं स्वपरिजनैः सह गत्वा मोहोरकपुरे स्थित्वा वसिष्ठान्नाया समाहूतैः कुशिकादिमहर्षिभिः सह यज्ञकृत्यं समाख्यावसुधस्नानकरणम्, अथ तत्र यज्ञान्ते सीताया विज्ञप्त्या मोहोरकपुरस्य पुरतः सीतानात्रा सीतापुरं निर्माय विदुषे ब्राह्मणाय समर्पणम्, अथ धर्मालयं प्रति गत्वा सीतावचनेन गुरुवाक्येन च श्रीरामचन्द्रेण ब्राह्मणेभ्यः षोडशमहादानकरणपूर्वकं सीतापुरसारभ्य सत्यमन्दिरपर्यतपञ्चपञ्चाशद्दामदानवृत्तान्तवर्णनम्, तेषु पञ्चपञ्चाशद्दामेषु निवसतां वात्स्यायनाद्याष्टादशसहस्रमहर्षीणां शुश्रूषार्थं पट्टात्रिंशत्सहस्रवैश्यानां तच्चतुर्गुणकूद्राणां च प्रदानकरणम्, अथ रामेण विप्राणां प्रार्थनापूर्वकं वैश्यानां कूद्राणां च तेषां विप्राणां शुश्रूषार्थमाज्ञाकरणम्, ततः श्रीरामचन्द्रस्य स्वपुरीं प्रत्यागमनम्, एवं श्रीरामचन्द्रेण धर्मारण्यक्षेत्रस्थतीर्थस्थानजीर्णोद्धारकरणवृत्तान्तवर्णनम्. ... १५२ ३

३६ अथ नारदाय ब्रह्मदेवेन हनुमत्कृतरक्षणप्रभावाक्षर्मारण्यस्य सुस्थितिवर्णनम्, युधिष्ठिरेण व्यासं प्रति धर्मारण्यस्य कदापि भङ्गो जातो न वेति प्रश्नकरणम्, ततो व्यासमहर्षिणा पूर्वकलियुगवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र कान्यकुब्जाधिपसर्वसौमिऽऽमनामकराजवृत्तान्तवर्णनम्, तेन स्वगुरुतः कलिधर्मं श्रुत्वा कलिप्रभावेण तेनाऽऽमभूपतिना कलुषपिताचित्ततया वैष्णवं धर्मसुस्तुत्यं बौद्धधर्मस्वीकरणवृत्तान्तः, अथ तस्यामभूपस्य भार्यायामामानान्स्यां रत्नगङ्गाख्यायाः कन्याया उत्सृष्टिः, तस्या रत्नगङ्गाख्यायाः क्षपणकैर्मोहिततया जैनधर्मपरायणतावर्णनम्, ब्रह्मावर्ताधिपतये कुंभीपालाय रत्नगङ्गायाः प्रदानम्, तस्या विवाहे तत्पित्राऽऽमभूपेन तत्सतये धर्मारण्यस्थितमोहोरकाख्यपुरप्रदानम्, ततः कुंभीपालेन भूपेन धर्मारण्यं समागत्य

विषयाः

अध्यायाः

विषयाः

मोक्षरक्षणार्थं निजराजधानीं कृत्वा तस्मिन्निजराज्ये सर्वतो जैनधर्मस्य विस्तार-
 करणम्, तदा सर्ववर्णानां जैनधर्मं प्रवृत्तिः, श्रीरामचन्द्रसकामतो लब्धशासन-
 पत्राणां ब्राह्मणानां वृत्तिलोपे सति तैः सर्वसौन्दर्याह्वानेभिरभिलिखत्वा कान्यकुब्ज-
 देशे सर्वधर्मोपमाभूयति गत्वा तस्मै रामदत्तशासनपत्रवृत्तान्तं निवेद्य तज्जा-
 म्नाहृत-निजवृत्तिलोपवृत्तान्तनिवेदनम्, कुंभीपालापरपर्यायेण कुमारपाला-
 निजजासने रामशासनपालनायाज्ञापणम्, ततश्च आभूयते तद्विजद्वारा
 ख्येन धर्मोपपन्नभूयता सत्यामपि शत्रुरस्याज्ञायां रामशासनस्यानादरं कृत्वा
 ब्राह्मणेभ्यो धृतिहरणार्थमुद्यम्य नास्तिकत्वादेन मारुतेरानयनेन प्रत्ययो
 दीयतामिति ब्राह्मणान्प्रति कथनम्, ततस्त्रैब्राह्मणैः सेखबंधे स्थितं मारुतिं
 प्रत्यानेतुं तत्र धर्मस्थाने संधैः सह भिलिखत्वा गमनाय संघशो द्विजमेलापकसमां
 कृत्वा सर्वेषां संघीभूय रामेश्वरं प्रति मारुत्यानयनाय गंतुं दृढनिश्चयप्राविज्ञं कृत्वा
 हस्ताक्षरग्रहणम्, अष्टादशसहस्रब्राह्मणानां रामेश्वरक्षेत्रं प्रति गंतुं प्रवृत्तानां
 निवारणार्थं सर्वगोशुभेभ्यो राज्ञा कुमारपालेनाज्ञायां कृतायां तैः पदत्रिंशत्सहस्रै-
 र्जैनधर्मोपमाभिः शुद्धैर्गोशुभजनिभिराह्वानेभ्यः शपथयाज्ञास्य बृत्तिभंग-
 अभ्यामनस्वीकरणम्, ततश्चाबाल्यस्थानां कतिपयानां जैनधर्मपरारणानां
 शूद्राणां मध्ये कतिचिच्छूद्राणां ब्राह्मणनिवारणार्थं राज्ञा ब्राह्मणानां समीपं
 धर्मवासनाकण्ठुपितवित्तैः कतिपयैः शूद्रै राजाज्ञया तेषां ब्राह्मणानां हेतुवादवच-
 गत्वा तेषां परावर्तनाय हेतुवादेन संभाषणकरणम्, तेषां शूद्राणां हेतुवादवच-
 श्रुत्वा शिथिलदृढसंस्पर्धनैरष्टादशसहस्रब्राह्मणानां मध्ये पञ्चदशसहस्रसंख्या-
 कर्त्राह्वानैः रामशासननिषेधाप्रदर्शनपूर्वकं रामेश्वरक्षेत्रं प्रति गमनात्परावर्तनम्,
 उर्वरितानां च त्रिसहस्रसंख्याकानां द्विजानां दृढनिश्चयेन श्रीरामेश्वरक्षेत्रे मारुतिं
 प्रति गमनम्, मध्येमार्गमतिश्रमस्वित्नानां तेषां समीपे श्रीरामेश्वरण्या मारुतेर्दृढ-
 ब्राह्मणरूपेणारामनम्, ब्राह्मणेदेशिजिज्ञासया प्रशकरणेन रामदर्शनेत्याशङ्क्यताक-

अनेन च तान्ब्राह्मणान्यबुध्या परीक्ष्य ततो ह्यनुमता वेभ्यो निजरूपप्रदर्शनपूर्वकं
 तान्ब्राह्मणान्वेदुबन्धरामेश्वरं प्रत्यानीय रामेश्वरसहस्रदेवदर्शनादिकं कारयित्वा
 तदर्शनेन स्वात्मनो धन्यतामननपूर्वकं प्रशंसाकरणम्, ...
 तदर्थेन स्वात्मनो धन्यतामननपूर्वकं प्रशंसाकरणम्, तस्त्वित्खुटेन मारुतिना वेभ्यः
 अथ तैस्त्रिसहस्रब्राह्मणैर्मारुतिः स्तुतिकरणम्, ततस्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽभिधानार्थं निजकक्षा-
 श्रुतिवृत्तये मक्षुणार्थं फलप्रदानम्, ततस्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽभिधानार्थं समभै-
 द्वयस्थरोम्णां पृथक्पृथक्मुटिकाद्वयं प्रदाय क्रमेण राज्ञः समर्थैश्चर्यदहनार्थं समभै-
 श्र्यैरुपनरुजीवनार्थं च राजद्वारे प्रक्षेपणायज्ञाकरणम्, ततस्त्वस्तुटिकाद्वयं
 समादाय सुप्रसन्नैस्सौमैर्ब्राह्मणैस्तत्र श्रीमारुतिसमीपे श्रीरामतीर्थे त्रिरात्रं स्थित्वा
 ब्रह्मब्रह्मादिकरणम्, ततस्त्वृतीयदिनरात्रौ ह्यनुमता दशयोजनविस्तीर्णशिलायां
 तान्द्विजान्स्थापयित्वा शयनार्थं विहारिकरणम्, ततो निद्राणेषु तेषु द्विजेषु
 मारुतिना निजपितृवयोर्द्वारा तस्याः शिलाया सह लेब्धागेषु मामस्थितैर्जैनैस्तेषां
 अथ धर्मोपपन्नैः तया विशालया तस्समीपं प्रत्यागमनम्, तेषां त्रिसहस्रब्राह्मणानां सर्वैर्भ्रा-
 ब्राह्मणानां पुत्रपौत्रैश्च तस्समीपं प्रत्यागमनम्, तेषां त्रिसहस्रब्राह्मणानां स्वस्वसदनं
 स्थितैर्ब्राह्मणैः सह समागमनसंभाषणोत्सवानन्तरं महता समांभेण स्वस्वसदनं
 प्रति गमनम्, ...
 ३८ अथ परेषुः प्रसाते पैर्वाहिककर्मसमाप्त्यनन्तरं तैर्ब्राह्मणे राजसमां रत्त्वा राज्ञे निज-
 ग्रामप्रभृतिवृत्तिप्रदानाय श्रीमारुतिसंदेशनिवेदनम्, तद्ब्राह्मणोदितं मारुतिसं-
 शं श्रुत्वा राज्ञा कुमारपालेन तदनादरणे क्रियमाणे तैर्ब्राह्मणीमार्गवित्चक्रधारो-
 मुटिकाद्वयमभ्यत एकस्या वामकक्षास्थरोममुटिकाया राजद्वारे प्रक्षेपकरणम्,
 तेन प्रक्षेपमात्रेण तत्कालमेव तस्य कुमारपालस्य राज्ञः समस्तकीपुत्रगजाश्यादिवै-
 भवदहनम्, नम्रक्षपणकानां कुमारपालराज्ञश्च देनाभिप्रकोपेनातीव दुर्दशावर्णनम्,
 ततः कुमारपालेन राज्ञा तेषां ब्राह्मणानां संनिधौ शरणगमनम्, ततस्त्रैः कृपालु-
 भिर्ब्राह्मणैस्तस्मै भूपाय श्रीमारुतिसंदेशकक्षाधरोममुटिकायाः प्रदानम्, तस्यां

पुटिकायां राजद्वारे प्रक्षिप्तमात्रायां राहः पुनः समस्तबीधुत्रगजाश्चादिवैभव-
संजीवनपुरःसरसर्वशक्तिभिः ततः संजातश्रीराममाकेतिप्रभावप्रत्ययेन तेन राज्ञा
तेभ्यो विभेभ्यः पुरावन्नवीनं दृतिहासनपत्रं कृत्वा प्रदानम्, स्वराज्यास्सर्वसम्प-
क्षणकादिवेदवाह्यपाण्डलोकानां निष्कासनम्, अथ पट्टशिक्षासहस्रसदस्यचार-
संपन्नगोमुजविणजामढवीजानां वणिजां च यथापूर्वं विप्रभुश्रुपार्थं निरूपणम्, अथ
राज्ञा दत्तस्य दृतिहासनपत्रस्य सेतुबन्धगतत्रिसहस्रब्राह्मणानामेवाधिकारवर्णनम्,
पञ्चदशसहस्रसंख्याकानां सेतुबंधगतने निजप्रतिज्ञावचनलोपकरणां ब्राह्मणानां
आमधृत्तिसंबंधानधिकारित्वनिरूपणम्, सत्यप्रतिज्ञां कुर्वाणानां त्रयीविद्यसंज्ञकानां
त्रिसहस्रब्राह्मणानां मोहैरकपुरमध्ये निवासकरणम्, स्वप्रतिज्ञाभंगकरणां च
सर्वेषां चातुर्विधसंज्ञकानां पञ्चदशसहस्रसंख्याकानां ब्राह्मणानां मोहैरकप्रामाद-
द्विः सुखवासस्थाने निवासकरणम्, सर्वसैमीढवशजैवैविध्यैश्चातुर्वेदिभिश्च ब्राह्मणीः
प्रतिवर्षं दीपशुद्धन्नयोदशं कुलदेवतापूजनेोत्सवकरणवर्णनम् ... १५९

३९

अथ ऋदाचिद्धृह्यविष्णुऋद्रादिवेदानां धर्मरिण्यं प्रत्यागमनम्, तत्रत्यैः सर्वैर्ब्राह्मणे-
गोमुजाख्यवणिगिभ्यश्च तेषां पूजादिसत्कारकरणम्, तैर्ब्रह्मादिभिर्देवैस्तेषां धर्मर-
ण्यनिवासिनां ब्राह्मणानां पृथग्पृथग्दृतिविभागं कृत्वा स्वस्थानं प्रति गमनम्,
ततः पंचपंचाशद्भिरेषु पंचदशसहस्राणां चातुर्विधानां त्रैविद्यानां च ब्राह्मणानां
निवासवर्णनम्, चातुर्विधानां पंचदशसहस्राणां चातुर्विधानां त्रैविद्यानां च ब्राह्मण-
मतोसवर्णनम्, अथ सीतापुरादिपंचपंचाशद्भ्यामस्थाननिवासिचातुर्विद्याब्राह्मणस-
विस्तरगोत्रप्रवरदेवतासमावाहिवर्णनम्, अथ हनुसत्समीपतः समागतानां
त्रैविद्याब्राह्मणानां शीलयादिसप्तदशस्थाननिरूपणम्, चातुर्विदशित्चातुर्विद्यानां
त्रैविद्यानां च कियत्कालपर्यन्तं विरोध आसीदिति वर्णनम्, अथ केषांचिच्छूद्राणां
अष्टाचारवशेन जातिर्भेदवर्णनम्, अथ कलियुगे प्राप्ते तत्रत्यानां केषांचिच्छूद्राणां
मध्ये अष्टाचारवशाच्छूद्राणाचारवशाच्च संबन्धवृथकरणदिवर्णनम्, अथ पूर्वं

कुम्भारिपालराजसंभ्यास्तीतापुरं विहाय सांभ्रमतांते न्निवासार्थं गतानां पुनस्त-
गत्य सुखवासकस्थाननिवासपूर्वकं धेनुसंचारणदृष्ट्योपजीवनवर्णनम् ततस्तेषां
चातुर्विद्याब्राह्मणानां विधवासु कन्यासु गोपालदृष्टितिवारकैर्ब्राह्मणेः संभोगेनो-
त्पादितानां कुमारानांःकृतीभगोलकधेनुजनाना ख्यातिवर्णनम्, अथ हनुसत्सका-
शागतानां आमदृष्ट्यधिकारवतां त्रैविद्यानां त्रिसहस्रब्राह्मणानां मध्ये कतिपयैः
कुंष्टिपुण्डुखंविधिकाणकुञ्जमूकादिभिः स्वजातिमध्ये स्वविवाहार्थं कन्य-
काया अलामभवशाद्यौनसंबंधेन चातुर्विद्यकन्यकाभिः सहोद्वाहेन समुत्पादितानां
मिश्रसंभूतीनां ब्राह्मणानां त्रिवृळजंसंज्ञावर्णनम्, तेषां दृष्टिविभागपूर्वकज्ञातिभेद-
वर्णनम्. ... १६१

४० अथ पूर्वोक्तप्रकारेण मोहैरकपुरे ज्ञातिभेदसुसत्यनन्तरं ब्राह्मणादीनां कलियुगे पापा-

चारसीत्या सर्वसमत्या परंपरागतधर्माचारकुलाचारस्थानाचारप्रभृतिगोत्रमातृ-
पूजाविध्यादिव्यवस्थापत्रकरणवर्णनम्, सर्वेषां मोढब्राह्मणानां गोत्रप्रवरवाटंके-
शाखादिवर्णनम्, धर्मरिण्यस्थानां वणिजां शूद्राणां च द्विजशुभ्रपापरायणत्वो-
पदेशवर्णनम्, धर्मरिण्यमाहात्म्यफलश्रुतिवर्णनपुरःसरं धर्मरिण्यमाहात्म्यसमाप्ति-
वर्णनम्. ... १६८

इति ब्राह्मखण्डे द्वितीयं धर्मरिण्यमाहात्म्यम् ॥ (३-२) ॥

अथ ब्राह्मखण्डे तृतीयं ब्राह्मोत्तरखण्डम् ॥ (३-३) ॥

१ अथ नैमिषारण्ये शौनकादिमहर्षिणां सप्तमहर्षिं प्राति श्रीशंकरमाहात्म्यजिज्ञासया
प्रभकरणम्, तत्र श्रीसूतमहर्षिणादौ शौनकादिमहर्षीन्प्राति श्रीशंकरस्य पञ्चाक्षर-
मन्त्रमाहात्म्यवर्णनम्, सहुरोः सकाशान्मन्त्रप्रदृणादिविधिवर्णनम्, तत्संश्लेषेन
मथुराधिपतिदाशार्हिराजदृष्टान्तवर्णनम्, तत्र दाशार्हिरूपेन काशिराजतत्यां

विषयाः

अध्यायाः

विषयाः

अध्यायाः

विवाह ततो . इतवशाद्रतमनिच्छंत्या तथा सह रिंसया तां बलादाकृत्य
 राजा तदंगे शृष्टमात्रे तमायोगोलवदतिततमं तदंगं तदक्षणेव .स्युस्तुज्य
 मयं प्राप्य तसांगताकारणे गृष्टे तथा तस्मै राज्ञे स्वानुष्ठितशिव-आश्वरीमन्त्र-
 प्रभावावुवर्णनम्, राज्ञश्च सद्गुरोः सकाशाच्छिव-आश्वरीमन्त्रग्रहणार्थं विहासि-
 करणम्, ततस्तद्वचनमाकर्ण्य राज्ञा गंगुरोः, सकाशात्कालिन्दतीरे पुष्यतरो-
 मूले श्रीशिवमंत्रोपदेशे गृह्णते सति तस्य राज्ञः शरीरलम्ब्रेभ्यः शतकोट्यवधि-
 काफल्येण पातकानां निर्गमनपूर्वकं भस्मभवनम्, ततः पवित्रवेदस्य तस्य
 द्वादशार्हभूपस्य गुक्तुमाशीर्वचनेन चन्दतशीतलांगया तथा निजपत्न्या सह
 स्वगृहमागत्य सुलोपभोगपूर्वकं राज्यकरणम्, शिवपञ्चाश्वरीमन्त्रमाहात्म्यम्... १७२ १
 ३. अथ माघकृष्णचतुर्दशीमहाशिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रोपवासशिवलिङ्गपूजन-
 विल्वपत्रसमर्पणमाहात्म्यम्, तत्प्रसंगेनेद्वैतकुवञ्जमित्रसहाय्यराजदृत्तान्तवर्ण-
 नम्, तत्र भित्रसहेन राज्ञा भृगुयायां गत्वा कस्मिंश्चिद्राक्षसे निहते सति तस्य
 राक्षसस्यानुजत्रा छद्मना श्रुत्यैव धृत्वा छिद्रान्येपणप्रतीक्षणाय राजानं प्रति
 विनीतरूपेणागमनम्, राज्ञा तस्य राक्षसस्य निजमहानसाध्यक्षतायां त्रियोज-
 नम्, ततस्तेन राज्ञा कदाचिन्निजकुलगुरौ वसिष्ठे भोजनार्थं निमन्त्रिते सति
 तद्राजपत्रे छद्मवेपथारिणा राक्षसेन मनुष्यमासपरिवेषणम्, तदमेभ्यं भोजनं
 निरीक्ष्य कुहेन वसिष्ठमर्हर्षिणा राज्ञे द्वादशवर्षपर्यन्तराक्षसत्वरूपशापप्रदानम्,
 ततो निष्कारणशापं श्रुत्वा कुहेन राज्ञा स्वगुरवे वसिष्ठाय प्रतिशापं प्रदातुं
 हस्ते जलग्रहणम्, ततो राज्ञ्या मदन्या गुरवे शापं प्रदातुमुद्यतस्य तस्य राज्ञः
 प्रार्थनां कृत्वा निवर्तनम्, ततस्तेन राज्ञा गुरवे शापप्रदानाय हस्ते गृहीतस्य
 जलस्य निजपादयोः प्रक्षेपणम्, तेन तस्यादयोः कस्मापतापस्या तस्य राज्ञः
 कस्मापपादनामत्वेन प्रसिद्धिः, अथ राक्षसत्प्राप्त्यन्तरं वेने विवर्ता कस्माप-
 पादराज्ञा कस्यचिन्सुनिष्कुमारस्य मक्षणे कृते तत्र वेन सह चरत्या तस्य सुनिष्कु-

मासस्य पत्न्या तस्मै राक्षसत्वं प्राप्ताय कस्मापपादराज्ञे 'क्षीसंगे सति ते मृत्युर्भ-
 विष्यति' इति शापं प्रदायामी प्रवेशकरणम्, अथ शापकालावध्यन्तरं शापनिर्मु-
 क्तस्य तस्य स्वस्वरूपं प्राप्य स्वगृहं प्रत्यागमनम्, ततस्तस्यत्या मदन्या विस्रपत्नी-
 शापं श्रुत्वा निजवैधव्यमीत्या रतिं याचमानस्य पत्युर्निवारणम्, अथ राक्ष्य-
 भोगनिराशे राज्ञि वनं प्रयाते सति सूर्यवंशस्य प्रतिप्रार्थे वसिष्ठेन मुनिना तद्राज-
 पत्न्यां मदन्यां सुतोत्पादनम्, अथ वनं प्रति गतस्य तस्य कस्मापपादराज्ञः
 पञ्चादशराया ब्रह्महत्याया अनुव्रवणम्, ब्रह्महृत्योपद्रुतस्य राज्ञो मिथिलोद्याने
 गौतममर्हर्षे प्रति गमनम्, ततो गौतममर्हर्षिणा राज्ञे ब्रह्महृत्यदोपनिवारणाय
 गोकर्णक्षेत्रे शिवलिङ्गदर्शनं कर्तुं गमनायोपदेशकरणम्, तत्प्रसंगेन गोकर्णेश्वर-
 माहात्म्यवर्णनम्.
 ३. अथ गौतमेन गोकर्णेश्वरमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन कस्याश्चिद्ब्रह्मायाश्चांडाल्याः शिवलोकं
 प्रति नयनाय समागतैः शिवदूतैः सह स्वस्य संवादवर्णनम्, तत्र शिवदूतान्प्रति
 गौतमेन चाण्डाल्याः शिवलोकं प्रति नयनकारणे गृष्टे शिवदूतैस्तस्याश्चांडाल्याः काम-
 पूर्वजनमृत्तान्तवर्णनम्, तत्र तस्याः पूर्वजन्मनि ब्राह्मणविधवायाः कान्त-
 वशेन जातिभ्रष्टां प्राप्य शूद्ररताया हस्तेन रात्रावहानाद्रोवत्सस्य वेधे जाते
 सति तं प्रकाशे दृष्ट्वा गोवत्सं ज्ञात्वा पश्चात्तापेन 'शिवशिव' इत्युच्चारणम्,
 अथ तस्याः कालेन मृत्युं प्राप्तायाश्चांडालीत्वप्राप्तपूर्वकैवदुर्विपाकवर्णनम्,
 अस्याश्चांडाल्या अनादिभिक्षायाचनार्थं गोकर्णक्षेत्रं प्रति गमने मध्येमार्गं
 मृत्युपस्थितौ तच्छतशिवनामसंकीर्तनप्रभावेण शिवेन तस्याः स्मरणान्तल्याः
 शिवदूतैर्जावलेशं समाकृत्य दिव्यतेजोशेन योजयित्वा शिवलोकं प्रति नयनं,
 वर्णनम्, अथ तत्प्रसंगेन राज्ञा गौतमाय शिवलोकस्वरूपे गृष्टे सति गौतम-
 मर्हर्षिणा कस्मापपादापरपर्यायाय f

गीतसोपदेशेन राज्ञो गोकर्णक्षेत्रं गत्वा श्रीगोकर्णेश्वरमहादेवदर्शनपूजनादिप्रसाधेन विमुक्तमहात्त्यादिपापतापदूकं शिवलोकावाप्तिवर्णनम्. १७६ ३

४ अथ श्रीशिवपूजामाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसङ्गेन किरातदेशस्थविमर्दनाख्यराजघृत्तान्तवर्णनम्, तस्य राज्ञो निरंतरमर्षपरत्वेऽपि शिवमक्तिपरत्वम्, अथैकदैकान्ते तस्य पत्न्या छुद्युक्त्या तं राजानं प्रति सुतरां दुराचारपरत्वेऽपि शिवमक्तिपरत्वकारणशिवासवा प्रश्नकरणम्, ततो विमर्दनभूयेन निजपूर्वजन्मघृत्तांतवर्णनम्, पूर्वजन्मनि पपानारे सारमेयेन महाशिवरात्र्यां श्रीशिवमन्दिरे महापूजायां प्रवर्तमानायां श्रीशिवमन्दिरस्य प्रदक्षिणाकरणम्, तत्रत्यैर्जनैर्द्वारदेशे तस्य सारमेयस्य शरद्वहारेण हनतात्याणे गते सति श्रीशिवसंनिधिप्रसावाद्राजजन्मप्राप्तिवर्णनम्, श्रयोनी मध्यलिप्यासानावात्सर्वभक्षतानैर्घृण्यादिदुराचारप्रघृत्तिवर्णनं च, ततो राज्ञा राज्ञै तस्या राज्ञ्याः पूर्वजन्मघृत्तान्तवर्णनम्, तत्र तस्याः प्राग्जन्मनि कपोत्या मांसपिण्डमादाय शिवमन्दिरे शिखरमारूढाया मांसपिण्डजिघृक्षया तीक्ष्णतुण्डेन गुंश्रेण पातनान्मरणे सति श्रीशङ्करस्याये मरणस्य प्रसावाद्राजपत्नीत्वप्राप्तिवर्णनम्, अथ राज्ञीपुत्रेण राज्ञोभयोरपि भवियत्सप्तजन्मघृत्तान्तवर्णनपूर्वकं महाशिवरात्र्यां श्रीशिवपूजनप्रभावेण शिवपदप्रप्तिभिर्विद्यतीति वर्णनम्. १७९ ३

५ अथ शिवमक्तिमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसङ्गेन जयनीस्यवन्दनेन राजघृत्तान्तवर्णनम्, तत्र वन्दनेनस्य राज्ञः शर्वदा शिवमक्तिपरारणतां निरीक्ष्य मणिभद्राख्येन शिवारणेन भित्तां कृत्वा तस्मै राज्ञे चिन्तामणिपत्नप्रदानम्, तं चिन्तामणिं कंठे धृत्वा राज्यं कृतवत्शत्रुसेनस्य महीपतेरैश्वर्यमसहमानैस्ताश्चिन्तामणिरत्नं तं प्रति याचमानैरन्यमूर्खैर्युद्धार्थं संन्यहावन्तीपुरीं प्रत्यागत्यासमन्ततोऽवन्तीपुरनिरोधकरणम्, तस्मिन्नवसरे राज्ञश्चद्रसेनस्य श्रोमहाकालं महेश्वरं प्रति शरणं गत्वाऽर्हानं शो श्रीशंकरस्य महापूजाकरणम्, तस्मिन्नवसरे श्रीशिवमन्दिरं समागतया पञ्चहा-

यतनिजवालकसमेतया क्रयाचिद्विधवया गोपांगनया राज्ञा कृतं पूजोत्सवं दृष्ट्वा स्वशिविरं प्रति गमने कृते सति पञ्चहायनेन तस्या बालकेन स्वशिविरानिकटप्रकान्तमश्लुयस्थाने पापणरूपं शिवलिङ्गं संस्थाप्य यथालब्धानि पुण्याणि गृहीत्वा कृत्रिमान्नाथानुपचारान्कल्पयित्वाऽनन्यमानसेन शिवपूजाकरणम्, अथ तावत्तत्र तया गोपाङ्गनया समागत्य रोपेण तस्याः स्वबालककृतायाः शिवपूजाया विनाशानम्, ततः शंभुपूजाविनाशं दृष्ट्वा बालकस्यातिशोकनाम्नोद्येन मूर्च्छाप्राप्तिः, ततः किरिता कालेन लब्धवसंज्ञेन तेन बालकेन तत्रैव स्थाने दिव्यद्विरण्मयशिवमन्दिररत्नमयशिवलिङ्गदर्शनम्, ततस्तेन प्रसंज्ञेन बालकेन श्रीशङ्करस्य पुरतः स्वमातुः शिवपूजाभङ्गचिन्तापराधशुभापणम्, अथ सायं रात्रेरागमे श्रीशिवप्रसादात्तस्य सर्वस्य गोपगणशिविरस्य दिव्यकांचनमयत्वं दृष्ट्वा तत्र दिव्यरूपधरं सुमां निजमातरमन्तिके गत्वा प्रबोध्य सर्वशिविरस्य कांचनमयत्वकथनम्, अथ तया गोप्या तदाश्वर्यं दृष्ट्वा राज्ञः समीपमागत्य तस्मै सर्वघृत्तनिवेदनम्, ततो राज्ञा निजमंत्र्यादिभिः सह तच्छिविरमागत्य रत्नकांचनमयं तद्दृष्ट्वा तस्य पञ्चहायनस्य गोपबालकस्यालिङ्गनम्, एवमानन्देन तस्यां रात्र्यां व्युष्टायां प्रभाते चारवचनैरासभंतापुरी स्थितैः सर्वैः परराजभिस्तदद्भुतगोपसुतचरितं श्रुत्वा विस्मयमापद्य राज्ञा सह वैरभावं त्यक्त्वा परसमैत्रीं कृत्वा तां पुरीं प्रविश्य राज्ञा कृतं सत्कारसुखलभ्य श्रीमहाकालं दृष्ट्वा गोपशिविरं गत्वा सत्र गोपसूतोः प्रसादाय प्रादुर्भूतं शिवमन्दिरं दृष्ट्वा हृष्टमानसैतैः सर्वैर्भूयैस्तस्मै गोपसूतेवे वासोद्विरण्मयत्वादिप्रदानं कृत्वा सर्वदेशस्थितगोपानां राज्यप्रदानम्, एतस्मिन्नेवावसरे तत्र वानः रेक्षरेण श्रीहनुमता प्रादुर्भूय सर्वेषां भूयानां पूजासत्कारं गृहीत्वा तेषां सर्वेषां मध्ये तं गोपबालकं समाश्लुष्य सर्वान्भूयान्यति शिवशनिप्रदोपमाहात्म्यं वर्णयित्वा तस्य गोपकुमारस्य श्रीकरद्विति नाम कृत्वा शिवाचारं समुपदिद्वयन्तर्था-

नम्, चन्द्रसेनभूपतेः श्रांकराख्यगोपकुमारस्य च शिवाराधनप्रभावाच्छिबलो-
कावाप्तिवर्णनम्. १८१ ३

६ अथ प्रदोषपूजासाहस्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन विदग्धदेशस्थसत्यरथाख्यच्युपति-
युक्तान्तर्वर्णनम्, तत्र सत्यरथाख्यभूपस्य शाल्वभूयैः सह युद्धे मरणम्, तद-
न्तरे तस्य गर्भिण्याः पत्न्या यत्नेन नगराद्विनित्यं दुर्गभिः डण्यै गमनम्,
तत्र कस्यचिचरोर्मूलं तस्याः प्रसेवे पुत्रस्य जन्म, तदाऽऽतिपात्रान्तायास्तस्याः
समीपवर्तिनि सरसि जलप्राशनार्थं प्रवेशे ग्राहेण असान्मरणम्, तस्मिन्नवसरे
जातमात्रस्य तल्लुमारस्य कन्दनध्वनिं श्रुत्वा तत्र प्रवेशे विचरत्येकहायनबालक-
वत्या कयाचिद्विधवयोमानान्म्या विप्रपत्न्या तमनाथमच्छिन्ननाभिनालं बालकं
दृष्ट्वा दयाविष्टचेतरकतया तत्पोषणार्थं तमादाय स्वगृहं गत्यानेतुं संशंकां मानसया
भिच्छुल्लुपधारिणः शंकरस्य वचनाद्विश्वासं प्राप्य तस्य बालकस्य पोषणं कर्तुं
स्वगृहं प्रत्यानयनम्, अथैकचक्राण्ये ग्राभे निवसत्या तयोमाख्यया विप्रपत्न्या
तस्य बालकस्य स्वसुतेन सहाविशेषबुद्ध्या भैक्ष्यं संपाद्य पालनं पोषणं च, अथ
कदाचित्स्यां विप्रवनितायां ताभ्यां बालकाभ्यां सह कंचिद्बाल्यं देवं द्रष्टुं प्रवि-
ष्ट्यां सत्यां तत्र देवालये स्थितेन शाण्डिल्यमहर्षिणा तौ बालकौ दृष्ट्वा तन्मध्ये
तं राजपुत्रं ससुदिस्य देवगतोर्विचित्रत्वकथनम्, तद्वचः श्रुत्वा तया विप्रवनिताया
तस्य स्वानीतस्य बालकस्य कुलवंशादिजिज्ञासया ग्राभे कृते सति श्रीशाण्डिल्यमह-
र्षिणा तस्य बालकस्य सविस्तरसकपूर्वजन्मकर्मद्युक्तान्तकथनम्, तत्र पूर्व-
जन्मनि पाण्ड्यच्युपतेः शिवप्रदोषपूजामद्भदोषेण जन्मान्तरे शत्रुदहस्ततो मरणम्,
तदुशस्यपि प्रदोषे शिवपूजाव्यतिक्रमदोषेण जन्मान्तरे दारिद्र्यप्राप्तिः, तस्य
मातुश्च पूर्वजन्मनि च्छमना स्वसपत्नीहितनदोषेण जन्मान्तरे ग्राहेण असान्मरण-
वर्णनम्, विप्रांगनातनयस्य च पूर्वजन्मनि केवलं प्रतिग्रहमात्रप्रपरायणत्वात्थज्ञया-
गदानाथभावाज्जन्मान्तरे दारिद्र्यप्राप्तिवर्णनम्, अथ प्रदोषे शिवपूजनस्य

साहस्यं कथयित्वाभयोरपि तयोर्बालकयोः प्रदोषे शिवपूजनायोपदेश-
करणम्. १८२ ३

७ अथ तयोमाख्यया विप्रवनिताया गृष्टेन श्रीशाण्डिल्यमहर्षिणा प्रदोषप्रव्रतप्रसंगेन
सविस्तरयासांश्रीशिवपूजाविधानवर्णनम्, अथ तेन शाण्डिल्यमहर्षिणा
तयोर्ब्राह्मणकुमारराजकुमारयोर्मध्ये ब्राह्मणकुमारस्य शुचिव्रतव्रतं नामकरणं
राजकुमारस्य च धर्मगुणव्रतं नामकरणं च कृत्वा तयोः शिवपूजाविधानाय
शिवमन्त्रोपदेशकरणम्, ततस्तस्या द्विजांगनायास्ताभ्यां कुमारभ्यां सह शाण्डि-
ल्यसुनि नत्वा समासन्य गमनम्, ततः प्रभृति ताभ्यां द्विजराजबालकभ्यां
प्रदोषे शिवपूजाकरणपूर्वकं निजमातुराज्ञायां वर्तनम्, अथ कदाचिद्विद्विजपुत्रस्य
नदीतीरे विचरतो निपानसुवर्णकलशीप्राप्ती मात्रा तयोर्बालकयोः समं विषय
ग्रहणायाज्ञाकरणम्, तदा राजकुमारेण द्विजकुमारलब्धस्य धनस्य स्वेन ग्रहणे
स्वस्यानिच्छाप्रदर्शनेपूर्वकं स्वभाग्यलब्धेनैव स्वसन्तोषप्रदर्शनम्, अथैकदा वना-
तरे विचरन्त्यां द्विजराजकुमाराभ्यां क्रीडन्तीनां गन्धर्वकन्यानां दर्शनम्, ता दृष्ट्वा
तत्सन्निधौ गमनाय द्विजकुमारेण निपिच्छेनापि तेन राजकुमारेण तासां गन्धर्व-
कन्यानां समीपे गमनम्, तं सुन्दरांगं युवानं राजकुमारं दृष्ट्वा तत्समीपे एककिन्या
द्रविकनामकगन्धर्वराजकन्याया अंशुमत्याख्याया आगमनम्, उभयोः परस्परव-
लोकनेन कामशरनिपीडितयोः परस्परसंबादे गन्धर्वराजकन्यया तस्मै धर्मगुप्ताय
राजपुत्राय निजकंठस्थमुक्ताहारं समर्थं परश्वत्सव्या सहार्हं विवाहं करिव्यमि-
द्विषि प्रतिज्ञां कृत्वा स्वसखीभिः सह स्वपितुरंतिकं प्रति गमनम्, ततो धर्मगुप्तेन
राजकुमारेण शुचिव्रताख्येन द्विजकुमारेण सह स्वभवनं गत्वा स्वमात्रे विप्रभार्या-
थे वने संजायमानस्य दृत्तस्य निवेदनम्, अथ परश्वोदिने प्राप्ते तेन धर्मगुप्ताख्येन
राजपुत्रेण द्विजपुत्रेण सह तस्मिन्वने गमनम्, समागतयोस्तयोः कुमारयोर्गन्धर्व-
पतिना संमानं कृत्वा श्रीशंकरस्य स्वं प्रति जातामाज्ञां निवेद्य तस्मै धर्मगुप्ताय राज-

विषयाः

अध्यायाः

प० ५०

विषयाः

अध्यायाः

सीमन्तिन्या गृहता समारम्भेण प्रदानम्, अथ पातालानीतभूपणादिवस्तु-
भिश्चित्रांगदेन स्वपत्याः संतोषकरणपूर्वकं तां समादाय स्वनगरीमागत्य
मात्ताऽऽनन्देन राज्यसुखोपभोगकरणम्, एवं सोमवारे शिवगौरीपूजन-
त्रतप्रभावाग्नित्राग्निस्तीमन्तिन्योः सर्वामीरिसतसुखावाप्तिवर्णनम्. ... १८७ ३

९ अथ सीमन्तिनीकृतसोमघारत्रतप्रभाक्वथनप्रसङ्गेन सुमेधःसामवदाख्ययोर्द्वयोर्वेद-
मित्रसारस्वताख्यब्राह्मणद्वयस्य पुत्रयोर्द्वैतान्तवर्णनम्, तत्र सुमेधःसामवतोब्राह्म-
णपुत्रयोर्गुरुकुले सांगविद्याध्ययनानन्तरं पित्राज्ञया निजविवाहार्थं धनसंपादनाय
विदुर्भाषिपतेः समीपे गमनम्, अथ विदुर्भाषिपतिना याचमानौ तौ द्विजसुतौ नि-
रीक्ष्य किञ्चित्प्रहस्य-‘शुवां द्वयोर्मध्य एकं कीर्त्तयेण वेपथित्वा विप्रदंपती मूत्वा सी-
मन्तिन्याः सस्कारमुपलभ्य गतसमीपमागच्छतं तदाहं युवाभ्यां बहु धनं दास्यामि’
इत्युक्ते सति राजाज्ञाया अलंघनीयतां मन्यमानाभ्यां ताभ्यां द्विजकुमाराभ्यां
सामवन्तं प्रति कृत्स्नसखीवेपेण वेपथित्वा द्विजदंपतिस्वरूपेण नैपधेदशं प्रति
गमनम्, ततश्च सोमवारदिने सीमन्तिन्या तयोर्मध्ये पुरुषस्य महादेवबुद्ध्या
विद्याश्च पार्वतीबुद्ध्या पूजाकरणम्, तथा सीमन्तिन्या पार्वतीबुद्ध्या
पूजितस्य खीवेषधारिणः सामवदाख्यस्य द्विजपुत्रस्य तत्क्षणमेव सत्यतया
खीत्वप्राप्तिः, ततश्च सीमन्तिनीदत्तं रत्नसारवत्सभूपणादि गृहीत्वा प्रयातयो-
द्विजकुमारयोर्मध्ये सामवतः खीत्वप्राप्त्या कामविकारोत्पत्तिः, ततस्तया सामवत्या
जातया कामविहारार्थं सुमेधसः प्रार्थनाकरणम्, ततः सुमेधसा निजभिन्नस्य
खीत्वप्राप्तिं लक्ष्णैरेकान्ते स्वरूपेण च दृष्ट्वा सुरतार्थं प्रार्थयानां तां विवेकवर्चनैः
कथंकारं सान्त्वयित्वा तां सामवतीं समादाय स्वर्गहं समानीय स्वप्तित्रे तसित्रे
च सर्वदृत्तान्तनिवेदनम्, अथ शोकाकुलाभ्यां तसिपुत्राभ्यां तौ निजपुत्री समा-
दाय वैदुर्मभूषं प्रति गत्वा तस्मै ‘त्वदीयेण सामवतः खीत्वप्राप्तिः’ इति कथनम्,
ततस्तेन महीयता तस्य द्विजपुत्रस्य खीत्वविद्वत्किपूर्वकुल्यप्राप्तये मरद्वाजयुते-

रूपदेशेन मरद्वाजमुनिना ताभ्यां द्विजकुमाराभ्यां च सहस्रिथिकामिर्वनं. गत्वा

श्रीजगदम्बया उपासनाकरणम्, ततः प्रसन्नया जगदम्बया प्रादुर्भूय स्वमत्स-
कृतस्यान्यथाकर्तुमशक्यतां कथयित्वा सामवत्याः सुमेधसा सह पत्नीत्वेन
कामसुखोपभोगार्थमाज्ञां कृत्वा तसिपुः सारस्वतब्राह्मणस्य पूंसुसुतापेक्षयाऽधिक-
गुणवस्तुतो भविष्यतीति वरप्रदानम्, ततस्तेन सारस्वतब्राह्मणेन तस्याः साम-
वत्यायाया निजसुतायास्तस्मै सुमेधसे विवाहविधिना प्रदानकरणम्, तयोः
सुमेधःसामवत्योर्गर्हिर्यध्यधर्मसेवनपूर्वकं कामसुखोपभोगकरणवर्णनम्, ... १९१ ३

१० अथ शिवमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेनावन्तीविषयस्यमन्दराह्वयब्राह्मणवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र
सीमन्तिनीकृतशिवभक्तिसमाह्वल्यवर्णनम्. ...
तस्य मन्दराख्यब्राह्मणस्य पिपथासक्तिपरायणतया पिङ्गलाख्यवेद्यसास्रानि
नित्यं निवासकरणम्, अथैकदा तस्या येद्ययायाः सन्नाति तस्मिन्द्विजे निवसति
सति धर्मात्सन ऋपमनाश्रः शिवयोगिन आगमनम्; तस्यपमयोरिगतस्ताभ्यां
मन्दरद्विजपिङ्गलावेद्ययाभ्यां पादश्रद्धालनादिपादसंवाहदान्तसन्त्यक्शुश्रूपाकरणेनै-
करात्रपर्यतमत्सितोपसुसुत्पादनम्, अथ द्वितीयेऽह्नि यात्राप्रसंगेनागतस्य. तस्य-
धर्मयोगिनो गमनम्, ततः कालान्तरेण मन्दरद्विजस्य मरणानन्तरं दशार्णाधि-
पतेर्वज्रयाहोर्भूपालस्य भार्यायां जन्म, तत्रादौ गर्भावस्थायामेव तस्या नृपभार्याया
मरणार्थं सपत्नीभिश्छद्मना विपे दत्सेऽपि देवयोगात्र मरणम्, परंतु विपजन्यदा-
ह्यादत्यन्तशशावाभिः, तस्यां नृपभार्यायां समुत्पन्नस्य बालकस्य विपोत्पन्नदाहे-
नातिच्छेदप्राप्तिः, उभयोरपि मातापुत्रयोरीयेगप्रभोवेणविक्षेपं समवेक्ष्य राज्ञा
वैवाहारा भेषजे कृतेऽप्यन्तस्थं दृष्ट्वा ‘नूनमेतौ नरकादागतौ’ इति स्वबुद्ध्या
निश्चित्य निजसारथिद्वारा रथेन विजनेरज्ये तयोः परित्यागकरणम्, अथ तेन शिशुना
बालकेन सह वने विचरंत्या तथा राज्यपत्या देवयोगास्तुदरे लब्धेन वणिङ्-
सार्गेण वैश्यनगरं प्रति गमनम्, अथ तन्नगरस्थाभिः पद्माकराख्यवैश्यस्य दास्या

तां वृषाणां विदित्वा स्वस्वामिनः पद्माकरवैश्यस्य समीपं तस्या नयनम्, ततः पद्माकरवैश्येन तस्या राजपत्न्याः सात्वतं कृत्वा सत्कारपूर्वकं स्वगृहे स्थापनम्, अथ तत्र वैश्यसद्वानि तस्यां राजपत्न्यां निवसन्त्यां सत्यां कदाचिद्वैद्ययोगेन तस्या बालकस्य त्रणादिरोगेण मरणम्, तदानीं तया राजपत्न्यात्तिलविलापकरणम्, दैव-योगाच्चस्मिन्नेव दिने तस्यैव पद्माकरवैश्यस्य गृहे पूर्वोक्तस्यैर्भाल्याशिवयोगिनी यात्राप्रसंगेनागमनम्, तत्परिभाशिवयोगिना वैश्यकृतं पूजासत्कारं गृहीत्वा पुन-मरणेन शृंगं शोचन्त्यास्तास्या राजपत्न्याः समीपं गत्वा तां प्रति परस्मैबो-धोपदेशेन शिवभक्तिकरणयाज्ञाकरणपूर्वकं तस्या श्रुतस्य पुत्रस्य समीपं गत्वा शिवमन्त्राभिमन्त्रितभस्मना तस्य प्राणसंजीवनकरणम्, ततो बालके संजीविते सति राक्ष्याः सर्वजनानां चाल्यानन्दप्राप्तिः, तत ऋग्भशिवयोगिना तयोर्माता-पुत्रयोर्दहयोः शिवमन्त्राभिमन्त्रितेन भस्मना स्पर्शनम्, तद्भस्मस्पर्शमात्रेण तयो-र्मातापुत्रयोर्दिव्यदहत्वप्राप्तिः, ततस्तस्य बालकस्यैर्भशिवयोगिना भद्राश्रुति नामकरणपूर्वकमुभयोरपि भाविभाग्योदयं वर्णयित्वा शिशोर्विद्याप्राप्तिपर्यन्तं पद्माकरवैश्यस्य गृहे निवासायाज्ञां कृत्वा यात्राकरणार्थं स्थानांतरं प्रति गमनम्. १९३

अथ पिङ्गलावैश्यायाः श्रीशिवभक्त्यर्पभाशिवयोगिपूजनसत्कारप्रभूषेण जन्मा-न्तरे चित्राङ्गद्वाराजपत्न्यां सीमन्तिन्याख्यायां जन्मवर्णनम्, अथ भद्राग्योः पद्माकरवैश्यगृहे तस्य पद्माकरवैश्यस्य पुत्रेण सुनयेन सह बाल्यतः सख्यपूर्वकं वृद्धिः सहक्रीडादिकं च, अथ तयोर्वैश्यकुमाराराजकुमारयोः पद्माकरवैश्येन ज्ञान-णद्वारेणनयनादिसत्कारकरणपूर्वकविद्याध्ययनसंपन्नताकरणम्, अथ भद्राग्यो राजकुमारस्य पोढो बौं संभ्रामे तत्समीपे पूर्वोक्तस्यैर्भयोर्गीशस्यागमनम्, तस्य-परिभयोगिनी भद्रायुमात्रा स्वपुत्रेण सह बन्धनकरणं भद्राग्योः सन्यागोपदेशाय प्रार्थनाकरणं च, तत ऋग्भशिवयोगिना भद्रायुपे राजपुत्राय श्रुतिस्मृतिपुराणप्रो-

क्तसनातनवर्णाश्रमानुरूपधर्मोपदेशकरणम्, अथ सर्वसंकटाविमुक्तये श्रीशिवसेवो-पदेशकरणम्.

१२ अथ श्रीमतर्पभशिवयोगिना सर्वरक्षाकरश्रीशिवकवचस्तोत्रोपदेशं कृत्वा तस्मै भद्रा-युनात्रे राजपुत्राय विजयकरं सर्वशत्रुविनाशकं शूलं प्रदाय शिवमन्त्रमन्त्रितेन भस्मना तदगं स्पृष्ट्वा तस्मै द्वादशसहस्रगजवलयं दत्त्वा दर्शनेमात्राच्छत्रुविजयकरं खनं प्रदाय करणीयकृत्योपदेशं कृत्वा शुभाशीर्वचनेन समनुशास्य ताभ्यां पूजा-सत्कारसवायार्थोपदेशं प्रति गमनम्.

१३ अथ ततः कदाचित्स्वल्पीयसैव समयेन तस्य शिवभक्तिः प्रकुर्वतो भद्राग्योः पितुर्वैश्रवाहुनामकस्य दशार्णदेशभूपालस्य शत्रुणा मगधराजेन महता सैन्येन सह युद्धायगमनम्, ततो मगधराजेन दशार्णदेशभूषेण सह युद्धं कृत्वा युद्धे तं निजित्य तस्य सर्वं सैन्यं निर्णाश्य दशार्णदेशराष्ट्रं स्वायत्तीकृत्य तं रथे बद्ध्वा स्वदेशं प्रति गमनम्, इत्थं वैश्यनगरे निवसता भद्रायुराजपुत्रेण जनशुद्धाश्रिज-पिष्टराष्ट्रविप्लववार्तां श्रुत्वा पद्माकरवैश्यपुत्रेण सुनयेन सहोयेन ह्यमघित्वा महता जनेन निजपिटृपालितं दशार्णदेशं प्रविश्य शिवयोगिदत्तविजयशंख-निरीक्ष्य ततः क्रोधावेशेन तूर्णमेव शत्रुसेनां प्रविश्य शिवयोगिदत्तविजयशंख-माध्याय विजयसङ्घं चोद्यस्य सर्वाङ्गशत्रुगणान्मूर्च्छनया विमोहं बहुशः शत्रुन्हत्वा शत्रुभी रथे निवद्धस्यात्मनः पितुर्वैश्रवान्मोक्षयित्वा शत्रुवशगाः सर्वाः स्वपि-टृपत्नीः पुरवासिजनानां पत्नीश्च क्रन्त्याश्च गोधनादीनि च मोचयित्वा स्वपित्रादी-न्वर्तनाश्चास्य स्वपुर्यां संप्रेषणम्, ततोऽरिसैन्ये प्रवेशं कृत्वा तेषां स्त्रीगजाश्वरथ-दासदास्यादिसर्वसंपत्तिं हत्वा मगधेशं पराजित्य समन्वयादिपरिजनं तं निर्वध्य च स्वपुरीं प्रत्यागमनम्, अथ तेन भद्रायुना सुव्यक्तसनामाद्यकथयित्वैव सामान्यतः क्षत्रियपुत्रत्वकथनपूर्वकं स्वपितुः पादाभिवन्दनकरणम्, अथ पितुर्न-मानानंतरं तेन सुनयास्त्वेन वैश्यपुत्रेण सह भद्रायुणा वैश्यपुरं प्रत्यागत्य

भस्ममाहास्यं श्रुत्वा ब्रह्मराक्षसेन पुनर्विस्तरेण भस्ममाहास्यं श्रोतुं वामदेवं प्रति प्रश्नकरणम्. २०१ ३

१६ अथ वामदेवेन सविस्तरं भस्ममाहास्यं वर्णयितुमुपक्रमे क्रियमाणे मन्दरशैलेन्द्रे श्रीम-
देवं प्रति शक्रादिसर्वदेवानामागमनवर्णनम्, तत्र महोत्सवे सर्वदेवै रत्नसिंहास-
नोपरि स्थितस्य भगवतो मधेश्वरस्योपासनापूर्वकं स्तुतिकरणम्, ततश्च सुप्रसन्नं
श्रोत्रदेवं प्रति सनत्कुमारेण मर्हापिणा वेदशाखोक्तधर्मविषयप्रश्नप्रसङ्गेन त्रिपु-
ण्ड्रधारणविधिजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, तच्छ्रुतं प्रश्नमाकर्ण्य भगवता श्रोत्रदेवेन
सविस्तररसमन्त्रिपुण्ड्रधारणमाहास्यवर्णनम्. २०३ ३

१७ अथ भस्ममाहास्यकथनप्रसंगेन शबरवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पांचालदेशीयराजपुत्रस्य
सिंहकैतोः कदाचिन्मृगयार्थं वने विचरतः साहाय्यार्थं गतवता केनचित्तदनुच-
रेण शबरेण वने कस्यचित्स्थंखिलस्योपरि भिन्नपिण्डकं शिवलिङ्गं दृष्ट्वा तद्गृहीत्वा
राजपुत्रस्य सविधे गत्वा तं प्रत्येव शिवलिङ्गपूजाविधिजिज्ञासया प्रश्नकरणम्,
ततस्तेन राजपुत्रेण तं प्रति परिहासेन नित्यं चित्तमस्मत्पूर्वकोपचारैः शिष्यपूजा-
विधुपदेशकरणम्, तेन शबरेण च स्वगृहे वह्निं नीत्वा भक्तिभावपूर्वकं राज-
पुत्रोक्तमंगोषेण नित्यं चित्तमस्मानीय श्रीशंकरस्य यथोपचारैः पूजाकरणम्,
अथैकदा तस्य शबरस्य शिवपूजार्थं चित्तमस्मत्तोऽलाभाच्चिन्तातुरत्वे सति तस्य
पत्न्या शवर्या स्वभर्तारं संत्वयित्वा निजगृहं वह्निता सन्दीप्य तन्मध्ये स्वयं
प्रविक्रय स्वहारीदहनम्, ततस्तेन शबरेण तस्य दग्धस्वगृहस्य समीप एव तेन
निजपत्नीदेहदहनजनितेन चित्तमस्मता श्रीशंकरस्य यथासाङ्गपूजां विधाय पूजा-
वसानान्ते श्रीशिवप्रसादप्रदणार्थं निजपत्न्याः शवर्याः प्रतिदिनवदाहाने कृते सति
तदानीमेव तच्छ्रे तस्याः शवर्याः प्रतिदिनवयथापूर्वमागत्य स्थितिः, तस्य
गृहस्य च यथापूर्वं स्थितिः, ततश्चकित्तेन तेन भार्यया सह संभाषणे क्रियमाणे

दिव्यशिवमानप्राप्तिः, तद्विमानमारुह्य तयोः शबरदंपत्योः शिवलोकं गत्वा
शिवसारूप्यमूर्तिः इति; इत्थं दृढश्रद्धामाहास्यवर्णनम्. २०४ ३

१८ अथ सर्वार्थसिद्धिप्रदोभामेधेश्वरव्रतमाहास्यवर्णनम्, तत्रसंगनान्तर्दिशस्थितयेदस्या-
खण्डिकन्यायाः शारदानान्मन्याश्चारिवर्णनम्, तत्र तस्याः शारदायाः पत्युः
द्वानामाद्विजस्य सर्पदेशेन मरणे सति प्राप्तवैश्वानरायाः शारदायाः स्थापितुर्हे
नि गत्से व द्वाचित्तत्र पिण्डगृहे समागतस्य नैशुवाख्यमहर्षेः समीपे गत्वा तथा
शारदाया तं श्रद्धमन्थं नैशुवमुनिं प्रति नमस्कारे कृते सति तेन मुनिता तस्य 'सौभा-
ग्ययती पुत्रवती भव' इति मङ्गलाशोऽदानम्, ततो ज्ञाततद्द्वैधव्यवृत्तान्तेन नैशुव-
मुनिता तस्य शारदाया मुनियोक्तोभामेधेश्वरव्रतग्रहणम्, ततस्तस्याः पिण्डमात्रादिभिः
ततस्तथा शारदाया मुनियोक्तोभामेधेश्वरव्रतग्रहणम्, ततस्तस्याः पिण्डमात्रादिभिः
शारदाया वैधव्यदुःखविनाशाय नैशुवमहर्षेस्तस्या व्रतस्य यथासांगसमाप्तिप-
र्यन्तं निवासकरणाय प्रार्थनाकरणम्, तस्यार्थनया नैशुवमहर्षेः शारदाकृतस्य
व्रतस्य यथासांगसमाप्तिपर्यन्तं तत्रैव मोऽवस्थितिकरणम्. २०६ १

१९ अथ शारदाया तस्य स्वगुरोर्नैशुवमहर्षेः संनिधौ स्थित्वैश्वर्यपर्यन्तं यथावि-
ध्युमामेधेश्वरव्रताचरणम्, ततः संवत्सरंते तस्य व्रतस्योद्यापनकरणम्, उद्याप-
नदिनस्य रात्रौ तेन नैशुवमहर्षिणा तथा शारदाया सह जपध्यायान्तपोभिः श्रीजग-
दन्ध्यायाः संतोषकरणम्, तस्मिन्नवसरे तयोर्भक्तिप्रभावाच्छ्रीजगदन्ध्यायाः प्रादु-
र्भावः, तदानीमेव श्रीजगदन्ध्याप्रसादात्तस्यान्वस्य नैशुवमहर्षेपद्मशुद्धयप्राप्तिः, ततो
नैशुवमहर्षिणा तथा शारदाया सह जगदन्ध्यायाः सुतो कृतायां सुप्रसन्नया जग-
दन्ध्याया नैशुवमहर्षिप्रार्थनया शारदायाः पूर्वजन्मकर्मवर्णनपूर्वकम् 'दृतस्याः स्वप्ने
स्वपतिता सह रतिसुखाप्रतिभिव्यति' इति वं प्रदाय शारदायै 'निजगर्भजात-
पुत्रं स्वप्ने कृतमोगस्य पुरुषस्य यदा प्रत्यक्षं दर्शनं करिष्यसि तदा तस्मै देहि'
इत्याह्वां कृत्वान्तर्यामिकरणम्, ततः सुप्रसन्नया . तथा शारदाया बालया स्वगुरो-

गंधमयुनेः पूजासत्कारकरणम्, ततो नैधुवयुनेः शारदापित्रो रक्षसि जगत्स्वावर-
प्रदानादिदत्तं संश्राव्य सर्वानामन्त्र्य स्वच्छया देवान्तरं प्रति गमनम्, अथ शारदायाः
श्रीजगद्गन्ध्यायाः प्रसायेन स्वप्नं साह रतिसंयोगकरणाद्भोग्यकरणम्, ततो
विपत्तां तां शारदां गार्भीणीं भुत्वा सर्वजनीर्धकारकरणपूर्वकं तस्याः स्वप्नाराद्धि-
र्निर्वासंगाय सभैः सौकरत्र मिलित्वा मन्त्रकरणम्, एवं देर्जनैर्दुर्धचारे क्रियमाणे
सत्याकाशवाण्या तस्याः शारदाया निर्दोषत्वकथनम्, तच्छ्रुत्वा सुप्रसन्नैस्त्रैः सर्वजनेः
स्त्रीजनैश्च शारदायाः सत्कामादेकान्ते सहर्षं सत्ययुक्तान्तं विज्ञाय तस्याः प्रशंसां
कृत्वा स्वस्वग्रहं प्रति गमनम्, अथ शारदायाः पुत्रसत्त्वान्तोत्पत्तिः, तस्य शारदे-
याख्यस्य शारदापुत्रस्य गुरुणोपनयने कृते सत्युपनयनाद्यन्तरं चतुर्भिरव वर्षै-
श्रुतुर्वेदादिसांज्ञोपादानसमप्रविणापारंगतावर्णनम्, अथ कदाचिद्भोग्येश्वरसहादेवश्वेत्रं
प्रति कर्हिनाश्रिच्छिवमहापर्वणि तद्गमस्थितानां यात्रार्थं प्रयागे सति तैः सर्वस्व-
प्रागनिवासिर्जिर्जनेः साह तस्याः शारदायां 'आपि तेन स्पृशेण साह गमनम्',
तत्र तथा शारदाया नित्यं प्रति स्वप्ने रतिदायिनः पूर्वजन्मीयस्य विप्रस्य स्वभर्तु-
र्दर्शनम्, तेनापि पुरुयेण प्रतिदिनं स्वप्ने रतिदायिन्यास्तास्याः शारदायाः स्वप्नि
दृष्टस्य स्वसादुत्पत्तस्य तस्य पुत्रस्य च प्रत्यक्षदर्शनम्, ततस्तेन विप्रेण विस्मया-
विष्टचित्ततया तत्समीपमागत्य शारदां प्रति तस्या दृत्तान्तजिज्ञासाया प्रश्नक-
रणम्, ततः शारदाया तस्मै सर्वस्वदृत्तान्तनिवेदनम्, ततस्तेन विप्रेण तदत्तं
कुमारं तां शारदां च तस्याः पित्रोरनुज्ञया श्रुत्वा स्वग्रहं प्रति गमनम्, ततः
कालान्तरे तस्य विप्रस्य गरणोत्तरं चितामौ शारदायास्तेन स्वभर्त्रा सहानुग-
मनम्, ततस्तयोर्धैपत्योः शिवलोकं प्रति गमनम्. इत्थमुपमासहेश्वरव्रतप्रभाष-
वर्णनम्,
अथ रुद्राक्षमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रुद्राक्षधारणपुण्यवर्णनसंगेन कामीरदेशानुपृति-

मात्यपुत्रयोगोर्बाल्यत आरभ्य परमैश्वरीभावेन वर्तनम्, ७भयोरपि सौख्ये देवगर्ह-
मयालङ्कारपरिहागपूर्वकं रुद्राक्षधारणेऽप्यन्तत्रेमाणं दृष्ट्वाऽतिविषयायाविधिेन राज्ञा
भद्रसेनेनैकया त्वग्रहं प्रत्यागतं पराशरमुनिं प्रति पूजाविधिना सत्कृत्य तयोर्बाल-
कयो रुद्राक्षधारणाभिकचिकारणजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, ततस्तेन पराशरमह-
र्षिणा तयो राजपुत्रागत्यापुत्रयोः पूर्वजन्मदृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पूर्व नन्दियाम-
निवासिन्या महादेवभवशालिन्याः सदा सदाशिवपूजानिरताया महानन्द्यानाम्न्याः
कस्याश्रिद्देश्यायाः सद्यसि निवसतोः कुम्भुदमर्कटयो रुद्राक्षकृतकर्ण-वापु-चूडा-
भरणयोर्वैश्वश्या प्रतिदिनं कृत्यायां नृत्यशिक्षायां प्राचीण्यं प्राप्तयोः प्रतिदिनं
तस्या वैश्यायाः शिवाव्रतो नृत्यसमये नृत्यम्, अथ कदाचिक्तस्या भवतं कस्य-
चिच्छिन्नव्रतधारिणः शिवयोगिनो वैश्वश्यागमनम्, तस्करे दिव्यरत्नकणं
दृष्ट्वा तच्छिन्तया तथा वैश्वश्या तस्मै वैश्वश्या स्वस्या वारंगनात्वे सत्यपि त्रिदिन-
पर्यन्तं 'तव पत्नीत्वं स्वीकृत्य सहधर्मचारिणीधर्मेणाऽहं त्वां सेविष्ये' इति
प्रतिज्ञाकरणम्, ततश्च तेन शिवव्रतपरायणेन वैश्वयेन तस्या वचनसामकण्यं
वाढभित्युत्सवा तस्या हस्ते निजचित्यपूजनीयत्नमयशिवलिङ्गं दृत्तैतस्य
रत्नमयशिवलिङ्गस्य नाशे मम प्राणनाशः स्यादिति कथयित्वा तस्य
लिङ्गस्यातिप्रयत्नेन संरक्षणयाज्ञाकरणम्, तथा महानन्द्यावैश्वश्या तस्य
वैश्वश्याज्ञां संमान्य तदत्तं लिङ्गमादाय नाट्यमण्डपिकास्तस्मोपरि तल्लिं
निधाय स्वग्रहं प्रविश्य रात्रौ तेन वैश्वयेन पर्थके मुखेन संगतया निद्राकरणम्,
ततो निक्षीयसमयेऽकस्मादुत्थितेन वदित्वा तस्या वैश्वश्यायाः सर्वनाट्यमण्डपस्य
दहनम्, तस्मिन्वसरे सवाः प्रभुञ्जया तथा वैश्वश्या तत्र सत्वरशेस्य रञ्ज्वा शूलखया
च निवह्योः तयोः कुम्भुदमर्कटयोः सत्वरं बन्धनतो मोचनम्, मोचितयोस्तयोः
कुम्भुदमर्कटयोस्तस्मान्मण्डपस्थलाद्वाग्भीत्या दूरे पलायनम्, सर्वमण्डपवादे सति
मण्डपस्थस्तम्भस्य तदुपरि निहितस्य वैश्वश्वत्तरत्नमयलिङ्गस्य च दहनेन

शकलीभवन्तम्, तद्विज्ञानात् इष्टा तेन वैश्वेन मरणाय निश्चयं कृत्वा चित्ता-
निर्माणाय तां महानन्दावेश्यां प्रत्याज्ञाकरणम्; ततस्तस्य वैश्वस्य दृढनिर्वयं
दृष्ट्वा तथा वैश्वया ग्रामाद्बहिः काष्ठेक्षित्वाया निर्माणम्, ततः प्रवृत्तित्वायां
तस्यां चित्तायां तेन शिवभक्तेन वैश्वेन प्रवेशकरणम्, तं वैश्वं चित्तं प्रविष्टं
दृष्ट्वाऽतिविभ्रया तथा महानन्द्या वैश्वया तेन त्रिरात्रं पन्नोत्प्रतिज्ञाना-
त्सहयर्षचार्योर्धर्मं पुरश्चल्य शिवभक्तेभ्यः स्वकीयं सर्वस्वं प्रदाय तस्मिन् त्रिः
परिक्रम्य शिवं स्मृत्वा तस्मिन्समौ पत्यगुणमनाय प्रवेशकरणायोद्यमानम्,
तदानीं साक्षाद्गवता शंकरेण तत्र प्रादुर्भूय तस्या निवारणं कृत्वा स्वस्यैव
अकिपरिक्षणाय वैश्वरूपेणाननादि कथयित्वा सर्वपरिवारजनैः सह तस्या
महानन्दाया वैश्वयायाः शिवलोकं प्रति गयन्तम्, तस्परिवारजेनेववशिष्टयोर्द्वै-
वहनसमये वन्यनाद्रियुच्य दूरं पलायितयोस्तयोः कुम्भकुटमर्कटयोः स्वस्वकालेन
मरणे सति मर्कटस्य राजपुत्रत्वं कुम्भकुटस्य चाभात्यपुत्रत्वं संप्रति संग्राममिति
पराक्षरेण राजपुत्राभात्यपुत्रयोः पूर्वजन्मवृत्तान्तकथनम्, ... २१० १

२१ अथ राजा भद्रसेनेन तस्य राजकुमारस्य अविव्यङ्गायविषये पराक्षर्युनिं प्रति
पृच्छायां कृतायां पराक्षर्युनिना तस्य सुधर्मोन्मत्तस्य राजपुत्रस्याद्यादिनात्सामेऽङ्गि
स्युर्भविव्यतीति भविव्यक्तयन्तम्, तच्च्युत्वाऽतिदुःखितं भद्रसेतभूपं प्रति बोध-
वचनैः समाश्रास्य तस्य सुधर्मोन्मत्तस्य राजपुत्रस्य स्युर्निवारणाय रुद्राध्यायजपा-
मुत्पन्नकथनम्, अथ राज्ञः आर्थनया रुद्राध्यायपाठपूर्वकं तेन पराक्षर्युनिनां
व्रततपःसदाचारसंपन्नैर्ब्राह्मणैः सह तस्य राजकुमारस्य प्रतिदिनमभियेके क्रिय-
माणे समयेऽर्ह्यकस्मात्ख्यामात्रं मूर्च्छनां प्राप्य पुनः सद्य एव प्रबोधनम्, तदानीं
तेन कुमारेण मूर्च्छनावस्थायां स्युयोः शिवदूतस्य चागमनपूर्वकं शिवदूतकृत-
स्युत्पराभवकथनम्, ततः पराक्षरादिभिः सर्वैर्भक्तिभिस्तस्य राजकुमारस्याशी-
वचनं प्रदाय तस्मिन्ने राज्ञेऽभयशंसनम्, ततो राज्ञा सर्वेषां ब्राह्मणानां विपुल-

भोजनप्रदानादिना सत्कारकरणम्, ततः स्वपुत्रेण पराक्षर्युत्पन्नस्युत्पत्तिमहर्षिभ्यश्च
सह सिंहासन उपविष्टस्य सुप्रसन्नस्य तस्य भद्रसेनपुत्रस्य समीपे महायोगिनः
श्रीनारदमहर्षेरागमनम्, ततो भद्रसेनेन राज्ञा कृतपूजात्तत्क्रियेण समीपे महायोगिनः
प्रति 'तव पुत्रं नेतुं यमस्यात्रागमने सति शंकरेण त्रैपितेन वीरभद्रेण यमस्य
शासनं कृतम्' इति वर्णनं यमेन वीरभद्रस्य प्रणामपूर्वकं स्तुतिकरणानंतरं वीरभ-
द्राद्यमोचनादिवृत्तान्तवर्णनं च, 'रुद्राध्यायपठनपूर्वकामिपेचनप्रभावात्तव पुत्रस्य
स्युर्भूमीतिवारणं जातमस्यायुतवर्षपर्यन्तमायुः सकलसौख्यावाप्तिश्च भविव्यति'
इत्याशीः प्रदाय नारदस्य गमनम्, पराक्षरादिमहर्षीणां च सहपुत्राय राज्ञ आशीः
प्रदाय स्वस्वाश्रमगमनम्, इत्थं रुद्राध्यायप्रभाववर्णनम्, ... २११ २

२२ अथ शिवभक्तिमाहात्म्यप्रतिपादकपुण्यमयपुराणकथापठनश्रवणविधिपूर्वकफलवर्णन-
म्, पुराणश्रवणमाहात्म्यवर्णनसंगेन जारकर्मप्रवृत्तयोर्वेदुराख्यब्राह्मणाद्यमभिवन्दु-
लाख्यतल्पन्योर्द्वैचान्तवर्णनम्, तत्र जारकर्मणा वैश्वयासक्तेन विदुराख्यब्राह्मणा-
धमेन नित्यं जारेण सह संगतामपि कस्मिंश्चिदेकस्मिन्दिने जारेण सह रतासक्तो
जारिणीं स्वभार्यां दृष्ट्वा तां प्रति संताड्य 'त्वं जारिभ्यो रतिं दत्त्वा तेभ्यो धनमादाय
मह्यं वैश्वयै धनप्रदानाय देहि तेनाहं वैश्वयायां रमित्ये त्वं जारै रमस्व' इत्युक्त्वा
प्रतिदिनमुद्योग्यधमयोस्तयोर्दुराचारे प्रवृत्तिः, इत्थं कियता कालेन तस्य ब्राह्म-
णाद्यस्य मरणानंतरं किंचिदुल्कान्तस्यौवनयास्तस्या विदुलाख्याया जारोत्पन्नौर्नि-
जपुत्रैः स्वकीयैर्बाधवैश्च सह कदाचित्सर्वविकोपे गोकर्णक्षेत्रं प्रति यात्रार्थे गम-
नम्, तत्र गत्वा कस्मिंश्चिदेवाल्ये पौराणिकेन पुराणे वाच्यमाने तथा विदुल्या
तस्य पौराणिकस्य मुखापुराणश्रवणसमये 'जारसक्तानां नारीणां स्मरन्मन्दिरे
यमकिङ्कराः संतप्तलोहपरिचं क्षिपन्ति' इति यमयातनावृत्तावं श्रुत्वा सततकृत-
स्वकीयजारदुष्कर्मस्मरणसंतप्तमहदयया तथा विदुल्या रक्षसि तं पौराणिकं
ब्राह्मणं प्रति गत्वा निजदुष्कर्मपरिश्रान्तय उपायविज्ञासया प्रश्नकरणम्, ततस्तेन

कथनम्, सुनेर्महालक्ष्मीदर्शनम्, अगत्यसुनिता, महालक्ष्मीस्तोत्रकरणम्, महालक्ष्म्याऽगस्त्याय वरप्रदानम्, अगत्यस्याग्रे प्रयाणं च.... २३ ३

६ परोपकारप्रशसनम्, श्रौतौलशिवरादिपुण्यस्थानदर्शनेन सुक्तिश्रेणिक काशीमहत्त्वमिति लोपासुद्रप्रशनः, तीर्थमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेन काशीशिवमहत्त्वकथनम्, सर्वतीर्थानि काशीक्षेत्रप्रापकाणिति काशीश्रैष्ठ्यद्योतनं च.... ३० ३

७ शिवशमाल्यस्य मथुरापुरीस्थद्विजस्य स्वदेहे समागतां जरां दृष्ट्वा चिन्तोद्गराः, सतपुरीयात्रार्थं गृहद्विद्विजस्य प्रयाणम्, अयोध्यायात्रां समाप्य प्रयागे समागमनम्, प्रसङ्गेन प्रयागमाहल्यवर्णनम्, द्विजस्य काशीयात्राकथनम्, तस्य महाकालपुरीप्रयाणम्, तत्रप्रसङ्गेनमहाकालमाहल्यकथनम्, मायापुरीतीर्थयात्राकथनम्, द्विजस्य मायापुरी देहावसानम्, पुण्यशीलसुशीलनामकैष्णवगणधिश्रितस्वर्णविमानमास्थाय द्विजस्य नभोवत्सरोहणं च.... ३३ ३

८ मायाख्यायां सुक्तिपुर्यां सृतस्य शिवशर्मणो द्विजस्य कथं मोक्षानवाप्तिरिति लोपासुद्रासतीप्रश्नः, मायादिपु पद्पुरीपु साक्षात्सायुज्यं नास्तीति दर्शयितुं शिवशर्मणो विष्णुगणसंवादात्मकः, द्विजप्रश्नासुरेण पिशाचगृह्यक्रमान्धर्वलोकस्थितपुरसंपादितसदाचारवर्णनम्, यमलोकमागतस्य द्विजस्य शिवशर्मणः सत्कारपूर्वकपूजनार्थं धर्मराजस्यागमनम्, धर्मराजस्य सौम्यमूर्तेः सौम्यवर्चसि श्रुत्वा कथमिदमिति द्विजप्रश्नः, यमस्य रूपद्वयनिरूपणप्रसङ्गेन संक्षेपतो यमलोकवर्णनं च.... ३८ ३

९ आसुरेलोकवर्णनम्, सूर्यलोकवर्णनम्, सूर्योपासनावर्णनप्रसङ्गेन गायत्रीमन्त्रमाहात्म्यनिरूपणम्, अर्घ्यप्रदानविधिनिरूपणं च.... ४३ ३

१० सहस्राक्षपुरवर्णनम्, अचिष्मत्याख्यवोतिहानपुरवर्णनम्, कृशासूरपत्तिकथनप्रसंगेन ज्योतिष्मतीपुरीस्थशिवशानाख्यसुनीतिहासकथनम्, शुचिष्मतीकथनानुसारेण सुनेः काशीक्षेत्रे गत्वा चरेश्वरशिवलिङ्गसमीपे तपोऽनुष्ठानकथनम्, त्रयोदशे मासि

वालरूपेण लिङ्गे शिवदर्शनम्, अभिजापांशुकस्तोत्रकथनम्, शिवाह्वरलभेन सन्तुष्टस्य सुनेः स्वगृहे प्रयाणं च.... ४६ ३

११ कालान्तरेण विश्वानराच्छुचिष्मत्यां गर्भाधानम्, शुभंभुङ्क्ते, सुतोत्पत्तिः, ज्ञातकर्मादिस्मरानिरूपणम्, हस्तसामुद्रिकं, बोध्यं नारदोक्तं वैश्वानराख्यस्य बालस्य गण्डानां श्रुत्वा मातापित्राः शोककरणम्, अपमृत्युरणाय सुनिकुमारस्य काश्यां लिङ्गं संस्थाप्यानुष्ठानकरणम्, वृत्रीयसन्वसरे वप्रदानाय समागतस्य कुलिशाशुधस्य सुनिकुमारं प्रति वचनम्, 'नाहं त्वत्तो वरान्यहीतुमुत्सहे' इति वचः श्रुत्वा इन्द्रस्य कुलिशापतनोद्योगं विलोक्य सुनिकुमारस्य मूर्च्छावगमः, तत्रैव शिवप्रादुर्भावः, शिववरदृष्टान्तरस्य दिक्प्रवृत्तिवादिप्राप्तिवर्णनं च.... ५१ ३

१२ नैर्ऋतलोकवर्णनम्, विन्ध्यादृष्यां पल्लीपतेः पिंगाक्षस्य विश्वनाथपुरीं प्रति यातुकामस्य सार्थस्य श्राणपरिक्षणार्थं प्राग्दानाहो कपालव्यंक्तिः, वारुणलोकवर्णनम्, कर्दमस्य प्रजापतेः पुत्रस्य शुचिष्मतो जलक्रीडायां शिशुमारेण सस्याह्वरणम्, सरसि मंत्रं श्रुत्वाऽपि सुतं पूजायामधिकासक्तस्य सुनेः सविधे शिवगणेन सार्थशुभारस्य बालकस्यानयनम्, शुचिष्मतो सुनिकुमारस्य काश्यां शिवलिङ्गं संस्थाप्य तपश्चरणम्, शिवप्रतादाद्धारुणलोकसंप्राप्तिश्च.... ५७ ३

१३ जगत्प्राणस्य पवनस्य गंधवतोपुरवर्णनम्, कश्यपपुत्रस्य पूतात्मनः श्रीकाशीक्षेत्रे लिङ्गं संस्थाप्य तपश्चरणम्, तस्य शिवाहो कपालव्यंक्तिप्रथमम्, गृह्यकेश्वरस्यालकावतीपुरीवर्णनम्, कश्मिन्त्यनगरे यज्ञदत्तनाम्नो ज्ञान्गणस्य नाम्ना गुणनिधिर्यगुणनिधिर्युतासक्तो मद्यपः पुत्रो बभूव तस्य मात्रा बहुकालं प्रच्छन्दुराचारस्य सुतस्य दुष्कृतं संभ्रयता पित्रा स्वगृहनिष्कासनम्, स्वार्थं दीपदशोद्योत्तेन लिङ्गमौलिमोहरस्य बहुपोषितस्यास्य शिवरात्र्यां शिवाख्येऽन्नापहरणाह्वानेन तितस्य कलिङ्गेऽशराजुपुत्रत्वप्राप्तिवर्णनम्, तत्र तस्य शिवाख्येषु दीपदानात्मकान्तरे विश्वःसुतवमभिप्रास्य दुःसहत्पश्चरतः शिवसख्यालकाराख्यादिलान्भवर्णनं च.... ६१ ३

१४ मन्त्रभक्तितोषानिपुटीवर्णनम्, अजीकनायदिन्द्रगणशापितोषानलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, चन्द्रलोकवर्णनम्, ब्राह्मणो मानसाहस्युत्तरस्य सोमस्य वाराणस्यां लिंगं विधाय तपुरे महात्मप्रकरणम्, शिवप्रसादात्तस्य गोश्रयलोककथनं च. ... ६६	२० ययुनतटे मधुवने स्थितस्य ध्रुवस्य तपस्यावर्णनम्, इन्द्रोपितनानाविधतपोविध- निरूपणम्, ध्रुवस्य साक्षाच्छ्रीभगवतो दर्शनं च. ६६
१५ यक्षप्रजापतेः पश्चिदिन्द्रप्राथे रोहिण्यादिभिः सप्तविंशतिभिः कन्यारिभिरकपतिला- भयं लिंगं संस्थाप्य वाराणस्यां तपःकरणाच्छिब्रवरागुसारतः सोमं पतिमासाण संगतितस्य तन्मन्त्रलोकरुण संक्षेपतो वर्णनम्, अत्रिपुरास्य सोमस्य गुरुभार्याप- हरणम्, मन्त्रमन्त्रसोयुक्कथनम्, युद्धं निवार्य ब्राह्मणो वचनाबन्धस्य बृहस्पतये तारासमर्पणम्, तस्यां ब्रुमस्योत्पत्तिः, बुधकृतशिवाराधनम्, बुधस्य शिववरालो- कपालव्याधिवैश्वर्यलक्षणं च. ... ६८	२१ ध्रुवकृतश्रीभगवत्तोत्रनिरूपणम्, 'ज्योतिश्चक्रस्याधारपदं ते दास्यामि तथापि मया- सह काशीं याहि तत्र लिंगार्चनं कृत्वा कृतकृत्यो भव' इति ध्रुवं सन्दिश्य तेन सह भगवतः काशीपुर्यां प्रयाणम्, तत्र ध्रुवस्य लिंगस्थापनेन कृतकृत्यत्वमासाद्य स्वयुद्धे प्रयाणं च. ९०
१६ समरे देवीगतितानां दानवेन्द्रान्धकसेनिकानां संजीवनीमन्त्रतो भार्गवशुक्रेण पुन- रजीवनम्, देवमार्थनया शिवेन रंदिक्केश्वरद्वारा शुक्रमानाद्य स्वगुले तस्य निक्षेपणम्, अन्धकस्य सक्षेप्यस्य प्रपथेः सह युद्धवर्णनम्, युक्ततः शुक्रस्य चक्षिणीःसरणम्, शुक्रस्य वाराणस्यां तपश्चरणाच्छिब्रप्रसादतो लोकधिपत्यविवर- प्राप्तिवर्णनं च. ... ७१	२२ महर्जनतपोलोकवर्णनम्, सत्यलोके समागतानां ब्राह्मणा सह संवादाः, द्विजप्रशंसन- पूर्वकं ब्रह्मकृतकाशीवर्णनं च. ९५
१७ श्रीशिवस्य शालस्थलतो भृगो निपतितत्सर्वेभिर्यद्वैल्लोहितस्योत्पत्तिः, शिवप्रसा- दात्तस्य लोकधिपत्यादिकथनम्, अत्रिपुरस्य शिवप्रसादाद्यै वाराणस्यां तपः- करणम्, शिवस्य वरप्रसादाद्योक्तपतित्ववैवगुरुकृत्वलाभः, मार्तण्डासंज्ञात्रित्तृतौ श्रयार्थां अनैशरोत्पत्तिकथनम्, तस्य वाराणस्यां तपश्चरणाद्योक्तपालकृत्वमहगुल्ब- तलाभवर्णनं च. ... ७६	२३ भूलोकच्छिब्रलोकपर्यन्तं योजनप्रमाणकथनम्, शिवोपासनतो विष्णोरालसासत्यप्रा- प्तिकथनपूर्वकं शिवकृतविष्ण्वभियेकवर्णनं च. ९९
१८ ब्राह्मणानसम्पुष्टमरीच्यविपुत्रसप्तर्षिलोकवर्णनम्, अकन्धतीनक्षत्रस्थानदर्शनादिवर्ण- नं च. ... ८१	२४ द्विजस्य मायापुर्यां मरणतो विष्णुलोकं ब्राह्मणो वत्सरपर्यन्तं बृहद्विधोपभोगप्राप्तिः, तत्र पुण्यक्षये नन्दिवर्धनप्राप्ते भूपत्वमासाद्य प्रजारखनकर्तुरस्य काशीमाहा- त्म्यश्रवणसंजातहर्षस्य काश्यां प्रयाणम्, विश्वधारागुह्यात्तत्र शिवप्रसादां विधाय बृहन्नकालेश्वराल्यस्यापितिशिवलिङ्गापे तपस्यतः परीक्षणार्थमागतेन शिवेन 'परी- क्षणोत्तरं सह तेन सब्रह्मिकस्य राज्ञस्तसिगन्नेव लिंगे लयो भविष्यति इति विष्णु- गणप्रतिपादितशिवशर्मद्विजजन्माधिश्रितिवर्णनम्. १०१
१९ शिवुरंकाश्रितस्य सापत्तात्रा तिरस्कृतस्य ध्रुवस्य मातृवचनात्तपस्यार्थे विपिन- प्रवेशः, तत्र सप्तर्षिसमागमः, तस्मिं द्वादशाक्षरमन्त्रसुपदिभ्य सुनीनासन्तर्धानं च. ८२	२५ अगस्त्यमुनेः सभार्यस्य श्रीगिरिं प्रदक्षिणीकृत्य स्कन्दवने कुमारदर्शनम्, अगस्त्य- कृतस्कन्दतोत्रम्, काशीमाहात्म्यश्रितिवषये स्कन्दं प्रति मुनिप्रदत्तः, स्कन्दनिरूपित- काशीवासफलकथनं च. १०४
२० ययुनतटे मधुवने स्थितस्य ध्रुवस्य तपस्यावर्णनम्, इन्द्रोपितनानाविधतपोविध- निरूपणम्, ध्रुवस्य साक्षाच्छ्रीभगवतो दर्शनं च. ६६	२६ अधिभुक्तक्षेत्रोत्पत्तिवर्णनम्, चक्रपुष्करिणीतीरे विष्णोस्तपोवर्णनम्, मणिकर्णिकाया वस्यत्तिवर्णनम्, मणिकर्णिकाहानविधिकथनं च. १०७
२१ ध्रुवकृतश्रीभगवत्तोत्रनिरूपणम्, 'ज्योतिश्चक्रस्याधारपदं ते दास्यामि तथापि मया- सह काशीं याहि तत्र लिंगार्चनं कृत्वा कृतकृत्यो भव' इति ध्रुवं सन्दिश्य तेन सह भगवतः काशीपुर्यां प्रयाणम्, तत्र ध्रुवस्य लिंगस्थापनेन कृतकृत्यत्वमासाद्य स्वयुद्धे प्रयाणं च. ९०	२७ गंगामाहात्म्यवर्णनम्, दशहराल्लोत्रकथनं च. ११३

३२ शिवाधिष्ठानपरिवतः काश्यांगंगालानान्हापातकोपातकशमनवर्णनम्, कलिगद्देशे
वाहीकनाम्नः कस्यविन्नाममात्रद्विजस्य शृपलीपतेररण्ये व्याघ्रेण मारणम्, सास्थि
तन्मांसं समादाय गच्छतो गृध्रस्यान्यगृध्रेण युद्धम्, दैवतस्तदश्वतो गंगजले
पतन्तेन गंगजलसंगमान्हाथ्ययम्, नानाविधपातकशालनाय कुम्भीपाकादिनर-
केषु प्रक्षिप्तस्यापि तस्य वाहीकस्य सुखावाप्तिं विलोक्य सर्वेषां विसयकरणम्,
अन्ते विमानमारुह्य वाहीकस्य स्वेलोकप्रयाणम्, गंगामहात्म्यकथनं च. ११५ १
३३ अशक्तानां खानतुल्यकलावाप्तिभिच्छूनं महाबौधयतिवारकश्रीगंगसाहस्रनामस्तोत्र-
वर्णनम्. १२२ १
३४ मणिकर्ण्यौ भगीरथनृपानीतगंगसंगमात्सेवामहात्म्याधिष्यकथनम्, दक्षिणोत्तर-
भागोऽसिचरणवास्थितिकथनम्, देहलीविनायकस्य शिवाज्ञां विना अन्तः प्रवेशं
कुर्वतां विद्रोहपादनाय नियोजनम्, धनंजयवणिगिदिहासकथनम्, काश्या
वारणसीनामनिर्वचनं च. १३६ १
३५ ब्रह्मणः शिरश्छेत्तुं शिवात्कालराजस्योत्पत्तिः, शिवनिदाकारिव्रह्माशिरश्छेदात्काल-
राजस्य क्वापलिक्रयेण काश्यां प्रयाणम्, तत्र गतस्य कालभैरवस्य शृष्टलत्राया
ब्रह्महत्यायाः पातालगमनम्, तत्र कपालमोचनतीर्थे सर्वेषां पातकशालनाय
कालभैरवस्थितिवर्णनं च. १४१ २
३६ गूर्भीभद्रनामकथ्यश्च शिवाराधनात्कनककुण्डलाख्यमार्यायां हरिकेशाभिधयुजन्म-
कथनम्, बाल्यावस्थामारभ्य शिवासक्तस्य हरिकेशस्य पितुस्ताडनभयाद्ब्रह्माग्नि-
गतस्य काश्यां प्रयाणम्, पार्वतीं प्रति शिवनिरूपितानन्दकान्तवर्णनम्, आन-
न्दकान्तेन हरिकेशस्य तपःसन्तुष्टमेहेश्वरादण्डपाणित्वकथनम्, दण्डपाणयष्टक-
कथनं च. १४७ २
३७ ज्ञानवापीनामकतीर्थोत्पत्तिवर्णनपूर्वकतन्नाममाहात्म्यवर्णनम्, काशीनिवासिहरि-
स्वामिकन्याया ज्ञानवापीं सेवमानायस्तदूपमोहितविद्याधरेणाहरणम्, मलय-

पर्वते विद्याधरेण सांभं राक्षसस्य युद्धवर्णनम्, युद्धे राक्षसविद्याधरयोः परस्पर-
प्रहारेणैव मरणाद्धरिस्वामिकन्याया विद्याधरं प्रति मन्यमानाया देहपरित्याग-
कथनम्, उभयो राजदेहमासाद्य तत्र चित्रपटाविलोकनानन्तरं विवाहः १५५ २
३८ मात्यकेतुकलाधरयोस्तयोः काशीप्रयाणम्, तत्र काशीयात्रां विधाय ज्ञानवापी-
निकटे शिवोपदेशाद्विमानमारुह्योभयोः शिवलोकगमनकथनम्, ज्ञानवापीमाहा-
त्म्यकथनं च. १६१ १
३९ काशीप्रापकब्राह्मणसदाचारवर्णनप्रसङ्गेन नित्यकतव्यवर्मानिरूपणम्. १६४ २
४० सदाचारवर्णनप्रसङ्गेन द्विजानां ब्रह्मचर्यधर्मनिरूपणम्. १७४ २
४१ सुलक्षणां स्त्रियं विना गृहस्थश्रमस्य न त्तिद्धस्तस्माद्विस्तरेण खीलक्षणनिरूपणम्.
४२ अष्टविधविवाहवर्णनम्, द्विजार्दानां काशीप्राप्तिकस्य शुभाचारस्य विस्तरेण
कथनं च. १८२ १
४३ द्विवेदासन्तुपतिहासकथनप्रसङ्गेनाविमुक्तं क्षेत्रे अविमुक्तेशशिवलिङ्गोत्पत्तिकथनम्. १८५ ३
४४ काशिकाश्वेत्रगमनविद्वान्विधायिद्विजादिनिपिद्धाचारस्वरूपवर्णनम्, गृहस्थाश्रमिणां
विहिताचारनिरूपणं च. १८८ १
४५ वानप्रस्थयतिधर्माणां विस्तरेण निरूपणे योगाख्यातम्. १९३ १
४६ निकटासन्नमृत्युचिह्नकथनपूर्वकं श्रीक्षेत्रकाशीमाहात्म्यमिश्रितकालवच्चनोपायकथनम्. २०० २
४७ द्विवेदासे काश्यामुपित्वा सुबो राज्यं शासति सति सर्वेषां विश्वेश्वरादिदेवानां सुबं-
परित्यज्य मन्दराचलगमनम्, द्विवेदासराज्ये प्रजासौख्यवर्णनम्, सुबं परि-
त्यज्य अग्रेरपि स्वर्गगमनम्, तद्विलोक्य राज्ञा व्याहृतस्य स्वसामर्थ्यस्य
वर्णनं च. २०२ २
४८ विद्यनाथभवान्योर्मन्दरगिरिचरे स्थितयोः काशीविधोगदुःखवर्णनम्, द्विवेदासत्पस्य
काशीक्षेत्रपरित्यागार्थं शिवेन योगिनीगणप्रेषणवर्णनं च. २०६ १
४९ चतुःपट्टिथोगिनीनां शिवाज्ञया काशीपुरे राज्ञो द्विवेदासस्य विद्वान्ार्थं प्रवेशकथनम्,
तासां नामनिरूपणं च. २१० १

- ४६ दिवोदासस्य विभ्रसुरस्य काश्यां बहिर्निष्कासनाय शिवादिष्टव्यागमनम्, दिवो-
दासराज्ये नानाविधप्रयत्नेन चिष्टद्रान्वेषणोद्यतस्य रेवद्धादशधा आत्मानं विभज्य
काश्यामेव निवासकथनम्, लोलाकस्थानकथनम्, तत्तीर्थयात्राविधिमाहात्म्य-
कथनं च. २११ २
- ४७ उत्तरार्ककुण्डनिरूपणम्, तत्र स्थिताया द्विजकन्याया मातापित्रोर्मरणान्तरमुत्त-
रार्कसमीपे तपश्चरणम्, तस्यै गौर्या स्वसखीत्वरूपवरप्रदानम्, उत्तरार्ककुण्डमा-
हात्म्यनिरूपणं च. २१३ २
- ४८ कुण्डपुत्रस्य सांबस्य नारदापमानात्कुण्डशापप्रसवकुष्ठरोगावागमकथनम्, तत्परिहा-
राय काश्यां तस्य स्वनाम्ना कुण्डं विधाय तपश्चरणाद्रोगनिवृत्तिः, कुण्डमाहात्म्य-
सहितसावाहित्यमाहात्म्यकथनं च. २१५ १
- ४९ पाण्डवानां वनवासप्रसङ्गेन काश्यां गमनम्, तत्र द्रौपद्या सूर्याराधनम्, तस्यै सूर्यतः
स्थालीप्राप्तिः, द्रौपद्याराधितरवेः स्थाननिरूपणम्, मयूखादित्यमाहात्म्यवर्णनं च. २१७ १
- ५० उज्जैःश्वसो वर्णविषये कदूविनतयोर्वीदकथनम्, तत्र कापट्येन विनतायाः पराम-
वात्कदूदास्यकरणम्, मातुर्दास्यापनोदाय गरुडस्य सुधाहरणवर्णनम्, विनताग-
रुडयोः काश्यां शिवलिंगस्थापनपूर्वकं तपश्चरणम्, तयोर्वरदानपूर्वकस्वखोल्का-
दित्यस्थानमाहात्म्यकथनं च. २२० १

इति श्रीकाशीखण्डपूर्वार्धम् ॥ (४-१) ॥

॥ अथ काशीखण्डोत्तरार्धम् ॥ (४-२) ॥

- ५१ अरुणादित्यमाहात्म्यवर्णनम्, विनतादास्यकारणकथनम्, वृद्धहारीतोपासितद्वष्टादि-
त्यमाहात्म्यकथनम्, विष्णुवचनात्काश्यां शिवलिंगं प्रतिष्ठाप्य सूर्यस्य तपश्चर-
णम्, तस्य केशवादित्यनामप्राप्तिपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्, विमलगंगायमादित्यानां
संक्षेपतो वर्णनं च. २२६ १

- ५२ दिवोदासस्य यतिनिष्कासनाय शिवप्रभितस्य चतुराननस्य द्विजवेपेण काश्यां दशसं-
ख्याक्राश्रमेधकरणत्तीर्थस्य दशाश्रमेधनामकरणकथनम्, तत्तीर्थमाहात्म्यवर्णनं च. २२९ १
- ५३ शिववेधितानां योगिनीमानुषिधानां काश्यामेव शिवलिंगानि संस्थाप्य तत्रैव स्थितानां
स्थितिं परिज्ञातुं दिवोदासस्य निष्कासनाय च शंकुकर्णादीनां शिवाज्ञया काशीप्र-
याणवर्णनम्, काशीवर्णनं च. २३१ २
- ५४ शम्भोरत्यन्तप्रियकपर्दिगणस्थापितशिवलिंगमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेन चार्लीकिसंज्ञक-
द्विजैतिहासकथनम्, तत्कृतपिशाचोद्धारवर्णनम्, पिशाचमोचनतीर्थयात्रामाहा-
त्म्यकथनं च. २३५ १
- ५५ पिगलादिगणस्थापितशिवलिंगमाहात्म्यनिरूपणम्, ये ये गणाद्याः काशीस्थितिं
विलोकयितुं शिवेन प्रेषितास्तेषामपुनराद्युतं विलोक्य काश्यां शिवाज्ञया गणे-
शस्य प्रवेशवर्णनं च. २३७ २
- ५६ गणेशस्य व्यौत्तिपिकद्विजवेपमाश्रित्य काश्यां प्रवेशवर्णनम्, स्वमायया पुरीस्थिताने-
कजनमोहं विधाय राज्ञोऽन्तःपुरे गणेशस्य राजस्रोभिः सहोऽऽलापादिवर्णनम्,
दिवोदासस्यपसमागमे राज्ञो वर्णनपूर्वकं गणेशेन तस्यै ज्ञाक्षणागमनपूर्वकज्वाक्षण-
कृतोपदेशरूपसविष्यकथनं च. २३९ १
- ५७ अथ शिवेन कृतायां गणेशस्तुतेः प्रसंगतो वर्णनम्, गणेशस्य दुर्धिराजनामकथनम्,
भगीरथहृदिश्चन्द्रादिगणेशस्थानकथनं च. २४१ १
- ५८ अथ गणेशेऽपि विलंबिते चिन्तापरवर्षेण शिवेन दिवोदासस्य कथित काशीत उवाच-
नाय विष्णुनिरूपणम्, काश्यां विष्णोर्नाताविधस्थाननिरूपणम्, विष्णुलक्ष्मी-
गरुडैः सांगतपरिज्वाजिकाशिष्यरूपैर्वीरैर्द्वैधर्मस्थापनप्रकारवर्णनम्, प्रजा अधर्म-
रुचीः कृत्वा गणेशवचनानुसारेण द्विजरूपस्य विष्णो राज्ञे शिवलिंगस्थापनोपदे-
शकथनम्, शिवलिङ्गस्यच्यर्च्य राज्ञो दिवोदासस्य विमानमारुह्य कैलासपुर-
प्रयाणवर्णनं च. २४५ १

- ५९ वेदशिरसो मुनेः शुचिसत्ससं दृष्टा स्खलिततोर्यस्य वीर्यात्कर्म्योदात्तिकथनम्, तस्या धृतपापाख्यायाः कथायाः पितुर्वचनात्तपश्चर्याकरणम्, ब्रह्मगो वरदानान्तर्यामिणः पावित्र्यविशेषताप्राप्तिकथनम्, तां दृष्ट्वा धर्मस्य कामोदोपनात्परस्परं ज्ञापनसङ्घेन तयोर्दीनदत्त्वप्राप्तिकथनम्, गंगायमुनासरस्वतीकिरणधूतपापधर्मनन्दंगमालम्बनदीतीर्थकथनम्, तन्माहात्म्यकथनं च. २५१ १
- ६० अग्निविदुमुनिद्वयविष्णुस्तुतिवर्णनम्, तत्र विदुमाधवावस्थानवर्णनम्, विन्दुमाधवा-माहात्म्यवर्णनं च. २५४ २
- ६१ आदिकेशवादायकेशवादेवैष्णवस्थानानां संक्षेपतो वर्णनम्, विदुमाधवनिरूपित-नानास्थानतद्यात्रादिनिरूपणम्, विदुमाधवकथनाद्भिर्विदुमुनेः सुदर्शनचक्रसं-स्पर्शासिद्ध्युज्यलामनिरूपणं च. २५८ १
- ६२ दिव्योदासमुपे विष्णुकथनानुसारेण कैलासपुरं प्रविष्टे विष्णवादीनां मन्दरे हरस-न्निधौ शिवानयनार्थं गमनम्, शिवद्वयकथनरूपितार्थवर्णनम्, कपिलतीर्थे वृषध्व-जग्राडभुविकथनं च. २६४ १
- ६३ जैगिष्यमुनिपुत्रोत्पत्तिवर्णनम्, तस्य शिवाद्वरप्राप्तिकथनम्, ज्येष्ठशमाहात्म्यकथनं च. २६७ १
- ६४ मन्दराचलादगतं शिवं सगणं साम्बं द्रुपुं नानातीर्थगतानां द्विजानां शिवदर्शनम्, शिवप्रणीतकाशीक्षेत्रद्वयकथनं च. २६९ १
- ६५ पराक्षरशरमाड्यथशरजाबालिश्वरकन्दुकेश्वरादिनानाविधशिवलिङ्गमाहात्म्यकथनम्. २७२ १
- ६६ शैलेश्वरादीनां काशीक्षेत्रत्रिथिताशिवलिङ्गानां निर्णयकथनम्. २७४ १
- ६७ गौरीं प्रति शिवनिरूपितरत्नेश्वरशिवलिङ्गमाहात्म्यकथनम्, कस्याश्चिन्नर्तक्याः शिव-राज्यां रत्नेश्वरसमीपे नर्तनगानादिना जागरणाच्च शिवप्रसादेन देहान्तरे वसुभूति-नामकगन्धर्वराजतनयाद्वलाभवर्णनम्, रत्नावलीनाम्न्यास्तस्या गन्धर्वकृत्याया रत्नेश्वरवर्षिष्ठप्राग्भावात्परसम्ब्रज्यतकविहादिचरितवर्णनम्, दाक्षायणीश्वर-माहात्म्यकथनं च. २७८ १

- ६८ महिषासुरपुत्रस्य गजासुरस्य शिधिबरादत्यावध्यस्य शिवेन शूलेन विनाशनम्, कृत्तिकासंधरोत्पत्तिकथनम्, कृत्तिकासेनामाहात्म्यकथनं च. २८३ २
- ६९ नानाविधस्थानस्थितानां शुभदानामष्टयष्टिसंख्याकानामायतनानां काश्यां समागम-कथनम्. २८६ १
- ७० वेतालादिपरिवारसहितानां नवकोटिसंख्यचण्डानां काशीरक्षणाय स्थानस्थाने स्था-पनवर्णनं च. २९० १
- ७१ रुद्रैत्यपुत्रस्य पुंभिरज्यस्य दुर्गामुरस्य त्रैलोक्यराज्यकर्तुर्निर्वाय स्वनिकटे तमानेनुं भगवत्याः कालरात्रेः प्रेषणम्, कालरात्रिवचनान्तसैन्यस्य दुर्गद्वैत्यस्य भगवत्याः समीप आगमनम्, युद्धोद्यत्तं दुर्गसैन्यं विलोक्य देवांगरीराज्यस्युत्सववर्णनम्, दुर्गासुरस्य भगवत्या सह युद्धवर्णनं च. २९२ २
- ७२ भगवतीशरीरोत्पन्नशक्तीनां नामनिरूपणम्, दैत्यदेवयुद्धवर्णनम्, दुर्गद्वैत्यवध-सन्तुष्टदेवद्वन्द्वदुर्गादेवैस्तुतिकथनम्, दुर्गाभैरवपूजनफलकथनं च. २९६ १
- ७३ पार्वतीं प्रति शिवनिरूपितोकारादिचतुर्दशलिङ्गगणनम्, ओंकारेशोतचित्तिवर्णनप्रसंगेन ब्रह्मकृतोकारस्तुतिकथनम्, ओंकारेशलिङ्गमहात्म्यनिरूपणं च. २९९ १
- ७४ पाद्मकल्पीयभरद्वाजसुदमनस्य विद्यामध्यात्म्य विरक्तस्य रेवातीरेऽमरकटकक्षेत्रे गगनान्तो मुनेर्दर्शनम्, गगमुनिनिरूपितोकारमाहात्म्यवर्णनं च. ३०४ २
- ७५ जसजन्मान्जितपापनिवारणैकक्षत्रिलोचनेनश्वराविर्भावकथनम्, तन्माहात्म्यनिरू-पणं च. ३०८ १
- ७६ मणिमणिम्यानिर्भतत्रिंशोचनमासादित्यपरावतद्वन्द्वेतिहासकथनपूर्वकं त्रिलोच-नाख्यशिवलिङ्गमाहात्म्यकथनम्. ३१० १
- ७७ कन्देरेषु (माहात्म्यकथनमसङ्गे नोजयिनीस्थिताद्विजयशरकेतिहासकथनम्. ३१४ १
- ७८ यमधर्मारोहितवैश्वराख्यशिवलिङ्गमाहात्म्यनिरूपणम्. ३१५ २
- ७९ धर्मतपःसाक्षिणां कौरविक्षुनां शिववररक्षैश्चासदातिरयनपूर्वकं धर्मे रामाहात्म्य-कथनम्. ३१७ २

॥ अथश्रीस्कान्दे महापुराणे पञ्चममावन्त्यखण्डम् ॥ ५ ॥

॥ अथावन्त्यखण्डे प्रथममावन्त्यक्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (५-१) ॥

- १ अथादौ परममङ्गलकारिणः श्रीमहाकालदेवस्य स्तवनाम्, महाकालवनामाहात्म्यं सुशुभोर्व्यासस्य सनत्कुमारसमीप आगमनम्, सनत्कुमारव्याससंवादास्मभः, तत्र सनत्कुमारोऽयं महाकालवनाशंसावर्णनम्, ५ ... ५
- २ कल्पारभे सृष्ट्युत्पत्तिवर्णनम्, ब्रह्मविष्णुमहेश्वराणां सृष्टिगतिवर्णनम्, देवकृतेश्वर-सृष्टिवर्णनम्, ब्रह्मणः पञ्चमकपालच्छेदनात्कपालधारणात्कपालीति नाम्ना देवैः शिवालिङ्गस्थापनम्, ... २ ... २
- ३ ब्रह्मणो मस्तकंगलिताद्गिरात्कुण्डलिपुरुषस्योत्पत्तिवर्णनम्, ब्रह्माज्ञया तस्य शिववि-नाशार्थं, शिवाग्ने गमनम्, शिवस्य विष्णवाश्रमे गमनम्, विष्णुना शिवाय दक्षि-णभुजसमर्पणम्, विष्णवसृष्टसंभवस्य पुरुषस्य ब्रह्मत्वेदजातस्य पुरुषस्य च युद्ध-वर्णनम्, शिवविनाशार्थं राक्षसेप्रणाल्याप्तदोषस्य ब्रह्मणः प्रायश्चित्तविधानव-र्णनम्, ... ३ ... ३
- ४ सनत्कुमारव्याससंवाद्यसंगेन वैश्वानरोत्पत्तिवर्णनम्, ... ४ ... ४
- ५ नरनारायणयोर्बैद्यार्थं प्रति गमनम्, ताभ्यां जगद्धिवार्थं तपःकरणम्, तद्वनं दृष्ट्वा घृष्टेन शंकरेण पादगदिकान्प्रति वरप्रदानम्, तत्र नरनारायणदर्शनम्, पादपवचनाच्छिवस्य तत्रैवावस्थानम्, शिवदर्शनार्थं ब्रह्मणोर्देवानां तत्रागमनम्, ७ तद्वने शिवदर्शनाभावार्थेऽर्थज्ञसमारंभणम्, सहस्रसमापर्वन्तं तपस्तप्त्वा तपोऽस्ते शिव-दर्शनम्, देवैः शिवस्तुतिकरणम्, शिवेन देवैभ्यो वरप्रदानम्, शिववचनालिङ्ग-स्थापनम्, कपालमोक्षणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, ... ८ ... ८

- ७ महाकालवनवासविधिवर्णनम्, महाकालवने वासे कुर्वतां पुरुषाणां फलप्राप्तिवर्णन-पूर्वकं महाकालमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११ ... ११
- ८ सनत्कुमारव्याससंवाद्यसंगेन महाकालवने दानमाहात्म्यवर्णनम्, शिवगोयीः कलेहे जायमाने तत्र कलकलेश्वरोत्पत्तिवर्णनम्, कलहनाशनकुण्डोत्पत्तिवर्णनम्, कल-हनाशनकुण्डे दानमाहात्म्यवर्णनम्, अप्सरस्तीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्, अप्सर-सां तीर्थे दानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्, अप्सरःकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, ... १२ ... १२
- ९ माहिपकुण्डोत्पत्तिवर्णने माहिपेधधारिणो हालहलनामकराक्षसस्य शिवेन युद्ध-वर्णनम्, शिवेन राक्षसस्य पराजयं कृत्वा तत्रैव लिङ्गस्थापनम्, माहिपकुण्डरु-सरोमाहात्म्यवर्णनम्, १४ ... १४
- १० कौटुम्बिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ... १४ ... १४
- ११ पारिजातकुसुममालां गृहीत्वा विद्याधरपतेर्वासववत्सनि गमनम्, तत्र नृत्यकारिण्यै भक्तकौपे तेन तन्मालाप्रदानम्, तथा मालया मोहितां तां मेनकां दृष्ट्वा नृत्यसंग-च्छक्रेण विद्याधरस्य शापप्रदानम्, शक्याज्ञया विद्याधरपतेरनृत्यामागमनम्, तत्र तीर्थे स्नानेन विद्याधरपतेः स्वस्थाने गमनम्, विद्याधरतीर्थमाहात्म्य-वर्णनम्, ... १५ ... १५
- १२ मर्कटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, शीतलातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, ... १५ ... १५
- १३ स्वर्गद्वारमाहात्म्यवर्णनम्, ... १५ ... १५
- १४ चतुःसमुद्रमध्यप्रदेशे स्थितस्य राजस्थलतीर्थस्य माहात्म्यम्, तत्र सुशुभ्रांजस्य सुदर्शनाख्यया पत्न्या घृष्टेन दारभ्यकुःनिना चतुःसमुद्रस्नानेन पुत्रप्राप्तिरूपफल-कथनम्, दारभ्यवचनाच्छिवाराधनाय सुशुभ्रस्य गन्धमादने गमनम्, शिव-वाक्यादवत्सां तस्य गमनम्, चतुःसमुद्राराधनेन चतुःसमुद्राणां मृतत्वेन दर्शनम्, चतुर्भिरन्धिभिः पार्थिवाय वरप्रदानम्, तत्रैव तीर्थस्थापनम्, चतुःसमुद्र-माहात्म्यवर्णनम्, ... १५ ... १५

विषयाः

- अध्यायाः
- १५ शङ्करवापीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, शिवेन सूर्याराधनां कृत्वा तत्रात्रा स्वर्लिङ्गस्थापनम्, ... १६ १
- शंकरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्, ... १६ २
- १६ नीलगान्धर्वीप्रभावमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र श्राद्धादिकरणेन खानदानादिभिश्च महा-
पुण्यफलप्राप्तिकथनम्, ... १७ १
- १७ सनत्कुमारवारावसंवादप्रसङ्गेन दशाश्वमेधतीर्थमाहात्म्यवर्णने मन्वादिभिः खानेन
दशाश्वमेधफलं सम्पादितमित्यादिसहस्राब्दितेन ब्रह्मणा निशादेव्याः स्मरणम्,
एकानंशादेव्युत्पत्तिवर्णने तारकासुराराक्षसपीडितेन ब्रह्मणा तस्याः स्थापनम्, ... १७ १
- तथा तारकविनाशार्थं ब्रह्मण उपायकथनम्, ... १८ १
- एकानंशादेवीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, ... १८ १
- १९ शिवपार्वत्योरशक्रौडासमये तत्र स्थले चण्डप्रचण्डदेत्ययोरारामनम्, पार्वत्या तयोः
परामभवकरणम्, हरसिद्धिरिति शङ्करेण पार्वत्या नामकरणम्, हरसिद्धितोर्थ-
माहात्म्यवर्णनम्, ... १८ १
- २० वटयक्षिणीमाहात्म्यवर्णनम्, पिशाचकतीर्थमाहात्म्यम्, शिभागुंफेश्वरतीर्थमाहात्म्य-
वर्णनम्, अगस्त्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, दुण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, डमरुकेश्वरमा-
हात्म्यवर्णनम्, अनादिकल्पेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, सिद्धेश्वरवीरभद्रचंडिकामाहा-
त्म्यवर्णनम्, स्वर्णजालेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, महाभायामाहात्म्यवर्णनम्, ... १८ २
- २१ हनुमकेश्वरमाहात्म्यवर्णने रावणवधानन्तरं रामादीनामयोध्यायां गमनम्, तत्र
राज्याभिषेकवर्णनम्, लिङ्गं याचितुं हनुमता लंकां गत्वा विभीषणाज्ञया लिङ्गं
गृहीत्वाऽबन्त्यामामगमनम्, सरस्तीरे लिङ्गं संस्थाप्य हनुमतः खानकरणम्, हनुम-
खानान्ते लिङ्गस्याऽचलनं दृष्ट्वा शिवाज्ञया तत्रैव तस्य लिङ्गस्य स्थापनम्, ... १९ १
- २२ यमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, रुद्रसेरोमाहात्म्यवर्णनम्, ... १९ २

- २३ महाकालयात्रावर्णनम्, यात्रामाहात्म्यवर्णनम्, ... कुमारस्याऽभ्यासत्यागा-
२४ सुंमतिनामकब्राह्मणस्य कैशिकपत्न्यां जातस्याग्निशर्मणः नित्यप्राणिहिंसनशीलत्वात्सप्तर्षिनाग-
वर्णनम्, अग्निशर्मणकृतदुष्टसंगतिवर्णनम्, अत्रिचवचनार्द्रहं गत्वा तस्य पापभागित्वेन
तान्द्विऽग्निशर्मणा तद्वधोपायकरणम्, अत्रिचवचनार्द्रहं गत्वा तस्य पापफलभोगस्याखी-
स्वपरिवारं प्रति प्रश्नकरणम्, ततस्तौगृहस्थितैः पित्रादिभिः पापफलभोगकरणम्,
करणं श्रुत्वाऽग्निशर्मणा पश्चात्तपः कृत्वा महर्षीन्प्रति शरणं गत्वा प्रार्थनाकरणम्,
ततोऽग्निमहर्षिदत्तमन्त्रस्योपासनात्पापनिच्छृतिवर्णनम्, ततः कालोत्तरेण वल्मीक-
सम्भवाद्वाल्मीकिरिति महर्षिभित्तस्याभिधानकरणम्, तेन वाल्मीकिना कुश-
स्थलीं गत्वा शिवमाराध्य स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, वाल्मीकीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ... २१ २
- २५ शुक्रेश्वरभीमेश्वरगौश्वरकामेश्वरचूडामणीश्वरचण्डीश्वरादितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, ... स्थितानां
२६ कालवनस्य सौन्दर्यपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्, कालवनस्यासमन्तात्सर्वदिक्षु स्थितानां
पिंगलेशादिदेवतानां माहात्म्यवर्णनम्, कल्पसप्तकमाहिमवर्णनम्, पंचेशानीयाना-
माहात्म्यम्, अद्वैतेश्वरमाहात्म्यम्, ब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, मन्दाकिनीतीर्थ-
माहात्म्यवर्णनम्, ... २१ २
- २७ अंकपादाख्यस्थानमाहात्म्यवर्णने बलरासकृष्णयोर्जन्मकर्मनिरूपणम्, सांदीपन्ये
गुरुदक्षिणां दातुं प्रवृत्तयोस्तयो रामकृष्णयोः समुद्रस्थं शंखासुरं हत्वा यमलोके
गमनम्, तत्र यमस्य पराजयं कृत्वा सांदीपनिपुत्रं गृहीत्वा तयोर्गुरुसमीप आग-
मनम्, अवंत्यामङ्कपादाख्ये लिङ्गस्थापनम्, मूर्तिपञ्चकमाहात्म्यवर्णनम्, ... २४ १
- २८ चन्द्रादित्यमाहात्म्यम्, करभेश्वरमाहात्म्यम्, गुणेशमाहात्म्यम्, कुमुभेश्वरज्येश्वरयो-
र्माहात्म्यवर्णनम्, शिवद्वारमाहात्म्यवर्णनम्, मार्कण्डेयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ब्रह्मे-
श्वरमाहात्म्यम्, ब्रह्माणिकुण्डमाहात्म्यम्, यज्ञवापीमाहात्म्यम्, पशुपतिरुद्रपु-
रुषुंकेदारकुंडकरीकुंडजागंधचक्रतीर्थीर्दिमाहात्म्यवर्णनम्, सोमवतीलिङ्गसो-
मेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, ... २६ २

अध्यायाः	विषयाः	प० पृ०	अध्यायाः	विषयाः	प० पृ०
२९	अनरकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रसंगेत नरकवर्णनं नरकयातनादिकां च वर्णनम्, नरकाप्राप्तिसाधनकथनं च.	२९	३९	महाकालवनमाहात्म्यवर्णनम्.	४३
३०	अनरकतीर्थं दीपदानमाहात्म्यम्, तत्र पूर्णाविधिविधानकथनम्, दीपदानेन वीर्यतेजोविद्युद्धमाप्त्यादिकथनम्.	३९	४०	शिवब्रह्मसंवादो कनकशृंगविधानपुरीवर्णनम्.	४३
३१	केदारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, जटातीर्थशुंगतीर्थेन्द्रतीर्थचंद्रेश्वरकुण्डेश्वरगोपतीर्थचिपितातीर्थानंदेश्वरामेश्वरद्वितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रामेण पितुर्दशरथस्य श्राद्धकर्मकरणम्, सौभाग्यतीर्थघृततीर्थयोगेश्वरीदेवीबालावतीसुबोधकसुधेश्वरविपुनतीर्थपत्तनेश्वरसूर्यविराजनायकामोदकाद्वितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३२	४१	कुशस्थलीमाहात्म्यवर्णनम्.	४४
३२	शक्रवचनार्जुनेन केदारेवस्थापनम्, श्रीकृष्णवचसाऽर्जुनेन सूर्यस्तंभनम्, संतुष्टेन सूर्येण तस्मै वरप्रदानम्, अर्जुनेन सूर्यस्तुतिकरणम्, सूर्याज्ञया तत्रैव नरादित्येतिनाम्ना सूर्यस्य स्थापनं च, नरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	३२	४२	अवन्यभिधानपुरीमाहात्म्यवर्णनम्.	४४
३३	श्रीकृष्णेन सूर्यस्तवनकरणम्, केदारेवादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	३४	४३	उज्जयिन्यां त्रिपुरासुरेण ब्रह्माणसुद्विषय तपस्वरणम्, ब्रह्मणा तस्मै वरप्रदानम्, त्रिपुरासुरपीडितानामिन्द्रादीनां शिवाग्ने गमनम्, शिवेन तेभ्योऽभयदानम्, शिवाज्ञयन्द्रादिभिरवन्यां चामुण्डोपास्तिकरणम्, चामुण्डावचनाच्छिडेन दैत्यपराजयकरणम्, तत्र त्रिपुरदानवस्य उज्जितत्वादुज्जयिनीति नाम्ना तस्य पुरस्य प्रतिद्विवर्णनम्, उज्जयिनीमाहात्म्यवर्णनम्.	४५
३४	स्कन्दजन्मकथावर्णनम्, तत्र शंकरेण कामस्वलनम्, अभिना शिववीर्यप्राशनम्, गंगायां वीर्यत्यागः, छातुमागतानां पट्टशक्तिकानामुदरे तस्य वीर्यस्य प्रवेशः, ततः स्कन्दोत्पत्तिः, शक्तिभेदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३६	४४	रत्नाभावाद्रत्नोत्पादनार्थं समुद्रमंथनं कृत्वा ततो निर्गतस्य पीयूषस्य ब्रह्मणार्थं देवासुरयोर्विवादे समुपेक्षे भगवता मोहिनीरूपमास्थायामृतविभगे क्रियमाणे देवपंक्त्यां कपटेन स्थितस्य राहोः शिरश्छेदकरणम्, तत्र राहुकेतुपीडानिरस्तनार्थं तीर्थनिर्माणम्, राहुतीर्थसाहात्म्यवर्णनम्, रत्नकुण्डखानमाहात्म्यवर्णनम्, पद्मावतीपुरीनाममृत्तान्तवर्णनम्.	४७
३५	अगस्त्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	३६	४५	कुमुद्वतीपुरीशोभावर्णनम्, कुमुद्वतीप्रभावमाहात्म्यवर्णनं च.	४७
३६	प्रतिकल्पस्थभिन्नभित्तलिंगानां नामनिर्दानपूर्वकं तीर्थवर्णनम्, अन्धकासुरयुद्धसमये शिवस्थापितस्य नरदीपतीर्थस्य साहात्म्यवर्णनम्.	३८	४६	महाकालवनवर्णने नन्दनवनवर्णनम्, कामधेनुवर्णनम्, अमरावतीपुरीनाममृत्तान्तवर्णनम्.	४८
३७	ओंकारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, अमयेश्वरलिंगमाहात्म्यम्, अंगारकीचतुर्थीत्रितमाहात्म्यवर्णनम्.	३९	४७	विशालाल्यापुरीमाहात्म्यवर्णनम्.	४९
३८	देवीचंडीकृतं पराभवसप्तहस्रानान्धकासुरेण शिवस्तुतिकरणवर्णनम्, शिवेन तत्रावन्यां चामुंडादीनां मातृणां स्थापनम्, मारुकापूजनविधिवर्णनम्, अन्धकस्य शिवगणत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्.	४०	४८	निमोपादारभ्य चतुरशीतिकल्पपर्यन्तं कालप्रमाणनियमवर्णनम्.	५०
			४९	कपालधारिणः शिवस्य वैकुण्ठे भिक्षार्थं गमनम्, भिक्षादानसमये विष्णोरगुल्यां शिवेन शूलेन ग्रहारे कृते विष्णोरगुलितोऽष्टकप्रवाहनिर्गमनम्, तस्यैव प्रवाहस्य नदीरूपेण परिणतस्य शिप्रानाम्ना प्रसिद्धिकथनम्, बाणासुरकृष्णयुद्धवर्णनम्, तत्र शिवविष्णवोयुद्धे मिथोऽप्रेषणम्, शैवस्वरवेष्णस्वरयोर्मध्ये शैवस्वरस्य पराभव-	

वर्णनम्, तस्य स्थावस्य ज्वरतीति नाम्ना प्रसिद्धिवर्णनम्, ज्वरतीतीर्थमाहात्म्य- वर्णनम्.	५१	?
पापनाशिनोतीर्थवर्णनप्रसङ्गेनागर्भचारिणो द्रुगस्य राज्ञो भ्रुगयार्थमरण्ये गगनम्, निशि गद्यक्षे मोटकं चक्षुः तद्वैच राज्ञो निद्राकरणम्, ततो राजमस्तके सर्पपत- नम्, सर्पक्षणेन पीडितस्त्रात्रे गगद्गतानामागमनम्, ततो अमलोकगतस्य राज्ञो गगगातानासमये वायुसमक्षितस्य तच्छरीरस्य शिप्रायां पतनम्, तेन पुण्येन द्रुगस्य शिप्यलोकं गगनम्, गगनभद्रतवादे शिप्रायाहात्म्यवर्णनम्.	५२	१
विद्यार्थी शिप्यस्य नागलोकं गगनम्, शिक्षाल्भ्यावाचात्रस्थैकविंशतिकुण्डस्थस्य सर्वाभूतस्य प्राक्षेपेन भीतेः पन्नगेवीर्युक्तिस्तवनम्, सर्वपन्नगेः शिप्रां गत्वा शिप्यसंघनकरणम्, तेन युद्धेन तत्राऽभूतोद्भवानाम्ना कुण्डस्थापनम्, अमृतो- द्भवमाहात्म्यवर्णनम्.	५३	१
दिरण्याक्षपीडितैरिन्द्रादिभिर्द्विपालोकं गत्वा ब्राह्मणं सर्वगुत्तान्ताकथनम्, ब्रह्मदेवेन देवेभ्यो जयविजययोः आपकारणकथनम्, दिरण्याक्षदिरण्यकशिष्वोर्जन्माकर्णे- कथनम्, दिरण्याक्षवधाय वराहवत्वारवर्णनम्, वराहाहृतः शिप्राया वत्पत्ति- वर्णनम्, शिप्रापान्दोर्भाषणम्, शिप्रामाहात्म्यवर्णनम्.	५४	१
गङ्गाफलवने सुरसरस्वतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, विशाचगोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र देवलक्षितस्य कथानवर्णनम्.	५५	१
नीलगंगामाहात्म्यवर्णनम्.	५७	२
रेवाजलविमर्शं भूमिं दृष्ट्वा तदुद्धारार्थमगस्तेन विन्ध्ये तपश्चरणम्, तत्तपश्चर- त्राया विन्ध्यत्रासिन्या उज्जयिन्यां गगनम्, विन्ध्यत्रासिनीविमलोद्गतीर्थमाहा- त्म्यवर्णनम्.	५७	२
माधाच्छेत्रेऽनकद्रसरोमाहात्म्यवर्णनम्, क्षातासंगमतीर्थवर्णनं सूर्यजुसूर्ययोर्विवाहा- नन्तरं गगनगुनैर्यत्पत्तिवर्णनम्, क्षातासंगमतीर्थमाहात्म्यम्.	५८	२

५७ गयातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र गयातीर्थप्रशंसायां तुण्डरश्रमपीडितानां सर्वेषां देवानां ब्रह्मार्घे गगनम्, ब्रह्मादिभिर्दिग्गुलोकं गत्वा विष्णुस्नानकरणम्, विष्णु- नुश्या सर्वेषां गयातीर्थं गगनम्.	६०	१
५८ गयातीर्थं सभंजकविद्यानपूर्वकश्रद्धाकर्माहात्म्यवर्णनम्.	६०	२
५९ गयाथेनस्थफल्गुनरीमाहात्म्यवर्णनम्, आदिगानुद्धारागाधिष्णुपुत्रीगयाहोद्युगदा- भरवेदिनाऽश्वयत्वेतमुत्तिकरीशिलाऽच्छोद्यदितिर्षु स्नानदानफलमाहात्म्यम्, तत्र ऋषिपत्नीनारदसंवादे नारदेनर्षिपत्नीब्रतमाहात्म्यवर्णनम्.	६२	१
६० पुरुषोत्तममाहात्म्यवर्णने लक्ष्मीनारायणसंवादादशरीरेण मलगाशमाहात्म्यवर्णनम्, अधिसासे प्रयनियमादिविधिविधानकथनम्, मलिच्छुनमासे स्नानदानादिमाहा- त्म्यवर्णनम्.	६२	२
६१ अधिसासे गङ्गाकालवचनासमाहात्म्यम्, पुरुषोत्तमपूजाक्रममाहात्म्यम्, जटेश्वर- देश्वरतीर्थस्नानमाहात्म्यम्, भार्गवरामतीर्थमाहात्म्यम्, कौशिकीवटीसमाहात्म्यम्, अधिसासे स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्.	६४	१
६२ गोमतीकुण्डमाहात्म्यम्, फाशानाहात्म्यम्, गोमतीकुण्डे स्नानादिपुण्यफलप्राप्ति- वर्णनम्.	६४	२
६३ कन्धेश्वरखगतासंगमवरेश्वरजगन्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र बलिपीडितैर्दोर्धमा- लोकं गत्वा सर्वबलितृत्तनिवेदनम्, प्रमाणा विष्णोराराधनार्थगुपायकथनम्, तत्र ब्रह्मदेन्द्रादिदेवसंवादादप्रसंगेन विष्णुसहस्रनायकथनम्, सप्तसप्तनागफलशुक्तिकथ- नम्, तामनावतारादिकुण्डस्थापनद्युत्तान्तामाहात्म्यवर्णनम्.	६५	१
६४ वीरेश्वरकालभैरवतीर्थवर्णनम्, तत्र भैरवाष्टककथनम्.	७०	२
६५ नागालयतीर्थप्रस्तावे जनमेजयास्तिककथनकथनम्, नयकुण्डनामनिर्देशनपूर्वकमाहा- त्म्यवर्णनम्, रमासरस्तीर्थमाहात्म्यम्.	७१	२
६६ नृसिंहजन्मकथनावर्णनपूर्वकं नृसिंहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	७२	२

- ६७ कुटुम्बेश्वरमाहात्म्यवर्णने दक्षमहादेवादितपश्चर्यावर्णनम्, ... ७२ ... २
 ६८ देवप्रवागतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, आनन्दभैरवतीर्थमाहात्म्यम्, अखण्डेश्वरतीर्थवर्णने
 ब्रह्मदत्तस्य महापापिनोऽपि तत्र मरगाद्ब्रह्मलोकप्राप्तिवर्णनम्, नारदब्रह्मसंवाद्-
 प्रसंगेनाखंडसरस्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, ... ७३ ... २
 ६९ कर्कराजतीर्थमाहात्म्यम्, विद्युत्प्राचिंस्तीर्थवर्णनम्, चातुर्मास्यफलवर्णनम्, ... ७४ ... १
 ७० विन्दुरोस्म्यसरस्तीर्थमाहात्म्यम्, तीर्थसंख्यापरिगणनपूर्वकं क्रमेण ज्ञप्तमनिर्देशकर-
 णम्, देवयात्रांतर्गुह्यीसर्वतीर्थयात्रानुक्रमणिकादिकथनम्, ... ७५ ... १
 ७१ अन्तीक्षेत्रमाहात्म्यफलश्रुतिवर्णनम्, ग्रन्थोपसंहारवर्णनम्, ... ७७ ... १
 इत्याद्यन्वयखण्डे प्रथममन्वीक्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (५-१) ॥

अथावरयखण्डे द्वितीयमवन्तीस्थचतुरशीतिलिंगमाहात्म्यम् ॥ (५-२) ॥

- १ अथ चतुरशीतिलिंगमाहात्म्यप्रस्ताव उपासहेश्वरसंवादात्मकः, तत्र प्रथममहात्म्येश्वर-
 रलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रसंगेन पुरैतिहासवर्णनम्, तत्र देवानां सुखप्राप्त्यर्थं
 कुंभयोनिना दैत्यान्दत्त्वा पश्चात्तार्येन हत्यादोषमीतेनेश्वराराधनां कृत्वा शिवाबुद्ध-
 या स्वनाम्ना शिवलिंगास्थापनम्, तस्यागस्त्येश्वरलिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्, ... ७९ ... २
 २ अथ गुहेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मंक्षणकम्पिणा तपस्तत्त्वा कस्मिंश्चित्समये
 कराच्छाकरसनिर्गमनेनाश्रयं प्राप्य नर्तनकरणम्, तेन सर्वेषां स्थावरजंगमानां
 संजातं नृत्यं दृष्ट्वा देवानांः शिवलोकं गमनम्, शिवेन तस्य मंक्षणकस्य शंकारिरास-
 करणम्, शिवाज्ञया महाकालवने लिंगास्थापनम्, मंक्षणकपेक्षुक्तिप्राप्तिवर्णनम्,
 गुहेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ... ८० ... २
 ३ अथ हुंडेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र हुंडनामकशैवगणस्यैन्द्रसमायां गमनम्, तत्र
 नृत्यमानां रंसां दृष्ट्वा काममोहितस्य हुंडस्येन्द्रेण ज्ञापनदानम्, ततो मानुष्यं

- प्राप्य हुंडेन महाकालवने शिवमाराध्य स्वनाम्ना लिंगास्थापनम्, हुंडेश्वरतीर्थलि-
 गमाहात्म्यवर्णनम्, ... ८१ ... २
 ४ अथ डमरुकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रुरुपुत्रेण वज्रद्वयेन सह युद्धे पराजयं
 प्राप्तानां सेन्द्रादिदेवानां ब्रह्मलोकं गमनम्, ब्रह्मणः शरीरतो निर्गतायाः सक्-
 न्यकायाः कृत्याया वज्रेण समं युद्धवर्णनम्, वज्रकृतकृत्यापरामभवर्णनम्,
 कृत्यादिभिरीथाराधनाकरणम्, ईश्वरवज्रयोर्युद्धवर्णनम्, ईश्वरैरितडमरुणा
 वज्रनाशकरणम्, ततस्तत्र डमरुकेश्वरेतिलिंगास्थापनम्, डमरुकेश्वरलिंगमाहा-
 त्म्यवर्णनम्, ... ८२ ... १
 ५ अध्यानादिकल्पेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, ... ८३ ... १
 ६ अथ स्वर्णजालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पर्वत्या सह क्रीडतः शंकरस्य वीर्य-
 प्राप्तेन वहिना तदाहृद्यमनार्थं गंगायामवलोकनकरणम्, ततो वहेः काञ्चनना-
 मकप्रथमापत्यस्य दर्शनेन सर्वत्र वादप्रचलनम्, तमनर्थे दृष्ट्वा वहिना शंकराय
 काञ्चनपुत्रस्य समर्पणम्, शंकराज्ञया काञ्चनस्य महाकालवने गमनम्,
 काञ्चनेन तपस्तत्त्वा ईश्वरवचनात्स्वनाम्ना लिंगास्थापनम्, स्वर्णजालेश्वरलिंगा-
 माहात्म्यवर्णनम्, ... ८४ ... १
 ७ अथ त्रिविष्टपेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र नारदवचनान्महाकालवने त्रिविष्टपैलि-
 गस्थापनम्, त्रिविष्टपेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, ... ८५ ... १
 ८ अथ कपालेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र महाकालवने पैतामहयज्ञे हस्ते कपालं
 धृत्वा शंकरस्यागमनम्, शंकरस्य कुचेलेषं दृष्ट्वा ब्राह्मणैरुपमानकरणम्, ततः
 शिवेन तत्र यज्ञमण्डपे कपालं निधाय गमनम्, तदसहस्रनैर्ब्राह्मणैर्मण्डपाद्भिः
 कपालप्रक्षेपणम्, ततः सहस्रावधिकपालानां दर्शनम्, तदद्भुतं दृष्ट्वा सविस्मये-
 ब्राह्मणैः शिवस्तवनकरणम्, कपालेश्वरनाम्ना लिंगास्थापनम्, कपालेश्वर-
 लिंगदर्शनेन ब्रह्महत्यादिमहापातकविनाशकमाहात्म्यवर्णनम्, ... ८६ ... १

- २० अथ प्रतीहारेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रममाणयोरुसामहेश्वरयोर्द्वारि स्थितेन प्रतीहारेण नन्दिनाऽज्ञातेन बह्निनाऽन्तःपुरे प्रवेशकरणम्, तेन रुष्टेन शिवेन नन्दिने शापप्रदानम्, तेन शापेन नन्दिना ग्रथिव्यां महाकालवने गत्वा प्रतिहारे-
श्वरोरिति नाम्ना शिवलिङ्गस्थापनम्, तत्रसादेन नन्दिनः पुनः शिवलोकं प्रति गम-
नम्, प्रतिहारेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १५
- २१ अथ कुम्भेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कीशिकात्यस्य भूपस्य प्रारजन्मनि नित्यं कुम्भेश्वरभक्षणान्नाद्यचूडत्तशापेन प्रतिनिधि कुम्भेश्वरप्रतिः, तच्छाप-
नाशार्थं महाकालवने पश्चिमोचिनिविमोचनात्यलिङ्गपूजनम्, तेन तस्य कुम्भ-
दत्वप्राप्तिनिवृत्तिः, कुम्भेश्वरलिङ्गस्थापनम्, कुम्भेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १५
- २२ अथ कर्कटेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र धर्ममूर्त्याख्यनृपतिवसिष्ठसंवाद्प्रसंगेनैश्व-
र्यप्राप्तिकारणं जिज्ञासमानेन तेन पृष्टेन वसिष्ठेन 'तत्र प्रारजन्मनि कृतेन पातकेन कर्कटत्वप्राप्तौ केनचिद्वायसेन कर्कटेश्वरीरं धृत्वा शिवायै पातितं ततोऽन्तकाले शिवदर्शनमभावेनैतस्मिन् अन्यैश्वर्यप्राप्तिः' इति वृत्तान्तकथनम्, कर्कटेश्वरलिङ्ग-
माहात्म्यवर्णनम्. १७
- २३ अथ मेघनादेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मदांधाल्येन राज्ञा दौर्जन्याद्यज्ञक्रिया-
णामकरणेन भूतले वृष्ट्यभावाद्देवानां ब्रह्मलोके गमनम्, ततो ब्रह्माज्ञया देवानां महाकालवने गमनम्, तत्र देवैर्मेषप्रतिष्ठापितालिङ्गस्तवनम्, तस्य लिङ्गस्य पूज-
नेन वृष्टिप्राप्तिवर्णनम्, अतस्तस्य मेषथापितस्य लिङ्गस्य मेघनादेश्वरैरितिनामक-
रणम्, मेघनादेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १७
- २४ अथ महालेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्: १८
- २५ अथ सुक्तीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र महाकालसमीपस्थे सुक्किलिगे त्रयोदशवर्ष-
पर्यन्तं नारायणं ध्यायतो सुक्किनामकविप्रस्यप्रेऽकस्मात्सत्यचिद्ब्रह्मधरस्यागमनम्,
विश्वदर्शनेन लिङ्गदर्शनेन च व्याधस्य दौर्जन्यं गत्वा सौष्टवप्राप्तिवर्णनम्, व्याधेन

- जले स्थित्वा तपश्चरणम्, अष्टाश्वरसंज्ञेयते तस्यं मुक्तिः, तत्स्थाने प्राप्तस्य कस्यचिद्ब्रह्मत्रायास्यापि तन्मंत्रश्रवणेन मोक्षवर्णनम्, व्याघ्रेण पूर्वजन्मकथात्मक-
कथनपूर्वकमात्मनः शापकारणकथनम्, तयोर्व्याघ्र-मुक्तिद्विजयोर्महाकालवने गम-
नम्, तत्र लिङ्गस्थापनम्, सुक्तीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १५
- २६ अथ सोमेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रोहिणीं विनाऽन्यसु चन्द्रस्याप्रीतिं दृष्ट्वा क्रोधेन दक्षेण दत्तस्य शापस्य निवृत्त्यर्थं सोमस्य सत्यलोके गमनम्, तेन ब्रह्मणा सह वैकुण्ठं गत्वा विष्णोःस्तवकरणम्, विष्णुब्रह्मया सोमस्य महाकालवने गम-
नम्, तत्र लिङ्गस्थापनम्, तेन सोमस्य यदमरोगशाशान्तिवर्णनम्, सोमेश्वरलिङ्गमा-
हात्म्यवर्णनम्. १००
- २७ अथान्तरेकेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र नरकयातनाक्रमवर्णनपुरःसरं निर्मित्वा पुण्यवाहुल्येऽपि किञ्चित्पतेन यमलोकगमनम्, पुनरन्तरेकेश्वरदर्शनेन सर्वपाप-
क्षये जाते विमानमारुहेन्द्रलोके गमनम्, यमयातनोपभोगकारिणां प्राणिनां दुःखेन दुःखितस्य निर्येमकृतं सान्त्वनम्, अन्तरेकेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०२
- २८ अथ जटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र वीरधन्वतो राज्ञः कथाकथनपूर्वकं जटेश्वरमाहा-
त्म्यवर्णनम्, जटेश्वरलिङ्गस्थापनादिवर्णनम्. १०४
- २९ अथ रामेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रैकविंशतिवारान्निःश्वत्रियां ग्रथिवीं कृत्वा शंभुं-
त्यादोषनिवर्णार्थं तानतीर्थक्षेत्राणि भ्रान्त्वा दोषाभावमदृष्ट्वा नारदोपदेशाज्जा-
मदग्ने रामस्य महाकालवने जटेश्वरसमीपे गमनम्, तत्र तपस्तप्त्वा दोषान्नांशं दृष्ट्वा स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, रामेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १०५
- ३० अथ च्यवनेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र च्यवननामकविणा शर्यातिराजकन्यां धृत्वा ततो महाकालवने तपस्तप्त्वा स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, च्यवनेश्वरलिङ्गमा-
हात्म्यवर्णनम्. १०६

३१	अथ सण्डेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र त्रियत्रतपुत्रस्य भद्राश्वराजस्य कुंभगोवि- चपनानमाहाकालवने गगनम्, तत्र खण्डितव्रतपूर्णतायै लिंगस्थापनम्, खण्डेश्व- रलिंगमाहास्यवर्णनम्.	१०८	१
३२	अथ पत्तेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	१०८	२
३३	अथानन्देश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्रानमित्रयुतेनानन्देन केनचित्कारणेन माहा- कालवने गत्वा स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, आनन्देश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	१०९	२
३४	अथ केशवेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र पाण्डवनामकत्राह्मणस्य कन्थागिरित्तकं तपस्तप्त्वा कन्थानाम्ना लिंगस्थापनम्, कन्थेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	११०	१
३५	अथेन्द्रेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र द्राणुत्रस्य कुशध्वजस्य स्वर्गतः पातनात्कुलेन ब्राह्मणा स्वजटाकुपाटत्र भृगो पातनाद्गुत्रासुरोत्पत्तिस्ततो बुत्रासुरेन्द्रयोर्बुध इन्द्रस्य पराभवः, बुधं जेतुं बुधस्वतेराज्ञया शकस्य महाकालवने गगनम्, तपःप्रभावेन युत्रासुरे हत्वा तत्रत्याद्योपनिवृत्तये तत्र लिंगस्थापनम्, इन्द्रेश्वरमाहास्यवर्णनम्.	१११	३
३६	अथ मार्कण्डेयेश्वरमाहास्यवर्णनम्, तत्र मार्कण्डेयजन्मकथावर्णनपूर्वकं माहाकाल- वने मार्कण्डेयेन स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, मार्कण्डेयेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	११२	१
३७	अथ शिवेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र रिपुशक्यकथानकवर्णनम्, शिवेश्वरसा- हास्यवर्णनम्.	११३	१
३८	अथ कुमुदेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र कुमुदाम्नीटाविष्कारत्वाकुमुदेश्वरेतिनामकर- णम्, कुमुदेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	११४	१
३९	अथान्द्रेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र शृंगारिदिना निजकूरबुद्धिविनाशाय माहा- कालवने लिंगं स्थापयित्वा तस्य पूजाकरणम्, तैत तस्य क्रूरभावनिवृत्तिः, तस्य लिंगसाक्रेश्वरनाम्ना प्रसिद्धिः, अन्द्रेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	११५	१
४०	अथ कुण्डेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र शिवपार्वत्योद्दिपाकृत्योर्मणिं केनचिन्न- मितेन शिवान्तर्यामिं दत्त्वा पार्वत्या शिवदर्शनेत्सुक्याऽन्तर्विघ्नकारिणं कुण्डनाम-		

कगणं प्रति स्थापयानम्, तेन कुण्डेन शापनिवृत्त्यर्थं महाकालवने स्वनाम्ना लिंग- स्थापनम्, कुण्डेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	११६	१
४१ अथ लुम्बेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र सामगनाक्षणवधात्पुत्रदत्तशापेन कुट्टित्वं प्राप्तेन लुम्बराजेन नारदोपदेशान्महाकालवने गगनम्, तत्र कुमुदाशनाय लिंग- स्थापनम्, सैकतेश्वरपरनाम्नो लुम्बेश्वरस्य लिंगस्य माहास्यवर्णनम्.	११७	१
४२ अथ गण्डेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र शिवजटाजूटतो भूस्यां गङ्गाप्रपातेन शिश्या- तेत गण्डेश्वरेतिनाम्ना भगिन्त्यस्थापितल्लिंगमाहास्यम्, गण्डेश्वरपूजनादिविधिमा- हास्यवर्णनम्.	११७	२
४३ अथान्तरेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र शिवगान्गाद्वारकपुत्रोत्पत्तिवर्णनम्, अ- न्तरेश्वरमाहास्यवर्णनम्.	११८	२
४४ अथान्तरेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र नवभद्रपीडितानामिन्द्रादीनां शिवादेशाब्धि- प्रायां गगनम्, उत्तरोपकृतं शिवलिंगस्थापनम्, उत्तरेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	११९	२
४५ अथ त्रिलोचनेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	१२१	१
४६ अथ वीरेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	१२४	१
४७ अथ तूपुरेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	१२७	२
४८ अथाम्बेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	१२८	२
४९ अथ प्रथुकेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	१२९	१
५० अथ स्थावरेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	१३०	१
५१ अथ शूलेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र देव्यांऽप्यकसुरस्य शूलेन नाशः विधाय शूलनाम्ना लिंगस्थापनम्, शूलेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्.	१३१	१
५२ अथोकारेश्वरलिंगमाहास्यवर्णनम्, तत्र शिवं वक्रातिर्गितेनोकारेण शिववंक्यास्था- पितस्योकारेश्वरलिंगस्य माहास्यवर्णनम्.	१३२	१

- ५३ अथ विश्वेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र विदूरथस्य राज्ञो ब्रह्मवधजनितदोषेण दुष्ट-
द्रादृशजन्यानि गृहीत्वा त्रयोदशे चण्डालत्वं प्राप्य शिवसंतिषी मृतत्वाद्धिवेश-
नात्त्रा पुना राजकुले समुत्पत्तिवर्णनम्, ... १३२ २
लिंगस्थापनम्, विश्वेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.
५४ अथ कंठेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कस्यचिच्छत्रुभिः पराजितस्य राज्ञो वसि-
ष्टाश्रमे गमनम्, तस्य वचनान्महाकालवने गत्वा राज्ञा लिंगस्थापनपूर्वकं पूजा-
करणम्, तेन निर्बन्धकराव्यश्रितरतः कंठेश्वरान्ना तस्य लिङ्गस्य प्रसिद्धिः,
कंठेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १३३ २
५५ अथ सिंहेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शिवप्राप्त्यर्थं गौर्यां तपसि क्रियमाणे ब्रह्मण
आगमनम्, ब्रह्मवचनान्कुट्टाया देव्या मुखतः सिंहेत्योत्पत्तिसत्सोपार्थं देव्याः
स्तनस्थ्यां दुग्धस्त्रावर्णनम्, पार्वत्याज्ञया सिंहस्य महाकालवने गमनम्, तस्य
गौरीवाहनत्वप्राप्तिवर्णनम्, तेन सिंहेन स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, सिंहेश्वरलिंग-
माहात्म्यवर्णनम्. ... १३५ १
५६ अथ रेवंतेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र सूर्यपुत्रेण रेवंतेन देवाञ्जित्वा कैलासे गमनम्,
शिववचनेन महाकालवनासागत्य तत्र स्वनाम्ना शिवलिंगस्थापनम्, रेवंतेश्वरलिंग-
माहात्म्यवर्णनम्. ... १३५ २
५७ अथ षण्ठेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शैवगणेन वंटेन शिवं त्यक्त्वा स्वपायन-
कौशले दशभिर्दुर्ब्रह्मलोकं गमनम्, नारदेन तत्र गतं तं दृष्ट्वा शिवाय कथनम्,
तेन वंटेन शिवेन वंटाख्यगणाय श्रापदानम्, तच्छ्रापनिवृत्त्यै नारदादिशान्मह-
कालवतं गत्वा शिवलिंगस्थापनम्, षण्ठेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १३६ २
५८ अथ प्राणेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र श्रियत्रतनारदसंबादे नारदस्य सावित्र्या
दर्शनम्, सावित्रीदर्शनेन नारदस्य वेदनाशः, तददृष्ट्वाऽऽश्रयेण पृष्ट्या सावित्र्या
संबधृतकथनम्, सावित्रीवचनान्नारदस्य प्रयागगमने निघ्रापणम्, श्रियत्रतेन

- ससं नारदस्यावन्तीस्थप्रयागे गमनम्, तत्र गत्वा लिंगस्य स्थापनं पूजनं च,
प्राणेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १३७ २
५९ अथ सिंहेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्राश्वत्थिरसो राज्ञो जैगीपव्यकपिलमहासुन्यो-
दर्शनम्, ताभ्यां दक्षितया मायया भगवत्स्वरूपं दृष्ट्वा आश्रयेण वरुणगमनम्,
तयोराज्ञया तेन राज्ञा महाकालवने गत्वा सिद्धिप्राप्त्यर्थं लिंगपूजनम्, सिंहेश्वर-
लिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १३८ २
६० अथ मत्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र सुगतिविग्रपुत्रेण मत्तेशेन लिंगस्य स्थापनं
पूजनं च, मत्तेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १३९ २
६१ अथ सौभाग्येश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्राश्वत्थाहननपृथकार्थया सुमत्या पति-
व्रियोगाद्विदुःखितया निजपतिप्राप्त्यर्थमुष्यादेशाङ्गिगपूजनम्, तत्रसादात्तस्याः
पत्युरागमनेन सौभाग्यप्राप्तिः, सौभाग्येश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १४० २
६२ अथ रूपेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पद्मराजस्य कण्वाश्रमे गमनम्, तत्र तेन
कण्वमदृष्ट्वा तत्कन्याया दर्शनम्, काममोहितेन तेन तथा सह व्यभिचरणम्,
तत्कण्वेन ज्ञानचक्षुषा दृष्ट्वा तयोः कुरुपभवनरूपशापप्रदानम्, ततः कण्वा-
ज्ञया तयोर्महाकालवने गमनम्, तत्र लिंगपूजनेन सुस्वरूपप्राप्तिवर्णनम्, रूपेश्वर-
लिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १४२ १
६३ अथ धनुःसाहस्रेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र विदूरथराजस्य कन्यायाः कुसुंभ-
दैयेन हरणम्, ततो विदूरथपुत्राभ्यां साकं तस्य दैत्यस्य युद्धम्, तत्र राज्ञा
विदूरथेन स्वपुत्रयोः पराभवं वन्यनत्वप्राप्तिं च ज्ञात्वा तंस्वराजयार्थमुत्सयतुङ्गया
महाकालवतं गत्वा लिंगपूजनम्, तेन पूजनप्रभावेण तस्य धनुःसहस्र-
तुल्यधनुष्यप्राप्तिः, तेन धनुःसहायेन दैत्यस्य पराभवः, तस्य राज्ञः
पुत्रकन्यादिसाहितस्य सुखप्राप्तिपूर्वकमने मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, धनुःसाहस्रेश्वरलिंग-
माहात्म्यवर्णनम्. ... १४३ १

७१ अथ महाकालवने शिवपूजने तस्य राक्षसप्राप्तिः सर्वलुलोपभोगानन्तरमन्ते मोक्ष-
प्राप्तिश्च, दुर्धेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १५१

७२ अथ प्रयोगेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शंतनुना वृताया गंगाया अप्टुत्रप्राप्तिव-
र्णनम्, गंगाया मनुष्ययोनितो मुक्तिप्राप्त्यर्थं नारदवचनात्प्रयोगेश्वरे गमनम्,
लिंगपूजनेत पापक्षिद्युतिः, प्रयोगेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १५२

७३ अथ चन्द्रादित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शंवरणे पराभूतान्देवान्दृष्ट्वा चन्द्रसूर्य-
योर्वैकुण्ठे गमनम्, विष्णुवाह्या तयोर्महाकालवने गत्वा शिवपूजने कृते शिवलिंगतो
ज्योतिर्नित्य तेन ज्योतिषा शंवरस्य पराजयकरणवर्णनम्, चन्द्रादित्येश्वरलिंगमा-
हात्म्यवर्णनम्. १५४

७४ अथ करभेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, सुगयां कर्तुं गतस्य राज्ञो वीरकेतोः करभस्या-
नुधावनम्, महारण्ये करभस्यान्तर्धानम्, ततः कस्यचिद्दृष्ट्वा महाकाल-
वने करभेश्वरपूजनेत कैलासपदप्राप्तिवर्णनम्, करभेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १५५

७५ अथ राजस्थलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र ब्रह्मणा सृष्टिं विधाय अराजकां दृष्ट्वा
रिपुजयाय राजदानम्, तेन रिपुजयेत राज्ञा पुत्रवत्यजापालनं कुर्वता देवदत्ता-
तिदृष्ट्वा नानुदृष्ट्यादिवासं निराकर्तुं महाकालवने गत्वा शिवं संपूज्य तत्कृपया
प्रजानां सुखप्राप्तिकरणवर्णनम्, राजस्थलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १५७

७६ अथ बडलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मणिभद्रपुत्रेण बडलसंज्ञकेन भार्यया साकं
क्रीडितुं वने गमनम्, तत्र क्रीडावगरक्षितृभी राक्षसेः समं बडलस्य युद्धम्,
तत्र राक्षसपराजयः, तेन स्वपुत्रस्य कर्मणा क्रुद्धेन मणिभद्रेण यक्षेण स्वपुत्राय
बडलाय शापदानम्, शापनिदृष्ट्यर्थं बडलस्य महाकालवने गमनम्, शिवपूज-
नेत तस्य मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, बडलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १५८

७७ अथारुणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कश्यपसंभूतस्य विन्तासुतास्याकणस्य नारदो-
पदेशान्महाकालवने गत्वा शिवपूजनेन सूर्यसारथित्वप्राप्तिवर्णनम्, अरुणेश्वरलि-
गमाहात्म्यवर्णनम्. १५९

६४ अथ पशुपतीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पशुपालराजेन लिंगस्य स्थापनम्, तस्य
पूजने च, पशुपतीश्वरलिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्. १४४

६५ अथ त्रोगेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पुलोमदैत्येन स्वसैन्येन सह विष्णुं जेतुं
क्षीराब्धौ गमनम्, तद्दृष्ट्वा ब्रह्मणो देवजयार्थं महाकालवने गमनम्, तत्र तप-
सत्त्वा प्रसन्नतेन शिवेन दैत्यपराजयकरणवर्णनम्, ब्रह्मणा स्वताम्रा लिंगस्थापनम्,
त्रोगेश्वरलिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्. १४५

६६ अथ जल्पेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र जल्पनामकेन राज्ञा पञ्चपुत्रान्प्राप्य
संस्थाप्य वने गमनम्, ततः परस्परवन्धुविरोधेन मृतान्पञ्चपुत्राञ्छ्लात्वा तद्वियोगेन
दुःखितस्य जल्पस्य राज्ञो वसिष्ठवाह्या महाकालवने गमनम्, तत्र स्वताम्रा लिंग-
स्थापनम्, जल्पेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १४६

६७ अथ केदारेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र हिमपीडितानां सन्नहकानां देवानां कैलासे
गमनम्, तत्र शिवं ध्यात्वा तद्दोहात्केदारेश्वरे गमनम्, तस्युण्यप्रभावेन हिम-
पीडानिन्दुत्तिवर्णनम्, केदारेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १४७

६८ अथ पिशाचेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, सौमनासकस्य शूद्रस्य दुराचारत्वादिपशाच-
त्वप्राप्तिवर्णनम्, तत्र पिशाचस्य शाकटासनस्य ब्राह्मणस्य च संवादवर्णनम्,
शाकटासनवचनादिपशाचत्वतो मुक्तिहेतोर्महाकालवने गमनम्, तत्र लिंगं संपूज्य
तस्य पिशाचस्य मोक्षप्राप्तिः, पिशाचेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १४८

६९ अथ स्कन्धेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पत्नीवचनात्सुबाहुना प्राग्गन्मकथानक-
कथनम्, ततः स्कन्धेश्वरकृपया राज्यसुपुत्र्यान्चे मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, स्कन्धेश्वर-
लिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १४९

७० अथ दुर्धेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, दुर्धपनाज्ञो राज्ञो सुगयार्थं वने गमनम्, तत्र
करपात्यसूर्यैः कन्यां दृष्ट्वा तथा मोहितेन तत्र वासकरणम्, राज्यस्य नाशो तदज्ञा-

- ७७ अथ पुष्पदंतेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शिनिनामकद्विजेन पुत्रप्राप्त्यर्थमीश्वरस्याराधने कृते सति तस्यसदिन तस्य पुष्पदन्तनामकपुत्रप्राप्तिवर्णनम्, पुष्पदन्तेन महाकालवने शिवलिंगस्थापनम्, पुष्पदन्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १६० ३
- ७८ चित्रसेनवृतेर्विराजायाः कन्यकाया वचनाद्विमुक्तेश्च आगमनम्, तत्र त्रिवलिंगपूजेन तस्य मुक्तिप्राप्तिवर्णनम्, अविमुक्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १६२ १
- ७९ अथ हनुमत्केशरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र हनुमद्मालालीवर्णनपुरःसरं लिंगपूजेन हनुमतो बलप्राप्तिवर्णनम्, रावणवधानंतरं रामराज्याभिषेकोत्तरं रामप्रभुत्वहनुमद्वर्णने केनाचिद्विजेन हनुमतोऽधिष्ठेयं कृते हनुमता महाकालवने गत्वा शिवपूजनम्, हनुमत्केशरलिंगमाहात्म्यम्. १६३ २
- ८० अथ स्वप्नेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कल्पापापादकथावर्णनपूर्वकं दुःस्वप्ननाशकस्वप्नेश्वराल्यानवर्णनम्, स्वप्नेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १६४ २
- ८१ अथ पिण्डेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र चतुर्दिव्यतानां चतुर्लिंगानां वर्णनम्, तत्र पिण्डानामस्या पिण्डकन्यकया पिण्डमावृहनया प्राजन्मदुष्कृतस्मरणं कृत्वा धर्मावृत्त्या महाकालवने गमनम्, तत्र गत्वा स्वनाश्रा लिंगस्थापनम्, पिण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १६६ १
- ८२ अथ कायावरोहणेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र दक्षयज्ञविध्वंसनसमये वीरभद्रभद्रकाल्यादिभिः पराजितानां दक्षादीनां महाकालवने गमनम्, तत्र लिंगपूजेन सर्वेषां कायावरोहणत्वात्कायावरोहणेऽवरोतिनामस्थापनम्, कायावरोहणेऽश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १६८ १
- ८३ अथ विल्वेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कपिलेन शिवमाराध्यावध्यत्वसंपादनसमयत्नसंपादनं च, तथा विल्वेन नृपेण विष्णुमाराधय "कपिलो मां प्रति 'त्वत्तोऽहं विभेमि' इति यथा वदेत्तथा कुरु" इत्यादिवरप्रार्थनाकरणम्, तसै 'तथास्तु' इत्युक्त्वा विष्णुना वरप्रदानम्, स्वदत्तं वरं सत्यं कर्तुं विष्णुना कपिलस्य प्रार्थ-

- नाकरणम्, स्वप्राक्यं तिरस्कृतंता कपिलेन समं कृष्णस्य शुद्धवर्णनम्, तत्र कृष्णपराजयः, ततो विल्वेनृपेण शकवचनाद्विल्वेश्वरमाराधय कपिलमुखेन 'अहं त्वत्तो विभेमि' इति भाषावधकरणम्, विल्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १६९ २
- ८४ अथोत्तरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र परीक्षितामकस्यायोध्याधिपतेर्मृगयार्थमरण्ये गमनम्, तत्र कयाचित्कन्यया समं प्रकृतेः उत्तरगद्यप्रबन्धेन संभाषणम्, तां गृहीत्वा विहरति राजानि तथा कन्यया वापीं प्रविश्य पातालं गमनम्, परीक्षिता शोककरणम्, परीक्षिताद्विज्ञाया प्रयानादिभिर्दंडुरवधकरणम्, तत्र एकेन वृद्धदंडुरेण निजपूर्वजनकमथानककथनपूर्वकं गालवशापेन दंडुरत्वप्राप्तिकथनम्, दंडुरेण कन्यास्मरणे कृते सति स्मरणोत्तरमागतायाः कन्ययायास्तसै परीक्षिते समर्पणम्, उत्तरेश्वरपूजेन दंडुरस्य गालवदत्तशापनिवृत्तिः, उत्तरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, इत्थमवन्तीक्षेत्रस्थितचतुरस्रीतिलिंगमाहात्म्यकथाफलश्रुतिवर्णनम्, आगत्यखण्डस्थितचतुरस्रीतिलिंगमाहात्म्योपसंहारवर्णनम्. १७१ १
- इत्यावन्त्यखण्डे द्वितीयं चतुरस्रीतिलिङ्गमाहात्म्यम् ॥ (५-२) ॥
- अथावन्त्यखण्डे तृतीयं रेवाखण्डम् ॥ (५-३) ॥**
- १ मङ्गलाचरणम्, रेवावर्णनम्, सूतयौनकसंवादप्रसङ्गेन पुराणधर्मशाखात्माविद्यानां सुख्यत्ववर्णनम्, अष्टादशमहापुराणोपपुराणानां संख्यावर्णनं नामानंदेश्च, पुराणश्रवणफलवर्णनम्. २७६ १
- २ जनेजयवैशंपायनसंवादप्रसङ्गेन वनवाससमये यात्रार्थं गतानां पाण्डवानां विल्वपर्वतं प्रति गमनम्, तत्र विन्ध्यारण्यस्थस्य मार्केण्डेयपेर्दर्शनम्, स्वातिथ्यकारिणं मार्केण्डेयं प्रति धर्मराजस्य तीर्थक्षेत्रादिमाहात्म्यसंभण्डियप्रश्नवर्णनम्, मार्केण्डेयेन गङ्गादिसर्वतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, रेवामाहात्म्यस्य ततोऽप्यधिकत्ववर्णनम्. १७७ १

विषयाः

अध्यायाः

विषयाः

अध्यायाः

३ मार्कण्डेयत निजयुक्तान्तवर्णने प्रलयकालीनस्थितिवर्णनम्, मनुना सह मार्कण्डेयस्य यस्यामे नौकां गृहीत्वा कस्याश्चिद्वलाया आगमनम्, ... १७८ १

नाधि समारोहणम्, मार्कण्डेयेन भगवत्स्तुतिवर्णनम्, ... अवालयुक्तान्तवर्णने नर्मदोत्पत्ति- निष्कृतशिलरस्यमहोदयदर्शनम्, नर्मदोत्पत्तिवर्णनम्, ... १७९ १

४ मार्कण्डेयस्य शंकरप्रसादान्नर्मदाया अक्षयत्वस्य वर्णनम्, ... आस्था- कथनम्, ... सप्तकल्पवर्णनम्, सप्तकल्पपर्यन्तं नर्मदाया आस्था- वर्णनम्, ... नर्मदासाहाय्यजिज्ञासया प्रश्नवर्णनम्, ... १८० १

५ युधिष्ठिरमार्कण्डेयसेवादमसंज्ञेन सप्तकल्पवर्णनम्, तत्र प्रथमं नर्मदानामनिरुक्तिवर्णनम्, ... नर्म, ततो मार्कण्डेयं प्रति युधिष्ठिरेण, ... नर्मदानामनिरुक्तिवर्णनम्, ... अक्षय- मार्कण्डेयेन नर्मदासाहाय्यकथनम्, तत्र प्रथमं नर्मदानामनिरुक्तिवर्णनम्, ... त्रिकूटस्य मायूरकल्पे मयूररूपस्य महोदयस्य शिलरद्वन्द्वतो नर्मदागंगयोरुत्पत्तिवर्णनम्, ... त्रिकूटस्य त्वादिवर्णनम्, त्रिकूटस्य शिलरद्वन्द्वतो नर्मदागंगयोरुत्पत्तिवर्णनम्, नर्मदायाः सहैतुकनाम- भन्नोभूततृतीयशिलरतः सप्तकल्पवर्णनम्, ... १८१ १

६ मायूरकल्पे मयूररूपस्य महोदयस्य शिलरद्वन्द्वतो नर्मदागंगयोरुत्पत्तिवर्णनम्, नर्मदायाः सहैतुकनाम- त्वादिवर्णनम्, ... १८२ १

७ नर्मदोत्पत्तये नद्यादिवर्णनम्, ... मार्कण्डेयस्य क्विचि- कल्पकाले कस्याचिद्रूपस्य मार्कण्डेयेन दर्शनम्, ... मार्कण्डेयस्य क्विचि- जगत्स्थितिरक्षाप्रलयोदिकताहमिन्याद्युत्तरप्रदानवर्णनम्, ततो महाशिवलिंग- न्द्वन्द्वश्रवणम्, दृशद्वि स्थितायाः कन्याया दर्शनम्, तथा स्वस्या नर्मदानाम- दर्शनम्, शिवलिंगार्चनकारिण्याः कन्याया दर्शनम्, ... १८२ २

८ नर्मदोत्पत्तये नद्यादिवर्णनम्, ... च समालोक्य कथनम्, इदं वक्रकल्पसमुद्भववर्णनम्, ... चार्चितकन्याकां दृष्ट्वा शंकरं च समालोक्य कथनम्, इदं वक्रकल्पसमुद्भववर्णनम्, ... चार्चितकन्याकां दृष्ट्वा तथा काचित्कन्याकां दृष्ट्वा तथा काचित्कन्याकां दृष्ट्वा नर्मदोत्पत्तिज्ञानफला- कल्पसमये शयानं भगवन्तं दृष्ट्वा नर्मदोत्पत्तिवर्णनम्, ... १८३ २

९ मार्कण्डेयेनश्वरस्तुतिकरणम्, शंकरनर्मदासंवादनवर्णनम्, नर्मदोत्पत्तिज्ञानफला- दिकथनम्, ... १८५ १

१० सर्वकल्पेषु नर्मदायाः स्थितिवर्णनम्, नर्मदाज्ञानफलशुक्तिकथनम्, ... १८५ १

११ नर्मदातीरे वेदाध्ययनपठनफलम्, नर्मदायां ज्ञानदानजपहेमहवनोदिकफलम्, नर्म- दादर्शनपुण्यफलम्, नर्मदासहवासेन सर्वसिद्ध्यादिमनोरथप्राप्तिफलकथनम्, ... १८६ २

नर्मदातीरे भस्मलेपनाद्यादिककर्मफलकथनम्, नर्मदायाः सर्वतोऽप्यधिकत्व- पमाहाय्यवर्णनम्, ... १८८ २

१२ नर्मदातीरे संप्रतिर्कषिभिर्नर्मदास्रोत्रकरणम्, ... कल्पेषु नर्मदातीरे संप्रतिर्कषिभिर्नर्मदास्रोत्रकरणम्, नामनिर्देशपूर्वं वर्णनम्, तेषु कल्पेषु ... १८९ १

१३ एकविंशतिसंख्याकानां कल्पानां यथाक्रमेण नामनिर्देशपूर्वं वर्णनम्, तेषु कल्पेषु ... १९० १

नर्मदावस्थानवर्णनम्, ... १९१ २

१४ कालरात्रिकृतसृष्टिसंहारसंभवनम्, ... १९२ १

१५ संवत्समये वातोष्णशीतादीनां प्रकोपनपूर्वकसृष्टिसंहारवर्णनम्, ... समाश्वासनम्, ... १९३ १

१६ कालरात्रिसाहाय्येन शिवेन कृताजगन्नाशान्नस्तानां देवानां ब्रह्मणा समाश्वासनम्, ... जगत्संहारव- ब्रह्मणा कालवर्णनम्, ब्रह्मणा शिवस्तुतिकरणवर्णनम्, ... १९३ १

१७ संवत्काले द्वादशाहिन्यप्रतपनवर्णनम्, पञ्चमहाभूतप्रकोपवर्णनम्, ... चतुर्दशयुव- नानां सलिलमय्य एकत्राऽऽवासवर्णनम्, मार्कण्डेयेन भयाङ्करावस्तवतकरणवर्णनम्, ... १९३ २

१८ चतुर्दशीनोमेकीभवनम्, गजशुंडापरिमिताधारासंपातद्युष्टिवर्णनम्, ... १९४ १

नानां सलिलमय्य एकत्राऽऽवासवर्णनम्, मार्कण्डेयेन भयाङ्करावस्तवतकरणवर्णनम्, ... १९४ १

१९ भगवत्सर्वेभ्यः मार्कण्डेयं प्रति कयाचिद्रूपधारिण्या नर्मदायाऽभिवचनदानम्, ... १९५ २

२० प्रजासंहारचिह्नलक्षणवर्णनम्, प्रलयकाले एककिना मार्कण्डेयेन भिया शेषशाशितः स्तवकरणम्, तदा कस्याश्चिदेव्या दर्शनम्, ततो मार्कण्डेयोपदेशकारिण्या ... १९५ २

पृथ्व्या देव्या अन्तर्धानम्, ... १९७ २

२१ नर्मदातीरस्थतीर्थसाहाय्यवर्णनोपक्रमे प्रथमतः कणिलासारिसंभववर्णनम्, ... १९८ २

२२ गंगादिबोडशनदीनां पत्नीत्वेन प्राप्तेऽभिनेश्वरसुदिस्य तपःकरणम्, ... १९८ २

२३ संवत्समये शंकरेणामये वरप्रदानम्, विशल्यासंभववर्णनम्, ... १९८ २

२३	कपिलाविश्वानन्दोः संगमे ज्ञानदानफलमाहात्म्यवर्णनम्.		१९९	२	निषेधकरणम्, ततो दुःखितस्याग्नेर्दर्शनम्, यद्वा चिक्रागोदुर्योधनस्य राज्ञो यज्ञ- कुण्डे बहुयभावं दृष्ट्वा सविस्मयीभवनम्, तत्कारणं ज्ञात्वा अग्निना समं स्वसुताया विवाहकरणम्.	२०८	३
२४	करणमर्दासंगममाहात्म्यवर्णनम्.		२००	१	केनचिद्राहणेन सूर्योपासनां कृत्वा नर्मदातीरे शिवलिंगस्थापनवर्णनम्, रवितीर्थे	२०९	३
२५	नीलंगारायाः संगममाहात्म्यवर्णनम्.		२००	३	ज्ञानदानमाहात्म्यम्.		
२६	जालेश्वरोत्पत्तिकथनमाहात्म्यवर्णने वाणासुराद्यसुरपीडितेषु ब्रह्माणं विष्णुं प्रति च शरणगमनम्, ततश्च सत्रहणा विष्णुना सार्धं सर्वेषां देवानां कैलास आगमनम्, तत्र सर्वदेवैरिभिर्महेश्वरस्तवनम्, शिवाज्ञया नारदस्य वाणासुर- समीप आगमनम्, वाणासुरवचनाभारदस्य वाणांतःपुरे वाणदारान्द्रमुकामस्य प्रवेशः, वाणस्त्रिया ष्टेन नारदेन तां प्रति मथुकवृतीयात्रतत्वानदानादिकल- माहात्म्यकथनम्.		२००	१	मन्दोदरीरावणविवाहवर्णनपूर्वकं तयोर्विमानेन क्रीडाविहारवर्णनम्, रावणस्य पुत्रेण मेघनादेन शिवाराधनां कृत्वा स्वनाम्ना शिवलिंगस्थापनम्, मेघनादतीर्थे ज्ञान- दानमाहात्म्यम्.	२१०	१
२७	राज्ञीनारदसंवादप्रसंगेन त्रिपुरशोभवर्णनम्.		२०३	२	दारुकाख्येन शक्रभित्रेण शिवप्रसादेन तल्लिंगस्थापनम्, दारुतीर्थे ज्ञानादिमाहा- त्म्यवर्णनम्.		
२८	नर्मदातट उग्रया सार्धं क्रीडमानस्य शिवक्याग्ने नारदगमनम्, कृतकार्यस्य नारदस्य शिवेन सत्कारकरणम्, त्रिपुरवधार्थं शिवेन मन्त्रपूर्वकशरणम्, शंकरभ्रैरत- पत्निणा सर्वशत्रूणां भस्मीकरणम्, मस्तके शिवलिंगं श्रुत्वा वाणेन शिवस्तुतिकर- णम्, ईश्वरेण वाणासुराय वरप्रदानम्, ज्वालेश्वरतीर्थस्य ज्वालानामकनद्याश्च उत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्, अमरेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२०३	२	दत्तमाहात्म्यवर्णनं नर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं च. कुण्डात्समुत्थितायाः कपिलाया ब्रह्मदेवेन स्तुतिकरणम्, ब्रह्माज्ञया कपिलायाः स्वर्गतो मृत्युलोकं प्रत्यागमनम्, कपिलायाः मृत्यङ्गे भिन्नभिन्नदेवतास्थापनवर्ण- नम्, कपिलातीर्थे ज्ञानादिमाहात्म्यवर्णनम्.		
२९	बुधिष्ठिरमार्कण्डेयसंवादप्रसंगेन कावेरीसंगमज्ञानदानफलमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र का- वेरीसंगमे ज्ञानं कुरु कुबेरस्य चान्द्रायणादितोक्ष्णतरतपोनियमान्दृष्ट्वा परमेश्वर- स्यागमनम्, कुबेरेश्वरस्तवनम्, बुध्मेयेन तत्तीर्थज्ञानमाहात्म्यकथनम्.		२०६	२	करंजनामकेन दनोः पुत्रेण ईश्वराराधनां कृत्वा तत्प्रसादेन स्वनाम्ना शिवलिंगस्थाप- नम्, करंजेश्वरतीर्थे ज्ञानमाहात्म्यम्. नर्म, करंजेश्वरतीर्थे ज्ञानमाहात्म्यम्.		
३०	अथ दारुतीर्थमाहात्म्यम्.		२०७	२	विश्रवसः पुत्रेण कुण्डलेन स्थापितस्य कुण्डलेश्वरतीर्थस्य माहात्म्यवर्णनम्.		
३१	ब्रह्मवर्तीर्थमाहात्म्यम्.		२०७	२	याज्ञवल्क्यस्य कृततत्त्वशरणवर्णनम्, भ्रातरमन्वेपन्त्या याज्ञवल्क्यभगिन्यास्तत्रागमनम्, याज्ञवल्क्यस्य स्वप्ने ब्रह्मान्तः श्रुत्वा तत्रागमनम्, प्रातर्वस्त्रभित्ततोऽन्वेपयमाणस्य याज्ञवल्क्यस्य समीपे तद्भगिन्या आगमनम्, भगिनीप्रश्नवचनात्सर्ववृत्तान्तकथ- नम्, मृतमर्त्यक्या याज्ञवल्क्यभगिन्या तद्ब्रह्मसंलभ्येतः संपर्कयशाद्भूयशरणे		
३२	पत्रेश्वरमाहात्म्यम्, शकेश्वरमाहात्म्यम्.		२०८	१			
३३	अग्नितीर्थमाहात्म्यम्, तत्र पूर्वकालिकस्य दुर्योधनाख्यस्य कस्यचिद्राज्ञः कन्यां सुदर्शनानाम्नीं याचितुमागतस्य द्विजरूपंधारिणे वहेरस्सर्गनाद्राज्ञा दुर्योधनेन						

६०	देवातीर्थगतब्राह्मणैर्नर्मदायाः स्तोत्रकरणम्, रेवातीरस्थस्यादित्येश्वरस्य माहात्म्य- वर्णनम्, ब्रह्महत्यादिपापयुक्तानां ब्राह्मणानामादित्येश्वरक्षेत्रे खानादिना पाप- निवृत्तिपूर्वकमेतद्विधानान्तवर्णनम्.	२३३	२
६१	इन्द्रकृततपश्चर्यावर्णनपूर्वकं शंकरेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२३५	१
६२	इन्द्रस्थापितकरोडीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२३५	२
६३	कुमारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२३६	१
६४	अगस्त्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१३६	१
६५	आनन्देश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२३६	१
६६	मातृतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२३६	२
६७	लुङ्केश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेन कालप्रष्टदानवस्य तपश्चर्यावर्णनम्, शिवेन तस्मै वरप्रदानम्, दानवमागतं दद्याद्दुष्टं देवस्तोमया सह कैलासे गमनम्, शिव- शङ्करेण स्वप्रष्टतोऽनुधावन्तं दानवं दद्याद् इन्द्रब्रह्मादिलोकियु पलायनम्, शिव- चचनात्रारदेन विष्णवे दानवपीडनादिसर्ववृत्तान्तकथनम्, मायया न्यग्रोध- समीपे विष्णोर्दानवमोहार्थं कन्यारूपधारणम्, कन्यां दद्याद् दद्याद् मोहितेन कालप्रुष्ट- दानवेन स्वमस्तकोपरि हस्तं कृत्वा भस्मभवनम्, ततो विष्णोः स्वस्थाने गमनम्, लुङ्केश्वरस्थापनम्, लुङ्केश्वरतीर्थखानमाहात्म्यवर्णनम्.	२३६	२
६८	घनदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२३९	१
६९	मङ्गलस्थापितमंगलेश्वरोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं मंगलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	२३९	१
७०	रविनिर्भितरद्वितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२३९	१
७१	कामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२३९	२
७२	मणिनिगोश्वरतीर्थवर्णने कद्वीवन्तयोस्वैःश्रवोद्भवं दद्याद् हयवर्णनिर्णयसंबन्धिकं सिन्धुः प्रतिज्ञाकरणम्, स्वस्वमतिज्ञां सत्यां कर्तुमुभयोः प्रयत्नः, तत्र कद्रा	२३९	२

नागोभ्यः शापे दत्ते तच्छापनिवारणाय मणिनिगोेन तपः कृत्वा शिवलिंगस्थापनम्, मणिनिगोश्वरतीर्थं खानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्.	२३९	२
कामधेनुतपश्चरणे गोदेहाग्निःस्रुतस्य गोपारेश्वरस्य तीर्थस्य माहात्म्यवर्णनम्.	२४१	१
गौतमस्थापितगौतमेश्वरलिंगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२४१	२
शंखचूडतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२४२	१
पारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णने पुत्रप्राप्त्यर्थं पराशरानुत्तपश्चर्यावृत्तान्तवर्णनम्, तत्तप- स्रुतेन शंकरेण पराशराय वरप्रदानम्, तत्र पराशरेण लिंगस्थापनम्, पारेश्वर- तीर्थं खानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्.	२४२	१
भीमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२४२	२
रेवाया उत्तरे तीरे नारदेन तपश्चरणम्, तत्तपःस्रुतेन शिवेन नारदाय वर- प्रदानम्, ईश्वरवचनान्नारदेन शिवलिंगस्थापनम्, नारदेश्वरतीर्थं खानदाना- दिफलमाहात्म्यवर्णनम्.	२४२	२
दधिकन्दमधुस्कन्दयोस्तीर्थयोर्देविमधुदानमाहात्म्यवर्णनम्, दधिकन्दमधुस्कन्द- तीर्थखानदानमाहात्म्यवर्णनम्.	२४३	२
दधिकन्दमधुस्कन्दतीर्थप्रभावोत्कर्षं प्रदर्शयितुं नानातीर्थान्भ्रान्तत्वाऽऽगतेन नदिना तपः कृत्वा तत्रैव स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, नदिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२४३	२
वरुणेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२४३	२
बह्मितीर्थवर्णनपूर्वकं दधिकन्ददिपञ्चतीर्थानां माहात्म्यवर्णनम्.	२४३	२
हनुमंतेश्वरमाहात्म्यवर्णने रामेण रावणादीनां विनाशे कृते हनुमतः शिवदर्श- नार्थं कैलासे गमनम्, राक्षसानां विनाशे ब्रह्महत्यादोषारोपीकरणान्नान्दिना द्वारे हनुमत्स्तंभनम्, ब्रह्महत्यानिवर्हणार्थं हनुमतो नर्मदायामागमनम्, हनुम- त्कृतेन तपसा स्रुतेनेश्वरेण हनुमत आशीर्वचनम्, ईश्वराज्ञया हनुमता लिंग- स्थापनम्, सुपर्वनामकस्य राज्ञः पुत्रस्य शतबाहुसंज्ञकस्य भ्रमतो हनुमदान	२४४	१

अध्यायाः	विषयाः	प० पृ०
१४	नंदिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५४ २
१५	नरनारायणस्थापितनारायणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५४ २
१६	कोटीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५५ १
१७	व्यासतीर्थोत्पत्तिवर्णनप्रसङ्गे पराशर्युनितपञ्चरणवृत्तान्तवर्णनम्, तप्तसोऽते पराशर्युनिना कस्याश्चिद्ब्रह्मालया दाशकन्याया दर्शनम्, तां प्रति 'त्वं राजकन्यासि' इत्युक्त्वा तस्याः प्राक्सर्ववृत्तान्तकथनम्, ततः पराशरस्य तथा मत्स्यगंधया सह संगमे तत्क्षणमेव पराशरमुनिविर्यप्रभावाद्द्वयासस्योत्पत्तिवर्णनम्, व्यासेन नर्मदातटे तपश्चरणम्, तत्तपःसंछुट्टेनेश्वरेण व्यासाय वरप्रदानम्, व्यासेन नर्मदातोत्रकरणं व्यासेन नर्मदातटे शिवलिंगस्थापनं च, व्यासतीर्थे स्नानदानादिकलमाहात्म्यवर्णनम्.	२५५ १
१८	प्रभासतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५९ १
१९	नगेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२६० १
१००	मार्कण्डेयस्थापितमार्कण्डेयेशमाहात्म्यवर्णनम्.	२६० २
१०१	संकर्यणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२६० २
१०२	मन्मथेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	२६१ १
१०३	एरुडीसंगममाहात्म्यवर्णनम्, तत्रानपत्यत्वाद्द्वयनसूयाभ्यां शोककरणम्, अत्ररुद्राया नर्मदातीर्थैरुडीसंगमेऽनसूयया तपोर्था गमनम्, तप्तसोऽन्ते त्रयाणां ब्रह्मादिदेवतानामागमनम्, देवैः पुत्रप्राप्त्यर्थमनसूयार्थं वरप्रदानम्, ततोऽनसूयया दुर्वासोदत्तसोमाख्यपुत्रत्रयप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, ततस्तत्तीर्थमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन पुत्रशोकैः संतप्तस्य गोकिल्वनामः कृपीवलस्य कथावर्णनम्, तत्र तस्यैव भूमौ शयानस्य कृमित्वाप्तवर्णनम्, ततस्तस्य पत्न्या समसेरुडीसंगमे स्नानार्थं गमनम्, तत्र गोभूधिरण्यादिदानेन तयोर्दुःखान्युक्तिः, गोविंदान्व्यानश्रवणफलवर्णनम्, एरुडीसंगममाहात्म्यवर्णनम्.	२६१ १

अध्यायाः	विषयाः	प० पृ०
८४	आगमनम्, तत्रास्थिक्षेपार्थमागतस्य पिंगलकक्षिजस्य राजपुत्रेण सह समागमः संवादश्च, अस्थिक्षेपकारणं गृच्छन्तं राजपुत्रं प्रति ब्राह्मणेन शिबोडिराजतलकन्यासंवादपुरःसरवृत्तान्तकथनपूर्वकं हनुमंतेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्....	२४४ १
८५	कपिलतीर्थमाहात्म्यम्, रामेश्वरलक्ष्मणेश्वरकुम्भेश्वरतीर्थेषु स्नानदानादिकलमाहात्म्यवर्णनम्.	२४६ २
८५	दक्षेणन्द्वे सप्तविंशतिकन्या यत्वा रोहिणीं विना चान्यासु चन्द्रस्याभ्रीतिं दृष्ट्वा निजकन्यासु कारुण्याबन्दाय श्रित्वस्वरूपशापदानम्, ततश्चन्द्रेण शापनिवृत्त्यर्थं भीमरस्तुतिकरणम्, तत ईशानुग्रहा सोमनाथेति लिंगस्थापनम्, सोमनाथेश्वरलिंगप्रभावदर्शनार्थं ब्रह्महत्यायुतस्य कण्वर्षमैसहस्याविनाशनपूर्वककथावर्णनम्, सोमनाथेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	२४८ १
८६	पिंगलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५० १
८७	ऋषाभयमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५० २
८८	कपिलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५० २
८९	पूतिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५० २
९०	चक्रिनिर्मिस्रचक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णने तालमेघदानवजितान्देवान्दृष्ट्वा ब्रह्मणो विष्णुसमीपे गमनम्, देवकृतां स्वस्तितिं भुत्वा भगवता देवेभ्योऽभयवचनदानम्, ततो विष्णुतालमेघयोर्दुष्टे भिद्यः शस्त्रास्त्रेणम्, ततो भगवता स्वचक्रेण तालमेघशिरःच्छेदकरणम्, तद्भगवत्कर्म नर्मदासंसि पतितं दृष्ट्वा तत्र तीर्थनिर्माणम्, तस्य तीर्थस्य जलशायीत्यपरनामकचक्रतीर्थेतिनाशा प्रसिद्धिः, तत्र स्नानदानादिविज्ञेपविधिविधानमाहात्म्यवर्णनम्.	२५१ १
९१	चंडादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५३ १
९२	यमहात्म्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५३ २
९३	कल्होडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५४ १

१०४ सुवर्णशिलातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६५	२	१२१ क्षयित्वं प्राप्तेन सोमेन तपस्तप्त्वा शिवलिंगस्थापनम्, सोमतीर्थचन्द्रहासतीर्थयोर्महात्म्यवर्णनम्,....		२७१	१
१०५ कर्जतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६५	२	कोहनस्वतीर्थमाहात्म्यवर्णने ऋद्धानिर्मितसृष्टिवर्णनम्, चातुर्वर्ण्यव्यवस्थावर्णनम्,		२७१	१
१०६ कामदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६५	२	सदाचारसंकेतेन विप्रेण हनस्वति वाक्यं श्रुत्वा भिया कृतं महिपारुढस्य यमस्य		२७१	१
१०७ मण्डारीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६६	१	दर्शनम्, शतकद्रीयजषत्वनैनेश्वरदर्शनं, यमपराभववर्णनम्, कोहनस्वलिंगस्था-		२७१	२
१०८ रोहिणीतपश्चरणपूर्वकं रोहिणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६६	२	पनम्, कोहनस्वतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७१	२
१०९ चक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६६	२	कर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७२	१
११० धौतापातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६७	१	१२४ नर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७२	१
१११ स्कन्दतीर्थवर्णनप्रसङ्गेन स्कन्दजन्मदृष्टान्तकथनम्, स्कन्दस्य सेनापतित्वे स्थापनम्,		२६७	१	१२५ रवेरादित्यभास्करेतिनामद्वयप्राप्तिकारणकथनम्, रविकृतस्य तपसो वर्णनम्, रत्रिणा		२७२	१
११२ स्कन्देन शिवलिंगस्थापनम्, स्कन्दतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्,....		२६८	१	शिवलिंगस्थापनम्, रवितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७२	१
११३ अशिरसतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६८	२	१२६ अयोनिप्रभवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७३	१
११४ कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६८	२	१२७ आश्रितार्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७३	२
११५ अयोनिंसंभवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६८	२	१२८ शुकुदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७३	२
११६ अङ्गारकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६९	१	१२९ ऋद्धतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७४	१
११७ पांडुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६९	१	१३० देवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७४	१
११८ त्रिलोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२६९	१	१३१ नागतीर्थोत्पत्तिकथने विनताकद्रुवद्विप्रसंगकथनम्, नागेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७४	२
११९ देवदैत्ययुद्धं दृष्टं हत्वा ऋद्धहत्याभिभूतस्येन्द्रस्य तपःकरणार्थं नर्मदातीरे गमनम्,		२६९	१	१३२ आदिबाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७५	१
तत्र तस्य तपसोऽन्ते ऋद्धविष्णुमहेश्वरपामागमनम्, तदाज्ञेन्द्रेण शिवलिंग-		२६९	१	१३३ चतुर्भिलोकपालीश्वराराधनां कृत्वेश्वरतः श्वेत्वरग्रहणकथनम्, तैरेव चतुर्भिलोक-		२७५	२
स्थापनम्, इन्द्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२७०	१	पालैः शिवलिंगस्थापनम्, कुबेरादिलिंगचतुष्टयमाहात्म्यवर्णनम्.		२७६	२
११९ कञ्जोडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्		२७०	१	१३४ रामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.		२७६	२
१२० कंबुनामकस्य दानवस्य तपोऽर्थं नर्मदातीरे गमनम्, तत्तपसः प्रभावेण तुष्टेन		२७०	१	१३५ सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्,....		२७६	२
शंकरेण तस्मै वरप्रदानम्, कंबुकुतं शिवलिंगस्थापनम्, कंबुदेश्वरतीर्थमाहात्म्य-		२७०	१	१३६ अधिस्थासंगकारिणमिन्द्रं प्रति गौतमेन श्रापदानम्, अधिस्थायाः पतित्वापेनाइम-		२७६	२
वर्णनम्		२७०	१			२७६	२

अध्यायाः	विषयाः	प० पृ०	अध्यायाः	विषयाः	प० पृ०
१३७	त्वप्रार्थिवर्णनम्, रामेण पदा स्पृष्ट्या अहिल्यायाः शापमोचनम्, अहिल्याया	२ २७६	१५१	श्वेतवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	३ २८५
१३८	स्वनाम्ना शिवलिंगस्थापनम्, अहिल्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१ २७७	१५२	भागलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २८६
१३९	कर्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, शक्तिेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २७७	१५३	आदित्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २८७
१४०	शंकरेण गौतमदत्तशापनिवृत्त्यर्थं तपस्तप्त्वा शिवलिंगस्थापनम्, शक्तिेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१ २७८	१५४	कलकलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९०
१४१	सोमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१ २७८	१५५	शुक्रतीर्थोत्पत्तिवर्णनं वायसाभ्यां वञ्चितस्य चाणक्यस्य कथानकम्, चाणक्यस्य	२ २९१
१४२	नन्ददेव्युत्पत्तिवर्णनपूर्वकनन्दहृदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१ २७८	१५६	कुण्डलीवर्णनम्, चाणक्यसिद्धिप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्	२ २९१
१४३	नन्देश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २७८	१५७	शुक्रतीर्थे स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
१४४	तपोश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, रुद्रिस्यः श्रीकृष्णेन कृतस्य पाणिग्रहणस्य	२ २७८	१५८	हंकारस्वामितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
१४५	रुक्मिणीतीर्थस्य माहात्म्यवर्णनम्, तत्र श्रीकृष्णचैद्यमागधादीनां युद्धप्रसंगवर्णनम्, श्रीकृष्णकृत-	२ २७८	१५९	संगमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं कर्मविपाकवर्णनम्, गर्भोवलिवर्णनम्, वैतरण्यादि-	२ २९१
१४६	रुक्मिणीतीर्थस्य माहात्म्यवर्णनम्	२ २७८	१६०	अन्तरकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, आश्विनकृष्णचतुर्दश्यां यमस्य द्वापादि-	२ २९१
१४७	योजनेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २७८	१६१	महादानानां फलमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
१४८	द्वादशीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २७८	१६२	दानमाहात्म्यम्, अन्तरकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
१४९	शिवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २७८	१६३	मोक्षतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
१५०	अस्माहृत्वाथै स्नानदानजपहोमादिपितृश्राद्धज्ञेयोत्सर्गाद्येनकृतकर्मणां विस्तरेण	२ २७८	१६४	सर्पतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१६५	गोपेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१६६	नागतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१६७	सांवैश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१६८	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१६९	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१७०	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१७१	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१७२	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१७३	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१७४	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१७५	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१७६	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१७७	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१७८	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१७९	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१
			१८०	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२ २९१

वर्णनम्, रावणादिभित्तपः कृत्वा शिवतो वरादिग्रहणम्, तैरङ्कुरैश्चरलिङ्गात्स्याप- नम्, अङ्कुरेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२९६	१
१६९ माण्डव्यशूलरोपणकथाप्रसंगेनेश्वराराधनया जातकन्यकस्य देवपत्न्याख्यस्य राज्ञः काम- प्रसोदित्याख्यायाः कथायाः श्येनरूपधारिणा शंभुरेण हरणम्.	२९६	२
१७० कामप्रसोदिनीसंज्ञकराजकन्याहरणेन तत्सखीभिः कृतस्य विलापस्य वर्णनम्, देव- पत्नेन राज्ञा तद्दृत्तांतं श्रुत्वा तच्छोधनार्थं मंत्र्यादीनां प्रेषणम्, माण्डव्याश्रमे राजक- न्यकाया आभरणानि दृष्ट्वा सर्वैः राज्ञे तद्दृत्तान्तनिवेदनम्, ततो राजाज्ञया माण्ड- व्यस्य शूलरोपणवर्णनम्.	२९७	३
१७१ शूलरोपितस्य माण्डव्यस्य दर्शनार्थकृपीणामागमनम्, राज्ञे शापं दातुमयीणां प्रवृ- त्तिवर्णनम्, ततो माण्डव्येन महर्षिणाभिः कर्मविपाकवर्णनम्, माण्डव्याज्ञय- पीणां स्वाश्रमे गमनम्, तत्र पत्न्याः स्कन्धे स्थितस्य रोगिणः शांडिल्यपैरागमनम्, शांडिल्यपत्न्याऽजानन्त्या स्खलनवशात्स्वपङ्क्यां शूलदण्डस्य स्पर्शेने कृते सति तज्जन्यप्रतिवातेन शूलदण्डकम्पनाद्व्यथितस्य माण्डव्यस्य शांडिल्यपत्न्याश्च संवा- दवर्णनम्, मिथः परस्परभ्यां परस्परयोः शापप्रदानम्.	२९८	१
१७२ देवपीणां माण्डव्याश्रमे पुनरागमनम्, तेषां भाषणम्, देवपत्नराजात्रे शंभुरेण कथाया आनयनम्, माण्डव्यस्य शापतो मुक्तिवर्णनम्, तथा विप्रपत्न्या निजपात्रित्यप्र- भावेण प्रतिबन्धीकृतस्य सूर्यस्य वच्यतो मोचनम्, शांडिल्यपैः पुनर्जीवप्रदान- वर्णनम्, माण्डव्यतीर्थे स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्.	२९९	२
१७३ शुकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३०१	१
१७४ गोपेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३०१	२
१७५ सगरात्मजानामुद्धाराय कपिलेन नर्मदारोहसि तपस्तत्त्वा निर्मितं कपिलेश्वरतीर्थम्, कपिलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३०२	१
१७६ पिंगलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३०२	१

१७७ भूतीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३०३	१
१७८ गंगावहकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३०३	२
१७९ गौतमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३०४	१
१८० दशाश्वमेधिकतीर्थमाहात्म्यप्रस्तावै शंकरपार्वतीसंवादे केनचिद्धिजेन तपस्तत्त्वा लिङ्ग- स्थापनवर्णनम्, दशाश्वमेधिकोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं दशाश्वमेधिकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ श्रुगुतीर्थमाहात्म्यवर्णने श्रुगुकथावर्णनपूर्वकं श्रुगु हन्तुं नाप्रस्य नंदिनोऽतु श्रुगु- पंगमनम्, कापि स्वराश्वितारमदृष्ट्वा देवसमीपे वृषभस्य गमनम्, श्रुगुणा शिवस्य स्तुतिकरणम्, ईश्वरेण श्रुगुवै वरप्रदानम्, श्रुगुणा लिङ्गास्थापनम्, श्रुगुकच्छोत्स- त्तिवर्णनपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्.	३०६	१
१८२ श्रुगुकच्छतीर्थे स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्.	३०७	२
१८३ केदारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३०९	१
१८४ ब्रह्मणः पंचमशिरश्छेदेन ब्रह्महृत्योपद्रुतेन शंभुना धौतपापाख्यतीर्थस्थापनम्, धौत- पापतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३०९	१
१८५ एरण्ढातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३१०	१
१८६ गरुडेन चासुंडास्तवनकरणम्, चासुंडाप्रसादेन गरुडेन कनखलेश्वरलिङ्गास्थापनक- रणम्, कनखलेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	३१०	१
१८७ कालाग्रिच्छतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३११	१
१८८ शालिग्रामीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३११	२
१८९ वराहोत्पत्तिवर्णनपूर्वकमुदीर्णवराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १९० चन्द्रहास्यापरत्नामकचन्द्रप्रभासंतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १९१ द्वादशादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३१२	२
१९२ नत्तारायणयोस्तपोविघ्नार्थमिद्रेणाप्सरआदीनां प्रेषणम्, अप्सरोभिर्नत्तारायणस्तव- नम्, नरनारायणाभ्यामप्सरआदीनामुपदेशादिकरणम्, स्वविराड्देहे नानावरां-	३१३	१

- २.२४ कोटीश्वरतीर्थमाहास्यवर्णनम्. ३३४ १
- २.२५ अलिकानामकान्धर्वकन्यया स्वनाम्ना शिवलिंगस्थापनम्, अलिकेश्वरतीर्थमाहास्यवर्णनम्. ३३४ २
- २.२६ भानुमतीकमुकेन भानुना कुष्टुरोगनिरसनार्थं शान्तया भार्यया सार्धं तपस्तस्त्वा शिवाज्ञया विमलेश्वरोतिनाम्ना शिवलिंगस्थापनम्, विमलेश्वरतीर्थमाहास्यवर्णनम्. ३३५ १
- २.२७ नर्मदातीरस्थानां प्राक्थितसर्वतीर्थानां यथाक्रमेण यात्राविधिवर्णनम्, विशेषतस्तीर्थमाहास्यवर्णनम्. ३३५ २
- २.२८ परार्थतीर्थयात्राकरणमाहास्यपुण्यादिकथनम्. ३३७ १
- २.२९ रेवाखण्डश्रवणपठनादिनादिकथनम्. ३३७ १
- २.३० तीर्थसंगमभेदकथनम्, तीर्थान्वलिवर्णनम्. ३३८ १
- २.३१ तीर्थसंख्यापारिगणनपूर्वकं सर्वतीर्थानां विशिष्टव्यवस्थाकथनपूर्वकयात्राक्रमवर्णनम्. ३४० १
- २.३२ रेवाखण्डसमाप्तिपूर्वकं रेवाखण्डपुस्तकदानफलवर्णनम्. ३४१ १

इत्यावन्त्यखण्डे तृतीयं रेवाखण्डम् ॥ (५-३)

इति स्कान्दे महापुराणे पंचमभावन्त्यखण्डम् ॥ ५ ॥

॥ अथ स्कान्दे महापुराणे षष्ठं नागरखण्डम् ॥ ६ ॥

- १ मंगलाचरणम्, सूतशौनकसंवादाश्रमः, तत्र शौनकप्रश्नं श्रुत्वा तस्योत्तरं दातुं सूतेन लिंगोत्पत्तिवर्णनप्रसंगेन क्षीवियोगिनः शिवस्य ऋष्याश्रमे गमनवर्णनम्, तत्रार्थीभिर्द्विगंबरं शिवः दृष्ट्वा तस्मै शापप्रदानम्, तेन शापन शिवस्य तत्रत्र लिंग-

- पतनम्, ब्रह्मविष्ण्वादिभिः शिवस्तवनकरणम्, तेन तुष्टेन शंकरेण लिंगपूजन-विधिकथनम्, ततो देवैर्हार्दिकेश्वरक्षेत्रे गत्वा तत्रैव तस्य शिवलिंगस्य स्थापनम्, लिंगपूजनमाहास्यवर्णनम्. १
- २ लिंगोत्पादनेन पातालतो गंगाया आगमनम्, त्रिशंकोश्रण्डालत्वं कथं प्राप्तमिति प्रश्ने तत्कथोपाख्यानं सशरीरेण स्वर्गगमनाय त्रिशंकुना वसिष्ठस्य प्रार्थनाकरणम्, वसिष्ठेन देवशक्यव्याप्तिरिति कथितेऽन्यं, गुरुं प्रष्टुं मनसि दुराग्रहेण निर्धारणम्, ३ वसिष्ठवान्मयमनादस्य दुराग्रहेण स्वेच्छया वार्त्तमुद्युक्तं त्रिशंकुं प्रति वसिष्ठपुत्रैः 'चण्डालो भव' इति शापदानम्, तेन शापेन सद्यश्चण्डालत्वं प्राप्य पश्चात्तपेन दुःखितस्य त्रिशंकोराज्ञया तस्य मन्त्रिभिरिशंकुव्येष्टपुत्रं हरिश्चंद्रं राज्येभिये-चनम्, तस्य त्रिशंकोश्र महारण्ये पङ्कथां गमनम्. ४ १
- ४ अरण्ये गच्छतश्चण्डालस्य त्रिशङ्कोर्विश्वामित्राश्रमे गमनम्, ततो विश्वामित्रेण सर्व-दृष्टान्तं श्रुत्वा स्वर्धया 'त्वामनेनैव देहेन स्वर्गं नेष्यामि', इति प्रतिज्ञां कृत्वा तेन चण्डालेन साकं तस्य पापनिरसनायानेकतीर्थक्षेत्रेषु भ्रमणम्, भ्रमतोस्तयोर्मो-र्कण्डयेन समं संवादः, मार्कण्डेयवचनाद्घाटकेश्वरे गमनम्, हाटकेश्वरलिंगपू-जनेन त्रिशंकोश्रण्डालत्वनिवृत्तिः, ततः स्वर्गप्राप्तिकरं यज्ञं कर्तुं तयोर्ब्रह्मानुज्ञा-ग्रहणम्. ५ १
- ५ ब्रह्मणा तथा करणेऽनुज्ञायामदत्तायामपि विश्वामित्रेण त्रिशंकोः सशरीरेण स्वर्ग-प्राप्तये स्वतपःप्रभावाद्वादशवर्षाधिकं सत्रं ब्राह्मणद्वारा समाप्य ततोऽन्तेऽवधृश्र-स्नानादिकं कृत्वा यज्ञसमाप्तिकरणम्. ६ २
- ६ स्वर्गप्राप्त्यभावाद्द्विसप्तमित्रं प्रति प्रश्नं कुर्वतत्रिशंकोर्विष्णुं श्रुत्वा ततो वरं गृहीत्वा विश्वामित्रदत्तं नूतनस्वर्गं रचयित्वा सशरीरेण स्वर्गं प्रति गमनम्. ७ १
- ७ विश्वामित्रकृतसृष्टया ब्रह्मसृष्टया साकं परस्परविवादं दृष्ट्वा देवानां ब्रह्माभ्याशे गमनम्, ततो ब्रह्मादीनां जगत्स्थित्यर्थं विश्वामित्रसमीपे गमनम्, विदवासित्र-

- पचनादन्यगतिफलशिर्षाकाः स्वर्गं गमनम्, विश्वाभिव्रस्य नूतनस्रेष्ठः स्नेच्छ-
या निवर्तनम्, निशंकुपाल्यानोपसाधारथ. ७
- ८ द्वादशेश्वरभारं श्रुत्वा सर्वजनानां तत्र गमनम्, विश्वाभिव्रस्यापि कुक्कुत्रं त्यक्त्वा
तत्रैव वासः, यज्ञादीनक्षुत्वापि मोक्षप्राप्तिसिद्धिं श्रेष्ठमिति मत्वा देवाद्याया द्वाद-
शेश्वरस्य पातालं स्थापनम्, तेन नागानामपि तद्विलेन सर्वत्र गमनम्, द्वादशे-
श्वरमाहात्म्यवर्णने हिरण्यकशिपोः सुतया स्नानान्या पुत्रप्राप्त्यर्थं विष्णुसुरिभ्य
तपश्चरणम्, विष्णुकृपया ततो युवासुरोत्पत्तिः, इन्द्रादिभिर्गुह्यवार्थं कृतया
विष्णुप्राथन्या तद्वननाह्नोत्पादनार्थं दधीच्यभ्रे गमनम्, दधीच्यस्थितिमितव-
शेण युवस्य पराजयः, तजान्यव्राह्मण्ययोपनिरासार्थं शक्रस्य द्वादशेश्वरे गमनम्,
द्वादशेश्वरपूजेन दोगनिष्टुत्तिः, स्वस्थाने गमनम्, द्वादशेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.
- ९ शक्रेण नागविलपूर्तये संवतीनिलस्य त्रेपणम्, शक्राद्याया संवतीनिलस्य नागविले
गमनम्, लिंगोद्भवशोपेन भातस्य संवतीनिलस्य शक्रपुरं प्रत्यागमनम्, ततो बृह-
स्पतोराराधया शक्रस्य हिमालयपुत्रान्विलपूर्तिकरणार्थं त्रिष्टुं हिमालयसन्निधौ गम-
नम्, शक्रकार्यं कर्तुं हिमालयेनाद्यापितानामप्यस्वीकृताह्वानां भेत्ताकनंदिवर्धन-
रक्षट्टंगाल्यानां त्रयाणां पुत्राणामननुमोदनं दद्यात् तेभ्यः शक्रेण शापप्रदानम्,
शापभीत्या रक्षट्टंगाल्यपर्वतस्य नागविलपूर्तिकरणार्थं तत्र गमनम्, ततो देवेन्द्रेण
रक्षट्टंगाल्यपर्वतस्य सुखजनकानामनेकतीर्थानां संस्थापनम्, शक्रकृतरक्षट्टंग-
शिवरोरसाहर्वणनम्. ११
- १० शंखतीर्थमाहात्म्यवर्णने चमत्कारचुपस्य युगपाकरणम्, तत्र बुभुक्षितस्य बालस्य
स्तनं ददत्वा युगयाश्रमत्कारेण बधकरणम्, मुग्गीदृच्छोपेन चमत्कारचुपतेः कुम्भरो-
गप्राप्तिः, तत्कुम्भस्य आपस्य च निर्वाहणार्थं भ्रमतश्चमत्कारचुपतेर्द्वादशेश्वरक्षेत्रे
शंखतीर्थं गमनम्, शंखतीर्थस्नानेन चमत्कारचुपतेः कुम्भनिरासवर्णनम्, शंख-
तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १२

- ११ चमत्कारचुपस्यपि संवादे शंखतीर्थोत्पत्त्युत्तान्ते शंखकृतेन लिखिताश्रमयुक्शोभूत्ताफ-
लयाणोत्तं चौर्यभित्तिरिति मत्वा लिखितेन शंखहस्तच्छेदनकरणम्, ततः शंखस्य
द्वादशेश्वरे तपश्चरणम्, तत्तपस्युत्तेन शिवेन शंखाय धरप्रदानम्, पूर्ववत्तत्तुयेन
इत्तप्राप्तिकथनम्, तत्र तेन स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, शंखतीर्थोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं
शंखतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, चमत्कारसूचिता नामाणोभ्यो नगरं निर्मापयित्वा
दानकरणम्. १२
- १२ चमत्कारेण भूयेन ब्राह्मणाद्याया नगरस्थित्यर्थं पुत्रोपदेशकरणम्, ब्रह्मादत्ताशीचीद-
ग्रहणम्. १४
- १३ स्वराज्यं पुत्रेषु निश्चित्य तपःकरणार्थं चमत्कारचुपतेर्द्वादशेश्वरे गमनम्, तत्र शिव-
माराध्य शिवप्रसादेन अचलेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनम्; अचलेश्वरमाहात्म्य-
वर्णनम्. १४
- १४ चमत्कारपुरे कस्यचिद्गोरश्वकस्य गोरयुथादेकस्या गोररण्ये कृणलोभेन गमनम्, तस्याः
शोधनार्थं गोरश्वकस्यात्यरण्ये गमनम्, ततः कालान्तरेण द्वयोः पथत्वप्राप्तिवर्ण-
नम्, ततो गोरश्वकस्य दशार्णाधिपतेः कुले जन्मवर्णनम्, तथा गोस्तन्मंत्रिकुले
जननम्, ततस्त्राभ्यां पूर्वजन्मद्युत्तान्त्सरणं कृत्वा चमत्कारपुरप्रदक्षिणाकरणेन
वैमानिकपथा मोक्षप्रापणम्, चमत्कारपुरप्रदक्षिणामाहात्म्यवर्णनम्. ... १५
- १५ रक्षट्टंगपर्वतप्रभाववर्णनपूर्वकं चमत्कारपुरप्रदक्षिणामाहात्म्यवर्णनम्. ... १६
- १६ रक्षट्टंगसाग्निध्ये स्थित्वा रक्षट्टंगस्य सेवनफलश्रेष्ठवर्णनम्. ... १६
- १७ चमत्कारपुरस्य चतुर्दिक्षु स्थितानां तीर्थानां वर्णनम्, तत्रादौ गयाशिरोमाहात्म्य-
वर्णनप्रसंगे विदूरथस्य युगयायासरण्ये गमनम्, तत्र युगाननुधायतो विदूरथस्य
वनाह्वलं प्रयागेन श्रान्तस्याधस्य भूम्यां पतनम्, ततो विदूरथस्य तत्रैवाश्रु-
तसृज्य पद्भ्यां युगानुचक्रमणम्. १६

१८ ततो दूरगमनोत्तरं पथि मांसादादिपिशाचत्रयदर्शनम्, मांसादादिवचनाद्या-
श्रमपदं प्राप्तस्य विदूरथस्य वृषस्य मुनिभिः सह संवादपूर्वकं सायन्तनकर्मार्दि-
विधानवर्णनम्. १७ १

१९ परेऽहनि विदूरथस्य स्वर्गो गमनम्, गयाशिरसि पितृतीर्थकृपिकायां विदूरथेन
मांसादादिभ्यः श्राद्धदानम्, ततो मांसादादिभिर्बिदूरथस्य स्वप्ने स्वल्पसुकृत्कथ-
नम्, पितृकृपिकातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १९ २

२० पितृकृपिकातीर्थे रामलक्ष्मणसीतानां गमनम्, तत्र श्राद्धकरणेन रामादीनां प्रत्यक्षपि-
वृदर्शनम्, ततो मनसि रामं सीतां च हस्तुं विश्वासघातं कर्तुं च प्रवर्तमानस्य
लक्ष्मणस्य विश्वासघातदोषनिरासार्थं बालमण्डनतीर्थे गमनम्, तत्तीर्थस्नानेन
तस्य दोषनिवृत्तिः, ततो रामकृतं याग्यद्विधि प्रयाणम्, बालमण्डनतीर्थमाहात्म्य-
वर्णनम्. २० २

२१ बालसख्यतीर्थोत्सत्तिवर्णने मृकण्डतो मार्कण्डेसुतोत्सत्तिवर्णनपूर्वकं मार्कण्डेयेन
दीर्घयुद्धं प्राप्य तपस्तप्त्वा हाटकेश्वरे लिगस्थायनम्, बालसख्यतीर्थमाहात्म्य-
वर्णनम्. २२ १

२२ बालमण्डनतीर्थमाहात्म्ये कश्यपादिरेकोत्पञ्चाशान्मस्तासुत्सत्तिवर्णने शक्रेण दिति-
जठरं प्रविश्य शक्रेण पुत्रच्छेदनादिवर्णनम्, तेन मातृद्वेहेण तद्दोषपरिहारार्थं
शक्रेण बालमण्डनतीर्थे स्नानकरणम्, शकस्य तीर्थस्नानेन दोषनिवृत्तिः, बाल-
मण्डनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४ १

२३ मृगतीर्थवर्णने कस्यचिद्दृश्यस्य च्छायायां संस्थितान्मृगान्दृष्ट्वा लुब्धकानां तत्रागमनम्,
लुब्धकदर्शनेन भीतानां मृगानां ततः पलायनम्, लुब्धकानां मृगानुधावनम्,
मृगानां सरोवरप्रवेशनेन सद्य एव मानुषत्वप्राप्तिः, तत्सरोप्रभावं मृगमुखा-
च्छ्रुत्वा लुब्धकैरपि तस्मिन्सरोरसि स्नानकरणम्, तेन लुब्धकानामपि सौन्दर्य-
प्राप्तिः, सर्वेषां मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, मृगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५ १

२४ बलिनिग्रहसमये वामनेन पदद्वयेन लोकान्व्याप्य वृतीयपदेन ब्रह्माण्डोर्ध्वभागो
भिन्ने सति ततो गङ्गाजलस्य निर्गमनम्, विष्णुपदतीर्थोत्सत्तिवर्णनमाहात्म्य-
वर्णनम्. २५ २

२५ विष्णुपदींगामाहात्म्यवर्णने मद्यप्राशनं कुर्वतः कस्याचिद्ब्राह्मणस्य तत्र स्नानेन मद्य-
प्राशनदोषनिवृत्तिवर्णनम्, विष्णुपदींगामाहात्म्यवर्णनम्. २६ २

२६ कस्यचिद्गोकर्णद्वाराह्वणस्य यमानुशासनादागतैर्यमद्वैतैः सह यमलोकै गमनम्, तत्र
गोकर्णपृच्छया यमेन द्वाविंशतिनरकवर्णनम्, केन पातकेन कस्य नरकस्य प्राप्ति-
रिति वर्णनम्, गोकर्णस्य यमानुज्ञया चमत्कारपुरे गमनम्, तत्र तीर्थस्नानेन
सुक्तिवर्णनम्, गोकर्णतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २७ २

२७ अण्वादिचतुर्गुणान्तकालपरिगणनम्, चतुर्गुणस्वरूपमाहात्म्यप्रमाणनिर्दर्शनम्, चतु-
वर्ण्यकर्मनिरूपणम्, रजकादिचण्डालानामुत्पत्तिवर्णनम्, विशेषतः कलिकाल-
माहात्म्यवर्णनम्. २९ २

२८ बृहस्पतीन्द्रसंवादे सर्वतीर्थसमाश्रयवर्णनम्. ३१ २

२९ सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णने सूतस्य पितुराज्ञया वत्समहर्षिशुश्रूषाकरणम्, तत्र वत्स-
महर्षिणा स्वस्य प्राग्जन्मचरित्रकथनम्, देवरातस्य सुनेत्रे स्नातुं विवक्षां
काञ्चित्खर्यं विलोक्य जले रेतःस्वलनम्, तदेतसो मृगया प्राशनम्, दशमासान्ते
मृगीतः कन्याजननम्, देवरातेन वत्सपर्ये कन्यादानम्, बहुकाले गते सर्पदर्शनेन
स्त्रीभरणं दृष्ट्वा बहुशोकव्याकुलिवचैतसो वत्सस्य वने प्रयाणम्, तस्य बहुधां
ऋषिभिः सात्त्वने कृतेऽपि क्रुधा सर्पनाशनारंभकरणम्, तस्मिन्सर्पहन्तं
कुर्वति सति तत्रैकस्य सर्पस्य मानुषरूपं धृत्वा संवादवर्णनम्, तेन मानुषरूप-
धारिणा सर्पेण वत्साय पूर्वशापकारणे कथ्यमाने 'प्राग्जन्मनि मया हाटकेश्वर-
क्षेत्रयात्रागतानां जनसमूहानां मत्स्ये सर्पप्रक्षेपे कृते सत्युपिणा दत्तेन शपेन
'सर्पजन्मप्राप्तिः' इति कथनम्, तेन मानुषरूपिणा सर्पेण वत्सायोपदेशकरणम्, तस्मिन्

सोनेन दिंसादिताधर्मनिरूपणम्, ततो वत्सर्पिणा सर्पवधपश्चात्तापेन महेश्वर-
 पूजां विधातुं स्वमनसि निर्धारणम्, वत्सस्य सिद्धेश्वरपूजेन सिद्धिप्राप्ति-
 वर्णनम्. ३२ १

३० सिद्धेश्वरोत्पत्तिवर्णने सिद्धाधिपतामकदंसेन गुरुसपत्याज्ञया पुत्रप्राप्त्यर्थं लिङ्गं
 संस्थाप्य पूजने कृतो तस्य पुत्रप्राप्तिः, सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ३७ २

३१ नागहृदमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन नवनागानां ब्रह्माज्ञया हाटकेश्वरक्षेत्रे गमनम्, तत्र
 स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, इन्द्रसेनराज्ञः सर्पदंशनेन मृत्युप्राप्तिवर्णनम्, ततः
 स्वपुत्रस्य स्वप्न आगत्येन्द्रसेनेन स्वभेतत्वप्राप्तिकथनम्, पित्राज्ञया पुत्रस्य नागतीर्थं
 गमनम्, तत्र पित्रश्राद्धकरणेन लिङ्गपूजेन च पितुर्मोक्षवर्णनम्, नागतीर्थ-
 माहात्म्यवर्णनम्. ३८ १

३२ सप्तार्थीवर्णने सप्तार्पिजनप्रकारकथनम्, सप्तार्थीत्वोत्पत्तिवर्णने द्वादशवार्थिक्या-
 मनाद्युष्ट्यां बुभुक्षितानां सप्तार्पिणां सर्वत्र भ्रमणम्, तेषां दृषादसें राक्षो
 देशे गमनम्, तत्र गुरुकुमारकं दृष्ट्वा तद्व्यश्रणार्थं सप्तार्थिकयोगकरणम्, ताव-
 द्गुणार्द्रभूपस्य तत्रागत्य तैः सह संवादकरणम्, ततो मृतकुमारसम्भ्रष्टित्वैव-
 र्पिणां चमत्कारपुरे गमनम्, तत्र तैस्तपःकरणम्, लिङ्गस्थापनं च.... .. ४० २

३३ अगस्त्याश्रमवर्णने विन्ध्यमेवार्थिभ्यः कल्दे संपद्यमाने सूर्यमार्गनिरोधात्सूर्यसागस्त्या-
 श्रमे गमनम्, सूर्यवचनाद्विन्ध्यं निश्रमुद्धीकृत्य दक्षिणदिशि हाटकेश्वरेऽगस्त्यस्य
 गमनम्, तत्र लोपायुद्रया परत्या सह गत्वा लिङ्गस्थापनम्, अगस्त्याश्रममाहा-
 त्म्यवर्णनम्.... .. ४२ २

३४ अगस्त्यकृतसमुद्रप्राशनकारणवर्णने प्रथमं देवदैत्ययोर्दुष्टे ब्रह्माविष्ण्विन्द्रादीनां परा-
 जयं दृष्ट्वा शंकरेण शूलेन दैत्यपराजयकरणवर्णनम्. ४४ १

३५ धर्मविनाशोत्पन्नं देवपराजयः स्यादिति निश्चयं कृत्वा स्नानसंध्यायज्ञयागादिजपकर्तृणां
 ब्रह्मणानां दैत्यवधकरणम्, जलावासिनां दैत्यानां वधार्थं ब्रह्मण आज्ञया जल-

प्राशनार्थं देवैरागस्त्यस्य प्रार्थनाकरणम्, देवकार्यार्थिसगस्त्येन समुद्रप्राशनम्, देवै-
 र्दैत्यवधकरणम्, अगस्त्यस्थापितापीठस्य देवैः स्वकार्यकरणाभिव्येष्टेश्वरपीठेतिनाम-
 करणम्. ४४ २

३६ चित्रेश्वरपीठमाहात्म्यवर्णनम्. ४६ १

३७ दुःशीलाख्यप्रासादेत्पत्तिवर्णनम्. ४७ १

३८ भुजुम्भारेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ४८ १

३९ ययातीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ४८ २

४० ब्रह्मणा पृथ्व्यां शिलास्थापनम्, ततस्तत्र ब्रह्माज्ञया सरस्वत्या पातालतो हृदं निर्मा-
 यागमनम्, ततो मंकणकमहार्पणा तत्र तपस्तत्या लिङ्गस्थापनम्, चित्रशिला-
 मंकणकेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ४९ १

४१ वाष्कलिदैत्यपीडितैरिन्द्रादिभिर्देवैर्षण्णोराज्ञया हाटकेश्वरे तपःकरणम्, ततो बृह-
 स्पतिवचनादशून्यशयनतिथौ भगवत्पूजेन सन्तुष्टस्य भगवत आज्ञया वाष्क-
 लिना समं युद्धकरणम्, भगवता वाष्कलिदैत्यपराजयं कृत्वा शकस्य स्वस्थाने
 गमनम्, भगवतस्तत्र वासकरणं लिङ्गस्थापनं च, जलशाययुत्पत्तिवर्णनम्. ५० २

४२ विश्वामित्रकुण्डोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र विश्वामित्रेनकासमागमवर्णने विश्वा-
 मित्रेण मेनकायै स्त्रीधर्मकथनम्. ५१ २

४३ विश्वामित्रकथितपातिव्रत्यधर्मोत्तरस्तस्य कृत आगमनं कं गमनमित्यादिपुष्ट्यां
 विश्वामित्रदर्शनेन मेनकायां लोलुपायां सत्यां विश्वामित्रेण स्त्रीसंगमस्य विकृ-
 तिकरणम्. ५२ २

४४ विश्वामित्रेण स्वसंगमे तिरस्कारिते बहुशो दुःस्वसंततया मेनकया विश्वामित्राय
 विश्वामित्रेण मेनकायै च मिथो जराप्राप्तिरूपशापप्रादानम्, ततस्तयोः कुण्डला-
 नेन शापशुक्तिः, विश्वामित्रेण तत्र लिङ्गस्थापनम्, विश्वामित्रकुण्डविश्वामित्रे-
 श्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ५३ १

अध्यायः	विषयाः	प० पृ०	अध्यायः	विषयाः	प० पृ०
४५	त्रिपुष्करतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	५३	२	व्याघ्रत्वप्रापकाच्छापानुस्त्वा पूर्ववद्राजत्वप्राप्तिः, ततो हराराधनां विधाय स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, शिवलोकैके गमनं च, कलशेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	५९
४६	सरस्वतीतीर्थमाहात्म्यवर्णने बलभद्रनृपतो जातस्य अंबुवीचिनामकस्य मूकपुत्रस्य मूकत्वनाशनाथं सरस्वतीतीर्थं सपुत्रकस्य नृपस्य गमनम्, तत्र स्नानेन लिंगपू- जननं च पुत्रस्य मूकत्वनिरसनम्, अंबुवीचिकृतं सरस्वतीस्तवनम्, सरस्वती- तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	५५	१	५२ रुद्रक्रीटिमाहात्म्यवर्णनम्.	६१
४७	महाकालमाहात्म्यवर्णने सपत्नीकस्य रुद्रसेनस्य राहो हाटकेश्वरे गमनम्, तत्र देवं संपूज्य बहुशो विभेष्यो दानानि दत्त्वा विप्रसंसदि राज्ञा विभेष्यः स्वपूर्व- जन्मदृष्टान्तकथनम्, तत्र चणिकार्युद्धवस्य तस्यान्नाभ्यासभावाद्दुयोषितस्य सपत्नीकस्य महाकालवने गमनम्, तत्र देवं दृष्ट्वा कमलैर्देवस्य पूजाकरणम्, तेन पुण्यप्रभावेन राजकुले जननम्, महाकालेश्वरतीर्थलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	५६	१	५३ अङ्गणार्त्तमाहात्म्यवर्णने मित्रसहस्य राहो वसिष्ठशापाद्ब्रह्मसत्वप्राप्तिदृष्टान्तवर्णनम्, . राक्षसभैरोगानुवर्तमानेन तेन राज्ञा विप्रादीनामपि हननम्, तेन नृपेण ब्रह्महत्या- दोषनिवृत्त्यै श्रापानुसुत्तरं वसिष्ठज्ञया तीर्थयात्राकरणम्, अङ्गणार्त्ततीर्थहा- नेन ब्रह्महत्यादोषानुसुच्य पूर्ववद्राज्यकरणम्, राज्योत्तरमन्त्रे शिवलोकैके गमनं च, अङ्गणार्त्तमाहात्म्यवर्णनम्.	६२
४८	उमामहेश्वरलिंगमाहात्म्ये हरिश्चन्द्रेण पुत्रप्राप्त्यर्थमुमामहेश्वराराधनम्, तेन तपसा संतुष्टाभ्यासुमामहेश्वरभ्यां पुत्रप्रदवरप्रदानम्, तं वरं गृहीत्वा हरिश्चन्द्रस्य स्वभवने गमनम्, ततो हाटकेश्वरक्षेत्र उमामहेश्वरप्रीतये लिंगस्थापनम्, उमा- महेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	५७	२	५४ नलकथानपूर्वकं नलस्यापितचर्ममुण्डामाहात्म्यवर्णनम्.	६४
४९	कलशेश्वरमाहात्म्यवर्णने कलशानृपस्य गृहे दुर्वासस आगमनम्, चालुर्मात्स्यब्र- तस्य पारणं कर्तुमागताय दुर्वाससे नृपेणातिथ्यसत्कारपूर्वकं भोजनादिसमर्पणम्, तत्र भोजनपात्रे लवणादिभिः सुसंस्कृतं मांसं दृष्ट्वा 'व्याधो भव' इति नृपाय शापप्रदानम्, कलशानृपदुर्वाससः शापेन व्याघ्रत्वप्राप्तिवर्णनम्.	५८	२	५५ नलेन स्वनाम्ना स्थापितस्य रोगाद्यानिष्टदोषपारेहारकस्य नलेश्वरस्य माहात्म्यवर्णनम् ६५	१
५०	नन्दिनीन्याग्रसंवादे नन्दिन्या व्याघ्रसमीपे शपथकरणम्.	५९	१	५६ सांवादित्यमाहात्म्ये गालवेनादित्यप्रसादेन वरं लब्ध्वा पुत्राभावात्सांवादित्यपूजनेन पुत्रप्राप्तिकरणम्, सांवादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	६५
५१	व्याघ्रवचनान्नन्दिन्या स्वस्थानं गत्वा वत्सस्य दृष्टिकरणम्, सर्वान्युद्धा नन्दिन्या व्याघ्रमे गमनम्, तेन तस्याः सत्यत्वं दृष्ट्वा पश्चात्तापेन सुक्तिप्राप्त्यर्थं तस्यै प्रश्र- करणम्, शापाद्भ्यात्रलं प्राप्तस्य नृपस्य नन्दिनीदर्शितवाणस्थापितलिंगस्य पूजनेन	५९	१	५७ गाङ्गेययात्राव्यनवर्णनम्.	६६
				५८ गाङ्गेयकृतलिंगचतुष्टयस्थापनवर्णनम्, शिवगंगांमाहात्म्यवर्णनम्.	६७
				५९ विदुरेण पुत्रप्राप्त्यर्थं तपस्तत्त्वा स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, विदुरेश्वरमाहात्म्य- वर्णनम्, विदुरकृतदेवप्रासादवृत्तान्तवर्णनम्.	६७
				६० मित्रारुणपुत्रेण माहित्यानामदेवतास्थापनम्, नरादित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	६८
				६१ शर्मिष्ठातीर्थमाहात्म्ये विपकन्योत्पत्तिवर्णनम्.	६९
				६२ विपकन्यात्यागामकुर्वतो नृपस्य मरणप्राप्तिर्मुद्धवर्णनं च, सर्वलोकपवादाऽच्छब्दा विपकन्यायास्तपोऽर्थं वनं प्राप्ते प्रयाणम्, मार्गे स्वपूर्वजन्मस्मरणेन दुःखिताया विपकन्यायाः पश्चात्प्रिसाधनादिकं घोरं तपो विलोक्य पार्वत्येन्द्राणीरूपेणा- गमनम्, इन्द्राणीतो वरमगृहीत्वा तथा पुनस्तपसि श्रियमाणे पार्वत्या तां श्रुति.	६९

विषयाः

विषयाः	प० पृ०	भाष्याः	प० पृ०
पुनर्यादेन समं कौरवपाण्डवानां हाटकेश्वरे गमनम्, धृतराष्ट्रकृतप्रासादस्थापनादिघृत्तान्तवर्णनम्. ...	...	...	८१ ३
नादिघृत्तान्तवर्णनम्. ...	...	सर्वद्वेणादिभिः पाण्डवै-	...
तत्र हाटकेश्वरे धृतराष्ट्रदिभिरेकोत्तरशतलिंगास्थापनम्, सर्वद्वेणादिभिः पाण्डवै-	...	कौरवपाण्डवयाद्व-	८२ ३
योद्वादिभिश्च सहस्रशः पृथक्पृथक्स्वनात्रा लिंगास्थापनम्, कौरवपाण्डवयाद्व-	...	...	८३ १
कुतलिंगप्रतिष्ठावर्णनम्.	...	...	...
यज्ञभूमिमाहात्म्यवर्णनम्. ...	...	कस्यचित्कुष्ठयोगिणः पुरुषस्य	...
मुण्डीरकालप्रियमूलस्थानेतिमास्करतीर्थत्रयवर्णने	...	मुण्डीरकालप्रियमूल-	...
मुण्डीरकालप्रियमूलस्थानेतिमास्करतीर्थत्रयवर्णने	...	...	८३ १
ब्राह्मणवचनात्तीर्थत्रये स्तानेन कुष्ठनिरसनघृत्तान्तवर्णनम्, मुण्डीरकालप्रियमूल-	...	...	...
स्थानमाहात्म्यवर्णनम्. ...	...	तेन पोपेन लिता-	...
शंकरपार्वतीविवाहसमये ब्राह्मणः पार्वतीदर्शनेन रेतःस्खलनम्, तेन पोपेन लिता-	...	हराश्रयवेदिकामाहात्म्य-	८५ १
नेन ब्राह्मणा रुद्रशिरसमारारुध्य दोषनिवृत्तिकरणम्, हराश्रयवेदिकामाहात्म्य-	...	...	...
वर्णनम्. ...	...	...	...
रुद्रशीर्षमाहात्म्यवर्णने व्यभिचारिण्याः कस्याश्चिद्ब्राह्मण्या रुद्रशीर्षदर्शनेन तत्पातका-	...	अपि रुद्रशीर्षदर्शनाभ्युक्तिवर्णनम्,	...
त्रिद्यूतवर्णनम्, तथैव विदूरथपुत्रपत्न्या ...	...	...	८६ २
रुद्रशीर्ष (जागेश्वर) माहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...
वालखिल्याश्रममाहात्म्यवर्णने शक्रोपरि	...	वालखिल्यैः कोपकरणघृत्तान्तवर्णनम्,	...
वालखिल्याश्रममाहात्म्यम्.	...	...	८८ ३
वालखिल्यैराथर्वोणिकैर्मैत्रैरभिर्भ्रामत्रितमसृत्कलशं गृहीत्वा	...	...	...
मुपर्णाल्यमाहात्म्यवर्णने वालखिल्यैराथर्वोणिकैर्मैत्रैरभिर्भ्रामत्रितमसृत्कलशं गृहीत्वा	...	असृत्कलशप्राशनेन कश्यपाद्गुरुवोपत्तिः,	...
पुत्रप्राप्त्यर्थं कश्यपेन स्वपत्न्यै दानम्, असृत्कलशप्राशनेन कश्यपाद्गुरुवोपत्तिः,	...	ब्राह्मणकन्याभ्यां सह गमनम्, पथि	...
भित्तब्राह्मणकन्याया वरशोधार्थं गरुडस्य ब्राह्मणकन्याभ्यां सह गमनम्, पथि	...	...	...
नारदस्य दर्शनेन, नारदेन समं विष्णुदर्शनार्थं तेषां सर्वेषां हाटकेश्वरे गमनम्,	...	...	८९ १
तत्र गत्वा नारदगुरुवाभ्यां विष्णुसंदर्शनग्रहणम्.	...	...	...

विषयाः	प० पृ०	भाष्याः	प० पृ०
स्वरूपदर्शनम्, विपकन्यया पार्वतीस्तवनम्, पार्वत्या सह विपकन्यायाः कैलासे	...	...	६९ २
गमनम्, शर्मिष्ठातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...
सोमेत्वरमाहात्म्ये दक्षशापयुक्तेन सोमेन रोमकमहर्षेर्वचनाच्छाटकेश्वरे लिंग-	...	...	...
पूजनम्, तत्समावेण सोमस्य शापनिवृत्तिः, स्वनात्रा लिंगास्थापनम्, सोमनाथे-	...	...	७२ १
द्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ...	...	...	...
चमत्कारवृत्त्यापितचमत्कारीदुर्गादेवीमाहात्म्यवर्णनम्. ...	...	...	...
आनर्तकेश्वरशूद्रेक्षरयोर्माहात्म्यवर्णनस्यवृत्तिकथनं च. ...	...	...	...
रामहर्षवर्णनप्रसंगे जमदग्निवधवर्णने सौम्यस्य सहस्रार्जुनेहृद्यनृपतेर्जमदग््न्याश्रमे	...	...	...
गमनम्, शंभु कामधेनुप्रभावं दृष्ट्वा तेन सहस्रार्जुनेन लोभेन तां ग्राह्यमानेन	...	...	...
जमदग्निना तस्या अदाने कुशाविष्टेन हैहयेन जमदग्निवधकरणम्. ...	...	...	...
पिठवधं श्रुत्वा परशुरामेण पिठुरुत्तरक्रियां विधाय मिःक्षत्रियां पृथ्वीं कर्तुं प्रतिज्ञा-	...	...	...
करणम्, ततो रामेण युद्धे सहस्रार्जुनशरीरान्क्रितेन रत्नेन पितृश्राद्धं	...	...	...
सहस्रार्जुनवधोत्तरं हाटकेश्वरे गत्वा सहस्रार्जुनशरीरान्क्रितेन रत्नेन पितृश्राद्धं	...	...	...
विधाय सर्वां संपादितानां महीं ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा स्वनिवासार्थं परशुरामेण	...	...	...
समुद्रापसरणकरणम्.	...	...	...
पुनर्ब्राह्मणेभ्यो दत्तां महीं बलात्कारेण ग्रहीतृणां क्षत्रियाणां रामेण वधकरणम्,	...	...	...
एवमेकविंशतिवारान्निःक्षत्रियां पृथ्वीं कृत्वा ब्राह्मणेभ्यस्तस्याः समर्पणम्,	...	...	...
ब्राह्मणवचनादाशीर्वादेन च रामहर्षेति नाम्ना गर्तार्तीर्थस्थापनम्, रामहर्षे शक-	...	...	...
हत्तानां श्राद्धेन विशेषफलकथनम्, सामान्यतो रामहर्षमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...
तारकासुरवधकरणे कार्तिकेयस्य साद्यन्तोत्पत्तिघृत्तान्तवर्णनम्.	...	...	...
कार्तिकेय (सन्न्द) स्थापितशक्तिमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...
पाण्डवधृतराष्ट्रदिभ्यःहाटकेश्वरेश्वरदर्शनवर्णनम्.	...	...	...
ततः कौरवाणां द्वारवत्यां गमनम्, दुर्योधनस्य मातुर्मत्या सह विवाहवर्णनम्, ततः	...	...	...

- ८२ विष्णुदर्शनं गृहीत्वा गरुडेन विष्णुं प्रति विप्रकन्यावरणार्थमाग्रहकरणम्, विष्णव-
नुज्ञया गरुडेन विष्णवग्रे सकन्यकस्य विप्रस्यानयनम्, विप्रकन्यायाः विष्णोः
सौत्वं प्राप्तं दृष्ट्वा क्रधा लक्ष्म्या 'अश्रुमुखी भव' इति तस्यै कन्यार्थैः शापप्रदानम्,
तथैव विप्रेणापि 'गजवक्त्रा भव' इति लक्ष्म्यैः शापदानम्, ततो विष्णुना विप्र-
कन्यायाः सांवनकरणमुच्छ्रापदानं च, विष्णवाज्ञया ससुतस्य विप्रस्य स्वगृहे गम-
नम्, विष्णुपुरःस्थितां शाण्डिलीनाम् दृष्ट्वा शण्डिलीनाम् गुरुडेन हास्ये कृते सत्यन्तः
कुप्यं शाण्डिल्या मतसा शापदानेन गरुडपक्षभस्मीकरणम्, ... १० २
८२ निजपक्षदाहं दृष्ट्वा गरुडेन विष्णुना च शाण्डिलीस्वनम्, ततः शाण्डिलीवचना-
द्वरुडेन हाटकेश्वरं गत्वा रुद्रशीर्षकालरुद्रनीलरुद्रादीन्नत्वा शिवाराधनकरणम्, तेन
गरुडस्य पुनः सुवर्णमयपक्षप्राप्तिवर्णनम्, सुवर्णेश्वरालम्बमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११ १
८३ सुवर्णेश्वरमाहात्म्यवर्णने वेणुनामकचतुर्देवैर्वांसनत्वाद्दुराचरितपरिपाकाच्छुष्टप्राप्ति-
वर्णनम्, तदुष्टनिरासार्थं भ्रमता वेणुतृणेण सुवर्णेश्वरं प्रति गमनम्, तद्वाराधनेन
तस्य कुष्टनिरासवर्णनम्, ... १२ १
८४ लक्ष्मीशापिताया विप्रकन्याया विष्णोरुच्छ्रापेन कृष्णावतारे सुभद्रेति नाम्ना पद्मा-
दत्तशापिसुक्तिपूर्वकं विष्णुभग्नीत्वप्राप्तिवर्णनम्, ... १२ २
८५ विप्रदत्तशापनिवृत्त्यर्थं लक्ष्म्या ब्रह्माणसुदिस्य तपश्चरणम्, ब्रह्मणा शापनिवृत्तिपूर्वकं
लक्ष्म्यै वरप्रदानम्, गजवक्त्रामहलक्ष्मीति ब्रह्मणा तस्यलस्य नामकरणम्,
महालक्ष्मीमाहात्म्यवर्णनम्, ... १३ १
८६ दक्षस्य सप्तविंशतिकन्याभिश्चन्द्रभीतिविवर्धनार्थं हाटकेश्वरे चंड्याराधनेन चन्द्रस्य
भीत्यास्वीकरणम्, सप्तविंशतिकेति नाम्ना लिंगस्थापनम्, सप्तविंशतिकालिंग-
माहात्म्यवर्णनम्, ... १३ २
८७ सोमप्रासादान्माहात्म्यवर्णनम्, ... १४ १
८८ अंबावृद्धेयभिवार्यां काशीराजभार्यायां पतिनाशोत्तरं तत्रैव पुररक्षार्थं वासक-

- रणम्, तत एकस्मात्कुण्डाद्गजवक्त्राश्रयुष्यादिदेवतानां समुत्पत्तिं दृष्ट्वा तत्कृतज-
नत्रासनिवारणार्थं तासां तद्वक्षणीयपदार्थस्य ताभ्यामंबावृद्धाभ्यां व्यवस्थाकरणम्,
ततः स्वनाम्ना हाटकेश्वरे लिंगस्थापनम्, अंबावृद्धामाहात्म्यवर्णनम्, ... १५ १
८९ अंबावृद्धाज्ञया सर्ववालकक्षयकारिणीनां देवतानां व्यवच्छेदार्थं चमत्काराराजप्राथ-
नयाऽस्म्बावृद्धदेव्या स्वपादुकास्थापनकरणम्, पादुकादर्शनेन जनानां दुःखनि-
वृत्तिभवनम्, पादुकादर्शनमकुर्वतां शुगालत्वप्राप्तिवर्णनम्, ध्यानं कुर्वतः शंक्र-
रस्य वृत्तीयनयनात्कन्यकोत्पत्तिः, शंकरवचनात्पादुकापूजेन तस्याः सर्वसिद्धि-
प्राप्तिकथनम्, पादुकामाहात्म्यवर्णनम्, ... १६ १
९० वह्निर्थातोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णने ज्वेष्टे भ्रातरस्तुल्य कनिष्ठेन शंतनुना रांभ्यकरणा-
द्यमघर्म इति मत्वा शंक्रेणानावृष्टिकरणवर्णनम्, तेन कारणेन वने भ्रमता विरश्वा-
भिन्नेण चण्डालगृहे गत्वा तत्र लब्धेन श्वमासेन वह्नौ पञ्चमहायज्ञकरणम्, तेन
कारणेन श्येनाभिना कृतं सर्वतः स्वात्मनो गोपनम्, अभिमन्वेष्टुकामानां देवानां
गजादिभिः स्वनाम्नि कथिते सति तदुपरि श्येने वह्निना गजादीनां शापप्र-
दानम्, ततो हृदाग्निर्गतमग्निं दृष्ट्वा ब्रह्मणा स्वात्मगोपनकारणे घृष्टे वह्निना 'शंक्र-
वृष्टयकरण' इति ब्रह्मणाभिनन्दनत्रजाघन्तीहयनान्मया स्वात्मगोपनं कृतम्' इति कथिते
शंक्रेण स्वाज्ञया वृष्टिकरणम्, ततो ब्रह्मणाश्रये वरप्रदानम्, तस्य हृदस्थाग्निर्थांति
नामकरणम्, तत्र अग्नौ घृतस्य वसोधांराया माहात्म्यम्, अभितीर्थमाहात्म्य-
वर्णनम्, ... १७ १
९१ वह्निशापितानां गजादीनां ब्रह्मादिदेवैरुच्छ्रापदानपूर्वकं सांत्वनकरणम्, ततो देवानां
स्वस्वस्थाने गमनम्, अभितीर्थोत्पत्तिवर्णनम्, ... १९ १
९२ मार्कण्डेयस्थापितब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र खानं कुर्वतः कस्यचिच्छूद्रस्य देव
प्रसाद्य मोक्षप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, ... १९ ३

१८ दशरथस्य हाटकेश्वरक्षेत्रे गत्वा तपःकरणम्, तत्तपस्तुष्टेन विष्णुना चतुःपुत्रत्वेना-
हमवतरिष्यामीति दशरथाय वरश्रद्धानम्, दशरथकृततपःस्थलस्य तस्मिन्नेन
विष्णुना राजस्वामीति स्वनामस्वीकरणपूर्वकं तच्छ्रुत्वात्या राजवापति नामकर-
णम्, राजस्वामिराजवापीमाहात्म्यवर्णनम्. १०५ ३

१९ रामेश्वरस्थापनप्रस्तावे रामेण सीतात्यागं कृत्वा स्वर्णमयीं सीतां निर्माय यज्ञ आर-
भ्यमाणे तत्र दुर्वासस आगमनम्, दुर्वासोरामसंवादनार्थम्. १०६ १

१०० लक्ष्मणेन रामाज्ञाभंगकरणाद्रामाज्ञया नगरतो गमनकरणम्, सरयूस्नानेन लक्ष्म-
णस्य दोषनिवृत्तिवर्णनम्, ततो लक्ष्मणस्य योगसाधनेन प्राणनिष्क्रमणम्,
वियद्गतं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामेण शोककरणम्, मंत्रिणी रामस्य सान्त्वनम्, लक्ष्मण-
शवस्थार्थि दातुं प्रयुक्तं रामं दृष्ट्वा 'सन्त्यस्ते नाभिसंस्कारः' इति नभोवाण्या
निषेधकरणम्, ततो लक्ष्मणस्यौष्वेदेहिककर्मकरणानन्तरं रामस्य पुष्यकविमानेन
किष्किन्धागमनम्, तत्र सुग्रीवकृतसत्सारादिवर्णनम्. १०७ १

१०१ ततः पुष्यकमारुहा वानरैः समं रामस्य लंकायां गमनम्, तत्र विभीषणेन राम-
चन्द्रस्य सत्कारकरणम्, ततः श्रीरामेण तैः सर्वैः सह हाटकेश्वरक्षेत्रमागत्य तत्र
रामेश्वरलिंगप्रतिष्ठाकरणम्, रामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०८ २

१०२ लक्ष्मणप्रासादपञ्चकप्रतिष्ठापनवर्णनम्: १०९ २

१०३ आनन्तबडगे राक्षसैः सह रामस्यागमनम्, तत्र रामविप्रसंवादेऽस्सरोवेष्टिते विमाने
स्थित्वा स्वर्गं प्रति गच्छतोऽन्धविप्रस्य पूर्वजन्मकथावृत्तान्ते तडागमाहात्म्य-
वर्णनम्, आनन्तवीर्यकृषिकामाहात्म्यवर्णनम्. ११० १

१०४ अथ श्रीरामचन्द्रस्य स्वलोकं प्रति गमनानन्तरं हाटकेश्वरक्षेत्रे शिवपूजार्थं समा-
गतै राक्षसैस्तत्र मिलितानां ब्राह्मणानां भक्षणेन त्रासितान्ब्राह्मणान्दृष्ट्वा श्रीरामपु-
त्रेण कुशेन राक्षसानां पराजयकरणम्, राक्षसैस्तत्रानन्तबडगे बहुशो लिंगस्था-

१३ गोमुखतीर्थोत्सवत्तिवर्णनपूर्वकं गोमुखतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कुष्ठ प्राप्तस्य स्वपुत्रस्य
कुष्ठनिरासार्थमन्त्ररीयेण भूपतिना तपःकरणम्, तेन तुष्टेन भगवता तस्युत्रस्य
पूर्वजन्मकृतदोषकथनम्, भगवदज्ञया गोमुखतीर्थक्षानेन तस्युत्रस्य कुष्ठनिरास-
वर्णनम्, गोमुखतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १०० १

१४ ब्राह्मणवचनात्परशुरामेण कुठारं भंक्त्वा लोहयष्टिविगोचनेन लोहयष्टितोर्थस्थाप-
नम्, लोहयष्टिमाहात्म्यवर्णनम्. १०१ १

१५ अजापालचन्द्रनिर्भीतकामप्रदादेव्युत्पत्तिवर्णने वसिष्ठवचनादजापालस्य हाटकेश्वर-
क्षेत्रे गमनम्, तत्र देवीमारुध्य तं प्रति प्रसन्नया देव्या वरप्रदानम्, वरग्रहणेना-
जापालराज्ये स्थितानुपुण्यवतो जनान्दृष्ट्वा नरकस्य पापिनामभावाच्छून्यतां दृष्ट्वा
यमस्य ब्रह्मलोकं गमनम्, तत्र स्थितेन शिवेन तच्छ्रुत्वा शिवस्य व्याघ्ररूपेण
राजसगीषे गमनम्, व्याघ्रकृताजाभक्षणेन रुष्टेन राज्ञा प्रेरितानां चंडीदत्ता-
स्त्राणां व्याघ्ररूपिणा शंकरेण भक्षणम्, पश्चादस्त्राभावाद्द्वयाघ्रेण समं राज्ञो
दुर्दयुद्धवर्णनम्, ततो व्याघ्ररूपं त्यक्त्वा तस्मै शिवेन प्रत्यक्षदर्शनदानम्, अजा-
पालेन शिववर्णनम्, शिववचनाद्राज्ञः पाताले गमनम्, स्वनाम्ना लिंगस्थापनं
च, तत्राजापालेश्वरीतिनाम्ना चण्डीस्थापनम्, अजापालेश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्. १०१ ३

१६ राज्ञा दशरथेन ज्योतिर्निमुखाद्रोहिणीशकटभेदादिभविष्यं श्रुत्वा तत्रिवाराणाय शनै-
श्चरसमीपे युद्धार्थं गमनम्, तस्य तच्छौरीं दृष्ट्वा संतुष्टेन शनैश्चरेण नाहं रोहि-
णीभेदं करिष्यामीति प्रतिज्ञां कृत्वाऽभयदानकरणम्, शनैश्चरदशरथसंवादफलशु-
त्तिवर्णनम्. १०३ ३

१७ शनैश्चरेण 'रोहिणीशकटमहं न भेतस्यासि' इति प्रतिज्ञापूर्वकमाशीःप्रदानोत्तरमिन्नेण
दशरथस्य शौर्यवर्णनपूर्वकप्रशंसाकरणम्, ततोऽपुत्रस्य नैव सद्गतिरिति दशरथेन,
शम्भुस्वाज्ञान्त्वा पुत्रप्राप्त्यर्थं तपःकरणार्थं समुद्योगकरणम्. १०४ २

पनकरणम्, कुलेन विभीषणाय संदेशं प्रेषयित्वा तद्वारा राक्षसानां जंघुद्धीपागमने निरोधकरणम्, कुशेश्वरलवेश्वरप्रतिष्ठावर्णनम्. ... ११२ १

१०५ तुलागते मरीचिमालिनि विभीषणशापेन व्यंतरत्वं प्राप्तौ राक्षसीहृदिकेश्वरक्षेत्रे राक्षसस्थापितानां चतुर्बलिगानां भूत्यां पूरणम्, तत्र क्षेत्रे प्रासादरहिते प्रवेशे बृहदध्वराजस्य गमनम्, तत्र प्रासादनिर्माणे राज्ञा प्रयत्नकरणम्; ततो भूमिखननसमये चतुर्वक्त्रलिङ्गदर्शनम्, लिङ्गराष्ट्रां भूमिं दृष्ट्वा राज्ञो मृत्युप्रामि- वर्णनम्, राक्षसलिङ्गाच्छादनमृत्तान्तवर्णनम्. ... ११५ १

१०६ छुततीर्थानां माहात्म्यवर्णनम्. ... ११५ १

१०७ अष्टपट्टितीर्थोत्पत्तिमाहात्म्ये वत्सान्वयसंभूतचित्रशर्मनामनुपेण पातालस्थं हाटके- श्वरममग्रस्थल आनेतुमुद्युक्तेन शिवाराधनाकरणम्, शिवकृपया लिङ्गास्थापनम्, ततोऽष्टपट्टिगोत्रोद्भवब्राह्मणैर्पूजया शिवमाराध्य तत्कृपया अष्टपट्टितिनाम्नां लिङ्गानां नवप्रासादं रचयित्वा स्थापनाकरणम्, ब्राह्मणैश्चित्रशर्मणा च कृतस्य लिङ्गास्थापनस्य घृत्तान्तवर्णनम्. ... ११६ १

१०८ अष्टपट्टितीर्थवर्णने शिवपार्वतीसंवादे नारदशत्रुादिभिश्चमत्कारक्षेत्रे स्नानादि कृत्वा शिवलिङ्गं संपूज्य तीर्थलिङ्गस्तुतिकरणम्, वाराणस्याष्टपट्टितीर्थवर्णनम्. ... ११७ २

१०९ अष्टपट्टितीर्थानां प्रतितीर्थेषु भिन्नभिन्नलिङ्गानां नामनिर्देशपूर्वकप्रभाववर्णनम्. ... ११८ २

११० अष्टपट्टितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११९ १

१११ कस्मिंश्चित्समय आन्तर्भूपस्य पत्न्या दमयन्त्या हाटकेक्षेत्रे गमनम्, तत्र तीर्थे हरिचौथवासरे स्नात्वा भागवन्तं ध्यायमानां दमयन्तीं दृष्ट्वाऽन्याभिर्ब्राह्मणस्त्रीभि- र्दमयन्तीवर्णनकरणम्, दमयन्त्या ध्यानोत्तरं ब्राह्मणस्त्रीभ्यः स्वकीयसर्वालङ्कार- दानकरणम्, चतसृभित्तापसीभिर्वातेना अत्याभिः सर्वाभिर्ब्राह्मणस्त्रीभिर्भूपणप्रहणे- नाहादकरणम्, तथैव प्रतिदिने राजपत्न्या ताभ्यो भूपणप्रदानकरणम्, पञ्चमी- विने चतसृभिर्विभपत्नीभिर्भूपणानामग्रहणे तत्समीपे भूषणानि गृहीत्वा दम-

यन्त्या गमनम्, ताभिर्भूपणप्रहणतिरस्कारकरणम्, यामिर्दमयन्तीदत्तानां भूय- णानां तिरस्कारिकारि तासां पतिभिराकाशमार्गेण स्वाश्रमे स्वपुण्यप्रभावेणा- गमनकरणम्, यामिर्लोभाद्दमयन्तीदत्तानां भूपणानां ग्रहणं कृतं तासां पतीनां तत्कीर्णहृत्पुष्परग्रहवशात्पापेनाकाशगतिक्षयेण तत्रैव पतनम्, तैश्चतुर्भिराकाश- मार्गेणागतैश्चैपिभिस्तत्कारणं दृष्ट्वा दमयन्त्यै 'शिला भव' इति शापप्रदानम्, ततस्तस्या दमयन्त्यास्तत्र शिलाभावं प्राप्य पतनम्, तदृत्तान्तं श्रुत्वा द्विजप्रसाद- नाय दमयन्तीपतेरानन्तदेशराजस्य तत्रागमनम्, शिलाभूतां पत्नीं दृष्ट्वा राज्ञा शोककरणम्. ... ११९ २

११२ राज्ञे शापं दातुं गृहीतजलानां विप्राणामन्यद्विजप्रार्थनया शान्तिं गत्वा भूत्यामेवो- दकप्रक्षेपणात्तस्या भूमेरुपरत्वप्राप्तिवर्णनम्, ऊपरस्थानस्योत्पत्तिपूर्वकमाहात्म्य- वर्णनम्. ... १२१ ३

११३ तत आन्तर्धिपतेः प्रतिमासं हाटकेक्षेत्रे गमनम्, ब्राह्मणान्सन्तोष्य शान्तिकर्मा- दिकं विधाय स्वपुंरं प्रत्यागमनं च, बहिर्वचनान्मासिमसि भविव्यद्योमकार्ये केनापि ब्राह्मणाद्येन ग्रहाद्युद्देशेन कृतस्य द्रव्यादिदानस्याग्रहणाद्ब्रह्मणामधिका पीडिति ज्ञात्वा सर्वैः प्रार्थनायां कृतायां तत्र तीर्थे स्नानकरणेनैकं ब्राह्मणं विना सर्वेषां शुद्धिवर्णनम्, अशुद्धेन कुष्ठितेन ब्राह्मणेन सर्वब्राह्मणानां प्रार्थनाकरणम्, तत्र तीर्थे अग्नेः स्थापनाकरणम्, त्रिजतकविशुद्धयेऽपिकुण्ड- माहात्म्यवर्णनम्. ... १२२ १

११४ कुष्ठित्वं प्राप्तेन द्विजेनारण्यं गत्वा तपःकरणम्, तेन तपसा तुष्टेन शिवेन वरप्रदा- नम्, चमत्कारपुरे वसतो देवरातविप्रस्य क्रथनामकपुत्रस्य नागतीर्थे गमनम्, तत्र तेन क्रथेन रुद्रमालसंज्ञकं नागोद्गतनयं दृष्ट्वा लघुडेन हननम्, पुत्रहननं दृष्ट्वा तस्मिन्महाभिनयैश्च शोककरणम्, ततो रुष्टैः पत्नीस्वपुरस्थजानानां मक्षणे समारब्ध आदौ सकुटुम्बदेवरातसुतकथमक्षयकरणम्, ततो भयभीतौप्रामोः

विषयाः

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

बाध्यायाः संविनिर्दिष्टं प्रति प्रयाणम्, निर्जनं पुरं दृष्ट्वा पुनस्तुःखनिरसनम्, सर्वेषां सर्पन-
 स्थानां जनानां त्रिजातप्राणसमीपे गमनम्, वास्तुःखं श्रुत्वा त्रिजातेन शिव-
 प्रार्थनां कृत्वा सर्पभित्तिनिरसणं शिवतो वरप्रार्थनम्, तत्रस्थानां सर्पानां निर्दि-
 पर्वणकारणं शिवेन रोच्यः सर्पनिर्दिष्टकारकं 'न गर्ं न गरम्' इति गद्यगन्त-
 यानम्, तन्नामाग्रजन्मेन सर्पानां नगरत्वकरणेन नगरेति तस्य पुरस्य नामाशि-
 धानकरणम्, तत्रस्थानां विप्राणां नगरेति नामकरणम्, निर्दिषाणां सर्पानां ततः
 पलनम्, नगरेत्स्वत्पितृत्वात्स्वर्गनम्, त्रिजातेन प्राणाणेभ्यः
 ११५ त्रिजातप्राणस्य जन्माकर्मविवर्णने गोत्रादीनां वर्णनम्, त्रिजातेन व्याख्ययवस्थावर्णनम्, ... १२६ १
 स्वसायनानुत्तान्तात्कथनम्, भर्तृयज्ञानुत्तयज्ञविधानमुनिमोत्रव्यवस्थावर्णनम्, ... १२७ १
 ११६ पुंड्रमद्येनेन शपितया रेवतीसर्पिण्या रेवतीसर्पिण्या गानुपह्ने जननम्, रेवतीकृतं देव्यारा-
 णम्, भट्टिकाशापं श्रुत्वा रेवतीसर्पिण्या गानुपह्ने जननम्, देव्या गंवा कुर्वेत्पारिवर्तुना-
 धनम्, देवीचननात्स्वनाम्ना तीर्थस्थापनम्, देव्या तस्या गंवा कुर्वेत्पारिवर्तुना-
 मकरणम्, गंवा रेवतीतीर्थोत्पत्तिपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्, भट्टिकया
 ११७ भट्टिकोपाख्याने तक्षकेण भार्यात्वाय भट्टिकायाः पातले नयनम्, तस्य भट्टिकया
 मर्त्यां भवेति तक्षकाय शपयनम्, भट्टिकया तत्र निजशुक्लाप्रत्ययप्रदान-
 ततो भट्टिकाया दारुवर्धते प्रयाणम्, भट्टिकया तस्य प्रणतिपूर्वककार्योन्मोच्छापयनं च,
 नामिं प्रज्वाल्य तस्मिन्ज्वलितेऽभी प्रवेशकरणेनाग्नेः क्षीतलक्षे स्वास्तुस्वर्गणम्,
 देववृत्तेर्भट्टिकायाः स्वानकरणम्, भट्टिकानां तीर्थस्थापनम्, भट्टिकानां स्वर्गो-
 गमनम्, तथा स्वनाम्ना तत्रैव तीर्थस्थापनम्, भट्टिकानां तीर्थस्थापनमाहात्म्यकथनम्,
 ११८ भट्टिकाशापात्तक्षकस्य गानुपह्नेन रेवतनृपस्येण शूरो जन्मवृत्तान्तवर्णनम्, रेव-
 तप्रभोजनरो समोर्ध्ववर्णनम्, पुत्रं राज्ञे निश्चिन्त्य क्षेमं कर्मां भार्याया साह रेवतस्य
 राज्ञो त्ने प्रयाणम्, ततस्तयोर्षट्केश्वरक्षेत्रे गमनं शिवलिंगस्थापनं च, क्षेमं क-
 श्वरक्षेत्रे स्वपितृमाहात्म्यवर्णनम्, १३० १

प० पृ०

विषयाः

११९ वीरवीरपुत्रराजाय महिषो भवेति दुर्वाससा शपयनम्, ततो महिषात्वं प्राप्य शुक्रा-
 नया षट्केभक्षरे शिवाराधनम्, तथा शिवेन स्त्रीं विना ये मरणं न स्मरि-
 त्युक्त्वाऽन्वेष्योऽवागन्तव्यरूपप्रदानम्, महिषतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, महिषपुत्र-
 सौरेर्यैः साह देवानां शुक्रवर्णनम्, देवैर्देवसेनापराभवकरणम्, सौरेर्यैर्दृष्टस्मरिना
 सौरेर्यैः साह देवानां शुक्रकरणम्, १३१ १
 सौरेर्यैः साह देवानां शुक्रकरणम्, १३२ २
 १२० महिषासुरादित्यवधार्थं काल्हायन्युत्सववर्णनम्, तेजोरुपां तां
 १२१ स्वतेजोमूर्च्छार्थं काल्हायन्या सिद्धिमात्रेण विन्ध्यं गत्वा ततःकरणम्, तेजोरुपां तां
 दक्ष्या कामवधस्य महिषासुरस्य सेन्येन साह तत्रागत्य भार्यात्वाय तस्याः
 प्रार्थनाकरणम्, देव्या महिषवनेन निररुद्धे सति मुकुटस्य महिषासुरस्य देव्या
 साह माधुयुक्रवर्णनम्, ततः काल्हायन्या महिषादित्यस्य केशान्श्रुत्वा याचद्भ्रातृवर्णनाथं
 कर्तुं प्रयत्न आरभ्यत तापदानेन देव्याः स्वानम्, ततो देव्या दयया महिषा-
 सुपाय जीवयनम्, इत्थं महिषपराजयपूर्वकं काल्हायन्या महिषासुरमाकल्पनाच-
 स्थितिकरणम्, काल्हायनीमाहात्म्यवर्णनम्, १३३ १
 १२२ हिरेण्याक्षपीडितैः स्वुत्या संतोषितेक्षरेण माहिषं रूपमास्थाय केदारयागिं इति
 प्रश्नकारणात्तस्थलस्य केदारसि नामकरणम्, केदारमाहात्म्यवर्णनम्, १३४ २
 १२३ शुक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णने शुक्रप्रचामाकरजेनेनाज्ञानाद्ब्राह्मणानां सुवस्त्राणां नील्विभाज्ये
 प्रक्षेपकरणम्, तच्छ्रुत्वा रजककन्यया स्वसखीं वासकन्ययायै पिच्छकृतनिवेदन-
 करणम्, तत्रात्वा वासककन्यया कुण्डलवस्त्राणां शुक्रतापायकं जलाशयं स्रष्ट्वा
 रजककन्ययायै तथियेनकरणम्, ततो रजककन्ययाऽपि स्वसखीकथितोपायस्य
 स्वपित्रे शुक्रकाय निवेदनम्, तत्र वस्त्रशालनेने तेषां वस्त्राणां पूर्वाविश्रयाप्यति-
 शुक्रजन्मप्रतिः, रजकेन ब्राह्मणेभ्यो वस्त्रादिपुत्रान्तनिवेदनकरणम्, ततस्तस्य जला-
 शयस्य शुक्रतीर्थसि प्रसिद्धिप्रवणम्, शुक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, १३६ १

- १२४ सुखारतीर्थोत्पत्तिवर्णने लोहजंघापरनामकवाल्मीकिजन्मकथानिरूपणम्, सुखार-
तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १३७ ३
- १२५ कर्णोत्पत्तीर्थवर्णने सत्यसंधराज्ञः कर्णोत्पत्तिनाम्न्याः कन्याया उत्पत्तिवर्णनम्,
कर्णोत्पत्त्यं कर्मैः देयेति प्रपुं सकन्यकस्य सत्यसंधस्य ब्रह्मलोके गमनम्,
ब्रह्मवचनात्तत्र ब्रह्मलोके स्थातुं प्रयुक्तं स्वपितरं दृष्ट्वा कन्याया प्रार्थनाकरणम्,
कन्यावचनाद्ब्राह्मः स्वदेशे गमनम्, देशे वैपरीत्यं दृष्ट्वाऽऽश्चर्यकरणम्, तत्रस्थैः
सह मिथो भाषणे स्वस्ववृत्तान्तकथनम्, सकन्यकस्य सत्यसंधस्य तत्रैव गर्ता-
समीपे तपःकरणवर्णनम्. १३९ १
- १२६ सत्यसंधेन राज्ञा तपस्तप्त्वा. लिंगस्थापनाकरणम्, सत्यसंधेऽश्वरसाहात्म्यवर्णनम्.
१४१ १
- १२७ सत्यसंधकन्याया कर्णोत्पलया पतिप्राप्त्यर्थं देव्युद्दिश्य तपःकरणम्, तत्तपःप्रस-
न्नाया देव्या आज्ञया तथा कर्णोत्पलया गर्तोतीर्थे स्नाने कृते सति तस्या यौवन-
प्राप्तिवर्णनम्, तस्याः सौन्दर्यं दृष्ट्वा कामदेवेन तल्लिप्तया प्रार्थनायां कृत्यायां
सत्यसंधेन स्वकन्याया अभिप्रायं ज्ञात्वा तस्मै कामाय स्वकन्याया वैवाहिकेन
विधिना दानकरणम्, कर्णोत्पलोद्द्वयमे कर्णोत्पलया स्वनाम्ना तीर्थस्थापनम्,
कर्णोत्पलतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १४२ १
- १२८ अराजकमानतैदेशं दृष्ट्वा सत्यसंधवचनास्तुप्रदकुण्डे स्नानेन आनतोधिपते राज्ञो-
ब्धटादिसंज्ञकानां पुत्राणां जन्मकथनम्, अश्वरसाहात्म्यवर्णनम्. १४२ २
- १२९ निजाज्ञाभंगकुडस्य शाकल्यपुरोनिर्विधात्कुण्डेन याज्ञवल्क्येन तस्माद्दुरोः पठितौ
निघां तस्मै गुरवे निवेद्य तद्विधासंपादनार्थं सूर्योपास्तिकरणम्, ततः सूर्येण
याज्ञवल्क्याय लघिमिधाप्रदानम्, तथा लघुभूत्वा सूर्योपास्तिकर्णं समाश्रित्य
सूर्यमुखानिर्गतानां वेदानां याज्ञवल्क्येन पठनकरणम्, सर्वविधासंपादनोत्तरं
याज्ञवल्क्येन वेदार्थदर्शकोपनिषद्भिर्भाषणम्, स्वनाम्ना हाटकेश्वरे तीर्थस्था-
पनम्, याज्ञवल्क्याश्रमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १४४ १

- १३० याज्ञवल्क्यस्य मैत्रेयीपत्युपरि विशेषां प्रीतिं दृष्ट्वा तादृशीमात्सोपरि तस्य प्रीति
संपादितुं कात्यायननामकद्वितीयपत्न्या शाण्डिलीसमीपे गमनम्, शाण्डि-
ल्या कात्यायन्यै स्वस्थितिवृत्तान्तकथनम्, शाण्डिलीवचनात्कात्यायन्या वर्षप-
र्यन्तं गौरीपूजनकरणम्, पंचपिंडागौर्युत्पत्तिवर्णनम्. १४५ ३
- १३१ ईशानोत्पत्तिपञ्चपिंडिकागौरीमाहात्म्यवरुचिस्थापितरागणपतिमाहात्म्यवर्णनम्. ... १४७ १
- १३२ कात्यायननिर्मितवास्तुपदतीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १४८ १
- १३३ अजापालनिर्मिताजागृहोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १४९ १
- १३४ हारीतपत्न्याः स्नानार्थं जलाशये गमनम्, तत्रैव रतिवासनया कामदेवस्यागमनम्,
तत्सर्वं ज्ञात्वा हारीतेन कामं स्वपत्नीं च प्रति शापप्रदानम्, तत्रैव हारीतपत्न्याः
पतिशापेन शिलात्वप्राप्तिवर्णनम्, कुष्ठित्वं गतस्य कामस्य विप्रवचनान्त्वण्डशि-
लाराधनेन कुष्ठनिवृत्तिवर्णनम्, खण्डशिलासौभाग्यकूपिकोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्, १५० १
- १३५ दीर्घिकोत्पत्तिवर्णने वीरशर्मन्ब्राह्मणेन स्वकन्याया दुर्दैपतिवारणार्थं चान्द्रायणा-
द्वित्रतकरणम्, कन्यायापि व्रतकरणम्, शक्रवचनात्तया कुष्ठिब्राह्मणस्य पाणिप्र-
हकरणम्, पतिवाक्यमनुसृत्य तस्या अष्टपिष्टु तीर्थेषु गमनम्, मांसे शूलस्थि-
तेन माण्डव्येन ताभ्यां शापप्रदानम्, तथा सूर्यसिरोधकरणम्, वयं ते पतिं जीवा-
पयिष्यामः इति देववचनात्सूर्योद्दयकरणम्, कुष्ठिब्राह्मणस्य मरणम्, देवैस्तस्य
संजीव्योत्थापनम्, देवैस्तस्यै दोषार्थं पतिव्रतार्थं वरप्रदानम्. १५३ १
- १३६ माण्डव्येन यमाय शूद्रयोनिप्रापकशापप्रदानम्, दीर्घिकागौत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १५४ १
- १३७ माण्डव्यशूलप्राप्तिकारणकथनम्. १५४ २
- १३८ धर्मराजेन माण्डव्येन तत्राशपविनाशाय तपःकरणम्, धर्मराजेश्वरोत्पत्तिवर्णनम्. ... १५५ १
- १३९ कश्यपवंशोद्भूतोपाध्यायसंज्ञकद्विजस्य पञ्चवर्षात्मकपुत्रस्य मरणेन शोकवर्णनम्,
ततः क्रुधा ब्राह्मणेन यमाय शापप्रदानम्, शापितस्य यमस्य ब्रह्माये गमनम्,
यमस्य ब्रह्मवचनाच्छापनिवृत्त्यर्थं हाटकेश्वरे गमनम्, ततो यमेन द्विजरूपं धृत्वा

१४० धर्माराजगुणोत्तरा ब्राह्मणाय तत्पुत्रस्य प्रदानम्, धर्मोराजेन शिवलिंगस्थापनम्, धर्म-
राजेश्वरमाहात्म्याख्यानवर्णनम्. ... १५५ १
... १५६ ३
१४० धर्माराजगुणोत्तरा ब्राह्मणाय तत्पुत्रस्य प्रदानम्, धर्मोराजेन शिवलिंगस्थापनम्, धर्म-
राजेश्वरमाहात्म्याख्यानवर्णनम्. ... १५५ १
... १५६ ३
१४१ धर्माराजगुणोत्तरा ब्राह्मणाय तत्पुत्रस्य प्रदानम्, धर्मोराजेन शिवलिंगस्थापनम्, धर्म-
राजेश्वरमाहात्म्याख्यानवर्णनम्. ... १५५ १
... १५६ ३
१४२ धर्माराजगुणोत्तरा ब्राह्मणाय तत्पुत्रस्य प्रदानम्, धर्मोराजेन शिवलिंगस्थापनम्, धर्म-
राजेश्वरमाहात्म्याख्यानवर्णनम्. ... १५५ १
... १५६ ३
१४३ धर्माराजगुणोत्तरा ब्राह्मणाय तत्पुत्रस्य प्रदानम्, धर्मोराजेन शिवलिंगस्थापनम्, धर्म-
राजेश्वरमाहात्म्याख्यानवर्णनम्. ... १५५ १
... १५६ ३
१४४ धर्माराजगुणोत्तरा ब्राह्मणाय तत्पुत्रस्य प्रदानम्, धर्मोराजेन शिवलिंगस्थापनम्, धर्म-
राजेश्वरमाहात्म्याख्यानवर्णनम्. ... १५५ १
... १५६ ३

१४५ अमरेश्वरमाहात्म्यवर्णने वैल्यकृतं देवपराजयं श्रुत्वा आदित्येश्वराराधनाकरणम्,
ईश्वरकृपया देवदेवयुद्धे देवकृतवैल्यपराजयवर्णनम्, अमरत्वप्राप्तिकरत्वात्तस्य
लिंगस्यामरेश्वरेति नामकरणम्, अमरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १६३ २
१४६ अमरेश्वरभगवर्णन आदित्यवसुक्रवर्दीनां नामवर्णनम्, अमरेश्वरकुण्डमाहात्म्य-
वर्णनम्. ... १६४ ३
१४७ शुकजन्मवर्णनम्, ततो व्यासशुकसंवादवर्णनम्. ... १६५ ३
१४८ शुकचार्यपुत्रविरहदुःखेन तन्मात्रा पिंगल्यपरनाम्न्या वटिकया द्वितीयपुत्र-
प्राप्त्यर्थं शिवमाराध्य वरप्रहणम्, वटिकया स्वनात्रा लिंगस्थापनम्, वटिकेश्वर-
माहात्म्यवर्णनम्. ... १६६ ३
१४९ केलीश्वर्युत्पत्तिवर्णने हिरण्यकशिपोः सकामादन्धकासुरस्य जन्म, तस्य राज्यप्राप्ति-
वर्णनम्, ततः सदस्रवर्षपर्यन्तं तपस्तप्तान्धकेन ब्राह्मणो वरप्रहणकरणम्, तेन
ब्राह्मदत्तवरेणोन्मत्तेनान्धकेन सेन्द्रान्देवाञ्जित्वा शंशुमपि जित्वा शंसुनिर्मिताभि-
कुण्डजाकेलीश्वर्यो देव्या समं युद्धकरणम्. ... १६६ २
१५० स्वदैत्यसैन्यपराजयं दृष्ट्वाऽन्धकेन प्राथितेन युक्तेन शंशुनेन ब्रह्मवांथवर्णिकमन्त्रैरा-
वाहते कृते सति केलीश्वर्यो उत्पत्तिवर्णनम्, ततोऽन्धकेन तस्या देव्याः सकाशतो
वरं लब्ध्वा केलीश्वरीस्तनकरणम्, केलीश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्. ... १६९ १
१५१ अन्धकशिवायुद्धे वर्तमाने शिवेनान्धकस्य पराजयकरणम्, अन्धककृतया स्तुत्या
प्रसन्नेन भगवताऽन्धकस्य श्रुतिरेतीति नाम्ना स्वकीयवैभवागणत्वप्रदानवर्णनम्,
अथ राज्याद्धृतस्य सुरथस्य वसिष्ठवचनाच्छाटकेश्वरे गत्वा भैरवं स्थापयित्वा
तस्य पूजेन राज्यप्राप्तिवर्णनम्, भैरवक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्. ... १६९ ३
१५२ चक्रपाणिमाहात्म्यवर्णनेऽर्जुनस्य युधिष्ठिरादुहया ब्राह्मणानां गवां संरक्षणार्थमरण्ये
गमनम्, ततो गोमोचनं कृत्वा तीर्थयात्रां कर्तुंयुक्तस्य फाल्गुनस्य द्वादशैश्वरे
गमनं चक्रपाणिस्थापनं च, चक्रपाणिमाहात्म्यवर्णनम्. ... १७१ ३

१५३	रूपतीर्थमाहास्यवर्णने तिलोत्तमोत्पत्तिवर्णनम्, ब्रह्माज्ञया तिलोत्तमायाः कैलासे गमनम्, शिवं नत्वा प्रदक्षिणां कुर्वत्यां तिलोत्तमायां शिवमनसः क्षुब्धतां समालोक्य पार्वत्या 'कुरूपा भव' इति तिलोत्तमां प्रति शापदानम्, तिलोत्तमा- प्रार्थनया तिलोत्तमां गृहीत्वा पार्वत्या हाटकेश्वरे रूपतीर्थे गमनम्, तेन पूर्वव- त्स्थितां तिलोत्तमां प्रति पार्वत्या वरप्रदानम्, अस्वरःकुण्डोत्पत्तिमाहास्य- वर्णनम्. १७२ १
१५४	चित्रेश्वरीपीठमाहास्यवर्णनम्. १७३ १
१५५	हाटकेश्वरेश्वरे द्वादशादित्याष्टवस्वेकादशरुद्राणां पूजनमाहास्यवर्णनम्, पुष्पादि- त्यमाहास्यवर्णनम्, तत्र मणिभद्रद्वयत्रियुत्तान्तवर्णनम्, दृढमणिभद्राय कन्यां प्रदातुं तस्याः कन्यायाः पित्रा क्षत्रियेण निजभार्यायै बोधोपदेशकरणम्. १७४ १
१५६	मणिभद्रविवाहोत्तरं मणिभद्रेन पुष्पनामकब्राह्मणस्य विडम्बनकरणम्, तस्मै ब्राह्म- णाय नगरवाचिभिः सान्त्वनपूर्वकं भोजनायाभ्यर्थनाकरणम्. १७५ १
१५७	ततो भोजनमकृत्यैव सूर्यमाराधयितुं पुष्पकस्य चमत्कारपुरे गमनम्, ततः सम- न्वकः सांगं होमं कृत्वा स्वमसिने त्विष्टकृदादिकमवेक्ष्य सूर्यस्य तत्समीपं प्रत्या- गमनम्, सूर्येण पुष्पाब्ज्याय मणिभद्ररूपकरण-स्वरूपकरणप्रभावशाल्युदिकाद्वय- प्रदानम्, पुष्पब्राह्मणेन स्वनाम्ना पुष्पादित्यस्थापनम्, पुष्पादित्यमाहास्यवर्णनम्. तस्य सत्यमणिभद्रस्य गृहं गत्वा द्वारस्थं षण्ढं वस्त्रादिना सन्तोष्य तस्य पत्नीं वस्त्रालंकारादिना सन्तोष्य तथा सह सुखेन युक्त्वा संभोगकरणम्, ततस्तस्य कृत्रिममणिभद्रस्य वचनास्तत्यमणिभद्रस्य द्वारस्थषण्ढेन धिक्कारकरणम्, कृत्रि- माकृत्रिममणिभद्रयो राजमंदिरे विवाहवर्णनम्, ततो राजवचनादकृत्रिममणि- भद्रस्य तत्पत्न्या स्वपतिवैनास्वीकारे राजाज्ञया तस्याकृत्रिममणिभद्रस्य राज- दूतद्वारा शाखावलंबेन निधनवर्णनम्. १७७ १

१५९	तत आत्मवर्गान्समाहूय तेन कृत्रिमेण पुष्परूपमणिभद्रेण भोजनवस्त्रादिदानवर्णनम्, पुष्पविभववर्णनम्. १७९ १
१६०	साहिकप्रार्थनया पूर्ववत्पुष्पररीरं धृत्वा तेन पुष्पब्राह्मणेनः साहिकायाः सौल्यकर- णम्, ततस्तेन पुष्पेण स्वपुत्रेभ्यो धनं दत्त्वा कृतस्य पापस्य क्षालनार्थं हाटकेश्वर- क्षेत्रे गमनम्, पुरश्चरणादीन्कर्तुं ब्राह्मणनिर्मंत्रणकरणम्, पुष्पादित्यस्य मंदिर- निर्माणकरणम्. १७९ १
१६१	पुष्पादित्यसाहिकदुर्गात्पत्तिमाहास्यवर्णनम्. १८० १
१६२	पुरश्चरणसप्तमीव्रतकथने मार्कण्डेयरोहिताश्वसंवादे न्यासपूर्वकं षोडशोपचारपूजन- विधिवर्णनम्, प्रतिमासपूजाविशेषवर्णनम्, केनचिंचंडशर्मणा ब्राह्मणेन पुष्पं प्रति पुरश्चरणसप्तमीव्रतविधिवर्णनम्. १८० २
१६३	चंडशर्मणा शाखाप्यालोड्य कथितेन प्रायश्चित्तविधिनां पुष्पस्य पापशुद्धौ जातायां लोकैश्चण्डशर्मणस्तितरस्करणम्, ततस्तेन चण्डशर्मणा ब्राह्मणेन तपःकरणम्, चंड- शर्मणा पुष्पादित्यं प्रदक्षिणीकृत्य, स्वमांसेनाशौ होमे क्रियमाणे प्रत्यक्षेश्वरसूर्ये- नारायणेन निजदर्शनदानम्, सूर्यदर्शनेन पुष्पचण्डशर्मणोः पापनिवृत्तिपूर्वकसुलु- पमाशिवर्णनम्, ब्रह्मनगरोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. १८२ १
१६४	ततः पुनः पुष्पचंडशर्मणोः सरस्वतीतीरे गमनम्, तत्र कर्दमेन लिङ्गकरणपूर्वकं पूजनं कृतवत्ता चण्डशर्मणा नागरेश्वरति नाम्ना लिङ्गस्थापनम्, चण्डशर्मणस्य शाकं- भर्याऽपि शाकभरीदुर्गास्थापनम्, चण्डशर्मणा सरस्वतीतीरे नागरादित्यस्थापनम्, नागरेश्वरनागरादित्यशाकंभर्युत्पत्तिमाहास्यवर्णनम्. १८३ १
१६५	विश्वामित्रोत्पत्तिकथन ऋचीकस्य गाधिकन्यायाचनार्थं गाधिगृहे गमनम्, ततो याचनोत्तरं सहस्रश्यामकण्ठदानेन कन्यां दास्यामीति राजप्रतिज्ञां श्रुत्वा तच्छ्या- मकण्ठवधेयं सरस्वतीतीरे ऋचीकेन तपःकरणम्, ततो मन्त्रसामर्थ्येन श्याम- कण्ठैश्च गाधिसमीपे ऋचीकस्य गमनम्, अश्वतीर्थोत्पत्तिवर्णनम्. १८४ १

विषयाः

अध्यायाः

१७१ विश्वामित्रेण वसिष्ठोपरि प्रेषितायाः स्वशक्त्या निष्कलत्वं वीक्ष्य ब्रह्मात्मनोऽर्थुःकरणम्, वसिष्ठेऽपि तत्प्रतिपत्तत्प्रतिपत्तयत्तैर्भूतले प्रलयमिव दृष्ट्वा तत्र ब्रह्मणो गमनम्, ... १८५ ३

वसिष्ठविश्वामित्रयोः सामकरणम्, विश्वामित्रवसिष्ठयोर्युक्ते दिव्याखनितवर्तन-
गणम्, ... १९० १

१७२ वसिष्ठेऽपि विश्वामित्रेण सरस्वत्या विश्वामित्रेणाह्लाकरणम्, तथा सरस्वत्या कृतं स्वाज्ञा-
मंत्रं विज्ञाय विश्वामित्रेण सरस्वत्यै श्यापदानम्, ... १९० ३

१६६ वसिष्ठोऽपि विश्वामित्रेण वसिष्ठोपरि प्रेषितायाः स्वशक्त्या निष्कलत्वं वीक्ष्य ब्रह्मात्मनोऽर्थुःकरणम्, वसिष्ठेऽपि तत्प्रतिपत्तत्प्रतिपत्तयत्तैर्भूतले प्रलयमिव दृष्ट्वा तत्र ब्रह्मणो गमनम्, ... १८५ ३

वसिष्ठविश्वामित्रयोः सामकरणम्, विश्वामित्रवसिष्ठयोर्युक्ते दिव्याखनितवर्तन-
गणम्, ... १९० १

१७२ वसिष्ठेऽपि विश्वामित्रेण सरस्वत्या विश्वामित्रेणाह्लाकरणम्, तथा सरस्वत्या कृतं स्वाज्ञा-
मंत्रं विज्ञाय विश्वामित्रेण सरस्वत्यै श्यापदानम्, ... १९० ३

१७३ सरस्वतीश्यापमोचनपूर्वकसाधनस्युत्पत्त्युत्पत्तित्ववर्णनम्, ...
१७४ अथ पिप्पलादोऽपि तत्प्रतिपत्तयत्तैर्भूतले प्रलयमिव दृष्ट्वा तत्र ब्रह्मणो गमनम्, ... १९१ १

१६७ विश्वामित्रोऽपि तत्प्रतिपत्तयत्तैर्भूतले प्रलयमिव दृष्ट्वा तत्र ब्रह्मणो गमनम्, ... १८५ ३

वसिष्ठविश्वामित्रयोः सामकरणम्, विश्वामित्रवसिष्ठयोर्युक्ते दिव्याखनितवर्तन-
गणम्, ... १९० १

१७२ वसिष्ठेऽपि विश्वामित्रेण सरस्वत्या विश्वामित्रेणाह्लाकरणम्, तथा सरस्वत्या कृतं स्वाज्ञा-
मंत्रं विज्ञाय विश्वामित्रेण सरस्वत्यै श्यापदानम्, ... १९० ३

१७५ याज्ञवल्क्येन स्वकृतज्ञानजन्यपातकदोषनिवर्णार्थं ब्राह्मणाय द्वादशेऽध्याये गमनं लिङ्ग-
स्थापनं च, याज्ञवल्क्येश्वरसमाहृत्यवर्णनम्, ... १९३ ३

१७६ कंसारेऽपि तत्प्रतिपत्तयत्तैर्भूतले प्रलयमिव दृष्ट्वा तत्र ब्रह्मणो गमनम्, ... १९३ ३

१७७ काशिराजपत्न्या पद्मावत्या सौभाग्यवर्धनार्थं याज्ञवल्क्येन पञ्चपिंडिकोत्पत्तिमाहात्म्य-
वर्णनम्, ... १९४ १

१६८ विश्वामित्रकृतां चोत्पत्तयत्तैर्भूतले प्रलयमिव दृष्ट्वा तत्र ब्रह्मणो गमनम्, ... १८५ ३

वसिष्ठविश्वामित्रयोः सामकरणम्, विश्वामित्रवसिष्ठयोर्युक्ते दिव्याखनितवर्तन-
गणम्, ... १९० १

१७२ वसिष्ठेऽपि विश्वामित्रेण सरस्वत्या विश्वामित्रेणाह्लाकरणम्, तथा सरस्वत्या कृतं स्वाज्ञा-
मंत्रं विज्ञाय विश्वामित्रेण सरस्वत्यै श्यापदानम्, ... १९० ३

१७८ पञ्चपिंडिकोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णने लक्ष्मीविष्णुसंबाधे विष्णुपुच्छ्या लक्ष्म्या विष्णु-
प्राप्त्यर्थं नर्तकमो वचनात्पंचगौरीपूजनम्, अथ लक्ष्म्या तद्विषयनिर्णय-
वर्णनम्, ... १९८ २

१७९ वसिष्ठपत्न्याऽरुन्धत्या धारातीर्थे आगत्य तत्तीर्थस्य देव्याश्च स्तवकरणम्, धाराना-
मोत्पत्तिवृत्तान्तधारदेवीमाहात्म्यवर्णनम्, ... १९९ ३

१६९ वसिष्ठपत्न्याऽरुन्धत्या धारातीर्थे आगत्य तत्तीर्थस्य देव्याश्च स्तवकरणम्, धाराना-
मोत्पत्तिवृत्तान्तधारदेवीमाहात्म्यवर्णनम्, ... १९९ ३

१७० धारातीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्, ... १९९ ३

गौरीवचनात्सर्चपिंडागौरीतिनाम्ना हाटकेश्वरे स्थापनम्, पञ्चपिंडागौरीमाहा-
त्त्ववर्णनम्. १९५ २

१७९ पुष्करत्रयवर्णने ब्रह्मनोरदसंवादे नारदसुखादेनेकदुःखावृताञ्जाननेकस्य ब्रह्मणा
लोकेश्वरार्थं भूतले कमलश्लेषणम्, तत्र हाटकेश्वरे तत्कमलपतनेन गतात्रय-
निर्माणकरणम्, ततस्तत्र ब्रह्मादिभिर्यज्ञसमारंभार्थमुपकरणययनब्राह्मणामन्त्रणा-
द्विप्रकारकथनम्. १९७ २

१८० यज्ञमण्डपप्रप्तब्राह्मणसत्कारपूर्वकत्विगादिस्थानयोजनापूर्वकाध्वरकमारंभवर्णनम्. १९८ २

१८१ नागैरेवाहं श्राद्धं यज्ञो वा द्युथेति नागरब्राह्मणान्ब्रह्मणा वप्रदानम्, ब्रह्मणो
वचनात्सावित्रीमानेनु नारदस्य ब्रह्मलोकं गमनम्, 'नाहमेकाकित्यागामिभ्यामि'
इति तस्या वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणा पुनः पुलस्त्यस्य संप्रेषणम्, सावित्र्या दुराग्रहं
समालोक्य कामयन्त्यां कन्यामानयेति शकं प्रति ब्रह्मणा संप्रेषणम्, शक्रेण क्वचि-
द्रोपकन्यां दद्याद्गृहीत्वा च गोवैक्रेण प्रवेश्य गुह्येन निष्कृत्य तस्याः पवित्रीका-
णम्, तां पूतां दद्याद् विष्णुरुद्रादिदेववचनाद्ब्रह्मणा तस्या गोकन्यायाः पाणि-
ब्रह्मणकरणम्, गायत्रीविघ्नाहोत्तरं गायत्रीतीर्थस्थापनम्, गायत्रीतीर्थमाहात्म्य-
वर्णनम्. १९९ २

१८२ ततो गायत्र्या नखनिष्ठन्तं ब्रह्मणः केशनिर्वपणं च कारयित्वा दण्डादिकं हस्ते
दत्त्वा चर्मादिभिः सहोभयोर्यज्ञशालागमनम्, ततस्तत्र कस्यचिज्जाल्मस्याराम-
नम्, पैतामहोऽयं यज्ञोऽन्त्य इति तेषामृत्विजां वचनमाकर्ण्य यज्ञे जाल्मेन
कपालश्लेषणम्, ऋषिभिः पदाऽऽहृत्य तस्मिन्कपाले बहिर्निक्षिपे तत्स्थले पुनरन्-
न्तकपालोत्पत्तिं दद्याद्ब्रह्मणा हस्तार्थनाकरणम्, हरकृपयाऽरिष्टनिरसनम्, रूपती-
र्थोत्सित्वर्णनपूर्वकं तस्य यज्ञस्य प्रथमादिवसदृष्टान्तवर्णनम्. २०१ १

१८३ यज्ञस्य द्वितीयदिवसे यज्ञमध्ये केनापि वटुना सर्पनिक्षेपणम्, तेन सर्पेण होतुः
शरीरं चोत्पत्तिमिति मैत्रावरुणकर्मणी स्थितेन होतुः पुत्रेण दद्याद्ब्रह्मणं सर्पनिक्षेपकारिणं

वटुं प्रति ज्ञापदानम्, ततस्तत्सार्थन्योच्छ्रापस्यापि प्रदानम्, तत्रैव नागतीर्थ-
स्थापनम्, नागतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २०२ २

१८४ वृत्तिये दिवसे तत्र यज्ञे भोजनादिसमारंभे कस्यचिदतिथेरागमनम्, तेन सह संवाद
ऋत्विग्भिस्तस्य पुष्टत्वकारणे पृष्टे तेनातिथिना 'पिंगलादिपडगुरुभ्यो मया ज्ञानं
लब्धम्' इति कथनम्, तच्छ्रुत्वा 'कथं ज्ञानं लब्धम्' इत्युत्विग्भिः प्रश्ने कृतेऽतिथिना
तान्प्रति पिंगलाख्यानकथनम्, तत्र प्रथमतः स्वस्य गोत्रकुलजन्मादिवृत्तान्त-
कथनम्, तस्यातिथेर्वाल्ये वयसि पितृपुरते सत्यानताधिपतेर्गृहे सेवाकरणार्थं
गमनम्, तत्र आनताधिपतेः पिंगलाया वेश्यायाः सुरतसुखोपभोगे गततृणत्वेन
सुखेन स्वपनम्, तथाऽन्यासां स्त्रीणां कामपीडितत्वेन शान्तिसमाधानसुखाभावं
दद्याद् पिंगलातो विगतदृब्धत्वरूपगुणग्रहणवर्णनम्, पिंगलोपाख्यानवर्णनम्. २०४ १

१८५ कुरुरतो गुणग्रहणादिवर्णने यथा कुरुरो त्स्त्रिभिः सुखी बभूव तथा मनुष्यैर्मान्व्यभि-
त्यादि मनसि विचार्य सर्वं वित्तं दायदहरेते इत्त्वातिथेः सुखीभवन्म्, सर्पा-
दुरुत्त्वदुःखा गुणग्रहणवर्णने परगृहवासिनां सर्पाणां स्वभाववर्णनपूर्वकयति-
धर्मनिरूपणम्, एवं अमरादिभ्योऽपि गुणग्रहणवर्णनम्, एवमतिथिसंभाषणे
ग्रथते सति तत्र विष्ण्वन्द्रादीनां देवानामागमनम्, पैतामहयज्ञशोभावर्णनम्,
अतिथितीर्थोत्सित्वर्णनम्. २०४ २

१८६ गृहगतस्यातिथेः सत्कारपूजनादिमाहात्म्यवर्णनम्. २०७ १

१८७ चतुर्थेऽहनि कस्यचिद्विधावसुनात्रः पुलस्त्यपुत्रस्य जिह्वालीत्याद्याज्ञियपशुगुदमांस-
भक्षणेन ब्राह्मणस्तस्य राक्षसत्वापकशापप्रदानम्, तेन शोषेन तस्य विधावसु-
नात्रः पुलस्त्यपुत्रस्य सद्यो राक्षसत्वप्रातिवर्णनम्, ततो ब्रह्मणा तस्य स्वपौत्रस्य
दृष्ट्यर्थं व्यवस्थाकरणप्रसङ्गेन राक्षसप्राप्त्यश्राद्धवर्णनम्. २०७ २

१८८ पञ्चमेऽहनि वट्टाटनिमित्ते गौते गीतश्रवणार्थमौदुंबर्या आगमनम्, औदुंबर्युद्रात्रोः
संवादवर्णनम्, तत्रौदुंबर्या स्वजन्मदृष्टान्तकथनम्, औदुंबरी प्रत्युद्रात्रा वत्-

३०१ विश्वामित्रभर्तृयज्ञसंवादे विश्वामित्रेण भर्तृयज्ञाय नागरशोषनाविषयकप्रश्ने कृते सति भर्तृयज्ञेनोत्तरदानम्, भर्तृयज्ञेन गतादित्थिरक्षानेन तत्र पीठिकादिदानेन श्रीसूक्तपावमान्यादिसूक्तपठनेन छंदोग्याद्यपनिष्ठाचनेन शुद्धिः स्यादित्यादिनागरप्रश्ननिर्णयकरणम्. ... ३२८ ३

३०२ तालत्रयं केन देयमिति नागरैः प्रश्ने कृते सति भर्तृयज्ञेन नागरप्रश्नानामुत्तरदानम्, नागराणां वाचिं सत्यत्वमत्सैरेव नागरैस्तालत्रयं देयमित्यादिकथनम्, भर्तृयज्ञनिर्णयवाक्यवर्णनम्. ... ३२९ १

३०३ देशदेशान्तरस्थितनागरविशुद्धिप्रकारं वर्णनम्. ... ३२९ ३

३०४ आतर्तुविश्वामित्रसंवादे हिरण्याक्षेन्द्रयुद्धवर्णनम्, तत्र स्वपराजयं दृष्ट्वा शक्रेण विष्णुना सह संगमः, ततः शक्रविष्णुसंवादे युद्धहतानां प्रेतत्वान्मुक्तिः कथं भवेदिति दृष्टेन विष्णुना शक्राय प्रेतश्राद्धकथनम्. ... ३३० १

३०५ शक्रविष्णुसंवादे गयाश्राद्धफलमाहात्म्यकथनम्. ... ३३१ १

३०६ विष्णुवाक्योपरि विश्वस्तेन शक्रेणैरावतमारुह्य हिमवतं गत्वा तत्र चमत्कारपुरस्थान्विभ्रान्द्रुणा तदाश्रमस्थैर्विभ्रैः पूजितेन शक्रेण तान्प्रति कुशलप्रश्नादिकं मिथः कृत्वा गयाक्षुपं श्राद्धादिकरणम्, तत्र ब्रह्मदेवस्यागमनम्, 'एकोद्विष्टं विना सर्वत्र विश्वेदेवपूजनं कार्यं न त्वेकोद्विष्टे' इत्यादि ब्रह्मणा विश्वेदेवानां शक्रदत्तशापस्य व्यवस्थाकरणम्, कृष्णमांडादीनामुत्पत्तिनामकथनम्, बालमंडनकर्तार्यमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३३१ १

३०७ पञ्चरात्रेन्द्रमहोत्सववर्णनेऽहिल्याया सह सुरत्प्रसंगादिन्द्राय गौतमेन शापप्रदानम्, ततो बृहस्पतिना प्रार्थितेन गौतमेन इन्द्रगान्धे सहस्रभागस्थाने नेत्रजाशोभाप्रदानं पञ्चरात्रे भूम्यां पूजालाभप्रदानं च, पञ्चरात्रेन्द्रमहोत्सवमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३३५ १

३०८ अहिल्याया मातुः स्वपित्रा कृतं शिलाजनकत्वशापप्रदानं श्रुत्वा मरणे कृतनिश्चयेन शतानन्देन तच्छुद्धयर्थं बहुदुःखकरणम्, ततो गौतमेन शतानन्दस्य सात्वतनकर-

णम्, श्रीरामेणाहिल्यायाः शिलारूपायाः पादरजसः स्पर्शनेन शापतो मुक्तताकरणम्, रामत्रचनाच्छाटकेश्वरेऽभ्येत्य अहिल्याशतानन्दगौतमैः स्वत्वनामभिर्लिङ्गरथापनम्, गौतमेश्वराहिल्येश्वरशतानन्देश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... २३६ ३

२०९ शंखतीर्थमाहात्म्यवर्णने कुष्ठित्वं गतेनान्तोधिपते नारददर्शनेन, नारदेनान्तोधिपतेः पूर्वजन्मचरित्रवर्णनम्, नारदेन कुष्ठादिपापशुद्धयर्थं शंखतीर्थस्नानाद्यपायकथनम्, तत्र शंखतीर्थोत्पत्तिवर्णनम्, शंखादित्यस्यापनवृत्तान्तवर्णनम्, शंखतीर्थशंखादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. ... २३९ १

२१० नागवह्नीदोषकारणकथनप्रसंगे नारदेन सिद्धसेननाम्न आनतोर्य समुद्रमन्थनादमृतादिचतुर्दशरत्नोत्पत्तिवर्णनम्, तत्र अमृतप्राशनसमये कुहकेन युक्तस्य राहोः श्रीविष्णुना सुदर्शनेन शिरस्छेदादिवर्णनम्, ऐरावतप्रभिन्नपीथूषकमण्डलतो वह्नीनिर्गमनम्, तस्या नागालानत्वात्प्रागवह्नीति नामकरणम्, वाणीवत्सरकाल्यास्य नृपस्य शक्राराधनया शक्रदत्तं विमानमारुह्य शक्रलोकं नित्यं गमनम्, तत्र शक्रदत्तं तां वृळं भक्षयित्वा पुनः स्वस्थाने गमनम्, तेन वाणीवत्सरकेण स्वोद्याने क्षितौ नागवह्नीप्रसिद्धिकरणार्थं शक्रलोकतो नागवत्स्या आनयनम्, तां वृळोत्पत्तितां वृळभक्षणमाहात्म्यवर्णनम्. ... २४१ १

२११ आनतोधिपतेः शंखतीर्थे स्नानेन कुष्ठमोचनकथनम्, शंखद्वाराज्यप्राप्तिसिद्धिं शंखतीर्थमाहात्म्यकथनम्. ... २४३ १

२१२ विश्वामित्रीतीर्थमाहात्म्यवर्णने विश्वामित्रशंसावर्णनम्, भास्करतीर्थधन्वन्तरीवापीमाहात्म्यवर्णनम्, रत्नाक्षनाम्नोऽध्याधिपतेः कुष्ठविनाशार्थं कार्पाटिकवचनाच्छाटकेश्वरमेत्य सप्तम्यां भास्करतीर्थे स्नानेन भास्करपूजेनेन च दोषनिवृत्तिकथनम्, रत्नादित्येतिनाम्ना तीर्थस्थापनम्, रत्नादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... २४३ १

२१३ बुधरवासात्यसंज्ञकभगवत्स्थापनवर्णनम्, राजभार्गेण गच्छन्तं कृष्णपुत्रं सांबं द्रष्टुं सर्वासौ नागारिकस्त्रीणां स्वस्वकार्याणि संस्यस्य गवाक्षद्वार आगमनम्, सांब-

शंकराराधनकरणम्, तेनाराधनेन लुष्टेन शंकरेण अन्वकत्रोधघनार्थं गणेशवीरभद्रादीनां प्रेषणम्, गणेशवीरभद्रादीनां वाक्यं निशम्य ब्रह्मदत्तवरप्रदानोद्धेतानान्धकासुरेण शंकराज्ञावसाननवर्णनम्. २६४ १

२२९ ततः क्रुद्धेन शंकरेण द्वपमाख्यानकासुरेण सह युद्धं कर्तुमसमावत्यागामगतम्, तत्रांधकासुरेण युद्धं कृत्वा तेनान्धकासुरेण कृतया प्रार्थनया शृंगारिटीतिनाम्ना शैवगणगणनायां निवेशनकरणम्, शृंगारिदयुस्तत्त्विवर्णनम्. २६५ १

२३० स्वपितुंरंधकस्य स्थितिं ज्ञात्वा तस्युत्रेण वृकेण हाटकेश्वरे तपश्चर्याकरणम्, तत्तपसा लुष्टेन ब्रह्मणा तस्मै जराभरणवर्जितत्वरूपवरप्रदानम्, ततः शुक्रवचनात्सेन्द्रान्धैवान्जितस्य तेषुतुषु देवाधिकारस्थानेषु दैत्यान्संस्थाप्य स्वयं वृकेण शक्राधिकारस्थाने स्वात्मानं संस्थाप्य त्रैलोक्यस्य राज्यकरणम्. २६६ १

२३१ वृकस्य सांक्रुतिमहर्षिदत्तशापात्संगुल्वभातिवर्णनम्, ततो वृकेण ब्रह्मदत्तवरेण सांक्रुतिमहर्षिद्वारा चातुर्मास्ये नैव पंगुत्वमित्यादिवरप्रदानम्, कस्मिंश्चित्पुत्रायपि लब्धपादौ वृकासुरं आयास्यतीति भिया शक्रेण बृहस्पतये सर्ववृत्तान्तकथनम्, बृहस्पतिवचनादेवानां चातुर्मास्ये प्राप्ते क्षीराब्धौ गमनम्, शक्रेण तत्र क्षीराब्धौ तपस्तप्त्वा विष्णोः प्रबोधनकरणम्, शक्रादिदेवानां दुःखनिवारणाय श्रेयसाधिनो हाटकेश्वरे गमनम्, तत्र गत्वा तेन जलशाथिना वृकापरि शयनकरणेन वृकस्याचलनाच्छक्रस्याखण्डराज्यसुखप्राप्तिवर्णनम्, कार्तिकशुद्धिकादशीव्रतमाहात्म्यवर्णनम्. २६६ २

२३२ चातुर्मास्यकर्तव्यनियमव्रतहोमजपदानादिकथनम्. २६८ १

२३३ ब्रह्मनादसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये प्रातःस्तानामाहात्म्यवर्णनम्, ततोऽपि गंगोदकस्तानफलमाहात्म्यवर्णनम्. २६९ १

२३४ स्तानोत्तरं पिष्टव्रतये पिष्टवर्षणफलकथनम्, ततो जपहोमादिकर्मोत्तरं गोविन्दनामस्मरणफलम्, चातुर्मास्यवश्यकनियमविविधवर्णनम्. २७० १

२३५ अत्रोदकमणिस्तम्बालरूपसुवर्णवस्त्रगोदानानां फलकथनम्, वेदपठनफलकथनम्, चातुर्मास्यविहोमफलम्, आख्यानवक्रदानधृतदानानां माहात्म्यकथनम्, दुग्धतक्रदानफलकथनम्, वखदानादिना सोमलोकादिलोकप्राप्तिकथनम्, चातुर्मास्यदानमहिमवर्णनम्. २७० २

२३६ चातुर्मास्ये त्यागब्राह्मभोजनपत्रनिर्णयकरणम्, त्याग्यत्याग्यवखधायन्यवस्तुविचारफलवर्णनम्, असत्यभाषणादित्यागफलम्, इष्टवस्तुपरित्यागफलकथनम्. २७१ १

२३७ विष्णुसंनिधौ विधिनियवर्तव्यकालनिर्णयकरणम्, अर्घ्यभंजनकथनपूर्वकार्यदानफलकथनम्, विष्णुव्रतानां मध्ये ब्रह्मचर्यव्रतस्य श्रेष्ठत्ववर्णनम्, चातुर्मास्ये विशेषेण पालनीयधर्मार्थनियमविवेचनम्. २७१ २

२३८ चातुर्मास्ये विष्णुपूजनादितपःफलवर्णनम्, त्रिकालविष्णुपूजाकरणफलवर्णनम्, इन्द्रियनिग्रहोदितनियमवर्णनम्, केवलं दुग्धहारकारिणः फलकथनम्, तपोमहिमवर्णनम्. २७२ २

२३९ विष्णुपूजायां षोडशोपचारविवेचनकरणे सृष्ट्युत्पत्त्यादिकथनम्, चातुर्वेद्युपोडशार्चात्मकपुरुषसूक्तपठनफलकथनम्, विष्णुध्यानपद्धतिवर्णनम्, अकारपूर्वकप्रत्येकपुरुषसूक्त्यमन्त्रेणावाहनादियोडशोपचारपूजाक्रमवर्णनम्, तपोऽधिकारवर्णनपूर्वकं षोडशोपचारपूजामाहात्म्यवर्णनम्, दीपदानमहिमवर्णनम्. २७३ २

२४० दीपदानादिसायुज्यविन्तनात्तन्भक्तिरूपणम्. २७४ २

२४१ चातुर्मास्ये भगवत्योडशोपचारपूजनादितपःकर्मणि सच्छूद्राद्याधिकारविचारप्रसंगे सच्छूद्रशब्दव्याख्याविवेचनकरणम्, तपोऽधिकारे सच्छूद्रकथनम्. २७५ १

२४२ अष्टादशश्रुतीनां नामवर्णनपुरःसरं तासां धर्मकथनम्, तत्र ब्रह्मण उत्पत्तिकथनम्, विष्णुना ब्रह्मणे सृष्टिशुद्धिकरणार्थमादेशकरणम्, नभोवाणीश्रवणाद्ब्रह्मणा तपःकरणम्, चातुर्वर्ण्योत्पत्तिवर्णनम्, तेषां कर्माधिकारित्ववर्णनम्, शूद्रान्तर्गतबहुविधभेदविवरणम्, तेषां धर्मार्थमिवेचनम्, विष्णुभक्तिमाहात्म्यवर्णनम्. २७६ १

अध्यायाः	विषयाः	पं०	पृ०	अध्यायाः	विषयाः	पं०	पृ०
२५६	शिवपार्वतीसंवादे चातुर्मास्ये विष्णोर्द्वादशाक्षरसंख्यापस्य रामेति द्व्यक्षरसंज्ञापस्य च माहात्म्यवर्णनम्. २८८ १			२६५	भीष्मपञ्चकमाहात्म्यवर्णनम्, भीष्मपञ्चकपूजनपद्धतिवर्णनम्, तत्र भगवत्पार्थनावर्णनम्, अश्वत्थशयनव्रतमाहात्म्यवर्णनम्. २९७ १		
२५७	ईश्वरपार्वतीसंवादे शंकरेण द्वादशाक्षरमाहात्म्यवर्णनम्, शिववचनार्थावत्या तपश्चरणवर्णनम्. २८९ १			२६६	मंकेणेश्वरार्थमाहात्म्यवर्णनम्, शिवरात्र्यां कल्पचिह्नौरेस्य देवालये जागरार्थं प्राप्तातां स्त्रीपुरुषाणां धनहरणार्थं गत्वा तत्समीपस्थितकणिकारदुग्धमासुखावस्थितिकरणम्, तस्य कर्णिकारवृक्षस्थास्यस्थितस्य धरोद्भूतस्य शिवलिंगस्योपरि तेन चौराणांज्ञानात्कार्णिकारवृक्षपत्राणां हस्तेन त्रिचिह्नव प्रक्षेपणम्, तस्यां रात्रौ परधनजिहीर्षयाप्यनायंसेन तस्य जागरणम्, तेन ज्ञानं विनापि जायमानेन शिवपूजनेन तस्य चौरस्य चौरस्मावद्विमुक्तिः शुद्धसात्त्विकस्वभावताप्राप्तिस्य, ततस्तेन शुद्धमनसा शिवपूजाकरणम्, तत्रसंगेन शिवपूजाविधिकथनम्, शिवरात्रिपूजनजागरादिमाहात्म्यवर्णनम्, ततः पञ्चदशे गतस्य चौरस्य दंशणाधिपतेः कुले तत्पुण्यप्रभावेण जननम्, तस्य राज्यप्राप्तिवर्णनम्, दशार्णाधिपतेर्गृहे शंङ्खिल्यपुलस्त्यादिमहर्षीणांमागमनम्, ऋषिभी राज्ञे मङ्गलाशीर्वादादिदानम्, शिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनं च. २९८ १		
२६०	चातुर्मास्यकथासंक्षेपसारोक्तकथनम्. २९० २			२६७	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तुलापुरुषदानकालनिर्णयः, तुलापुरुषदानविधिवर्णनम्, तुलापुरुषदानमाहात्म्यवर्णनम्. ३०० १		
२६१	कार्तिकेयमिजन्मकथनम्, पडाननस्य शंकरपार्वत्योः नत्वा नदनदीपतीस्तीर्त्वा विमानमारुह्य गमनम्, ततः शिवस्य विष्णुदर्शनार्थं कुक्षादिसप्तद्वीपसमुद्रान्तरीत्य विष्णुं दृष्ट्वा विष्णुस्तवनम्, तत्रसंगेन ध्यानयोगवर्णनम्. २९२ १			२६८	चक्रवर्तित्वप्राप्तिकोपायकथनम्, तत्र हिरण्यमयीभूमिदानस्य समन्वयकसाम्प्रविकथनम्, भूदानफलमाहात्म्यकथनम्, गौतमेश्वरमाहात्म्यकथनम्. ३०१ १		
२६२	पार्वत्या ध्यानयोगं प्राप्य ज्ञानयोगं प्राप्तुं शिवस्य आर्थनायां कृतायां सेन शिवेन द्वादशाक्षरसंज्ञेण ज्ञानयोगप्राप्तिकथनम्, द्वादशाक्षरसंज्ञस्य प्रत्यक्षरवीजवर्णनम्, विष्णुस्वरूपवर्णनम्, भगवद्विराट्स्वरूपवर्णनम्, ज्ञानयोगकथनम्. २९३ २			२६९	इन्द्रस्थितिवक्त्रकपालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र वृत्रासुरजन्म, राज्यप्राप्त्याद्यवन्तरं वृत्रासुरवन्दनेन ब्रह्महत्याव्याकुलितस्य शकस्य ब्रह्महत्यादोषदूरीकरणार्थं ब्रह्मवाक्योपरि विश्वस्थाष्टपट्टिपु तीर्थेषु गमनम्, इन्द्रस्य हस्ताद्विधाभिन्नहृदे कपालपतना-कनाहणस्थायित्वातेकेश्वरोत्पत्तिपूर्वकमाहात्म्यवर्णनं च. ३०१ २		
२६३	शिवेनपार्वत्ये मन्त्रोपदेशकरणम्, योगिपुरुषाणां मुख्यसारतत्त्ववर्णनम्, पार्वत्युत्संगस्थितस्य मत्स्यज्वातस्य सुतस्य मत्स्येन्द्रतोषेति शिवेन नामाभिधानकरणम्, मत्स्येन्द्रनाथोत्पत्तिवर्णनम्. २९५ १						
२६४	तारकासुरपीडितदेवतां प्रार्थयतां कार्तिकेयस्य देवसेनाधिपत्येऽभिषेकपूर्वकं तारकासुरेण सह युद्धवर्णनम्, तत्र तारकासुरवधवर्णनम्, देवैः कार्तिकेयस्तवकरणम्. २९६ २						

विषयाः

अध्यायाः

विषयाः

अध्यायाः

२७० प्रायश्चित्तमकुर्वतां जनानां कथं पापशुक्तिरित्याद्यान्तराजप्रश्ने भृत्यशेन स्वर्णनिर्मित-
पापपिण्डप्रदानफलकथनम्, तत्र मण्डपादिकं विधाय प्रुब्ध्यादिदेवानामासमन्ता- ... ३०५ १

स्थापनवर्णनम्, समन्त्रकपूर्वाधिकथनम्, पापपिण्डदानोर्वेकथनम्, ... ३०५ १

२७१ इन्द्रशुश्रेषरमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेनेन्द्रगुप्तस्य विष्णुप्रसादेन सदेहस्वर्गोत्पन्नवृत्तान्त-
वर्णनम्, ब्रालोकं गतस्येन्द्रगुप्तस्य बहुकालं तत्र निवासानन्तरं ब्रह्मणा चिरका-
लात्सुमी कीर्तिः पुनर्व्यक्तीकरणार्थमिन्द्रगुप्तस्य शूलोकं प्रति प्रेषणम्, शूलोकं
प्रत्यागतौनेन्द्रगुप्तेन शूलोकस्थितस्य दीर्घजीविनो मार्कण्डेयस्य प्रश्नकरणम्,
इन्द्रगुप्तेन स्वकीर्तिपरिज्ञानार्थं रोचकपुरसंबन्धिवाती कथयितुमसमर्थोऽनान्दश्या
कांपिल्यपुरवासिचचनादिन्द्रगुप्तस्य मार्कण्डेयेन साकं नाडीजंघवकसमीपे गम-
नम्, नाडीजंघदर्शनेन सशुशुकाभ्यामिन्द्रगुप्तमार्कण्डेयाभ्यां स्वागमनकारण-
कथनेन नाडीजंघेन स्वकीयवृत्तान्तकथनम्, तत्र प्राग्जन्मनि शापाद्भक्तत्वप्राप्त्यादि-
कथनम्, प्रतिगकरसंक्रमणे लिगोपारि घृताच्छादनेन युष्टेन शिवेन वकाय वर-
प्रदानवर्णनम्, ततो निराशस्येन्द्रगुप्तस्य वातीविज्ञानार्थं नाडीजंघेनात्मनोऽप्यपे-
क्षया दीर्घायुषः प्राकारकर्णनागकस्योक्तस्य समीपे मार्कण्डेयेन्द्रगुप्तशुश्रेषेणोत्तयनम्,
तेन प्राकारकर्णोच्छेदनापीन्द्रगुप्तवातीनिर्भ्रान्तकथनोत्तरमिन्द्रगुप्तश्रे निजदीर्घा-
युष्टकारणकथनम्, निजवातीनिर्भ्रान्तकथनोत्तरमिन्द्रगुप्तस्य कृते नाडीजंघेनेन्द्र-
गुप्तवातीविज्ञानस्यावश्यताप्रदर्शने प्राकारकर्णोच्छेदनास्तीऽपि दीर्घायुषो गन्ध-
मादनस्थस्य गुप्तस्य समीपं प्रतीन्द्रगुप्तमार्कण्डेयनाडीजंघवकानां नयनम्, तेन
गुप्तवातीनिर्भ्रान्तकथनोच्छेदनापीन्द्रगुप्तमार्कण्डेयनाडीजंघवकानां नयनम्, नि-
जवातीनिर्भ्रान्तकथनोच्छेदनापीन्द्रगुप्तमार्कण्डेयनाडीजंघवकानां नयनम्, तत्र
गुप्तवातीनिर्भ्रान्तकथनोच्छेदनापीन्द्रगुप्तमार्कण्डेयनाडीजंघवकानां नयनम्, तत्र
जवातीनिर्भ्रान्तकथनोच्छेदनापीन्द्रगुप्तमार्कण्डेयनाडीजंघवकानां नयनम्, तत्र
नया गुप्तवातीनिर्भ्रान्तकथनोच्छेदनापीन्द्रगुप्तमार्कण्डेयनाडीजंघवकानां नयनम्, तत्र
गतानां तेषां गम्य इन्द्रगुप्तं नृपं दृष्ट्वा कूर्मस्य तानसत्कृत्यैव प्रवेक-

२७२ आयुःप्रमाणवर्णने निमेषादारभ्य कृतादिचतुर्गुणकालप्रमाणवर्णनम्, अग्निप्रोमादि-
स्ववत्तात्रा लिगस्थापनम्, ततः सप्तलिंगोत्पत्तिवर्णनम्, ... ३०५ २

कर्मभिर्देवलोकप्राप्त्यलोकादिप्राप्तिवर्णनम्, चतुर्गुणेषु लोकानां परिस्थितियमादि-
वर्तनवर्णनम्, तदप्रसंगेन विशेषतः कलिकालनिर्णयकरणम्, ... ३१५ १

२७३ ब्रह्मविष्णव्यादीनामायुःप्रमाणवर्णनम्, चान्द्रसौरमासप्रमाणवर्णनम्, नाक्षत्रमास-
प्रमाणकथनम्, युगप्रमाणवर्णनम्, ... ३१६ २

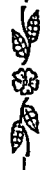
२७४ दुर्वाससः कथाप्रसंगे निवशुचनामकस्य कस्यचिन्मठपतेरप्रतः स्थितां द्रव्यदूरितां
मंजूषां ग्रहीतुं केनचित्पुत्रकेन तद्विश्वासार्थं निवशुचशिव्यत्वं स्वीकृत्य
कपटनं वर्तनम्, तत्र बहुकाले गते कस्मिंश्चित्समये शिष्येण सह निवशुचस्य
सुरलानयामागमनम्, तत्र स्वकथां शिष्यहस्ते निधाय ततोऽतिदूरं मूत्रपुरीपो-
त्सर्गादिकं विधातुं निवशुचस्य गमने तां कन्ध्यां गृह्णत्वा कुन्धकशिष्यस्य पलाय-
नम्, निवशुचाख्येन मठपतिना तदज्ञात्वा शोककरणम्, ततो दुःशीलपुत्रकेन
तद्व्यवसाहाख्येन व्यापारं कृत्वा दारपरिग्रहोत्तरं स्वस्यापुत्रत्वं दृष्ट्वा पुत्रप्राप्त्यर्थं
भार्यया समं चमत्कारपुरे गमनम्, तत्र दुर्वाससा समागमं कृत्वा दुर्वाससं
प्राक्कृतसर्वकपटादिस्वकीयगार्हितकर्म विनियेय दुर्वासोवचसा दुःशीलेन

दानादिकरणं स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनं च, एवं तस्य लिङ्गस्य दुःशीलश्वर-
संज्ञाप्रामिकाण्डपुस्तान्तवर्णनम्, दुःशीलश्वरदुर्वाससेश्वरयोर्मोहास्त्यवर्णनम्. ... ३१७ १
२७५ दुःशीलेन स्वगुरोर्निवशुच्यार्थेदेशेन निवेश्यतीनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, ततो दुःशीलस्य
भार्यया शार्कभरीनाम्न्या शार्कभरीदुर्गास्थापनम्, ततो दुःशीले पञ्चत्वं गते
दुःशीलभार्यया शार्कभर्यां तेन दुःशीलेन सहामौ प्रवेशकरणम्, दुःशीलश्वरनिवे-
श्वरशार्कभर्युपनिवर्णनम्. ... ३१९ २
२७६ एकादशरुद्रवर्णने हाटकेश्वरक्षेत्रं द्रष्टुमहमहिकयैकादशरुद्रहर्षिणागामनम्, तदा
शिवेन सर्वेषां युगपद्दशैतलाभार्थमेकादशरूपधारणम्, तदेकादशविधं शिवरूपं
दृष्ट्वा युनिभिः सुतिकरणम्, तत्रैकादशरुद्राणां स्थापनम्, एकादशरुद्रोत्पत्ति-
माहास्त्यवर्णनम्. ... ३१९ ३
२७७ एकादशरुद्राणां नामकीर्तनम्, एकादशरुद्रसमीपे दानमाहास्त्यवर्णनम्. ... ३२० २
२७८ द्वादशादित्यवर्णनप्रसंगेन ब्रह्मकृतयज्ञप्रस्तावे शक्रेण ब्रह्मपत्नीत्वेन कर्तुं गोपकन्याया
गोवक्रेण निष्कास्यायनम्, गायत्रीब्रह्मणोर्विवाहोत्तरं सावित्र्या आगामनम्, ततः
पितामहस्य सावित्रीदत्तशापेन शुनःशेषप्रपौत्रस्य चारायणस्य गृहे याज्ञवल्क्येतिना-
म्ना जन्मग्रहणम्, परंशीलम्पटत्वरूपदुर्व्यसनात् तं दृष्ट्वा तस्य याज्ञवल्क्यस्य पिता-
महेन चारायणेन याज्ञवल्क्यस्य स्वाश्रमाग्निःसारणम्, ततः शाकल्यस्य शिष्यत्वं
प्राप्य तस्य गृहे निवासकरणम्, ततः कदाचिच्छिष्यानुक्रमेणैकदा तस्य याज्ञ-
वल्क्यस्य राजगृहे शोतिपूर्वकमाग्नीःप्रदानार्थं गमने राज्ञोऽपमानकरणम्, ततः
पश्चात्तापवता राज्ञा पुनरप्येष्टुस्तस्य याज्ञवल्क्यस्यैव राजसमीदरे प्रेपणार्थं आर्थनायां
कृतायां राजगृहे गन्तुं तस्य याज्ञवल्क्यस्य गुरुणाज्ञाकरणम्, तां गुर्वाज्ञासुल्लेख्य
याज्ञवल्क्यस्य तस्य राज्ञो गृहे गमननिषेधनम्, ततो याज्ञवल्क्येन क्रुद्धस्य तस्य
गुरोरतिनिवृत्तमात्सादधीतां विद्यां वमनेन निरुद्धीर्यं गुरवे तद्विद्याया निवेदनम्,
ततो विद्याप्राप्त्यर्थं सूर्योपाध्यायकरणम्, ततः सूर्यतो विद्यां लब्ध्वा सूर्यं संमान्य

सूर्योद्भाषालेन प्रतिज्ञाय शाकल्यगुरुसमीपे गुरुदक्षिणां दातुं याज्ञवल्क्यस्य आगमनम्,
ततः सूर्यप्राप्तां विद्यां गुरुदक्षिणात्वेन शाकल्यस्य कथयित्वा सशियेन शाकल्येन
समं याज्ञवल्क्यस्य द्वादशादित्यसंसन्धौ गमनम्, द्वादशादित्योत्पत्तिरत्नादित्योत्प-
त्तिमाहास्त्यवर्णनपूर्वकं याज्ञवल्क्यवृत्तान्तवर्णनम्. ... ३२१ १
२७९ स्कान्दमहापुराणगमपरपराकथनम्, तत्र नागरखण्डोपसंहारवर्णनम्, नागरखण्ड-
वैभववर्णनम्, नागरखण्डफलश्रुतिकथनम्, गुरुशिव्याधिकारवर्णनम्, यौरा-
णिकव्यासाधिकारवर्णनम्. ... ३२४ १

॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे पष्ठं नागरखण्डम् ॥ ६ ॥

॥ अथश्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमं प्रभासखण्डम् ॥ ७ ॥

॥ अथ प्रभासखण्डे प्रथमं प्रभासक्षेत्रमाहास्त्यम् ॥ (७-१) ॥

- १ मंगलाचरणम्, सुतशौनकसंवाद्प्रसंगवर्णनम्, कथाश्रवणेऽधिकार्यनधिकारिवर्णन-
नम्, शौनकादिभिः सूतं प्रति प्रश्नकरणम्. ... १
- २ कथालक्षणं कथागुणदोषवर्णनं च, आप्तौस्यैकव्यचिह्नपरीक्षणवर्णनम्, अष्टा-
शपुराणनामानुक्रमवर्णनम्, उपपुराणनामानुक्रमवर्णनम्, महापुराणस्य श्लोकसं-
ख्यावर्णनम्, अष्टादशमहापुराणपुस्तकदानविधिमहास्त्यवर्णनम्. ... २
- ३ कैलासपर्वतवर्णनम्, तत्र शिवसमावर्णनपूर्वकशिवसिंहासनवर्णनम्, ततो देव्या
शिवस्तवनम्, शिवपार्वतीसंबादः, ततः श्रीशिवेन पार्वतीं प्रति विभूतियोग-
वर्णनम्, ततस्तीर्थमाहास्त्यवर्णनम्, तत्र विशेषतः प्रभासक्षेत्रमाहास्त्यवर्णनम्,
प्रभासक्षेत्रस्थतीर्थमाहास्त्यश्रवणेच्छया पार्वत्या शंकरं प्रति प्रश्नकरणम्. ... ५

- ४ पार्वतीष्टेन शंकरेण पार्वत्यै प्रभासक्षेत्रसीमाक्षेत्रप्रमाणक्षेत्रमहत्त्वप्रमाणकथनम्, प्रभासक्षेत्रयात्रानुक्रमवर्णनम्, माहेश्वरवैष्णवब्राह्मणव्याख्यभेदत्रयेण यात्रावर्णनम्, तत्र त्रिशक्तानामपि वर्णनम्, मूल्युजयादिजपफलवर्णनम्, प्रभासक्षेत्रे निवसतां महापापिनामपि मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, प्रभासक्षेत्ररक्षणकारिणां शैवगणानां माहा-
स्त्यवर्णनम्. ८
- ५ मरीच्य्यादिमहर्षीणां देवानां देवर्षीणां सर्वतीर्थानां गंगादिपुण्यसारितां च प्रभासक्षेत्रे वास्तव्यवर्णनम्, प्रभासक्षेत्रे पिण्डदानप्रशंसायाः समासेन वर्णनम्, प्रभास-
क्षेत्रे नानाविधानमाहास्त्यवर्णनम्, क्षेत्रस्थापिदेवगणवर्णनम्. १०
- ६ सोमेश्वरमाहास्त्यवर्णने सोमेशस्य पञ्चवक्रादिचिह्नितस्वरूपवर्णनम्, सोमेशस्तवनम्, पूर्वाह्वाद्यष्टकलेषु भिन्नत्वेन सोमेशस्यगीदिमयत्वेन वास्तवस्वरूपवर्णनम्, सोमेशमाहास्त्यवर्णनम्. ११
- ७ सोमेशोत्पत्तिवर्णने सप्तमे ब्रह्मणि वर्तमाने समुत्पन्नस्य लिंगस्य सोमनाथेतिलिंगनाशि काथिते पार्वतीवचनाच्छंकरेण तत्कालीनानां सर्वेषां ब्रह्मप्रजापतीनां नामतोऽनुक-
मेण वर्णनम्, तथैव सोमेशस्य तत्प्रसंगे भिन्नत्वेन नामवर्णनम्, शंकरेण पार्वती प्रतिप्रतिकल्पसंभूतावतारवर्णनपूर्वकतत्त्वल्पगतपार्वतीनामनिर्देशकथनम्, ततः शतानन्दबाल्ये सप्तमे ब्रह्मणि चन्द्रेण शिवमाराध्य प्रभासे शिवतो वरं लब्ध्वा स्वनाम्ना सोमेश्वरलिंगस्थापनम्, प्रभासस्थलस्थितिविस्तारकथनम्, तत्र देविका-
न्यकुमतीक्षेत्रपाठगर्भगृहगोसुखाश्रमेधकादिशिवगृहस्थानवर्णनम्, सोमेशस्यासं-
ततः सर्वतीर्थानां माहास्त्यवर्णनम्, सोमनाथप्रादुर्भाववृत्तान्तवर्णनम्. १३
- ८ पुनः सोमेशमाहास्त्यकथने सोमेशलिंगत ऋद्ध्याद्यष्टसिद्धीनां गारुडादिमन्त्रविद्या-
नासुत्पत्तिवर्णनम्, अस्य सोमेशस्याराधनेन मुक्तिं गतानां गुण्डसुण्डादीनां यथा-
नुक्रमेण वर्णनम्, सोमेशैश्वर्यवर्णनम्. १४
- ९ शिवेन स्वैन सुण्डमालाधारणस्य कारणकथनम्, ब्रह्मविष्णवादीनां प्रतिकल्पे मत्तो

- जननमिति शिवेन कथनम्, कोटिकल्पे व्यतीतेऽपि शिवस्य प्रभासाख्यपुण्य-
क्षेत्रे नित्यत्वेन वासकरणम्, तच्छिञ्चवचः श्रुत्वा विस्मितया देव्या शिवस्तवन-
करणम्, तस्तवननेन संसृष्टेन शिवेन 'प्रभासक्षेत्रस्थानां लिंगानां साद्यन्तं माहास्त्यं
कथयिष्यामि' इति पार्वत्यै वरदानम्, पार्वत्या विष्णोर्मेस्त्यादिदशावतारविषयक-
प्रश्नकरणम्, ततः शंकरेण प्रभासे ब्रह्मादीनामावासवर्णनम्, हरिस्थितिवर्णनम्. १५ २
- १० पञ्चमहाभूतेषु पञ्चदेवतानां स्थानवर्णनम्, छागलण्ड्यादिप्रभासक्षेत्रस्थविष्णुदेव-
ताकेश्वरलिंगतीर्थानामनुक्रमेण वर्णनम्, प्रभासस्थानेकलिंगतीर्थमाहास्त्यवर्णनम्,
प्रभासक्षेत्रस्य सर्वक्षेत्रोत्तमत्ववर्णनम्. १६ २
- ११ जम्बूद्वीपवर्णने तदासमन्ताद्यष्टकुलपर्वतानां वर्णनम्, जम्बूद्वीपविस्तारसोमा-
नवधाभेदास्त्यानवर्णनम्, तत्र भारतवर्षस्य कर्मपुण्यभूमित्वेन श्रेष्ठत्ववर्णनम्,
ऊर्मरूपेण स्थितस्य भारतस्योपरि नक्षत्रप्रह्वित्वान्यासवर्णनम्, भारतस्य नवमे
प्राभासिकाख्ये द्विशतयोजनपरिमिते भागे शिवावासवर्णनम्, प्रभासक्षेत्र-
चिह्नानां वर्णनम्, प्रभासक्षेत्रस्य व्युत्पत्तिवलादीश्वरपरशद्वार्थकरणम्, तस्था-
नस्य प्रभासेति नामकरणं हेतुवर्णनम्, तत्र आदिक्षेत्रमाहास्त्यवर्णनम्, स्वायम्भुवे
मनौ वर्तमाने भगवतः सूर्यस्य कान्त्या सह ब्रह्मणो लोचनादुत्पत्तिवर्णनम्, सूर्य-
भूमिसंगमाज्जलस्योत्पत्तिवर्णनम्, ततः सस्यानासुत्पत्तिस्ततो मनुष्यादीनामुत्पत्ति-
स्ततः स्वाहास्वधाकारैस्तद्वैरोपधीनां समुत्पादनम्, मरीच्य्यादिब्रह्मणानां हिर-
ण्यकशिप्यादिदैत्यानां बोधवर्णनम्, हिरण्यकशिपोः सकाशात्सह्यदस्य जन-
नम्, प्रह्लादपुत्रस्य विरोचनस्य भंगिन्यां विश्वकर्मणः सकाशात्सुरेणुनामककन्याया
जपत्पत्तिवर्णनम्, सूर्यतेजोऽसहमानया संज्ञया छायायाः सूर्यसमीपे स्थापनान्तरं
तपोऽर्थं गमनम्, रविदर्शनेन सुरेण्वा नेत्रनिमीलने कृते क्रुद्धेन सूर्येण सुरेणु-
नाश्रयै पत्न्यै शापदानम्, ततः सुरेणोः स्वपितृर्हे गमनम्, ततः स्वागमनका-
रणकथनोत्तरं पित्राज्ञया पुनः सुरेण्वाः सूर्यसमीपे गमनम्, ततो यमयमुनाश्रयैश्वर-

- श्राद्धदेवानामुत्पत्तिवर्णनम्, केनचित्कारणान्तरेण स्वधशू शतुं सूर्यस्य विश्व-
कर्मगृहे आगमनम्, विश्वकर्मणा सूर्यस्य सानन्दमातिव्यादिकं विधाय सार्वन-
करणम्, ततो विश्वकर्मणा सूर्ये आश्रयं तस्य तेजःशासनं कर्तुं समारंभे क्रियमाणे
समर्पिभिः सूर्यस्य स्तवकरणम्, विश्वकर्मणा सूर्येस्तोत्रकरणम्, द्वादहहृतारवतु-
वर्षादिभिर्गायनकरणम्, मेनकाद्यस्त्रोभिः सूर्यस्य स्तोत्ररूपेण गायनारंभकरणम्,
नानाविधवाद्यवादनम्, तपः कर्तुं गतायां वडवारूपधारिण्यां संज्ञायां घोटक-
रूपधारिणः सूर्यादश्वक्रयोरश्विनीलिम्बारायोर्जन्मवर्णनम्, राजमट्टारिकोत्पत्ति-
वर्णनं च. १८
- १३ यमस्योत्पत्तिवर्णनम्, मात्रा शप्तस्य षण्डुत्वं गतस्य यमस्य प्रभासश्चेत्रे गमनम्,
तत्र शिवमारुध्य शिवप्रसादेन षण्डुत्वं निरस्य शिवाज्ञया तत्र लिङ्गस्थापनम्, यमे-
श्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. २३
- १३ शकट्रीपे भ्रमिस्थस्य रवेर्विश्वकर्मणा तक्षणे कृते सत्यनन्तरं विभावसोर्हिरण्यगर्भ-
नात्रा भूस्यामवतरणम्, कृतवेताद्वापरकालियु सूर्येसविष्टभास्करार्कस्थलेति
नामभित्तस्य प्रसिद्धिः, अर्कमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेनार्कपत्रभक्षणनिषेधकथनम्,
अर्कस्थलतीर्थे महिथ्यादिदानमाहात्म्यवर्णनम्, प्रभासपवित्रनामकरणार्कस्थलो-
त्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. २३
- १४ अर्कस्थलपूजनमन्त्रकथनपूर्वकपूजनकालादिवर्णनम्, सिद्धेश्वरजैगीपव्येश्वरमाहात्म्य-
कथने जैगीपव्यस्य प्रसासे तपःकरणम्, निराहारादिकृच्छ्रचान्द्रायणादीनि
विदधतस्तस्य दीर्घतपसा लुष्टेन स्थाणुना तस्मै जैगीपव्याय ज्ञानयोगप्राप्तकव-
प्रदानम्, जैगीपव्येश्वरसिद्धेश्वरलिङ्गयौजैगीपव्येन स्थापनाकरणम्, जैगीपव्येश्वर-
सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २४
- १५ पापनाशनेत्सिमाहात्म्यवर्णनम्. २४
- १६ पातालस्थिते राक्षसैस्तेजसा प्रप्तं त्रैलोक्यं दृष्ट्वा प्रभाकरेण भगवन्निन्तनं कृत्वा

- श्रोधाध्मातेन चक्षुष्या दृष्टानां राक्षसानां भूमावाकाशतः पतनम्, तदस्तेषां
राक्षसानां पाताल गमनम्, ततस्तपातालविलद्धारे लिङ्गस्थापनम्, त्रिसंगमे
ज्ञानदानफलमाहात्म्यवर्णनम्, तस्य श्रीमुखद्वारेतिनाम्ना प्रसिद्धिकरणम्, पाताल-
विधरसुन्दरिदिनामृगणोत्पत्तिवर्णनम्, सुनन्दादीनां पूजाविधानमाहात्म्यकथनम्. २४
- १७ अथार्कस्थलपूजाविधिकथनम्, तत्रादित्यस्य त्रयीमयत्ववर्णनम्, प्रथमं दन्तधावने
ब्राह्मणब्राह्मणकामृनिर्णयः, दन्तधावनप्रकारकथनम्, मुखशुद्धिमकृत्वा भास्करस्पर्शन-
दर्शनेन कृष्टत्वप्राप्तिवर्णनम्, अर्कस्थले ज्ञानादिविधानकथनम्, सूर्यस्य महा-
मन्त्रकथनपूर्वकं जपफलकथनम्, उदुत्यमित्युपस्थानकथनम्, अग्निदूतमा-
कुण्ठनेत्यादिभिः षोडशोपचारैरादित्यार्चाविधानकथनम्, समन्ततः ऽगृगपीठ-
देवतादिपूजाकाथनम्, नानाविधमण्डलदानादिकथनम्, अर्कस्थलस्तवनपूर्वकमाहा-
त्म्यवर्णनम्. २५
- १८ शिवशिरोभूषणचन्द्रोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनप्रसंगेन वाराहकल्पवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र
चतुर्दशरत्नोत्पादनाय ससुद्रे मथ्यमाने ततो हिमाशोरत्पत्तिवर्णनम्, तस्य चन्द्रस्य
शिवेन शिरसा धारणकरणम्, चन्द्रस्य सस्तके धारणकरणाच्छशिभूषणोति
शिवस्य नामप्रसिद्धिः. २९
- १९ षोडशतिथ्यनुक्रमेण चन्द्रषोडशकलानां वर्णनम्, वृष्ट्यादिब्रह्माण्डान्तकालचक्र-
वर्णनम्, ब्रह्मणः प्रथमे परोधे ब्रह्मविष्णुवीशानां समासेन चरित्रवर्णनम्, ततो
द्वितीये परोधे दक्षादीनामुत्पत्त्यादिवर्णनपूर्वकं सप्तप्यादीनामुत्पत्तिकथनम्, चंद्र-
इत्तत्रियद्यवतारकथनम्, विष्णोर्दशावतारादीनां युगपर्यायेण वर्णनम्, कृतयु-
गारंभसूचकशुभशकुनवर्णनम्, व्यासाद्यवतारवर्णनम्. ३०
- २० दैत्यावताराणां क्रमकथने हिरण्यकशिपुना शक्रादिलोकेश्चेतुं गतं स्थित्वा तपःकर-
णम्, तेन त्रैलोक्यजगत्सर्वपादनम्, ततो वलेर्जन्मादिकं कथयित्वा बलिप्रभाव-
वर्णनम्, ब्रह्मादजन्मद्युत्तान्तवर्णनम्, कार्तवीर्यस्य जन्मकर्मवर्णनम्, विश्रवस

उत्पत्तिः, कुबेरावघणादीनामुत्पत्तिकथनम्, श्रीरामकृतारवणनाशकथनम्, शिवा-
पालजन्मकथनम्, नवग्रीलस्यनामवर्णनम्, पुलहर्षेयुगादिसंज्ञितिवर्णनम्, अवेद-
ज्ञपत्नीनां भद्राश्वस्य घृताच्यंतदशाप्सरसां भद्रादीनां भास्करपत्नीनां च कथनम्,
प्रभाकरस्य भद्रापत्न्यां सोमरससमुत्पादनवर्णनम्, ततोऽत्रिणा तत्सोमरसं गत्वा
तपसि क्रियमाणं तत्रैवाभ्यां शक्तिसोमरसस्वावेण सोममयसोमोत्पत्तिवर्णनम्,
तं सोमं दिग्भिर्गृहीत्वा सर्वत्र शीतत्वेन प्रकाशकरणम्, ओपधीनामुत्पत्तिवर्णनम्,
कुलथइयामाकादियान्यानामुत्पत्तिकथनम्, सप्तविंशतिनक्षत्राणामुत्पत्तिवर्णनम्,
चन्द्रस्य नक्षत्रौपथ्यादीनामाधिपत्यप्रदानवृत्तान्तवर्णनम्, चन्द्रेण राजसूयहो-
मारस्य तत्रोद्गातृत्वे ब्रह्माणं सदस्यत्वे विष्णुं सनत्कुमारारिकांश्चान्यांल्विकस्थानेषु
संस्थाप्य यज्ञारंभं कृत्वा तत्समाप्तौ सर्वद्विजर्षभान्दक्षिणादिना संतोषितान्कृत्वाऽ-
वभृथहोनादिकरणवर्णनम्, ३२ १

२१ अथ दक्षोत्पत्तिवृत्तान्तकथनम्, ब्रह्माज्ञया दक्षेण पृथिकन्यानामुत्पादनम्, तत्र
तासां कन्यानां धर्मादिरभ्यः पत्नीत्वेन दानम्, सप्तविंशतिकन्यानां च सोमाय
प्रदानम्, दशधर्मपत्नीनां नामवर्णनम्, कश्यपस्य त्रयोदशपत्नीनां सप्तविंशतिसं-
ख्याकानां सोमपत्नीनां भृगुपुत्रस्य द्वयोः पत्न्योः कृशाश्वस्य द्वयोः पत्न्योस्त-
थाऽगिरसपत्न्योर्नामादिवर्णनपूर्वकं तासां सन्ततिवर्णनम्, चन्द्रेण रोहिणीं
विनाऽन्यासां प्रेमाऽकरणेन ताभिरन्याग्निश्चन्द्रपत्नीभिर्दक्ष प्रति सर्ववृत्तान्तश्राव-
णम्, ततो दक्षेण तच्छ्रुत्वा चन्द्रस्यान्यासु कन्यासु विषमभावं समालोक्य कुवा
चन्द्राय यक्षमरोगप्रतिरूपशापदानम्, ततो दक्षवचनाच्चन्द्रेण यक्षमकुष्ठरोगनिवृ-
त्तये शिवाराधनकरणार्थं दक्षिणसागरसमीपे गमनम्, ३३ २

२२ चन्द्रेण प्रसासक्षेत्रस्य कृतस्मरनामानं पर्वतं दृष्ट्वा तथैव तस्मिन्पर्वते नानोपवासा-
दिकारिभरिच्यदिसुनीनां दर्शनं गृहीत्वा तान्पत्तिलं सप्तदक्षिणाः कृत्वा ततः
शिवााराधनेन शिवं प्रसाद्य प्रादुर्भूतस्य शिवस्य स्तुतिकरणम्, चन्द्रवर्णितामा-

त्सस्त्विति श्रुत्वा प्रसन्नस्यान्तेन शिवेन चन्द्राय दक्षदत्तशापव्यवस्थाकरणपूर्वकवर-
प्रदानम्, शिवेन देवद्विजप्रसाववर्णनम्, अनिन्दवस्तुकथनम्, ब्राह्मणगुण-
वर्णनम्, ३५ १

२३ चन्द्रेण शिवदत्तं लिङ्गं गृहीत्वा विश्वकर्मणे लिङ्गास्थापनायाज्ञाकरणम्, ततः स्वलोकं
गत्वा प्रभासे यज्ञं कर्तुं यज्ञसंभाराननेतुं हेमगर्भमन्त्रिणे चन्द्रेणाज्ञापनम्,
चन्द्रवचनाच्छेमगर्भमन्त्रिणा यज्ञसंभारान्संपाद्य प्रभासक्षेत्रे गमनम्, विश्वकर्मणा
यज्ञशालापत्नीशालादिनिर्माणम्, ततश्चन्द्रेण ब्रह्मादिभिः सह यज्ञकुण्डाभिर्माय
चतुर्दशभुत्प्रभाम्नासाभ्यान्विश्वेदेवान्स्वादींश्च स्वस्वस्थानेषु स्थापयित्वा यज्ञकर्मणि
प्रारब्धे सर्ववस्तूनामन्यूनतया सर्वेषां वृष्टिकरणम्, ऋत्विगादीन्संस्थाप्य रोहिणी-
सहितं चन्द्रं दीक्षितं कृत्वा सावित्र्या सहितेन ब्रह्मणा सर्वैतिवर्णनं कृत्वा
युद्धरपतेर्मे होच्यत्वं वसिष्ठायान्वयुत्वं मरीचय उद्गाच्यत्वं नारदाय ब्रह्मत्वं इत्त्वा
सनत्कुमारान्सदस्यस्थानेषु नियोज्य सर्वेषां पूजनं कृत्वा ब्रह्मलंकारान्दत्त्वा
यज्ञारंभकरणम्, अवभृथादिभिर्यज्ञं समाप्य सोमेश्वरलिङ्गास्थापनम्, ३७ २

२४ वैवस्वतस्य मनोर्दशमे त्रेतायुगे रोहिणीनेयेन शिवमाराध्य शंकरं प्रत्यक्षोक्त्य
स्तुतिकरणम्, ततस्तुष्टेन शिवेन लिङ्गासोनिध्यप्रापकत्रप्रदानम्, शिवेन चन्द्रमसे
सोमेश्वरलिङ्गप्रभावकथनम्, सोमेश्वरपूजनकमवर्णनम्, सोमेश्वरयात्राफलकथ-
नम्, चन्द्रमसो यक्षमसो निवृत्तिवर्णनम्, सोमेश्वरस्य त्रियाणां पुष्पाणां कथनम्,
चन्द्रब्रह्मादीनां विप्राज्ञया स्वस्वस्थानेषु गमनम्, दुष्टजनेभ्यो वरप्रदानकारणे
शंकरं प्रति पार्वत्या पृष्टे सति शंकरेण सात्त्विकराजसतामसमत्तानां वर्णनम्,
हारीहरभेदकथनम्, भगवद्भूतचतुर्सिंहाद्यवतारवर्णनम्, सारूथ्यादिसुक्तिवर्णनम्,
सोमेश्वरसंतोषकोपवासादिविधानवर्णनम्, सोमस्वारजतमाहात्म्यवर्णने स्वयंप्रभा-
नगयी स्थितेन सुशीलापत्नीसहितेन धननामकगंधर्वेण बहुकाले गते गंधर्वसेना-
नामककन्याया उत्पादनम्, गंधर्वसेनायाः पाणिग्राहविधिं विधातुं धननामक-

गंधर्वेण सेवकद्वारा वरशोधनकरणम्, शिखंडलिंगनायके विद्यन्मार्गेण गच्छति
 'भक्तदहशरुपवात्रैव कोऽपि' इत्यादि गंधर्वसेनानामकगंधर्वकन्याया चाक्यं श्रुत्वा
 शिखंडलिंगेन रूपगंधितां गंधर्वकन्यां दृष्ट्वा तस्य कुष्ठप्रापकशापप्रदानम्,
 गंधर्वसेनया शिखण्डलिंगस्य प्रार्थनां कृत्वोच्छ्रापप्रकरणम्, शिखण्डलिंगवचनात्स-
 पितृकाया गंधर्वसेनायाः कुष्ठनिरसनार्थं हिमालयपर्वते गोशृंगयुतेराश्रमे गगनम्,
 घननामकैक गंधर्वेण तसौ गोशृंगसुतये स्वदुष्टिः सर्वदृत्तान्तकथनम्, गोशृंगेण
 तत्सर्वं श्रुत्वा कुष्ठनिरसनकारकोपायकथनम्, घननामकगंधर्वस्य गंधर्वसेनायाश्च
 गोशृंगगंधीचनहसोभेश्वरे गगनम्, तत्र सोमवारप्रतादितिः शिवाराधनां विधाय
 शिवप्रसादं गृहीत्वा गंधर्वसेनायाः कुष्ठनिरसनपूर्वकं 'शिवतो वरप्राप्तिः, शिवस्य
 तर्पणान्तर्यामिन्, घननामकगंधर्वस्य गंधर्वसेनायाश्च स्वष्टेः गगनम्, सोमवार-
 व्रतगाढास्त्यवर्णनम्. ४०

२५ घननामकगंधर्वेण गोशृंगर्षिं प्रति सोमवारव्रतविधियरिखानार्थं प्रश्रकरणम्, ततो
 गोशृंगर्षिणा सोमवारव्रतगाढास्त्ययोतनाय दक्षिणायै न कुष्ठैव गतेन सोमेन सोम-
 व्रतादिकं कृत्वा शिवप्रसादतः कुष्ठनिरसनकरणादिकथनम्, ततस्तेनैवर्षिणा
 घननामकगन्धर्वीय सोमवारव्रतकरणे गुप्तमार्जनीशौचादिकानान्ताविधिकथनपुरः-
 सरमीश्वरपूजनसंभारादि कथयित्वा संग्रवकशिवपूजाविधिकथनम्, नवमसोम-
 वार व्रतगाढास्त्यवर्णनम्, पौराणिकद्विजगुरुदेयादिकसंतोपाय यक्षा-
 दिभोजनान्दानादिकथनम्, ततो गोशृंगकथितविधिना सोमवारव्रतं समाप्य
 प्रसन्नेन शिवेन गंधर्वसेनायाः कुष्ठनिरसनकरणम्. ४४

२६ सोमेश्वरानुचरे भारे घनवारुणामकगंधर्वेण गन्धर्वेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनम्, गन्धर्व-
 श्वरगाढास्त्यवर्णनम्. ४६

२७ घनवारुणगन्धर्वकन्याया गंधर्वसेनानाम्ना गंधर्वसेनेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनम्, गंधर्व-
 सेनेश्वरलिंगगाढास्त्यवर्णनम्. ४६

२८ प्रथमतः सोमनाथस्य दर्शने विधिकथनम्, सोमनाथयात्राविधिवर्णनम्, यात्राफल-
 स्वाधिकारिरीनिरूपणम्, तीर्थयात्रां कर्तुमुद्युक्तेन पुरुर्येण केन विधिना त्याज्या-
 त्याज्यादिकं विचार्य वार्तितव्यमित्यारिदिकथनम्, महादानकरणे पुण्यकथनम्,
 कळी प्रभासेश्वेत्रस्य सर्वेश्वेत्राश्रमेसरस्ववर्णनम्, द्वितीयादितानियमकथनम्, पोखरातिथिपु
 शिवत्वेन गोडशरवस्तुदानकरणफलवर्णनम्, प्रभासेश्वेत्रसंजातासरणफलवर्णनम्,
 शिवलोकं गमनायाधिकारित्वकथनम्, तीर्थस्नाने संव्रकथनम्, तीर्थयात्राविधान-
 वर्णनम्. ४६

२९ अग्नितीर्थगाढास्त्यवर्णनप्रस्तावे प्रथमं पञ्चकतीर्थं स्नात्वा वपनादिकं विधाय पुनः
 स्नागादिकरणेन सोमेश्वरतीर्थस्नानतोऽपि द्विगुणफलकथनम्, स्त्रीणां श्रुकरम-
 वपनविधिवर्णनम्, स्त्रीणां सर्वान्केशानुद्गृह्यांगुलद्वयविच्छेदकरणवर्णनम्,
 वपनादिविधायकसमस्थानानां वर्णनम्, वपनं विना महोदधिसपर्शननियेधवर्णनम्,
 समंत्रकस्नानोत्तरं तं वणादिविधिकथनम्, तत्र दृपभादिदानफलमाहास्त्यवर्णनम्,
 द्विजशापप्रदानेन सागरस्यास्पृश्यत्वद्वीपदृत्तान्तवर्णनम्, तत्र देवैर्दीर्घसत्रे समारब्धे
 द्विजशापप्रदानेन सागरस्यास्पृश्यत्वद्वीपदृत्तान्तवर्णनम्, तत्र देवैर्दीर्घसत्रे समारब्धे
 द्विजशापप्रदानेन सागरस्यास्पृश्यत्वद्वीपदृत्तान्तवर्णनम्, तत्र देवैर्दीर्घसत्रे समारब्धे
 सयुद्धेण मांसादिना द्राघणेभ्यो भोजनदानात्तेषां मांसभक्षणदोषेणाकाशनातिरोधे
 जाते सति तैर्मांसेषुः 'अपेयत्वं ते भूयान्' इति समुद्रस्य शापदानकथनम्,
 समुद्रेण द्राघणप्रार्थनाकरणम्, वडवानलसंज्ञकतीर्थस्थापनदृत्तान्तवर्णनम्. ... ४९

३० अग्नितीर्थयात्राविधानवर्णनम्, तत्र स्नानादिकरणोत्तरं स्नानांगतर्पणं, कृत्वा कप-
 र्दिनं गणपतिं पूजयित्वा सोमेश्वरे गगनम्, तत्र सोमेश्वरस्य गोडशोपचारपूजा-
 विधिवर्णनम्, सोमेश्वरपूजासाहास्त्यवर्णनम्. ... ५१

३१ सोमकारणाद्देवासुरयुद्धे प्रवृत्ते देवपराजिते देवैर्द्विधीच्याश्रमं प्रति गगनम्, ततो
 द्विधीमहर्षये सर्वदेवकृत्स्वशरसमर्पणवर्णनम्. ... ५१

अध्यायाः	विषयाः	प० पृ०	अध्यायाः	विषयाः	प० पृ०
३८	नेन्दुमुत्था सह प्रतिवर्षं सरस्वतीतीरे गत्वा कंकणनिक्षेपणम्, तेन तयोर्वृहद- शेन्दुमत्स्योद्दंष्ट्राप्राप्तिवर्णनम्, कंकणप्रक्षेपणमाहात्म्यवर्णनम्, ६१ २	४१	देवमाताभैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ६५ १		
३९	कपर्दीश्वरमाहात्म्यवर्णने दैत्यत्रासित्दैवीः पार्वत्याः स्तोत्रकरणम्, ततो भगवती- वाक्स्वोपरि विश्वस्य देवैः सोमेश्वरादितोर्थं गत्वा स्नानादिकं विधाय कपर्दीश्वर- पूजनेन पुना राव्यकरणम्, कपर्दीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ६२ १	४२	चण्डया स्थापितेन चण्डगणेनाराधितस्य चण्डीशस्य पूजाविधिवर्णनपुरःसरं माहा- त्म्यवर्णनम्, ६५ २		
४०	प्रभासयान्त्रावर्णने कपर्दीश्वरदर्शनोत्तरं केदारेश्वरतीर्थं गमनम्, ततो भीमेश्वरसमी- पस्यष्टद्विलिङ्गपूजनम्, केदारेश्वरमाहात्म्यवर्णने शशाङ्गिदुसंज्ञकस्य राज्ञः पत्न्या सह यात्रां कर्तुं केदारेश्वरे गमनम्, तत्र राज्ञा रैश्यायुषिगणान्दद्याद् जागरादिकर- णम्, ततो रैश्यादिभिः शशाङ्गिदोः प्रागजन्मतधृतान्तज्ञानाय सोमेश्वरं त्यक्त्वा केदारेश्वरप्रागमनकारणज्ञानाय च प्रश्नकरणम्, ततो राज्ञा स्वप्रागजन्मवृत्तान्तव- र्णने ब्राह्मणपूजकसेवाधर्मविशिष्टाधिकारिशूद्रजन्मकथनम्, ततोऽन्नाष्टाष्टिसमये शुच्युपाय्यां षीडितस्य सपत्नीकरस्य स्वस्य प्रभासश्वेत्रे गमनकथनम्, तत्र सर्वती- र्थेषु क्रात्वा नानालिङ्गपूजनादिकं विधाय ततो रामसरसि गत्वा प्रतिदिनं राम- सरैरगतानि सरसिजानि समादाय विक्रीय तैर्नवोदरपोषणम्, ततः कस्मिंश्चित्स- मये कंचित्प्रासादासुमवलयं निश्चि स्वपत्न्या सह स्थितेन शूद्रेणकस्माद्द्वीतध्वनि श्रुत्वा कस्मिंश्चित्स्थले जागरणं प्रचलितमिति विज्ञाय तत्र कमलानि विकेतुं निजभा- य्या सह गमनम्, तत्र केदारेश्वरपारनामकवृद्धिलिङ्गदर्शनम्, तत्रानंभवतीवैद्याया दर्शनम्, तेन शूद्रेण जागरकारणे षुष्टे केनाप्यन्ययुक्तयेण तं प्रति शिवरात्रिजा- गरणफलकथनम्, ततः सपत्नीकेन शूद्रेण शिवरात्रिजागरणोपवासादिकरणेन जन्मांतरे राजकुले जन्मप्राप्तिवर्णनम्, केदारेश्वर (रुद्रेश्वर) लिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, ६३ २	४३	आदित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ६५ २		
४१	भीमेश्वरमाहात्म्यवर्णने श्वेतकेतुना प्रभासे तपस्तप्त्वा श्वेतकेलीश्वरनाम्ना लिङ्गास्था- पनम्, ततो द्वारे यात्रां कर्तुंशुद्युक्तेन भीमसेनेन तद्विङ्गपूजनेन भीमेश्वरेतिनाम- करणम्, भीमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ६४ २	४४	सोमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ६६ १		
		४५	त्रिपुरं दग्धुकामस्य शिवस्य नेत्रतो भूरुयामश्रुपतनेनांगारकोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, अंगारकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ६६ १		
		४६	दुधस्थापितदुधेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, ६६ १		
		४७	गुरुस्थापितदुधेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, ६६ २		
		४८	शुक्रेण रुद्रसाराध्य रुद्रसाहाय्येन सञ्जीवनीमन्त्रं समालभ्य ग्रहत्वं प्राप्य स्वनाम्ना लिङ्गरथापनम्, शुकेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, ६६ २		
		४९	शनैश्वरेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णने शनैश्वरेण मन्दवारे ग्रहत्वप्राप्तिकरणाय शिवाराधना- करणम्, ततः शनैश्वरेण शिवानुज्ञया लिङ्गास्थापनाकरणम्, सौरीश्वरपूजनेन ज्ञानिपीडानिरसनादिकलकथनम्, कस्मिंश्चित्समये “यदा शने रोहिणीशकटं भिन्त्वा गमनं तदा द्वादशशार्धिकं दुर्मिक्षं स्यात्” इति वसिष्ठमुखाच्छुद्ध्वा दश- रथेन तत्सङ्कटनिरसनाय रथमारुह्याकाशमार्गेण शनैश्वरसमीपं गत्वा युद्ध- करणम्, शनैश्वरेण तद्दशरथस्य शौर्यं दृष्ट्वा दशरथमेरितसर्वसंहाराखं दृष्ट्वा भयात् “धरं युगुब्ध” इति कथनम्, ततो दशरथेन शनैश्वरतो रोहिणी- शकटमेवनिषेधकवरग्रहणम्, ततो दशरथेन शनैश्वरस्तोत्रकरणम्, शनैश्वरेण स्वस्य स्तोत्रपठनेन पीडाऽकरणकथनम्, शनैश्वरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ६७ १		
		५०	राहुप्रतिष्ठापितराहेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ६८ १		
		५१	ग्रहाधिपत्यप्राप्त्यर्थं केतुना शिवमाराध्य तदाज्ञया राहेशादुत्तरे केत्वीश्वरलिङ्गस्था- पनम्, केत्वीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, ६८ २		

विषयाः

अध्यायाः

विषयाः

५२ पञ्चानां सिद्धादिलिङ्गानां माहात्म्यवर्णने प्रथममणिमांघाटसिद्धिप्रदसिद्धेश्वरलिङ्ग-
माहात्म्यवर्णनम्. ६८ २

५३ कपिलराजपिणा तपस्तत्त्वा स्थापितस्य कपिलेश्वरस्य लिङ्गस्य माहात्म्यवर्णनम्. ६९ १

५४ शिखण्डिणेन ज्ञप्ताया गन्धर्वसेनायाः शापनिवारणार्थं घनवाहनामकगन्धर्व-
सेनापित्रा गोऽंगार्पितवचनात्सोमवारत्रतं कृत्वा सुतां शापतो मोचयित्वा शिव-
प्रसादेन तदाज्ञया गन्धर्वेश्वरान्ना लिङ्गस्थापनम्, गन्धर्वेश्वरलिङ्गमाहात्म्य-
वर्णनम्. ६९ १

५५ गन्धर्वसेनाविमलत्वकारिविमलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ६९ १

५६ अलकाधिपतित्वात्त्वर्थं घनदेन शिवमाराध्य लिङ्गस्थापनम्, घनदेश्वरमाहात्म्य-
वर्णनम्. ६९ २

५७ सोमस्य सप्तविंशतिभिः स्त्रीभिः स्वाशु सोमस्य प्रसन्नतायै प्रभासे सोमेश्वर-
माराध्य सोमेश्वरसमीपे वरारोहेश्वरेतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, वरारोहेश्वरलिङ्ग-
माहात्म्यवर्णनम्. ६९ २

५८ व्याधिप्रसेनेनाजपालेन राज्ञा तद्व्याधिनिरसनाय भैरवीदेवीपूजनकरणम्, तेनाजा-
रूपेण तत्पातकानां निर्गमनम्, ततोऽजापालेश्वरीतिनामकरणम्, अजापालेश्वरी-
माहात्म्यवर्णनम्. ७० १

५९ पार्वत्या शंकराय त्वं पृष्ठवक्राभावात्कथं पृष्ठवक्रादजादेव्या उत्पत्तिः इति पृष्टे शंके-
रेण पार्वत्यै संयोजातादिपिबन्वतानां स्वस्य सप्तमुखानां वर्णनम्, अजादेवी-
भयार्दित्वांनो दशविंशु पलायनम्, अजादेवीमाहात्म्यवर्णनम्, इति रुद्रशक्तित्रय-
संकेतः. ७१ १

६० ब्राह्मीमंगलादेवीमाहात्म्यवर्णनम्. ७२ १

६१ वैष्णवीललितोमाविद्यालाक्ष्मीमाहात्म्यवर्णनम्. ७२ १

६२ रौद्रीचत्वारोदेवीमाहात्म्यवर्णनम्. ७२ १

६३ भैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७२ २

६४ लक्ष्मीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७२ २

६५ वाडवेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ७३ १

६६ वडवानलधारिण्या सरस्वत्या देव्या प्रभासक्षेत्रभेत्य समुद्रे खानादिकं कृत्वाऽर्घ्यं
दत्त्वा लिङ्गस्थापनम्, अर्घ्येश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ७३ १

६७ कामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७३ १

६८ पार्वत्या शिवस्योपरि रुष्टया महत्या क्रोधितारण्ये तप्तःकरणवर्णनम्, ततस्तुटेन
शिवेन पार्वत्यै वरप्रदानम्, तत्तपोवनदर्शनेन सर्वकार्यार्थसिद्धिफलकथनम्, ७३ २

६९ तत्र लिङ्गस्थापनम्, गौरीतपोवनमाहात्म्यवर्णनम्. ७४ १

७० गौरीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ७४ २

७१ वरुणस्थापितवरुणेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ७४ २

७२ भर्तृदुःखप्रपीडितगोपया भार्यया स्थापितस्योपेश्वरस्य माहात्म्यवर्णनम्. ७४ २

७३ जलत्रासगणपतिमाहात्म्यवर्णनम्. ७४ २

७४ घण्टुवस्थापितकुमारेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ७४ २

७५ शाकल्येन (साकल्येन) राजार्पणा शिवमाराध्य प्रभासे लिङ्गस्थापनम्, तस्य
लिङ्गस्य कृतेत्रेताद्वापरकल्पि भैरवेश्वरसार्वर्णिकेश्वरारालेश्वरशाकल्येश्वरनामकर-
णम्, शाकल्येश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ७४ २

७५ कलकलेश्वरस्य चतुर्भुगु भिन्नत्वेन कामेश्वरपुलहेश्वरानारदेश्वरकलकलेश्वरेत्यादि-
नामकथनम्, कलिद्वारपर्योः संघावकदा नारदेन वर्षकाले प्रभासे लिङ्गाराध-
नाकरणम्, ततो गार्धर्व प्राय नारदेन पौण्डरीकनामकमहायज्ञकरणम्, तत्र
विप्राणां सर्वत आगमनम्, दक्षिणार्थं विप्राणां मिथो वादकरणम्, तेन कोलाह-
लेन कलकलेश्वरोति लिङ्गस्य नारदेन नामकरणम्, कलकलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७५ १

- ७६ कलकेश्वरसमीपवर्तिलकुलीशमाहात्म्यवर्णनम्. ७५ ३
- ७७ उत्तंकस्थारितोत्तंकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७५ ३
- ७८ वहीशमाहात्म्यवर्णने केनचिच्छुकेन स्वभार्याया सार्धमेकरिमन्वृक्षे नीडं कृत्वा वासकरणम्, ततो नीडरश्मार्थं समंततो भार्या सहितेन शुकेन अगमणम्, त्रैश्वानरेश्वरस्यान्ध्यायासेन प्रदक्षिणाकरणप्रभावाद्परजन्मनि तयोर्द्वियौलोपा-
मुद्राडास्त्यत्वेन जन्मप्राप्तिवर्णनम्, पूर्वजन्म स्मरताडागस्तिसां कैश्वानरेश्वरप्रद-
क्षिणाफलकथनम्, त्रैश्वानरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७६ १
- ७९ लकुलीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७६ १
- ८० गौतमेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७६ १
- ८१ दैत्यसूदनमाहात्म्यवर्णने प्रथमं सप्तकल्पे त्रामनादिदैत्यसूदनान्तनाम्नं वर्णनम्, तत्र दैत्यजितैर्देवीर्विष्णुस्तवने विष्णोर्देशावतारकथनम्, ततो विष्णुहस्तेन चक्र-
साहाय्येन दैत्याञ्जित्वा देवैर्दैत्यसूदनताम्ना भगवत्स्थापनाकरणम्, दैत्यसूदन-
माहात्म्यवर्णनम्. ७६ ३
- ८२ चक्रतीर्थोत्तिष्ठुत्तमाहात्म्यवर्णनम्. ७७ ३
- ८३ ब्रह्मदत्तवरेणोन्मत्तीभूतस्य महिषासुरस्य मर्दानाय देवैस्त्रीभूय स्त्रीनिर्माणकरणम्, नारदेन पत्नीत्वेन तां स्त्रियं स्वीकर्तुं महिषासुरं प्रत्याज्ञाकरणम्, तन्नारदवचनं श्रुत्वा ससैन्यस्य महिषासुरस्य तस्याः स्त्रियाः समीपे गमनम्, महिषासुरस्य मतमभिसमीक्ष्य देव्या स्वशरीरतः शतशः स्त्रीनिर्माणकरणम्, ततस्तया देव्या महिषासुरनाशकरणम्, तस्या देव्या देवैः स्तुतिकरणम्, ततो देवैस्तस्या देव्या-
स्तत्रैव स्थापनाकरणम्, देवीपूजनविधिकथनम्, खड्गमंत्रकथनम्, दुर्गादेवीस्तु-
तिमकारकथनम्, योगेश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्. ७८ १
- ८४ मेघवाहननामकदैत्यैः पीडितैर्कृत्विभिर्विष्णुस्तवनकरणम्, तत्स्तवनं श्रुत्वा दयया

- विष्णुना पादाघातेन मेघवाहनदैत्यं समुद्रे पातयित्वा तत्रैवादिनारायणेतिनाम्नाऽ-
वस्थानकरणम्, आदिनारायणमाहात्म्यवर्णनम्. ७९ १
- ८५ अथ संनिहिताख्यानद्वयुत्तिष्ठुत्तमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र जरासंधभयाद्विष्णोः संपरिवारस्य मथुरां त्यक्त्वा प्रभासे प्रयाणम्, ततस्तेषां विष्णवादीनां ग्रहणकाले समुद्रतीरे कृष्णेन ध्यानमात्रेणानीतायां संनिहितायां स्नानकरणेन पुण्यफलप्राप्तिवर्णनम्, तत्र दानादिकरणप्रभाववर्णनम्, संनिहित्यामाहात्म्यवर्णनम्. ८० १
- ८६ पाण्डवैरज्ञातवाससमेये प्रभासमेत्य पंचभिरपि स्वस्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, पाण्डवे-
श्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ८० २
- ८७ एकादशरुद्राणां नामवर्णनम्, तत्र प्रथमं भूतेश्वररुद्रमाहात्म्यवर्णनम्. ८० २
- ८८ नीलरुद्रमाहात्म्यवर्णनम्. ८१ १
- ८९ कपालीश्वररुद्रमाहात्म्यवर्णनम्. ८१ २
- ९० द्रुपदेश्वरस्य प्रतिकल्पगतनामवर्णनम्, द्रुपभेण स्थापितस्य द्रुपदेश्वरस्यलिंगाय
माहात्म्यवर्णनपूर्वकमिक्ष्वाकोरुपवासादिपूजनफलप्राप्तित्वात्तवर्णनम्. ८१ ३
- ९१ त्र्यंबकेश्वरमाहात्म्यवर्णने प्रतियुगेषु नाभाभियानकथनम्, त्र्यंबकेश्वरे ज्ञानदानादि-
फलकथनम्, त्र्यंबकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८२ ३
- ९२ अवोरोश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८२ २
- ९३ महाकालेश्वरलिंगवर्णने कृतयुगे चित्राङ्गदेश्वरेतिनाम्ना प्रासिद्धिवर्णनम्, चित्राङ्ग-
ेश्वरस्यैव महाकालेश्वरेतिनाम्ना प्रासिद्धिः, महाकालेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ८३ १
- ९४ भैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८३ १
- ९५ मृत्युञ्जयमाहात्म्यवर्णनम्. ८३ २
- ९६ कामेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ८४ १
- ९७ योगेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ८४ १

विषयाः

काम्यायाः

१०३ सांवादिश्वरसमीपवर्तिकंठकशोधिनीश्रीमाहात्म्यवर्णनम्, ... कपाल-
प्रक्षेपणं च, तत्र कपालं क्षिप्तं दृष्ट्वा सर्वैर्हाकारकरणम्, ततो महर्षिगुप्त्या

१०३ महेश्वरेण स्वरवरूपप्रकटनम्, तत्रैव कपालेश्वरेतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, कपालेश्वर-
माहात्म्यवर्णनम्, ...

१०४ कोटिसंख्यकैर्वासाणः कपालेश्वरे तपस्तात्वा लिङ्गस्थापनात्कोटीश्वरेति नाम्ना प्रसिद्धि-
करणम्, कोटीश्वरलिङ्गामाहात्म्यवर्णनम्, सप्तविंशतिकल्पानां चतुर्दशोन्मनां चतुर्दश-
ब्रह्ममाहात्म्यवर्णने बालरूपिवृद्धरूपिपितामहमाहात्म्यवर्णनम्, ... ततो ब्राह्मणो द्विप-
राष्ट्रपर्यन्तमायुःकालपरिमाणम्, ब्राह्मणस्तपःकरणे प्रभासे लिङ्गस्थापने च हेतुं दशै-
पृथक्त्वेन नामनिर्देशकरणम्, मन्थयात्रायां ब्रह्ममाहात्म्यवर्णनम्, ...
थित्वा ब्रह्मेश्वरेति लिङ्गस्थापनवर्णनम्, मन्थयात्रायां ब्रह्ममाहात्म्यवर्णनम्, ...
१०५ ब्रह्मपूजाविधानवर्णनप्रसंगेन ब्राह्मणस्य विशिष्टत्वेन पूज्यत्वदिगौरवगुणवर्णनम्,
चतुर्दशोन्मनां ब्राह्मणनिन्दाकरणां गमेन शासनकरणवर्णनम्, चातुर्दशैर्धर्मकृच्चान्द्रा-
कथनम्, ब्राह्मणानां प्राजापत्यादिद्विदुचित्तिभेदकथनम्, ... मायत्रीन्यास-
शणादिव्रतविधानवर्णनम्, ब्राह्मणप्रशंसावर्णनम्, पञ्चगव्यविधिकथनम्, ब्रह्मणो
१०६ ब्रह्मपूजाविधानवर्णने बहुविधया भक्त्येवर्णनम्, ब्रह्मयात्रावर्णनम्, ...
१०७ ब्रह्मपूजावर्णने बहुविधया भक्त्येवर्णनम्, ब्रह्मपूजावर्णने बहुविधया भक्त्येवर्णनम्,
वासस्थाननिर्देशकरणम्, बालरूपिब्राह्मणो माहात्म्यवर्णनम्, ...
१०८ प्रत्युश्वरलिङ्गामाहात्म्यवर्णने दशस्य धर्माद्य दत्तानां पष्टिकन्यानां मध्ये विश्वानामन्या-
कन्यकायामष्टवसुपरिगणितप्रत्युश्वरलिङ्गस्थानमाकपुत्रस्य जननम्, तेन प्रत्युश्वरमाक-
वसुना प्रभासथेत्रे स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, ...
१०९ अनिलस्थापितानिलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, प्रभासेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्,
११० अष्टमेन प्रभासनामकेन वसुना लिङ्गस्थापनम्, ...

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

विषयाः

काम्यायाः

१०३ सांवादिश्वरसमीपवर्तिकंठकशोधिनीश्रीमाहात्म्यवर्णनम्, ... कपाल-
प्रक्षेपणं च, तत्र कपालं क्षिप्तं दृष्ट्वा सर्वैर्हाकारकरणम्, ततो महर्षिगुप्त्या

१०३ महेश्वरेण स्वरवरूपप्रकटनम्, तत्रैव कपालेश्वरेतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, कपालेश्वर-
माहात्म्यवर्णनम्, ...

१०४ कोटिसंख्यकैर्वासाणः कपालेश्वरे तपस्तात्वा लिङ्गस्थापनात्कोटीश्वरेति नाम्ना प्रसिद्धि-
करणम्, कोटीश्वरलिङ्गामाहात्म्यवर्णनम्, सप्तविंशतिकल्पानां चतुर्दशोन्मनां चतुर्दश-
ब्रह्ममाहात्म्यवर्णने बालरूपिवृद्धरूपिपितामहमाहात्म्यवर्णनम्, ... ततो ब्राह्मणो द्विप-
राष्ट्रपर्यन्तमायुःकालपरिमाणम्, ब्राह्मणस्तपःकरणे प्रभासे लिङ्गस्थापने च हेतुं दशै-
पृथक्त्वेन नामनिर्देशकरणम्, मन्थयात्रायां ब्रह्ममाहात्म्यवर्णनम्, ...
थित्वा ब्रह्मेश्वरेति लिङ्गस्थापनवर्णनम्, मन्थयात्रायां ब्रह्ममाहात्म्यवर्णनम्, ...
१०५ ब्रह्मपूजाविधानवर्णनप्रसंगेन ब्राह्मणस्य विशिष्टत्वेन पूज्यत्वदिगौरवगुणवर्णनम्,
चतुर्दशोन्मनां ब्राह्मणनिन्दाकरणां गमेन शासनकरणवर्णनम्, चातुर्दशैर्धर्मकृच्चान्द्रा-
कथनम्, ब्राह्मणानां प्राजापत्यादिद्विदुचित्तिभेदकथनम्, ... मायत्रीन्यास-
शणादिव्रतविधानवर्णनम्, ब्राह्मणप्रशंसावर्णनम्, पञ्चगव्यविधिकथनम्, ब्रह्मणो
१०६ ब्रह्मपूजाविधानवर्णने बहुविधया भक्त्येवर्णनम्, ब्रह्मयात्रावर्णनम्, ...
१०७ ब्रह्मपूजावर्णने बहुविधया भक्त्येवर्णनम्, ब्रह्मपूजावर्णने बहुविधया भक्त्येवर्णनम्,
वासस्थाननिर्देशकरणम्, बालरूपिब्राह्मणो माहात्म्यवर्णनम्, ...
१०८ प्रत्युश्वरलिङ्गामाहात्म्यवर्णने दशस्य धर्माद्य दत्तानां पष्टिकन्यानां मध्ये विश्वानामन्या-
कन्यकायामष्टवसुपरिगणितप्रत्युश्वरलिङ्गस्थानमाकपुत्रस्य जननम्, तेन प्रत्युश्वरमाक-
वसुना प्रभासथेत्रे स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, ...
१०९ अनिलस्थापितानिलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, प्रभासेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्,
११० अष्टमेन प्रभासनामकेन वसुना लिङ्गस्थापनम्, ...

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

११०

१११	रामेश्वरतीर्थवर्णने. ससीवालक्ष्मणस्य रामस्य वने प्रयाणम्, ततो यात्रां कर्तुं प्रवृत्तस्य रामस्य प्रभासे गमनम्, तत्र निशि सुप्तस्य रामस्य स्वप्ने पितुर्दशरथस्य दर्शनम्, ततो रामेण ब्राह्मणेभ्यः स्वप्नगतवृत्तानिवेदनम्, ततो ब्राह्मणवचना-द्रामेण वदरादिवहुस्वादुफलान्यादाय श्राद्धकरणम्, रामेश्वरेतिनाम्ना लिङ्गस्थाप- नम्, रामेश्वरक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्,...	१५	२	विषयाः	पृ०
११२	लक्ष्मणस्थापितलक्ष्मणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१६	२	अध्यायाः	१८
११३	सीतास्थापितसज्जन्तकीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१६	२	विषयाः	१८
११४	वामनस्वामिमाहात्म्यवर्णने विष्णुना बलेः पादत्रयभूमिमाचनेन पातालं नयनम्, ब्रह्माण्डे द्वितीयपादस्थापनेन विष्णुपदीगंगोत्पत्तिवर्णनम्, वामनस्वामिमाहा- त्म्यम्, विष्णुपदीगंगामाहात्म्यम्, विष्णुपदीगंगायाः पुष्करे गमनात्पुष्कर- माहात्म्यवर्णनम्.	१७	२	अध्यायाः	१८
११५	पुष्करेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१७	१	विषयाः	१८
११६	शंखोदककुण्डेश्वरीगौरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१७	१	अध्यायाः	१८
११७	भूतनाथेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१७	२	विषयाः	१८
११८	गोप्यादित्यतीर्थमाहात्म्ये समुद्रगोपीसहितस्य कृष्णस्य प्रभासे गमनम्, तत्र यादवै- रैवत्कं गिरिशेख्य सर्वत्र ध्वजचक्राङ्कितभूमिकरणम्, तथैव शिवलिङ्गपूरितभूमि- दर्शनम्, ततो हस्तप्रमाणां भूमिकां मध्ये मध्ये विस्तृत्य तदन्तरेण सर्वत्र ग्रासाद्यादिकरणम्, कृष्णकलाभूतानां योद्धशोपीनां नामकथनम्, तत्रैव गोपीभिः योद्धसद्वनसंख्याकस्यगुहानिर्माणकरणम्, तत्र रविस्थापनम्, तस्य गोल्या- दित्येति नाम दत्त्वा सर्वेषां तेषां सर्वांतां तासां च द्वारकां प्रत्यागमनम्, गोल्या- दित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१८	१	अध्यायाः	१८
११९	बलातिवलदैत्यत्रैदित्युत्पासिमाहात्म्यवर्णने बलातिवलदैत्यजन्मकथनम्, ताभ्यां ससैनिकाभ्यां बलातिवलदैत्याभ्यां देवान्परजित्य त्रैलोक्यस्याधिपत्यकरणम्,	१८	१	विषयाः	१८
	तदा देव्यपीडितैर्देवैर्हिमवन्तमेत्य पावर्तीस्त्वनकरणम्, तदैवकृतस्तोत्रं. श्रुत्वा देव्या बह्वहुतरुपं श्रुत्वा बहुहस्तेषु बह्वबाणि श्रुत्वा ससैनिकाभ्यां बलातिवलदै- त्याभ्यां युद्धकरणम्, तत्र देव्या बलातिवलदैत्यनाशकरणम्, चतुःपट्टियोगिनोभिः संभं तस्या बलातिवलदैत्यस्या देव्याः प्रभासे वासकरणम्, चतुःपट्टियोगिनी- नामावलिकथनम्, बलातिवलदैत्यत्रीमाहात्म्यवर्णनम्.	१८	२	विषयाः	१८
१२०	गोपीसंनतिप्रतिपत्तौगोपीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९	१	अध्यायाः	१८
१२१	जमदग्निमुनेन रामेण मातृवचनोचिनिर्दणार्थं प्रभासे शिवलिङ्गस्थापनम्, जामदग्ने- श्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९	१	विषयाः	१८
१२२	गंधर्वपतिना चित्राङ्गदेने देवमारुच्य लिङ्गस्थापनाकरणम्, चित्राङ्गेश्वरलिङ्गमा- हात्म्यवर्णनम्.	१९	२	विषयाः	१८
१२३	द्विग्विजयार्थं पुष्पकेण विमानेन गच्छतो रावणस्य प्रभासे कुण्ठितं विमानं दृष्ट्वा नीचैः किमस्ति तद्दृष्ट्वाऽऽगच्छ' इति निजगन्धिवर्णं प्रत्यावाकरणम्, प्रहस्तमीत्रिणा नीचै- र्गत्वा प्रभासक्षेत्रं दृष्टोपयोग्यस्य रावणाय प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यकथनम्, ततः प्रभासक्षेत्रे तेन रावणेन विमानावतरणम्, सर्वनागारिकवचनात्तत्र स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, रावणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९	२	विषयाः	१८
१२४	अरुणस्य सौभाग्यवर्धनाय तपस्तप्त्वा तत्र सौभाग्यरूपं सिद्धिं प्राप्य देवीं संस्थाय सौभाग्येश्वरीतिनामकरणम्, सौभाग्येश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१९	१	विषयाः	१८
१२५	तारकेण ध्वस्तानिन्द्रादिदेवान्द्वन्द्वनृत्यत्या पैलेस्य तारकाविनाशाय तपस्तप्त्वा लिङ्गस्थापनम्, पैलेमीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९	२	विषयाः	१८
१२६	शाण्डिल्यार्षिसंस्थापितशाण्डिल्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९	२	विषयाः	१८
१२७	क्षेमकरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९	२	विषयाः	१८
१२८	सागरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	१९	१	विषयाः	१८
१२९	अक्षमालेश्वरोयसेश्वरलिङ्गामाहात्म्यवर्णनम्.	१९	२	विषयाः	१८

- १५२ कर्मस्थितिसमये तंवीवाद्देवेन मूर्त्यां ब्राह्मणपतनं दृष्ट्वा नारदेन ब्रह्मदेवं प्रति किमेत-
दिति प्रश्नकरणम्, ब्रह्मदेवाह्वया नारदेन समब्राह्मणविध्वंसजनितपातकशाल-
नार्थि प्रभासक्षेवं तपस्तपसा शिवं प्रसाद्य तदाह्वया भैरवस्थापनम्, नारदेदेश्वरसे-
रवमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११२ २
- १५३ ब्राह्मणा अत्रे समारब्धे दृश्याभावाद्यहसमार्तिर्नैवेति मत्वा द्रव्यग्रामार्थं प्रभासे
शिवाराधनाकरणम्, ततः शिवाह्वया द्रव्यरूपेण सरस्वत्याः प्रवहणम्, तस्यां सर-
स्वत्यां ससुपन्नं काश्चनपद्मरूपं बहुधनं लब्ध्वा ब्राह्मणा यज्ञसमाप्तिकरणम्,
तत्रैव द्विरण्येश्वरेपिताशा लिंगस्थापनम्, द्विरण्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११२ २
- १५४ गायत्रीसंप्रतिष्ठापितगान्त्रोद्भवरमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११३ १
- १५५ विष्णुना प्रभासे तपस्तपसा रत्नेश्वरलिंगकुण्डस्थापनकरणम्, रत्नेश्वरलिंगमाहा-
त्म्यवर्णनम्, ... ११३ २
- १५६ गरुडेश्वररमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११३ २
- १५७ सत्यभासेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११३ २
- १५८ अनङ्गस्थापितान्त्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११४ १
- १५९ रत्नकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११४ १
- १६० रत्नकराजभद्रारकमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११४ २
- १६१ अतन्त्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११४ २
- १६२ अष्टकुलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११४ २
- १६३ नासत्येश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११४ २
- १६४ अश्विनेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, ... ११४ २
- १६५ सावित्रीमाहात्म्यवर्णने प्रथमं शंकरेण वेदोत्पत्तिस्मृत्युत्थायदिवर्णनम्, ततो ब्राह्मणा
यज्ञकर्म प्रचलितं समुद्योगकरणम्, ततो ब्राह्मणा पुष्करतीर्थमेत्य यज्ञभूमिकाशु-
द्धिकरणम्, अथर्षुणा सावित्रीं प्रति यज्ञार्थं निमन्त्रणे कृते सत्यपि सावित्र्या

- ‘पुष्कालिनी नाहमेव्यामिः’ इति तं प्रति शंसित्वा स्वशुद्धकर्मण्यासक्तिकरणम्,
तत्तत्तैनाथर्षुणा ‘सावित्री नायाति’ इति ब्रह्मणे कथनम्, ततः क्रोधाधिष्ठितं ब्रह्मणा
शंक्रान्यान्यपत्न्यान्तयनार्थमाह्लाकरणम्, ततः शंकरेण कान्चिद्वोपकन्यां गृहीत्वा
ब्रह्मसमीप आत्नयनम्, ततो ब्रह्मणा तां गोपकन्यकां परिणीय यज्ञारम्भकरणम्,
ततो देवस्त्रीभिः परिश्रुतायाः सावित्र्यास्तत्र यज्ञे गमनम्, तत्र ब्राह्मणाऽन्यपत्नीं
परिणीयात्यर्थं यज्ञं दृष्ट्वा कोपाधिष्ठया सावित्र्या ब्रह्मदेवस्य तिर्भस्तंताकरणम्,
सावित्रीवचनं श्रुत्वा ब्राह्मणान्यपत्नीवरणकारणे क्रथितेऽपि सावित्र्या ब्रह्मणेऽपूज्य-
तारूपशापप्रदानम्, शंकरेण ब्रह्मविवाहार्थं सार्धरीनियोजनेन शंक्राय बुद्धं शत्रुभिः
पराजयशापप्रदानम्, तथा च सावित्र्या विष्णवे भार्याविरहजनकत्वशाप-
दानम्, सावित्र्या तथैवान्यान्देवान्यत्यपि शापदानम्, विष्णुना सावित्र्याः
स्तुतिकरणम्, गायत्र्या सावित्रीदत्तशापनिरासाय सर्वेभ्यो वरप्रदानम्, गाय-
त्रीजपविधिकथनम्, सावित्र्याः प्रभासे गमनम्, प्रभासक्षेत्रस्थायाः सावित्र्या
माहात्म्यवर्णनम्, ... ११५ १
- १६६ अथ बटसावित्रीव्रतमाहात्म्यवर्णनम्, तत्राश्वपतिना राज्ञाऽनपत्यत्वविरासाय सावि-
त्रीपूजाराधनाकरणम्, बुध्या सावित्र्या दत्तेन वरेणाश्वपते राज्ञः सावित्रीनाम्न्याः
कन्याया जननम्, तथाश्वपतिपुत्र्या सावित्र्या सत्यवन्तसेव पतित्वेन परिणे-
व्यामीति मिश्रयकरणम्, तत्र नारदेनाश्वपतिं प्रति सत्यवतः सर्वदुत्तान्तकथनम्,
सावित्रीसत्यवद्विवाहवर्णनम्, ततः कर्मिमाध्विस्समये समित्कुशाद्याह्वरणार्थं सावित्र्या
सह सत्यवतो वने गमनम्, काष्ठपादने शिरोवेदनायां जातायां सत्यवता तत्रैव
काष्ठानि त्यक्त्वा सावित्रीसमीपमेत्य सावित्र्यङ्के निद्राकरणम्, तावद्यमस्यागमनम्,
यमसावित्रीसंवादवर्णनम्, यमेन सत्यवच्छरीरतो जीवंतिष्काल्य गमनम्, सावित्र्या
यमस्यानुगमनम्, यमेन बहुधा सावित्रीं प्रति स्वानुगमननिवारणे कृतेऽपि
सावित्र्या दृढनिश्चयं दृष्ट्वा तस्यै वरदानम्, यमप्रसादेन स्वभर्तारसुजीव्य त्रिरा-

सूतपूजनकरणे प्रवृत्ताऽजानन्द्या स्वापमानमसहमानेन बलभद्रेण सूतवधकरणम्,			
तत उत्तरं बलभद्रे पश्चात्तापेन शोकं कुर्वति नभोगतवाण्या कृतां सूचनां			
समाकर्ण्य प्रभासेमेत्य द्रोपदुरीकरणार्थं तपस्तप्त्वा स्नानात्ना लिंगस्थापनम्, रामे-			१३१
श्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.			
२०३ मंकीश्वरमाहात्म्यवर्णनप्रस्तावै मंकिना कुञ्जतनिरासाय प्रभासे लिंगस्थापनम्,			
मंकीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.			
२०४ सरस्वतीसागरसंगममाहात्म्यवर्णनम्.			
२०५ श्राद्धविधिकथने श्राद्धकालकथनम्, समविधद्रव्यशुद्धिवर्णनम्, श्राद्धहृदिन-			
वर्णनम्, पावणादीनां व्याख्याकरणम्, श्राद्धहानिर्द्वाहणवर्णनम्, श्राद्धीय-			
त्राहणपरीक्षणकथनम्,....			
२०६ श्राद्धविधिवर्णने मौनविधिप्राशस्त्यवर्णनम्, श्राद्धीयान्नवर्णनम्, श्राद्धीयमासाद्विग्रह-			
णकालनिर्णयवर्णनम्, श्राद्धकर्मणि साहित्यवर्णनम्, श्राद्धविधिवर्णनम्.			
२०७ श्राद्धे. ब्रह्मत्रादिदानफलमाहात्म्यवर्णनम्, दानकर्मणि पात्रापात्रविचारकरणम्,			
वर्णनप्रथमधर्मकथनम्, आपत्तिकालिकधर्माचरणकथनम्, श्राद्धदिने मैथुनादिकरणे			
दोषकथनम्.			
२०८ शस्ताशस्तदानंविचारकरणम्,पकादशीत्रतिथिधानकथनम्,पट्टपिण्डादिनिर्णयकरणम्.			
२०९ मार्केण्डेयश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			
२१० पुलस्त्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			
२११ पुलहेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्,....			
२१२ ऋत्वीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			
२१३ कश्यपेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			
२१४ कौशिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			
२१५ कुमारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			

१५४ अमरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			
१५५ बृहद्रथमासमाहृत्यवर्णनप्रस्ताव ऋषीणां देवदर्शनार्थं प्रभासे गमनम्, तत्र वज्रगा-			
च्छादितं देवं दृष्ट्वा ऋषिभिर्विषादकरणम्, ऋषिभिर्लिंगदर्शनेनविषयकनिश्चयं			
कृत्वा तपःकरणम्, तपः कुर्वताद्युषीणां जरात्राप्तिः, ततस्तुष्टेन देयेन तेषु लिंग-			
दर्शनदानम्, ऋषीणां लिंगदर्शनेन स्वस्वस्थानेषु प्रयाणम्, ऋषीणां बृहद्भावेन			
तपसा लिंगदर्शनाद्बृहद्रथमासेतिनामकरणम्, बृहद्रथमासलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१२८	१	
१५६ पशुरामेण तपस्तप्त्वा लिंगस्थापनाकरणम्, जलप्रभासलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१२८	२	
१५७ जमदग्नीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१२८	२	
१५८ पञ्चप्रभासश्वेत्रमाहात्म्यवर्णनम्.	१२९	१	
१५९ कृतस्मरसाहात्म्यवर्णने प्रथमं दक्षस्य शतसंख्याकानां सुतानां व्यवस्थाकरणवर्ण-			
नम्, ततो दक्षेण यज्ञ आरब्धे पार्वत्या स्वापमानं दृष्ट्वा स्वदेहत्यागकरणम्,			
ततः कुद्धेन शिवेन वीरभद्रं समुत्पाद्य सैन्यैः सह तस्य वीरभद्रस्य दक्षयज्ञविध्वंसाय			
प्रेषणम्, तत्र युद्धे प्रवृत्ते वीरभद्रेण पराजितानां देवानां विष्णुसमीपे श्रीराम्बौ			
गमनम्, ततो विष्णुना वीरभद्रेण सह युद्धकरणम्, तत्र किञ्चिद्वीरभद्रपराजयं			
दृष्ट्वा कुद्धस्य शिवस्य तत्रागमनम्, आगतं शिवं दृष्ट्वा विष्णवादिदैवैः पलायन-			
करणम्, ततः शिवेन दक्षयज्ञविध्वंसकरणम्.			
२०० ततस्तारकपीडितं देवं ब्रह्मणः समीपे गमनम्, ब्रह्माज्ञया शिवमनसि कामोर्हीपनं			
कर्तुं कामदेवस्य दैवैः प्रेषणम्, सौपाधिकारिणं कामं दृष्ट्वा शिवेन भस्मीकरणम्,			
ततः पतिविरहशोकाकुलाया रत्या नभोवाण्या सान्त्वनकरणम्, तत्र लिंग-			
स्थापनम्, कामकुण्डापत्नामककृतस्मरमाहात्म्यवर्णनम्.			
२०१ कालभैरवप्रमशानमाहात्म्यवर्णनम्.	१३०	२	
२०२ कर्मिश्चिसमेथे कौरवपाण्डवीये युद्धे. प्रवृत्ते बलभद्रस्य यात्रार्थं सुरापानं पीत्वा			
वने गमनम्, तत्र ऋष्याश्रमे बहून्स्थिताद्युपीन्सुतं च दृष्ट्वा तथैव स्वमनाहृत्य			

अध्यायः विषयाः

प० पृ०

अध्यायः विषयाः

प० पृ०

२१६	गीतेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			१४३	१
२१७	देवराजेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			१४३	१
२१८	मानेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			१४३	२
२१९	मार्कण्डेयसमीपस्थनीलकण्ठेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			१४३	२
२२०	वृषभध्वजेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.			१४४	९
२२१	ऋणमोचनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			१४४	१
२२२	रुक्मवतीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			१४४	२
२२३	बलभद्रेण तत्र स्वगात्रत्यागाद्वात्रोत्सर्गेति नाम्ना प्रकटीभवन्तम्, गात्रोत्सर्गलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, गात्रोत्सर्गार्थे श्राद्धादिकरणमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र प्रेततीर्थवर्णने गीतमस्य गात्रोत्सर्गार्थे गमनम्, तत्र पथि वैष्णवधनस्य गीतमेत दर्शनकरणम्, तत्र बने पंचप्रेतान्दृष्ट्वा गीतमेत भयकरणम्, गीतमप्रेतसंवादः, गीतमाय प्रेतैः स्वेषां वृत्तान्तकथनम्, प्रेतैः प्रेतत्वापादकस्वकीयकर्मकारणकथनम्, प्रेततो मुक्ति-कारणं श्रुत्वा तदाहाया गीतमेत प्रभासे प्रेततीर्थमेत्य तपतिषां श्राद्धकरणम्, तेन तेषां प्रेतानां मुक्तिकथनम्, प्रेततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.			१४४	२
२२४	इन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			१४६	२
२२५	अन्तरकेश्वरमाहात्म्यवर्णने मथुरावासिनं देवशर्मब्राह्मणमानेतुं यमेत स्वदूतैश्च आह्वा-करणम्, ततस्तमान्तिनं देवशर्मोर्णं दृष्ट्वा नायमानेतुमर्ह इति यमेत पुनः स्वदूतान्-न्यत्याह्वाकरणम्, तेन ब्राह्मणेन भुवि गन्तुं स्वस्थानिच्छाप्रदर्शनम्, ततस्तेन ब्राह्मणेन पृष्टेन यमेत तस्मै ब्राह्मणाय नरकवर्णनम्, नरकत्रापकपापापादिदोष-वर्णनम्, कर्मविपाककथनम्, नरकविनाशकपुण्योपायकथनम्, अन्तरकेश्वरमाहा-त्म्यवर्णनम्.			१४६	२
२२६	मेघेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			१४७	२
२२७	बलभद्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			१४८	१

२२८	शैलेश्वरसातृगणमाहात्म्यवर्णनम्.				१४८	१
२२९	गङ्गामाहात्म्यवर्णनम्.				१४८	१
२३०	गणपतिमाहात्म्यवर्णनम्.				१४८	१
२३१	जाम्बवतीनदीमाहात्म्यवर्णनम्.				१४८	२
२३२	पाण्डवकूपमाहात्म्यवर्णनम्.				१४८	२
२३३	पाण्डवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.				१४९	१
२३४	भरतेन प्रभासे दशसंख्याकानश्वमेधान्कृत्वा लिंगस्थापनम्, दशाश्वमेधिकर्तृत्वं-लिंगमाहात्म्यवर्णनम्.				१४९	१
२३५	शतमेधादिलिंगत्रयमाहात्म्यम्.				१४९	२
२३६	दुर्वाससा स्थापितस्य दुर्वासेश्वरस्य लिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्.				१४९	२
२३७	क्षीरवृक्षधारिसांवद्वारा याद्वैर्ऋषिव चनकरणम्, कोपविष्टैर्ऋषिभिर्याद्ववा-न्यकेश्यः कुलनाशजनकशापदानम्, तत एरकाभिर्याद्वकुलनाशवर्णनम्, ततो निखिलयाद्वानां नाशोत्तरमवशिष्टेन वज्रसंज्ञकेन याद्वेन तेषां याद्वानामुत्तर-त्रियां कृत्वा प्रभासमेत्य लिंगस्थापनम्, वज्रेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.				१५०	२
२३८	हिरण्यानदीमाहात्म्यवर्णनम्.				१५२	२
२३९	स्यमन्तकाल्यानवर्णनपूर्वकनागरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.				१५२	२
२४०	बलभद्रसुभद्राकृष्णमाहात्म्यवर्णनम्.				१५३	२
२४१	शेषमाहात्म्यवर्णनम्.				१५३	२
२४२	चण्डमुण्डादिवधवर्णनपुरःसरकुमारीमाहात्म्यवर्णनम्.				१५३	२
२४३	मन्त्रवलिश्रेत्रपालमाहात्म्यवर्णनम्.				१५४	२
२४४	विचित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.				१५४	२
२४५	ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.				१५४	२
२४६	पिपानदीमाहात्म्यवर्णनम्.				१५४	२

अध्यायः विषयः प० पु०

अध्यायः विषयः प० पु०

२१६	गौतमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४३	१
२१७	देवरजोद्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४३	१
२१८	मानवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४३	२
२१९	गार्ग्यदेश्यसमीपस्थलीकण्ठेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४३	२
२२०	द्युपथाश्वजोद्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४४	१
२२१	ब्रह्मोच्चनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४४	१
२२२	सुमभवतीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४४	२
२२३	बलभद्रेण तत्र स्वगात्रत्यागाद्ब्रह्मोत्सर्गोति नाम्ना प्रकटीभवत्तम्, गान्धोत्सर्गलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, गान्धोत्सर्गतीर्थे आङ्गादिकर्णमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र प्रेततीर्थवर्णनं गौतमस्य गान्धोत्सर्गतीर्थे गमनम्, तत्र पश्चि वैष्णववनस्य गौतमेन दर्शनकरणम्, तत्र दत्ते पंचप्रोतान्द्वारा गौतमेन भयकरणम्, गौतमप्रोतसंवादः, गौतमाय प्रोतः स्वेषां वृत्तान्तकथनम्, प्रोतः प्रोतत्यापाद्कस्वकीयकर्मकारणकथनम्, प्रोतसो मुक्तिकारणं श्रुत्वा तद्ब्रह्मया गौतमेन प्रभासे प्रेततीर्थस्य तेषां तेषां आङ्ककरणम्, तैत्रेयं प्रेतानां मुक्तिकथनम्, प्रेततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४४	२
२२४	इन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४६	२
२२५	अनरेकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं मधुरवाक्षिनं देवशर्मिष्ठाणांमतेतुं यमेन स्वदृतेभ्य आह्वानकरणम्, तत्रस्वमातीतं देवशर्मिष्ठाणां दृष्ट्वा नायमानिदुर्महं इति यमेन पुनः स्वदृत्तान्प्रत्याह्वानकरणम्, तैत्रेयं ब्राह्मणेन भुवि गन्तुं स्वस्थानिच्छाप्रदर्शनम्, तत्रतैत्रेयज्ञाह्वानेन द्युष्टेन यमेन तस्मै ब्राह्मणाय नरकवर्णनम्, नरकशापकपापादिद्वेषवर्णनम्, कर्मविपाककथनम्, नरकादिनादाकपुण्यापायकथनम्, अनरेकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४६	२
२२६	मेषेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४७	२
२२७	बलभद्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४८	१

२२८	शैवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४८	१
२२९	गङ्गामाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४८	१
२३०	गणपतिमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४८	१
२३१	जाम्बवतीनदीमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४८	२
२३२	पाण्डवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४८	२
२३३	पाण्डवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४९	१
२३४	भरतेन प्रभासे दशसंख्याकानन्दमेघान्कृत्वा लिङ्गस्थापनम्, दशाद्रवमेधिकतीर्थलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४९	१
२३५	शतमेधादिलिङ्गत्रयमाहात्म्यम्.	...	...	...	...	१४९	२
२३६	दुर्वाससा स्थापितस्य दुर्वासेश्वरस्य लिङ्गस्य माहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१४९	२
२३७	शैश्वरुपधरिसंबद्धारा यादवैर्कौषिधश्चनकरणम्, कोपाविष्टैर्कौषिधिर्यादवान्धर्केश्वरः कुलनाशजनकशापदानम्, तत्र परकाभिर्यादवकुलनाशवर्णनम्, ततो निखिलयादवानां नाशोत्तरमवशिष्टेन वज्रसंज्ञकेन यादवेन तेषां यादवानासुत्तरक्रियां कृत्वा प्रभासेस्य लिङ्गस्थापनम्, वज्रेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५०	२
२३८	हिरण्यानदीमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५२	२
२३९	स्वयन्वत्कल्याणवर्णनपूर्वकनागरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५२	२
२४०	बलभद्रसुभद्राकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५३	२
२४१	शेषमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५३	२
२४२	बण्डमुण्डादिवधवर्णनपुरःसरकुमारीमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५३	२
२४३	मन्त्रावलिश्लेषत्रयमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५४	२
२४४	विचित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५४	२
२४५	ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५४	२
२४६	विगानदीमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५४	२

अध्यायाः विषयाः प० पृ०

अध्यायाः विषयाः प० पृ०

२७२	त्रिपुररक्षितप्रथमाहास्यवर्णनम्.				१६२	१
२७३	शंङ्गीर्थमाहास्यवर्णनम्....				१६२	२
२७४	सूर्याचीमाहास्यवर्णनम्.				१६२	२
२७५	त्रिनेत्रेश्वरमाहास्यवर्णनम्.				१६२	२
२७६	दैविकायाशुभापरिमाहास्यवर्णनम्....				१६३	१
२७७	भूपर्यङ्गवराहमाहास्यवर्णनम्.				१६३	१
२७८	वैशाखनामकेन केनचिद्विप्रेण स्वधर्मै ररत्नवा व्याधधर्मेण कुटुंबोपापकरणम्, एकदा मार्गे समर्पित्वा तत्राज्ञानोयोगकरणम्, ततो मुनिभिस्तै वैशाखं नीति-मार्गेणोपदिश्य तस्मै मंत्रोपदेशकरणम्, तन्तन्त्रप्रभावेण तस्य वात्सीकिनामप्रा-शिवर्णनम्, तेन वात्सीकिना मुनिवचनादेविकापूजनेन सिद्धिप्राप्तिवर्णनम्, दैवि-कामाहास्यवर्णनम्, मूलस्थानमाहास्यवर्णनम्.				१६३	२
२७९	सूर्याष्टोत्तरशतनामावलिवर्णनम्, व्यवनादिस्वमाहास्ये सूर्याष्टोत्तरशतनामपठनक-लश्रुतिवर्णनम्.				१६५	१
२८०	व्यवनेत्रवराहमाहास्यवर्णनम्.				१६५	२
२८१	आश्विनभ्यां सुकन्यायै प्रथमकरणम्, सुकन्याया स्वपतेः सुरूपताशयप्राप्तये तयोः प्रार्थनाकरणम्, ततोऽश्विनोर्वचनाख्यवर्णनस्याश्विनभ्यां सह कुण्डे ज्ञानकरणेन सुरूपस्वप्राप्तिवर्णनम्, व्यवनेत्रवराहमाहास्यवर्णनम्.				१६६	२
२८२	व्यवनेत्रवर्षिणा स्वोपकारकरग्रोरेद्विनीकुमारग्रोर्वर्षिभ्यागाधिकारसंपादनार्थं शोर्षा-तिद्वारा यज्ञकरणम्, तत्र यज्ञे व्यवनेतेन नासत्ययज्ञभागप्रतिरोधकवज्रमोचनोद्य-तशक्तनाशाय कुर्यात्स्वमदनामकमहासुरोत्पादनवृत्तान्तवर्णनम्.				१६७	१
२८३	स्वोपरि प्राप्तं मददैत्यं दृष्ट्वा शक्रेण व्यवनेर्षः प्रार्थनाकरणम्, तत्रव्यवनेतेन शक्रे-परि दद्यां विधाप शक्रेणप्राशयक्षमापणम्, व्यवनेत्रवराहमाहास्यवर्णनम्.				१६७	२
२८४	सुकन्यासरोमाहास्यवर्णनम्.				१६८	१

२८५	कथंतेन मेघरूपधारिणो वातापेरगरितना भक्षणकरणादिदृष्टान्तकथनम्, अगस्त्या-श्रमगोश्वरमाहास्यवर्णनम्.				१६८	१
२८६	अगस्त्येश्वरोत्तरभयात्कार्कमाहास्यवर्णनम्.				१६९	१
२८७	अजापालेश्वरीमाहास्यवर्णनम्.				१६९	१
२८८	अगस्त्याश्रमपूर्वस्थबालार्कमाहास्यवर्णनम्.				१६९	१
२८९	पालातगोश्वरविध्यामिश्रेश्वरबालेश्याभिधाङ्गिगत्रयमाहास्यवर्णनम्.				१६९	२
२९०	कुशेरत्नारोसत्तुश्रेरस्थानितलोमनाथमाहास्यवर्णनम्.				१६९	२
२९१	भद्रकालीमाहास्यवर्णनम्.				१७०	२
२९२	भद्रकालीवात्यार्कमाहास्यवर्णनम्.				१७०	२
२९३	कुशेरस्थानोत्पत्तिकुशेरमाहास्यवर्णनम्.				१७०	२
२९४	पुण्येश्वरमाहास्यवर्णनपूर्वक्रमजोगत्येश्वरमाहास्यवर्णनम्.				१७०	२
२९५	चन्द्रोदकतीर्थमाहास्यवर्णनपूर्वक्रमिश्रेश्वरमाहास्यवर्णनम्....				१७१	१
२९६	कृपितोयाजनदीमाहास्यवर्णनम्.				१७१	२
२९७	सर्षपभिर्ब्रह्मणः स्तुतिकरणम्, ततस्तुष्टेन ब्रह्मणा देवदास्यने सरस्वतीप्रेषणम्, तत्रैवधिभिः सारपःकरणम्, कृपितोयोत्पत्तिवर्णनम्, कृपितोयामाहास्यवर्णनम्.				१७१	२
२९८	बाल्यवैष्णवरीत्रिकुण्डत्रयवर्णनम्, गुप्तप्रयागमाहास्यवर्णनम्.				१७२	२
२९९	माधवमाहास्यवर्णनम्.				१७३	१
३००	सङ्गलेश्वरमाहास्यवर्णनम्.				१७३	१
३०१	सिद्धेश्वरमाहास्यवर्णनम्....				१७३	२
३०२	गन्धर्वश्वरमाहास्यवर्णनम्.				१७३	२
३०३	उत्तरेश्वरमाहास्यवर्णनम्.				१७४	१
३०४	संगालेश्वरसमीपवर्तिनाम्माहास्यवर्णनम्.				१७४	१

३०५ नारदेन सांबेनानादतमात्मानं दृष्ट्वा सांबाय शापदानम्, सांबेनापि नारदाय 'जर-

शुको भव' इति शापप्रदानम्, नारदेन जरविनाशाय आदित्यपूजनकरणम्,

तत्रैव प्रभासे लिङ्गस्थापनम्, नारदादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १७४ २

३०६ तत्र प्रभासे स्वशापदूरीकरणाय सांबेनं तपस्तप्त्वा लिङ्गस्थापनम्, सांबादित्य-
माहात्म्यवर्णनम्. १७५ २

३०७ अपरनारायणमाहात्म्यवर्णनम्. १७६ १

३०८ मूलचण्डीशोक्तानिमाहात्म्यवर्णनम्. १७६ १

३०९ चतुर्भुजविनायकमाहात्म्यवर्णनम्. १७७ २

३१० कंबलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १७७ २

३११ गोपालस्वामिहरिमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ १

३१२ बकुलस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ १

३१३ उत्तरार्कमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ १

३१४ ऋषितीर्थसंगममाहात्म्यवर्णनम्. १७८ १

३१५ मरुद्वर्णादेवीमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ १

३१६ क्षेमादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ २

३१७ कंटकशोषणीमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ २

३१८ ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १७९ १

३१९ उन्नतस्थानमाहात्म्यवर्णनम्. १७९ १

३२० लिङ्गद्वयमाहात्म्यवर्णनम्. १८० २

३२१ ब्रह्ममाहात्म्यवर्णनम्. १८० २

३२२ दुर्गादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ १

३२३ क्षेमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ १

३२४ गणनाथमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ १

३२५ उन्नतस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ १

३२६ महाकालमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ २

३२७ महोदयमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ २

३२८ संगमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ २

३२९ उन्नतविनायकमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ २

३३० तलस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्. १८२ १

३३१ कालभेषमाहात्म्यवर्णनम्. १८२ १

३३२ खनिर्मणीमाहात्म्यवर्णनम्. १८२ १

३३३ पिण्डेश्वरभद्रामाहात्म्यवर्णनम्. १८२ १

३३४ शंकराङ्गत उत्पन्नैत तलात्पदैत्येन देवपराजयकरणम्, ततो देवैर्विष्णुभारार्थ

स्वदुःखनिवेदनकरणम्, ततो विष्णुना समं तलस्य युद्धम्, तयोर्दुष्टे प्रयुक्ते

श्रोतस्य विष्णोः श्रमविनाशाय हरेण तप्तोदकुण्डनिर्माणकरणम्, तत्र तप्तोदकुण्डे

स्नानकरणेन श्रमरहितेन विष्णुना तलस्य कथरे समाक्रान्ते तलेन हस्यकरणम्,

तद्वदृष्ट्वा विष्णुना तलाय वरप्रदानम्, तलवचनात्तलस्वामीतिनाम्ना स्थापनाकरणम्,

तलस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्. १८२ २

३३५ शंखावतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८४ १

३३६ गोष्पदतीर्थमाहात्म्यवर्णनं तेषां प्राद्वेन राजतः पृथोरत्पचितवर्णनम्, पृथुना भक्षितवी-

जोत्पदानार्थं गोरूपप्रतिष्ठीवोदेहनवर्णनम्, पुत्रवत्पृथुना प्रजापालनकरणम्,

स्वपितुः पापकर्माणि संसृज्यसंसृज्य तलक्षालनाय पृथुना बहुतीर्थक्षेत्रेषु

गमनम्, कुत्रापि पितुः पापक्षालनं वैदेति मत्वा पृथुना गोष्पदे गमनम्,

पृथुना गोष्पदतीर्थं स्नानादिकरणेन तस्य पितुः सर्वपापं विषूय मोक्षप्राप्तिः,

गोष्पदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८४ १

५ गङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, २०३ १

६ चक्रतीर्थयात्राविधिवर्णनम्, मृगवल्कलनकारिबालादर्शनं कृतमिति केनचिद्जनपालेन भोजराज्याय कथनम्, तच्छ्रुत्वा तुष्टेन भोजेन तस्मै वनपालाय बहुधनदानम्, सतस्तेन वनपालेन सह तत्र वने गत्वा भोजेन तां मृगवक्त्रां बालां गृहीत्वा स्वगृहे गमनम्, ततो भोजेन तस्यै बालायै मनुष्यशरीरत्वस्यग्राहकत्वप्रापककारणे गृष्टे तथाऽकथ्येन भोजेन विशेष्यः प्रशकरणम्, ततः सारस्वतमहार्षिसंस्कृतपुरोडाशा-प्राशनसमुपलब्धस्यष्टवाक्यप्रसूतमृगाननाकथितोपव्यथाकसमिजन्मभृत्तान्त्ववर्णनम्, २०३ १

७ मृगाननाभोजराजसंबन्धे स्तोत्रादिवर्णनप्रसंगे उद्दालकधर्मवृत्तसंज्ञाय वनान्तरे गम-नम्, तत्र तस्य वीर्यविन्दुपतनम्, तत्रैकया मृत्योर्दालकवीर्यावृत्तुप्राशनम्, तत उद्दालकान्मृत्यां मृगाननायाः स्वस्या जन्मोति भोजाय मृगानतया कथनम्, द्वारा-वतीकुलश्रेयादिचतुतीर्थक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्, स्वर्णरेखायां मृगाननायाः पूर्वजन्म-मृगसुखप्रक्षेपणेन दिव्यसुखत्वात्पाद्युत्तरं भोजनपतिपरिणयवृत्तान्तपूर्वकं स्वर्ण-रेखानामाहात्म्यवर्णनम्, २०६ १

८ सारस्वतभोजसंबन्धे ब्रह्मरुद्रविवाहे विष्णुवचनेन ब्रह्मकृतरुद्रप्रसादानवर्णनम्, २०७ १

९ ब्रह्मणे विष्णुना दक्षयज्ञकथादिवर्णने दक्षयज्ञादिवत्सवर्णनम्, पार्वतीजननिवि-बाहादिवर्णनम्, एतत् एकस्मिन्समयेऽन्त्यर्धानं गतं शंकरमादृश्या सिंहाकूट्या पार्वत्या समं विष्णवादिदेवानां शिवान्वेषणाय गमनम्, ततः प्रयासे वक्षापथ-क्षेत्रे तैः शंकरस्य दर्शनम्, विष्णवाद्याज्ञया शंकरेण भवेति नास्मा स्वस्या मूर्ते-सत्र वक्षापथक्षेत्रे स्थापनम्, भवोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्, २०७ २

१० वक्षापथक्षेत्रयात्रोत्सुकस्य भोजभूपस्य सारस्वतमुनिकृतोपदेशवर्णनम्, २१२ २

११ वक्षापथक्षेत्रयात्राक्रमविधानवर्णनम्, २१३ १

१२ श्राद्धकरणे गजच्छायादिदिनमाहात्म्यवर्णनम्, यात्राकारिभिरस्थाय्यदोषादिवर्णनम्, भीमेश्वरस्कान्दराभेश्वराद्यन्यात्यर्थेषु ज्ञानदानादिफलवर्णनम्, तीर्थस्मरण-फलकथनम्, यात्राविधिवर्णनम्, २१४ १

१३ हरिहरपूजाफलकथनम्, तत्र ज्ञानदानजपहोमदेवादिजान्नफलकथनम्, धूमसागीर्ष-मार्गवर्णनम्, श्राद्धदानादिमाहात्म्यवर्णनम्, २१५ १

१४ वामनपुरे पुत्रशोकाभिसंतप्तो वसिष्ठेन स्वर्णरेखातटे तपस्तप्त्वा शिवप्रसादेन तत्रैव लिंगास्थापनम्, ततो वामनस्थापितसोमनाथमाहात्म्यवर्णने बलिबिद्रावितैर्देवीविष्णुं प्रति शरणागमनम्, ततो विष्णुना देवकार्यार्थं वामनरूपं धृत्वा बलिस्वभावां पादत्रयभूमिग्रहणेन बलिनिस्रहकरणोत्तरं सोमनाथमारुध्य लिंगास्थापनम्, सोमे-श्वरोत्थात्तवर्णनम्, २१६ १

१५ वामनस्य दामोदरदर्शनं प्रहीतुं रैवतकारण्यं गमनम्, तत्र दृष्टिहं संपूज्य ज्ञान-दानादिकं विधाय तत उत्तरं दामोदरदर्शनाय वक्षापथक्षेत्रे गमनम्, तत्र जागरणं कृत्वा सिद्धिं प्रति गमनम्, दामोदराग्रे जागरस्य माहात्म्यवर्णनम्, २१८ १

१६ ततो वामनस्य यात्रार्थं गहनेऽरण्ये गमनम्, अनेकतीर्थक्षेत्रदर्शनोत्तरं मार्गे शिवस्य दर्शनम्, शिववामनसंबन्धादवर्णनम्, तत्र शिवेन वामनानेन्द्रेश्वरमाहात्म्य-कथनम्, शिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनम्, शिवरात्रिब्रतविधिकथनं च, २१९ २

१७ मृगुणा शंसं देवं दृष्ट्वा देवोऽपि वामनावताररूपेण बलिनिस्रहं कारिष्यतीति ज्ञात्वा नारदस्य बलेरग्रे गमनम्, तत्र नारदेन बलये त्ततोऽपि देवन्द्रलक्ष्मीरधिकवतीति निवेद्य बलेर्मनः क्षोभयित्वा समुद्रमन्यन्समये देवकृतवञ्चनस्यापि बलये स्मरणं कारयित्वा स्वर्गं प्रत्येत्य शक्रायापि नारदेन तथैव कथनम्, एतं मिथः कलहा-दिना परस्परं संक्षोभ्य नारदेन बलये राजनीतिभर्मशाखादिव्यबहारकथनम्, रैवतकपर्वातोत्थात्तवर्णने भरोर्दक्षिणस्ये कुमुदपर्वते विष्णुमनिदरे स्थितं देवं

विषयाः

अध्यायाः

द्रष्टुं विष्णोरदरहरागमनम्, कुमुदेन तत्रैव कुमुदपर्वते हरिहरयोः स्थापनम्, कुमुदपर्वताय हरिहराभ्यां वरप्रदानम्, ततो रैवतनामकपञ्चमसन्वन्तर क्रतवा- गृपितां नृदुद्रोत्पत्ताद्युत्तवानगर्गयोः संवादे रैवत्यृक्षजसितस्यपुत्रस्य मौढ्यदर्पं श्रुत्वा कुन्दननाचाधिष्ठा स्वहृदिसिक्षेण रैवत्यृक्षस्याधः पातनम्, ततः कुमुद- पर्वते रैवत्यृक्षस्य पतनम्, तेन कुमुदादे रैवतकेतिनाम्ना प्रसिद्धिवर्णनम्, ततो रैवतकगिरि रैवतीनामककन्योत्पत्तिवर्णनम्, रैवत्याः प्रमुञ्चराजपिंणा पालन- करणम्, अत्रिवचनास्यसुञ्चन दुर्दमराजाय रैवतीप्रदानकरणम्, रैवतीकुण्डे स्नानेन रैवतीति ख्यातपुत्रस्य जन्म, वैष्णवपूज्याशिवाल्लक्ष्मीवृक्षमाहात्म्यवर्णनम्, नारदेन बलयै वैष्णवव्रतज्ञागारादिविधिक्षणम्, तथैव बलिना वैष्णवव्रतज्ञाग- रादिकं कृत्वा सञ्चलितोत्पातनाशनाय शुक्राज्ज्ञया ब्राह्मणानाह्वय यज्ञसमारंभ- करणम्, बलियज्ञप्रभाववर्णनम्, २२२ २

१८ प्राणायामादिप्रकारकथनम्, अष्टधा प्रकृत्युत्पत्तिवर्णनम्, सांख्यमतेन पञ्चविंशति- तत्त्वाख्यातनम्, भवव्याप्तप्रकारकथनम्, भवसंनिधौ स्थितस्य वामनस्याग्ने नार- द्यागमनम्, नारदेन वामनाय बलियज्ञादिसर्ववृत्तान्तकथनम्, वामनेन नारदस्य वृथाकलहकारित्वस्यभावेन निर्भर्त्सनम्, ततो नारदेन करपान्त्वस्थितिवर्णनम्, नारदेन वामनाय हिरण्यथाश्वादिबधवृत्तकथनम्, ततो नारदपचनाद्दामनेन बलिनिप्रहाय बलेद्यमेत्य शुक्रगिरिरुक्तमपि बलि पादत्रयभूमिं याञ्चिन्ना ततः स्वान्मवृद्धशाऽखिलब्रह्माण्डं व्याप्य बलेनिप्रहकरणम्, २२८ २

१९ सारस्वतभोजसंवादे बलिनिप्रहातरं बलेर्द्वारे विष्णोरवस्थानम्, वक्रापथक्षेत्रमाहा- त्म्यश्रवणफलश्रुतिकथनम्, २३४ १

इति प्रभासखण्डे द्वितीयं वक्रापथक्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (७-२) ॥

॥ अथ प्रभासखण्डे तृतीयमर्बुदखण्डम् ॥ (७-३) ॥

१ अर्बुदचलमाहात्म्यवर्णनोपक्रमः, तत्रादौ वसिष्ठस्यार्बुदाचले गमनम्, तत्र तपस्तत्या- यद्वार्ध पालिताया धनोररण्ये तृणादि चारितुं गतायाः श्वश्रे पतनम्, सायं धनोर- प्रत्यागमनाद्वासिष्ठेन चिन्ताकरणम्, ततो वसिष्ठेन श्वश्रसमीपमेत्य स्वधेनोर्शुभा- रावं श्रुत्वा तस्या बहिर्निर्गमनार्थं सरस्वतीध्यानकरणम्, तेन ध्यानेन सरस्वत्या- स्वजलेन श्वश्रं पूरयित्वा गोर्बहिर्निःसरणकरणम्, तां धेतुं गृहीत्वा वसिष्ठस्य- स्वाश्रमे गमनम्, ततो वसिष्ठेन तच्छृश्रपूणाथ हिमवन्तं गत्वा श्वश्रायामपि- स्नानं हिमवते कथयित्वा हिमवद्वचनाच्छृश्रोत्सात्तिकथनम्, वसिष्ठश्रमसमीपव- र्तिविवरवृत्तान्तोपक्रमवर्णनम्, २३७ १

२ गौतमशिष्यस्योत्तकस्य गुरुदक्षिणां दातुं गुरुपत्न्या सौदासपत्नीमद्यन्तीकुण्डलान- यने प्रचोदितस्य सौदासगृहं प्रति गमनम्, तत्र स्वस्य देहं भक्षितुमागतं व्याघ्रास्यं सौदासं दृष्ट्वा स्वात्मप्रदानाय तस्मै प्रतिज्ञाकरणम्, ततस्तपस्त्र्याः सका- शारुण्डल्यलिधः, सौदासस्य शापादियुक्तिः, ततः कुण्डले गृहीत्वा गतेन गौतम- शिष्येण मध्येमार्गं निहितयोस्तयोः कुण्डलयोस्तक्षेपेण हरणम्, ततस्तक्ष- कस्य पृष्ठतस्तत्पत्न्यानयनाद्यै पताले गमनम्, तस्मिन्नेव समये तत्र गर्तोत्पादनम्, गौतमशिष्योत्तकचरित्रवर्णनम्, २३७ २

३ वसिष्ठान्नया हिमवद्वचनात्रोदिवर्धनपर्वतानर्बुदनागनीतेन श्वश्रपूणकरणम्, अर्बुदा- चलमाहात्म्यवर्णनम्, २३९ १

४ तत्रार्बुदानीतनिदिवर्धनाख्यपर्वते शिवावासार्थं वसिष्ठेन तपःकरणम्, वसिष्ठेन शिवस्तवकरणम्, ततो वसिष्ठेन शिवप्रसादनाचलेश्वरैरतिनाम्ना लिंगस्थापनम्, शिवेन मन्दार्किन्यावासाकरणम्, अचलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, २४० १

५	अर्बुदाचले नागतीर्थमाहात्म्यवर्णने ययातिपुत्रस्यसंवादे गौत्थ्या नागतीर्थे ज्ञानार्थे गमनवर्णनम्, तत्र सातुं प्रयुतायास्तस्याः पुत्रेच्छाव्यकुलितहृदयत्वात्केवल- ज्ञानेन गर्भधारणम्, ततो लज्जया चित्तां प्रवेष्टुकामयास्तस्या नभोवाणीश्रव- णान्तरणतो निवर्तनम्, नागतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२४०	२
६	वस्त्रिद्याश्रममाहात्म्यवर्णनम्.	२४१	१
७	अचक्रेद्वरप्रथावर्णनम्....	२४१	२
८	भद्रकर्णहृदनिजमाहात्म्यवर्णनम्.	२४२	१
९	केदारमाहात्म्यवर्णनेज्जापालं प्रति वसिष्ठेन 'भ्राजन्मति रुद्रस्तं भ्रमित त्वया क्रमलैः केदारद्वरपूजनेनेह जन्मति ते राव्यपदप्राप्तिः' इति कथनम्, केदारद्वरमाहात्म्य- वर्णनम्.	२४२	१
१०	युगकालप्रभाणोदिवर्णनम्, चतुर्गुणधर्मधर्मविवेचनम्, कलियुगप्रभावात्सर्वतीर्थी- गमनवर्णनम्.	२४३	२
११	कोटीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	२४४	२
१२	वपुर्नामकांक्षरसा रूपतीर्थे ज्ञानकरणेन सुखरूपप्राप्तिः, रूपतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२४५	१
१३	हर्षाकेशमाहात्म्यवर्णनेऽन्वरीपराजार्षणा तपः कृत्वा हरिसूरिस्त्यापनम्, हर्षाकिञ्चा- माहात्म्यवर्णनम्.	२४६	१
१४	विश्वाम्बुसुनामकसिद्धेन शिवमासाध्य शिवकृपया लिङ्गस्थापनम्, सिद्धेश्वरलिङ्ग- माहात्म्यवर्णनम्.	२४७	२
१५	दैत्यान्दर्वैर्निजितान्द्रष्टा विलथा दैत्यजयप्रार्थ्य दैत्यशुसुणा शुकाचार्येण देवमासाध्य वरं लब्ध्वा, दैत्यजयकरणं तत्रैव शुकेश्वरीतनाम्ना लिङ्गस्थापनं च, शुकेश्वरलिङ्ग- माहात्म्यवर्णनम्.	२४८	१

१६	कथाचिन्मणिकर्णिकाख्या खिया ज्ञानकरणेन तस्याः सुखरूपप्राप्तितो मणिकर्णि- केतिनाम्ना कुण्डल्यातिकथनम्, मणिकर्णिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	२४८	१
१७	केनचित्शुनामकेन पंगुजं गतेन विप्रेण शिवं प्रसाद्य पंगुजं निराकृत्य स्वनाम्ना तीर्थस्थापनम्, पंगुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२४९	१
१८	अतीवपापकारिणश्चित्रांगदस्य जलं प्रविष्टस्य तृपार्तस्य ग्रहेण हरणम्, ततो यम- दूतैः पापिनश्चित्रांगदस्य नरके प्रक्षेपणम्, चित्रांगदस्य नरके प्रक्षेपणेन तत्रत्यजी- वानां सुखप्राप्तिः, तत आश्चर्यं दृष्ट्वा यमेन ज्ञानेक्षणेन समवलोक्य मतीर्थेक्षणक- रणेन तत्रैवास्य सृष्टिप्राप्तेर्नाथं नरकलोकदुःखभागीति मनसि विचार्य तस्य नर- कतो मोचनम्, ततस्तस्य चित्रांगदस्यास्त्रेणणवपिटितविमानेन स्वर्गे गमनम्, यमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२४९	२
१९	बाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२४९	२
२०	दक्षेण चन्द्रं प्रति स्वकन्यासु विपमन्नेन वर्तनदर्शनाद्यस्मज्जनकशापप्रदं तत्त- श्चन्द्रेण तपस्तपनम्, तैत तपसा तस्य यद्भयैरोगनिवृत्तिः, चन्द्रेण चन्द्रप्रभासोति नाम्ना लिङ्गस्थापनम्, चन्द्रप्रभासतीर्थलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	२५०	१
२१	पिण्डोदकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५०	२
२२	कालिनामकदानवनेन जितेददेव्याराधनां कृत्वा देवीकृपया स्वर्गप्रापणम्, कलिङ्ग- देहेपरं पर्वतवर्षं निधाय तच्छिखरे देव्या स्वयस्थानकरणम्, देवैः श्रीमाता- देवीरत्नवनकरणम्, श्रीमातामाहात्म्यवर्णनम्....	२५१	१
२३	अथ शुक्लतीर्थमाहात्म्यम्, तत्र रजकेन तीलीमध्ये प्रक्षिप्तानां वक्षणां शुक्लप्रभा- त्या तस्य तीर्थस्य शुक्लतीर्थेति नामकरणम्, शुक्लतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२५३	१
२४	निशुंभदैतं हत्वा दैव्यास्त्रावुर्दाहचलेऽन्वराजत्स्याः कात्यायनीतिनाम्ना देवैः स्थाप- नम्, कात्यायनीमाहात्म्यवर्णनम्.	२५३	१

२५	पिण्डारकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.			२५५	१
२६	कनकलतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.			२५४	१
२७	चाकरीतीर्थप्रभाववर्णनम्.			२५४	२
२८	मनुज्यतीर्थप्रभाववर्णनम्.			२५४	२
२९	मुगायास्केन सुप्रभयुपतिना बालं स्तनंधयतीं सुगीं प्रति बाणंन वेधकरणम्, ततो मुगया राज्ञे "रौद्रव्याघ्रो भवित्यसि" इति शापप्रदानम्, तत्काल एव राज्ञो व्याघ्रत्वप्राप्तिः, तत्रैवारण्ये गोकुलतो अष्टाध्याः कस्याश्चित्कपिलागान्त्या गोरामनसम्, व्याघ्रकापिलयोः संवादवर्णनम्, ततः कपिलया व्याघ्रसमीपे शपथं कृत्वा स्वस्थानं गोष्ठं गत्वा दुग्धं बालाय पायायित्वा वत्साय वनगतवृत्तान्तं श्रावयित्वा वनमेतुं वत्सामहं दृष्ट्वा ततो वत्सस्य निवारणं कृत्वा स्वसखीः प्रत्येय सर्वं कथयित्वा सखीभिरव्याघ्रसंनिधौ गन्तुं निवारितयापि तथा सखीवचनमभवमन्य व्याघ्रसमीपे प्रत्यागमनम्, गोः सत्यवत्सत्वात्वं दृष्ट्वा विस्मयोस्कुलमानसेन व्याघ्रेण गवे जीवदानम्, सुप्रभस्य शापान्त्युक्तिः, तस्यैव स्थानस्य कपिलातीर्थ-तिनांशा प्रसिद्धिः, कपिलातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.			२५५	१
३०	जाप्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.			२५७	२
३१	इन्द्रसेनस्य शत्रुविनाशार्थं धनहरणार्थं परदेशे गमनम्, ततो दूतमुद्येनेन्द्रसेनेनेन्द्रसेनो युव इति तत्पत्न्ये कथनकरणशुद्धिन्द्रसेनपत्नीविनाशः, इन्द्रसेनस्य स्त्रीहत्याविनाशार्थं सोमतीर्थदिग्प्रभासस्यसर्वतोषेषु गमनकरणम्, इन्द्रसेनस्य तत्र गत्वा पापहृत्नेरभावाद्दृक्कालुबंधतीर्थं ज्ञानकरणेनैव पापसुक्तिवर्णनम्, रत्नाजुबन्धतीर्थ-माहात्म्यवर्णनम्.			२५८	२
३२	उद्धतंनर्जं लेपं गृहीत्वा पार्वत्या बालकनिर्माणकरणम्, पार्वत्या लेपाभावाच्छि-नोहीनो बालकोऽप्यसिद्धिं मत्वा तत्कवेनेन सह कस्यचिन्मत्तगजमस्तकस्य संघा-			२५८	२

३३	पार्थद्वयसमाहात्म्यवर्णनम्.			२६०	१
३४	महत्त्वाकांक्षया ब्रह्मविष्णोः परस्परं कलहायमानयोर्दुश्चरोश्च मध्य एकस्याना-यान्तस्य लिङ्गस्योत्पत्तिवर्णनम्, तत आकाशावाण्या तयोर्दुष्टपरावर्तनं कारयित्वा 'यो लिङ्गान्तं पश्येत्स महान्' इति पणकथनम्, तत्र ब्रह्मणा शिवसंनिधौ मिथ्या लिङ्गोर्ध्वपर्यन्तदर्शनदृत्तकथनाच्छिवेन ब्रह्मणोऽपूज्यत्वप्रापकशापदानम्, तथैव ब्रह्मणो मिथ्यासाहस्यं दातुं प्रयुक्तस्य केनकस्यापि शापदानम्, ततो विष्णवे शंकरेण वरप्रदानम्, कृष्णतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.			२६०	२
३५	मासुहृद्गतपत्तिदृत्तान्तवर्णनम्.			२६१	२
३६	महिषासुरपीडितदेवीः कृतेनारायनेन प्रसन्नया देव्या महिषासुरवधकरणम्, तत्रैव देवीश्रुद्धिकाश्रमोतिनाम्ना स्थापनदृत्तान्तवर्णनम्, चण्डिकाश्रममाहात्म्यवर्णनम्.			२६३	१
३७	नागोद्भवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.			२६७	१
३८	शिवगंगकुण्डोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्.			२६७	२
३९	शिवालिंगमाहेश्वरमाहात्म्यवर्णनपुरःसरसकुद्वानमाहात्म्यवर्णनम्.			२६८	२
४०	शंकरेण कामदहनकरणारस्या शोककरणम्, तं रतिक्रवं शोकं श्रुत्वा नभोवाण्या कामस्यानलक्ष्मणपूर्वकसंजीवनवर्णनम्, तथा रत्या सह कामेन लिङ्गस्थापनम्, कामे-नवरसमाहात्म्यवर्णनम्.			२७०	१
४१	मार्कण्डेजन्मादिकथानिदर्शनपूर्वकं मार्कण्डेयाश्रमपदोत्पत्तिदृत्तान्तवर्णनम्.			२७०	२
४२	बदालकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			२७१	२
४३	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.			२७१	२
४४	गजतीर्थप्रभाववर्णनम्.			२७१	२

रक्षिमाण्या च दुर्वासस आह्वारात्मन्म्, ततो दुर्वाससं स्वयम् नीत्या तद्विप्रवादीदक- शालतेन स्वयंप्रकृतार्थिकरणम्.	२८०	१
३ रक्षिमाण्या दुर्वासोदत्तशापं स्वत्वा धनुशौककरणम्, रक्षिमण्यमे नारायणानम्, नारदेन धनुप्रकारेण रक्षिमाण्यं वीषं कृत्वा रक्षिमाण्या सह रक्षिमणिसाप- नियुत्सर्धं भागीरथीतीर्थं गमनम्, तत्र भागीरथीतीरस्थरक्षिमणीवने सुखेन रमागणाय रक्षिमण्या दूतान्तं श्रुत्वा स्ववाक्यं कथं यथा भवेत् इति मनसि कृत्वा दुर्वाससा भागीरथ्यै रक्षिमाणीवनेभ्योऽन्यदुष्येभ्यश्च शापदानम्, ततो रक्षिमाण्या नरणं निश्चयकरणम्, कण्ठयादकसं रक्षिमणीं मरणोपलं- भास्या गण्डमाकल श्रीकृष्णस्य तत्रागतम्, ततो दुर्वाससांऽपि 'मया किसिदं कृतम्' इत्येवं स्वयं पश्चात्तापं कृत्वा रक्षिमणिसमीपमेत्य श्रीरक्षिमाणीकृष्णयोः क्षमया सन्तोषीकरणम्, रक्षिमाणीदुःखशापमोचनकरणम्.	२८१	१
४ श्रीकृष्णदुर्वाससोः परस्परं कर्तृ इत्या गोमतीतीरे स्वस्वपौडक्षकलय नलोपकारार्थ- मावातकरणम्, तत्र गोमतीतीरमाहात्म्यवर्णनम्, समासतो हारकामधुरा- माहात्म्यवर्णनम्, तत्र बुद्धपतीन्द्रसंवादे कलिकात्ममाहात्म्यवर्णनप्रसंगः, तत्र चक्रार्थार्थानेकतीर्थज्ञानदानादिना फलिफालोद्भूतोन्मासन्मन्त्रेच्छादिवाधाधिनाश इति कथञ्चिद्. बुद्धसहिता सेन्द्रदेवानां सांत्वनकरणम्, हारकावाधाविधि- वर्णनम्.	२८३	१
५ प्रलङ्घनसंवादे सनत्कुमारतर्पणवलेन भगवत्याहुर्भावपुस्तान्त्वर्णनपुरःसरं गोमस्तु- त्विमाहात्म्यवर्णनम्.	२८५	२
६ कृष्णपुत्राधिपानवर्णनम्, ज्ञानदानभाषणभोजनमाहात्म्यवर्णनम्.	२८६	२
७ चक्रात्मतीर्थमाहात्म्यवर्णने पौडक्षोपचारपुत्रानविधिमनवर्णनम्, तत्रात्मसंक्रयनम्, गोमस्तुदधिसंगमतीरस्थचक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२८८	१

८ गोमस्तुत्वादानसंवावर्णनम्, ज्ञानविधिवर्णनम्, विश्वेदेवपूजनपूर्वकश्राद्धमाहात्म्यवर्णनम्, गोमतीसंगमसखानसमाहात्म्यवर्णनम्, गोमतीतीरस्थभगवत्स्वरुपाहात्म्यवर्णनम्.	२८८	२
९ रक्षिमणीद्व्यमाहात्म्यवर्णनम्.	२९०	१
१० कृकलासतीर्थमाहात्म्यवर्णने नृगेण राधा यज्ञादिकं विधाय तत्र नित्यं विभेष्यः सालंकृतगोसहस्रदानकरणपुस्तान्त्वर्णनम्, ततो राक्षेकरिमिद्विने जैमिनिसंज्ञक- र्ष्ये गोदानकरणम्, तत्सत्स्य गोर्जाघणपुष्टाक्षिर्गस्य नृगराजगोष्ठने गम- नम्, पश्चान्दृगेण तस्या ऋच गोमस्तुत्वाध्याय दानकरणम्, तां गृहीत्वा गच्छतो ब्राह्मणस्य मध्येगार्थी जैमिनितानां दर्शनम्, नृगादत्तां स्वकीयां स्वादासाक्षिर्गतां गां दृष्ट्वा तेन ब्राह्मणेन सह जैमिनितानां वादकरणम्, मिथः प्रजल्पतोस्त्वयोर्जैमिनिब्राह्म- णयोर्नृगार्थिरे गमनम्, तवस्त्वाभ्यां कृकलासो भवद्दत्ति राक्षे शापप्रदानम्, तच्छा- पेन कृकलासत्वं गतस्य नृगस्य राक्षः कृष्णं न निजकरेणोद्धरणकरणम्, श्रीकृष्णेन नृगराजाय वरदानम्, विमानमाकल श्रीकृष्णप्रसादतो नृगस्य स्वयं गमनम्, कृकलासापरतमाकनृगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२९०	२
११ चिणुपदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२९२	१
१२ गोमत्तारतीर्थमाहात्म्यवर्णने कंसवधोत्तरं श्रीकृष्णोद्धरण स्वकुशलकथनार्थं गोपी- कुशलदानार्थं गोस्तुपदेष्टविधानार्थं च गोच्छेदे संश्लेषणम्, उद्धवगणतं दृष्ट्वा भंदा- दितिकरुधस्वस्थशिश्यासनादिसत्कारकरणम्, गोपीभिरुद्धवायागमनकारणप्रसक्त- रणम्, उद्धवेनापि स्वागमनकारणं श्रीकृष्णादितानां क्षेमं च कथयित्वा गोपीदुःख- सांत्वनकरणम्, गोपीभिः पृथक्स्तेन प्रणयकोपभङ्गश्चा श्रीकृष्णालीलावर्णनम्, ततः श्रीकृष्णादित्कथ्योत्कण्ठितानां तासां गोपिकानां समूहेन सहोद्धवस्य मयस- रस्यागमनम्, गोपीभिः कृतं द्योकं दात्वा श्रीकृष्णस्यकससात्तत्र सरस्यागमनम्, श्रीकृष्णदक्षिणेन गोपीनां धलाद्वादः, श्रीकृष्णगोपीसंवादे तत्सत्सि ज्ञानदानपूर्-	२९२	१

अध्यायः	विषयः	प०	पृ०
१३	जादिविधिमंत्रकथनम्, मयनिर्मितसरोमाहात्म्यवर्णनम्.....	२९२	२
१३	भयसरस उरपत्तिवर्णनम्, तत्रैव गोपीभिः श्रीकृष्णान्द्राड्यन्त्यसरो निर्माणकरणम्, तत्रैव गोपीसरसि श्रीकृष्णेन स्वावस्थानकरणम्, श्रीकृष्णेन स्वसुखतो-गोपीसर-स्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.....	२९४	१
१४	ब्रह्मसरोमाहात्म्यवर्णनम्, इन्द्रसरोमाहात्म्यवर्णनम्, पञ्चनदीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२९५	२
१५	क्रीषतीर्थसिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	२९६	२
१६	गदातीर्थनागतीर्थभद्रतीर्थचित्रतीर्थचन्द्रमागालीर्थमहिषतीर्थसुच्छिदारकालिन्दीसर-स्तीर्थदिवन्नस्थतीर्थदुन्दुमाहात्म्यवर्णनम्.....	२९७	१
१७	श्रीकृष्णपूजनविधिक्रमवर्णनम्, भागवत्परिचारकरवर्णनम्, श्रीकृष्णपूजावर्णनम्, वृत्तान्तवर्णनम्.....	२९८	१
१८	यजनदानप्रणयामाहात्म्यकर्मतोऽपि श्रीकृष्णदर्शनस्य फलाधिक्यवर्णनम्, त्रिविक्रमतीर्थवर्णने बलिनियन्त्रादिवृत्तान्तस्य समासतो वर्णनम्, गोमतीसामस्यत्रक-तीर्थोत्केतीर्थान्यदतो दुर्वासस आगमनम्, यावद्दुर्वासः ज्ञानाय प्रवृत्तस्तावद्दु-र्वाससं प्रति वहुवाडनकरणम्, ततो दैत्यकृतवाडनेन दुःखितस्य दुर्वाससो बलिद्राःस्वभावमनाय दैत्यकृतां निजदुर्दशां निवेदयितुं पातालं प्रति गमनम्, वामनाय चक्रतीर्थगतसर्वधुत्तान्तकथनं च.....	३०१	३
१९	वामनेन तद्दुर्वाससो वचनं श्रुत्वा पराधीनत्वान्नैव मयि स्वानन्यमिति दुर्वाससं कथयित्वा यदि वलेराज्ञा भवेत्तर्हिदं दैत्यनाशार्थमगसिध्यामोति च शंसित्वा दुर्वाससं प्रति वलेराज्ञाभङ्गाय प्रेरणम्, ततो बलिना दुर्वाससः प्रार्थनामनङ्गी-कृत्य भगवत्स्मरणार्थोद्वेगप्रहणम्, ततो भगवता स्वरूपस्य शुद्धिकरणपूर्वकं दुर्वा-ससां बलभङ्गे च सह चक्रतीर्थे गमनम्, तत्र चक्रतीर्थे कृष्णबलरामदुर्वाससामा-गमनोत्तरं दुर्वाससः ज्ञानाद्याह्निकविधिविधानवर्णनम्.....	३००	२

अध्यायः	विषयः	प०	पृ०
२०	तत्र गोमतीतीरस्थचक्रतीर्थे वेदाध्ययनकारिणं दुर्वाससमवेक्ष्य तं प्रति ताडनं कर्तुं तत्पदद्वाराक्षकस्य दैत्यस्यागमनम्, समागतं तं दैत्यं दृष्ट्वा श्रीकृष्णेन तस्य दैत्यस्य सुदर्शनचक्रेण शिरःच्छेदकरणम्, तं दैत्यं निहतं दृष्ट्वाऽन्यदैत्यैः श्रीकृष्णबलरा-माभ्यां सह युद्धवर्णनम्, ततः कुशदैत्यस्य बलरामश्रीकृष्णाभ्यां युद्धवर्णनम्, तत्र श्रीकृष्णेन कुशराक्षसं हस्तगतं कृत्वा तस्योपरि शिवलिंगस्थापनवृत्तांतवर्णनम्.	३०१	१
२१	ततः कुशराक्षसश्रीकृष्णसंवादे गोमतीतीरस्थक्षेत्रस्थभगवत्पूजामाहात्म्यवर्णनम्.....	३०३	२
२२	रुक्मिणीपूजनमाहात्म्यवर्णनम्.....	३०३	२
२३	श्रीकृष्णकथाफलश्रुतिवर्णनम्, द्वारकायां श्रीकृष्णदर्शनफलवर्णनम्, रुक्मिणीदर्शन-फलवर्णनम्, द्वारकातीरगमनदर्शनस्मरणफलकथनम्, स्वर्गं गतुं निश्रेणीभूताया द्वारकाया माहात्म्यवर्णनम्, चन्द्रशर्मणा द्वाकापुर्यगमनेन शैवव्रतानां नैष्कल्पं दृष्ट्वा तस्मिन् श्रुत्वा चन्द्रशर्मणा उपदेशकरणम्, पित्राणामुपदेशं श्रुत्वा चन्द्रशर्मणा ब्राह्मणेन द्वारकागमनेन पितृणां नरकतः समुद्ररणवर्णनम्, द्वारकाशयकरणफलकथनम्, द्वारकागमन-माहात्म्यगुलसीधारणमाहात्म्यवर्णनम्.....	३०५	१
२४	द्वारकागमनपूर्वककृष्णदत्तवधहणादिद्वारकागारीश्रेष्ठधमाहात्म्यवर्णनम्.....	३०९	१
२५	मार्कण्डेयन्द्रशुभ्रसंवादे वन्दुलीद्वारकागंगायागोविन्दुगोमतीगोकुलगीतागोपीचं-दनामाहात्म्यवर्णनम्.....	३११	१
२६	कोटिजन्मानैतच्चतुर्विधाप्राप्त्यालनोपायकथनम्, भगवद्भक्तलक्षणवर्णनम्, हरि-जागरफलकथनम्, गोहिरण्यतिलवच्चादिदानफलकथनम्, भागवत्स्कांदीगो-पीचरितगीतानामसहस्रकादितित्यपठनफलकथनम्, द्वादशीजागरमाहात्म्य-वर्णनम्.....	३१२	२
२७	विष्णोर्द्वादशीजागरस्य सर्वतोऽपि वरेण्यत्ववर्णनपुरःसरं माहात्म्यवर्णनम्.....	३१३	२

३८	विष्णोर्द्वादशीजागरस्थले सर्वदेवतातीर्थक्षेत्रागमनवर्णनम्, द्वादशीजागरसाहास्य- वर्णनम्.	३१४	१
३९	पापिजनसंसाद्दशुद्धिं गताया गौतम्या नारदाधृणुप्रति स्वाशुद्धिनिरसनोपाय- विज्ञानाय प्रश्नकरणम्, तस्या गौतम्याः प्रश्नोत्तरं दातुमशक्यतया विमोहि- तानारदादीन्तद्वा गौतम्या शोककरणम्, ततो गौतमीदुःखपरिहाराय दिव्य- वाण्या द्वारकाक्षेत्रं गच्छति गौतम्यै कथनम्, ततो द्वारकागमनोत्सुकतापूर्वकं- गोमतीवर्णनम्.	३१५	१
३०	नारदगौतमयोर्द्वारकागमनोत्सुकतादर्शनम्, द्वारकां प्रति गोदावत्यादित्यतीर्थक्षेत्रदेव- मर्दिगमनोत्सवयानावर्णनम्.	३१६	२
३१	सर्वतीर्थक्षेत्राणां तत्रागमनवर्णनम्, मूर्तिमतीद्वारकादीदर्शनम्.	३१७	१
३२	नारदादिभिर्द्वारकागमनं कृत्वाऽऽशुद्धयान्त्वयकरणम्, शङ्करादिदेवीगौतमाद्याभि- गौतम्यादित्यतीर्थक्षेत्रेषु द्वारकायां त्वयकरणम्, ततः सर्वैर्गवदर्थैर्न गृहीत्वा भगवत्सुतिकरणम्, विष्णुपार्षद्वर्णितद्वारकासाहास्यवर्णनम्.	३१८	१
३३	द्वारकायाः समन्ततः सर्वदिक्षु काशीगयाप्रयागाद्यनेकतीर्थक्षेत्रादिकृतनिवासवर्णनम्. ३२०	१	
३४	द्वारकापात्यदर्शनमात्रतः काश्यां कृतस्य पापवञ्छेपस्य विनाशने यतिवृत्तान्त- पूर्वकं दिल्लीपञ्चतद्वारकायाजामाहास्यवर्णनम्.	३२०	२
३५	द्वारकाक्षेत्रस्थानारजङ्गमपदार्थानां साहास्यवर्णनम्, द्वारकावासमाहास्यम्, द्वार- कायां भगवदर्शनमाहास्यम्, द्वारकानामसाहास्यवर्णनम्.	३२२	१

॥ इति श्रीस्कान्दमहापुराणस्थविषयातुक्रमणिका समाप्ता ॥

३६	द्वारकादर्शनगोमतीस्यरत्नानविधिमाहास्यवर्णनम्.	३२३	१
३७	द्वारकाक्षेत्रस्थशुद्धदर्शनप्रमुखानन्तान्तचक्राचिदांकितापाणमाहास्यवर्णनपूर्वकत्पूजन- फलदिकथनम्.	३२३	२
३८	गोमतीतीरगतद्वारकाचक्रतीर्थेर्जागीरादिमाहास्यवर्णनम्.	३२४	१
३९	द्वादशीव्रतादिमाहास्यवर्णनम्.	३२५	१
४०	कार्तिके चक्रतीर्थेखानदानदत्तश्राद्धादिमाहास्यवर्णनम्.	३२६	१
४१	गोमतीखानकुण्डपूजनयतिभोजनदानश्राद्धादिसरस्ववर्णनम्.	३२७	१
४२	द्योत्सर्गादिक्रियाकरणद्वारकासाहास्यश्रवणादिफलवर्णनम्.	३२७	१
४३	द्वारकासाहास्यश्रवणादिफलश्रुतिवर्णनपुरःसरत्पुलसीपत्रकाष्ठमहिमवर्णनपूर्वकं पञ्चा- द्विजसंवादसमाप्त्यनन्तरं कलिना सह द्विजैः कृतस्य द्वारकायात्राविधिवर्णनम्. ३२८	१	
४४	स्कान्दमहापुराणश्रवणपठनपुरस्कप्रदानपौराणिकव्यासपूजनमाहास्यवर्णनपूर्वकं सम- स्तस्कान्दमहापुराणग्रन्थसमाप्त्युपसंहारपूर्वकं शौनकादिमहर्षिकृतसूत्रस्कारदृत्ता- नववर्णनम्.	३२८	२

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमं प्रयासवण्डम् ॥ ७ ॥

इति श्रीप्रभासवण्डे चतुर्थे द्वारकासाहास्यम् ॥ (७-४) ॥

अत्रेयमभ्यर्थना.

अस्माक सुदृणालये वेद-वेदान्त-धर्मशास्त्र-प्रयोग-योग-साल्य-व्योतिष-पुराणेतिहास-वैद्यक-मंत्र-स्तोत्र-कोश-काव्य-चम्पू-नाटकालं-कार-संगीत-नीति-कथाग्रंथाः; बहवः स्त्रीणां चोपयुक्ता ग्रंथाः; बृहद्योतिषार्णवनामा बहुविचित्रितोऽयमपूर्वग्रन्थः ।

संस्कृतभाषया; हिन्दीमार्वाडयन्यतरभाषायन्थास्तत्तच्छास्त्रार्थानुवादकाः; चिन्ताणि, पुस्तकसुदृणोपयोगिन्यो याव-न्यस्सामग्र्यः; स्वस्वलोक्तिकव्यवहारोपयोगिचित्राचिन्तालिखितपत्रवत्पुस्तकानिच; सुदृणित्वा प्रकाशन्ते

सुलभेन मूल्येन विक्रयय । येषां यत्राभिरुचिस्तत्तत्पुस्तकाद्युपलब्धये एवं नव्यतया स्वस्वपुस्तकानि

सुसुदृषिषुभिः सुलभयोभ्यर्णित्येन सीसकाक्षरैः स्वच्छोत्तमोत्तमपत्रेषु मुद्रिततत्पुस्तकानां स्वस्वसमयानुसारेणोपलब्धये च पत्रिकाद्वारतैः प्रेषणीयोऽस्मि ।

अधिकमत्सदीयसूचीपुस्तकानां भिन्नभिन्नविषयाणां प्रापणेन “श्रीवेङ्कटेश्वरसमाचार” पत्रिकामापणद्वारा च ज्ञेयमिति ज्ञाम् ।

क्षेमराज श्रीकृष्णदास, “श्रीवेङ्कटेश्वर” (स्टीम्) यन्त्रालयाध्यक्षः—मुंबई.

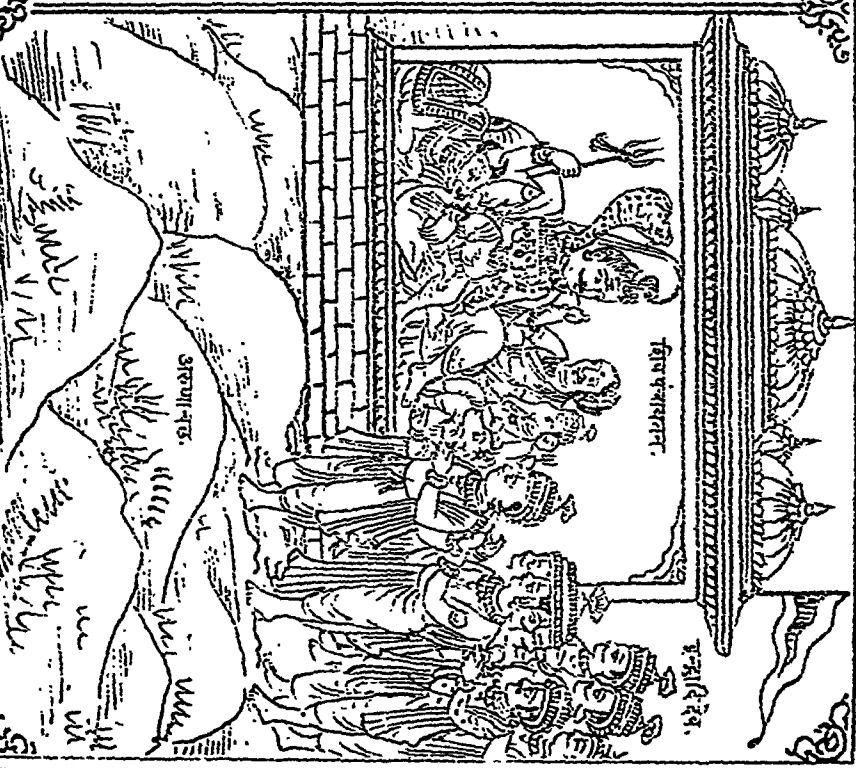
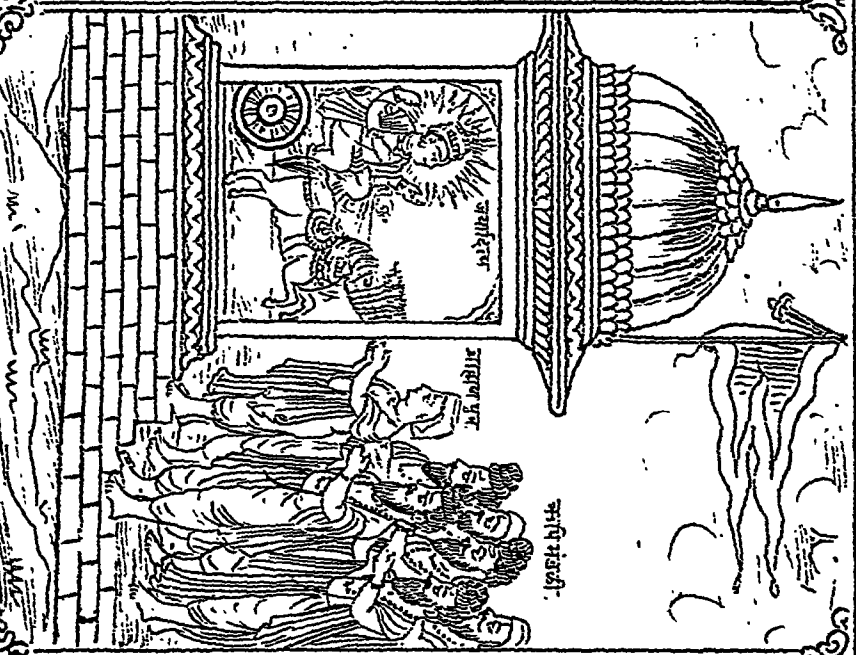
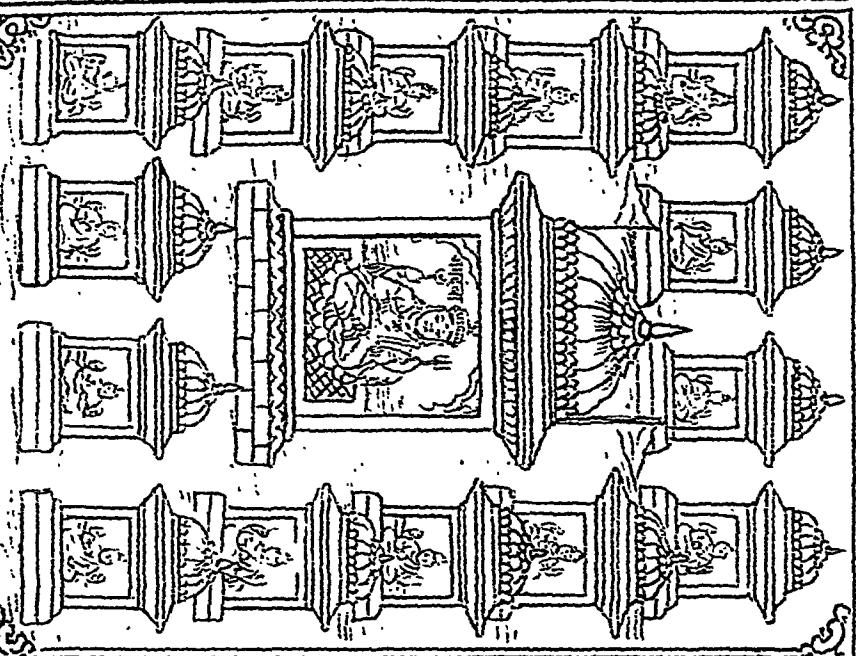
KHEMRAJ SHRIKRISHNADAS, 'SHRIVENKATESHWAR'STEAM PRESS,

BOMBAY.

॥ इति श्रीस्कान्दमहापुराणस्थविष्यानुक्रमणिका समाप्ता ॥

॥ अथ श्रीरुकान्दे महापुराणे प्रथमं माहेश्वरखण्डं प्रारभ्यते ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ॥ देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् ॥ १ ॥
 ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ यस्याज्ञया जगत्स्रष्टा विरिचिः पालको हरिः ॥ संहर्ता कालरुद्राख्यो नमस्तस्मै पिनाकिने ॥ १ ॥ तीर्थानामुत्तमं तीर्थं क्षेत्राणां
 क्षेत्रमुत्तमम् ॥ तत्रैव नैमिषारण्ये शौनकाद्यास्तपोधनाः ॥ दीर्घसत्रं प्रकुर्वतः सत्रिणः कर्मचेतसः ॥ २ ॥ तेषां संदर्शनौत्सुक्यादागतो हि महा
 तपाः ॥ व्यासशिष्यो महाप्राज्ञो लोमशो नाम नामतः ॥ ३ ॥ तत्रागतं ते दृढशुर्मुनयो दीर्घसत्रिणः ॥ उत्तरशुर्गुणपत्सर्वे सार्वर्हस्ताः समुत्सुकाः ॥ ४ ॥
 दत्त्वार्यपाद्यं सत्कृत्य मुनयो वीतकल्मषाः ॥ तं प्रपच्छुर्महाभागाः शिवधर्मं सविस्तरम् ॥ ५ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ कथयस्व महाप्राज्ञ देवदेवस्य
 ज्ञालिनः ॥ महिमानं महाभाग ध्यानाचनसमन्वितम् ॥ ६ ॥ संमार्जने किं फलं स्यात्तथा रंजावलीषु च ॥ प्रदाने दर्पणस्याथ तथा वै चामरस्य च
 ॥ ७ ॥ प्रदाने च वितानस्य तथा धारागृहस्य च ॥ दीपदाने किं फलं स्यात्पूजायां किं फलं भवेत् ॥ ८ ॥ कानिकानि च गुण्यानि कथ्यतां
 शिवपूजने ॥ इतिहासपुराणानि वेदाध्ययनमेव च ॥ ९ ॥ शिवस्याग्रे प्रकुर्वति कारयन्त्यथवा नराः ॥ किं फलं च नृणां तेषां कथ्यतां विस्तरेण हि
 ॥ १० ॥ शिवाख्यानपरोल्लोके त्वतो नान्योऽस्ति वै मुने ॥ ११ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ॥ उवाच व्यासशिष्योऽसौ
 शिवमाहान्यमुत्तमम् ॥ १२ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ अष्टादशपुराणेषु गीयते वै परः शिवः ॥ तस्माच्छिवस्य माहात्म्यं वक्तुं कोऽपि न पर्यते ॥
 ॥ १३ ॥ शिवेति द्रव्यक्षरं नाम व्याहरिष्यति ये जनाः ॥ तेषां स्वर्गश्च मोक्षश्च भविष्यति न चान्यथा ॥ १४ ॥ उदारो हि महादेवो देवानां पतिरी
 श्वरः ॥ येन सर्वं प्रदत्तं हि तस्मात्सर्वं इति स्मृतः ॥ १५ ॥ ते धन्यास्ते महात्मानो ये भजति सदा शिवम् ॥ १६ ॥ विना सदाशिवं यो हि संसारं
 तर्तुमिच्छति ॥ स मूढो हि महापापः शिवद्वेषी न संशयः ॥ १७ ॥ भक्षितं हि गरं येन दक्षयज्ञो विनाशितः ॥ कालस्य दहनं येन कृतं राज्ञः प्रमोच
 नम् ॥ १८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ यथा गरं भक्षितं च यथा यज्ञो विनाशितः ॥ दक्षस्य च तथा ब्रूहि परं कौतूहलं हि नः ॥ १९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 दक्ष्यावशमापन्न ऋषिभिः परिपूजितः ॥ २० ॥ स्तुतिभिः प्रणिपातैश्च तथा सर्वैः सुरासुरैः ॥ तत्र स्थितो महादेवो नाभ्युत्थानाभिवादाने ॥ चका
 रस्य ततः कुर्द्वो दक्षो वचनमब्रवीत् ॥ २१ ॥ सर्वत्र सर्वे हि सुरासुरा भृशं नमंति भाविप्रवराः समुत्सुकाः ॥ कथं ह्यसौ दुर्जनवन्महात्मा भूता
 दिभिः प्रेतपिशाचयुक्तः ॥ श्मशानवासी निरपन्नपो ह्ययं कथं प्रणामं न करोति मेऽयुजा ॥ २२ ॥ पार्वण्डिनो दुर्जनाः पापशीला विप्रं दृष्ट्वा चोद्धता

उन्मदाश्च ॥ वध्यास्त्याज्याः सद्विश्वेर्विधा हि तस्मादेनं शापितुं चोद्यतोऽस्मि ॥२४॥ इत्येवमुक्त्वा स महानपास्तदा रुपांनित्तो रुद्रभिदं बभाषे ॥
 ॥ २५ ॥ शृण्वं त्वमी विप्रतमा इदानीं वचो हि मे कर्तुमिहार्हयेतत् ॥ रुद्रो ह्ययं यज्ञबाह्यो वृत्तो मे वर्णार्तीतो वर्णपरो अतश्च ॥ २६ ॥ नदी निशम्य
 तद्ब्रह्मयं शैलादो हि रुपांनित्तः॥अब्रवीत्त्वरितो दक्षं शापदं तं महाप्रभम् ॥२७॥ ॥ नन्द्युवाच ॥ ॥ यज्ञबाह्यो हि मे स्वामी महेशोऽयं कृतः कथम् ॥
 यस्य स्मरणमात्रेण यज्ञाश्च सफला ह्यमी ॥ २८ ॥ यज्ञो दानं तपश्चैव तीर्थानि विविधानि च ॥ यस्य नाम्ना पवित्राणि सोयं शसोऽधुना कथम् ॥
 ॥ २९ ॥ वृथा ते ब्रह्मचापल्याच्छसोऽयं दक्ष दुर्मते ॥ येनेदं पालितं विश्वं सर्वेण च महात्मना ॥ शसोऽयं स कथं पाप रुद्रोऽयं ब्राह्मणाधम ॥ ३० ॥
 एवं निर्भर्त्सितस्तेन नंदिना हि प्रजापतिः ॥ नंदिनं च शशापाथ दक्षो रोपसमन्वितः ॥ ३१ ॥ यूयं सर्वे रुद्रवरा वेदबाह्याश्च वै भुशम् ॥ शसा
 हि वेदमार्गैश्च तथा त्यक्त्वा महर्षिभिः ॥ ३२ ॥ पापंढवादसंयुक्ताः शिष्टाऽऽचारबहिष्कृताः ॥ कपालिनः पानरतास्तथा कालमुखाः ह्यमी ॥ ३३ ॥ इति
 शसास्तदा तेन दक्षेण शिवार्ककराः ॥ तदा प्रकृषितो नंदी दक्षं शपदुं प्रचक्रमे ॥ ३४ ॥ शसा वयं त्वया विप्र साधवः शिवार्ककराः ॥ वृथैव ब्रह्म
 चापल्यादहं शापं ददामि ते ॥ ३५ ॥ वेदवादरता यूयं नान्यदस्तीतिवादिनः ॥ कामात्मानः स्वर्गपरा लोभमोहसमन्विताः ॥ ३६ ॥ वैदिकं च
 पुरस्कृत्य ब्राह्मणाः शूद्रयाजकाः ॥ दूरिद्रिणो भविष्यन्ति प्रतिग्रहरताः सदा ॥ ३७ ॥ दक्ष केचिद्भविष्यन्ति ब्राह्मणा बह्वराक्षसाः ॥ ॥ लोमश उवाच ॥
 विप्रास्ते शपितास्तेन नंदिना कोपिना भुशम् ॥ ३८ ॥ अथाकर्ष्यंश्चरो वापयं नंदिनः प्रहसन्निव ॥ उवाच वाक्यं मधुरं बोधयुक्तं सदाशिवः
 ॥ ३९ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ कोपं नार्हसि वै कर्तुं ब्राह्मणान्प्रति वै सदा ॥ ब्राह्मणा गुरवो ह्येते वेदवादरताः सदा ॥ ४० ॥ वेदो मंत्रमयः साक्षात्तथा
 सूक्तमथो भुशम् ॥ सूक्ते प्रतिष्ठितो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनाम् ॥ ४१ ॥ तस्मान्नात्मविदो निन्द्या आत्मैवाहं न चेतरः ॥ कोऽयं कस्त्वं क्व चाहं
 वै कस्माच्छसा हि वै द्विजाः ॥ ४२ ॥ प्रपंचरचनां हित्वा बुद्धो भव महामते ॥ तत्त्वज्ञानेन निर्वर्त्य स्वस्थः क्रोधादिवर्जितः ॥ ४३ ॥ एवं प्रबो
 धितस्तेन शंभुना परमेषुिना ॥ विवेकपरमो भूत्वा शैलादो हि महातपाः ॥ शिवेन सह संगम्य परमानंदसंयुतः ॥ ४४ ॥ दक्षोपि हि रुपाऽऽविष्ट
 ऋषिभिः परिवारितः ॥ ययौ स्थानं स्वकं तत्र प्रविवेश रुपाऽनित्तः ॥ ४५ ॥ श्रद्धां विहाय परमां शिवपूजकानां निंदापरः स हि बभूव नराधमश्च ॥
 सर्वमहर्षिभिरुपेत्य स तत्र शर्वं देवं निनिन्द न बभूव कदापि शान्तः ॥ ४६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे मा
 हेश्वरखण्डे केदारखण्डे पुराणप्रस्तावदक्षवृत्तान्तवर्णननाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ७९ ॥ ॥ लोमशा उवाच ॥ एकदा तु तदा तेन यज्ञः प्रारंभितो

महात् ॥ तत्राहतास्तदा सर्वे दीक्षितेन तपस्विना ॥ १ ॥ ऋषयो विविधास्तत्र वशिष्ठाद्याः समागताः ॥ अगस्त्यः कश्यपोऽत्रिश्च वामदेवस्तथा
भृशुः ॥ २ ॥ दधीचो भगवान्ध्यासो भरद्वाजोऽथ गौतमः ॥ एते चान्ये च बहवः समाजगुमर्हर्षयः ॥ ३ ॥ तथा सर्वे सुरगणा लोकपालास्तथाऽपरे
विद्याधराश्च गंधर्वाः किंनराप्सरसां गणाः ॥ ४ ॥ सप्तलोकात्समानीतो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ वैकुण्ठञ्च तथा विष्णुः समानीतो मखं प्रति ॥ ५ ॥
देवेन्द्रो हि समानीत इन्द्राण्या सह सुप्रभः ॥ तथा चंद्रो हि रोहिण्या वरुणः प्रियया सह ॥ ६ ॥ कुबेरः पुष्पकारुढो मुगाऽऽरुढोऽथ मारुतः ॥
वस्ताऽऽरुढः पावकश्च प्रेताऽऽरुढोऽथ निर्ऋतिः ॥ ७ ॥ एते सर्वे समायाता यज्ञवाटे द्विजन्मनः ॥ ते सर्वे सत्कृतास्तेन दक्षेण च दुरात्मना ॥ ८ ॥
भवनानि महाहाणि सुप्रभाणि महाति च ॥ त्वष्टा कृतानि दिव्यानि कौशल्येन महात्मना ॥ ९ ॥ तेषु सर्वेषु धिष्येषु यथाजोषं समास्थिताः
॥ १० ॥ वर्तमाने महायज्ञे तीर्थे कनखले तथा ॥ ऋत्विजश्च कृतास्तेन भुवाद्याश्च तपोधनाः ॥ ११ ॥ दीक्षाद्युत्सतदा दक्षः कृतकौतुक
मंगलः ॥ भार्यया सहितो विप्रैः कृतस्वस्त्ययनो भृशम् ॥ १२ ॥ रजे महत्केन तदा सुहृद्भिः परितः सदा ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र दधीचिर्वाक्य
मब्रवीत् ॥ १३ ॥ ॥ दधीचिरुवाच ॥ ॥ एते सुरेशा ऋषयो महतराः सलोकपालाश्च समागतास्तव ॥ तथाऽपि यज्ञस्तु न शोभते भृशं
पिनाकिना तेन महात्मना विना ॥ १४ ॥ येनैव सर्वाण्यपि मंगलानि जातानि शंसन्ति महाविपश्चितः ॥ सोऽसौ न दृष्टोऽत्र पुमान्पुराणो
वृषध्वजो नीलकण्ठः कपर्दी ॥ १५ ॥ अमंगलान्येव च मंगलानि भवन्ति येनाधिकृतानि दक्ष ॥ त्रियंबकेनाथ सुमंगलानि भवन्ति सद्यो
ह्यपमंगलानि ॥ १६ ॥ तस्मात्त्वयैव कर्तव्यमाह्वानं परमोष्ठिना ॥ त्वरितं चैव शक्रेण विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ १७ ॥ सर्वैरेव हि
गंतव्यं यत्र देवो महेश्वरः ॥ १८ ॥ दाक्षायण्या समेतं तमानयध्वं त्वरान्विताः ॥ तेन सर्वं पवित्रं स्याच्छंभुना योगिना भृशम् ॥ १९ ॥
यस्य स्मृत्या च नामोत्तया समग्रं सुकृतं भवेत् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन समानेयो वृषध्वजः ॥ २० ॥ तस्य तद्रचनं श्रुत्वा प्रहसन्नाह दुष्टधीः ॥ मूलं
विष्णुर्हि देवानां यत्र धर्मः सनातनः ॥ २१ ॥ यस्मिन्वेदाश्च यज्ञाश्च कर्माणि विविधानि च ॥ प्रतिष्ठितानि सर्वाणि सोऽसौ विष्णुरिहागतः ॥ २२ ॥
सत्पलोकत्समायातो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ वेदैश्चोपनिषद्भिश्च आगमैर्विविधैः सह ॥ २३ ॥ तथा सुरगणैः साकमागतः सुरराट् स्वयम् ॥
तथा द्रुपं समायाता ऋषयो वीरकल्मषाः ॥ २४ ॥ येये यज्ञोचिताः शांतास्तेते सर्वे समागताः ॥ वेदवेदार्थतत्त्वज्ञाः सर्वे द्रुपं दृढव्रताः ॥ २५ ॥ अत्रैव
च किमस्माकं रुद्रेणापि प्रयोजनम् ॥ कन्या दत्ता मया विप्रा ब्रह्मणा नोदितेन हि ॥ २६ ॥ अङ्गुलीनो ह्यसौ विप्रा नष्टो नष्टप्रियः सदा ॥

भूतप्रेतपिशाचानां पतिरेको दुरत्ययः ॥२७॥ आत्मसंभावितो मूढः स्तब्धो मौनी समत्सरः ॥ कर्मण्यस्मिन्नर्थोऽसौ नानीतो हि मयाऽधुना ॥२८॥
 तस्मात्त्वया न वक्तव्यं पुनरेवं वचो द्विज ॥ सर्वैर्भवद्भिः कर्तव्यो यज्ञो मे सफलो महात् ॥२९॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य दधीचिर्वाक्यमब्रवीत् ॥३०॥
 ॥ दधीचिरुवाच ॥ ॥ सर्वपाप्मपिवर्याणां सुराणां भावितात्मनाम् ॥ अन्योऽयं महाज्ञातो विना तेन महात्मना ॥३१॥ विनाशोऽपि महान्सद्यो ह्यत्र
 त्यानां भविष्यति ॥ एवमुक्त्वा दधीचोऽसांकेक एव विनिर्गतः ॥३२॥ यज्ञवाटाञ्च दक्षस्य त्वरितः स्वाश्रमं ययौ ॥ मुनौ विनिर्गते दक्षः प्रहसन्निदमब्रवीत्
 ॥ ३३ ॥ गतः शिवप्रियो वीरो दधीचिर्नाम नामतः ॥ आविष्टचित्ता मंदाश्च मिथ्यावादरताः खलाः ॥ ३४ ॥ वेदबाह्या दुराचारास्त्याज्यास्ते ह्यत्र
 कर्माणि ॥ वेदवादरता यूयं सर्वे विष्णुपुरोगमाः ॥ ३५ ॥ यज्ञं मे सफलं विप्राः कुर्वतु ह्यचिरादिव ॥ तदा ते देवयजनं चक्रुः सर्वे सहर्षयः ॥ ३६ ॥
 एतस्मिन्नंतरे तत्र पर्वते गंधमादने ॥ धारागृहे विमानेन सखीभिः परिवारिता ॥ ३७ ॥ दाक्षायणी महादेवी चकार विविधास्तदा ॥ क्रीडा विमानम
 ध्यस्थ्या कन्दुकाद्याः सहस्रशः ॥ ३८ ॥ क्रीडासक्ता तदा देवी ददर्शाथ महासती ॥ यज्ञं प्रयातं सोमं च रोहिण्या सहितं प्रभुम् ॥ ३९ ॥ क्व गामि
 ष्यति चंद्रोऽयं विजये पुच्छ सत्वरम् ॥ तयोक्ता विजया देवी तं प्रपच्छ यथोचितम् ॥ ४० ॥ कथितं तेन तत्सर्वं दक्षस्यैव मरवादिकम् ॥ तच्छ्रुत्वा
 त्वरिता देवी विजया जातसंभ्रमा ॥ कथयाभास तत्सर्वं यदुक्तं शशिना भृशम् ॥ ४१ ॥ विमृश्य कारणं देवी किमाह्वानं करोति न ॥ दक्षः पिता मे
 माता च विस्मृता मां कुतोऽधुना ॥ ४२ ॥ पुच्छामि शंकरं चाद्य कारणं कृतनिश्चया ॥ स्यापथित्वा सखीस्तत्र आगता शंकरं प्रति ॥ ४३ ॥ ददर्श
 तं सभामध्ये त्रिलोचनमवस्थितम् ॥ गणैः परिवृतं सर्वैश्चंडमुंडादिभिस्तदा ॥ ४४ ॥ बाणो भृंगिस्तथा नंदी शैलादो हि महातपाः ॥ महाकालो
 महाचंडो महामुंडो महाशिराः ॥४५॥ धूम्राक्षो धूम्रकेतुश्च धूम्रपादस्तथैव च ॥ एते चान्ये च बहवो गणा रुद्राजुवर्तिनः ॥४६॥ केचिद्भयानका रौद्राः
 कबंधाश्च तथा परे ॥ त्रिलोचनाश्च केचिच्च वक्षोहीनारस्तथा परे ॥४७॥ एवंभूताश्च शतशः सर्वे ते कृत्तिवाससः ॥ जटाकलापसंभूषाः सर्वे रुद्राक्षभूषणाः
 ॥४८॥ जितेंद्रिया वीतरागाः सर्वे विषयवैरिणः ॥ एभिः सर्वैः परिवृतः शंकरो लोकशंकरः ॥ दृष्टस्तथा उपाविष्ट आसने परमाद्भुते ॥४९॥ आक्षिप्तचित्ता
 सहसा जगाम शिवसंनिधिम् ॥ शिवेन स्थापिता स्वांके प्रीतियुक्तेन वल्लभा ॥५०॥ प्रेम्णोदिता वचोभिः सा बहुमानपुरःसरम् ॥ किमागमनकार्यमे
 वद शीघ्रं सुमध्यमे ॥५१॥ एवमुक्ता तदा तेन उवाचासितलोचना ॥५२॥ ॥ सत्युवाच ॥ ॥ पितुर्मम महायज्ञैकरमात्तव न रोचते ॥ गमनं देवदे

केश तत्सर्वं कथय प्रभो ॥ ५३ ॥ सुहृदाभेष वै धर्मः सुहृद्भिः सह संगतिम् ॥ कुर्वति यन्महादेव सुहृदां प्रीतिवर्धनीम् ॥ ५४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन
 अनाहूतोऽपि गच्छ भोः ॥ यज्ञवाटं पितुर्मेऽद्य वचनान्मे सदाशिव ॥ ५५ ॥ तस्यास्तद्गहनं श्रुत्वा बभाषे सन्ततं वचः ॥ त्वया भद्रे न गंतव्यं दक्षस्य
 यजनं प्रति ॥ ५६ ॥ तस्य ये मानिनः सर्वे समुरासुरकिंनराः ॥ ते सर्वे यजनं प्राप्ताः पितुस्त्वव न संशयः ॥ ५७ ॥ अनाहूताश्च ये सुश्रु गच्छन्ति परम
 न्दिरम् ॥ अपमानं प्राशुवन्ति मरणादधिकं ततः ॥ ५८ ॥ परेषां मंदिरं प्राप्त इन्द्रोऽपि लघुतां व्रजेत् ॥ तस्मात्त्वया न गंतव्यं दक्षस्य यजनं शुभे ॥ ५९ ॥
 एवमुक्त्वा सती तेन महेशेन महात्मना ॥ उवाच रोषसंयुक्तं वाक्यं वाक्यविदां वरा ॥ ६० ॥ यज्ञो हि सत्यं लोके त्वं स त्वं देववरेश्वर ॥ अनाहूतोऽसि
 तेनाद्य पित्रा मे दृष्टचारिणा ॥ तत्सर्वं ज्ञातुमिच्छामि तस्य भावं दुरात्मनः ॥ ६१ ॥ तस्माच्चार्थैव गच्छामि यज्ञवाटं पितुर्भ्रमम् ॥ अनुज्ञां देहि मे नाथ
 देवदेव जगतपते ॥ ६२ ॥ इत्युक्तो भगवान्द्रुहस्तया देव्या शिवः स्वयम् ॥ विज्ञाताखिलदृग्द्रष्टा भगवान्भूतभावनः ॥ ६३ ॥ स तामुवाच देवेशो
 महेशः सर्वसिद्धिदः ॥ गच्छ देवि त्वरायुक्ता वचनान्मम सुव्रते ॥ ६४ ॥ एतं नंदिनमारुह्य नानाविधगणान्विता ॥ गणाः षट्सिहस्राणि जग्मु
 रौद्राः शिवाह्वया ॥ ६५ ॥ तैर्गणैः संवृता देवी जगाम पितृमंदिरम् ॥ निरीक्ष्य तद्गलं सर्वं महादेवोतिविस्मितः ॥ ६६ ॥ भूषणानि महाहार्णि तेभ्यो
 देव्ये परंतपः ॥ प्रेषयामास चाव्यग्रो महादेवोऽनु पृष्ठतः ॥ ६७ ॥ देव्या गतं वै स्वपितुर्गृहं तदा विमृश्य सर्वं भगवान्महेशः ॥ दाक्षायणी पित्रवमा
 निता सती न यास्यतीति स्वपुरं पुनर्जगौ ॥ ६८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखंडे दक्षयज्ञं
 प्रति सतीदेव्यागमनवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ दाक्षायणी गता तत्र यत्र यज्ञो महान्भूत ॥ तत्पितुः सदनं गत्वा ना
 नाश्चर्यसमन्वितम् ॥ १ ॥ इति स्थिता तदा देवा अवतीर्य निजासनात् ॥ नंदिनो हि महाभागा देवलोकं निरीक्ष्य च ॥ २ ॥ मातरं पितरं दृष्ट्वा सुहृत्संबंधि
 बांधवान् ॥ अभिवाद्यैव पितरं मातरं च मुदान्विता ॥ ३ ॥ बभाषे वचनं देवी प्रस्तावसदृशं तदा ॥ अनाहूतस्त्वया कस्माच्छंभुः परमशोभनः ॥ ४ ॥
 येन पूतमिदं सर्वं समग्रं सचराचरम् ॥ यज्ञो यज्ञविदां श्रेष्ठो यज्ञांगो यज्ञदक्षिणः ॥ ५ ॥ द्रव्यं मंत्रादिकं सर्वं हव्यं कव्यं च यन्मयम् ॥ विना तेन कृतं
 सर्वमपवित्रं भविष्यति ॥ ६ ॥ शंभुना हि विना तात कथं यज्ञः प्रवर्तते ॥ एते कथं समायाता ब्रह्मणा सहिताः पितः ॥ ७ ॥ हेभृगो त्वं न जानासि
 हे कश्यप महामते ॥ अत्रे वशिष्ठ एकस्त्वं शक किं कृतमद्य ते ॥ ८ ॥ हे विष्णो त्वं महादेवं जानासि परमेश्वरम् ॥ ब्रह्मैकं त्वं न जानासि महादेवस्य
 विक्रमम् ॥ ९ ॥ पुरा पंचमुखो भूत्वा गर्वितोसि सदाशिवम् ॥ कृतश्चतुर्मुखस्तेन विस्मृतोऽसि तद्दुतम् ॥ १० ॥ भिक्षाटनं कृतं येन पुरा दारुवने

विभुः॥शतोयं भिक्षुको रुद्रो भवद्भिः सखिभिस्तदा ॥ ११ ॥ शनेनापि च रुद्रेण भवद्भिर्विस्मृतं कथम् ॥ यस्यावयवमात्रेण पूरितं सचराचरम् ॥ १२ ॥
लिङ्गभूतं जगत्सर्वं जातं तत्क्षणमेव हि॥लयनाडिङ्गमित्याहुः सर्वे देवाः सवासवाः॥ १३ ॥सर्वे देवाश्च संभृता यतो देवस्य शूलिनः ॥ सोऽसौ वेदांतगो
देवस्त्वया ज्ञातुं न पार्यते ॥ १४ ॥ तस्या वचनमाकर्ण्य दक्षः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः॥किं त्वया बहुनोक्तेन कार्यं नास्तीह सांप्रतम् ॥ १५ ॥ गच्छ वा तिष्ठ
वा भद्रे कस्मात्त्वं हि समागता ॥ अमंगलो हि भर्ता ते अशिवोसौ सुमध्यमे ॥ १६ ॥ अक्रुलीनो वेदबाह्यो भूतप्रेतपिशाचराट् ॥ तस्मान्नाका
रितो भद्रे यज्ञार्थं चारुभाषिणि ॥ १७ ॥ मया दत्तासि सुश्रोणि पापिना मंदबुद्धिना ॥ रुद्रायाविदितार्थाय उद्धताय दुरात्मने ॥ १८ ॥
तस्मात्कायं परित्यज्य स्वस्था भव शुचिस्मिते ॥ दक्षेणोक्ता तदा पुत्री सा सती लोकपूजिता ॥ १९ ॥ निंदायुक्तं स्वपितरं विलोक्य
रुपिता भृशम् ॥ चिंतयती तदा देवी कथं यास्यामि मंदिरे ॥ २० ॥ शंकरं द्रष्टुकामाहं किं वक्ष्ये तेन पुच्छिता ॥ यो निंदति महादेवं निंद्य
मानं शृणोति यः ॥ तातुभौ नरके यातो यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ २१ ॥ तस्मात्पथक्ष्याम्यहं देहं प्रवक्ष्यामि हुताशनम् ॥ २२ ॥ एवं मी
मांसमाना सा शिवरुद्रेतिभाषिणी ॥ अपमानाभिभृता सा प्रविवेश हुताशनम् ॥ २३ ॥ हाहाकारेण महता व्यासमासीद्दिगंतरम् ॥
सर्वे ते मंचमारुढाः शस्त्रैर्व्यासा निरंतराः ॥ २४ ॥ शस्त्रैः स्वैर्जघ्नुस्तामानं स्वानि देहानि चिच्छिदुः ॥ केचित्करतलं गृह्य शिरांसि
स्वानि चोत्सुकाः ॥ २५ ॥ नीराजयंतस्त्वारिता भस्मीभृताश्च जज्ञिरे ॥ एवमुच्युस्तदा सर्वे जगज्जुरतिभीषणम् ॥ २६ ॥ शस्त्रप्रहारैः
स्वांगानि चिच्छिदुश्चातिभीषणाः ॥ ते तथा विलयं प्राप्ता दाशायण्या समं तदा ॥ २७ ॥ गणास्तत्राद्युते द्वे च तद्दुत्तमिवाभवत् ॥ ते सर्वे
ऋषयो देवा इंद्राद्याः समरुद्रणाः ॥ २८ ॥ विभ्वेऽधिनी लोकपालास्तूष्णीभृतास्तदाभवन् ॥ विष्णुं वरेण्यं केचिच्च प्रार्थयंतः समंततः ॥ २९ ॥
एवभूतस्तदा यज्ञो जातस्तस्य दुरात्मनः ॥ दक्षस्य ब्रह्मबंधोश्च ऋषयो भयमागताः ॥ ३० ॥ एतस्मिन्नंतरे विप्रा नारदेन महात्मना ॥
कथितं सर्वमेवैतदक्षस्य च विचोदितम् ॥ ३१ ॥ तदाकर्ण्येश्वरो वाक्यं नारदस्य मुखोद्गतम् ॥ चुकोप परमं क्रुद्ध आसनादुत्पतन्निव ॥ ३२ ॥
उद्धृत्य च जटां रुद्रो लोकसंहारकारकः ॥ आस्फोटयामास रुषा पर्वतस्य शिरोपरि ॥ ३३ ॥ ताडनाच्च समुद्धृतो वीरभद्रो महायशाः ॥ तथा काली
समुत्पन्ना भूतकोटिभरावृता ॥ ३४ ॥ कोपान्निःशसितेनैव रुद्रस्य च महात्मनः ॥ जातं ज्वराणां च शतं सन्निपातास्त्रयोदश ॥ ३५ ॥ विज्रप्तो
वीरभद्रेण रुद्रो रौद्रपरक्रमः ॥ किं कार्यं भवतः कार्यं शीघ्रमेव वद प्रभो ॥ ३६ ॥ इत्युक्तो भगवद्भिद्रः प्रेषयामास सत्वरम् ॥ गच्छ वीर महा

बाहो दक्षयज्ञं विनाशय ॥ ३७ ॥ शासनं शिरसा धृत्वा देवदेवस्य झूलिनः ॥ कालिकाऽऽल्लिहितो वीरः सर्वभूतैः समावृतः ॥ वीरभद्रो महातेजा
 ययौ दक्षमखं प्रति ॥ ३८ ॥ तदानीमेव सहसा दुर्निमित्तानि चाभवन् ॥ रूक्षो ववौ तदा वायुः शर्कराभिः समावृतः ॥ ३९ ॥ असुवर्षति
 देवंश्च तिमिरेणोऽवृता दिशः ॥ उल्कापाताश्च बहवः पेतुरुर्ध्वा सहस्रशः ॥ ४० ॥ एवंविधान्यरिष्टानि ददृशुर्विबुधादयः ॥ दक्षोऽपि भयमापन्नो
 विष्णुं शरणमाययौ ॥ ४१ ॥ रक्षरक्ष महाविष्णो त्वं हि नः परमो गुरुः ॥ यज्ञोऽसि त्वं सुरश्रेष्ठ भयान्नां परिमोचय ॥ ४२ ॥ दक्षेण प्राथ्यं
 मानो हि जगाद् मधुसूदनः ॥ मया रक्षा विधातव्या भवतो नात्र संशयः ॥ ४३ ॥ अवज्ञा हि कृता दक्ष त्वया धर्ममजानताः ॥ ईश्वरावज्ञया
 सर्वं विफलं च भविष्यति ॥ ४४ ॥ अपूज्या यत्र पूज्यंते पूजनीयो न पूज्यते ॥ त्रीणि तत्र प्रवर्तते दुर्भिक्षं मरणं भयम् ॥ ४५ ॥ तस्मात्सर्वंप्रय
 त्नेन माननीयो वृषध्वजः ॥ अमानितानमहेशात्त्वां महद्भयमुपस्थितम् ॥ ४६ ॥ अद्युनैव वयं सर्वे प्रभवो न भवामहे ॥ भवतो दुर्दयेनैव
 नात्र कार्या विचारणा ॥ ४७ ॥ विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा दक्षश्चित्तपरोऽभवत् ॥ विवर्णवदनो भूत्वा तूष्णीमासीद्भुवि स्थितः ॥ ४८ ॥ वीरभद्रो महा
 बाहू रुद्रेणैव प्रचोदितः ॥ काली कात्यायनीशाना चासुंडा सुंडमर्दिनी ॥ ४९ ॥ भद्रकाली तथा भद्रा त्वरिता वैष्णवी तथा ॥ नवदुर्गादिसहितो
 भूतानां च गणो महान् ॥ ५० ॥ शाकिनी डाकिनी चैव भूतप्रमथगुह्यकाः ॥ तथैव योगिनीचक्रं चतुःषष्ट्या समन्वितम् ॥ ५१ ॥ निर्गंभुः
 सहसा तत्र यज्ञवाटं महाप्रभम् ॥ वीरभद्रसमेता ये गणाः शतसहस्रशः ॥ ५२ ॥ पार्षदाः शंकरस्यैते सर्वे रुद्रस्वरूपिणः ॥ पंचवक्रा नीलकंठाः
 सर्वे ते शस्त्रपाणयः ॥ ५३ ॥ ह्यत्राचमरसंवीताः सर्वे हरपराक्रमाः ॥ दशबाहवस्त्रिनेजा जटिला रुद्रभूषणाः ॥ ५४ ॥ अर्धचंद्रधराः सर्वे सर्वे
 चैव महौजसः ॥ सर्वे ते वृषभाह्वदाः सर्वे ते वेषभूषणाः ॥ ५५ ॥ सहस्रबाहुर्भुजगाधिपैर्द्वितिलोचनो भीमबलो भयावहः ॥ एभिः समेतश्च तदा
 महात्मा स वीरभद्रोऽभिजगाम यज्ञम् ॥ ५६ ॥ गुण्यानां च सहस्रेण द्विप्रमाणेन स्यंदनम् ॥ सिंहानां प्रयुतेनैव बाह्यमानं च तस्य तत् ॥ ५७ ॥ तथैव
 दंशिताः सिंहा बहवः पार्श्वरक्षकाः ॥ शार्दूला मकरा मत्स्या गजाश्चैव सहस्रशः ॥ ह्यत्राणि विविधान्येव चामराणि तथैव च ॥ ५८ ॥ सूर्धनि
 ध्रियमाणानि सर्वतोत्राणि सर्वशः ॥ ततो भेरीमहानादाः शंखाश्च विविधस्वनाः ॥ पटहा गोसुखाश्चैव शृंगाणि विविधानि च ॥ ५९ ॥
 ततोऽवाद्यंत तान्येव वनानि सुरिराणि च ॥ कलगानपराः सर्वे सर्वे मुदंगवादिनः ॥ ६० ॥ अनेकलारन्यसंयुक्ता वीरभद्रप्रतीभवन् ॥ रणवादित्र

निर्वाणैर्जगज्जर्मितौजसः ॥ ६१ ॥ तेन नादेन महता नादितं भुवनत्रयम् ॥ एवं सर्वे समायाता गणा रुद्रप्रणोदिताः ॥ ६२ ॥ यज्ञवाटं च दक्षस्य
विनाशार्थं प्रहारिणः ॥ रजसा चाऽऽवृतं व्योम तमसा च वृता दिशः ॥ ६३ ॥ सप्तद्वीपवती पृथ्वी चचाल साद्रिकानना ॥ ते दृष्ट्वा महदाश्चर्यं लोका
क्षयकरं तदा ॥ ६४ ॥ उत्तरभ्युर्गुणत्सर्वे देवदैत्यनिशाचराः ॥ ते वै दृढशुरायातीं रुद्रसेनां भयावहाम् ॥ ६५ ॥ पृथ्वीं केचित्समायाता गगने केचि
दागताः ॥ दिशश्च प्रदिशश्चैव समावृत्य तथापरे ॥ ६६ ॥ अनंता ह्यक्षयाः सर्वे झूरा रुद्रसमा युधि ॥ एवंभूतं च तत्सैन्यं रुद्रैश्च परिवारितम् ॥ दृष्ट्वा
त्रुर्विस्मिताः सर्वे यामोऽथ शस्त्रपाणयः ॥ ६७ ॥ इंद्रो हि गजमाहूढो मृगाहूढः सदागतिः ॥ यमो महिषमाहूढो यमदंडसमन्वितः ॥ ६८ ॥ कुबेरः
पृष्णकाहूढः पाथी मकरमेव च ॥ अग्निर्बस्त्रसमाहूढो निर्ऋतिः प्रेतमेव च ॥ ६९ ॥ तथान्ये सुरसंघाश्च यक्षचारणगुहकाः ॥ आरुह्य वाहनान्येव
स्वानिस्वानि प्रतापिनः ॥ ७० ॥ स्त्रेपसुद्योगमालोक्य दक्षश्चाशुमुखस्ततः ॥ दंडवत्पतितो भूमौ सर्वानेवाभ्यभाषत ॥ ७१ ॥ शुष्मद्वलेनैव मया यज्ञः
प्रारंभितो महान् ॥ सत्कर्मसिद्धये यूयं प्रमाणं सुमहाप्रभाः ॥ ७२ ॥ विष्णो त्वं कर्मणः साक्षाद्यज्ञानां परिपालकः ॥ धर्मस्य वेदगर्भस्य ब्रह्मण्य
स्त्वं च माधव ॥ ७३ ॥ तस्माद्दक्षा विधातव्या यज्ञस्याऽस्य महाप्रभो ॥ दक्षस्य वचनं श्रुत्वा उवाच मधुसूदनः ॥ ७४ ॥ मया रक्षा विधातव्या
धर्मस्य परिपालने ॥ तत्सत्यं तु त्वयोक्तं हि किं तु तस्य व्यतिक्रमः ॥ ७५ ॥ यातस्त्वद्यैव यज्ञस्य यत्त्वयोक्तं सदाशिवम् ॥ नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रे
तदा किं न स्मृतं त्वया ॥ ७६ ॥ योऽयं रुद्रो महातेजा यज्ञरूपः सदाशिवः ॥ यज्ञबाह्यः कृतो मूढ तच्च दुर्मूर्खितं तव ॥ ७७ ॥ रुद्रकोपाच्च को
ह्यत्र समर्थो रक्षणे तव ॥ न पश्यामि च तं विप्र त्वां वै रक्षति दुर्मूर्तिम् ॥ ७८ ॥ किं कर्म किमकर्ममेति तन्न पश्यसि दुर्मूर्ते ॥ समर्थं केवलं कर्म
न भविष्यति सर्वदा ॥ ७९ ॥ सेधरं कर्म विद्धयेत्तत्समर्थत्वेन जायते ॥ न ह्यन्यः कर्मणो दाता ईश्वरेण विना भवेत् ॥ ८० ॥ ईश्वरस्य च ये
भक्ताः शांतास्तद्गतमानसाः ॥ कर्मणो हि फलं तेषां प्रयच्छति सदाशिवः ॥ ८१ ॥ केवलं कर्म चाश्रित्य निरीश्वरपरा जनाः ॥ निरर्थं ते च गच्छन्ति
कोटियज्ञशतैरपि ॥ ८२ ॥ पुनः कर्ममयैः पार्श्वैर्बद्धा जन्मनिजन्मनि ॥ निरथेषु प्रपच्यन्ते केवलं कर्मरूपिणः ॥ ८३ ॥ इति श्रीरुद्रकाण्डे महापुराण
एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे वीरभद्रप्राडुर्भावर्णननाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ लोमशा उवाच ॥ ॥ विष्णुनोक्तं
वचः श्रुत्वा दक्षो वचनमब्रवीत् ॥ वेदानामप्रमाणं च कृतं ते मधुसूदन ॥ १ ॥ वैदिकं कर्म चोत्सृज्य कथं सेधरतां ब्रजेत् ॥ तदुच्यतां महाविष्णो
येन धर्मः प्रतिष्ठितः ॥ २ ॥ दक्षेणोक्तो महाविष्णुखाच परिसांत्वयन् ॥ त्रैगुण्यविषया वेदाः संभवंति न चान्यथा ॥ ३ ॥ वेदोदितानि कर्मणि ईश्वरेण

विना कथम् ॥ सफलानि भविष्यन्ति विफलान्येव तानि च ॥४॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ईश्वरं शरणं क्वा ॥ एवं भुवति गोविन्द आगतः सैन्यसागरः ॥
वीरभद्रेण सदृशो दृढश्रुतं तदा सुराः ॥ ५ ॥ इंद्रोपि प्रहसन्विष्णुमात्मवादरतं तदा ॥ वज्रपाणिः सुरैः सार्द्धं योद्धुकामोऽभवत्तदा ॥ ६ ॥ भृगुणा
चारितः शीघ्रमुच्चाटनपरेण हि ॥ तदा गणाः सुरैः सार्धं युयुश्रुस्ते गणान्विताः ॥ ७ ॥ शरतोभरनाराचैर्जश्रुस्ते च परस्परम् ॥ नेदुःशंखाश्च बहुश
स्तस्मिन्नगमहोत्सवे ॥ ८ ॥ तथा दुन्दुभयो नेदुः पटहा डिडिमादयः ॥ तेन शब्देन महताश्चाव्यमानास्तदा सुराः ॥ लोकपालैश्च सहिता जश्रुस्ता
ञ्छिवकिंकरान् ॥ ९ ॥ खड्गैश्चापि हताः केचिद्द्रुदाभिश्च विपोथिताः ॥ देवैः पराजिताः सर्वे गणाः शतसहस्रशः ॥ १० ॥ इंद्राद्यैर्लोकपालैश्च गणा
स्ते च पराङ्मुखाः ॥ कृताश्च तत्क्षणादेव भृगोर्मज्जबलेन हि ॥ ११ ॥ उच्चाटनं कृतं तेषां भृगुणा यजिना तदा ॥ यजनार्थं च देवानां तुह्यर्थं दीक्षित
स्य च ॥ १२ ॥ तेनैव देवा जयिनो जातास्तत्क्षणमेव हि ॥ स्वानां पराजयं दृष्ट्वा वीरभद्रो रुषान्वितः ॥ १३ ॥ भूतान्प्रेतान्निपशाचांश्च कृत्वा तानेव
पुष्टतः ॥ वृषभस्थानपुरस्कृत्य स्वयं चैव महाबलः ॥ तीक्ष्णं त्रिशूलमादाय पातयामास ताव्रणे ॥ १४ ॥ देवान्यक्षान्निपशाचांश्च जुह्वकात्राक्षसां
स्तथा ॥ शूलघातैश्च ते सर्वे गणा देवान्प्रजगिरे ॥ १५ ॥ केचिद्विधाकृताः खड्गैर्मुद्गरैश्चापि पोथिताः ॥ परश्वधैः खंडशश्च कृताः केचिद्गणाजिरे ॥
॥ १६ ॥ शूलैर्भिन्नाश्च शतशः केचिच्च शकलीकृताः ॥ एवं पराजिताः सर्वे पलायनपरायणाः ॥ १७ ॥ परस्परं परिष्वज्य गतास्तेपि त्रिविधपम् ॥
केवलं लोकपालाश्च इंद्राद्यास्तस्थुरुत्सुकाः ॥ बृहस्पतिं पृच्छमानाः कृतोस्माकं जयो भवेत् ॥ १८ ॥ बृहस्पतिरुवाचेदं सुरेद्रं त्वरितस्तदा ॥ ॥ बृहस्पति
रुवाच ॥ ॥ यदुक्तं विष्णुना पूर्वं तत्सत्यं जातमद्य वै ॥ १९ ॥ अस्ति चेदीश्वरः कश्चित्फलहृष्यस्य कर्मणः ॥ कर्तारं भजते सोपि न ह्यकर्तुः
प्रसुहसिः ॥ २० ॥ न मंत्रौषधयः सर्वे नाभिचारा न लौकिकाः ॥ न कर्मणि न वेदाश्च न मीमांसाद्वयं तथा ॥ २१ ॥ ज्ञातुमीशाः संभवन्ति
भक्त्याज्ञेयस्त्वनन्यथा ॥ शांत्या च परया तुह्या ज्ञातव्यो हि सदाशिवः ॥ २२ ॥ तेन सर्वं संभवति सुखदुःखात्मकं जगत् ॥ परंतु संवद्विष्यामि
कार्यकार्याविवक्षया ॥ २३ ॥ त्वमिंद्र बालिशो भूत्वा लोकपालैः सहाद्य वै ॥ आगतो बालिशो भूत्वा इदानीं किं करिष्यसि ॥ २४ ॥ एते
रुद्रसहायाश्च गणाः परमशोभनाः ॥ कृपिताश्च महाभागा न तु शेषं प्रकुर्वते ॥ २५ ॥ एवं बृहस्पतेर्वाक्यं श्रुत्वा तेऽपि दिवौकसः ॥ चितामापेद्विरे
सर्वं लोकपाला महेश्वराः ॥ २६ ॥ ततोऽन्वदीरभद्रो गणैः परिवृतो भृशम् ॥ सर्वे यूयं बालिशत्वाद्बदानार्थमागताः ॥ २७ ॥ अबदानानि
दास्यामि त्वयर्थं भवतां त्वरन् ॥ एवमुक्त्वा शितैर्बाणैर्जवानाथ रुषान्वितः ॥ २८ ॥ तैर्बाणैर्निहताः सर्वे जगमुस्ते च दिशो दश ॥ २९ ॥

गतेषु लोकपालेषु विदुतेषु सुरेषु च ॥ यज्ञवाटे समायातो वीरभद्रो गणान्वितः ॥ ३० ॥ तदा त ऋषयः सर्वे सर्वमेवेश्वरेश्वरम् ॥ विज्ञप्तुकामाः सहसा
 उचुरेवं जनार्दनम् ॥ ३१ ॥ रक्ष यज्ञं हि दक्षस्य यज्ञोसि त्वं न संशयः ॥ एतच्छ्रुत्वा तु वचनमुरीणां वै जनार्दनः ॥ ३२ ॥ योद्धुकामः स्थितो युद्धे विष्णुर
 ध्यात्मदीपकः ॥ वीरभद्रो महाबाहुः केशवं वाक्यमब्रवीत् ॥ ३३ ॥ अब्र त्वयागतं कस्माद्विष्णो वेत्रा महाबलम् ॥ दक्षस्य पक्षमाश्रित्य कथं जेष्यसि
 तद्दद ॥ ३४ ॥ दाशायण्या कृतं यच्च न दष्ट किं त्वयानव ॥ त्वं चापि यज्ञे दक्षस्य अवदानार्थमागतः ॥ अवदानं प्रयच्छामि तव चापि महाभुज
 ॥ ३५ ॥ एवमुक्त्वा प्रणम्यादौ विष्णुं सदृशरूपिणम् ॥ वीरभद्रोऽब्रतो भूत्वा विष्णुं वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ३६ ॥ यथा शंभुस्तथा त्वं हि प्रम
 नास्त्यत्र संशयः ॥ तथापि त्वं महाबाहो योद्धुकामोऽब्रतः स्थितः ॥ नेष्याम्यपुनरावृत्तिं यदि तिष्ठेस्त्वमात्मना ॥ ३७ ॥ तस्य तद्दचनं श्रुत्वा
 वीरभद्रस्य धीमतः ॥ उवाच प्रहसन् देवो विष्णुः सर्वेश्वरेश्वरः ॥ ३८ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ रुद्रतेजःप्रसूतोसि पवित्रोऽसि महामते ॥ अनेन प्रार्थितः
 पूर्वं यज्ञार्थं च पुनः पुनः ॥ ३९ ॥ अहं भक्तपराधीनस्तथा सोऽपि महेश्वरः ॥ तेनैव कारणेनात्र दक्षस्य यजनं प्रति ॥ ४० ॥ आगतोऽहं वीरभद्र
 रुद्रकोपसमुद्भव ॥ अहं निवारयामि त्वां त्वं वा मां विनिवारय ॥ ४१ ॥ इत्युक्तवति गोविंदे प्रहस्य स महाभुजः ॥ प्रश्रयावततो भूत्वा इदमाह
 जनार्दनम् ॥ ४२ ॥ यथा शिवस्तथा त्वं हि यथा त्वं च तथा शिवः ॥ सेवकाश्च वयं सर्वे तव वा शंकरस्य च ॥ ४३ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य
 सोऽच्युतः संप्रहस्य च ॥ इदं विष्णुर्महावाक्यं जगद् परमेश्वरः ॥ ४४ ॥ योययस्व महाबाहो मया सार्धमशंकितः ॥ तवास्त्रैः पूर्वमाणोऽहं गच्छामि
 भवनं स्वकम् ॥ ४५ ॥ तथेत्युक्त्वा तु वीरोऽसौ वीरभद्रो महाबलः ॥ गृहीत्वा परमास्त्राणि सिंहनादैर्जगर्ज ह ॥ ४६ ॥ विष्णुश्चापि महावोपं
 शंखनादं चकार सः ॥ तच्छ्रुत्वा ये गता देवा रणं हित्वाऽच्युतः पुनः ॥ ४७ ॥ वृहद् चक्रुस्तदा सर्वे लोकपालाः सवासवाः ॥ तदेन्द्रेण हतो नंदी
 वज्रेण शतपर्वाणा ॥ ४८ ॥ नंदिना च हतः शक्रश्चिह्नलेन स्तनांतरे ॥ वायुना च हतो भृंगी भृंगिणा वायुराहतः ॥ ४९ ॥ शूलेन सितधारेण संनद्धो
 दण्डधारिणा ॥ यमेन सह संप्रामं महाकालो बलान्वितः ॥ ५० ॥ कुबरेण च संगम्य कूर्पांडानां पतिः स्वयम् ॥ वरुणेन समं युद्धं मुंडश्चैव महा
 बलः ॥ ५१ ॥ युयुधे परयाशतया त्रैलोक्यं विस्मयन्निव ॥ नैर्ऋतेन समागम्य चंडश्च बलवतरः ॥ ५२ ॥ युयुधे परमस्त्रिण नैर्ऋत्यं च विडंबयन् ॥
 योगिनीचक्रसंयुक्तो भैरवो नायको महान् ॥ ५३ ॥ विद्वार्थं देवानखिलात्पपौ शोणितमद्भुतम् ॥ क्षेत्रपालस्तथा चान्ये भूतप्रमथगुह्यकाः ॥ ५४ ॥
 शाकिनी जाकिनी रौद्रा नवदुर्गास्तथैव च ॥ योगिन्यो यातुधान्यश्च तथा कूर्पांडकादयः ॥ नंदुः पटुः शोणितं च बुभुजुः पिशितं बहू ॥ ५५ ॥

मध्यमाणं तदा सैन्यं विलोक्य सुरराट्स्वयम् ॥ विहाय नंदिनं पश्चाद्दीरभद्रं समाक्षिपत् ॥ ६६ ॥ वीरभद्रो विहायैव विष्णुं देवेन्द्रमस्थितः ॥
 तयोर्बुद्धमशुद्धोरं बुधांगारकयोरिव ॥ ६७ ॥ वीरभद्रं यदा शक्रो हंतुकामस्तवरान्वितः ॥ तावच्छक्रं गजस्यं हि पूरयामास मार्गणैः ॥ ६८ ॥
 वीरभद्रो रुषाविष्टो दुर्निवार्यो महाबलः ॥ तद्देहेणाहतः शीघ्रं वज्रेण शतपर्वाणा ॥ ६९ ॥ सगजं च सवज्रं च वासवं प्रस्तुमुद्युतः ॥ हाहाकारो महा
 नासीद्धतानां तत्र पश्यताम् ॥ ६० ॥ वीरभद्रं तथाधृतं हंतुकामं पुरंदरम् ॥ त्वरमाणस्तदा विष्णुर्वीरभद्राग्रतः स्थितः ॥ ६१ ॥ शक्रं च पृष्टतः कृत्वा
 गोधयामास वै तदा ॥ वीरभद्रस्य विष्णोश्च युद्धं परमभूत्तदा ॥ ६२ ॥ शस्त्रास्त्रिविधाकारैर्यथयामासतुस्तदा ॥ पुनर्नंदिनमालोक्य शक्रो युद्ध
 विशारदः ॥ ६३ ॥ इंद्रयुद्धं सुतुमुलं देवानां प्रमथैः सह ॥ प्रमथा मथिता देवैः सर्वे ते प्राद्ववन्नगात् ॥ ६४ ॥ गणान्पराङ्मुखान्दृष्ट्वा सर्वे ते व्याधयो
 भूशाम् ॥ रुद्रकोपात्समुद्धता देवाश्चापि प्रदुद्बुधुः ॥ ६५ ॥ ज्वरैस्तु पीडितान्देवान्दृष्ट्वा विष्णुर्हसन्निव ॥ जीवग्रहेण जग्राह देवांस्तान्श्च पृथक्पृथक् ॥
 ॥ ६६ ॥ देवाश्चिनौ तदाह्वय व्याधीनहंतुं तदा भूतिम् ॥ ददौ ताभ्यां प्रयत्नेन गणयित्वा सुवृद्धिमात् ॥ ६७ ॥ ज्वरान्श्च सन्निपातान्श्च अन्ये
 भूतदुहस्तदा ॥ तान्सर्वान्निगृहीत्वाथ अश्विनौ तौ सुदान्वितौ ॥ विज्वरानथ देवान्श्च कृत्वा सुसुदतुश्चिरम् ॥ ६८ ॥ तैर्जितं योगिनीचक्रं भै
 रवं व्याकुलीकृतम् ॥ तीक्ष्णान्नैः पातयामासुः शरैर्भूतगणानपि ॥ ६९ ॥ सुरैर्विद्रवितं सैन्यं विलोक्य पतितं भुवि ॥ वीरभद्रो रुषाविष्टो
 विष्णुं वचनमब्रवीत् ॥ ७० ॥ त्वं शूरोसि महाबाहो देवानां पालको ह्यसि ॥ युध्यस्व मां प्रयत्नेन यदि ते मतिरीदृशी ॥ ७१ ॥ इत्युक्त्वा तं
 समासाद्य विष्णुं सर्वश्वरेश्वरम् ॥ ववर्ष निश्चितैर्बाणैर्वीरभद्रो महाबलः ॥ ७२ ॥ तदा चक्रेण भगवान्वीरभद्रं जघान सः ॥ आघातं चक्रमालोक्य
 प्रसितं तत्क्षणाच्च तत् ॥ ७३ ॥ प्रसितं चक्रमालोक्य विष्णुः परपुरंजयः ॥ सुखं तस्य परामुज्य विष्णुनोद्दिलितं पुनः ॥ ७४ ॥ स्वचक्रमादाय
 महातुभावो दिवं गतोऽथो भुवर्नैकमर्ता ॥ ज्ञात्वा च तत्सर्वमिदं च विष्णुः कृती कृतं दुष्प्रसहं परेषाम् ॥ ७५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एका
 शीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कंदारखण्डे वीरभद्रादीनां विष्णवादिभिः सह युद्धवर्णननाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७४ ॥
 लोमशा उवाच ॥ ॥ विष्णो गते तदा सर्वे देवाश्च ऋषिभिः सह ॥ विनिर्जिता गणैः सर्वे ये च यज्ञोपजीविनः ॥ १ ॥ भृशं च पातयामास
 भ्रमश्रूणां लुंचनं कृतम् ॥ द्विजांश्चोत्पाटयामास पूरुणो विकृतविक्रियान् ॥ २ ॥ विडंबिता स्त्रया तत्र ऋषयश्च विडंबिताः ॥ ववृषुस्ते पुरीषेण
 वितानाम्नौ रुषान्विताः ॥ ३ ॥ अनिर्वाच्यं तदा चक्रुर्गणाः क्रोधसमन्विताः ॥ अंतर्वेद्यंतरगतो दक्षो वै महतो भयात् ॥ ४ ॥ तं निलीनं समाज्ञाय

आनिनाय रूपाञ्चितः ॥ कपोलेषु गृहीत्वा तं खड्गेनोपहतं शिरः ॥ ६ ॥ अभेद्यं तच्छिरो मत्वा वीरभद्रः प्रतापवान् ॥ स्कंधं पट्वा समाक्रुध् कंधरेऽ
 पीडयत्तदा ॥ ६ ॥ कंधरात्पाठ्यमानञ्च शिरश्छिद्यं दुरात्मनः ॥ दक्षस्य च तदा तेन वीरभद्रेण धीमता ॥ तच्छिरः सुहृतं कुंडे ज्वलिते तत्क्षणा
 तदा ॥ ७ ॥ ये चान्य ऋपयो देवाः पितरो यक्षराक्षसाः ॥ गणैरुपहृताः सर्वे पलायनपरा ययुः ॥ ८ ॥ चंद्रादित्यगणाः सर्वे ग्रहनक्षत्रारकाः ॥
 सर्वे विचलिता ह्यासगणैस्तेपि ह्युपहृताः ॥ ९ ॥ सत्यलोकं गतो ब्रह्मा पुत्रशोकेन पीडितः ॥ चिंतयामास चाव्यग्रः किं कार्यं कार्यमग्रि ॥
 ॥ १० ॥ मनसा दूयमानेन शं न लेभे पितामहः ॥ ज्ञात्वा सर्वं प्रयत्नेन दुष्कृतं तस्य पापिनः ॥ ११ ॥ गमनाय मतिं चक्रे कैलासं पर्वतं प्रति ॥
 हंसारुढो महातेजाः सर्वदेवैः समन्वितः ॥ १२ ॥ प्रविष्टः पर्वतश्रेष्ठं स ददर्श सदाशिवम् ॥ एकांतवासिनं रुद्रं शैलदेन समन्वितम् ॥ १३ ॥
 कपादेनं श्रिया युक्तं वेदांगानां च दुर्गमम् ॥ तथाविधं समालोक्य ब्रह्मा क्षोभपरोऽभवत् ॥ १४ ॥ दंडवत्पतितो भूमौ क्षमापयितुमुद्यतः ॥ संस्पृशं
 स्तत्पदाब्जं च चतुर्मुकुटकोटिभिः ॥ स्तुतिं कर्तुं समारभे शिवस्य परमात्मनः ॥ १५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नमो रुद्राय शांताय ब्रह्मणे परमा
 त्मने ॥ त्वं हि विश्वसृजां स्रष्टा धाता त्वं प्रापितामहः ॥ १६ ॥ नमो रुद्राय महते नीलकंठाय वेयसे ॥ विश्वाय विश्वबीजाय जगदानंदहेतवे ॥
 ॥ १७ ॥ ओंकारस्त्वं वषट्कारः सर्वारंभपर्वतकः ॥ यज्ञोसि यज्ञकर्मासि यज्ञानां च प्रवर्तकः ॥ १८ ॥ सर्वेषां यज्ञकर्तृणां त्वमेव प्रतिपालकः ॥
 शरण्योसि महादेव सर्वेषां प्राणिनां प्रभो ॥ रक्ष रक्ष महादेव पुत्रशोकेन पीडितम् ॥ १९ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ शृणुष्ववाहितो भूत्वा मम वाक्यं
 पितामह ॥ दक्षस्य यज्ञभंगोयं न कृतञ्च मया क्वचित् ॥ २० ॥ स्वीयेन कर्मणा दक्षो हतो ब्रह्मत्र संशयः ॥ २१ ॥ परेषां कुशदं कर्म न कार्यं
 तत्कदाचन ॥ परमेष्ठिन्परेषां यदात्मनस्तद्भविष्यति ॥ २२ ॥ एवमुक्त्वा तदा रुद्रो ब्रह्मणा सहितः सुरैः ॥ ययौ कनखलं तीर्थं यज्ञवाटं प्रजापतेः ॥
 ॥ २३ ॥ रुद्रस्तदा ददर्शाथ वीरभद्रेण यत्कृतम् ॥ स्वाहा स्वधा तथा पूषा भृगुर्मातिमतां वरः ॥ २४ ॥ तदान्य ऋपयः सर्वे पितरश्च तथाविधाः ॥
 येऽन्ये च बहवस्तत्र यक्षगंधर्वाकिन्नराः ॥ २५ ॥ जोडिता लुंचिताश्चैव मृताः केचिद्गणजिरे ॥ २६ ॥ शंसुं समागतं दृष्ट्वा वीरभद्रो गणैः सह ॥
 दंडप्रणामसयुक्तस्तस्यावप्रे सदाशिवम् ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा पुरः स्थितं रुद्रो वीरभद्रं महाबलम् ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं किं कृतं वीर नन्विदम् ॥ २८ ॥
 दक्षमानय शीघ्रं भो येनेदं कृतमीदृशम् ॥ यज्ञे विलक्षणं तात यर्येदं फलमीदृशम् ॥ २९ ॥ एवमुक्तः शंकरेण वीरभद्रस्त्वरान्वितः ॥ कबंध
 मानयित्वाथ शंभोरग्रे तदाक्षिपत् ॥ ३० ॥ तदोक्तः शंकरेणैव वीरभद्रो महामनाः ॥ शिरः केना पनीतं च दक्षस्यास्य दुरात्मनः ॥ ३१ ॥ दस्य्या

मि जीवंतं वीर कुटिलस्यापि चाधुना ॥ एवमुक्तः शंकरेण वीरभद्रोऽब्रवीत्पुनः ॥ ३२ ॥ मया शिरो हुतं चाग्नौ तदानीमेव शंकर ॥ अवशिष्टं शिरः
 शंभो पशोश्च विकृताननम् ॥ ३३ ॥ इति ज्ञात्वा ततो रुद्रः कबंधोपरि चाक्षिपत् ॥ शिरः पशोश्च विकृतं कर्चयुक्तं भयावहम् ॥ ३४ ॥ स दक्षो जिवितं
 लेभे प्रसादाच्छंकरस्य च ॥ स दृष्ट्वाप्रे तदा रुद्रं दक्षो लज्जासमन्वितः ॥ तुष्टाव प्रणतो भूत्वा शंकरं लोकशंकरम् ॥ ३५ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥
 नमामि देवं वरदं वरेण्यं नमामि देवेश्वरं सनातनम् ॥ नमामि देवाधिपमीश्वरं हरं नमामि शंभुं जगदेकबंधुम् ॥ ३६ ॥ नमामि विश्वेश्वरविश्व
 रूपं सनातनं ब्रह्म निजात्मरूपम् ॥ नमामि सर्वं निजभावभावं वरं वरेण्यं वरदं नतोऽस्मि ॥ ३७ ॥ ॥ लोमशा उवाच ॥ ॥ दक्षेण संस्तु
 तो रुद्रो बभाषे प्रहसन्नहः ॥ ३८ ॥ ॥ हर उवाच ॥ ॥ चतुर्विधा भजते मां जनाः सुकृतिनः सदा ॥ आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी
 च द्विजसत्तम ॥ ३९ ॥ तस्मान्मे ज्ञानिनः सर्वे प्रियाः स्युर्नाज संशयः ॥ विना ज्ञानेन मां प्राप्तुं यतते ते हि बालिशाः ॥ ४० ॥ केवलं
 कर्मणा त्वं हि संसारात्तुमिच्छसि ॥ ४१ ॥ न वेदैश्च न दानैश्च न यज्ञैस्तपसा क्वचित् ॥ न शक्नुवन्ति मां प्राप्तुं मूढाः कर्मवशा
 नराः ॥ ४२ ॥ तस्माज्ज्ञानपरो भूत्वा कुरु कर्म समाहितः ॥ सुखदुःखसमो भूत्वा सुखी भव निरंतरम् ॥ ४३ ॥ ॥ लोमशा उवाच ॥ ॥
 उपदिष्टस्तदा तेन शंभुना परमोष्ठिना ॥ दक्ष तत्रैव संस्थाप्य ययौ रुद्रः स्वपर्वतम् ॥ ४४ ॥ ब्रह्मणापि तथा सर्वे भुग्वाद्याश्च महर्षयः ॥ आश्वासि
 ता बोधिताश्च ज्ञानिनश्चाभवन्क्षणात् ॥ ४५ ॥ गतः पितामहो ब्रह्मा ततश्च सदनं स्वकम् ॥ ४६ ॥ दक्षोपि च स्वयं वाक्यात्परं बोधमुपागतः
 शिवध्यानपरो भूत्वा तपस्तोपे महामनाः ॥ ४७ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन संसेव्यो भगवाञ्छिवः ॥ ४८ ॥ संमार्जनं च कुर्वति नरा ये
 च शिवांगणे ॥ ते वै शिवपुरं प्राप्य जगद्भ्या भवन्ति च ॥ ४९ ॥ ये शिवाय प्रयच्छन्ति दर्पणं सुमहाप्रभम् ॥ भविष्यति शिवरस्याग्रे पार्षदत्वेन
 ते नराः ॥ ५० ॥ चाभराणि प्रयच्छन्ति देवदेवस्य शूलिनः ॥ चामरैर्वीज्यमानास्ते भविष्यन्ति जगत्रये ॥ ५१ ॥ दीपदानं प्रयच्छन्ति
 महादेवालये नराः ॥ तेजस्विनो भविष्यन्ति ते त्रैलोक्यप्रदीपकाः ॥ ५२ ॥ धूपं ये वै प्रयच्छन्ति शिवाय परमात्मने ॥ यशस्विनो भविष्यन्ति
 उद्भरन्ति कुलद्रव्यम् ॥ ५३ ॥ नैवेद्यं ये प्रयच्छन्ति भक्त्या हरिहरप्रतः ॥ सिक्थेसिक्थे क्रतुफलं प्राप्नुवन्ति हि ते नराः ॥ ५४ ॥ भद्रं शिवा
 लयं ये च प्रकुर्वन्ति नरोत्तमाः ॥ प्राप्नुवन्ति फलं ते वै द्विगुणं नात्र संशयः ॥ ५५ ॥ दूतनं ये प्रकुर्वन्ति इष्टकैरश्मनापि वा ॥ स्वर्गे हि ते

प्रमोदते यावत्तिष्ठति निर्मलम् ॥ यशो भूमौ द्विजश्रेष्ठा नात्र कार्या विचारणा ॥ ५६ ॥ कारयति च ये विष्णाः प्रासादं बहुभूमिकम् ॥ शिवस्याथ
 महाप्राज्ञाः प्राप्नुवन्ति परां गतिम् ॥ ५७ ॥ शुद्धं धवलितं ये च कुर्वन्ति हरमंदिरम् ॥ स्वीयं परकृतं चापि तेऽपि यांति परां गतिम् ॥ ५८ ॥
 वितानं ये प्रयच्छति नराः सुकृतिनोपि हि ॥ तारयति कुलं कुत्स्रं शिवलोकं गताः पुनः ॥ ५९ ॥ च्छे च नादमयीं घंटां निबध्नाति शिवा
 लये ॥ तेजस्विनः कीर्तिमंतो भविष्यन्ति जगत्रये ॥ ६० ॥ एककालं द्विकालं वा त्रिकालं चानुपश्यति ॥ आढ्यो वापि दरिद्रो वा सुखं
 दुःखात्प्रमुच्यते ॥ ६१ ॥ श्रद्धवान्भजते यो वा शिवाय परमात्मने ॥ कुलकोटिं समुद्धृत्य शिवेन सह मोदते ॥ ६२ ॥ अत्रैवोदाहरतीम
 पितिहासं पुरातनम् ॥ ऐंद्रहृक्षेत्रं संवादं यमस्य च महात्मनः ॥ ६३ ॥ पुरा कृतयुगे ह्यासीदिन्द्रसेनो नराधिपः ॥ प्रतिष्ठानाधिपो वीरो
 मृगयारसिकः सदा ॥ ६४ ॥ अब्रह्मण्यः सदा क्रूरः केवलासुतपः सदा ॥ परप्रार्णैर्निजप्राणान्पुष्पाति स खलः सदा ॥ ६५ ॥ परस्त्रीलं
 पटोऽत्यंतं परद्रव्येषु लोलुपः ॥ ब्राह्मणा घातितास्तेन सुरापश्च निरंतरम् ॥ ६६ ॥ गुरुतरणगतोत्यर्थं सदा सौवर्णतस्करः ॥ तथाभूता
 नृणाः सर्वे राज्ञस्तस्य दुरात्मनः ॥ ६७ ॥ एवं बहुविधं राज्यं चकार स दुरात्मवान् ॥ ततः कालेन महता पंचत्वं प्राप दुर्मतिः ॥ ६८ ॥ तदा या
 म्यैश्च नीतोऽसाविद्रसेनो दुरात्मवान् ॥ यमान्तिकमनुप्राप्तदा राजा सकल्मषः ॥ ६९ ॥ यमेन दृष्टस्तत्रासाविद्रसेनोप्रतः स्थितः ॥
 अभ्युत्थानपरो भूत्वा ननाम् शिरसा शिवम् ॥ ७० ॥ दूतान्संभर्त्सयामास यमो धर्मभृतां वरः ॥ पार्शैर्बद्धं चंद्रसेनं मुक्त्वा प्रोवाच
 धर्मराट् ॥ ७१ ॥ गच्छ पुण्यतमाह्लोकान्शुंक्ष्व राजन्यसतम ॥ यावदिंद्रश्च नाकेऽस्ति यावत्सूर्यो नभस्तले ॥ ७२ ॥ पंचभूतानि यावच्च तावत्त्वं
 च सुखी भव ॥ सुकृती त्वं महाराज शिवभक्तोऽसि नित्यदा ॥ ७३ ॥ यमस्य वचनं श्रुत्वा इंद्रसेनोभ्यभाषत ॥ अहं शिवं न जाना
 मि मृगयारसिको ह्यहम् ॥ ७४ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य यमो भाष्यमभाषत ॥ आहर प्रहरस्वति उत्तं चेदं सदा त्वया ॥ ७५ ॥ तेन कर्म
 विपाकेन सदा प्रतोसि मानद ॥ तस्मात्त्वं गच्छ कैलासं पर्वतं शंकरं प्रति ॥ ७६ ॥ एवं संभाषमाणस्य यमस्य च महात्मनः ॥ आगताः शिवदू
 तास्ते वृषाहृदा महाप्रभाः ॥ ७७ ॥ नीलकंठा दशभुजाः पंचवक्रास्त्रिलोचनाः ॥ कपर्दिनः कुंडलिनः शशांकिकितमौलयः ॥ ७८ ॥ तान्दृष्ट्वा सहस्रो
 न्यथ यमो धर्मभृतां वरः ॥ पूजयामास तान्सर्वान्महेंद्रप्रतिमांस्तदा ॥ ७९ ॥ त्वारितेनैव ते सर्वे ऊर्ध्ववैस्वतं यमम् ॥ अजागतो महाभाग इंद्रसे
 नोऽभितच्छ्रुतिः ॥ नाशः प्रवर्तको नित्यं रुद्रस्य च महात्मनः ॥ ८० ॥ श्रुत्वा च वचनं तेषां यमेन च पुरस्कृतः ॥ इंद्रसेनो विमानस्थः प्रेषितो हि

शिवालयम् ॥ ८१ ॥ आनीतोयं तदा तैश्च पार्षदप्रवरोत्तमैः ॥ शंभुना हि तदा दृष्ट इन्द्रसेनोऽमितद्वृत्तिः ॥ ८२ ॥ अभ्युत्थायागतो रुद्रः परि
 ष्वज्य तदा नृपम् ॥ अर्द्धासनगतं कृत्वा इन्द्रसेनं ततोऽब्रवीत् ॥ ८३ ॥ किं दातव्यं नृपश्रेष्ठ प्रयच्छामि त्वेषिसतम् ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य
 महेशस्य तदा नृपः ॥ आनंदाश्रुकणान्मुञ्चन्प्रेम्णा नोवाच किञ्चन ॥ ८४ ॥ तदा कृतो महेशेन पापदो हि महात्मना ॥ चण्डो नाम्ना
 च विख्यातो मुण्डस्य च सखा प्रियः ॥ ८५ ॥ नामोच्चारणमात्रेण रुद्रस्य परमात्मनः ॥ सिद्धिं प्राप्नो हि पापिष्ठ इन्द्रसेनो नराधिपः ॥ ८६ ॥ इरे हरति वै
 नाम्ना शंभोश्चक्रधरस्य च ॥ रक्षिता बहवो मर्त्याः शिवेन परमात्मना ॥ ८७ ॥ महेशान्नापरो देवो हृष्यते भुवनत्रये ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजनीयः
 सदाशिवः ॥ ८८ ॥ पुत्रैः पुष्पैः फलैर्वापि जलैर्वा विमलैः सदा ॥ करवीरैः पूज्यमानः शंकरो वरदो भवेत् ॥ ८९ ॥ करवीरादशगुणमर्कपुष्पं विशिष्यते ॥
 विश्वत्यादिकृतं सर्वं जगदेतन्नराचरम् ॥ ९० ॥ शिवस्यगणलम्बा या तस्मात्तां धारयेत्सदा ॥ तत्स्त्रिपुंड्रं पशुण्यं तच्छृणुष्वं द्विजोत्तमाः ॥ ९१ ॥
 सर्वपापहरं पुण्यं तच्छृणुष्वं द्विजोत्तमाः ॥ स्तेनः कोऽपि महापापो घातितो राजदूतकैः ॥ ९२ ॥ तं खादितुं समायातः श्वा शिरस्युर्षि
 नखांतरालसलम्बा रक्षा तस्यैव पापिनः ॥ ९३ ॥ ललटे पतिता तस्य त्रिपुंड्रं कितमुद्रया ॥ चैतन्येन विना तस्य देहमात्रैकलम्बया ॥ ९४ ॥
 कैलसं तस्करो नीतो रुद्रद्वैतस्तदा ॥ विश्वतेर्माहिमानं तु को विशिषितुमर्हति ॥ ९५ ॥ विश्वत्या मंडितांगानां नराणां पुण्यकर्मणाम् ॥
 मुखे पंचाक्षरो येषां रुद्रास्ते नात्र संशयः ॥ ९६ ॥ जटाकलापिनो ये च ये रुद्राक्षविषुषणाः ॥ ते वै मनुष्यरूपेण रुद्रा नास्त्यत्र संशयः ॥
 ॥ ९७ ॥ तस्मात्सदाशिवः पुंभिः पूजनीयो हि नित्यशः ॥ प्रातर्भय्याह्नकाले च सायं संध्या विशिष्यते ॥ ९८ ॥ प्रातरनु दर्शनाच्छंभोर्नैश
 मेनो व्यपोहति ॥ मध्याह्ने दर्शनाच्छंभोः सप्तजन्माजितं नृणाम् ॥ पापं प्रणाशमायाति निशायां नैव गण्यते ॥ ९९ ॥ शिवेति द्रव्यशरं नाम महा
 पापप्रणाशनम् ॥ येषां मुखोद्गतं नृणां तैरिदं धार्यते जगत् ॥ १०० ॥ शिवांगणे तु या भेरी स्थापिता पुण्यकर्मभिः ॥ तस्या नादेन पूता वै ये
 च पापरता जनाः ॥ पाषंडिनोऽप्यसद्भास्तेऽपि याति परां गतिम् ॥ १०१ ॥ पशोर्यस्य च संबद्धा चर्मणा च शिवालये ॥ नृभिर्ियां स्था
 पिता भेरी मुदंगमुरजादि च ॥ स पशुः शिवसान्निध्यमाप्नोत्यत्र न संशयः ॥ १०२ ॥ तस्मात्ततं च विततं घनं सुधिरमेव च ॥ चामराणि महा
 हारिणि मंचकाः शयनानि च ॥ १०३ ॥ गथाश्च इतिहासाश्च गायनं च यथाविधि ॥ बहुरूपादिकं शंभोः प्रियान्येतानि कल्पयेत् ॥ १०४ ॥
 कल्पयित्वा च गच्छंति शिवलोकं हि पापिनः ॥ सुधर्मणो महात्मानः शिवपूजाविशारदाः ॥ १०५ ॥ गुरोर्मुखाच्च संप्राप्तशिवपूजारताश्च ये ॥

शिवरूपेण ये विश्वं पश्यन्ति कृतनिश्चयाः ॥ १०६ ॥ सम्यग्बुद्ध्या समाचारा वर्णाश्रमयुता नराः ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्ये तथा
 नराः ॥ १०७ ॥ श्वपचोऽपि वरिष्ठः स शंभोः प्रियतरौ भवेत् ॥ शंभुनाधिष्ठितं सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ १०८ ॥ तस्मात्सर्वं शिवमयं ज्ञातव्यं
 सुविशेषतः ॥ दैतैः पुराणैः शास्त्रैश्च तथोपनिषदैरपि ॥ १०९ ॥ आगमैर्विविधैः शंभुर्ज्ञातव्यो नात्र संशयः ॥ निष्कामैश्च सकामैश्च पूजनीयः सदा
 शिवः ॥ ११० ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ कथयामि पुरावृत्तमितिहासं पुरातनमानंदी नाम पुरा वैश्वो ह्यवंतीपुरमावसत् ॥ १११ ॥ शिवध्यान
 परो भूत्वा शिवपूजां चकार सः ॥ नित्यं तपोवनस्थं हि लिंगमेकं समर्चयत् ॥ ११२ ॥ उपर्युपसि चोत्थाय प्रत्यहं शिवबद्धभः ॥ नंदी
 लिंगाच्चनरतो बभूवातिशयेन हि ॥ ११३ ॥ लिंगं पंचाश्रुतेनैव यथोक्तेनाभ्यर्पेचयत् ॥ विप्रैः समावृतो नित्यं दैर्देवैर्दानपारणैः ॥ ११४ ॥
 यथाशास्त्रेण विधिना लिंगार्चनपरोऽभवत् ॥ स्नापयित्वा ततः पुष्पैर्नानाश्वर्थसमन्वितैः ॥ ११५ ॥ मुक्ताफलैरिंद्रनीलिंगोमेदैश्च
 निरंतरम् ॥ वैद्यूषैश्च नीलैश्च माणिक्यैश्च तथार्चयत् ॥ ११६ ॥ एवं नंदी महाभागो बहुन्यवदानि चार्चयत् ॥ विजनस्थं त
 दा लिंगं नानाभोगसमन्वितम् ॥ ११७ ॥ एकदा मृगयासक्तः किरातो भूतहिंसकः ॥ अविकेकपरो भूत्वा मृगयारसिकः सदा ॥ ११८ ॥ पापी
 पापसमाचारी विचरन्गिरिकंदरे ॥ अनेकश्वापदाकीर्णं हन्यमान इतस्ततः ॥ ११९ ॥ एवं विचरमाणोऽसौ किरातो भूतहिंसकः ॥ यदृच्छयागत
 स्तत्र यत्र लिंगं सुप्रजितम् ॥ १२० ॥ उदकं वीक्षमाणोऽसौ तृपया पीडितो भूशम् ॥ ततो वने सरः शीघ्रं दृष्ट्वा तोये समाविशत् ॥ १२१ ॥
 तीरे संस्थाप्य दृष्टात्मा तत्सर्वं मृगयादिकम् ॥ गंडूपोत्सर्जनं कृत्वा पीत्वा तोयं च निर्गतः ॥ १२२ ॥ शिवालयं ददर्शाग्ने अनेकाश्वर्थमं
 डितम् ॥ दृष्टं सुप्रजितं लिंगं नानारत्नैः पृथक्पृथक् ॥ १२३ ॥ तथा लिंगं समालक्ष्य यदा पूजां समाहरत् ॥ रत्नानि सर्वभूतानि विधु
 तानि इतस्ततः ॥ १२४ ॥ स्नपनं तस्य लिंगस्य कृतं गंडूपवारिणा ॥ करेणैकेन पूजायुं बिल्वपत्राणि सोऽर्पयत् ॥ १२५ ॥ द्वितीयेन करेणैव
 मृगमांसं समर्पयत् ॥ दण्डप्रणामसंयुक्तः संकल्पं मनसाऽकरोत् ॥ १२६ ॥ अद्यप्रभृति पूजां वै करिष्यामि प्रयत्नतः ॥ त्वं मे स्वामी च
 भक्तोऽहमद्यप्रभृति शंकर ॥ १२७ ॥ एवं नैयमिको भूत्वा किरातो गृहमाणतः ॥ नन्दी ददर्श तत्सर्वं किरातेन इतस्ततः ॥ १२८ ॥ चिंता
 युक्तोऽभवन्नंदी जातं किं ह्रिद्रमद्य मे ॥ कथितानि च विद्वानि शिवपूजारतस्य च ॥ उपस्थितानि तान्येव मम भाग्यविपर्ययात् ॥ १२९ ॥

एवं विमुश्य सुचिरं प्रक्षाल्य शिवमंदिरम् ॥ यथागतेन मार्गेण नदी स्वगृहमागतः ॥ १३० ॥ ततो नंदिनमागत्य पुरोधा गतमानसम् ॥ अब्रवी
 द्बचनं तं तु कस्मात्त्वं गतमानसः ॥ १३१ ॥ पुरोहितं प्रति तदा नन्दी वचनमब्रवीत् ॥ १३२ ॥ अद्य दृष्टं मया विप्र अमेध्यं शिवसंनिधौ ॥
 केनेदं कारितं तत्र न जानामि कथंचन ॥ १३३ ॥ ततः पुरोधा वचनं नन्दिनं चाब्रवीत्तदा ॥ येन विस्वलिप्तं तत्र रत्नादीनां प्रपूजनम् ॥
 सोऽपि मूढो न संदेहः कार्यार्कषु मंदधीः ॥ १३४ ॥ तस्माञ्चिता न कर्तव्या त्वया अणुरपि प्रभो ॥ प्रभाते च मया साङ्गं गम्यतां तच्छिवाल
 यम् ॥ १३५ ॥ निरीक्षणार्थं द्रष्टव्य तत्कार्यं विदधान्यहम् ॥ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं नन्दी तस्य पुरोधसः ॥ १३६ ॥ आस्थितः स्वगृहे नक्तं दूयमा
 नेन चेतसा ॥ तस्यां राज्यां व्यतीतायामाह्वय च पुरोधसम् ॥ १३७ ॥ गतः शिवाल्यं नन्दी समं तेन महात्मना ॥ ततो दृष्टं पूर्वदिने कृतं
 तेन दुरात्मना ॥ १३८ ॥ सम्यक्प्रपूजनं कृत्वा नानारत्नपरिच्छेदम् ॥ पञ्चोपचारसंयुक्तं चैकांक्षयन्वितं तथा ॥ १३९ ॥ अनेकस्तुतिभिः स्तुत्वा
 गिरिशं ब्राह्मणैः सह ॥ तदा यामद्वयं जातं स्तूयमानस्य नंदिनः ॥ १४० ॥ आयातो हि महाकालस्तथा रूपो महाबलः ॥ कालरूपो महारौद्रो
 धनुष्पाणिः प्रतापवान् ॥ १४१ ॥ तं दृष्ट्वा भयवित्रस्तो नन्दी स विललाप ह ॥ पुरोधाञ्चैव सहसा भयभीतस्तदाभवत् ॥ १४२ ॥ किरातेन कृतं
 तत्र यथापूर्वमस्वलम् ॥ तां पूजां प्रपदाहत्य बिल्वपत्रं समर्पयत् ॥ १४३ ॥ क्षपनं तस्य कृत्वा च ततो गंडुषवारिणा ॥ नैवेद्यं तत्पलं चैव किरातः
 शिवमर्पयत् ॥ १४४ ॥ दण्डवत्पतितो भ्रमावुत्थाय स्वगृहं गतः ॥ तदृष्ट्वा महादृश्यं चिंतयामास वै चिरम् ॥ १४५ ॥ पुरोधसा सह तदा नन्दी
 व्याकुलचेतसा ॥ तेन चाकारिता विप्रा बहवो वेदवादिनः ॥ १४६ ॥ निवेद्य तेषु तत्सर्वं किरातेन च यत्कृतम् ॥ किं कार्यमथ भो विप्राः कथ्य
 तां च यथातथम् ॥ १४७ ॥ संप्रधार्य ततः सर्वे मिलित्वा धर्मशास्त्रतः ॥ उच्युः सर्वे तदा विप्रा नंदिनं चातिशंकिनम् ॥ १४८ ॥ इदं विघ्नं
 समुत्पन्नं दुर्निवार्यं सुरैरपि ॥ तस्मादानय लिंगं त्वं स्वगृहं वैश्यसत्तम ॥ १४९ ॥ तथेति मत्वासौ नन्दी शिवस्योत्पाटनं तदा ॥ कृत्वा स्वगृह
 मानीय प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ॥ १५० ॥ सुवर्णपीठिकां कृत्वा नवरत्नसुशोभिताम् ॥ उपचारैरनेकैश्च पूजयामास वै तदा ॥ १५१ ॥ अथापरं
 दुरायातः किरातः शिवमंदिरम् ॥ यावद्विलोकयामास लिंगमैशं न दृष्टवान् ॥ १५२ ॥ मौनं विहाय सहसा ह्याक्रोशन्नब्रवीत् ॥ हे शंभो क्व न
 तासि त्वं दर्शयामानमद्य वै ॥ १५३ ॥ न दृष्टोसि मया त्वं हि न्यजाभ्यद्य कलेवरम् ॥ हे शंभो हे जगन्नाथ त्रिपुरांतकर प्रभो ॥ १५४ ॥ हे रुद्र हे महादेव

दर्शयात्मानमात्मना ॥ १६५ ॥ एवं साक्षेपमधुरैर्विक्यैः क्षिप्तः सदाशिवः ॥ किरातेन ततो रंगैर्वीरोसौ जठरं स्वकम् ॥ १६६ ॥ विभेदाशु ततो
 बाहूनास्फोटयैव रघुव्रवीत् ॥ हे शंभो दर्शयात्मानं कुतो मां त्यज्य यास्यसि ॥ १६७ ॥ इति क्षित्वा ततोऽत्राणि मांसमुकृत्य सर्वतः ॥ तं मन्त्रो
 करेणैव किरातः सहसाक्षिपत् ॥ १६८ ॥ स्वस्थं च हृदयं कृत्वा सस्त्रो तत्सरसि ध्रुवम् ॥ तथैव जलमानीय बिल्वपत्रं त्वरान्वितः ॥ १६९ ॥ पूजयित्वा
 यथान्यायं दंडवत्पतितो भुवि ॥ १७० ॥ ध्यानस्थितस्ततस्तत्र किरातः शिवसंनिधौ ॥ प्रादुर्भूतस्वदा रुद्रः प्रमथैः परिवारितः ॥ १७१ ॥
 कर्पूरगौरो द्युतिमान्कपर्दी चंद्रशेखरः ॥ तं गृहीत्वा करे रुद्र उवाच परिसांत्वयन् ॥ १७२ ॥ भोभो वीर महाप्राज्ञ मद्भक्तोसि महामते ॥ वरं वृणीष्वान्म
 हितं यत्तेऽभिलषितं महत् ॥ १७३ ॥ एवमुक्तः स रुद्रेण महाकालो मुदान्वितः ॥ पपात दंडवद्भूमौ भक्त्या परमया द्युतः ॥ १७४ ॥ ततो रुद्रं
 बभाषे स वरं सभ्रार्थयाम्यहम् ॥ अहं दासोऽस्मि ते रुद्र त्वं मे स्वामी न संशयः ॥ १७५ ॥ एतद्ब्रुवात्समनो भक्तिं देहि जन्मनिजन्मनि ॥ त्वं
 माता च पिता त्वं च त्वं बंधुश्च सखा हि मे ॥ १७६ ॥ त्वं गुरुस्त्वं महाभंजो भंजवेद्योऽसि सर्वदा ॥ तस्मात्त्वदपरं नान्यत्रिषु लोकेषु किंचन ॥
 १७७ ॥ निष्कामं वाक्यमाकर्ण्य किरातस्य तदा भवः ॥ ददौ पार्श्वदसुरव्यत्वं झारपालत्वमेव च ॥ १७८ ॥ तदा डमरुनादेन नादितं भुवन
 त्रयम् ॥ भेरीभांकारशब्देन शंखानां निनदेन च ॥ १७९ ॥ तदा दुंदुभयो नेदुः पटहाश्च सहस्रशः ॥ नंदी तं नादमाकर्ण्य विस्मयान्त्वारितो ययौ
 ॥ १८० ॥ तपोवनं यत्र शिवः स्थितः प्रमथसंवृतः ॥ किरातो हि तथा दृष्टो नंदिना च तदा भुशम् ॥ १८१ ॥ उवाच प्रश्रितो वाक्यं स
 नंदी विस्मयान्वितः ॥ किरातं स्तोत्रकामोऽसौ परमेण सभाधिना ॥ १८२ ॥ इहानीतस्त्वया शंभुस्त्वं भक्तोसि परंतप ॥ त्वं भक्तोऽहमिह
 प्राप्नो मां निवेद्य शंकरे ॥ १८३ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य किरातस्त्वरयान्वितः ॥ नंदिनं च करे गृह्य शंकरं समुपागतः ॥ १८४ ॥ प्रहस्य भग
 वाद्बुद्धः किरातं वाक्यमब्रवीत् ॥ कोऽयं त्वया समानीतो गणानामिह सन्निधौ ॥ १८५ ॥ किरात उवाच ॥ विज्ञप्तोऽसौ किरातेन शंकरो
 लोकशंकरः ॥ तव भक्तः सदा देव तव पूजारतो ह्यसौ ॥ १८६ ॥ प्रत्यहं रत्नमाणिष्यैः पुष्पैश्चोच्चावचैरपि ॥ जीवितेन धनेनापि पूजितोऽसि न
 संशयः ॥ १८७ ॥ तस्मान्जानीहि मन्मित्रं नंदिनं भक्तवत्सल ॥ १८८ ॥ महादेव उवाच ॥ न जानामि महाभाग नंदिनं वैश्वचर्चितम् ॥
 त्वं मे भक्तः सखा चेति महाकाल महामते ॥ १८९ ॥ उपाधिरहिता ये च येषु चैव मनस्विनः ॥ तेऽतीव मे प्रिया भक्तास्ते विशिष्टा नरोत्त

माः ॥ १८० ॥ तव भक्तो हृदं तात स च मे प्रियकृतरः ॥ तावुभौ स्वीकृतौ तेन पार्षदत्वेन शंभुना ॥ १८१ ॥ ततो विमानानि बहूनि तत्र समा
 गतान्येव महाप्रभाणि ॥ किरातवर्षेण स वैश्ववर्ष उद्धारितस्तेन महाप्रभेण ॥ १८२ ॥ कैलासं पर्वतं प्राप्तौ विमानैर्वेगवतरैः ॥ साहृष्यमेव संप्रा
 सावीश्वरेण महात्मना ॥ १८३ ॥ नीराजितौ गिरिजया शिवेन सहितौ तदा ॥ उवाचेदं ततो देवी प्रहस्य गजगामिनी ॥ १८४ ॥ यथा त्वं हि
 महादेव तथा चैतौ न संशयः ॥ स्वरूपेण च गत्या च हास्यभाविः सुप्रजितौ ॥ १८५ ॥ मया त्वमेक एवासीः सेवितो वै न संशयः ॥ देव्यास्तद्रचनं
 श्रुत्वा किरातो वैश्य एव च ॥ १८६ ॥ सद्यः पराङ्मुखौ भूत्वा शंकरस्य च पश्यतः ॥ भवावस्तचकुंध्यौ च भवता हि त्रिलोचन ॥ १८७ ॥
 तव द्वारि स्थितौ नित्यं भवावस्ते नमोनमः ॥ १८८ ॥ तयोर्भावं स भगवान्विदित्वा प्रहसन्भवः ॥ उवाच परया भक्त्या भवतोरस्तु वाङ्छितम् ॥
 ॥ १८९ ॥ तदा प्रभृति तावेतौ द्वारपालौ बभूवतुः ॥ शिवद्वारि स्थितौ विप्रा मध्याह्ने शिवदर्शिनौ ॥ १९० ॥ एको नंदी महाकालो द्वावेतौ
 शिववृद्धभौ ॥ उचतुस्तौ मुदयुक्तावेक एव सदाशिवः ॥ १९१ ॥ एकांशुलिं समुद्धृत्य महादेवोभ्यभाषत ॥ तथा नंदी उवाचेदमुद्धृत्य स्वर्गुलिद्वि
 यम् ॥ १९२ ॥ एवं संज्ञान्वितौ द्वारि तिष्ठतस्तौ महात्मनः ॥ शंकरस्य महाभागाः शृण्वंतु ऋषयो ह्यमी ॥ १९३ ॥ शैलदेन पुरा प्रोक्तं शिव
 समनतकम् ॥ प्राणिनां कृपया विप्राः सर्वेषां दुष्कृतात्मनाम् ॥ १९४ ॥ ये पापिनोऽप्यधर्मिभ्यो अंधा मूकाश्च पंगवः ॥ कुलहीना दुरात्मानः ऋष्या
 अपि मानवाः ॥ १९५ ॥ यादृशास्तादृशाश्चान्ये शिवभक्तिपुरस्कृताः ॥ तेऽपि गच्छन्ति सान्निध्यं देवदेवस्य शूलिनः ॥ १९६ ॥ लिङ्गं सिकतामयं ये
 पूजयन्ति विपश्चितः ॥ ते रुद्रलोकं गच्छन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ १९७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे
 माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवभक्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ लिङ्गे प्रतिष्ठा च कथं शिवं
 हित्वा प्रवर्तिता ॥ तत्कथ्यतां महाभाग परं शुश्रूषतां हि नः ॥ १ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ यदा दारुवने शंभुर्मिक्षार्थं प्राचरत्प्रभुः ॥ २ ॥
 दिगंबरो मुक्तजटाकलापो वेदांतवेद्यो भुवनैकभर्ता ॥ स ईश्वरो ब्रह्मकलापधारो योगीश्वरणां परमः परश्च ॥ ३ ॥ अणोरणीयान्महतो मही
 यान्महादुभावो भुवनाधिपो महान् ॥ स ईश्वरो भिक्षुरूपी महात्मा भिक्षाटनं दारुवने चकार ॥ ४ ॥ मध्याह्ने ऋषयो विप्रास्तीर्थं जग्मुः
 स्वकाश्रमात् ॥ तदानीमेव सर्वास्ता ऋषिभार्याः समागताः ॥ ५ ॥ विलोकयन्त्यः शंभुं तमाचल्युश्च परस्परम् ॥ कोऽसौ भिक्षुक
 रूपेणमागतोऽपूर्वदर्शनः ॥ ६ ॥ अस्मै भिक्षां प्रयच्छामो वयं च सखिभिः सह ॥ तथेति गत्वा सर्वास्ता गृहेभ्य आनयन्मुदा ॥ ७ ॥

भिक्षान्नं विविधं श्लश्वं सोपचारं च शक्तिः ॥ प्रदत्तं भिक्षितं तेन देवदेवेन शूलिना ॥ ८ ॥ काचित्प्रियतमं शंभुं बभाषे विस्मयान्विता ॥ को
 सि त्वं भिक्षुको भूत्वा आगतोऽत्र महामते ॥ ९ ॥ ऋषीणामाश्रमं शुद्धं किमर्थं नो निपीदसि ॥ तयोत्तोऽपि तदा शंभुर्बभाषे प्रहसन्निव ॥ १० ॥
 ईश्वरोऽहं सुकेशांते पावनं प्राप्तवानिमम ॥ ईश्वरस्य वचः श्रुत्वा ऋषिभार्या उवाच तम् ॥ ११ ॥ ईश्वरोऽसि महाभाग कैलासपतिरेव च ॥ एका
 किनः कथं देव भिक्षार्थमटनं तव ॥ १२ ॥ एवमुक्तस्तथा शंभुः पुनस्तामब्रवीद्ब्रुवः ॥ दाक्षायण्या विरहितो विचरामि दिगंबरः ॥ १३ ॥ भिक्षाट
 नाथं सुश्रोणि संकल्परहितः सदा ॥ तथा सत्या विना किञ्चित्स्त्रीमात्रं मम भामिनि ॥ न रोचते विशालाक्षि सत्यं प्रतिवदामि ते ॥ १४ ॥
 तस्योक्तं वचनं श्रुत्वा उवाच कमलेशणा ॥ स्त्रियो हि सुखसंस्पर्शाः पुरुषस्य न संशयः ॥ १५ ॥ तास्त्रियो वर्जिताः शंभो त्वाद्दशेन विपन्दिता
 ॥ १६ ॥ इति च प्रमदाः सर्वा मिलिता यत्र शंकरः ॥ भिक्षापात्रं च तच्छंभोः पुरितं च महागुणैः ॥ १७ ॥ अत्रैश्वर्यविधैः पद्मी रसैश्च परिपुरितम् ॥
 यदा शंभुर्गुणकामः कैलासं पर्वतं प्रति ॥ तदा सर्वा विप्रपत्न्यो ह्यन्वगच्छन्मुदान्विताः ॥ १८ ॥ गृहकार्यं परित्यज्य चेरस्तद्गतमानसाः ॥
 गतासु तासु सर्वासु पत्नीषु ऋषिस्तमाः ॥ १९ ॥ यावदाश्रममभ्येत्य तावच्छून्यं व्यलोकयन् ॥ परस्परमथोचुरस्ते पत्न्यः सर्वाः कुतो गताः ॥ २० ॥
 न विदामोऽथ वै सर्वाः केन नष्टेन चाहताः ॥ एवं विमुश्रयमानास्ते विचिन्वंतस्तस्ततः ॥ २१ ॥ समपश्यंस्ततः सर्वे शिवस्याजुगतश्च ताः ॥
 शिवं दृष्ट्वा तु संप्राप्ता ऋषयस्ते रूपांश्चिताः ॥ २२ ॥ शिवस्याथाप्रतो भूत्वा उच्युः सर्वे त्वरान्विताः ॥ किं कृतं हि त्वया शंभो विरक्तेन
 महात्मना ॥ परदारापहर्तासि त्वमृषीणां न संशयः ॥ २३ ॥ एवं क्षिप्तः शिवो मौनी गच्छमानोऽपि पर्वतम् ॥ तदा स ऋषिभिः प्राप्नो
 महादेवोऽव्ययस्तथा ॥ यस्मात्कलत्रहर्ता त्वं तस्मात्पट्टो भव त्वरम् ॥ २४ ॥ एवं शप्तः स मुनिभिर्लिंगं तस्यापतद्भुवि ॥ भूमिप्राप्तं च तद्विगं
 वधुधे तरसा महत् ॥ २५ ॥ आवृत्य सप्त पातालान्क्षणाह्निगमथोर्ध्वतः ॥ व्याप्य पृथ्वीं समग्रां च अंतरिक्षं समावृणोत ॥ २६ ॥ स्वर्गाः
 समावृताः सर्वे स्वर्गातीतमथाभवत् ॥ न मही न च दिक्चक्रं न तोयं न च पावकः ॥ २७ ॥ न च वायुर्न वाकाशं नाहंकारो न वा ब्रह्मत् ॥
 न चाव्यक्तं न कालश्च न महाप्रकृतिस्तथा ॥ २८ ॥ नासीद्धैतविभाणं च सर्वं लीनं च तक्षणात् ॥ यस्माद्धीनं जगत्सर्वं तस्मिँह्निगे महात्मनः
 ॥ २९ ॥ ल्यनान्द्विगमित्येवं प्रवदति मनीषिणः ॥ तथाभूतं वर्द्धमानं दृष्ट्वा तेऽपि सुरर्षयः ॥ ३० ॥ ब्रह्मैन्द्रविष्णुवायवभिलोकपालाः सपन्नगाः ॥
 विस्मयाविष्टमनसः परस्परमथाञ्चवन् ॥ ३१ ॥ किमायामं च विस्तारं क्व चांतः क्व च पीठिका ॥ इति चितान्विता विष्णुमुच्युः सर्वे सुरास्तदा ॥ ३२ ॥

॥ देवा उचुः ॥ ॥ अस्य मूलं त्वया विष्णो पद्मोद्भव च मस्तकम् ॥ युवाभ्यां च विलोक्यं स्यात्स्थाने स्यात्परिपालकौ ॥ ३३ ॥ श्रुत्वा तु तौ महाभा
 गो वैकुण्ठकमलोद्भवौ ॥ विष्णुर्गतो हि पातालं ब्रह्मा स्वर्गं जगाम ह ॥ ३४ ॥ स्वर्गं गतस्तदा ब्रह्मा अवलोकनतत्परः ॥ नापश्यत्त्र लिंगस्य मस्तकं च
 विचक्षणः ॥ ३५ ॥ तथा गतेन मार्गेण प्रत्यावृत्त्याब्जसंभवः ॥ मेरुपृष्ठमनुप्रातः सुरभ्या लक्षितस्ततः ॥ ३६ ॥ स्थिता या केतकी च्छया सुवाच
 मधुरं वचः ॥ तस्या वचनमाकर्ण्य सर्वलोकपितामहः ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं छलोलस्या सुरभिं प्रति ॥ ३७ ॥ लिंगं महाद्भुतं दृष्टं येन व यासं जगन्नयम् ॥
 दर्शनार्थं च तस्यांतं देवैः संप्रेषितोऽस्म्यहम् ॥ ३८ ॥ न दृष्टं मस्तकं तस्य व्यापकस्य महात्मनः ॥ किं वक्ष्येऽहं च देवाभ्ये चिंता मे चाति वर्तते ॥
 ॥ ३९ ॥ लिंगस्य मस्तकं दृष्टं देवानां च नृपा वदेः ॥ ते सर्वे यदि वक्ष्यंति इंद्राद्या देवतागणाः ॥ ४० ॥ ते संति साक्षिणो देवा अस्मिन्नर्थे वद
 त्वरम् ॥ अर्थेऽस्मिन्भव साक्षी त्वं केतक्या सह सुव्रते ॥ ४१ ॥ तद्भवः शिरसा गृह्य ब्रह्मणः परमेश्विनः ॥ केतकीसहिता तत्र सुरभी तद्मानयत् ॥ ४२ ॥
 एवं समागतो ब्रह्मा देवाभ्ये ससुवाच ह ॥ ४३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ लिंगस्य मस्तकं देवा दृष्ट्वानहमद्भुतम् ॥ समीचीनं चाचिंतं च केतकीदल
 संयुतम् ॥ ४४ ॥ विशालं विमलं श्लक्ष्णं प्रसन्नतरमद्भुतम् ॥ रम्यं च रमणीयं च दर्शनीयं महाप्रभम् ॥ ४५ ॥ एतादृशं मया दृष्टं न दृष्टं तद्विना
 क्वचित् ॥ ब्रह्मणो हि वचः श्रुत्वा सुरा विस्मयमाययुः ॥ ४६ ॥ एवं विस्मयपूर्णास्ते इंद्राद्या देवतागणाः ॥ तिष्ठंति तावत्सर्वेशो विष्णुरध्यात्मदीपकः
 ॥ ४७ ॥ पातालादागतः सद्यः सर्वेषामवदत्त्वरम् ॥ तस्याप्यंतो न दृष्टो मे ह्यवलोकनतत्परः ॥ ४८ ॥ विस्मयो मे महाञ्जातः पातालात्परतश्चरन् ॥
 अतलं सुतलं चापि नितलं च रसातलम् ॥ ४९ ॥ तथा गतस्तलं चैव पातालं च तथातलम् ॥ तलतलानि तान्येवं शून्यवद्याद्रिभाव्यते ॥ ५० ॥
 शून्यादपि च शून्यं च तत्सर्वं सुनिरीक्षितम् ॥ न मूलं च न मध्यं च न चांतो ह्यस्य विद्यते ॥ ५१ ॥ लिंगरूपी महादेवो येनेदं धार्यते जगत् ॥
 यस्य प्रसादाद्दुत्पन्ना यूयं च ऋषयस्तथा ॥ ५२ ॥ श्रुत्वा सुराश्च ऋषयस्तस्य वाक्यमपूजयन् ॥ तदा विष्णुरुवाचेदं ब्रह्माणं प्रहसन्निव ॥ ५३ ॥
 दृष्टं हि चेत्त्वया ब्रह्मन्मस्तकं परमार्थतः ॥ साक्षिणः के त्वया तत्र अस्मिन्नर्थे प्रकल्पिताः ॥ ५४ ॥ आकर्ण्य वचनं विष्णोर्ब्रह्मा लोकपिता
 महः ॥ उवाच त्वरितेनैव केतकी सुरभीति च ॥ ५५ ॥ ते देवा मम साक्षित्वे जानीहि परमार्थतः ॥ ब्रह्मणो हि वचः श्रुत्वा सर्वे देवास्त्वरा
 निवताः ॥ ५६ ॥ आह्वानं चाक्रिरे तस्याः सुरभ्याश्च तथा सह ॥ आगते तत्क्षणादेव कार्पाथं ब्रह्मणस्तदा ॥ ५७ ॥ इंद्राद्यैश्च तदा देवैरुक्ता च
 सुरभी ततः ॥ उवाच केतकीसाह्यं दृष्टो वै ब्रह्मणा सुराः ॥ ५८ ॥ लिंगस्य मस्तको देवाः केतकीदलपूजितः ॥ तदा नभोगता वाणी सर्वेषां

श्रुवतामभूत् ॥ ५१ ॥ सुरभ्या चैव यत्प्रोक्तं केतक्या च तथा सुराः ॥ तन्मृषोक्तं च जानीध्वं न दृष्टो ह्यस्य मस्तकः ॥ ६० ॥ तदा सर्वेऽथ
 विबुधाः सेंद्रा वै विष्णुना सह ॥ शेषुश्च सुरभीं रोषान्मृषावादनतत्पराम् ॥ ६१ ॥ सुवेनोक्तं त्वयाद्यैवमनृतं च तथा शुभे ॥ अपवित्रं सुखं तेऽस्तु
 सर्वधर्मबहिष्कृतम् ॥ ६२ ॥ सुगंधकेतकी चापि अयोग्या त्वं शिवाचने ॥ भविष्यसि न संदेहो अनुता चैव भामिनि ॥ ६३ ॥ तदा नभो
 गता वाणी ब्रह्माणं च शशाप वै ॥ मृषोक्तं च त्वया मंदं किमर्थं बालिशेन हि ॥ ६४ ॥ भृशुणा ऋषिभिः साकं तथैव च पुरोधसा ॥ तस्माद्भूयं
 न पूज्याश्च भवेयुः कुशभागिनः ॥ ६५ ॥ ऋषयोऽपि च धर्मिष्ठस्तत्त्ववाक्यबहिष्कृताः ॥ विवादिनिरता मूढा अतत्त्वज्ञाः समत्सराः ॥ ६६ ॥
 याचकाश्चावदान्याश्च नित्यं स्वज्ञानवातकाः ॥ आत्मसंभाविताः स्तब्धाः परस्परविनिन्दकाः ॥ ६७ ॥ एवं शसाश्च मुनयो ब्रह्माद्या देवतास्तथा ॥
 शिवेन शसास्ते सर्वे लिंगं शरणमाययुः ॥ ६८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे
 श्रीशिवलिङ्गमाहात्म्ये ब्रह्मादिशापवृत्तान्तवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ७ ॥ लोमशा उवाच ॥ तदा च ते सुराः सर्वे ऋषयो
 पि भयान्विताः ॥ ईडिरे लिंगमेशं च ब्रह्माद्या ज्ञानविह्वलाः ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ त्वं लिंगरूपी तु महाप्रभावो वेदांतवेद्योसि महात्म
 रूपी ॥ येनैव सर्वे जगदात्ममूलं कृतं सदानंदपरेण नित्यम् ॥ २ ॥ त्वं साक्षी सर्वलोकानां हर्ता त्वं च विचक्षणः ॥ रक्षणोसि महादेव
 भैरवोसि जगत्पते ॥ ३ ॥ त्वया लिंगस्वरूपेण व्याप्तमेतज्जगत्रयम् ॥ क्षुद्राश्चैव वयं नाथ मायामोहितचेतसः ॥ ४ ॥ अहं सुराऽसुराः सर्वे
 यक्षगंधर्वाक्षसाः ॥ पद्मगाश्च पिशाचाश्च तथा विद्याधरा ह्यमी ॥ ५ ॥ त्वंहि विश्वसृजां स्रष्टा त्वं हि देवो जगत्पतिः ॥ कर्ता त्वं भुवनस्या
 स्य त्वं हर्ता पुरुषः परः ॥ ६ ॥ आह्यस्माकं महादेव देवदेव नमोऽस्तु ते ॥ एवं स्तुतो हि वै धात्रा लिंगरूपी माहेश्वरः ॥ ७ ॥ ऋषयः
 स्तोतुकामास्ते माहेश्वरमकल्मषम् ॥ अस्तुवन्गीर्भिरज्याभिः श्रुतिगीताभिराहताः ॥ ८ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ अज्ञानिनो वयं कामान्न विंदा
 मोऽस्य संस्थितिम् ॥ त्वं ह्यात्मा परमात्मा च प्रकृतिस्त्वं विभाविनी ॥ ९ ॥ त्वमेव माता च पिता त्वमेव त्वमेव बहुश्च सखा त्वमेव ॥ त्वमी
 श्वरो देवदेविकरूपो महानुभावैः परिचिंत्यमानः ॥ १० ॥ त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिवैधसाम् ॥ सर्वं भवति परस्मात्त्वत्समात्सर्वोऽसि
 नित्यदा ॥ ११ ॥ परस्माच्च संभवत्येतत्समाच्छंभुरिति प्रभुः ॥ १२ ॥ त्वत्पादपंकजं प्राप्ता वयं सर्वे सुरादयः ॥ ऋषयो देवगंधर्वा विद्याधर
 महोरगाः ॥ १३ ॥ तस्माच्च कृपया शंभो पाह्यस्माञ्जगतः पते ॥ १४ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ श्रुणुध्वं तु वचो मेऽद्य क्रियतां च

त्वरान्वितैः ॥ विष्णुं सर्वं प्रार्थयंतु त्वरितेन तपोधनाः ॥ १५ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शंकरस्य महात्मनः ॥ विष्णुं सर्वं नमस्कृत्य
 ईदरे च तदा सुराः ॥ १६ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ विद्याधराः सुरगणा ऋषयश्च सर्वे ज्ञातास्तव्याद्य सकला जगदेकबंधो ॥ तद्वत्कृपाकर
 जनान्परिपालयद्य त्रैलोक्यनाथ जगदीशः जगन्निवास ॥ १७ ॥ प्रहस्य भगवान्विष्णुरुवाचेदं वचस्तदा ॥ दैत्यैः प्रपीडिता यूयं रक्षिताश्च
 पुरा मया ॥ १८ ॥ अद्यैव भयमुत्पन्नं लिंगादस्माच्चिरंतनम् ॥ न शक्यते मया ज्ञातुमस्माद्धिगभयात्सुराः ॥ १९ ॥ अच्युतेनैवमुक्तास्ते देवा
 श्चिंतान्विताभवन्त॥तदा नभोगता वाणी उवाचाश्वस्य वै सुरान् ॥२०॥ एतद्धिगं संवृणुष्व पूजनाय जनार्दन॥पिंडीभूत्वा महाबाहो रक्षस्व सचराचरम् ॥
 तथेति मत्वा भगवान्वीरभद्रोऽभ्यपूजयत् ॥ २१ ॥ ब्रह्मादिभिः सुरगणैः सहितैस्तदानीं संपूजितः शिवविधानरतो महात्मा ॥ स वीरभद्रः शशिश्ने
 खरोऽसौ शिवप्रियो रुद्रसमद्विलोक्यम् ॥ २२ ॥ लिगस्यार्चनयुक्तोऽसौ वीरभद्रोऽभवत्तदा ॥ तद्रूपस्यैव लिगस्य येन सर्वमिदं जगत् ॥ २३ ॥
 उद्भ्राति स्थितिमाप्नोति तथा विलयमेति च ॥ तद्धिगं लिगमित्याहुर्लयनात्तत्त्ववित्तमाः ॥ २४ ॥ ब्रह्माण्डगोलैकैर्व्याप्तं तथा रुद्राक्षभूषितम् ॥
 तथा लिगं महज्जातं सर्वेषां दुरतिक्रमम् ॥ २५ ॥ तदा सर्वेऽथ विबुधा ऋषयो वै महाप्रभाः ॥ तुष्टुश्च महालिगं वेदवादैः पृथक्पृथक् ॥ २६ ॥
 अणोरणीयास्त्वं देव तथा त्वं महतो महान् ॥ तस्मात्त्वया विधातव्यं सर्वेषां लिगपूजनम् ॥ २७ ॥ तदानीमेव सर्वेण लिगं च बहुशः कृतम् ॥
 सत्ये ब्रह्मेश्वरं लिगं वैकुण्ठे च सदाशिवः ॥ २८ ॥ अमरावत्यां सुप्रतिष्ठममरेश्वरसंज्ञकम् ॥ वरुणेश्वरं च वारुण्यां यात्यां कालेश्वरं प्रभुम् ॥ २९ ॥
 नैऋतेश्वरं च नैऋत्यां वायव्यां पावनेश्वरम् ॥ केदारं मृत्युलोके च तथैव अमरेश्वरम् ॥ ३० ॥ ओंकारं नर्मदायां च महाकालं तथैव च ॥ काश्यां
 विश्वेश्वरं देवं प्रयागे ललितेश्वरम् ॥ ३१ ॥ त्रियम्बकं ब्रह्मगिरौ कलौ भद्रेश्वरं तथा ॥ द्राक्षारामेश्वरं लिगं गंगासागरसंगमे ॥ ३२ ॥ सौराष्ट्रे च
 तथा लिगं सोमेश्वरमिति स्मृतम् ॥ तथा सर्वेश्वरं विन्ध्ये श्रीशैले शिखरेश्वरम् ॥ कान्त्यामच्छालनाथं च सिंहनाथं च सिंगले ॥ ३३ ॥ विरूपाक्षं
 तथा लिगं कोटिशङ्करमेव च ॥ त्रिपुरान्तकं भीमेशममरेश्वरमेव च ॥ ३४ ॥ भोगेश्वरं च पात्राले हाटकेश्वरमेव च ॥ एवमादीन्पुन्यनेकानि लिगानि भुव
 नत्रये ॥ स्थापितानि तदा देवैर्विश्वोपकृतिहेतवे ॥ ३५ ॥ लिगेशैश्च तथा सर्वैः पूर्णमासीब्जगन्नयम् ॥ तथा च वीरभद्रांशाः पूजार्थममरैः कृताः ॥
 ॥ ३६ ॥ तत्र विशतिसंस्कारारस्तेषामष्टाधिकामवन् ॥ कथिताः शंकरेणैव लिगस्याचनसूचकाः ॥ ३७ ॥ संति रुद्रेण कथिताः शिवधर्मैः सना

तनाः ॥ वीरभद्रो यथा रुद्रस्तथान्ये गुरवः स्मृताः ॥ ३८ ॥ गुरोर्जाताश्च गुरवो विख्याता भुवनत्रये ॥ लिंगस्य महिमानं तु नन्दी जानाति तत्त्व
तः ॥ ३९ ॥ तथा स्कन्दो हि भगवानन्ये ते नामधारकाः ॥ यथोक्ताः शिवधर्मा हि नन्दिना परिकीर्त्तिताः ॥ ४० ॥ शैलदेन महाभागा विचित्रा
लिंगधारकाः ॥ शवस्योपरि लिंगं च ध्रियते च पुरातनैः ॥ ४१ ॥ लिंगेन सह पञ्चत्वं लिंगेन सह जिवितम् ॥ एते धर्माः सुप्रतिष्ठाः शैलदेन
प्रतिष्ठिताः ॥ ४२ ॥ धर्मः पाशुपतः श्रेष्ठः स्कन्देन प्रतिपालितः ॥ ४३ ॥ शुद्धा पञ्चाक्षरी विद्या प्रासादी तदनन्तरम् ॥ षडक्षरी तथा विद्या प्रासादस्य
च दीपिका ॥ ४४ ॥ स्कन्दतात्समनुप्राप्तमगस्त्येन महात्मना ॥ पश्चादाचार्यभेदेन ज्ञानमा बहवोऽभवन् ॥ ४५ ॥ किं तु वै बहुनोक्तेन शिवैर्इत्यक्षरद्व
यम् ॥ उच्चारयति ये नित्यं ते रुद्रा नात्र संशयः ॥ ४६ ॥ सतां मार्गं पुरस्कृत्य ये सर्वे ते पुरांतकाः ॥ वीरा माहेश्वरा ज्ञेयाः पापक्षयकरा नृणाम् ॥ ४७ ॥
प्रसंगेनानुषंगेण श्रद्धया च यदृच्छया ॥ शिवभक्तिं प्रकुर्वन्ति ये वै ते याति सद्गतिम् ॥ ४८ ॥ शृणुध्वं कथयामीह इतिहासं पुरातनम् ॥ कृतं
शिवालये यच्च पतंग्या मार्जनं पुरा ॥ ४९ ॥ आगता भक्षणार्थं हि नैवेद्यं केन चार्पितम् ॥ मार्जनं रजसस्तस्याः पक्षाभ्यामभवत्पुरा ॥ ५० ॥
तेन कर्मविपाकेन उत्तमं स्वर्गमागता ॥ मुक्ता स्वर्गमुखं चोद्यं पुनः संसारमागता ॥ ५१ ॥ काशिराजसुता जाता सुन्दरीनाम विश्रुता ॥ पूर्वा
भ्यासाच्च कल्याणी बभूव परमा सती ॥ ५२ ॥ उषस्युषसि तन्वंगी शिवद्वाररता सदा ॥ संमार्जनं च कुरुते भक्त्या परमया युता ॥ ५३ ॥ स्वयं
मेव तदा देवी सुन्दरी राजकन्यका ॥ तथाभूतां च तां दृष्ट्वा ऋषिरुदालकोऽब्रवीत् ॥ ५४ ॥ सुकुमारी सती बाले स्वयमेव कथं श्रुभे ॥ संमार्जनं
च कुरुषे कन्यके त्वं शुचिरिभते ॥ ५५ ॥ दासी दास्यश्च बहवः संति देवि तवाप्रतः ॥ तवाज्ञया करिष्यन्ति सर्वं संमार्जनादिकम् ॥ ५६ ॥
ऋषरतद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्येदमुवाच ह ॥ ५७ ॥ शिवसेवां प्रकुर्वाणाः शिवभक्तिपुरस्कृताः ॥ ये नराश्चैव नार्यश्च शिवलोकं व्रजन्ति वै ॥ ५८ ॥
संमार्जनं च पाणिभ्यां पद्भ्यां यानं शिवालये ॥ तस्मान्मया च क्रियते संमार्जनमतंद्रितम् ॥ ५९ ॥ अन्यत्किञ्चिन्न जानामि एकं संमार्जनं विना ॥
ऋषिस्तद्वचनं श्रुत्वा मनसा च विमुश्य हि ॥ ६० ॥ अनया किं कृतं पूर्वं केयं कस्य प्रसादतः ॥ तदा ज्ञातं च ऋषिणा तत्सर्वं ज्ञानचक्षुषा ॥
विस्मयेन समाविष्टस्त्वृष्णीभूतोऽभवत्तदा ॥ ६१ ॥ सविस्मयोऽभूदथ तद्विदित्वा उदालको ज्ञानवतां वारिष्ठः ॥ शिवप्रभावं मनसा विचिन्त्य ज्ञाना
त्परं बोधमवाप शान्तः ॥ ६२ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ७ ॥

॥ लोमश उवाच ॥ १ ॥ तस्करोऽपि पुरा ब्रह्मन्सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ ब्रह्मघोऽसौ सुरापश्च सुवर्णस्य च तस्करः ॥ १ ॥ लंपटो
 हि महापाप उत्तमस्त्रीषु सर्वदा ॥ द्यूतकारी सदा मंदः कितवैः सह संगतः ॥ २ ॥ एकदा क्रीडता तेन हारितं द्यूतमद्भुतम् ॥ कित
 वैर्मर्द्यमानो हि तदा नोवाच किञ्चन ॥ ३ ॥ पीडितोऽप्यभवन्नूर्णां तैरुक्तः पापकृतमः ॥ द्यूते त्वया च तद्भव्यं हारितं किं प्रयच्छसि ॥
 ॥ ४ ॥ नो वा तत्कथ्यतां शीघ्रं याथातथ्येन दुर्मते ॥ यद्धारितं प्रयच्छामि राजावित्यब्रवीच्च सः ॥ ५ ॥ तैर्मुक्तस्तेन वाक्येन गतास्ते कित
 वादयः ॥ तदा निशीथसमये गतोऽसौ शिवमदिरम् ॥ ६ ॥ शिरोधिरुह्य शम्भोश्च घण्टामादात्सुद्यतः ॥ तावत्कैलासशिखरे शंभुः
 प्रोवाच क्रिकरान् ॥ ७ ॥ अनेन यत्कृतं चाद्य सर्वेषामधिकं भुवि ॥ सर्वेषामेव भक्तानां वरिष्ठोऽयं च मत्प्रियः ॥ ८ ॥ इति प्रोक्तान
 यामास वीरभद्रादिभिर्गणैः ॥ ते सर्वे त्वरिता जग्मुः कैलासाच्छिववह्मभात् ॥ ९ ॥ सर्वेऽडमरुनादेन नादितं भुवनत्रयम् ॥ तान्दृष्ट्वा सहस्रो
 तीर्य तस्करोसौ दुरात्मवान् ॥ लिंगस्य मस्तकात्सद्यः पलायनपरोऽभवत् ॥ १० ॥ पलायमानं तं दृष्ट्वा वीरभद्रः समाह्वयत् ॥ ११ ॥
 कस्माद्भिषेधि रे मन्द देवदेवो महेश्वरः ॥ प्रसन्नस्तव जातोद्य उदारचारितो ह्यसौ ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वा तं विमाने च कृत्वा कैलासमाययौ ॥
 पार्षदो हि कृतस्तेन तस्करो हि महात्मना ॥ १३ ॥ तस्माद्भव्या शिवे भक्तिः सर्वेषामपि देहिनाम् ॥ पशवोऽपि हि पूज्याः स्युः किं पुनर्मानवा
 भुवि ॥ १४ ॥ ये तार्किकास्तर्कपरास्तथा मीमांसकाश्च ये ॥ अन्योन्यवादिनश्चान्ये चान्ये वात्मवितर्ककाः ॥ १५ ॥ एकवाक्यं न कुर्वति शिवाचं
 नबहिष्कृताः ॥ तर्को हि क्रियते यैश्च ते सर्वे किं शिवं विना ॥ १६ ॥ तथा किं बहुनोक्तेन सर्वेऽपि स्थिरजंगमाः ॥ प्राणिनोऽपि हि जायंते केवलं
 लिंगधारिणः ॥ १७ ॥ पिण्डीयुक्तं यथा लिंगं स्थापितं च यथाऽभवत् ॥ तथा नरा लिंगयुक्ताः पिण्डीभूतास्तथा स्त्रियः ॥ १८ ॥ शिवश्चक्रियुतं
 सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ तं शिवं मौढ्यतस्त्यक्त्वा मूढश्चान्यं भजति ये ॥ १९ ॥ धर्मप्राप्त्यातिकं तुच्छं नश्वरं क्षणभंगुरम् ॥ यो विष्णुः स शिवो ज्ञेयो
 यः शिवो विष्णुरेव सः ॥ २० ॥ पीठिका विष्णुरूपं स्याद्लिंगरूपी महेश्वरः ॥ तस्माद्लिंगार्चनं श्रेष्ठं सर्वेषामपि वै द्विजाः ॥ २१ ॥ ब्रह्मा मणि
 मयं लिंगं पूजयत्यनिशं शुभम् ॥ इन्द्रो रत्नमयं लिंगं चन्द्रो मुक्तामयं तथा ॥ २२ ॥ भास्तुताम्रमयं लिंगं पूजयत्यनिशं शुभम् ॥ रौक्यं लिंगं
 कुबेरश्च पार्शी चारक्तमेव च ॥ २३ ॥ यमो नीलमयं लिंगं राजतं नैर्ऋतस्तथा ॥ काश्मीरं पवनो लिंगमर्चयत्यनिशं विभोः ॥ २४ ॥ एवं ते

लिङिताः सर्वे लोकपालाः सवासवाः ॥ तथा सर्वेऽपि पाताले गंधर्वाः किनरैः सह ॥ २६ ॥ दैत्यानां वैष्णवाः केचित्प्रह्लादप्रभृथा द्विजाः ॥ तथाहि
 राक्षसानां च विभीषणपुरोगमाः ॥ २६ ॥ बलिश्च नमुचिश्चैव हिरण्यकशिपुस्तथा ॥ वृषपर्वा वृषश्चैव संद्रादो बाण एव च ॥ २७ ॥ एते चान्ये
 च बहवः शिष्याः शुक्रस्य भीमतः ॥ एवं शिवार्चनरताः सर्वे ते दैत्यदानवाः ॥ २८ ॥ राक्षसा एव ते सर्वे शिष्यभृजान्विताः सदा ॥ हेतिः प्रहेतिः संया
 तिविषसः प्रधसस्तथा ॥ २९ ॥ विद्युज्जिह्वस्तीक्ष्णदंष्ट्रो धृन्नाक्षो भीमविक्रमः ॥ माली चैव सुमाली च माल्यवानतिभीषणः ॥ ३० ॥ विद्युत्केश
 स्तडिज्जिह्वो रावणश्च महाबलः ॥ कुंभकर्णो दुराधर्षो वेणदर्शी प्रतापवान् ॥ ३१ ॥ एते हि राक्षसाः श्रेष्ठाः शिवार्चनरताः सदा ॥ लिङ्गमभ्यर्च्य च
 सदा सिद्धिं प्राप्ताः पुरा तु ते ॥ ३२ ॥ रावणेन तपस्तप्तं सर्वेषामपि दुःसहम् ॥ तपोधिपो महादेवस्ततोष च तदा भृशम् ॥ ३३ ॥ वरान्प्राप
 च्छत तदा सर्वेषामपि दुर्लभान् ॥ ज्ञानं विज्ञानसहितं लब्धं तेन सदाशिवात् ॥ ३४ ॥ अजेयत्वं च संग्रामे द्रैशुण्यं शिरसामपि ॥ पंचवक्रो महा
 देवो दशवक्रोऽथ रावणः ॥ ३५ ॥ देवानृषीन्पितृश्वैव निर्जित्य तपसा विभुः ॥ महेशस्य प्रसादाच्च सर्वेषामधिकोऽभवत् ॥ ३६ ॥ राजा त्रिकूटा
 धिपतिर्महेशेन कृतो महान् ॥ सर्वेषां राक्षसानां च परमासनमास्थितः ॥ ३७ ॥ तपस्विनां परीक्षायै यदृषीणां विहिंसनम् ॥ कृतं तेन तदा विप्रा
 रावणेन तपस्विना ॥ ३८ ॥ अजेयो हि महाञ्जतो रावणो लोकरावणः ॥ सृष्टयंतरं कृतं येन प्रसादाच्छुंकरस्य च ॥ ३९ ॥ लोकपाला जिता
 स्तेन प्रतापेन तपस्विना ॥ ब्रह्मापि विजितो येन तपसा परमेण हि ॥ ४० ॥ अमृतांशुकरो भूत्वा जितो येन शशी द्विजाः ॥ दाहकत्वाज्जितो
 बह्निरीशः कैलासतोलनात् ॥ ४१ ॥ ऐश्वर्येण जितश्चेन्द्रो विष्णुः सर्वगतस्तथा ॥ लिङ्गार्चनप्रसादेन त्रैलोक्यं च वशीकृतम् ॥ ४२ ॥ तदा सर्वे
 सुरगणा ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ मेरुपृष्ठं समासाद्य सुभ्रं चक्रिरे तदा ॥ ४३ ॥ पीडिताः स्मो रावणेन तपसा दुष्करेण वै ॥ गोकर्णार्य्ये गिरौ
 देवाः श्रूयतां परमाद्भुतम् ॥ ४४ ॥ साक्षाह्निगार्चनं येन कृतमस्ति महात्मना ॥ ज्ञानज्ञेयं ज्ञानगम्यं यद्वत्परममद्भुतम् ॥ तत्कृतं रावणेनैव सर्वेषां दुर
 तिक्रमम् ॥ ४५ ॥ वैराग्यं परमास्थाय औदार्यं च ततोऽधिकम् ॥ तेनैव ममता त्यक्त्वा रावणेन महात्मना ॥ ४६ ॥ संवत्सरसहस्राच्च स्वशिरो हि
 महाभुजः ॥ कृत्वा करेण लिङ्गस्य पूजनार्थं समर्पयत् ॥ ४७ ॥ रावणस्य कबंधं च तदग्रे च समीपतः ॥ योगधारणया युक्तं परमेण समाधिना ॥ ४८ ॥

१ दैत्यानां मध्ये इति श्लोकः । ते वैष्णवा अपि प्रह्लादाद्याः शिवलिङ्गं पूजयन्तेव—विभीषणादिसाहचर्येण चैतत्सुसम्प्रवर्णयते । लिङ्गपूजने पिण्डकारूपेण विष्णोरपि पूजनस्य सहजसिद्धत्वात् । अतो न वैष्णवानां शिव
 लिङ्गपूजनपरम्परात्सुखत्वमुचितमित्याद्युक्तैराप्रत्यक्षतैर्वैष्णवैः सायु मनसि विचारणीयम् ।

लिंगे लयं समाधाय कथापि कलया स्थितम् ॥ अन्याच्छिरो विवृश्र्वैवंतेनापि शिवपूजनम् ॥ कृतं नैवान्यमुनिना तथा चैवापरेण हि ॥ ४९ ॥ एवं
शिरास्थेव बहूनि तेन समर्पितान्येव शिवार्चनार्थे ॥ भूत्वा कबंधो हि पुनः पुनश्च तदा शिवोऽसौ वरदो बभूव ॥ ५० ॥ मया विनासुरस्तत्र पिंडीध
तेन वै पुरा ॥ वरान्वरय पौलस्त्य यथेष्टं तान्ददाम्यहम् ॥ ५१ ॥ रावणेन तदा चोक्तः शिवः परममंगलः ॥ यदि प्रसन्नो भगवन्देयो मे वर उत्तमः
॥ ५२ ॥ न कामयेऽन्यं च वरमाश्रये त्वत्पदंजुजम् ॥ यथा तथा प्रदातव्यं यद्यस्ति च कृपा मयि ॥ ५३ ॥ तदा सदाशिवेनोक्तो रावणो लोकरा
वणः ॥ मत्प्रसादाच्च सर्वं त्वं प्राप्स्यसे मनसेप्सितम् ॥ ५४ ॥ एवं प्राप्तं शिवात्सर्वं रावणेन सुरेश्वराः ॥ तस्मात्सर्वैर्भवाद्भिश्च तपसा परमेण हि ॥ ५५ ॥
विजेतव्यो रावणोयमिति मे मनसि स्थितम् ॥ अच्युतस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्माद्या देवतागणाः ॥ ५६ ॥ चिंतामापेदिरे सर्वे चिरंते विषयान्विताः ॥
ब्रह्मापि चंद्रियप्रस्तः सुतां रमितुमुद्यतः ॥ ५७ ॥ इंद्रो हि जारभावाच्च चंद्रो हि शुरुत्तपगः ॥ यमः कर्दयभावाच्च चंचलत्वात्सदागतिः ॥ ५८ ॥
पावकः सर्वभक्षित्वात्थान्ये देवतागणाः ॥ अशक्ता रावणं जेतुं तपसा च विजुंभितम् ॥ ५९ ॥ शैलादो हि महतेजा गणश्रेष्ठः पुरातनः ॥ बुद्धिं
माज्ञीतिनिपुणो महाबलपराक्रमी ॥ ६० ॥ शिवप्रियो रुद्ररूपी महात्मा ह्युवाच सर्वानथ चंद्रमुल्बान् ॥ कस्माद्ययं संभ्रमादागताश्च एतत्सर्वं
कथ्यतां विस्तरेण ॥ ६१ ॥ नदिना च तदा सर्वे पृष्टाः प्रोचुस्त्वरान्विताः ॥ ६२ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ रावणेन वयं सर्वे निर्जिता मुनिभिः सह ॥
प्रसादयितुमायाताः शिवं लोकेश्वरेश्वरम् ॥ ६३ ॥ प्रहस्य भगवान्ब्रदी ब्रह्माणं वै ह्युवाच ह ॥ क यूयं क शिवः शंभुस्तपसा परमेण हि ॥ द्रष्टव्यो
हृदि मध्यस्थः सोऽद्य द्रष्टुं न पार्यते ॥ ६४ ॥ यावद्वावा ह्यनेकाश्च इंद्रियार्थास्तथैव च ॥ यावच्च ममताभावस्तावदीशो हि दुर्लभः ॥ ६५ ॥ जितेंद्रि
याणां शांतानां तत्रेष्टानां महात्मनाम् ॥ सुलभो लिंगरूपी स्याद्भवतां हि सुदुर्लभः ॥ ६६ ॥ तदा ब्रह्माद्यो देवा ऋषयश्च विपश्चितः ॥ प्रणम्य
नदिनं प्राहुः कस्मात्त्वं वानराननः ॥ तत्सर्वं कथयान्यं च रावणस्य तपोबलम् ॥ ६७ ॥ ॥ नंदीश्वर उवाच ॥ ॥ कुबेरोऽधिकृतस्तेन शंकरेण महा
त्मना ॥ धनानामाधिपत्ये च तं द्रष्टुं रावणोऽत्र वै ॥ ६८ ॥ आगच्छत्व्वरया युक्तः समारुह्य स्ववाहनम् ॥ मां दृष्ट्वा चाब्रवीच्छुद्धः कुबेरो ह्यत्र अगतः
॥ ६९ ॥ त्वया दृष्टोऽथ वात्रासौ कथ्यतामविलंबितम् ॥ किं कार्यं धनदेनाद्य इति पृष्टो मया हि सः ॥ ७० ॥ तदोवाच महतेजा रावणो लोकरा
वणः ॥ मध्यश्रद्धान्वितो भूत्वा विषयात्मा सुदुर्मदः ॥ ७१ ॥ शिक्षापयितुमारब्धो मैवं कार्यमिति प्रभो ॥ यथाहं च श्रिया युक्त आब्धोऽहं बलवान
हम् ॥ तथा त्वं भव रे मूढ मा मूढत्वमुपाजय ॥ ७२ ॥ अहं मूढः कृतस्तेन कुबेरेण महात्मना ॥ मया निराकृतो रोषात्तपस्तेपे स गुह्यकः ॥ ७३ ॥

कुन्जरः स हि नंदिक्मिमागतस्तव मंदिरम् ॥ दीयतां च कुबेरोद्य नात्र कार्या विचारणा ॥ ७४ ॥ रावणस्य वचः श्रुत्वा ह्यवोचं त्वरितोऽप्यहम् ॥
 र्तिगकोसि महाभाग त्वमहं च तथाविधः ॥ ७५ ॥ उभयाः समतां ज्ञात्वा वृथा जल्पसि दुर्मते ॥ यथोक्तः स त्वादीन्मां वदनार्थं बलं हतः ॥
 ॥ ७६ ॥ यथा भवद्भिः पृष्टोऽहं वदनार्थं महार्षिभिः ॥ पुरावृत्तं मया प्रोक्तं शिवान्नविधेः फलम् ॥ शिवेन दत्तं साहस्यं न गृहीतं मया तदा ॥ ७७ ॥
 याचितं च मया शंभोर्वदनं वानरस्य च ॥ शिवेन कृपया दत्तं मम कारुण्यशालिना ॥ ७८ ॥ निराभिमानिनो ये च निर्दया निष्परिश्रहाः ॥
 शंभोः प्रियारुते विज्ञेया ह्यन्ये शिववहिष्कृताः ॥ ७९ ॥ तथावदन्मया सार्द्धं रावणस्तपसो बलात् ॥ मया च याचितान्येव दश वक्राणि धीमता ॥ ८० ॥
 उपहासकरं वाक्यं पीलस्यस्य तदा सुराः ॥ मया तदा हि शतोऽसौ रावणो लोकरावणः ॥ ८१ ॥ ईदृशान्येव वक्राणि येषां वै संभवंति हि ॥ तैः समेतो
 यदा कंऽपि नरवर्यो महातपाः ॥ मां पुरस्कृत्य सहसा हनिष्यति न संशयः ॥ ८२ ॥ एवं शतो मया ब्रह्मनावणो लोकरावणः ॥ अर्चितं केवलं
 र्तिगं विना तेन महात्मना ॥ ८३ ॥ पीठिकारूपसंस्थेन विना तेन सुरोत्तमाः ॥ विष्णुना हि महाभागारत्तस्मात्सर्वं विधास्यति ॥ ८४ ॥ देवदेवो
 महादेवो विष्णुरूपी महेश्वरः ॥ सर्वे यूयं प्रार्थयंतु विष्णुं सर्वशुहाशयम् ॥ ८५ ॥ अहं हि सर्वदेवानां पुरोवर्ती भवाभ्यतः ॥ ते सर्वे नंदिनो वाक्यं
 श्रुत्वा मुदितमानसाः ॥ वेकुंठमागता गीर्भिविष्णुं स्तोतुं प्रचक्रिरे ॥ ८६ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ ॥ नमो भगवते तुभ्यं देवदेव जगत्पते ॥
 त्वदाधारमिदं सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ ८७ ॥ एतद्धिगं त्वया विष्णो धृतं वै पिण्डिरूपिणा ॥ महाविष्णुस्वरूपेण यातितो मधुकैटभो ॥ ८८ ॥
 तथा कमठरूपेण धृतो वै मंदराचलः ॥ वराहरूपप्रास्थाय हिरण्यक्षो हतस्त्वया ॥ ८९ ॥ हिरण्यकशिपुर्दत्तो हतो नृहरिरूपिणा ॥
 त्वया चैव बलिर्बद्धो देव्यो वासनरूपिणा ॥ ९० ॥ भृगुणासनवये भूत्वा कृतवीर्यात्मजो हतः ॥ इतोऽप्यस्मान्महाविष्णो तथैव परिषा
 लय ॥ ९१ ॥ रावणस्य भयादस्मात्त्रातुं भूयोर्हसि त्वरम् ॥ ९२ ॥ एवं संप्रार्थितो देवैर्भगवान्भूतभावनः ॥ उवाच च सुरान्सर्वान्वास्तुदेवो
 जगन्मयः ॥ ९३ ॥ हे देवाः श्रूयतां वाक्यं प्रस्तावसदृशं महत् ॥ शैलादिं च पुरस्कृत्य सर्वे यूयं त्वरान्विताः ॥ अवतारान्पृक्वन्तु वानरीं
 तनुमाश्रिताः ॥ ९४ ॥ अहं हि मानुषो भूत्वा ह्यज्ञानेन समावृतः ॥ संभविष्याम्यप्याध्यायां गृहं दशरथस्य च ॥ ब्रह्मविद्यासहायोस्मि भवतां
 कार्यसिद्धये ॥ ९५ ॥ जनकस्य गृहे साक्षाद्ब्रह्मविद्या जनिष्यति ॥ भक्तो हि रावणः साक्षाच्छिवध्यानपरायणः ॥ ९६ ॥ तपसा महता युक्तो ब्रह्म
 विद्यां यद्वच्छति ॥ तदा मुसाध्या भवति पुरुषो धर्मनिर्जितः ॥ ९७ ॥ एवं संभाष्य भगवान्विष्णुः परममद्भुतः ॥ वाली चेन्द्रशंसंभृतः सुश्रीवो

शुभतः सुतः ॥ ९८ ॥ तथा ब्रह्मांशसंभृतो जाम्बवान्शुशुभ्रः ॥ शिलादतनयो नंदी शिवस्यासुचरः प्रियः ॥ ९९ ॥ यो वै चैकादशो रुद्रो
 हनुमान्समहाकपिः ॥ अवतीर्णः सहायार्थं विष्णोरभिततेजसः ॥ १०० ॥ मूढादयोऽथ कपयस्ते सर्वे सुरसत्तमाः ॥ एवं सर्वे सुरगणा अवतेरुर्वथा
 तथम् ॥ १०१ ॥ तथैव विष्णुरुत्पन्नः कौशल्यानंदवर्द्धनः ॥ विश्वस्य रमणाच्चैव राम इत्युच्यते बुधैः ॥ १०२ ॥ शेषोपि भक्त्या विष्णोश्च
 तपसाऽवातरद्भुवि ॥ १०३ ॥ दोर्दण्डावपि विष्णोश्च अवतीर्णौ प्रतापिनौ ॥ शत्रुघ्नभरताख्यौ च विख्यातौ भुवनत्रये ॥ १०४ ॥ मिथिलधिपतेः
 कन्या या उक्ता ब्रह्मवादिभिः ॥ सा ब्रह्मविद्यावतरत्सुराणां कार्यसिद्धये ॥ सीता जाता लांगलस्य इयं भूमिविकर्षणात् ॥ १०५ ॥ तस्मात्सीतेति
 विख्याता विद्या सान्वीक्षिकी तदा ॥ मिथिलायां समुत्पन्ना मैथिलीत्यभिधीयते ॥ १०६ ॥ जनकस्य कुले जाता विश्रुता जनकात्मजा ॥
 ख्याता वेदवती पूर्वं ब्रह्मविद्याध्वनाशिनी ॥ १०७ ॥ सा दत्ता जनकेनैव विष्णवे परमात्मने ॥ १०८ ॥ तथाथ विद्यया साद्धं देवदेवो जगत्पतिः ॥
 उभे तपसि लीनोऽसौ विष्णुः परममङ्गलः ॥ १०९ ॥ रावणं जेतुकामो वै रामो राजीवलोचनः ॥ अरण्यवासमकरोद्देवानां कार्यसिद्धये ॥
 ॥ ११० ॥ शेषवतारोऽपि महान्तपः परमदुष्करम् ॥ तताप परया शक्त्या देवानां कार्यसिद्धये ॥ १११ ॥ शत्रुघ्नो भरतश्चैव तेपतुः परमं तपः
 ॥ ११२ ॥ ततोऽसौ तपसा युक्तः साद्धं तैर्देवतागणैः ॥ सगणं रावणं रामः षड्भिर्मासैरजीहन्तत् ॥ विष्णुना धातितः शस्त्रैः शिवसाहचर्यमाप्तवान् ॥
 ॥ ११३ ॥ सगणः स पुनः सद्यो बंधुभिः सह सुव्रताः ॥ ११४ ॥ शिवप्रसादात्सकलं द्वैताद्वैतमवाप ह ॥ द्वैताद्वैतविवेकार्थमुषयोप्यत्र
 मोहिताः ॥ तत्सर्वं प्राप्नुवंतीह शिवार्चनरता नराः ॥ ११५ ॥ योऽर्चयति शिवं नित्यं लिंगरूपिणमेव च ॥ स्त्रियो वाप्यथ वा शूद्राः श्रपचा ह्यंत्य
 वासिनः ॥ तं शिवं प्राप्नुवंत्येव सर्वदुःखोपनाशनम् ॥ ११६ ॥ पशवोऽपि परं याताः किं पुनर्मानुषादयः ॥ ११७ ॥ ये द्विजा ब्रह्मचर्येण तपः
 परममास्थिताः ॥ वर्षैरनेकैर्ब्रह्मज्ञानां तेऽपि स्वर्गपरा भवन् ॥ ११८ ॥ ज्योतिष्टोमो वाजपेयो ह्यतिरात्रादयो ह्यमी ॥ यज्ञाः स्वर्गं प्रयच्छन्ति सत्रिणां
 नात्र संशयः ॥ ११९ ॥ तत्र स्वर्गसुखं भुक्त्वा पुण्यक्षयकर्म महत् ॥ पुण्यक्षयेऽपि यज्वानो मन्त्यलोकं पतन्ति वै ॥ १२० ॥ पतितानां च संसारं
 देवाह्वयिः प्रजायते ॥ गुणत्रयमयी विप्रास्तासुतास्तिवह योनिषु ॥ १२१ ॥ यथा सत्त्वं संभवति सत्त्वयुक्तमवं नराः ॥ राजसाश्च तथा ज्ञेयास्ता
 मसाश्चैव ते द्विजाः ॥ १२२ ॥ एवं संसारचक्रेऽस्मिन्धमिता बहवो जनाः ॥ यदच्छया दैवगत्या शिवं संसेवते नरः ॥ १२३ ॥ शिवध्यानप

राणां च नराणां यतचेतसाम् ॥ मायानिरसनं स्वधो भविष्यति न चान्यथा ॥ १२४ ॥ मायानिरसनात्स्वधो नश्यत्येव गुणत्रयम् ॥ यदा
 गुणत्रयातीतो भवतीति स मुक्तिभाक् ॥ १२५ ॥ तस्माच्छिङ्गार्चनं भाव्यं सर्वेषामपि देहिनाम् ॥ लिङ्गरूपी शिवो भूत्वा ज्ञायते सचराचरम् ॥
 ॥ १२६ ॥ पुरा भवद्भिः पृष्टोऽहं लिङ्गरूपी कथं शिवः ॥ तत्सर्वं कथितं विप्रा याथावर्थेन संप्रति ॥ १२७ ॥ कथं गरं भक्षितवाञ्छिवो
 लोकमहेश्वरः ॥ तत्सर्वं श्रूयतां विप्रा र्थावाक्त्वथयामि वः ॥ १२८ ॥ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वर
 खण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे शिवलिङ्गार्चनमाहात्म्यकथने श्रीरामावतारकथावर्णनंनाभाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ७९ ॥ लोकमश्न उवाच ॥
 एकदा तु सभामध्य आस्थितो देवराष्ट्र स्वयम् ॥ लोकपालैः परिवृतो देवैश्च ऋषिभिरत्था ॥ १ ॥ अप्सरोगणसंवीतो गंधर्वैश्च पुर
 स्थितः ॥ उपणीयमानविजयः सिद्धविद्याधरैरपि ॥ २ ॥ तदा शिष्यैः परिवृतो देवराजगुरुः सुधीः ॥ आगतोऽसौ महाभागो बृहस्पति
 रुदारधीः ॥ ३ ॥ तं दृष्ट्वा सहसा देवाः प्रणमुः समुपरिथिताः ॥ इंद्रोपि ददृशे तत्र प्रातं वाचस्पतिं तदा ॥ ४ ॥ नोवाच किंचिद्बुभेधा
 वचो मानपुरःसरम् ॥ नाह्वानं नासनं तस्यैव विसर्जनमेव च ॥ ५ ॥ शक्रं प्रमत्तं ज्ञात्वाथ मदाद्राज्यस्य दुर्मतिम् ॥ तिरोधानमनुप्राप्तो
 बृहस्पती रुपान्वितः ॥ ६ ॥ गते देवगुरो तस्मिन्विमनस्काऽभवन्सुराः ॥ यक्षा नागाः सगंधर्वा ऋषयोऽपि तथा द्विजाः ॥ ७ ॥ गांधर्वस्या
 वसाने तु लब्धसंज्ञो हरिः सुरान् ॥ पप्रच्छ त्वारितनेव क्व गतो हि महातपाः ॥ ८ ॥ तदेव नारदनेक्रः शक्रो देवाधिपस्तथा ॥ त्वया कृता
 ह्यवज्ञा च शुरोर्नास्त्यत्र संशयः ॥ ९ ॥ शुरोर्वज्ञया राज्यं गतं ते बलसूदन ॥ तस्मात्क्षमापनीयोऽसौ सर्वभावेन हि त्वया ॥ १० ॥ एतच्छ्रुत्वा
 वचस्तस्य नारदस्य महात्मनः ॥ आसनात्सहस्रोत्थाय तैः सर्वैः परिवारितः ॥ आगच्छत्वस्या शक्रो शुरोर्गोहमतंद्भितः ॥ ११ ॥ पृष्ट्वा तारां
 प्रणम्याद्गौ क्व गतो हि महातपाः ॥ न जानामीत्युवाचेदं तारा शक्रं निरीक्षती ॥ १२ ॥ तदा चिंतान्वितो भूत्वा शक्रः स्वगृहमब्रजत् ॥ एतस्मि
 न्तरं स्वर्गं ह्यनिष्टान्यद्भुतानि च ॥ १३ ॥ अभवन्सर्वदुःखार्थं शक्रस्य च महात्मनः ॥ पातालस्थेन बलिना ज्ञातं शक्रस्य चेष्टितम् ॥ १४ ॥
 ययो दैत्यैः परिवृतः पातालाद्मरावतीम् ॥ तदा शुद्धमतीवासीदेवानां दानवैः सह ॥ १५ ॥ देवाः पराजिता दैत्यै राज्यं शक्रस्य तत्क्षणात् ॥ संप्राप्तं
 सकलं तस्य मूढस्य च दुरात्मनः ॥ १६ ॥ नीतं सर्वप्रयत्नेन पातालं त्वारितं गताः ॥ शुक्रप्रसादात्ते सर्वे तथा विजयिनोऽभवन् ॥ १७ ॥
 शक्रोऽपि निःशिको जातो देवैरत्यक्तस्ततो भृशम् ॥ देवी तिरोधानगता बभूव कमलेक्षणा ॥ १८ ॥ ऐरावतो महानागस्तथैवोच्चैःश्रवा इयः ॥

एवमादीनि रत्नानि अनेकानि बहून्यपि ॥ नीतानि सहसा दैत्यैर्लोभादसाधुवृत्तिभिः ॥ १९ ॥ पुण्यभांजि च तान्येव पतितानि च सागरे ॥
 तदा स विस्मयाविष्टो बलिहह गुरुं प्रति ॥ २० ॥ देवान्निर्जित्य चारम्भाभिरानीतानि बहूनि च ॥ रत्नानि तु समुद्रेऽथ पतितानि तदद्भुतम् ॥
 २१ ॥ बलेस्तद्वचनं श्रुत्वा उशना प्रत्युवाच तम् ॥ अश्वमेधशतेनैव सुरराज्यं भविष्यति ॥ दीक्षितस्य न संदेहस्तस्माद्भोक्ता स एव च ॥ २२ ॥
 अश्वमेधं विना किंचित्स्वर्गं भोक्तुं न पायते ॥ २३ ॥ गुरोर्वचनमाज्ञाय तूष्णींभूतो बलिस्ततः ॥ बभूव दैवैः साह्यं च यथोचितमकारयत् ॥ २४ ॥
 इन्द्रोऽपि शोच्यतां प्राप्नो जगाम परमोष्ठिनम् ॥ विज्ञापयामास तथा सर्वं राज्यभयादिकम् ॥ २५ ॥ शक्रस्य वचनं श्रुत्वा परमोष्ठी उवाच ह ॥
 २६ ॥ संमिलित्वा सुरान्सर्वास्त्वया साकं त्वरान्विताः ॥ आराधनाथं गच्छामो विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥ २७ ॥ तथेति गत्वा ते सर्वे शक्राद्या
 लोकपालकाः ॥ ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य तटं क्षीरार्णवस्य च ॥ प्राप्योपविश्य ते सर्वे हरिं स्तोतुं प्रचक्रसुः ॥ २८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ देवदेव
 जगन्नाथ सुरासुरनमस्कृत ॥ पुण्यश्लोकव्ययानंतं परमात्मब्रह्मोऽस्तु ते ॥ २९ ॥ यज्ञोऽसि यज्ञरूपोऽसि यज्ञांगोऽसि रमापते ॥ ततोऽद्य कृपया
 विष्णो देवानां वरदो भव ॥ ३० ॥ गुरोरेवज्ञया चाद्य श्रष्टराज्यः शतक्रतुः ॥ जांतः सुरर्षिभिः साकं तस्मादेनं समुद्धर ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीभगवा
 नुवाच ॥ ॥ गुरोरेवज्ञया सर्वं नश्यतीति किमद्भुतम् ॥ ये पापिनो ह्यार्थर्षिष्ठाः केवलं विषयात्मकाः ॥ पितरौ नित्दितौ वैश्व निर्दवास्ते न
 संशयः ॥ ३२ ॥ अनेन यत्कृतं ब्रह्मन्सर्वस्तत्फलमागतम् ॥ कर्मणा चारस्य शक्रस्य सर्वेषां संकटागमः ॥ ३३ ॥ विपरीतो यदा कालः पुरुषस्य
 भवेत्तदा ॥ भूतमैत्रीं प्रकुर्वति सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ ३४ ॥ तेन वै कारणेनैद् मदीयं वचनं कुरु ॥ कार्यहेतोस्त्वया कार्या दैत्यैः सह समागमः ॥
 ३५ ॥ एवं भगवतादिष्टः शक्रः परमबुद्धिमान् ॥ अमरावतीं ययौ हित्वा सुतलं दैवतैः सह ॥ ३६ ॥ इन्द्रं समागतं श्रुत्वा इन्द्रसेनो रूषान्वितः ॥
 बभूव सह सैन्येन हंतुकामः पुरंदरम् ॥ ३७ ॥ नारदेन तदा दैत्या बलिश्च बलिनां वरः ॥ निवारितस्तद्वधाच्च वाक्पथैरुच्चावचैस्तथा ॥ ३८ ॥
 ऋषरत्तस्यैव वचनात्पुत्रकमन्धुर्बलिस्तदा ॥ बभूव सह सैन्येन आगतो हि शतक्रतुः ॥ ३९ ॥ इन्द्रसेनेन दृष्टोऽसौ लोकपालैः समावृतः ॥
 उवाच त्वरया युक्तः प्रहसन्निव दैत्यराट् ॥ ४० ॥ कस्मादिहागतः शक्र सुतलं प्रति कथ्यताम् ॥ तस्यैतद्वचनं श्रुत्वा स्मयमान उवाच
 तम् ॥ ४१ ॥ कथं कश्यपदायादा यूयं सर्वे तथैव च ॥ यथा कथं तथा यूयं विप्रहो हि निरर्थकः ॥ ४२ ॥ मम राज्यं क्षणेनैव नीतं
 दैववशात्त्वया ॥ तथा ह्येतानि तान्येव रत्नानि सुबहून्यपि ॥ गतानि तत्क्षणादेव यत्नानीतानि वै त्वया ॥ ४३ ॥ तस्माद्भिर्मर्षैः कर्तव्यः

पुरुषेण विपश्चिता ॥ विमर्शाब्जायते ज्ञानं ज्ञानान्मोक्षो भविष्यति ॥ ११ ॥ किं तु मे बत उत्तेन जाने न च तवाप्रतः ॥ शरणार्थी
 ह्यहं प्रातः सुरैः सह तवातिक्रमम् ॥ १५ ॥ एतच्छ्रुत्वा तु शक्रस्य वाक्यं वाक्यविदां वरः ॥ प्रहस्योवाच भतिमज्जक्रं प्रति विदां वरः ॥ १६ ॥
 त्वमागतोसि देवेंद्र किमर्थं तन्न वेदग्रहम् ॥ १७ ॥ शक्रस्तद्भवनं श्रुत्वा ह्यश्रुपूर्णकुलेक्षणः ॥ किंचित्तोवाच तत्रेनं नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ १८ ॥
 बले त्वं किं न जानासि कार्याकार्यविचारणाम् ॥ धर्मो हि महतामेप शरणगतपालनम् ॥ १९ ॥ शरणगतं च विप्रं च रोणिणं बुद्धमेव च ॥ य
 एतान्न च रक्षति ते वै ब्रह्महणो नराः ॥ २० ॥ शरणगतशब्देन आगतस्त्व सन्निधौ ॥ संरक्षणाय योग्यश्च त्वया नारत्यत्र संशयः ॥ एवमुत्तो
 नारदेन तदा दैत्यपतिः स्वयम् ॥ २१ ॥ विमृश्य परया बुद्ध्या कार्याकार्यविचारणाम् ॥ शक्रं प्रपूजयामास बहुमानपुरःसरम् ॥ लोकपालैः समेतं
 च तथा सुरगणैः सह ॥ २२ ॥ प्रत्ययार्थं च सत्त्वानि ह्यनेकानि व्रतानि वै ॥ बलिप्रत्ययभूतानि स चकार पुरंदरः ॥ २३ ॥ एवं स समयं
 कृत्वा शक्रः स्वार्थंपरायणः ॥ बलिना सह चावात्सीदर्थशास्त्रपरो महात् ॥ २४ ॥ एवं निवसतस्त्वस्य सुतलेऽपि शतक्रतोः ॥ वत्सरा बहवो
 ह्यासस्तदा बुद्धिमकल्पयत् ॥ संस्मृत्य वचनं विष्णोर्विमृश्य च पुनःपुनः ॥ २५ ॥ एकदा तु सभामध्य आसीनो देवराट्स्वयम् ॥ उवाच प्रहस
 न्वाक्यं बलिमुद्दिश्य नीतिमान् ॥ २६ ॥ प्राप्तव्यानि त्वया वीर अस्माकं च त्वया बले ॥ गजादीनि बहुन्धेव रत्नानि विविधानि च ॥ २७ ॥
 गतानि तत्क्षणादेव सागरे पतितानि वै ॥ प्रयत्नो हि प्रकर्तव्यो ह्यस्याभिस्त्वरयान्वितैः ॥ २८ ॥ तेषां चोद्धरणे दैत्य रत्नानामिह सागरात् ॥
 ताहं निर्भयं कार्यं भवता कार्यसिद्धये ॥ २९ ॥ बलिः प्रवर्तितस्तेन शक्रेण सुरसूदनः ॥ उवाच शक्रं त्वरितः केनेदं मथनं भवेत् ॥ ३० ॥ तदा
 नभोगता वाणी मेवगंधीरनिःस्वना ॥ उवाच देवा दैत्याश्च संयध्वं क्षीरसागरम् ॥ ३१ ॥ भवतां बलवृद्धिश्च भविष्यति न संशयः ॥ ३२ ॥ संदरं
 चैव मथानं रज्जुं कुरुत वासुकिम् ॥ पश्चाद्देवाश्च दैत्याश्च मेलयित्वा विमथ्यताम् ॥ ३३ ॥ नभोगतां च तां वाणीं निशम्याथ तदाः सुराः ॥
 दैत्यैः सार्द्धं ततः सर्वं उद्यमं चकुरुद्यताः ॥ ३४ ॥ पातालान्निर्गताः सर्वे तदा तैऽथ सुरासुराः ॥ आजगमुस्तुलं सर्वे मंदरं पर्वतोत्तमम् ॥ ३५ ॥
 दैत्याश्च कोटिसंख्याकास्तथा देवा न संशयः ॥ उडुक्ताः सहसा प्राऽशुर्मंदरं कनकप्रभम् ॥ ३६ ॥ सरत्नं वर्तुलाकारं स्थूलं चैव महाप्रभम् ॥
 अनेकरत्नसंवीतं नानाद्रुमनिपेवितम् ॥ ३७ ॥ चंदनैः पारिजातैश्च नागपुत्रागचंपकैः ॥ नानामृगगणकीर्णं सिंहशार्दूलसेवितम् ॥ ३८ ॥ एवंविधं

महाशैलं दृष्ट्वा ते सुरसत्तमाः ॥ उचुः प्रांजलयः सर्वे तदा ते सुरसत्तमाः ॥ ६९ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ अद्रे सुरा वयं सर्वे विद्मद्युमिह चागताः ॥
तच्छृणुष्व महाशैल परेषामुपकारकः ॥७०॥ एकमुक्तस्तदा शैलो देवैर्दत्तैः स मंदरः ॥ उवाच निःसृतो भूत्वा परं विप्रहवान्वचः ॥ ७१ ॥ तेन रूपेण
रूपी स पर्वतो मंदराचलः ॥ किमर्थमागताः सर्वे मत्समीपं तदुच्यताम् ॥ ७२ ॥ तदा बलिस्त्वाचेदं प्रस्तावसदृशं वचः ॥ इंद्रोपि त्वरया युक्तो
बभाषे सूनृतं वचः ॥ ७३ ॥ अस्माभिः सह कार्याणि भव त्वं मंदराचल ॥ अमृतोत्पादनार्थं त्वं मंथानं भव सुव्रत ॥ ७४ ॥ तथेति मत्वा तद्वाक्यं
देवानां कार्यासिद्ध्ये ॥ ऊचे देवासुरांश्चेदमिन्द्रं प्रति विशेषतः ॥ ७५ ॥ छेदितौ च त्वया पक्षौ वज्रेण शतपर्वाणा ॥ गंतुं कथं समर्थोऽहं भवतां कार्यं
सिद्ध्ये ॥ ७६ ॥ तदा देवासुराः सर्वे स्तूयमाना महाचलम् ॥ उत्पाद्येशुरतुलं मंदरं च ततोद्भूतम् ॥ ७७ ॥ क्षीरणर्वं नेतुकामा ह्यशक्तास्ते ततोऽ
भवन् ॥ पर्वतः पतितः सर्वो देवैर्दयोपरि ध्रुवम् ॥ ७८ ॥ केचिद्भया भृताः केचित्केचिन्मूर्च्छांपरा भवन् ॥ परीवाद्गरताः केचित्केचित्केशत्वमा
गताः ॥ ७९ ॥ एवं भयोद्यमा जाता असुराः सुरदानवाः ॥ चेतनां परमां प्राप्तास्तुष्टुर्जगदीश्वरम् ॥ ८० ॥ रक्षरक्ष महाविष्णो शरणागतव
त्सल ॥ त्वया ततमिदं सर्वं जंगमाजंगमं च यत् ॥ ८१ ॥ देवानां कार्यासिद्ध्यर्थं प्रादुर्भूतो हरिस्तदा ॥ तान्हृष्ट्वा सहसा विष्णुर्गर्होपरि
संस्थितः ॥ ८२ ॥ लीलया पर्वतश्रेष्ठमुत्तन्धारोपयत्क्षणात् ॥ गरुत्सति तदा देवः सर्वेषामभयं ददौ ॥ ८३ ॥ तत उत्थाय तान्देवान्क्षीरोदस्यो
तरं तटम् ॥ नीत्वा तं पर्वतं वृद्धं निक्षिप्याप्सु ततो ययौ ॥ ८४ ॥ तदा सर्वे सुरगणाः स्वागत्य असुरैः सह ॥ वासुकिं च समादाय चक्रिरे समयं
च तम् ॥ ८५ ॥ मंथानं मंदरं चैव वासुकिं रज्जुमेव च ॥ कृत्वा सुराऽसुराः सर्वे ममंशुः क्षीरसागरम् ॥ ८६ ॥ क्षीराब्धेर्मथ्यमानस्य पर्वतो हि
रसातलम् ॥ गतः स तत्क्षणादेव क्रमो भूत्वा रमापतिः ॥ उद्धृतस्तत्क्षणादेव तद्दुत्तमिवाभवत् ॥ ८७ ॥ आन्यमाणस्ततः शैलो नोदितः सुरदा
नवैः ॥ भ्रममाणो निराधारो बोधश्चैव गुरुं विना ॥ ८८ ॥ परमात्मा तदा विष्णुराधारो मंदरस्य च ॥ दीर्घिश्चतुर्भिः संगृह्य ममंथाब्धिं सुराव
हम् ॥ ८९ ॥ तदा सुरासुराः सर्वे ममंशुः क्षीरसागरम् ॥ एकीभूत्वा बलेनैवमतिमानं बलोकटकः ॥ ९० ॥ पुष्टकंठोरुजान्वृतः कमठस्य महा
त्मनः ॥ तथासौ पर्वतश्रेष्ठो वज्रसारमयो दृढः ॥ उभयोर्धर्षणादेव बडवाग्निः समुत्थितः ॥ ९१ ॥ हलाहलं च संजातं तद्दृष्ट्वा नारदेन हि ॥ ततो
देवाजुवाचेदं देवर्षिरमितद्युतिः ॥ ९२ ॥ न कार्यं मथनं चाब्धेर्भवद्भिरशुनाऽखिलैः ॥ प्रार्थयध्वं शिवं देवाः सर्वे दक्षस्य याजनम् ॥ तद्विस्मृतिं च वो
यातं वीरभद्रेण यच्छतम् ॥ ९३ ॥ तस्माच्छिवः स्मर्यतां चाशु देवाः परः पराणामपि वा परश्च ॥ परत्परः परमानंदरूपो योगिभ्यो निष्प्रपंचो

ह्यरूपः ॥ ९४ ॥ ते मथ्यमानास्त्वरिता देवाः स्वात्मार्थसाधकाः ॥ अभिलाषपराः सर्वे न श्रुवंति यतो जडाः ॥ ९५ ॥ उपदेशैश्च बहुभिर्नोप
 देश्याः कदाचन ॥ ते रागद्वेषसंवाताः सर्वे शिवपराङ्मुखाः ॥ ९६ ॥ केवलौघमसंवीता ममंशुः क्षीरसागरम् ॥ अतिनिर्मथनाज्जातं क्षीरवधैश्च
 हलाहलम् ॥ ९७ ॥ त्रैलोक्यदहने प्रौढं प्राप्तं हंतुं दिवोकसः ॥ अत ऊर्ध्वं दिशः सर्वा व्याप्तं कृत्स्नं नभस्तलम् ॥ ग्रसितुं सर्वभूतानां कालकूटं
 समभ्ययात् ॥ ९८ ॥ दृष्ट्वा बृहंतं स्वकरस्थमोजसा तं सर्पराजं सह पर्वतेन ॥ तत्रैव हिवापयश्रुत्तदानीं पलयमाना ह्यसुरैः समेताः ॥ ९९ ॥
 तथैव सर्व ऋषयो भृगवाद्याः शतशस्ततः ॥ दक्षस्य यजनं तेन यथा जातं तथाभवत् ॥ १०० ॥ सत्यलोकं गताः सर्वे भृगुणा नोदिता भृशम् ॥
 वेदवाक्यैश्च विविधैः कालकूटं प्रशाम्यति ॥ देवा नास्त्यत्र संदेहः सत्यं सत्यं वदामि वः ॥ १०१ ॥ भृगुणोक्तं वचः श्रुत्वा कालकूटविषाद्विताः ॥
 सत्यलोकं समासाद्य ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ १०२ ॥ तदा जाज्वल्यमानं वै कालकूटं प्रभोज्वलम् ॥ दृष्ट्वा ब्रह्माथ तान्दृष्ट्वा ह्यकर्मज्ञानसुरासुरान् ॥
 तेषां शपितुमारभे नारदेन निवारितः ॥ १०३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अकार्यं किं कृतं देवाः कस्मात्क्षोभोयमुद्यतः ॥ ईश्वरस्य च जातोऽद्य नान्यथा
 मम भाषितम् ॥ १०४ ॥ ततो देवैः परिवृतो वेदोपनिषद्स्तथा ॥ नानागमैः परिवृतः कालकूटभयाद्ययौ ॥ १०५ ॥ ततश्चितान्विता देवा इदमब्रुवुः
 परस्परम् ॥ अविद्याकामसंवीताः कुर्यामः शंकरं च कम् ॥ १०६ ॥ ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य तदा देवास्त्वरान्विताः ॥ वैकुण्ठमव्रजन्सर्वे कालकूट
 भयाद्विताः ॥ १०७ ॥ ब्रह्माद्व्यर्षिणणाश्च तदा परेशं विष्णुं पुराणपुरुषं प्रभविष्णुमीशम् ॥ वैकुण्ठमाश्रितमधोक्षजमाधवं ते सर्वे सुरासु
 रगणाः शरणं प्रयाताः ॥ १०८ ॥ तावत्प्रवृद्धं सुमहत्कालकूटं समभ्ययात् ॥ दग्ध्वादो ब्रह्मणो लोकं वैकुण्ठं च ददाह वै ॥ १०९ ॥ कालकूटा
 भिना दग्धो विष्णुः सर्वगुहाशयः ॥ पार्श्वैः सहितः सद्यस्तमालसदृशच्छविः ॥ ११० ॥ वैकुण्ठं च सुनीलं च सर्वलोकैः समावृतम् ॥ जलकल्म
 पसंवीताः सर्वे लोकास्तदाभवन् ॥ १११ ॥ अष्टावरणसंवीतं ब्रह्मांडं ब्रह्मणा सह ॥ भरमीभूतं चकाराशु जलकल्मषमद्भुतम् ॥ ११२ ॥ नो
 भूमिर्न जलं चाग्निर्न वायुर्न नभस्तदा ॥ नाहंकारो न च महान्मूलाविद्या तथैव च ॥ शिवस्य कोपात्संजातं तदा भस्माकुलं जगत् ॥ ११३ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथममाहेश्वरखण्डान्तर्गते केदारखण्डे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ७९ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥
 यत्त्वया कथितं ब्रह्मन्ब्रह्मांडं सचराचरम् ॥ भरमीभूतं रुद्रकोपात्कालकूटाग्निनाऽखिलम् ॥ १ ॥ ब्रह्मांडांतरतः किं तु रुद्रं मन्यामहे वयम् ॥ तदा
 चराचरं नष्टं ब्रह्मविष्णुरोगममम् ॥ २ ॥ भरमीभूतं रुद्रकोपात्कथं सृष्टिः प्रवर्तिता ॥ कुतो ब्रह्मा च विष्णुश्च कुतश्चंद्रपुरोगमाः ॥ ३ ॥ अन्ये सुरा

सुराः कुत्र भस्मीभूता लयं गताः ॥ अत ऊर्ध्वं किमभवत्तत्सर्वं वक्तुमर्हसि ॥ ४ ॥ व्यासप्रसादात्सकलं देव्य त्वं नापरो हि तत् ॥ तस्माज्ज्ञा-
नमयं शास्त्रं तज्जानासि न चापरः ॥ ५ ॥ इति पृष्टस्तदा सर्वभूमिनिभिर्भावितान्मभिः ॥ सूतो व्यासं नमस्कृत्य वाक्यं चेदमथाब्रवीत् ॥ ६ ॥
॥ लोमश उवाच ॥ ॥ यदा ब्रह्मांडमध्यस्था व्याता देवा विषामिना ॥ हरिब्रह्मादयो ह्येते लोकपालाः सवासवाः ॥ तदा विज्ञापितः शंभुर्हर-
बेन महात्मना ॥ ७ ॥ ॥ हेरंब उवाच ॥ ॥ हे रुद्र हे महादेव हे स्थाणो हे जगत्पते ॥ मया विभ्रं विनोदेन कृतं तेषां सुदुर्जयम् ॥ ८ ॥ भयेन मति
मोहात्त्वां नाञ्चयति च मामपि ॥ उद्योगं ये प्रकुर्वन्ति तेषां कुशोऽधिको भवेत् ॥ ९ ॥ एवमभ्यर्थितस्तेन पिनाकी वृषभध्वजः ॥ विभ्रांश्चकारसूर्येण
गणाधिपतिना तदा ॥ १० ॥ ॥ लिंगारूपोऽर्धवीच्यंभुर्निराकारो निरामयः ॥ निरंजनो व्योमकेशः कपर्दी नीललोहितः ॥ ११ ॥ ॥ महेश्वर
उवाच ॥ ॥ हेरंब शृणु मे वाक्यं श्रद्धया परया युतः ॥ अहंकारात्मकं वैव जगदेतच्चराचरम् ॥ १२ ॥ स्थितिं करोत्यहंकारः प्रलयोत्पत्तिमेव च ॥
जगदादौ गणपते तदा विज्ञप्तिमात्रतः ॥ १३ ॥ मायाविरहितं शांतं द्वैतद्वैतपरं सदा ॥ ज्ञप्तिमात्रस्वरूपं तत्सदानंदैकलक्षणम् ॥ १४ ॥ ॥ गणपतिरु-
वाच ॥ ॥ यदि त्वं केवलो ह्यात्मा परमानन्दलक्षणः ॥ तस्मात्त्वदपरं किञ्चिन्नान्यदस्ति परंतप ॥ १५ ॥ नानारूपं कथं जातं सुरासुरविलक्ष-
णम् ॥ विचित्रं मोहजननं त्रिभिर्देवैश्च लक्षितम् ॥ १६ ॥ भूतप्रामैश्वर्यैश्च नानाभेदैः समन्वितैः ॥ जातं संसारचक्रं च नित्यानित्यविलक्षणम्
॥ १७ ॥ परस्परविरोधेन ज्ञानवादेन मोहिताः ॥ कर्मवादरताः केचित्केचित्स्वगुणमाश्रिताः ॥ १८ ॥ ज्ञाननिष्ठाश्च ये केचित्परस्परविरो-
धिनः ॥ एवं संशयमापन्नं त्राहि मां वृषभध्वज ॥ १९ ॥ अहं गणश्च कुत्रत्याः क्व चायं वृषभः प्रभो ॥ एते चान्ये च बहवः कुतो जाताश्च कुत्र
वै ॥ २० ॥ कृताः सर्वे महाभागाः सात्त्विका राजसाश्च वै ॥ प्रहस्य भगवाञ्छुर्गुर्गणेशं वक्तुमुद्यतः ॥ २१ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ काल
शतया च जातानि रजःसत्त्वतर्मांसि च ॥ तैरावृतं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ २२ ॥ परिदृश्यमानमेतच्चानश्वरं परमार्थतः ॥ विद्ध्येतत्सर्वसि
द्धयैव कृतकत्वाच्च नश्वरम् ॥ २३ ॥ लोमश उवाच ॥ यावद्गणेशसंयुक्तो भाषमाणः सदाशिवः ॥ लिंगरूपी विश्वरूपः प्रादुर्भूता सदाशिवात् ॥ २४ ॥
शिवरूपा जगद्योनिः कायकारणरूपिणी ॥ लिंगरूपी स भगवाद्भिमघ्नस्तत्क्षणाद्भूत् ॥ २५ ॥ एका स्थिता षण्ण शक्तिर्ब्रह्मविद्यात्मलक्षणा ॥ गणेशो
विरमयाविद्यो ह्यवलोकनतत्परः ॥ २६ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ प्रकृत्यन्तर्गतं सर्वं जगदेतच्चराचरम् ॥ गणेशस्य पृथक्त्वं च कथं जातं तदु-
च्यताम् ॥ २७ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ साक्षात्प्रकृत्याः संभूतो गणेशो भगवानभूत् ॥ यथाह्वयः शिवः साक्षात्तद्गुणो हि गणेश्वरः ॥ २८ ॥

शिवेन सह संग्रामो ह्यभूत्तस्य महात्मनः ॥ अज्ञानात्प्राकृतो भूत्वा बहुकालं निरन्तरम् ॥ २९ ॥ तस्य दृष्ट्वा ह्यर्जयेत्त्वं गजाह्वरस्य तत्तदा ॥
 विश्वलेनाह्वनच्छुः सगजं तमपातयत् ॥ ३० ॥ तदा स्तुतो महादेवः परशतया परंतपः ॥ परशक्तिमुवाचेदं करं वरय शोभने ॥ ३१ ॥ तदा
 हुतो महादेवो वरेण परमेण हि ॥ योऽयं त्वया हतो देव मम पुत्रो न संशयः ॥ ३२ ॥ त्वां न जानात्पयं मूढः प्रकृत्यंशसमुद्भवः ॥ ३३ ॥ तस्मात्पुत्रं
 जीवयेयं मम तुष्टव्यर्थमेव च ॥ ३३ ॥ प्रहस्य भगवाद्ब्रह्मो मायापुत्रमजीवयत् ॥ सिंधुखदनेनैव मुखे स समयोजयत् ॥ ३४ ॥ तदा गजाननो
 जातः प्रसादाच्छंकरस्य च ॥ मायापुत्रोपि निर्मयो ज्ञानवान्संबभूव ह ॥ ३५ ॥ आत्मज्ञानामृतेनैव नित्यतमो निराभयः ॥ समाधिसंस्थितो
 रौद्रः कालकालांतकोऽभवत् ॥ ३६ ॥ योगदंडार्थमुत्पाद्य स्वकीयं दर्शनं महत् ॥ करे गृह्य गणाध्यक्षः शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ऋद्धिसिद्धिर्येनैव एक
 त्वेन विराजितः ॥ ३७ ॥ ये ते गणाश्च विब्राह्म्ये चान्येऽप्यधिका भुवि ॥ तेषामपि परिजातः कृतोऽसौ शंभुना तदा ॥ ३८ ॥ तस्माद्भि
 लोक्त्यामास प्रकृतिं विश्वरूपिणीम् ॥ पृथक्स्थित्वाप्रतो जानाहिं प्रकृतिमेव च ॥ ददर्श विमलं लिंगं प्रकृतिस्थं स्वभावतः ॥ ३९ ॥ आत्मानं
 च गणैः सार्द्धं तथैव च जगत्त्रयम् ॥ लीनं लिंगे समस्तं तद्धरेणो ज्ञानवानपि ॥ ४० ॥ सुमोहं च पुनः संज्ञां प्रतिलभ्य प्रयत्नतः ॥ ननाम
 शिरसा ताभ्यामीशारभ्यां स गणेश्वरः ॥ ४१ ॥ तदा ददर्श तत्रैव लोकसंहारकारकम् ॥ ब्रह्माणं चैव रुद्रं च विष्णुं चैव सदाशिवम् ॥ ४२ ॥
 ददर्श प्रेततुर्यानि लिंगास्तयात्मकानि च ॥ ब्रह्माण्डगोलकान्येव कोटिशः परमाणुवत् ॥ ४३ ॥ लीयंते च विलीयंते महेशो लिंगरूपिणि ॥
 प्रकृत्यंतर्गतं लिंगं लिंगरथांतर्गता च सा ॥ ४४ ॥ शतत्या लिंगं च संख्यन्नं तदा सर्वमदृश्यत ॥ लिंगेन शक्तिः संख्यन्ना परस्परमवर्तत ॥ ४५ ॥
 शिवाभ्यां संश्रितं लोकं जगदेतच्चराचरम् ॥ गणेशो वापि तज्ज्ञानं न परेऽपि तथाविद्वत् ॥ ४६ ॥ तदोवाच महातेजा गणाध्यक्षो गणैः सह ॥ सश
 क्तिकं स्तुयमानः शतत्या च परया तदा ॥ ४७ ॥ ॥ गणेश उवाच ॥ ॥ नमोऽपि देवं शतत्यान्वितं ज्ञानरूपं प्रसन्नं ज्ञानात्परं परमं
 ज्योतिरूपम् ॥ रूपात्परं परमं तत्त्वरूपं तत्त्वात्परं परमं मंगलं च आनंदाख्यं निष्कलं निर्वाणदम् ॥ ४८ ॥ धूमात्परमयोवह्निर्धूमवत्यतिभासते ॥
 प्रकृत्यंतर्गतस्त्वं हि लक्ष्यसे ज्ञानसंभवः ॥ प्रकृत्यंतर्गतस्त्वं हि मायाव्यक्तिरितीयसे ॥ ४९ ॥ एवंविधस्त्वं भगवन्स्वमापया सृजस्वथोलुंपसि
 पासि विश्वम् ॥ अस्माद्ग्राह्यत्सर्वमिदं प्रनष्टं सब्रह्मविषंद्रयुतं चराचरम् ॥ ५० ॥ यथा पुरासीर्भगवान्महेशस्त्रैलोक्यनाथोऽसि चराचरात्मा ॥

कुरुष्व शीघ्रं सहजीवकोशं चराचरं तत्सकलं प्रदग्धम् ॥ ५१ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ एवं स्तुतो गणेशेन भगवान्भूतभावनः ॥ यदुत्थितं
 कालकूटं लोकसंहारकारकम् ॥ ५२ ॥ लिंगरूपेण तद्भस्त्तं विमलं चाकरोत्तदा ॥ सदेवासुरमर्त्याश्च सर्वाणि विजगन्ति चातक्षणद्रक्षितान्येव कृपया
 परया युतः ॥ ५३ ॥ ब्रह्मा विष्णुः सुरैर्दृश्च लोकपालाः सहर्षयः ॥ यक्षा विद्याधराः सिद्धा गंधर्वाप्सरसां गणाः ॥ उत्थिताश्चैव ते सर्वे निद्रापरि
 गता इव ॥ ५४ ॥ विस्मयेन समाविष्टा बभूवुर्जातसाध्वसाः ॥ सर्वे देवासुराश्चैव उचुराश्चर्यवन्ततः ॥ ५५ ॥ क्व कालकूटं सुमहत्वेन विद्राविता
 वयम् ॥ मृतप्रायाः कृताः सद्यः सलोकपालका ह्यमी ॥ ५६ ॥ इत्यशुर्वरतदा दैत्यास्तूर्णीभूतास्तदा स्थिताः ॥ शक्रादयो लोकपाला विष्णुं सर्वे
 धरेश्वरम् ॥ ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य इदममुः समेधिताः ॥ ५७ ॥ केनेदं कारितं विष्णो न विद्रामोऽल्पमेधसः ॥ तदा प्रहस्य भगवान्ब्रह्मणा सह तैः
 सुरैः ॥ ५८ ॥ समाधिगमनसर्वेऽप्येकप्रमनसस्तदा ॥ तत्त्वज्ञानेन निर्द्वन्द्व्य कामक्रोधादिकान्द्विजाः ॥ ५९ ॥ तदात्मनि स्थितं लिंगमपश्यन्वि
 बुधादयः ॥ विष्णुं पुरस्कृत्य तदा तुष्टुवुः परमार्थतः ॥ ६० ॥ आत्मना परमात्मानं योगिनः पशुपासते ॥ ६१ ॥ लिंगमेव परं ज्ञानं लिंगमेव
 परं तपः ॥ लिंगमेव परो धर्मो लिंगमेव परा गतिः ॥ तस्माद्विगात्परतरं यच्च किञ्चिन्न विद्यते ॥ ६२ ॥ एवं भुवन्तो हि तदा सुरासुराः सलोकपाला
 ऋषिभिश्च साकम् ॥ विष्णुं पुरस्कृत्य तमालवर्णं शंसुं शरण्यं शरणं प्रपन्नाः ॥ ६३ ॥ आहिजाहि महादेव कृपालो परमेश्वर ॥ पुरा जाता यथा सर्वे तथा
 त्वं आलुमर्हसि ॥ ६४ ॥ तदेवदेव भवतश्चरणारविंदं सेवाजुबंधमहिमानमनंतरूपम् ॥ त्वदाश्रितं यत्परमाजुकंपया नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ॥ ६५ ॥
 लिंगस्वरूपमध्यस्थो भगवान्भूतभावनः ॥ सर्वैः सुरगणैः साकं बभाषेदं रमापतिः ॥ ६६ ॥ त्वं लिंगरूपी भगवाञ्जगतामभयप्रदः ॥ विष्णुना
 संस्तुतो देवो लिंगरूपी महेश्वरः ॥ ६७ ॥ मृताश्वाता गरत्सर्वे तस्मान्मृत्युंजय प्रभो ॥ रक्षरक्ष महाकाल त्रिपुरांत नमोस्तु ते ॥ ६८ ॥ विष्णुना
 संस्तुतो देवो लिंगरूपी महेश्वरः ॥ प्रादुर्बभूव सांबोऽथ बोधयन्निव तान्सुरान् ॥ ६९ ॥ हे विष्णो हे सुराः सर्वे ऋषयः श्रूयतामिदम् ॥ मन्यतेऽपि हि
 संसारं अनित्ये नित्यताकुलम् ॥ ७० ॥ अविलोकयताऽऽत्मानमात्मना विबुधादयः ॥ किं यद्भौः किं तपोभिश्च किमुद्योगेन कर्मणाम् ॥ ७१ ॥
 एकत्वेन पृथक्त्वेन किञ्चिन्नैव प्रयोजनम् ॥ यस्माद्ब्रह्मिर्निमित्तैः कृतं यत्कर्म दुष्करम् ॥ ७२ ॥ क्षीराब्धेर्यथं तत्तु अमृतार्थं कथं कृतम् ॥ मृत्युं
 जयं निराकृत्य अवज्ञाय च मां सदा ॥ ७३ ॥ तस्मात्सर्वे मृत्युमुखं पतिता वै न संशयः ॥ अस्माभिर्निमित्तो देवो गणेशः कार्यासिद्धये ॥ ७४ ॥

न नमंति गणेशं च दुर्गां चैव तथाविधाम् ॥ कुशभाजो भविष्यति नात्र कार्या विचारणा ॥७५॥ ययं सर्वे त्वधर्मिष्ठाः स्तब्धाः पंडितमानिनः ॥
कार्याकार्यमविज्ञाय केवलं मानमोहिताः ॥ ७६ ॥ तस्मात्कालसखे सर्वे पतिता नात्र संशयः ॥ सर्वे श्रुतिपरा यूयमिंद्राद्या देवतागणाः ॥ ७७ ॥
प्ररोचनपराः सर्वे शुद्धश्चंद्रादयो ब्रुथा ॥ नात्मानं च प्रपंचेन ऐतिसि त्वं हि शस्तीमते ॥ ७८ ॥ कृतः प्रयत्नो हि महानमृतार्थं त्वया शठ ॥ अश्वमे
धशतेनैव यद्राज्यं प्राप्तवानसि ॥ अपि तत्र पराधीन तत्र जानासि दुर्मते ॥ ७९ ॥ धैर्वद्वाक्यैस्त्वं मूढ संस्तुतोऽसि तपस्विभिः ॥ ते मूढरस्तो
पयंति त्वां तत्तद्गणपरायणाः ॥ ८० ॥ विष्णो त्वं च पक्षपाताद्ब्र जानासि हिताहितम् ॥ केचिद्धृतास्त्वया विष्णो रक्षिताश्चैव केचन ॥ ८१ ॥
इच्छत्युत्स्वमत्रैव सदा बालकचेष्टितः ॥ येऽन्ये च लोकपाः सर्वे तेषां वार्तां कृतस्त्विह ॥ ८२ ॥ अन्यथा हि कृते ह्यर्थे अन्यथात्वं भविष्यति ॥
कार्यासिद्धिर्भवेन भवद्भिर्विस्मृतं च तत् ॥ ८३ ॥ येनाद्य रक्षिताः सर्वे कालकूटमहाभयात् ॥ येन नीलीकृतो विष्णुर्येन सर्वे पराजिताः ॥ ८४ ॥
लोका भस्मीकृता येन तस्माद्येनापि रक्षिताः ॥ तस्यार्चनाविधिः कार्यो गणेशस्य महात्मनः ॥ ८५ ॥ कर्मरंभे तु विश्वेशं ये नार्चति
गणाधिपम् ॥ कार्यासिद्धिर्ने तेषां वै भवेत्तु भवतां यथा ॥ ८६ ॥ एतन्महेशस्य वचो निशम्य सुरासुराः किंनरचारणाश्च ॥ पूजाविधानं
परमार्थतोऽपि पप्रच्छुरेनं च तदा गिरिशम् ॥ ८७ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदार
खण्डे समुद्रमंथनाख्यानं शिवकृतविपभक्षणवृत्तान्तवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ७७ ॥ महेश्वर उवाच ॥ प्रतिपक्षे चतुर्थ्यां
तु पूजनीयो गणाधिपः ॥ स्नात्वा शुक्लतिलैः शुद्धैः शुक्लपक्षे सदा दृभिः ॥ १ ॥ कृत्वा चावश्यकं सर्वं गणेशस्यार्चनक्रियाम् ॥
प्रयत्नेनैव कुर्वति गंधमात्याक्षतादिभिः ॥ २ ॥ ध्यानमादौ प्रकर्तव्यं गणेशस्य यथाविधि ॥ आगमा बहवो जाता गणेशस्य यथा
मम ॥ ३ ॥ बहुधोपासका यस्मात्तमःसत्वरजोन्विताः ॥ गणभेदेन तान्येव नामानि बहुधाऽभवन् ॥ ४ ॥ पंचवक्रो गणाध्यक्षो दश
बाहुर्बिलोचनः ॥ कांतस्फटिकसंकशो नीलकण्ठो गजाननः ॥ ५ ॥ मुखानि तस्य पंचैव कथयामि यथातथम् ॥ ६ ॥ मध्यमं तु मुखं गौरं
चतुर्दन्तं त्रिलोचनम् ॥ शृङ्गादंडमनोह्रं च पुष्करं मोदकान्वितम् ॥ ७ ॥ तथान्यत्पीतवर्णं च नीलं च शुभलक्षणम् ॥ पिंगलं च तथा शुभ्रं
गणेशस्य शुभाननम् ॥ ८ ॥ तथा दशशुभेर्ध्वेव ह्याद्युधानि ब्रवीमि वः ॥ पार्श्वं परशुपद्मे च अंकुशं दंतमेव च ॥ ९ ॥ अक्षमालां लंगलं च सुसलं
वरदं तथा ॥ पूर्णं च मोदकैः पात्रं पाणिना च विचितयेत् ॥ १० ॥ लंबोदरं विरूपाक्षं निवीतं मेखलान्वितम् ॥ योगासने चोपविष्टं चंद्रलेखां

कशेरुरम ॥ ११ ॥ ध्यानं च सात्त्विकं ज्ञेयं राजसं हि नृणामिव ॥ शुद्धचामीकराभासं गजाननमलौकिकम् ॥ १२ ॥ चतुर्भुजं त्रिनयनमेकदंतं
 महोदरम् ॥ पशाङ्कुशधरं देवं दंतमोदकपात्रकम् ॥ १३ ॥ नीलं च तामसं ध्यानमेवं त्रिविधमुच्यते ॥ ततः पूजा प्रकृतव्या भवद्भिः शीघ्रमेव च
 ॥ १४ ॥ एकविंशतिदूर्वाभिर्दूर्वाभ्यां नाम्ना पृथक्पृथक् ॥ सर्वनामभिरैकैव दीयते गणनायके ॥ १५ ॥ तथैव नामभिर्देया एकविंशतिमोदकाः ॥
 दशनामान्यहं वक्ष्ये पूजनार्थं पृथक्पृथक् ॥ १६ ॥ गणाधिप नमस्तेस्तु उमापुत्रावनाशन ॥ विनायकेशुत्रेति सर्वसिद्धिप्रदायक ॥ १७ ॥
 एकदंतभवक्रेति तथा मूषकवाहन ॥ कुमारशुरवे तुभ्यं पूजनीयः प्रयत्नतः ॥ १८ ॥ एवमुक्त्वा सुरानसद्यः परिव्वज्य च सादरम् ॥ विष्णुं गृह्यशयं
 सद्यो ब्रह्माणं च सदाशिवः ॥ १९ ॥ तिरोधान गतः सद्यः शंभुः परमशोभनः ॥ प्रणम्य शंभुं ते सर्वे गणाध्यक्षार्चने रताः ॥ २० ॥ ततः संपूज्य
 विधिवद्गणाध्यक्षार्चने रताः ॥ उपचारैरनेकैश्च दूर्वाभिश्च पृथक्पृथक् ॥ २१ ॥ संतुष्टो हि गणाध्यक्षो देवानां वरदोऽभवत् ॥ प्रदक्षिणं नमस्कृत्य
 तैः सर्वैरभितोषितः ॥ २२ ॥ तमोगुणान्विताः सर्वे ह्यसुरा नाभ्यपूजयन् ॥ उपहासपरस्ते वै देवान्प्रत्यसुरोत्तमाः ॥ २३ ॥ पूजयित्वा शांकारि
 ते पुनः शीरणर्णवं ययुः ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च ऋषयो देवदेत्याः सुरोत्तमाः ॥ २४ ॥ मंथानं मंदरं कृत्वा रज्जुं कृत्वाथ वासुकिम् ॥ ममंभुश्च तदा देवा
 विष्णुं कृत्वाथ सन्निधौ ॥ २५ ॥ मथ्यमाने तदाब्धौ च निर्गतश्चंद्र अप्रतः ॥ पीयूषपूर्णः सर्वेषां देवानां कार्यासिद्धये ॥ २६ ॥
 ॥ शीनक उवाच ॥ ॥ अर्णवं किं पुरा चंद्रो निक्षिप्तः केन सुव्रत ॥ गजादिकानि रत्नानि कथितानि त्वया पुरा ॥ २७ ॥ एतत्सर्वं समासेन
 आदौ कथय मे प्रभो ॥ ज्ञात्वा सर्वे वयं सूत पश्चादावर्णयामहे ॥ २८ ॥ तेषां तद्भचनं श्रुत्वा सूतो वाक्यमुपाददे ॥ २९ ॥ चंद्र आपोमयो विप्रा
 अत्रिपुत्रो गुणान्वितः ॥ उत्पन्नो ह्यनसूयायां ब्रह्मणोऽशात्समुद्भवः ॥ रुद्रस्यांशाद्धि दुर्वासा विष्णोरंशात्तु इत्तकः ॥ ३० ॥ शीराब्धिं मथ्यमानं
 तु दृष्ट्वा चंद्रो सुदान्वितः ॥ शीराब्धिरपि चंद्रं च दृष्ट्वा सोऽप्युत्सुकोऽभवत् ॥ ३१ ॥ प्रविष्टश्चोभयभीत्या श्रुण्वतां भो द्विजोत्तमाः ॥ चंद्रो ह्यसुत
 पूर्णोभूद्यतो देवसन्निधौ ॥ ३२ ॥ दृष्ट्वा च कांतिं त्वरितोऽथ चंद्रो नीराजितो देवगणैस्तदानामि ॥ वादित्रयोषैस्तुमुलैरनेकैर्मुदंगशंखैः पटहैरनेकैः ॥ ३३ ॥
 नमश्चक्रुश्च ते सर्वे समुरासुरदानवाः ॥ तदा गर्गं पुच्छमाना बलं चंद्रस्य तत्त्वतः ॥ ३४ ॥ गर्गोत्तास्तदा देवाः सर्वेषां बलमद्य वै ॥ केद्रस्थानगताः
 सर्वं भवतामुत्तमा ग्रहाः ॥ ३५ ॥ चंद्रं गुरुः समायातो बुधश्चैव समागतः ॥ आदित्यश्च तथा शुकः शनिरंगारको महाब् ॥ ३६ ॥ तस्माच्चंद्रबलं
 श्रेष्ठं भवतां कार्यासिद्धये ॥ गोमंतसंज्ञकोनाम सुहृतोऽयं जयप्रदः ॥ ३७ ॥ एवमाश्वासिता देवा गर्गणैव महात्मना ॥ ममंभुरब्धिं त्वरिता गर्जमाना

महाबलाः ॥ ३८ ॥ द्विगुणं बलमापन्ना महात्मानो दृढव्रताः ॥ महेशं स्मरमाणास्ते गणेशं च पुनःपुनः ॥ ३९ ॥ निर्मथ्यमानाहुदधेर्गर्जमानाश्च
 सर्वशः ॥ निर्गता सुरभिः साक्षाद्देवानां कार्यसिद्धये ॥ ४० ॥ तुष्टा कपिलवर्णा सा ऊयोभारेण भूयसा ॥ तरंगोपरि गच्छती शनकैः शनकैस्ततः
 ॥ ४१ ॥ कामधेनुं समायातीं दृष्ट्वा सर्वे सुरासुराः ॥ पुष्पवर्षेण महता ववर्धुरमितप्रभाम् ॥ ४२ ॥ तदा दूर्याण्यनेकानि नेदुर्वाद्यान्यनेकशः ॥
 आनीता जलमध्याच्च संवृता गोशतैरपि ॥ ४३ ॥ तासु नीलाश्च कृष्णाश्च कपिलाश्च कर्पिजलाः ॥ बभ्रवः श्यामका रक्ता जंबूवर्णाश्च पिंगलाः ॥
 आभिर्युक्ता तदा गोभिः सुरभिः प्रत्यदृश्यत ॥ ४४ ॥ असुरासुरसंवीतां कामधेनुं यथाचिरे ॥ ऋषयो हर्षसंयुक्ता देवान्दैत्यांश्च तत्क्षणात् ॥ ४५ ॥
 सर्वेभ्यश्चैव विप्रेभ्यो नानागोत्रेभ्य एव च ॥ सुरभीसहिता गावो दातव्या नात्र संशयः ॥ ४६ ॥ तैर्याचित्वास्तेऽत्र सुरासुराश्च दृदुश्च ता गाः
 शिवतोषणाय ॥ तैः स्वीकृतास्ता ऋषिभिः सुमंगलैर्महात्मभिः पुण्यतमैः सुरभ्यः ॥ ४७ ॥ पुण्याहं मुनिभिः सर्वैः कारितास्ते तदा सुराः ॥
 देवानां कार्यसिद्ध्यर्थमसुराणां क्षयाय च ॥ ४८ ॥ पुनः सर्वे सुसंख्या ममंशुः क्षीरसागरम् ॥ मथ्यमानात्तदा तस्माद्दुदधेश्च तथाऽभवत् ॥ ४९ ॥
 करपवृक्षः पारिजातश्चैतः संतानकरस्तथा ॥ तान्दुमानेकतः कृत्वा गन्धवन्गरोपमात् ॥ ममंशुरभ्यं त्वरिताः पुनः क्षीरार्णवं बुधाः ॥ ५० ॥
 निर्मथ्यमानाहुदधेरभवत्सूर्यवर्चसम् ॥ रत्नानामुत्तमं रत्नं कौस्तुभाख्यं महाप्रभम् ॥ ५१ ॥ स्वकीयेन प्रकारेण भासयंतं जगन्नयम् ॥ चिंतामणिं
 पुरस्कृत्य कौस्तुभं दृदुश्चिहे ते ॥ ५२ ॥ सर्वे सुरा दृदुस्तं वै कौस्तुभं विष्णवे तदा ॥ चिंतामणिं ततः कृत्वा मध्ये चैव सुरासुराः ॥ ममंशुः
 पुनरेवाब्धिं गर्जतस्ते बलोककटाः ॥ ५३ ॥ मथ्यमानाततस्तस्माद्बुधैःश्रवाः समद्भुतम् ॥ बभूव अश्वो रत्नानां पुनश्चैरावतो गजः ॥ ५४ ॥
 तथैव गजरत्नं च चतुःषष्ट्या समन्वितम् ॥ गजानां पांडुराणां च चतुर्दन्तं मदान्वितम् ॥ ५५ ॥ तान्सर्वान्मध्यतः कृत्वा पुनश्चैव ममंशिरि ॥
 निर्मथ्यमानाहुदधेर्निर्गतानि बहून्यथ ॥ ५६ ॥ मदिरा विजया भृंगी तथा लंशुनगुंजनाः ॥ अतीव उन्मादकरो धत्तूरः पुष्करस्तथा ॥ ५७ ॥
 स्थापिता नैकपद्येन तीरे नदनदीपतेः ॥ पुनश्च ते तत्र महासुरेन्द्रा ममंशुरब्धिं सुरसत्तमैः सह ॥ ५८ ॥ निर्मथ्यमानाहुदधेश्चैस्तदासीत्सा दिव्य
 लक्ष्मीर्भुवनैकनाथा ॥ आन्वीक्षिकीं ब्रह्मविदो वदंति तथा चान्ये मूलविद्यांशुणति ॥ ५९ ॥ ब्रह्मविद्यां केचिदाहुः समर्थाः केचित्सिद्धिसिद्धिमाज्ञा
 मथाशाम् ॥ यां वैष्णवीं योगिनः केचिदाहुस्तथा च मायां मायिनो नित्ययुक्ताः ॥ ६० ॥ वदंति सर्वे केनसिद्धांतयुक्तां यां योगमायां ज्ञानशक्त्या

निवता ये ॥६१॥ दृढशुस्तां महालक्ष्मीमायातीं शनकैस्तदा ॥ गौरां च युवतीं स्त्रियथां पद्मकिंजल्कभूषणाम् ॥ ६२ ॥ सुरिमतां सुद्विजां श्यामां नव
 यौवनभूषणाम् ॥ विचित्रवस्त्राभरणरत्नानेकोद्यतप्रभाम् ॥ ६३ ॥ विंबोष्ठीं सुनसां तन्वीं सुग्रीवां चारुलोचनाम् ॥ सुमध्यां चारुजघनां बृहत्कटितटां
 तथा ॥ ६४ ॥ नानारत्नप्रदीपैश्च नीराजितमुखांबुजाम् ॥ चारुप्रसन्नवदनां हारनूपुरशोभिताम् ॥ ६५ ॥ मुद्वन्नि धियमाणेन च्छत्रेणापि विराजि
 ताम् ॥ चामरैर्वीज्यमानां तां गंगाकञ्चोल्लोहितैः ॥ ६६ ॥ पांडुरं गजमारूढां स्तूयमानां महर्षिभिः ॥ सुदुंमपुष्पमालां विभ्रतीं मह्लिकायुताम् ॥
 ॥ ६७ ॥ करभ्रे धियमाणां तां दृष्ट्वा देवाः समस्तुकाः ॥ आलोकनपरा यावतावतानन्ददशो ह्यसौ ॥ ६८ ॥ देवांश्च दानवांश्चैव सिद्धचारणपन्न
 गान् ॥ यथा माता स्वपुत्रांश्च महालक्ष्मीस्तथा सती ॥ ६९ ॥ आलोकितास्तथा देवास्तथा लक्ष्म्या श्रियान्विताः ॥ सञ्जातास्तत्क्षणदेव राज्य
 लक्षणलक्षिताः ॥ दैत्यास्तैः श्रिका जाता ये श्रियाऽनवलोकिताः ॥ ७० ॥ निरीक्ष्यमाणा च तदा मुकुन्दं तमालनीलं सुकपोलनासम् ॥
 विश्रान्तमानं वपुषा परेण श्रिवत्सलक्ष्मं सदयावलोकम् ॥ ७१ ॥ दृष्ट्वा तदैव सहसा वनमालयान्विता लक्ष्मीर्गजाद्वततार सुविरमयती ॥ कंठे सस
 र्जं पुरुषस्य परस्य विष्णोर्मांलां श्रिया विरचितां भ्रमरैरुपेताम् ॥ ७२ ॥ वामांगमाश्रित्य तदा महात्मनः सोपाविशतत्र समीक्ष्य ता उभौ ॥
 सुराः सदैत्या मुदमापुरदुतां सिद्धाप्सरःकिंनरचाराणाश्च ॥ ७३ ॥ सर्वेषामेव लोकानामैकपद्येन सर्वशः ॥ हर्षो महानभूतत्र लक्ष्मीनारायणामे
 ॥ ७४ ॥ लक्ष्म्या वृतो महाविष्णुर्लक्ष्मीस्तेनैव संवृता ॥ एवं परस्परं प्रीत्या ह्यवलोकनतत्परौ ॥ ७५ ॥ शंखाश्च पटहाश्चैव मुदंगानकगोमुखाः ॥
 भेर्यश्च झर्झरीणां च स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥ ७६ ॥ बभूव गायकानां च गायनं सुमहत्तदा ॥ ततानि विततान्येव धनानि सुषिराणि च ॥ ७७ ॥
 एवं वाद्यप्रभेदैश्च विष्णुं सर्वात्मना हरिम् ॥ अतोष्यन्सुगीतज्ञा गंधर्वाप्सरसां गणाः ॥ ७८ ॥ तथा जगुर्नारदंबुरादयो गंधर्वयक्षाः सुरसिद्ध
 संघाः ॥ सस्सेवमानाः परमात्मरूपं नारायणं देवमगाधबोधम् ॥ ७९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहे
 श्वरखण्डे केदारखण्डे समुद्रमन्थनाख्यानं लक्ष्मीप्रादुर्भाववर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ प्रणम्य परमात्मानं
 रमायुक्तं जनार्दनम् ॥ अमृतार्धं ममंभ्युस्ते सुरासुरगणाः पुनः ॥ ११ ॥ उदधेर्मथ्यमानाच्च निर्गतः सुमहायशाः ॥ धन्वंतरिरिति ख्यातो युवा मृत्युञ्जयः
 परः ॥ १२ ॥ पाणिभ्यां पूर्णकलशं सुधायाः परिगृह्य वै ॥ यावत्सर्वे सुराः सर्वे निरीक्षन्ते मनोहरम् ॥ ३ ॥ तदा दैत्याः समं गत्वा हर्तुकामा बलादिव ॥
 सुधया पूर्णकलशं धन्वंतारिकरे स्थितम् ॥ ४ ॥ यावत्तरंगमालाभिरावृतोऽभूद्भिषक्तमः ॥ शनैःशनैः समायातो दृष्टोऽसौ वृषपर्वाणा ॥ ५ ॥

करस्थः कलशस्तस्य हस्तनेन बलादिव ॥ असुरश्च ततः सर्वे जगर्हुरतिभीषणम् ॥ ६ ॥ कलशं सुधया पूर्णं गृहीत्वा ते समुत्सुकाः ॥
 दैत्याः पातालमाजगमुत्तदा देवा भ्रमान्विताः ॥ ७ ॥ अनुजग्मुः सुसंनद्धा योद्धुकामाश्च तैः सह ॥ तदा देवान्समालोक्य बलिरेवमभाषत ॥ ८ ॥
 ॥ बलिस्त्वाच ॥ वयं तु केवलं देवाः सुधया परितोषिताः ॥ शीघ्रमेव प्रणतव्यं भवद्भिश्च सुरोत्तमैः ॥ ९ ॥ त्रिविष्टपं मुदा युक्तैः किमस्माभिः
 प्रयोजनम् ॥ पुरास्माभिः कृतं मैत्रं भवद्भिः स्वार्थतत्परैः ॥ अधुना विदितं तत्तु नात्र कार्या विचारणा ॥ १० ॥ एवं निर्भर्त्सितारस्तेन बलिना सुर
 सत्तमाः ॥ यथागतेन मार्गेण जगमुर्नारायणं प्रभुम् ॥ ११ ॥ तं दृष्ट्वा विष्णुना सर्वे सुरा भग्नमनोरथाः ॥ आश्वसिता वचोभिश्च नानानुनयको
 विदैः ॥ १२ ॥ मा त्रासं कुरुतानार्थं आनयिष्यामि तां सुधाम् ॥ एवमाभाष्य भगवान्सुकुन्दोऽनाथसंश्रयः ॥ १३ ॥ स्थापयित्वा सुरान्सर्वारतत्रैव
 मधुसूदनः ॥ मोहनीरूपमास्थाय दैत्यानामप्रतोऽभवत् ॥ १४ ॥ तावदैत्याः सुसंरब्धाः परस्परमथाश्रुवन् ॥ विवादः सर्वदैत्यानाममृतार्थं तदाऽभवत् ॥
 ॥ १५ ॥ एवं प्रवर्तमाने तु मोहिनीरूपमाश्रिताम् ॥ दृष्ट्वा योषां तदा देवात्सर्वभूतमनोरमाम् ॥ १६ ॥ विस्मयेन समाविष्टा बभूवुरत्पितेक्षणाः ॥ तां
 संपान्त्य तदा दैत्यराजो बलिस्त्वाच ह ॥ १७ ॥ बलिस्त्वाच ॥ सुधा त्वया विभक्तव्या सर्वेषां गतिहेतवे ॥ शीघ्रत्वेन महाभागो कुरुष्व वचनं
 मम ॥ १८ ॥ एवमुक्त्वा ह्युवाचेदं स्मयमाना बलिं प्रति ॥ स्त्रीणां नैव च विश्वासः कर्तव्यो हि विपश्चिता ॥ १९ ॥ अचूतं साहसं माया मूर्खत्वमति
 लोभता ॥ अशौचं निवृणत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ २० ॥ निःस्नेहत्वं च विज्ञेयं धूर्तत्वं चैव तत्त्वतः ॥ स्वस्त्रीणां चैव विज्ञेया दोषा
 नारस्यत्र संशयः ॥ २१ ॥ यथैव श्रापदानां च वृका हिंसापरायणाः ॥ काका यथाऽजानां च श्रापदानां च जंबुकाः ॥ धूर्ता तथा मनुष्याणां स्त्री
 ज्ञेया सततं बुधैः ॥ २२ ॥ मया सह भवद्भिश्च कथं सख्यं प्रवर्तते ॥ सर्वथात्र न विज्ञेयाः के भूयं चैव का ह्यहम् ॥ २३ ॥ तस्माद्भवद्भिः संचित्य
 कार्याकार्यविचक्षणैः ॥ कर्तव्यं परया बुद्ध्या प्रयातासुरसत्तमाः ॥ २४ ॥ बलिस्त्वाच ॥ यास्त्वया कथिता नार्यो ग्राम्या ग्राम्यजन
 प्रियाः ॥ तासां त्वं कथ्यमानानां मध्यागा नासि शोभने ॥ २५ ॥ किं त्वया बहुनोक्तेन कुरुष्व वचनं हि नः ॥ सा मोहिनीदं प्रोवाच बलेर्वा
 क्यादन्तरम् ॥ २६ ॥ करिष्यामि च ते वाक्यं सूक्तासूक्तमिति प्रभो ॥ २७ ॥ बलिस्त्वाच ॥ अथामृतं च सर्वेषां विभजस्व यथात
 थम् ॥ त्वया इत्तं च गृह्णीमः सत्यंसत्यं वदामि ते ॥ २८ ॥ एवमुक्त्वा तदा देवी मोहिनी सर्वमंगला ॥ उवाचाथासुरान्सर्वात्रोचयद्द्वैकिकीं स्थि
 तिम् ॥ २९ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ भूयः सर्वे कृतार्थाश्च जाता देवेन केनचित् ॥ अद्योपवाससंयुक्ता अमृतस्याधिवासनम् ॥ ३० ॥ क्रियताम

सुराः श्रेष्ठाः शुभेच्छा किंचिदस्ति वः ॥ शोभते पारणं कुर्याद्भृताचर्नरतिश्च वः ॥ ३१ ॥ न्यायोपाजितवित्तेन दशमंशेन धीमता ॥ कर्तव्यो
विनियोगश्च इशप्रीत्यर्थैतवे ॥ ३२ ॥ तथेति मत्वा ते सर्वे यथोक्तं देवमायया ॥ चक्रुस्तथैव देतेया मोहिता नातिकोविदाः ॥ ३३ ॥ मयासुरेण
च तदा भवनानि कृतानि वै ॥ मनोज्ञानि महाहर्णि सुप्रभाणि महति च ॥ ३४ ॥ तेषूपविष्टास्ते सर्वे सुस्रताः समलंकृताः ॥
स्थापयित्वा सुरसंस्थाः पूर्णं कलशमग्रतः ॥ ३५ ॥ राज्ञौ जागरणं सर्वैः कृतं परमया मुदा ॥ अथोषसि प्रवृत्ते च प्रातःस्नानयुता
भवन् ॥ ३६ ॥ असुरा बलिमुख्याश्च पंक्तिभूता यथाक्रमम् ॥ सर्वभावश्वकं कृत्वा तदा पानरता भवन् ॥ ३७ ॥ बलिश्च वृष
पर्वा च नमुचिः शंख एव च ॥ सुदंष्ट्रश्चैव सहादी कालनेमिर्विभीषणः ॥ ३८ ॥ वातापिरिल्वलः कुम्भो निकुम्भः प्रच्छदस्तथा ॥
तथा सुन्दोपमुन्दौ च निशुम्भः शुम्भ एव च ॥ ३९ ॥ महिषो महिषाक्षश्च बिडालाक्षः प्रतापवान् ॥ चिशुराख्यो महाबाहुर्जुर्भणोऽथ
वृषासुरः ॥ ४० ॥ विबाहुर्बाहुको घोरस्तथा वै घोरदर्शनः ॥ एते चान्ये च बहवो दैत्यदानवराक्षसाः ॥ यथाक्रमं चोपविष्टा राहुः केतुस्तथैव च
॥ ४१ ॥ तेषां तु कोटिसख्यानां दैत्यानां पंक्तिरास्थिता ॥ ४२ ॥ ततस्तथा तदा देव्या अमृतार्थं हि वै द्विजाः ॥ यज्जातं तच्छृणुध्वं हि तथा
देव्या कृतं महत् ॥ ४३ ॥ सर्वे विज्ञापिताः सर्वो गृहीतकलशा तदा ॥ शोभया परया युक्ता साक्षात्सा विष्णुमोहिनी ॥ ४४ ॥ करस्थेन तदा देवी
कलशेन विराजिता ॥ शुशुभे परया कांत्या जगन्मंगलमंगला ॥ ४५ ॥ परिवेषधराः सर्वे सुरास्ते ब्रह्मसुरांतिकम् ॥ आगतास्तत्क्षणादेव यत्र ते ब्रह्म
रोत्तमाः ॥ ४६ ॥ तान्हृष्टा मोहिनी सब्र उवाच प्रमदोत्तमा ॥ ४७ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ एते ह्यतिथयो ह्येया धर्मसर्वस्वसाधनाः ॥
एभ्यो देयं यथाशक्त्या यदि सत्यं वचो मम ॥ प्रमाणं भवतां चाद्य कुरुध्वं मा विलंबथ ॥ ४८ ॥ परेषामुपकारं च ये कुर्वति स्वशक्तिनः ॥
धन्यास्ते चैव विज्ञेयाः पवित्रा लोकपालकाः ॥ ४९ ॥ केवलतपोदरार्थाय उद्योगं ये प्रकुर्वते ॥ ते क्लेशभागिनो ज्ञेया नात्र कार्या विचारणा ॥
॥ ५० ॥ तस्माद्विभजनं कार्यं मयैतस्य शुभव्रताः ॥ देवेभ्यश्च प्रयच्छध्वं यद्वि चात्मप्रियाप्रियम् ॥ ५१ ॥ इत्युक्ते वचने देव्या तथा चक्रुरतं
द्विताः ॥ आह्वयामासुरसुराः सर्वान्देवान्सवासवान् ॥ ५२ ॥ उपविष्टाश्च ते सर्वे अमृतार्थं च भो द्विजाः ॥ तेषूपविश्वमनेषु हुवाच परमं वचः ॥
मोहिनी सर्वधर्मज्ञा असुराणां स्मयन्निव ॥ ५३ ॥ ॥ मोहिन्युवाच ॥ आदौ ह्यभ्यागताः पूज्या इति वै वैदिकी श्रुतिः ॥ ५४ ॥ तस्माद्भूयं वेद
पराः सर्वे देवपरायणाः ॥ शुभंतु त्वरितेनैव आदौ केषां ददाभ्यहम् ॥ अमृतं हि महाभागा बलिमुख्या वदंतु भोः ॥ ५५ ॥ बलिनोक्ता तदा देवी

यत्ने मनसि रोचते ॥ स्वामिनी त्वं न संदेहो ह्यस्माकं सुंदरानने ॥ ६६ ॥ एवं संमानिता तेन बलिना भावितात्मना ॥ परिवेषणकार्यार्थं कलशं
 गृह्य सत्करा ॥ ६७ ॥ तस्मात्त्ररेन्द्रकरभोरुलसद्वृकला श्रेणीतटालसगतिर्मदविह्वलांगी ॥ सा क्वजती कनकनूपुरसिंजितेन कुंभस्तनी कलशपा
 णिरथाविवेश ॥ ६८ ॥ तदा तु देवी परिवेषयती सा मोहिनी देवगणाय साक्षात् ॥ वर्षं देवेषु सुधारसं पुनःपुनः सुवाहारसामृतं यथा ॥ ६९ ॥
 पुनश्च ते देवगणाः सुधारसं दत्तं तथा परया विश्वमूर्त्या ॥ देवेन्द्रमुख्याः सह लोकपाला गंधर्वयक्षाप्सरसां गणाश्च ॥ ६० ॥ सर्वे दैत्या आसनस्था
 स्तदानीं चिंतान्विताः क्षुधया पीडिताश्च ॥ तूर्णोभूता बलिमुख्या द्विजेंद्रा मनस्विनो ध्यानपरा बभूवुः ॥ ६१ ॥ ततस्तथाविधानदृष्ट्वा दैत्यास्ता
 न्मोहमाश्रितान् ॥ तदा राहुश्च केतुश्च द्रावतौ दैत्यपुंगवौ ॥ ६२ ॥ देवानां रूपमास्थाय अमृतार्थं त्वरान्वितौ ॥ उपविष्टौ तदा पङ्क्त्यां देवानाममुता
 थिनौ ॥ ६३ ॥ यदाभूतं पातुकामो राहुः परमदुर्जयः ॥ चन्द्रकार्भ्यां प्रकथितो विष्णोरमिततेजसः ॥ ६४ ॥ तदा तस्य शिरश्छिन्नं राहोर्दुर्विप्र
 हस्य च ॥ शिरो गगनमापेदे कबंधं च महीतले ॥ भ्रममाणं तदा ह्यद्रीश्रृणयामास वै तदा ॥ ६५ ॥ साद्रिश्च सर्वभूलोकश्रृणितश्च तदाऽभवत् ॥
 तया तेन च देहेन चूर्णितं सचराचरम् ॥ ६६ ॥ दृष्ट्वा तदा महादेवस्तस्योपरि तु संस्थितः ॥ निवासः सर्वदेवानां तस्याः पादतलेऽभवत् ॥ ६७ ॥
 पीडनं तत्समीपेथ निवास इति नाम वै ॥ ६८ ॥ महतामालयं यस्माद्यस्यास्तच्चरणान्बुजम् ॥ महालयेति विख्याता जगद्भयविमोहिनी ॥ ६९ ॥
 केतुश्च धूमरूपोऽसावाकशे विलयं गतः ॥ सुधां समर्प्य चंद्राय तिरोधानगतेऽभवत् ॥ ७० ॥ वासुदेवो जगद्योनिर्जगतां कारणं परम् ॥ विष्णोः
 प्रसादात्तज्जातं सुराणां कार्यसिद्धिदम् ॥ ७१ ॥ असुराणां विनाशाय जातं दैवविपर्ययात् ॥ विना देवेन जानीध्वसुबभो हि निरर्थकः ॥ ७२ ॥
 यौगपथेन तैः सर्वैः शिराब्धेर्मथनं कृतम् ॥ सिद्धिर्जाता हि देवानामसिद्धिरसुरान्प्रति ॥ ७३ ॥ ततश्च ते देववरान्प्रकोपिता दैत्याश्च मायाप्रवि
 मोहिताः पुनः ॥ अनेकशस्त्राह्वयुतास्तदाऽभवन्विष्णौ गते गर्जमानस्तदानीम् ॥ ७४ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां सांहितायां
 प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे समुद्रमंथनाख्याने देवानाममृतप्राशनवर्णननाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ७४ ॥ लोमश उवाच ॥
 ततस्ते गज्जमानाश्च आक्षिपंतः सुराजणे ॥ शतक्रतुप्रमुख्यास्तान्महाबलपरक्रमात् ॥ १ ॥ विमानमारुह्य तदा महात्मा वैरोचनिः
 सर्वबलेन सार्द्धम् ॥ दैत्यैः समेतो विविधैर्महाबलैः सुरान्प्रदुद्राव महाभयावहम् ॥ २ ॥ स्वानि रूपाणि विभ्रंतैः समापेतुः स

हसशः ॥ केचिद्ब्रह्माधानसमाहृदा महिषांश्च तथा परे ॥ ३ ॥ अश्वान्केचित्समाहृदा द्विपान्केचित्तथा परे ॥ सिंहांस्तथा परे रूढाः शार्दूलान्छरभां
स्तथा ॥ ४ ॥ मयूरान्नाजहंसंश्च कुक्कुटांश्च तथा परे ॥ केचिद्दयानसमाहृदा उद्भानशतरानपि ॥ ५ ॥ गजान्बगान्परै चैव शकटांश्च तथा परे ॥ पा
दाता बहवो दैत्याः खड्गशस्तयुष्टिपाणयः ॥ ६ ॥ परिवायुधिनः पाशशूलसुद्गरपाणयः ॥ असिलोमान्विताः केचिद्दुशुंडीपरिवायुधाः ॥ ७ ॥ हयनाग
रथाश्वान्ये समाहृदाः प्रहारिणः ॥ विमानानि समाहृदा बलिमुख्याः सहस्रशः ॥ ८ ॥ स्पृष्टमानास्तथान्योन्यं गर्जतश्च सुहृसुहृदः ॥ वृषपर्वा ह्युवा
चेदं बलिनं दैत्यपुंगवम् ॥ ९ ॥ त्वया कृतं महाबाहो इंद्रेण सह संगमम् ॥ विश्वासो नैव कर्तव्यो दुर्हृदा च कथंचन ॥ १० ॥ ऊर्नेनापि हि
तुच्छेन वैरिणापि कथंचन ॥ मैत्री बुद्धिमता कार्या आपद्यपि निवर्तते ॥ ११ ॥ न विश्वसेत्पूर्वाविरोधिना कचित्पराजिताः स्मोऽथ बले त्वयाधुना ॥
पुराणदुष्टाः कथमद्य वै पुनर्मत्रं विकर्तुं न च ते यतेरन् ॥ १२ ॥ इत्युचुस्ते दुराधर्षा योद्धुकामा व्यवस्थिताः ॥ ध्वजैश्छड्यैः पताकैश्च रणभूमिम
मंडयन् ॥ १३ ॥ चामरैश्च दिशः सर्वा लोपितं च रणस्थलम् ॥ तथा सर्वे सुरारतत्र दैत्यान्प्रति समुत्सुकाः ॥ १४ ॥ पीत्वामृतं महाभागा वाहान्यारूढ
दंशिताः ॥ गजाहृदो महेंद्रोपि वज्रपाणिः प्रतापवान् ॥ सूर्यश्चोच्चैःशवाहृदो मृगा रूढश्च चन्द्रमाः ॥ १५ ॥ छत्रचामरसंवीताः शोभिता विजयश्रिया ॥
प्रणम्य विष्णुं ते सर्वं इंद्राद्या जयकांक्षिणः ॥ १६ ॥ ते विष्णुना ह्यनुज्ञाता असुरान्प्रति वै रुषा ॥ असुराश्च महाकाया भीमाक्षा भीमविक्रमाः ॥
॥ १७ ॥ तेषां द्यौरमभूदुद्धं देवानां दानवैः सह ॥ तुमुलं च महाद्यौरं सर्वभूतभयावहम् ॥ १८ ॥ शरधारान्वितं सर्वं बभूव परमाद्भुतम् ॥ ततश्च
टचटशब्दा बभूवुश्च दिशोद्दश ॥ १९ ॥ ततो निमिषमात्रेण शरघातयुता भवंन् ॥ शरतोमरनाराचौराहताश्चापतन्भुवि ॥ २० ॥ विध्यमानास्तथा
केचिद्भिविधुश्चापरात्रणं ॥ भस्मैर्भयाश्च पतिता नाराचैः शकलीकृताः ॥ २१ ॥ क्षुरप्रहारिताः केचिद्दैत्या दानवराक्षसाः ॥ शिकीमुखैर्मारिताश्च
भयाः केचिच्च दानवाः ॥ २२ ॥ एवं भयं दानवानां च सैन्यं दृष्ट्वा देवा गर्जमानाः समंतात् ॥ दृष्टाः सर्वे संमिलित्वा तदानीं लब्ध्वा युद्धे ते जयं
श्चाययन्ते ॥ २३ ॥ शंखवादित्रयोषेण पूरितं च जगन्नयम् ॥ देवान्प्रति कृतामर्षा दानवास्ते महाबलाः ॥ २४ ॥ बलिप्रभृतयः सर्वे संभ्रमणोत्थिताः
पुनः ॥ विमानैः सूर्यसंकाशैरनेकैश्च समन्विताः ॥ २५ ॥ इंद्रमुद्धं सुतुमुलं देवानां दानवैः सह ॥ संप्रवृत्तं पुनश्चैव परस्परजिगीषया ॥ २६ ॥
बलिना दानवेंद्रेण महेंद्रो युयुधे तदा ॥ तथा यमो महाबाहुर्नमुच्या सह संगतः ॥ २७ ॥ नैर्ऋतः प्रधसेनैव पाशी कुंभेन संगतः ॥ निकुंभेनैव सुमहमुद्धं

चक्रे सदाख्यः ॥ २८ ॥ सोमेन सह राहुश्च युद्धं चक्रे सुदारणम् ॥ राहुणा चन्द्रदेहोत्थममृतं भक्षितं तदा ॥ संपर्कादमुरस्यैव यथा राहुस्तथाऽभवत् ॥
 ॥ २९ ॥ तानि सर्वाणि दृष्टानि शंभुना परमेष्ठिना ॥ आश्रयोऽहं च सर्वेषां भूतानां नात्र संशयः ॥ असुराणां सुराणां च सर्वेषामपि बह्वभः
 ॥ ३० ॥ एवमुक्तस्तदा राहुः प्रणम्य शिरसा शिवम् ॥ मौलौ स्थितस्तदा चंद्रो अमृतं व्यसृजद्भयात् ॥ ३१ ॥ तेन तस्य हि जातानि
 शिरांसि सुबहून्यपि ॥ ऐकपद्येन तेषां च सज्जं कृत्वा मनोहराम् ॥ बवंध शंभुः शिरसि शिरोभूषणवत्कृतम् ॥ ३२ ॥ अश्नान्तात्कलकूटस्य
 नीलकण्ठोऽभवत्तदा ॥ देवानां कार्यासिद्धयर्थं मुंडमाला तथा कृता ॥ ३३ ॥ दधार शिरसा तां च मुण्डमालां महेश्वरः ॥ ३४ ॥ तथा सजाऽसौ शुभ्रुभे
 महात्मा देवादिदेवस्त्रिपुरांतको हरः ॥ गजासुरो येन निपातितो महानथांधको येन कृतश्च चूर्णः ॥ ३५ ॥ गंगा धृता येन शिरस्सुमध्यं चंद्रं च चूडे
 कृतवान्भयापहः ॥ वेदाः पुराणानि तथागमाश्च तथैव नानाश्रुतयोऽप्य शास्त्रम् ॥ ३६ ॥ जरपति नानागमभेदभेदैर्मीमांसमानाश्च भवंति मूकाः ॥
 नानागमार्थमत्प्रभेदैर्निहृद्यमाणो जगदेकबंधुः ॥ ३७ ॥ शिवं हि नित्यं परमात्मदेवं वैदेकवेद्यं परमात्मदिव्यम् ॥ विहाय तं मूढजनाः प्रमत्ताः
 शिवं न जानन्ति परात्मरूपम् ॥ ३८ ॥ येनैव सृष्टं विधृतं च येन येन श्रितं येन कृतं समग्रम् ॥ परमेशभूतं हि जगत्कदचिद्भेदांतवेद्यः
 परमात्मा शिवश्च ॥ ३९ ॥ आढ्यो वापि दरिद्रो वा उत्तमो ह्यधमोऽपि वा ॥ शिवभक्तिरतो नित्यं शिव एव न संशयः ॥ ४० ॥ यो वा परकृतां
 पूजां शिवरूपोपरि शोभिताम् ॥ दृष्ट्वा संतोषमायाति दायं प्राप्नोति तत्समम् ॥ ४१ ॥ ये दीपमालां कुर्वन्ति कार्तिकायां श्रद्धयान्विताः ॥
 यावत्कालं प्रज्वलन्ति दीपास्ते लिंगमग्रतः ॥ तावद्युगसहस्राणि दाता स्वर्गो महीयते ॥ ४२ ॥ कौमुभैतैलसंयुक्ता दीपा दत्ताः शिवालये ॥ दाता
 रस्तेऽपि कैलासे मोदन्ते शिवसंनिधौ ॥ ४३ ॥ अतसीतैलसंयुक्ता दीपा दत्ताः शिवालये ॥ दातारस्तेऽपि कैलासे मोदन्ते शिवसंनिधौ ॥ ४४ ॥
 ज्ञानिनोऽपि हि जायन्ते दीपदानफलेन हि ॥ ४५ ॥ तिलतैलेन संयुक्ता दीपा दत्ताः शिवालये ॥ ते शिवं याति संयुक्ताः कुलानां च शतेन वै
 ॥ ४६ ॥ घृतात्का थैः कृता दीपा दीपिताश्च शिवालये ॥ ते याति परमं स्थानं कुललक्षसमन्विताः ॥ ४७ ॥ कर्पूरगुह्रधूपैश्च ये यजन्ति सदा
 शिवम् ॥ आरातिकां सकर्पूरां ये कुर्वन्ति दिनेदिने ॥ ते प्राप्नुवंति सायुज्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ ४८ ॥ एककालं द्विकालं वा त्रिकालं
 ये ह्यतांद्रिताः ॥ लिंगाचनं प्रकुर्वन्ति ते रुद्रा नात्र संशयः ॥ ४९ ॥ रुद्राक्षधारणं ये च कुर्वन्ति शिवपूजने ॥ दाने तपसि तीर्थे च पर्वकाले ह्यतंद्रिताः ॥
 तेषां यत्सुकृतं सर्वमनंतं भवति द्विजाः ॥ ५० ॥ रुद्राक्षा ये शिवेनोक्तास्ताच्छृणुध्वं द्विजोत्तमाः ॥ आरभ्यैकमुखं तावद्यावद्भ्रकाणि पोडश ॥ एतेषां

द्वौ च विज्ञेयौ श्रेष्ठौ तारयितुं द्विजाः ॥ ५१ ॥ रुद्राक्षाणां पंचमुखस्तथा चैकमुखः स्मृतः ॥ ये धारयन्त्येकमुखं रुद्राक्षमनिशं नराः ॥ रुद्रलोकं च
 गच्छन्ति मोदन्ते रुद्रसंनिधौ ॥५२॥ जपस्तपः क्रिया योगः स्नानं दानार्चनादिकम् ॥ क्रियते यच्छुभं कर्म हनन्तं चाक्षधारणात् ॥५३॥ अन्नः
 कंठनिबद्धोऽपि रुद्राक्षो यदि वर्तते ॥ सोऽपि संतारितस्तेन नात्र कार्या विचारणा ॥ ५४ ॥ तथा रुद्राक्षसंबंधात्पापमपि क्षयं क्रजेत् ॥ एवं ज्ञात्वा
 शुभं कर्म कार्यं रुद्राक्षबंधनात् ॥ ५५ ॥ त्रिपुण्ड्रधारणं येषां विभृत्या मन्त्रपूतया ॥ ते रुद्रलोके रुद्राक्ष भविष्यन्ति न संशयः ॥ ५६ ॥ कपिलयाश्च
 समुह्य गोमयं चांतरिक्षणम् ॥ शुष्कं कृत्वाथ संदाह्यं विभृत्यर्थं शिवाप्रियैः ॥ ५७ ॥ विभृतीति समाख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ललाटेऽणुदरेखा च
 आदौ भाव्या प्रयत्नतः ॥ ५८ ॥ मध्यमां वर्जयित्वा तु अंगुलीकदयेन च ॥ एवं निरेखासंयुक्तौ ललाटे यस्य दृश्यते ॥ स शैवः शिववज्ज्ञेयो
 दर्शनात्पापनाशनः ॥ ५९ ॥ जटाधराश्च ये शैवाः सप्त पंच तथा नव ॥ जटा ये स्थापयिष्यन्ति शैवेन विधिना युताः ॥ ६० ॥ ते शिवं प्राप्नुवं
 तीह नात्र कार्या विचारणा ॥ रुद्राक्षधारणं कार्यं शिवभक्तैर्विशेषतः ॥ ६१ ॥ अल्पेन वा महत्त्वेन पूजितो वा सदाशिवः ॥ कुलकोटिं समुद्धृत्य
 शिवेन सह मोदते ॥ ६२ ॥ तस्माच्छिद्धवात्परतरं नास्ति किंचिद्विजोत्तमाः ॥ यदैवमुच्यते शास्त्रे तत्सर्वं शिवकारणम् ॥ ६३ ॥ शिवो दाता
 हि लोकानां कर्ता चैवानुमोदितः ॥ शिवश्चतन्यात्मकं विश्वं जानीध्वं हि द्विजोत्तमाः ॥ ६४ ॥ शिवोति इत्यक्षरं नाम जायते महतो भयात् ॥
 तस्माच्छिद्धवर्धित्यतां वै स्मर्यतां च द्विजोत्तमाः ॥ ६५ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ सोमनाथस्य माहात्म्यं ज्ञातं तस्य प्रसादतः ॥ राहोः शिरोम
 यात्सर्वे रक्षिताः परमोष्ठिना ॥ ६६ ॥ सुराश्चैद्रादयश्चान्ये तस्मिन्मुद्दे सुदारुणे ॥ अत ऊर्ध्वं सुराः सर्वे किमकुर्वन्त उच्यताम् ॥ ६७ ॥ शिवस्य
 महिमा सर्वः श्रुतस्तव सुखोद्गतः ॥ अथ युद्धस्य वृत्तान्तः कथ्यतां परमार्थतः ॥ ६८ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ यदा हि दैत्यैश्च पराजिताः
 सुराः शम्भुं च सर्वे शरणं प्रपन्नाः ॥ शिवं प्रणेसुः सहसा सुरोत्तमा युद्धाय सर्वे च मनो ददुस्तदा ॥ ६९ ॥ तथैव दैत्या अपि युध्यमाना उत्साह
 युक्तातिबलाश्च सर्वे ॥ दैवैः समेताश्च पुनः पुनश्च युद्धं प्रचक्रुः परमास्त्रयुक्ताः ॥७०॥ एवं च सर्वे ह्यसुराः सुराश्च शतयष्टिसूतैः परिधैः परशुधैः ॥
 जयादिनामैर्युताः परस्परं सिंहा यथा हैमवतीं दुरत्ययाः ॥ निहन्यमाना ह्यसुराः सुरैस्तदा नानास्त्रयोगैः परस्परैः ॥ ७१ ॥ चक्रुस्त
 सकलसुधीं मासशोणितकर्माम् ॥ महीं पृश्नाद्रिसुक्तां ससागरवनाकराम् ॥ ७२ ॥ शिरांसि च कबन्धाभि क्व वानि महती च ॥ ध्वजा
 रथाः पताकाश्च गजवाजिशिरांसि च ॥ ७३ ॥ वहन्त्यश्वापगा ह्यासन्नव्यो भीरुभयावहाः ॥ अगाथाः शोणितोदश्च तर्ततो ब्रह्मराक्षसाः ॥ त

यंति परान्भूतप्रेतप्रमथराक्षसान् ॥ ७४ ॥ शाकिनीडाकिनीसंवा यक्षिण्योऽथ सहस्रशः ॥ नानाकेलिषु संयुक्ताः परस्परमुदान्विताः ॥ ७५ ॥
 एवं संक्रीडमानास्ते भूतप्रमथराक्षसाः ॥ रणे तरिमन्महारौद्रे देवासुरसमागमे ॥ ७६ ॥ बलिना सह देवेन्द्रो युयुधेऽद्भुतविक्रमः ॥ शक्रत्या जघान
 देवंद्रं कैरोचनिरमर्षणः ॥ ७७ ॥ तां शक्तिं वञ्च्यामास महेन्द्रो लघुविक्रमः ॥ जघान स बलिं यत्नाहैत्येन्द्रं परमेण हि ॥ ७८ ॥ वज्रेण शितधारेण
 बाहुं चिच्छेद विक्रमी ॥ गतासुरपतद्भूमौ विमानात्सूर्यसंनिभात् ॥ ७९ ॥ पतितं च बलिं दृष्ट्वा वृषपर्वा रूषान्विताः ॥ वर्षं शरथा
 राभिः पयोद इव पर्वतम् ॥ ८० ॥ महेंद्रं सगजं चैव सहमानं शिताञ्छ्वान् ॥ तदा युद्धमभूद्धोरं महेन्द्रवृषपर्वाणोः ॥ ८१ ॥
 निपात्य वृषपर्वाणमिन्द्रः परबलार्दनः ॥ ८२ ॥ ततो वज्रेण महता दानवानववीक्षणे ॥ शिरसि च्छेदिताः केचित्केचित्कंधरतो हताः ॥ ८३ ॥
 विह्वलाश्च कृताः केचिदिद्रेण कुपितेन च ॥ तथा यमेन निहता बायुना वरुणेन च ॥ ८४ ॥ कुबेरेण हताश्चान्ये नैर्ऋतेन तथा परे ॥ अग्निना
 निहताः केचिदीशेनैव विदारिताः ॥ ८५ ॥ एवं तदा तैर्निहता बलीयसो महासुरा विक्रमशालिनश्च ॥ सुरैस्तु सर्वैः सह लोकपालैः शिवप्रसादा
 मिहतास्तदानीम् ॥ ८६ ॥ ततो महादैत्यवरो दुरात्मा स कालनेमिः परमास्त्रयुक्तः ॥ ययौ तदानीं सुरसत्तमार्स्तान्हंतुं सदा क्रूरमतिः स एकः ॥ ८७ ॥
 सिंहाहृदो दंशितश्च त्रिशूलेन हि संयुतः ॥ दैत्यानामर्षुर्देनैव सिंहाहृद्वेन संवृतः ॥ ८८ ॥ ते सिंहा दंशिताः सर्वे महाबलपराक्रमाः ॥ तेषु
 सिंहेषु चाहृदा महादैत्याश्च तत्समाः ॥ ८९ ॥ आयातीं दैत्यसेनां तां सर्वां सिंहविभूषिताम् ॥ कालनेमियुतां दृष्ट्वा देवा इंद्रपुरोगमाः ॥ भयमाज
 ग्मरुतुलं तदा ध्यानपरा भवंन् ॥ ९० ॥ किं कुर्मोऽद्य वयं सर्वे कथं जेष्याम चाद्भुतम् ॥ एतादृशमसंख्याकमनीकं सिंहसंवृतम् ॥ ९१ ॥ एवं
 विचिंत्यमानास्ते ह्यागतस्तत्र नारदः ॥ नारदेन च तत्सर्वं पुरावृत्तं महतरम् ॥ ९२ ॥ कथितं च महेंद्राय कालनेमेस्तपोबलम् ॥ अजेयत्वं च
 संप्राप्ते वरदानबलेन तु ॥ ९३ ॥ विष्णुं विना वयं देवा अशक्ता रणमंडले ॥ जेतुं च स ततो विष्णुः स्मर्यतां परमेश्वरः ॥ तमालनीलो वरदः सर्वै
 र्विजयकांक्षिभिः ॥ ९४ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा तदा देवास्त्वरान्विताः ॥ ध्यानेन च महाविष्णुं ततः परबलार्दनम् ॥ स्मरंतः परमात्मानमिदममुञ्चुश्च तं
 विभुम् ॥ ९५ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते नमस्ते विश्वमंगलम् ॥ श्रीनिवास नमस्तुभ्यं श्रीपते ते नमोनमः ॥ ९६ ॥ अद्यास्मान्भयभी
 तास्त्वं कालनेमिभयादिताम् ॥ त्रातुमर्हसि दैत्याच्च देवानामभयप्रद ॥ ९७ ॥ एवं ध्यातः संस्मृतश्च प्रादुर्भूतो हरिस्तदा ॥ नीलो गरुडमारुह्य जगता

मभ्यप्रदः ॥ ९८ ॥ चक्रपाणिस्तदायातो देवानां विजयाय च ॥ गगनस्थं महाविष्णुं गरुडोपरि संस्थितम् ॥ श्रीवासमेनं दुर्द्धर्षं योद्धुकामं द्द
शिरि ॥ ९९ ॥ तथा दृष्ट्वा कालनेमिस्तदानीं प्रहस्यमानोऽतिरुषा बलान्वितः ॥ कस्त्वं महाभाग वरेण्यरूपः श्यामो युवा वारुणमत्तविक्रमः ॥ करे
गृहीतं निश्चितं महाप्रथं चक्रं च कस्मात्कथयस्व मे प्रभो ॥ १०० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ युद्धार्थमिह चायातो देवानां कार्यसिद्धये ॥
त्वं स्थिरो भव रे मंदं दहाभ्यद्य न संशयः ॥ १०१ ॥ श्रुत्वा भगवतो वाक्यं कालनेमिः प्रतापवान् ॥ उवाच रुषितो भूत्वा भगवंतमयोक्षजम् ॥
॥ १०२ ॥ मूलभूतो हि देवानां भगवान्युद्धदुर्मदः ॥ युद्धं कुरु मया सार्द्धं यदि शूरोऽसि संप्रति ॥ १०३ ॥ प्रहस्य भगवान्विष्णुरुवाचेदं महाप्रभः ॥
गगनस्थो भव त्वं हि महीस्थोऽहं भवामि वै ॥ १०४ ॥ अप्रशस्तं च विषमं युद्धं चैव यथा भवेत् ॥ तथा कुरु महाबाहो गगने वा महीतले ॥
॥ १०५ ॥ तथेति मत्वा हि महातुभोवो दैत्यैः समतोऽर्बुदसंख्यकैश्च ॥ सिंहोपरिस्थैश्च महातुभोवैर्महाबलैः क्रूरैरस्तदानीम् ॥ १०६ ॥ गगनमथ
जगाहे मंदमंदं महात्मा ह्यसुरगणसमेतो विश्वरूपं जिघांसुः ॥ निशित्वमपरमुग्रं गृह्य संदेशचेष्टादशनविकृतवक्रो योद्धुकामो हरिं सः ॥ १०७ ॥
इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखंडे समुद्रमंथनाख्याने देवासुरसंभ्रामवर्णनं नाम त्रयो
दशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ततो युद्धमतीवासीदसुरैर्विष्णुना सह ॥ ततः सिंहाः सपक्षास्ते दंशिताः परमाद्भुताः ॥ १ ॥
असुरैरुह्यमानास्ते गरुत्मतं व्यदारयन् ॥ सिंहास्ते दारितास्तेन खंडशश्च विदारिताः ॥ २ ॥ विष्णुना च तदा दैत्याश्चक्रेण शकलीकृताः ॥
हतास्तानसुरान्दृष्ट्वा कालनेमिः प्रतापवान् ॥ ३ ॥ निशूलेनाहनद्विष्णुं रोषपर्याकुलक्षणः ॥ तमाथातं च जगृहे मुकुंदोऽनाथसंश्रयः ॥ ४ ॥
करणे वामेन जघान लीलया तं कालनेमिं ह्यसुरं महाबलम् ॥ तेनैव शूलेन समाहतोऽसौ मूर्च्छान्वितोऽसौ सहसा पपात ॥ ५ ॥ पतितः
पुनरुत्थाय शनैरुन्मील्य लोचने ॥ पुरतः स्थितमालोक्य विष्णुं सर्वगुहाशयम् ॥ ६ ॥ लब्धसंज्ञोऽब्रवीद्वाक्यं कालनेमिर्महाबलः ॥
तव युद्धं न दास्यामि नास्ति लोके स्पृहा मम ॥ ७ ॥ ये योऽसुरा हता युद्धे अक्षयं लोकमाप्नुयुः ॥ ब्रह्मणो वचनात्सद्य इंद्रेण सह संगताः
॥ ८ ॥ भुंजतो विविधान्भोगान्देववद्विचरन्ति ते ॥ इंद्रेण सहिताः सर्वे संसारे च पतंत्यथ ॥ ९ ॥ तस्माद्युद्धेन मरणं न कश्चि क्षणभंगुरम् ॥
अन्यजन्मनि मे वीर वैरभावाद्वा संशयः ॥ दद्रुमर्हसि मे नाथ कैवल्यं केवलं परम् ॥ १० ॥ तथेति दैत्यप्रवरो निपातितः परेण पुंसां
परमार्थदेन ॥ दत्त्वाऽभयं देवतानां तदानीं तथा सुधां देवताभ्यः प्रदत्त्वा ॥ ११ ॥ कालनेमिर्हतो दैत्यो देवा जाता ह्यकंटकाः ॥ शल्यरूपो

महानसद्यो विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ १२ ॥ तिरोधानं गतः सद्यो भगवान्कमलेक्षणः ॥ इंद्रोऽपि कदनं कृत्वा दैत्यानां परमाद्भुतम् ॥ १३ ॥
पतितानां क्लीबहृषणां भगानां भीतचेतसाम् ॥ मुक्तकच्छशिखानां च चक्रे स कदनक्रियाम् ॥ १४ ॥ अर्थशास्त्रपरो भूत्वा महेंद्रो दुरतिक्रमः ॥
दैत्यानां कालहृषोऽसौ शचीपतिरुदारधीः ॥ १५ ॥ एवं निहन्यमानानामसुराणां शचीपतेः ॥ निवारणार्थं भगवानागतो नारदस्तदा ॥ १६ ॥
॥ नारद उवाच ॥ ॥ शुद्धहताश्व ये वीरा ह्यसुरा रणमण्डले ॥ तेषामनु कथं कर्ता भीतानां च विहिंसनम् ॥ १७ ॥ ये भीतांश्च प्रपर्वांश्च
यातयति मदीकृताः ॥ ब्रह्मघ्नान्तेऽपि विज्ञेया महापातकसंयुताः ॥ १८ ॥ तस्मात्त्वया न कर्तव्यं मनसापि विहिंसनम् ॥ एवमुक्तस्तदा शक्रो
नारदेन महात्मना ॥ १९ ॥ सुरसेनान्वितः सब्र आगतो हि त्रिविष्टपम् ॥ तदा सर्वे सुराणाः सुहृद्भयश्च परस्परम् ॥ बभूवुर्मुदिताः सर्वे
यक्षगंधर्वाकिनराः ॥ २० ॥ तदा इंद्रोऽमरावत्यां सह शच्याऽभिषेचितः ॥ २१ ॥ देवार्पिप्रमुखैश्चैव ब्रह्मार्पिप्रमुखैस्तथा ॥ शक्रोऽपि विजयं प्राप्तः
प्रसादाच्छंकरस्य च ॥ २२ ॥ तदा महोत्सवो विप्रा देवलोके महानभूत् ॥ शंखाश्च पटहाश्चैव मृदंगा सुरजा अपि ॥ तथानकाश्च भेर्यश्च नेदुर्दु
भयः समम् ॥ २३ ॥ गायकाश्चैव गंधर्वाः किन्नराश्चाप्सरोगणाः ॥ ननुतुर्जगुस्तुष्टुश्व सिद्धचारणशुभकाः ॥ २४ ॥ एवं विजयमापन्नः शक्रो
देवेश्वरस्तदा ॥ देवैर्हतास्तदा दैत्याः पतितारस्ते महीतले ॥ २५ ॥ गतासवो महात्मनो बलिप्रमुखतो ह्यमी ॥ तपरस्तमुं पुरा विप्रो भार्गवो मान
सोत्तरम् ॥ २६ ॥ गतः शिष्यैः परिवृत्तरस्त्रभाशुद्धं न वेद तत् ॥ अवशेषाश्च ये दैत्यास्ते गता भार्गवं प्रति ॥ २७ ॥ कथितं वै महद्भूतमसुराणां
क्षयावहम् ॥ निशम्य मन्थुमविष्टो ह्यागतो भृगुनंदनः ॥ २८ ॥ शिष्यैः परिवृतो भूत्वा मृतांस्तानसुरानपि ॥ विव्रया मृतजीविन्यां पतितान्स
मजीवयत् ॥ २९ ॥ निर्द्रांपायणता यद्भद्रुस्थितारस्ते तदाऽसुराः ॥ उत्थितः स बलिः प्राह भार्गवं ह्यमितद्युतिम् ॥ ३० ॥ जीवितेन किमद्यैव मम
नारित प्रयोजनम् ॥ पातितस्त्रिदशेंद्रेण यथा कापुरुषस्तथा ॥ ३१ ॥ बलिर्नोक्तं वचः श्रुत्वा शुक्रो वचनमब्रवीत् ॥ मनस्विनो हि ये दूराः
पतति समरे बुधाः ॥ ३२ ॥ ये शस्त्रेण हताः सद्यो भ्रियमाणा ब्रजंति वै ॥ त्रिविष्टपं न संदेह इति देवाबुशासनम् ॥ ३३ ॥ एवमाश्वत्थामासा
बलिनं भृगुनंदनः ॥ तपरस्ताप विविधं दैत्यानां सिद्धिदायकम् ॥ ३४ ॥ तथा दैत्या गताः सर्वे भृगुणा च प्रचोदिताः ॥ पातालमवसन्सर्वे

तयो राज्ञः शुचिर्भ्येन प्रतिष्ठिताः ॥ इन्द्रेण च कृतं पापं तेन पापेन वै द्विजाः ॥ नानाविधैर्महातापैः सोपद्रवमभूज्जात ॥ २३ ॥ ॥ शौनक
उवाच ॥ ॥ अश्वमेधशतेनैव प्राप्तं राज्यं महत्तरम् ॥ देवानामखिलं सूत कस्माद्द्विभ्रमजायत ॥ शक्रस्य च महाभाग यथावत्कथयस्व नः ॥ २४ ॥
॥ सूत उवाच ॥ ॥ देवानां दानवानां च मनुष्याणां विशेषतः ॥ कर्मैव सुखदुःखानां हेतुभूतं न संशयः ॥ २५ ॥ इन्द्रेण च कृतं विप्रा मह
द्भूतं जगुप्सितम् ॥ गुरोरवज्ञा च कृता विभवहृत्पवधः कृतः ॥ २६ ॥ गौतमस्य गुरोः पत्नी सेविता तस्य तत्फलम् ॥ प्राप्तं महेंद्रेण चिरं यस्य
नास्ति प्रतिक्रिया ॥ २७ ॥ ये हि दुष्कृतकर्मणां न कुर्वन्ति च निष्कृतिम् ॥ दुर्दशां प्राभुवन्त्येते यथैवेन्द्रः शतक्रतुः ॥ २८ ॥ दुष्कृतोपाजितस्या
तः प्रायश्चित्तं हि तत्क्षणात् ॥ कर्तव्यं विधिवद्भिः सर्वपापोपशान्तये ॥ २९ ॥ उपपातकमध्यस्तं महापातकर्तां व्रजेत् ॥ ३० ॥ ततः स्वधर्मनिष्ठां
च ये कुर्वन्ति सदा नराः ॥ प्रातमध्याह्नसायाह्ने तेषां पापं विनश्यति ॥ ३१ ॥ प्राभुवन्त्युत्तमं लोकं नात्र कार्या विचारणा ॥ तस्माद्सौ दुराचारः
प्राप्तो वै कर्मणः फलम् ॥ ३२ ॥ स प्रथमं तदा सर्वे लोकपालस्त्वरान्विताः ॥ बहस्पतिमुपागम्य सर्वमात्मनि धिष्ठितम् ॥ कथयामासुरव्यग्रा
इंद्रस्य च गुरुं प्रति ॥ ३३ ॥ देवैरुक्तं वचो विप्रा निशम्य च बहस्पतिः ॥ अराजकं च संप्राप्तं चिंतयामास बुद्धिमान् ॥ ३४ ॥ किं कार्यं
चाद्य कर्तव्यं कथं श्रेयो भविष्यति ॥ देवानां चाद्य लोकानामृषीणां भावितात्मनाम् ॥ ३५ ॥ मनसैव च तत्सर्वं कार्यकार्यं
विचार्य च ॥ जगाम शक्रं त्वारितो देवैः सह महायशसाः ॥ ३६ ॥ प्राप्नो जलशयं तं च यत्रास्ते हि पुरंदरः ॥ यस्य तीरे स्थिता हत्या
चंडालीव भयावहा ॥ ३७ ॥ तत्रोपविष्टास्ते सर्वे देवा ऋषिगणान्विताः ॥ आह्वानं च कृतं तस्य शक्रस्य गुरुणा स्वयम् ॥ ३८ ॥ समुत्थितस्ततः
शक्रो ददर्श स्वगुरुं तदा ॥ बाष्पपूरितवक्रो हि बहस्पतिमभाषत ॥ ३९ ॥ प्रणिपत्य च तत्रत्यान्कृताञ्जलिभाषत ॥ तदा दीनमुखो भूत्वा मनसा
संविमृश्य च ॥ ४० ॥ स्वयमेव कृतं पूर्वमज्ञानलक्षणं महत् ॥ अधुनैव मया कार्यं किं कर्तव्यं वद प्रभो ॥ ४१ ॥ प्रहस्योवाच भगवान्बृहस्पति
रदारधीः ॥ पुरा त्वया कृतं यच्च तस्येदं कर्मणः फलम् ॥ ४२ ॥ मां च उद्दिश्य भो इंद्र तद्रोगादेव संक्षयः ॥ प्रायश्चित्तं हि हत्यायां न दृढं स्मृति
कारिभिः ॥ ४३ ॥ अज्ञानतो हि यज्जातं पापं तस्य प्रतिक्रिया ॥ कथिता धर्मशास्त्रज्ञैः सकामस्य न विद्यते ॥ ४४ ॥ सकामेन कृतं पापमकामं
नैव जायते ॥ ताभ्यां विषयभेदेन प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ ४५ ॥ मरणांतो विधिः कार्यो कामेन हि कृतेन हि ॥ अज्ञानजनिते पापे प्रायश्चित्तं

विधीयते ॥ ४६ ॥ तस्मात्त्वया कृतं यच्च स्वयमेव हतो द्विजः ॥ पुरोहितश्च विद्वांश्च तस्मान्नास्ति प्रतिक्रिया ॥ ४७ ॥ यावन्मरणमप्येत
 तावदप्सु स्थिरो भव ॥ ४८ ॥ शताश्वमेधसंज्ञं च यत्फलं तव दुर्मते ॥ तत्रष्टं तत्क्षणादेव घातितो हि द्विजो यदा ॥ ४९ ॥ सचिच्छन्द्रे च
 यथा तोयं न तिष्ठति घटेऽण्वपि ॥ तथैव सुकृतं पापे हीयते च प्रदक्षिणम् ॥ ५० ॥ तस्माच्च दैवसंयोगात्प्राप्तं स्वर्गादिकं च यैः ॥ यथोक्तं तद्भवे
 तेषां धर्मिष्ठानां न संशयः ॥ ५१ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य शक्रो वचनमब्रवीत् ॥ कुकर्मणा मदीयेन प्राप्तमेतन्न संशयः ॥ ५२ ॥ अमरावती
 माशु त्वं गच्छ देवर्षिभिः सह ॥ लोकानां कार्यसिद्ध्यर्थं देवानां च बृहस्पते ॥ इन्द्रं कुरु महाभाग यस्ते मनसि रोचते ॥ ५३ ॥ यथा मृतस्तथा
 हं वै ब्रह्महत्यावृत्तो महान् ॥ रागद्वेषसमुत्थेन पापेनास्मि परिभ्रुतः ॥ ५४ ॥ तस्मात्त्वरान्विता यूयं देवराजानमाशुः वै ॥ कुर्वतु मद्ब्रजताः सत्यं
 प्रतितदाग्निवः ॥ ५५ ॥ एवमुक्तास्तदा सर्वे बृहस्पतिपुरोगमाः ॥ एत्यामरावतीं तूर्णं पुरंदरविचोषितम् ॥ कथयामासुरव्यथाः शचीं प्रति यथा
 तथा ॥ ५६ ॥ राज्यस्य हेतोः किं कार्यं विशुश्रंतः परस्परम् ॥ ५७ ॥ एवं विशुश्रयमानानां देवानां तत्र नारदः ॥ यदृच्छ्यागतस्तत्र देवर्षिरभित
 द्युतिः ॥ ५८ ॥ उवाच पूजितो देवान्कस्माद्यूयं विचेतसः ॥ तेनोक्ताः कथयामासुः सर्वं शक्रस्य चोषितम् ॥ ५९ ॥ गतमिन्द्रस्य चेंद्रत्वमेनसा
 परमेण तु ॥ ततः प्रोवाच तान्देवान्देवर्षिर्नारदो वचः ॥ ६० ॥ यूयं देवाश्च सर्वज्ञास्तपसा विक्रमेण च ॥ तस्मादिंद्रो हि कर्तव्यो नहुषः सोम
 वंशजः ॥ ६१ ॥ सोऽस्मिन्नाद्रे प्रतिष्ठाप्यस्त्वारितेनैव निर्जराः ॥ एकोनमश्वमेधानां शतं तेन महात्मना ॥ कृतमस्ति महाभागा नहुषेण च
 यज्वना ॥ ६२ ॥ शच्या श्रुतं च तद्राक्ष्यं नारदस्य मुखोद्गतम् ॥ गतांतःपुरमव्यथा बाष्पपुरितलोचना ॥ ६३ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा सर्वे
 देवान्त्वमोदयन् ॥ ६४ ॥ नहुषं राज्यमारोढुमैकपथेन ते यदा ॥ आनीतो हि तदा राजा नहुषो ह्यमरावतीम् ॥ ६५ ॥ राज्यं दत्तं महेंद्रस्य
 सुरैः सर्वमर्हाषिभिः ॥ तदागस्त्यादयः सर्वे नहुषं पथुपासत ॥ ६६ ॥ गंधर्वाध्वंसो यक्षा विद्याधरमहोरगाः ॥ यक्षाः सुपर्णाः पतंगा ये चान्ये
 स्वर्गवासिनः ॥ ६७ ॥ तदा महोत्सवो जातो देवपुर्यां निरंतरः ॥ शंखतूर्यमृदंगानि नेदुर्दुद्भयः समम् ॥ ६८ ॥ गायकाश्च जगुस्तत्र तथा
 वाद्यानि वादकाः ॥ नर्तका ननुस्तत्र तथा राज्यमहोत्सवं ॥ ६९ ॥ अभिषिक्तस्तदा तत्र बृहस्पतिपुरोगमैः ॥ ७० ॥ अर्चितो देवसूक्तैश्च यथा
 वद्वहपूजनम् ॥ कृतवांश्चैव ऋषिभिर्विद्वद्भिर्भावितान्मभिः ॥ ७१ ॥ तथा च सर्वैः परिपूजितो महान्राजा सुराणां नहुषस्तदानीम् ॥ इंद्रासने चेंद्र

समानरूपः संस्तूयमानः परमेण वर्चसा ॥ ७२ ॥ सुगंधदीपैश्च सुवाससा युतोऽलंकारभोगैः सुविराजितांगः ॥ बभौ तदानीं नहुषो मुनींद्रैः
संस्तूयमानो हि तथाऽमरैर्द्वैः ॥ ७३ ॥ इति परमकलान्वितोऽसौ सुरमुनिवरगणैश्च पूज्यमानः ॥ नहुषनृपवरोऽभवत्तदानीं हृदि महता हृच्छयेन
तप्तः ॥ ७४ ॥ नहुष उवाच ॥ इंद्राणी कथमद्यैव नायाति मम सन्निधौ ॥ तां चाह्वयत शीघ्रं भो मा विलंबितुमर्हथ ॥ ७५ ॥ नहु
पस्य वचः श्रुत्वा बृहस्पतिरुदारधीः ॥ शचीभवनमासाद्य उवाच च सविस्तरम् ॥ ७६ ॥ शक्रस्य दुर्निमित्तेन ह्यानीतो नहुषोऽत्र वै ॥
राज्यार्थं भामिनि त्वं च अर्द्धासनगता भव ॥ ७७ ॥ शची प्रहस्य चोवाच बृहस्पतिमकल्मषम् ॥ असौ न परिपूर्णो हि यज्ञैः शक्रासने स्थितः ॥
एकोनमश्वमेधानां शतं कृतमनेन वै ॥ ७८ ॥ तस्मान्न योभ्यो मां प्राप्तुं तत्त्वतो हि विमुश्र्यताम् ॥ यदि मां साभिलाषो हि परस्त्रियमचेतनः ॥
अवाह्यवाहनेनैव अत्रागत्य लभेत माम् ॥ ७९ ॥ तथेति गत्वा त्वरितो बृहस्पतिस्त्राच तम् ॥ नहुषं कामसंतप्तं शच्योक्तं च यथातथम् ॥ ८० ॥
तथेति मत्वा राजासौ नहुषः काममोहितः ॥ विमुश्र्य परया बुद्ध्या अवाह्यं किं प्रशस्यते ॥ ८१ ॥ स बुद्ध्या च चिरं स्मृत्वा ब्राह्मणाश्च
तपरिचिनः ॥ अवाह्याश्च भवंत्यस्मादात्मानं वाह्याभ्यहम् ॥ ८२ ॥ द्वाभ्यां च तस्याः प्राथ्यर्थमिति मे हृदि वर्तते ॥ शिबिकां च ददौ ताभ्यां
द्विजाभ्यां काममोहितः ॥ ८३ ॥ उपविश्य तदा तस्यां शिबिकायां समाहितः ॥ सर्पसर्पेति वचनाब्रोदयामांस तौ तदा ॥ ८४ ॥ अगस्त्यः
शिविकावाही ततः क्रुद्धोऽशपन्नृपम् ॥ विप्राणामवमता त्वमुन्मत्तोऽजगरो भव ॥ ८५ ॥ शापोक्तिमात्रतो राजा पतितो ब्राह्मणस्य
हि ॥ तत्रैवाजगरो भूत्वा विप्रशापो दुरत्ययः ॥ ८६ ॥ यथा हि नहुषो जातस्तथा सर्वेऽपि तादृशाः ॥ विप्राणामवमानेन पतन्ति निरयेऽशुचौ ॥
॥ ८७ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पदं प्राप्य विचक्षणैः ॥ अप्रमत्तैर्नैर्भाव्यमिहासुत्र च लब्धये ॥ ८८ ॥ तथैव नहुषः सर्पां जातोरण्ये महाभये ॥
एवं चैवाभवत्तत्र देवलके ह्यराजकम् ॥ ८९ ॥ तथैव ते सुराः सर्वे विस्मयाविष्टचेतसः ॥ अहो बत महत्कष्टं प्राप्तं राज्ञा ह्यनेन वै ॥ ९० ॥ न मर्त्य
लोको न स्वर्गो जातो ह्यस्य दुरात्मनः ॥ सतामवहया सद्यः सुकृतं दग्धमेव हि ॥ ९१ ॥ याज्ञिको ह्यपरो लोके कथ्यतां च महामुने ॥ तदोवाच
महातेजा नारदो मुनिसत्तमः ॥ ९२ ॥ यथातिं च महाभागा आनयध्वं त्वरान्विताः ॥ देवदूतारुतु वै तूर्णं यथातिं हुतमानयत् ॥ ९३ ॥
विमानमारुह्य तदा महात्मा ययौ दिवं देवदूतैः समेतः ॥ पुरस्कृतो देववरैस्तदानीं तथोरोर्यक्षगंधर्वासिद्धैः ॥ ९४ ॥ आप्यातः सोऽमरावत्यां त्रिद
शैरभितोषितः ॥ इंद्रासने चोपविष्टो बभाषे च स सत्वरम् ॥ ९५ ॥ नारदेनैवमुक्तस्तु त्वं राजा याज्ञिको ह्यसि ॥ सतामवहया प्राप्तो नहुषो

दंद्शूकताम् ॥ ९६ ॥ ये प्राञ्ज्वन्ति धर्मिष्ठा देवेन परमं पदम् ॥ प्राक्तनेनैव मूढास्ते न पश्यन्ति शुभाशुभम् ॥ ९७ ॥ पतन्ति नरके चोरे
 स्तब्धा वै नात्र संशयः ॥ ९८ ॥ ॥ ययातिरुवाच ॥ ॥ यैः कृतं चामितं पुण्यं तेषां विघ्नः प्रजायते ॥ अल्पकत्वेन देवर्षे विद्धि सर्वं परं
 मम ॥ ९९ ॥ महादानानि दत्तानि अन्नदानयुतानि च ॥ गोदानानि बहून्येव भूमिदानयुतानि च ॥ १०० ॥ तथैव सर्वाण्यपि चोत्तमानि
 दानानि चोत्तानि मनीषिभिर्घदा ॥ एतानि सर्वाणि मया तदैव दत्तानि काले च महाविधानतः ॥ १०१ ॥ यज्ञैरिष्टं वाजपेयातिरत्रैज्यैर्तिष्ठोमै
 राजसूयादिभिश्च ॥ शास्त्रप्रोक्तैस्त्वमेथादिभिश्च यूपैरेषालङ्कृता भूः समन्तात् ॥ १०२ ॥ देवदेवो जगन्नाथ इष्टो यज्ञैरनेकशः ॥ गालवाय पुरे
 दत्ता कन्या त्वेषा च माधवी ॥ १०३ ॥ पत्नीत्वेन चतुर्भ्यश्च दत्ताः कन्या मुने तदा ॥ गालवस्य गुरोरर्थे विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ १०४ ॥ एवं
 भूतान्यनेकानि सुकृतानि मया पुरा ॥ महाति च बहून्येव तानि वक्तुं न पार्यते ॥ १०५ ॥ भूयः पृष्टः सर्वदेवैः स राजा कृतं सर्वं गुप्तमेवं यथा
 र्थम् ॥ विज्ञातुमिच्छाम यथार्थतोपि सर्वे वयं श्रोतुकामा ययाते ॥ १०६ ॥ वचो निशम्य देवानां ययातिरिमिच्छति ॥ कथयामास तरसर्वं
 पुण्यशेषं यथार्थतः ॥ १०७ ॥ कथितं सर्वमेतच्च निःशेषं व्यासवत्तदा ॥ स्वपुण्यकथनेनैव ययातिरपतद्भुवि ॥ १०८ ॥ तत्क्षणादेव सर्वेषां
 सुराणां तत्र पश्यताम् ॥ एवमेव तथा जातमराजकमतंद्रितम् ॥ १०९ ॥ अन्यो न दृश्यते लोके याज्ञिको यो हि तत्र वै ॥ शक्रासनेऽभिषे
 कार्थं श्रूयतां हि द्विजोत्तमाः ॥ ११० ॥ सर्वे सुराश्च ऋषयोऽथ महाफणीन्द्रा गन्धर्वयक्षस्वगचारणकिंनराश्च ॥ विद्याधराः सुरभणाप्सरासां
 गणाश्च चितापराः समभवन्मनुजास्तथैव ॥ १११ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिव
 शास्त्रे देवेन्द्रस्वाराज्याभिषेकवृत्तान्ते देवेन्द्रस्य ब्रह्महृत्ययोपहृतौ नहुषशापययातिभूपुण्यक्षयवृत्तान्तवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ७९ ॥
 ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ ततः शची तान्प्रोवाच वाचं धर्मार्थसंयुताम् ॥ मा चिंता क्रियतां देवा बृहस्पतिपुरोगमाः ॥ १ ॥ गच्छत त्वरिताः
 सर्वे शक्रं द्रुमुं विचक्षणाः ॥ ब्रह्महृत्याभिभृतोऽसौ यजास्ते सुरसत्तमः ॥ २ ॥ बहूनां कारणेनैव विश्वरूपो हि मंदधीः ॥ हतस्तेन महद्द्रेण सर्वैः
 सोऽपि निराकृतः ॥ ३ ॥ तस्मात्सर्वैर्वाद्भिश्च गंतव्यं यत्र स प्रभुः ॥ अवज्ञा हि कृता पूर्व महद्द्रेण तवानव ॥ ४ ॥ अवज्ञामात्रक्षुब्धेन त्वया
 शप्तः पुरंदरः ॥ तथैव शापितश्चासि मया त्वं हि बृहस्पते ॥ ५ ॥ निरस्तोऽपि हि तस्मात्त्वमवसानपरो भव ॥ ६ ॥ यथा मदर्धमानीतौ शर्के
 जीवति ताडुभौ ॥ त्वयि जीवति भो ब्रह्मन्कार्यं तव करिष्यति ॥ ७ ॥ कोऽपि सौभाग्यवाँह्योके तव क्षेत्रे जनिष्यति ॥ पुत्रं विख्यातनामानमत्र

नैवारित संशयः ॥ ८ ॥ गच्छ शीघ्रं सुरैः सार्द्धं शक्रमानय मा चिरम् ॥ प्रयासि त्वरितो नो चेत्पुनः शापं ददामि ते ॥ ९ ॥ शत्र्योक्तं वचनं
 श्रुत्वा सुरैः सार्द्धं जगाम सः ॥ पुरंदरं गताः सर्वे ब्रह्महत्याभिपीडितम् ॥ १० ॥ सरसस्तीरमासाद्य ते शक्रं चाभ्यवाहयन् ॥ दृष्टाः शक्रेण ते सर्वे
 तदा ह्यप्सु स्थितेन वै ॥ ११ ॥ उवाच देवान्देवेशः कस्माद्ययमिहागताः ॥ अहं हि पातक्यस्तो ब्रह्महत्यापरिप्लुतः ॥ अप्सु तिष्ठामि भो देवा
 एकाकी तपसान्वितः ॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सर्वे देवाः शतक्रतोः ॥ ऊर्जुर्विह्वलिता एनं देवराजानमद्भुतम् ॥ १३ ॥ एतादृशं न वाच्यं
 ते परेषामुपकारतः ॥ कृतं त्वयैव यत्कर्म विश्वरूपवाधिकम् ॥ १४ ॥ विश्वकर्मसुतेनैव कृतं याजनमद्भुतम् ॥ येन देवाः क्षयं याति ऋषयोऽपि
 महाप्रभाः ॥ १५ ॥ तस्माद्धतस्त्वया देव परेषामुपकारतः ॥ ततः सर्वे वयं प्राप्तास्त्वां नेतुमभरावतीम् ॥ १६ ॥ एवं विवदमानेषु देवेषु च
 तदाऽब्रवीत् ॥ ब्रह्महत्या त्वरायुक्ता देवेन्द्रं वर्याभ्यहम् ॥ १७ ॥ तदा बृहस्पतिर्वाक्यमुवाच सहसैव तु ॥ १८ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥
 वासार्थं च करिष्यामः स्थानानि तव सांप्रतम् ॥ प्रसांत्विता तदा हत्या देवैस्तत्कार्यगौरवात् ॥ १९ ॥ विमृश्य सर्वे विभञ्जुश्चतुर्द्धा हत्यां सुरास्ते
 ऋषयो मनीषिणः ॥ यक्षाः पिशाचा उरगाः पतंगास्तथा च सर्वे सुरसिद्धचारणाः ॥ २० ॥ आदौ क्षमां प्रति तदा ऊजुः सर्वे दिवोकसः ॥ हे क्षमोऽ
 शस्त्वया ग्राह्यो हत्यायाः कार्यसिद्धये ॥ २१ ॥ सुराणां तद्भचः श्रुत्वा धरित्री कंपिताऽवदत् ॥ कथं ग्राह्यो मया ह्यंशो हत्यायास्तद्विमुश्यताम् ॥
 ॥ २२ ॥ अहं हि सर्वभूतानां धात्री विश्वं धराम्यहम् ॥ अपवित्रा भविष्यामि एनसा संवृता भृशम् ॥ २३ ॥ पृथ्यास्तद्भचनं श्रुत्वा बृहस्प
 तिरुवाच ताम् ॥ मा भैषीश्वारसर्वाणि निष्पापासि न चान्यथा ॥ २४ ॥ यदा यद्भुकुले श्रीमान्वासुदेवो भविष्यति ॥ तदा तत्पदविन्यासा
 निष्पापा त्वं भविष्यसि ॥ २५ ॥ कुरु वाक्यं त्वमस्माकं नात्र कार्या विचारणा ॥ २६ ॥ इत्युक्ता पृथिवी तेषां निष्पापा साकरोद्भचः ॥ ततो
 वृक्षान्समाह्वय सर्वे देवाऽश्रुवन्वचः ॥ २७ ॥ हत्यांशो हि ब्रहीतव्यो भवद्भिः कार्यसिद्धये ॥ एवमुक्ताऽश्रुवन्वृक्षा देवान्सर्वे समागताः ॥ २८ ॥
 वयं सर्वे तथा भूतास्तापसानां फलप्रदाः ॥ तदा हत्यानिवृताः सर्वे भविष्यति तपस्विनः ॥ २९ ॥ पापिनो हि महाभागास्तरस्मात्सर्वं विमुश्य
 ताम् ॥ तदा पुरोधसा चोक्ताः सर्वे वृक्षाः समागताः ॥ ३० ॥ मा चिंता क्रियतां सर्वैः प्रसादाच्च शतक्रतोः ॥ छेदिताश्चैव सर्वे वै हानेकांशत्वं
 मागताः ॥ ३१ ॥ ततो विटपिनो नित्यं द्रुयं सर्वे भविष्यथ ॥ इत्युक्तास्ते तदा सर्वेऽहलहत्यां विभागशः ॥ ३२ ॥ ततो ह्यपः समाह्वय ऊजुः

सर्वे दिवोकसः ॥ अद्विश्च गृह्यतामद्य हत्यांशः कार्यसिद्धये ॥ ३३ ॥ तदा ह्यापो मिलित्वाथ उच्युः सर्वाः पुरोधसम् ॥ यानि कानि च
 पापानि तथा दुश्चरितानि च ॥ ३४ ॥ अस्मत्संपर्कसंबंधात्स्थानशौचाश्रनादिभिः ॥ पुनन्ति प्राणिनः सर्वे पापेन परिवेष्टिताः ॥ ३५ ॥
 तासां वचनमाकर्ण्य बृहस्पतिरुवाच ह ॥ मा भयं क्रियतामप एनसा दुस्तरण हि ॥ ३६ ॥ आपः पुनंतु सर्वेषां चराचरनिवासि
 नाम् ॥ तदा स्त्रियः समाह्वय बृहस्पतिरुवाच ह ॥ ३७ ॥ अथैव ब्राह्मो हत्यांशः सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ निशम्य तद्गुरोर्वाक्यमूचुः सर्वाश्च
 योषितः ॥ ३८ ॥ पापमाचरते योषा तेन पापेन नान्यथा ॥ लिप्यन्ते बहवः पक्षा इति वेदाजुशासनम् ॥ ३९ ॥ श्रुतमस्ति न ते किंचिद्धं
 पुरोधो विमृश्यताम् ॥ योषिद्धिः प्रोच्यमानोऽपि उवाचाथ बृहस्पतिः ॥ ४० ॥ मा भयं क्रियतां सर्वाः पापाद्स्मात्सुलोचनाः ॥ भविष्याणां
 तथान्येषां भविष्यति फलप्रदः ॥ हत्यांशो यो हि सर्वासां यथाकामित्वमेव च ॥ ४१ ॥ एवमंशाश्च हत्यायाश्चत्वारः करिपताः सुरैः ॥ निवासमंकरो
 त्सद्यस्तेषुतेषु द्विजोत्तमाः ॥ ४२ ॥ निष्पापो हि तदा जातो महेंद्रो ह्यभिषेचितः ॥ देवपुर्यां सुराणैस्तथैव ऋषिभिः सह ॥ ४३ ॥ शब्द्या समेतो
 हि तदा पुरंदरो बभूव विभ्वाधिपतिर्महात्मा ॥ देवैः समेतो हि महाजुभावैर्मुनीश्वरैः सिद्धिगणैस्तदानीम् ॥ ४४ ॥ तदानयः शोभना वायवश्च
 सर्वे ब्रह्माः सुप्रभाः शंतिष्ठताः ॥ जाताः सद्यः पृथिवी शोभमाना तथाद्रयो मणिप्रभवा बभूवुः ॥ ४५ ॥ प्रसन्नानि तथा ह्यासन्मनांसि च मन
 र्विनाम् ॥ ४६ ॥ नद्यश्चामृतवाहिन्यो वृक्षा ह्यासन्सदाफलाः ॥ अद्गृहपृथ्व्यौषधयो बभूवुश्चासुतोपमाः ॥ ४७ ॥ एकपथेन सर्वेप्राणिमंद्रलोकनि
 वासिनाम् ॥ बभूव परमोत्साहो महामोदकरस्तथा ॥ ४८ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ एतस्मिन्नंतरे त्वद्या दृष्ट्वा चेद्रमहोत्सवम् ॥ बभूव रुषि
 र्दोऽतीव पुत्रशोकप्रपीडितः ॥ ४९ ॥ जगाम निर्वेदपरस्तपस्तप्तुं सुदारुणम् ॥ तपसा तेन संतुष्टो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ५० ॥ त्वष्टारमब्रवी
 तुष्टो वरं वरय सुब्रत ॥ तदा वद्रे वरं त्वष्टा सर्वलोकभयावहम् ॥ वरं पुत्रो हि दातव्यो देवानां हि भयावहः ॥ ५१ ॥ तथेति च वरो दत्तो ब्रह्मणा
 परमेष्ठिना ॥ वरदानात्सद्य एव बभूव पुरुषस्तदा ॥ ५२ ॥ वृजनामाकितस्तत्र दैत्यो हि परमाद्भुतः ॥ धनुषां शतमात्रं हि प्रत्यहं वधुर्धेऽसुरः ॥
 ॥ ५३ ॥ पांतालाग्निर्गता दैत्या ये पुराऽसुतमंथने ॥ घातिताः सुरसंघैश्च भृशणा जीवितास्त्वेरात् ॥ ५४ ॥ सर्वं महीतलं व्याप्तं तेनैकेन महा
 त्मना ॥ ५५ ॥ तदा सर्वेऽपि ऋषयो वध्यमानास्तपस्विनः ॥ ब्रह्माणं त्वरिताः सर्वे उच्युर्व्यसनमागतम् ॥ ५६ ॥ तथा चेद्रादयो देवा गंधर्वाः सम

रूपाः ॥ ब्रह्मणा कथितं सर्वं त्वष्टुश्चैतच्चिकीर्षितम् ॥ ५७ ॥ भवद्ब्रह्मार्थं जनितस्तपसा परमेण तु ॥ वृत्रोनाम महातेजाः सर्वदैत्यापिधो महात् ॥
 ॥ ५८ ॥ तथापि यत्नः क्रियतां यथा वध्यो भवेत्सौ ॥ निशम्य ब्रह्मणो वाक्यमुद्देवाः सवासवाः ॥ ५९ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ ॥ यदा इंद्रो हि
 हत्याया विमुक्तः स्थापितो दिवि ॥ तदास्माभिरकार्यं वै कृतमस्ति दुरासदम् ॥ ६० ॥ शस्त्राण्यस्त्राण्यनेकानि संक्षिप्तानि ह्यबुद्धितः ॥ दधीच
 स्याश्रमे ब्रह्मन्तिक कार्यं करवामहे ॥ ६१ ॥ तच्छ्रुत्वा प्रहसन्वाक्यं देवान्ब्रह्मा तदाऽब्रवीत् ॥ चिरं स्थितानि विज्ञायाणच्छब्धं तानि वै सुराः ॥ ६२ ॥
 गत्वा देवास्तदा सर्वे नापश्यन्स्वं स्वमायुधम् ॥ पप्रच्छुश्च दधीचिं ते सोऽवादीन्नैव वेद्व्यहम् ॥ ६३ ॥ पुनर्ब्रह्माणमागत्य उचुः सर्वे मुनेर्वचः ॥
 ॥ ६४ ॥ ब्रह्मोवाच तदा देवान्सर्वेषां कार्यसिद्धये ॥ तस्यास्थीन्येव याचध्वं प्रदास्यति न संशयः ॥ ६५ ॥ तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणो वाक्यं शक्रो वचन
 मब्रवीत् ॥ ६६ ॥ विश्वरूपो हतो देव देवानां कार्यसिद्धये ॥ एक एव तदा ब्रह्मन्पापिष्ठोऽहं कृतः सुरैः ॥ ६७ ॥ तथा पुरोधसा चैव
 निःश्रीकस्तक्षणात्कृतः ॥ दिष्ट्या परमया चाहं प्रविष्टो निजमंदिरम् ॥ ६८ ॥ दधीचं यातयित्वा वै तस्यास्थीनि बहून्यपि ॥
 अस्त्राणि तानि भगवन्कृतानि ह्यशुभानि वै ॥ ६९ ॥ त्वष्ट्रा हि जनितो यो वै वृत्रो नामैष दैत्यराट् ॥ कथं तं द्यातयाम्येवं सततं
 पापभीरुणा ॥ शक्रेणोक्तं निशम्याथ ब्रह्मा वाक्यमुवाच ह ॥ ७० ॥ अर्थशास्त्रपरेणैव विधिना तमबोधयत् ॥ आतापिनमार्थातं ब्राह्मणं वा
 तपस्विनम् ॥ हंतुकामं जिघांसीयात् तत्र ब्रह्महा भवेत् ॥ ७१ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ दधीचस्य वधाद्ब्रह्मवहं भीतो न संशयः ॥ तस्माद्ब्रह्म
 वधात्सत्यं महदेनो भविष्यति ॥ ७२ ॥ अतो न कार्यमस्माभिर्ब्राह्मणानां तु हेलनम् ॥ हेलनाद्ब्रह्मवो दोषा भविष्यति न चान्यथा ॥ ७३ ॥
 अदृष्टं परमं धर्म्यं विधिना परमेण हि ॥ कर्तव्यं मनसा चैवं पुरुषेण विजानता ॥ ७४ ॥ निःस्पृहं तस्य तद्वाक्यं श्रुत्वा ब्रह्मा हुवाच तम् ॥ शक्र
 स्वबुद्ध्या वर्तस्व दधीचिं गच्छ सत्वरम् ॥ ७५ ॥ याचस्व तस्य चारस्थीनि दधीचेः कार्यगौरवात् ॥ गुरुणा सहितः शक्रो देवैः सह समन्वितः ॥ ७६ ॥
 तथेति गत्वा ते सर्वे दधीचस्याश्रमं शुभम् ॥ नानासत्त्वसमायुक्तं वैरभावविवर्जितम् ॥ ७७ ॥ मार्जारिभूषकाश्चैव परस्परमुदान्विताः ॥ ऐकपद्येन
 सिंहाश्च गजिन्यः कलभैः सह ॥ ७८ ॥ तथा जात्यश्च विविधाः क्रीडायुक्ताः परस्परम् ॥ नकुलैः सह सर्पाश्च क्रीडायुक्ताः परस्परम् ॥ ७९ ॥
 एवंविधान्यनेकानि ह्याश्चर्याणि तदाश्रमे ॥ पश्यंतो विबुधाः सर्वे विस्मयं परमं ययुः ॥ ८० ॥ अथासने सुनिश्रेष्ठं ददशुः परमास्थितम् ॥ तेजसा

परमेणैव भ्राजमानं यथा रविम् ॥ ८१ ॥ विभाक्सुं द्वितीयं वा सुवर्चासहितं तदा ॥ यथा ब्रह्मा हि सावित्र्या तथासौ मुनिसत्तमः ॥ ८२ ॥ तं
प्रणम्य ततो देवा वचनं चेदमब्रुवन् ॥ त्वं दाता त्रिषु लोकेषु त्वत्सकाशमिहागताः ॥ ८३ ॥ निशम्य वचनं तेषां देवानां मुनिरब्रवीत् ॥ किमर्थं
भागताः सर्वे वदध्वं तत्सुरोत्तमाः ॥ ८४ ॥ प्रयच्छामि न संदेहो नान्यथा मम भाषितम् ॥ तदोचुः सहिताः सर्वे दधीचिं स्वार्थकामुकाः ॥ ८५ ॥
भयभीता कथं विप्र भवदर्शनकाक्षिणः ॥ जातारं त्वां समाकर्ण्य ब्रह्मणा नोदिता वयम् ॥ ८६ ॥ सम्प्राप्ता विद्धि तत्सर्वं दातुमर्होऽथ मुव्रत ॥ ८७ ॥
निशम्य वचनं तेषां किं दातव्यं तदुच्यताम् ॥ ८८ ॥ ततो देवाभुवन्विप्र दैत्यानां निधनाय नः ॥ शस्त्रनिर्माणकार्यार्थं तवास्थीनि प्रयच्छ वै ॥ ८९ ॥
प्रहस्योवाच विप्रार्थिस्तद्वध्वं क्षणमेव हि ॥ स्वयमेव त्वहं देवास्तयस्थ्याम्यद्य कलेवरम् ॥ ९० ॥ इत्युक्त्वा तानथो पत्नीं समाहूय सुवर्चसम् ॥ प्रोवाच
स महातेजाः शृणु देवि शुचिस्मिते ॥ ९१ ॥ अस्थ्यर्थं याचितो देवैस्तयजायते कलेवरम् ॥ ब्रह्मलोकं ब्रजाप्यद्य परमेण समाधिना ॥ ९२ ॥
मयि याते ब्रह्मलोकं त्वं स्वयमेण तत्र माम् ॥ प्राप्यस्येव न संदेहो वृथा चिन्तां च मा कृथाः ॥ ९३ ॥ इत्युक्त्वा तां स्वपत्नीं स प्रेषयामास चा
श्रमम् ॥ ततो देवाप्रतो विप्रः समाधिगमत्तदा ॥ ९४ ॥ समाधिना परेणैव विमृज्य स्वं कलेवरम् ॥ ब्रह्मलोकं गतः सद्यः पुनर्नावर्तते यतः ॥ ९५ ॥
दधीचिनामा मुनिवृद्धवर्यः शिवप्रियः शिवदीक्षाभिभुक्तः ॥ परोपकारार्थमिदं कलेवरं शीघ्रं स विप्रोऽत्यजदात्मना तदा ॥ ९६ ॥ इति श्रीस्कंदे महा
पुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे देवैरिस्थकृताऽभ्यर्थितस्य दधीचे योगेन स्वदेहविसर्जननाम षोडशोऽध्यायः ॥
॥ १६ ॥ ७४ ॥ लोमशा उवाच ॥ ॥ ततः सर्वे सुरगणा दृष्ट्वा तं विलयं गतम् ॥ चिंतयंतः सुरगणाः कथं च विदधामहे ॥ १ ॥ सुरभिं चाह्वयित्वाथ
तदोवाच शचीपतिः ॥ कलेवरं दधीचस्य लिह्यास्त्वं वचनान्मम ॥ २ ॥ तथेति च वचो मत्वा तत्क्षणादेव लिह्य तत् ॥ निर्मासं च कृतं सद्यस्तया
धेन्वा कलेवरम् ॥ ३ ॥ जगद्गुस्तानि चार्थीनि चक्रुः शस्त्राणि वै सुराः ॥ तस्य वंशोद्धवं वज्रं शिरो ब्रह्मशिरस्तथा ॥ ४ ॥ अन्यानि चार्थीनि बहूनि
तस्य ऋषस्तदानीं जगद्गुः सुराश्च ॥ तथा शिराजालमर्यांश्च पाशांश्चक्रुः सुरा वैर्युताश्च दैत्यान् ॥ ५ ॥ शस्त्राणि कृत्वा ते सर्वे महाबलपराक्रमाः ॥
यजुर्देवास्त्वरारुक्ता वृत्रघातनत्पराः ॥ ६ ॥ ततः सुवर्चाश्च दधीचिपत्नी या प्रेषिता सा सुरकार्यासिद्धये ॥ व्यलोकयन्तत्र समेत्य सर्वं मृतं पतिं देहमथो
ददर्श तम् ॥ ७ ॥ ज्ञात्वा च तत्सर्वमिदं सुराणां कृत्यं तदानीं च चुकोप साध्वी ॥ ददौ सती शापमतीव रुष्टा तदा सुवर्चा ऋषिर्व्यपत्नी ॥ ८ ॥

अहो सुरा द्रुष्टराश्व सर्वे सर्वे ह्यशक्ताश्च तथैव लुब्धाः ॥ तस्माच्च सर्वेऽप्रजसो भवंतु दिवोकसोऽद्यप्रभृतीत्युवाच सा ॥ ९ ॥ एवं श्रापं द्ददौ तेषां
 सुराणां सा तपस्विनी ॥ प्रविश्याश्वत्थमूले सा स्वोदरं दारयत्तदा ॥ १० ॥ निर्गतो जठराद्गर्भो दधीचस्य महात्मनः ॥ साक्षाद्द्रुष्टवतारोऽसौ
 पिप्लदादौ महाप्रभः ॥ ११ ॥ प्रहस्य जननी गर्भमुवाच रूपितेक्षणा ॥ सुवर्चा तं पिप्लदादं चिरं तिष्ठस्य सन्निधौ ॥ १२ ॥ अभ्यन्तस्य
 महाभाग सर्वेषां सफलो भवेः ॥ तथैव भापमाणा सा सुवर्चा तनयं प्रति ॥ पतिमन्वणमत्साध्वी परमेण समाधिना ॥ १३ ॥ एवं दधीचपत्नी
 सा पतिना स्वर्गमाव्रजत् ॥ १४ ॥ ते देवाः कृतशस्त्रास्त्रा दैत्यान्पति समुत्सुकाः ॥ आजगमुश्चेद्रमुह्यारुते महाबलपरक्रमाः ॥ १५ ॥ सुरं
 पुरस्कृत्य तदाज्ञया ते गणाः सुराणां बहवस्तदानीम् ॥ भुवं समागत्य च मध्यदेशममुञ्चुश्च सर्वे परमास्त्रयुक्ताः ॥ १६ ॥ समागतानुपसृत्य
 देवांश्चेद्रपुरोगमान् ॥ यथो वृत्रो महादैत्यो दैत्यवृन्दसमावृतः ॥ १७ ॥ यथा मेरोश्च शिखरं परिपूर्णं प्रहस्यते ॥ तथा सोऽपि महातेजा विश्वकर्म
 सुतो महान् ॥ १८ ॥ तेन दृष्टो महेन्द्रश्च महैरेण महासुरः ॥ देवानां दानवानां च दर्शनं च महादुतम् ॥ १९ ॥ तदा ते बद्धवैराश्च देवदैत्याः
 परस्परम् ॥ अन्योन्यमभिसंरब्धा जगर्जुः परमादुतम् ॥ २० ॥ वादिजाणि च भीमानि वाद्यमानानि सर्वशः ॥ श्रूयंतेऽत्र गभीराणि सुरा
 सुरसमागमे ॥ २१ ॥ वाद्यमानेषु तूर्येषु ते सर्वे त्वरयान्विताः ॥ अनेकैः शस्त्रसंघातैर्जहुरन्योन्यमोजसा ॥ २२ ॥ तदा देवासुरे युद्धे त्रैलोक्यं
 सचराचरम् ॥ भयेन महता युक्तं बभूव गतचेतनम् ॥ २३ ॥ ह्येदिताः स्फोटिताश्चैव केचिच्छस्त्रैर्द्विधा कृताः ॥ नाराचैश्च तथा केचिच्छस्त्रास्त्रैः
 शकलीकृताः ॥ २४ ॥ भस्त्रैश्चेरुहताः केचिद्ध्वजंगभृता दिवोकसः ॥ रश्मयो मेघसंभृताः प्रकाशंते नभस्स्वव ॥ २५ ॥ शिरांसि पतितान्ध्रव बहूनि
 च नभस्तलात् ॥ नक्षत्राणिव च यथा महाप्रलयसंकुलम् ॥ २६ ॥ प्रवर्तितं मध्यदेशे सर्वभूतक्षयावहम् ॥ शक्रेण सह संग्रामं चकार नमुचिस्तदा
 ॥ २७ ॥ वज्रेण जघ्ने तरसा नमुचिं देवराट् स्वयम् ॥ न रोमैकं च हुटितं नमुचेरसुरस्य च ॥ २८ ॥ वज्रेणापि तदा सर्वे विरमयं परमं गताः ॥
 असुराश्च सुराश्चैव महद्भो वीडितस्तदा ॥ २९ ॥ गदया नमुचिं जघ्ने गदा सापि विचारिता ॥ नमुचेरंगलयापि पपात वसुधातले ॥ ३० ॥
 तथा झूलन महता तं जवान पुरंदरः ॥ तच्छूलं शतधा चूर्णं नमुचेरंगमाश्रितम् ॥ ३१ ॥ एवं तं विविधैः शस्त्रैरजवान सुरारिहा ॥ प्रहस्य
 मानो नमुचिर्न जवान पुरंदरम् ॥ ३२ ॥ तूष्णीभूतस्तदा चेद्भ्रश्चितया परया युतः ॥ किं कार्यं किमकार्यं वा इतींद्रो नाविदत्तदा ॥ ३३ ॥ एतस्मि

अंतरं तत्र महाद्युद्धं महाभये ॥ जाता नभोगता वाणी इंद्रमुद्दिश्य सत्वरम् ॥ ३१ ॥ जह्येनमद्याशु महेंद्र दैत्यं दिवौकसां घोरतरं भयावहम् ॥
 फेनेन चैवाशु महासुरेन्द्रमर्षां समीपेन दुरासदेन ॥ ३२ ॥ अन्येन शस्त्रेण च आहतोऽसौ वध्यः कदाचिन्न भवत्ययं तु ॥ तस्माच्च देवेश
 वयार्थमस्य कुरु प्रयत्नं नमुचेर्दुरात्मनः ॥ ३३ ॥ निशप्य वाचं परमार्थयुक्तां देवीं सदानंदकरीं शुभावहाम् ॥ चर्के परं यत्नवतां वरिष्ठो गत्वोदधेः
 पारमन्तर्वीर्यः ॥ ३७ ॥ तत्रागतं समीक्ष्यथ नमुचिः क्रोधमूर्च्छितः ॥ हत्वा शूलेन देवंद्रं प्रहसन्निद्रमब्रवीत् ॥ ३८ ॥ समुद्रस्य
 तटः कस्मात्सवितः सुरसत्तम ॥ विहाय रणभूमिं च त्यक्तशस्त्रोऽभवद्ब्रवान् ॥ ३९ ॥ त्वदीयेनैव वज्रेण किं कृतं मम दुर्मते ॥
 ॥ ४० ॥ तथात्यानि च शस्त्राणि अस्त्राणि सुबहूनि च ॥ गृहीतानि पुरा मंदं हंतुं माभवे चाशुना ॥ ४१ ॥ किं करिष्यसि मां हंतुं
 युद्धाय समुपस्थितः ॥ केन शस्त्रेण रे मंदं योद्धुमिच्छसि संयुगे ॥ ४२ ॥ त्वां वातयामि चाद्यैव यदि तिष्ठसि संयुगे ॥ नो चेद्गच्छ मया
 सुकश्चिरं जीव सुखी भव ॥ ४३ ॥ एवं स गर्वितं तस्य वाक्यमाहवशोभिनः ॥ श्रुत्वा महेंद्रोऽपि रषा जगुहे फेनमद्भुतम् ॥ ४४ ॥ फेनं
 करस्यं दृष्ट्वा तु असुरा जहसुस्तदा ॥ ४५ ॥ क्षयं गतानि चास्त्राणि फेनेनैव पुरंदरः ॥ हंतुमिच्छति माभद्य शतक्रतुरुदारधीः ॥ ४६ ॥ एवं
 प्रहस्य नमुचिरवज्ञाय पुरंदरम् ॥ सावज्ञं पुरतस्तस्थौ नमुचिर्दैत्यपुंगवः ॥ ४७ ॥ तदैव तं स फेनेन शीघ्रमिंद्रो जवान ह ॥ ४८ ॥ हते तु
 नमुचौ देवाः सर्वे चैव मुदान्विताः ॥ साधुसाध्विति शब्देन ऋषयश्चाभ्यपूजयन् ॥ ४९ ॥ तदा सर्वे जयं प्राप्ता हत्वा नमुचिमाहवे ॥ दैत्यास्ते
 कोपसंख्या योद्धुकामा मुदान्विताः ॥ ५० ॥ पुनः प्रवृत्ते युद्धं देवानां दानवैः सह ॥ शस्त्रास्त्रैर्बुध्या मुक्तैः परस्परवधैषिभिः ॥ ५१ ॥ यदा
 ते ह्यसुरा देवैः पातिताश्च पुनःपुनः ॥ तदा वृत्रो महातेजाः शतक्रतुमुपाब्रजत् ॥ ५२ ॥ वृत्र दृष्ट्वा तदा सर्वे ससुरासुरमानवाः ॥ भयेन
 महाताविष्टाः पतिता भुवि शेरते ॥ ५३ ॥ एवं भीतेषु सर्वेषु सुरसिद्धेषु वै तदा ॥ इंद्रश्चैरावणाह्वो वज्रपाणिः प्रतापवान् ॥ ५४ ॥ छत्रेण ध्रियमाणेन
 चामरेण विराजितः ॥ तदा सर्वैः समेतो हि लोकपालैः प्रतापितः ॥ ५५ ॥ वृत्रं विलोक्य ते सर्वे लोकपाला महेश्वराः ॥ भयभीताश्च ते
 सर्वे शिवं शरणमन्वयुः ॥ ५६ ॥ मनसा चैतयन्सर्वे शंकरं लोकशंकरम् ॥ लिङ्गं संपूज्य विधिवन्महेंद्रो जयकामुकः ॥ ५७ ॥ गुरुणा
 विदितः सद्यो विश्वासेन परेण हि ॥ उवाच च तदा शक्रं बृहस्पतिरुदारधीः ॥ ५८ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ कार्तिके शुक्लपक्षे तु

मंदवारं त्रयोदशी ॥ समग्रा यदि लभ्येत सर्वप्राप्त्यै न संशयः ॥ ५९ ॥ तस्यां प्रदोपसमये लिंगरूपी सदाशिवः ॥ पूजनीयो हि देवैः सर्व
कामार्थसिद्धये ॥ ६० ॥ स्नात्वा मध्याह्नसमये तिलमलकसंयुतम् ॥ शिवस्य चार्चनं कुर्याद्गंधपुष्पफलादिभिः ॥ ६१ ॥ पश्चात्प्रदोपवेलायां
स्थारं लिंगमर्चयेत् ॥ स्वयंभु स्थापितं चापि पौरुषेयमपौरुषम् ॥ ६२ ॥ जने वा विजने वापि अशुभ्ये वा तपोवने ॥ तर्हिगमर्चयेद्भक्त्या
प्रदोपे तु विशेषतः ॥ ६३ ॥ ग्रामाद्दहिः स्थितं लिंगं ग्रामाच्छतगुणं फलम् ॥ बाह्याच्छतगुणं पुण्यमरण्य लिंगमद्भुतम् ॥ ६४ ॥ आरण्याच्छ
तगुणं पुण्यमर्चितं पार्वतं यथा ॥ पार्वताञ्चैव लिंगाच्च फलं चाद्युतसंज्ञितम् ॥ तपोवनाश्रितं लिंगं पूजितं वा महाफलम् ॥ ६५ ॥ तस्मादेतद्दि
भागेन शिवपूजनार्चनं बुधैः ॥ कर्तव्यं निपुणत्वेन तीर्थस्नानादिकं तथा ॥ ६६ ॥ पंचपिंडान्समुद्धृत्य स्नानमात्रेण शोभनम् ॥ कूपे स्नानं
प्रकुर्यात् उद्धृतेन विशेषतः ॥ ६७ ॥ तडगणे दश पिंडांश्च उद्धृत्य स्नानमाचरेत् ॥ नदीस्नानं विशिष्टं च महानद्यां विशेषतः ॥ ६८ ॥ सर्वेषामपि
तीर्थानां गंगास्नानं विशिष्यते ॥ देवस्यते च तत्तुल्यं प्रशस्तं स्नानमाचरेत् ॥ ६९ ॥ प्रदीपानां सहस्रेण दीपनीयः सदाशिवः ॥ तथा दीपशतेनापि
द्वात्रिंशदीपमालया ॥ ७० ॥ घृतेन दीपयेद्दीपाञ्छिवस्य परितुष्टये ॥ तथा फलैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्गंधधूपकैः ॥ ७१ ॥ उपचारैः षोडशभिर्लिंगरूपी सदा
शिवः ॥ पूज्यः प्रदोपवेलायां नृभिः सर्वार्थसिद्धये ॥ ७२ ॥ प्रदक्षिणं प्रकुर्यात् शतमष्टोत्तरं तथा ॥ नमस्कारान्प्रकुर्यात् तावत्संख्यान्प्रयत्नतः ॥ ७३ ॥
प्रदक्षिणनमस्कारैः पूजनीयः सदाशिवः ॥ नाम्नां शतेन रुद्रोऽसौ स्तवनीयो यथाविधि ॥ ७४ ॥ नमो रुद्राय भीमाय नीलकण्ठाय वैशसे ॥
कपर्दिने सुरेशाय व्योमकेशाय वै नमः ॥ ७५ ॥ वृषध्वजाय सोमाय नीलकण्ठाय वै नमः ॥ दिगंबराय भर्गाय उमाकांतकपर्दिने ॥ ७६ ॥
तपोमथाय व्यासाय शिपिविष्टाय वै नमः ॥ व्याल्प्रियाय व्यालाय व्यालानां पतये नमः ॥ ७७ ॥ महीधराय व्याघ्राय पशूनां पतये नमः ॥
त्रिपुरांतकसिंहाय शार्ङ्गलोचरवाय च ७८ ॥ मीनाय मीननाथाय सिद्धाय परमेश्विने ॥ कामांतकाय बुद्धाय बुद्धीनां पतये नमः ॥ ७९ ॥
कपोलाय विशिष्टाय शिष्टाय परमात्मने ॥ वेदाय वेदबीजाय देवगुहाय वै नमः ॥ ८० ॥ दीर्घाय दीर्घदीर्घाय दीर्घार्वाय महाय च ॥ नमो
जगत्प्रतिष्ठाय व्योमरूपाय वै नमः ॥ ८१ ॥ गजाम्बुविनाशाय ह्यंभकाम्बुरभेदिने ॥ नीललोहितशुक्लाय चण्डमुण्डप्रियाय च ॥ ८२ ॥ भक्तिप्रि
याय देवाय ज्ञानज्ञानाव्ययाय च ॥ महेशाय नमस्तुभ्यं महादेवहराय च ॥ ८३ ॥ त्रिनेत्राय त्रिवेदाय वैदांगाय नमोनमः ॥ अर्थाय अर्थरूपाय
परमार्थाय वै नमः ॥ ८४ ॥ विभ्वरूपाय विभवाय विश्वनाथाय वै नमः ॥ शंकराय च कालाय कालाव्यंवरूपिणे ॥ ८५ ॥ अरूपाय च

सूक्ष्माय सूक्ष्मसूक्ष्माय वै नमः ॥ श्मशानवासिने तुभ्यं नमस्ते कृत्तिवाससे ॥ ८६ ॥ शशांकशेखरायैव रुद्रविश्वाश्रयाय च ॥ दुर्गाय दुर्गसाराय
दुर्गाव्यवसाक्षिणे ॥ ८७ ॥ लिंगरूपाय लिंगाय लिंगानां पतये नमः ॥ नमः प्रणवरूपाय प्रणवार्थाय वै नमः ॥ ८८ ॥ नमोनमः कारणकार
णाय ते मृत्युजयायात्मभवस्वरूपिणे ॥ त्रिपुंबकायासितकंठ भर्गो गौरीपते सकलमंगलहेतवे नमः ॥ ८९ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ नाम्नां
शतं महेशस्य उच्चार्य व्रतिना तदा ॥ प्रदक्षिणनमस्कारैरेतत्संख्यैः प्रयत्नतः ॥ कार्यं प्रदोषसमये तुष्टयर्थं शंकरस्य च ॥ ९० ॥ एवं व्रतं समुद्दिष्टं
तव शक्र महामते ॥ शीघ्रं कुरु महाभाग पश्चाच्छुद्धं कुरु प्रभो ॥ ९१ ॥ शंभोः प्रसादात्सर्वं ते भविष्यति जयादिकम् ॥ ९२ ॥ वृजो ह्ययं महा
तेजा दैतेयस्तपसा पुरा ॥ शिवं प्रसादयामास पर्वते गंधमादने ॥ ९३ ॥ नाम्ना चित्ररथो राजा वनं चित्ररथस्य तत ॥ एतज्जानीहि भो इन्द्र शिव
पुर्याः समीपतः ॥ ९४ ॥ यस्मिन्वने महाभाग न सीति च षड्मर्यः ॥ तरुमाच्चैत्ररथं नाम वनं परममंगलम् ॥ तस्य राज्ञः शिवेनैव दत्तं यानं
महाद्भुतम् ॥ ९५ ॥ कामगं किंकिणीयुक्तं सिद्धचारणसेवितम् ॥ गंधर्वैरुपसरोयक्षैः किंनरैरुपशोभितम् ॥ ९६ ॥ ततस्तेनैव यानेन पृथिवीं पर्यट
न्पुरा ॥ तथा गिरीशमुख्यांश्च द्वीपांश्च विविधांस्तथा ॥ ९७ ॥ एकदा पर्यटज्जाजा नाम्ना चित्ररथो महात् ॥ कैलासमागतस्तत्र स ददर्श पराद्भु
तम् ॥ ९८ ॥ सभातलं महेशस्य गणैश्चैव विराजितम् ॥ अर्द्धांगलभया देव्या शोभितं च महेश्वरम् ॥ ९९ ॥ निरीक्ष्य देव्या सहितं सदाशिवं
देव्यान्वितं वाक्यमिदं बभाषे ॥ १०० ॥ वयं च शंभो विषयान्विताश्च मंड्यादयः स्त्रीजिताश्चापि चान्ये ॥ न लोकमध्ये वयमेव चाज्ञाः स्त्रीसेवनं
लज्जया नैव कुर्मः ॥ १०१ ॥ एतद्वाक्यं निशम्याथ महेशः प्रहसन्निव ॥ उवाच न्यायसंयुक्तं सर्वेषामपि श्रुण्वताम् ॥ १०२ ॥ भयं लोकापवा
दाच्च सर्वेषामपि नान्यथा ॥ आसितं कालकूटं च सर्वेषामपि दुर्जरम् ॥ १०३ ॥ तथापि उपहासो मे कृतो राज्ञा हि दुर्जरः ॥ तं चित्ररथमाहूय
गिरिजा वाक्यमब्रवीत् ॥ १०४ ॥ ॥ गिरिजोवाच ॥ ॥ रे दुरात्मकथं त्वन्न शंकरश्चोपहासितः ॥ मया सहैव मंदात्मन्द्रक्ष्यसे
कर्मणः फलम् ॥ १०५ ॥ साधूनां समचित्तानाशुपहासं करोति यः ॥ देवो वाप्यथ वा मर्त्यः स विज्ञेयोऽधमाधमः ॥ १०६ ॥ एते मुनीन्द्राश्च
महातुभावास्तथा ह्यमी ऋषयो वेदगर्भाः ॥ तथैव सर्वे सनकादयो ह्यमी अज्ञाश्च सर्वे शिवमर्चयन्ते १ ॥ १०७ ॥ रे मूढ सर्वेषु जनेष्वभिज्ञ
स्त्वमक एवाद्य न चापरे जनाः ॥ तरुमादभिज्ञं हि करोमि दैत्यं देवैर्द्विजैश्चापि बहिष्कृतं त्वाम् ॥ १०८ ॥ एवं शसस्तया देव्या भवान्या राजस
त्तमः ॥ राजा चित्ररथः सद्यः पपात सहसा दिवः ॥ १०९ ॥ आसुरीं योनिमासाद्य वृजोनाम्नाऽभवत्तदा ॥ तपसा परमेणैव त्वद्वा संयोजितः

क्रमात् ॥ ११० ॥ तपसा तेन महता अजेयो वृत्र उच्यते ॥ तस्माच्छुभं समभ्यर्च्य प्रदोषे विधिनाऽधुना ॥ १११ ॥ जहि वृत्रं महादैत्यं देवानां
 कार्यसिद्धये ॥ गुरोस्तद्वचनं श्रुत्वा उवाचाथ शतक्रतुः ॥ सोद्यापनविधिं ब्रूहि प्रदोषस्य च मेऽधुना ॥ ११२ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ कार्ति
 के मासि संप्राप्ते मंद्वारे त्रयोदशी ॥ संपूर्तिस्तु भवेत्तत्र संपूर्णव्रतसिद्धये ॥ ११३ ॥ वृषभो राजतः कार्यः पृष्ठे तस्य सुपीठकम् ॥ तस्योपरि
 न्यसेद्वसुमाकांतं त्रिलोचनम् ॥ ११४ ॥ पंचवक्त्रं दशशुभमङ्गणै गिरिजां सतीम् ॥ एवं चोमामहेशं च सौवर्णं कारयेद्दधः ॥ ११५ ॥ सवृष
 ताभ्रपत्रे च वस्त्रेण परिगुठिते ॥ स्थापयित्वा मया साह्यं नानाभोगसमन्वितम् ॥ ११६ ॥ विधिना जागरं कुर्याद्भ्रात्रौ श्रद्धासमन्वितः ॥ पंचाम्र
 तेन स्नपनं कार्यमादौ प्रयत्नतः ॥ ११७ ॥ गोक्षीरनानं देवेश गोक्षीरेण मया कृतम् ॥ स्नपनं देवदेवेश महाण परमेश्वर ॥ ११८ ॥ दध्ना चैव
 मया देव स्नपनं क्रियतेऽधुना ॥ महाण च मया दत्तं सुप्रसन्नो भवाद्य वै ॥ ११९ ॥ सर्पिणा च मया देव स्नपनं क्रियतेऽधुना ॥ महाण श्रद्धया
 दत्तं तव प्रीत्यर्थमेव च ॥ १२० ॥ इदं मधु मया दत्तं तव प्रीत्यर्थमेव च ॥ महाण त्वं हि देवेश मम शांतिप्रदो भव ॥ १२१ ॥ सितया देवदेवेश
 स्नपनं क्रियतेऽधुना ॥ महाण श्रद्धया दत्तां सुप्रसन्नो भव प्रभो ॥ १२२ ॥ एवं पंचाम्रतेनैव स्नपनीयो वृषध्वजः ॥ पश्चाद्दध्यं प्रदातव्यं ताम्रपात्रेण
 धीमता ॥ अनेनैव च मंत्रेण उमाकांतस्य तुष्टये ॥ १२३ ॥ अर्घ्योऽसि त्वसुमाकांत अर्घेणानेन वै प्रभो ॥ महाण त्वं मया दत्तं प्रसन्नो भव शंकर
 ॥ १२४ ॥ मया दत्तं च ते पाद्यं गुण्यधसमन्वितम् ॥ महाण देवदेवेश प्रसन्नो वरदो भव ॥ १२५ ॥ विष्टरं विष्टरेणैव मया दत्तं च वै प्रभो ॥
 शांत्यर्थं तव देवेश वरदो भव मे सदा ॥ १२६ ॥ आचमनीयं मया दत्तं तव विश्वेश्वर प्रभो ॥ महाण परमेशान तुष्टो भव ममाद्य वै ॥ १२७ ॥
 ब्रह्मप्रन्थिसमद्युक्तं ब्रह्मकर्मप्रवर्तकम् ॥ यज्ञोपवीतं सौवर्णं मया दत्तं तव प्रभो ॥ १२८ ॥ सुगंधं चंदनं देव मया दत्तं च वै प्रभो ॥ भक्त्या पर
 मया शंभो सुगंधं कुरु मां भव ॥ १२९ ॥ दीपं हि परमं शंभो घृतप्रज्वलितं मया ॥ दत्तं महाण देवेश मम ज्ञानप्रदो भव ॥ १३० ॥ दीपं
 विशिष्टं परमं सर्वाधि विजृम्भितम् ॥ महाण परमेशान मम शांत्यर्थमेव च ॥ १३१ ॥ दीपावलिं मया दत्तां महाण परमेश्वर ॥ आरातिकाप्रदानेन
 मम तेजःप्रदो भव ॥ १३२ ॥ फलदीपादिनैवेद्यतां हलादिक्रमेण च ॥ पूजनीयो विधानज्ञैस्तस्यां रात्रौ प्रयत्नतः ॥ १३३ ॥ पश्चाज्जागरणं कार्यं गृहे
 वा देवतालये ॥ वितानमंडपं कृत्वा नानाश्रयसमन्वितम् ॥ गीतावादित्रनुत्येन अर्चनीयः सदाशिवः ॥ १३४ ॥ अनेनैव विधानेन प्रदोषोद्यापने
 विधिः ॥ कार्या विधिमता शक सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ १३५ ॥ गुरुणा कथितं सर्वं तच्चकार शतक्रतुः ॥ तेनैव च सहायेन इंद्रो युद्धपरायणः ॥ १३६ ॥

वृत्रं प्रति सुरैः सार्द्धं युयुधे च शतक्रतुः ॥ तुमुलं युद्धमभवद्देवानां दानवैः सह ॥ १३७ ॥ तस्मिन्सुतमुले गाढे देवदैन्यक्षयावहे ॥ इंद्रयुद्धं
 सुतमुलमतिवेलं भयावहम् ॥ १३८ ॥ व्योमो यमेन युयुधे ह्यग्निना तीक्ष्णकोपनः ॥ वरुणेन महादंष्ट्रो वायुना च महाबलः ॥ १३९ ॥ इन्द्रयुद्ध
 रताः सर्वे अन्योन्यबलकांक्षिणः ॥ १४० ॥ तथैव ते देवरा महाभुजाः संग्रामशूरा जयिनस्तदाऽभवन् ॥ पराजयं दैन्यवराश्च सर्वे प्राप्तास्त
 दानीं परमं समंतात् ॥ १४१ ॥ दृष्ट्वा सुरैर्दैन्यवरान्पराजितान्पलायमानानथ कान्दिश्रीकात् ॥ तदैव वृत्रः परमेण मन्थुना महाबलो वाक्य
 म्निदं बभाषे ॥ १४२ ॥ ॥ वृत्र उवाच ॥ ॥ हे दैत्याः परमार्ताश्च कस्माद्भूयं भ्यातुराः ॥ पलायनपराः सर्वे विसृज्य रणमद्भुतम् ॥ १४३ ॥
 स्वस्वं पराक्रमं वीरा युद्धाय कृतनिश्चयाः ॥ दर्शयध्वं सुरगणास्सूदयध्वं महाबलाः ॥ १४४ ॥ गर्दाभिः पट्टिशैः खड्गैः शक्तोपरसुद्धरैः ॥ असिभिर्भि
 दिपालैश्च पाशतोपरसुष्टिभिः ॥ १४५ ॥ तदा देवाश्च युयुधुर्दधीचास्थिससुद्धवैः ॥ शस्त्रैरस्त्रैश्च परमैरसुरान्समदारयन् ॥ १४६ ॥ पुनर्दैन्या हता देवैः
 प्राप्तास्तपि पराजयम् ॥ पुनश्च तेन वृत्रेण नोद्यमानाः सुरान्प्रति ॥ १४७ ॥ यदा हि ते दैन्यवराः सुरैर्शनैर्हन्यमानाश्च विदुर्दुवृद्धशः ॥ केचिद्दृष्ट्वा
 दानवास्ते तदानीं भीतित्रस्ताः कृबिरूपाः क्रमेण ॥ १४८ ॥ वृत्रेण कोपिना चैवं धिक्कृता दैन्यपुंगवाः ॥ हे पुलोमन्महाभाग वृषपवन्नमोस्तु ते ॥ १४९ ॥
 हे धृत्राक्ष महाकाल महादैत्य वृकासुर ॥ स्थूलाक्ष हे महादैत्य स्थूलदंष्ट्र नमोस्तु ते ॥ १५० ॥ स्वर्गद्वारं विहायैव क्षत्रियाणां मनस्विनाम् ॥ पलाय
 ध्वं किमर्थं वा संग्रामाङ्गमुत्तमम् ॥ १५१ ॥ संगरे मरणं येषां ते याति परमं पदम् ॥ यत्र तत्र च लिप्सेत संग्रामे मरणं बुधः ॥ १५२ ॥ त्यजन्ति
 संगरं ये वै ते याति निरयं भुवम् ॥ १५३ ॥ ये ब्राह्मणार्ये भृत्यार्ये स्वार्थे वै शस्त्रपाणयः ॥ संग्रामं ये प्रकुर्वन्ति महापातकिनो नराः ॥ १५४ ॥
 शस्त्रघातहता ये वै मृता वा संगरे तथा ॥ ते याति परमं स्थानं नात्र कार्या विचारणा ॥ १५५ ॥ शस्त्रैर्विच्छिन्नदेहा ये गवार्ये स्वामिकारणात् ॥
 रणे मृताः क्षता ये वै ते याति परमां गतिम् ॥ १५६ ॥ तस्माद्गणेऽपि ये शूराः पापिनो निहताः पुरः ॥ प्राप्नुवंति परं स्थानं दुर्लभं ज्ञानि
 नामपि ॥ १५७ ॥ अथवा तीर्थगमनं वेदाध्ययनमेव च ॥ देवतार्चनयज्ञादिश्रेयांसि विविधानि च ॥ १५८ ॥ एकपद्येन तान्येव कलां नार्हति
 षोडशीम् ॥ संग्रामे पतितानां च सर्वशास्त्रेष्वयं विधिः ॥ १५९ ॥ तस्माद्बुद्ध्वावदानं च कर्तव्यमविशंकितैः ॥ भवद्भिर्नान्यथा कार्यं देववाक्यप्रमा
 णातः ॥ १६० ॥ ॥ ययं सर्वे शौरवृत्त्या समताः कुलेन शीलैः महानुभावाः ॥ पदानि तान्येव पलायमाना गच्छन्त्यशूरा रणमंडलाच्च ॥ १६१ ॥

त एव सर्वे खलु पापलोकान्गच्छन्ति नूनं वचनान्स्मृतेश्च ॥ १६२ ॥ ये पापिष्ठास्त्वधर्मस्था ब्रह्मज्ञा गुरुतरुणाः ॥ नरकं याति ते पापं तथैव
 रणविच्युताः ॥ १६३ ॥ तस्माद्भ्रवद्भिर्योद्ध्व्यं स्वामिकार्यभारक्षैः ॥ एवमुक्तास्तदा तेन वृत्रेणापि महात्मना ॥ १६४ ॥ चक्रुस्ते वचनं तस्य
 असुराश्च सुरान्प्रति ॥ चक्रुः सुतुमुलं युद्धं सर्वलोकभयंकरम् ॥ १६५ ॥ तस्मिन्प्रवृत्ते तुमुले विगाढे वृत्रो महादैत्यपतिः स एकः ॥ उवाच रोषेण
 महादुतेन शतक्रतुं देववरैः समेतम् ॥ १६६ ॥ ॥ वृत्र उवाच ॥ ॥ शृणु वाक्यं मया चोक्तं धर्मार्थसहितं हितम् ॥ त्वं देवानां पतिर्भूत्वा न
 जानासि हिताहितम् ॥ १६७ ॥ किंबलार्थपरो भूत्वा विश्वरूपो हतस्त्वया ॥ प्राप्तमद्यैव भो इंद्र तस्येदं कर्मणः फलम् ॥ १६८ ॥ ये दीर्घदर्शिनो
 मंदा मूढा धर्मबहिष्कृताः ॥ अकल्पाः कार्यासिद्ध्यर्थं यत्कुर्वन्ति च निष्फलम् ॥ तत्सर्वं विद्धि देवेन्द्र मनसा संप्रधार्यताम् ॥ १६९ ॥ तस्माद्भ्र
 म्नंपरो भूत्वा युध्यस्व गतकरमघः ॥ भ्रातृहा त्वं ममैवेन्द्र तस्मात्त्वां घातयाभ्यहम् ॥ १७० ॥ मा प्रयाहि स्थिरो भूत्वा देवैश्च परिवारितः ॥ एव
 मुक्तस्तु वृत्रेण शक्रोऽतीव रथान्वितः ॥ एरावंतं समारुह्य ययौ वृत्रजिघांसया ॥ १७१ ॥ इंद्रमायातमालोक्य वृत्रो बलवतां वरः ॥ उवाच
 प्रहसन्वाक्यं सर्वेषां शृण्वतामपि ॥ १७२ ॥ आदौ मां प्रहरस्वति तस्मात्त्वां घातयाभ्यहम् ॥ १७३ ॥ इत्येवमुक्तो देवेन्द्रो जघान गदया
 भृशम् ॥ वृत्रं बलवतां श्रेष्ठं जातुदेशे महाबलम् ॥ १७४ ॥ तामापतंतीं जग्राह करेणैकेन लीलया ॥ तथैवैनं जघानाशु गदया त्रिदिवेभ्यवरम् ॥
 ॥ १७५ ॥ सा गदा पातयामास सवज्रं च पुरंदरम् ॥ पतितं शक्रमालोक्य वृत्र ऊचे सुरान्प्रति ॥ १७६ ॥ नयध्वं स्वामिनं देवाः स्वपुरीमम
 रावतीम् ॥ १७७ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचः सत्यं वृत्रस्य च महात्मनः ॥ तथा चक्रुः सुराः सर्वे रणाच्चेंद्रं समुत्सुकाः ॥ १७८ ॥ अपोवाह्य गजस्थं
 हि परिवार्य भयातुराः ॥ सुराः सर्वे रणं हित्वा जग्मुस्ते त्रिदिवं प्रति ॥ १७९ ॥ ततो गतेषु देवेषु ननर्तं च महासुरः ॥ वृत्रो जहास च परं तेना
 पर्यंतं दितृदम् ॥ १८० ॥ चचाल च मही सर्वा सशैलवनकानना ॥ बुभुभे च तदा सर्वं जंगमं स्थावरं तथा ॥ १८१ ॥ श्रुत्वा प्रयातं देवेन्द्रं
 ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ उपयातोऽय देवेन्द्र स्वकमण्डलुवारिणा ॥ अस्पृशच्छब्धसंज्ञोऽभूत्तत्क्षणाच्च पुरंदरः ॥ १८२ ॥ दृष्ट्वा पितामहं चाग्ने व्रीडायु
 क्तोऽभवत्तदा ॥ महेंद्रं त्रपया युक्तं ब्रह्मोवाच पितामहः ॥ १८३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वृत्रो हि तर्पसा युक्तो ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ॥ त्वष्टुश्च
 तपसा युक्तो वृत्रश्चायं महायशः ॥ अजेयस्तपसोप्रेण तस्मात्त्वं तपसा जय ॥ १८४ ॥ वृत्रासुरो दैत्यपतिश्च शक्र ते समाधिना परमेणैव जय्यः ॥

निशम्य वाक्यं परमेश्विनो हरिः सस्मार देवं वृषभध्वजं तदा ॥ १८५ ॥ स्तुत्या तदा तं स्ववमानो महात्मा पुरंदरो गुरुणा नोदितो हि ॥ १८६ ॥
 ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ नमो भर्गाय देवाय देवानामतिदुर्गम ॥ वरदो भव देवेश देवानां कार्यासिद्धये ॥ १८७ ॥ एवं स्तुतिपरो भूत्वा शचीपतिरु
 दारधीः ॥ स्वकार्यदक्षो मंदात्मा प्रपंचाभिरतः खलु ॥ १८८ ॥ प्रपंचाभिरता मूढाः शिवभक्तिपरा ह्यपि ॥ न प्राप्नुवन्ति ते स्थानं परमीशस्य
 रागिणः ॥ १८९ ॥ निर्मला निरहंकारा ये जनाः पर्युपासते ॥ मृदं ज्ञानप्रदं चेशं परेशं शंभुमेव च ॥ १९० ॥ तेषां परेषां वरद इहाप्नुव च
 शंकरः ॥ महद्भेण स्तुतः शर्वो रागिणा परमेण हि ॥ १९१ ॥ रागिणां हि सदा शंभुर्दुर्लभो नात्र संशयः ॥ तस्माद्विरागिणां नित्यं सन्मुखो हि
 सदाशिवः ॥ १९२ ॥ राजा सुराणां हि महात्तराणी स्वकर्मसंसिद्धिमहाप्रवीणः ॥ तस्मात्सदा क्लेशपरः शचीपतिः स्वकामभावात्परिरो हि
 नित्यम् ॥ १९३ ॥ स्तवमानं तदा चंद्रमन्वतीत्कार्यगौरवात् ॥ विज्ञायाखिलदृग्दृष्टा महेशो लिंगरूपवान् ॥ १९४ ॥ इन्द्र गच्छ सुरैः साह्यं वृत्र
 वै दानवं प्रति ॥ तपसैव च साध्योऽयं रणे जेतुं शतक्रतो ॥ १९५ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ केनोपायेन साध्योऽयं वृत्रो दैत्यवरो महात् ॥
 तच्छीघ्रं कथ्यतां शंभो येन मे विजयो भवेत् ॥ १९६ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ रणे न शक्यते हंतुमपि देववरैरपि ॥ तस्मात्त्वया हि कर्तव्यं
 कृत्सितं कर्म चाद्य वै ॥ १९७ ॥ अस्य शापः पुरा दत्तः पार्वत्या मम सन्निधौ ॥ असौ चित्ररथो नाम्ना विख्यातो भुवनत्रये ॥ १९८ ॥ पर्यङ्गु
 विमानेन मया दत्तेन आस्वता ॥ उपहासादिमां योनिं संप्राप्तो दत्यपुंगवः ॥ १९९ ॥ तस्माद्जयं जानीहि रणे रणविदां वर ॥ एवमुक्तो महै
 द्रोऽयं शंभुना योगिना भृशम् ॥ २०० ॥ तथेति मत्वा शक्रोऽसौ नियमं तमुपाददे ॥ २०१ ॥ रथं प्रतीक्ष्य वृत्रस्य तत्समीपे सहस्रकम् ॥ वरस
 राणां महाभागा वसन्हंतुं मनो दधे ॥ २०२ ॥ अंतर्वेषां बहिः स्थित्वा वज्रपाणिरजुत्रया ॥ गुरोः पुरोवसश्चैव स्वकार्यमकरोद्भृशम् ॥
 ॥ २०३ ॥ एकदा नर्मदायां वै वृत्रो दानवपुंगवः ॥ दैत्यैः परिवृतः सर्वैः समायातो यदृच्छया ॥ २०४ ॥ इन्द्रः पराभवं
 प्राप्नो नीतो देवैर्दिवं प्रति ॥ अहमेव हतारिश्च नात्प्योस्ति सदृशो मम ॥ २०५ ॥ मन्यमानः सदा वृत्रः पौरुषेण समन्वितः ॥
 प्रदोषसमये विप्रा नर्मदायास्तुपरिस्थितः ॥ २०६ ॥ दृश्यद्भेण सुमहानसुरैः परिवारितः ॥ वृत्रो बलवतां श्रेष्ठः प्रदोषसमये तदा
 ॥ २०७ ॥ तस्मिन्प्रदोषे संयुक्ता मंद्वारे त्रयोदशी ॥ नोदितो गुरुणा चंद्रः करे गृह्य बृहस्पतिः ॥ २०८ ॥ प्रदक्षिणानमस्कारैर्यथोत्तविधिना
 तदा ॥ पूजितो लिंगरूपी च ओंकारो नर्मदातटे ॥ २०९ ॥ प्रदोषव्रतमाहात्म्याद्भ्रजपाणिः प्रतापवान् ॥ संजातस्तत्क्षणादेव प्रसादाच्छंकरस्य

च ॥ २१० ॥ वृत्रोपि तपसा युक्तः प्रदोपसमये महान् ॥ निद्रासतोऽभवत्तत्र शृङ्गेन प्रतिबोधितः ॥ २११ ॥ स्वापात्प्रदोषवेलायां तपसा चार्जितं
 फलम् ॥ प्रनष्टं तत्क्षणादेव निःश्रीकत्वमुपागतः ॥ २१२ ॥ देव्याः शापाच्च संजातो वृत्रो भग्नमनोरथः ॥ २१३ ॥ संध्यापादो गतो यावद्भ्रू
 स्तीर्थमुपाविशत् ॥ परीतो विविधैर्देवैर्नानाधुवसमन्वितैः ॥ २१४ ॥ तस्य तत्कर्मणश्छिद्रं छिद्रान्त्रेणी शचीपतिः ॥ ज्ञात्वा गतः शनैर्हनुमात्म
 शत्रुं शतक्रतुः ॥ २१५ ॥ तावदैत्याः सुसंरब्धा भीमा भीमपराक्रमाः ॥ उत्तरशुर्गुणात्सर्वे दुःसहाश्च शतक्रतुम् ॥ २१६ ॥ तत्स्तरैर्भवबुद्धमतिप्रब
 लदंडिभिः ॥ सर्वे देवाः सहायार्थं तदाऽऽजगमुः शतक्रतोः ॥ २१७ ॥ तदा दैत्याश्च देवाश्च युयुधस्ते तरस्विनः ॥ राज्ञौ युद्धं समभवत्सुरासुरविम
 र्दनम् ॥ २१८ ॥ अनेकशस्त्रसंवीतं महारौद्रमवर्तत ॥ एवं प्रवर्तमाने तु संग्रामे रौद्रदारुणे ॥ तदा वृत्रोऽथ सन्नद्धो गृहीत्वा शूलमुल्बणम् ॥ २१९ ॥ इंद्र
 प्रमुखतो भूत्वा जगज्जातिविभीषणम् ॥ तस्य नादप्रणादेन नासितं भुवनत्रयम् ॥ २२० ॥ ऐरावणं समारुह्य महेंद्रः शुशुभे तदा ॥ ध्रियमाणेन
 च्छत्रेण चंद्रमंडलशोभिना ॥ २२१ ॥ चामरैर्वाङ्मिमानोऽथ बभाषे दैत्यगुणवम् ॥ २२२ ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ संग्रामं कुरु मे
 वृत्र बलेन महता वृतः ॥ शूरस्त्वमसि शूराणां तपसा परमेण हि ॥ २२३ ॥ एवमुक्तस्तदा तेन वृत्रो वाक्यमुवाच ह ॥ आदौ प्रहर मामिंद्र
 पश्चात्त्वां वातयाभ्यहम् ॥ २२४ ॥ तथेति मत्वा तद्वतीव दुःसहं वज्रं तदानीं शतधारमेव ॥ स मोलुकामो हि तदा पुरंदरो निवारितस्तेन
 महाप्रभेण ॥ पुरोधसा बुद्धिमतां वरेण तथेति मत्वा स चकार चेंद्रः ॥ २२५ ॥ गदां प्रगृह्य देवेंद्रो वृत्रं किव्याध तां गदाम् ॥ वारयामास वृत्रोऽसा
 वतिथिं कृपणो यथा ॥ २२६ ॥ व्यर्था च स्वगदां दृष्ट्वा इंद्रश्चित्तमवाप ह ॥ २२७ ॥ तं चिंत्यमानं स तदा पुरंदरं वृत्रो बभाषे परिभर्त्समानः ॥
 पुराकृतं शक्र महाद्भुतं त्वया ज्युषितं कर्म च विस्मृतं किम् ॥ येनैव जातोऽसि सहस्रनेत्रः शापान्महर्षेरथ गीतमस्य ॥ २२८ ॥ ये शूरःश्च
 द्वियथामं वर्तते हि नियम्य तु ॥ ते जयं प्राप्नुवंतीह नेतरे हि भवाद्दशाः ॥ २२९ ॥ रणाजिरं महावीरं पापिनां नात्र संशयः ॥ २३० ॥ एवं
 निर्भर्त्सयामास देवेंद्रं दैत्यगुणवः ॥ निश्चलं धूनयामास देवेंद्रो हि तडित्समम् ॥ २३१ ॥ तेन शूलेन महता वृत्रोऽद्भुतपराक्रमः ॥ बभौ
 तीव्रेण तपसा यथा रुद्रो युगांतकृत् ॥ २३२ ॥ तथाभूतं समालक्ष्य देवराजः शतक्रतुः ॥ अभ्युच्ययौ हंतुकामो वृत्रं दानवगुणवम् ॥ २३३ ॥
 तमायांतमभिप्रेक्ष्य हंतुकाम पुरंदरम् ॥ जहास परमं तत्र शक्रस्य च भयावहम् ॥ मुखं प्रसार्य सुमहदागतो हि पुरंदरम् ॥ २३४ ॥ प्रस्तुकामो
 महातेजा दैत्यानामधिपस्तदा ॥ आगत्य सहसा शक्रं प्रासयित्वा सकुंजरम् ॥ २३५ ॥ सवज्रं सक्रिरीटं च ननर्त च जगर्ज च ॥

निमिषान्तरमात्रेण श्रितितोऽसौ पुरंदरः ॥ २३६ ॥ हाहाकारो महानासीदेवानां तत्र पश्यताम् ॥ भूकम्पो हि तदा ह्यासीदुत्कापातः सह
सशः ॥ २३७ ॥ तिमिरेणावृतं सर्वं जगत्स्थानवरजंगमम् ॥ नर्तमानस्तदा वृत्रो बभूव परमद्युतिः ॥ २३८ ॥ विध्यमानस्तदा सर्वे देवा ब्रह्माणा
मागताः ॥ शशंसुः सर्वमेवैतद्ब्रह्मासुरविचेष्टितम् ॥ २३९ ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्ब्रह्मा व्यथितोऽतीव विस्मितः ॥ कथं जातं महेंद्रस्य व्यसनं
परमाद्भुतम् ॥ २४० ॥ देवैः सह तदा ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ॥ तुष्टाव गिरिशं देवं परमेण समाधिना ॥ २४१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ उन्नमो
लिंगरूपाय महादेवाय वै नमः ॥ विश्वरूपाय देवाय विरूपक्षाय वै नमः ॥ २४२ ॥ ज्ञाहिन्नाहि त्रिलोकेश वृत्रघ्नस्तं पुरंदरम् ॥ तदा नभोगता
वाणी सर्वेषामेव श्रुण्वताम् ॥ २४३ ॥ उवाच हितकामाय विधिं लिंगार्चने सती ॥ प्रदोषव्रतयुक्तेन इंद्रेण विकृतं कृतम् ॥ २४४ ॥ निर्माल्यं
पीठिकां चैव च्छायाप्रासादमेव च ॥ प्रदक्षिणां कृतवता पीठिकालंबनं कृतम् ॥ २४५ ॥ लंबयंति च ये मूढस्ते वै दंष्ट्रा न संशयः ॥ चंडस्य गण
मुख्यस्य तरमात्कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ प्रदक्षिणानमस्कारौ लिंगार्चनसमन्वितः ॥ २४६ ॥ श्रेयःप्राप्त्येकबुद्ध्या वै प्रयत्नाल्लिंगपूजनम् ॥ कार्यं दीक्षा
परैर्नित्यं सर्वपापोपशान्तये ॥ २४७ ॥ आशरीरं च तद्वाक्यं श्रुत्वा ब्रह्मादयः सुराः ॥ पप्रच्छुस्ते प्रांजलयो नभोवाणीं शुभावहाम् ॥ २४८ ॥
कथमर्चामहे लिंगं केनैव विधिना ततः ॥ प्रातर्मध्याह्नसमये सायंकाले तथैव च ॥ २४९ ॥ कानि पुष्पाणि सायाह्ने मध्याह्ने च तथैव हि ॥
प्रातःकाले तु तान्येव कथयस्व यथातथम् ॥ २५० ॥ तदा नभोगता वाणी कथयामास विस्तरम् ॥ २५१ ॥ करवीरं चार्कपुष्पं बृहतीपुष्पमेव
च ॥ धत्तारकुसुमं चैव शतपत्रं तथैव च ॥ २५२ ॥ आरवधं च पुन्नागं बहुलं नागकेशरम् ॥ ब्रंशोत्पलं कदम्बं च मंदारकुसुमं तथा ॥ २५३ ॥
बहूनि वरपुष्पाणि बहूनि कमलान्यपि ॥ त्रिकाले च पवित्राणि ज्ञेयानि सततं बुधैः ॥ २५४ ॥ जातीपुष्पं मल्लिकायाश्च पुष्पं पुष्पं भोगरकं
नीलपुष्पं तथैव ॥ तथा पुष्पं कुटजं कर्णिकारं कौस्तुभाख्यं वारिजं रत्नवर्णम् ॥ २५५ ॥ एतान्येव च पुष्पाणि मध्याह्ने लिंगपूजने ॥ विशि
ष्टानि मयोक्तानि सायाह्ने कथयान्यहम् ॥ २५६ ॥ चंपकानि त्रिकाले च पवित्राणि न संशयः ॥ राजौ भोगरकाण्येव पवित्राणि न संशयः ॥
॥ २५७ ॥ एवमर्चनभेदांश्च ज्ञात्वा तल्लिंगपूजने ॥ कार्या विधिर्विधिज्ञैश्च सततं च शिवालये ॥ २५८ ॥ वृषभान्तरितो भूत्वा पीठिकान्तरमेव च ॥
प्रदक्षिणां न कुर्वीत कुर्वनिकरिषमश्नुते ॥ २५९ ॥ तथा ह्यनेन शक्रेण कृतं चैव प्रदक्षिणम् ॥ राजसं भावमाश्रित्य तरमाज्जातं

च निष्कलम् ॥ २६० ॥ असितोऽवैव वृत्रेण सगजो हि पुरंदरः ॥ भवद्भिरैव तत्कार्यं येन इन्द्रः प्रसुच्यते ॥ २६१ ॥ महारुद्रविधानेन मुक्तो
भवति तत्क्षणात् ॥ पुरंदरो ह्ययं देवा नात्र कार्या विचारणा ॥ २६२ ॥ तेनैव वचसा देवा रुद्रमभ्यर्च्य यत्नतः ॥ यथोक्तेन विधानेन रुद्रसूक्तेन यत्नतः
॥ २६३ ॥ तथा चैकादशीरुद्र्या रुद्रमभ्यर्च्य वै सुराः ॥ हवनं प्रत्यहं चक्रुर्दशांशेन द्विजोत्तमाः ॥ २६४ ॥ जपं च पूजां हवनं च चक्रुर्विमोक्तकामाः सहसा
पुरंदरम् ॥ शंभोः प्रसादात्सहसा विनिर्गतः कुक्षिं भित्त्वा देवराजस्तदानीम् ॥ २६५ ॥ तं निर्गतं समीक्ष्याथ देवदेवेन्द्रमोजसा ॥ सगजं च स
वज्रं च सकिरीटं सकुण्डलम् ॥ श्रिया परमया युक्तं पुरंदरं महौजसम् ॥ २६६ ॥ देवदुंदुभयो नेदुस्तथा शंखा ह्यनेकशः ॥ गंधर्वाप्सरसो यक्षा
ऋषयश्च मुदान्विताः ॥ २६७ ॥ एकपथेन सर्वेषां महाहर्षो दिवोकसाम् ॥ सजातस्तत्क्षणादेव यदा मुक्तः पुरंदरः ॥ तदा शची समायाता यत्र
मुक्तः पुरंदरः ॥ २६८ ॥ तत्र शच्या समेतोऽसावभिषिक्तो महर्षिभिः ॥ पुण्याहवाचनं तस्य कृतं सर्वैः प्रयत्नतः ॥ २६९ ॥ एवं तदाभिषिक्तोऽसौ
महेंद्र ऋषिभिः पुनः ॥ मही मंगलभूयिष्ठा तदा जाता द्विजोत्तमाः ॥ २७० ॥ दिशः प्रसन्नतां याता निर्मलं चाभवन्नभः ॥ शांतास्तदाश्रयो ह्यास
नमनांसि च महात्मनाम् ॥ २७१ ॥ एवमादीन्यनेकानि मंगलानि ततोऽभवन् ॥ मुक्ते शतक्रतौ तरिभन्वभूव परमाद्भुतम् ॥ २७२ ॥ एवं प्रवर्त
माने तु महतां च महोत्सवे ॥ तावद्भुजस्य पतितं शरीरं च भयानकम् ॥ २७३ ॥ तत्रैव ब्रह्महत्या च पापिष्ठा पतिता भुवि ॥ गंगायमुनयोर्मध्य
अंतर्वेदीति कथ्यते ॥ २७४ ॥ पुण्यभूमिरिति ख्यातां प्रसिद्धा लोकपावनी ॥ इत्रहत्यापतिष्ठा सा यस्मिदेशे स पापवान् ॥ २७५ ॥ मलस्य बहु
संभृत्या मालवेति प्रकीर्तिता ॥ तस्यां तु मलभूम्यां वै वृत्रस्य च महच्छिखरः ॥ २७६ ॥ षण्मासेष्वपतत्सर्वैः कृतां देवैः सवासवैः ॥ एवं वृत्रवधं
कृत्वा शक्रो जयमवाप ह ॥ २७७ ॥ इंद्रासने चोपविष्टो निरातंकः शचीपतिः ॥ एतस्मिन्नंतरे दैत्याः पातालवासिनं बलिम् ॥ शशंसुः सर्वमागत्य
शक्रस्य च विचोष्ठितम् ॥ २७८ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा वैरोचनी रुषान्वितः ॥ शुक्रं पप्रच्छ स तदा कथमिंद्रो वशी भवेत् ॥ २७९ ॥ तेनोक्तं बलये
राजश्रेयस्यन्दनलब्धये ॥ महायज्ञं कुरुष्वाम्य तेन ते विजयो भवेत् ॥ २८० ॥ तेनोक्तो भृगुणा चैवं बलिर्यज्ञार्थमुद्यतः ॥ दूर्ध्वो यानीह द्रव्याणि
यज्ञयोग्यानि तानि वै ॥ मेलयित्वा त्वरेणैव वैरोचनिरुदारधीः ॥ २८१ ॥ प्रवर्तितो महायज्ञो भार्गवण महारमना ॥ दीक्षाशुक्तो बलिरभूज्जुहुवे
हृष्यवाहनम् ॥ २८२ ॥ हूयमाने तदाशौ तु कर्मणा विधिहेतुना ॥ तस्माद्दलेः समुत्पन्नः स्यंदनः परमाद्भुतः ॥ २८३ ॥ ह्यैश्वर्युभिः संयुक्तो ध्वजे
सिंहो महाप्रभः ॥ शस्त्रास्त्रैः संयुतः श्रीमान्दह्यैः श्वेतैरलंकृतः ॥ २८४ ॥ ततश्चावभृथस्थानं चक्रे शुक्रप्रणोदितः ॥ स्यंदनं पूजयित्वाथ आरुरोह बलि

स्तदा ॥ २८६ ॥ दैत्यैः परिवृतः सद्यो योद्धकामः पुरंदरम् ॥ सद्य एव दिवं प्राप्नो बलिर्वैरोचनो महान् ॥ २८६ ॥ आगत्य सेनया सार्द्धमारुरो
 हारमावतीम् ॥ संरुद्धां तां पुरीं दृष्ट्वा तदा ते सुरसतमाः ॥ विमर्शयित्वा सुचिरममुः सर्वे बृहस्पतिम् ॥ २८७ ॥ किं कुर्मोऽद्य महाभाग आगता
 दैत्यपुंगवाः ॥ योद्धकामा महावीराः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ २८८ ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा बृहस्पतिरभाषत ॥ २८९ ॥ एते वृत्तमुखा वीरा भृगुणा
 नोदिताः सुराः ॥ अजेयाश्चैव ते सर्वे तपसा विक्रमेण च ॥ २९० ॥ एतन्निशम्य वचनं च गुणाभियुक्तं सर्वे सुराः समभवंस्त्रिपयभियुक्ताः ॥ इन्द्रो
 ऽपि बुद्धिविकलः परिचितया च व्रीडायुतः समभवत्परिभर्त्स्यमानः ॥ २९१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशतितिसाहस्र्यां संहितायां
 प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे बलिदैत्यस्य संग्रामोद्योगवर्णननाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ७३ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ कर्मणा परि
 भूतो हि महेंद्रो गुरुमब्रवीत् ॥ विना यत्नेन संकेशात्तत् कर्म किमुच्यताम् ॥ १ ॥ बृहस्पतिरुवाचेदं त्यक्त्वा चैवामरावतीम् ॥ यास्यामोऽन्यत्र सर्वे
 वै सकुटुंबा जिगीषवः ॥ २ ॥ तथा चक्रुः सुराः सर्वे हित्वा चैवामरावतीम् ॥ बर्हिणो रूपमास्थाय गतः सद्यः पुरंदरः ॥ ३ ॥ काको भूत्वा यमः
 साक्षात्कलासो धनाधिपः ॥ अग्निः कपोतको भूत्वा भेको भूत्वा महेश्वरः ॥ ४ ॥ नैर्ऋतस्तत्क्षणादेव कपोतोऽभूत्ततो गतः ॥ पाशी
 कर्पिजलो भूत्वा वायुः पारावतोऽभवत् ॥ ५ ॥ एवं नानातनुभृतो हित्वा ते त्रिदिवं गताः ॥ कश्यपस्याश्रमं पुण्यं संप्राप्ता
 स्ते भयाहुराः ॥ ६ ॥ अदितिं मातरं सर्वे शशंसुर्दत्यचेष्टितम् ॥ ७ ॥ अप्रियं तदुपाकर्ण्य ह्यदितिः पुत्रलालसा ॥ उवाच कश्यपं सा तु सुराणां
 व्यसनं महत् ॥ महर्षे श्रूयतां वाक्यं श्रुत्वा तत्कर्तुमर्हसि ॥ ८ ॥ दैत्यैः पराजिता देवा हित्वा चैवामरावतीम् ॥ त्वदीयमाश्रमं प्राप्तास्तात्रक्षरं
 प्रजापते ॥ ९ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा कश्यपो वाक्यमब्रवीत् ॥ तपसा महता तन्वि जानीहि त्वं च भामिनि ॥ अजेया ह्यसुराः साध्वि भृगुणा
 ह्यनुमोदिताः ॥ १० ॥ तेषां जयो हि तपसा उपेणाऽऽद्येन भामिनि ॥ कुरु शीघ्रतरेणैव सुराणां कार्यसिद्धये ॥ ११ ॥ व्रतमेतन्महाभागे कथया
 म्यर्थसिद्धये ॥ तत्कुरुष्व प्रयत्नेन यथोक्तविधिना शुभे ॥ १२ ॥ मासि भाद्रपदे देवि दशम्यां नियता शुचिः ॥ एकभक्तं प्रकुर्वीत विष्णोः प्रीत्यर्थं
 मेव च ॥ १३ ॥ प्रार्थनीयो हरिः साक्षात्सर्वकामवर्ध्श्वरः ॥ मंत्रेणानेन सुभगे तद्भक्तैर्वर्वाणैर्नि ॥ १४ ॥ तव भक्तोऽस्यहं नाथ दशम्यादिदिन
 त्रयम् ॥ व्रतं चराम्यहं विष्णो अनुज्ञां दातुमर्हसि ॥ १५ ॥ अनेनैव च मंत्रेण प्रार्थनीयो जगत्पतिः ॥ एकभक्तं प्रकुर्वीत तच्च भक्तं च केवलम् ॥
 ॥ १६ ॥ रंभापत्रे च भोक्तव्यं वज्रितं लवणेन हि ॥ एकादश्यां चोपवासं प्रकुर्वीत प्रयत्नतः ॥ १७ ॥ राज्ञो जागरणं कुर्यात्प्रयत्नेन सुमध्यमे ॥

द्वादश्यां निपुणत्वेन पारणा तु विधानतः ॥ कर्तव्या ज्ञातिभिः सार्द्धं भोजयित्वा द्विजात्मनाम् ॥ १८ ॥ एवं द्वादशमासांस्तु कुर्याद्भ्रतमर्तद्वितः ॥
 मासि भद्रपदे प्राप्ते एकादश्यां प्रयत्नतः ॥ विष्णुमभ्यर्च्य यत्नेन कलशोपरि संस्थितम् ॥ १९ ॥ सौवर्णं राजतं वापि यथाशक्तया प्रकल्पयेत् ॥
 श्रवणेन तु संयुक्तं द्वादशीं पापनाशिनीम् ॥ व्रती उपवसेद्यत्नतस्सर्वदोषप्रशांतये ॥ २० ॥ एवं हि कश्यपेनोक्तं श्रुत्वाऽदितिरथाचरत् ॥ व्रतं
 सांवत्सरं यावन्नियमेन समन्वितम् ॥ २१ ॥ वर्षातेन व्रतेनैव परितुष्टो जनार्दनः ॥ प्रादुर्बभूव द्वादश्यां श्रवणेन तदा द्विजाः ॥ २२ ॥ बटुरूपधरः
 श्रीशो द्विशुजः कमलेक्षणः ॥ अतसीपुष्पसंकाशो वनमालाविभूषितः ॥ २३ ॥ तं दृष्ट्वा विस्मयाविष्टा पूजामध्येऽदितिस्तदा ॥ कश्यपेन समाश्रुत्वा
 साऽस्तौपीत्कमलेक्षणा ॥ २४ ॥ अदितिरुवाच ॥ नमोनमः कारणकारणाय ते विश्वात्मने विश्वसृजे चिदात्मने ॥ वरेण्यरूपाय परावरात्मने
 ह्यकुठबोधाय नमोनमस्ते ॥ २५ ॥ इति स्मृतस्तदाऽदित्या देवानां पतिरच्युतः ॥ प्रहस्य भगवानाह अदितिं देवमातरम् ॥ २६ ॥ श्रीभगवा
 नुवाच ॥ तपसा परमेणैव प्रसन्नोऽहं तवानवे ॥ अस्मना वपुषा चैव देवानां कार्यासिद्ध्ये ॥ २७ ॥ श्रुत्वा भगवतो वाक्यमदितिस्तमुवाच
 ह ॥ भगवन्पराजिता देवा अस्मुरैर्बलवतरैः ॥ तान्प्रक्ष शरणापन्नान्पुरात्सर्वाञ्जनादनं ॥ २८ ॥ निशम्य वाक्यं किल तच्च तस्या विष्णुर्विकुं
 ढाधिपतिः स एकः ॥ ज्ञात्वा च सर्वं सुरचेष्टितं तदा बलेश्च सर्वं च चिकीर्षितं च ॥ २९ ॥ किं कार्यमद्यैव मया हि कार्यं येनैव देवा जयमानु
 वंति ॥ पराजयं दैत्यवराश्च सर्वे विष्णुः परात्मैव विचिंत्य सर्वम् ॥ ३० ॥ गदासुवाच भगवान्गच्छस्वाद्य बधं प्रति ॥ वैरोचनिं महाभागे घात
 यस्व त्वरान्विता ॥ ३१ ॥ गदोवाच हर्षिकेशं प्रहसन्तीव भामिनी ॥ मया ह्यशक्यो बधितुं ब्रह्मण्यो हि बलिर्महान् ॥ ३२ ॥ चक्रं प्रति तदा
 विष्णुरुवाच परिसांतव्यन् ॥ त्वं गच्छ बलिनं हंतुं शीघ्रमेव सुदर्शन ॥ ३३ ॥ तदोवाच त्वरेणैव चक्रपाणिं सुदर्शनम् ॥ न शक्यते मया हंतुं
 बलिनं तं महाप्रभो ॥ ३४ ॥ ब्रह्मण्योऽसि यथा विष्णो तथासौ दैत्यपुंगवः ॥ धनुषा च तथैवोक्तः शार्ङ्गपाणिश्च विस्मितः ॥ चिंतयामास बहुधा
 विमिश्र्य सुचिरं बहु ॥ ३५ ॥ अंत्रिरुवाच ॥ तदा ते ह्यसुराः सर्वे किमकुर्वन्तदुच्यताम् ॥ ३६ ॥ लोमश उवाच ॥ तदा ते
 ह्यसुराः सर्वे बलिप्रभृतयो दिवि ॥ रुरुधुर्नगरीं रम्यां योद्धुकामाः पुरंदरम् ॥ ३७ ॥ न विदुर्ह्यसुराः सर्वे गतान्देवास्त्रिविधपात् ॥ नानारूपधरां
 स्तरस्मात्कश्यपरम्याश्रमं प्रति ॥ ३८ ॥ प्राकारमारुह्य तदा हि संभ्रमादैत्याः सुरेशं प्रति हंतुकामाः ॥ यावत्पविष्टा ह्यमरावतीं तां शून्यामपश्यन्प

रितुष्टमानसाः ॥ ३९ ॥ इंद्रासने च शुक्रेण ह्यभिषिक्तो बलिस्तदा ॥ सहभिषेकविधिना ह्यसुरैः परिवारितः ॥ ४० ॥ तथैवाधिष्ठितो राज्य
 बलिर्वरोचनो महान् ॥ शुशुभे परया भृत्या महेंद्राधिकृतस्तदा ॥ ४१ ॥ नागैश्चासुरसर्वैश्च सेव्यमानो महेंद्रवत् ॥ सुरदुभो जितस्तेन कामधे
 नुर्भाणिस्तथा ॥ ४२ ॥ दानैर्दाता च सर्वेषां येऽन्ये दानित्वमागताः ॥ सर्वेषामेव भूतानां दानैर्दाता बलिर्महात् ॥ ४३ ॥ यान्यान्कामयते कामां
 स्तान्सर्वान्वितरत्यसौ ॥ सर्वेभ्योऽपि स चार्थिभ्यो दानवानामधीश्वरः ॥ ४४ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ देवेंद्रो हि महाभाग न ददाति
 कदाचन ॥ कथं बलिःसौ दाता कथयस्व यथातथम् ॥ ४५ ॥ ॥ लोमशा उवाच ॥ ॥ यन्ततो येन यत्किञ्चित्कथ्यते सुकृतं नरैः ॥
 शुभं वाप्यशुभं वापि ज्ञातव्यं हि विपश्चिता ॥ ४६ ॥ शक्रो हि याज्ञिको विप्रा अश्वमेधशतेन वै ॥ प्राप्तराज्योऽमरावत्यां केवलं भोगलोलुपः
 ॥ ४७ ॥ अर्थितं तत्फलं विद्धि पुनः कार्पण्यमाविशत् ॥ पुनर्मरणमाविश्य क्षीणपुण्यो भविष्यति ॥ ४८ ॥ य इन्द्र क्रमिरेव स्यात्कृमिरिन्द्रो
 हि जायते ॥ तस्माद्दानात्परतरं नान्यदस्तीह मोचनम् ॥ ४९ ॥ दानाद्धि प्राप्यते ज्ञानं ज्ञानान्मोक्षो न संशयः ॥ मोक्षात्परतरा भक्तिः शूलपाणौ
 हि वै द्विजाः ॥ ५० ॥ ददाति सर्वं सर्वेशः प्रसन्नात्मा सदाशिवः ॥ किञ्चिदल्पेन तोयेन परितुष्यति शंकरः ॥ ५१ ॥ अन्नैर्बोदाहरतीममितिहासं
 पुरातनम् ॥ विरोचनसुतेनेदं कृतमस्ति न संशयः ॥ ५२ ॥ कितवो हि महापापो देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ निहृत्या परयोपेतः परदाररतो महान् ॥
 ॥ ५३ ॥ एकदा तु महापापात्केतवाञ्च जितं धनम् ॥ गणिकार्थे च पुण्याणि तांबूलं चंदनं तथा ॥ ५४ ॥ कौपीनमात्रं तस्यैव कितवस्य प्रदृश्यते ॥
 कराभ्यां स्वस्तिकं कृत्वा गंधमालयादिकं च यत् ॥ ५५ ॥ गणिकार्थमुपादाय धावमानो गृहं प्रति ॥ तदा प्रस्त्वलितो भूमौ निपपात च
 तत्क्षणात् ॥ ५६ ॥ पतनात्सूर्भृत्या युक्तः क्षणमात्रं तदाऽभवत् ॥ ततो मूर्च्छार्गतस्यास्य पापिनोऽनिष्टकारिणः ॥ ५७ ॥ बुद्धिः सद्यः समुत्पन्ना
 कमणा प्राक्तनेन हि ॥ निर्वेदं परमापन्नः कितवो दुःखसंयुतः ॥ ५८ ॥ भूम्यां निपतितं यच्च गंधपुण्यादिकं महत् ॥ समापृतं शिवायेति कितवे
 नाप्यबुद्धिना ॥ ५९ ॥ तेनैव सुकृतेनैव याम्येर्नीतो यमालयम् ॥ तं पापीति यमोऽबोचत्सर्वलोकभयावहः ॥ ६० ॥ पचनीयोसि मे मंदं नरकेषु
 महत्सु च ॥ इत्युक्तो धर्मराजेन कितवो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६१ ॥ पापाचारो हि भगदन्कश्चिन्नैव मया कृतः ॥ विमुश्र्यतां मे सुकृतं याथातथ्येन
 भो यम ॥ ६२ ॥ चित्रशुभेन चारुव्यातं दत्तमस्ति त्वया पुनः ॥ पतितं चैव देहति शिवाय परमात्मने ॥ ६३ ॥ तेन कर्माविपाकेन घटिकात्रयमेव

च ॥ शचीपतेः पदं विद्धि प्राप्स्यसि त्वं न संशयः ॥ ६४ ॥ आभातस्तक्षणादेवः सुरैः सर्वैः समन्वितः ॥ ऐरावतं समाहूढो नीतोऽसौ
 शक्रमंदिस्म ॥ शक्रः प्रबोधितस्तेन गुरुणा भावितात्मना ॥ ६५ ॥ वटिकात्रितयं यावत्तावत्कालं पुरंदर ॥ निजासनेऽपि संस्थाप्यः
 कितवोऽपि ममाज्ञया ॥ ६६ ॥ गुरोर्वचनमाकर्ण्य कृत्वा शिरसि तत्क्षणात् ॥ गतोऽन्यत्रैव शक्रोऽसौ कितवो हि प्रवेशितः ॥
 भवनं देवराजस्य नानार्थ्यसमन्वितम् ॥ ६७ ॥ शक्रासनेऽभिषिक्तोऽसौ राज्यं प्राप्तः शतक्रतोः ॥ शंभोर्गर्भप्रदानाच्च पुष्पतांहुलसंयुतम् ॥ ६८ ॥
 किं पुनः श्रद्धया युक्तः शिवाय परमात्मने ॥ अर्पयति सदा भक्त्या गंधपुष्पादिकं महत् ॥ ६९ ॥ शिवसायुज्यमायाताः शिवसेनासमन्विताः ॥
 प्राशुवति महामोदं शक्रो ह्येषां च किंकरः ॥ ७० ॥ शिवपूजारातानां च यत्सुखं शांतचेतसाम् ॥ ब्रह्मशक्रादिकानां च तत्सुखं दुर्लभं महत् ॥ ७१ ॥
 वराकारते न जानति मूढा विषयलोछुपाः ॥ वंदनीयो महादेवो ह्यर्चनीयः सदाशिवः ॥ ७२ ॥ पूजनीयो महादेवः प्राणिभिस्तत्त्ववेदिभिः ॥
 तस्माद्द्रव्यमगमकितवो वटिकात्रयम् ॥ ७३ ॥ पुरोधसाभिषिक्तोऽसौ पुरंदरपदे स्थितः ॥ तदानीं नारदेनोक्तः कितवोऽसौ महायशः ॥ ७४ ॥
 इन्द्राणीमानयस्त्विति यथा राज्यं सुशोभितम् ॥ ततः प्रहस्य चोवाच कितवः शिववह्मभः ॥ ७५ ॥ इन्द्राण्या नास्ति मे कार्यं न वाच्यं ते महा
 मते ॥ एवमुक्त्वाथ कितवः प्रदातुमुपचक्रमे ॥ ७६ ॥ ऐरावतमगरत्याय प्रददौ शिववह्मभः ॥ विश्वामित्राय कितवो ददौ हयमुदरधीः ॥ ७७ ॥
 उच्चैःश्रवससज्ञं च कामधेनुं महायशः ॥ ददौ वशिष्ठाय तदा चिंतामणिं महाप्रभम् ॥ ७८ ॥ गालवाय महतेजारत्तदा कल्पतरुं च सः ॥ कौडि
 न्याय महाभागः कितवोपि गृहं तदा ॥ ७९ ॥ एवमादीन्यनेकानि रत्नानि विविधानि च ॥ ददावृषिभ्यो मुदितः शिवप्रीत्यर्थमेव च ॥ ८० ॥
 वटिकात्रितयं यावत्तावत्कालं ददौ प्रभुः ॥ वटिकात्रितयाद्बुध पूर्वस्वामी समागतः ॥ ८१ ॥ पुरंदरोऽपरावत्यामुपविश्य निजासने ॥ ऋषिभिः
 संस्तुतश्चैव शच्या सह तदाऽभवत् ॥ ८२ ॥ शचीमुवाच दुर्मेधाः कितवेनासि भामिनि ॥ भुक्ता ह्यस्यैव कथय याथात्यर्थेन शोभने ॥ ८३ ॥ तदा
 प्रहस्य चोवाच पुरंदरमकरमया ॥ आत्मौपम्येन सर्वत्र पश्यसि त्वं पुरंदर ॥ ८४ ॥ असौ महात्मा कितवस्वरूपी शिवप्रसादात्परमार्थविज्ञः ॥ वै
 राययुक्तो हि महाबुभावो येनापि सर्वं परमं प्रपन्नम् ॥ ८५ ॥ राज्यादिकं मोहमयं च पार्शं त्यक्त्वा परेभ्यो विजयी स जातः ॥ ८६ ॥ वचो
 निशम्य देवेश इन्द्राण्याः स पुरंदरः ॥ व्रीडायुक्तोऽभवन्नृष्णीमिंद्रासनगतस्तदा ॥ ८७ ॥ बृहस्पतिमुवाचेदं वाक्यं वाक्यविदां वरः ॥ ऐरावतो न

दृश्येत् तथैवोच्चैः श्रवा हयः ॥ ८८ ॥ पारिजातादयः सर्वे पदार्थाः केन वा हाताः ॥ ततो गुरुस्वाचेदं कितवेन कृतं महत् ॥ ८९ ॥ ऋषिभ्यो दत्त
 मथैव यावत्सत्ता हि तस्य वै ॥ स्वसत्तायां महत्यां च स्वसत्ता ये भवन्ति च ॥ ९० ॥ अप्रमत्ताश्च ये नित्यं शिवध्यानपरायणाः ॥ ते प्रियाः शंकर
 रस्यैव हित्वा कर्मफलानि वै ॥ केवलं ज्ञानमाश्रित्य ते याति परमं पदम् ॥ ९१ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचनं तस्य चेंद्रो बृहस्पतेर्वाक्यमिदं बभाषे ॥
 प्रायो यमो वक्ष्यति सर्वमेतत्समुद्भये ह्यात्मनश्चैव शक्रः ॥ ९२ ॥ तथेति मत्वा गुरुणा सहैव राजा सुराणां सहसा जगाम ॥ स्वकार्यकामो
 हि तथा गुरंदरो यथौ पुरीं संयमिनीं तदानीम् ॥ ९३ ॥ यमेन पूज्यमानो हि शक्रो वाक्यमुवाच ह ॥ त्वया दत्तं मम पदं कितवाय
 दुरात्मने ॥ ९४ ॥ अनेनैतत्कृतं कर्मं ज्युषितं महत्तरम् ॥ मदीयानि च रत्नानि यानि सर्वाण्यनेन वै ॥ एभ्य एभ्यः
 प्रदत्तानि धर्मं जानीहि तत्त्वतः ॥ ९५ ॥ त्वं धर्मनामासि कथं कितवाय प्रदत्तवात् ॥ मम राज्यविनाशाय कृतमस्ति त्वयाऽ
 धुना ॥ ९६ ॥ आनयस्व महाभाग गजादीनि च सत्वरम् ॥ अन्यानि चैव रत्नानि दत्तानि च यतस्ततः ॥ ९७ ॥ निशम्य
 वाक्यं शक्रस्य यमो वचनमब्रवीत् ॥ कितवं च रथाविष्टः किं त्वया पापिना कृतम् ॥ ९८ ॥ भोगार्थं चैव यदत्तं शक्रराज्यं त्वयाऽधुना ॥ प्रदत्तं च
 द्विजातिभ्यो ह्यन्यथा वै कृतं महत् ॥ ९९ ॥ अकार्यं वै त्वया मूढ परद्रव्यापहारणम् ॥ तेन पापेन महता निरयं प्रतिगच्छसि ॥ १०० ॥ यमस्य
 वचनं श्रुत्वा कितवो वाक्यमब्रवीत् ॥ अहं निरयगामी च नात्र कार्या विचारणा ॥ १०१ ॥ यावत्स्वता मम विभो जाता शक्रासने तथा ॥ ताव
 दत्तं हि यत्किञ्चिद्विभ्यो हि यथातथम् ॥ १०२ ॥ यम उवाच ॥ दानं प्रशस्तं भूम्यां च दृश्यते कर्मणः फलम् ॥ स्वर्गे दानं न दातव्यं
 केनचित्कस्यचित्काचित् ॥ तस्मादंडज्योऽसि रे मूढ अशास्त्रीयं कृतं त्वया ॥ १०३ ॥ गुरुरात्मवतां शास्ता राजा शास्ताः दुरात्मनाम् ॥ सर्वेषां
 पापशीलानां शास्ताऽहं नात्र संशयः ॥ १०४ ॥ एवं निर्भर्त्सयित्वा तं कितवं धर्मराट्स्वयम् ॥ उवाच चित्रशुभं च नरके पच्यतामयम् ॥ तदा
 प्रहस्य चोवाच चित्रशुभो यमं प्रति ॥ १०५ ॥ कथं निरयगामित्वं कितवस्य भविष्यति ॥ येन दत्तो ह्यगस्त्याय गज ऐरावतो महात् ॥ १०६ ॥
 तथाथो ह्यविधसंभूतो गालवाय महात्मने ॥ विश्वाभिन्नाय भद्रं ते चिंतामणिर्महाप्रभः ॥ १०७ ॥ एवमादीनि रत्नानि दत्तानि कितवेन हि ॥
 तेन कर्मविपाकेन पूजनीयो जगन्नये ॥ १०८ ॥ शिवस्तुद्दिश्य यदत्तं स्वर्गे मर्त्ये च येनैरेः ॥ तत्सर्वं त्वक्षयं विद्याब्रिष्टद्वंदं कर्म चोच्यते ॥ तस्मा
 न्नरकगामित्वं कितवस्य न विद्यते ॥ १०९ ॥ यानियानि च पापानि कितवस्य महात्मनः ॥ भस्मीभूतानि सर्वाणि जातानि स्मरणाच्च

वै ॥ ११० ॥ शंभोः प्रसादात्सर्वाणि सुकृतानि च तक्षणात् ॥ तद्वच्चित्रगुप्तस्य निशम्य प्रेतराद् स्वयम् ॥ १११ ॥ प्रहस्यावाङ्मुखो भूत्वा इदं
 मह शतकतुम् ॥ त्वं हि राजा सुरेद्राणां स्थविरो राज्यलंपटः ॥ ११२ ॥ अश्वमेधशतेनैव एकं जन्मार्जितं कृतम् ॥ त्वया नास्त्यत्र संदेहो
 ह्यर्जितं तेन वै महत् ॥ ११३ ॥ प्रार्थयित्वा ह्यगस्त्यादीन्मुनीन्सर्वान्निश्शेषतः ॥ अर्थेन प्रणिपतेन त्वया लब्धानि तानि च ॥ गजादिकानि
 रत्नानि येन त्वं च सुखी त्वरन् ॥ ११४ ॥ तथेति मत्वा वचनं पुरंदरो गतः पुरीं स्वामविवेकदृष्टिः ॥ अभ्यर्थयामास विनम्रकंधरश्चर्षीरततो लब्ध
 वान्पारिजातम् ॥ ११५ ॥ अनेनैव प्रकारेण लब्धराज्यः पुरंदरः ॥ जातस्तदा मया वत्यां राजा सह महात्मभिः ॥ ११६ ॥ कितवस्य पुनर्जन्म दत्तं
 वैरस्वतेन हि ॥ किञ्चित्कर्मविपाकेन विरोचनसुतोऽभवत् ॥ ११७ ॥ सुरचिर्जननी तस्य कितवस्याभवत्तदा ॥ विरोचनस्य महिषी हुहिता
 वृषपर्वणः ॥ तस्थौ जठरमास्थाय तस्याः सोऽपि महात्मनः ॥ ११८ ॥ तदाप्रभृति तस्यैव प्रह्लादस्यात्मजात्स वै ॥ सुरचेश्च तथाप्यासीद्धर्मो
 दाने महामतिः ॥ ११९ ॥ तेनैव जठरस्थेन कृता मतिरनुत्तमा ॥ कितवेन कृता विप्रा दुर्लभा या मनीषिणाम् ॥ १२० ॥ एकदा वै तदा शक्रो
 ययौ वैरोचनं प्रति ॥ हंतुकामो हि दैत्येन्द्रं विप्रो भूत्वाऽथ याचकः ॥ १२१ ॥ विरोचनगृहं प्राप्त इंद्रो वाक्यमुवाच ह ॥ स्थविरो ब्राह्मणो भूत्वा
 देहीति मम सुव्रत ॥ मनस्वी त्वं च दैत्येन्द्र दाता च सुवनत्रये ॥ १२२ ॥ तव विप्रा महाभाग चरितं परमाद्भुतम् ॥ वर्णयन्ति समा
 जेषु स्थित्वा कीर्तिं च निर्मलाम् ॥ याचकोऽहं च दैत्येन्द्र दातुमर्हसि सुव्रत ॥ १२३ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दैत्येन्द्रो वाक्यमब्रवीत् ॥ किं दातव्यं
 तव विभो वद शीघ्रं ममाधुना ॥ १२४ ॥ इंद्रो हि विप्ररूपेण विरोचनमुवाच ह ॥ याचयामि च दैत्येन्द्र यदहं परिभाषितः ॥ १२५ ॥ आत्म
 प्रीत्या च दातव्यं मम नास्त्यत्र संशयः ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं प्रह्लादस्यात्मजोऽसुरः ॥ १२६ ॥ ददाभ्यात्मशिरो विप्र यदि कामयसेऽधुना ॥
 इदं राज्यमनायासमियं शीर्नान्यगामिनी ॥ अहं समर्पयिष्यामि तव नास्त्यत्र संशयः ॥ १२७ ॥ इत्युक्तस्तेन दैत्येन विमृश्य च तदा हरिः ॥
 उवाच देहि मे स्वीयं शिरो सुकृदसेवितम् ॥ १२८ ॥ एवमुक्ते तु वचने शक्रेण द्विजरूपिणा ॥ त्वरन्महेंद्राय तदा शिर उत्कृत्य वै सुदा ॥
 स्वकरेण ददौ तस्मै प्रह्लादस्यात्मजोऽसुरः ॥ १२९ ॥ प्रह्लादेन पुरा यस्तु कृतो धर्मः सुदुष्करः ॥ केवलां भक्तिमाश्रित्य विष्णोस्त
 त्परचेतसा ॥ १३० ॥ दानात्परतरं चान्यत्कचिद्भस्तु न विद्यते ॥ तदानं च महापुण्यमातेभ्यो यत्प्रदीयते ॥ १३१ ॥ स्वशक्त्या यच्च किञ्चिच्च

तदानन्त्याय कल्पते ॥ दानात्परतरं नान्यत्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ १३२ ॥ सात्त्विकं राजसं चैव तामसं च प्रकीर्तितम् ॥ तथा कृतमनेनैव दानं
 सात्त्विकलक्षणम् ॥ १३३ ॥ शिर उक्तृत्य चंद्राय प्रदत्तं विप्ररूपिणे ॥ किरिटः पतितस्तत्र मणयो हि महाप्रभाः ॥ १३४ ॥ ऐकपद्येन पतितास्ते
 जाता मंडलाय वै ॥ दैत्यानां च नरेद्राणां पन्नगानां तथैव च ॥ १३५ ॥ विरोचनस्य तद्दानं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥ गायन्त्यापि कवयो
 दैत्येन्द्रस्य महात्मनः ॥ १३६ ॥ विरोचनस्य पुत्रोऽभुक्तिकवोऽसौ महाप्रभः ॥ मृते पितरि जातोऽसौ माता तस्य पतिव्रता ॥ १३७ ॥ कलेवरं च
 तत्याज पतिलोकं गता ततः ॥ भार्गवणाभिषिक्तोऽसौ जनकस्य निजासने ॥ १३८ ॥ नाम्ना बलिरिति ख्यातो बभूव च महायशाः ॥ तेन सर्वे
 सुरगणास्त्रासिताः सुमहाबलाः ॥ १३९ ॥ गतास्ते कथिताः पूर्वं कश्यपस्याश्रमं शुभम् ॥ तदा बलिरभूदिन्द्रो देवपुत्र्या महायशाः ॥ १४० ॥ स्वयं
 तताप तपसा सूर्या भूत्वा तदाऽसुरः ॥ ईशो भूत्वा स्वयं चास्ते ऐशान्यां दिशि पालयन् ॥ १४१ ॥ तथा च नैऋतो भूत्वा तथा त्वंबुपतिः स्वयम् ॥
 धनाध्यक्ष उदीच्यां वै स्वयमास्ते बलिस्तदा ॥ एवमास्ते बलिः साक्षात्स्वयमेव त्रिलोकमुक्त् ॥ १४२ ॥ शिवाचर्नरतेनैव कर्तवेन बलिर्द्विजाः ॥
 पूर्वार्ण्यासेन तेनैव महादानरतोऽभवत् ॥ १४३ ॥ एकदा तु सभामध्ये आस्थितो भृगुणा सह ॥ दैत्यैः संवृतः श्रीमाञ्छंडापर्को वचोऽब्रवीत् ॥
 ॥ १४४ ॥ आवासः क्रियतामत्र असुरैर्मम सन्निधौ ॥ हित्वा पातालमद्यैव मा विलंबितुमर्हथ ॥ १४५ ॥ भार्गवस्तदुपश्रुत्य प्रहरयेदमुवाच ह ॥
 यद्द्वैश्व विविधैश्चैव स्वर्गलोके महीयते ॥ १४६ ॥ याज्ञिकैश्च महाराज नान्यथा स्वर्गमेव हि ॥ भोक्तुं हि पार्थते राजन्नान्यथा मम भाषितम् ॥ १४७ ॥
 गुरोर्वचनमाज्ञाय दैत्येन्द्रो वाक्यमब्रवीत् ॥ मया कृतं च यत्कर्म तेन सर्वे महासुराः ॥ स्वर्गे वसंतु सुचिरं नात्र कार्या विचारणा ॥ १४८ ॥ प्रहस्यो
 वाच भगवान्भार्गवाणां महातपाः ॥ बलिनं बालिशं मत्वा शुक्रो बुद्धिमतां वरः ॥ १४९ ॥ यत्पर्योक्तं च वचनं बले मम न रोचते ॥ इहैव त्वं समा
 गत्य वस्तुं चेच्छसि सुव्रत ॥ १५० ॥ अश्वमेधशतेनैव यज त्वं जातवेदसम् ॥ कर्मभूमिं गतो भूत्वा मा विलंबितुमर्हसि ॥ १५१ ॥ तथेति मत्वा
 स बलिमहात्मा हित्वा तदानीं त्रिदिवं मनस्वी ॥ दैत्यैः समेतो गुरुणा च संगतो ययौ भुवं सोतुचरैः समेतः ॥ १५२ ॥ तन्नर्मदाया गुरुकुल्यसंज्ञकं
 तीरे महातीर्थमुदाशोभम् ॥ गत्वा तदा दैत्यपतिर्महात्मा जित्वा समग्रं वसुधातलं च ॥ १५३ ॥ ततोऽश्वमेधैर्बहुभिर्विचक्षणो गुरुप्रयुक्तः स महायशा
 बलिः ॥ ईजे च दीक्षां परमाप्नुयते वैरोचनिं सत्यवतां वरिष्ठः ॥ १५४ ॥ कृत्वा ब्राह्मणमाचार्यमुत्विजः षोडशाऽभवन् ॥ सुपरीक्षितेन तेनैव भार्गवेण

महात्मना ॥ १६५ ॥ यज्ञानामूनभेकेन शतं दीक्षापरेण हि ॥ बलिना चाश्वमेधानां पूर्णं कर्तुं समादधे ॥ १६६ ॥ यावद्यज्ञशतं पूर्णं तस्य राज्ञो भवि
ष्यति ॥ पुरा प्रोक्तं मया चात्र ह्यदित्या व्रतमुत्तमम् ॥ १६७ ॥ व्रतेन तेन संतुष्टो भगवान्हरिरीश्वरः ॥ बटुरूपेण महता पुत्रभूतो बभूव ह ॥ १६८ ॥
अदित्याः कश्यपेनैव उपनीतस्तदा प्रभुः ॥ उपनीतेऽथ संप्राप्तो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ १६९ ॥ दत्तं यज्ञोपवीतं च ब्रह्मणा परमेषुिना ॥ दंडकाष्टं
प्रदत्तं हि सोमेन च महात्मना ॥ १६० ॥ मेखला च समानीता अजिनं च महाद्भुतम् ॥ तथा च पादुके चैव यज्ञा दत्ते महात्मनः ॥ १६१ ॥
तत्र भिक्षा समानीता भवान्या चार्थसिद्धये ॥ एवं भगवते दत्तं विष्णवे बटुरूपिणे ॥ १६२ ॥ अभिवंद्य तथा श्रीशो वामनो ह्यदितिं तथा ॥ कश्यपं
च महतेजा यज्ञवाटं जगाम च ॥ याज्ञिकस्य बलेराह च्छलनार्थं स्वयं प्रभुः ॥ १६३ ॥ तदा महेशः स जगाम स्वर्गं प्रकंपयन्गां प्रपदा भरेण ॥
स वामनो बटुरूपी च साक्षाद्विष्णुः परात्मा सुरकार्यहेतोः ॥ १६४ ॥ गीर्भिर्यथार्थाभिरभिष्टुतो जनैर्मुनीश्वरैर्देवगणैर्महात्मा ॥ त्वरेण गच्छन्स च
यज्ञवाटं प्रातस्तदानीं जगद्वेकबधुः ॥ १६५ ॥ उद्गापयन्साम यतो हि साक्षाच्चकार देवो बटुरूपवेषः ॥ उद्गीयमानो भंगवान्स ईश्वरो वेदांत
वेद्यो हरिरीश्वरः प्रभुः ॥ १६६ ॥ ददर्श तं महायज्ञमश्वमेधं बलेस्तदा ॥ द्वारि स्थितो महतेजा वामनो बटुरूपधृक् ॥ १६७ ॥ ब्रह्मरूपेण
महता व्याप्तमासीद्विगंतरम् ॥ पवमानस्य च बटोर्वामनस्य महात्मनः ॥ १६८ ॥ तच्छ्रुत्वा च बलिः प्राह शंडामर्कौ च बुद्धिमात् ॥ ब्राह्मणाः
कतिसंख्याश्च आगताः सति ईक्ष्यताम् ॥ १६९ ॥ तथेति मत्वा त्वरिताबुस्थितौ तौ तदा द्विजाः ॥ शंडामर्कौ समागम्य मंडपद्वारि संस्थितौ
॥ १७० ॥ दृष्ट्वाते महात्मानं श्रीहरिं बटुरूपिणम् ॥ त्वरितौ पुनरायातौ बलेः शंसयितुं तदा ॥ १७१ ॥ ब्रह्मचारी समायात एक एव न
चापरः ॥ पठनादौ महाराज चागतस्तव सन्निधौ ॥ किमर्थं तत्र जानीमो जानीहि त्वं महामते ॥ १७२ ॥ एवमुक्ते तु वचनै ताभ्यां स च
महात्मनाः ॥ उत्थितस्तत्क्षणादेव दर्शनार्थं बटुं प्रति ॥ १७३ ॥ स ददर्श महतेजा विरोचनसुतो महात्नं ॥ दंडवत्पतितो भूमौ ननाम शिरसा
बटुम् ॥ १७४ ॥ आनयित्वा बटुं सद्यः संनिवेश्य निजासने ॥ अर्घ्यपाद्येन महताभ्यर्चयामास तं बटुम् ॥ १७५ ॥ विनम्रकंधरो भूत्वा
उवाच श्लक्ष्णया गिरा ॥ कुतः कस्मिन् कस्यासि तच्छीघ्रं कथ्यतां प्रभो ॥ १७६ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विरोचनसुतस्य वै ॥ मनसा
हृदितश्चासौ वामनो बटुमारभत् ॥ १७७ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ त्वं हि राजा त्रिलोकेशो नान्यो भवितुमर्हसि ॥ स्वकुलं न्यूनतां गच्छे
द्यो वै कापुरूपः स्मृतः ॥ १७८ ॥ समं वा चाधिको वापि यो गच्छेत्पुरूपः स्मृतः ॥ त्वया कृतं च यत्कर्म न कृतं पूर्वजैस्तव ॥ १७९ ॥ दैत्यानां

च वरिष्ठा ये हिण्यकशिपाद्वयः ॥ कृतं महत्तपो येन दिव्यं वर्षसहस्रकम् ॥ १८० ॥ शरीरं भक्षितं यस्य जुषाणस्य तपो महत् ॥ पिपीलिका
 भिर्बहुभिर्दशैश्वेव समावृतम् ॥ १८१ ॥ अभवत्तस्य तज्ज्ञात्वा सुरेन्द्रो ह्यगमत्पुरा ॥ नगरं तस्य च तदा सैन्येन महता वृतः ॥ १८२ ॥ तत्सन्निधौ हताः
 सर्वे असुरा दैत्यशृङ्गा ॥ विंध्या तु महिषी तस्य नीयमाना निवारिता ॥ १८३ ॥ नारदेन पुरा राजनिकित्कार्यं चिकीर्षुणा ॥ शंभोः प्रसादाद्
 खिलं मनसा यत्समीक्षितम् ॥ दैत्येन्द्रेण च तत्सर्वं तपसैव कशीकृतम् ॥ १८४ ॥ तस्याः पुत्रो महातेजा येन नीतोऽभवत्सभाम् ॥ तस्य पुत्रो महाभाग
 पिता ते पितृवत्सलः ॥ नाम्ना विरोचनो विद्वानिन्द्रो येन महात्मना ॥ १८५ ॥ दानेन तोषितो राजन्स्त्रेनैव शिरसा तदा ॥ तस्यात्मजोसि भो राज
 न्कृतं ते परमं यशः ॥ १८६ ॥ यशोदीपेन महता दग्धाः शलभवत्सुराः ॥ इन्द्रोपि निर्जितो येन त्वया नास्त्यत्र संशयः ॥ १८७ ॥ श्रुतमस्ति मया
 सर्वं चरितं तव सुव्रत ॥ अल्पकोऽहमिहायातो ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ॥ १८८ ॥ उट्कार्थं च मे देहि भूमिं भूमिभृतांवर ॥ बटोस्तस्यैव तद्वाक्यं श्रुत्वा
 बलिस्थापत ॥ १८९ ॥ हे बटो पंडितो भूत्वा यदुक्तं वचनं पुरा ॥ शिशुत्वात्तत्र जानासि श्रुत्वा मन्ये यथार्थतः ॥ १९० ॥ वद् शीघ्रं महाभाग
 कियन्मात्रां महीं तव ॥ दास्यामि त्वारितेनैव मनसा तद्दिग्भ्यताम् ॥ १९१ ॥ तदाह वामनो वाक्यं स्मयन्मथुरया गिरा ॥ असंतोषपरा ये च विप्रा
 नष्टा न संशयः ॥ १९२ ॥ संतुष्टा ये हि विप्रास्ते नान्ये वेषधरा ह्यमी ॥ स्वधर्मनिरता राजन्निर्दंभा निरवग्रहाः ॥ १९३ ॥ निर्मत्सरा जितक्रोधा
 वदान्या हि महामते ॥ विप्रास्ते हि महाभाग तौरियं धार्यते मही ॥ १९४ ॥ मनस्वी त्वं बहुत्वाच्च दातासि भुवनत्रये ॥ तथापि मे प्रदातव्या
 मही त्रिपदसंमिता ॥ १९५ ॥ बहुत्वे नास्ति मे कार्यं मह्या वै सुरसूदन ॥ प्रवेशमात्रमुट्जं तथा मम भविष्यति ॥ १९६ ॥ त्रिपदं पूर्यतेऽस्माकं
 वस्तुं नास्त्यत्र संशयः ॥ देहि मे क्रमतो राजन्यावद्भूमिभविष्यति ॥ तावत्संख्या प्रदातव्या यदि दातासि भो बले ॥ १९७ ॥ प्रहस्य तमुत्राचेदं
 बलिवैरोचनात्मजः ॥ दास्यामि ते महीं कृत्वां संश्लवनकाननाम् ॥ १९८ ॥ मदीयां वै महाभाग मया दातां गृहाण वै ॥ याचकोऽसि बटो
 पश्य दानं दैत्यात्प्रयाचसे ॥ १९९ ॥ याचको ह्यल्पको वास्तु दाता सर्वं विमुश्य वै ॥ तथा विलोक्य चात्मानं ह्यर्थिभ्यश्च ददाति वै ॥ २०० ॥
 आत्मौपम्येन सर्वत्र यो ददाति ह्युदारधीः ॥ तस्मान्न याचितव्यं हि अर्थिना मदभागिना ॥ २०१ ॥ बटो ददाप्यहं तेऽद्य संश्लवनकाननाम् ॥
 पुत्रीं सपर्वतां सांविं नान्यथा मम भाषितम् ॥ २०२ ॥ पुनः प्रोवाच स बटुर्विरोचनसुतं प्रति ॥ पूर्यते मम दैत्येन्द्र क्रमतो हि पदैस्त्रिभिः ॥ २०३ ॥

बटोस्तद्रचनं श्रुत्वा असुरेन्द्रो बलिस्तदा ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं मन्यमानो बलिर्भृशम् ॥ श्रुतां च मया दत्तां पदैस्त्रिभिरलंकृताम् ॥ २०४ ॥
 इत्युक्तो वामनः प्राह प्रहसन्नसुरं प्रति ॥ संकल्प्य सकलां पृथ्वीं दातुमर्हसि सुव्रत ॥ २०५ ॥ तथेति मत्वा बलिना सुपूजितः स वामनः कश्यप
 नन्दनो महान् ॥ बलिस्तदानीं सहसा नितांतं संस्तूयमानस्तृषिभिर्मुनीन्द्रैः ॥ २०६ ॥ तं पूजयित्वा स बलिर्यावदातुं समुद्यतः ॥ गुरुणा वारित
 स्तावद्विरोचनस्ततो महान् ॥ २०७ ॥ न दातव्यं त्वया दानं विष्णवे बटुरूपिणे ॥ इन्द्रार्थमागतः सद्यो यज्ञविभ्रं करोति ते ॥ तस्मात्त्वया न पूज्यो
 हि विष्णुरध्यात्मदीपकः ॥ २०८ ॥ पुरा कृतमनेनैव मोहिनीरूपधारिणा ॥ देवेभ्यश्चासृतं दत्तं राहुर्धनं हतो महान् ॥ २०९ ॥ येन विद्राविता
 दैत्याः कालनेमिर्हतो बली ॥ २१० ॥ एवंविधोऽयं पुरुषो महात्मा स ईश्वरो विश्वपतिः स एव ॥ विमुश्य सर्वं मनसा महामते हिताहितं कर्तुमि
 हर्हसि त्वम् ॥ २११ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे बलियज्ञे वामनगमनवर्णनं
 नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ७४ ॥ लोमशा उवाच ॥ एवं संबोधितो दैत्यो गुरुणा भार्गवेण हि ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं मेवगंधी
 रया गिरा ॥ १ ॥ त्वयोक्तोहं हितार्थाय वैर्वाक्यैश्चालितोऽस्म्यहम् ॥ तव वाक्यं मम प्रीत्यै हितमप्यहितं भवेत् ॥ २ ॥ दास्यामि भिक्षितं चारुमै
 विष्णवे बटुरूपिणे ॥ पात्रीभूतो ह्ययं विष्णुः सर्वकर्मफलेश्वरः ॥ ३ ॥ येषां हृदि स्थितो विष्णुस्ते वै पात्रतमा शुक्लम् ॥ यस्य नाम्ना सर्वाभिदं पवि
 त्रमिव चोच्यते ॥ ४ ॥ येन वेदाश्च यज्ञाश्च मंत्रतंत्रादयो ह्यमी ॥ सर्वे संपूर्णतां याति सोऽयं विश्वेश्वरो हरिः ॥ ५ ॥ आगतः कृपया मेघ सर्वात्मा
 हरिरीश्वरः ॥ उद्धर्तुं मां न संदेह एतज्जानीहि तत्त्वतः ॥ ६ ॥ तस्य तद्रचनं श्रुत्वा चुकोप च रुषान्वितः ॥ भार्गवः शमुमारेभे दैत्येन्द्रं धर्म
 वत्सलम् ॥ ७ ॥ मम वाक्यमतिक्रम्य दातुमिच्छस्यरिदम ॥ विष्णो भव रे मंदं तरमात्वं निःश्रिको भव ॥ ८ ॥ एवं शशापं च तदा
 परमार्थविज्ञं शिष्यं महात्मानमगाधबोधम् ॥ स वै जगामाथ महाकविस्त्वरारत्स्वमाश्रमं धर्म्मविदां वारिष्ठः ॥ ९ ॥ गते तु भार्गवे तस्मि
 न्बलिर्विरोचनात्मजः ॥ वामनं चार्चयित्वा स महीं दातुं प्रचक्रमे ॥ १० ॥ विंध्यावलिः समागत्य बलेरर्द्धाणशोभिता ॥ अवनिज्यः बटोः पादौ
 प्रददौ विष्णवे महीम् ॥ ११ ॥ संकल्पपूर्वणं तदा विधिना विधिकोविदः ॥ संकल्पेनैव महता वबुधे भगवानजः ॥ १२ ॥ यदैकेन मही व्याप्ता
 विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ सर्वे स्वर्गा द्वितीयेन व्याप्तास्तेन महात्मना ॥ १३ ॥ सत्यलोकगतो विष्णोश्चरणः परमेष्ठिना ॥ कमाण्डुलगतेनैव

अंभसा चावनेनिजे ॥ १४ ॥ तत्पादसंपर्कजलञ्च जाता भागीरथी सर्वसुमंगला च ॥ यया त्रिलोकी च कृता पवित्रा यया च सर्वे सगराः समु-
 द्रुताः ॥ यया कपर्दः परिश्रितो वै शंभोस्तदानीं च भगीरथेन ॥ १५ ॥ तीर्थानां तीर्थमाद्यं च गंगाख्यमवतारितम् ॥ तद्विष्णोश्चरणेनैव समेतं
 ब्रह्मणा कृतम् ॥ १६ ॥ त्रिक्रमात्परो ह्यात्मा नाम्ना त्रिक्रमोऽभवत् ॥ त्रिक्रमक्रमाक्रांतं त्रैलोक्यं च तदाऽभवत् ॥ १७ ॥ पद्भ्येन वा पूर्णं
 जगद्वत्त्वारचरम् ॥ विहाय तत्स्वरूपं च देवदेवो जनार्दनः ॥ पुनश्च बद्धरूपोऽसाद्युपविश्य निजासने ॥ १८ ॥ तदा देवाः सगंधर्वा मुनयः सिद्ध-
 चारणाः ॥ आगताश्च बलैर्धनं द्रष्टुं यत्रपतिं प्रभुम् ॥ १९ ॥ तत्र ब्रह्मा समागत्य स्तुतिं चक्रे परात्मनः ॥ बलेस्तत्रैव चान्ये च दैत्येन्द्राश्चागताः
 स्वरम् ॥ २० ॥ एभिः सर्वैः परिवृतो वामनो बलिस्त्वानि ॥ उपविश्यासने सोऽथ उवाच गरुडं प्रति ॥ २१ ॥ दैत्योऽसौ बालिशो भूत्वा दत्तानेन
 मही मम ॥ त्रिपदक्रमणेनैव गृहीतं च पद्भ्यम् ॥ २२ ॥ पदमेकं प्रतिश्रुत्य न ददाति हि दुर्मतिः ॥ तस्मात्त्वया गृहीतव्यं तृतीयं पदमेव च ॥
 ॥ २३ ॥ इत्युक्तो गरुडस्तेन वामनेन महात्मना ॥ वैरोचनिं विनिर्भर्त्य वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ २४ ॥ रे बले किं त्वया मूढ कृतमस्ति जुगुप्सि
 तम् ॥ अविद्यमाने ह्यर्थे हि किं ददासि परमात्मने ॥ औदार्येण हि किं कार्यमल्पकेन त्वयाधुना ॥ २५ ॥ इत्युक्तो बलिराविष्टः स्मयमानः स्वगे-
 श्वरम् ॥ वक्ष्यमाणमिदं वाक्यं गरुत्मन्तं तदाऽब्रवीत् ॥ २६ ॥ समर्थोऽस्मि महापक्ष कृपणो न भवाप्यहम् ॥ येनेदं कारितं सर्वं तस्मै किं प्रदा-
 म्यहम् ॥ २७ ॥ असमर्थो ह्यहं तात कृतोऽनेन महात्मना ॥ तद्देवाच बलिं सोऽपि तार्क्ष्यर्षत्रो महामताः ॥ २८ ॥ जानन्नपि च दैत्येन्द्र गुरुणापि
 निवारितः ॥ विष्णवेऽपि महीं प्रादास्त्वया किं विस्मृतं महत् ॥ २९ ॥ दातव्यं तत्पदं विष्णोस्तृतीयं यत्पतिश्रुतम् ॥ न ददासि कथं वीर निरथे
 च पतिष्यसि ॥ ३० ॥ न ददासि तृतीयं च पदं मे स्वाग्मिनः कथम् ॥ बलाद्ब्रह्मामि रे मूढ इत्युक्त्वा तं महासुरम् ॥ बबंध वारुणैः पशैर्वीरोचन
 सुतं तदा ॥ ३१ ॥ नितरां निष्ठुरो भूत्वा गरुडो जयतां वरः ॥ बद्धं स्वपतिमालोक्य विंध्यावलिः समभ्ययात् ॥ ३२ ॥ बाणमेकं समारोप्य वाम
 नस्याप्रतः स्थिता ॥ वामनेन तदा पृष्ठा केयं चात्राप्रतः स्थिता ॥ ३३ ॥ तद्देवाच महातेजाः प्रह्लादो ह्यसुराधिपः ॥ बलेः पत्नीति त्वां प्राप्ता
 इयं विंध्यावली सती ॥ ३४ ॥ प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा वामनो वाक्यमब्रवीत् ॥ ब्रूहि विंध्यावले वाक्यं किं कार्यं ते करोम्यहम् ॥ एवमुक्त्वा भग-
 वता विंध्यावलिर्भाषत ॥ ३५ ॥ ॥ विन्ध्यावलिर्बुवाच ॥ कस्माद्बद्धो मम प्रतिगरुडेन महात्मना ॥ तत्कथ्यतां महाभाग त्वरन्नेव जना-
 र्दने ॥ तद्देवाच महातेजा बद्धवेषधरो हरिः ॥ ३६ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अनेनैव प्रदत्ता मे मही त्रिपदलक्षणा ॥ पद्भ्येन च मयाक्रांतं

त्रैलोक्यमद्य वै ॥ ३७ ॥ अनेन मम दातव्यं तृतीयं पदमेव च ॥ तस्माद्द्वि मया साधिव गरुडेनैव ते पतिः ॥ ३८ ॥ श्रुत्वा भगवतो वाक्यमु
 वाच परमं वचः ॥ प्रतिश्रुतमनेनैव न दत्तं हि तव प्रभो ॥ ३९ ॥ ऋतं त्रिभुवनं चाद्य त्वया विक्रमहृदिपिणा ॥ तदस्माकं विजग्धीथाः स्वर्गे वाप्य
 यथा भुवि ॥ ४० ॥ किंचिन्न दत्ता हि विभो देवदेव जगत्पते ॥ प्रहस्य भगवानाह तदा विंध्यावलं प्रभुः ॥ ४१ ॥ पदानि त्रीणि मे चाद्य दात
 व्यानि कृतोऽधुना ॥ शीघ्रं वद विशालाक्षि यत्ते मनसि वर्तते ॥ तदोवाच च सा साध्वी ह्युरुक्रममवस्थिता ॥ ४२ ॥ त्वया कृतो वेपथुरुक्रमेण
 ऋता त्रिलोकी भुवनैकनाथ ॥ तथैव सर्व जगदेकबंधो देयं किमस्माभिरतुल्यहृदिपिणे ॥ ४३ ॥ तस्माद्दिहाय तद्दिष्णो त्वमेवं कुरु संप्रति ॥ प्रति
 श्रुतानि मे भर्त्रा पदानि त्रीणि चाधुना ॥ ददाति मे पतिस्त्रेय नात्र कार्या विचारणा ॥ ४४ ॥ निधेहि मे पदं त्वं हि शीर्षिण देवर प्रभो ॥ द्वितीयं
 मे शिशोरत्वं हि कुरु मुग्धे जगत्पते ॥ ४५ ॥ तृतीयं च जगन्नाथ कुरु शीर्षिण पतेर्मम ॥ एवं त्रीणि पदानीश तव दास्यामि केशव ॥ ४६ ॥
 तस्यास्तद्गचनं श्रुत्वा परितुष्टो जनार्दनः ॥ उवाच श्लथ्णया वाचा विरोचनसुतं प्रति ॥ ४७ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ सुतलं गच्छ दैत्येन्द्र मा विलं
 वितुमर्हसि ॥ सर्वथासुरसंघैश्च चिरं जीव सुखी भव ॥ ४८ ॥ परितुष्टोऽस्यहं तात किं कार्यं कर्वाणि ते ॥ सर्वेषामपि दानूणां वरिष्ठोऽसि महामते
 ॥ ४९ ॥ वरं वरय भद्रं ते सर्वान्कामान्ददामि ते ॥ त्रिक्रमभोगैवसुक्तो विरोचनसुतस्तदा ॥ ५० ॥ विमुक्तो हि परिव्रज्यो देवदेवेन चक्रिणा ॥ तदा
 बलिस्वाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ५१ ॥ त्वया कृतमिदं सर्वं जगदेतच्चरारम् ॥ तस्मान्न कामये किंचित्त्वत्पदाब्जं विना प्रभो ॥ ५२ ॥ भक्ति
 रस्तु पदांभोजे तव देव जनार्दन ॥ भूयोभूयश्च देवेश भक्तिर्भवतु शाश्वती ॥ ५३ ॥ एवमभ्यर्थितस्तेन भगवान्भूतभावनः ॥ उवाच परमप्रीतो विरो
 चनसुतं तदा ॥ ५४ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ बले त्वं सुतलं याहि ज्ञातिसंबंधिभर्तुतः ॥ एवमुक्तस्तदा तेन असुरो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५५ ॥
 सुतलं किं नु मे कार्यं देवदेव वदस्व मे ॥ तिष्ठामि तव सान्निध्ये नान्यथा वक्तुमर्हसि ॥ ५६ ॥ तदोवाच ऋषीकेशो बलिं तं कृपयाऽन्वितः ॥
 अहं तव समीपस्थो भवामि सततं नृप ॥ ५७ ॥ द्वारि स्थितस्तव विभो निवसामि नित्यं मा खिद्यतामसुरवर्यं बले शृणुष्व ॥ वाक्यं तु मे वर
 महो वरदस्तवाद्य वैकुण्ठवासिभिरलं च भजामि गेहम् ॥ ५८ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विष्णोरतुल्यतेजसः ॥ जगाम सुतलं दैत्यो ह्यसुरैः परिवा
 रितः ॥ ५९ ॥ तदा पुत्रशतेनैव बाणसुर्येन सत्वरम् ॥ वसमानो महाबाहुर्दानूणां च परा गतिः ॥ ६० ॥ त्रैलोक्ये याचका ये च सर्वे यांति बलिं
 प्रति ॥ द्वारि स्थितस्तस्य विष्णुः प्रयच्छति यथेत्सितम् ॥ ६१ ॥ भुक्तिकामाश्च ये केचिन्भुक्तिकामास्तथा परे ॥ वेपां यज्ञे च ते विप्रस्तस्तेभ्यः

संप्रपच्छति ॥ ६२ ॥ एवंविधो बलिर्जातः प्रसादाच्छंकरस्य च ॥ पुरा हि कितवत्त्वेन यदत्तं परमात्मने ॥ ६३ ॥ अशुचिं धूमिमासाद्य गंधपुष्पा
दिकं महत् ॥ पतितं चार्पितं तेन शिवाय परमात्मने ॥ ६४ ॥ किं पुनः परया भक्त्या चार्चयति महेश्वरम् ॥ गंधं पुष्पं फलं तोयं ते
याति शिवसन्निधिम् ॥ ६५ ॥ शिवात्परतरो नास्ति पूजनीयो हि भो द्विजाः ॥ ये हि सूकास्तथाधाश्च पंगवो ये जडास्तथा ॥ ६६ ॥
जातिर्हानाश्च चंडालाः श्वपचा हंत्यजा हामी ॥ शिवभक्तिपरा नित्यं ते याति परमां गतिम् ॥ ६७ ॥ तस्मात्सदाशिवः पूज्यः सर्वैव
मनीषिभिः ॥ पूजनीयो हि संपूज्यो हर्चनीयः सदाशिवः ॥ ६८ ॥ महेशं परमार्थज्ञाश्चितयति हृदि स्थितम् ॥ यत्र जीवो भवत्येव
शिवस्तत्रैव तिष्ठति ॥ ६९ ॥ विना शिवेन यत्किंचिदशिवं भवति क्षणात् ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च गुणकार्यकरा हामी ॥ ७० ॥ रजोगुणा
नितो ब्रह्मा विष्णुः सत्त्वगुणान्वितः ॥ तमोगुणाश्रितो रुद्रो गुणातीतो महेश्वरः ॥ ७१ ॥ लिंगरूपो महादेवो हर्चनीयो सुमुशुभिः ॥ शिवा
त्परतरो नास्ति भुक्तिभुक्तिप्रदायकः ॥ ७२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे
बलयं वरप्रदानवर्णननामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ७३ ॥ ऋषय उचुः ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सगुणाः कीर्तितास्त्वया ॥ लिंगरूपी
तथैवेशो निर्गुणोऽसौ कथं वद ॥ १ ॥ त्रिभिर्गुणैर्व्याप्तमिदं चराचरं जगन्महद्ब्रह्माप्यथ बालपकं वा ॥ मायामयं सर्वमिदं विभाति लिंगं विना केन
कुतोविभाति ॥ २ ॥ यद्दृश्यमानं महद्रूपकं च तत्रश्वरं कृतकत्वाच्च सूत ॥ ३ ॥ तस्माद्दिग्दृश्य भोः सूत संशयं ह्येतुमर्हसि ॥ व्यासप्रसादात्सकलं
जानासित्वं न चापरः ॥ ४ ॥ सूत उवाच ॥ व्यासेन कथितं सर्वमस्मिन्नर्थे शुकं प्रति ॥ शुक उवाच ॥ लिंगरूपी कथं शंसु
र्निर्गुणः कथते त्वया ॥ एतन्मे संशयं तात ह्येतुमर्हस्यशेषतः ॥ ५ ॥ व्यास उवाच ॥ शृणु वत्स ब्रवीम्येतत्पुरा प्रोक्तं च नदिना ॥
अगस्त्यं पृच्छमानं च येन सर्वं श्रुतं शुक ॥ ६ ॥ निर्गुणं परमात्मानं विद्धि लिंगस्वरूपिणम् ॥ परा शक्तिस्तथा ज्ञेया निर्गुणा शाश्वती सती
॥ ७ ॥ यया कृतमिदं सर्वं गुणत्रयविभाकितम् ॥ एतच्चराचरं विश्वं नश्वरं परमार्थतः ॥ ८ ॥ एक एव परो ह्यात्मा लिंगरूपी निरंजनः ॥ प्रकृत्या
सह ते सर्वे त्रिगुणा विलयं गताः ॥ ९ ॥ यस्मिन्नैव ततो लिंगं लयनात्कथितं पुरा ॥ तस्माद्धिंगे लयं प्राप्ता परा शक्तिः कुतोऽपरे ॥ १० ॥
लीना गुणाश्च रुद्रोत्तया येरिदं बद्धमेव च ॥ चराचरं महाभाग तस्माद्धिंगं प्रपूजयेत् ॥ ११ ॥ लिंगं च निर्गुणं साक्षाजानीदधं भो द्विजोत्तमाः ॥
लयाद्धिगस्य माहात्म्यं गुणानां परिकीर्त्यते ॥ १२ ॥ शंकरः सुखदाता हि उच्यमानो मनीषिभिः ॥ सर्वो हि कथ्यते त्रिधाः सर्वैवमाश्रयो हि

सः ॥ १३ ॥ शंभुर्हि कथ्यते विप्रा यस्मिन्नुभयसंभवः ॥ १४ ॥ एवं सर्वाणि नामानि सार्थकानि महात्मनः ॥ तेनावृतं जगत्सर्वं शंभुना
परमेषुना ॥ १५ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ यदा दाक्षायणी चाग्रौ पतिता यज्ञकर्मणि ॥ दक्षस्य च महाभागा तिरोधानगता सती ॥ १६ ॥
प्रादुर्भूता कदा सूत कथ्यतां तत्त्वयाऽभुना ॥ परा शक्तिर्महेशस्य मिलिता च कथं पुनः ॥ १७ ॥ एतत्सर्वं महाभाग पूर्ववृत्तं च तत्त्वतः ॥ कथ्य
नीयं च अस्माकं नान्यो वक्तास्ति कश्चन ॥ १८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ जज्ञे दाक्षायणी ब्रह्मन्विदग्धवायवा यदा ॥ विनां शतया महेशोऽपि
तताप परमं तपः ॥ १९ ॥ लीलापृहीतवपुषा पर्वते हिमवद्गिरौ ॥ भुंगिणा सह विश्वेन नंदिना च तथैव च ॥ २० ॥ तथा चंडेन मुंडेन तथान्यैर्ब
हुभिर्दुतः ॥ दशभिः कोटिगुणितैर्गणैश्च परिवारितः ॥ २१ ॥ गणानां चैव कोट्या च तथा पष्टिसहस्रकैः ॥ एवं तत्र गणैर्देव आवृतो वृषभध्वजः
॥ २२ ॥ तपो जुषाणः सहसा महात्मा हिमालयस्याग्रगतस्तथैव ॥ गणैर्दुतो वीरभद्रप्रधानैः स केवलो मूलविद्याविहीनः ॥ २३ ॥ एतस्मिन्नंतरे
दैत्याः प्रादुर्भूता ह्यविद्यया ॥ विष्णुना हि बलिर्बद्धस्तथा ते वै महाबलाः ॥ २४ ॥ जाता दैत्यास्ततो विप्रा इंद्रोपद्रवकारकाः ॥ कालखंजा महा
रौद्राः कालकायास्तथापरे ॥ २५ ॥ निवातकवचाः सर्वे स्वरावकसंज्ञकाः ॥ अन्ये च बहवो दैत्याः प्रजासंहारकारकाः ॥ २६ ॥ तारको नमुचेः
पुनस्तपसा परमेण हि ॥ ब्रह्माणं तोषयामास ब्रह्मा तस्य तुतोष वै ॥ २७ ॥ वरान्ददौ पथेषांश्च तारकाय दुरात्मने ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते सर्वान्कामा
न्ददामि ते ॥ २८ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य ब्रह्मणः परमेषुनिनः ॥ वरयामास च तदा वरं लोकभयावहम् ॥ २९ ॥ यदि मे त्वं प्रसन्नोऽसि अजरामरतां
प्रभो ॥ देहि मे यद्विजानासि अजेयत्वं तथैव च ॥ ३० ॥ एवमुक्तस्तदा तेन तारकेण दुरात्मना ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यममरत्वं कृतस्त्वं ॥ ३१ ॥
जातस्य हि ध्रुवो मृत्युरेतज्जानीहि तत्त्वतः ॥ प्रहस्य तारकः प्राह अजेयत्वं च देहि मे ॥ ३२ ॥ ब्रह्मोवाच तदा दैत्यमजेयत्वं तवानव ॥ विनाऽर्ध
केण दत्तं वै ह्यर्भकस्त्वां विजेष्यते ॥ ३३ ॥ तदा स तारकः प्राह ब्रह्माणं प्रणतः प्रभो ॥ कृताथोऽहं हि देवेश प्रसादात्तव संप्रति ॥ ३४ ॥ एवं
लब्धवरो भूत्वा तारको हि महाबलः ॥ देवान्युद्धार्थमाहूय युयुधे तैः सहासुरः ॥ ३५ ॥ मुचुकुन्दं समाश्रित्य देवास्ते जयिनोऽभवन् ॥ पुनःपुन
र्विकुर्वाणा देवास्ते तारकेण हि ॥ ३६ ॥ मुचुकुन्दबलेनैव जयमाणुः सुरास्तदा ॥ किं कर्तव्यं हि चारुमाकं शुष्यमानोर्निरंतरम् ॥ ३७ ॥ भवित
व्यमिति स्मृत्वा गतास्ते ब्रह्मणः पदम् ॥ ब्रह्मणश्चाप्रतो भूत्वा ह्यशुभंस्ते सवासवाः ॥ ३८ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ ॥ बलिना सह पातालमास्तेऽसौ
मधुसूदनः ॥ विष्णुं विना हि ते सर्वे वृषाद्याः पतिताः परैः ॥ ३९ ॥ दैत्यैर्द्वैश्च महाभाग जातुमहसि नः प्रभो ॥ तदा नभोगता वाणी ह्युवाच परि

सांख्य वै ॥ ४० ॥ हे देवाः क्रियतामशु मम वाक्यं हि तत्प्रतः ॥ शिवात्मजो यदा देवा भविष्यति महाबलः ॥ ४१ ॥ युद्धे पुनस्तारकं च वधि
 ष्यति न संशयः ॥ येनोपायेन भगवाञ्छुभुः सर्वगुहाशयः ॥ ४२ ॥ दारापरिश्रही देवास्तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ क्रियतां च परो यत्नो भवद्भिर्ना
 न्यथा वचः ॥ ४३ ॥ यूयं देवा विजानीध्वमित्युवाचाशरीरवाक् ॥ परं विस्मयमापन्ना उचुर्देवाः परस्परम् ॥ ४४ ॥ श्रुत्वा नभोगतां वाणीमाजग्मु
 स्ते हिमालयम् ॥ बहस्पतिं पुरस्कृत्य सर्वे देवा वचोऽश्रुवन् ॥ ४५ ॥ हिमालयं महाभागाः सर्वे कार्यार्थगौरवात् ॥ हिमालय महाभाग श्रूयतां नो
 ऽधुना वचः ॥ ४६ ॥ तारकह्रासयत्यस्मान्साहाय्यं तद्वधे कुरु ॥ त्वं शरण्यो भवारम्भाकं सर्वेषां च तपरिचनाम् ॥ तस्मात्सर्वे वयं याता-महेंद्रस
 हिता विभो ॥ ४७ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ एवमभ्यर्षितो देवैर्हमवान्गिरिसत्तमः ॥ उवाच देवान्प्रहसन्वाक्यं वाक्यविदां वरः ॥ ४८ ॥ महेंद्र
 मुद्दिश्य तदा ह्युपहाससमन्वितः ॥ अक्षमाश्च वयं सर्वे महेन्द्रेण कृताः सुराः ॥ ४९ ॥ किं कुर्मः सुरकार्यं च तारकस्य वधं प्रति ॥ पक्षशुक्ता वयं सर्वे
 यदि स्याम सुरोत्तमाः ॥ ५० ॥ तदा वयं घातयामस्तारकं सह बांधवैः ॥ अचलोहं विपक्षश्च किं कार्यं करवाणि वः ॥ ५१ ॥ तस्य तद्वचनं
 श्रुत्वा सर्वे देवास्तमश्रुवन् ॥ सर्वे यूयं वयं चैव असमर्था वधं प्रति ॥ तारकस्य महाभाग एतत्कार्यं विचिंतयताम् ॥ ५२ ॥ येन साध्यो भवे
 च्छत्रुस्तारको हि महाबलः ॥ तदोवाच महातेजा हिमवान्स सुरान्प्रति ॥ ५३ ॥ केनोपायेन भो देवास्तारकं हंतुमिच्छथ ॥ कथयंतु
 त्वरेणैव कार्यं केतुं ममैव हि ॥ ५४ ॥ तदा सुरैः कथितं सर्वमेतद्वाण्या चोक्तं यत्पुरा कार्यहेतोः ॥ श्रुतं तदा गिरिणा वाक्यमेत
 ोवाचेदं हिमवान्पर्वतो हि ॥ ५५ ॥ शिवस्य पुत्रेण च धीमता यदा वध्यो दैत्यस्तारको वै महात्मा ॥ तदा सर्वं सुरकार्यं शुभं
 स्याद्वाण्या चोक्तं सत्यमेतद्वचं ॥ ५६ ॥ तस्मात्तदेनक्रियतां भवद्भिर्वथा महेशः कुरुते परिग्रहम् ॥ कन्या यथा तस्य शिवस्य
 योय्या निरीक्ष्यतामशु सुरैरिदानीम् ॥ ५७ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्योचुः सुरस्तदा ॥ जनितव्या त्वया कन्या शिवार्थं कार्यसिद्ध्ये
 ॥ ५८ ॥ सुराणां च गिरे वाक्यं कुरु शीघ्रं महामते ॥ आधारस्त्वं तु देवानां भविष्यसि न संशयः ॥ ५९ ॥ इत्युक्तो गिरिराजोऽथ देवैः स्वग्रहमा
 ंमाविशत् ॥ पत्नीं मेनां च पपच्छ सुरकार्यं समागतम् ॥ ६० ॥ जनितव्या सुकन्यैका सुरकार्यार्थसिद्ध्ये ॥ देवानां च ऋषीणां च तथैव च तप
 स्विनाम् ॥ ६१ ॥ प्रियं न भवति स्त्रीणां कन्याजननमेव च ॥ तथापि जनितव्या च कन्युका च वरानने ॥ ६२ ॥ प्रहस्य मेना प्रोवाच स्वपतिं
 च हिमालयम् ॥ यदुक्तं भवता वाक्यं श्रूयतां मे त्वयाऽधुना ॥ ६३ ॥ कन्या सदा दुःखकरी नृणां पते स्त्रीणां तथा शोककरी महामते ॥ तस्मा

द्विमुख्य सुचिरं स्वयमेव बुद्ध्या यथा हितं शैलपते तदुच्यताम् ॥ ६४ ॥ हिमवांस्तदुपश्रुत्य प्रियाया वचनं तदा ॥ उवाच वाक्यं मेधावी परोपक
 रणान्वितम् ॥ ६५ ॥ येनयेन प्रकारेण परेषामुपजीवनम् ॥ भविष्यति च तत्कार्यं धीमता पुरुषेण हि ॥ ६६ ॥ स्त्रियापि चैव तत्कार्यं परोपकर
 णान्वितम् ॥ एवं प्रवर्तिता तेन गिरिणा महिणी तदा ॥ दशर जठरे कन्यां मेना भाग्यवती तदा ॥ ६७ ॥ महाविद्या महामाया महामेधास्वरू
 षिणी ॥ रुद्रकाली च अंबा च सती दक्षायणी परा ॥ ६८ ॥ तां विभ्रति विशालाक्षी जठरे परमां सती ॥ बभार सा महाभागा मेना चारुविलो
 चना ॥ ६९ ॥ स्तुतिं चक्रुस्तदा देवा ऋषयो यक्षकिन्नराः ॥ मेनाया भूरिभाष्यायास्तथा हिमवतो गिरेः ॥ ७० ॥ एतस्मिन्नंतरे जाता गिरिजा
 नाम नामतः ॥ प्रादुर्भूता यदा देवी सर्वेषां च सुखप्रदा ॥ ७१ ॥ देवदुर्दुभयो नेदुर्ननुदुश्चाप्सरोगणाः ॥ जगुर्गर्वपतयो ननुतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ७२ ॥
 पुण्यवर्षेण महता ववृषुर्विद्युथास्तथा ॥ तदा प्रसन्नमभवत्सर्वं त्रैलोक्यमेव च ॥ ७३ ॥ यदावतीर्णा गिरिजा महासती तदैव दैत्या भयमाविशंस्ते ॥
 प्राप्ता सुदं देवगणा महर्षयः सचारणाः सिद्धगणास्तथैव ॥ ७४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदार
 खण्डे श्रीभवान्युत्पत्तिवर्णननाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ वद्धमाना तदा साध्वी राज प्रतिवासरम् ॥ अष्टवर्षां
 यदा जाता हिमालयगृहे सती ॥ १ ॥ महेशो हिमवद्भोग्यां तताप परमं तपः ॥ सर्वैर्गणैः परिवृतो वीरभद्रादिभिस्तदा ॥ २ ॥ एतत्तपो जुषाणं तं
 महेशं हिमवान्ययौ ॥ तत्पादपङ्खवं द्रुहं पार्वत्या सह बुद्धिमान् ॥ ३ ॥ यावत्समागतो द्रुहं नंदिनासौ निवारितः ॥ द्वारि स्थितेन च तदा क्षणमेकं
 स्थिरोऽभवत् ॥ ४ ॥ पुनर्विज्ञापयामास नंदिना हिमवाङ्गिरिः ॥ विज्ञप्तो नंदिना शंभुरचलो द्रुहमागतः ॥ ५ ॥ तदाकर्ण्य वचस्तरस्य नंदिनः परमे
 श्वरः ॥ आनयस्व गिरिं चात्र नंदिनं वाक्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥ तथेति मत्वा नंदी तं पर्वतं च हिमाचलम् ॥ आनयामास स तथा शंकरं लोकशंकर
 म् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वा तद्गनीं सकलेश्वरं प्रभुं तपो जुषाणं विनिमीलितेक्षणम् ॥ ८ ॥ कपर्दिनं चंद्रकलाविभूषणं वेदांतवेद्यं परमात्मनि स्थितम् ॥
 वदं शीर्ष्णां च तदा हिमाचलः परां सुदं प्रापद्हीनसस्त्वः ॥ ९ ॥ उवाच वाक्यं जमदेकमंगलं हिमालयो वाक्यविदां वारिष्ठः ॥ १० ॥ सभाग्योऽहं
 महादेव प्रसादात्तव शंकर ॥ प्रत्यहं चागमिष्यामि दर्शनार्थं तव प्रभो ॥ ११ ॥ अनया सह देवेश अजुज्ञां दातुमर्हसि ॥ श्रुत्वा तु वचनं तस्य
 देवदेवो महेश्वरः ॥ १२ ॥ आगतं त्व्यं त्वया नित्यं दर्शनार्थं ममाचल ॥ कुमारीं च गृहे स्थाप्य नान्यथा मम दर्शनम् ॥ १३ ॥ अचलः
 प्रत्युवाचेदं गिरिशं नतकंवरः ॥ कस्मान्मप्यानया साह्रं नागतं तदुच्यताम् ॥ अचलं च व्रती शंभुः प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ १४ ॥

इयं कुमारी सुश्रोणी तन्वी चारुप्रभाषिणी ॥ नानेतव्या मत्समीपे वारयामि पुनः पुनः ॥ १५ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शंभोर्नि
 रामयं निःस्पृहनिष्ठुरं वा ॥ तपस्विनोक्तं वचनं निशम्य उवाच गौरी च विहस्य शंभुम् ॥ १६ ॥ ॥ गौर्युवाच ॥ ॥ तपःशक्त्या
 निवतः शंभो करोषि विपुलं तपः ॥ तव बुद्धिरियं जाता तपस्तप्तुं महात्मनः ॥ १७ ॥ कस्त्वं का प्रकृतिः सूक्ष्मा भगवंस्तद्भिःश्रुयताम् ॥
 पार्वत्यास्तद्वचः श्रुत्वा महेशो वाक्यमब्रवीत् ॥ १८ ॥ तपसा परमणैव प्रकृतिं नाशयाम्यहम् ॥ प्रकृत्या रहितः सुश्रु अहं तिष्ठामि तत्त्वतः ॥
 तस्माच्च प्रकृतेः सिद्धैर्न कार्याः संग्रहः क्वचित् ॥ १९ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ यदुक्तं परया वाचा वचनं शंकर त्वया ॥ सा किं प्रकृति
 नैव स्यादतीतरतां भवान्कथम् ॥ २० ॥ यच्छ्रुणोषि यद्शासि यच्च पश्यसि शंकर ॥ वाग्वादेन च किं कार्यमस्माकं चाधुना प्रभो ॥
 ॥ २१ ॥ तत्सर्वं प्रकृतेः कार्यं मिथ्यावादो निरर्थकः ॥ प्रकृतेः परतो भूत्वा किमर्थं तप्यते तपः ॥ २२ ॥ त्वया शंभोऽधुना ह्यस्मिन्गिरौ
 हिमवति प्रभो ॥ प्रकृत्या मिलितोऽसि त्वं न जानासि हि शंकर ॥ २३ ॥ वाग्वादेन च किं कार्यमस्माकं चाधुना प्रभो ॥ प्रकृतेः परतस्त्वं च
 यदि सत्यं वचस्तव ॥ तर्हि त्वया न भेतव्यं मम शंकर संप्रति ॥ २४ ॥ प्रहस्य भगवान्देवो गिरिजां प्रत्युवाच ह ॥ २५ ॥ ॥ महादेव
 उवाच ॥ ॥ प्रत्यहं कुरु मे सेवां गिरिजे साधुभाषिणि ॥ २६ ॥ इत्येवमुक्त्वा गिरिजां महेशो हिमालयं वाक्यमर्थो बभूव ॥ अत्रैव सोऽहं
 तपसा परेण चरामि भूम्यां परमार्थभावः ॥ २७ ॥ तपस्तप्तुमनुज्ञा मे दातव्या पर्वताधिप ॥ अनुज्ञया विना किंचित्तपः कर्तुं न पर्यते ॥ २८ ॥
 एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य देवदेवस्य शूलिनः ॥ प्रहस्य हिमवाल्डभूमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २९ ॥ त्वदीयं हि जगत्सर्वं सदेवासुरमनुष्यम् ॥ किमहं
 तु महादेव तुच्छो भूत्वा ददामि ते ॥ ३० ॥ एवमुक्तो हिमवता शंकारो लोकशंकरः ॥ प्रहस्य गिरिराजं तं याहीति प्राह सादरम् ॥ ३१ ॥
 शंकरेणाभ्यनुज्ञातः स्वग्रहं हिमवान्पर्यौ ॥ सार्द्धं गिरिजया सोऽपि प्रत्यहं दर्शने स्थितः ॥ ३२ ॥ एवं कतिपयः कालो गतश्चोपासनात्पयोः
 ॥ ३३ ॥ सुतापिनोश्च तत्रैव शंकारो दुरतिक्रमः ॥ पार्वतीं प्रति तत्रैव चिंतामारोपिरे सुराः ॥ ३४ ॥ ते चिंत्यमानाश्च सुरास्तदानीं कथं महेशो
 गिरिजां समभ्यथति ॥ किं कार्यमद्यैव वयं च कुर्मो बृहस्पते तत्कथयस्व मा चिरम् ॥ ३५ ॥ बृहस्पतिरुवाचेदं महेंद्रं प्रति सद्भवः ॥ एवमेत
 त्वया कार्यं महेंद्र श्रूयतां तदा ॥ ३६ ॥ एतत्कार्यं मदनैनेव राजन्नान्यः समर्थो भविता त्रिलोके ॥ विष्ठावितं तापसानां तपो हि तस्मात्त्वरत्नार्थ
 नीयो हि मारः ॥ ३७ ॥ गुरोर्वचनमाकर्ण्य आह्वयन्मदनं हरिः ॥ आह्वानादाजगामाथ मदनः कार्यसाधकः ॥ ३८ ॥ रत्या समेतः सह माधवेन

स पुष्पधन्वा पुरतः सभायाम् ॥ महेंद्रमागभ्य उवाच वाक्यं सर्गावितं लोकमनोहरं च ॥ ३९ ॥ अहमाकारितः कस्माद्बहि मेऽद्य शचीपते ॥ किं
कार्यं करवाण्यद्य कथ्यतां मा विलंबितम् ॥ ४० ॥ मम स्मरणमत्रेण विश्रष्टा हि तपस्विनः ॥ त्वमेव जानासि हरे मम वीर्यपराक्रमौ ॥ ४१ ॥ मम
वीर्यं च जानाति शक्तेः पुत्रः पराशरः ॥ एवं चान्ये च बहवो भुजवाद्या ऋषयो ह्यमी ॥ ४२ ॥ गुरुरप्यभिजानाति भार्योत्थस्य चैव हि ॥ तस्यां
जातो भरद्वाजो गुरुणा संकरो हि सः ॥ ४३ ॥ भरद्वाजो महाभाग इत्युवाच गुरुस्तदा ॥ जानाति मम वीर्यं च शौर्यं चैव प्रजापतिः ॥ ४४ ॥ क्रोधो हि
मम बंधुश्च महाबलपराक्रमः ॥ उभाभ्यां द्रावितं विश्वं जंगमाजंगमं महत् ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतं द्रावितं सचराचरम् ॥ ४५ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ मदन
त्वं समर्थोसि अस्माञ्जितं सदैव हि ॥ महेशं प्रति गच्छातु सुरकार्यार्थसिद्धये ॥ पार्वत्या सहितं शंभुं कुरुष्वद्य महामते ॥ ४६ ॥ एवमभ्यर्थितो
देवैर्मदनो विश्वमोहनः ॥ जगाम त्वरितो भूत्वा अप्सरोभिः समन्वितः ॥ ४७ ॥ ततो जगामातु महाधनुर्द्धरो विस्फार्य चापं कुसुमान्वितं
महत् ॥ तथैव बाणांश्च मनोरमांश्च प्रगृह्य वीरो भुवनैकजोता ॥ तस्मिन्हमाद्रौ परिदृश्यमानोऽवनौ स्मरो योधयतां वरिष्ठः ॥ ४८ ॥ तत्रागता
तदा रंभा उर्वशी पुंजिकस्थली ॥ सुभलोचा मिश्रकेशी च सुभगा च तिलोत्तमा ॥ ४९ ॥ अन्याश्च विविधा जाताः साहाय्ये मदनस्य च ॥ अप्स
रसो गणैर्दृष्टा मदनेन सहैव ताः ॥ ५० ॥ सर्वे गणाश्च सहसा मदनेन विमोहिताः ॥ भृंगिणा च तदा रंभा चण्डेन सह चोर्वशी ॥ ५१ ॥ मेनका
वीरभद्रेण चण्डेन पुंजिकस्थली ॥ तिलोत्तमादप्यस्तत्र संवृताश्च गणैस्तदा ॥ ५२ ॥ उन्मत्तभूतैर्बुभिक्षपां त्यक्त्वा मनीषिभिः ॥ अकाले कोकिला
भिश्च व्याप्तमासीन्महीतलम् ॥ ५३ ॥ अशोकाम्बुपंकश्चूता दूष्यश्चैव कदंबकाः ॥ नीपाः प्रियालाः पनसा राजवृक्षाश्चरायणाः ॥ ५४ ॥ द्राक्षा
वल्लयः प्रदृश्यते बहुला नागकेशराः ॥ तथा कदल्यः केतकयो भ्रमरैरुपशोभिताः ॥ ५५ ॥ मत्ता मदनसंगेन हंसीभिः कलहंसकाः ॥ करेणुभिर्गजा
ह्यासञ्छिख्रवंडीभिः शिखंडिनः ॥ ५६ ॥ निष्कामा ह्यातुरा ह्यासञ्छिख्रसंपर्कजैर्गुणैः ॥ अकस्माच्च तथाभूतं कथं जातं विमुश्य च ॥ ५७ ॥
शैलादो हि महातेजा नंदी ह्यमितविक्रमः ॥ रक्षसां विबुधानां वा कृत्यमस्तीत्यचितयत् ॥ ५८ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र मदनो हि धनुर्द्धरः ॥ पंचबाणा
न्समारोप्य स्वकीये धनुषि द्विजाः ॥ तरोभ्रष्टायां समाश्रित्य देवदारुगतां तदा ॥ ५९ ॥ निरीक्ष्य शंभुं परमासने स्थितं तपो जुषाणं परमेष्ठिनां
पतिम् ॥ गंगाधरं नीलतमालकं कपर्दिनं चन्द्रकलासमेतम् ॥ ६० ॥ भुजंगभोगांकितसर्वगानं पंचाननं सिंहविशालविक्रमम् ॥ कर्पूरगौरं परया
न्वितं च स वेङ्ककामो मदनस्तपस्विनम् ॥ ६१ ॥ दुरासदं दीप्तिमतां वरिष्ठं महेशमुग्रं सह माधवेन ॥ यावच्छिखवं वेङ्ककामः शरेण तावथाता

गिरिजा विश्वमाता ॥ सखीजनैः संवृता पूजनार्थं सदाशिवं मंगलं मंगलानाम् ॥ ६२ ॥ कनककुसुममालां संदधे नीलकण्ठे सितकिरणमनोज्ञा
दुर्लभा सा तदानीम् ॥ स्मितविकसितनेत्रा चारुवक्रं शिवस्य सकलजनजनित्री वीक्षमाणा बभूव ॥ ६३ ॥ तावद्विद्धः शरेणैव मोहनाख्येन च
त्वरत् ॥ विध्यमानस्तदा शंभुः शनैरुन्मील्य लोचने ॥ ददर्श गिरिजां देवोब्धिर्यथा शशिनः कलाम् ॥ ६४ ॥ चारुप्रसन्नवदनां विबोद्धीं सस्मि
तेक्षणाम् ॥ सुद्विजामग्निजां तन्वीं विशालवदनोत्सवाम् ॥ ६५ ॥ गौरीं प्रसन्नमुद्रां च विश्वमोहनमोहनाम् ॥ यथा त्रिलोकरचना कृता ब्रह्मादिभिः
सह ॥ ६६ ॥ उत्पत्तिपालनविनाशकरी च या वै कृत्वाप्रतः सत्त्वरजस्तमसि ॥ सा चेतनेन दृदशे पुरतो हरेण संमोहनी सकलमंगलमंगलैका ॥
॥ ६७ ॥ तां निरीक्ष्य भवो देवो गिरिजां लोकपावनीम् ॥ मुमोह दर्शनात्तस्या मदनेनातुरीकृतः ॥ विस्मयोत्फुल्लनयनो बभूव सहसा शिवः ॥
॥ ६८ ॥ एव विलोकमानोऽसौ देवदेवो जगत्पतिः ॥ मनसा दूयमानेन इदमाह सदाशिवः ॥ ६९ ॥ अनया मोहितः कस्मात्तपःस्थोऽहं निरा
मयः ॥ कुतः कस्माच्च केनेदं कृतमस्ति ममाप्रियम् ॥ ७० ॥ ततो व्यलोकयच्छुंर्दुर्दुःखं सर्वासु सादरम् ॥ तावदृष्टो दक्षिणस्यां दिशि ह्यात्तशरासनः
॥ ७१ ॥ चक्रीकृतधनुः सज्जं चक्रे वेडुं सदाशिवम् ॥ यावत्पुनः संधयति मदनो मदनांतकम् ॥ तावदृष्टो महेशेन सरोषेण तदा द्विजाः ॥ ७२ ॥
निरीक्षितस्त्वतीयेन चक्षुषा परमेण हि ॥ मदनस्तत्क्षणादेव ज्वालामालावृतोऽभवत् ॥ हाहाकारो महानासीद्देवानां तत्र पश्यताम् ॥ ७३ ॥ ॥ देवा
ऋतुः ॥ ॥ देवदेव महादेव देवानां वरदो भव ॥ गिरिजायाः सहायार्थं प्रेषितो मदनोऽधुना ॥ ७४ ॥ वृथा त्वयाथ दग्धोऽसौ मदनो हि महाप्रभः ॥
॥ ७५ ॥ त्वया हि कार्यं जगदेकबंधो कार्यं सुराणां परमेण वर्चसा ॥ अस्यां समुत्पत्स्यति देव शंभो तेनैव सर्वं भवतीह कार्यम् ॥ ७६ ॥ तत्र
केण महादेव देवाः संपीडिता भृशम् ॥ तदर्थं जीवितं चाख्य दत्त्वा च गिरिजां प्रभो ॥ ७७ ॥ वरपत्न्य महाभाग देवकार्ये भव क्षमः ॥ गजासुरा
त्वया ज्ञाता वयं सर्वे दिवौकसः ॥ ७८ ॥ कालकूटाच्च वृनं हि रक्षिताः स्मो न चान्यथा ॥ भस्मासुराच्च सर्वेश त्वया ज्ञाता न संशयः ॥ ७९ ॥
मदनोयं समायातः सुराणां कार्यसिद्धये ॥ तस्मात्त्वया रक्षणीय उपकारः परो हि नः ॥ ८० ॥ विना तेन जगत्सर्वं नाशमेष्यति शंकर ॥
निष्कामस्त्व कथं शंभो स्वबुद्ध्या च विमुश्यताम् ॥ ८१ ॥ तद्देवाच रुषाविष्टो देवान्प्रति महेश्वरः ॥ विना कामेन भो देवा भवितव्यं
न चान्यथा ॥ ८२ ॥ यदाः कामं पुरस्कृत्य सर्वे देवाः सवासवाः ॥ पदश्रष्टाश्च दुःखेन व्यासा दैन्यं समाश्रिताः ॥ ८३ ॥ कामो हि नरका
थैव सर्वेषां प्राणिनां भुवम् ॥ दुःखरूपी ह्यनंगोऽयं जानीध्वं मम भाषितम् ॥ ८४ ॥ तारकोऽपि दुराचारो निष्कामोऽद्य भविष्यति ॥ विना

कामेन च कथं पापमाचरते नरः ॥ ८५ ॥ तस्मात्कामो मया दग्धः सर्वेषां शांतिहेतवे ॥ शुष्माभिश्च सुरैः सर्वैरसुरैश्च महर्षिभिः ॥ ८६ ॥ अन्यैः
 प्राणिभिरैवात्र तपसे धीयतां मनः ॥ कामक्रोधविहीनं च जगत्सर्वं मया कृतम् ॥ ८७ ॥ तस्मादेनं पापिनं दुःखमूलं न जीवयिष्यामि सुराः
 प्रतिक्ष्यताम् ॥ निरन्तरं चात्मसुखप्रबोधमानंदलक्षणमगाधमनन्यरूपम् ॥ ८८ ॥ एवमुक्तास्तदा तेन शंभुना परमोष्ठिना ॥ उचुर्महर्षयः सर्वे
 शकर लोकशंकरम् ॥ ८९ ॥ यदुक्तं भवता शंभो परं श्रेयस्करं हि नः ॥ किं तु वक्ष्याम देवेश श्रूयतां चावधार्यताम् ॥ ९० ॥ यथा
 सुष्टमिदं विश्वं कामक्रोधसमन्वितम् ॥ तत्सर्वं कामरूपं हि स कामो न तु हन्यते ॥ ९१ ॥ धर्मार्थिकाममोक्षाश्च चत्वारो होकरूपताम् ॥ नीता
 येन महादेव स कामोऽयं न हन्यते ॥ ९२ ॥ कथं त्वया हि संदग्धः कामो हि दुरतिक्रमः ॥ येन संवदितं विश्वमाब्रह्मस्थावरात्म
 कम् ॥ ९३ ॥ कामेन हीयते विश्वं विश्वं कामेन पाल्यते ॥ कामेनोत्पद्यते विश्वं तस्मात्कामो महाबलः ॥ ९४ ॥ यस्मात्क्रोधो
 भवत्युग्रो येन त्वं च वशीकृतः ॥ तस्मात्कामं महादेव संबोधयितुमर्हसि ॥ ९५ ॥ त्वया संपादितो देव मदनो हि महाबलः ॥ समर्थो हि समर्थ
 त्वात्तत्सामर्थ्यं करिष्यति ॥ ९६ ॥ ऋषिभिश्चैवमुक्तोऽपि द्विगुणं रूपमास्थितः ॥ चक्षुषा हि तृतीयेन दग्धुकामो हरस्तदा ॥ ९७ ॥
 मुनिभिश्चारणैः सिद्धैर्गणैश्चापि सदाशिवः ॥ स्तुतश्च वंदितो रुद्रः पिनाकी वृषवाहनः ॥ ९८ ॥ मदनं च तथा दग्ध्वा त्यक्त्वा तं
 पर्वतं रूपा ॥ हिमवंताभिधं सदास्तिरोधानगतोऽभवत् ॥ ९९ ॥ तिरोधानगतं देवी वीक्ष्य दग्धं च मन्मथम् ॥ सकोकिलं सञ्चतं च सभृगं
 सहचंपकम् ॥ १०० ॥ तथैव दग्धं मदनं विलोक्य रत्या विलापं च तदा मनस्विनी ॥ सबाष्पदीर्घं विमना विमुश्य कथं स रुद्रो वशगो
 भवेन्मम ॥ १०१ ॥ एवं विमुश्य सुचिरं गिरिजा तदानीं संमोहभाष च सती हि तथा बभाषे ॥ संसुह्रमना रुदतीं निरीक्ष्य
 रतिर्महारूपवतीं मनस्विनीम् ॥ १०२ ॥ मा विषादं कुरु सखि मदनं जीवयाभ्यहम् ॥ त्वदर्थं भो विशालाक्षि तपसाऽऽराधयाभ्यहम् ॥ १०३ ॥
 हरं रुद्रं विरूपाक्षं देवदेवं जगद्गुरुम् ॥ मा चिंतां कुरु सुश्रोणि मदनं जीवयाभ्यहम् ॥ १०४ ॥ एवम श्रास्य तां साध्वी गिरिजां रतिरंजसा ॥
 तपस्तेषु च सुमहत्पति प्राप्तुं सुमथ्यमा ॥ १०५ ॥ मदनो यत्र दग्धश्च रुद्रेण परमात्मना ॥ तप्यमानां तपस्तत्र नारदो दृढशो तदा ॥ १०६ ॥
 उवाच गत्वा सहसा भाभिनीं रतिमंतिके ॥ कस्यासि त्वं विशालाक्षि केन वा तप्यते तपः ॥ १०७ ॥ तरुणी रूपसंपन्ना सौभाग्येन परेण हि ॥
 नारदस्य वचः श्रुत्वा रोपेण महता तदा ॥ उवाच वाक्यं मधुरं किंचिन्निदुरमेव च ॥ १०८ ॥ ॥ रतिरुवाच ॥ ॥ नारदोऽसि मया ज्ञातः

कुमारस्त्वं न संशयः ॥ स्वस्वरूपादर्शनं च कर्तुमर्हसि सुव्रत ॥ १०९ ॥ यथागतेन मार्गेण गच्छ त्वं मा विलंबितम् ॥ बटो न किञ्चिज्जानासि
केवलं कलिक्लृन्महात् ॥ ११० ॥ परस्त्रीकाञ्चुकाः क्षुद्रा विटा व्यसनिनश्च ये ॥ तथा ह्यकर्मिणः स्तब्धास्तेषां मध्ये त्वमग्रणीः ॥ १११ ॥ एवं
निर्भासितो रत्या नारदो मुनिसत्तमः ॥ स्वयं जगाम त्वारितं शंबरं दैत्यपुंगवम् ॥ ११२ ॥ शशंस दैत्यराजाय दग्धं मदनमेव च ॥ रुद्रेण क्रोधयु
केन तस्य भार्या मनस्विनी ॥ ११३ ॥ तामानय महाभाग भार्या कुरु महाबल ॥ अतीव रूपसंपन्ना या आनीतास्त्वयानघ ॥ तासां मध्ये रूप
वती रतिः सा मदनप्रिया ॥ ११४ ॥ एवमाकर्ण्य वचनं देवर्षेर्भावितात्मनः ॥ जगाम सहसा तत्र यत्रास्ते सा सुशोभना ॥ ११५ ॥ तां दृष्ट्वा सु
विशालाक्षीं रतिं मदनमोहिनीम् ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं शंबरो देवसंकटः ॥ ११६ ॥ एहि तन्वि मया सार्द्धं राज्यं भोगान्यथेष्टतः ॥ सुंद्व देवि
प्रसादान्मे तपसा किं प्रयोजनम् ॥ ११७ ॥ एवमुक्त्वा तदा तेन शंबरेण महात्मना ॥ उवाच तन्वी मधुरं महिषी मदनस्य सा ॥ ११८ ॥ विध
वाहं महाबाहो नैवं भाषितुमर्हसि ॥ राजा त्वं सर्वदैत्यानां लक्षणैः परिवारितः ॥ ११९ ॥ एतद्रचनं श्रुत्वा शंबरः काममोहितः ॥ करे ग्रहीतु
कामोऽसौ तदा रत्या निवारितः ॥ १२० ॥ विमृश्य मनसा सर्वमजेयत्वं च तस्य वै ॥ मा स्पृश त्वं च रे मूढ मम संस्पृशेजेन वै ॥ १२१ ॥
संपर्केण च दग्धोऽसि नान्यथा मम भाषितम् ॥ तद्देवाच महातेजाः शंबरः प्रहसन्निव ॥ १२२ ॥ विभीषिकाभिर्बह्वीभिर्मां भीषयसि मानिनि ॥
गच्छ शीघ्रं मम गृहं बहुत्त्या किं प्रयोजनम् ॥ १२३ ॥ इत्युच्यमानेन तदा नीता सा प्रसभं तथा ॥ स्वपुरं परमं तन्वी शंबरेण मनस्विनी ॥
॥ १२४ ॥ कृत्वा महानसेऽव्यक्षा नाम्ना मायावतीति च ॥ १२५ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ पार्वत्याधिकृतं सर्वं मदनानयनं प्रति ॥ शंबरेण हृत्वा
तन्वी मदनस्य प्रिया सती ॥ अत ऊर्ध्वं तदा सूत किं जातं तत्र वर्ण्यताम् ॥ १२६ ॥ ॥ गतं तदा शिवं दृष्ट्वा दग्ध्वा मदनमो
जसा ॥ पार्वती तपसा युक्ता स्थिता तत्रैव भाषिनी ॥ १२७ ॥ पित्रा तेन तदा तन्वी मात्रा चैव विचारिता ॥ बाले एहि गृहे शीघ्रं मा श्रमं कर्तु
मर्हसि ॥ १२८ ॥ उक्त्वा ताभ्यां तदा सांघ्वी गिरिजा वाक्यमब्रवीत् ॥ १२९ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ नागच्छामि गृहं मातस्तात मे शृणु तत्त्वतः ॥
वाक्यं धर्मार्थयुक्तं च येन त्वं तोषमेष्यसि ॥ १३० ॥ शंसुः परेषां परमो दग्धो येन महाबलः ॥ मदनो मम साब्रिध्यमानयेऽत्रैव तं शिवम् ॥ १३१ ॥ दुर्लभो
हि तदा शंसुः प्राणिनां गृहमिच्छताम् ॥ नागच्छामि गृहं मातस्तातसर्वं विमृश्यताम् ॥ १३२ ॥ तद्देवाच महातेजा हिमवान्स्वसुतां प्रति ॥ दुराराध्यः
शिवः साक्षात्सर्वदेवनमस्कृतः ॥ त्वया प्राप्नुमशक्यो हि तस्मात्त्वं स्वगृहं व्रज ॥ १३३ ॥ सा बाष्पपूरितेनैव कंठेन स्वसुतां प्रति ॥ उवाच मेना तन्वीनि

ग्राहि शीघ्रं गृहं प्रति ॥ १३४ ॥ तदा प्रहस्य चोवाच मातरं प्रति पार्वती ॥ प्रतिज्ञां शृणु मे मातस्तपसा परमेण हि ॥ १३५ ॥ अत्रैव तं समानीय
 वरयामि विचक्षणम् ॥ नाशयामि च रुद्रस्य रुद्रत्वं वरवर्णिनि ॥ १३६ ॥ सुखरूपं परित्यज्य गिरिजा च मनस्विनी ॥ शंभोराराधनं चक्रे
 परमेण समाधिना ॥ १३७ ॥ जया च विजया चैव माधवी च सुलोचना ॥ सुश्रुता च श्रुता चैव तथैव च शुकी परा ॥ १३८ ॥ प्रत्नोच्चा
 सुभगा श्यामा चित्रांगी चारुणी स्वधा ॥ एताश्चान्याश्च बहवः सख्यस्ता गिरिजां प्रति ॥ उपासांचक्रिरे सा च देवगर्भा च भामिनी ॥ १३९ ॥
 तपसा परमोपेण चरंती चारुहासिनी ॥ मदनो यत्र दग्धश्च रुद्रेण च महात्मना ॥ तत्रैव वेदिं कृत्वा च तस्योपरि सुसंस्थिता ॥ १४० ॥ तयक्का
 जलशानं बाला पर्णादा ह्यभवच्च सा ॥ ततः साऽऽर्द्राणि पर्णानि त्यक्त्वा शुष्काणि चाददे ॥ १४१ ॥ शुष्काणि चैव पर्णानि नाशितानि तथा
 यदा ॥ अपर्णति च विख्याता बभूव तनुमध्यमा ॥ १४२ ॥ वायुपानरता जाता अंबुपानादनंतरम् ॥ कालक्रमेण महता बभूव गिरिजा सती ॥
 एकांशुनेन च तदा दधार च निजं वपुः ॥ १४३ ॥ एवमुपेण तपसा शंकराराधनं सती ॥ चकार परया तुह्या शंभोः प्रीत्यर्थमेव च ॥ १४४ ॥
 परं भावं समाश्रित्य जगन्मंगलमंगला ॥ तुह्यर्थं च महेशस्य तताप परमं तपः ॥ १४५ ॥ एवं दिव्यसहस्राणि वर्षाणि च तताप वै ॥ हिमा
 लयस्तद्गणत्य पार्वती कृतनिश्चयाम् ॥ १४६ ॥ सभार्यः स सुतामाप्त उवाच च महांसतीम् ॥ मा खिद्यतां महादेवि तपसानेन भामि
 नि ॥ १४७ ॥ क्र रुद्रो दृश्यते बाले विरक्तो नात्र संशयः ॥ त्वं तन्वी तरुणी बालां तपसा च विमोहिता ॥ १४८ ॥ भविष्यति न
 संदेहः सत्त्वं प्रतिवदामि ते ॥ तस्माद्दुस्तिष्ठ याद्वाशु स्वगृहं वरवर्णिनि ॥ १४९ ॥ किं तेन तव रुद्रेण येन दग्धः पुराऽनवे ॥ मदनो निर्विकार
 रित्वात्तं कथं प्रार्थयिष्यसि ॥ १५० ॥ गगनस्थो यथा चंद्रो ग्रहीतुं न हि शक्यते ॥ तथैव दुर्गमः शंभुर्जानीहि त्वं शुचिस्मिते ॥ १५१ ॥
 तथैव मेनया चोक्ता तथा सद्वाद्रिणा सती ॥ मेरुणा मंदरंणैव मेनाकेन तथैव च ॥ १५२ ॥ एभिरुक्ता तदा तन्वी पार्वती तपसि स्थिता ॥
 उवाच प्रहसन्तव हिमवंतं शुचिस्मिता ॥ १५३ ॥ पुरा प्रोक्तं त्वया तात अंब किं विस्मृतं त्वया ॥ अधुनैव प्रतिज्ञां च शृणुध्वं मम बांधवाः ॥ १५४ ॥
 विरक्तोऽसौ महादेवो मदनो येन वै हतः ॥ तं तोपयामि तपसा शंकरं लोकशंकरम् ॥ १५५ ॥ सर्वे भूयं च गच्छंतु नात्र कार्या विचारणा ॥
 दग्धो हि मदनो येन येन दग्धं निर्वेनम् ॥ १५६ ॥ तमानयाधि चात्रैव तपसा केवलेन हि ॥ तपोबलेन महता सुसेव्यो हि सदाशिवः ॥
 ॥ १५७ ॥ तं जानीध्वं महाभागाः सत्त्वंसत्त्वं वदान्यहम् ॥ १५८ ॥ संभाषमाणा जननीं तदानीं हिमालयं चैव तथा च मेनाम् ॥ तथैव मेरुं

मितभाषिणी तदा सा मंदरं पर्वतराजकन्या ॥ जगुस्तदा तेन पथा च पर्वता यथागतेनापि विचक्षमाणाः ॥ १५९ ॥ गतेषु तेषु सर्वेषु सखीभिः
 परिवारिता ॥ तत्रैव च तपस्तेपे परमार्था सती तदा ॥ १६० ॥ तपसा तेन महता तप्तमासीच्चराचरम् ॥ तदा सुरासुराः सर्वे ब्रह्माणं शरणं गताः ॥
 ॥ १६१ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ त्वया सृष्टमिदं सर्वं जगदेव चराचरम् ॥ ज्ञातुमर्हसि देवान्नस्त्वदन्यो नोपपद्यते ॥ १६२ ॥ अस्माकं रक्षणो
 शक्त इत्याकर्ण्य वचस्तदा ॥ विमृश्य च तदा ब्रह्मा मनसा परमेण हि ॥ १६३ ॥ गिरिजातपसोद्धृतं द्वावाग्निं परमं महत् ॥ ज्ञात्वा ब्रह्मा
 जगा मास्तु क्षीराब्धिं परमाद्भुतम् ॥ १६४ ॥ तत्र सुप्तं सुपत्यंके शेषाख्ये चातिशोभने ॥ लक्ष्म्या पादोपगुणलं सेव्यमानं निरंतरम् ॥ १६५ ॥
 दूरस्थेनापि ताक्ष्येण नतकथधारिणा ॥ सेव्यमानं श्रिया कान्त्या क्षान्त्या वृत्त्या द्यादिभिः ॥ १६६ ॥ नवशक्तिद्युतं विष्णुं पार्धैः
 परिवारितम् ॥ कुमुदोथ कुमुदांश्च सनकश्च सनंदनः ॥ १६७ ॥ सनातनो महाभागः प्रसुप्तो विजयोऽरिजित् ॥ जयंतश्च जयत्सेनो
 जयश्चैव महाप्रभः ॥ १६८ ॥ सनत्कुमारः सुतपा नारदश्चैव तुंगुरुः ॥ पांचजन्यो महाशंखो गदा कौमोदकी तथा ॥ १६९ ॥ सुदर्शनं
 तथा चापं शार्ङ्गं च परमाद्भुतम् ॥ एतानि वै रूपवंति दृष्टानि परमेष्ठिना ॥ १७० ॥ विष्णोः समीपे परमामनो भृशं समेत्य सर्वे सुरदा
 नवास्तदा ॥ विष्णुं चाहुः परमेष्ठिनां पतिं तीरे तदानीमुद्धर्मेहात्मनः ॥ १७१ ॥ ज्ञाहिजाहि महाविष्णो तप्तान्नः शरणागतात् ॥ तप
 सोप्रेण महता पार्वत्याः परमेण हि ॥ शेषासने चोपविष्ट उवाच परमेश्वरः ॥ १७२ ॥ शुष्माभिः सहितश्चापि ब्रजामि परमेश्वरम् ॥ महादेवं
 प्रार्थयामो गिरिजां प्रति वै सुराः ॥ १७३ ॥ पाणिप्रहार्थमधुना देवदेवः पिनाकधृक् ॥ यथा नेष्यति तत्रैव करिष्यामोऽधुना वयम् ॥ १७४ ॥
 तस्माद्द्वयं गमिष्यामो यत्र रुद्रो महाप्रभुः ॥ तपसोप्रेण संयुक्तो ह्यास्ते परममंगलः ॥ १७५ ॥ विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा ऊचुः सर्वे सुरासुराः ॥
 न यान्यामो वयं सर्वे विरूपक्षं महाप्रभम् ॥ १७६ ॥ यदा दग्धः पुरा तेन मदनी दुरतिक्रमः ॥ तथैव धक्ष्यत्यस्माकं नात्र कार्या विचारणा
 ॥ १७७ ॥ पहस्य भगवान्विष्णुरुवाच परमेश्वरः ॥ मा भयं क्रियतां सर्वैः शिवरूपी सदाशिवः ॥ १७८ ॥ स न धक्ष्यति सर्वेषां देवानां भयना
 शनः ॥ तस्माद्भवद्भिर्गतव्यं मया सार्द्धं विचक्षणाः ॥ १७९ ॥ शंभुं पुराणं पुरुषं ह्यधीशं वरेण्यरूपं च परं पराणाम् ॥ तपो जुषाणं परमार्थरूपं
 परात्परं तं शरणं ब्रजामि ॥ १८० ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे पार्वतीतपश्चर्यावर्ण
 ननामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वास्तदा देवा विष्णुना परमेष्ठिना ॥ जग्मुः सर्वे महेशं च

द्रष्टुकामाः पिनाकिनम् ॥ १ ॥ परे परे समुद्रस्य परमेण समाधिना ॥ योगपीठे स्थितं शंभुं गणेश्च परिवारितम् ॥ २ ॥ यज्ञोपवीतविधिना
 उरसा विभ्रतं वृतम् ॥ वासुकिं सर्पराजं च कंबलाभ्रतरौ तथा ॥ ३ ॥ कर्णद्वये धारयंतं तथा कर्कोटकेन हि ॥ पुलहेन च बाहुभ्यां धारयंतं च
 कंकणे ॥ ४ ॥ सन्नचपुरे शङ्खकपञ्चकभ्यां संधारयंतं च विराजमानम् ॥ कर्पूरगौरं शितिकंठमद्भुतं वृषान्वितं देववरं ददर्शुः ॥ ५ ॥ तदा ब्रह्मा च
 विष्णुश्च ऋषयो देवदानवाः ॥ तुष्टुवृषविधैः सूक्तैर्वेदोपनिषदन्वितैः ॥ ६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नमो रुद्राय देवाय मदनान्तकराय च ॥ भर्गयि
 भूरिभाग्याय त्रिनेत्राय त्रिविष्टपे ॥ ७ ॥ शिपिविष्टाय भीमाय शेषशायित्रभो नमः ॥ त्र्यंबकाय जगद्धात्रे विश्वरूपाय वै नमः ॥ ८ ॥ त्वं धाता
 सर्वलोकानां पिता माता त्वमीश्वरः ॥ कृपया परया युक्तः पाह्यरमांस्त्वं महेश्वर ॥ ९ ॥ इत्थं स्तुवत्सु देवेषु नन्दी प्रोवाच तान्प्रति ॥ किमर्थं
 मागता दूयं किं वा मनसि वर्तते ॥ ११ ॥ ते प्रोचुर्देवकार्यार्थं विज्ञह्यं शंभुमागताः ॥ विज्ञप्तो नंदिना तेन शैलदेन महात्मना ॥ ध्यानस्थितो
 महादेवः सुरकार्यार्थसिद्धये ॥ ११ ॥ ब्रह्मादयः सुराणाः सुरसिद्धसंवास्त्वां द्रष्टुमेव सुरवर्यं विशेषयति ॥ कार्यार्थिनोऽसुरवरैः परिभर्त्स्य
 माना अभ्यागताः सपदि शब्दभिरर्दताश्च ॥ १२ ॥ तस्मात्त्वया हि देवेश ज्ञातव्याश्चाधुना सुराः ॥ एवं तेन तदा शंभुर्विज्ञप्तो नंदि
 ना द्विजाः ॥ १३ ॥ शनैःशनैरुपरमच्छंभुः परमकोपनः ॥ समाधेः परमात्माऽसाधुवाच परमेश्वरः ॥ १४ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥
 करमादूयं महाभागा ह्यागता मत्समीपगाः ॥ ब्रह्मादयो ह्यमी देवा ब्रूत कारणमद्य वै ॥ १५ ॥ तदा ब्रह्मा ह्युवाचेदं सुरकार्यं महतरम् ॥
 तारकेण कृतं शंभो देवानां परमाद्भुतम् ॥ १६ ॥ कष्टात्कष्टतरं देव तद्विज्ञप्तमिहागतः ॥ हे शंभो तव पुत्रेण औरसेन हतो भवेत् ॥
 तारको देवशत्रुश्च नान्यथा मम भाषितम् ॥ १७ ॥ तस्मात्त्वया गिरिजा देव शंभो गृहीतव्या पाणिना दक्षिणेन ॥ पाणिग्रहेणैव महाजुभाव
 दत्ता गिरिन्द्रेण च तां कुरुष्व ॥ १८ ॥ ब्रह्मणो हि वचः श्रुत्वा प्रहसन्नब्रवीच्छिवः ॥ यदा मया कृता देवी गिरिजा सर्वसुन्दरी ॥ १९ ॥ तदा
 सर्वे सुरेन्द्राश्च ऋषयो मुनयस्तथा ॥ सकामाश्च भविष्यति अक्षमाश्च परे पथि ॥ २० ॥ मदनो हि मया दग्धः सर्वेषां कार्यसिद्धये ॥ मया ह्याधि
 कृता तन्वी गिरिजा च सुमध्यमा ॥ २१ ॥ तदानीमेव भो देवाः पार्वती मदनं च सा ॥ जीवयिष्यति भो ब्रह्मन्नात्र कार्या विचारणा ॥ २२ ॥
 एवं विमृश्य भो देवाः कार्या कार्ष्णिचाराणा ॥ मदनैर्नैव दग्धेन सुरकार्यं महत्कृतम् ॥ २३ ॥ दूयं सर्वे च निष्कामा मया नारत्यत्र संशयः ॥
 यथाहं च सुराः सर्वे तथा दूयं प्रयत्नतः ॥ २४ ॥ तपः परमानन्दसंयुक्ताः कारयामः सुदुष्करम् ॥ परमानन्दसंयुक्ताः सुखिनः सर्व एव हि ॥ २५ ॥

धृयं समाधिना तेन मदननेन च विस्मृतम् ॥ कामो हि नरकायैव तस्मात्क्रोधोऽभिजायते ॥ २६ ॥ क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहाद्भवते
 मनः ॥ कामक्रोधौ परित्यज्य भवद्भिः सुरसत्तमैः ॥ सर्वैरेव च मतव्यं मद्भाक्यं नान्यथा क्वचित् ॥ २७ ॥ एवं विश्राव्य भगवान्स हि देवो
 बृषध्वजः ॥ सुरान्प्रबोधयामास तथा ऋषिगणान्मुनीन् ॥ २८ ॥ तूष्णींभूतोऽभवच्छुंध्यर्नमाश्रित्य वै पुनः ॥ आस्ते पुरा यथावच्च गणैश्च
 परिवारितः ॥ २९ ॥ ध्यानश्चिन्तं च तं दृष्ट्वा नन्दी सर्वांन्विसृज्य तात् ॥ सब्रह्मसेन्द्रान्विवृथानुवाच प्रहसन्निव ॥ ३० ॥ यथागतेन मार्गेण
 गच्छध्वं मा विलंबितम् ॥ तथेति मत्वा ते सर्वे स्वस्वं स्थानमथोऽब्रुवन् ॥ ३१ ॥ गतेषु तेषु सर्वेषु समाधिस्थोऽभवद्भवः ॥ आत्मानमात्मना
 कृत्वा आत्मन्येव विचिंतयन् ॥ ३२ ॥ परात्परतरं स्वच्छं निर्मलं निरवग्रहम् ॥ निरञ्जनं निराभासं यस्मिन्मुह्यति सूर्यः ॥ ३३ ॥ भावुर्न
 भाल्पभिरथो शशी वा न ज्योतिरेवं न च भारतो न हि ॥ यं केवलं वस्तुविचारतोऽपि सूक्ष्मात्परं सूक्ष्मतरात्परं च ॥ ३४ ॥ अनिर्देश्य
 मचिन्त्यं च निर्विकारं निरामयम् ॥ ज्ञप्तिमात्रस्वरूपं च न्यासिनो याति तत्र वै ॥ ३५ ॥ शब्दातीतं निर्गुणं निर्विकारं सत्तामात्रं ज्ञान
 गम्यं त्वगप्यम् ॥ यत्तद्भस्त्रु सर्वदा कथ्यते वै वेदातीतैश्चागमैर्मन्त्रभूतैः ॥ ३६ ॥ तद्भस्त्रुभूतो भगवान्स ईश्वरः पिनाकपाणिर्भगवान्वृषध्वजः ॥
 येनैव साक्षान्मकरध्वजो हतस्तपो जुषाणः परमेश्वरः सः ॥ ३७ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ गिरिजा हि तदा देवी तताप परमं तपः ॥
 तपसा तेन रुद्रोऽपि उत्तमं भयमागतः ॥ ३८ ॥ विजित्य तपसा देवी पार्वती परमेण हि ॥ शम्भुं सर्वार्थदं स्थाणुं केवलं स्वस्वरूपि
 णम् ॥ ३९ ॥ यदा जितस्तया देव्या तपसा बृषभध्वजः ॥ समावेश्यलितो भूत्वा यत्र सा पार्वती स्थिता ॥ ४० ॥ जगाम त्वरितेनैव
 देवदेवः पिनाकधृक् ॥ तत्रापश्यत्स्थितां देवीं सखीभिः परिवारिताम् ॥ ४१ ॥ वेदिकोपरि विन्यस्तां यथैव शशिनः कलाम् ॥ स
 देवस्तां निरीक्ष्याथ बटुर्भूत्वाथ तक्षणात् ॥ ४२ ॥ ब्रह्मचारिस्वरूपेण महेशो भगवान्भवः ॥ सखीनां मध्यमाश्रित्य ह्युवाच बटुरूप
 वात् ॥ किमर्थमालिमध्यस्था तन्वी सर्वांगसुन्दरी ॥ ४३ ॥ कथं कस्य कृतो याता किमर्थं तप्यते तपः ॥ सर्वं मे कथ्यतां सख्यो याथा
 तथ्यन संप्रति ॥ ४४ ॥ तदोवाच जया रुद्रं तपसः कारणं परम् ॥ ४५ ॥ हिमाद्रेर्दुहितेयं वै तपसा रुद्रमीश्वरम् ॥ प्राणुकामा पतित्जनं सेय
 मत्रोपविश्य च ॥ ४६ ॥ तपस्तताप सुमहत्सर्वेषां दुरतिक्रमम् ॥ बटो जानीहि मे वाक्यं नान्यथा मम भाषितम् ॥ ४७ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं

तस्याः पहस्येदभुवाच ह ॥ श्रुवतीनां सखीनां वै महेशो बटुरूपवान् ॥ ४८ ॥ मूढ्यं पार्वती सख्यो न जानाति हिताहितम् ॥ किमर्थं च
तपः कार्यं रुद्रप्रात्यर्थमेव च ॥ ४९ ॥ सोऽभंगलः कपाली च क्षशानालय एव च ॥ अशिवः शिवशब्देन भण्यते च वृथाथ वै ॥ ५० ॥
अनया हि वृत्तो रुद्रो यदा सख्यः समेष्यति ॥ तदेयमनुभा तन्वी भविष्यति न संशयः ॥ ५१ ॥ यो दक्षशापाद्विकृतो यज्ञबाह्योऽभवद्विदुः ॥ सं
हंगभृताः शर्वस्य सर्पा ह्यासन्महाविषाः ॥ ५२ ॥ शक्वभस्मान्निवतो रुद्रः कृत्तिवासा ह्यमंगलः ॥ पिशाचैः प्रमथैर्भूतैरावृतो हि निरंतरम् ॥
॥ ५३ ॥ तेन रुद्रेण किं कार्यमनया सुकुमारया ॥ निवार्यतां सखीभिश्च यतुं कामा पिशाचवत् ॥ ५४ ॥ इंद्रं हित्वा मनोज्ञं च यमं चैव महाप्र
भम् ॥ नैर्ऋतं च विशालाक्षं वरुणं च अपां पतिम् ॥ ५५ ॥ कुबेरं पवनं चैव तथैव च विभावसुम् ॥ एवमादीनि वाक्यानि उवाच परमे
श्वरः ॥ सखीनां श्रुवतीनां च यत्र सा तपसि स्थिता ॥ ५६ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य रुद्रस्य बटुरूपिणः ॥ चुकोप च शिवा साध्वी महेशं बटुरु
पिणम् ॥ ५७ ॥ जये त्वं विजये साधिव प्रभ्लोचेऽप्यथ मुन्दरि ॥ सुलोचने महाभागे समीचीनं कृतं हि मे ॥ ५८ ॥ किमेतस्य बटोः कार्यं भव
तीनामिहाधुना ॥ बटुस्वरूपमास्थाय आगतो देवनिदकः ॥ ५९ ॥ अयं विसृज्यतां सख्यः किमनेन प्रयोजनम् ॥ बटुस्वरूपिणं रुद्रं कुर्यात्ता
सा ततोऽब्रवीत् ॥ ६० ॥ बटो गच्छाद्यु त्वारितो न स्थ्येयं च त्वयाऽधुना ॥ किमनेन प्रलापेन तव नारित प्रयोजनम् ॥ ६१ ॥ बटुर्निर्भासित
स्तत्र तथा चैवं तदा पुनः ॥ प्रहस्यं वै स्थिरो भूत्वा पुनर्वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ६२ ॥ शनैःशनैरवितथं विजयां प्रति सत्वरम् ॥ कस्मात्कोपस्तथा
तन्विकृतः केनैव हेतुना ॥ ६३ ॥ सर्वेषामपि तद्वाच्यं वचनं सूक्तमेव यत् ॥ यथोक्तेन च वाक्येन कस्मात्तन्वी प्रकोपिता ॥ ६४ ॥ यः शंसुरुच्यते
लोके भिक्षुको भिक्षुकप्रियः ॥ यदि मे ह्यनुतं प्रोक्तं तदा कोप इहोचितः ॥ ६५ ॥ इयं तावत्सुरूपेण च विरूपोऽसौ सदाशिवः ॥ विशालाक्षी त्वियं
बाला विरूपाक्षो भवस्तथा ॥ ६६ ॥ एवंभूतेन रुद्रेण मोहितेयं कथं भवेत् ॥ सभाग्यो हि पतिः स्त्रीणां सदा भाव्यो रतिप्रियः ॥ ६७ ॥ इयं
कथं मोहितास्ति निर्गुणेन गुणात्मिका ॥ न श्रुतो न च विज्ञातो न दृष्टः केन वा शिवः ॥ ६८ ॥ सकामानां च भूतानां दुर्लभो
हि सदाशिवः ॥ तपसा परमेणैव गार्वितेयं सुमध्यमा ॥ ६९ ॥ निःस्तंभो हि सदा स्थाणुः कथं प्राप्स्यति तं पतिम् ॥ मयोक्तं
किं विशालाक्षि कस्मान्मे रुषिताऽधुना ॥ ७० ॥ यावद्गोषो भवेन्नृणां नारीणां च विशेषतः ॥ तेन रोषेण तत्सर्वं भस्मीभूतं भवि
ष्यति ॥ ७१ ॥ सुकृतं चोर्जितं तन्विक सत्यमेवोदितं सति ॥ कामः क्रोधश्च लोभश्च दंभो मात्सर्यमेव च ॥ ७२ ॥ हिंसैर्व्यां च प्रपंचश्च

तेन सर्वं विनश्यति ॥ तस्मात्तपस्विभिर्युक्तं कामक्रोधादिवर्जनम् ॥ ७३ ॥ यदीश्वरो हृदि मध्ये विभाव्यो मनीषिभिः सर्वदा ज्ञप्तिमात्रः ॥ तदा
 सर्वैर्मुनिवृत्त्या विभाव्यस्तपस्विभिर्नान्यथा चिंतनीयः ॥ ७४ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शंभोस्तदाब्रवीद्विजया तं च सर्वम् ॥ गच्छात्र किंचित
 व नास्ति कार्यं न वक्तव्यं वचनं बालिशान्यत् ॥ ७५ ॥ एवं विवदमानं तं बटुरूपं सदाशिवम् ॥ विसर्जयामास तदा विजया वाक्यकोविदा ॥
 ७६ ॥ तिरोधानं गतः सद्यो महेशो गिरिजां प्रति ॥ अलक्ष्यमाणः सर्वासां सरवीनां परमेश्वरः ॥ ७७ ॥ प्राडुर्बभूव सहसा निजरूपधरस्तदा ॥
 यदा ध्यानस्थिता देवी निजध्यानपरा सती ॥ ७८ ॥ तदा हृदिस्थो देवेशो बहिर्हृदिचरोभवत् ॥ नेत्रे उन्मील्य सा साध्वी गिरिजायत्लोचना ॥
 अपश्यद्देववेशं सर्वलोकमहेश्वरम् ॥ ७९ ॥ द्विभुजं चैकवक्रं च कृतिवाससमद्भुतम् ॥ कपर्दं चंद्ररोषांकं निवीतं गजचर्मणा ॥ ८० ॥ कर्णस्थौ
 हि महानागौ कंबलाश्वतरौ तदा ॥ वासुकिः सर्पराजश्च कृताहारो महाद्युतिः ॥ ८१ ॥ बलयानि महाहाणि तदा सर्पमयानि च ॥ कृतानि तेन रुद्रेण
 तथा शोभाकराणि च ॥ ८२ ॥ एवंभूतस्तदा शंभुः पार्वतीं प्रति चाग्रतः ॥ उवाच त्वरया युक्तो करं वरय भामिनि ॥ ८३ ॥ व्रीडया परया
 युक्ता साध्वी प्रोवाच शंकरम् ॥ त्वं नाथो मम देवेश त्वया किं विस्मृतं पुरा ॥ ८४ ॥ दक्षयज्ञविनाशं च यदर्थं कृतवान्प्रभो ॥ स त्वं साहं
 समुत्पन्ना मेनाथां कार्यसिद्धये ॥ ८५ ॥ देवानां देवदेवेश तारकस्य वधं प्रति ॥ भवतो हि मया देव भविष्यति कुमारकः ॥ ८६ ॥ तस्मा
 त्वया हि कर्तव्यं मम वाक्यं महेश्वर ॥ गंतव्यं हिमवत्पार्श्वं नात्र कार्या विचारणा ॥ ८७ ॥ याचस्व मां महादेव ऋषिभिः परिवारितः ॥ कारि
 ष्यति न संदेहस्तव वाक्यं च मे पिता ॥ ८८ ॥ दक्षकन्या पुराहं वै पित्रा दत्ता यदा तव ॥ यथोक्तविधिना तत्र विवाहो न कृतस्त्वया ॥
 ८९ ॥ न ग्रहाः पूजितास्तेन दक्षेण च महात्मना ॥ ग्रहाणां विषयत्वेन सच्छिद्रोऽयं महानभूत् ॥ ९० ॥ तस्माद्यथोक्तविधिना कर्तुमर्हसि
 सुव्रत ॥ विवाहं स्वं महाभाग देवानां कार्यसिद्धये ॥ ९१ ॥ तदेवाच महाबाहो गिरिजां प्रहसन्निव ॥ स्वभावेनैव तत्सर्वं जंगमाजंगमं महत् ॥
 जातं त्वया मोहितं च त्रिगुणैः परिवेष्टितम् ॥ ९२ ॥ अहंकारात्समुत्पन्नं महन्नत्वं च पार्वति ॥ महत्तत्वात्तमो जातं तमसा वेष्टितं नभः ॥ ९३ ॥
 नभसो वायुरुत्पन्नो वायोरग्निरजायत ॥ अग्नेरापः समुत्पन्ना अद्भ्यो जाता मही तदा ॥ ९४ ॥ महाादिकानि स्यान्त्सूनि चराणि च वरानने ॥ इश्यं
 यत्सर्वमेवैतन्नश्वरं विद्धि मानिनि ॥ ९५ ॥ एकोऽनेकत्वमापन्नो निर्गुणो हि गुणावृतः ॥ स्वज्योतिर्भाति यो नित्यं परज्योत्स्नान्वितोऽभवत् ॥
 स्वतंत्रः परतंत्रश्च त्वया देवि महत्कृतम् ॥ ९६ ॥ मायामयं कृतमिदं च जगत्समग्रं सर्वार्त्तमना अवधृतं परया च बुद्ध्या ॥ सर्वार्त्तमभिः सुकृतिभिः

परमार्थभावेः संसृक्तिरिन्द्रियगणैः परिवेषितं च ॥१७॥ के ग्रहाः के उडुगणाः के वाध्यंते त्वया कृताः ॥ विमुक्तं चाधुना देवि शर्वार्थं वरवर्णिनि
॥ १८ ॥ गुणकार्यप्रसंगेन आवां प्राहुर्भवः कृतः ॥ त्वं हि वै प्रकृतिः सूक्ष्मा रजःसत्त्वतमोमयी ॥ १९ ॥ व्यापारदक्षा सततमहं चैव सुमध्यमे ॥
हिमालयं न गच्छामि न याचामि कथंचन ॥ १०० ॥ देहीति वचनत्सद्यः पुरुषो याति लावणम् ॥ इत्थं ज्ञात्वा च भो देवि किमस्माकं वदस्व
वै ॥ १०१ ॥ कार्यं त्वदज्ञया भद्रे तत्सर्वं वस्तुमर्हसि ॥ तेनोक्तात्र तदा साध्वी उवाच कमलेक्षणा ॥ १०२ ॥ त्वमात्मा प्रकृतिश्चाहं नात्र
कार्या विचारणा ॥ तथापि शंभो कर्तव्यं मम चोद्गहनं प्रहृत ॥ १०३ ॥ देहो ह्यविद्ययाक्षितो विदेहो हि भवान्परः ॥ तथाप्येवं महादेव
शरीरवरणं कुरु ॥ १०४ ॥ प्रपंचरचनां शंभो कुरु वाक्यान्मम प्रभो ॥ यात्स्व मां महादेव सौभाग्यं चैव देहि मे ॥ १०५ ॥ इत्येवमुक्तः स
तया महात्मा महेश्वरो लोकविद्वंजनाय ॥ तथेति मत्वा प्रहसन्नगाम स्वमालयं देववरैः सुपूजितः ॥ १०६ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र हिमवाणिग
रिभिः सह ॥ मेनया भार्यया साहू^{र्ष}र्षजगाम त्वरान्वितः ॥ १०७ ॥ पार्वतीदर्शनार्थं च सुतैश्च परिवारितः ॥ १०८ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र हिमवाणिग
परिवारिता ॥ १०८ ॥ पार्वत्या च तदा दृष्टो हिमवाणिगिरिभिः सह ॥ अभ्युत्थानपरा साध्वी प्रणम्य शिरसा तदा ॥ तेन दृष्टा महादेवी सखीभिः
च सर्वशः ॥ १०९ ॥ स्वभक्तमारोप्य महापथशास्तदा सुतां परिष्वज्य च बाष्पपूरितः ॥ उवाच वाक्यं मधुरं हिमालयः किं वै कृतं साधि च
तथेन ॥ ११० ॥ तत्कथ्यतां महाभागे सर्वं शुश्रूषतां हि नः ॥ तच्छ्रुत्वा मधुरं वाक्यमुवाच पितरं प्रति ॥ १११ ॥ तपसा परमेणैव
प्राथितो मदनंतकः ॥ शांतं च मे महत्कार्यं सर्वेषामपि दुर्हभम् ॥ ११२ ॥ तत्र तुष्टो महादेवो वरणार्थं समागतः ॥ स मयोक्तस्तदा शंभुर्मम
पाणिप्रहः कथम् ॥ ११३ ॥ क्रियते च तदा शंभो मम पित्रा विनाधुना ॥ यथागतेन मार्गेण गतोऽसौ त्रिपुरांतकः ॥ ११४ ॥ तस्यास्तद्गचनं
श्रुत्वा अवाप भ्रमां सुदम् ॥ बंधुभिः सह धर्मात्मा उवाच स्वसुतां पुनः ॥ ११५ ॥ स्वगृहं चाद्य गच्छामो वयं सर्वे च भूधराः ॥ अनया
राधितो देवः पिनाकी वृषभध्वजः ॥ ११६ ॥ इत्युचुस्ते सुराः सर्वे हिमालयपुरोगमाः ॥ पार्वतीसहिताः सर्वे तुष्टुवर्णिभराहताः ॥ ११७ ॥
तां स्तूयमानां च तदा हिमालयो ह्यारोप्य चांसं वरवर्णिनीं च ॥ सर्वथ शैलः परिवार्यं चोत्सुकाः समानयामासुरथ स्वमालयम् ॥ ११८ ॥
देवदुन्दुभयो नेदुः शंखदूर्याण्यनेकशः ॥ वादिजाणि बहून्येव बाद्यमानानि सर्वशः ॥ ११९ ॥ पुष्पवर्षेण महता तेनानीता गृहं प्रति ॥ १२० ॥
सा पूज्यमाना बहुभिस्तदानां महाविभूत्युच्छसिता तपस्विनी ॥ तथैव देवैः सह चारणैश्च महर्षिभिः सिद्धगणैश्च सर्वशः ॥ १२१ ॥ पूज्यमाना

तदा देवी उवाच कमलासनम् ॥ देवानुधीनिपतृन्पक्षानन्यान्सर्वांस्समागताम् ॥ १२२ ॥ गच्छध्वं सर्व एवैते येन्ये ह्यत्र समागताः ॥ स्वस्वं स्थानं
 यथाजोषं सेव्यतां परमेश्वरः ॥ १२३ ॥ एवं तदानीं स्वपितुर्गृहं गता संशोभमाना परमेण वर्चसा ॥ सा पार्वती देववरैः सुपूजिता संचिंतयती मनसां
 सदाशिवम् ॥ १२४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे पार्वत्यै शंकरेण स्वरूपदर्शननाम
 द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र महेशेन प्रणोदिताः ॥ आजगुः सहसा सद्य ऋषयोऽपि हिमालयम् ॥ १ ॥
 तान्दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय हिमाद्रिः प्रीतमानसः ॥ पूजयामास तान्सर्वानुवाच नतकंठरः ॥ २ ॥ किमर्थमागता यूयं ब्रूतागमनकारणम् ॥ तदोचुः
 सप्त ऋषयो महेश्वरोरिता वयम् ॥ ३ ॥ समागतास्त्वत्सकाशं कन्यायाश्च विलोकने ॥ तानस्मान्निवद्धि भोः शैल स्वां कन्यां दर्शयामु वै ॥ ४ ॥
 तथेत्युक्त्वा ऋषिगणानानीता तत्र पार्वती ॥ स्वोत्संगे परिगृह्याह्यु गिरीन्द्रः पुत्रवत्सलः ॥ हिमवाणिगिरिराजोऽथ उवाच प्रहसन्निव ॥ ५ ॥ इयं सुता
 मदीया हि वाक्यं शृणुत मे पुनः ॥ तपरिचनां वारिष्ठोऽसौ विरक्तो मदनान्तकः ॥ ६ ॥ कथमुद्ग्रहणार्थी च येनानंगः कृतः स्मरः ॥ अत्यासन्ने
 चातिदूरे आढ्ये धनविर्वर्जिते ॥ वृत्तिहीने च मूर्खे च कन्यादानं न शस्यते ॥ ७ ॥ मूढाय च विरक्ताय आत्मसंभाविताय च ॥ आतुराय प्रम
 ताय कन्यादानं न कारयेत् ॥ ८ ॥ तस्मान्मया विचार्यैव भवद्विर्ऋषिसत्तमाः ॥ प्रदातव्या महेशाय एतन्मे व्रतमुत्तमम् ॥ ९ ॥ तच्छ्रुत्वा गिरिराजस्य
 वचनं ते महर्षयः ॥ ऐकपद्येन उचुरस्ते प्रहस्य च हिमालयम् ॥ १० ॥ यथा कृतं तपस्तीबं यथा चाराधितः शिवः ॥ तपसा तेन संतुष्टः प्रस
 न्नोद्य सदाशिवः ॥ ११ ॥ अस्यास्तस्य च भोः शैल न जानासि च किंचन ॥ महिमानं परं चैव तस्मादेनां प्रयच्छ वै ॥ १२ ॥ शिवाय गिरि
 जामेनां कुरुष्व वचनं हि नः ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तेषामृषीणां भावितात्मनाम् ॥ १३ ॥ उवाच त्वरया युक्तः पर्वतान्पर्वतेश्वरः ॥ हे मेरो हे निषध
 किं गन्धमादन मन्दर ॥ मेनाक क्रियतामद्य शंसध्वं च यथातथम् ॥ १४ ॥ मेना तदा उवाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदा ॥ अहुना किं विमर्शेन
 कृतं कार्यं तदैव हि ॥ १५ ॥ उत्पन्नैयं महाभागा देवकार्यार्थमेव च ॥ प्रदातव्या शिवयेति शिवस्यार्थेऽवतारिता ॥ १६ ॥ अनयाराधितो
 रुद्रो रुद्रेण परिभाविता ॥ इयं सती महाभागा शिवाय प्रतिदीयताम् ॥ १७ ॥ निमित्तमात्रं च कृतं तथा वै शिवपूजने ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्या
 मेनायाः परिभाषितम् ॥ १८ ॥ परितुष्टो हिमाद्रिश्च वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ऋषीन्प्रति निरीक्षस्तां कन्वयेयं मम संप्रति ॥ १९ ॥ ततः समानीय

सुलोचनां तां श्यामां नितंबापीतमेखलां शुभाम् ॥ वैदूर्यमुक्तावलयान्दधानां भारस्वल्पभां चांद्रमसीं वं रेखाम् ॥ २० ॥ लावण्याभुतवापिकां
 सुवदनां गौरां सुवासां शुभां दृष्ट्वा ते हृष्योऽपि मोहमगमन्भ्रातास्तदा संभ्रमात् ॥ नोद्युः किंचन वाक्यमेव सुधियो ह्यासन्प्रमत्ता इव स्तब्धाः
 कान्तिमतीमतीव खचिरां त्रैलोक्यनाथप्रियाम् ॥ २१ ॥ एवं तदा ते हृष्योऽपि मोहिता ह्रूणेण तस्याः किमुताथ देवताः ॥ तथैव सर्वे च
 निरीक्ष्य तन्वीं सतीं गिरीन्द्रस्य सुतां शिवप्रियाम् ॥ २२ ॥ ततः पुनश्चैत्य शिवं शिवप्रियाः शशंसुरस्मां ऋषयस्तदानीम् ॥ २३ ॥ ॥ ऋषय
 उचुः ॥ ॥ भूपिता हि गिरीन्द्रेण स्वसुता नास्ति संशयः ॥ उद्देहं गच्छ देवेश देवैश्च परिवारितः ॥ २४ ॥ गच्छ शीघ्रं महादेव पार्वतीमात्मज
 न्मने ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां प्रहस्येदमुवाच ह ॥ २५ ॥ विवाहो हि महाभागा न दृष्टो न श्रुतोऽपि वा ॥ मया पुरा च ऋषयः कथ्यतां च विशे
 पतः ॥ २६ ॥ तदोद्युर्ऋषयः सर्वे प्रहसंतः सदाशिवम् ॥ विष्णुमाह्वय वै देव ब्रह्माणं च शतक्रतुम् ॥ २७ ॥ तथा ऋषिणांश्चैव यक्षगन्धर्वपन्न
 गान् ॥ सिद्धविद्याधरांश्चैव किंनरांश्चाप्सरोगणान् ॥ २८ ॥ एतांश्चान्यांश्च सुबहूनानयस्वति सत्वरम् ॥ तदाकर्ण्य ऋषिपोक्तं वाक्यं वाक्यवि
 शारदः ॥ २९ ॥ उवाच नारदं देवो विष्णुमानय सत्वरम् ॥ ब्रह्माणं च महेन्द्रं च अन्यांश्चैव समानय ॥ ३० ॥ शंभोर्वचनमादाय शिरसा
 लोकपावनः ॥ जगाम त्वरितो भूत्वा वैकुण्ठं विष्णुबल्लभः ॥ ३१ ॥ ददर्श देवं परमासने स्थितं श्रिया च देव्या परिसेव्यमानम् ॥ चतुर्भुजं देव
 वरं महाप्रभं नीलोत्पलश्यामततुं वरेण्यम् ॥ ३२ ॥ महाहर्षलावृत्तचारुकुण्डलं महाकिरीटीतमरत्नभास्वतम् ॥ सुवैजयंत्या वनमालया वृतं स नार
 दस्तं भुवनेकमुन्दरम् ॥ ३३ ॥ उवाच नारदोऽभ्येत्य शंभोर्वाक्यमथादरात् ॥ ब्रह्मवीणां वाद्यमानः सर्वज्ञ ऋषिसत्तमः ॥ ३४ ॥ एहोहि त्वं महा
 विष्णो महादेवं त्वरन्वितः ॥ उद्गाहनार्थं शंभोश्च त्वमेकः कार्यसाधकः ॥ ३५ ॥ प्रहस्य भगवान्प्राह नारदं प्रति वै तदा ॥ कथमुद्ग्रहणे बुद्धिर
 त्पन्ना तस्य शूलिनः ॥ विज्ञातार्थोऽपि भगवान्नारदं परिपृष्टवान् ॥ ३६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ तपसा महता रुद्रः पार्वत्या परितोषितः ॥
 स्वयमेवागतस्तत्र यत्रास्ते गिरिजा सती ॥ ३७ ॥ दासोऽहमवदच्छंभुः पार्वत्या परितोषितः ॥ पार्वती च समभ्यर्थ्य वरयस्व च भामिनि ॥ ३८ ॥
 त्वरितेनावदच्छंभुस्त्वामाह्वयति संप्रति ॥ तस्य तद्भचनं श्रुत्वा देवदेवो जनार्दनः ॥ नारदेन समायुक्तः पार्षदैः परिवारितः ॥ ३९ ॥ सुपर्णमारुह्य
 तदा महात्मा योगीश्वराणां प्रसुरच्युतो महान् ॥ ययौ तदाऽऽकाशपथा हरिः स्वयं सनारदो देववरैः समेतः ॥ ४० ॥ तं दृष्ट्वा त्वरितं देवो योगिधेय

यात्रिपंकजः ॥ अभ्युत्थाय मुदा युक्तः परिव्रज्य च शार्ङ्गिणम् ॥ ४१ ॥ तदा हरिहरौ देवावैकपद्येन तिष्ठतः ॥ उचतुः स्म तदान्योन्यं क्षेमं कुश
 लमेव च ॥ ४२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ गिरिजातपसा विष्णो जितोऽहं नात्र संशयः ॥ पाणिग्रहार्थमेवाद्य गंतुकामो हिमालयम् ॥ ४३ ॥
 यथार्थेन च भो विष्णो कथयामि तवाप्रतः ॥ यदा दक्षेण भो विष्णो प्रदत्ता च पुरा सती ॥ ४४ ॥ न च संकरपविधिना मया पाणिग्रहः कृतः ॥
 अभुनैव मया कार्यं कर्मविस्तारणं बहु ॥ ४५ ॥ यत्कार्यं तत्र जानामि सर्वं पाणिग्रहोचितम् ॥ शंभोस्तद्भवनं श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ॥ ४६ ॥
 यावद्रक्तुं समारभे तावद्ब्रह्मा समागतः ॥ इंद्रेण सह सर्वैश्च लोकपालैस्त्वन्वितः ॥ ४७ ॥ तथैव देवासुरयक्षदानवा नागाः पतंगाप्सरसो महर्षयः ॥
 समेत्य सर्वे परिव्रजुमीशमृजुस्तदानीं शिरसा प्रणम्य ॥ ४८ ॥ गच्छगच्छ महादेव अस्माभिः सहितः प्रभो ॥ ततो विष्णुरुवाचेदं प्रस्तावसदृशं
 वचः ॥ ४९ ॥ गृह्योक्तविधिना शंभो कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ ५० ॥ नादीमुखं मण्डपस्थापनं च तथा चैतत्कुरु धर्मेण युक्तम् ॥ महानदीसंगमं वर्ज
 यित्वा कुर्वति केचिद्भेदमनीषिणश्च ॥ ५१ ॥ मण्डपस्थापनं चैव क्रियतां ह्यधुना विभो ॥ तथोक्तो विष्णुना शंभुश्चकारात्महिताय वै ॥ ५२ ॥
 ब्रह्मादिभिः कृतं तेन सर्वमभ्युद्योचितम् ॥ ग्रहाणां पूजनं चक्रे कश्यपो ब्रह्मणा युतः ॥ ५३ ॥ तथात्रिश्च वशिष्ठश्च गौतमोथ गुरुर्भुजः ॥ कण्वो
 बृहस्पतिः शक्तिर्जमदग्निः पराशरः ॥ ५४ ॥ मार्कण्डेयः शिलावाकः दून्यपालोऽक्षतश्रमः ॥ अगस्त्यश्च्यवनो गर्गः शिलादोऽथ महासुनिः ॥ ५५ ॥
 एते चान्ये च बहवो ह्यागताः शिवसन्निधौ ॥ ब्रह्मणा नोदितास्तत्र चक्रुस्ते विधिवत्क्रियाम् ॥ ५६ ॥ वेदोक्तविधिना सर्वे वेदवेदांगपारगाः ॥
 चक्रु रक्षां महेशस्य कृतकर्तुकमंगलाम् ॥ ५७ ॥ ऋग्यजुःसामसहितैः सूक्तैर्नानाविधैस्तथा ॥ मंगलानि च भूरीणि ऋषयस्तत्त्ववेदिनः ॥ ५८ ॥
 अभ्यंजनादिकं सर्वं चक्रुस्तस्य परात्मनः ॥ ल्यातः कपर्दस्तस्यैव शिवस्य परमात्मनः ॥ ५९ ॥ अनेकैर्मातृकैर्मुक्ता मुण्डमालाऽभवत्तदा ॥
 ये सर्पा ह्यंगभृताश्च ते सर्वे तक्षणादिव ॥ बभूवुर्मंडनान्येव जातरूपमयानि च ॥ ६० ॥ सर्वभूषणसंपन्नो देवदेवो महेश्वरः ॥ ययौ
 देवैः परिवृतः शैलराजपुरं प्रति ॥ ६१ ॥ चांडिका वरभगिनी तदा जाता भयावहा ॥ प्रेतासना गता चण्डी सर्पाभरणभूषिता ॥
 ॥ ६२ ॥ हैमं कलशमादाय पूर्णं मूर्धा महाप्रभा ॥ परिवारैर्महाचंडी दीप्तास्या ह्युग्रलोचना ॥ ६३ ॥ तत्र भूतान्यनेकानि विरूपाणि
 सहस्रशः ॥ तैः समेताप्रतश्चंडी जगाम विकृतानना ॥ ६४ ॥ तस्याः सर्वे पृष्ठतश्च गणाः परमदारुणाः ॥ कोट्येकादशसंख्याका रौद्रा रुद्र
 प्रियाश्च ये ॥ ६५ ॥ तदा डमरुनिर्घोषव्यासमासीज्जगत्रयम् ॥ भेरीभांकारशब्देन शंखानां निनदेन च ॥ ६६ ॥ तथा दुंदुभिनिर्घोषैः शब्दः

कोलाहलोऽभवत् ॥ गणानां पृष्ठतो भूत्वा सर्वे देवाः समुत्सुकाः ॥ अन्वयुः सर्वसिद्धाश्च लोकपालैः समन्विताः ॥ ६७ ॥ मध्ये ब्रजन्महेंद्रोऽथ
 णरावतमुपास्थितः ॥ शुभेणोच्छ्रियमाणेन ह्येणे परमेण हि ॥ ६८ ॥ चामरैर्वीज्यमानोऽसौ सुरैर्बहुभिरावृतः ॥ तदा तु ब्रजमानास्त ऋषयो
 बहवो ह्यमी ॥ ६९ ॥ भरद्वाजादयो विप्राः शिवस्योद्बहनं प्रति ॥ शाकिन्यो यातुधानाश्च वेताला ब्रह्मराक्षसाः ॥ ७० ॥ भूतप्रेतपिशाचाश्च
 तथान्ये प्रमथादयः ॥ पृच्छमानास्तदा चंडी पृष्ठतोऽन्वगमंस्तदा ॥ ७१ ॥ क्व गता साऽधुना चंडी धावमानास्तदा भूशम् ॥ प्राप्ता गता ब्रजंतीं
 तां प्रणिपत्य महाप्रभाम् ॥ ७२ ॥ अथ प्रोचुस्तदा सर्वे चंडीं भैरवसंयुताम् ॥ विनास्माभिः कुतो यासि वद चंडि यथा तथा ॥ ७३ ॥ प्रहस्यो
 वाच सा चंडी भूतानां तत्र शृण्वताम् ॥ शंभोरुद्बहनाथाय प्रेताह्लादा ब्रजान्यहम् ॥ ७४ ॥ हैमं कलशमादाय शिरसा विभ्रती स्वयम् ॥ कर्वालीस्व
 रूपेण चंडी जाता ततः स्वयम् ॥ ७५ ॥ भूतैः परिवृता सर्वैः सर्वेपामयतोऽब्रजत् ॥ गणास्तामनुजगमुस्ते गणानां पृष्ठतः सुराः ॥ ७६ ॥ इंद्रादयो
 लोकपाला ऋषयस्तंश्चपृष्ठतः ॥ ऋषीणां पृष्ठतो भूत्वा पार्षदाश्च महाप्रभाः ॥ ७७ ॥ विष्णोरभितभावज्ञा मुकुंदाच्च मनोरमाः ॥ सर्वे पयोदसंकाशाः
 सविष्णो वनमालिनः ॥ श्रिवत्सांकथराः सर्वे पीतवासोन्विताश्च ते ॥ ७८ ॥ चतुर्भुजाः कुंडलिनः किरीटकटकगंदैः ॥ हारचतुरस्रैश्च कटिसूत्राङ्गु
 लीयकैः ॥ शोभिताः सर्व एवैते महागुरुपलक्षणाः ॥ ७९ ॥ तेषां मध्ये गतो विष्णुः श्रियोपेतः सुरारिहा ॥ ८० ॥ बभौ त्रिलोकीकृतविश्वमंगलो महा
 नुभावैर्हृदि कृत्य धिष्ठितः ॥ शिवेन साकं परमार्थदर्स्तदा हरिः परात्मा जगदेकबंधुः ॥ ८१ ॥ स तार्थ्यपुत्रोपरि संस्थितो महाहृद्दम्या समेतो भुवनैक
 भर्ता ॥ स चामरैर्वीज्यमानो मुनीन्द्रैः सर्वैः समेतो हरिरीश्वरो महान् ॥ ८२ ॥ तथा विरिचिर्निर्वाहनस्यो वेदैः समेतः सह पद्मिरीः ॥
 तथागमैः सेतिहासैः पुराणैः स संयुता हेमगर्भो बभूव ॥ ८३ ॥ वेधोहरिभ्यां च तदा सुरैर्द्वैः समावृतश्चर्षिभिः संपरीतः ॥ वृषारह्णो वृषकेतुर्दुरापो
 योगीश्वरैरपि सर्वैरगम्यः ॥ ८४ ॥ शुद्धरफटिकसंकाशं वृषभं धर्मवत्सलम् ॥ समेतो मातृभिश्चैव गोभिश्च कृतलक्षणम् ॥ ८५ ॥ एभिस्समेतोऽसुर
 दानवैः सह ययौ महेशो विबुधैरलंकृतः ॥ हिमालयं गिरिवर्यं तदानीं पाणिग्रहाथं प्रमदोत्तमायाः ॥ ८६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे श्रीशिवस्य विवाहवर्णननाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ तथैव
 सर्व परया मुदान्वितश्चक्रे गिरीन्द्रः स्वसुतार्थमेव ॥ गर्गं पुरस्कृत्य महानुभावो मंगल्यभूमिं परया विभूत्या ॥ १ ॥ आहूय विश्वकर्माणं कारया

च सुविस्तीर्णं वेदिकाभिर्मनोरमम् ॥ २ ॥ अयुतेनैव विस्तरं योजनानां द्विजोत्तमाः ॥ मंडपं च गुणोपेतं
 । ३ ॥ स्थावरं जंगमं चैव सदृशं च मनोहरम् ॥ जंगमं च जितं तत्र स्थावरेण तथैव च ॥ ४ ॥ जंगमेन
 च ॥ पयसा च जिता तत्र स्थलभूमिरभूत्तदा ॥ ५ ॥ जलं किं तु स्थलं तत्र न विदुस्तत्त्वतो जनाः ॥ क्वचित्सिंहाः
 क्वचिद्धंसाः सारसाश्च महाप्रभाः ॥ ६ ॥ क्वचिच्छिखरिण्डिनस्तत्र कुत्रिमाः सुमनोहराः ॥ तथा नागाः कुत्रिमाश्च हयाश्चैव तथा मृगाः ॥ ७ ॥ के
 सत्याः के असत्याश्च संस्कृता विश्वकर्मणा ॥ तथैव चैवं विधिना द्वारपा अद्भुताः कृताः ॥ ८ ॥ पुंसो धनुषि चोत्कृष्य स्थावरा जंगमोपमाः ॥
 तथाथाः सादिभिश्चैव गजाश्च गजसादिभिः ॥ ९ ॥ चाग्नौर्वाज्यमानाश्च केचित्पुष्पाङ्कुरान्विताः ॥ केचिच्च पुरुषास्तत्र विरेजुः सन्निवणस्तथा ॥
 ॥ १० ॥ कुत्रिमाश्च तथा बह्व्यः पताकाः करिपतास्तथा ॥ द्वारि स्थिता महालक्ष्मीः क्षीरोदधिसमुद्भवा ॥ ११ ॥ गजाः स्वलंकृता ह्यास
 न्कुत्रिमा ह्यकृतोपमाः ॥ तथाथाः सादिभिश्चैव गजाश्च गजसादिभिः ॥ १२ ॥ रथा रथियुता ह्यासन्कुत्रिमा ह्यकृतोपमाः ॥ सर्वेषां मोहनार्थाय
 तथा च संसदः कृताः ॥ १३ ॥ महाद्वारि स्थितो नदी कृतस्तेन हि मंडपे ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशो यथा नदी तथैव सः ॥ १४ ॥ तस्मिन्परि
 महदिव्यं पुष्पकं रत्नभूषितम् ॥ राजितं पल्लवच्छत्रैश्चामरैश्च सुशोभितम् ॥ १५ ॥ वामपार्श्वे गजौ द्वौ च शुद्धकाश्मीरसन्निभौ ॥ चतुर्दश
 षष्टिवर्षौ महात्मानौ महाप्रभौ ॥ १६ ॥ तथैव दक्षिणे पार्श्वे द्वावर्ष्वौ दंशितौ कृतौ ॥ रत्नालंकारसंयुक्ताह्येकपालास्तथैव च ॥ १७ ॥ षोडश
 प्रकृतीस्तेन याथातथ्येन धीमता ॥ सर्वे देवा यथार्थेन कृता वै विश्वकर्मणा ॥ १८ ॥ तथैव ऋषयः सर्वे भृग्वाद्याश्च तपोधनाः ॥ विश्वे च
 पार्षदैः साकमिन्द्रो हि परमार्थतः ॥ १९ ॥ कृताः सर्वे महात्मानो याथातथ्येन धीमता ॥ एवंभूतः कृतस्तेन मंडपो दिव्यरूपवान् ॥ २० ॥
 अनेकाश्चर्यसंभूतो दिव्यो दिव्यविमोहनः ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र आगतो नारदोऽयतः ॥ २१ ॥ ब्रह्मणा नोदितस्तत्र हिमालयगृहं प्रति ॥
 नारदोऽथ दृश्यायि आत्मानं विनयान्वितम् ॥ २२ ॥ श्रुतो हि नारदस्तेन कुत्रिमेण महाचशाः ॥ अवलोकपरस्तत्र चरितं विश्वकर्मणः ॥
 ॥ २३ ॥ प्रविष्टो मंडपं तस्य हिमाद्रे रत्नचित्रितम् ॥ सुवर्णकलशैर्जुष्टं रंभाद्यैरुपशोभितम् ॥ २४ ॥ सहस्रस्तम्भसंयुक्तं ततोऽद्भिः
 स्वर्णैर्वृतः ॥ तस्मिन् पूजयामास किं कार्यमिति पृष्टवान् ॥ २५ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ आगतास्ते महात्मानो देवा इन्द्रपुरो

गमाः ॥ तथा महर्षयः सर्वे गणेश्व परिवारिताः ॥ महादेवो वृषाहृदो ह्यागतोद्ग्रहनं प्रति ॥ २६ ॥ ततस्तद्भचनं श्रुत्वा हिमवान्नि
 रिसत्तमः ॥ उवाच नारदं वाक्यं प्रशस्तमधुरं महत् ॥ २७ ॥ पूजयित्वा यथान्यायं गच्छ त्वं शंकरं प्रति ॥ २८ ॥ ततस्तद्भचनं श्रुत्वा
 मुनिर्हिमवतो गिरिः ॥ तथैव मत्वा वचनं शैलराजानमब्रवीत् ॥ मैनाकेन च सह्येन मेरुणा गिरिणा सह ॥ २९ ॥ एभिः समेतो ह्यधुना
 महामते यतस्व शीघ्रं शिवमत्र चानय ॥ देवैः समेतं च महापर्वर्यैः सुरासुरैश्चितपादपंकजम् ॥ ३० ॥ तथेति मत्वा स जगाम तूर्णं सहै
 व तैः पर्वतराजभिश्च ॥ त्वरागतश्चैकपदेन शंभुं प्राप्नोदधीणां प्रवरो महात्मा ॥ ३१ ॥ तावदष्टो महादेवो देवैश्च परिवारितः ॥ तदा ब्रह्मा च
 विष्णुश्च रुद्रश्चैव सुरैः सह ॥ ३२ ॥ पप्रच्छुनारदं सर्वे येऽन्ये रुद्रचरा भृशम् ॥ कथ्यतां पृच्छमानानामस्माकं कथ्यते न हि ॥ ३३ ॥ एकैकस्या
 त्मजाः स्वाः स्वाः सहस्रमैनाकमेवः ॥ कन्यां दारयति वा शंभोः किं त्विदानीं प्रवर्तते ॥ ३४ ॥ ततोऽवोचन्महातेजा नारदश्चर्षिसत्तमः ॥
 ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा विष्णुं प्रति स ॥ ३५ ॥ एकांतमाश्रित्य तदा सुरेन्द्रं स नारदो वाक्यमिदं बभाषे ॥ त्वष्टा कृतं वै भवनं महत्तरं येनैव
 सर्वं च विमोहिता वयम् ॥ ३६ ॥ पुरा कृतं तस्य महात्मनस्त्वया किं विस्मृतं तत्सकलं शचीपते ॥ तस्माद्सौ त्वां विजिगीषुकामो गृहे वसंस्तस्य
 गिरेर्महात्मनः ॥ ३७ ॥ अहो विमोहितस्तेन प्रतिरूपेण भास्वता ॥ तथा विष्णुः कृतस्तेन शंखचक्रगदादिभ्यत् ॥ ३८ ॥ ब्रह्मा चैव तथाभूतस्तं
 चैव कृतवानसौ ॥ ३९ ॥ मायापयो धृपुषस्तेन वेपात्कृतो हि नागोऽश्वतरस्तथैव ॥ तथा चान्यान्यव्यर्पनेनामरेन्द्रं सर्वाण्येवोच्छ्रितान्यत्र विद्धि
 ॥ ४० ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य देवदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४१ ॥ विष्णुं प्रति तदा शीघ्रं दृष्ट्वा यामि वसात्र भोः ॥ पुत्रशोकेन तसोऽसौ व्यार्जो नान्येन
 वाऽकरोत् ॥ ४२ ॥ तस्य तद्भचनं श्रुत्वा देवदेवो जनार्दनः ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं शक्रमाप्तभयं तदा ॥ ४३ ॥ निवातकवचैः पूर्वं मोहितोऽसि शची
 पते ॥ विद्याऽमृता तत्र मया समानीतोपसत्ये ॥ ४४ ॥ महाविद्याबलेनैव प्रविश्य मण्डपेऽधुना ॥ पर्वतो हिमवानेष तथान्ये पर्वतोत्तमाः ॥ ४५ ॥
 विपक्षा हि कृताः सर्वे मम वाक्याच्च वासव ॥ हेतुं स्मृत्वाथ वै त्वष्टा मायया ह्यकरोदिदम् ॥ ४६ ॥ जयमिच्छंति वै मूढा न च भेतव्यमणवपि ॥
 ॥ ४७ ॥ एवं विवदमानास्तान्देवाञ्छक्रपुरोगमान् ॥ सांत्वयामास वै विष्णुनारदं ते ततोऽब्रुवन् ॥ ४८ ॥ ददाति वा न ददाति कन्यां गिरीन्द्रः
 स्वां वै कथ्यतां शीघ्रमेव ॥ किं तेन दष्टं किं कृतं चाद्य शंस तत्सर्वं भो नारद ते नमोऽस्तु ॥ ४९ ॥ तच्छ्रुत्वा प्रहसन्छंभुरवाच वचनं तदा ॥ कन्यां

दास्यति चेन्मह्यं पर्वतो हि हिमालयः ॥ मायया मम किं कार्यं वद विष्णो यथातथम् ॥ ५० ॥ केनाप्युपायेन फलं हि साध्यमित्युच्यते पीडितै
 न्यार्यविद्भिः ॥ तस्मात्सर्वैर्गम्यतां शीघ्रमेव कार्यार्थिभिश्चेन्द्रपुरोगमैश्च ॥ ५१ ॥ तदा शिवोऽपि विश्वात्मा पंचबाणेन मोहितः ॥ महाभूतेन भूतेश्चरत्
 न्येषांचैव का कथा ॥ ५२ ॥ एवं च विद्यमानेऽसौ शंभुः परमशोभनः ॥ कृतो ह्यनंगेन वशे यथान्यः प्राकृतो जनः ॥ ५३ ॥ मदनो हि बली लोके
 येन सर्वमिदं जगत् ॥ जितमस्ति निजप्रौढया सदैवर्षिसमन्वितम् ॥ ५४ ॥ सर्वेषामेव भूतानां देवानां च विशेषतः ॥ राजा ह्यनंगो बलवान्यस्य
 चाज्ञा बलीयसी ॥ ५५ ॥ पार्वतीस्त्रिस्वरूपेण अजेयो भुवनत्रये ॥ तां दृष्ट्वा हि द्वियं सर्वे ऋषयोऽपि विचक्षणाः ॥ ५६ ॥ देवा मनुष्या गन्धर्वाः
 पिशाचोरगरक्षसाः ॥ आज्ञाबुद्धिधिनः सर्वे मदनस्य महात्मनः ॥ ५७ ॥ तपोबलेन महता तथा दानबलेन च ॥ वेतुं न शक्यो मदनो विन
 येन विना द्विजाः ॥ ५८ ॥ तस्मादनंगस्य महान्क्रोधो हि बलवतरः ॥ ईश्वरं मदननेवं मोहितं वीक्ष्य माधवः ॥ ५९ ॥ उवाच वाक्यं वाक्यज्ञो
 मा चिंतां कुरु वै प्रभो ॥ यदुक्तं नारदेनैव मंडपं प्रति सर्वशः ॥ ६० ॥ त्वष्ट्रा कृतं विचित्रं च तत्सर्वं मदनात्प्रभोः ॥ तदानीं शंकरो वाक्यमुवाच
 मधुसूदनम् ॥ ६१ ॥ अविद्यया वृतं तेन कृतं त्वष्ट्रा हि मण्डपम् ॥ किं तु वक्ष्यामहे विष्णो मण्डपः केवलेन हि ॥ ६२ ॥ विवाहो हि महाभाग
 अविद्यामूल एव च ॥ तस्मात्सर्वे वयं याम उद्गाहार्थं च संप्रति ॥ ६३ ॥ नारदं च पुरस्कृत्य सर्वे देवाः सवासवाः ॥ हिमाद्रिसहिता जग्मुर्म
 न्दिरं परमाद्भुतम् ॥ अनेकाश्चर्यसंयुक्तं विचित्रं विश्वकर्मणा ॥ ६४ ॥ कृतं च तेनाद्य पवित्रसुतमं तं यज्ञवाटं बहुभिः पुरस्कृतम् ॥ विचित्रचित्रं
 मनसो हरं च तं यज्ञवाटं स चकार बुद्धिमात्र ॥ ६५ ॥ प्रवक्ष्यमाणस्ते सर्वे सुरेन्द्रा ऋषिभिः सह ॥ दृष्ट्वा हिमाद्रिणा तत्र अभ्युत्थानगतोऽभवत् ॥
 ॥ ६६ ॥ तथैव तेषां च मनोहराणि हर्म्याणि तेन प्रतिकल्पितानि ॥ गन्धर्वयक्षाः प्रमथाश्च सिद्धा देवाश्च नागाप्सरसां गणाश्च ॥ वसंति यत्रैव
 सुरेन तेभ्यः स तत्रतत्रोपवनं चकार ॥ ६७ ॥ तेषामर्थे महाहर्षिणि धाराजिरगुहाणि च ॥ अत्यद्भुतानि शोभते कृतान्येव महात्मना ॥ ६८ ॥ निवा
 सार्थे कल्पितानि सावकाशानि तत्र वै ॥ देवानां चैव सर्वेषामुषीणां भावितात्मनाम् ॥ ६९ ॥ एवं विस्तारयामास विश्वकर्मा बहुन्यपि ॥ मन्दि
 राणि यथायोग्यं यत्र तत्रैव तिष्ठताम् ॥ ७० ॥ भैरवाः क्षेत्रपालाश्च येऽन्ये च क्षेत्रवासिनः ॥ श्मशानवासिनश्चान्ये येऽन्ये न्यप्रोधवासिनः ॥
 ॥ ७१ ॥ अश्वत्थसेविनश्चान्ये स्वचराश्च तथा परे ॥ येये यत्रोपविष्टाश्च तत्रतत्रैव तेन वै ॥ ७२ ॥ कृतानि च मनोज्ञानि भवनानि महान्ति
 वै ॥ तेषामेवाबुक्कलानि भूतानां विश्वकर्मणा ॥ ७३ ॥ तत्रैव ते सर्वगणैः समेता निवासितास्तेन हिमाद्रिणा स्वयम् ॥ सेंद्राः सुरा यक्षपिशाचर

क्षसां गन्धर्वाव्याप्सरसां समूहाः ॥ ७४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे पार्व
 तीपरिणयने हिमाद्रिणा देवानां निवासस्थानकरणवर्णननाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७५ ॥ लोमशा उवाच ॥ तत्रोपविशुः सर्वे
 सत्कृताश्च हिमाद्रिणा ॥ ते देवाः सपरीवाराः सहर्षाश्च सवाहनाः ॥ १ ॥ तत्रैव च महामात्रं निर्मितं विश्वकर्माणा ॥ दीप्त्या परमया युक्तं निवासार्थ
 स्वयम्भुवः ॥ २ ॥ तथैव विष्णोस्त्वपरं भवनं स्वयमेव हि ॥ भारवरं सुविचित्रं च कृतं त्वद्वा मनोरमम् ॥ वृणुष्वहं मनोज्ञं च तथैव कृतवान्स्व
 यम् ॥ ३ ॥ तथैव श्वेतं परमं मनोज्ञं महाप्रभं देववरैः सुप्रजितम् ॥ कैलासलक्ष्मीप्रभया महत्या सुशोभितं तद्भवनं चकार ॥ ४ ॥ तत्रैव शंभुः
 परया विश्वत्या स स्थापितस्तेन हिमाद्रिणा वै ॥ ५ ॥ एतस्मिन्नंतरे मेना समायाता सखीगणैः ॥ नीराजनाभ्यं शंभुं च ऋषिभिः परिवारिता ॥
 ॥ ६ ॥ तदा वादित्रनिर्घोषैर्नादितं भुवनत्रयम् ॥ नीराजनं कृतं तस्य मेनया च तपस्विनः ॥ ७ ॥ अबलोक्य परा सांघी मेनाऽजानाद्धरं
 तदा ॥ गिरिजोक्तमनुस्मृत्य मेना विस्मयमागता ॥ ८ ॥ यद्दे पुरोक्तं च तथा पार्वत्या मम सन्निधौ ॥ ततोऽधिकं प्रपश्यामि सौंदर्यं परमेष्ठिनः ॥
 महेशस्य मया दृष्टमनिर्वाच्यं च संप्रति ॥ ९ ॥ एवं विस्मयमापन्ना विप्रपत्नीभिरावृता ॥ अहतांबरगुग्मेन शोभिता करवर्णिनी ॥ १० ॥
 कंचुकी परमा दिव्या नानारत्नैश्च शोभिता ॥ अंगीकृता तदा देव्या राज परया श्रिया ॥ ११ ॥ बिभ्रती च तदा हारं दिव्यरत्नविभूषितम् ॥
 वलयानि महाहार्णिण शुद्धचामीकराणि च ॥ १२ ॥ तत्रोपविष्टा सुभगा ध्यायती परमेश्वरम् ॥ सखीभिः सेव्यमानाः सा विप्रपत्नीभिरेव च ॥
 ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र गणो वाक्यमभाषत ॥ पाणिग्रहाभ्यं शंभुं च आनयध्वं स्वमांदिनम् ॥ त्वरितेनैव वेलयापमस्यामेव विचक्षणाः ॥
 ॥ १४ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य गर्गस्य च महात्मनः ॥ अभ्युत्थानपराः सर्वे पर्वताः सकलत्रकाः ॥ १५ ॥ महाविभूत्या संयुक्ताः सर्वे
 मंगलपाणयः ॥ सालंकृतास्तदा तेषां पत्न्योल्काकरमंडिताः ॥ १६ ॥ उपायनान्यनेकानि जगद्गुः स्निग्धलोचनाः ॥ तदा वादित्रवोषेण ब्रह्मवोषेण
 भूयसा ॥ १७ ॥ आजगमुः सकलत्रास्ते यत्र देवो महेश्वरः ॥ प्रमथैरावृतस्तत्र चंड्या चैवाभिसेवितः ॥ १८ ॥ तथा महर्षिभिरतत्र तथा देवगणैः
 सह ॥ एभिः परिवृतः श्रीमाज्जुंकरो लोकशंकरः ॥ १९ ॥ श्रुत्वा वादित्रनिर्घोषं सर्वे शंकरसेवकाः ॥ उत्थिता एकपद्येन देवैर्ऋषिभिरा

१ पण्डेगुहम्—यदुनिवासनिवासिनां जनानामेकत्र संमेलनार्थं यत्समाप्त्यायं गृहं “कैठक” इत्याख्यं तद्वृ—“वृणुष्वहं मनोज्ञं च तथैव कृतवान्स्व
 प्रसिद्धाः सन्ति—इति समवधेयं सुधीभिः । “कैठक” इत्याख्यं तद्वृ—“वृणुष्वहं मनोज्ञं च तथैव कृतवान्स्व
 इत्यर्थः । अत एव दाक्षिणात्येषु “विमपत्त्रण्डी”, “वेलयण्डी” इत्यादिनामानः कंचन प्राप्ताः

वृताः ॥२०॥ तथोद्यतो योगिनीचक्रयुक्तो गणो गणानां पतिरेकवर्चसाम् ॥ शिवःपुरस्कृत्य तद्विभवास्तथैव सर्वे गणनायकश्च ॥२१॥ तद्योगिनी
 चक्रमतिप्रचंडं टंकारभेरीवनिस्वनेन ॥ चंडीं पुरस्कृत्य भयानकां तदा महाविभूत्या समलङ्कृतां तदा ॥ २२ ॥ कंठे कर्कोटकं नागं हारभूतं च
 कार सा ॥ पदकं वृश्चिकानां च दंद्शूकांश्च विभ्रती ॥ २३ ॥ कर्णावतंसांसा दध्ने पाणिपादमयांस्तथा ॥ रणे हतानां वीराणां शिरांस्तुरसि
 चापरत् ॥ २४ ॥ द्वीपिचर्मपरीधाना योगिनीचक्रसंयुता ॥ क्षेत्रपालवृता तद्भ्रैरवैः परिवारिता ॥ २५ ॥ तथा प्रेतैश्च भूतैश्च कपर्दैः परिवारिता ॥
 वीरमद्गादयश्चैव गणाः परमदारुणाः ॥ ये दक्षयज्ञनाशार्थं शिवेनाज्ञापितास्तदा ॥ २६ ॥ तथा काली भैरवी च माया चैव भयावहा ॥ त्रिपुरा च
 जया चैव तथा क्षेमकरी शुभा ॥२७॥ अन्याश्चैव तथा सर्वाः पुरस्कृत्य सदाशिवम् ॥ गंतुकामाश्चोत्तरा भूतैः प्रेतैः समावृताः ॥ २८ ॥ एताः सर्वा
 विलोक्याथ शिवभक्तो जनार्दनः ॥ महर्षीश्च पुरस्कृत्य ह्यमरांश्च तथैव च ॥ अनसूयां पुरस्कृत्य तथैव च ह्यरुंधतीम् ॥२९॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ३१ ॥
 चण्डीं कुरु समीपस्थां लोकपालनतां प्रभो ॥ ३० ॥ तदुक्तं विष्णुना वाक्यं निशम्य जगदीश्वरः ॥ उवाच प्रहसन्नेव चंडीं प्रति सदाशिवः ॥ ३१ ॥
 अत्रैव स्थीयतां चंडि यावदुद्ग्रहनं भवेत् ॥ मम भावान्विजानासि कार्याकार्ये सुशोभने ॥३२॥ एवमाकर्ण्य वचनं शंभोरभिततेजसः ॥ उवाच कुपिता
 चंडी विष्णुमुद्दिश्य सादरम् ॥ ३३ ॥ तथान्ये प्रमथाः सर्वे विष्णुमुद्युः प्रकोपिताः ॥ यत्रयत्र शिवो भाति तत्रतत्र वयं प्रभो ॥ ३४ ॥ त्वया निवारिताः
 कस्माद्दयमान्भुदये परे ॥ तेषां तद्रचनं श्रुत्वा केशवो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३५ ॥ चण्डीमुद्दिश्य प्रमथानन्याश्चैव तथाविधान् ॥ द्यूयं चैव मया प्रोक्ता मा
 कोपं कर्तुमर्हथ ॥३६॥ एवमुक्त्वास्तदा तेन चंडीमुख्या गणारत्तादा ॥ एकांतमाश्रिताः सर्वे विष्णुवाक्याब्जलद्भुद्ः ॥३७॥ तावत्सर्वे समायाताः पर्वते
 द्रस्य मंत्रिणः ॥ सकलत्राः संभ्रमेण महेशं प्रति सत्वरम् ॥ ३८ ॥ पंचवाद्यप्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा ॥ योषिद्भिः संवृतास्तत्र गीतशब्देन भूयसा
 ॥ ३९ ॥ एवं प्राप्ता यत्र शंभुः सकलैः परिवारितः ॥ आगत्य कलशैः साकं स्नापितो हि सदाशिवः ॥ स्त्रीभिर्मंगलगीतेन सर्वाभरणश्रुषितः ॥४०॥
 ऋषयो देवगंधर्वास्तथान्ये पर्वतोत्तमाः ॥ शंभ्वगणारत्तादा जग्मुः द्वियश्चैव सुप्रजिताः ॥ बभौ ह्यत्रेण महता ध्रियमाणेन मुहूर्नि ॥ ४१ ॥ चामरै
 र्गीज्यमानोऽसौ सुकुटेन विराजितः ॥ ब्रह्मा विष्णुस्तथा चंद्रो लोकपालस्तथैव च ॥ ४२ ॥ अग्रगा ह्यपि शोभंतः श्रिया परमया युताः ॥ तथा
 शंवाश्च भेर्यश्च पटहानकगोमुखाः ॥ ४३ ॥ तथैव गायकाः सर्वे जग्मुः परममंगलम् ॥ पुनःपुनरवाहंत वादित्राणि महोत्सवे ॥ ४४ ॥ अरुंधती
 महाभागा अनसूया तथैव च ॥ सावित्री च तथा लक्ष्मीमार्दिभिः परिवारिताः ॥ ४५ ॥ एभिः समेतो जगदेकबहुर्बभौ तदानीं परमेण वर्चसा ॥

सन्नम्पर्गानिव्यायना वृतः सलोकपालप्रवरैर्दक्षिणैः ॥ ४६ ॥ स वीज्यमानः पवनेनःसाक्षाच्छ्रवणं च तस्मै शशिना ब्रह्मिष्ठितम् ॥ अर्घ्यं पुनस्तदा
भवत्यशक्यकःश्रयान्वता विष्णुरभूच्च सविधौ ॥ ४७ ॥ पुण्यैर्वपुर्ध्रुवकीर्षमाणो दवास्तदानीं मुनिभिः समेताः ॥ यथो गृहं कान्तकृष्टिमं महन्महावि
भृत्यापरिशोभितं तदा ॥ विवेश शंभुः परया सपर्यया संपूज्यमानो नरदेवदानवैः ॥ ४८ ॥ एवं समागतः शंभुः प्रविष्टो यज्ञमण्डपम् ॥ संस्तव्यमानो
विबुधैः स्तुतिभिः परमेश्वरः ॥ ४९ ॥ गजाङ्कतारयासास महेशं पर्वतोत्तमः ॥ उपविश्य ततः पीठे कृत्वा नीराजनं महत् ॥ ५० ॥ मेनया सखिभिः
साकं तथैव च पुरोधसा ॥ मधुपर्कादिकं सर्वं यत्कृतं चैव तत्र वै ॥ ५१ ॥ ब्रह्मणा नोदितः सद्यः पुरोधः कृतवान्प्रभुः ॥ मंगलं शुभकल्याणं
परत्तावसदृशं बहू ॥ ५२ ॥ अंतर्वद्यां संप्रवेश्य यत्र सा पार्वती स्थिता ॥ वैदिकोपरि तन्वर्गी सर्वाभरणभूषिता ॥ ५३ ॥ तत्रानीतो हरः साक्षाद्दि
ण्डुना ब्रह्मणा सह ॥ लभ्यं निरीक्षमाणस्ते वाचस्पतिपुत्रोत्तमः ॥ ५४ ॥ गर्गो मुनिश्चोपविष्टस्तत्रैव घटिकात्यये ॥ यावत्पूर्णां घटी जाता तावत्प्रणव
भाषणम् ॥ ५५ ॥ उष्णुष्यति प्रणिगदन्गर्गो वध्वंजलिं दधे ॥ पार्वत्यक्षतपूर्णं च शिवोपरि वर्षणं वै ॥ ५६ ॥ तथा संपूजितो रुद्रो दध्यक्षतकुशा
दिभिः ॥ मुदा परमया युक्ता पार्वती रुचिरानना ॥ ५७ ॥ विलोकयती शंभुं तं यदर्थं परमं तपः ॥ कृतं पुरा महादेव्या यरेषां परमं महत् ॥ ५८ ॥
तपसा तेन संप्राप्तो जगज्जीवनजीवनः ॥ नारदेन ततः प्रोक्तो महादेवो वृषध्वजः ॥ ५९ ॥ तथा गंगादिभिश्चान्यैर्मुनिभिः सनकादिभिः ॥ प्रति
पूजां कुरु क्षिप्रं पार्वत्याश्च विलोचन ॥ तदा शिवेन सा तन्वी पूजिताव्याक्षतादिभिः ॥ ६० ॥ एवं परस्परं तौ च पार्वतीपरमेश्वरौ ॥ अर्च्यमानौ
तदानीं च शुशुभते जगन्मयी ॥ ६१ ॥ वैलोक्यलक्ष्म्या संवीतौ निरीक्षितौ परस्परम् ॥ तदा नीराजितौ लक्ष्म्या सावित्र्या च विशेषतः ॥
अरुन्धत्या तदा तौ च दंपती परमेश्वरौ ॥ ६२ ॥ अनसूया तथा शंभुं पार्वतीं च यशस्विनीम् ॥ दृष्ट्वा नीराजयामास प्रीत्युत्कलितलोचनो ॥ ६३ ॥
तथैव सर्वा द्विजयोपितश्च नीराजयामासुरहो पुनःपुनः ॥ सतीं च शंभुं च विलोकयन्त्यस्तथैव सर्वा मुदिता हसन्त्यः ॥ ६४ ॥ लोमश
उवाच ॥ ॥ एतस्मिन्व्रतरे तत्र गर्गाचार्यप्रणोदितः ॥ हिमवान्मेनया सार्द्धं कन्यां दातुं प्रचक्रमे ॥ ६५ ॥ हैमं कलशमादाय मेना चार्द्धी
गमाश्रिता ॥ हिमाद्रेश्च महाभागा सर्वाभरणभूषिता ॥ ६६ ॥ तदा हिमाद्रिणा प्रोक्तो विश्वनाथो वरप्रदः ॥ ब्रह्मणा सह संगत्य विष्णुना च
तथैव च ॥ ६७ ॥ सार्द्धं पुरोधसा चैव गर्गेण सुमहात्मना ॥ कन्यादानं करोष्यद्य देवदेवस्य शूलिनः ॥ ६८ ॥ प्रयोगो भण्यतां ब्रह्मन्नस्मिन्समय
आगते ॥ तथेति मत्वा ते सर्वे कालज्ञा द्विजसत्तमाः ॥ ६९ ॥ कथ्यतां तात गोत्रं स्वं कुलं चैव विशेषतः ॥ कथयस्व महाभाग इत्याकण्य

वचस्तथा ॥ सुमुखो विमुखः सद्यो ह्यशोच्यः शोच्यतां गतः ॥ ७० ॥ एवंविधः सुखैर्ऋषिभिस्तदानीं गंधर्वयक्षमुनिसिद्धगणैस्तथैव ॥ दृष्टो निरुत्तर
 मुखो भगवान्महेशो हारस्यं चकार सुभृशं त्वथ नारदश्च ॥ ७१ ॥ वीणां प्रकटयामास ब्रह्मपुत्रोऽथ नारदः ॥ तदानीं वारितो धीमान्वीणां मा वादय
 प्रभो ॥ ७२ ॥ इत्युक्तः पर्वतेनैव नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ त्वया पुष्टो भवः साक्षात्स्वगोत्रकथनं प्रति ॥ ७३ ॥ अस्य गोजं कुलं चैव नाद एव
 परं गिरे ॥ नादे प्रतिष्ठितः शंभुर्नादो ह्यस्मिन्प्रतिष्ठितः ॥ ७४ ॥ तस्मान्नादमयः शंभुर्नादश्च प्रतिलभ्यते ॥ तस्माद्दीणा मया चाद्य वादिता हि
 परंतप ॥ ७५ ॥ अस्य गोजं कुलं नाम न जानति हि पर्वत ॥ ब्रह्मादयो हि विबुधा अन्येषां चैव का कथा ॥ ७६ ॥ त्वं हि मूढत्वमापन्नो न
 जानासि हि किंचन ॥ वाच्यावाच्यं महेशस्य विषया हि बहिर्मुखाः ॥ ७७ ॥ येये आगमिकाश्चाद्रे नष्टास्ते नात्र संशयः ॥ अरूपोयं विरूपाक्षो
 ह्यकुलीनोऽयमुच्यते ॥ ७८ ॥ अगोजोऽयं गिरिश्रेष्ठ जामाता ते न संशयः ॥ न कर्तव्यो विमर्शोऽत्र भवता विबुधेन हि ॥ ७९ ॥ न जानति
 हरं सर्वे किं बहुस्तथा मम प्रभो ॥ यस्याज्ञानान्महाभाग मोहिता ऋषयो ह्यमी ॥ ८० ॥ ब्रह्मापि तं न जानाति मस्तकं परमोष्ठिनः ॥
 विष्णुर्गतो हि पातालं न दृष्टो हि तथैव च ॥ ८१ ॥ तेन लिंगेन महता ह्यगाधेन जगन्नयम् ॥ व्याप्तमस्तीति तद्विद्धि किमनेन प्रयोजनम् ॥ ८२ ॥
 अन्याराधितं दूतं तव पुत्र्या हिमालय ॥ तत्त्वतो हि न जानासि कथं चैव महागिरे ॥ ८३ ॥ अभ्यामुत्पाद्यते विश्वमाभ्यां चैव प्रतिष्ठितम् ॥
 ष्टच्छ्रुत्वा वचस्तस्य नारदस्य महात्मनः ॥ ८४ ॥ हिमाद्रिप्रमुखाः सर्वे तथा चंद्रपुरोगमाः ॥ साधुसाधिवति ते सर्वे उच्युर्विस्मृतमानसाः ॥ ८५ ॥
 ईश्वरस्य तु गांभीर्यं ज्ञात्वा सर्वे विचक्षणाः ॥ विस्मयेन समाश्लिष्टा उचुः सर्वे परस्परम् ॥ ८६ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ यस्याज्ञया जगदिदं
 च विशालमेव जातं परात्परमिदं निजबोधरूपम् ॥ सर्वं स्वतंत्रपरमेश्वरभागवत्त्वं सोऽसौ त्रिलोकनिजरूपयुतो महात्मा ॥ ८७ ॥ इति श्रीस्कंदे
 महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे शिवशास्त्रे शिवपार्वतीविवाहवर्णनं नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ७१ ॥
 ॥ लोमशा उवाच ॥ ॥ अथ ते पर्वतश्रेष्ठा मर्वाद्या जातसंभ्रमाः ॥ उच्युस्ते चैकपद्येन हिमवतं महागिरिम् ॥ १ ॥ ॥ पर्वता उचुः ॥ ॥ कन्या
 दानं क्रियतां चाद्य शैल श्रीमाञ्छभुर्भाग्यतस्तेऽद्य लब्धः ॥ हृन्मध्ये वै नात्र कार्या विमर्शस्तस्मादेषा दीयतामीश्वराय ॥ २ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं
 तेषां सुहृदां वै हिमालयः ॥ सभ्यसंकल्पमकरोद्ब्रह्मणा नोदितस्तदा ॥ इमां कन्यां तुभ्यमहं ददामि परमेश्वर ॥ ३ ॥ भार्यार्थं प्रतिगृह्णीष्व
 संज्ञेणानेन दत्तवान् ॥ ॥ अस्मै रुद्राय महते देवदेवाय शंभवे ॥ कन्या दत्ता महेशाय गिरिद्वेण महात्मना ॥ ४ ॥ वेद्यां च बहिरानीतौ दंपती

कमलक्षणां ॥ उपवेशितां वहिर्वद्यां पार्वतीपरमेश्वरी ॥ ६ ॥ आचार्येणाथ तत्रैव कश्यपेन महात्मना ॥ आह्वानं हवनाथीयं कृतमग्नेस्तदा द्विजाः ॥
 ॥ ६ ॥ ब्रह्मा ब्रह्मासनगतो बभूव शिवसन्निधौ ॥ प्रवर्तमाने हवनं नृपयश्च विचक्षणाः ॥ ७ ॥ उच्युः परस्परं तत्र नानादर्शनवेदिनः ॥
 वेद्वाद्गताः केचिद्वदनसंमतेन वै ॥ ८ ॥ एवमेव न चाप्येवमेवमेव न चान्यथा ॥ कार्यमेव न वा कार्यं कार्याकार्यं तथा परे ॥ ९ ॥
 इत्येवं श्रुतां शब्दः श्रूयते शिवसन्निधौ ॥ स्वकीयं मतमास्थाय ह्यश्रुवंस्ते परस्परम् ॥ तत्त्वज्ञानविहीनास्ते केवलं वेदबुद्धयः ॥ १० ॥ तेषां तद्
 चनं श्रुत्वा परस्परजयैपिणाम् ॥ प्रहस्य नारदो वाक्यमुवाच शिवसन्निधौ ॥ ११ ॥ यूयं सर्वे वादिनश्च वेद्वाद्गतास्तथा ॥ मौनमास्थाय भो
 विप्रा हृदि कृत्य सदाशिवम् ॥ १२ ॥ आत्मानं परमात्मानं पराणां परमं च तत् ॥ येनेदं कारितं विश्वं यतः सर्वं प्रवर्तते ॥ यस्मिन्निलीयते विश्वं
 तस्मै सर्वात्मने नमः ॥ १३ ॥ सोऽप्यमास्तेऽधुना गेहे पर्वतद्गस्य भो द्विजाः ॥ सुवाद्गस्यैव संजाताः सर्वे यूयं विचक्षणाः ॥ १४ ॥ एवमुक्त्वा
 स्तदा तेन नारदेन द्विजोत्तमाः ॥ उपदेशकरैर्वाक्यैर्वाधितास्ते द्विजोत्तमाः ॥ १५ ॥ वर्तमाने च यज्ञे च ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ददर्श चरणा
 देव्या नखदुं च मनोहरम् ॥ १६ ॥ दर्शनात्स्खलितः सर्वो बभूवबाहुजसंभवः ॥ मदनेन समाविष्टो वीर्यं च प्राच्यवद्भुवि ॥ १७ ॥ रतसा क्षरमा
 णेन लज्जितोऽभूत्पितामहः ॥ चरणाभ्यां ममर्दाथ महद्गोष्यं दुरत्ययम् ॥ १८ ॥ बहवश्चर्पयो जाता बालखिल्याः सहस्रशः ॥ उपतस्थुस्तदा सर्वे
 तातातेति चाश्रुवन् ॥ १९ ॥ नारदेन तदोक्तास्ते बालखिल्याः प्रकोपिता ॥ गच्छंतु बटवो यूयं पर्वतं गंधमादनम् ॥ २० ॥ न स्थातव्यं भवद्भिश्च
 भवतां न प्रयोजनम् ॥ इत्येवमुक्तास्ते सर्वे बालखिल्याश्च पर्वतम् ॥ नारदेन समादिष्टा ययुः सर्वे त्वरान्विताः ॥ २१ ॥ नारदेन ततो ब्रह्माऽऽ
 श्वासितो वर्चनैः शुभैः ॥ तावच्च हवनं पूर्णं जातं तस्य महात्मनः ॥ २२ ॥ महेशस्य तथा विप्राः शांतिपाठपरा बभुुः ॥ ब्रह्मवोषेण महता व्यास
 मासीद्विगतम् ॥ २३ ॥ ततो नीराजितो देवो देवपत्नीभिरुत्तमः ॥ तथैव ऋषिपत्नीभिरर्चितः पूजितस्तथा ॥ २४ ॥ तथा गिरीन्द्रस्य मनोरमाः
 शुभा नीराजयामासुरथैव योपितः ॥ गीतैः सुगीतह्यविशारदाश्च तथैव चान्ये स्तुतिभिर्महर्षयः ॥ २५ ॥ रत्नानि च महर्हाणि ददौ तेभ्यो महा
 मनाः ॥ हिमालयो महाशैलः संहृष्टः परितोपयन् ॥ २६ ॥ बभौ तदानीं सुरसिद्धसर्वैर्बधां स्थितोऽसौ सकलञ्चको विभुः ॥ सर्वैरुपेतो निजपार्षद
 गणैः प्रहृष्टचेता जगदेकसुन्दरः ॥ २७ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥ ऋषिगंधर्वयक्षश्च येन्ये तत्र समागताः ॥ २८ ॥ सर्वान्सम
 भ्यर्च्य तदा महात्मा महान्गिरीशः परमेण वर्चसा ॥ सद्ब्रह्मब्रह्मभरणानि सम्यग्ददौ च ताम्बूलसुगन्धवार्याणि ॥ २९ ॥ तदा शिवं पुरस्कृत्यप्यथ

जह्नः सुरेश्वराः ॥ तथा सर्वे मिलित्वा तु ऐकपद्येन मोदिताः ॥ ३० ॥ पंतीभूताश्च बुभुजुर्लिंगिना शृंगिणा सह ॥ केचिद्गणाः पृथग्भूता नाना
हास्यरसैर्विभुम् ॥ ३१ ॥ अतोपयन्नारदाद्या अनेकालीकसंयुताः ॥ तथा चण्डीगणाः सर्वे बभुजुः कृतभाजनाः ॥ ३२ ॥ वैतालाः क्षेत्रपालाश्च बुभुजुः
कृतभाजनाः ॥ शाकिनी डाकिनी चैव यक्षिण्यो मातृकादयः ॥ ३३ ॥ योगिन्योऽथ चतुःषष्टियोगिनो हि तथा परे ॥ दश कोटयो गणानां च
कोट्येका च महात्मनाम् ॥ ३४ ॥ एवं तु ऋषयः सर्वे तथान्ये विबुधादयः ॥ योगिनो हि मया चान्ये कथिताः पूर्वमेव हि ॥ ३५ ॥ योगिन्यश्चैव
कथितास्तासां भक्ष्यं वदामि वः ॥ खड्गानां केचिदानीय ऋष्यं पवित्रमेव च ॥ ३६ ॥ भुञ्जति चास्थिसंयुक्तं तथात्राणि बुभुक्षिताः ॥ आनीय केचि
चञ्डीर्षाणि महिषाणां गुरुणि च ॥ ३७ ॥ तथा केचिन्तुत्यमानास्तदानीं रोह्ययमाणाः प्रमथाश्चैव चान्ये ॥ केचिन्तूष्णीमस्थिता रुद्ररूपाः परे चान्या
ह्येकमानास्तथैव ॥ ३८ ॥ योगिनीचक्रमध्यस्थो भैरवो हिननर्त च ॥ तथान्ये भूतवेताला मामेत्येवं प्रलापिनः ॥ ३९ ॥ एवं तेषामुद्धवं हि निरीक्ष्य
मधुसूदनः ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं शंकरं लोकशंकरम् ॥ ४० ॥ एतान्गणान्वारय भो अब्र मत्तांश्च संप्रति ॥ अस्मिन्काले च यत्कार्यं सर्वैस्तत्कार्यमे
व च ॥ ४१ ॥ पांडित्येन महादेव तस्मादेतान्निवारय ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्नुद्रो वीरभद्रमुवाच ह ॥ ४२ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ वारयस्व
प्रमत्तांश्च क्षीबांश्चैव विशेषतः ॥ तेनोक्तो वीरभद्रश्च शंभुना परमष्टिना ॥ ४३ ॥ आह्लापिताः प्रमत्ताश्च वीरभद्रेण धीमता ॥ प्रमथा वारितारस्तेन
तूष्णीमाश्रित्य ते स्थिताः ॥ ४४ ॥ निश्चला योगिनीमध्ये भूतप्रमथगुह्यकाः ॥ शाकिन्यो यातुधानाश्च कूर्ष्मांडाः कोपिकर्पटाः ॥ ४५ ॥ तथाऽन्ये
भूतवेतालाः क्षेत्रपालाश्च भैरवाः ॥ सर्वे शांताः प्रमत्ताश्च बभूवुः प्रमथादयः ॥ ४६ ॥ एवं विस्तारसंयुक्तं कृतसुद्रहनं तदा ॥ हिमाद्रिणा परं
विर्षाः सुमंगल्यं सुशोभनम् ॥ ४७ ॥ चत्वारो दिक्सा जाताः परिपूर्णं चेतसा ॥ हिमाद्रिणा कृता पूजा देवदेवस्य शूलिनः ॥ ४८ ॥
वज्रालंकाराभरणै रत्नैरुच्चावचैस्ततः ॥ पूजयित्वा महादेवं विष्णोर्वचनपरोऽभवत् ॥ ४९ ॥ लक्ष्मीसमेतं विष्णुं च वज्रालंकरणैः शुभैः ॥
पूजयामास हिमवांस्तथा ब्रह्माणमेव च ॥ ५० ॥ इंद्रं पुरोधसा सार्द्धमिन्द्राण्या सहितं विभुम् ॥ तथैव लोकपालांश्च पूजयित्वा पृथक्पृथक्
॥ ५१ ॥ तथैव पूजिता चंडी भूतप्रमथगुह्यकैः ॥ वज्रालंकरणैश्चैव रत्नैर्नानाविधैरपि ॥ ये चान्य आगतास्तत्र ते च सर्वे प्रपूजिताः ॥ ५२ ॥

एवं तदानीं प्रतिपूजिताश्च देवाश्च सर्वे ऋषयश्च यक्षाः ॥ गंधर्वविद्याधरसिद्धचारणास्तथैव मत्स्याप्सरसां गणाश्च ॥ ५३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
 एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवपार्वतीविवाहमंगलोत्सववर्णनं नाम पद्मिशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ७१ ॥
 ॥ लोमशा उवाच ॥ ॥ तथैव विष्णुना सर्वे पर्वताश्च प्रपूजिताः ॥ सह्याचलश्च विंध्यश्च मैनाको गंधमादनः ॥ १ ॥ माल्यवान्मलयश्चैव
 महेंद्रो मंदरस्तथा ॥ मेरुश्चैव प्रयत्नेन पूजितो विष्णुना तदा ॥ २ ॥ श्वेतः कृतः श्वेतगिरिनीलाद्रिश्च तथैव च ॥ उदयाद्रिश्च शृंगश्च अस्ताचल
 वरो भवान् ॥ ३ ॥ मानसाद्रिस्तथा शैलः कैलासः पर्वतोत्तमः ॥ लोकालोकस्तथा शैलः पूजितः परमेशुना ॥ ४ ॥ एवं ते पर्वतश्रेष्ठाः पूजिताः
 सर्व एव हि ॥ तथान्ये पूजितास्तेन सर्वे पर्वतवासिनः ॥ ५ ॥ विष्णुना ब्रह्मणा साह्यं कृतं सर्वं यथोचितम् ॥ अन्येहनि च संप्रति वरयात्रा कृता
 तथा ॥ ६ ॥ हिमाद्रिणा बंधुभिश्च पर्वतं गंधमादनम् ॥ ययुः सर्वे सुरगणा गणाश्च बहवस्तथा ॥ ७ ॥ प्रमथाश्च तथा सर्वे तथा चंडीगणाः
 परे ॥ ये चान्ये बहवस्तत्र समायाता हिमालयम् ॥ ८ ॥ शिवस्योद्ग्रहनं विप्राः शिवेन परिभाषिताः ॥ परं हर्षं समापन्ना दृष्ट्वा तौ दंपती तदा ॥ ९ ॥
 पार्वतीसहितः शंशुः शंशुना सह पार्वती ॥ पुष्पगन्धर्वौ यथा स्यातां वागर्थविव तत्त्वतः ॥ १० ॥ तथा प्रकृतिपुंसौ च ऐकपद्मेन नान्यथा ॥ दंपती
 तौ गजाहूढौ शुशुभाते महाप्रभौ ॥ ११ ॥ विमानस्थस्तदा ब्रह्मा विष्णुश्च गरुडोपरि ॥ ऐरावतगतश्चेद्भ्रुः कुबेरः पुष्पकोपरि ॥ १२ ॥ पाशो च मकरा
 हूढो यमो महिषमेव च ॥ प्रेताहूढो नैर्ऋतः स्यादग्निर्बस्तगतो महात् ॥ १३ ॥ मृगाहूढोऽथ पवन ईशो वृषभमेव च ॥ इत्येवं लोकपालाश्च सग्रहाः
 परमेशुनः ॥ १४ ॥ स्वैः स्वैर्बलैः परिक्रान्तास्तथान्ये प्रमथादयः ॥ हिमाद्रिश्च महाशैल ऋषभो गंधमादनः ॥ १५ ॥ सह्याचलो नीलगिरिर्मंदरो
 मलयाचलः ॥ कैलासो हि महतेजा मैनाकश्च महाप्रभः ॥ १६ ॥ एते चान्ये च गिरयः श्रीमंतो हि महाप्रभाः ॥ सकलात्राश्च ते सर्वे ससुताश्च
 मनोरमाः ॥ १७ ॥ बालिनो रूपिणः सर्वे मेर्वाद्यास्तत्र पर्वताः ॥ वरयात्राप्रसंगेन शिवार्चनपराम्भवत् ॥ १८ ॥ नंदिना ह्युपविष्टास्ते मेर्वाद्यास्तत्र
 पर्वताः ॥ वरयात्रा कृता तेन यथोक्ता च हिमाद्रिणा ॥ सर्वैस्त्वैर्बंधुभिः साह्यं पुनरागमनं कृतम् ॥ १९ ॥ स्वकालयस्थो हिमवान्स रेजे हि महा
 यथाः ॥ शिवसंपर्कजनैव महसा परमेण च ॥ विख्यातो हि महाशैलस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ २० ॥ कन्यादानेन महता तुष्टो यस्य च शंकरः ॥
 ते धन्यास्ते महात्मानः कृतकृत्यास्तथैव च ॥ २१ ॥ द्रव्यक्षरं नाम येषां च जिह्वाद्ये संस्थितं सदा ॥ शिवेति द्रव्यक्षरं नाम वैर्हं दीरितमद्य वै ॥ ते

वै मनुष्यरूपेण रुद्रा एव न संशयः ॥ २२ ॥ किंचिद्दानेन संतुष्टः पत्रेणापि तथैव च ॥ तोयेनापि हि संतुष्टो महादेवो निरन्तरम् ॥ २३ ॥ पत्रेण
 पुष्पेण तथा जलेन प्रीतो भवत्येष सदाशिवो हि ॥ तस्माच्च सर्वैः प्रतिपूजनीयः शिवो महाभाग्यकरो नृणामिह ॥ २४ ॥ एको महाञ्ज्योतिरजः परेशः
 परापराणां परमो महात्मा ॥ निरंतरो निर्विकारो निरीशो निराबाधो निर्विकल्पो निरीहः ॥ २५ ॥ निरंजनो नित्यरूपो निरोधो नित्यानन्दो
 नित्यमुक्तः सदैव ॥ एवंभूतो देवदेवोऽञ्चितश्च तैर्देवाद्यैर्विश्वेद्यो भवश्च ॥ स्तुतो ध्यातः पूजिताञ्जितश्च सर्वज्ञोऽसौ सर्वदा सर्वदश्च ॥ २६ ॥ यथा
 वरिष्ठो हिमवान्प्रसिद्धः सर्वैर्गुणैः सर्वगुणो महात्मा ॥ विश्वेश्वबंधो हि तदा हिमालयो जातो गिरीणां प्रवरस्तदानीम् ॥ २७ ॥ मेनया सह धर्मा
 त्मा यथास्थानगतस्ततः ॥ सर्वांनिक्सर्जयामास पर्वतान्पर्वतेश्वरः ॥ २८ ॥ गतेषु तेषु हिमवान्पुत्रैः पौत्रैः प्रपौत्रकैः ॥ राजा गिरीणां प्रवरो महा
 देवप्रसादतः ॥ २९ ॥ अथो गिरिजया साद्धं महेशो गन्धमादने ॥ एकांते च मतिं चक्रे रमणार्थं स्वहृपवान् ॥ ३० ॥ सुरतैर्नैव महता तपसा
 हि समागमे ॥ इयोः सुरतमारब्धं तद्व्योश्च तदाऽभवत् ॥ ३१ ॥ अनिष्टं महदाश्चर्यं प्रत्ययोपममेव च ॥ तस्मिन्महारते प्राप्ते नाविदंत सुखं परम् ॥
 ॥ ३२ ॥ सर्वे ब्रह्मादयो देवाः कार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥ रेतसा च जगत्सर्वं नष्टं स्थावरजंगमम् ॥ ३३ ॥ सस्मार चाग्निं ब्रह्मा च विष्णुश्चाध्यात्मदा
 यकः ॥ मनसा संस्मृतः सद्यो जंगामाग्निस्त्वरान्वितः ॥ ३४ ॥ ताभ्यां संप्रोषितोऽपश्यदुचिरं शिवमंदिरम् ॥ द्वारि स्थितं नदिनं च ददृशाग्निं महा
 प्रभम् ॥ ३५ ॥ अग्निर्ह्रस्वस्तदा भूत्वा काश्मीरसदृशच्छविः ॥ प्रविष्टोऽपुरं शंभोर्नानाश्चर्यसमन्वितम् ॥ ३६ ॥ अनेकालसंवीतं प्रासादैश्च स्वलं
 कृतम् ॥ तदंगममुप्राप्य उपविश्याह हव्यवाद् ॥ ३७ ॥ पाणिपात्रस्य मे ह्यम्ब भिक्षां देह्यवरोधतः ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य पाणिपात्रस्य
 बालिका ॥ ३८ ॥ यावद्दालुं च सारभे भिक्षां तस्मै ततः स्वयम् ॥ उत्थाय सुरतात्तस्माच्छिवो हि कुपितो भृशम् ॥ ३९ ॥ रुद्रस्त्रिशूलमुबभ्य
 भैरवो ह्यऽभवत्तदा ॥ निवारितो गिरिजया कथात्तस्माच्छिवः स्वयम् ॥ भिक्षां तस्मै ददौ वाचा अन्नये जातवेदसे ॥ ४० ॥ पाणौ भिक्षां गृहीत्वाथ
 प्रत्यक्षं तेन चाग्निना ॥ भिक्षिता कुपिता तं वै शशाप गिरिजा ततः ॥ ४१ ॥ रं भिक्षो भविता शापात्सर्वभक्षो ममाहु वै ॥ अनेन रेतसा सब्रः पीडां प्राप्य
 सि सर्वतः ॥ ४२ ॥ इत्युक्तो भक्षयित्वाग्नी रेत ईशस्य हव्यवाद् ॥ यत्र देवाः स्थिताः सर्वे ब्रह्माद्याश्चैव सर्वशः ॥ ४३ ॥ आगत्याकथयत्सर्वं तद्रेतोभक्षणादि
 कम् ॥ सर्वे सगर्भा ह्यभवन्नन्नाद्या देवतागणाः ॥ ४४ ॥ अग्नेर्यथा हविश्चैव सर्वेषामुपतिष्ठति ॥ अग्नेर्मुखोद्भवेनैव रेतसा ते सुरेश्वराः ॥ ४५ ॥ सगर्भा
 ह्यभवन्सर्वे चिंतया च प्रपीडिताः ॥ विष्णुं शरणमाजग्मुर्देवदेवेश्वरं प्रभुम् ॥ ४६ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ त्वं ज्ञाता सर्वदेवानां लोकानां प्रभुरेव च ॥

तस्माद्भक्षा विधातव्या श्रृणगागतवत्सल ॥४७॥ वयं सर्वे मर्तुकामा रेतसानेन पीडिताः ॥ असुरेभ्यः परित्रस्ता वयं सर्वे दिवोकसः ॥ ४८ ॥ शरणं
 शंकरं याताः परित्रातुं कृतोद्ग्रहाः ॥ यदा पुत्रो हि रुद्रस्य भविष्यति तदा वयम् ॥ सुखिनः स्याम सर्वे वै निर्भयाश्च त्रिविष्टपे ॥ ४९ ॥ एवं विष्ट
 ध्यमानानां सर्वेषां भयमागतम् ॥ अनेन रेतसा विष्णो जीवितुं शक्यते कथम् ॥ ५० ॥ त्रिवर्गो हि यथा पुंसां कृतो हि सुपरिष्कृतः ॥ विपरीतो
 भवत्येव विना देवेन नान्यथा ॥ ५१ ॥ तस्मात्तद्दे बलं मत्वा सर्वेषामपि देहिनाम् ॥ कार्याकार्यव्यवस्थार्थां सर्वे मन्यामहे वयम् ॥ ५२ ॥ तथा
 निशम्य देवानां परेशः परिदेवनम् ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं देवानां देवतारिहा ॥ ५३ ॥ स्तूयतां वै महादेवो महेशः कार्यागौरवात् ॥ ५४ ॥
 तथेति गत्वा ते सर्वे देवा विष्णुरोगमाः ॥ तथा ब्रह्मादयः सर्वे ईडिरे ऋषयो हरम् ॥ ५५ ॥ अर्धमो भर्गाय देवाय नीलकंठाय मीढुपे ॥ त्रिने
 त्राय त्रिवेदाय लोकत्रितयधारिणे ॥ ५६ ॥ त्रिस्वराय त्रिमत्राय त्रिवेदाय त्रिमूर्तये ॥ त्रिवर्गाय त्रिधामाय त्रिपदाय त्रिज्ञात्त्रिने ॥ ५७ ॥
 त्राहित्राहि महादेव रेतसो जगतः पते ॥ ५८ ॥ ब्रह्मणा तु स्तुतो यावत्तावदेवो वृषध्वजः ॥ प्रादुर्बभूव तत्रैव सुराणां कार्यसिद्धये ॥ ५९ ॥ दृष्ट
 स्तदानीं जगद्देकबंधुर्महत्सुभिर्देववरैः सुप्रजितः ॥ संस्तूयमानो विविधैर्वचोभिः प्रत्यग्रूपैः श्रुतिसंमतेश्च ॥ ६० ॥ स्तुवतां चैव देवानामुवाच परमे
 श्वरः ॥ त्रासं कुर्वतु मा सर्वे रेतसानेन पीडिताः ॥ ६१ ॥ वमनं वै भवद्भिश्च कार्यमद्यैव भोःसुराः ॥ तथेति मत्वा ते सर्वे इंद्राद्या देवतागणाः ॥
 वंसुः सर्वे तदा विप्रास्तद्गतः शंकरस्य च ॥ ६२ ॥ ऐकपद्येन तद्गतो महापर्वतसन्निभम् ॥ तप्तचामीकरप्रख्यं बभूव परमाद्भुतम् ॥ ६३ ॥ सर्वे च सुखिनो
 जाता इंद्राद्या देवतागणाः ॥ विना ह्यग्निं च ते सर्वे परितुष्टास्तदाऽभवन् ॥ ६४ ॥ तेनाग्निनापि चोक्तस्तु शंकरो लोकशंकरः ॥ किं मयाद्य महा
 देव कतव्यं देवतावर ॥ ६५ ॥ तद्ब्रूहि मे प्रभोऽद्य त्वं येनाहं सर्वदा सुखी ॥ भविष्यामि च येनाहं देवानां हव्यवाहकः ॥ ६६ ॥ तद्देवाच शिवः
 साक्षाद्देवानामिह शृण्वताम् ॥ रेतो विमृज्यतां योनौ तदाग्निः प्रहसन्निव ॥ ६७ ॥ उवाच शंकरं देवं भवत्तेजो दुरासदम् ॥ इदमुल्बणवत्तेजो धार्यते
 प्राकृतः कथम् ॥ ६८ ॥ ततः प्रोवाच भगवानग्निं प्रति महेश्वरः ॥ मासिमासि प्रतप्तानां देहे तेजो विमृज्यताम् ॥ ६९ ॥ तथेति मत्वा वचनं
 महाप्रभः स जातवेदाः परमेष वचसा ॥ समुज्ज्वलंस्तत्र महाप्रभावो ब्राह्मे सुहृते हि सचोपविष्टः ॥ ७० ॥ तदा प्रातः समुत्थायः प्रातः ज्ञानपराः
 द्विभ्यः ॥ ययुः सदा ऋषीणां च सत्यस्ता जातवेदसम् ॥ ७१ ॥ दृष्ट्वा प्रज्वलितं तत्र सर्वास्ताः शीतकर्षिताः ॥ तसुकामास्तदा सर्वा ह्यरुंभ्यन्त्या
 निवारिताः ॥ ७२ ॥ तथा निवारिताश्चापि तास्तेषुः कृत्तिकाः स्वयम् ॥ यावत्तेषुश्च ताः सर्वा रेतसः परमाणवः ॥ विविशू रोमकूपेषु तासां तत्रैव

सत्वरम् ॥ ७३ ॥ नीरेतोभिस्तदा जातो विश्रांतः स्वयमेव हि ॥ ७४ ॥ ततस्ता ऋषिभार्या हि ययुः स्वभवनं प्रति ॥ ऋषिभिरस्तु तदा शताः
 कृत्तिकाः खेचराभवत् ॥ ७५ ॥ तदानीमेव ताः सर्वा व्यभिचारेण दुःस्विताः ॥ तत्ससर्जुस्तदा रेतः पृष्ठे हिमवतो गिरेः ॥ ७६ ॥ एकपर्वणे
 तद्वेत्तस्तत्तामीकरप्रभम् ॥ गंगायां च तदा क्षिप्रं कीचकैः परिवेष्टितम् ॥ ७७ ॥ षण्मुखं बालकं ज्ञात्वा सर्वे देवा मुदात्विताः ॥ गंगो
 क्रस्तदंते वै सुखेन द्वियतामिति ॥ ७८ ॥ शंभोः पुत्रः प्रसादेन सर्वो भवति शाश्वतः ॥ गंगायाः पुलिने जातः कार्तिकेयो महाबलः ॥
 ७९ ॥ उपविष्टोऽथ गंगेयो ह्यहोरत्रोषितस्तदा ॥ शाखो विशाखोऽतिबलः षण्मुखोऽसौ महाबलः ॥ ८० ॥ जातो यदाथ गंगायां
 षण्मुखः शंकरात्मजः ॥ तदानीमेव गिरिजा संजाता प्रभ्रुतस्तनी ॥ ८१ ॥ शिवं निरीक्ष्य सा प्राह हे शंभो प्रस्नवो महान् ॥ संजातो मे महादेव
 किमर्थस्तन्निरीक्ष्यताम् ॥ सर्वज्ञोऽपि महादेवो ह्यब्रवीत्तामथाज्ञवत् ॥ ८२ ॥ नारदस्तत्र चागत्य प्रोक्तवाञ्छन्म तस्य तत् ॥ शिवाय च शिवायै
 च पुत्रो जातो हि सुंदरः ॥ ८३ ॥ तदाकर्ण्य वचो विप्रा हर्षनिर्भरमानसाः ॥ बभ्रुवुः प्रमथाः सर्वे गंधर्वा गीततपसाः ॥ ८४ ॥ अनेकाभिः
 पताकाभिश्चैलपल्लवतीरणैः ॥ तथा विमानैर्बहुभिर्बभौ प्रज्वलितो महात् ॥ पर्वतः पुत्रजननाच्छंकरस्य महात्मनः ॥ ८५ ॥ तदा सर्वे सुरगणा
 ऋषयः सिद्धचारणाः ॥ रक्षोगंधर्वयक्षाश्च अप्सरोगणसेविताः ॥ ८६ ॥ एकपर्वणे ते सर्वे सहिताः शंकरेण तु ॥ द्रुष्टुं गंगेयमधिकं जम्भुः पुलिनसं
 स्थितम् ॥ ८७ ॥ ततो वृषभमारुह्य ययौ गिरिजया सह ॥ अन्यैः समेतो भगवान्सुरैर्द्रिदादिभिस्तथा ॥ ८८ ॥ तदा शंखाश्च भेर्यश्च नेदुरस्तूर्यार्णयने
 कशः ॥ ८९ ॥ तदानीमेव सर्वेशं वीरभद्रायो गणाः ॥ अन्वयुः केलिसंरब्धा नानावादित्रवादकाः ॥ वाद्यन्तश्च वाद्यानि ततानि वितानानि
 च ॥ ९० ॥ केचिन्तृत्यपरस्तत्र गायकाश्च तथा परे ॥ स्तावकाः स्तूयमानाश्च चक्रुस्ते गुणकीर्तनम् ॥ ९१ ॥ एवंविधास्ते सुरसिद्धयक्षा गंधर्व
 विद्याधरपन्नगा ह्यमी ॥ शिवेन सार्द्धं परिहृष्टचित्ता द्रुष्टुं ययुस्तं वरदं च शांकरिम् ॥ ९२ ॥ यावत्समीक्षयामासुर्गंगेयं शंकरोपमम् ॥ दृदृशुस्ते
 महत्तेजो व्याप्तमासीज्जगन्नयम् ॥ ९३ ॥ तत्तेजसावृतं बालं तत्तामीकरप्रभम् ॥ सुमुखं सुश्रिया युक्तं सुनसं सुरिभतेक्षणम् ॥ ९४ ॥ चारुप्रसन्न
 वदनं तथा सर्वांगसुंदरम् ॥ तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं गंगेयं प्रथितात्मकम् ॥ ९५ ॥ वंदिरे तदा बालं कुमारं सूर्यवर्चसम् ॥ प्रमथाश्च गणाः सर्वे वीर
 भद्रादयस्तथा ॥ ९६ ॥ परिवार्योपतस्थुस्ते वामदक्षिणभागतः ॥ तथा ब्रह्मा च विष्णुश्च इंद्रश्चापि सुरैर्वृतः ॥ ९७ ॥ ऋषयो यक्षगंधर्वाः परिवार्य

कुमारकम् ॥ दंडवत्पतिता भूमौ केचिच्च नतकंधराः ॥ ९८ ॥ प्रणमुः शिरसा चान्ये मत्वा स्वामिनमव्यथम् ॥ अवाह्यंत विचित्राणि वादित्राणि
 महोत्सवं ॥ एवमभ्युदये तरिमन्नुपयः शांतिमापठत् ॥ ९९ ॥ एतस्मिन्नंतरे यातः शंकरो गिरिजापतिः ॥ अवतीर्य वृषाच्छीघ्रं पार्वत्या सह
 सुव्रताः ॥ १०० ॥ पुत्रं निरैक्षत तदा जगदेकबंधुः प्रीत्या युतः परमया सह वै भवान्या ॥ स्नेहान्वितो भुजगभोगयुतो हि साक्षात्सर्वेश्वरः
 परिवृतः प्रमथेः प्रहृष्टः ॥ १०१ ॥ उपगुह्य गृहं तत्र पार्वती जातसंभ्रमा ॥ प्रस्तुतं पाययामास स्तनं स्नेहपरिप्लुता ॥ १०२ ॥ तदा नीराजितो
 देवैः सकलत्रैर्मुदान्वितैः ॥ जयशब्देन महता व्याप्तमासीन्नभस्तलम् ॥ १०३ ॥ ऋषयो ब्रह्मवोषेण गीतेनैव च गायकाः ॥ वार्धैश्च वादकश्चैव
 उपतस्थुः कुमारकम् ॥ १०४ ॥ स्वमंकमारोप्य तदा गिरिेशः कुमारकं तं प्रभया महाप्रभम् ॥ वभौ भवानीपतिरेव साक्षाच्छिड्या युतः
 पुत्रवतां वरिष्टः ॥ १०५ ॥ दंपती तौ तदा तत्र एकपथेन नंदतुः ॥ अभिपिच्यमान ऋषिभिरावृतः सुरसत्तमैः ॥ १०६ ॥ कुमारः क्रीडया
 मास उत्संगे शंकरस्य च ॥ कंठे स्थितं वासुकिं च पाणिभ्यां समपीडयत् ॥ १०७ ॥ मुखं प्रपीडयित्वाऽसौ पाणीनगणयत्तदा ॥ एकं त्रीणि
 दशाष्टौ च विपरीतक्रमेण च ॥ १०८ ॥ प्रहस्य भगवाज्छंभुस्त्वाच गिरिजां तदा ॥ १०९ ॥ मंदस्मितेन च तदा भगवान्महेशः प्राप्तो मुदं
 च परमां गिरिजासमेतः ॥ प्रेम्णा सगद्गगिरा जगदेकबंधुर्नांवाच किंचन तदा भुवनेकभर्ता ॥ ११० ॥ इति श्रीस्वकांदे महापुराण
 एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कार्तिकेयस्वामिकुमारोत्पत्तिवर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥
 ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ कुमारं स्वार्कमारोप्य उवाच जगदीश्वरः ॥ देवान्प्रति तदा रुद्रः सेंद्रान्भर्गः प्रतापवान् ॥ १ ॥ किं कार्यं कथ्यतां
 देवाः कुमारणाहुना मम ॥ तदोचुः सहिताः सर्वे देवं पशुपतिं प्रति ॥ २ ॥ तारकाद्रव्यमुत्पन्नं सर्वेषां जगतां विभो ॥ ज्ञाता त्वं जगतां
 स्वामी तस्माद्वाणं विधीयताम् ॥ ३ ॥ कुमारेण हतोऽद्यैव तारको भविता प्रभो ॥ तस्माद्द्वयैव यास्यामस्तारकं हंतुमुद्यताः ॥ ४ ॥ तथेति
 मत्वा सहसा निर्जगमुस्ते तदा सुराः ॥ कार्तिकेयं पुरस्कृत्य शंकरात्मजमेव हि ॥ ५ ॥ सर्वे मिलित्वा सहसा ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ॥
 देवानामुद्यमं श्रुत्वा तारकोऽपि महाबलः ॥ ६ ॥ सैन्येन महता चैव ययौ योद्धुं सुरान्प्रति ॥ देवैर्हृष्टं समायातं तारकस्य महद्बलम् ॥ ७ ॥
 तदा नभोगता वाणी हुवाच परिसांतव्य ताव ॥ शंकारं च पुरस्कृत्य सर्वे ध्रुवं प्रतिष्ठिताः ॥ ८ ॥ द्वैत्यान्विजित्य संग्रामे जयिनो हि भविष्यथ
 ॥ ९ ॥ वाचं तु खेचरी श्रुत्वा देवाः सर्वे समुत्सुकाः ॥ कुमारं च पुरस्कृत्य सर्वे ते गतसाध्वसाः ॥ १० ॥ शुद्धकामाः सुरा यावतावत्सर्वे समा

गताः ॥ वरणार्थं कुमारस्य सुता मृत्योर्दुरत्यया ॥ ११ ॥ ब्रह्मणा नोदिता पूर्वं तपः परममाश्रिता ॥ तपसा तेन महता कुमारं प्रति वै तदा ॥
 आगता दृहिता मृत्योः सेना नामैकसुंदरी ॥ १२ ॥ तां दृष्ट्वा तेऽब्रुवन्सर्वे देवं पशुपतिं प्रति ॥ एनं कुमारमुद्दिश्य आगता ह्यतिसुंदरी ॥ १३ ॥
 ब्रह्मणो वचनाच्चैव कुमारेण तदा वृता ॥ अथ सेनापतिर्जातः कुमारः शांकरिस्तदा ॥ १४ ॥ तदा शंखाश्च भेर्यश्च पटहानकगोमुखाः ॥ तथा
 दुंदुभयो नेदुर्मुदंगाश्च महारत्ननाः ॥ १५ ॥ तेन नादेन महता पूरितं च नभस्तलम् ॥ तदा गौरी च गंगा च कृतिका मातरस्तथा ॥ परस्परमर्थो
 चुरताः सुतो मम ममेति च ॥ १६ ॥ एवं विवादमापन्नाः सर्वास्ता मातृकादयः ॥ निवारिता नारदेन मौढ्यं मां कुरुतेति च ॥ १७ ॥ पार्वत्यां
 शंकराज्जातो देवकार्यार्थसिद्धये ॥ तूष्णीभूतास्तदा सर्वाः कृतिका मातृभिः सह ॥ १८ ॥ गुह्येनोक्तास्तदा सर्वाः ऋषिपत्न्यश्च कृतिकाः ॥ नक्ष
 त्राणि समाश्रित्य भवद्भिः स्थीयतां चिरम् ॥ १९ ॥ तथा मातृगणस्तेन स्वामिना स्थापितो दिवि ॥ मृत्योः कन्यां च संगृह्य कार्तिकेयस्त्वर
 न्वितः ॥ २० ॥ इंद्रं प्रोवाच भगवान्कुमारः शंकरात्मजः ॥ दिवं याहि सुरैः सार्द्धं राज्यं कुरु निरन्तरम् ॥ २१ ॥ इंद्रेणोक्तः कुमारो हि तारकेण
 प्रपीडितः ॥ स्वर्गाद्भिर्द्राविताः सर्वे वयं याता दिशो दश ॥ २२ ॥ किं पृच्छसि महाभाग अस्मान्पदपरिच्युतान् ॥ एवमुक्तस्तदा तेन वीजिणा
 शंकरात्मजः ॥ प्रहस्येन्द्रं प्रति तदा मा भेषीत्यभयं ददौ ॥ २३ ॥ यावत्कथयतस्तस्य शांकरेश्च महात्मनः ॥ कैलासं तु गते रुद्रे पार्वत्या प्रमथैः
 सह ॥ २४ ॥ आजगाम महादैत्यो दैत्यसेनाभिरावृतः ॥ रणदुंदुभयो नेदुस्तथा प्रलयभीषणाः ॥ २५ ॥ रणकर्कशतूर्याणि डिडिमान्यद्भुतानि
 च ॥ गोमुखाः खरशृंगाणि काहलान्येव शूरिशः ॥ २६ ॥ बाह्यभेदा अवाद्यंत तस्मिन्दैत्यसमागमे ॥ गर्जमानास्तदा वीरास्तारकेण सहैव तु ॥
 ॥ २७ ॥ उवाच नारदो वाक्यं तारकं देवकण्ठकम् ॥ २८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पुरा देवैः कृतो यत्नो वधार्थं नात्र संशयः ॥ तवैव चासु
 रश्रेष्ठ मयोक्तं नान्यथा भवेत् ॥ २९ ॥ कुमारोऽयं च शर्वस्य तवार्थं चोपपादितः ॥ एवं ज्ञात्वा महाबाहो कुरु यत्नं समाहितः ॥ ३० ॥ नार
 दोक्तं निशम्याथ तारकः प्रहसन्निव ॥ उवाच वाक्यं मेधावी गच्छ त्वं च पुरंदरम् ॥ ३१ ॥ मम वाक्यं महर्षे त्वं वद शीघ्रं यथातथम् ॥ कुमारं च
 पुरस्कृत्य मया योद्धुं त्वमिच्छसि ॥ ३२ ॥ मूढभावं समाश्रित्य कर्तुमिच्छसि नान्यथा ॥ मनुष्यमेकमाश्रित्य मुञ्चुद्दान्द्वयमेव च ॥
 ॥ ३३ ॥ तत्प्रभावंऽपरावत्यां स्थितोऽसि त्वं न चान्यथा ॥ कौमारं बलमाश्रित्य तिष्ठसे त्वं ममाग्रतः ॥ ३४ ॥ त्वां हनिष्याम्यहं
 मन्द लोकपालैः सहैव हि ॥ एवं कथय देवेन्द्रं देवर्षे नान्यथा वद ॥ ३५ ॥ तथेति मत्वा भगवान्स नारदो ययौ सुराब्जकपुरोगमांश्च ॥ आचष्ट

सर्वं ह्यसुरेन्द्रभाषितं सहोपहासं मतिमांस्तथैव ॥३६॥ ॥ नारद उवाच ॥ भवद्भिः श्रूयतां देवा वचनं मम नान्यथा ॥ तारकेण यदुक्तं च सानुगे
 नावधायताम् ॥३७॥ ॥ तारक उवाच ॥ त्वां हनिष्यामि रे मूढ नान्यथा मम भाषितम् ॥ ३८ ॥ मुचुकुन्दं समासाद्य लोकपालैश्च पूजितः ॥
 न त्वया भीरुणा योस्त्ये देवो भूत्वा नराश्रितः ॥ ३९ ॥ तस्य वाक्यं निशम्योद्युः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ कुमारं च पुरस्कृत्य नारदं चापिस्त
 मम् ॥ ४० ॥ जानासि त्वं हि देवर्षे कुमारस्य बलबलम् ॥ अज्ञो भूत्वा कथं वाक्यमुक्तं तस्य ममाश्रितः ॥ ४१ ॥ प्रहस्य नारदो वाक्यमुवाच
 तस्य सन्निधौ ॥ अहमप्युपहासं च वाक्यं तारकमुक्तवान् ॥ ४२ ॥ जानीध्वममराः सर्वे कुमारं जयिनं सुराः ॥ भविष्यत्यत्र मे वाक्यं नात्र कार्या
 विचारणा ॥ ४३ ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा सर्वे देवा मुदन्विताः ॥ ऐकपद्येन चोत्सृष्ट्योद्धुकामाश्च तारकम् ॥ ४४ ॥ कुमारं गजमारोप्य देवेन्द्रो
 ह्यश्रगोऽभवत् ॥ सुरसैन्येन महता लोकपालैः समावृतः ॥ ४५ ॥ तदा हुन्दुभयो नेदुर्भेरीतूर्याण्यनेकशः ॥ वीणावेणुमुदंगानि तथा गन्धर्वनि
 स्वनाः ॥ ४६ ॥ गजं दत्त्वा महेंद्राय कुमारो यानमारुहत् ॥ अनेकरत्नसंवीतं नानाश्वर्यसमन्वितम् ॥ विचित्रचित्रं सुमहत्तथाश्वर्यसमन्वितम् ॥
 ॥ ४७ ॥ विमानमारुह्य तदा महायथाः स शांकरिः सर्वगणैरुपेतः ॥ श्रिया समेतः परया बभौ महान्स वीज्यमानश्चमरैर्महाप्रभैः ॥ ४८ ॥ प्राचे
 तसं ह्यर्धं महामणिप्रभं रत्नैरुपेतं बहुभिर्विराजितम् ॥ धृतं तदा तेन कुमारसूहृदिनि चन्द्रेण चान्द्रैः किरणैः सुशोभितम् ॥ ४९ ॥ संमीलितारस्तदा
 सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ बलैः स्वैः स्वैः परिक्रान्ता योद्धुकामा महाबलाः ॥ ५० ॥ यमोऽपि स्वगणैः सार्द्धं मरुद्भिश्च सदागतिः ॥ पार्थोभिर्वरु
 णस्तत्र कुबेरो गुह्यकैः सह ॥ ईशोऽपि प्रमथैः सार्द्धं नैर्ऋतो व्याधिभिः सह ॥ ५१ ॥ एवं तेऽष्टौ लोकपा योद्धुकामाः सर्वे मिलित्वा तारकं हंतु
 मेव ॥ पुरस्कृत्वा शांकरं विश्ववंधं सेनापतिं चात्मविदां वरिष्ठम् ॥ ५२ ॥ एवं ते योद्धुकामा हि अवतेरुश्च भूतलम् ॥ अंतर्वेद्यां स्थिताः सर्वे गंगा
 यमुनमध्यगाः ॥ ५३ ॥ पातालान् च समायातारस्तारकस्योपजीविनः ॥ चेरंगबलोपेता हन्तुकामाः सुराज्जणे ॥ ५४ ॥ तारको हि समायातो विमा
 नेन विराजितः ॥ ह्यत्रेण च महतेजा धियमाणेन सूहृदिनि ॥ ५५ ॥ चामरैर्वीज्यमानो हि शुशुभे दैत्यराद् स्वयम् ॥ ५६ ॥ एवं देवाश्च दैत्याश्च
 अंतर्वेद्यां स्थितारस्तदा ॥ सैन्येन महता तत्र व्यूहान्कृत्वा पृथक्पृथक् ॥ ५७ ॥ गजान्कृत्वा होकतश्च हयांश्च विविधांस्तथा ॥ स्पंदनानि विचित्राणि
 नानारत्नयुतानि च ॥५८॥ पदाता बहवस्तत्र शक्तिशूलपरश्वधैः ॥ खड्गतोमरनाराचैः पाशमुद्गरशोभिताः ॥५९॥ ते सेने सुरदैत्यानां शुशुभाते पर

स्परम् ॥ हंतुकामारस्तदा ते वै स्तूयमानाश्च बन्धुभिः ॥ ६० ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखंडे
 शिवशास्त्रे देवैः सह तारकासुरस्य संग्रामे देवदैत्यसेनासंनाहवर्णनंनामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ७१ ॥ लोमशा उवाच ॥ उभे सेने तदा
 तेषां सुराणां चामरद्विषाम् ॥ अनेकाश्वर्यसंवीते चतुरंगबलान्विते ॥ विरेजतुस्तदान्योऽन्यं गर्जतो वांबुदागमे ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र बलमानाः
 परस्परम् ॥ देवासुरारस्तदा सर्वे युयुश्च महाबलाः ॥ २ ॥ युद्धं सुतुमुलं ह्यासीदेवदैत्यसमाकुलम् ॥ रुण्डमुण्डांकितं सर्वं क्षणेन समपद्यत ॥ ३ ॥ भूमौ
 निपतितस्तत्र शतशोऽथ सहस्रशः ॥ केषांचिद्ब्राह्मवश्विद्वजाः खड्गपातैः सुदारुणैः ॥ ४ ॥ मुचुकुंदो हि बलवांश्लैलोक्येऽभितविक्रमः ॥ ५ ॥ तारको हि
 तदा तेन मुचुकुंदेन धीमता ॥ खड्गेन चाहतस्तत्र सर्वप्राणेन वक्षसि ॥ प्रसह्य तत्प्रहारं च प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥ किं रे मूढ त्वया चाद्य कृत
 मस्ति बलादिदम् ॥ न त्वया योद्धुमिच्छामि मातृप्रेणैव लज्जया ॥ ७ ॥ तारकस्य वचः श्रुत्वा मुचुकुंदोऽभ्यभाषत ॥ मया हतोऽसि दैत्येन्द्र नान्यो
 भवितुमर्हसि ॥ ८ ॥ इदं मे खड्गसंपातं न त्वं तिष्ठसि चाप्रतः ॥ त्वां हन्मि पश्य मे शौर्यं दैत्यराज स्थिरो भव ॥ ९ ॥ एवमुक्त्वा तदा वीरो
 मुचुकुंदो महाबलः ॥ यावज्जयान खड्गेन तावच्छक्त्या समाहतः ॥ मांथातुस्तनयस्तत्र पपात रणमंडले ॥ १० ॥ पतितस्तक्षणदेव चोत्थितः
 परवीरहा ॥ ११ ॥ स सज्जमानोतिमहाबलो वै हंतुं तदा दैत्यपतिं च तारकम् ॥ ब्रह्मास्त्रमुद्यम्य धनुर्गृहीत्वा मांथातृपुत्रो भुवनैकजोता ॥ १२ ॥
 स तारकं योद्धुकामस्तरस्वी रूषान्वितोऽफुल्लविलोचनो महान् ॥ स नारदो ब्रह्मसुतो बभाषे तदा नवीरं मुचुकुंदमेवम् ॥ १३ ॥ न तारको हन्यते
 मातृप्रेण तस्मादेतन्मा विमोचीमहास्त्रम् ॥ १४ ॥ निशम्य वचनं तस्य देवर्षेर्नारदस्य च ॥ मुचुकुंद उवाचेदं भविता कोऽस्य मारकः ॥ १५ ॥
 तदेवाच महतेजा नारदो दिव्यदर्शनः ॥ एनं हंता कुमारश्च कुमारोऽयं शिवात्मजः ॥ १६ ॥ तस्माद्ब्रवद्भिः स्थातव्यमैकपदेन युध्यताम् ॥ तिष्ठ त्वं
 चायतो भ्रूत्वा मुचुकुंदं महामत ॥ १७ ॥ निशम्य वाक्यं च मनोहरं शुभं ह्युदीरितं तेन महाप्रभेण ॥ सर्वे सुराः शांतिपरा बभूवुस्तनेनैव साकं नृवरं
 यन्ताम् ॥ १८ ॥ ततो दुंदुभयो नेदुः शंखाश्च कृतनिश्चयाः ॥ ताडिता विविधैर्बाह्वैः सुरासुरसमन्वितैः ॥ १९ ॥ जगर्जुरसुरारस्तत्र देवान्प्रति कृतो
 व्यमाः ॥ शिवकोपोद्भ्रवो वीरो वीरभद्रो रूषान्वितः ॥ २० ॥ गणैर्बहुभिरासाद्य तारकं च महाबलम् ॥ मुचुकुंदं पृथतः कृत्वा तथैव च सुरानपि ॥ २१ ॥
 तदा ते प्रमथाः सर्वे पुरस्कृत्य कुमारकम् ॥ युयुधुः संयुगे तत्र वीरभद्रादयो गणाः ॥ २२ ॥ विश्रुल्लैर्ऋषिभिः पार्ष्णैः खड्गैः परशुपद्भिः ॥ निजह्युः

समरन्वोन्यं सुरासुरविमर्दने ॥ २३ ॥ तारको वीरभद्रेण त्रिशूलेन हतो भुशम् ॥ पपात सहसा तत्र क्षणं सूर्ध्वपरिप्लुतः ॥ २४ ॥ उत्थाय च
सुहृत्तत्र तारको दैत्यपुंगवः ॥ लब्धसंज्ञो बलाविष्टो वीरभद्रं जंघान च ॥ २५ ॥ स शक्तिं च महतेजा वीरभद्रो हि तारकम् ॥ त्रिशूलेन च वीरेण
शिवस्यानुचरो बली ॥ २६ ॥ एवं संयुध्यमानौ तौ जगत्तश्चेत्तररम् ॥ इंद्रदुर्धं सुतमुलं तयोर्जातं महात्मनोः ॥ २७ ॥ सुरास्तत्रैव समरे प्रेक्षका
ह्यभवंस्तदा ॥ तयोर्भरीमुद्गणाश्च पटहानकगोमुखाः ॥ २८ ॥ तथा डमरुनादेन व्याप्तमासीजगन्नयम् ॥ तेन बोधेण महता युध्यमानौ महा
बलौ ॥ २९ ॥ शुशुभतेऽतिसंरन्ध्रौ प्रहारेर्जैर्जरीकृतौ ॥ अन्योन्यमभिसंरन्ध्रौ तौ बुधांगारकाविव ॥ ३० ॥ नारदेन तदा ख्यातो वीरभद्रस्य
तद्ग्रहः ॥ न रोचते च तद्वाक्यं वीरभद्रस्य वै तदा ॥ ३१ ॥ नारदेन यदुक्तं हि तारकस्य वधं प्रति ॥ यथा रुद्रस्तथा सोऽपि वीरभद्रो महाबलः ॥
॥ ३२ ॥ एवं प्रयुध्यमानौ तौ जगत्तश्चेत्तररम् ॥ अन्योन्यं स्पर्द्धमानौ तौ गर्जतौ सिंहयोरिव ॥ ३३ ॥ एवं तदा तौ भुवि युध्यमानौ महात्मना
ज्ञानवतां वरेण ॥ स वीरभद्रो हि तदा निवारितो वाक्यैरनेकैरथ नारदेन ॥ ३४ ॥ तथा निशाम्य तद्वाक्यं नारदस्य सुखोद्भूतम् ॥ वीरभद्रो रुषाविष्टो
नारदं प्रत्युवाच ह ॥ ३५ ॥ तारकं च वधिष्यामि पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥ आनयति च ये वीराः स्वामिनं रणसंसदि ॥ ते पाणिनो ह्यधर्मिष्ठा विमुश्रुति
रणं गताः ॥ ३६ ॥ भीरवस्ते तु विज्ञेयान वाच्यास्ते कदाचन ॥ त्वं न जानासि देवर्षे योधानां च प्रतिक्रियाम् ॥ ३७ ॥ मृत्युं च पुष्टतः कृत्वा रणभूमौ
गतव्यथाः ॥ शस्त्राशस्त्रैर्भिन्नगान्धाः प्रशस्ता नात्र संशयः ॥ ३८ ॥ इत्युक्त्वा चावदद्देवान् वीरभद्रो महाबलः ॥ शृण्वंतु मम वाक्यानि देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥
॥ ३९ ॥ अतारकां महीं चाद्य करिष्ये नात्र संशयः ॥ ४० ॥ अथ त्रिशूलमादाय तारकेण युयोध सः ॥ वृषाखडैरनेकैश्च त्रिशूलवरधारिभिः ॥ ४१ ॥
कपर्दिनो वृषांकाश्च गणास्तेतिप्रहारिणः ॥ वीरभद्रं पुरस्कृत्य वीरभद्रपराक्रमाः ॥ ४२ ॥ त्रिशूलधारिणः सर्वे सर्वे सर्पान्गभूषणाः ॥ सचंद्रशेखराः
सर्वे जटाजूटविभूषिताः ॥ ४३ ॥ नीलकण्ठा दशशुजाः पञ्चक्रास्त्रिलोचनाः ॥ छत्रचामरसंवीताः सर्वे तेऽत्युग्रबाहवः ॥ ४४ ॥ वीरभद्रं पुरस्कृत्य
सर्वे हरपराक्रमाः ॥ युयुधुस्ते तदा दैत्यास्तारकासुरजीविनः ॥ ४५ ॥ पुनःपुनस्तैश्च तदा बभूवुर्गणैर्जितारस्ते ह्यसुराः पराङ्मुखाः ॥ बभूव तेषां च
तदातिसंगरो महाभयो दैत्यवरैस्तदानीम् ॥ ४६ ॥ अमुष्यमाणाः परमास्त्रकोविदैस्ततो गणास्ते जयिनो बभूवुः ॥ गणैर्जितास्ते ह्यसुराः पराभवं
तं तारकं ते व्यथिताः शशंसुः ॥ ४७ ॥ विनाम्य चापं हि तथा च तारकः स योद्धुकामः प्रविवेश सेनाम् ॥ यथा ह्यधो वै प्रविवेश सागरं तथा
ह्यसौ दैत्यवरो महात्मा ॥ ४८ ॥ गणैः समेतो युयुधे तदानीं स वीरभद्रो हि महाबलश्च ॥ सर्वान्सुरांश्चंद्रमुखान्महाबलस्तथा गणान्यक्षपिशाचयुद्ध

कानं ॥ स दैत्ययोऽतिरुषं प्रविष्टः संमर्दयामास महाबलो हि ॥ ४९ ॥ ततः समभवदुद्धं देवदानवसंकुलम् ॥ देवदानवयक्षाणां सन्निपातकरं महत्
 ॥ ५० ॥ तथा वृषा गर्जमाना अश्वश्चक्षुश्च सादिभिः ॥ रथिभिश्च रथाञ्जघ्नः कुंजरान्सादिभिः सह ॥ ५१ ॥ वृषारूढैः सरथैस्ते च सर्वे निष्पा-
 टिता ह्यसुराः पोथिताश्च ॥ ५२ ॥ क्षयं प्रणीता बहवस्तदानीं पेतुः पृथिव्यां निहताश्च केचित् ॥ केचित्प्रविष्टा हि रसातलं च पलायमाना बहव
 स्तथैव ॥ ५३ ॥ केचिच्च शरणं प्राप्ता रुद्राचरकिंकरान् ॥ एवं नष्टं तदा सैन्यं विलोक्यासुरपालकः ॥ तारको हि रूपाविष्टो हंतुं देवगणान्ययौ ॥
 ॥ ५४ ॥ भुजानामयुतं कृत्वा दैत्यराजो हि तारकः ॥ आरूढ्य सिंहं सहसा घातयामास तान्रणे ॥ ५५ ॥ दंशितेन च सिंहेन वृषाः केचिद्द्वारिताः ॥
 तथैव तारकेणैव घातिता बहवो गणाः ॥ ५६ ॥ एवं कृतं तदा तेन तारकेण महात्मना ॥ सर्वेषामेव देवानामशक्यस्तारको महान् ॥ ५७ ॥
 जातस्तदा महाबाहुर्बैलोक्यक्षयकारकः ॥ तारकस्यानुगा दैत्या अजेया बलवतराः ॥ ५८ ॥ महाहृदा दंशिताश्च करालस्ते प्रहारिणः ॥ तै-
 राहता गणाः सर्वे सिंहैश्च वृषभा हताः ॥ ५९ ॥ एवं निहन्यमाना वै गणास्ते रणमण्डले ॥ प्रहस्य विष्णुः प्रोवाच कुमारं शिवबल्लभम् ॥ ६० ॥
 ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ नान्यो हंतास्य पापस्य त्वाद्दिना कृत्तिकासुत ॥ तस्मान्त्वया हि कर्तव्यं वचनं च महाशुज ॥ ६१ ॥ तारकस्य वधा-
 र्थाय उत्पन्नोऽसि शिवात्मज ॥ तस्मात्त्वयैव कर्तव्यं निधनं तारकस्य च ॥ ६२ ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्कृद्धः पार्वतीनन्दनो महान् ॥ उवाच प्रहस-
 न्वाक्यं विष्णुं प्रति यथोचितम् ॥ ६३ ॥ मया निरीक्ष्यते सभ्यविचित्रुद्धं महात्मनाम् ॥ अनभिज्ञोऽस्यहं विष्णो कार्याकार्यविचारणे ॥ ६४ ॥
 केऽस्मदीयाः परे चैव न जानामि कथंचन ॥ किमर्थं शुध्यमाना वै परस्परवधे स्थिताः ॥ ६५ ॥ कुमारस्य वचः श्रुत्वा नारदो वाक्यमब्रवीत्
 ॥ ६६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कुमारोऽसि महाबाहो शंकरस्यांशसंभवः ॥ त्वं जाता जगतां स्वामी देवानां च परा गतिः ॥ ६७ ॥
 तारकेण पुरा वीर तपस्तप्तं सुदारुणम् ॥ येनैव विजिता देवा येन स्वर्गस्तथा जितः ॥ ६८ ॥ तपसा तेन चोत्प्रेण अजेयत्वमवाप्त-
 वान् ॥ अनेनापि जितश्चेद्वो लोकपालस्तथैव च ॥ ६९ ॥ त्रैलोक्यं च जितं सर्वं ह्यनेनैव दुरात्मना ॥ तस्मात्त्वया निहंतव्य-
 स्तारकः पापपूरुषः ॥ ७० ॥ सर्वेषां शं विधातव्यं त्वया नाथेन चाद्य वै ॥ नारदस्य वचः श्रुत्वा कुमारः प्रहसन्महान् ॥ विमाना-
 दवतीर्याथ पदातिः परमोऽभवत् ॥ ७१ ॥ पद्भ्यां तदासौ परिधावमानः शिवात्मजोयं च कुमाररूपी ॥ करे समादाय महाप्रभावां शान्तिं
 महोल्कामिव दीप्तिशुक्लाम् ॥ ७२ ॥ दृष्ट्वा तमाथांतमतीव चंडमव्यक्तरूपं बलिनां वरिष्ठम् ॥ दैत्यो बभाषे सुरसत्तमानामसौ कुमारो द्विषतं

निहंता ॥ ७३ ॥ अनेन सार्द्धं ह्यहमेव वीरो योत्स्यामि सर्वानहमेव वीरान् ॥ गणांश्च सर्वानपि वातयामि महेश्वरं ह्येकपालांश्च सद्यः ॥
॥ ७४ ॥ इत्येवमुक्त्वा सततं महाबलः कुमारमुद्दिश्य यथौ च योद्धुम् ॥ जग्राह शक्तिं परमाद्भुतां च स तारको वाक्यमिदं बभाषे ॥ ७५ ॥
॥ तारक उवाच ॥ ॥ कुमारो भेद्यतश्चाद्य भवद्भिश्च कथं कृतः ॥ यूयं गतत्रपा देवा येषां राजा पुरंदरः ॥ ७६ ॥ पुरा येन कृतं कर्म
विदितं सर्वमेव तत् ॥ प्रसुप्ताश्चादृता गर्भे जठरस्था निपातिताः ॥ ७७ ॥ कश्यपस्यात्मजेनैव बहुरूपा हतोऽसुरः ॥ नमुचिश्च हतो वीरो
बुजश्चैव तथा हतः ॥ ७८ ॥ कुमारं हंतुकामोसौ देवेंद्रो बलघातकः ॥ कुमारोऽयं मया देवा वातितोद्य न संशयः ॥ ७९ ॥ पुरा हतारत्नव्या विप्रा
दक्षयज्ञे ह्यनेकशः ॥ तत्कर्मणः फलं चाद्य वीरभद्र महामते ॥ दर्शयिष्यामि ते वीर रणे रणविशारद ॥ ८० ॥ इत्येवमुक्त्वा स तदा महात्मा दैत्या
धिपां वीरवरः स एकः ॥ जग्राह शक्तिं परमाद्भुतां च स तारको बुद्धविदां वरिष्ठः ॥ ८१ ॥ इति परमस्याभिभूतो दितितनयः परीवृतोऽसुरेंद्रैः ॥ युधि
मतिमकरोत्तदा निहंतुं समरविजयी स तारको बलीयान् ॥ ८२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
केदारखण्डे शिवशास्त्रे सुरतारकासुरसंग्रामवर्णनार्थैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ७४ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ बलमानं तमायातं तारका
सुरमोजसा ॥ आजवान च वज्रेण इंद्रो मतिमतां वरः ॥ १ ॥ तेन वज्रप्रहारेण तारको विह्वलीकृतः ॥ पतितोऽपि समुत्थाय शक्त्या तं प्राहरद्वि
पम् ॥ २ ॥ पुरंदरं गजस्थं हि अपातयत भूतले ॥ हाहाकारो महानासीत्पतिते च पुरंदरे ॥ ३ ॥ तारकेणापि तत्रैव यत्कृतं तच्छृणु प्रभो ॥ पतितं
च पदाक्रम्य हस्ताद्भ्रं प्रणह्य च ॥ ४ ॥ हतं देवेंद्रमालोक्य तारको रिपुसूदनः ॥ वज्रघातेन महताऽत्ताडयत्तु पुरंदरम् ॥ ५ ॥ त्रिशूलमुद्यम्य
महाबलस्तदा स वीरभद्रो रुपितः पुरंदरम् ॥ संरक्षमाणो हि जवान तारकं शूलेन दैत्यं च महाप्रभेण ॥ ६ ॥ शूलप्रहारभिहतो निपपात महीतले ॥
पतितोऽपि महतेजास्तारकः पुनरुत्थितः ॥ ७ ॥ जवान परया शक्त्या वीरभद्रं तदेरसि ॥ वीरभद्रोऽपि पतितः शक्तिघातेन तस्य वै ॥ ८ ॥
सगणाश्चैव देवाश्च गंधर्वोऽरगराक्षसाः ॥ हाहाकारेण महता चुक्रुशुश्च पुनःपुनः ॥ ९ ॥ तदोत्थितः सहसा महाबलः स वीरभद्रो द्विपतां निहंता ॥
त्रिशूलमुद्यम्य तडित्प्रकाशं जाड्वलयमानं प्रभया निरंतरम् ॥ स्वरोचिषा भासितदिवितानं स्रुद्युर्बिंबागुन्धुडुमण्डलाभम् ॥ १० ॥ त्रिशूलेन तदा
यावद्धतुकामो महाबलः ॥ निवारितः कुमारेण भावधीस्त्वं महामते ॥ ११ ॥ जगर्जं च महतेजाः कार्तिकेयो महाबलः ॥ १२ ॥ तदा जयत्यभिहितो
भूतैराकाशसंस्थितैः ॥ शक्त्या परमया वीरस्तारकं हंतुमुद्यतः ॥ १३ ॥ तारकस्य कुमारस्य संग्रामस्तत्र दुःसहः ॥ जातस्ततो महावीरः सर्वभूतभयं

करः ॥ १४ ॥ शक्तिहस्तौ च तौ वीरौ युधुधाते परस्परम् ॥ शक्तिभ्यां भिन्नहस्तौ तौ महासाहससंयुतौ ॥ १५ ॥ परस्परं वंचयंतौ सिंहाविव महाबलौ ॥
 वैतालिकीं समाश्रित्य तथा वै खेचरीं गतिम् ॥ १६ ॥ पार्वतं मतमाश्रित्य शक्त्या शक्तिं निजघ्नतुः ॥ एभिर्मतैर्महावीरौ चक्रतुर्धुद्रमुत्तमम् ॥ १७ ॥
 अन्योन्यसाधकौ भूत्वा महाबलपरक्रमौ ॥ जघ्नतुः शक्तिधाराभी रणे रणविशारदौ ॥ १८ ॥ सूर्ध्वि कण्ठे तथा बाह्वोर्जात्रोश्चैव कटीतटे ॥ वक्ष
 स्युरसि पृष्ठे च चिच्छिदतुः परस्परम् ॥ १९ ॥ तदा तौ युध्यमानौ च हतुकामौ महाबलौ ॥ प्रेक्षका ह्यभवनसर्वे देवगन्धर्वगुह्यकाः ॥ २० ॥
 ऊचुः परस्परं सर्वे कोऽस्मिन्नुद्धे विजेष्यते ॥ तदा नभोगता वाणी उवाच परिसांख्य वै ॥ २१ ॥ तारकं हि सुराश्चाद्य कुमारोऽयं हनिष्यति ॥
 मा शोच्यतां सुराः सर्वैः सुखेन स्थीयतां दिवि ॥ २२ ॥ श्रुत्वा तदा तां गगने समीरितां तदैव वाचं प्रमथैः परीतः ॥ कुमारकस्तं प्रति हंतुकामो
 दैत्याधिपं तारकमुग्रहृत्पम् ॥ २३ ॥ शक्त्या तथा महाबाहुराजधान स्तनांतरे ॥ तारकं ह्यसुरश्रेष्ठं कुमारो बलवत्तरः ॥ २४ ॥ तं प्रहारमना
 हृत्य तारको दैत्यपुंगवः ॥ कुमारं चाऽपि संक्रुद्धः स्वशक्त्या चाजधान वै ॥ २५ ॥ तेन शक्तिप्रहारेण शांकरिसूर्च्छितोऽभवत् ॥ सुहृताञ्चित
 नां प्राप्तः स्तूयमानो महर्षिभिः ॥ २६ ॥ यथा सिंहो मद्गोन्मत्तो हंतुकामस्तथैव च ॥ कुमारस्तारकं दैत्यमाजधान प्रतापवान् ॥ २७ ॥ एवं पर
 स्परैव कुमारश्चैव तारकः ॥ युधुधातेऽतिसंरब्धौ शक्तिशुद्धपरायणौ ॥ २८ ॥ अभ्यासपरमावास्तामन्योन्यविजिगीषया ॥ तथा तौ युध्यमानौ
 च चित्ररूपौ तपस्विनौ ॥ २९ ॥ धाराभिश्च अणीभिश्च सुप्रयुक्तौ च जघ्नतुः ॥ अवलोकपराः सर्वे देवगन्धर्वकिन्नराः ॥ ३० ॥ विस्मयं परमं
 प्राप्ता नोचुः किंचन तस्य वै ॥ न ववौ च तदा वायुर्निष्प्रभोऽद्भुद्विवाकरः ॥ ३१ ॥ हिमालयोऽथ मेरुश्च श्वेतकूटश्च दंडुरः ॥ मलयोऽथ महाशैलौ
 मैनाको विंध्यपर्वतः ॥ ३२ ॥ एते चान्ये च बहवः पर्वताश्च महाप्रभाः ॥ स्नेहाद्दितास्तदाजग्मुः कुमारं च परीप्सवः ॥ ३३ ॥ ततः स दृष्ट्वा
 तथैवास्तगिरिर्महान् ॥ ३४ ॥ एते चान्ये च बहवः पर्वताश्च महाप्रभाः ॥ स्नेहाद्दितास्तदाजग्मुः कुमारं च परीप्सवः ॥ ३५ ॥ ततः स दृष्ट्वा
 तान्सर्वान्भयभीतांश्च शांकरिः ॥ पर्वतान्गिरिजपुत्रो बभाषे प्रतिबोधयन् ॥ ३६ ॥ ॥ कुमार उवाच ॥ ॥ मा खिद्यत महाभागा मा चिंता क्रियतां
 नगाः ॥ यातयान्मद्य पापिष्ठं सर्वेषामिह पश्यताम् ॥ ३७ ॥ एवं समाश्वास्य तदा मनस्वी तान्पर्वतान्देवगणैः समेतान् ॥ प्रणम्य शंभुं मनसा
 हरिप्रियः स्वां मातरं चैव नतः कुमारः ॥ ३८ ॥ कार्तिकेयस्ततः शक्त्या निचकर्त रिपोः शिरः ॥ तच्छिरो निपपातोऽर्घ्यां तारकस्य च तत्क्ष
 णात् ॥ एवं स जयमापदे कार्तिकेयो महाप्रभुः ॥ ३९ ॥ दृढशुस्तं सुरगणा ऋषयो गुह्यकाः खगाः ॥ किन्नराश्चारणाः सर्पास्तथा चैवाप्सरो

गणाः ॥ ४० ॥ हर्षेण महताविष्टारत्तुष्टुस्तं कुमारकम् ॥ विद्याधर्यश्च ननुतुर्गायिकाश्च जगुस्तदा ॥ ४१ ॥ एवं विजयवापनं दृष्ट्वा सर्वे मुदा भुताः ॥
ततो हर्षात्समागम्य स्वांकमारोप्य चात्मजम् ॥ ४२ ॥ परिष्वज्य तु गाढेन गिरिजापि तुतोष वै ॥ स्वोत्सर्गे च समारोप्य कुमारं सूर्यवर्चसम् ॥
॥ ४३ ॥ लालयामास तन्वंगी पार्वती रुचिरेक्षणा ॥ ऋषिभिः सङ्कृतः शंभुः पार्वत्या सहितस्तदा ॥ ४४ ॥ आर्षात्सन्गता साध्वी
शुशुभे मितभाषिणी ॥ संस्तूयमाना मुनिभिः सिद्धचारणपद्मैः ॥ ४५ ॥ नीराजिता तदा देवैः पार्वती शंभुना सह ॥ कुमारेण सहै
वाथ शोभमाना तदा सती ॥ ४६ ॥ हिमालयस्तदागत्य पुत्रैश्च परिवारितः ॥ मेवाधैः पर्वतैश्चैव स्तूयमानः परोऽभवत् ॥ ४७ ॥ तदा देव
गणाः सर्वे इन्द्राद्या ऋषिभिः सह ॥ पुष्पवर्षेण महता कवर्षुर्मितस्तुतिम् ॥ कुमारमथतः कृत्वा नीराजनपरा बभुः ॥ ४८ ॥ गीतवादित्रयो
पेण ब्रह्मवोषेण भूयसा ॥ संस्तूयमानो विविधैः सूक्तैर्वेदविदां करैः ॥ ४९ ॥ कुमारविजयं नाम चारित्रं परमाद्भुतम् ॥ सर्वपापहरं दिव्यं
सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ ५० ॥ ये कीर्तयन्ति शुचयोऽमितभाष्ययुक्ताश्चानन्त्यरूपमजरामरादधानाः ॥ कौमारविक्रममहात्म्यमुदारभ्रतदा
नन्ददायकमनोर्थकरं नृणां हि ॥ ५१ ॥ यः पठेच्छृणुयाद्रापि कुमारस्य महात्मनः ॥ चरितं तारकाख्यं च सर्वपापैः समुच्यते ॥ ५२ ॥ इति
श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे तारकासुरवधपूर्वकं स्वामिकार्तिकेयविजयोत्सववर्णनं
नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ ॥ हत्वा तं तारकं संख्ये कुमारेण महात्मना ॥ किं कृतं सुमहद्विप्र तत्सर्वं बलुमहसि ॥ १ ॥
कुमारो ह्यपरः शंभुर्येन सर्वमिदं ततम् ॥ तपसा तोषितः शंभुर्ददाति परमं पदम् ॥ २ ॥ कुमारो दर्शनात्सद्यः सफलो हि नृणां सदा ॥ ये
पापिनो ह्यधर्मिभ्यः शपचा अपि लोमश ॥ दर्शनाद्भूतपापास्ते भवंत्येव न संशयः ॥ ३ ॥ शौनकस्य वचः श्रुत्वा उवाच चरितं तदा ॥ व्यास
शिष्यो महाप्राज्ञः कुमारस्य महात्मनः ॥ ४ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ हत्वा तं तारकं सख्ये देवानामजयं ततः ॥ अयध्मं च द्विजश्रेष्ठाः
कुमारो जयमाप्तवान् ॥ ५ ॥ महिमा हि कुमारस्य सर्वशास्त्रेषु कथ्यते ॥ वेदैश्च स्वागमैश्चापि पुराणैश्च तथैव च ॥ ६ ॥ तथोपनिषदैश्चैव मीमांसाद्वि
त्येन तु ॥ एवंभूतः कुमारोयमशक्यो वर्णितुं द्विजाः ॥ ७ ॥ यो हि दर्शनमात्रेण पुनाति सकलं जगत् ॥ ज्ञातारं भुवनरम्यारम्य निशम्य पितराद्
स्वयम् ॥ ८ ॥ ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य विष्णुं चैव सवासवम् ॥ स ययौ त्वरितेनैव शंकरं लोकशंकरम् ॥ तुष्टव प्रयतो भूत्वा दक्षिणाशापतिः
स्वयम् ॥ ९ ॥ नमो भर्गाय देवाय देवानां पतये नमः ॥ मृत्युञ्जयाय रुद्राय ईशानाय कपर्दिने ॥ १० ॥ नीलकण्ठाय शर्वाय व्योमावयव

रूपिणे ॥ कालाय कालनाथाय कालरूपाय वै नमः ॥ ११ ॥ यमेन स्तूयमानो हि उवाच प्रसुरीश्वरः ॥ किमर्थमागतोऽसि त्वं तत्सर्वं कथय
 स्व नः ॥ १२ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ श्रूयतां देवदेवेश वाक्यं वाक्यविशारद ॥ तपसा परमेणैव त्वष्टिं प्राप्नोसि शंकर ॥ १३ ॥ कर्मणा
 परमेणैव ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ त्वष्टिमिति न संदेहो वराणां हि सदा प्रभुः ॥ १४ ॥ तथा विष्णुर्हि भगवान्बेदेव्यः सनातनः ॥ यज्ञैरनेकैः संतुष्ट
 उपवासव्रतैस्तथा ॥ १५ ॥ ददाति केवलं भावं येन कैवल्यमाप्नुयुः ॥ नराः सर्वे मम मतं नान्यथा हि वचो मम ॥ १६ ॥ ददाति तृष्टो वै भोगं
 तथा स्वर्गादिसंपदः ॥ सूर्यो नमस्त्ययाऽऽरोज्यं ददातीह न चान्यथा ॥ १७ ॥ गणेशो हि महादेव अर्घ्यपाद्यादिचंदनैः ॥ मंत्रावृत्त्या तथा शंभो
 निर्विघ्नं च करिष्यति ॥ १८ ॥ तथाच्यं लोकपाः सर्वे यथाशक्त्या फलप्रदाः ॥ यज्ञाध्ययनदानाद्यैः परितुष्टाश्च शंकर ॥ १९ ॥ महादाश्चर्य
 संभृतं सर्वेषां प्राणिनामिह ॥ कृतं च तव पुत्रेण स्वर्गद्वारमपावृतम् ॥ २० ॥ दर्शनाच्च कुमारस्य सर्वे स्वर्गोक्तसो नराः ॥ पाणिनोऽपि महादेव
 जाता नारत्यत्र संशयः ॥ २१ ॥ मया किं क्रियतां देव कार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥ ये सत्यशीलाः शांताश्च वदान्या निरवग्रहाः ॥ २२ ॥ जितेंद्रिया
 अतुल्यश्च कामरागविवर्जिताः ॥ याज्ञिका धर्मानिष्टाश्च वेदवेदांगपारगाः ॥ २३ ॥ यां गतिं यांति वै शंभो सर्वे सुकृतिनोपि हि ॥ तां गतिं
 दर्शनात्सर्वे श्वपचा अधमा अपि ॥ २४ ॥ कुमारस्य च देवेश महादार्थ्यकर्मणः ॥ कार्त्तिकयां कृत्तिकायोगसहितायां शिवस्य च ॥ २५ ॥
 शिवस्य तनयं दृष्ट्वा ते यांति स्वकुलैः सह ॥ कोटिभिर्बहुभिश्चैव मत्स्थानं परिमुच्य वै ॥ २६ ॥ कुमारदर्शनात्सर्वे श्वपचा अपि यांति वै ॥
 सद्गतिं त्वरितेनैव किं क्रियेत मयायुना ॥ २७ ॥ यमस्य वचनं श्रुत्वा शंकरो वाक्यमब्रवीत् ॥ २८ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ येषां
 त्वतगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ॥ विशुद्धभावो भो धर्म्यं तेषां मनसि वर्तते ॥ २९ ॥ सतीर्थगमनार्थैव दर्शनार्थं सतामिह ॥
 बांछा च महती तेषां जायते पूर्वकारिता ॥ ३० ॥ बहूनां जन्मनामते मयि भावोऽनुवर्तते ॥ प्राणिनां सर्वभावेन जन्माभ्यासेन
 भो यम ॥ ३१ ॥ तस्मात्सुकृतिनः सर्वे येषां भावोऽनुवर्तते ॥ जन्मजन्मानुवृत्तानां विस्मयं नैव कारयेत् ॥ ३२ ॥ स्त्रीबालशूद्राः श्वप
 चाधमाश्च प्रागजन्मसंस्कारवशाद्धि धर्म्यं ॥ योनिं गताः पापिषु वर्त्तमानास्तथापि शुद्धा मनुजा भवंति ॥ ३३ ॥ तथा सितेन मनसा
 च भवंति सर्वे सर्वेषु चैव विषयेषु भवंति तज्ज्ञाः ॥ दैवेन पूर्वचरितेन भवंति सर्वे सुराश्चेन्द्रादयो लोकपालाः प्राक्त्नेन ॥ ३४ ॥ जाता ह्यमी भूतग
 णाश्च सर्वे ह्यमी ऋषयो ह्यमी देवताश्च ॥ ३५ ॥ विस्मयो नैव कर्त्तव्यस्त्वया वापि कुमारके ॥ कुमारदर्शने चैव धर्मराज निबोध मे ॥ ३६ ॥

वचनं कर्मसंयुक्तं सर्वेषां फलदायकम् ॥ सर्वतीर्थानि यज्ञाश्च दानानि विविधानि च ॥ कार्याणि मनःशुद्ध्यर्थं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३७ ॥
 मनसा भाविता ह्यात्मा आत्मनात्मानमेव च ॥ आत्मा अहं च सर्वेषां प्राणिनां हि व्यवस्थितः ॥ ३८ ॥ अहं सदा भावयुक्त आत्मसंस्थो निरं-
 तरः ॥ जंगमाजंगमानां च सत्यं प्रति वदामि ते ॥ ३९ ॥ इंद्रातीतो निर्विकल्पो हि साक्षात्स्वस्थो नित्यो नित्ययुक्तो निरीहः ॥ कूटस्थो वै
 कल्पभेदप्रवादवैहिष्कृतो बोधबोधो ह्यनन्तः ॥ ४० ॥ विस्मृत्य चैनं स्वात्मानं केवलं बोधलक्षणम् ॥ संसारिणो हि दृश्यंते समस्ता जीवरा-
 शयः ॥ ४१ ॥ अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च त्रयोऽमी गुणकारिणः ॥ सृष्टिपालनसंहरकारका नान्यथा भवेत् ॥ ४२ ॥ अहंकारवृत्तेनैव कर्मणा कारिता
 वयम् ॥ दूयं च सर्वे विबुधा मनुष्याश्च खगादयः ॥ ४३ ॥ पश्चादयः पृथग्भूतास्तथान्ये बहवो ह्यमी ॥ पृथक्पृथक्समीचीना गुणवन्तश्च संसृताः
 ॥ ४४ ॥ पतिता भृगतृष्णायां मायया च वशीकृताः ॥ वयं सर्वे च विबुधाः प्राज्ञाः पंडितमानिनः ॥ ४५ ॥ परस्परं दूषयंतो मिथ्यावाद्गताः
 खलाः ॥ ४६ ॥ त्रैगुणा भवसंपन्ना अतत्त्वज्ञाश्च रागिणः ॥ कामक्रोधभयद्वेषमदमात्सर्यसंयुताः ॥ ४७ ॥ परस्परं दूषयंतो ह्यतत्त्वज्ञा बहिर्मुखाः ॥
 तरमादेवं विदित्वाथ असत्यं गुणभेदतः ॥ ४८ ॥ गुणातीति च वस्तुवर्षे परमार्थैर्कदर्शनम् ॥ ४९ ॥ यस्मिन्भेदो ह्यभेदं च यस्मिन्नागो विरागताम् ॥
 क्रोधो ह्यक्रोधतां याति तद्दाम परमं शृणु ॥ ५० ॥ न तद्भासयते शब्दः कृतकत्वाद्यथा घटः ॥ शब्दो हि जायते धर्मः प्रवृत्तिपरमो यतः ॥
 ॥ ५१ ॥ प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा इंद्रानि सर्वशः ॥ विलयं याति यत्रैव तत्स्थानं शाश्वतं मतम् ॥ ५२ ॥ निरंतरं निर्गुणं ज्ञानिमात्रं निरंजनं
 निर्विकारं निरीहम् ॥ सत्तामात्रं ज्ञानगम्यं स्वसिद्धं स्वयंप्रभं सुप्रभं बोधगम्यम् ॥ ५३ ॥ एतज्ज्ञानं ज्ञानविदो वदंति सर्वात्मभावेन निरीक्षयंति ॥
 सर्वातीतं ज्ञानगम्यं विदित्वा येन स्वस्थाः समबुद्ध्या चरंति ॥ ५४ ॥ अतीत्य संसारमनादिमूलं मायामयं मायया दुर्विचार्यम् ॥ मायां त्यक्त्वा
 निर्ममा वीतरागा गच्छंति ते प्रेतराणिनिर्विकल्पम् ॥ ५५ ॥ संसृतिः कल्पनामूलं कल्पना ह्यमृतोपमा ॥ यैः कल्पना परित्यक्ता ते यांति परमां
 गतिम् ॥ ५६ ॥ शुक्त्यां रजतबुद्धिश्च रज्जुबुद्धिर्यथोरणे ॥ मरीचौ जलबुद्धिश्च मिथ्या मिथ्यैव नान्यथा ॥ ५७ ॥ सिद्धिः स्वच्छंदवर्तित्वं पार-
 तंत्र्यं हि वै मृषा ॥ बद्धो हि परतंत्रालयो मुक्तः स्वातंत्र्यभावनः ॥ ५८ ॥ एको ह्यात्मा विदित्वाथ निर्ममो निरवग्रहः ॥ कुतस्तेषां बंधनं च यथा
 खे पुष्पमेव च ॥ ५९ ॥ शशविषाणमेवैतज्ज्ञानं संसार एव च ॥ किं कार्यं बहुनोक्तेन वचसा निष्फलेन हि ॥ ६० ॥ ममतां च निराकृत्य प्राहु-
 कामाः परं पदम् ॥ ज्ञानिनस्ते हि विद्वांसो वीतरागा जितेंद्रियाः ॥ ६१ ॥ यैस्त्यक्तो ममताभावो लोभकोपौ निराकृतौ ॥ ते यांति परमं

स्थानं कामकोथविर्जिताः ॥ ६२ ॥ यावत्कामश्च लोभश्च रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ॥ नाद्युवन्ति च तां सिद्धिं शब्दमात्रैकबोधकाः ॥ ६३ ॥
 ॥ यम उवाच ॥ ॥ शब्दच्छब्दः प्रवर्तते निःशब्दं ज्ञानमेव च ॥ अनित्यत्वं हि शब्दस्य कथं प्रोक्तं त्वया प्रभो ॥ ६४ ॥ अक्षरं ब्रह्म
 परमं शब्दो वै ह्यक्षरात्मकः ॥ तस्माच्छब्दस्त्वया प्रोक्तो निरीक्षक इति श्रुतम् ॥ ६५ ॥ प्रतिपाद्यं हि यत्किञ्चिच्छब्देनैव विना कथम् ॥ तत्सर्वं
 कथ्यतां शंभो कार्याकार्यव्यवस्थितौ ॥ ६६ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ ॥ शृणुष्ववहितो भूत्वा परमार्थयुतं वचः ॥ यस्य श्रवणमात्रेण ज्ञातव्यं
 नावशिष्यते ॥ ६७ ॥ ज्ञानप्रवादिनः सर्वं ऋषयो वीतकल्मषाः ॥ ज्ञानाभ्यासेन वर्तते ज्ञानं ज्ञानविदो विदुः ॥ ६८ ॥ ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं
 ज्ञात्वा च परिगीयते ॥ कथं केन च ज्ञातव्यं किं तद्वक्तुं विवक्षितम् ॥ ६९ ॥ एतत्सर्वं समासेन कथयामि निबोध मे ॥ एको ह्यनेकथा चैव दृश्यते
 भेदभावनः ॥ ७० ॥ यथा भ्रमरिकादृष्टा भ्रम्यते च मही यम ॥ तथात्मा भेदबुद्ध्या च प्रतिभाति ह्यनेकथा ॥ ७१ ॥ तस्माद्भिदृश्य तेनैव
 ज्ञातव्यः श्रवणेन च ॥ मंतव्यः सुप्रयोगेण मननेन विशेषतः ॥ ७२ ॥ निर्द्वयं चात्मनात्मानं सुखं बंधात्प्रमुच्यते ॥ मायाजालमिदं सर्वं जगद्
 तत्पराचरम् ॥ ७३ ॥ मायामयोऽयं संसारो ममतालक्षणो महान् ॥ ममतां च बहिः कृत्वाः सुखं बंधात्प्रमुच्यते ॥ ७४ ॥ कोऽहं कस्त्वं कृतश्चान्ये
 महामायावलंबिनः ॥ अजागलस्तनस्येव प्रपंचोऽयं निरर्थकः ॥ ७५ ॥ निष्कलोऽयं निराभासो निःसारो धूमडंबरः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन आत्मा
 नं स्मर वै यम ॥ ७६ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ एवं प्रचोदितस्तेन शंभुना प्रेतरादस्वयम् ॥ बुद्धो भूत्वा यमः साक्षादात्मभूतोऽभवत्तदा
 ॥ ७७ ॥ कर्मणां हि च सर्वेषां शास्ता कर्माजुसारतः ॥ बभूव डंबरो नृणां भूतानां च समाहितः ॥ ७८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ इत्वा तु
 तारकं शुद्धं कुमारेण महात्मना ॥ अत ऊर्ध्वं कथ्यतां भोः किं कृतं महद्बुद्धतम् ॥ ७९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ हते तु तारके दैत्ये हिमवत्प्रमु
 खाद्रयः ॥ कार्तिकेयं समागत्य गीर्भी रम्याभिरैड्यत् ॥ ८० ॥ ॥ गिरिय ऊचुः ॥ ॥ नमः कल्याणरूपाय नमस्ते विश्वमंगल ॥ विश्वबंधो नमस्ते
 ऽस्तु नमस्ते विश्वभावन ॥ ८१ ॥ वरिष्ठाः श्रपचा येन कृता वै दर्शनात्वया ॥ त्वां नमामो जगद्गुरुं त्वां वयं शरणागताः ॥ ८२ ॥ नमस्ते
 पावतीपुत्र शंकरात्मज ते नमः ॥ नमस्ते कृत्तिकासूनो अग्निभूत नमोऽस्तु ते ॥ ८३ ॥ नमोऽस्तु ते देववरैः सुपूज्य नमोऽस्तु ते ज्ञानविदां वरिष्ठ ॥
 नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद शरण्य सर्वातिविनाशदक्ष ॥ ८४ ॥ एवं स्तुतो गिरिभिः कार्तिकेयो ह्युमासुतः ॥ तानिगरीन्सुप्रसन्नात्मा वरं दातुं समुत्सुकः
 ॥ ८५ ॥ ॥ कार्तिकेय उवाच ॥ ॥ भोभो गिरिकरा द्यूयं शृणुष्वं मद्ब्रह्मोऽधुना ॥ कर्मभिर्ज्ञानिभिश्चैव सेव्यमाना भविष्यथ ॥ ८६ ॥ भवत्सर्वेव

द्विःपर्वतं दृपदो यत्नसेविताः ॥ पुनंतु विश्वं वचनान्मम ता नात्र संशयः ॥ ८७ ॥ पर्वतीयानि तीर्थानि भविष्यति न चान्यथा ॥ शिवालयानि
 दिव्यानि दिव्यान्यायतनानि च ॥ ८८ ॥ अयनानि विचित्राणि शोभनानि महाति च ॥ भविष्यति न संदेहः पर्वता वचनान्मम ॥ ८९ ॥ योऽयं
 मातामहो मंड्य हिमवान्पर्वतोत्तमः ॥ तपरिचनं महाभागः फल्गो हि भविष्यति ॥ ९० ॥ मेरुश्च गिरिजोऽयमाश्रयो हि भविष्यति ॥
 लोकालोको गिरिवर उदयादिर्महाशरः ॥ ९१ ॥ लिंगरूपो हि भगवान्भविष्यति न चान्यथा ॥ श्रीशैलो हि महेंद्रश्च तथा सहाचलो
 गिरिः ॥ ९२ ॥ माल्यवान्मलयो विन्ध्यस्तथासौ शंभमादनः ॥ श्वेतकूटस्त्रिकूटो हि तथा ददुरपर्वतः ॥ ९३ ॥ एते चान्ये च बहवः
 पर्वता लिंगरूपिणः ॥ मम वाक्याद्भविष्यति पापक्षयकरा ह्यमी ॥ ९४ ॥ एवं वरं ददौ तेभ्यः पर्वतेभ्यश्च शांकरिः ॥ ततो नंदी
 ह्युवाचाथ सर्वगमपुरस्कृतम् ॥ ९५ ॥ नंदुवाच ॥ त्वया कृता हि गिरयो लिंगरूपिण एव ते ॥ शिवालयाः कथं नाथ पूज्याः स्युः
 सर्वदेवतैः ॥ ९६ ॥ कुमार उवाच ॥ लिंगं शिवाल्यं ज्ञेयं देवदेवस्य शूलिनः ॥ सर्वैर्नुभिर्देवतैश्च ब्रह्मादिभिरतंद्रितैः ॥ ९७ ॥ नीलं
 मुक्ता प्रवालं च वैडूर्यं चंद्रसंघं च ॥ गोसेदं पद्मरागं च भारतं कांचनं तथा ॥ ९८ ॥ राजतं ताश्चमारं च तथा नागमयं परम् ॥ रत्नधातुमयान्येव
 लिंगानि कथितानि ते ॥ ९९ ॥ पवित्राण्येव पूज्यानि सर्वकामप्रदानि च ॥ एतेषामपि सर्वेषां काश्मीरं हि विशिष्यते ॥ १०० ॥ ऐहिकामुष्मिकं
 सर्वं पूजाकर्तुः प्रयच्छति ॥ १०१ ॥ नंदुवाच ॥ लिंगानामपि पूज्यं स्याद्गणलिंगं त्वया कथम् ॥ कथितं चोत्तमत्वेन तत्सर्वं वद
 सुव्रत ॥ १०२ ॥ कुमार उवाच ॥ रेवायां तोयमध्ये च दृश्यते दृपदो हि याः ॥ शिवप्रसादात्तारस्तु स्युर्लिंगरूपा न चान्यथा ॥ १०३ ॥
 शृङ्गमूलश्च कर्तव्याः पिंडिकोपरि संस्थिताः ॥ पूजनीयाः प्रयत्नेन शिवदीक्षाद्युतेन हि ॥ १०४ ॥ पिंडीयुक्तं च शास्त्रेण विधिना च यजेच्छि
 वम् ॥ वरदो हि जगन्नाथः पूजकस्य न चान्यथा ॥ १०५ ॥ पंचाक्षरी यंस्य मुखे स्थिता सदा चेतोनिवृत्तिः शिवचित्तने च ॥ भूतेषु साम्यं परि
 वादसूकता पंडत्वमेवं परयोपितासु ॥ १०६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवश्वास्त्रे
 कार्तिकेयप्रोक्तशिखलिंगमाहात्म्यवर्णनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ एवं ते शिवधर्माश्च कथितास्तेन वै द्विजाः ॥
 सविशेषाः पाशुपताः प्रसादाच्चैव विस्तरात् ॥ १ ॥ अनेकानमसंवीता यथातत्त्वमुदाहृताः ॥ कापालिकानां भेदाश्च प्रोक्ता व्याससमासतः ॥ २ ॥

धर्मा नानाविधाः प्रोक्ता नंदिनं प्रति वै तदा ॥ ३ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ श्रुतं कुमारचरितमविशेषं सुमंगलम् ॥ अस्माभिश्च महाभाग
 किंचित्पृच्छामहे वयम् ॥ ४ ॥ श्वेतस्य राजसिंहस्य चरितं परमाद्भुतम् ॥ येन संतोषितो रुद्रः शिवो भक्त्याऽप्रमेयया ॥ ५ ॥ ते भक्तास्ते
 महात्मानो ज्ञानिनस्ते च कर्मिणः ॥ येऽर्चयन्ति महाशंभुं देवं भक्त्या समावृताः ॥ ६ ॥ तस्मात्पृच्छामहे सर्वे चरितं शंकरस्य च ॥ व्यासप्रसादा
 त्सर्वं यज्जानासि त्वं न चापरः ॥ ७ ॥ निशम्य वचनं तेषां सुनीनां लोमशोऽब्रवीत् ॥ ८ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ आकर्षतां महाभागाश्चरितं पर
 माद्भुतम् ॥ तस्य राज्ञो हि भजतो राजभोगांश्च सर्वशः ॥ मतिर्द्धमे समुत्पन्ना श्वेतस्य च महात्मनः ॥ ९ ॥ पृथिवीं पालयमास प्रजा धर्मेण पाल
 यन् ॥ ब्रह्मण्यः सत्यवाक्यद्वरः शिवभक्तो निरंतरम् ॥ १० ॥ राज्यं शशासाथ स शक्तितो नृपो भक्त्या तदा चैव समर्चयत्सदा ॥ शंभुं परेशं परमं
 परात्परं शांतं पुराणं परमात्मरूपम् ॥ ११ ॥ आद्युस्तस्य परिशीणमर्चतः परमेश्वरम् ॥ अर्थैतच्च महाभाग चरितं श्रूयतां मम ॥ १२ ॥ व्राणी
 शिवकथायुक्ता परमाश्चर्यसंयुता ॥ न वाऽऽधयो हि तस्यैव व्याधयो हि महीपतेः ॥ १३ ॥ तस्य राज्ञो न बाधन्ते तथा चोपद्रवास्त्वमी ॥ निरी
 तिको जनो ह्यासीद्विरुपद्रव एव च ॥ १४ ॥ अकृष्टपच्यौषधयस्तस्य राज्ञोऽभवन्शुवि ॥ तपरिक्वितो ब्राह्मणाश्च वर्णाश्रमयुता जनाः ॥
 ॥ १५ ॥ न पुत्रमरणे दुःखं नापमानं न मारकाः ॥ न दारिद्र्यं च ते सर्वे प्राप्नुवन्ति कदाचन ॥ १६ ॥ एवं बहुतरः कालस्तस्य राज्ञो
 महात्मनः ॥ गतो हि सफलो विप्राः शिवपूजारतस्य वै ॥ १७ ॥ एकदा पूजमानं तं शंकरं परमार्थदम् ॥ यमो हि प्रेषयामास यमदूतान्दुप
 प्रति ॥ १८ ॥ वचनाच्चित्रयुतस्य श्वेत आनीयतामिति ॥ तथेति मत्वा ते दूता आगताः शिवमंदिरम् ॥ १९ ॥ राजानं नेतुकामास्ते पाशहस्ता
 महाभयाः ॥ यावत्समागता याम्या राजानं ददृशुस्त्वरात् ॥ २० ॥ न चाकिरे तदा दूता आज्ञां धर्मस्य चैव हि ॥ ज्ञात्वा सर्वं यमश्चैव आगतः
 स्वयमेव हि ॥ २१ ॥ उद्धृत्य दंडं सहसा नेतुकामस्तदा नृपम् ॥ ददर्श च महाबाहुः शिवध्यानपरायणम् ॥ २२ ॥ शिवभक्तियुतं शांतं केवलं
 ज्ञानसंयुतम् ॥ यमोऽपि दृष्ट्वा राजानं परं क्षोभमुपागमत् ॥ २३ ॥ चित्रस्थो ह्यभवत्सद्यः प्रेतराजोऽतिविह्वलः ॥ कालरूपश्च यो नित्यं प्रजानां
 क्षयकारकः ॥ २४ ॥ अगतस्तत्क्षणादेव नृपं प्रति रूषान्वितः ॥ खड्गेन सितधारणे चर्मणा परमेण हि ॥ २५ ॥ तावत्तं दृष्टो सोऽपि स्थितं
 द्वारि भयावृतम् ॥ उवाच कालो हि तदा यमं वैवस्वतं प्रति ॥ २६ ॥ कस्मात्त्वया धर्मराज नो नीतोऽयं नृपो महान् ॥ यम दूतसहायश्च भीतव्र
 त्पतिभासि मे ॥ २७ ॥ कालात्ययो न कर्तव्यो वचनान्मम सुव्रत ॥ कालेनोक्तस्तदा धर्म उवाच प्रसृतं वचः ॥ २८ ॥ तवाज्ञां च करि

प्यामि नात्र कार्या विचारणा ॥ असौ दुरत्ययोऽस्माकं शिवभक्तो निरंतरम् ॥ २९ ॥ चित्रस्था इव तिष्ठाम भयाद्देवस्य शूलिनः ॥ यमस्य वचनं
 श्रुत्वा कालः क्रोधसमन्वितः ॥ राजानं हंतुमारभे त्वरितः खड्गमाददे ॥ ३० ॥ त्रिशुणाष्टार्कसंकाशं प्रविकेश शिवालयम् ॥ यावत्कोपेन महता
 तावदष्टः पिनाकिना ॥ स्वभक्तं हंतुकामोसौ श्रंतराजानमुत्तमम् ॥ ३१ ॥ ध्यानस्थितं चात्मनि तं विशुद्धज्ञानप्रदीपेन विशुद्धचित्तम् ॥ आत्मा
 नमात्मात्तया निरंतरं स्वयंप्रकाशं परमं पुरस्तात् ॥ ३२ ॥ एवंविधं तं प्रसमीक्ष्य कालं संचिंत्यमानं मनसाऽचलेन ॥ शैवं पदं यत्परमार्थरूपं
 कैवल्यसाधुज्यकरं स्वरूपतः ॥ ३३ ॥ सदाशिवेन दृष्टोऽसौ कालः कालतंकेन च ॥ उच्छृंखलः खलो दर्पाद्दिशमानो निर्जांतिके ॥ ३४ ॥
 नंदिकेश्वरमध्यस्थो यावदष्टो निर्जांतिके ॥ शिवेन जगदीशेन भक्तवत्सलबंधुना ॥ ३५ ॥ निरीक्षितस्त्वतीयेन चक्षुषा परमेष्ठिना ॥ स्वभक्तं
 रक्षमाणेन भरुमसाद्भवत्क्षणात् ॥ ३६ ॥ ददाह तं कालमर्नेकवर्णं व्याताननं भीमबहुग्रहूपम् ॥ ज्वालावलीभिः परिदह्यमानमतिप्रचंडं भुवनैक
 भक्षणम् ॥ ३७ ॥ ददर्शिरं देवगणाः समेताः सयक्षगंधर्वापिशाचगुह्यकाः ॥ सिद्धाप्सरःसर्वरुगाश्च पन्नगाः पतत्रिणो लोकपालस्तथैव ॥ ३८ ॥
 ज्वालामालावृतं कालमीश्वरस्याप्रतः स्थितम् ॥ लब्धसंज्ञस्तदा राजा कालं स्वं हंतुमागतम् ॥ ३९ ॥ पुनः पुनर्ददर्शाथ दह्यमानं कृशाजुना ॥
 प्रार्थयामास स व्यथो रुद्रं कालाग्निसन्निभम् ॥ ४० ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ नमो रुद्राय शांताय स्वज्योत्स्नायात्मवेधसे ॥ निरंतराय सूक्ष्माय
 ज्योतिषां पतये नमः ॥ ४१ ॥ ज्ञाता त्वं हि जगन्नाथ पिता माता सुहृत्सखा ॥ त्वमेव बंधुः स्वजनो लोकानां प्रसुरीश्वरः ॥ ४२ ॥ किं कृतं हि
 त्वया शंभो कोऽसौ दग्धो ममाप्रतः ॥ न जानामि च किं जातं कृतं केन महत्तरम् ॥ ४३ ॥ एवं प्रार्थयतस्तस्य श्रुत्वा च परिदेवनम् ॥ उवाच
 शंकरो वाक्यं बोधयन्निव तं नृपम् ॥ ४४ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ मया दग्धो ह्ययं कालस्तवार्षे च तवाप्रतः ॥ दह्यमानो हि दृष्टस्ते ज्वाला
 मालाकुलो महान् ॥ ४५ ॥ एवमुक्तस्तदा तेन शंभुना राजसत्तमः ॥ उवाच प्रश्रितो भूत्वा वचनं शिवमप्रतः ॥ ४६ ॥ किमनेन कृतं शंभो
 अकृत्य वद तत्त्वतः ॥ य इमां प्रापितोऽवस्थां प्राणात्ययकरीं भव ॥ ४७ ॥ एवं विज्ञापितस्तेन हुवाच परमेश्वरः ॥ भक्षकोऽयं महाराज
 सर्वपां प्राणिनामिह ॥ ४८ ॥ भक्षणार्थं तव विभो सोऽयं क्रूरोऽहुनाऽऽगतः ॥ ममांतिकं महाराज तस्माद्दग्धो मया विभो ॥ ४९ ॥
 वहूनां क्षेममन्विच्छंस्तवार्षोऽहं विशेषतः ॥ ५० ॥ ये पापिनो ह्यार्थमिष्टा लोकसंहारकारकाः ॥ पापंडवाद्दसंयुक्ता वध्यास्ते मम
 चैव हि ॥ वाक्यं निशम्य रुद्रस्य श्वेतो वचनमब्रवीत् ॥ ५१ ॥ कालेनैव हि लोकोऽयं पुण्यमाचरते सदा ॥ वर्मानिष्टाश्च केचिज्ज भक्त्या

परमया युताः ॥ ५२ ॥ उपासनारताः केचिज्ज्ञानिनो हि तथा परे ॥ केचिदध्यात्मसंयुक्ताश्चान्ये मुक्ताश्च केचन ॥ ५३ ॥ कालो हि
हर्ता च चराचराणां तथा ह्यसौ पालकोऽप्यद्वितीयः ॥ स स्रष्टा वै प्राणिनां प्राणभूतस्तस्मादेनं जीवयस्वाशु भूयः ॥ ५४ ॥ यदि सृष्टिपरोऽसि त्वं
कालं जीवय सत्वरम् ॥ यदि संहारभूतोऽसि सर्वेषां प्राणिनामिह ॥ ५५ ॥ तद्वेवं कुरु शंभो त्वं कालस्य च महात्मनः ॥ विना कालेन यत्किंचि
द्भव्यति न शंकर ॥ ५६ ॥ इति विज्ञापितस्तेन राज्ञा शंभुः प्रतापिना ॥ चकार वचनं तस्य भक्तस्य च चिकीर्षितम् ॥ ५७ ॥ शंभुः प्रहसत्याथ
तदा महेशः संजीवयामास पिनाकपाणिः ॥ चकार रूपं च यथा पुरासीदालिंगितोसौ यमदूतमध्ये ॥ ५८ ॥ उपस्थितोऽसौ त्वथ लज्जमानस्तु
ष्टाव देवं वृषभध्वजं तम् ॥ नत्वा पुरःस्थानिमयं हि कालः सविस्मयो वाक्यभिदं बभाषे ॥ ५९ ॥ ॥ काल उवाच ॥ ॥ कालांतक त्रिपुरेश
त्रिपुरांतकर प्रभो ॥ मदनो हि त्वया देव कृतोऽनंगो जगत्पते ॥ ६० ॥ दक्षयज्ञविनाशश्च कृतो हि परमाद्भुतः ॥ कालकूटं दुःप्रसहं सर्वेषां क्षयकृ
न्महत् ॥ ६१ ॥ प्रसितं तत्त्वया शंभो अन्येषामपि दुर्द्धरम् ॥ लिंगरूपेण महता व्याप्तमासीजगन्नयम् ॥ ६२ ॥ लयनाल्लिंगमित्युक्तं सर्वैरपि सुरा
सुरैः ॥ पर्यातं न विदुर्देवा ब्रह्मविष्णुरोगमाः ॥ ६३ ॥ लिंगस्य देवदेवस्य महिमानं परस्य च ॥ नमस्ते परमेशाय नमस्ते विश्वमंगल ॥
नमस्ते शितिकण्ठाय नमस्तरुमै कपर्दिने ॥ ६४ ॥ नमोनमः कारणकारणाय ते नमोनमो मंगलमंगलात्मने ॥ ज्ञानात्मने ज्ञानविदां मनीषिणां
त्वमादिदेवोऽसि पुमान्पुराणः ॥ ६५ ॥ त्वमेव सर्वं जगदेकबंधो वेदांतब्रह्मोऽसि बहानुभावः ॥ महानुभावैः परिकीर्तनीयस्त्वमेव विश्वेश्वर विश्व
मान्यः ॥ ६६ ॥ त्वं पासि लुंपसि जगन्नितयं महेश स्रष्टासि भूतपतिरेव न कश्चिदन्यः ॥ ६७ ॥ इति स्तुतस्तदा तेन कालेन जगदीश्वरः ॥
उवाच कालो राजानं श्वेतं संबोधयन्निव ॥ ६८ ॥ ॥ काल उवाच ॥ ॥ मनुष्यलोके सकले नान्यस्त्वत्तो हि विद्यते ॥ येन त्वया जितो देवो
ह्यजेयो भुवनत्रये ॥ ६९ ॥ मया हतमिदं विश्वं जगदंतस्त्रराचरम् ॥ जेताहं सर्वदेवानां सर्वेषां दुरतिक्रमः ॥ ७० ॥ स हि ते चातुगो जातो महा
राज प्रयच्छ मे ॥ अभयं देवदेवाच्च शूलिनः परमोष्ठिनः ॥ ७१ ॥ एवमुक्तस्तदा तेन श्वेतः कालेन वैव हि ॥ उवाच प्रहसन्वाचा मेघनादागभीरया
॥ ७२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ शिवस्य परमं रूपं त्वमेको नास्ति संशयः ॥ कालस्त्वमसि भूतानां स्थितिसंहाररूपवान् ॥ ७३ ॥ तस्मात्पूज्य
तमोऽसि त्वं सर्वेषां च नियामकः ॥ त्वद्भ्यात्कृतिनः सर्वे शरणं परमेश्वरम् ॥ ब्रजंति विविधैर्भारतमलक्षणतपराः ॥ ७४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥
॥ ॥ तेनैवं रक्षितः कालो राज्ञा परमधर्मिणा ॥ शिवप्रसादात्त्रेण लब्धसंज्ञो बभूव ह ॥ ७५ ॥ तदा यमेन स्तवितो मृत्युना यमदूतकैः ॥

शिवं प्रणम्य संस्तुत्य श्रुतं राजानमेव च ॥ ययौ स्वमालयं विप्रा मेने स्वं जनितं पुनः ॥ ७६ ॥ मायया सह पत्न्या च शिवस्य चरितं
 महत् ॥ अत्रुसंस्तुत्य संस्तुत्य विस्मयं परमं ययौ ॥ ७७ ॥ कथयामास सर्वेषां दूतानां स्वयमेव हि ॥ आकर्षतां मम वचो
 हे दूतास्त्वरितेन हि ॥ ७८ ॥ कर्तव्यं च प्रयत्नेन नान्यथा मम भाषितम् ॥ ७९ ॥ ॥ काल उवाच ॥ ॥ ये त्रिगुण्डं
 धारयन्ति तथा ये वै जटाधराः ॥ ये रुद्रक्षधराश्चैव तथा ये शिवनामिनः ॥ ८० ॥ उपजीवनहेतोश्च भिया ये ह्यपि मानवाः ॥ पापि
 नोऽपि दुराचाराः शिवोपधरा ह्यमी ॥ ८१ ॥ नानेतव्या भवद्भिश्च मम लोकं कदाचन ॥ वय्यारस्ते हि प्रयत्नेन पापिनोऽपि सदैव हि ॥
 ॥ ८२ ॥ अन्येषां का कथा दूता येऽर्चयन्ति सदाशिवम् ॥ भक्त्या परमया शंभुं रुद्रस्ते नात्र संशयः ॥ ८३ ॥ रुद्रक्षमेकं शिरसा विभर्ति
 परत्था त्रिगुण्डं च ललाटमध्यके ॥ पंचाक्षरीं ये प्रजपन्ति साधवः पूज्या भवद्भिश्च न चान्यथा क्वचित् ॥ ८४ ॥ यस्मिन्नाष्टेऽथ वा देशे ग्रामे चापि
 विचक्षणः ॥ शिवभक्तो न दृश्येत स्मशानात्तु विशिष्यते ॥ तद्गात्रं देशमित्याहुः सत्यं प्रतिवदामि वः ॥ ८५ ॥ यस्मिन्नष्टेऽपि नित्यं हि शिवभ
 क्तिस्मन्निवताः ॥ तद्गामस्था जनाः सर्वे शासनीया न संशयः ॥ ८६ ॥ एवमाज्ञापयामास यमोऽपि निर्जाकिंकरान् ॥ तथेति मत्वा ते सर्वे तूष्णी
 मासन्सुविरिभताः ॥ ८७ ॥ एवंविधोऽयं भुवनैकभर्ता सदाशिवो लोकगुरुः स एकः ॥ दाता प्रहर्ता निजभावयुक्तः सनातनोऽयं जगदेकबंधुः
 ॥ ८८ ॥ दग्ध्वा कालं महादेवो निर्भयं च ददौ विभुः ॥ श्वेतस्य राजराजस्य महीपालवरस्य च ॥ ८९ ॥ तदा निर्भयमापन्नः श्वेतराजो महामनाः ॥
 भक्त्या च परया मुक्तो बभूव कृत्तनिश्चयः ॥ ९० ॥ तदा देवैः पूज्यमान ऋषिभिः पन्नगैस्तथा ॥ श्वतो राजन्यवर्षोऽसौ शिवसाष्टुज्यमाप्त
 वान् ॥ ९१ ॥ एवं भक्तिपराणां च महेशे च जगद्गुरौ ॥ सिद्धिः करतले तेषां सत्यं प्रतिवदामि वः ॥ ९२ ॥ श्वपचोऽपि वरिष्ठः स्यात्प्रसादाच्छं
 करस्य च ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजनीयो हि शंकरः ॥ ९३ ॥ बहूनां जन्मनामंते शिवभक्तिः प्रजापते ॥ ९४ ॥ ज्ञानिनां कृतबुद्धीनां जन्म
 जन्मनिशंकरः ॥ किं मया बहुनोक्तेन पूजनीयः सदाशिवः ॥ ९५ ॥ अत्रैवोदाहरंतीमभितिहासं पुरातनम् ॥ किरातेन कृतं यच्च व्रतं च परमा
 द्रुतम् ॥ येनैव तारितं विश्वं जगदेतच्चाराचरम् ॥ ९६ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे
 श्वेतराजचरिते शिवभक्तिप्रभाषण कालदहनवृत्तान्तवर्णननाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ किन्नामा च
 किरातोऽभक्तिके तेन व्रतमाहितम् ॥ तत्त्वं कथय विप्रेद परं कौतूहलं हि नः ॥ १ ॥ तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामो याथातथ्येन कथयताम् ॥ न ह्यन्यो

विद्यते लोके त्वद्विना वदतां वरः ॥ तस्मात्कथय भो विप्र सर्वं शुश्रूषतां हि नः ॥ २ ॥ एवमुक्तस्तदा तेन शौनकेन महात्मना ॥ कथयामास
 तत्सर्वं पुष्कसेन कृतं च यत् ॥ ३ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ आसीत्पुरा महारौद्रश्रृङ्गो नाम दुरात्मवान् ॥ क्रूरसंगो निष्कृतिको भूतानां
 भयवाहकः ॥ ४ ॥ जालेन मत्स्यान्दुष्टात्मा वातयत्यनिशं खलु ॥ भ्रष्टैर्मुग्धाब्जापदांश्च कृष्णसारंश्च शल्लकान् ॥ ५ ॥ खड्गांश्चैव च दुष्टात्मा
 दृष्ट्वा कांश्चिच्च पापवान् ॥ पक्षिणोऽघातयत्कुद्दो ब्राह्मणांश्च विशेषतः ॥ ६ ॥ लुब्धको हि महापापो दुष्टो दुष्टजनप्रियः ॥ भार्या तथाविधा तस्य
 पुष्कसस्य महाभया ॥ ७ ॥ एवं विहरतस्तस्य बहुकालोत्थवर्तत ॥ गते बहुतिथे काले पापौघनिरतस्य च ॥ ८ ॥ निषण्णे जलमादाय क्षुत्पिपासाहृतौ
 भृशम् ॥ एकदा निशि पापीयाच्छ्रीवृक्षोपरि संस्थितः ॥ कोलं हंतुं धनुष्पाणिर्जाग्रच्चानिभिषेण हि ॥ ९ ॥ मायमासेऽसितायां वै चतुर्दश्यामथाग्रतः ॥
 मुगमार्णविलोकार्थी बिल्वपत्राण्यपातयत् ॥ १० ॥ श्रीवृक्षपर्णानि बहूनि तत्र स च्छेदयामास रूषान्निवर्तोपि ॥ श्रीवृक्षमूले परिवर्तमानो लिङ्गं च तस्योपरि
 दृष्टभावाः ॥ ११ ॥ वर्षर्षं गंडूषजलं दुरात्मा यदृच्छ्या तानि शिवं पतंति ॥ श्रीवृक्षपर्णानि च दैवयोगाज्जातं च सर्वं शिवपूजनं तत् ॥ १२ ॥
 गंडूषवारिणा तेन स्रपनं च कृतं महत् ॥ बिल्वपत्रैरसंख्यातैरर्चनं च महत्कृतम् ॥ १३ ॥ अज्ञानेनापि भो विप्राः पुष्कसेन दुरात्मना ॥ माय
 मासेऽसिते पक्षे चतुर्दश्यां विवृद्धये ॥ १४ ॥ पुष्कसोऽथ दुराचारो वृक्षादवततार सः ॥ आगत्य जलसंकाशं मत्स्यान्हंतुं प्रचक्रमे ॥ १५ ॥ लुब्ध
 कस्यापि भार्याभ्रात्रा चैव वनोदरी ॥ दुष्टा सा पापनिरता परद्रव्यापहारिणी ॥ १६ ॥ गृहाभिर्गत्य सायाह्ने पुरद्धारवाहिः स्थिता ॥ वनमार्गं प्रप
 श्यंती पत्सुरागमनेच्छया ॥ १७ ॥ चिराद्दत्तैरि नाप्यते चिन्तयामास लुब्धकी ॥ अब्र सायाह्नेषलयाभागताः सर्वलुब्धकाः ॥ १८ ॥ तमःस्तोभेन
 संख्याश्रतसो विदिशो दिशः ॥ राजौ यामद्भयं यातं किं मतंगः समागतः ॥ १९ ॥ किं वा केसरलोभेन सिंहेनैव विदारितः ॥ किं भुजंगफणार
 लहारी सर्पविषादितः ॥ २० ॥ किं वा वराहदंष्ट्रप्रघातैः पंचत्वमागतः ॥ मधुलोभेन वृक्षायात्स वै प्रपतितो भुवि ॥ २१ ॥ क्रान्धेष्यामि पुच्छामि
 क्रं गच्छामि च कं प्रति ॥ एवं विलप्य बहुधा निवृत्ता स्वं गृहं प्रति ॥ २२ ॥ नैवात्रं नो जलं किंचिन्न भुक्तं तद्दिने तथा ॥ चिंतयंती पतिं
 चापि लुब्धकी त्वनयन्निशाम् ॥ २३ ॥ अथ प्रभाते विमले पुष्कसी वनमाययौ ॥ अशनार्थं च तस्यान्नमादाय त्वारिता सती ॥ २४ ॥ भ्रमभाणा
 वने तस्मिन्ददर्शं महतीं नदीम् ॥ तस्यास्तिरे समासीनं स्वपतिं प्रेक्ष्य दृषिता ॥ २५ ॥ तदन्नं क्लृप्तः स्थाप्य नदीं तर्तुं प्रचक्रमे ॥ निरीक्ष्य चाथ
 मत्स्यान्स जालयोतान्समानयत् ॥ २६ ॥ तावत्पुत्रैश्चण्डोऽसावेहि शीघ्रं च भक्षय ॥ अन्नं त्वदर्थमानितिमुपोष्य दिवसं मया ॥ २७ ॥

कृतं किमद्य रे मंद गतेऽहनि च किं कृतम् ॥ नाऽशितं च त्वया मूढ लंघितेनाद्य पापिना ॥ २८ ॥ नद्यां क्षातौ तथा तौ च दम्पती च शुचि
 व्रतौ ॥ यावद्गतश्च भोक्तुं स तावच्छ्वा स्वयमागतः ॥ २९ ॥ तेन सर्वं भक्षितं च तदन्नं स्वयमेव हि ॥ चंडी प्रकृपिता चैव ध्यानं हंतुमुप
 स्थिता ॥ ३० ॥ आवयोर्भक्षितं चान्नमनेनैव च पापिना ॥ किं च भक्ष्यसे मूढ भविताद्य बुभुक्षितः ॥ ३१ ॥ एवं तयोक्तश्चण्डोऽसौ
 बभापे तां शिवप्रियः ॥ यच्छुना भक्षितं चान्नं तेनाहं परितोपितः ॥ ३२ ॥ किमनेन शरीरेण नश्वरेण गतायुषा ॥ शरीरं दुर्लभं लोके
 पूज्यते क्षणभंगुरम् ॥ ३३ ॥ ये पुष्पंति निजं देहं सर्वभावेन चाहताः ॥ मूढस्ते पापिनो ज्ञेया लोकद्रव्यबहिष्कृताः ॥ ३४ ॥ तस्मान्मानं परि
 त्यज्य क्रोधं च दुरवग्रहम् ॥ स्वस्था भव विमर्शनं तत्त्वबुद्ध्या स्थिरा भव ॥ ३५ ॥ बोधिता तेन चंडी सा पुष्कसेन तदा भृशम् ॥ जागरादि
 च संप्राप्तः पुष्कसोऽपि चतुर्दशीम् ॥ ३६ ॥ शिवरात्रिप्रसंगाच्च जायते यद्भयसंशयम् ॥ तज्ज्ञानं परमं प्राप्ताः शिवरात्रिप्रसंगतः ॥ ३७ ॥ यामद्भयं
 च संजातममावास्यां तु तत्र वै ॥ आगताश्च गणास्तत्र बहवः शिवनोदिताः ॥ ३८ ॥ विमानानि बहून्यत्र आगतानि तदंतिकम् ॥ दृष्टानि तेन
 तान्येव विमानानि गणास्तथा ॥ ३९ ॥ उवाच परया भक्त्या पुष्कसोऽपि च तान्प्रति ॥ कस्मात्समागता भूयं सर्वे रुद्रक्षयारिणः ॥ ४० ॥
 विमानस्थाश्च केचिच्च वृषारूढाश्च केचन ॥ सर्वे स्फटिकसंकाशाः सर्वे चंद्रार्द्रशेखराः ॥ ४१ ॥ कपर्दिनश्चर्मपरीतवाससो भुजंगभोगैः कृत
 हारभूषणाः ॥ श्रियान्विता रुद्रसमानवीर्या यथातथं भो वदतात्मनोचितम् ॥ ४२ ॥ पुष्कसेन तदा पृष्टा ऊचुः सर्वे च पार्षदाः ॥ रुद्रस्य देवदे
 वस्य संनम्राः कमलेक्षणाः ॥ ४३ ॥ ॥ गणा ऊचुः ॥ ॥ प्रेषिताः स्मो वयं चंड शिवेन परमेष्ठिना ॥ आगच्छ त्वारितो भूत्वा सञ्जीको यां
 नमारुह ॥ ४४ ॥ लिंगार्चनं कृतं यच्च त्वया राज्ञौ शिवस्य च ॥ तेन कर्मविपाकेन प्राप्तोऽसि शिवसन्निधिम् ॥ ४५ ॥ तथोक्तो वीरभद्रेण उवाच
 प्रहसन्निव ॥ पुष्कसोऽपि स्वया बुद्ध्या प्रस्तावसदृशं वचः ॥ ४६ ॥ ॥ पुष्कस उवाच ॥ ॥ किं मया कृतमद्यैव पापिना हिसकेन च ॥
 मुग्यारसिकेनैव पुष्कसेन दुरात्मना ॥ ४७ ॥ पापाचारो ह्यहं नित्यं कथं स्वर्गं ब्रजाम्यहम् ॥ कथं लिंगार्चनमिदं कृतमस्ति तदुच्यताम् ॥ ४८ ॥
 परं कौतुकमापन्नः पृच्छामि त्वां यथातथम् ॥ कथयस्व महाभाग सर्वं चैव यथाविधि ॥ ४९ ॥ इत्येवं पृच्छतस्तस्य पुष्कसस्य यथाविधि ॥
 कथयामास तत्सर्वं शिवधर्मं मुदान्वितः ॥ ५० ॥ ॥ वीरभद्र उवाच ॥ ॥ देवदेवो महादेवो देवानां पतिरीश्वरः ॥ परितुष्टोऽद्य हे चंड स महेश
 उभापतिः ॥ ५१ ॥ प्रासंगिकतया माघे कृतं लिंगार्चनं त्वया ॥ शिवतुष्टिकरं चाद्य पूतोऽसि त्वं न संशयः ॥ शिवराज्यां प्रसंगेन कृतमर्चनं

मेव च ॥ ५२ ॥ कोलं निरीक्षमाणेन बिल्वपत्राणि चैव हि ॥ च्छेदितानि त्वया चंड पतितानि तदैव हि ॥ लिंगस्य मस्तके तानि तेन त्वं
 सुकृती प्रभो ॥ ५३ ॥ ततश्च जागरो जातो महान्बुधोपरि भ्रुवम् ॥ तेनैव जागरेणैव तुतोष जगदीश्वरः ॥ ५४ ॥ छलेनैव महाभाग कोलसंदर्श
 नेन हि ॥ शिवरात्रिदिने चात्र स्वप्नस्ते न च योषितः ॥ ५५ ॥ तेनोपवासेन च जागरेण तुष्टो ह्यसौ देववरो महात्मा ॥ तव प्रसादाय महानुभावो
 ददाति सर्वान्वरदो महांश्च ॥ ५६ ॥ एवमुक्तस्तदा तेन वीरभद्रेण धीमता ॥ पुष्कसोऽपि विमानाश्रयमारोह च पश्यताम् ॥ ५७ ॥ गणानां
 देवतानां च सर्वेषां प्राणिनामपि ॥ तदा दंडुभयो नेदुर्भयैस्तूर्याप्यनेकशः ॥ ५८ ॥ वीणावेणुमुदंगानि तस्य चाग्ने गतानि च ॥ जगुर्गर्भवपतयो
 ननुतश्चाप्सरोगणाः ॥ ५९ ॥ विद्याधरागणाः सर्वे तुष्टुवुः सिद्धचाराणाः ॥ चामरैर्वाड्यमानो हि च्छेत्रैश्च विविधैरपि ॥ महोत्सवेन महता आनीतो
 गंधमादनम् ॥ ६० ॥ शिवसात्रिभ्यमगमच्चंडोसौ तेन कर्मणा ॥ शिवराशुपवासेन परं स्थानं समागमत् ॥ ६१ ॥ पुष्कसोऽपि तथा प्राप्तः प्रसं
 गेन सदाशिवम् ॥ किं पुनः श्रद्धया युक्ताः शिवाय परमात्मने ॥ ६२ ॥ पुष्पादिकं फलं गंधं तांबूलं भक्ष्यमृद्धिमत् ॥ ये प्रयच्छन्ति लोकेऽस्मि
 न्नुद्गास्ते नात्र संशयः ॥ ६३ ॥ चंडेन वै पुष्कसेन सफलं तस्य चाभवत् ॥ प्रसंगेनापि तेनैव कृतं तच्चारपुष्टिना ॥ ६४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ किं
 फलं तस्य चोद्देशः केन चैव पुरा कृतम् ॥ कस्माद्गतमिदं जातं कृतं केन पुरा विभो ॥ ६५ ॥ ॥ लोमशा उवाच ॥ ॥ यदा सृष्टं जगत्सर्वं ब्रह्मणा
 परमेष्ठिना ॥ कालचक्रं तदा जातं पुरा राशिसमन्वितम् ॥ ६६ ॥ द्वादश राशयस्तत्र नक्षत्राणि तथैव च ॥ सप्तविंशतिसंख्यानि मुख्यानि कार्य
 सिद्धये ॥ ६७ ॥ एभिः सर्वं प्रचंडं च राशिभिरुडुभिस्तथा ॥ कालचक्रान्वितः कालः क्रीडयन्मृजते जगत् ॥ ६८ ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यतं सृजत्य
 वति हंति च ॥ निबद्धमस्ति तेनैव कालेनैकेन भो द्विजाः ॥ ६९ ॥ कालो हि बलवाह्योके एक एव न चापरः ॥ तस्मात्कालात्मकं सर्वमिदं
 नारच्यत्र संशयः ॥ ७० ॥ आदौ कालः कालनाञ्च लोकनायकनायकः ॥ ततो लोका हि संजाताः सृष्टिश्च तदनंतरम् ॥ ७१ ॥ सुखेर्लवो हि संजातो
 लवाञ्च क्षणमेव च ॥ क्षणाञ्च निमिषं जातं प्राणिनां हि निरंतरम् ॥ ७२ ॥ निमिषाणां च षष्ट्या वै पल इत्यभिधीयते ॥ पंचदश्या अहोरत्रैः पक्ष
 इत्यभिधीयते ॥ ७३ ॥ पक्षान्यां मास एव स्यान्मासा द्वादश वत्सरः ॥ तं कालं ज्ञातुकामेन कार्यं ज्ञानं विचक्षणैः ॥ ७४ ॥ प्रतिपदिनमारभ्य पौर्ण
 मास्यंतमेव च ॥ पक्षः पूर्णो हि यस्माच्च पूर्णिमेत्यभिधीयते ॥ ७५ ॥ पूर्वाचंद्रमसी या तु सा पूर्णा देवताप्रिया ॥ नष्टस्तु चंद्रो यस्यां वा अमा सा

कथिता बुधैः ॥ ७६ ॥ अभिष्वान्तादिपितृणां प्रियातीव बभूव ह ॥ त्रिशद्दिनानि होतानि पुण्यकालद्युतानि च ॥ तेषां मध्ये विशेषो यस्तं शृणुध्वं
 द्विजात्तमाः ॥ ७७ ॥ योगानां वा व्यतीपात ऊर्ध्वनां श्रवणस्तथा ॥ अमावास्या तिथीनां च पूर्णिमा वै तथैव च ॥ ७८ ॥ संक्रांत्यस्तथा
 ज्ञेयाः पवित्रा दानकर्माणि ॥ तथाष्टमी प्रिया शंभोर्गणेशस्य चतुर्थिका ॥ ७९ ॥ पञ्चमी नागराजस्य कुमारस्य च षष्टिका ॥ भानोश्च सप्तमी
 ज्ञेया नवमी चण्डिकाप्रिया ॥ ८० ॥ ब्रह्मणो दशमी ज्ञेया रुद्रस्यैकादशी तथा ॥ विष्णुप्रिया द्वादशी च अंतकस्य त्रयोदशी ॥ ८१ ॥ चतु
 र्दशी तथा शंभोः प्रिया नास्त्यत्र संशयः ॥ निशीथसंयुता या तु कृष्णपक्षे चतुर्दशी ॥ उपोष्या सा तिथिः श्रेष्ठा शिवसायुज्यकारिणी ॥ ८२ ॥
 शिवरात्रितिथिः ख्याता सर्वपापप्रणाशिनी ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनम् ॥ ८३ ॥ ब्राह्मणी विधवा कश्चितपुरा ह्यासीच्च चंचला ॥
 श्वपचाभिरता सा च कामुकी कामहेतुतः ॥ ८४ ॥ तस्यां तस्य सुतो जातः श्वपचस्य दुरात्मनः ॥ दुःसहो दुष्टनामात्मा सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥
 ॥ ८५ ॥ महापापप्रयोगाच्च पापमारभते सदा ॥ कितवश्च सुरापयी स्तेयी च गुरुतल्पगः ॥ ८६ ॥ मृगयुश्च दुरात्मासौ कर्मचण्डाल एव सः ॥
 अधर्मिष्ठो ह्यसद्वृत्तः कदाचिच्च शिवालयम् ॥ शिवरात्र्यां च संप्राप्तो ह्युपितः शिवसन्निधौ ॥ ८७ ॥ श्रवणं शैवशास्त्रस्य यदृच्छ्याजातमतिके ॥
 शिवस्य लिंगरूपस्य स्वयंभुवो यदा तदा ॥ ८८ ॥ स एकत्रोपितो दुष्टः शिवरात्र्यां तु जागरात् ॥ तेन कर्मविपाकेन पुण्यां योनिमवाप्तवान् ॥
 ॥ ८९ ॥ भुक्त्वा पुण्यतमाल्लोकानुपित्वा शाश्वतीः समाः ॥ चिन्तानंदस्य पुत्रो भूद्रूपालेश्वरलक्षणः ॥ ९० ॥ नाभना विचित्रवीर्योऽसौ सुभगः सुंदरी
 प्रियः ॥ राज्यं महतरं प्राप्य निःस्तंभो हि महानभूत् ॥ ९१ ॥ शिवे भक्तिं प्रकुर्वाणः शिवकर्मपरोऽभवत् ॥ शैवशास्त्रं पुरस्कृत्य शिवपूजनत
 तपरः ॥ राज्ञो जागरणं यत्नात्करोति शिवसन्निधौ ॥ ९२ ॥ शिवस्य गाथा गायंस्तु आनंदाशुक्कणान्मुहुः ॥ प्रभुंचंश्चैव नेत्राभ्यां रोमांचपुलका
 वृतः ॥ ९३ ॥ आशुष्यं च गतं तस्य शिवध्यानपरस्य च ॥ शिवो हि सुलभो लोके पशूनां ज्ञानिनामपि ॥ ९४ ॥ संसेवितुं सुखप्राप्त्यै ह्येक
 एव सदाशिवः ॥ शिवरात्र्युपवासेन प्राप्तो ज्ञानमनुत्तमम् ॥ ९५ ॥ ज्ञानात्सर्वमनुप्राप्तं भूतसाध्यं निरंतरम् ॥ सर्वभूतात्मकं ज्ञात्वा केवलं च सदा
 शिवम् ॥ विना शिवेन यत्किञ्चिन्नस्ति वस्तुत्र न क्वचित् ॥ ९६ ॥ एवं पूर्णं निष्प्रपंचं ज्ञानं प्राप्नोति दुर्लभम् ॥ प्राप्तज्ञानरतदा राजा जातो
 हि शिवबल्लभः ॥ ९७ ॥ मुक्तिं सायुज्यतां प्राप्तः शिवरात्रेरुपोषणात् ॥ तेन लब्धं शिवाब्जन्म पुरा यत्कथितं मया ॥ ९८ ॥ दाक्षायणीविद्यो

गात्र जटाजूटन विस्तरात् ॥ य उत्पन्नो मस्तकाच्च शिवस्य परमात्मनः ॥ वीरभद्रेति विख्यातो दक्षयज्ञविनाशनः ॥ १९ ॥ शिवरात्रिव्रतेनैव
 तारिता बहवः पुरा ॥ प्रासाः सिद्धिं पुरा विप्रा भरताद्याश्च देहिनः ॥ १०० ॥ मांघाता धुन्धुमारिश्च हरिश्चन्द्रादयो नृपाः ॥ प्रासाः सिद्धि
 मनेनेव व्रतेन परमेण हि ॥ १०१ ॥ ततो गिरिशो गिरिजासमेतः क्रीडान्वितोऽसौ गिरिराजमस्तके ॥ द्यूतं तथैवाक्षयुतं परेशो युक्तो
 भवान्या स भृशं चकार ॥ १०२ ॥ इति श्रीरकांदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखंडे
 शिवरात्रिव्रतमाहात्म्यवर्णननाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ लोमश उवाच ॥ राज्यं चकार कैलासे देवदेवो
 जगत्पतिः ॥ गणैः समेतो बहुभिर्गैरभद्रान्वितो महान् ॥ १ ॥ ऋषिभिः सहितो रुद्रो देवैरिन्द्रादिभिः सह ॥ ब्रह्मा यस्य स्तुतिपरो
 विष्णुः प्रेष्यवदारिभ्यतः ॥ २ ॥ इंद्रो देवगणैः साह्यं सेवाधर्मपरोऽभवत् ॥ यस्य च्छत्रधरश्चंद्रो वायुश्चामरयुक्तथा ॥ ३ ॥ सृपात्रकर्ता
 सततं जातवेदा निरन्तरम् ॥ गंधर्वा गायका यस्य स्तावकाश्च पिनाकिनः ॥ ४ ॥ विद्याधराश्च बहवस्तथा चाप्सरसां गणाः ॥ ननुतु
 आग्रगा यस्य सोऽसौ कैलासपर्वते ॥ ५ ॥ पुत्रैर्गणेशस्कंदद्वैस्तथा गिरिजया सह ॥ राज्यं प्रतापिभिश्चक्रेऽशंकश्चक्रमणेन च ॥ ६ ॥ येनांधको महा
 दैत्यः स देवानामरिर्भहान् ॥ दुष्टो विद्धिस्त्रिशूलेन गगने स्थापितश्चिरम् ॥ ७ ॥ हस्ता गजासुरं येन उत्कृत्य चर्म वै कृतम् ॥ चिरं
 प्रावरणं दिव्यं तथा त्रिपुरदीपनम् ॥ विष्णुना पारंथभूतेन रेजे सर्वाणसुन्दरः ॥ ८ ॥ तं द्रष्टुकामो भगवान्भारद्दो दिव्यदर्शनः ॥ ययौ च
 पर्वतश्रेष्ठं कैलासं चन्द्रपांडुरम् ॥ ९ ॥ सुधया परया चापि सेवितं परमाद्भुतम् ॥ कर्पूरगौरं च तदा दृष्ट्वा तं सुमहाबलम् ॥ नारदो
 विस्मययाविष्टः प्रविष्टो गन्धमादनम् ॥ १० ॥ अनेकाश्चर्यसंयुक्तं तपनैश्च सुशोभितम् ॥ गायद्विद्याधरीभिश्च पूरितं च महं प्रथम् ॥ ११ ॥
 कल्पद्रुमाश्च बहवो लताभिः परिवेष्टिताः ॥ वनच्छायासु तास्त्वेव विशिष्टाः कामधेनवः ॥ १२ ॥ पारिजातवनाम्बोदलंपटा बहवोऽल्ययः ॥
 कलहंसाश्च बहवः क्रीडमानाः सरस्सु च ॥ १३ ॥ शिखंडिनो महच्चक्रुस्तत्र केकारवं मुदा ॥ पंचमालापिनः सर्वे विहंगाः संमदान्विताः ॥ १४ ॥
 करिणः करिणीभिश्च मोदमानाः सुवचंसः ॥ सिंहास्तथा गर्जमानाः शार्दूलैः सह संगताः ॥ १५ ॥ वृषभान्दिमुल्याश्च रेभमाना निरन्त
 रम् ॥ देवद्रुमाश्च बहवस्तथा चंदनवाटिकाः ॥ १६ ॥ नागपुंनागबकुलाश्चंपका नागकेसराः ॥ तथा च वनजंघ्वश्च तथा कनककेतकाः ॥ १७ ॥

कलाराः करवीराश्च कुमुदनि ह्यनेकशः ॥ मंदाराश्च बदर्यश्च क्रमुकाः पाटलास्तथा ॥ १८ ॥ तथान्ये बहवो वृक्षाः शंभोरतोपकरा
 ह्यमी ॥ ऐकपद्मेन दृष्टास्ते नानाद्रुमलतान्विताः ॥ आरामा बहवस्तत्र द्विशुणाश्च बभूविरे ॥ १९ ॥ गगनान्विरस्तः सद्यो गंगोवः पर
 माद्भुतः ॥ पतितो मस्तके तस्य पर्वतस्य सुशोभिते ॥ २० ॥ कूपो हि पयसां ये न पवित्रं वर्तते जगत् ॥ सोपि द्विधा तदा दृष्टो नारदेन महा
 त्मना ॥ २१ ॥ सर्वं तदा द्विधाभूतं दृष्टं तेन महात्मना ॥ नारदेन तदा विप्राः परमेण निरीक्षितः ॥ २२ ॥ एवं विलोकमानोऽसौ नारदो
 भगवान्निपिः ॥ त्वरितेन तथा यातः शिवालोकनतत्परः ॥ २३ ॥ यावद्धारि स्थितोपश्यन्महदाश्चर्यमेव च ॥ द्वारपालौ तदा दृष्टौ कृतकौ विश्व
 कर्मणा ॥ २४ ॥ नारदो मोहितो ह्यासीत्प्रपच्छ च स तौ तदा ॥ अहं प्रवेष्टुमिच्छामि शिवदर्शनलालसः ॥ २५ ॥ तस्माद्बुद्ध्या दातव्या दर्श
 नार्थं शिवस्य च ॥ अश्रुण्वन्तौ तदा दृष्ट्वा नारदो विस्मितोऽभवत् ॥ २६ ॥ ज्ञानदृष्ट्या विलोकयथ तूष्णींभूतोऽभवत्तदा ॥ कुत्रिमौ हि च तौ
 ज्ञात्वा प्रविष्टो हि महामनाः ॥ २७ ॥ तथान्ये तत्सरूपाश्च दृष्टारत्नेन महात्मना ॥ ऋपिः प्रणमितरत्तैश्च नारदो भगवान्मुदा ॥ २८ ॥ एवमादी
 न्यनेकानि आश्चर्याणि ददर्श सः ॥ ददर्शाथ च सुव्यक्तं द्यंबकं गिरिजान्वितम् ॥ २९ ॥ अर्धासनगता साध्वी शंकरस्य महात्मनः ॥ तनया
 गिरिराजस्य यथा व्याप्तं जगत्त्रयम् ॥ ३० ॥ गौरी सितेक्षणा बाला तन्वंगी चारुलोचना ॥ यथा रूपी कृतः शम्भुरुपादेयः कृतो महान् ॥ ३१ ॥
 निर्विकारो विकारैश्च बहुभिर्विकलीकृतः ॥ अर्द्धांगलया सा देवी दृष्टा तेन शिवस्य च ॥ ३२ ॥ नारदेन तथा शंभुदृष्टद्विभुवनेश्वरः ॥ शुद्धचामी
 करप्रलयः सेव्यमानः सुरासुरैः ॥ ३३ ॥ शंखेन भोगिवर्षेण सेवितं चाभिपंकजम् ॥ धृतराष्ट्रेण च तथा तक्षकेण विशेषतः ॥ तथा पद्मेन
 महता शोषेणापि विशेषतः ॥ ३४ ॥ अन्यैश्च नागवयैश्च सेवितो हि निरंतरम् ॥ वासुकिः कंठलग्नो हि हरभूतो महाप्रभः ॥ ३५ ॥ कंबलाश्वतरौ
 नित्यं कर्णभूषणभूषितौ ॥ जटामुलगाताश्चान्ये महाफणिवरा ह्यमी ॥ ३६ ॥ अनेकजातिसंवीता नानावर्णाश्च पद्मिनः ॥ तक्षकः कुलिकः शंखो
 धृतराष्ट्रो महाप्रभः ॥ ३७ ॥ पद्मो दंभः सुदंभश्च करालो भीषणस्तथा ॥ एते चान्ये च बहवो नागाश्चाशीविषा ह्यमी ॥ ३८ ॥ अंगभूता हरस्या
 सन्पूज्यस्यास्य जगत्रये ॥ फणैकया शोभमानाः केचिद्धि पन्नगोत्तमाः ॥ ३९ ॥ फणानां द्वितयं केषां त्रितयं च महाप्रभम् ॥ चतुष्कं पंचकं

१ केपार-केपाशित्-इत्यर्थः । इदं 'केपार' इति पदं तथा द्वाश्लभितानि च । इत्येतत्पर्यन्तं यथायोगानुपपन्नानां । अत्र-केपाशित्त्वानां फणानां द्वितयं त्रितयमित्येवं यथापार्थक्येत्संख्यासंतिरयान्तव्या नात्र व्यापार
 पार्थक्येऽस्ति-आर्थाप्रयोगा अर्थागतत्वात् ।

पदकं सप्तकं चाष्टकं तथा ॥ ४० ॥ नवकं दशकं चैव तथैकादशकं त्वथ ॥ द्वादशकं चाष्टादशकमेकोनविंशकं तथा ॥ ४१ ॥ चत्वारिंशत्पणाः
 केषुपि पंचाशत्कं च षड्दिकम् ॥ सप्ततिश्चाप्यशीतिश्च नवतिश्च तथैव च ॥ ४२ ॥ तथा शतसहस्राणि ह्यनुत्पद्युतानि च ॥ अर्बुदानि च रत्नानि
 तथा शङ्खमितानि च ॥ ४३ ॥ अनन्ताश्च फणा येषां ते सर्पाः शिवभूषणाः ॥ दृष्टास्तदानीं ते सर्वे नारदेन महात्मना ॥ ४४ ॥ विद्यावंतोऽपि
 ते सर्वे भोगिनोऽपि सुशोभिताः ॥ हारभूषणभूतास्ते मणिमंतोऽमितप्रभाः ॥ ४५ ॥ अर्द्धचंद्रांकितो यस्य कपर्दस्त्वतिसुंदरः ॥ चक्षुषा च
 तृतीयेन भालस्थेन विराजितः ॥ ४६ ॥ पंचवक्रो महादेवो बाहुभिर्दशभिर्दुर्तः ॥ तथा मरकतश्यामकंधरोऽतीवसुंदरम् ॥ ४७ ॥ उरो यस्य विशालं
 च तथोरुजवनं परम् ॥ चरणद्वयं च रुद्रस्य शोभितं परमं महत् ॥ ४८ ॥ तद्वृष्टं चरणारविंदमतुलं तेजोमयं सुंदरं संध्यारगसुमंगलं च परमं
 तापापवृत्तिकरम् ॥ तेजोराशिकरं परात्परमिदं लावण्यलीलास्पदं सर्वेषां सुखवृद्धिकरणपरं शंभोः पदं पावनम् ॥ ४९ ॥ तथैव दृष्ट्वा परमं
 पराणां परा सती रूपवती च सुंदरी ॥ सौभाग्यलावण्यमहाविभूत्या विराजमाना ह्यतिसुंदरी शुभा ॥ ५० ॥ दृष्ट्वा तौ दंपती शुद्धौ राजमानौ जगन्नयो ॥
 अभिन्नौ भेदमापन्नौ निर्गुणौ गुणिनौ च तौ ॥ ५१ ॥ साकारौ च निराकारौ निरातंकौ सुखप्रदौ ॥ वंदे च मुदा तौ स नारदो भगवत्प्रियः ॥
 उत्थायोत्थाय च तदा तुष्टव जगदीश्वरौ ॥ ५२ ॥ नारद उवाच ॥ नतोस्म्यहं देववरौ युवाभ्यां परात्परभ्यां कलया तथापि ॥ दृष्टौ
 मया दंपती राजमानौ यौ बीजभूतौ सचराचरस्य ॥ ५३ ॥ पितरौ सर्वलोकस्य ज्ञातौ चाद्यैव तत्त्वतः ॥ मया नारत्यत्र संदेहो भवतोः कृपया
 तथा ॥ ५४ ॥ एवं स्तुतौ तदा तेन नारदेन महात्मना ॥ तुतोष भगवाज्जुष्टुः पार्वत्या सहितस्तदा ॥ ५५ ॥ महादेव उवाच ॥ सुखेन
 स्थीयते ब्रह्मन्तिकं कार्यं करवाणि ते ॥ तच्छुत्वा वचनं शंभोर्नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५६ ॥ दर्शनं जातमद्यैव तेन तुष्टोऽस्म्यहं विभो ॥ दर्शना
 त्सर्वमेवाद्य शंभो मम न संशयः ॥ ५७ ॥ क्रीडनार्थमिहायातः कैलासं पर्वतोत्तमम् ॥ हृदिस्थो हि सदा नृणामास्थितो भगवन्प्रभो ॥ ५८ ॥
 तथापि दर्शनं भाव्यं सततं प्राणिनामिह ॥ ५९ ॥ ॥ गिरिजोवाच ॥ का क्रीडा हि त्वया भाव्या वद शीघ्रं ममागतः ॥ तस्यास्तद्रचनं
 श्रुत्वा उवाच प्रहसन्निव ॥ ६० ॥ द्यूतक्रीडा महादेवि दृश्यते विविधात्र च ॥ भवेद्वाभ्यां च द्यूते हि रमणाञ्च महत्सुखम् ॥ ६१ ॥ इत्येवमुक्त्वो
 परतं सती भृशमुवाच वाक्यं कृपिता ऋषिं प्रति ॥ कथं विजानासि परं प्रसिद्धं द्यूतं च दुष्टोदरकं मनस्विनाम् ॥ ६२ ॥ त्वं ब्रह्मपुत्रोऽसि
 मुनिर्मनीषिणां शास्ता हि वाक्यं विविधैः प्रसिद्धैः ॥ चारिष्यमाणो भुवनत्रये सदा न हि त्वदन्यो ह्यपरो मनस्वी ॥ ६३ ॥ एवमुक्त्वास्तदा देव्या

नारदो देवदर्शनः ॥ उवाच वाक्यं प्रहसन्गिरिजां शिवसन्निधौ ॥ ६४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ द्यूतं न जानामि न चाश्रयामि इहं तपरन्वी
 शिवकिंकरश्च ॥ कथं च मां पृच्छसि राजकन्यके योगीश्वराणां परमं पवित्रे ॥ ६५ ॥ निशम्य वाक्यं गिरिजा सती तदा ह्रुवाच वाक्यं च विहस्य
 तं प्रति ॥ जानासि सर्वं च बटोऽद्य पश्य मे द्यूतं महेशेन करोमि तेऽगतः ॥ ६६ ॥ इत्येवमुक्त्वा गिरिराजकन्यका जग्राह चाक्षान्भुवनेकमुंदरी ॥
 क्रीडां चकाराप्य महर्षिसस्यके तत्रास्थिता सा हि भवेन संयुता ॥ ६७ ॥ तौ दंपती क्रीडया सज्जमानौ दृष्टौ तदा ऋषिणा नारदेन ॥ सखिराम
 योत्पुङ्गवना मनस्वी विलोकमानोऽतितरां तुतोप ॥ ६८ ॥ सखीजनेन संवीता तदा द्यूतपरा सती ॥ शिवेन सह संगत्य च्छलाद्द्यूतमकारयत् ॥
 ॥ ६९ ॥ स पणं च तदा चक्रे हृत्लेन महता द्यूतः ॥ जिता भवानी च तदा शिवेन प्रहसन्निव ॥ ७० ॥ नारदोऽस्याः शिवेनाथ उपहासकरोऽ
 भवत् ॥ निशम्य हारितं द्यूतमुपहासं निशम्य च ॥ ७१ ॥ नारदस्य दुर्लोकैश्च कृपिता पार्वती भुशम् ॥ उवाच त्वरिता चैव दत्त्वा चैवार्द्धचंद्र
 कम् ॥ ७२ ॥ तथा शिरोमणी चैव तरले च मनोहरे ॥ मुखं सुशोभनं चैव तथा कृपितमुंदरम् ॥ दृष्टं हरेण च पुनः पुनर्द्यूतमकारयत् ॥ ७३ ॥
 तथा गिरिजया प्रोक्तः शंकरो लोकशंकरः ॥ हारितं च मया दत्तः पण एव च नान्यथा ॥ ७४ ॥ क्रियते च त्वया शंभो कः पणो हि तदुच्य
 ताम् ॥ ततः प्रहस्य चोवाच पार्वतीं च त्रिलोचनः ॥ ७५ ॥ मया पणोऽयं क्रियते भवानि त्वदर्धमेतच्च विभूषणं महत् ॥ सा चंद्रलेखा हि
 महान्हि हारस्तथैव कर्णोत्पलभूषणद्वयम् ॥ ७६ ॥ इदमेव त्वया तन्नि च मां जित्वा गृह्यतां सुखम् ॥ ततः प्रवर्तितं द्यूतं शंकरेण सहैव च ॥ ७७ ॥
 एवं विक्रीडमानो तावक्ष्यविद्याविशारदो ॥ तदा जितो भवान्याथ शंकरो बहुभूषणः ॥ ७८ ॥ प्रहस्य गौरी प्रोवाच शंकरं त्वतिसुंदरी ॥ हारितं
 च पणं देहि मम चाद्यैव शंकर ॥ ७९ ॥ तदा महेशः प्रहसन्सत्यं वाक्यमुवाच ह ॥ न जितोऽहं त्वया तन्नि च त्वत्तो हि विमुश्रयताम् ॥ ८० ॥
 अजेयोऽहं प्राणिनां सर्वथैव तस्मान्न वाच्यं तु वचो हि साधिव ॥ द्यूतं कुरुवाद्य यथेष्टमेव जेष्यामि चाहं च पुनः प्रपश्या ॥ ८१ ॥ तदाभिवकाह स्वपतिं
 महेशं मया जितोऽस्यद्य न विस्मयोऽत्र ॥ एवमुक्त्वा तदा शंभुं करे गृह्य वरानना ॥ जितोऽसि त्वं न संदेहस्तत्वं न जानासि शंकर ॥ ८२ ॥ एवं
 प्रहस्य रुचिरं गिरिजा तु शंभुं सा प्रेक्ष्य नर्मवचसा स तयाभिभूतः ॥ देहीति मे सकलमंगलमंगलेश यद्धारितं स्मररिपो वचसात्तुमोदितम् ॥ ८३ ॥
 ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ अजेयोऽहं विशालाक्षि तव नास्त्यत्र संशयः ॥ अहंकारेण यत्प्रोक्तं तत्त्वतस्तद्विमुश्रयताम् ॥ ८४ ॥ तस्य तद्भचनं
 श्रुत्वा प्रोवाच च विहस्य सा ॥ अजेयो हि महादेवः सर्वेषामपि वै प्रभो ॥ ८५ ॥ मयैकया जितोऽसि त्वं द्यूतेन विमलेनः हि ॥ न जानासि च

किञ्चिच्च कार्यकार्यं विवक्षितम् ॥ ८६ ॥ एवं विवदमानौ तौ दंपती परमेश्वरौ ॥ नारदः प्रहसन्वाक्यमुवाच ऋषिसरतमः ॥ ८७ ॥ ॥ नारद
 उवाच ॥ ॥ आकर्णयाऽऽकर्णविशालनेत्रे वाक्यं तदेकं जगदेकमंगलम् ॥ असौ महाभाग्यवतां वरेण्यस्त्वया जितः किं च मृषा ब्रवीषि ॥ ८८ ॥
 अजितो हि महादेवो देवानां परमो गुरुः ॥ अरूपोऽयं सुरूपेयं रूपतीतोऽयमुच्यते ॥ ८९ ॥ एक एव परं ज्योतिस्तेषामपि च यन्महः ॥
 त्रैलोक्यनाथो विश्वात्मा शंकरो लोकशंकरः ॥ ९० ॥ कथं त्वया जितो देवि ह्यजेयो भुवनत्रये ॥ शिवमेतं न जानासि स्त्रीभावाच्च वरानने ॥
 ॥ ९१ ॥ नारदेनेवमुक्ता सा कुपिता पार्वती भृशम् ॥ बभाषे मत्सरग्रस्ता साक्षेपं वचनं सती ॥ ९२ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ चापल्याच्च न वक्तव्यं
 ब्रह्मपुत्र नमोस्तु ते ॥ तव भीतास्मि भद्रं ते देवर्षे मौनमावह ॥ ९३ ॥ कथं शिवो हि देवर्ष उक्तोऽतो हि त्वया बहु ॥ मत्प्रसादाच्छिब्यो जात ईश्वरो
 यो हि पच्यते ॥ ९४ ॥ मया लब्धप्रतिष्ठोऽयं जातो नारत्यत्र संशयः ॥ ९५ ॥ एवं बहुविधं श्रुत्वा नारदो मौनमाश्रयत् ॥ उपस्थितं च तदृद्ध्वा
 भृगी वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ९६ ॥ ॥ भृग्युवाच ॥ ॥ त्वया बहु न वक्तव्यं पुनरेव च भामिनि ॥ अजेयो निर्विकारो हि स्वामी मम सुमध्यमे ॥ ९७ ॥
 स्त्रीभावयुक्तसि वरानने त्वं देवं न जानासि परं पराणाम् ॥ कामं पुरस्कृत्य पुरा भवानि समागतास्येव महेशमुग्रम् ॥ ९८ ॥ यथा कृतं तेन
 पिनाकिना पुरा एतस्मृतं किं सुभगे वदस्व नः ॥ कृतो ह्यनंगो हि तदा ह्यनेन दग्धं वनं तस्य गिरेः पितुस्ते ॥ ९९ ॥ पश्चात्त्वयाराधित एव
 एष शिवः पराणां परमः परात्मा ॥ १०० ॥ ॥ भृगिणेत्येवमुक्ता सा ह्युवाच कुपिता भृशम् ॥ शृण्वतो हि महेशस्य वाक्यं रुष्टा च भृंगिणम् ॥
 ॥ १०१ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ हे भृगिन्पक्षपातित्वाद्बुक्तं वचनं मम ॥ शिवाप्रियोऽसि रे मन्द भेदबुद्धिरतो ह्यसि ॥ १०२ ॥ अहं शिवा
 त्मिका मूढ शिवो नित्य मयि स्थितः ॥ कथं शिवाभ्यां भिन्नत्वं त्वयोक्तं वागबलेन हि ॥ १०३ ॥ श्रुतं च वाक्यं शुभदं पार्वत्या भृंगिणा तदा ॥
 उवाच पार्वती भृगी रुषितः शिवसन्निधौ ॥ १०४ ॥ पितुर्यज्ञे च दक्षस्य शिवनिदा त्वया श्रुता ॥ अप्रियश्रवणात्सद्वस्त्वया त्यक्तं कलेवरम् ॥ १०५ ॥
 तत्क्षणादेव तन्वांगि ह्यश्रुता किं कृतं त्वया ॥ संभ्रमात्किं न जानासि शिवनिदकमेव च ॥ १०६ ॥ कथं वा पर्वतश्रेष्ठाज्जातासि वरवर्णिनि ॥
 कथं वा तपसोभ्रंण संतसासि सुमध्यमे ॥ १०७ ॥ सप्रेमा च शिवे भक्तिस्तव नास्तीह सांप्रतम् ॥ शिवाप्रियासि तन्वांगि तस्मादेवं ब्रवीमि ते
 ॥ १०८ ॥ शिवात्परतरं नान्यत्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ शिवे भक्तिस्त्वया कार्या सप्रेमा वरवर्णिनि ॥ १०९ ॥ भक्तासि त्वं महादेवि महाभाग्यवतां
 वरे ॥ संसेव्यतां प्रयत्नेन तपसोपार्जितस्त्वया ॥ ११० ॥ ॥ शिवो वरेण्यः सर्वेशो नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ भृंगिणो वचनं श्रुत्वा गिरिजा तमुवाच

ह ॥ १११ ॥ ॥ गिरिजोवाच ॥ ॥ रे भृंगिर्मौनमालंब्य स्थिरो भवाथ वा ब्रज ॥ वाच्यावाच्यं न जानासि किं ब्रवीषि पिशाचवत् ॥ ११२ ॥
 तपसा केन चानीतः कया चापि शिवो ह्ययम् ॥ काहं कोऽसौ त्वया ज्ञातो भेदबुद्ध्या ब्रवीषि मे ॥ ११३ ॥ कोऽसि त्वं केन युक्तोऽसि कस्माच्च
 बहु भापसे ॥ शापं तव प्रदास्यामि शिवः किं कुरुतेऽयुना ॥ ११४ ॥ भृंगिणोक्ता तिरस्कृत्य तदा शापं ददौ सती ॥ निर्मासो भव रे मन्द रे
 भृंगिञ्छक्रप्रिय ॥ ११५ ॥ एवमुक्त्वा तदा देवी पार्वती शंकरप्रिया ॥ अथ कोपेन संयुक्ता पार्वती शंकरं तदा ॥ ११६ ॥ करे गृह्य च तन्वंगी
 भुजंगं वासुकिं तथा ॥ उदतारयत्कटात्सा तथा न्यानि बहुनि च ॥ ११७ ॥ शंभोर्जगह कुपिता भूषणानि त्वरान्विता ॥ हता चंद्रकला तस्य
 गजाजिनमनुत्तमम् ॥ ११८ ॥ कंबलाभ्रतरौ नागौ महेशकृतभूषणौ ॥ हतौ तथा महादेव्या छलोक्त्या च प्रहस्य वै ॥ ११९ ॥ कौपीनाच्छा
 दनं तस्य च्छलोक्त्या च प्रहस्य वै ॥ तदा गणाश्च सख्यश्च त्रपया पीडिता भवन् ॥ १२० ॥ पराङ्मुखश्च संजाता भङ्गी चैव महातपाः ॥
 तथा चण्डो हि मुण्डश्च महालोमा महोदरः ॥ १२१ ॥ एते चान्ये च बहवो गणास्ते दुःखिनोऽभवन् ॥ तांश्च दृष्ट्वा तथाभूतान्महेशो लज्जितोऽ
 भवत् ॥ १२२ ॥ उवाच वायवं रूषितः पार्वतीं प्रति शंकरः ॥ १२३ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ उपहासं प्रकुर्वति सर्वे हि ऋषयो भृशम् ॥
 तथा ब्रह्मा च विष्णुश्च तथा चेन्द्रादयो ह्यमी ॥ १२४ ॥ उपहासपराः सर्वे किं त्वयाद्य कृतं शुभे ॥ कुले जातासि तन्वंगि
 कथमेवं करिष्यसि ॥ १२५ ॥ त्वया जितो ह्यहं सुभु यदि जानासि तत्त्वतः ॥ तर्ह्येवं कुरु मे देहि कौपीनाच्छादनं परम् ॥ देहि कौपी
 नमद्यं मे नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ १२६ ॥ एवमुक्त्वा सती तेन शंभुना योगिना तदा ॥ प्रहस्य वाक्यं प्रोवाच पार्वती रुचिरानना ॥ १२७ ॥ किं
 कौपीनेन ते कार्यं मुनिना भावितात्मना ॥ दिग्भ्ररणैव तदा कृतं दारुवनं तथा ॥ १२८ ॥ भिक्षाटनमिषेणैव ऋषिपत्न्यो विमोहिताः ॥ गच्छ
 तस्ते तदा शंभो पूजनं तैर्महत्कृतम् ॥ १२९ ॥ कौपीनं पतितं तत्र मुनिभिर्नान्यथोदितम् ॥ तस्मात्त्वया प्रहातव्यं द्यूते हारितमेव तत् ॥
 ॥ १३० ॥ तच्छ्रुत्वा कुपितो रुद्रः पार्वतीं परमेश्वरः ॥ निरीक्षमाणोऽतिरूपा तृतीयैवैव चक्षुषा ॥ १३१ ॥ कुपितं शंकरं दृष्ट्वा सर्वे देवगणास्तदा ॥
 भयेन महताविप्रास्तथा गणकुमारकाः ॥ १३२ ॥ उचुः सर्वे शनैस्तत्र शंकितेन परस्परम् ॥ अब्यायं कुपितो रुद्रो गिरिजां प्रति संप्रति ॥ १३३ ॥
 यथा हि मदनो दग्धस्तथैयं नान्यथा वचः ॥ एवं मीमांसमानास्ते गणा देवपर्यस्तदा ॥ १३४ ॥ विलोकित्वास्तथा देव्या सर्वे सौभाग्यमुद्भया ॥
 उवाच प्रहसन्नेव सती सत्यरूपं तदा ॥ १३५ ॥ किमालोकपरो भूत्वा चक्षुषा परमेषा हि ॥ नाहं कालो न कामोऽहं नाहं दक्षस्य वै मखः ॥ १३६ ॥

त्रिपुरो नैव वै शंभो नाथको वृषभध्वज ॥ वीक्षितेनैव किं तेन तव चाद्य भविष्यति ॥ द्यूवैव त्वं विरूपाक्षो जातोऽसि मम चाग्रतः ॥ १३७ ॥
 एवमादीन्यनेकानि ह्युवाच परमेश्वरी ॥ निशम्य देवो वाक्यानि गमनाय मनो दधे ॥ १३८ ॥ वनमेव वरं चाद्य विजनं परमार्थतः ॥ एकाकी
 यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥ १३९ ॥ स सुखी परमार्थज्ञः स विद्वान्स च पंडितः ॥ येन सुप्तौ कामरागी स सुक्तः स सुखी भवेत् ॥
 ॥ १४० ॥ एवं विमुश्य च तदा गिरिजां विहाय श्रीशंकरः परमकारुणिकस्तदानीम् ॥ यातः प्रियाविरहितो वनमद्भुतं च सिद्धादवीं परमहंसयुतां
 तथैव ॥ १४१ ॥ निर्गतं शंकरं दृष्ट्वा सर्वे कैलासवासिनः ॥ निर्ययुश्च गणाः सर्वे वीरभद्रादयोऽप्यु तम् ॥ १४२ ॥ छत्रं भृंगी समादाय जगाम
 तस्य पृष्ठतः ॥ चामरे वीज्यमाने च गंगायमुनसन्निभे ॥ १४३ ॥ ताभ्यां युक्तस्तदा नंदी पृष्ठतोऽन्वगमत्सुधीः ॥ वृषभो ह्यग्रतो भूत्वा पुष्पकेण
 विराजितः ॥ १४४ ॥ शोभमानो महादेव एभिः सर्वैः सुशोभनैः ॥ अंतःपुरगता देवी पार्वती सा हि दुर्मनाः ॥ १४५ ॥ सखीभिर्बहुभिस्तत्र
 तथात्याभिः सुसंवृता ॥ गिरिजा चिंतयामास मनसा परमेश्वरम् ॥ १४६ ॥ ततो दूरं गतः शंभुर्विसृज्य च गणांस्तदा ॥ गणेशं च कुमारं च वीर
 भद्रं तथाऽपरात् ॥ १४७ ॥ भृंगिणं नंदिनं चंडं सोमनंदिनमेव च ॥ एतानन्यांश्च सर्वांश्च कैलासपुरवांसिनः ॥ १४८ ॥ विसृज्य च महादेव एक
 एव महातपाः ॥ गतो दूरं वनस्थतिं तथा सिद्धवटं शिवः ॥ १४९ ॥ काश्मीररत्नोपलसिद्धरत्नवैदूर्याचित्रं सुधया परिष्कृतम् ॥ दिव्यासनं तस्य च
 कटिपतं भुवा तत्रारिथतो योगपतिर्महेशः ॥ १५० ॥ पद्मासने चोपविष्टो महेशो योगवित्तमः ॥ केवलं चार्त्तनात्मानं दृष्यौ मीलितलोचनः ॥
 ॥ १५१ ॥ शुशुभे स महादेवः समाधौ चंद्रशेखरः ॥ योगपट्टः कृतरत्नेन शेषस्य च महात्मनः ॥ वासुकिः सर्पराजश्च कटिबद्धः कृतो महान् ॥
 ॥ १५२ ॥ आत्मानमात्मात्मतया च संस्तुतो वेदांतवेद्यो न हि विश्वचोद्धितः ॥ एको ह्यनेको हि दुरंतपारस्तथा ह्यतर्क्यो निजबोधरूपः ॥ स्थित
 स्तदानीं परमं पराणां निरीक्षमाणो भुवनैकभर्ता ॥ १५३ ॥ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकशतितिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
 केदारखंडे शिवशास्त्रे शिवपार्वतीव्रतप्रसंगेन पार्वतीहारितसर्वस्वरस्य शिवस्य कैलासं विहाय तपोवनगमनवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥
 ॥ ४४ ॥ ॥ लोमशा उवाच ॥ ॥ वनं गते महादेवे गिरिजा विरहातुरा ॥ सुखं न लेभे तन्वंगी हर्म्येज्यायतनेषु वा ॥ १ ॥ चित्तयंती शिवं
 तन्वी सर्वभावेन शोभना ॥ चिंतमानां शिवां ज्ञात्वा ह्युवाच विजया सखी ॥ २ ॥ ॥ विजयोवाच ॥ ॥ तपसा महता चैव शिवं
 प्राप्तासि शोभने ॥ मृषा द्यूतं द्यूतं तेन शंकरेण तपस्विना ॥ ३ ॥ द्यूते हि बहवो दोषा न श्रुताः किं त्वयाऽनवे ॥ क्षमा

पय शिवं तन्त्रि त्वरेणैव विचक्षणे ॥ ४ ॥ अस्माभिः सहिता देवि गच्छगच्छ वरानने ॥ ५ ॥ यावच्छंभुर्दसतो नाभिगच्छेत्ताव
 द्रत्वा शंकरं क्षामयस्व ॥ नो चेत्तन्त्रि क्षामयेथाः शिवं त्वं दुःखं पश्चात्ते भविष्यन्त्यवश्यम् ॥ ६ ॥ निशम्य वाक्यं विजयाप्रभुं क प्रह
 स्यमाना समधीरचेताः ॥ उवाच वाक्यं विजयां सखीं च आश्चर्यभूतं परमार्थयुक्तम् ॥ ७ ॥ मया जितोऽसौ निरपत्रपश्च पुरा
 वृतो वै परया विश्रुत्या ॥ किञ्चिच्च कृत्यं मम नास्ति सद्यो मया विनासौ च विरूप आस्थितः ॥ ८ ॥ रूपीकृतो मया देवो महेशो
 नान्यथा वद ॥ मया तेन वियोगश्च संयोगो नैव जायते ॥ ९ ॥ साकारो हि निराकारो महेशो हि मया कृतः ॥ १० ॥ कृतं मया
 विश्वमिदं समग्रं चराचरं देववरैः समेतम् ॥ क्रीडार्थमस्योद्भववृत्तिहेतुभिश्चिकीडितं मे विजये प्रपश्य ॥ ११ ॥ एवमुक्त्वा तदा देवी गिरिजा
 भर्गमंगला ॥ शबरीरूपमास्थाय गंतुकामा महेश्वरम् ॥ १२ ॥ श्यामा तन्वी शिखरदर्शना विंबविंबाधरोष्ठी सुश्रीवाब्जा कुचभरनता वर्द्धित
 स्त्रिगणकेशी ॥ मध्ये क्षामा पृथुकटितटा हेमरंभोरुगौरी पल्लीयुक्ता वरवलयिनी बर्हिबर्हार्कतंसा ॥ १३ ॥ पाणौ भृगालसदृशं दधती च चापं
 पृष्टे लसत्कृतकेतकिबाणकोशम् ॥ सा तं निरीक्षमलोकयति स्म तत्र संसेविता सुवदना बहुभिः सखीभिः ॥ १४ ॥ भृंगीनादेन महता नादयती
 जगन्नयम् ॥ गिरिजा मनमथं सद्यो जीवयती पुनःपुनः ॥ १५ ॥ सकामना राजहंसा बभ्रुरस्तत्क्षणादपि ॥ द्विरेफा बर्हिणश्चैव सर्वे ते हृच्छयान्निव
 ताः ॥ १६ ॥ एकाकी सांस्थितो यत्र समाधिरस्थो महेश्वरः ॥ दृष्टस्ततस्तथा देव्या भृंगीनादेन मोहितः ॥ १७ ॥ प्रबुद्धो हि महादेवो निरीक्ष्य
 शबरीं तदा ॥ समाधेरुत्थितः सद्यो महेशो मदनान्वितः ॥ १८ ॥ यावत्करे गृह्यमाणो गिरिजां स समीपगः ॥ तावत्तस्य पुरः सद्यस्तिरोधानं
 गता सती ॥ १९ ॥ तदृष्ट्वा तत्क्षणदेव देवो श्रान्तिविनाशनः ॥ भ्रममाणस्तदा शंभुर्नापश्यदसितेक्षणाम् ॥ २० ॥ विरहेण समायुक्तो हृच्छ
 येन समन्वितः ॥ मदनारिस्तदा शंभुर्ज्ञानरूपो निरंतरम् ॥ २१ ॥ निर्मोहो मोहभापन्नो ददर्श गिरिजां पुनः ॥ उवाच वाक्यं शबरीं प्रस्ताव
 सदृशं महत् ॥ २२ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ वाक्यं मे शृणु तन्वंणि श्रुत्वा तत्कर्तुर्महसि ॥ कासि कस्यासि तन्वंणि किमर्थमटनं वने ॥
 तत्कथ्यतां महाभागे याथातथ्यं सुमध्यमे ॥ २३ ॥ ॥ शिवोवाच ॥ ॥ पतिमन्त्रेणपिष्यामि सर्वज्ञं सकलार्थदम् ॥ स्वतंत्रं निर्विकारं च
 जगतामीश्वरं वरम् ॥ २४ ॥ इत्युक्तः प्रत्युवाचेदं गिरिजां वृपभध्वजः ॥ अहं तवोचितो भद्रे पतिनन्वियो हि भामिनि ॥ २५ ॥ विमृश्यतां

वरागेहे तत्त्वतो हि वरानने ॥ वचो निशम्य रुद्रस्य स्मितपूर्वभाषत ॥ २६ ॥ मयार्थितो महाभाग पतिस्त्वं नान्यथा वद ॥ किं तु वक्ष्यामि
 भद्रं ते निर्गुणोऽसि परंतपः ॥ २७ ॥ यथा पुरा वृत्तोऽसि त्वं तपसा च परेण हि ॥ परित्यक्त्वा त्वयारण्ये क्षणमात्रेण भाभिनी ॥ २८ ॥ दुरारा
 ध्योऽसि सततं सर्वेषां प्राणिनामपि ॥ तस्मान्न वाच्यं हि पुनर्यदुक्तं ते ममाश्रतः ॥ २९ ॥ शबर्या वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच वृषध्वजः ॥ मैवं
 वद विशालाक्षि न त्यक्त्वा सा तपरिधनी ॥ यदि त्यक्त्वा मया तन्वि किं वक्तुमिह पार्यते ॥ ३० ॥ एवं ज्ञात्वा विशालाक्षि कृपणं कृपणप्रियम् ॥
 तस्मात्त्वया हि कर्तव्यं वचनं मे सुमध्यमे ॥ ३१ ॥ एवमभ्यर्थिता तेन बहुधा शूलपाणिना ॥ प्रहस्य गिरिजा प्राह उपहासपरं वचः ॥ ३२ ॥
 तपोधनोऽसि योगीश विरक्तोऽसि निरंजनः ॥ आत्मारामो हि निद्वंद्वी मदनो येन वातितः ॥ ३३ ॥ स त्वं साक्षाद्गिरिपाक्षो मया दृष्टोऽसि चाद्य
 वै ॥ अशक्यो हि मया प्राहुं सर्वेषां द्युतिक्रमः ॥ तस्मात्त्वया न वक्तव्यं यदुक्तं च पुरा मम ॥ ३४ ॥ तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रोवाच
 मदनांतकः ॥ मम भार्या भव त्वं हि नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ ३५ ॥ इत्युक्त्वा तां करेऽगृह्णाच्छबरीं मदनानुरः ॥ उवाच तं स्मयंती सा मुंचसुं
 वेति सादरम् ॥ ३६ ॥ नोचितं भगवन्कर्तुं तापसेन बलादिदम् ॥ याचयस्व पितुर्मे त्वं नान्यथाभिभविष्यसि ॥ ३७ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥
 ॥ पितरं कथ्याद्यु त्वं स्थितः कुत्र शुभानने ॥ इक्ष्यामि तं विशालाक्षि प्रणिपातपुरःसरम् ॥ ३८ ॥ एतदुक्तं तदा तेन निशम्यासितने
 जया ॥ आनीतो हि तथा तन्व्या पितरं वृषभध्वजः ॥ ३९ ॥ स्थितं कैलासशिखरे हिमवतं नगोत्तमम् ॥ अहिभिर्बहुभिश्चैव संवृतं च महाप्र
 भम् ॥ ४० ॥ द्वारि स्थितं तथा देव्या दर्शितं शंकरस्य च ॥ असौ मम पिता देव याचस्व विगतत्रपः ॥ ददाति मां न संदेहस्तपस्विन्मा विलंबि
 तम् ॥ ४१ ॥ तथेति मत्वा सहसा प्रणम्य हिमालयं वाक्यमिदं बभाषे ॥ प्रयच्छ तां चाद्य गिरिशिवर्यं ह्यार्तीय कन्यां सुभगां महामते ॥ ४२ ॥
 कृपणं वाक्यमाकर्ण्य समुत्थाय हिमालयः ॥ महेशं च समादाय हुवाच गिरिराट् स्वयम् ॥ ४३ ॥ किं जरपसि हि भो देव तवायुक्तं च संप्रतम् ॥
 त्वं दाता त्रिषु लोकेषु त्वं स्वामी जगतां विभो ॥ ४४ ॥ त्वया ततमिदं विश्वं जगदेतन्नराचरम् ॥ एवं स्तुतिपरोऽभूच्च हिमालयगिरिर्महान् ॥
 आगतो नारदस्तत्र ऋषिभिः परिवारितः ॥ ४५ ॥ उवाच प्रहसन्वाक्यं शूलपाणे नमः प्रभो ॥ हे शंभो शृणु मे वाक्यं तत्त्वसारमयं परम् ॥ ४६ ॥

१ हे महाभाग त्वं मयार्थितः पतिः न-असि-त्वम् अन्यथा-यथेच्छम्-इति शेषः । वद ब्रूहि-अहं तु त्वां मयागे पतिं न जानामि-इति परिहासोक्तौ गृह्णामिप्रायः । वस्तुतस्तु हे महाभाग मयार्थितः पतिस्त्वं-त्वमे
 वासि-अन्यथा न वद-मा ब्रूहि-इति-शब्दयोजना बोद्धव्या ।

योषिद्विः संगतिः पुंसां विद्वद्यायोपकरपते ॥ त्वं स्वामी जगतां नाथः पराणां परमः परः ॥ विमुश्व्य सर्वं देवेश यथावद्भक्तुमर्हसि ॥ ४७ ॥ एवं प्रबो
 धितरत्नेन नारदेन महात्मना ॥ प्रबोधमगमच्छंभुर्जहास परमेश्वरः ॥ ४८ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ सत्यमुक्तं त्वया चात्र नान्यथा नारद
 क्वचित् ॥ योषित्संगतिमात्रेण नृणां पतनमेव च ॥ ४९ ॥ भविष्यति न संदेहो नान्यथा वचनं तव ॥ अनया मोहितोऽद्याहमानीतो गंधमाद
 नम् ॥ ५० ॥ पिशाचवक्त्रुतमिदं चरितं परमाद्भुतम् ॥ ५१ ॥ तस्मान्न तिष्ठामि गिरेः समीपे ब्रह्मामि चाद्यैव वनांतरं पुनः ॥ इत्येवमुक्त्वा स
 जगाम मार्गं दुरत्ययं योगिनामप्यगम्यम् ॥ ५२ ॥ निरालंबं स विज्ञाय नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ गिरिजां च गिरिद्रं च पार्षदान्प्रति सत्वरम् ॥
 ॥ ५३ ॥ वंदनीयश्च रतुत्यश्च क्षान्पतां परमार्थतः ॥ महेशोऽयं जगन्नाथस्त्रिपुरारिर्महायशः ॥ ५४ ॥ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं नारदस्य मुखोद्भूतम् ॥
 गिरिजां पुरतः कृत्वा गिरयो हि महाप्रभाः ॥ ५५ ॥ दण्डवत्प्रतिताः सर्वे शंकरं लोकशंकरम् ॥ तुष्टुवुः प्रणताः सर्वे प्रमथा गुह्यकादयः ॥ ५६ ॥
 रतुयमानो हि भगवानागतो गंधमादनम् ॥ अंगिरसा हि सर्वेशो ह्यभिपित्तो महात्मभिः ॥ ५७ ॥ तदा हुन्दुभयो नेदुर्वादिजाणि बहुनि च ॥
 इन्द्रादयः सुराः सर्वे पुष्पवर्षं वर्षिरे ॥ ५८ ॥ ब्रह्मादिभिः सुरगणैर्बहुभिः परीतो योगीश्वरो गिरिजया सह विश्वंब्यः ॥ अभ्यर्थितः परममंगल
 मंगलेश्च दिव्यासनोपरि राज महाविभूत्या ॥ ५९ ॥ एवंविधान्यनेकानि चरितानि महात्मनः ॥ महेशस्य च भो विप्राः पापहारीणि शृण्व
 ताम् ॥ ६० ॥ यानियानीह रुद्रस्य चरितानि महान्त्यपि ॥ श्रुतानि परमाण्वेव भूयः किं कथयामि वः ॥ ६१ ॥ ॥ ऋषय उच्युः ॥ एवं
 मुक्तं त्वया सूत चरितं शंकरस्य च ॥ अनेन चरितेनैव संतप्ताः स्मो न संशयः ॥ ६२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ व्यासप्रसादाच्छ्रुतमस्ति सर्वं
 मया ततं शंकररूपमद्भुतम् ॥ सुविरततं चाद्भुतवेदगर्भं ज्ञानात्मकं परमं चेदमुक्तम् ॥ ६३ ॥ अंश्या परयोपेताः श्रावयन्ति शिवप्रियम् ॥ शृण्वन्ति चैव
 ये भक्त्या शंभोर्माहात्म्यमद्भुतम् ॥ शिवशास्त्रामिदं प्रीत्या ते याति परमां गतिम् ॥ ६४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डे शिवशास्त्रे पार्वत्या शबरीरूपेण शिवस्य गन्धमादनपर्वतं प्रत्यानयनपूर्वकं बृहस्पतिकृताशिवराज्याभिषेकवर्णनं
 नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ७ ॥ इति श्रीस्कान्दमहापुराणे प्रथमे माहेश्वरखण्डे समाप्तः ॥ १ ॥

॥ ❀ ॥ इति केदारखण्डः समाप्तः ॥ ❀ ॥

इदं पुस्तकं मुभवयां श्रीकृष्णदासार्मजक्षेमराजश्रुतिना
स्वकीये "श्रीविद्धेश्वर" (स्टीम्) मुद्रणालये मुद्रितम् ।

संवत् १९६५, शके १८३१.

॥ इति श्रीस्कंदे महापुराणे प्रथमे माहेश्वरखण्डे केदारखण्डः समाप्तः ॥ (१) ॥

॥ अथ श्रीस्कंदे महापुराणे प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डः प्रारभ्यते ॥ (२)

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमो बृहस्पतये ॥ नमस्समै ब्रह्मणे ॥ विष्णवे नमः ॥ श्रीसुनय ऊचुः ॥ दक्षिणार्णवतीरेषु यानि तीर्थानि पंच च ॥
 तानि ब्रह्मि विशालाक्ष वर्णयन्त्यति तानि च ॥ १ ॥ सर्वतीर्थफलं येषु नारदाद्या वदन्ति च ॥ तेषां चरितमाहात्म्यं श्रोतुमिच्छामहे वयम् ॥ २ ॥
 ॥ उग्रश्रवा उवाच ॥ ॥ शृणुध्वमत्यद्भुतपुण्यसत्कथं कुमारनाथस्य महाप्रभावम् ॥ द्वैपायनो यन्मम चाह पूर्व हर्षाबुरोमोद्गमचर्चितगणः ॥
 ॥ ३ ॥ कुमारगता गार्थात्र श्रूयतां मुनिसत्तमाः ॥ या सर्वदेवैर्मुनिभिः पितृभिश्च प्रपूजिता ॥ ४ ॥ भध्वाचारस्तंभतीर्थं यो निषेवेत मानवः ॥
 नियतं तस्य वासः स्याद्ब्रह्मलोके यथा मम ॥ ५ ॥ ब्रह्मलोकाद्दिष्णुलोकस्तस्मादपि शिवस्य च ॥ पुत्रप्रियत्वात्तस्यापि शुहलको महत्तमः ॥
 ॥ ६ ॥ अत्राश्वर्यकथा या च फाल्गुनस्य पुरेरीता ॥ नारदेन मुनिश्रेष्ठारतां वो वक्ष्यामि विस्तरात् ॥ ७ ॥ पुरा निमित्ते करिंमश्वत्किरीटी मणि
 कूटतः ॥ समुद्रे दक्षिणेऽध्यागात्सातुं तीर्थानि पंच च ॥ ८ ॥ वर्जयन्ति सदा यानि भयातीर्थानि तापसाः ॥ कुमारेशस्य पूर्वं च तीर्थमस्ति
 मुनेः प्रियम् ॥ ९ ॥ स्तंभेशस्य द्वितीयं च सौभद्रस्य मुनेः प्रियम् ॥ बर्करेश्वरमन्थञ्च पौलोमीप्रियमुत्तमम् ॥ १० ॥ चतुर्थं च महाकालं करंधम
 नृप्रियम् ॥ भरद्वाजस्य तीर्थं च सिद्धेशाख्यं हि पंचमम् ॥ ११ ॥ एतानि पंच तीर्थानि ददर्शं कुरुगुंजवः ॥ तपरिचर्चिर्बर्जितानि भ्रंहापुण्यानि
 तानि च ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा पार्श्वे नारदीयानपृच्छत महासुनीन् ॥ तीर्थानीमानि स्याणि प्रभावाद्भुतवन्ति च ॥ १३ ॥ किमर्थं ब्रूत वज्यन्ति सदैव
 ब्रह्मवादिभिः ॥ तापसा ऊचुः ॥ ॥ ग्राहाः पंच वसन्त्येषु हरन्ति च तपोधनान् ॥ १४ ॥ अत एतानि वर्ज्यन्ते तीर्थानि कुरुनंदन ॥ इति श्रुत्वा
 महाबाहुर्मनाथ मनो दधे ॥ १५ ॥ ततस्तं तापसाः प्रोचुर्गतुं नार्हसि फाल्गुन ॥ बहवो भक्षिता ग्रहै राजानो मुनयस्तथा ॥ १६ ॥ तत्त्वं द्वादश
 वर्षाणि तीर्थानामर्बुदेव्यापि ॥ स्नातः किमेतैस्तीर्थैस्ते मा पतंगव्रतो भव ॥ १७ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ यदुक्तं करुणासारैः सारं किं तदि
 होच्यताम् ॥ धर्मार्थी मनुजो यश्च न स वाप्यो महात्मभिः ॥ १८ ॥ धर्मकामं हि मनुजं यो वारयति मंदधीः ॥ तदाश्रितस्य जंगतो निःशसैर्भ
 र्मससद्भवत् ॥ १९ ॥ यज्जीवितं चाचिरांशुसमानक्षणाभंगुरम् ॥ तच्चोद्धर्मकृते याति यातु दोषोऽस्ति को ननु ॥ २० ॥ जीवितं च धनं दासाः पुत्राः
 क्षेत्रगृहाणि च ॥ यान्ति येषां धर्मकृते त एव भुवि मानवाः ॥ २१ ॥ ॥ तापसा ऊचुः ॥ ॥ एवं ते ब्रुवतः पार्थ दीर्घमायुः प्रवर्धताम् ॥

१ दक्षिणार्णवतीरे तु-भूति पाठान्तरम् । २ कुमारनाथगीतात्र-६० पा० । ३ साध्यावारस्तभतीर्थ-६० पा० । ४ गा-६० पा० । ५ मुनिश्रेष्ठ तात वक्ष्याम-६० पा० ।
 ७ धरेश्वर-६० पा० । ८ यानि-पुष्पानि तानि च-६० पा० । ९ वरसकपां च-६० पा० । १० जगतः-जंगमस्य-देहस्य-सूर्यार्थः ।

सदा धर्मं रतिर्भयाद्याहि स्वं कुरु बांछितम् ॥ २२ ॥ एवमुक्तः प्रणश्येतानाशीर्भरभिसंस्तुतः ॥ जगाम तानि तीर्थानि द्रष्टुं भरतसत्तमः ॥
॥ २३ ॥ ततः सौभद्रमासाद्य महर्षेस्तीर्थमुत्तमम् ॥ विगाह्य तरसा वीरः स्नानं चक्रे परंतपः ॥ २४ ॥ अथ तं पुरुषव्याघ्रमंतर्जलचरो महान् ॥
निजग्राह जले ग्राहः कुंतीपुत्रं धनंजयम् ॥ २५ ॥ तमादायैव कौंतियो विस्फुरंतं जलेचरम् ॥ उदतिष्ठन्महाबाहुर्बलेन बलिनां वरः ॥ २६ ॥
उद्धृतश्चैव तु ग्राहः सोऽर्जुनेन यशस्विना ॥ बभूव नारी कल्याणी सर्वाभरणभूषिता ॥ २७ ॥ दीप्यमानशिखा विप्रा दिव्यरूपा मनोरमा ॥
तद्द्रुतं महदृष्ट्वा कुंतीपुत्रो धनंजयः ॥ २८ ॥ तां स्त्रियं परमप्रीतं इदं वचनमब्रवीत् ॥ का वै त्वमसि कल्याणि कुतो वा जलचारिणी ॥ २९ ॥
किमर्थं च महत्पापमिदं कृतवती ह्यसि ॥ ॥ नायुवाच ॥ ॥ अप्सरा ह्यस्मि कौंतिय देवारण्यनिवासिनी ॥ ३० ॥ इष्टा धनपतेर्नित्यं वर्चानाम
महाबल ॥ मम सख्यश्चतस्रोऽन्याः सर्वाः कामगमाः शुभाः ॥ ३१ ॥ ताभिः सार्धं प्रयातास्मि देवराजनिवेशनात् ॥ ततः पश्यामहे सर्वा ब्राह्मणं
चानिकेतनम् ॥ ३२ ॥ रूपवंतमधीयानमेकमेकांतचारिणम् ॥ तस्य वै तपसा वीर तद्धनं तेजसावृतम् ॥ ३३ ॥ आदित्य इव तं देशं कृत्स्नमेवान्व
भासयत् ॥ तस्य दृष्ट्वा तपस्तादृश्रुणं चाद्भुतदर्शनम् ॥ ३४ ॥ अवतीर्णास्मि तं देशं तपोविश्वचिकीर्षया ॥ अहं च सौरभेयी च सामेयी बुद्बुदा
लता ॥ ३५ ॥ यौगर्ष्वेन तं विप्रमभ्यगच्छाम भारत ॥ गार्थत्यो ललमानश्च लोभयंत्यश्च तं द्विजम् ॥ ३६ ॥ स च नास्मासु कृतवान्मनो
वीरः कथंचन ॥ नाकंपत महातेजाः स्थितस्तपसि निर्मले ॥ ३७ ॥ सोऽशपत्कुपितोऽस्मासु ब्राह्मणः क्षत्रियर्षभ ॥ ग्राहयता जले यूयं भविष्यथ
शतं समाः ॥ ३८ ॥ ततो वयं प्रव्यथिताः सर्वा भरतसत्तम ॥ आयाताः शरणं विप्रं तपोधनमकल्मषम् ॥ ३९ ॥ रूपेण वयसा चैव कंद
र्पेण च दीर्घताः ॥ अयुक्तं कृतवत्यः स्म क्षंतुमर्हसि नो द्विज ॥ ४० ॥ एष एव बधोऽस्माकं स पर्याप्तस्तपोधन ॥ यद्दयं शंसितात्मानं प्रलोब्धुं त्वा
मुपागताः ॥ ४१ ॥ अबध्याश्च स्त्रियः सृष्टा मन्यन्ते धर्मांचितकाः ॥ तस्माद्धर्मेण धर्मज्ञ एष वादो मनीषिणाम् ॥ ४२ ॥ शरणं च प्रपन्नानां
शिष्टाः कुर्वति पालनम् ॥ शरण्यं त्वां प्रपन्नाः स्मस्तस्मात्त्वं क्षंतुमर्हसि ॥ ४३ ॥ एवमुक्तरतु धर्मात्मा ब्राह्मणः शुभकर्मकृत् ॥ प्रसादं कृतवाञ्छुर
रविसोमसमप्रभः ॥ ४४ ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ भवतीनां चरित्रेण परिमुह्यामि चेत्तसि ॥ अहो धार्ढ्यमहो मोहो यत्पापाय प्रवर्तनम् ॥ ४५ ॥ मस्त
कस्थायिनं मृत्सुं यदि पश्येदयं जनः ॥ आहारोऽपि न रोचेत् किमुताकार्यकारिता ॥ ४६ ॥ आहो मातृष्यकं जन्म सर्वजन्मसु दुर्लभम् ॥ तृणवत्किच्यते

कैश्वयोपिन्मूढैर्दुरार्षैः ॥ ४७ ॥ तान्वयं समपुच्छामो जनिर्वः किनिमित्ततः ॥ को वा लाभो विचार्यैतन्मनसा सह प्रोच्यताम् ॥ ४८ ॥ न चैताः
 परिनिन्दामो जनिर्याभ्यः प्रवर्तते ॥ केवलं तान्विनिन्दामो ये च तासु निरर्गलाः ॥ ४९ ॥ यतः पद्मभुवा सृष्टं मिथुनं विश्वद्वये ॥ ततथा परिपाल्यं
 वै नात्र दीपोऽस्ति कश्चन ॥ ५० ॥ या बांधवैः प्रदत्ता स्याद्द्विजसमागमे ॥ गार्हस्थ्यपालनं धन्यं तथा साकं हि सर्वदम् ॥ ५१ ॥ यथाप्रकृति
 पुयोगो यत्नेनापि परस्परम् ॥ साध्यमानो गुणाय स्याद्गुणायाम्यसाधितः ॥ ५२ ॥ एवं यत्नात्साध्यमानं स्वकं गार्हस्थ्यमुत्तमम् ॥ गुणाय
 महते भूयाद्गुणायाम्यसाधितम् ॥ ५३ ॥ पुरे पंचसुखे द्वाःस्थ एकादशभट्टैर्युतः ॥ साकं नार्था बह्वपत्यः स कथं स्यादचेतनः ॥ ५४ ॥ यश्च
 द्विया समायोगः पंचयज्ञादिकर्मभिः ॥ विश्वोपकृतये सृष्टा मूढैर्हा साध्यतेऽन्यथा ॥ ५५ ॥ अहो शृणुध्वं नो चेद्भः शुश्रूषा जायते शुभा ॥
 तथापि बाहुमुद्धृत्य रोह्यामः शृणोति क्रः ॥ ५६ ॥ पद्मधातुसारं तद्दीप्यं समानं परिहाय च ॥ विनिक्षेपे कुयो नो तु तस्येदं प्रोक्तवान्यमः ॥ ५७ ॥
 प्रथमं चौपधीद्गोथा आत्मद्रोग्था ततः पुनः ॥ पितृद्रोग्था विश्वद्रोग्था यात्यं शाश्वतीः समाः ॥ ५८ ॥ मनुष्यं पितरो देवा मुनयो मानवा
 स्तथा ॥ भूतानि चोपजीवंति तदर्थं नियतो भवेत् ॥ ५९ ॥ वचसा मनसा चैव जिह्वया करश्रोत्रकैः ॥ दांतमाहुर्हि सतीर्थं काकतीर्थमतः परम् ॥
 ॥ ६० ॥ काकप्राये नरे यस्मिन्नमंते तामसा जनाः ॥ हंसोऽयमिति देवानां कोऽर्थस्तेन विचिंत्यताम् ॥ ६१ ॥ एवंविधं हि विश्वस्य निर्माणं स्मरतो
 हृदि ॥ अपि कृते त्रिलोक्याश्च कथं पापे रमेन्मनः ॥ ६२ ॥ तदिदं चान्यमत्यर्णानां शास्त्रद्वयमहो द्वियः ॥ यमलोके मया दृष्टं मुह्ये प्रत्यक्षतः
 कथम् ॥ ६३ ॥ भवतीषु च कः कोपो ये यदर्थे हि निर्मिताः ॥ ते तमर्थं प्रकुर्वन्ति सत्यमस्तुभमेव च ॥ ६४ ॥ शतं सहस्रं विश्वं च सर्वमक्षय
 वाचकम् ॥ परिमाणं शतं त्वेव नैतदक्षयवाचकम् ॥ ६५ ॥ यदा च वो ग्राह्यता भ्रूतीः पुरुषाञ्जले ॥ उत्कर्षति जलात्कश्चित्स्थले पुरुषसत्तमः
 ॥ ६६ ॥ तदा यूयं पुनः सर्वाः स्वं रूपं प्रतिपत्स्यथ ॥ अमृतं नोक्तपूर्वं मे हसतापि कदाचन ॥ कल्याणस्य सुपुत्रस्य शुद्धिस्तद्भद्रा हि वः ॥
 ॥ ६७ ॥ ॥ नाधुवाच ॥ ॥ ततोभिरवाद्य तं विप्रं कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ॥ ६८ ॥ अचितयामापरस्य तस्माद्देशात्सुदुःखिताः ॥ क्र नु
 नाम वयं सर्वाः कालेनारणेन तं नरम् ॥ ६९ ॥ समागच्छेम यो नः स्वं रूपमापादयेत्पुनः ॥ ता वयं चितयित्वेह मुहूर्तादिव भारत ॥ ७० ॥
 दृष्टवत्यो महाभागं देवर्षिमथ नारदम् ॥ सर्वां हृष्टाः स्म तं दृष्ट्वा देवर्षिमितिब्रुतिम् ॥ ७१ ॥ अभिवाद्य च तं पार्थ स्थिताः स्मो व्यथिता

ननाः ॥ स नोऽपृच्छद्दुःखमूलमुक्तवत्यो वयं च तम् ॥ ७२ ॥ श्रुत्वा तं च यथातत्त्वमिदं वचनमब्रवीत् ॥ दक्षिणे सागरेऽनूपे पंच तीर्थानि संति
वै ॥ ७३ ॥ पुण्यानि रमणीयानि तानि गच्छत मा चिरम् ॥ तत्रस्थाः पुरुषव्याघ्रः पांडवो वो धनंजयः ॥ ७४ ॥ मोक्षयिष्यति शुद्धात्मा दुःखा
दस्मान्न संशयः ॥ तस्य सर्वा वयं वीर श्रुत्वा वाक्यमिहागताः ॥ ७५ ॥ त्वमिदं सत्यवचनं कर्तुमर्हसि पांडव ॥ त्वद्विधानां हि साधूनां
जन्म दीनोपकारकम् ॥ ७६ ॥ श्रुत्वेति वचनं तस्याः सखी तीर्थेष्वनुक्रमात् ॥ ग्राहभृताञ्चोजहार यथापूर्वाः स पांडवः ॥ ७७ ॥
ततः प्रणम्य ता वीर प्रोच्यमाना जयाशिषः ॥ गंतुं कृताभिलाषाश्च ग्राह पार्थो धनंजयः ॥ ७८ ॥ एष मे हृदि संदेहः सुहृदः परिवर्तते ॥ कस्माद्भो
नारदमुनिरनुजज्ञे प्रवासितुम् ॥ ७९ ॥ सर्वः कोऽप्यतिहीनोऽपि स्वपूज्यस्वार्थसाधकः ॥ स्वपूज्यतीर्थेष्ववाप्तं प्रोक्तवान्नारदः कथम् ॥ ८० ॥
तथैव नवदुर्गासु सतीष्वतिबलासु च ॥ सिद्धेशे सिद्धगणपे चापि वोऽत्र स्थितिः कथम् ॥ ८१ ॥ एकैक एषां शक्तो हि अपि देवान्निवारितुम् ॥
तीर्थसंरोधकारिण्यः सर्वा नावारयत्कथम् ॥ ८२ ॥ इति चिंतयते मह्यं भृशं दोलायते मनः ॥ महन्मे कौतुकं जातं सत्यं वा वक्तुमर्हथ ॥ ८३ ॥
॥ ॥ अप्सरस उचुः ॥ ॥ योग्यं पृच्छसि कौन्तेय पुनः पश्योत्तरां दिशम् ॥ ८४ ॥ एष स्वविषैरभिसंबृतोऽर्च्यो मुनिः समायाति तथेति नारदः ॥
सर्वं हि पृष्टं तव वै स वक्ता प्रोच्यैवमाकाशतलं गतास्ताः ॥ ८५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वर
खण्डे कौमारिकाखंडे पार्थेन पञ्चाप्सरःसमुद्धरणं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ७४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ततो द्विजैः परिवृतं नारदं देवपूजितम् ॥
अभिगम्योपजग्राह सर्वानथ स पाण्डवः ॥ १ ॥ ततस्तं नारदः ग्राह जयारातिधनंजय ॥ धर्मं भवंति ते बुद्धिर्देवेषु ब्राह्मणेषु च ॥ २ ॥ कच्चिदेतां
महायात्रां वीर द्वादशवार्षिकीम् ॥ आचरन्निवद्यसे नैवमथ वा कुप्यसे न च ॥ ३ ॥ मुनीनामपि चेतांसि तीर्थयात्रासु पांडव ॥ खिद्यन्ति परिकुप्यन्ति
श्रेयसां विघ्नमूलतः ॥ ४ ॥ कच्चिन्नैतेन दोषेण समाश्लिष्टोऽसि पांडव ॥ अत्र चागिरसा गीतां गाथामेतां हि शुश्रुम ॥ ५ ॥ यस्य हस्तौ च
पादौ च मनश्चैव सुसंयतम् ॥ निर्विकाराः क्रियाः सर्वाः स तीर्थफलमश्नुते ॥ ६ ॥ तदिदं हृदि धार्यं ते किं वा त्वं तात मन्यसे ॥ भ्राता
युधिष्ठिरो यस्य सखा यस्य स केशवः ॥ ७ ॥ पुनरेतत्समुचितं यद्विप्रैः शिक्षणं नृणाम् ॥ वयं हि धर्मगुरुवः स्थापितास्तेन विष्णुना ॥ ८ ॥ विष्णु
ना चात्र शृणुमो गीतां गाथां द्विजान्प्रति ॥ ९ ॥ यस्यामलमृतयशःश्रवणावगाहः सद्यः पुनाति जगदा श्रपचाद्विकुंठः ॥ सोऽहं भवद्भिरुपलब्ध

सुतीर्थकीर्तिर्हिंश्रद्यां स्वबाहुमपि यः प्रतिकूलवर्ती ॥ १० ॥ प्रियं च पार्थ ते ब्रूमो येषां कुशलकामुकः ॥ सर्वे कुशालिनस्ते च यादवाः पांडवास्तथा ॥ ११ ॥ अथुना भीमसेनेन कुरूणासुपतापकः ॥ शासनाद्धृतराष्ट्रस्य वीरवर्मानुपो हतः ॥ १२ ॥ स हि राज्ञामजेयोऽभूद्यथापूर्वं बलिर्बली ॥ कंटकं कंटकेनेव धृतराष्ट्रो जिगाय तम् ॥ १३ ॥ इत्यादिनारदप्रोक्तां वाचमाकर्ष्य फाल्गुनः ॥ अतीव मुदितः प्राह तेषामकुशलं कृतं ॥ १४ ॥ ये ब्राह्मणमते नित्यं ये च ब्राह्मणपूजकाः ॥ अहं च शक्त्या नियतस्तीर्थानि विचरन्ननु ॥ १५ ॥ अगातस्तीर्थमेतद्धि प्रमोदोऽतीव मे हृदि ॥ तीर्थानां दर्शनं धन्यमवगाहस्ततोऽधिकः ॥ १६ ॥ महात्स्यश्रवणं तस्मादौर्वोषि मुनिरब्रवीत् ॥ तदहं श्रोतुमिच्छामि तीर्थस्थस्य गुणान्मुने ॥ १७ ॥ एतेनैव श्राव्यमेतद्यत्त्वयंगीकृतं मुने ॥ त्वं हि त्रिलोकीं विचरन्नेत्सि सर्वा हि सारताम् ॥ १८ ॥ तदेतत्सर्वतीर्थेभ्योऽधिकं मन्ये त्वदा हतम् ॥ १९ ॥ नारद उवाच ॥ उचितं तव पार्थैतद्यत्पृच्छसि गुणिगुणान् ॥ गुणिनामेव युज्यन्ते श्रोतुं धर्मोद्भवा गुणाः ॥ साधूनां धर्मश्रवणैः कीर्तनेयाति चान्वहम् ॥ २० ॥ पापानामसदात्तापैरायुर्याति यथान्वहम् ॥ तदहं कीर्तयिष्यामि तीर्थस्थस्य गुणान्वहन् ॥ २१ ॥ यथा श्रुत्वा विजानासि युक्तमंगीकृतं मया ॥ पुराहं विचरन्पार्थ त्रिलोकीं कपिलानुगः ॥ २२ ॥ गतवान्ब्रह्मणो लोकं तत्रापश्यं पितामहम् ॥ स हि राजपिदेवर्षिभूतामृतैः सुसंवृतः ॥ २३ ॥ विभाति विमलो ब्रह्मा नक्षत्रैरुदराडिव ॥ तमहं प्रणिपत्याथ चक्षुषा कृतस्वागतः ॥ २४ ॥ उपविष्टः प्रमुदितः कपिलेन सहैव च ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वार्तिकाः ससुपागताः ॥ २५ ॥ प्रहीयंते हि ते नित्यं जगद्गुहं हि ब्रह्मणा ॥ कृतप्रणामानथ तान्स मासीनान्निपतामहः ॥ २६ ॥ चक्षुषामृतकरणेन द्वावयन्निव चाब्रवीत् ॥ कुत्र कुत्र विचीर्णं वो दृष्टं श्रुतमथापि वा ॥ २७ ॥ किंचिदेवाद्भुतं ब्रूत श्रवणाद्येन पुण्यता ॥ एवमुक्ते भगवता तेषां यः प्रवरो मतः ॥ २८ ॥ सुश्रवानाम ब्रह्माणं प्रणिपत्येदमुचिवात् ॥ प्रभोरश्रे च विज्ञातिर्यथा दीपो रवे स्तथा ॥ २९ ॥ तथापि खलु वाच्यं मे परार्थं प्रेरितेन ते ॥ मुनिः कात्यायनोनाम श्रुत्वा धर्मान्पुनर्बहून् ॥ ३० ॥ सारजिज्ञासया तस्थवाकंकाण्डुः शतं समाः ॥ ततः प्रोवाच तं दिव्या वाणी कात्यायन शृणु ॥ ३१ ॥ पुण्ये सरस्वतीतीरे पृच्छ सारस्वतं मुनिम् ॥ स ते सारं धर्मसाध्व्यं धर्मज्ञोऽ भिर्वादिष्यति ॥ ३२ ॥ इति श्रुत्वा मुनिवरो मुनिश्रेष्ठमुपेत्य तम् ॥ प्रणम्य शिरसा भूमौ पप्रच्छेदं हृदि स्थितम् ॥ ३३ ॥ सत्यं केचित्प्रशंसंति तपः शौचं तथा परे ॥ सांख्यं केचित्प्रशंसंति योगमन्ये प्रचक्षते ॥ ३४ ॥ क्षमां केचित्प्रशंसंति तथैव भृशमार्जवम् ॥ केचिन्मौनं प्रशंसंति केचि

दाहुः परं श्रुतम् ॥ ३५ ॥ सम्यग्ज्ञानं प्रशंसति केचिद्वैराग्यमुत्तमम् ॥ अभिष्टोमादिकर्माणि तथा केचित्परं विदुः ॥ ३६ ॥ आत्मज्ञानं परं केचि
 त्समलोष्टाश्रमकाचनम् ॥ इत्थं व्यवस्थिते लोके कृत्याकृत्यविधौ जनाः ॥ ३७ ॥ व्यामोहमेव गच्छति किं श्रेय इति वादिनः ॥ यदेतेषु परं कृत्यम
 नुष्ठेयं महात्मभिः ॥ ३८ ॥ वक्तुमर्हसि धर्मज्ञ मम सर्वार्थसाधकम् ॥ ३९ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ यन्मां सरस्वती प्राह सारं वक्ष्यामि
 तच्छृणु ॥ ज्ञायाकारं जगत्सर्वमुत्पत्तिक्षयधर्मं च ॥ वारंगनानेत्रभंगस्वद्भ्रंशुरमेव तत् ॥ ४० ॥ यनायुर्वीवनं भोगाञ्जलचंद्रवदस्थिरान् ॥
 बुद्ध्या सम्यक्पराश्रय स्थाणुदानं समाश्रयेत् ॥ ४१ ॥ दानवान्पुरुषः पापं नालं कर्तुमिति श्रुतिः ॥ स्थाणुभक्तो जन्ममृत्यू नाप्नोतीति श्रुति
 स्तथा ॥ ४२ ॥ सावर्णिना च गाथे द्वे कीर्तिते शृणु ये पुरा ॥ वृषो हि भगवान्धर्मो वृषभो यस्य वाहनम् ॥ ४३ ॥ पूज्यते स महादेवः स धर्मः
 पर उच्यते ॥ दुःखावर्ते तमोर्धारे धर्माधर्मजले तथा ॥ ४४ ॥ क्रोधपंके मूढग्राहे लोभबुद्दसंकटे ॥ मानगंभीरपाताले सत्त्वयान्निविभूषिते ॥ ४५ ॥
 मज्जते तारयत्येको हरः संसारसागरात् ॥ दानं व्रतं व्रतं वाचः कीर्तिधर्मो तथायुषः ॥ ४६ ॥ परोपकरणं कायादिसारात्सारमुद्धरेत् ॥ धर्मो रागः
 श्रुतौ चिंता दाने व्यसनमुत्तमम् ॥ ४७ ॥ इंद्रियार्थेषु वैराग्यं संप्राप्तं जन्मनः फलम् ॥ देशेऽस्मिन्भारते जन्म प्राप्य मानुष्यमधुवम् ॥ ४८ ॥ न
 कुर्यादात्मनः श्रेयस्तेनात्मा वंचितश्चिरम् ॥ देवासुराणां सर्वेषां मानुष्यमतिदुर्लभम् ॥ ४९ ॥ तत्संप्राप्य तथा कुर्यान्न गच्छेन्नरकं यथा ॥ सर्वस्य
 मूलं मानुष्यं तथा सर्वार्थसाधकम् ॥ ५० ॥ यदि लाभे न यत्नस्ते मूलं रक्ष प्रयत्नतः ॥ महता पुण्यमूर्त्येन क्रीयते कायनौरत्त्वया ॥ ५१ ॥ गतुं
 दुःखोदधः पारं तर यावन्न भिद्यते ॥ अविकारिशरीरत्वं दुष्प्राप्यं प्राप्य वै ततः ॥ ५२ ॥ नापकामति संसारदात्महा स नराधमः ॥ तपस्तप्यन्ति
 यतयो जुहते चात्र यजिनः ॥ दानानि चात्र दीयते परलोकार्थमादरात् ॥ ५३ ॥ ॥ कात्यायन उवाच ॥ ॥ दानस्य तपसो वापि
 भगवान्किं च दुष्करम् ॥ किं वा महत्फलं प्रेत्य सारस्वत ब्रवीहि तत् ॥ ५४ ॥ ॥ सारस्वत उवाच ॥ ॥ न दानाद्दुष्करतरं
 प्रथिव्यामस्ति किंचन ॥ मुने प्रत्यक्षमेवैतद्वश्यते लोकसंशिक्षकम् ॥ ५५ ॥ परित्यज्य प्रियान्प्राणान्धनार्थं हि महाभयम् ॥ प्रविशंति

१ समलोष्टाश्रमकाचनाना-इ० पा० । अत्र च-समलोष्टाश्रमकाचनमिति ह्यात्मज्ञानस्य विशेषणं बोध्यम् । आत्मवस्तुतः सर्वस्वरूपत्वेन निर्विशेषेणान्नात्-लोष्टाश्रमकाचनानां परमार्थताश्चिदेकरूपत्वादात्मज्ञाने लोष्टाश्रमकां
 चनानां चिद्विशेषेण समत्वात्-समानि लोष्टाश्रमकाचनानि यस्मिन्नेतादृशमात्मज्ञानं केचिद्व्यसंसंतीत्यर्थः । २ अतुश्रेयम्-इ० पा० । ३ उत्तमश्रमकार्थं च-इ० पा० । ४ सर्वधर्मः स उच्यते-इ० पा० । ५ तमोद्वारे-
 इ० पा० । ६ गदश्राहे-इ० पा० । ७ सत्त्वयाननिभूषिते-इ० पा० । ८ सुमंगलानि सत्यप्रियाणि वा वदत्येतादृशीर्वाचः इत्यर्थः । ९ आयुषः-आयुर्वर्षकानौषधाद्युपचारान्योगादिबिहितानुबन्धकार्थं । १० महता पुण्याप्यनेन क्रीतेयं कायनौरत्त्वया-इत्यन्यत्र पा० । ११ लोकलक्षितम्-इ० पा० ।

महालोभात्समुद्रमटवीं गिरिम् ॥ ५६ ॥ सेवामन्ये प्रपद्यंते श्वयत्तिरिति या स्मृता ॥ हिंसाप्रयां बहुकृशां कृषिं चैव तथा परे ॥ ५७ ॥ तस्य
 दुःखाजितस्येह प्राणभ्योपि गरीयसः ॥ आयासशतलब्धस्य परित्यागः सुदुष्करः ॥ ५८ ॥ यद्ददाति यद्दश्राति तदेव धनिनो धनम् ॥ अन्ये
 मृतस्य क्रीडंति दरैरपि धनैरपि ॥ ५९ ॥ अहन्यहनि याचंतमहं मन्ये गुरुं यथा ॥ मार्जनं दूर्पणस्येव यः करोति दिनेदिने ॥ ६० ॥ दीयमा
 नं हि नापैति भूय एवाभिवर्धते ॥ कृप उँत्सिच्यमानो हि भवेच्छुद्धो बहूदकः ॥ ६१ ॥ एकजन्मसुखस्यार्थे सहस्राणि विलापयेत् ॥ प्राज्ञो
 जन्मसहस्रेषु संचिनोत्प्रेकजन्मनि ॥ ६२ ॥ सूर्खो हि न ददात्यर्थानिह दारिद्र्यशंकया ॥ प्राज्ञस्तु विसृजत्यर्थानंमुत्र तस्य शंकया ॥ ६३ ॥ किं
 धनेन करिष्यति देहिनो भंगुराश्रयाः ॥ यदर्थं धनमिच्छंति तच्छरिरमशाश्वतम् ॥ ६४ ॥ अश्रद्धयमभ्यस्तं नास्तिनास्तीति यत्पुरा ॥ तदिदं
 देहिदेहीति विपरीतमुपस्थितम् ॥ ६५ ॥ बोधयंति च यावंतो देहीति कृपणं जनाः ॥ अवरथेयमदानस्य मा भूदेवं भवानपि ॥ ६६ ॥
 दत्तुरवोपकाराय वदत्यर्थीति देहि मे ॥ यस्मादाता प्रयात्सुर्वमधस्तिष्ठेत्यतिग्रही ॥ ६७ ॥ दरिद्रा व्याधिता सूर्खाः परश्रेष्यकराः सदा ॥ अदत्त
 दानाज्जायंते दुःखस्यैव हि भाजनाः ॥ ६८ ॥ धनवंतमदातारं दरिद्रं वाऽतपरित्रनम् ॥ उभावंबसि मोक्तव्यौ कंठे बद्धा महाशिलात् ॥ ६९ ॥
 शतेषु जायते शूरः सहस्रेषु च पंडितः ॥ वक्ता शतसहस्रेषु दाता जायेत वा न वा ॥ ७० ॥ गोभिर्विप्रेश्च वेदैश्च सतीभिः सत्यवादिभिः ॥ अलुब्धै
 र्दानशीलैश्च सतभिर्धायंते मही ॥ ७१ ॥ शिविरौशीनरोऽङ्गानि सुतं च प्रियमौरसम् ॥ ब्राह्मणार्थमुपाकृत्य नाकपुष्टभितो गतः ॥ ७२ ॥ प्रतर्दनः
 काश्रिपतिः प्रदाय नयने स्वके ॥ ब्राह्मणयातुलं कीर्तिमिह चामुत्र चाश्नुते ॥ ७३ ॥ निमी राष्ट्रं च वैदेहो जामदग्नयो वसुंधराम् ॥ ब्राह्मणेभ्यो
 ददौ चापि गयश्चोर्वी सपत्तनाम् ॥ ७४ ॥ अवर्षति च पर्जन्ये सर्वभूतनिवासकृत् ॥ वसिष्ठो जीवयामास प्रजापतिरिव प्रजाः ॥ ७५ ॥ ब्रह्मादत्तश्च
 पंचालयो राजा बुद्धिमतां वरः ॥ निधिं शंखं द्विजाग्र्येभ्यो दत्त्वा स्वर्गमवाप्तवान् ॥ ७६ ॥ सहस्रजिच्च राजर्षिः प्राणानिष्टान्महायशः ॥
 ब्राह्मणार्थे परित्यज्य गतो लोकाननुत्तमान् ॥ ७७ ॥ एते चान्ये च बहवः स्थानोर्दानेन भक्तिः ॥ रुद्रलोकं गता नित्यं शान्तात्मानो जिते

१ दक्षिणस्येव-३० पा० । २ उच्छ्रयमानोऽपि-३० पा० । ३ जन्मसहस्राणि-इत्यर्थः । ४ जन्मसहस्रेषु-इति मूलस्थपाठे जन्मसहस्रेषु प्रातब्धं सुखरूपं फलं प्राप्नो दानप्रभावादेकस्मिन्नेव जन्मनि संचिनोति-इत्यर्थः ।
 ४ प्राज्ञस्तु-इह चेदं न दत्तं स्यात्तर्हि जन्मात्तरेऽदत्तदोषेण दारिद्र्यमायास्यतीति शक्यमिदं धनानि विसृजति दत्तातीत्यर्थः । ५ इति-३० पा० । ६ गले-३० पा० । ७ भवति-३० पा० । ८ ब्राह्मण्यर्थम्-
 ३० पा० । ९ दीर्घाः-३० पा० ।

दिव्याः ॥ ७८ ॥ एषां प्रतिष्ठिता कीर्तिर्विद्वत्स्थास्यति मेदिनी ॥ इति संचिंत्य सारार्थी स्याणुदानपरो भव ॥ ७९ ॥ सोऽपि मोहं परित्यज्य
 तथा कात्यायनोऽभवत् ॥ ८० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ एवं सुश्रवसा प्रोक्तां कथामाकर्ण्य पद्मभूः ॥ हर्षाश्रुसंयुतोऽतीव प्रशशंस सुहृसुहृदुः
 ॥ ८१ ॥ साधु ते व्याहृतं वत्स एवमेतन्न चान्यथा ॥ सत्यं सारस्वतः प्राह संन्या चैवं तथा श्रुतिः ॥ ८२ ॥ दानं यज्ञानां बह्व्यं दक्षिणा
 लोके दातारैस्सर्वभूतान्युपजीवति दानेनारातीरपातुदंत दानेन द्विषतो मित्रा भवति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदतीति ॥ ८३ ॥
 संसारसागरे घोरे धर्माधर्मोर्मिसंकुले ॥ दानं तत्र निपेवेत तच्च नौरिव निर्मितम् ॥ ८४ ॥ इति संचिंत्य च मया पुष्करे स्थापिता द्विजाः ॥
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये मध्यदेशे द्विजाः कृते ॥ ८५ ॥ स्थापिताः श्रीहारिभ्यां तु श्रीगौर्या वेदवित्तमाः ॥ रुद्रेण नगराश्चैव पार्वत्या शक्तिपूर्ववाः ॥ ८६ ॥
 श्रीमाले च तथा लक्ष्म्या होवमादिसुरोत्तमैः ॥ नानाप्रहाराः संदत्ता लोकोद्धरणकांक्षया ॥ ८७ ॥ न हि दानफले कांक्षा काचिन्नोऽस्ति सुरोत्तमाः ॥
 साधुसंरक्षणार्थं हि दानं नः परिकीर्तितम् ॥ ८८ ॥ ब्राह्मणाश्च कृतस्थाना नानाधर्मोपदेशिनैः ॥ समुद्धरंति वर्णाश्रित्ततः पूज्यतमा द्विजाः ॥ ८९ ॥
 दानं चतुर्विधं दानमुत्सर्गः करिणतं तथा ॥ संश्रुतं चेति विविधं तत्कमात्परिकीर्तितम् ॥ ९० ॥ वापीकूपतडागानां वृक्षविद्यासुरौकसात् ॥ मठ
 प्रपाणुहश्चेजदानमुत्सर्ग इत्यसौ ॥ ९१ ॥ उपजीवन्नियमान्यश्च पुण्यं कोऽपि चरेन्नरः ॥ षष्ठमंशं स लभते यावद्यो विसृजेद्विजः ॥ ९२ ॥ तद्देवा
 मेव सर्वेषां विप्रसंस्थापनं परम् ॥ देवसंस्थापनं चैव धर्मस्तन्मूल एव यत् ॥ ९३ ॥ देवतायतनं यावद्वावञ्च ब्राह्मणगृहम् ॥ तावद्दातुः पूर्वजानां
 पुण्यांश्चोपतिष्ठति ॥ ९४ ॥ एतत्स्वरूपं हि वाणिज्यं पुनर्बहुफलप्रदम् ॥ जीर्णोद्धारे च द्विशुणभेतदेव प्रकीर्तितम् ॥ ९५ ॥ तस्मादिदं त्वहमपि
 ब्रवीमि सुरसत्तमाः ॥ नास्ति दानसमं किंचित्सत्यं सारस्वतो जगौ ॥ ९६ ॥ ॥ इति सारस्वतप्रोक्तां तथा पद्मभुवोरिताम् ॥
 साधुसाधित्यमोदंत सुराश्चाहं सुविस्मिताः ॥ ९७ ॥ ततः सभाविसर्गति सुरभ्य मेरुसूर्धनि ॥ उपविश्य शिलापृष्ठे अहमेतदचिंतयम् ॥ ९८ ॥
 सत्यमाह विरंचिरतु स किमर्थं तु जीवति ॥ येनैकमपि तद्धृतं नैव येन कृतार्थता ॥ ९९ ॥ तदहं दानपुण्यं हि करिष्यामि कथं स्फुटम् ॥ कौपी
 नदण्डात्मधनो धनं स्वरूपं हि नास्ति मे ॥ १०० ॥ अनर्हते यद्दाति न ददाति तथाहते ॥ अर्हानर्हपरिज्ञानदानधर्मो हि दुष्करः ॥ १०१ ॥ देशे

१ प्राह चेदं तथा श्रुतिः—इ० पा० । २ निर्बलम्—इ० पा० । ३ मनसा—इ० पा० । ४ “नानाप्रहारा” इत्ययं श्लोकः—“साधुसंरक्षणार्थं हि” इत्यस्मादर्थार्थमे—इत्योः पुस्तकयोर्नये इत्यने—अर्हानर्हसिद्धौके सत्यप्य
 र्थसांगत्याद शैवायं श्लोकः पुस्तकांतरे दृष्टोऽतोऽत्रैव स्थापितः । ५ अर्हानर्हद्वयव्युत्पत्तिरपि न दोष इत्यवश्यं शुद्धपाठत् । ६ यद्दत्तम्—इ०, यद्वत्तम्—इ० च पा० ।

काले च पात्रे च शुद्धेन मनसा तथा ॥ न्यायाजितं च यो दद्याद्वैवने स तदश्नुते ॥ १०२ ॥ तमोवृत्सु यो दद्याद्भयात्क्रोधात्तथैव च ॥ भुंक्ते दान
 फलं तद्धि गर्भस्थो नात्र संशयः ॥ ३ ॥ बालत्वेऽपि च सोऽश्नाति यद्दत्तं दम्भकारणात् ॥ दत्तमन्यापतो वित्तं तथा वै चार्थकारणम् ॥ ४ ॥
 वृद्धत्वं हि समश्नाति नरो वै नात्र संशयः ॥ तस्मादेशे च काले च सुपात्रे विधिना नरः ॥ शुभाजितं प्रयुञ्जीत श्रद्धया शाठ्यवर्जितः ॥ ५ ॥
 तदेतन्निर्धनत्वञ्च कथं नाम भविष्यति ॥ सत्यमाहुः पुरा वाक्यं पुराणमुनयोऽमलाः ॥ ६ ॥ नाधनस्यास्त्ययं लोको न परश्च कथंचन ॥ अर्भि
 शस्तं प्रपश्यति दरिद्रं पार्श्वतः स्थितम् ॥ ७ ॥ दारिद्र्यं पातकं लोके कस्तच्छब्दं सितुमर्हति ॥ पतितः शोच्यते सर्वोर्धनश्चापि शोच्यते ॥ ८ ॥
 यः कृशाश्वः कृशाधनः कृशभृत्यः कृशातिथिः ॥ स वै प्रोक्तः कृशोनाम न शरीरकृशः कृशः ॥ ९ ॥ अर्थवान्दुष्कृतीनोऽपि लोके पूज्यतमो नरः ॥
 शशिनरस्तुल्यवंशोऽपि निर्धनः परिभूयते ॥ ११० ॥ ज्ञानवृद्धास्तपोवृद्धा ये च वृद्धा बहुश्रुताः ॥ ते सर्वे धनवृद्धस्य द्वारि तिष्ठन्ति किंकराः ॥ १११ ॥
 यद्यप्ययं त्रिभुवने अर्थोऽस्माकं परात्राहि ॥ तथाप्यन्यप्रार्थितो हि तस्यैव फलदो भवेत् ॥ १२ ॥ अथवैतत्पुरा सर्वं चिंतयिष्यामि सुरभुटम् ॥ विलो
 कयामि पूर्वं तु किंचिद्योग्यं हि स्थानकम् ॥ १३ ॥ स चिंतयित्वेति बहुभकारं देशांश्च ग्रामान्नगराणि चाश्रमात् ॥ बहूनाहं पर्यटन्नाप्तवान्हि स्थानं
 हितं स्थापये यत्र विप्रान् ॥ ११४ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे नारदाजु
 नसंवादे दानप्रशंसावर्णननाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ एवं स्थानानि पुण्यानि यानियानीह वै भुवि ॥
 निरीक्षस्तत्र तत्राहं नारदो वीरसत्तम ॥ १ ॥ विचरन्मोदिनीं सर्वां प्राप्नोऽहमाश्रमं भृगोः ॥ यत्र रेवानदी पुण्या सप्तकल्पसर्परा वरा ॥ २ ॥ महापुण्या
 पवित्रा च सर्वतीर्थमयी शुभा ॥ पुनाति कीर्तनेनैव दर्शनेन विशेषतः ॥ ३ ॥ तत्रावागहानत्पार्थं मुच्यते जंतुरहसा ॥ यथा सा पिङ्गला नाडी
 देहमध्ये व्यवस्थिता ॥ ४ ॥ इयं ब्रह्मांडपिण्डस्य स्थाने तस्मिन्प्रकीर्तिता ॥ तत्रास्ते शुक्लतीर्थार्यं रेवायां पापनाशनम् ॥ ५ ॥ यत्र वै
 शानमत्रेण ब्रह्महत्या प्रणश्यति ॥ तस्यापि सन्निधौ पार्थ रेवाया उत्तरे तटे ॥ ६ ॥ नानावृक्षसमाकीर्णं लतागुल्मोपशोभितम् ॥ नानापुष्पफलो

१ कापंकारणात्-३० पा० । २ श्रद्धयाशाश्रितवर्जितः-३० पाठे-फलाकांक्षाविवर्जितः-इत्यर्थो बोध्यः । 'अपललाकाक्षिभिः कर्म यत्तस्मान्निवृत्तकमुच्यते' इति भागवता निष्कामकर्मणः प्राज्ञस्यमरिहितम् । ३ पुराणं
 मुनयः-३० पा० । ४ चिन्तितमिर्त्यर्थः । ५ अथ केतत्-३० पा० । ६ सः अहम्-इति सम्बन्धः । ७ न आनुयामि-इत्यर्थः । आनुयामिति द्वार्यः प्रयोगः । ८ सप्तकल्पसारा-सप्तकल्पपर्यंत
 स्मरः सारणं पल्पदं गस्याः सा-इत्यर्थो बोध्यः । यस्या एकवारं स्मरणं कृते सति सप्तकल्पपर्यन्तमुत्तमसौख्यादिकल्पप्राप्तिर्भवतीति भावः । ९ प्रकीर्तते-३० पा० ।

पतं कदलीखंडमंडितम् ॥ ७ ॥ अनेकधापदाकीर्णं विहगैरनुनादितम् ॥ सुगंधुष्णशोभाब्जं मयूररवनादितम् ॥ ८ ॥ अमरैः सर्वसुत्सृज्य निलीनं
 रावसंयुतम् ॥ यथा संसारसुत्सृज्य भक्तेन हरपादयोः ॥ ९ ॥ कोकिला मधुरैः स्वानैर्नादयति तथा मुनीन् ॥ यथा कथामृताब्ज्यानिर्बाह्यणा
 भवभीरुकान् ॥ १० ॥ यत्र वृक्षा हादयति फलैः पुष्पैश्च पत्रकैः ॥ ह्यायाभिरपि काष्ठैश्च लोकानिव हरव्रताः ॥ ११ ॥ पुत्रपुत्रेति वाशंते यत्र
 पुत्रप्रियाः खगाः ॥ यथा शिवप्रियाः शैवा नित्यं शिवशिवेति च ॥ १२ ॥ एवाविधं मुनेस्तस्य भुगोरश्रममंडलम् ॥ विभ्रैश्चैविव्यसंयुक्तैः सर्वतः
 समलंकृतम् ॥ १३ ॥ ऋग्यजुःसामनिर्घोरैराश्रितदिगन्तरम् ॥ रुद्रभक्तेन धीरेण यथैव भुवनत्रयम् ॥ १४ ॥ तत्राहं पार्थ संप्राप्तो यत्रास्ते मुनिस
 तमः ॥ भृशुः परमधर्मात्मा तपसा द्योतितप्रभः ॥ १५ ॥ आगच्छंतं तु मां दृष्ट्वा दीनं च मुदितं तथा ॥ अभ्युत्थानं कृतं सर्वैर्घ्नैर्भृशुपुरोगमैः ॥ १६ ॥
 कृत्वा सुस्वागतं दत्त्वा अर्घाद्यं भृशुणा सह ॥ आसनेषूपविष्टास्ते मुनीन्द्रा ब्राहिता मया ॥ १७ ॥ विश्रांतं तु ततो ज्ञात्वा भृशुर्मां मधुवाच
 ह ॥ क्व गंतव्यं मुनिश्रेष्ठ कस्मादिह समागतः ॥ १८ ॥ आगमनकारणं सर्वं समाचक्ष्व परिस्फुटम् ॥ ततस्तं चिंतयामिविष्टो भृशुं पार्थाहम
 भुवम् ॥ १९ ॥ श्रूयतामभिधास्यामि यदर्थमहमागतः ॥ मया पर्याटिता सर्वा समुद्रांता च मेदिनी ॥ २० ॥ द्विजानां भूमिदानार्थं मार्ग
 माणः पदपदे ॥ निर्दोषां च पवित्रां च तीर्थेष्वपि समन्विताम् ॥ २१ ॥ रम्यां मनोरमां भूमिं न पश्यामि कथंचन ॥ ॥ भृशुस्वाच ॥
 विप्राणां स्थापनार्थाय मयापि भ्रमता पुरा ॥ २२ ॥ पृथ्वी सागरपर्यन्ता दृष्टा सर्वा तदानघ ॥ महीनाम नदी पुण्या सर्वतीर्थमयी शुभा ॥ २३ ॥
 दिव्या मनोरमा सौम्या महापापप्रणाशिनी ॥ नदीरूपेण तत्रैव पृथ्वी सा नात्र संशयः ॥ २४ ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि दृष्टादृष्टानि नारद ॥
 तानि सर्वाणि तत्रैव निर्वसंति महीजले ॥ २५ ॥ सा समुद्रेण संप्राप्ता पुण्यतोया महानदी ॥ संजातस्तत्र देवर्षे महीसागरसंगमः ॥ २६ ॥
 स्तंभाख्यं तत्र तीर्थं तु त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥ तत्र ये मनुजाः स्नानं प्रकुर्वन्ति विपश्चितः ॥ २७ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्ता नोपसर्पति वै यमम् ॥
 तत्राद्भुतं हि दृष्टं मे पुरा स्नानं गतेन वै ॥ २८ ॥ तदहं कीर्तयिष्यामि मुने शृणु महाद्भुतम् ॥ यावत्स्नातुं ब्रजाप्यस्मिन्महीसागरसंगमे ॥ २९ ॥
 तीरे स्थितं प्रपश्यामि मुनींद्रं पावकोपमम् ॥ प्रांशुं वृद्धं चास्थिशेषं तपोलक्ष्म्या विभूर्णितम् ॥ ३० ॥ भुजावृद्धो ततः कृत्वा प्ररुदंतं सुहृर्मुहुः ॥

तं तथा दुःखितं दृष्ट्वा दुःखितोऽहमथाभवम् ॥ ३१ ॥ सतां लक्षणमेतद्वि पदद्वया दुःखितं जनम् ॥ शतसंख्यं तस्य भवेत्तथाहं विललाप ह ॥ ३२ ॥
 अहिंसा सत्यमस्तेयं मातृष्ये सति दुर्लभम् ॥ तत्सतमुपसंगम्य पर्यपुच्छमहं तदा ॥ ३३ ॥ किमर्थं रोदिपि मुने शोके किं कारणं तव ॥ सुगुह्यमपि
 चेद्ब्रूहि जिज्ञासा महती हि मे ॥ ३४ ॥ मुनिस्ततो मामवदद्गो निर्भाष्यवानहम् ॥ तेन रोदिपि मा पुच्छ दुर्भाष्यं चालपेद्वि कः ॥ ३५ ॥
 तमहं विरमयाविष्टः पुनरेवमब्रुवम् ॥ दुर्लभं भारते जन्म तत्रापि च मनुष्यता ॥ ३६ ॥ मनुष्यत्वे ब्राह्मणत्वं मुनित्वं तत्र दुर्लभम् ॥ तत्रापि च
 तपःसिद्धिः प्राप्येतत्पंचकं परम् ॥ ३७ ॥ किमर्थं रोदिपि मुने विरमयोऽत्र महानमप ॥ एवं संपुच्छते मह्यमेतस्मिन्नेव चांतरे ॥ ३८ ॥ सुभद्रोनाम
 नाम्ना च मुनिस्तत्राभ्युपाययो ॥ स हि मेरुं परित्यज्य ज्ञात्वा तीर्थस्य सारताम् ॥ ३९ ॥ कृताश्रमः पूजयति सदा स्तंभेश्वरं मुनिः ॥ सोऽप्येवं मामि
 वापुच्छन्मुनिं रोदनकारणम् ॥ ४० ॥ अथाहाचम्य स मुनिः श्रूयतां कारणं मुनी ॥ अहं हि देवशर्माख्यो मुनिः संयतवाङ्मनाः ॥ ४१ ॥ निव
 साभि कृतस्थानो गंगासागरसंगमे ॥ तत्र दर्शोत्पयामि सदैव च पितृनहम् ॥ ४२ ॥ श्राद्धतिं ते च प्रत्यक्षा ह्याशिषो मे वदंति च ॥ ततः कदा
 चित्पितरः प्रहृष्टा मामथाब्रुवन् ॥ ४३ ॥ वयं सदात्र चायामो देवशर्मास्तवांतिके ॥ स्थानेऽस्माकं कदाचित्त्वं न चायासि कृतः सुत ॥ ४४ ॥
 स्थानं दिदृक्षुस्तथाहं न शक्तोऽस्मि निवेदितुम् ॥ ततः परममित्युक्त्वा गतवान्पितृभिः सह ॥ ४५ ॥ पितृणां मंदिरं पुण्यं भौमलोकसमास्थितम् ॥
 तत्रतत्र स्थितत्थाहं तेजोमण्डलदुर्दृशान् ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वागतः पूजयाब्धानपुच्छं स्वान्पितृनिनि ॥ के ह्यमी ससुपायांति भृशं तस्मा भृशार्चिताः ॥ भृशं
 प्रसुदिता नैव तथा पूयं यथा ह्यमी ॥ ४७ ॥ पितर उचुः ॥ ॥ भद्रं ते पितरः पुण्याः सुभद्रस्य महामुनेः ॥ तर्पितारस्तेन मुनिना महीसागर
 रसंगमे ॥ ४८ ॥ सर्वतीर्थमयी यत्र निलीना ह्युदधी मही ॥ तत्र दर्शो तर्पयति सुभद्रस्तानमनुसृत ॥ ४९ ॥ इत्याकर्ष्य वचस्तेषां लज्जितोऽहं भृशं
 तदा ॥ विरिमतश्च प्रणभ्यैतान्पितृन्स्वं स्थानमागतः ॥ ५० ॥ यथा तथा चितितं च तत्र यास्याम्यहं स्फुटम् ॥ पुण्यो यत्रापि विख्यातो महीसागर
 संगमः ॥ ५१ ॥ कृताश्रमश्च तत्रैव तर्पयिष्ये निजान्पितृन् ॥ दर्शोदर्शो यथा चासौ स्तुत्यनामा सुभद्रकः ॥ ५२ ॥ किं तेन ननु जातेन कुलंगारेण
 पापिना ॥ यस्मिन्धीवत्पपि निजाः पितरोऽन्यस्सुहाकराः ॥ ५३ ॥ इति संचिंत्य मुदितो रुचिं भार्यामथाब्रुवम् ॥ रुचे त्वया समायुक्तो महीसि

१ शतसंख्यं जायते तस्या तथात्रकलितापरम् २०, तथात्रकलितापरम् २० ५ पा ० । २ तथा २० पा ० । ३ संतोषनद्विचयानिदरम् २० मुनिः २० भृशुयवती २० ५ पा ० ।
 ४ शतसंख्यं २० ५ पा ० । ५ शतसंख्यं २० ५ पा ० ।

गरसंगमम् ॥ ५४ ॥ गत्वा स्थास्यामि तत्रैव शीघ्रं त्वं सम्भुवीभव ॥ पतिव्रतासि शुद्धासि कुलीनासि यशस्विनि ॥ तस्मादेतन्मम शुभे
 कर्तुमर्हसि चिंतितम् ॥ ५५ ॥ ॥ रुचिरवाच ॥ ॥ हता तस्य जनिर्नाभृकथं पाप दुरात्मना ॥ ५६ ॥ श्मशानस्तंभ येनाहं दत्ता तुभ्यं कृतं
 त्वया ॥ इह कंदफलाहारैर्यौक्तं तेन नः पूर्यते ॥ ५७ ॥ नेतुमिच्छसि मां तत्र यत्र क्षारोदकं सदा ॥ त्वमेव तत्र संयाहि नदंतु तव पूर्वजाः ॥ ५८ ॥
 गच्छ वा तिष्ठ वा वृद्ध वस वा कर्कवच्चिरम् ॥ तथा शुवन्त्यां तरयां तु कर्णावरिम पिथाय च ॥ ५९ ॥ विपुलं शिष्यमादिश्य गृह एकोऽत्र
 आंगतः ॥ सोऽहं स्नात्वात्र संतर्प्य पित्रूञ्छुद्धापरायणः ॥ ६० ॥ चिंतां सुविपुलां प्राप्नो नरके दुष्कृती यथा ॥ यदि तिष्ठामि चात्रैव अर्धदेहधरो
 ह्यहम् ॥ ६१ ॥ नरो हि गृहिणीहीनो अर्धदेह इति स्मृतः ॥ यथात्मना विना देहे कार्यं किञ्चिन्न सिध्यति ॥ ६२ ॥ एवं गृहिण्या हीनो हि न स
 कर्मसु शस्यते ॥ यो नरः स्त्रीषु देहेषु अतुरक्त्स्वसौ पशुः ॥ ६३ ॥ अनयोर्हि फलं ग्राह्यं सारता नात्र काचन ॥ अर्धदेही च मनुजस्त्वंसंपुश्यः सतां
 मतः ॥ ६४ ॥ औत्तानपादिरस्पृश्य उत्तमो हि सुरैः कृतः ॥ अथ चेत्तत्र संयामि न महीसागरस्ततः ॥ ६५ ॥ यामि वा तत्कथं प्रादौ चलतो मे कथं
 चन ॥ एतस्मिन्मे मनो विद्धं खिद्यतेऽज्ञानसंकटे ॥ ६६ ॥ अतोऽहमतिमुह्यामि भृशं शोचामि रोदिमि ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य भृशं रोमांचपूरितम् ॥
 ॥ ६७ ॥ साधुसाध्वित्यथोवाच तं सुभद्रोऽप्यहं तथा ॥ दण्डवच्च प्रणमितो महीसागरसङ्गमम् ॥ ६८ ॥ चिन्तयावश्च मनसि प्रतीकारं मुनेरुभौ ॥ यो हि
 मानुष्यमासाद्य जलबुद्बुदभंगुरम् ॥ ६९ ॥ परार्थाय भवत्येष पुरुषोऽन्ये पुरीषकाः ॥ ततः संचित्य प्राहेदं सुभद्रो मुनिसत्तमम् ॥ ७० ॥ मा मुने परिखि
 द्यस्व देवशर्मन्स्थरो भव ॥ अहं ते नाशयिष्यामि शोकं सूर्यस्तमो यथा ॥ ७१ ॥ गमिष्याम्याश्रमं त्वं च नात्रापि परिहारस्यते ॥ शृणु तत्कारणं
 तुभ्यं तर्पयिष्ये पितृनहम् ॥ ७२ ॥ ॥ देवशर्मोवाच ॥ ॥ एवं ते वदमानस्य आशुरस्तु शतं समाः ॥ यदशक्यं महत्कर्म कर्तुमिच्छसि मत्कृते ॥
 ॥ ७३ ॥ हर्षस्थाने विषादश्च पुनर्मां बाधते शृणु ॥ अपि वाक्यं शुभं सन्तो न गृह्णन्ति मुधा मुने ॥ ७४ ॥ कथमेतन्महत्कर्म कारयामि मुधा
 वद ॥ पुनः किञ्चित्प्रवक्ष्यामि यथा मे निष्कृतिर्भवेत् ॥ ७५ ॥ शापितोऽसि मया प्राणैर्यथा वच्मि तथा कुरु ॥ अहं सदा कारिष्यामि दर्शो चोदिश्य
 ते पितृवृ ॥ ७६ ॥ श्राद्धं गंगाणैवे चात्र मत्पितृणां त्वमाचर ॥ अहं चैवापि तपसः संचितस्यापि जन्मना ॥ चतुर्भागं प्रदास्यामि एवमेवैतदा

चर ॥ ७७ ॥ ॥ सुभद्र उवाच ॥ यद्येवं तव संतोपस्त्वेवमस्तु मुनीश्वर ॥ साधूनां च यथा हर्षस्तथा कार्यं विजानता ॥ ७८ ॥ ॥ भृशु
 रवाच ॥ ॥ देवशर्मा ततो हृष्टो दत्त्वा पुण्यं त्रिर्वाचिकम् ॥ चतुर्थार्थं यथौ धाम स्वं सुभद्रोऽपि च स्थितः ॥ ७९ ॥ एवंविधो नारदासौ मही
 सागरसंगमः ॥ यमजुस्मरतो मह्यं रोमांचोऽद्यापि वर्तते ॥ ८० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ इति श्रुत्वा फाल्गुनाहं हर्षणद्दद्या गिरा ॥ मृतोमृत इवा
 वोचं साधुसाध्विति तं भृशुम् ॥ ८१ ॥ ययं वयं गमिष्यामो महीतीरं सुशोभनम् ॥ आवांभीक्षावहे सर्वं स्थानकं तदनुत्तमम् ॥ ८२ ॥ मम चैवं
 वचः श्रुत्वा भृशुः सह मययथा ॥ समस्तं तु महापुण्यं महीकलं निरीक्षितम् ॥ ८३ ॥ तदृष्ट्वा ज्ञातिहृष्टोहमासं रोमांचकञ्जुकः ॥ अन्नवं मुनिशाईलं
 हर्षणद्दद्या गिरा ॥ ८४ ॥ त्वत्प्रसादात्कारिष्यामि भृशो स्थानमनुत्तमम् ॥ स्वस्थानं गम्यतां ब्रह्मव्रतः कृत्यं विचिंतये ॥ ८५ ॥ एवं भृशुं चारिस्म
 विसर्जयित्वा कङ्कोलकोलाहलकौतुकीतटे ॥ अथोपविश्येदमचितयं तदा किं कृत्यमात्मानमिवैक्ययोगी ॥ ८६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे नारदाजुनसंवादे महीसागरसंगमतीर्थमाहात्म्ये तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ७४ ॥
 ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ततस्त्वहं चिंतयामि कथं स्थानमिदं भद्रेत् ॥ ममायतं यतो राज्ञां धूमिरेषा सदा वर्षे ॥ १ ॥ यत्त्वहं धर्मवर्माणं गत्वा
 याचे ह मेदिनीम् ॥ अर्पयत्येव स च मे याचितो न पुनः परः ॥ २ ॥ तथा हि मुनिभिः प्रोक्तं द्रव्यं त्रिविधमुत्तमम् ॥ शुक्लं मध्यं च शबलम
 धमं कृष्णमुच्यते ॥ ३ ॥ श्रुतेः संपादनाच्छिष्यात्प्राप्तं शुक्लं च कन्यथा ॥ तथा कुसीदवाणिज्यकृषियाचितमेव च ॥ ४ ॥ शबलं प्रोच्यते सद्भिर्दु
 तर्चय्येण साहसैः ॥ व्यजिनोपाजितं यच्च तत्कृष्णं समुदाहृतम् ॥ ५ ॥ शुक्लवित्तेन यो धर्मं प्रकुर्याच्छृद्ध्यान्वितः ॥ तीर्थं पात्रं समासाद्य देवत्वं
 तत्समश्नुते ॥ ६ ॥ राजसेन च भावेन वितेन शबलेन च ॥ प्रदद्याद्दानमर्थिभ्यो मानुष्यत्वं तदश्नुते ॥ ७ ॥ तमोवृत्तस्तु यो दद्यात्कृष्णवित्तेन
 मानवः ॥ तिर्यकत्वं तत्फलं प्रेत्य समश्नाति नराधमः ॥ ८ ॥ तत्तु याचितद्रव्यं मे राजसं हि स्फुटं भवेत् ॥ अथ ब्राह्मणभावेन नृपं याचे प्रति
 ग्रहम् ॥ ९ ॥ तदप्यहो चातिकष्टं हेतुना तेन मे मतम् ॥ अयं प्रतिग्रहो वीरो मध्वास्वादो विषोपमः ॥ १० ॥ प्रतिग्रहेण संयुक्तं

१ हि-६० पा० । २ त्रिशारकम्-६० पा० । ३ व्यवस्थितः-६० पा० । ४ यथेकयोगी स्वहृषं चिन्तयति तथाहं किं कृत्यामिष्यामिचैतयमिति योजना । ५ विविधम्-६० पा० । ६ उत्तममित्यस्य शुक्लमित्यनेनाग्निमि
 णान्ययः । ७ श्रुतेः संपादनाद्वेदस्याध्यापनेन शिष्यद्वारा प्राप्तं यद्द्रव्यं तच्छुद्धमिषान्चक्षते । कन्यथा प्राप्तं तथा कुसीदवाणिष्यकपितः प्राप्तं तथा च याचितप्राप्तं च यद्द्रव्यं तच्छबलमित्युत्तरेण सन्नन्वो बोध्यः । काचित्पुस्तके
 'शुक्लं च कन्यथा' इति पाठो दृश्यते । परं तस्य 'कन्यथा' इति पदसाहचर्येण खड्गरीत्या 'शुक्लम्' इति पाठेन भवितव्यमिति नातिप्रबुद्धलेखकप्रमादकालमेव विलेखनमिति भाति । प्रसंगतश्चात्र 'शुक्लम्' इत्यंतदन्त्यैवैकस्य
 शुक विभागास्य यत्कन्यत्वेन समीचिन्यात् 'श्रुतेः संपादनाच्छिष्यात्प्राप्तं शुक्लम्' इत्यन्त्यैवैकप्राम्यमुचितमिति सुधीभिरवधयम् । ८ अन्त्येणोपाजितम्-६० च पा० ।

ह्यमीवमाविशोद्धिजम् ॥ तस्माद्दहं निवृत्तश्च पापादस्मात्प्रतिग्रहात् ॥ ११ ॥ ततः केनाप्युपायेन द्रयोरेन्यतरेण तु ॥ स्वायत्तं स्थानकं कुर्म
 एतत्सञ्चितये सुदुः ॥ १२ ॥ यथा कुमार्यः पुरुषश्चिन्तातं न प्रपद्यते ॥ तथैव विमृशंश्चाहं चिन्तातं न लभाम्यणु ॥ १३ ॥ एत
 स्मिन्नन्तरे पार्थ स्नातुं तत्र समागताः ॥ बहवो मुनयः पुण्ये महीसागरसंगमे ॥ १४ ॥ अहं तानब्रवं सर्वान्कृतो द्यूयं समागताः ॥
 ते माम्बुजः प्रणम्याथ सौराष्ट्रविषये मुने ॥ १५ ॥ धर्मवर्मेति नृपतिर्योऽस्य देशस्य भूपतिः ॥ स तु दानस्य तत्त्वार्थी तेषे वपुष्पाणा
 न्वहन् ॥ १६ ॥ ततस्तं प्राह खे वाणी श्लोकमेकं नृप शृणु ॥ द्विहेतुं षडधिष्ठानं षडंगं च द्विपाकयुक् ॥ १७ ॥ चतुःप्रकारं त्रिविधं त्रिनाशं
 दानमुच्यते ॥ इत्येकं श्लोकमाभाष्य खे वाणी विराम ह ॥ १८ ॥ श्लोकस्यार्थं नावभाषे पुच्छमानापि नारद ॥ ततो राजा धर्मवर्मा पटहे
 नान्वबोधयत् ॥ १९ ॥ यस्तु श्लोकस्य चैवास्य लब्धस्य तपसा मया ॥ करोति सम्यग्व्याख्यानं तस्य चैतद्दान्यहम् ॥ २० ॥ गवां च सप्त
 नियुतं सुवर्णं तावदेव तु ॥ सप्तप्रामान्यप्यच्छामि श्लोकव्याख्यां करोति यः ॥ २१ ॥ पटहेनेति नृपतेः श्रुत्वा राज्ञो वचो महत् ॥ आजगमुर्बहुदे
 शीया ब्राह्मणाः कोटिशो मुने ॥ २२ ॥ पुनर्दुर्बोधविन्यासः श्लोकस्तैर्विप्रगुणवैः ॥ आख्यातुं शक्यते नैव गुडो मूकैर्यथा मुने ॥ २३ ॥
 वयं च तत्र याताः स्मो धनलोभेन नारद ॥ दुर्बोधत्वात्प्रसक्त्य श्लोकं चात्र समागताः ॥ २४ ॥ दुर्बोध्यैयस्तव्यं श्लोको धनं लब्ध्वं न चैव नः ॥
 तीर्थयात्रां कथं यामीत्येवाचित्यात्र चागताः ॥ २५ ॥ एवं फाल्गुन तेषां तु वचः श्रुत्वा महात्मनाम् ॥ अतीव संप्रहृष्टोऽहं तान्विमृज्येत्प्रचिंत
 यम् ॥ २६ ॥ अहो प्राप्त उपयो मे स्थानप्राप्तौ न संशयः ॥ श्लोकं व्याख्याय नृपतेर्लक्ष्ये स्थानं धनं तथा ॥ २७ ॥ विद्यामूल्येन नैवं च याचितः
 स्यात्प्रतिग्रहः ॥ सत्यमाह पुराणार्थिसुदेवो जगद्गुरुः ॥ २८ ॥ धर्मस्य यस्य श्रद्धा स्यान्न च सा नैवं पूर्यते ॥ पापस्य यस्य श्रद्धास्यान्न च सापि न पूर्य
 ते ॥ २९ ॥ एवं विचिंत्य विद्वांसः प्रकृष्वति यथास्तुचि ॥ सत्यमेतद्विभोर्वाक्यं दुर्लभोऽपि यथा हि मे ॥ ३० ॥ मनोरथोऽयं सफलः संभूतोऽकुरितः स्फुटम् ॥
 एनं च दुर्विदं श्लोकमहं जानामि सुस्फुटम् ॥ ३१ ॥ अमूर्तैः पितृभिः पूर्वमेष ख्यातो हि मे पुरा ॥ एवं हर्षान्वितः पार्थ संचिंत्यादहं ततो सुदुः ॥ ३२ ॥

१ अर्थात्र पापमित्यर्थः । अयापमिति पाठान्तरम् । तत्र नाशमित्यर्थः । २ अनुदात्तेत्यलक्षणात्तनोरस्य चाश्लिषो क्तिकपणज्ञापकेनानित्यत्वात्परस्मैभूटम्, आर्षं वा । ३ द्विहेतुः--इ० पा० । ४ खेचरि-इ०
 पा० । ५ वै-इ० पा० । ६ दुर्बोधविज्ञानः--इ० पा० । ७ द्विजगुणवैः--इ० पा० । ८ गूढः--इ० पा० । ९ परमत्र गुडो मूकैरित्येव पाठः साधुः । ८ यामि-इति प्रत्येकविषयवैक्यवचनम् । ९ तेन इ० पा० ।
 १० प्रबुधैर्ननु-इ० पा० । ११ सस्फुटम्--इ० पा० ।

प्रणयं तीर्थं चलितो महीसागरसंगमम् ॥ वृद्धब्राह्मणरूपेण ततोहं यातवान्नुपम् ॥ ३३ ॥ इदं भणितवानस्मि श्लोकव्याख्यां नृप शृणु ॥ यत्ति
 पटहविद्ययातं दानं च प्रणुणुक्रु ॥ ३४ ॥ एवमुक्ते नृपः प्राह प्रोचुरेवं हि कोटिशः ॥ द्विजोत्तमाः पुनर्नार्यं प्रोक्तुमर्थो हि शक्यते ॥ ३५ ॥ के
 द्विहेतु पडाख्यातान्यधिष्ठानानि कानि च ॥ कानि चैव पडंगानि कौ द्रौ पाकौ तथा स्मृतौ ॥ ३६ ॥ के च प्रकाराश्चत्वारः किंस्वित्तद्विविधं द्विज ॥
 तयो नाशाश्च के प्रोक्ता दानरयेतत्सुदं वद ॥ ३७ ॥ स्फुटान्प्रश्नानिमानसस यदि वक्ष्यसि ब्राह्मण ॥ ततो गवां सप्तनियुतं सुवर्णं तावदेव तु ॥
 ॥ ३८ ॥ सप्त ग्रामांश्च दास्यामि नो चेद्यास्यसि स्वं गृहम् ॥ इत्युक्तवचनं पार्थ सौराष्ट्रव्यामिनं नृपम् ॥ ३९ ॥ धर्मवर्माणमस्त्वं प्रावोचमवधारय ॥
 श्लोकव्याख्यां स्फुटां वक्ष्ये दानहेतु च तौ शृणु ॥ ४० ॥ अर्हत्त्वं वा बहुत्वं वा दानस्याभ्युदयावहम् ॥ अद्वा शक्तिश्च दानानां वृद्धचक्षपकर
 हि ते ॥ ४१ ॥ तत्र अद्वाविषयं श्लोका भवन्ति ॥ कायकुशेश्च बहुभिर्न चैवार्थस्य राशिभिः ॥ ४२ ॥ धर्मः संप्राप्यते सूक्ष्मः अद्वा धर्मोऽद्भुतं तपः ॥
 अद्वा स्वर्णश्च मोक्षश्च अद्वा सर्वमिदं जगत् ॥ ४३ ॥ सर्वस्वं जीवितं चापि दद्यादश्चदया यदि ॥ नाशुयात्स फलं किंचिच्चद्ददानस्ततो भवेत् ॥ ४४ ॥
 अद्वा साध्यते धर्मो महद्भिर्नार्थराशिभिः ॥ अकिंचना हि मुनयः अद्वावतो दिवं गताः ॥ ४५ ॥ त्रिविधा भवति अद्वा देहिनां सां स्वभावजा ॥
 सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ ४६ ॥ यजते सात्त्विका देवान्यक्षरक्षांसि राजसाः ॥ प्रेतान्भूतपिशाचांश्च यजते तामसा जनाः ॥
 ॥ ४७ ॥ तरसाच्छद्भवावता पात्रे दत्तं न्यायार्जितं हि यत् ॥ तेनैव भगवाञ्छुद्रः स्वल्पकेनापि तुष्यति ॥ ४८ ॥ शक्तिविषयं च श्लोका भवन्ति ॥
 कुटुंबशुक्लवसनादियं यदतिरिच्यते ॥ मध्यास्वाद्यो विषं पश्चाद्वातुर्वर्षोऽन्यथा भवेत् ॥ ४९ ॥ शक्ते परजने दाता स्वजने दुःखजीविनि ॥ मध्यापा
 नविषादः स धर्माणां प्रतिरूपकः ॥ ५० ॥ श्रुत्यानाशुपरोधेन यत्करोत्योर्ध्वदैहिकम् ॥ तद्भवत्यशुखोदकं जीवतोऽस्य सुतस्य च ॥ ५१ ॥ समा
 न्यं याचितं न्यासमाधिर्दारश्च दर्शनम् ॥ अन्वाहितं च निक्षेपः सर्वस्वं चान्वये सति ॥ ५२ ॥ आपत्स्वपि न देयानि नववस्त्रानि षण्डितैः ॥
 यो ददाति स मूढात्मा प्रायश्चित्तीयते नरः ॥ ५३ ॥ इति ते गदितो राजन्द्दौ हेतु श्रूयतामतः ॥ अधिष्ठानानि वक्ष्यामि पदेव शृणु तान्यपि ॥ ५४ ॥
 धर्ममर्थं च कामं च व्रीडाहर्षभयानि च ॥ अधिष्ठानानि दानानां पडेतानि प्रचक्षते ॥ ५५ ॥ पात्रेभ्यो दीयते नित्यमनपेक्ष्यं प्रयोजनम् ॥ केवलं

धर्मबुद्ध्या यद्धर्मदानं तदुच्यते ॥ ६६ ॥ धनिनं धनलोभेन लोभयित्वायर्थमाहरेत् ॥ तदर्थदानमित्याहुः कामदानमतः शृणु ॥ ६७ ॥ प्रयोजनं
 मपेक्ष्यैव प्रसंगात्प्रदीयते ॥ अनर्हेषु सरणेण कामदानं तदुच्यते ॥ ६८ ॥ संसदि व्रीडयाऽऽश्रुत्य अर्थेभ्यः प्रददाति च ॥ प्रतिदीयते च यद्दानं
 व्रीडादानमिति श्रुतम् ॥ ६९ ॥ इद्व्या प्रियाणि श्रुत्वा वा हर्षवदत्प्रदीयते ॥ हर्षदानमिति प्रोक्तं दानं तद्धर्मचिंतकैः ॥ ६० ॥ आक्रोशानर्थहिंसा
 नां प्रतीकाराय यद्धवेत् ॥ दीयतेऽनुपकर्तृभ्यो भयदानं तदुच्यते ॥ ६१ ॥ प्रोक्तानि षडधिष्ठानान्यंगान्यपि च षट्छुणु ॥ दाता प्रतिभ्रूता च
 शुद्धिर्देयं च धर्मशुक्र ॥ ६२ ॥ देशकालौ च दानानामंगान्येतानि षड्विदुः ॥ अपरोगी च धर्मात्मा दित्सुरव्यसनः शुचिः ॥ ६३ ॥
 अनिर्वाणिककर्मा च षड्विर्दता प्रशस्यते ॥ अनुजुश्चाश्रद्धानोऽशांतात्मा धृष्टभीरुकः ॥ ६४ ॥ असत्यसंधी निद्रालुर्दत्तायं ताम
 सोऽधमः ॥ त्रिशुक्रः क्रशयतिश्च धृणालुः सकलेंद्रियः ॥ ६५ ॥ विमुक्तो योनिदोषेभ्यो ब्राह्मणः पात्रमुच्यते ॥ सौमुल्यदाभिःसंप्रीतिरर्थि
 नां दर्शने सदा ॥ सत्कृतिश्चानमूया च तदा शुद्धिरिति स्मृता ॥ ६६ ॥ अपराबाधमक्लेशं स्वयत्नेनार्जितं धनम् ॥ स्वरूपं वा विपुलं वापि
 देयमित्यभिधीयते ॥ ६७ ॥ तेनापि किल धर्मेण उद्दिश्य किल किंचन ॥ देयं तद्धर्मयुगिति शून्ये शून्यं फलं मतम् ॥ ६८ ॥ न्यायन दुर्लभं
 द्रव्यं देशे कालेपि वा पुनः ॥ दानार्हौ देशकालौ तौ स्यातां श्रेष्ठौ न चान्यथा ॥ ६९ ॥ षंडगानीति चोक्तानि द्वौ च पाकावतः शृणु ॥ द्वौ
 पाकौ दानजौ प्राहुः परजाथ त्विहोच्यते ॥ ७० ॥ सद्भयो यदीयते किंचित्प्रपञ्चोपतिष्ठति ॥ असत्सु दीयते किंचित्दानमिह भुज्यते ॥ ७१ ॥
 द्वौ पाकाविति निर्दिष्टौ प्रकारश्चतुरः शृणु ॥ शुवमाहुस्त्रिकं काभ्यं नैमित्तिकमिति क्रमात् ॥ ७२ ॥ वैदिको दानमार्गोऽयं चतुर्धा वर्ण्यते
 द्विजैः ॥ प्रपारामतडागादिसर्वकामफलं शुवम् ॥ ७३ ॥ तदाहुस्त्रिकमित्याहुर्दीयते यद्दिनेदिने ॥ अपत्यविजयैश्वर्यस्त्रीबालार्थं प्रदीयते ॥
 ॥ ७४ ॥ इच्छासंस्थं च यद्दानं काम्यमित्यभिधीयते ॥ कालपेक्षं क्रियापेक्षं गुणापेक्षमिति स्मृतौ ॥ ७५ ॥ त्रिधा नैमित्तिकं प्रोक्तं सदा होम
 विवर्जितम् ॥ इति प्रोक्ताः प्रकारस्ते त्रैविध्यमभिधीयते ॥ ७६ ॥ अष्टोत्तमानि चत्वारि मध्यमानि विधानतः ॥ कानीयसानि शेषाणि
 त्रिविधत्वमिदं विदुः ॥ ७७ ॥ गृहप्रासादविद्याभूगोक्षुप्रार्णहाटकम् ॥ एतान्युत्तमदानानि उत्तमद्रव्यदानतः ॥ ७८ ॥ अन्नरामं च वासांसि ह्यप्र

१ अर्थोऽर्थेभ्यः प्रयाति च प्रदीयते च यद्दानम्-६० पा० । २ अनित्या जीवकर्मा च-आजीवः आजीविका कर्म व्यवसायः अनित्ये आजीव-कर्मणोऽपजीविकाव्यवसायो यस्य स-अनित्याजीविकर्मा अगर्हितोपजीवि
 काव्यवसाय इत्यर्थः । ३ दृढमौलिकः-६० पा० । ४ क्रोडाळुः-६० पा० । ५ अपराबाधम्-न विद्यन्ते परस्य बाधा यस्मिंस्तत्परबाधम् । परबाधाविवाजितमित्यर्थः । ६ स्वस्तसु-६० पा० । ७ आहुस्त्रिकमिति
 दानस्य संज्ञा । ८ प्राणदानं च क्षणस्थोपधेन निरामयीकरणम् मरणोन्मुखस्य अन्त्यादिना रक्षणम् अग्निजलद्युपसृष्टस्य परित्राणं चेत्येवमदानेकसंक्रमप्रस्तस्य व्याघ्रादिभयहेतुभ्यो रक्षणं प्राणदानमित्युच्यते ।

भुतिवाहनम् ॥ दानानि मध्यमानीति मध्यमद्रव्यदानतः ॥ ७९ ॥ उपानच्छत्रपात्रादिद्विधमध्यासनानि च ॥ ८० ॥ दीपकाष्टोपलदीनि
 चरमं बहुवार्षिकम् ॥ इति कानीयसान्याहृदानाशत्रयं शृणु ॥ ८१ ॥ यद्दत्त्वा तल्पते पश्चादासुरं तद्गृथा मत्तम् ॥ अशुद्धया यद्ददाति राक्षसं स्याद्भुवैव
 तैत् ॥ ८२ ॥ यज्ञाकुश्व ददात्यंग दत्त्वा वाकोश्रिति द्विजम् ॥ पेशाचं तद्गृथा दानं दाननाश्रास्त्रयस्त्वमी ॥ ८३ ॥ इति सप्तपदैर्बद्धं दानमाहात्म्य
 मुत्तमम् ॥ शक्त्या ते कीर्तितं राजन्साधु वाऽसाधु वा वद ॥ ८४ ॥ ॥ धर्मवर्मोवाच ॥ ॥ अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं
 तपः ॥ अद्य ते कृतकृत्योऽस्मि कृतः कृतिमतां वर ॥ ८५ ॥ पठित्वा सफलं जन्म ब्रह्मचारी यथा वृथा ॥ बहुकेशात्प्राप्तभार्यः सा
 वृथाऽप्रियवादिनी ॥ ८६ ॥ कुशेन कृत्वा कृपं वा स च क्षरोदको वृथा ॥ बहुकेशैर्जन्म नीतं विना धर्मं तथा वृथा ॥ ८७ ॥ एवं मे
 यद्गृथा नाम जातं तत्सफलं त्वया ॥ कृतं तस्मान्नमस्तुभ्यं द्विजेभ्यश्च नमो नमः ॥ ८८ ॥ सत्यमाह पुरा विष्णुः कुमारान्विचणुसद्वानि ॥ ८९ ॥
 नाहं तथास्मि यजमानहविर्वितानश्र्योतद्दृष्टतप्लुतमदन्हृतशुद्धमुखेन ॥ यद्ब्राह्मणस्य सुखतश्चरतोनुवासं तुष्टस्य मध्यवहितैर्निजकर्मपाकैः ॥ ९० ॥
 तन्मयाऽशर्मणा वापि यद्विप्रेष्वप्रियं कृतम् ॥ सर्वस्य प्रभवो विप्रास्तत्क्षमतां प्रसादये ॥ ९१ ॥ त्वं च कोसि न सामान्यः प्रणय्याहं प्रसादये ॥
 आत्मानं ख्यापय मुने प्रोक्तश्चेत्यत्रवं तदा ॥ ९२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नारदोऽस्मि नृपश्रेष्ठ स्थानकर्था समागतः ॥ प्रोक्तं च देहि मे
 द्रव्यं भूमिं च स्थानहेतवे ॥ ९३ ॥ यद्यपीयं देवतानां भूमिर्द्रव्यं च पार्थिव ॥ तथापि यस्मिन्मन्त्रे काले राजा प्रार्थ्यः स निश्चितम् ॥ ९४ ॥
 सहीश्वरस्यावतारो भर्ता दाताऽभ्यस्य सः ॥ तथैव त्वामहं याचे द्रव्यशुद्धिपरीषया ॥ पूर्वं समालयं देहि देयार्थं प्रार्थनापरः ॥ ९५ ॥
 ॥ राजोवाच ॥ यदि त्वं नारदो विप्र राज्यमस्त्वखिलं तव ॥ अहं हि ब्राह्मणानां ते दास्यं कर्ता न संशयः ॥ ९६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥
 ॥ यद्यस्माकं भवान्भक्तस्तत्ते कार्यं च नो वचः ॥ ९७ ॥ सर्वं यत्तदेहि मे द्रव्यमुक्तं भुवं च मे सप्तगठ्युतिमात्राम् ॥ भूयात्त्वतोप्यस्य

१ शान्ताति श्रेयः । इति कानीयसानि दानान्याहुरिति वाक्यभूतिः । २ भवेत्-६० पा० । ३ च-६० पा० । ४ पूर्वमिति । देयार्थं-यन्त्रया मे देयं तत्स्थापनार्थं पूर्वं प्रथमं मया आल्यं स्थानं प्रार्थनापरः प्रार्थना
 शिपविति प्रार्थनापरः काणश्चरः त्वं देहि । यत्तथा पूर्वं प्रोक्तं 'नर्था च सप्तनिष्ठं-मुत्तमं तावदेव तु । सप्त प्रागान्यन्त्यामि श्रेयव्याख्या कर्तव्येति यः प्रथमि, तावतोऽप्य त्वदेवस्य व्यापनार्थं मया आल्यं विप्रुत्पानात्प्राप्तं
 इति नर्था वाक्यः ।

रक्षति सोऽपि मेने त्वहं चिंतये चार्थशेषम् ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे महेश्वरखण्डे कौमारि
 कारखण्डे नारदाजुनसंवादे दानभेदप्रशंसावर्णननाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥ ततोऽहं धर्मवर्माणं प्रोच्य तिष्ठे
 द्यनं त्वयि ॥ कृत्यकाले प्रहीष्यामीत्यागमं रैवतं गिरिम् ॥ १ ॥ आसं प्रमुदितश्चाहं पश्यंस्तं गिरिसतमम् ॥ आह्वयानं नरान्साधून्भूमैर्बुजमि
 वोच्छ्रितम् ॥ २ ॥ यस्मिन्नानाविधा वृक्षाः प्रकाशंते समंततः ॥ साह्यं गृहपतिं प्राप्य पुत्रभार्यादयो यथा ॥ ३ ॥ मुदिता यत्र संतप्ता वार्शंते कोकि
 लादयः ॥ सहरोर्जानसंपन्ना यथा शिष्यगणा भुवि ॥ ४ ॥ यत्र तस्मात्पो मर्त्या यथेत्सितमवाप्नुयुः ॥ श्रीमहादेवमासाद्य भक्तो यद्भन्मनोरथम् ॥
 ॥ ५ ॥ तस्याहं च गिरेः पार्थ समासाद्य महाशिलाम् ॥ शीतसौरभ्यमंदेन प्रीणितोऽचितयं हृदि ॥ ६ ॥ तावन्मया स्थानमातं यदतीव सुदुर्ल
 भम् ॥ इदानीं ब्राह्मणार्थेऽहं कुर्वे तावदुपक्रमम् ॥ ७ ॥ ब्राह्मणाश्च विलोकया मे ये हि पात्रतमा मताः ॥ तथा हि चात्र श्रूयंते वचांसि श्रुतिवादि
 नाम् ॥ ८ ॥ न जलोत्तरणे शक्ता यद्ब्रह्मैः कर्णवर्जिता ॥ तद्ब्रह्मेष्ट्रोऽप्यनाचारो विप्रो नोद्धरणक्षमः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणो ह्यनधीयान
 स्तृणाग्निरिव शाप्यति ॥ तस्मै हव्यं न दातव्यं न हि भस्मनि हूयते ॥ १० ॥ दानपात्रमतिक्रम्य यदपात्रे प्रदीयते ॥ तद्वत्तं
 गामतिक्रम्य गर्दभस्य गवाह्निकम् ॥ ११ ॥ ऊपरे वापितं बीजं भिन्नभांडे च गोदुहम् ॥ भस्मनीव हृतं हव्यं मूर्खे दानमशा
 भ्वतम् ॥ १२ ॥ विधिहीने तथा ऽपात्रे यो ददाति प्रतिग्रहम् ॥ न केवलं हि तद्याति शेषं पुण्यं प्रणश्यति ॥ १३ ॥ भूरासा गौ
 स्तथा भोगाः सुवर्णं देहमेव च ॥ अश्वश्वस्तृथा वासो वृतं तेजस्तिलाः प्रजाः ॥ १४ ॥ अति तस्माद्विद्रांस्तु बिभियच्च प्रतिग्रहात् ॥ स्वल्प
 केनाप्यविद्रांस्तु पंके गौरिव सीदति ॥ १५ ॥ तस्माद्ये गूढतपसो गूढस्वाध्यायसाधकाः ॥ स्वदारनिरताः शांतास्तेषु दत्तं सदाऽक्षयम् ॥ १६ ॥
 देशे काल उपायेन द्रव्यं श्रद्धासमन्वितम् ॥ पात्रे प्रदीयते यत्तत्सकलं धर्मलक्षणम् ॥ १७ ॥ न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता ॥ यत्र
 वृत्तमिमे चोभे तद्धि पात्रं प्रचक्षते ॥ १८ ॥ तेषां त्रयाणां मध्ये च विद्या मुख्यो महागुणः ॥ विद्यां विनांथवद्विप्राश्चुष्मंतो हि ते मताः ॥ १९ ॥
 तस्माच्चुष्मंतो विद्वान्देशे देशे परिक्षयेत् ॥ प्रश्नान्ये मम वक्ष्यंति तेभ्यो दास्याम्यहं ततः ॥ २० ॥ इति संचिंत्य मनसा तस्माद्देशात्समुत्थितः ॥

आश्रमेषु महर्षीणां विचराम्यस्मिं फाल्गुन ॥ २१ ॥ इमान्भोजेकान्गायमानः प्रश्नरूपञ्छृणुष्व तान् ॥ मातृकां को विजानाति कतिधा कीदृशा
 क्षराम् ॥ २२ ॥ पंचपंचाङ्गतं गेहं को विजानाति वा द्विजः ॥ बहुरूपां स्त्रियं कर्तुमेकरूपां च वति कः ॥ २३ ॥ को वा चित्रकथाबंधं वेत्ति संसार
 गोचरः ॥ को वर्णवमहाग्राहं वेत्ति विद्यापरायणः ॥ २४ ॥ को वाएविधं ब्राह्मण्यं वेत्ति ब्राह्मणसत्तमः ॥ युगानां च चतुर्णां वा को मूलदिवसा
 न्वदत् ॥ २५ ॥ चतुर्दशमनूनां वा मूलवासरं वेत्ति कः ॥ कस्मिंश्चैव दिने प्राप पूर्वं वा भारकरो रथम् ॥ २६ ॥ उद्वेजयति भूतानि कृष्णाद्विरिव
 वेत्ति कः ॥ को वास्मिन्वोरसंसारे दक्षदक्षतमो भवेत् ॥ २७ ॥ पंथानावपि द्वौ कश्चिद्वेत्ति वक्ति च ब्राह्मणः ॥ इति मे द्वादश प्रश्नान्ये विदुर्ब्राह्मणो
 तप्ताः ॥ २८ ॥ ते मे पूज्यतपस्सरोपामहमाराधकश्चिरम् ॥ इत्यहं गायमानो वै भ्रमितः सकलां महीम् ॥ २९ ॥ ते चाहुर्दुःखदाः स्थिताः प्रश्नस्ते
 कुर्ये नमः ॥ इत्यहं सकलां पृथ्वीं विचिंत्यालब्धब्राह्मणः ॥ ३० ॥ हिमाद्रिशिखरासीनो भूयाश्चैतामवाप्तवान् ॥ सर्वे विलोकिताः विप्राः किमतः
 कर्तुमुत्सहे ॥ ३१ ॥ ततो मे चिंतयानस्य पुनर्जाता मतिरित्ययम् ॥ अद्यापि न गतश्चाहं कलाप्रामसुतमम् ॥ ३२ ॥ यस्मिन्विप्राः संवसन्ति सूर्तानिव
 तपांसि च ॥ चतुराशीतिसाहस्राः श्रुताध्ययनशालिनः ॥ ३३ ॥ स्थाने तस्मिन्गमिष्यामीत्युक्त्वाहं चलितस्तदा ॥ खेचरो हिमप्रक्रम्य परं पारं गत्
 स्ततः ॥ ३४ ॥ अद्रक्षं पुण्यभूमिस्थं ग्रामरत्नमहं महत् ॥ शतयोजनविरतीर्णं नानादृशसमाकुलम् ॥ ३५ ॥ यत्र पुण्यवतां संति शतशः प्रवराश्रमाः ॥
 सर्वेषामपि जीवानां यंत्रान्योन्यं न दुष्टता ॥ ३६ ॥ यद्ब्रह्माजां मुनीनां यद्गुणकारकं सदा ॥ सतां धर्मवतां यद्गुणकारो न शाभ्यति ॥ ३७ ॥
 मुनीनां यत्र परमं स्थानं चाप्यविनाशकृत् ॥ स्वाहारवधावपदकारहन्तकरो न नश्यति ॥ ३८ ॥ यत्र कृतशुणस्यार्थं बीजं पार्थावशिष्यते ॥ सूर्य
 स्य सोमवंशस्य ब्राह्मणानां तथैव च ॥ ३९ ॥ स्थानकं तत्समासाद्य प्रविष्टोऽहं द्विजाश्रमान् ॥ तत्र ते विविधान्वादान्विवदन्ते द्विजोत्तमाः ॥ ४० ॥
 परस्परं चिंतयाना वेदा स्मृतिधरा यथा ॥ तत्र मेधाविनः केचिदर्धर्मन्थेः प्रगुरितम् ॥ ४१ ॥ विचिक्षिपुर्महान्तमानो नभोगतमिवाभिपम् ॥ तत्रा
 हं करसुधस्य प्रावोचं पूर्यतां द्विजाः ॥ ४२ ॥ काकारावैः किमेतैर्वो यद्यस्ति ज्ञानशालिता ॥ व्याकुरुष्वं ततः प्रश्नान्मम दुर्विपहान्वहून् ॥ ४३ ॥
 ॥ ब्राह्मणा उच्युः ॥ ॥ वद ब्राह्मण प्रश्नान्स्वाञ्छुत्वाऽऽथास्यामहे वयम् ॥ परमो ह्येष नो लाभः प्रश्नान्पृच्छति यद्ब्रवात् ॥ ४४ ॥ अहं

पूर्विकया ते वै न्यवेद्यंत परस्परम् ॥ अहं पूर्वमहं पूर्वमिति वीरा यथा रणे ॥ ४६ ॥ ततस्तानब्रवं प्रशानहं द्वादश पूर्वकान् ॥ श्रुत्वा ते मामवो
 चंत लीलायतो सुनीश्वराः ॥ ४६ ॥ किं ते द्विज बालप्रश्नैरमीभिः स्वल्पकैरपि ॥ अस्माकं यन्निर्हीनं त्वं मन्यसे स ब्रवीत्वमत्र ॥ ४७ ॥ ततोति
 विस्मितश्चाहं मन्यमानः क्लृप्तार्थताम् ॥ तेषां निहीनं संचिंत्य प्रावोचं प्रब्रवीत्वयम् ॥ ४८ ॥ ततः सुतनुनामा स बालोऽबालोऽभ्युवाच माम् ॥
 मम मंदयते वाणी प्रश्नैः स्वरूपैस्तव द्विज ॥ तथापि वच्मि मां यस्मान्निहीनं मन्यते भवान् ॥ ४९ ॥ ॥ सुतनुरुवाच ॥ ॥ अक्षरस्तु द्विपं
 चाश्रन्मातृकायाः प्रकीर्तिताः ॥ ५० ॥ उर्कारः प्रथमस्तत्र चतुर्दश स्वरास्तथा ॥ स्पर्शाश्चैव त्र्यङ्गिश्चादनुस्वारस्तथैव च ॥ ५१ ॥ विसर्जनीयश्च
 परो जिह्वामूलीय एव च ॥ उपध्मानीय एवापि द्विपंचाशदमी स्मृताः ॥ ५२ ॥ इति ते कथिता संख्या अर्थं चैषां शृणु द्विज ॥ अस्मिन्नर्थे चेति
 हांसं तव वक्ष्यामि यः पुरा ॥ ५३ ॥ मिथिलायां प्रवृत्तोऽधुद्ब्राह्मणस्य निवेशने ॥ मिथिलायां पुरा पुर्यां ब्राह्मणः कौशुमाभिधः ॥ ५४ ॥ येन
 विद्याः प्रपठिता वर्तते भुवि या द्विज ॥ एकत्रिंशत्सहस्राणि वर्षाणां स कृतादरः ॥ ५५ ॥ क्षणमप्यनवच्छिन्नं पठित्वा गेहवानभूत् ॥ ततः केनापि
 कालेन कौशुमस्याभवत्सुतः ॥ ५६ ॥ जडवद्वर्तमानः स मातृकां प्रत्यपद्यत ॥ पठित्वा मातृकामन्यत्राध्यति स कथंचन ॥ ५७ ॥ ततः पिता
 खिन्नरूपी जडं तं समभाषत ॥ अर्थाव्य पुत्रकापीव तव दास्यामि मोदकान् ॥ ५८ ॥ अथान्यस्मै प्रदास्यामि कर्णांबुत्पाटयामि ते ॥ ५९ ॥ ॥
 ॥ पुत्र उवाच ॥ ॥ तात किं मोदकार्थाय पठयते लोभहेतवे ॥ पठनंनाम यत्पुंसां परमार्थं हि तस्मत्तम् ॥ ६० ॥ ॥ कौशुम उवाच ॥ ॥ एवं
 ते वदमानस्य आशुर्भवतु ब्रह्मणः ॥ साध्वी बुद्धिरियं तेऽस्तु कृतो नाध्येष्यतः परम् ॥ ६१ ॥ ॥ पुत्र उवाच ॥ ॥ तात सर्वं परिज्ञेयं ज्ञातमत्रैव
 वै यतः ॥ ततः परं कंठशोषः किमर्थं क्रियते वद ॥ ६२ ॥ ॥ पितोवाच ॥ ॥ विचित्रं भाषसे बाल ज्ञातोऽत्रार्थश्च कस्तवया ॥ ब्रूहि ब्रूहि पुन
 र्वत्स श्रोतुमिच्छामि ते गिरम् ॥ ६३ ॥ ॥ पुत्र उवाच ॥ ॥ एकत्रिंशत्सहस्राणि पठित्वापि त्वया पितः ॥ नानातर्कान्नातिरेव संथिता मनसि
 स्वके ॥ ६४ ॥ ॥ अप्यमयं चाथमिति धर्मो यो दर्शनोदितः ॥ तेषु वातायते चेतस्तव तत्राशयामि ते ॥ ६५ ॥ ॥ उपदेशं पठस्येव नैवार्थज्ञोऽसि
 तत्त्वतः ॥ पाठमात्रा हि ये विप्रा द्विपदाः पशवो हि ते ॥ ६६ ॥ ॥ तते ब्रवीमि तद्वाक्यं मोहमार्तडमद्भुतम् ॥ ६७ ॥ ॥ अकारः कथितो ब्रह्मा उकारो

१ अस्माकं मध्ये यं ब्राह्मणं प्रति निर्दिष्टं प्रश्नाय मत्त्वं स्वल्पत्रं पठित्वं मन्यसे स ब्राह्मणोऽस्त्वं ब्रह्मणोऽभ्युवाच ॥ महतां पठित्वानामुत्तरदानयोग्यस्येमानस्त्वत्प्रश्ना न सन्तीति भावः । २ च ब्रवीत्वयम्-६० पा०

३ यः-६० पा० । ४ ललातः-६० पा० । ५ कायशोषः-६० पा० । ६ यत्-६० पा० । ७ नैवार्थं ज्ञासि तत्त्वतः-६० पा० ।

विष्णुरच्यते ॥ मकारश्च स्मृतो रुद्रत्रयश्चैते गुणाः स्मृताः ॥ ६८ ॥ अर्धमात्रा च या मूर्ध्नि परमः स सदाशिवः ॥ एवमोकारमाहात्म्यं श्रुतिरेषा
 सनातनी ॥ ६९ ॥ उर्कारस्य च माहात्म्यं याथात्म्येन न शक्यते ॥ वर्णानामयुतेनापि ग्रन्थकोटिभिरेव वा ॥ ७० ॥ पुनर्यत्सारसर्वत्र प्रोक्तं तच्छ्रूयतां
 परम् ॥ अकारांता अकाराद्या मनवस्ते चतुर्दश ॥ ७१ ॥ स्वायंभुवश्च स्वरोचिरोत्तमो रैवतस्तथा ॥ तामसश्चाक्षुषः पृष्ठस्तथा वैवस्वतोऽधुना ॥
 ॥ ७२ ॥ सार्वर्णिकसवर्णो रुद्रसवर्णिरैव च ॥ दक्षसवर्णिरैवापि धर्मसवर्णिरैव च ॥ ७३ ॥ रौच्यो भौत्यस्तथा चापि मनवोऽमी चतुर्दश ॥ श्वेतः
 पांडुस्तथा रक्तताम्रः पीतश्च कापिलः ॥ ७४ ॥ कृष्णः श्यामस्तथा धूम्रः सुपिशंगः पिशंगकः ॥ त्रिवर्णः शबलो वर्णः कर्कशुर इति क्रमात् ॥ ७५ ॥
 वैवस्वतः क्षकारश्च तात कृष्णः प्रदृश्यते ॥ ककाराद्या हकारांतास्त्रयस्त्रिंशच्च देवताः ॥ ७६ ॥ ककाराद्याष्टकारांता आदित्या द्वादश स्मृताः ॥ धाता
 मित्रोऽर्धमा शक्रो वरणश्चांशुरैव च ॥ ७७ ॥ भगो विवस्वानूपुषा च सविता दशमस्तथा ॥ एकदशस्तथा त्वष्टा विष्णुर्द्वादश उच्यते ॥ ७८ ॥
 जवन्यजः स सर्वेपमादित्यानां गुणाधिकः ॥ डकाराद्या बकारांता रुद्रश्चैकादशैव तु ॥ ७९ ॥ कपाली पिंगलो भीमो विरूपाक्षो विलोहितः ॥
 अजकः शासनः शास्ता शंभुश्चण्डो भवस्तथा ॥ ८० ॥ भकाराद्याः पकारांता अर्धौ हि वसवो मताः ॥ ध्रुवो वोरश्च सोमश्च आपश्चैव नलोऽ
 निलः ॥ ८१ ॥ प्रद्यूषश्च प्रभासश्च अर्धौ ते वसवः स्मृताः ॥ सौ हश्चेत्यश्विनौ ख्यातौ त्रयस्त्रिंशदिमे स्मृताः ॥ ८२ ॥ अनुस्वारो विसर्गश्च जिह्वा
 मूलीय एव च ॥ उपध्मानीय इत्येते जराष्ट्रजास्तथांडजाः ॥ ८३ ॥ स्वेदजाश्चोद्भिजाश्चेति तैत जीवाः प्रकीर्तिताः ॥ भावार्थः कथितश्चायं तत्त्वार्थ
 शृणु सांप्रतम् ॥ ८४ ॥ ये पुमसिस्त्वमूदेवान्समाश्रित्य क्रियापराः ॥ अर्धमात्रात्मके नित्ये पदे लीनास्त एव हि ॥ ८५ ॥ चतुर्णां जीवयोनीनां
 तदेव परिमुच्यते ॥ यदाध्वन्मनसा वाचा कर्मणा च यजेत्सुरात् ॥ ८६ ॥ यस्मिञ्छास्त्रे त्वमी देवा मानिता नैव पापिभिः ॥ तच्छास्त्रं हि न
 मंतव्यं यदि ब्रह्मा स्वयं वदेत् ॥ ८७ ॥ अमी च देवाः सर्वेयं श्रौते मार्गे प्रतिष्ठिताः ॥ पापण्डशास्त्रे सर्वत्र निषिद्धाः पापकर्मभिः ॥ ८८ ॥ तदमू
 न्ये व्यतिक्रम्य तपो दानमथो जपम् ॥ प्रकुर्वति दुरात्मानो वेपथे मरुतः पथि ॥ ८९ ॥ अहो मोहस्य माहात्म्यं पश्यताविजितात्मनाम् ॥ पठंति
 मातृकां पापा मन्यंते न सुरानिह ॥ ९० ॥ ॥ सुतनुरुवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा पिताभूदतिविस्मितः ॥ प्रप्रच्छ च बहुन्प्रश्नान्सोप्य

१ ए॥ ७५ ॥ उर्कारस्य—सनातनी—श्रुतिः—सर्वेभ्यः नामांशां प्रथमप्रथमात्—“यो वेददी स्वरः प्रोक्तः श्रुत्यास्तुते—तस्य वाचकः प्रणवः” इति सनातानश्रुत्याचक्रवर्तीकारस्य सनातानत्वम् ।
 २ प्रप्रस्त—२०, प्रप्रस्त—२०० च पा० १ ४ तल—संतिव्यर्थं क्षत्र्यर्थांजपि तदवच्छेदः । ५ भजते प्रपान्—२० पा० १ ५ अर्धाति—२० पा० १

वादीत्थया तथा ॥ ९१ ॥ मयापि तव प्रोक्तोऽयं मातृकाप्रश्न उत्तमः ॥ द्वितीयं शृणु तं प्रश्नं पंचपंचाद्भुतं गृहम् ॥ ९२ ॥ पंचभूतानि पञ्चैव कर्म
 ज्ञानेन्द्रियाणि च ॥ पंच पंचापि विषया मनोबुद्ध्यहमेव च ॥ ९३ ॥ प्रकृतिः पुरुषश्चैव पञ्चविंशः सदाशिवः ॥ पञ्चपञ्चभिरैतैस्तु निष्पन्नं गृहमु
 न्यते ॥ ९४ ॥ देहमेतदिदं वेदं तत्त्वतो यात्यसौ शिवम् ॥ बहुरूपां स्त्रियं प्राहुर्बुद्धिं वेदांतवादिनः ॥ ९५ ॥ सा हि नानार्थभजनाज्ञानारूपं प्रप
 द्यते ॥ धर्मस्यैकस्य संयोगाद्बुद्ध्यर्थोक्तैव सा ॥ ९६ ॥ इति यो वेदं तत्त्वार्थं नासौ नरकमाप्नुयात् ॥ मुनिभिर्भक्ष न प्रोक्तं यन्न मन्येत दैव
 तान् ॥ ९७ ॥ वचनं तद्बुधाः प्राहुर्बुधं चित्रकथं त्विति ॥ यच्च कामान्वितं वाक्यं पंचमं वाप्यतः शृणु ॥ ९८ ॥ एको लोभो महान्ग्राहो लोभा
 त्यापं प्रवर्तते ॥ लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभात्कामः प्रवर्तते ॥ ९९ ॥ लोभान्मोहश्च माया च मानः स्तम्भः परेऽमुता ॥ अविद्याऽप्रज्ञता चैव
 सर्वं लोभात्प्रवर्तते ॥ १०० ॥ हरणं परवितानां परदारामिभर्शनम् ॥ साहसानां च सर्वेषामकार्याणां क्रियास्तथा ॥ १०१ ॥ स लोभः सह
 मोहेन विजेतव्यो जिज्ञातमना ॥ दम्भो द्रोहश्च निंदा च पैशुन्यं मत्सरस्तथा ॥ १०२ ॥ भवन्त्येतानि सर्वाणि कुब्धानामकृतात्मनाम् ॥ सुमहां
 त्यपि शास्त्राणि धारयति बहुश्रुताः ॥ १०३ ॥ छेत्तारः संशयानां च लोभप्रस्ता व्रजंत्यधः ॥ लोभक्रोधप्रसक्ताश्च शिष्टाचारबहिष्कृताः ॥ १०४ ॥
 अन्तःशुरा वाङ्मथुराः कृपाश्छन्नस्तणैरिव ॥ कुर्वते ये बहून्मार्गास्त्वांस्तान्हेतुबलान्विताः ॥ १०५ ॥ सर्वमार्गं विळुंपति लोभाज्जातिषु निष्ठुराः ॥
 धर्मावतसकाः शुद्रा मुष्णति ध्वंजिनो जगत् ॥ १०६ ॥ एतेऽतिपापिनो ज्ञेया नित्यं लोभसमन्विताः ॥ जनको युवनाश्वश्च वृषादर्भिः प्रसेनजित् ॥
 ॥ १०७ ॥ लोभक्षयादिवं प्राप्सस्तथैवान्ये जनाधिपाः ॥ तस्मात्त्यजति ये लोभं तेऽतिक्रामति सागरम् ॥ १०८ ॥ संसाराख्यमतोऽन्ये ये ग्राह
 प्रस्ता न संशयः ॥ अथ ब्राह्मणभेदास्त्वमष्टौ विप्रवधारय ॥ १०९ ॥ मात्रश्च ब्राह्मणश्चैव श्रोत्रियश्च ततः परम् ॥ अतृचानस्तथा भ्रूण ऋषिकल्प
 ऋषिर्मुनिः ॥ ११० ॥ एते ह्यष्टौ समुद्दिष्टा ब्राह्मणाः प्रथमं श्रुतौ ॥ तेषां परः परः श्रेष्ठो विद्यावृत्तविशेषतः ॥ १११ ॥ ब्राह्मणानां कुले जातो
 जातिमानो यदा भवेत् ॥ अतुंपेतः क्रियाहीनो मात्र इत्यभिधीयते ॥ ११२ ॥ एकोद्देश्यमतिक्रम्य वेदस्याचारवानुजुः ॥ स ब्राह्मण इति प्रोक्तो
 निष्ठतः सत्यवाण्डृणी ॥ ११३ ॥ एकां शारवां सकल्पां च षड्विंशैरधीत्य च ॥ षट्कर्मनिरतो विप्रः श्रोत्रियोनाम धर्मवित् ॥ ११४ ॥ वेदवेदांगत

त्वज्ञः शुद्धात्मा पापवर्जितः ॥ श्रेष्ठः श्रोत्रियवान्प्राज्ञः सोऽनुचान इति स्मृतः ॥ १११६ ॥ अनुचानगुणोपेतो यज्ञस्वाध्याययज्ञितः ॥ श्रूण इत्युच्यते
 शिष्टः श्रपभोजी जितेंद्रियः ॥ १११६ ॥ वैदिकं लौकिकं चैव सर्वज्ञानमवाप्य यः ॥ आश्रमस्थो वशी नित्यमुन्निकल्प इति स्मृतः ॥ १११७ ॥ ऊर्ध्वरेता
 भवत्यश्र्यो नियताशी नसंशयी ॥ शापालुग्रहयोः शतः सत्यसंधो भवेद्वपिः ॥ १११८ ॥ निवृत्तः सर्वतत्प्राज्ञः कामक्रोधविवर्जितः ॥ ध्यानस्थो
 निष्करो दांतस्तुर्यमुत्कांचनो मुनिः ॥ १११९ ॥ एवमन्वयविद्याभ्यां वृत्तेन च समुच्छ्रिताः ॥ त्रिशुक्लानाम विप्रेन्द्राः पूज्यन्ते सवनादिषु ॥ ११२० ॥
 इत्यंविधविप्रत्वमुक्तं शृणु शुर्गादयः ॥ नवमी कार्तिके शुक्ला कृतादिः परिकीर्त्ता ॥ ११२१ ॥ वैशाखस्य तृतीया या शुक्ला त्रेतादिरुच्यते ॥
 माघे पञ्चदशीनाम द्वापरदिः स्मृता बुधैः ॥ ११२२ ॥ त्रयोदशी नभस्य च कृष्णा सा हि कलेः स्मृता ॥ युगादयः स्मृता ह्येता इत्सत्याक्षयका
 रकाः ॥ ११२३ ॥ एताश्चतस्रस्तथयो युगाद्या दत्तं हुतं चाक्षयमाशु विद्यात् ॥ शुण्णुणे वर्षशतेन दानं युगादिकाले दिवसेन तत्फलम् ॥ ११२४ ॥
 युगाद्याः कथिता ह्येता मन्वाद्याः शृणु सांप्रतम् ॥ अर्धशुक्लशुक्लनवमी द्वादशी कार्तिके तथा ॥ ११२५ ॥ तृतीया चैत्रमासस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥
 फाल्गुनस्य त्वमावास्या पौषस्यैकादशी तथा ॥ ११२६ ॥ आपादस्यापि दशमी मावमासस्य सप्तमी ॥ श्रावणस्याष्टमी कृष्णा तथापाढी च
 पूर्णिमा ॥ ११२७ ॥ कार्तिकी फाल्गुनी चैत्री ज्येष्ठे पञ्चदशी सिता ॥ मन्वंतरादयश्चैता दत्तस्यक्षयकारकाः ॥ ११२८ ॥ यस्यां तिथौ रथं पूर्वं प्राप
 देवो दिवाकरः ॥ सा तिथिः कथिता विभैर्माघे या रथसप्तमी ॥ ११२९ ॥ तस्यां दत्तं हुतं ह्येष्टं सर्वमेवाक्षयं मतम् ॥ सर्वदारिद्र्यशमनं भास्करशी

१. श्राद्धियवत्-श्रेष्ठः श्रोत्रियवान्प्राज्ञः सोऽनुचान इत्यर्थः । २. युगादयो या भवन्ति ता इति श्लेषः । ३. पंचदशी-अमृत-बोध्या । न तु पूर्णिमा । तथा च मन्वादि-युगादिति श्रियर्णनं मुहूर्तचिन्तामर्णो प्रथमं
 शुभाशुभप्रकरणं "मन्वाद्याश्चितियां मयी तित्थिरवा ऊर्ध्वं शुचौ दिक्प्रिया व्येष्टये च तिथिस्त्रिये नव तपस्यथाः सहस्रे शिवाः" भाद्रेऽनिश्च सिते चमाष्ट नभसः कृष्णं युगाद्याः सिते गोऽर्णा वाह्युत्तराश्रयोर्मादन्दशी
 भाद्रमाघासिते ॥ १७ ॥" इति । अत्रंदं तावद्विचार्य-माघकृष्णामा-द्वापरदिः, भाद्रपदकृष्णज्येष्ठदशी कालियुगादिः, इति मूलं सप्तशुक्लम् । परं तदेतत्-मन्दन्दशीं भाद्रमाघासिते इत्यनेन मुहूर्तचिन्तामर्णित्ययचनेन
 विरुध्यते । तत्र हि यथासंख्यगिरिस्तथा पर्यायवाराख्यायां भाद्रपदकृष्णज्येष्ठदशी द्वापरदिः, माघकृष्णामा कल्यादिरिति स्पष्टं व्याख्यातम् । एवं प्रमाणद्वये सन्देहः संतिष्ठते । तदर्थं प्रमाणांतरं तावदन्वेषणीयं स्यात् ।
 तथा यथोक्तं गीयप्रवारायां तारद्वयचनं-"कार्तिके शुक्लनवमी चादिः कृतशुगस्य सा । त्रेतादिर्माघश्च शुक्ला तृतीया पुष्यसंमिता ॥ कृष्णा पंचदशी माघे द्वापरदिस्त्वरीरता । कल्यादिः स्यात्कृष्णपक्षे नभस्ये च त्रयोदशी ॥"
 इति । एतत् चंद्रं सिद्धं-युगादितिथिर्वात्तमग्र गृह्ण्येत्कः क्रमः समीचीन इति । मुहूर्तचिन्तामर्णिकारेः स्वीकृताः क्रमो नैतत्प्रमाणद्वयोच्चरः । स्यात्स प्रमाणांतरगोचरस्तत्र प्रमाणवचनं मुख्यम् । ४. एता मन्वादिस्त्रिययो
 मुहूर्तचिन्तामर्णुत्तराश्रयप्रक्षया वर्षावर्षकमे खिसवाद्भाद्रपदा दृश्यन्ते । स्यात्पुष्यादिगमनाश्विनशुक्लनवम्यादिः क्रमोऽत्र मूलं, चैत्रशुक्लतृतीयादिः क्रमो मुहूर्तचिन्तामर्णो । अत्र च निर्णयः शुभगीभिः प्रमाणांतरं परिचिन्त्य
 वाक्यैः । यथा श्रुतं पञ्चत्र स्यात्पुष्यादिगमनाश्विनसंख्यया बोध्यः । ५. एष्टम्-पूजनं कृतमित्यर्थः । हुताश्रयनेनैव मन्वाद्यैस्तत्त्वात्तदयोर्नक्त्यत्वा वायमेवाप्यर्थः साधुः ।

तये मतम् ॥ १३० ॥ नित्योद्भेजकमहुर्य बुधास्तं शृणु तत्त्वतः ॥ यश्च याचन्तिको नित्यं न स स्वर्गस्य भाजनम् ॥ १३१ ॥ उद्भेजयति भूतानि यथा
 चौरास्तथैव सः ॥ नरकं याति पापात्मा नित्योद्भेजकरस्त्वसौ ॥ १३२ ॥ इहोपपत्तिर्मम केन कर्मणा क्व च प्रयातव्यमितो मयेति ॥ विचार्य चैवं
 प्रतिकारकारी बुधैः स चोक्तो द्विज दक्षदक्षः ॥ १३३ ॥ मासैरष्टभिरह्ना च पूर्वेण वयसायुषा ॥ तत्कर्म पुरुषः कुर्याद्येनति सुखमेधते ॥ १३४ ॥
 अर्चिर्धूमश्च मार्गो द्वावाहुर्वेदांतवादिनः ॥ अर्चिषा याति मोक्षं च धूमेनावर्तते पुनः ॥ १३५ ॥ यज्ञैरासाद्यते धूमो नैकभ्योर्णार्चिराप्यते ॥ एतयोरपरो मार्गः
 पाखंड इति कीर्त्यते ॥ १३६ ॥ यो देवान्मन्यते नैव धर्माश्च मनुसूचितान् ॥ नैतौ स याति पंथानौ तत्त्वार्थोऽयं निरूपितः ॥ १३७ ॥ इति ते कीर्तिताः प्रश्नाः
 शतया ब्राह्मणसत्तम ॥ साधु वाऽसाधु वा ब्रूहि ख्यापयात्मानमेव च ॥ १३८ ॥ इति श्रीस्कादे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे कलापशामवासिसुतजुब्राह्मणेन नारदप्रश्नोत्तरकथननाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७४ ॥ श्रीनारद
 उवाच ॥ इति श्रुत्वा फाल्गुनाहं रोमांचपुलकीकृतः ॥ स्वरूपं प्रकटीकृत्य ब्राह्मणानिदमब्रुवम् ॥ १ ॥ अहो धन्यः पितास्माकं यस्य
 सद्यस्य पालकाः ॥ शुष्मद्विधा ब्राह्मणैर्द्राः सत्यमाह पुरा हरिः ॥ २ ॥ मत्तोऽप्यनंतत्परतः परस्मात्समस्तभूताधिपतेर्न किंचित् ॥ तेषां किमु
 स्यादितरेण येषां द्विजेश्वराणां मम मार्गवादिनाम् ॥ ३ ॥ तत्सर्वथाद्य धन्योऽस्मि संप्राप्तं जन्मनः फलम् ॥ यद्भवन्तो मया दृष्टाः पापोर्पद्भव
 र्जिताः ॥ ४ ॥ ततस्ते सहस्रोत्थाय शातातपुरोगमाः ॥ अर्घ्यपाद्यादिसत्कारैः पूजयामासुर्मा द्विजाः ॥ ५ ॥ प्रोक्तवन्तश्च मां पार्थ वचः साधुजनो
 चिर्तम् ॥ धन्या वयं हि देवेषु त्वमस्मान्यदिहागतः ॥ ६ ॥ कुतो वाऽऽगमनं तुभ्यं गन्तव्यं वा क्व सांप्रतम् ॥ अत्राप्यागमने कार्यमुच्यतां मुनिस
 तम् ॥ ७ ॥ श्रुत्वा प्रीतिकरं वाक्यं द्विजानामिति पांडव ॥ प्रत्यवोचं मुनीन्द्रांस्ताञ्छ्रूयतां द्विजसत्तमाः ॥ ८ ॥ अहं हि ब्रह्मणो वाक्याद्विप्राणां
 स्थानकं शुभम् ॥ दातुकामो महतीर्थे महीसागरसंगमे ॥ ९ ॥ परीक्षन्ब्राह्मणानत्र प्राप्तो द्र्यं परीक्षिताः ॥ अहं वः स्थापयिष्यामि चातुर्जानीत
 तद्विजाः ॥ १० ॥ एवमुक्तो विलोकयैव द्विजाञ्छातातपोऽब्रवीत् ॥ देवानामपि दुष्प्राप्यं सत्यं नारद भारतम् ॥ ११ ॥ किं पुनश्चापि तत्रैव मही
 सागरसंगमः ॥ यत्र स्नातो महातीर्थफलं सर्वमुपाश्रुते ॥ १२ ॥ पुनरेको महान्दोषो विभीमो नितरां यतः ॥ तत्र चौराः सुबहवो निर्धुणाः

प्रियसाहसाः ॥ १३ ॥ सर्पश्रेष्ठु षोडशं चैकविंशं गृह्णति नो धनम् ॥ धनेन तेन हीनानां कीदृशं जन्म नो भवेत् ॥ १४ ॥ वरं बुभुक्षया वासो मा
 चौरकृणा वयम् ॥ अर्जुन उवाच ॥ अद्भुतं वण्यते विप्र के हि चौराः प्रकीर्तिताः ॥ १५ ॥ किं धनं च हरन्त्येते येभ्यो बिभ्यति ब्राह्मणाः ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ कामक्रोधाद्यध्वश्चौरस्तप एव धनं तथा ॥ १६ ॥ तस्यापहरभीतास्ते माम्बुञ्जरिति ब्राह्मणाः ॥ तानहं प्राब्रवं पश्चाद्दि
 जानीत द्विजोत्तमाः ॥ १७ ॥ जायतां तु मनुष्याणां चौराः कुर्वति किं स्वलाः ॥ भयभीतश्चालसश्च तथा चाशुचिरेव यः ॥ १८ ॥ तेन किं
 नाम संसाध्यं भूमिस्तं प्रसते नरम् ॥ १९ ॥ ॥ शतातप उवाच ॥ वयं चौरभयाद्भीतास्ते हरन्ति धनं महत् ॥ कर्तुं तदा कथं शक्यमंग
 जागरणं तथा ॥ २० ॥ स्वलाश्चौरा गताः कापि ततो नत्वाऽऽगता वयम् ॥ तस्मात्सर्वं संत्यजामो भयभीता वयं मुने ॥ २१ ॥ प्रतिग्रहश्च वै
 वीरः षष्टांशफलदस्तथा ॥ एवं भुवति तस्मिंश्च हारीतोनाम चाब्रवीत् ॥ २२ ॥ मूढबुद्ध्या हि को नाम महीसागरसंगमम् ॥ त्यजेच्च यत्र मोक्षश्च
 स्वर्गश्च करगोऽथ वा ॥ २३ ॥ कलापादिषु ग्रामेषु को वसेत् कुर्वतां दृढम् ॥ २४ ॥ साहसं च विना भूतिर्न कथंचन प्राप्यते ॥ २५ ॥ भयं च चौरैर्जं
 सर्वं किं करिष्यति तत्र नः ॥ कुमारनाथ मनसि पालकं कुर्वतां दृढम् ॥ २६ ॥ साहसं च विना भूतिर्न कथंचन प्राप्यते ॥ तस्मिन्नारद तत्राहमा
 यारये तव वाक्यतः ॥ २६ ॥ षड्विंशतिसहस्राणि ब्राह्मणा मे परिग्रहे ॥ षट्कर्मानिरताः शुद्धा लोभदम्भविर्वर्जिताः ॥ २७ ॥ तैः सार्धमगमि
 ष्यामि ममेदं मतमुत्तमम् ॥ इत्युक्ते वचने तांश्च कृत्वाहं दंडमूर्धनि ॥ २८ ॥ निवृत्तः सहसा पार्थ स्वचरोऽतिमुदान्वितः ॥ शतयोजनमात्रं तु
 हिममार्गमतीत्य च ॥ २९ ॥ केदारं समुपायातो युक्तस्तौर्द्विजसत्तमैः ॥ आकारेण सुशक्यश्च बिलेनाथ स देशकः ॥ ३० ॥ अतिक्रांतुं नान्यथा च
 तथा स्कंदप्रसादतः ॥ ३१ ॥ अर्जुन उवाच ॥ क्व कलापं च तद्रामं कथं शक्यं बिलेन च ॥ कथं स्कंदप्रसादः स्यादेतन्मे ब्रूहि नारद ॥ ३२ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ केदारोद्दिमसंयुक्तं योजनानां शतं स्मृतम् ॥ तदंते योजनशतं विस्तृतं तत्कलापकम् ॥ ३३ ॥ तदंते योजनशतं वायुकार्णव
 मुच्यते ॥ शतयोजनमात्रः स भूमिस्वर्गस्ततः स्मृतः ॥ ३४ ॥ बिलेन च यथा शक्यं गंतुं तत्र शृणुष्व तत् ॥ निरन्नं वै निरुदकं देवमाराधयेद्ब्र
 ह्म ॥ ३५ ॥ दक्षिणायां दिशि ततो निष्पापं मन्यते यदा ॥ तदा गुह्योऽस्य दिशति स्वप्ने गच्छेति भारत ॥ ३६ ॥ ततो गुहात्पश्चिमतो बिल

१ कादयोः माधवसानाः स्वर्गाः, तत्र कादिष्वक्षरेषु षोडशं 'त' इति, एकाविंशं 'प' इति, एवं च 'तप' इति जातम्, तदेव धनं तपोरूपं धनमित्यर्थो निष्पन्नः । २ चौरवहगाः-६० पा० । ३ ब्राह्मणा अर्जुना
 भयम्-६० पा० । ४ जितशोभमनुदक्षिणात्-६० पा० । ५ अहं तान्ब्राह्मणान्मम दण्डस्य यद्विद्वत्स्य मूर्धनि मस्तके कृत्वा स्थापयित्वात्यर्थः ।

मस्ति बृहत्तरम् ॥ तत्र प्रविश्य गंतव्यं क्रमाणां शतसप्तकम् ॥ ३७ ॥ तत्र मार्कतं लिङ्गमस्ति सूर्यसमप्रभम् ॥ तदग्रे मृत्तिका चास्ति स्वर्ण
 वर्णा मुनिर्मला ॥ ३८ ॥ नमस्कृत्य च तर्हिङ्गं गृहीत्वा मृत्तिकां च ताम् ॥ आगंतव्यं स्तंभतीर्थे समाराध्य कुमारकम् ॥ ३९ ॥ कोलं वा
 कूपतो ब्राह्मं भूतायां निशि तज्जलम् ॥ तेनोदकेन मृत्तिकाया कृत्वा नेत्रद्वयाञ्जनम् ॥ ४० ॥ उद्धर्तनं च देहस्य कदाचित्पार्थिवे पदे ॥ नेत्रांजनप्रभा
 वाच्च बिलं पश्यति शोभनम् ॥ ४१ ॥ तन्मध्येन ततो याति गात्रोद्धर्तप्रभावतः ॥ कारीर्षेर्नाम चात्सूत्रैर्मर्दयति नैव कीटकैः ॥ ४२ ॥ बिलमध्ये
 च संपश्यन्सिद्धान्भास्करसन्निभान् ॥ यात्येवं यात्यसौ पार्थ कलापं ग्राममुत्तमम् ॥ ४३ ॥ तत्र वर्षसहस्राणि चत्वार्यायुःप्रकीर्तितम् ॥ फलानां
 भोजनं च स्यात्पुनः पुण्यं च नार्जयेत् ॥ ४४ ॥ इत्येतत्कथितं तुभ्यमतश्चाभूच्छृणुष्व तत् ॥ तपःसामभ्यर्ततः सूक्ष्मान्दण्डस्याग्रे निर्धाय तान् ॥
 ॥ ४५ ॥ द्विजानहं समायातो महीसागरसंगमम् ॥ ४६ ॥ तदोत्तार्थं मया मुक्तास्तीरे पुण्यजलशये ॥ ततो मया कृतं ज्ञानं सह तैर्द्विजसत्तमैः ॥
 ॥ ४७ ॥ निःशेषदोषदावाप्तौ महीसागरसंगमे ॥ पितृणां देवतानां च कृत्वा तर्पणसत्क्रियाः ॥ ४८ ॥ जपमानाः परं जप्यं निविष्टाः संगमे
 वयम् ॥ भास्करं समवेक्षंतश्चित्तयंतो हरिं हृदि ॥ ४९ ॥ तस्मिंश्चैवांतरे पार्थ देवाः शक्रपुरोगमाः ॥ आदित्याद्या ग्रहाः सर्वे लोकपलाञ्च
 संगताः ॥ ५० ॥ देवानां योनयो ह्यष्टौ गंधर्वाप्सरसां गणाः ॥ महोत्सवे ततस्तस्मिन्गीतवादिन उत्तमे ॥ ५१ ॥ पादप्रक्षालनं कर्तुं विप्राग मुद्य
 तस्त्वहम् ॥ तस्मिन्काले चाशृणुवमहमतिथ्यवाक्यताम् ॥ ५२ ॥ सामर्थ्यनिसमायुक्तां तृतीयस्वरनादिताम् ॥ अतीव मनसो रम्यां शिव
 भक्तिमिवोत्तमाम् ॥ ५३ ॥ विप्रैरुत्थाय संपुष्टः कस्त्वं विप्र क्र चागतः ॥ किं वा प्रार्थयसे ब्रूहि यत्ते मनसि रोचते ॥ ५४ ॥ विप्र उवाच ॥ ॥
 मुनिः कपिलनामाहं नारदाय निवेद्यताम् ॥ आगतः प्रार्थनायैव तच्छ्रुत्वाहमथाब्रवम् ॥ ५५ ॥ धन्योहं यदिहायातः कपिल त्वं महासुने ॥ नास्त्य
 देयं तवास्माभिः पात्रं नास्ति तवाधिकम् ॥ ५६ ॥ ॥ कपिल उवाच ॥ ॥ ब्रह्मपुत्र त्वया देयं यदि मे त्वं शृणुष्व तत् ॥ अष्टौ विप्रसहस्राणि
 मम देहीति नारद ॥ ५७ ॥ भूमिदानं करिष्यामि कलापग्रामवासिनाम् ॥ ब्राह्मणानामहं चैषां तदिदं क्रियतां विभो ॥ ५८ ॥ ततो मया प्रतिज्ञातमेव
 मस्तु महसुने ॥ त्वयापि क्रियतां स्थानं कपिलं कपिलोत्तमम् ॥ ५९ ॥ श्राद्धे वा प्रातःकाले वा ह्यतिथिर्विमुखा भवेत् ॥ यस्याश्रममुपायातस्त
 स्य सर्वं हि निष्फलम् ॥ ६० ॥ स गच्छेद्गौरवाह्णिकान्योऽतिथिं नाभिपूजयेत् ॥ अतिथिः पूजितो येन स देवैरपि पूज्यते ॥ ६१ ॥ दानैर्यज्ञैस्त

तस्तरिभन्भोजितः कपिलो मुनिः ॥ ततो महामुनिः श्रीमान्हरीतो हंघितस्तदा ॥६२॥ पादप्रशालनार्थाय सिद्धदेवसमागमे ॥ हरीतश्च पुरस्कृत्य
 वामपादं तदा स्थितः ॥६३॥ ततो हासो महाश्वहे सिद्धाप्सरःसुपर्वाणाम् ॥ धिचिंत्य बहुधा पृथ्वीं साधु साधुकृता द्विजाः ॥६४॥ ततो ममापि मनसि
 शोकवर्णो महानभूत् ॥ सत्यां चैव तथा मेने गाथां पूर्वबुधेरिताम् ॥६५॥ सर्वेष्वपि च कार्येषु हेतिशब्दो विगर्हितः ॥ कुर्वतामतिकार्याणि शिलांपा
 तो ध्रुवं भवंत् ॥६६॥ ततोहमब्रवं विप्रान्दूयं मूर्खां भविष्यथ ॥ वनधान्याल्पसंयुक्ता दारिद्र्यकलिलावृताः ॥६७॥ एवमुक्ते प्रहस्यैव हरितः
 प्राववीदिदम् ॥ तवैवेयं मुने हानिर्दरमाञ्छपते भवात् ॥६८॥ कः शार्पो दीयते तुभ्यं शार्पोयमयमेव ते ॥ ततो विमुश्य धृयोऽहमब्रवं किमहं
 द्विज ॥६९॥ तथाविधस्य भवतो वामपादप्रदानतः ॥७०॥ हरीत उवाच ॥ शृणु तत्कारणं धीमञ्छून्यता मे यतो भवंत् ॥७१॥ इति
 चिंतयतश्चिते हा दुःखोऽयं प्रतिग्रहः ॥ प्रतिग्रहेण विप्राणां ब्राह्म्यं तेजो हि शाभ्यति ॥७२॥ महादानं हि शुद्धानो ब्राह्मणः स्वं श्रुभं हि
 यत् ॥ ददाति दातुर्दाता च अश्रुभं यच्छति स्वकम् ॥७३॥ दाता प्रतिग्रहीता च वचनं हि परस्परम् ॥ मन्यतेऽयःकरो यस्य सोऽल्पबुद्धिः
 प्रहीयते ॥७४॥ इति चिंतयतो मह्यं शून्यताभूद्धि नारद ॥ निद्रातश्च भयातश्च कामातः शोकपीडितः ॥७५॥ इतरस्वश्चान्यचित्तश्च शून्या
 ह्येते भवंति च ॥ तद्देशु मतिमान्कोपं न कुर्वीत यदि त्वया ॥७६॥ कृतः कोपस्ततरुभ्यमेवं हानिरिषिं मुने ॥ ततरतांपान्वितश्चाहं तान्निव
 प्रानब्रवं पुनः ॥७७॥ धिद्धमामस्तु च दुर्बुद्धिमविमुश्यार्थकारिणम् ॥ कुर्वताभविमुश्येव तत्किमस्ति न यद्भवेत् ॥७८॥ सर्वसा न क्रियां कुर्या
 त्पदमेतन्महापदाम् ॥ विमुश्यकारिणं धीरं वृणते सर्वसंपदः ॥७९॥ सत्यमाह महाबुद्धिश्चिरकारी पुरा हि सः ॥ पुरा हि ब्राह्मणः कश्चित्प्रणयता
 गिरसां कुले ॥८०॥ चिरकारी महाप्राज्ञो गौतमस्याभवत्सुतः ॥ चिरेण सर्वकार्याणि यो विमुश्य प्रपद्यते ॥८१॥ चिरकार्याभिसंपत्तेश्चि
 रकारी तथोच्यते ॥ अलसग्रहणं प्राप्नो दुर्मोधावी तथोच्यते ॥८२॥ बुद्धिलाववयुक्तेन जनेनादीर्घदर्शिनः ॥ व्यभिचारेण कस्मिन्स व्यतिक्रम्या
 परान्मुतान् ॥८३॥ पित्रोक्तः कुपितेनाथ जहीमां जनीमिति ॥ स तथेति चिरेणोक्तः स्वभावाच्चिरकारकः ॥८४॥ विमुश्य चिरकारित्वाच्चि
 तयामास वै चिरम् ॥ पितुराज्ञां कथं कुर्यां न हन्यां मातरं कथम् ॥८५॥ कथं धर्मच्छलेनास्मिन्निमज्जेयमसाधुवत् ॥ पितुराज्ञां परो धर्मो

ह्यधर्मां मातरक्षणम् ॥ ८६ ॥ अस्वतंत्रं च पुत्रत्वं किं तु मां नात्र पीडयेत् ॥ स्त्रियं हत्वा मातरं च को हि जातु सुखी भवेत् ॥ ८७ ॥ पितरं
 चाप्यवज्ञाय कः प्रतिष्ठापवाच्युर्यात् ॥ अनवज्ञा पितुर्मुक्ता युक्तं मातुश्च रक्षणम् ॥ ८८ ॥ क्षमायोग्याहुर्भावेतौ नातिवर्तेत वै कथम् ॥ पिता ह्या
 त्मानमाधत्ते जायायां जज्ञिवानिति ॥ ८९ ॥ शीलचारिर्जगोत्रस्य धारणार्थं कुलस्य च ॥ सोऽहमात्मा स्वयं पित्रा पुत्रत्वे परिकरिपत्रः
 ॥ ९० ॥ जातकर्मणि यत्प्राह पिता यञ्चोपकर्मणि ॥ पर्याप्तः स दृढीकारः पितुर्गौरवल्लिप्तया ॥ ९१ ॥ शरीरदीनि देयानि पिता त्वेकः प्रयच्छ
 ति ॥ तस्मात्पितुर्वचः कार्यं न विचार्य कथंचन ॥ ९२ ॥ पातकान्यपि दूष्यते पितुर्वचनकारिणः ॥ पिता स्वर्गः पिता धर्मः पिता परमकं तपः
 ॥ ९३ ॥ पितरि प्रीतिमापन्ने सर्वाः प्रीणति देवताः ॥ आशिषस्ता भजन्त्येनं पुरुषं प्राह याः पिता ॥ ९४ ॥ निष्कृतिः सर्वपापानां
 पिता यदभिनंदति ॥ मुच्यते बंधनात्पुष्पं फलं वृतात्पमुच्यते ॥ ९५ ॥ हिश्यन्नापि सुतः स्नेहं पिता स्नेहं न मुंचति ॥ एतद्वि
 चिन्त्यतं तावत्पुत्रस्य पितुर्गौरवम् ॥ ९६ ॥ पिता नाल्पतरं स्थानं चिंतिषिष्यामि मातरम् ॥ यो ह्ययं मयि संघातो मर्त्यत्वे प्रांचभौतिकः ॥ ९७ ॥
 अस्व मे जननी हेतुः पावकस्य यथारणिः ॥ माता देहारणिः पुंसः सर्वस्यार्थस्य निर्वृतिः ॥ ९८ ॥ मातृलाभे सनाथत्वमनाथत्वं विपर्यये ॥ न स
 शोचति नाप्येनं स्थावर्यमपि कर्षति ॥ ९९ ॥ श्रिया हीनोऽपि यो गेहे अंबेति प्रतिपद्यते ॥ पुत्रपौत्रसमापन्नो जननीं यः समाश्रितः ॥ १०० ॥
 अपि वर्षशतस्यति स द्विहायनवच्चरेत् ॥ समर्थं वाऽसमर्थं वा कुरुं वाप्यकुरुं तथा ॥ १ ॥ रक्षयेच्च सुतं माता नान्यः पौष्यविधानतः ॥ तदा
 स वृद्धो भवति तदा भवति दुःखितः ॥ २ ॥ तदा शून्यं जगतस्य यदा मात्रा विद्युज्यते ॥ नास्ति मातृसमा च्छयाया नास्ति मातृसमा गतिः ॥
 ॥ ३ ॥ नास्ति मातृसमं त्राणं नास्ति मातृसमा प्रीणा ॥ कुक्षिसंधारणाद्द्विजी जननाज्जननी तथा ॥ ४ ॥ अंगानां वर्धनादंबा वीरसूत्वं च वीरसूः ॥
 शिशोः शुश्रूषणाच्छुश्रूषतां स्थानमाननात्तथा ॥ ५ ॥ देवतानां समावापमेकत्वं पितरं विदुः ॥ मर्त्यानां देवतानां च पूणो नात्येति मातरम् ॥ ६ ॥
 पतिता शुरवस्त्याज्या माता च न कथंचन ॥ गर्भधारणपोषाभ्यां तेन माता गरीयसी ॥ ७ ॥ एवं स कौशिकीतीरे बलिं राजानमीक्षतीम् ॥ स्त्रीवृत्तिं चिर
 कालत्वाद्भ्रान्तुं दिष्टः स्वमातरम् ॥ ८ ॥ विमुश्य चिरकालं हि चिंतातं नाभ्यपद्यत ॥ एतस्मिन्नंतरे शको ब्राह्मणं रूपमास्थितः ॥ ९ ॥ गायन्ना

धामुपायातः पितृस्तस्याश्रमातिके ॥ अनृता हि स्त्रियः सर्वाः सूत्रकारो यदब्रवीत् ॥ ११० ॥ अतस्ताभ्यः फलं ग्राह्यं न स्याद्दोषेक्षणः सुधीः ॥ इति
 श्रुत्वा तमानर्च मेधातिथिरुदारधीः ॥ १११ ॥ दुःखितश्चितयन्प्राप्तो भृशमश्रुणि वर्तयन् ॥ अहोऽहमीर्ष्याक्षितो मभ्रोऽहं दुःखसागरे ॥ ११२ ॥
 हत्वा नारीं च साध्वीं च को नु मां तारयिष्यति ॥ सत्त्वेण मयाज्ञसश्चिरकारी ह्युदारधीः ॥ ११३ ॥ यद्ययं चिरकारी स्यात्स मां ज्ञापेत् पातकात् ॥
 चिरकारिक भद्रं ते भद्रं ते चिरकारिक ॥ ११४ ॥ यदद्य चिरकारी त्वं ततोऽसि चिरकारिकः ॥ ज्ञाहि मां मातरं चैव तपो यच्चाजितं मया ॥ ११५ ॥
 आत्मानं पातके विष्टं शुभाह्व चिरकारिक ॥ एवं स दुःखितः प्राप्तो गौतमोऽचितयत्तदा ॥ ११६ ॥ चिरकारिकं ददर्शाथ पुत्रं मातुरुपातिके ॥
 चिरकारी तु पितरं दृष्ट्वा परमदुःखितः ॥ ११७ ॥ शस्त्रं त्यक्त्वा स्थितो मूर्ध्ना प्रसादायोपचक्रमे ॥ मेधातिथिः सुतं दृष्ट्वा शिरसा पतितं श्रुवि ॥
 ॥ ११८ ॥ पत्नीं चैव तु जीवतीं परामभ्यगमन्मुदम् ॥ हन्यादिति न सा वेदं शस्त्रपाणौ स्थिते सुते ॥ ११९ ॥ बुद्धिरसीत्सुतं दृष्ट्वा पितृश्रणयो
 नतम् ॥ शस्त्रग्रहणचापर्यं संवृणोति भयादिति ॥ १२० ॥ ततः पित्रा चिरं स्मृत्वा चिरं चाप्राय मूर्धनि ॥ चिरं दोर्भ्यां परिष्वज्य चिरंजीवेत्यु
 दाहृतः ॥ १२१ ॥ चिरं मुदान्वितः पुत्रं मेधातिथिरथाब्रवीत् ॥ चिरकारिक भद्रं ते चिरकारी भवेच्चिरमा ॥ १२२ ॥ चिराय यत्कृतं सौम्य चिरमस्मिन्न दुःखितः ॥
 गाथाश्राव्यब्रवीद्विद्वान्गौतमो मुनिसत्तमः ॥ १२३ ॥ चिरेण मंत्रं संधीयाच्चिरेण च कृतं त्यजेत् ॥ चिरेण विहितं मित्रं चिरं धारणमर्हति ॥ १२४ ॥ रोगे दर्पे च
 माने च द्रोहे पापे च कर्माणि ॥ अप्रिये चैव कर्तव्ये चिरकारी प्रशस्यते ॥ १२५ ॥ बंधूनां सुहृदां चैव भृत्यानां स्त्रीजनस्य च ॥ अव्यक्तेष्वपरधेषु चिरकारी प्रश
 स्यते ॥ १२६ ॥ चिरं धर्मान्निषेवेत् कुर्याच्चान्येषणं चिरमा ॥ चिरमन्वास्य विदुषश्चिरमिष्टानुपास्य च ॥ १२७ ॥ चिरं विनीय चात्मानं चिरं यात्यनवज्ञताम् ॥ भुव
 तश्च परस्यापि वाक्यं धर्मोपसंहितम् ॥ १२८ ॥ चिरं पुच्छेच्च शृणुयाच्चिरं न परिभूयते ॥ धर्मो शत्रौ शस्त्रहस्ते पात्रे च निकटस्थिते ॥ १२९ ॥ भये च
 साह्यपूजायां चिरकारी न शस्यते ॥ एवमुक्त्वा पुत्रभार्यासहितः प्राप्य चाश्रमम् ॥ १३० ॥ ततश्चिरमुपास्यथाथ दिवं यातश्चिरं मुनिः ॥ वयं त्वेवं
 भुवन्तोऽपि मोहेनैवं प्रतारिताः ॥ ३१ ॥ कलौ च भवतां विप्रा मच्छापो निपतिष्यति ॥ केचित्सदा भविष्यति विप्राः सर्वगुणैर्युताः ॥ ३२ ॥
 पादप्रक्षालनं कृत्वा ततोऽहं धर्मवर्मणः ॥ समीपे साक्षिणो देवान्कृत्वा संकल्पमाचरम् ॥ ३३ ॥ कर्त्तव्येर्गोप्रदानैश्च गृहदानैर्वर्नानादिभिः ॥ भार्याभू
 षणवस्त्रैश्च कृतार्था ब्राह्मणाः कृताः ॥ ३४ ॥ ततः करं समुद्यम्य प्राहेन्द्रो देवसंगमे ॥ हरिं गुरुद्वामार्द्धी यावद्देवी गिरेः सुता ॥ ३५ ॥ गणा

वीथो वयं यावद्यावत्रिभुवनं त्रिदम् ॥ तावन्नथादिदं स्थानं नारदस्थापितं सुराः ॥ ३६ ॥ ब्रह्मशापो रुद्रशापो विष्णुशापस्तथैव च ॥ द्विजशा-
 पस्तथा भूयादिदं स्थानं विलुंपतः ॥ ३७ ॥ ततस्तथेति तैः सर्वैर्ह्यैस्तत्र तथोदितम् ॥ एवं मया स्थापिते स्थानकेऽस्मिन्संस्थापयामास च
 कापिलं मुनिः ॥ स्थाने उभे देवकृते प्रसन्नास्ततो यदुदेवता देवसप्त ॥ १३८ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वर-
 खण्डे कौमारिकखण्डे नारदीयस्थानप्रतिष्ठावर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ७ ॥ अर्जुन उवाच ॥ महीसागरमाहात्म्यमद्भुतं
 कीर्तितं त्वया ॥ विस्मयः परमो मह्यं प्रहर्षश्चोपजायते ॥ १ ॥ तदहं विस्तराच्छ्रोतुमिदमिच्छामि नारद ॥ कस्य यज्ञे मही ज्ञाना वह्नितापाभिता-
 पिता ॥ २ ॥ नारद उवाच ॥ महदख्यानमाख्यास्ये यथा जाता महीनदी ॥ शृण्वन्नेतां कथां पुण्यां पुण्यमाप्स्यसि पांडव ॥ ३ ॥
 पुराभूद्भूपतिर्भूमाविन्द्रद्युम्न इति श्रुतः ॥ वदान्यः सर्वधर्मज्ञो मान्यो मानयिता प्रभुः ॥ ४ ॥ उचितज्ञो विवेकस्य निवासो गुणसागरः ॥ न
 तदस्ति धरापृष्ठे नगरं ग्रामपत्तनम् ॥ ५ ॥ तदीयपूर्तधर्मस्य चिह्नं न यदंकितम् ॥ कन्यादानानि बहुधा ब्राह्मण विधिना व्यधात् ॥ ६ ॥ भूपा
 लोऽसौ ददौ दानमासहस्राद्धनार्थिनाम् ॥ इशमीदिवसे राज्ञौ गजपृष्ठेन दुन्दुभिः ॥ ७ ॥ ताडयते तत्पुरे प्रातः कार्यमेकादशीव्रतम् ॥ यज्वना
 तेन भूपेन विच्छिन्नं सोमपायिनाम् ॥ ८ ॥ स्वरणैरास्तृता दभैर्द्युल्लोत्सेधिता मही ॥ गंगयां सिकता धारा वर्षतो दिवि तारकाः ॥ ९ ॥ शक्या
 गणयितुं प्राज्ञैस्तदीयं सुकृतं न तु ॥ इदंशैः सुकृतैरेष तेनैव वपुषा नृपः ॥ १० ॥ धाम प्रजापतेः प्राप्नो विमानेन कुरूद्रह ॥ बुभुजे स तदा
 भोगान्दुलभानमरैरपि ॥ ११ ॥ अथ कल्पशतस्योते व्यतीते तं महीपतिम् ॥ ग्राह प्रजापतिः सेवावसरायातमात्मनः ॥ १२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 इन्द्रद्युम्न द्रुतं गच्छ धरापृष्ठं नृपोत्तम ॥ न स्थातव्यं मदीयेष्वं लोके क्षणमपि त्वया ॥ १३ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ कस्माद्ब्रह्मव्रित्तो भूमौ मां
 प्रेषयसि सम्प्रति ॥ सति पुण्ये मदीये तु बहुले वद कारणम् ॥ १४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ न पुण्यं केवलं राजन्गुप्तं स्वर्गस्य साधकम् ॥ विना
 निष्कलमषां कीर्तिं त्रिलोकीतलविरुताम् ॥ १५ ॥ तव कीर्तिसमुच्छेदः सांप्रतं वसुधातके ॥ संजातश्चिरकालेन गत्वा तां कुरु नूतनाम् ॥ १६ ॥
 यदि वांछा महीपाल मम धामनि संस्थितौ ॥ १७ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ मदीयं सुकृतं ब्रह्मन्कथं भूमौ भवेदिति ॥ किं कर्तव्यं मया
 नैतनमम चेतासि तिष्ठति ॥ १८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ बलवानेष भूपाल कालः कलयति स्वयम् ॥ १९ ॥ ब्रह्मांडान्यपि मां चैव गणना का भवादृशाम् ॥

तदेतदेव मन्येऽहं तव भूपाल सांप्रतम् ॥ २० ॥ यत्कीर्तिमात्मनो व्यक्तिं नीत्वाभ्ये हि पुनर्दिवम् ॥ शुश्रुवानिति वाचं स ब्रह्मणः पृथिवीपतिः ॥ २१ ॥
पश्यतिस्म तश्चात्मानं महीतलमुपागतम् ॥ कार्पित्यनगरे भूयः पप्रच्छात्मानमात्मना ॥ २२ ॥ नगरं स तदा देशमप्राक्षीदिति चिरिमतः ॥
॥ जना ऊचुः ॥ ॥ न जानीमो वयं भूपमिंद्रद्युमं न तत्पुरम् ॥ २३ ॥ यत्त्वं पृच्छसि भो भद्र कञ्चित्पृच्छ चिरायुषम् ॥ ॥ इन्द्रद्युम उवाच ॥ ॥
कः संप्रति भ्राष्टुष्टे चिरायुः प्रथितो जनाः ॥ २४ ॥ पृथिवीजयरज्येरिमन्यत्र प्रव्रत मा चिरम् ॥ ॥ जना ऊचुः ॥ ॥ श्रूयते नैमिषारण्ये
सप्तकल्पस्मरो मुनिः ॥ २५ ॥ मार्कडेय इति ख्यातरतं गत्वा पृच्छ संशयम् ॥ तथोपदिष्टरुर्नैर्गत्वा तत्र तं मुनिपुंगवम् ॥ २६ ॥ निशम्य प्रणिप
त्याह नृपः स्वहृदयस्थितम् ॥ ॥ इन्द्रद्युम उवाच ॥ ॥ चिरायुर्भगवान्भूमौ विश्रुतः सांप्रतं ततः ॥ २७ ॥ पृच्छाम्यहं भवान्येति इन्द्रद्युमं नृपं
न वा ॥ २८ ॥ ॥ श्रीमार्कडेय उवाच ॥ ॥ सप्तकल्पान्तरे नाभूत्कोपीन्द्रद्युमसंज्ञितः ॥ भूपाल किमहं वच्मि तवान्यत्पृच्छ संशयम् ॥ २९ ॥
स निराशस्तदाकर्ण्य वचो भूपोमिसावने ॥ समुद्योगं तदा चक्रे तं दृष्ट्वाह तदा मुनिः ॥ ३० ॥ ॥ मार्कडेय उवाच ॥ ॥ मा साहसमिदं कार्पी
भद्र वाचं शृणुष्व मे ॥ एति जीवंतमानदो नरं वर्षशतादपि ॥ ३१ ॥ तत्करोमि प्रतीकारं तव दुःखोपशान्तये ॥ शृणु भद्र ममारसीह बको भिजं
चिरतनः ॥ ३२ ॥ नाडीजंघ इति ख्यातः स त्वा ज्ञास्यत्यसंशयम् ॥ तस्मादेहि द्रुतं यावद्वा तत्र ब्रजावहे ॥ ३३ ॥ परोपकारैकफलं जीवितं हि
महात्मनाम् ॥ यदि ज्ञास्यत्यसंदिग्धमिंद्रद्युमं स वक्ष्यति ॥ ३४ ॥ तौ प्रस्थिताविति तदा विभ्रंष्टनृपपुंगवौ ॥ हिमाचलं प्रति प्रीतौ नाडीजंघा
लयं प्रति ॥ ३५ ॥ बकोऽथ भिजं स्वं वीक्ष्य चिरकालाद्दुपागतम् ॥ मार्कडेयं ययौ प्रीत्युत्कण्ठितः सभ्रुवत् द्विजैः ॥ ३६ ॥ कृतसंविद्भूत्पूर्वं कुश
लस्वागतादिना ॥ पप्रच्छानंतरं कार्यं वंदानगमनकारणम् ॥ ३७ ॥ मार्कडेयोथ तं प्राह बकं प्रस्तुतमीत्सितम् ॥ इन्द्रद्युमं भवान्येति भूपालं
पृथिवीतले ॥ ३८ ॥ एतस्य मम भिजस्य तेन ज्ञातेन कारणम् ॥ नो वायं त्यजति प्राणान्पुरा वह्निप्रवेशनात् ॥ ३९ ॥ एतस्य प्राणरक्षार्थं ब्रूहि
जानासि चेन्नृपम् ॥ ४० ॥ ॥ नाडीजंघ उवाच ॥ ॥ चतुर्दश स्मरप्यस्मिन् कल्पान्विभ्रंष्ट सांप्रतम् ॥ आस्तां तदर्शनं वार्तामपि वा न स्मरा
म्यहम् ॥ ४१ ॥ इन्द्रद्युमो महीपालः कोऽपि नासीन्महीतले ॥ एतावन्मात्रमेवाहं जानामि द्विजपुंगव ॥ ४२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ततः स

१ आयाहि-३० पा० । २ अस्याश्रित-३० पा० । ३ न दृष्टो न श्रुतः कोपि-३० पा० । ४ अनित्यसंवाते समुद्योगम्-अर्थात् प्रच्छात्यः तस्मिन्प्रवेद्यते उद्योगम्-काष्ठादित्येत्पत्तोपक्रमस्मित्यर्थः । ५ पुनर्मुनिः-३० पा० ।
६ द्विजाः-३० पा० । ७ तद्वागमनकारणम्-३० पा० । ८ अस्मीत्यस्मिन्वर्षकं विभक्तिप्रतिबन्धकमव्ययम् । ९ नारद-३० पा० ।

विस्मयाविष्टस्तस्याधुरिति शुश्रवात् ॥ पप्रच्छ राजा को हेतुर्दानस्य तपसोऽथ वा ॥ यदाधुरीदृशं दीर्घं संजातमिति विस्मितः ॥ ४३ ॥
 ॥ नाडीजघजवाच ॥ घृतकंबलमहात्म्यानमम देवस्य झलिनः ॥ दीर्घमाधुरिदं विप्र शापाद्भवतुः शृणु ॥ ४४ ॥ पुरा जन्मन्यहं बालो ब्राह्मण
 स्याभवं भुवि ॥ पाराशर्यसंगोजस्य विश्वरूपस्य सन्मुनेः ॥ ४५ ॥ बालको बक इत्येवं प्रतीतोऽतिप्रियः पितुः ॥ चपलोऽतीव बालत्वे निसर्गादेव भद्रक
 ॥ ४६ ॥ अथ मारकतं लिङं देवतावसरत्पितुः ॥ चापल्याद्बालभावाच्चापहत्य निहितं मया ॥ ४७ ॥ घृतस्य कुंभे संक्रांतौ मकरस्योत्तरायणे ॥ अथ
 प्रातर्व्यतीतायां निशि यावत्पिता मम ॥ ४८ ॥ निर्मात्यापनयं चक्रे तावच्छून्यं शिवालयम् ॥ निशम्य कांदिशीको मां पप्रच्छ मधुरस्वरम् ॥
 ॥ ४९ ॥ वत्स क्व नु त्वया लिङं नूनं विनिहितं वद ॥ दास्यामि वाञ्छितं यत्ते भक्ष्यमन्यत्त्वपिसितम् ॥ ५० ॥ ततो मया बालभावाद्भक्ष्यलुब्धेन तत्पितुः ॥
 घृतकुंभान्तराङ्घ्र्य भद्रलिङं समर्पितम् ॥ ५१ ॥ अथ काले तु संप्राप्ते प्रमीतोऽहं नृपालये ॥ जातो जातिस्मरस्तावदानतार्थिपतेः सुतः ॥ ५२ ॥ घृतकंबल
 माहात्म्यानमकरस्ये दिवाकरे ॥ अपि बाल्यादवज्ञानात्सयोगाद्घृतलिङयोः ॥ ५३ ॥ ततः संस्थापितं लिङं प्राग्जन्म स्मरता मया ॥ ततः प्रभृति
 लिङानि घृतेनाच्छादयाम्यहम् ॥ ५४ ॥ पितृपैतामहं प्राप्य राज्यं शतयत्रुरूपतः ॥ ततः प्रसन्नो भगवान्पार्वतीपतिराह माम् ॥ ५५ ॥ पूर्वज
 न्मनि तुष्टोऽहं घृतकंबलपूजया ॥ प्रयच्छाम्यस्मिं ते राज्यमधुनाभिमतं वृणु ॥ ५६ ॥ ततो मया वृतः प्रादाद्गणपत्यं मदीप्सितम् ॥ कैलासे मां
 शिवो नित्यं संतुष्टः प्राह चेति च ॥ ५७ ॥ तेनैव हि शरीरेण प्रणतं पुरतः स्थितम् ॥ अद्यप्रभृति संक्रांतौ मकरस्यापरोपि यः ॥ ५८ ॥ घृतेन
 पूजां कर्तासौ भावी मम गणः स्फुटम् ॥ इत्युक्त्वा मां शिवो भद्र गणकोटीश्वरं व्यधात् ॥ ५९ ॥ प्रतीपपालकं नाम संस्थितं शिवशासनम् ॥ ततः
 कामादिभिः षड्भिः पदैश्चक्रमणात्मिकाम् ॥ ६० ॥ निसर्गचपलां प्राप्य भ्रमरीभिव तां श्रियम् ॥ नैवालमभवं तस्या धारणे दैवयोगतः ॥ ६१ ॥
 विचचार तदा मत्तः किलाहं वारणो यथा ॥ कृत्याकृत्यविचारेण विभ्रुतोऽतीव गर्वितः ॥ ६२ ॥ विद्यामभिजनं लक्ष्मीं प्राप्य नीचनरो यथा ॥
 आपदां पात्रतामेति सिंधूनामिव सागरः ॥ ६३ ॥ अथ काले व्यतिक्रान्ते कियन्मान्ने यहच्छया ॥ विचरन्नगमं शैलं हिमानीश्रद्धकंदरम् ॥ ६४ ॥
 तपस्यति मुनिस्तत्र गालवो भार्यया सह ॥ सदैव तीव्रतपसा कृशो धमनिसंततः ॥ ६५ ॥ ब्राह्मणस्य हि देहोयं नैवैहिकफलप्रियः ॥ कुच्छ्रय
 तपसे चेह प्रेत्यानंतसुखाय च ॥ ६६ ॥ तस्य भार्याऽतिरूपेण विजिज्ये विश्वर्षिणी ॥ तन्वी श्यामा घृणाक्षी सा पीनोन्नतपयोधरा ॥ ६७ ॥

हंसगद्गदसंभाषा मत्तमातंगामिनी ॥ विस्तीर्णजघना मध्ये क्षामा दीर्घशिरोरुहा ॥ ६८ ॥ निम्ननाभिर्विधवैषा निमित्ता संदिदक्षुणा ॥ विकीर्ण
 मिव सौंदर्यमेकपत्रमिव स्थितम् ॥ ६९ ॥ ततोऽविनीतस्तां वीक्ष्य भद्र गालवल्गुभाम् ॥ अहमासं शरत्रातैस्ताडितः पुष्पधन्विना ॥ विवेकिनो
 ऽपि सुनयस्तावदेव विवेकिनः ॥ ७० ॥ यावन्न हरिणाक्षीणामपांगविवरेक्षिताः ॥ मया व्यवसितं चित्ते तदानीं तां जिहीर्षुणा ॥ ७१ ॥ इति चेति
 हरिष्यामि तपसा रक्षितां मुनेः ॥ अर्ह्याः कृते यदि शपेन्मुनिस्तत्र पराभवः ॥ ७२ ॥ मम भार्वा भवेदेषा भार्या मृत्युरुतापि मे ॥ तस्माच्छिष्यो
 भवान्म्यस्य शुश्रूषानिरतो मुनेः ॥ ७३ ॥ प्राप्यांतरं हरिष्यामि नास्य योभ्येयमंगना ॥ इति व्यवस्य विद्यार्थिभूतिमास्थाय गालवम् ॥ ७४ ॥ नम
 स्कृत्य वचोऽर्वाचमिति भाव्यर्थनोदितः ॥ तथा मतिस्तथा मितं व्यवसायस्तथा नृणाम् ॥ ७५ ॥ भवेदवश्यं तद्भावि यथा पुंभिः पुरा कृतम् ॥
 विवेकवैराग्ययुतो भगवंस्त्वाप्तुपरिस्थितः ॥ ७६ ॥ शिष्योऽहं भवता पाठयं कर्णधारं महासुनिम् ॥ अपारपारदं विष्णुं विप्रमूर्तिमुपाश्रितम् ॥ ७७ ॥
 नमस्ये चेतनं ब्रह्म प्रत्यक्षं गालवास्थया ॥ अविद्याकृष्णसंप्रेण दृष्टं तद्विपपीडितम् ॥ ७८ ॥ उपदेशमहासंज्ञैर्मां जगुलिक जीवय ॥ महाभोहमहा
 वृक्षो हृद्यावापसमुत्थितः ॥ ७९ ॥ तद्भाक्यतीक्ष्णधारेण कुठारेण क्षयं ब्रजेत् ॥ अपवर्गपथव्यापी मूढसंसर्गसेचनः ॥ ८० ॥
 छिद्यतां सूत्रधारेण विद्यापरशुनाधुना ॥ भजामि तव शिष्योऽहं वरिवस्यापरश्विरम् ॥ ८१ ॥ समिदर्भान्मूलफलं द्राह्मणि जलमेव
 च ॥ आहरिष्येऽद्युह्नीष्व विनीतं माप्तुपरिस्थितम् ॥ ८२ ॥ इत्थं पुरा बकाभिव्यं बकवृत्तिमुपाश्रितम् ॥ तदाऽऽर्जवे कृतमातिरनुज
 ग्राह मां मुनिः ॥ ८३ ॥ ततोऽतीव विनीतोऽहं भूत्वा तं ब्राह्मणीयुतम् ॥ विश्वासनाय सुदृढं तोपयामि दिनेदिने ॥ ८४ ॥ सँ च जान
 न्मुनिः पत्नीं पात्रभूतामविश्वसन् ॥ स्त्रीचरित्रविदंके तां विधाय स्वपिति द्विजः ॥ ८५ ॥ अथान्यस्मिन्दने साधुद्वाहाण्यथ रजस्वला ॥
 तद्दूरशाथिनी राज्ञो विश्वासान्मे तपरिस्वनी ॥ ८६ ॥ इदमन्तरमित्यंतर्विचिंत्याहं प्रहर्षितः ॥ मलिन्मुचाकृतिर्भूत्वा निशीथे तामथाहरम् ॥ ८७ ॥
 विल्लप तदा बाला द्वियमाणा मयोच्चकैः ॥ भैवं भैवमिति ज्ञात्वा मां स्वरेणाब्रवीन्मुनिम् ॥ ८८ ॥ बकवृत्तिरयं दुष्टो धर्मकंचुकमाश्रितः ॥
 हरते मां दुराचारस्तस्मात्त्वं नाहि गालव ॥ ८९ ॥ तव शिष्यः पुरा भूत्वा कोप्येषोद्य मलिन्मुचः ॥ मां जिहीर्षति तद्भक्ष शरण्य शरणं भव ॥ ९० ॥
 तद्भाक्यसमकालं स प्रबुद्धो गालवो मुनिः ॥ तिष्ठतिष्ठति मासुक्ता गतिस्तम्भं व्यथान्मम ॥ ९१ ॥ ततश्चित्राकृतिरहं स्तम्भितो मुनिनाऽभवम् ॥

वीडितं प्रविशामीव स्वांगानि किल लज्जया ॥ ९२ ॥ ततः प्रकृपितः प्राह मामभ्येत्याथ गालवः ॥ तद्वज्रदुःसहं वाक्यं येनाहमभवं बकः ॥
 ॥ ९३ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ बकवृत्तिमुपाश्रित्य वंचितोऽहं यतस्त्वया ॥ तस्माद्बकस्त्वं भविता चिरकालं नराधम ॥ ९४ ॥ इति शप्तोऽ-
 हमभवं मुनिनाऽधर्ममाश्रितः ॥ परदारोपसेवाधर्मनार्थमिममागतः ॥ ९५ ॥ न हीदृशमनायुष्यं लोके किञ्चन विद्यते ॥ यादृशं पुरुषस्येह परदारो-
 पसेवनम् ॥ ९६ ॥ ततः सती सा मत्स्पर्शद्विषितांगी तपस्विनी ॥ मया विमुक्ता स्नात्वा मां तथैवानुशशाप ह ॥ ९७ ॥ एवं ताभ्यामहं शप्तो ब्र-
 त्यपर्णवद्भयात् ॥ कंपमानः प्रणम्योभावबोचं तत्र दम्पती ॥ ९८ ॥ गणोऽहमीश्वरस्यैव दुर्विनीतरो युवाम् ॥ निरोधमेवं कुरुतं भगवंतावनु-
 हम् ॥ ९९ ॥ वाचि क्षुरो नावनीतं हृदयं हि द्विजन्मनाम् ॥ प्रकुर्याति प्रसीदति क्षणेनापि प्रसादिताः ॥ १०० ॥ त्वयि विप्रतिपन्नस्य त्वमव-
 शरणं मम ॥ भूमौ स्वलितपादानां भूमिरेवावलंबनम् ॥ १०१ ॥ गणाधिपत्यमपि मे जातं परिभवास्पदम् ॥ विपदंता हि जायन्ते दुर्विनीतस्य
 सम्पदः ॥ २ ॥ विदुरेभ्यद्विद्याऽपयं परतोऽन्ये विवेकिनः ॥ नैवोभयं विदुर्नीचा विनाऽनुभवमात्मनः ॥ ३ ॥ दुर्विनीतः श्रियं प्राप्य विद्यामै-
 श्वर्यमेव वा ॥ न तिष्ठति चिरं स्थाने यथाहं मदगर्वितः ॥ ४ ॥ विद्यामदो धनमदस्तृतीयोऽभिजनो मदः ॥ एते मदा मदांधानामेत एव सतां दमाः
 ॥ ५ ॥ नोदकेशालिनी बुद्धिर्येषामविजातात्मनाम् ॥ तैः श्रियश्चपला वाच्यं नीयते मादृशैर्जनैः ॥ ६ ॥ तत्प्रसीद मुनिश्रेष्ठ शापांतं मेऽधुना
 कुरु ॥ दुर्विनीतेष्वपि सदा क्षमाचारा हि साधवः ॥ ७ ॥ इत्थं वचांसि विज्ञाते विनीतेनापि वै मया ॥ प्रसादप्रवणो भूत्वा शापांतं मे तदा व्यधात् ॥
 ॥ ८ ॥ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ ह्यनकीर्तिसमुद्धारसहायस्त्वं भविष्यसि ॥ यदेन्द्रह्युन्नपस्य तदा मोक्षमवाप्स्यसि ॥ ९ ॥ इत्यहं मुनिशापेन
 तदाप्रभृति पर्वते ॥ हिमाचले बंको भूत्वा काश्यप्यो वसामि च ॥ ११० ॥ राज्यं चिरायुरिति मे दृतकम्बलस्य जातिस्मरत्वमधुनापि तथातु
 भावान् ॥ शापाद्बकत्वमभवन्मुनिगालवस्य तद्भद्र सर्वमुदितं भवताद्य पृष्टम् ॥ १११ ॥ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे महीप्रानुभावे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ नाडीजंबवकेनोक्तां वाचमाकर्ण्य
 भूपतिः ॥ मार्कण्डेयान संयुक्तो बभूवातीव दुःखितः ॥ १ ॥ तं निर्शाम्य मुनिर्भूषं दुःखितं साशुलोचनम् ॥ समानव्यसनः प्राह तदर्थं स पुनर्ब-

१ यथा निरोधं क्लृप्तवन्ती—तथा—अनुग्रहमपि कुरुतम्—इति वक्तव्यं बोद्धव्यम् । २ विवेकिनः परतः अन्यस्मात् पृथक् आगमिष्यन्तम् अपायां धिया (विवेकशालिन्या) (अपयागमात् पूर्वमेव) विदुः । विवेकशालि-
 खिलात् । ३ श्रियः 'चण्डला' इति वाक्यम्—दोषम्—नीयते इत्यर्थः । मदान्धानां श्रियः शीघ्रमेव नश्यन्ति—इति भावः । ४ निशाम्य—इद्वैत्यर्थः ।

क्रम ॥ २ ॥ विद्यायाशां महाभाग त्वदंतिकमुपागतौ ॥ आवां चिरशुर्जातांशाविन्द्रुमामिति द्विज ॥ ३ ॥ निषण्वं नास्य तत्कार्यं प्राणा-
 नेप मुमुक्षति ॥ वह्निप्रवेशेन परं वैराग्यं समुपागतः ॥ ४ ॥ तन्मामुपागतोऽहं च त्वां सिद्धं नास्य वाञ्छितम् ॥ तदेनमनुयास्या
 म्मि मरणेन त्वया शेषे ॥ ५ ॥ आशां कृत्वाभ्युपायातं निराशां नोक्षितुं क्षमाः ॥ भवति साधवस्तस्माज्जीवितान्मरणं वरम् ॥ ६ ॥ प्रार्थितं चामुना
 हस्तस्य मया चारुमै प्रतिश्रुतम् ॥ त्वां मित्रं तत्परिज्ञाने धृत्वा हृदि चिरायुषम् ॥ ७ ॥ असंपादयतो नार्थं प्रतिज्ञातं ममायुषा ॥ कर्तुंपेणाथिना
 माशापूरकेण सखेधुना ॥ ८ ॥ प्रतिश्रुतं कृतं श्लाघ्या दासतांत्यजपकरणे ॥ हरिश्चंद्रस्येव नृणां न श्लाघ्या सत्यसंधता ॥ ९ ॥ मित्रस्नेहस्य पर्याय
 स्तच्च सात्तपदं स्मृतम् ॥ स्नेहः स कीदृशो मित्रे दुःखिते यो न दृश्यते ॥ १० ॥ तदवश्यमहं साकमधुना वह्निसाधनम् ॥ करिष्ये कीर्तिवपुषः
 कृते सत्यमिदं सखे ॥ ११ ॥ अजुजानीहि मामेतददर्शनं तव पश्चिमम् ॥ त्वया सह महाभाग नाडीजंघ द्विजोत्तम ॥ १२ ॥ नारद
 उवाच ॥ वज्रवह्नुःसहां वाचं मार्कण्डेयसमीरिताम् ॥ शुश्रुवान्स क्षणं ध्यात्वा प्रतीतः प्राह तावुभौ ॥ १३ ॥ नाडीजंघ उवाच ॥
 यथेवं तदिदं मित्रं विशंतं ज्वलनेऽधुना ॥ निवारय मुनिश्रेष्ठ मत्तोऽस्ति चिरजीवितः ॥ १४ ॥ प्राकारकर्णनामासावुलूकः शिवपर्वते ॥ स ज्ञास्यति
 महीपालमिन्द्रधुभनं न संशयः ॥ १५ ॥ तस्मादहं त्वया सार्धममुना च शिवालयम् ॥ ब्रजामि तं शिखरिणं मित्रकार्यपसिद्धये ॥ १६ ॥ इत्येव
 मुक्त्वा ते जग्मुस्त्रयोऽपि द्विजगुंवाः ॥ कैलासं ददशुस्तत्र तमुलूकं स्वनीडगम् ॥ १७ ॥ कृतसंविदसौ तेन बकः स्वागतपूजया ॥ पृष्टश्च तावुभौ
 प्राह तत्सर्वमभिवाञ्छितम् ॥ १८ ॥ चिरायुरसि जानीषे यदीन्द्रधुमभूपतिम् ॥ तद्ब्रह्मि तेन ज्ञानेन कार्यं जीवामहे वंयम् ॥ १९ ॥ इति पृष्टः स
 विमना मित्रकार्यप्रसाधनात् ॥ कौशिकः प्राह जानामि नेन्द्रधुममहं नृपम् ॥ २० ॥ अष्टाविंशत्प्रमाणा मे कल्पा जातस्य भूतले ॥ न दृष्टो न श्रुतो
 वासाविन्द्रुभनो नृपः क्षितौ ॥ २१ ॥ तच्छ्रुत्वा विरिमतो भूपस्तस्यायुरतिमात्रतः ॥ दुःखितोऽपि तदा हेतुं पप्रच्छासौ तदायुषः ॥ २२ ॥ एवमा
 युष्यदि तव कथं प्राप्तं ब्रवीहि तत् ॥ उलूकत्वं कथमिदं जगुप्सितमतीव च ॥ २३ ॥ ॥ प्राकारकर्ण उवाच ॥ ॥ शृणु भद्र यथा दीर्घमायुर्मे
 शिवपूजनात् ॥ जगुप्सितमुलूकत्वं शापेन च महासुतेः ॥ २४ ॥ वसिष्ठकुलसंभूतः पुराहमभवं द्विजः ॥ वंद इत्यभिविख्यातो वाराणस्यां शिवे
 रतः ॥ २५ ॥ धर्मश्रवणनिष्ठस्य साधूनां संसदि स्वयम् ॥ श्रुत्वास्मिं पूजयामीशं बिल्वपत्रैरखंडितैः ॥ २६ ॥ न मालती न मंदारः शतपत्रं न

महिका ॥ तथा प्रियाणि श्रीवृक्षो यथा मदन्विद्विषः ॥ २७ ॥ असंढबिल्वपत्रेण एकेन शिवमूर्धनि ॥ निहितेन नरैः पुण्यं प्राप्यते लक्षगुण्य
जम् ॥ २८ ॥ असंढितौर्बिल्वपत्रैः श्रद्धया स्वयमाहृतैः ॥ लिंगपूजनं कृत्वा वर्षलक्षं वसेद्विषि ॥ २९ ॥ सच्छस्त्रिभ्य इति श्रुत्वा पूजयान्यहमी
श्वरम् ॥ त्रिकालं श्रद्धया पत्रैः श्रीवृक्षस्य त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ३० ॥ ततो वर्षशतस्यति तुतोष शशिशेखरः ॥ प्रत्यक्षीभूय मामाह मेघगंभीरया गिरा
॥ ३१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ तुष्टोस्मि तव विप्रेन्द्राखंडबिल्वदलार्चनात् ॥ वृणीष्वभिमतं यत्ते दास्याम्यपि च दुर्लभम् ॥ ३२ ॥ असंढबि
ल्वपत्रेण महातुष्टिः प्रजायते ॥ एकेनापि यथान्येषां तथा न मम कोटिभिः ॥ ३३ ॥ इत्युक्तोऽहं भगवता शंभुना स्वमनःस्थितम् ॥ वृणोमि स्म वरं देव
कुरु मामजरामरम् ॥ ३४ ॥ अथ लीलाविलासो मां तथेत्युक्त्वाऽविचारितम् ॥ यथावदर्शनं प्रीतिसहं च महतीं गतः ॥ ३५ ॥ कृतकृत्यं तदात्मानम
ज्ञासिपमहं क्षितौ ॥ एतस्मिन्नेव काले तु भृगुवंशयोऽभवद्विजः ॥ ३६ ॥ अवदातत्रिजन्मासवक्षस्त्रिभ्यश्चक्षरार्थवित् ॥ स्रुदर्शनेति प्रथिता प्रिया तस्याभवत्सती
॥ ३७ ॥ अतीव सुदिता पत्युर्मुखं प्रेक्ष्यास्य दर्शनात् ॥ तनया देवलस्यैषा रूपेणाप्रतिमा भुवि ॥ ३८ ॥ तस्यां तस्माद्भूतकन्या निर्विशेषा निजारणः ॥
निवृत्तबालभावाभक्तुमारी यौवनेनसुखी ॥ ३९ ॥ नालं बभूव तां दातुं तनयां गुणशालिनीम् ॥ कस्यऽपि जनकः सा च वयःसंधौ मयेक्षिता ॥
॥ ४० ॥ प्रविशद्यौवनभोगभावैरतिमनोहरा ॥ निर्वास्यमानैरपरैस्तिरलतंदुलितकृतिः ॥ ४१ ॥ क्रीडमाना वयस्यभिर्लवण्यप्रतिमेव सा ॥
व्यचिंतयमहं विप्र तां निरीक्ष्य सुमध्यमात् ॥ ४२ ॥ अनन्याकृतिमन्योऽसौ विधियेनेति निर्मिता ॥ ततः सात्त्विकभावानां तत्क्षणादस्मि गोच
रम् ॥ ४३ ॥ प्रापितो लीलयार्हत्य बाणैः कुसुमधन्विना ॥ ततो मया स्वल्पद्राचं पृष्टा कस्येति तत्सखी ॥ ४४ ॥ प्राहेति भृगुवंशस्य कन्येयं
द्विजजन्मनः ॥ असूढाद्यापि केनापि समायातात्र खलितुम् ॥ ४५ ॥ ततः कुसुमबाणेन शरव्यातैर्भृशं हतः ॥ पितरं प्रणतो गत्वा ययाचे तां भृगुद्र
हम् ॥ ४६ ॥ स च मां सदृशं ज्ञात्वा शीलेन च कुलेन च ॥ अतीव चार्थिनं मह्यं ददौ वाचा पुरः क्रमात् ॥ ४७ ॥ ततः सा तनया तस्य भार्गवस्या
शृणोदिति ॥ दत्तास्मि तस्मै विप्राय विरूपयति जल्पताम् ॥ ४८ ॥ रोह्यमाणा जननीमाह पश्य यथा कृतम् ॥ अतीवावुचितं दत्त्वा जनकेन
तथा वरं ॥ ४९ ॥ विषमालोड्य पांस्यामि प्रप्रेक्ष्यामि हुताशनम् ॥ वरं न तु विरूपस्योद्गोडुर्भार्या कथंचन ॥ ५० ॥ ततः संबोध्य जननी तां
सुतामाह भार्गवम् ॥ न देयास्मै त्वया कन्या विरूपयति चाग्रहात् ॥ ५१ ॥ स वल्लभावचः श्रुत्वा धर्मशास्त्राप्यवेक्ष्य च ॥ दत्तामपि हरेत्पूर्वा

श्रेयांश्चेद्भ्र आब्रजत्व ॥ ५२ ॥ अर्वाकिच्छलाक्रमणतो निष्ठा स्यात्सप्तमे पदे ॥ इति व्यवस्य प्रददावन्चरस्यै ता : सुताम् ॥ ५३ ॥ श्वोभा
 विनि विवाहे तु तच्च सर्वं मया श्रुतम् ॥ ततोतीव किलेश्योहं वयस्यानां पुस्तदा ॥ ५४ ॥ नाशकं वदनं भद्र तथा दर्शयितुं निजम् ॥ कामा
 तंतीव तां सुतामर्वाभिशि तदाहरम् ॥ ५५ ॥ नीत्वा दुर्गतमैकतेऽकार्पमौद्वाहिकं विधिम् ॥ गांधर्वेण विवाहेन ततोऽकार्पं हृदीप्सितम् ॥
 ॥ ५६ ॥ अनिच्छन्तीं तदा बालां बलात्सुरतसेवनम् ॥ अथानुपदमागत्य तत्पिता प्रातरेव माम् ॥ ५७ ॥ निश्चस्य संवृतो विप्रैस्तां वीक्ष्योद्वा
 हितां सुताम् ॥ शशाप कुपितो भद्र मां तदानीं स भार्गवः ॥ ५८ ॥ ॥ भार्गव उवाच ॥ ॥ निशाचरस्य धर्मेण यत्त्वयोद्वाहिता सुता ॥
 तरमात्रिशारः पाप भव त्वमविलंबितम् ॥ ५९ ॥ इति शप्तः प्रणभ्येनं पादोपग्रहपूर्वकम् ॥ हाहेति च श्रुवन्गाढं साश्रुनेत्रं सगद्गदम् ॥ ६० ॥
 ततोहमब्रवं करमाददोषं मां भवानिति ॥ शपते भवता दत्ता मम वाचा पुरा सुता ॥ ६१ ॥ सोद्वाहिता मया कन्या दानं सकृदिति रमृतिः ॥ सकृ
 ज्वरपति राजानः सकृज्वरपति पण्डिताः ॥ ६२ ॥ सकृत्कन्याः प्रदीयंते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥ किं च प्रतिश्रुतार्थस्य निर्वाहस्तत्सतां व्रतम् ॥
 ॥ ६३ ॥ भवादृशानां साधूनां तस्य त्यागो विगर्हितः ॥ प्रतिश्रुता त्वया लब्धा तदा कालमियं मया ॥ ६४ ॥ उद्रोढा चाधुना नाहमुचितः
 शापभाजनम् ॥ वृथा शपन्ति मह्यं च भवंतस्तद्विचार्यताम् ॥ ६५ ॥ यो दत्त्वा कन्यकां वाचा पश्चाद्भरति दुर्मतिः ॥ स याति नरकं चेति धर्म
 शास्त्रेषु निश्चितम् ॥ ६६ ॥ तदाकर्ण्य व्यवस्यासौ तथ्यं मद्रचनं हृदा ॥ पश्चात्तापसमोपेतो मुनिर्मामित्यथान्वीत् ॥ ६७ ॥ न मे स्यादन्यथा वाणी
 उलूकरत्वं भविष्यति ॥ निशाचरो ह्यल्लकोऽपि प्रोच्यते द्विजसतम ॥ ६८ ॥ यदेद्रुमुभविज्ञाने सहायस्त्वं भविष्यसि ॥ तदा त्वं प्रकृतं विप्र प्राप्स्यसीत्य
 ब्रवीत्स माम् ॥ ६९ ॥ तद्वाक्यसमकालं च कौशिकत्वामिदं मम ॥ एतावति दिनान्यासीदृष्टाविशद्विनं विधेः ॥ ७० ॥ बिल्वीदलैरिति पुरा शशिशेखरस्य
 संपूजनेन मम दीर्घतरं किलालुः ॥ संजातमत्र च जगुप्सितमस्य शपात्कैलासरोपासि निशाचररूपमासीत् ॥ ७१ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एका
 शीतिसाहस्र्यां संहितायां महेश्वरखण्डे कौमारिकारखण्डे महीनदीप्राडुर्भावे बिल्वदलमाहात्म्यवर्णनंनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ उलूक उवाच ॥
 ॥ इतीदमुक्तमखिलं पूर्वजन्मसमुद्भवम् ॥ स्वरूपमायुषो हेतुः कौशिकत्वरस्य चेति मे ॥ १ ॥ इत्युक्त्वा विरते तस्मिन्पुरुहूतसनामनि ॥ नाडी
 जंघो बको भिजमाह तं दुःखितो वचः ॥ २ ॥ ॥ नाडीजंघ उवाच ॥ ॥ यदर्थं वयमायातास्तत्र सिद्धं महामते ॥ कार्यं तन्मरणं वृत्तं त्रयाणाम

य्युपागतम् ॥ ३ ॥ इंद्रद्युम्नापरिज्ञाने भद्रकोऽयं मुमुर्षति ॥ तस्याहु म्रिञं मार्कंडस्तं चान्वहमपि स्फुटम् ॥ ४ ॥ म्रिञ्कार्ये विनिर्दृते म्रियमाणं
 निरीक्षते ॥ यो म्रिञं जीवितं तस्य धिगस्निग्धं दुरात्मनः ॥ ५ ॥ तदेतावजुयास्यामि म्रियमाणवाहं द्विज ॥ आपृच्छे त्वां नमस्कार आश्लेषश्चाथ
 पश्चिमः ॥ ६ ॥ प्रतिज्ञातमनिष्पाद्य म्रिञस्याभ्यागतस्य च ॥ कथंकारं न लज्जते हाशा जीवितेऽपसवः ॥ ७ ॥ तस्माद्वाहिं प्रवेक्ष्यामि सार्धमा
 भ्यामसंशयम् ॥ आपृष्टोऽस्यहुना स्नेहान्मम देहि जलांजलिम् ॥ ८ ॥ इत्युक्तवत्यलूकोऽसौ नाडीजंघे सगद्गद्म् ॥ साशुनेत्रं स्थिरीभूय प्राह वाचं
 सुधासुचम् ॥ ९ ॥ ॥ उलूक उवाच ॥ ॥ मयि जीवति मित्रे मे भवान्मरणमेति च ॥ अद्यप्रभृति कस्तर्हि हृदा मम लभिष्यति ॥ १० ॥
 अस्त्युपायो महानत्र गन्धमादनपर्वते ॥ मत्तश्चिरायुर्मिञोरिति गृध्रः प्राणसमः सुहृत् ॥ ११ ॥ स विज्ञास्यति वोऽभीष्टमिन्द्रद्युम्नं महीपतिम् ॥
 इत्युक्त्वा पुरतस्तस्याहुलूकः स च भूषतिः ॥ १२ ॥ मार्कंडेयो बकश्चैव प्रययुर्धममादनम् ॥ तमायांतमथालोक्य वयस्यं पुरतः स्थितम् ॥ १३ ॥
 स्वकुलयात्प्रहृष्टोऽसौ गृध्रः संसुखमाययो ॥ कृतसंविदसौ पूर्वं स्वागतासनभोजनैः ॥ १४ ॥ उलूकं गृध्रराजश्च कार्यं पप्रच्छ तं तथा ॥ स चाच
 ख्यावयं मित्रं बको मेऽस्य मुनिः किल ॥ १५ ॥ सुनरेपि तृतीयोऽयं मित्रं चार्थोयमुद्यतः ॥ इंद्रद्युम्नपरिज्ञाने स्वयं जीवति नान्यथा ॥ १६ ॥ वहिं
 प्रवेक्ष्यते व्यक्तमयं तदनु वै वयम् ॥ मया निषिद्धोऽयं ज्ञात्वा त्वां चिरंतनमात्मना ॥ १७ ॥ तच्चेज्जानासि तं ब्रूहि चतुर्णां देहि जीवितम् ॥ सर
 क्ष्यामुहि सत्कीर्तिं क्षयं चाखिलपाप्मनः ॥ १८ ॥ ॥ गृध्र उवाच ॥ ॥ षट्पंचाशद्व्यतीता मे करपा जातस्य कौशिक ॥ न दृष्टो न श्रुतोऽस्मा
 भिरिन्द्रद्युम्नो महीपतिः ॥ १९ ॥ तच्छ्रुत्वा विस्मयाविष्ट इंद्रद्युम्नोऽपि दुःखितः ॥ पप्रच्छ जीविते हेतुमतिमात्रे विहंगमम् ॥ २० ॥ ॥ गृध्र
 उवाच ॥ ॥ शृणु भद्र पुरा जातो मर्कटोऽहं च चापलः ॥ आसं कदाचिदभवद्भसंतोऽथ ऋतुः क्रमात् ॥ २१ ॥ तत्राप्रे देवदेवस्य वनमध्ये शिवा
 लये ॥ भवोद्भवस्य पुरतो जगद्योगेश्वराभिधे ॥ २२ ॥ चतुर्दशीदिने हस्तनक्षत्रे हर्षणाभिधे ॥ योगे चैत्रे सिते पक्ष आसीद्दमनकोत्सवः ॥ २३ ॥
 अत्र सौवर्ण्यदोलयां लिंग आरोपिते जनैः ॥ निशाच्यामधिरुद्राऽहं दोलां तां च व्यचालयम् ॥ २४ ॥ निसर्गाज्जातिचापल्याच्चिरकालं पुनःपुनः ॥
 अथ प्रभात आयाता जनाः पूजाकृते कपिम् ॥ २५ ॥ दोलाधिरुद्रमालोक्य लकुटैर्मा व्यताडयन् ॥ दोलासंस्थित एवाहं प्रमीतः शिवमंदिरे ॥ २६ ॥
 तेषां प्रहारैः सुहृदंबहुभिर्ब्रह्मदुःसहैः ॥ शिवादोलनमाहात्म्याज्जातोऽहं नृपमंदिरे ॥ २७ ॥ काशीन्ध्वरस्य तनयः प्रतीतोऽस्मि कुशाध्वजः ॥ जाति

ततो विमानमालंब्य देवदूतस्तमुच्चैः ॥ इंद्रदुममुवाचेदं शृण्वतां नाकवासिनाम् ॥ १९ ॥ ॥ देवदूत उवाच ॥ ॥ नवीकृताधुना
 कीर्तिस्तव भूपाल निर्मला ॥ त्रिलोक्यामपि तच्छीघ्रं विमानमिदमारुह ॥ २० ॥ गन्धतां ब्रह्मणो लोकमाकल्पं तपसोर्जितम् ॥ प्रेषितोऽहमने
 नैव तवानयनकारणात् ॥ २१ ॥ यावत्कीर्तिर्मनुष्यस्य पृथिव्यां प्रथिता भवेत् ॥ तावानेव भवेत्स्वर्गी सति पुण्ये ह्यनंतके ॥ २२ ॥ सुरालयसरो
 वापीकूपारमादिकल्पना ॥ एतदर्थं हि प्रतीख्या धर्मशास्त्रेषु निश्चिता ॥ २३ ॥ ॥ इंद्रदुम उवाच ॥ ॥ अमी मर्षेव सुहृदो मार्कण्डेयकर्म
 शिकाः ॥ शुद्धकर्मो प्रभावोऽयममीषां मम वृद्धये ॥ २४ ॥ तच्चेदमी मया साकं ब्रह्मलोकं प्रयांत्युत ॥ पुरःस्थितास्तदायारभ्ये ब्रह्मलोकं च
 नान्यथा ॥ २५ ॥ परेषामनपेक्ष्यैव कृतप्रतिहतं हि यः ॥ प्रवर्तते हितार्थैव स सुहृत्प्रोच्यते बुधैः ॥ २६ ॥ स्वार्थोर्बुक्तधियो ये रयुरन्वर्थारस्ते
 ध्यसुंधराः ॥ मरणं प्रकृतिश्चैवं जीवितं विकृतिर्यदा ॥ २७ ॥ प्राणिनां परमो लोभः केवलं प्राणिर्सौहृदम् ॥ दरिद्रा राणिणोऽसत्यप्रतिज्ञाता गुरु
 दुहः ॥ २८ ॥ मित्रावसानिनः पापाः प्रायो नरकमंडनाः ॥ परार्थनष्टास्तदमी पंच संप्रति साधवः ॥ २९ ॥ मम कीर्तिसमुद्धारः स प्रभावो महा
 त्सनाम् ॥ अमीषां यदि ते स्वर्गं प्रयास्यन्ति मया सह । तदाहमपि यारभ्यामि देवदूतान्यथा न हि ॥ ३० ॥ ॥ देवदूत उवाच ॥ ॥ एते
 हरणाः सर्वेशापञ्चटाः क्षितिं गताः ॥ ३१ ॥ शापति हरपार्श्वे तु यारस्यति पृथिवीपते ॥ विहायेमानतो भूप त्वमागच्छ मया सह ॥ ३२ ॥
 न चेषां रोचते स्वर्गो हित्वा देवं महेश्वरम् ॥ ॥ इंद्रदुम उवाच ॥ ॥ यद्येवं गच्छ तद्गत नायारभ्येहं त्रिविष्टपम् ॥ ३३ ॥ तथा तथा
 यति ष्यामि भविष्यामि यथा गणः ॥ अविशुद्धिक्षयाधिक्यदूषणैरेप निंदितः ॥ ३४ ॥ स्वर्गः सदानुश्रविकरस्तस्मादेनं न कामये ॥
 तत्रस्थस्य पुनः पातो भयं न व्येति मानसात् ॥ ३५ ॥ पुनः पातो यतः पुंसस्तस्मात्स्वर्गं न कामये ॥ सति पुण्ये स्वयं तेन पातितो
 निजलोक्तः ॥ ३६ ॥ चतुर्मुखेन वैलक्ष्यं गतोऽस्मि कथमेमि तम् ॥ इतीदमुक्त्वा दूतं तं शृण्वतोऽस्त्यैव विस्मयात् ॥ ३७ ॥ अप्राक्षीद्वृपतिः
 कर्म तदायुःकारणं तदा ॥ इदमायुः कथं जातं कर्म दीर्घतमं तव ॥ ३८ ॥ सुहृन्मित्रं गुरुस्त्वं मे येन कीर्तिर्ममोद्धृता ॥ ३९ ॥ ॥ कर्म
 उवाच ॥ ॥ शृणु भूप कथां दिव्यां श्रवणात्पापनाशिनीम् ॥ कथां सुमधुरामेतां शिवमाहात्म्यसंयुताम् ॥ ४० ॥ शृण्वन्निमामपि कथां नृपते म

नुष्यः सुश्रद्धया भवति पापविमुक्तदेहः ॥ शंभोः प्रसादमभिगम्य यथायुरेवमासीत्प्रसादत इयं मम कूर्मता च ॥ ४१ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
 एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे महीप्रादुर्भावे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ४१ ॥ कूर्म उवाच ॥
 शांडिल्य इति विख्यातः पुराहमभवं द्विजः ॥ बालभावे मया भूप क्रीडमानेन निर्मितम् ॥ १ ॥ पुरा प्रावृषि पांडूत्थं शिवायतनमुच्छ्रितम् ॥
 जलाद्बालुकप्रायं प्रांशुप्राकारशोभितम् ॥ २ ॥ पंचायतनविन्यासमनोहरतरं नृप ॥ विनायकशिवासुर्यमभुसूदनमूर्तिमत ॥ ३ ॥ पीतमुत्स्वर्ण
 कलशं ध्वजमालाविभूषितम् ॥ काष्ठतोरणविन्यस्तं दीलकेन विभूषितम् ॥ ४ ॥ दृढप्रांशुसमुद्गतसोपानश्रेणिभासुरम् ॥ सर्वाश्रयमयं दिव्यं वय
 स्थैः संवृतेन मे ॥ ५ ॥ तत्र जागेश्वरं लिंगं कृत्वाथ विनिवेशितम् ॥ बाल्यादुपलरूपं तद्वर्णवारिरेविशुद्धिमत् ॥ ६ ॥ बकपुष्पैस्तथान्यैश्च कंदारो
 न्यैः समाहृतैः ॥ कोमलैरपरैः पुष्पैर्वृतिवह्नीसमुद्भवैः ॥ ७ ॥ कूर्मार्णवैश्चैव वर्णाद्यैरुन्मत्कुसुमायुतैः ॥ मंदारैर्विल्वपत्रैश्च दूर्वाद्यैश्च नवांकुरैः ॥ ८ ॥
 पूजा विरचिता रम्या शंभोरिति मया नृप ॥ ततस्तांडवमारब्धमनपेक्षितसत्क्रियम् ॥ ९ ॥ शिवस्य पुरतो बाल्याद्वीतं च स्वरवर्जितम् ॥ अ
 कार्षं सद्भुदेवाहं बाल्ये शिशुगणावृतः ॥ १० ॥ ततो मृतोऽहं जातश्च विप्रो जातिस्मरो नृप ॥ वैदिशे नगरेऽकार्षं शिवपूजां विशेषतः ॥ ११ ॥
 शिवदीक्षामुपागम्यानुगृहीतः शिवागमैः ॥ शिवप्रासाद आधाय लिंगं श्रद्धासमन्वितः ॥ १२ ॥ कल्पकोटिं वसेत्स्वर्गोयः करोति शिवालयम् ॥ यावति
 परमाणूनि शिवस्थायतने नृप ॥ १३ ॥ भवति तावद्दर्भाणि कारकः शिवसद्भानि ॥ इति पौराणवाक्यानि स्मरञ्छैलं शिवालयम् ॥ १४ ॥
 अकारिषमहं रम्यं विश्वकर्माविधानतः ॥ मुन्ययं काष्ठनिष्पन्नं पाकेष्टं शैलमेव वा ॥ १५ ॥ कृतमायतनं दद्यात्कमाद्दशगुणं फलम् ॥ भस्मशाची
 निषवणो भिक्षान्नकृतभोजनः ॥ १६ ॥ जटाधरस्तपस्व्यंश्च शिवाराधनतत्परः ॥ इत्थं मे कुर्वतो जातं पुनर्भूय प्रमापणम् ॥ १७ ॥ जातो जाति
 स्मरस्तत्र तृतीयहं भवांतरे ॥ सार्वभौमो महीपालः प्रतिष्ठाने पुरोत्तमे ॥ १८ ॥ जयदत्त इति ख्यातः सूर्यवंशसमुद्भवः ॥ ततो मया बहुविधाः
 प्रासादाः कारिता नृप ॥ १९ ॥ तस्मिन्भवांतरे शंभोराराधनपरेण च ॥ ततो निरूपिता जाता बकपुष्पपुरस्सराः ॥ २० ॥ सौवर्णो राजतै
 रत्ननिर्मितैः कुसुमैर्नृप ॥ तथाविधेऽन्नदानादि करोमि नृपसत्तम ॥ २१ ॥ केवलं शिवालिंगानां पूजां पुष्पैः करोम्यहम् ॥ ततो मे भग
 वाञ्छंभुः संतुष्टोऽथ वरं ददौ ॥ २२ ॥ अजरामरतां राजस्तेनैव वपुषा वृतः ॥ ततस्तथाविधं प्राप्यानन्यसाधारणं वरम् ॥ २३ ॥ विचरामि

नहीमतां मदांथ इव वारणः ॥ शिवभक्तिं विहायाथ नृपोऽहं मदनात्तरः ॥ २१ ॥ प्रथर्षयितुमारब्धः स्त्रियः परपरिश्रहाः ॥ आद्युपस्त
 पसः कीर्तस्तेजसो यशसः श्रियः ॥ २६ ॥ विनाशकारणं मुख्यं परदारप्रथर्षणम् ॥ सकर्णः श्रुतिहीनोऽसौ पश्यन्नथो वदञ्जडः ॥ २६ ॥
 अचेतनश्चेतनावानुपूर्वो विद्वानपि स्फुटम् ॥ तदा भवति भूपाल पुरुषः क्षणमात्रतः ॥ २७ ॥ यदैव हरिणाक्षीणां गोचरं याति चक्षुषाम् ॥ मृतस्य
 निरये वासो जीवतश्चेत्थराद्रथम् ॥ २८ ॥ एवं लोकद्वयं हंती परदारप्रथर्षणा ॥ जराभरणहीनोहमिति निश्चयमास्थितः ॥ २९ ॥ ऐहिकामुष्टिमकभयं
 निहायहं ततः परम् ॥ प्रथर्षयितुमारब्धस्तदा भूप परस्त्रियः ॥ ३० ॥ अथ मां संपरिज्ञाय मर्यादारहितं यमः ॥ वरप्रदानादीशस्य तदतिकमुपा
 यमां ॥ व्यजिज्ञापनमदीयं च शंभोर्धर्मव्यतिक्रमम् ॥ ३१ ॥ ॥ यम उवाच ॥ ॥ नाहं तवातुभावेन तुमस्यस्य विनिग्रहम् ॥ ३२ ॥ शक्रोमि
 पापीनो देव मन्त्रियोगोऽन्यमादिश ॥ जगदाधाररूपा हि त्वयेशोक्ताः पतिव्रताः ॥ ३३ ॥ गावो विप्राः सनिगमा अलुब्धा दानशीलिनः ॥ सत्य
 निष्ठा इति स्वामिस्तेषां मुख्यतमा सती ॥ ३४ ॥ तास्तेन धर्षितां कृतं मदीयं धर्मशासनम् ॥ वरदानप्रप्तयेन तवैव परिभूय माम् ॥ ३५ ॥ जय
 दत्तेन देवेश प्रतिष्ठानाधिवासिना ॥ इमां धर्मस्य भगवान्निगरमाकर्ष्य कोपितः ॥ शशाप मां समानीय वेपमानं कृतांजलिम् ॥ ३६ ॥ जय
 ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ यस्माद्दुष्टसमाचार धर्षितास्ते पतिव्रताः ॥ ३७ ॥ कामार्तेन मया शप्तस्त्वस्मात्कूर्मः क्षणाद्भव ॥ ततः प्रणम्य विज्ञप्तः
 शापतापहरो मया ॥ ३८ ॥ प्राह षष्टितमे कल्पे विशापो भविता गणः ॥ मदीय इति संप्रोच्य जगामादर्शनः शिवः ॥ ३९ ॥ अहं कूर्मस्तदा
 जातो दृश्योजनविस्तृतः ॥ समुद्रसलिले नीतस्त्वयाहं यज्ञसाधने ॥ ४० ॥ पुरस्ताद्वायंयजूकेन स्मरंस्तच्च विभेमि ते ॥ दुग्धस्त्वयाहं पृष्ठेन
 वणान्येतानि पश्य मे ॥ ४१ ॥ चयनानि बहून्यत्र कल्पसृजविधानतः ॥ पृष्ठोपरि कृतान्यासन्नद्रुह्य तदा त्वया ॥ ४२ ॥ भूयः संतापिता यज्ञैः
 पृथिवी पृथिवीपते ॥ सुखाव सर्वतीर्थानां सारं साऽभूमहीनदी ॥ ४३ ॥ तस्यां च ज्ञानमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ततो नैमित्तिके कस्मिन्नपि
 पलय आगतः ॥ ४४ ॥ भुवमानमिदं राजन्मानसं शतयोजनम् ॥ षट्पंचाशत्प्रमाणेन कल्पेण मम पुरा नृप ॥ ४५ ॥ व्यतीता इह चत्वारः शेषे
 मोक्षस्ततः परम् ॥ एवमायुरिदं दीर्घमेवं शापाच्च कूर्मता ॥ ४६ ॥ ममाभूदीश्वरस्यैव सतीधर्मद्रुहो नृप ॥ ब्रूहि किं क्रियतां शत्रोरपि ते गृहगामिनः
 ॥ ४७ ॥ मम पृष्ठिश्चिरं भूप त्वया दुग्धाग्निनाऽपुरा ॥ अहं ज्वलंतीमिव तां पश्याम्यद्यापि सञ्चिणा ॥ ४८ ॥ इदं विमानमायातं त्वया कस्मान्निरा

कृतम् ॥ देवदूतसमायुक्तं भुंक्ष्व भोगान्निजाजितान् ॥ ४९ ॥ ॥ इंद्रदुम्भ उवाच ॥ चतुर्भुवेन तेनाहं स्वर्गाग्निर्वासितः स्वयम् ॥ विलंक्ष्यो
 न प्रयास्यामि पताधिक्रम्यादिद्वेषिते ॥ ५० ॥ तस्माद्विक्रवैराज्यमविधापापनाशनम् ॥ आलंभ्याहं यतिष्यामि प्राप्य बोधं विमुक्तये ॥ ५१ ॥
 तन्मे गृहागतस्याद्य यथातिथ्यकरो भवान् ॥ तदादिश यथाऽपारपारदः कोपि मे गुरुः ॥ ५२ ॥ ॥ कूर्म उवाच ॥ लोमशोनाम दीर्घार्थु
 र्मत्तोऽप्यस्ति महासुनिः ॥ मया कलाप्रथमे स पूर्वं दृष्टः क्वचिन्पु ॥ ५३ ॥ ॥ इंद्रदुम्भ उवाच ॥ तस्मादागच्छ गच्छामस्तमेव सहिता
 वयम् ॥ प्राहुः पूततमां तीर्थादपि सत्संगतिं बुधाः ॥ ५४ ॥ इत्थं निशम्य नृपतेर्वचनं तदानीं सर्वेऽपि ते षडथ तं मुनिमुख्यमाहु ॥ चित्ते विधाय
 मुदिताः प्रययुर्द्विजैर्दं जिज्ञासवः सुचिरजीवितहेतुमस्य ॥ ५५ ॥ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वर
 खण्डे कौमारिकाखण्डे महीप्राहुर्भवे कूर्मारख्याननामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ अथ ते
 ददृशुः पार्थ संयमस्थं महासुनिम् ॥ क्रियायोगसमायुक्तं तपोधृतिधरं यथा ॥ १ ॥ जटास्त्रिषणक्षानकपिलाः शिरसा तदां ॥ धारयन्तं
 लोमशाख्यमाज्यसिक्तमिवानलम् ॥ २ ॥ सव्यहस्ते तृणौषं च च्छायार्थे विप्रसत्तमम् ॥ दक्षिणे चाक्षमालां च विभ्रतं भैत्रमार्गणम् ॥ ३ ॥
 अहिसयन्दुरुक्ताद्यैः प्राणिनो भूमिचारिणः ॥ यः सिद्धिमेति जप्येन स भैत्रो मुनिरुच्यते ॥ ४ ॥ बकभृपद्विजोत्कृष्टकूर्मा विलोक्य च ॥
 नेमुः कलाप्रथमे तं चिरंतनतपोनिधिम् ॥ ५ ॥ स्वागतासनसत्कारेणासुना तेऽति सत्कृताः ॥ यथोचितं प्रतीतास्तमाहुः कार्यं हृदि स्थितम् ॥ ६ ॥
 ॥ ॥ कूर्म उवाच ॥ ॥ इन्द्रदुम्भोऽयमवनीपतिः सञ्जिजनाग्रणीः ॥ कीर्तिलोपाग्निरस्तोऽयं वेधसा नाकपृष्ठतः ॥ ७ ॥ मार्कंडेयादिभिः प्राप्य कीर्तुर्द्वारं
 च सत्तम ॥ नायं कामयते स्वर्गं पुनःपातादिभीषणम् ॥ ८ ॥ भवताद्गुह्यहीतोऽयमिहेच्छति महोदयम् ॥ प्रणोद्यस्तदयं भूपः शिष्यस्ते भगवन्मया ॥
 त्वत्सकारामिहानीतो ब्रूहि साध्वस्य वाञ्छितम् ॥ ९ ॥ परोपकरणं नाम साधूनां व्रतमाहितम् ॥ विशेषतः प्रणोद्यानां शिष्यवृत्तिमुपेयुषाम् ॥ १० ॥
 अप्रणोद्येषु पापेषु साधुं प्रोक्तमसंशयम् ॥ विद्वेषं मरणं चापि कुरुतेऽन्यतरस्य च ॥ ११ ॥ अप्रमत्तः प्रणोद्येषु मुनिरेष प्रयच्छति ॥ तदेवेति भवानेवं
 धर्मं वेत्ति कुतो वयम् ॥ १२ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ कूर्म युक्तमिदं सर्वं त्वयाभिहितमद्य नः ॥ धर्मशास्त्रोपनतं तस्मारिताः स्म पुरातनम् ॥ १३ ॥

१ विलंक्ष्यो लज्जित इत्यर्थः । २ प्रबोध्यः-इ० पा० । प्रणोद्यः-प्रबोध्य इत्येवार्थः । ३ प्रबोद्यानाम-इ० पा० । ४ यंसाधु उपदेशनाक्यं प्रोक्तं, तत्-असंशयम्-अन्यतरस्य गुरोर्वा पापस्य शिष्यस्य वा विद्वेषं
 वा मरणं वा कुरुते-इति योजना ।

इति राजन्सुविश्रव्धं सन्देहं हृदयरिथतम् ॥ कस्ते किमब्रवीच्छेपं वक्ष्याप्यहं न संशयः ॥ १४ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ भगवन्प्रथमः
 प्रश्नस्तावदेव ममोच्यताम् ॥ श्रीधमकालेऽपि मध्यस्थे रवौ किं न तवाश्रमः ॥ १५ ॥ कुटीमावोऽपि यच्छाया तृणैः शिरसि पाणिभैः ॥ १६ ॥
 ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ मर्तव्यमस्त्यभक्ष्यं च ऋष्य एष पतिष्यति ॥ कस्यार्थे क्रियते गेहमनित्यभवमध्यगैः ॥ १७ ॥ अस्त्य मृत्युर्भवे
 निमंत्रं पीतं वाऽमृतसुतमम् ॥ तस्यैतदुचितं वक्तुमिदं मे श्रो भविष्यति ॥ १८ ॥ इदं युगसहस्रेषु भविष्यमभवद्दिनम् ॥ तदप्यद्यत्त्वभापन्नं का कथा
 मरणावधेः ॥ १९ ॥ कारणानुगतं कार्यमिदं शुक्रादभूद्गुः ॥ कथं विशुद्धिमायाति क्षालितांगारवद् ॥ २० ॥ तदस्यापि कृते पापं शत्रुषु
 इर्गनिर्जिताः ॥ कथंकरं न लज्जन्ते कुर्वाणा नृपसत्तम ॥ २१ ॥ तद्ब्रह्मण इहेत्पन्नः सिकताद्वयसम्भवः ॥ निगमोक्तं पठञ्छृण्वन्निदं जीविव्यते
 कथम् ॥ २२ ॥ तथापि वैष्णवी माया मोहयत्यविवेकिनम् ॥ हृदयस्थं न जानति ह्यपि मृत्युं शतायुषः ॥ २३ ॥ दन्ताश्वलाश्वला लक्ष्मीर्वावनं
 जीवितं नृप ॥ चलाचलमतीवेदं दानमेवं गृहं नृणाम् ॥ २४ ॥ इति विज्ञाय संसारमसारं च चलाचलम् ॥ कस्यार्थे क्रियते राजन्कुटजादि
 परिग्रहः ॥ २५ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ चिरायुर्भगवानेव श्रूयते भुवनत्रये ॥ तदर्थमहमायातस्तत्किमेवं वचस्तव ॥ २६ ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥
 प्रतिकल्पं मच्छरीरादेकरोमपरिक्षयः ॥ जायते सर्वनाशे च मम भावि प्रमापणम् ॥ २७ ॥ पश्य जालुप्रदेशं मे द्रव्यंशुलं रोमवर्जितम् ॥ जातं वपुरस्त
 द्विभेमि मर्तव्ये सति किं गृहैः ॥ २८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ इत्थं निशम्य तद्वाक्यं स प्रहस्यतिविस्मितः ॥ भूपालस्तस्य पप्रच्छ कारणं तादृ
 शायुषः ॥ २९ ॥ ॥ इन्द्रद्युम्न उवाच ॥ ॥ पृच्छामि त्वामहं ब्रह्मन्यदायुरिदमीदृशम् ॥ तव दीर्घं प्रभावोऽसौ दानस्य तपसोऽथवा ॥ ३० ॥
 ॥ ॥ लोमश उवाच ॥ ॥ शृणु भूप प्रवक्ष्यामि पूर्वजन्मसमुद्भवम् ॥ शिवधर्मयुतां पुण्यां कथां पापप्रणाशनीम् ॥ ३१ ॥ अहमासं पुरा शूद्रो दरिद्रो
 ऽतीवभूतले ॥ भ्रमामि वसुधापृष्ठे ह्यशनापीडितो भृशम् ॥ ३२ ॥ ततो मया महर्द्धिगं जालिमध्यगतं तदा ॥ मध्याह्नेऽस्त्य जलाधारो दृष्टश्चैवा
 विदूरतः ॥ ३३ ॥ ततः प्रविश्य तद्द्वारि पीत्वा स्नात्वा च शांभवम् ॥ तर्द्धिगं स्नापितं पूजा विहिता कमलैः शुभैः ॥ ३४ ॥ अथ क्षुत्क्षामकंठोऽहं
 श्रीकंठं तं नमस्य च ॥ पुनः प्रचलितो मार्गं प्रमीतो नृपसत्तम ॥ ३५ ॥ ततोऽहं ब्राह्मणगृहे जातो जातिस्मरः सुतः ॥ स्नापनाच्छिखरिलेगस्य
 सहस्रकमलपूजनात् ॥ ३६ ॥ स्मरन्विलसितं मिथ्या सत्याभासमिदं जगत् ॥ अविद्यामयमित्येवं ज्ञात्वा सूक्तत्वमास्थितः ॥ ३७ ॥ तेन विप्रेण

वार्धक्ये समाराध्य महेश्वरम् ॥ प्राप्तोऽहमिति मे नामः ईशान इति करिपतम् ॥ ३८ ॥ ततः स विप्रो वात्सल्यादागदान्सुबहून्मम ॥ चकार
 व्यपनेष्यामि मूकत्वमिति निश्चयः ॥ ३९ ॥ मंत्रवादान्बहून्वैद्यानुपायानपरानपि ॥ पित्रोस्तथा महामायासंबद्धमनसोस्तथा ॥ ४० ॥ निरीक्ष्य
 मूढतां हास्यमासीन्मनसि मे तदा ॥ तथा यौवनमासाद्य निशि हित्वा निजं गृहम् ॥ ४१ ॥ संपूज्य कमलैः शंभुं ततः शयनमभ्यगाम् ॥ ततः
 प्रमीते पितरि मूढैर्इत्यहमुज्झितः ॥ ४२ ॥ संबन्धिभिः प्रतीतोऽथ फलाहारमवस्थितः ॥ प्रतीतः पूजयामीशमूर्त्तौर्बहुविधैस्तथा ॥ ४३ ॥ अथ
 वर्षशतस्यति वरदः शशिशेखरः ॥ प्रत्यक्षो याचितो देहि जरामरणसंक्षयम् ॥ ४४ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ॥ अजरामरता नास्ति नामरूपभृतो
 यतः ॥ ममापि देहपातः स्यादवधिं कुरु जीविते ॥ ४५ ॥ इति शंभोर्वचः श्रुत्वा मया वृत्तमिदं तदा ॥ करपति रोमपातोऽस्तु मरणं सर्वसंक्षये ॥
 ॥ ४६ ॥ ततस्तव गणो भूयामिति मेऽभीष्टिसतो वरः ॥ तथेत्युक्त्वा स भगवान्हरश्चादर्शनं गतः ॥ ४७ ॥ अहं तर्पसिनिष्ठश्च ततः प्रभृति चाभ
 वम् ॥ ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते शिवपूजनात् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मन्जौरितरैर्वापि कमलैर्नाज संशयः ॥ एवं कुरु महाराज त्वमप्याप्यसि वाञ्छि
 तम् ॥ ४९ ॥ हरभक्तस्य लोकस्य त्रिलोक्यां नास्ति दुर्लभम् ॥ बहिःप्रवृत्तिं सगृह्य ज्ञानकर्मोद्भिथादि च ॥ ५० ॥ लयः सदाशिवे नित्यमंतर्गो
 गोऽयमुच्यते ॥ दुष्करत्वाद्बहिर्योगं शिव एव स्वयं जगौ ॥ ५१ ॥ पंचभिश्चार्यं भूतैर्विशिष्टफलदं ध्रुवम् ॥ कुेशकर्मविपाकाद्यैरशर्यैश्चाप्य
 संयुतम् ॥ ५२ ॥ ईशानमाराध्य जपन्पणवं मुक्तिमाप्नुयात् ॥ सर्वपापक्षये जाते शिवे भवति भावना ॥ ५३ ॥ पापोपहतबुद्धीनां शिवे वार्तापि दुर्लभा ॥
 दुर्लभं भारते जन्म दुर्लभं शिवपूजनम् ॥ ५४ ॥ दुर्लभं जाह्नवीस्नानं शिवे भक्तिः सुदुर्लभा ॥ दुर्लभं ब्राह्मणे दानं दुर्लभं वह्निपूजनम् ॥ ५५ ॥
 अरुपपुण्यैश्च दुष्प्रापं पुरुषोत्तमपूजनम् ॥ ५६ ॥ लक्षणे धनुषां योगस्तदर्धेन हुताशनः ॥ पात्रं शतसहस्रेण रेवा रुद्रश्च षष्टिभिः ॥ ५७ ॥ इती
 दमुक्तमखिलं मया तव महीपते ॥ यथापुरभवदीर्घं समाराध्य महेश्वरम् ॥ ५८ ॥ न दुर्लभं न दुष्प्रापं न चासाध्यं महात्मनाम् ॥ शिवभ
 क्तिहृतां पुंसां त्रिलोक्यामिति निश्चितम् ॥ ५९ ॥ नंदीश्वरस्य तेनैव वपुषा शिवपूजनात् ॥ सिद्धिमालोक्य को राजज्ज्झंकरं न नमस्यति ॥
 ॥ ६० ॥ श्वेतस्य च महीपस्य श्रीकण्ठं च नमस्यतः ॥ कालोपि प्रलयं यातः कस्तमीशं न पूजयेत् ॥ १६ ॥ यदिच्छया विश्वमिदं जायते व्यव

१ वे पुनः--६० पा० । २ इति निश्चयो यस्य स इतिनिश्चयः इति समस्तं पदं ब्राह्मणस्य विशेषणमिदम् । ३ मूकः--६० पा० । ४ तपसिनिष्ठः--इत्यल्लक्ष्यमागतः--उरसिलोभोतिवत् । "हृलदन्तात्--" इत्यत्र
 संज्ञापान्' इत्यस्य योगविभागेन पार्थक्येन अस्तंज्ञापामिति पूर्वेणाल्लक् । ५ पदम्--६०, स्थानम्--६०, षट्म्--६० च पा० ।

तिष्ठते ॥ तथा संलीयते चांति कस्तं न शरणं ब्रजेत् ॥ ६२ ॥ एतद्ग्रहस्थमिदमेवं नृणां प्रधानं कर्तव्यमत्र शिवपूजनमेव भूप ॥
यस्यांतरायपदवीमुपयाति लोकैः सद्यो नरः शिवनतः शिवमेति संत्यम् ॥ ६३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां
संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे महीप्राहुर्भावे लोमशवृत्तान्ते शिवपूजनमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ७४ ॥
॥ नारद उवाच ॥ इति तस्य मुनींद्रस्य भूपतिः शुश्रुवान्वचः ॥ ग्राह नाहं गमिष्यामि त्वां विहाय नरं क्वचित् ॥ १ ॥
लिंगमाराधयिष्येऽद्य सर्वसिद्धिप्रदं नृणाम् ॥ त्वयैवानुगृहीतोऽद्य यांतु सर्वे यथागतम् ॥ २ ॥ तद्भूपतिवचः श्रुत्वा बको गृभ्रोऽथ कच्छपः ॥
उत्कथ्य तथैवोचुः प्रणता लोमशं मुनिम् ॥ ३ ॥ स च सर्वसुहृद्भिर्प्रस्तथेत्येवाह तांस्तदा ॥ प्रणोद्यान्प्रणतान्सर्वाननुजग्राह शिव्यवत् ॥ ४ ॥
शिवदीक्षाविवानेन लिंगपूजां समादिशत् ॥ तेषामनुग्रहपरो मुनिः प्रणतवत्सलः ॥ तीर्थोदयधिकं स्थाने सतां साधुसमागमः ॥ ५ ॥
पंचलिंभफलः सद्यो दुरंतकलुषापहः ॥ अधूर्वः कोऽपि सद्गोष्ठीसहस्रकिरणोदयः ॥ ६ ॥ य एकांततयात्यंतमंतर्गतमोपहः ॥ साधुगोष्ठीस
मुद्गतसुखासुतरसोर्मयः ॥ ७ ॥ सर्वे वराः सुधाकाराः शर्करामधुपङ्कसाः ॥ ततस्ते साधुसंसर्गं संप्राप्ताः शिवशासनात् ॥ ८ ॥ आरंभिरे
क्रियायोगं मार्कण्डेनुपूर्वकाः ॥ तेषां तपस्यतामेवं समाजभमे कदाचन ॥ तीर्थयात्रानुपंगेन लोमशालोकनोत्सुकः ॥ ९ ॥ सुख्या पुरुषयात्रा हि
तीर्थयात्रानुपंगतः ॥ सद्भिः समाश्रितो भूप भूमिभागस्तथोच्यते ॥ १० ॥ कृताहंणातिथ्यविधिं विश्रांतं मां च फाल्गुन ॥ प्रणम्य तेऽथ
पपच्छनाडीजंघपुरःसराः ॥ ११ ॥ त उचुः ॥ शापभ्रष्टा वयं ब्रह्मंश्चत्वारोऽपि स्वकर्मणा ॥ तन्मुक्तिसाधनार्थाय स्थानं किंचित्समा
दिश ॥ १२ ॥ इयं हि निष्फला भूमिः सफलं भारतं मुने ॥ १३ ॥ तत्रापि क्वचिदेकत्र सर्वतीर्थफलं वद ॥ इति पुष्टस्त्वहं तैश्च तानब्रव
मिदं तदा ॥ १४ ॥ संवतं परिपृच्छध्वं स वो वक्ष्यति तत्त्वतः ॥ सर्वतीर्थफलावाप्तिकारकं भूपदेशकम् ॥ १५ ॥ त उचुः ॥ कुत्रासौ
विद्यते योगी नाज्ञासिष्म वयं च तम् ॥ संवतदर्शनान्मुक्तिरिति चारुमदनुग्रहः ॥ १६ ॥ यदि जानासि तं ब्रूहि सुहृत्संगो न निष्फलः ॥ ततोऽह
मब्रवं तांश्च विचार्येदं पुनःपुनः ॥ १७ ॥ वाराणस्यामसावास्ते संवतो गृशलिंगभूत् ॥ मलद्विषो विवसनो भिक्षाशी कुतपादनु ॥ १८ ॥

१ लोकाः स्वर्गसत्यादयो लोकाः । २ नित्यम्—इ०पा० । ३ अन्यं नरमित्यर्थः । ४ सुव्रतवत्सलः—इ०पा० । ५ पंचलिंभफलः—पारिपफालः इत्यर्थः । तदुत्तमफलः—इ०पा० । ६ सुधासतीशुशर्करामधुपङ्कसाः—इ०
पा० । ७ समाजभमे—अहं नारदः समागताः इत्यर्थः । समागतोऽसि—इति वा । ८ सद्भिः समाश्रितं मुक्तिस्थानं किंचित्समादिश—इ०पा० ।

करपात्रकृताहारः सर्वथा निष्परिश्रहः ॥ भावयन्ब्रह्म परमं प्रणवाभिधमीश्वरम् ॥ १९ ॥ भुक्त्वा निर्याति सायाह्ने वनं न ज्ञायते जनैः ॥
 योगीश्वरोऽसौ तद्द्रुपाः सन्त्यन्ये लिंगधारिणः ॥ २० ॥ वक्ष्यामि लक्षणं तस्य यथा ज्ञास्यथ तं मुनिम् ॥ प्रतीत्या राजमार्गे तु निशि भूमौ
 शवं जनैः ॥ २१ ॥ अविज्ञातं स्थापनीयं स्थेयं तद्विदूरतः ॥ यस्तां भूमिसुपागम्य अकस्माद्भिनिवर्तते ॥ २२ ॥ स संवर्तो न चाक्रामत्येष
 शल्यमसंशयम् ॥ प्रह्वयोऽभिमतं चासाधुपाश्रित्य विनीतवत् ॥ २३ ॥ यदि पृच्छति केनाहमाख्यात इति मां ततः ॥ निवेद्य चैतद्भक्तव्यं त्वामा
 ख्यायाग्निमाविशत् ॥ २४ ॥ तच्छ्रुत्वा ते तथा चक्रुः सर्वेपि वचनं मम ॥ प्राप्य वाराणसीं दृष्ट्वा संवर्तं ते तथा व्यंशुः ॥ २५ ॥ शवं दृष्ट्वा च
 तैर्न्यस्तं संवर्तो वै न्यवर्तत ॥ क्षुत्परीतोऽपि तं ज्ञात्वा ययुस्तमनु शीघ्रगम् ॥ २६ ॥ तिष्ठ ब्रह्मन्क्षणमिति जल्पतो राजमार्गगम् ॥ याति निर्भर्त्स
 यत्येष निवर्तध्वमिति श्रुवत् ॥ २७ ॥ सैमया मासरे भोऽद्य नागतं व्यं न वो हितम् ॥ पलायनमसौ कृत्वा गत्वा दूरतरं सरः ॥ कृपितः प्राह तान्स
 वान्केनाख्यातोऽहमित्युत ॥ २८ ॥ निवेद्यत शीघ्रं मे यथा भरुम करोमि तम् ॥ शापाग्निनाथ वा शुष्मान्यदि सत्यं न वक्ष्यथ ॥ २९ ॥ अथ
 प्रकंपिताः प्राहृनारदेनेति तं मुनिम् ॥ स तानाह पुनर्यातः पिशुनः क्र नु संप्रति ॥ ३० ॥ लोकानां येन शापाग्नौ भरुमशेषं करोमि तम् ॥
 ब्रह्मबंधुमहं प्राहृर्भीतास्ते तं पुनर्मुनिम् ॥ ३१ ॥ ॥ त उच्युः ॥ ॥ त्वां निवेद्य स चारुमाकं प्रविष्टो हव्यवाहनम् ॥ तत्कालमेव विप्रेन्द्र न विद्म
 स्तत्र कारणम् ॥ ३२ ॥ ॥ संवर्त उवाच ॥ ॥ अहमप्येवमेवास्य कर्ता तेन स्वयं कृतम् ॥ तद्भूत कार्यं नैवात्र चिरं स्थास्यामि वः कृते ॥
 ॥ ३३ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ यदि नारद देवर्षे प्रविष्टोऽसि हुताशनम् ॥ जीवितस्तत्कथं भूय आश्चर्यमिति मे वद ॥ ३४ ॥
 ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ न हुताशः समुद्रो वा वायुर्वा वृक्षपर्वतः ॥ आयुधं वा न मे शक्ता देहपाताय भारत ॥ ३५ ॥ पुनरेतच्छ्रुतं चापि संवर्तो
 मन्यते यथा ॥ अहं सन्मानितश्चेति वह्निं प्राप्याप्यगामहम् ॥ ३६ ॥ यथा पुष्पगृहे कश्चित्प्रविशत्यंग फाल्गुन ॥ तथाहमग्निं संविश्य यातवानु
 तरं शृणु ॥ ३७ ॥ संवर्तस्तान्पुनः प्राह मार्कंडेयमुवाचनिति ॥ विशाल्यः क्रियतां पंथाः क्षुधितोऽहं पुनः पुरीम् ॥ भिक्षार्थं पर्यटिष्यामि प्रश्रं प्रब्रूत
 चैव मे ॥ ३८ ॥ ॥ त उच्युः ॥ ॥ शापश्रद्धा वयं मोक्षं प्राप्स्यामस्त्वदनुग्रहात् ॥ प्रतीकारं तदाख्याहि प्रणतानां महासुने ॥ ३९ ॥ यत्र तीर्थे
 सर्वतीर्थफलं प्राप्नोति मानवः ॥ ततीर्थं ब्रूहि संवर्तं तिष्ठामो यत्र वै वयम् ॥ ४० ॥ ॥ संवर्त उवाच ॥ ॥ नमस्कृत्य कुमाराय दुर्गाभ्यश्च नरो

तमाः ॥ तीर्थं च संप्रवक्ष्यामि महीसागरसंगमम् ॥ ४१ ॥ अमुना राजसिंहेन इंद्रद्युम्नेन धीमता ॥ यजनाद्व्यंशुलोत्सेवा कृतेयं वसुधावदा ॥
 ॥ ४२ ॥ तदा संताप्यमानया भुवः काष्ठस्य वै यथा ॥ सुखाव यो जलौघश्च सर्वदेवनमस्कृतः ॥ ४३ ॥ महीनाम नदी सा च पृथिव्यां यानि
 कानिचित् ॥ तीर्थानि तेषां सलिलसंभवं तज्जलं विदुः ॥ ४४ ॥ महीनाम समुत्पन्ना देशे मालवकाभिधे ॥ दक्षिणं सागरं प्राप्ता पुण्योभयतटा
 शिवा ॥ ४५ ॥ सर्वतीर्थमयी पूर्वं महीनाम महानदी ॥ किं पुनर्यः समायोगस्तस्याश्च सरितां पतेः ॥ ४६ ॥ वाराणसी कुरुक्षेत्रं गंगा रेवा सर
 स्वती ॥ ४७ ॥ तापी पयोष्णी निर्विध्या चन्द्रभागा इरावती ॥ कावेरी शरयुश्चैव गंडकी नैमिपं तथा ॥ ४८ ॥ गया गोदावरी चैव अरुणा
 वरुणा तथा ॥ एताः पुण्याः शतशोऽन्या याः काश्चित्सरितो भुवि ॥ ४९ ॥ सहस्राविंशतिश्चैव पदशतानि तथैव च ॥ तासां सारसमुद्भूतं महीतोयं
 प्रकीर्तितम् ॥ ५० ॥ पृथिव्यां सर्वतीर्थेषु ज्ञात्वा यत्फलमाप्यते ॥ तन्महीसागरे प्रोक्तं कुमारस्य वचो यथा ॥ ५१ ॥ एकत्र सर्वतीर्थानां यदि संयोग
 मिच्छथ ॥ तद्गच्छथ महापुण्यं महीसागरसंगमम् ॥ ५२ ॥ अहं चापि च तत्रैव बहुन्वर्षगणान्पुरा ॥ अवसं चागतश्चात्र नारदस्य भयात्तथा ॥
 ॥ ५३ ॥ स हि तत्र समीपस्थः पिण्डुनश्च विशेषतः ॥ मरुतः कुरुते यत्नं तस्मै ब्रूयाद्विदं भयम् ॥ ५४ ॥ अत्र दिव्याससां मध्ये बहूनां तत्समस्त्व
 हम् ॥ निवसाम्यतिप्रच्छन्नो मरुतादतिभीतवत् ॥ ५५ ॥ पुनरत्रापि मां नूनं कथयिष्यति नारदः ॥ तथाविधा हि चेष्टारस्य पिण्डुनस्य प्रदृश्यते ॥
 ॥ ५६ ॥ भवद्भिश्च न चाप्यत्र वक्तव्यं कस्यचित्कचित् ॥ मरुतः कुरुते यत्नं भूपालो यज्ञसिद्धये ॥ ५७ ॥ देवाचार्येण संत्यक्तो भ्रात्रा मे कारणां
 तरे ॥ गुरुपुत्रं च मां ज्ञात्वा यज्ञात्किञ्चन्यस्य कारणात् ॥ ५८ ॥ अविद्यांतर्गतैर्यज्ञकर्मभिर्न प्रयोजनम् ॥ मम हिंसात्मकैररित
 निगमोक्तैरचेतनैः ॥ ५९ ॥ समित्पुण्डुभ्रात्र्यैः साधनैर्यथचेतनैः ॥ क्रियते तत्तथा भावि कार्यं कारणवन्तुणाम् ॥ ६० ॥ तद्वयं
 तत्र गच्छध्वं शीघ्रमेव नृपानुगाः ॥ अस्ति विप्रः स्वयं ब्रह्मा याज्ञवल्क्यश्च तत्र वै ॥ ६१ ॥ स हि पूर्वं मिथेः पुर्यां वस
 न्नाश्रममुत्तमम् ॥ आगच्छमानं नकुलं दृष्ट्वा गार्गीं वचोऽब्रवीत् ॥ ६२ ॥ गार्गीं रक्ष पयो भद्रे नकुलोऽयमुपेति च ॥ पयः पातुं
 कृतिमतिं नकुलं तं निराकुरु ॥ ६३ ॥ इत्युक्तो नकुलः क्रुद्धः स हि क्रुद्धः पुराऽभवत् ॥ जमदग्नेः पूर्वजैश्च शप्तः प्रोवाच तं मुनिम् ॥
 ॥ ६४ ॥ अहो वा धिग्धिगित्येव भूयो धिगिति चैव हि ॥ निलज्जता मनुष्याणां दृश्यते पापकारिणाम् ॥ ६५ ॥ कथं ते नाम पापानि प्रकुर्वति

नराधमाः ॥ मरणांतरिता येषां नरके तीव्रवेदना ॥ ६६ ॥ निमेषोऽपि न शक्येत जीविते यस्य निश्चितम् ॥ तन्मात्रपरमायुष्यः पापं कुर्यात्कथं
स च ॥ ६७ ॥ त्वं मुने मन्यसे चेदं कुलीनोऽस्मीति बुद्धिमान् ॥ ततः क्षिपसि मां मूढ नकुलोऽयमिति स्मयन् ॥ ६८ ॥ किमधीतं याज्ञ
वल्क्य का योगेश्वरता तव ॥ निरपराधं क्षिपसि धिगधीतं हि तत्तव ॥ ६९ ॥ कस्मिन्वेदं स्मृतौ कस्यां प्रोक्तमेतद्भवीहि मे ॥ परुषैरिति वाय्वैर्मा
नकुलेति ब्रवीषि यत् ॥ ७० ॥ किमिदं नैव जानासि यावत्पुः परुषा गिरः ॥ परः संश्राव्यते तावच्छकवः श्रोत्रतः पुरा ॥ ७१ ॥ कंठे यमा
नुगाः पादं कृत्वा तस्य सुदुर्मतेः ॥ अतीव रुदतो लोहशंक्रन्क्षेप्स्यंति कर्णयोः ॥ ७२ ॥ वावदूकाश्च ध्वजिनो मुष्णीति कृपणाञ्जनान् ॥ स्वयं
हस्तसहस्रेण धर्मस्यैवं भवद्विधाः ॥ ७३ ॥ वज्रस्य दिग्भ्रशस्त्रस्य कालकूटस्य चाप्युत ॥ समेन वचसा तुल्यं मृत्योरिति ममाभवत् ॥ ७४ ॥
कर्णनासिकनाराचाग्निर्हरति शरीरतः ॥ वाक्छल्पस्तु न निर्हर्तुं शक्यो हृदिशयो हि सः ॥ ७५ ॥ यंत्रपीडैः समाक्रम्य वरमेष हतो नरः ॥ न
तु तं परुषैर्वाक्यैर्जिवांसेत कथंचन ॥ ७६ ॥ त्वया त्वहं याज्ञवल्क्य नित्यं पंडितमानिना ॥ नकुलोसीति तीव्रेण वचसा ताडितः कृतः ॥ ७७ ॥
॥ ॥ संवर्तं उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य भृशं विस्मितमानसः ॥ याज्ञवल्क्योऽब्रवीदेतत्प्रबद्धकरसंगुटः ॥ ७८ ॥ नमोऽधमार्य महते न
विद्वो यस्य वै भवम् ॥ परमाणुमपि व्यक्तं कोत्र विद्यामदः संताम् ॥ ७९ ॥ विरंचिविष्णुप्रसुराः सोमैर्द्रप्रमुखास्तथा ॥ सर्वज्ञास्तेऽपि मुह्यति
गणनास्मादृशां च का ॥ ८० ॥ धर्मज्ञोऽस्मीति यो मोहादात्मानं प्रतिपद्यते ॥ स वायुं मुष्टिना बहुमीहते कृपणो नरः ॥ ८१ ॥ केचिद्ज्ञानतो
नष्टाः केचिज्ज्ञानंमदादपि ॥ ज्ञानं प्राप्यापि नष्टाश्च केचिदालस्यतोऽधमाः ॥ ८२ ॥ वेदस्मृतीतिहासेषु पुराणेषु प्रकल्पितम् ॥ चतुःपादं तथा
धर्मं नाचरत्यधमः पशुः ॥ ८३ ॥ स पुरा शोचते व्यक्तं प्राप्य तच्चातं कं गृहम् ॥ तथाहि गृहकारेण श्रुतौ प्रोक्तमिदं वचः ॥ ८४ ॥ नकुलं
सकुलं ब्रूयान्न कंचिन्मर्माणि स्पृशेत् ॥ प्रपठन्नपि चैवाहमिदं सर्वं तथा शुकः ॥ ८५ ॥ आलस्येनाप्यनाचाराद्भुत्कार्यकर्मणं तत् ॥ ८६ ॥ केवलं पाठ
मात्रेण यश्च संतुष्यते नरः ॥ तथा पंडितमानी च कोन्यस्तस्मात्पशुर्मतः ॥ ८७ ॥ न च्छंदांसि वृजिनात्तारयंति मायाविनं माययाऽऽवर्तमा
नम् ॥ नीडं शकुंता इव जातपक्षाश्छंदारयेनं प्रजहत्यंतकाले ॥ ८८ ॥ स्वर्गार्थं बद्धकक्षो यः पाठमात्रेण ब्राह्मणः ॥ स बालो मातुरं क
स्थो ब्रहीतुं सोममिच्छति ॥ ८९ ॥ तद्भवान्सर्वथा महात्मनयं सोढुमर्हसि ॥ सर्वः कोऽपि वदत्येवं तन्मयैवमुदाहृतम् ॥ ९० ॥ ॥ नकुल

उवाच ॥ ११ ॥ वृथेदं भाषितं तुभ्यं सर्वलोकेन यत्समम् ॥ आत्मानं मन्यसे नैतद्भक्तुं योग्यं महात्मनाम् ॥ ११ ॥ वाजिवारणलोहानां काष्ठपा
 षाणवाससाम् ॥ नरीशुरुपतोषानामंतरं महदंतरम् ॥ १२ ॥ अन्ये चेत्पाहृता लोका बहुपापानि कुर्वते ॥ प्रधानरुरूपेणापि कार्यं तत्पृथुतो
 नु किम् ॥ १३ ॥ सर्वार्थं निर्मितं शास्त्रं मनोबुद्धी तथैव च ॥ दत्ते विधात्रा सर्वेषां तथापि यदि पापिनः ॥ १४ ॥ ततो विधातुः
 को दोषस्त एव खलु दुर्भगाः ॥ ब्राह्मणेन विशेषेण किं भाव्यं लोकवदतः ॥ १५ ॥ यद्वादाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवतरो जनः ॥ स यत्प्रमाणं कुरुते
 लोकस्तदनुवर्तते ॥ १६ ॥ तस्मात्सदा महद्भिश्च आत्मार्थं च परार्थतः ॥ सतां धर्मो न संत्याज्यो न्याय्यं तच्छिक्षणं तव ॥ १७ ॥ यस्मात्तया
 पीडितोऽहं घोरेण वचसा मुने ॥ तस्माच्छीघ्रं त्वां शपस्यामि शापयोग्यो हि मे मतः ॥ १८ ॥ नकुलोऽसीति मामाह भवांस्तस्मात्कुलाधमः ॥
 शीघ्रमुत्पत्स्यसे मोहात्त्वमेव नकुलो मुने ॥ १९ ॥ ॥ संवर्त उवाच ॥ इति वाचं समाकर्ण्य भाव्यर्थकृतनिश्चयः ॥ यद्वावलम्ब्यो मरौ देशे
 विप्रस्थाजायतात्मजः ॥ १०० ॥ दुराचारस्य पापस्य निवृणस्यातिवादिनः ॥ दुष्कुलीनस्य जातोऽसौ तदा जातिस्मरः सुतः ॥ १०१ ॥ सोऽथ
 ज्ञानात्समालोक्य भर्तृयज्ञ इति द्विजः ॥ गुप्तक्षेत्रं समापन्नो महीसागरसंगमम् ॥ १०२ ॥ तत्र पाशुपतो भूत्वा शिवाराधनतत्परः ॥ स्वायंभुवं
 महाकालं पूजयन्वर्ततेऽधुना ॥ १०३ ॥ यो हि नित्यं महाकालं श्रद्धया पूजयेत्पुमान् ॥ स दौष्कुलीनदोषेभ्यो मुच्यतेऽहिरिव त्वचः ॥ १०४ ॥
 यथायथा श्रद्धयासौ तद्विष्णं परिपश्यति ॥ तथातथा विमुच्येत दोषैर्जन्मशतोद्भवैः ॥ १०५ ॥ भर्तृयज्ञस्तु तत्रैव लिङ्गराधनात्क्रमात् ॥ बीज
 दोषाद्भिर्मुक्तस्तद्विष्णमहिमा त्वसौ ॥ १०६ ॥ बभ्रुं च नकुलं प्राह विमुक्तो दुष्टजनमतः ॥ यस्मात्तस्मादिदं तीर्थं ख्यातं वै बभ्रु पावनम् ॥ १०७ ॥
 तस्माद्भ्रजन् तत्रैव महीसागरसंगमम् ॥ पंच तीर्थानि सेवन्तो मुक्तिमाप्स्यथ निश्चितम् ॥ १०८ ॥ इत्येवमुक्त्वा संवर्तो यथावभिमतं द्विजः ॥
 भर्तृयज्ञं मुनिं प्राप्य ते च तत्र स्थिताभवन् ॥ १०९ ॥ ततस्तानाह स ज्ञात्वा गणाञ्जानेन शांभवात् ॥ महद्दो विमलं पुण्यं गुप्तक्षेत्रे यदत्र वै ॥
 ॥ ११० ॥ भवन्तोऽभ्यागता यत्र महीसागरसंगमः ॥ ज्ञानं दानं जपो होमः पिंडदानं विशेषतः ॥ १११ ॥ अक्षयं जायते सर्वं महीसागर
 संगमे ॥ कृतं तथाऽक्षयं सर्वं ज्ञानदानक्रियादिकम् ॥ ११२ ॥ यद्वात्र स्थानकं चक्रे देवार्पितं पुरा ॥ तदा प्रहैर्षरा दत्ताः शनिना च वर
 स्त्वसौ ॥ ११३ ॥ शनैश्चरेण संयुक्ता त्वमावास्या यदा भवेत् ॥ श्राद्धं तत्र प्रकुर्वीत ज्ञानदानपुरःसरम् ॥ ११४ ॥ यदि श्रावणमासस्य शनैश्चर

दिने शुभा ॥ कुहूर्भवति तस्यां तु संक्रांतिं कुरुते रविः ॥ ११६ ॥ तस्यामेव तिथौ योगो व्यतीपातो भवेद्यदि ॥ पुष्करं नाम तत्पर्वं सूर्यपर्वशता
 धिकम् ॥ ११६ ॥ सर्वयोगसमावापः कथंचिदपि लभ्यते ॥ तरिमन्दिने शनिं लोहं कांचनं भास्करं तथा ॥ ११७ ॥ महीसागरसंसर्गे पूज
 यीत यथाविधि ॥ शनिमंत्रैः शनिं ध्यात्वा सूर्यमंत्रैर्दिवाकरम् ॥ ११८ ॥ अर्घ्यं दद्याद्वाकरस्य सर्वपापप्रशान्तये ॥ प्रयागादधिकं स्नानं दानं क्षेत्रा
 त्कुरोरपि ॥ ११९ ॥ पिंडदानं गयाक्षेत्रादधिकं पांडुनंदन ॥ इदं संप्राप्यते पर्व महद्भिः पुण्यराशिभिः ॥ १२० ॥ पितृणामक्षया तृजिर्जयते
 दिवि निश्चितम् ॥ यथा गयाशिरः पुण्यं पितृणां तृजिदं परम् ॥ १२१ ॥ तथा समधिकः पुण्यो महीसागरसंगमः ॥ १२२ ॥ अग्निश्च रेतो
 मृदया च देहे रेतोधा विष्णुमृतस्य नाभिः ॥ एवं भुवञ्छुद्रया सत्यवाक्यं ततोऽवगाहेत महीसमुद्रम् ॥ १२३ ॥ सुखं च यः सर्वनदीषु पुण्यः पाथो
 धिरंवा प्रवरा मही च ॥ समस्ततीर्थाकृतिरेतयोश्च दद्यामि चार्घ्यं प्रणमामि नौमि ॥ १२४ ॥ ताम्ना रस्याः पयोवाहाः पितृप्रीतिप्रदाः
 शुभाः ॥ सस्यमाला महासिन्धुर्दातुर्दानी पृथुस्तुता ॥ इन्द्रभृगस्य कन्या च क्षितिजन्मा इरावती ॥ १२५ ॥ महीपर्णा महीशृंगा गंगा
 पश्चिमवाहिनी ॥ नदी राजनदी चेति नामाष्टादशमालिकाम् ॥ १२६ ॥ स्नानकाले च सर्वत्र श्राद्धकाले पठेन्नरः ॥ पृथुनोक्तानि
 नामानि यज्ञमूर्तिपदं ब्रजेत् ॥ १२७ ॥ महीदेहे महानंदसंदेहे विश्वमोहिनि ॥ जातासि सरितां राह्नि पापं हर महीद्वंद्वे ॥ इत्यर्घ्यमंत्रः
 ॥ १२८ ॥ कंकणं रजतस्यापि योऽत्र निक्षिपते नरः ॥ स जायते महीपृष्ठे धनधान्ययुते कुले ॥ १२९ ॥ महीं च सागरं चैव रौप्यकंकण
 पूजया ॥ पूजयामि भवेन्मा मे इव्यनाथो दरिद्रता ॥ १३० ॥ कंकणक्षेपणम् ॥ यत्फलं सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञैश्च यत्फलम् ॥ तत्फलं स्नानदानेन
 महीसागरसंगमे ॥ १३१ ॥ विवादे च समुत्पन्ने अपराधी च यो मतः ॥ जलहस्तः सदा वाच्यो महीसागरसंगमे ॥ १३२ ॥ संस्त्राय्याघोरमंत्रेण
 स्याप्य नाभिप्रमाणके ॥ जले करं समुद्धृत्य दक्षिणं वाचयेद्भुतम् ॥ १३३ ॥ यदि धर्मोऽत्र सत्योऽस्ति सत्यश्चेत्संगमस्त्वसौ ॥ सत्याश्चेत्क्रतुद्
 धारः सत्यं स्यान्मे शुभाशुभम् ॥ १३४ ॥ एवमुक्त्वा करं क्षिप्य दक्षिणं सकलं ततः ॥ निःसृतः पापकारी चेज्ज्वरेणापीज्यते क्षणात् ॥ १३५ ॥
 समाहादृश्यते चापि तावन्नदीष्वानमतः ॥ अत्र स्नात्वा च जम्बा च तपस्तत्वा तथैव च ॥ १३६ ॥ रुद्रलोकं सुबहवो गताः पुण्येन कर्मणा ॥
 सोमवारे विशेषेण स्नात्वा यत्र सुभक्तिः ॥ १३७ ॥ पंच तीर्थानि कुरुते मुच्यते पंचपातकैः ॥ इत्याद्युक्तं बहुविधं तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ १३८ ॥

भर्तृयज्ञः शिवस्यो^१ च^२ तेषामाराधने क्रमम् ॥ शिवागमोक्तमादिभ्य पूजायोगं यथाविधि ॥ १३१ ॥ शिवभक्तिसमुद्भेकपूरितः प्राह तान्मुनिः ॥ न
 शिवात्परमो देवः सत्यमेतच्छिवव्रताः ॥ १३० ॥ शिवं विहाय यो ह्यन्यदसत्किञ्चिदुपासते ॥ करग्रथं सोऽमुतं त्यक्त्वा मृगतुष्णां प्रधावति ॥ १३१ ॥
 शिवशक्तिसम्यं ह्येतत्प्रत्यक्षं दृश्यते जगत् ॥ लिंगांकं च भगांकं च नान्यदेवाकितं क्वचित् ॥ १३२ ॥ यश्च तं पितरं रुद्रं त्यक्त्वा मातरमं
 विकाम् ॥ वततेऽसौ स्वपितरं त्यक्तोदपितृपिंडकः ॥ यस्य रुद्रस्य माहात्म्यं शतरुद्रीयमुत्तमम् ॥ १३३ ॥ शृणुष्वं यदि पापानामिच्छेत्क्षालनं
 परम् ॥ ब्रह्मा हाटकलिंगं च समाराध्य कर्पादनः ॥ १३४ ॥ जगत्प्रधानमिति च नाम जह्या विराजते ॥ कृष्णमूले कृष्णलिंगं नाम चाजितयेव
 च ॥ १३५ ॥ सनकाद्यैश्च तल्लिंगं पूज्याजगुर्जगद्भ्रतिम् ॥ दर्भाङ्कुरमयं सप्त मुनयो विश्वयोनिकम् ॥ १३६ ॥ नारदस्त्वन्तरिक्षे च जगद्भ्रजमिदं
 गणत् ॥ वज्रमिद्रो लिंगमेवं विश्वात्मानं च नाम च ॥ १३७ ॥ सूर्यस्ताम्रं तथा लिंगं नाम विश्वसृजं जपन् ॥ चंद्रश्च सौत्तिकं लिंगं जपन्नाम जग
 त्पतिम् ॥ १३८ ॥ इंद्रनीलमयं वह्निनाम विश्वेश्वरं जपन् ॥ पुष्पराणं सुरालिंगं विश्वयोनिं जपन्हरम् ॥ १३९ ॥ पद्भारणमयं शुक्रो विश्वकर्मति नाम
 च ॥ हेमलिंगं च धनदो जपन्नाम्ना तथेश्वरम् ॥ १४० ॥ रौप्यजं विश्वदेवाश्च नामापि जगतापतिम् ॥ वायवो रीतिजं लिंगं शंभूमित्येव नाम च ॥
 ॥ १४१ ॥ काशजं वसवो लिंगं स्वयंभूमिति नाम च ॥ त्रिलोहं मातरो लिंगं नाम भूतेशमेव च ॥ १४२ ॥ लौहं च रक्षसां नाम भूतभव्यभवेद्भवम् ॥
 शुद्धकाः सीसजं लिंगं नाम योगं जपति च ॥ १४३ ॥ जेगीपठ्यो ब्रह्मरथं नाम योगेश्वरं जपन् ॥ निमिर्नयनयोऽलिंगे जपत्शर्वति नाम च ॥
 ॥ १४४ ॥ धन्वन्तरिगोमयं च सर्वलोकेश्वरेश्वरम् ॥ गंधर्वा दारुजं लिंगं सर्वश्रेष्ठेति नाम च ॥ १४५ ॥ वैडूर्यं राववो लिंगं जगज्येष्ठेति नाम च ॥ बाणो
 मारकतं लिंगं वसिष्ठमिति नाम च ॥ १४६ ॥ वरुणः स्फाटिकं लिंगं नाम्ना च परमेश्वरम् ॥ नागा विद्रुमलिंगं च नाम लोकत्रयंकरम् ॥ १४७ ॥ भारती तारं
 लिंगं च नाम लोकत्रयाश्रितम् ॥ शनिश्च संगमावर्ते जगन्नाथेति नाम च ॥ १४८ ॥ शनिदेशे मध्यरात्रौ महीसागरसंगमे ॥ जातीजं रावणो लिंगं
 जपन्नाम सुदुर्जयम् ॥ १४९ ॥ सिद्धाश्च मीनसं नाम काममृत्युजरातिगम् ॥ उच्छ्रजं च बलिः लिंगं ज्ञानात्मैत्यस्य नाम च ॥ १५० ॥ मरीचिपाः
 पुष्पजं च ज्ञानगम्यति नाम च ॥ शुकलाः शुकतं लिंगं ज्ञानज्ञेयेति नाम च ॥ १५१ ॥ फेनपाः फेनजं लिंगं नाम चापि सुदुर्विदम् ॥ कपिलो

बालुकलिंगं वरदं च जपन्हरम् ॥ १६२ ॥ सारस्वतो वाचिलिंगं नाम वागीश्वरेति च ॥ गणा मूर्तिमयं लिंगं नाम रुद्रेति चाब्रुवत् ॥ १६३ ॥
 जांबूनदमयं देवाः शितिकण्ठेति नाम च ॥ शंखलिंगं बुधो नाम कनिष्ठमिति संजपन् ॥ १६४ ॥ अश्विनौ मुन्मयं लिंगं नाम्ना चैव सुवेधसम् ॥
 विनायकः षिष्टलिंगं नाम्ना चापि कपर्दिनम् ॥ १६५ ॥ नावनीतं कुजो लिंगं नाम चापि करालकम् ॥ तार्क्ष्यं ओदनलिंगं च हयैश्चेति हि नाम च ॥
 ॥ १६६ ॥ गौडं कामस्तथा लिंगं रतिदं चेति नाम च ॥ शची लवणलिंगं तु बभ्रुकेशेति नाम च ॥ १६७ ॥ विश्वकर्मा च प्रासादलिंगं याम्येति
 नाम च ॥ विभीषणश्च पांसुत्थं सुहृत्तमेति नाम च ॥ कंशाकुरोत्थं सगरो नाम संगतमेव च ॥ १६८ ॥ राहुश्च रामठं लिंगं नाम गम्येति कीर्त
 यत् ॥ लेप्यलिंगं तथा लक्ष्मीर्हरिनेत्रेति नाम च ॥ १६९ ॥ योगिनः सर्वभूतस्थं स्थण्डिरित्येव नाम च ॥ नानाविधं मनुष्याश्च पुरुषं नाम
 च ॥ १७० ॥ तेजोमयं च ऋक्षाणि भगं नाम च भास्वरम् ॥ किंनरा धातुलिंगं च सुदीप्तमिति नाम च ॥ १७१ ॥ देवदेवेति नामास्ति लिंगं
 च ब्रह्मराक्षसाः ॥ दंतजं वारणा लिंगं नाम रंहसमेव च ॥ १७२ ॥ सप्तलोकमयं साध्या बहुरूपेति नाम च ॥ दुर्वाकुरमयं लिंगमृतवः सर्वनाम
 च ॥ १७३ ॥ कौकुमप्यसरसो लिंगं नाम शंभोः प्रियेति च ॥ सिंदूरजं चोर्वशी च नाम च प्रियवासनम् ॥ १७४ ॥ ब्रह्मचारि गुरुलिंगं नाम
 चोष्णीपिपं विदुः ॥ अलक्तकं च योगिन्यो नाम चास्य सुबभ्रुकम् ॥ १७५ ॥ श्रीखंडं सिद्धयोगिन्यः सहस्राक्षेति नाम च ॥ डाकिन्यो मांस
 लिंगं च नाम चास्य च मीढुषम् ॥ १७६ ॥ अप्यन्नजं च मनवो गिरिशेति च नाम च ॥ अगस्त्यो व्रीहिजं चापि सुरांतमिति नाम च ॥ १७७ ॥
 भवजं देवलो लिंगं पतिभित्तयेव नाम च ॥ बरमीकजं च वारमीकिश्चिरवासीति नाम च ॥ १७८ ॥ प्रतर्दनो बाणलिंगं हिरण्यभुजनाम च ॥
 शिकं च तथा दैत्या नाम उभेति कीर्तितम् ॥ १७९ ॥ निष्पावजं दानवाश्च लिंगनाम च द्विकपत्रिम् ॥ मेघा नीरमयं लिंगं पर्जन्यपतिनाम च
 ॥ राजमाषमयं यक्षा नाम भूतपतिं स्मृतम् ॥ तिलन्नजं च पितरो नाम वृषपतिस्तथा ॥ १८१ ॥ गौतमो गोरजमयं नाम गोपतिरेव
 नाम च ॥ प्रलयमयं नाम वृक्षवृत्तेति च ॥ १८२ ॥ स्कंदः पाषाणलिंगं च नाम सेनान्य एव च ॥ नागश्चाश्वतरो धान्यं मध्यमेत्यस्य
 नाम च ॥ पुनोडाशमयं यज्वा सुवहस्तेति नाम च ॥ यमः कालायसमयं नाम प्राह च धन्विनम् ॥ १८४ ॥ यवांकुर् जाम्बून्यो
 नाम च ॥ धूलवाश्चाश्रमयं बहुरूपेति नाम च ॥ १८५ ॥ मांघाता शर्करालिंगं नाम बाहुयुगेति च ॥ गावः पयोमयं लिंगं नाम

नेत्रसहस्रकम् ॥ १८६ ॥ साध्या भर्तृमयं लिंगं नाम विश्वपतिः स्मृतम् ॥ नारायणो नरो मौजं सहस्रशिरनाम च ॥ १८७ ॥ तार्क्ष्यं
 पृथुस्तथा लिंगं सहस्रचरणाभिधम् ॥ पक्षिणो व्योमलिंगं च नाम सर्वात्मकेति च ॥ १८८ ॥ पृथिवी मेरुलिंगं च द्वितनुश्चास्य
 नाम च ॥ अस्मलिंगं पशुपतिनाम चास्य महेश्वरः ॥ १८९ ॥ ऋषयो ज्ञानलिंगं च चिरंस्थानेति नाम च ॥ ब्राह्मणाः ब्रह्मलिंगं
 च नाम ज्येष्ठेति तं विदुः ॥ १९० ॥ गौरोचनमयं शेषो नाम पशुपतिः स्मृतम् ॥ वासुकिर्विषलिंगं च नाम वैशंकरेति च ॥ १९१ ॥ तक्षकः
 कालकूटाख्यं बहुरूपेति नाम च ॥ हालाहलं च कर्कोट एकक्ष इति नाम च ॥ १९२ ॥ शृंगी विषमयं पद्मो नाम धूर्जटिरेव च ॥ पुत्रः पितृमयं
 लिंगं विश्वरूपेति नाम च ॥ १९३ ॥ पारदं च शिवा देवी नाम ज्यम्बक एव च ॥ मत्स्याद्याः शास्त्रलिंगं च नाम चापि वृषाकपिः ॥ १९४ ॥
 एवं किं बहुनोक्तेन यथास्तत्त्वं विश्वतिमत् ॥ जगत्यामस्ति तज्जातं शिवराधनयोगतः ॥ १९५ ॥ अस्मनो यदि वृक्षत्वं ज्ञायते नीरसेवनात् ॥
 शिवभक्तिविहीनस्य ततोऽस्य फलमुच्यते ॥ १९६ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां यदि प्राप्ते भवेन्मतिः ॥ ततो हरः समाराध्यास्त्रिजगत्याः प्रदी भतः
 ॥ १९७ ॥ य इदं शतरुद्रीयं प्रातःप्रातः पठिष्यति ॥ तस्य प्रीतः शिवो देवः प्रदस्यत्यखिलान्वरान् ॥ १९८ ॥ नातः परं पुण्यतमं किंचिदस्ति
 महाफलम् ॥ सर्ववेदरहस्यं च सूर्येणोक्तमिदं मम ॥ १९९ ॥ वाचा च यत्कृतं पापं मनसा वाप्युपाजितम् ॥ पापं तत्राशमायाति कीर्तिते शतरुद्विये
 ॥ २०० ॥ रोगार्तो मुच्यते रोगाद्भ्रष्टो मुच्येत बन्धनात् ॥ भयान्मुच्येत भीतश्च जपेद्यः शतरुद्वियम् ॥ २०१ ॥ नाप्नानां शतेन यः कुम्भैः पुष्पैस्ता
 वद्गरीश्वरम् ॥ प्रणामानां शतेनापि मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २०२ ॥ लिंगानां शतमेतच्च शतमाराधकस्तथा ॥ नामानि च शतं सर्वदोषसंनशकं
 स्मृतम् ॥ २०३ ॥ विशेषाद्देषु लिंगेषु यः पठिष्यति पंचसु ॥ पंचभिर्विषयोद्भूतैः स दीर्घैः परिमुच्यते ॥ २०४ ॥ ॥ निश
 म्यैवं प्रार्थ्य तेषु गुप्तक्षेत्रे मुदान्विताः ॥ पंचलिंगान्यर्चयंतः शिवध्यानपराभवन् ॥ २०५ ॥ ततो बहुतिथे काले प्रत्यक्षीभूय शंकरः ॥ प्राह
 तान्मुदितो देवस्तेषां भक्तिविशेषतः ॥ २०६ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ बकोलूकगुण्डर्मा इन्द्रद्युम्न च पार्थिव ॥ साहस्र्यां मुक्तिमाप्नो मञ्जोके
 निवसिष्यथ ॥ २०७ ॥ लोमशश्चापि मार्कण्डेो जीवन्मुक्तौ भविष्यतः ॥ इत्युक्ते देवदेवेन लिंगं स्थापितवान्पुनः ॥ २०८ ॥ इन्द्रद्युम्नेश्वरं नाम

त्वा तु वज्रांगः प्रणतो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६१ ॥ न मे कृत्यमनेनास्ति मातुराज्ञा कृता मया ॥ त्वं सुरासुरनाथो वै मम च प्रपितामहः ॥ ६२ ॥
 कारिव्य त्वद्रथो देव एष मुक्तः शतक्रतुः ॥ न च काक्षे शक्रमुक्तामिमां त्रैलोक्यराजताम् ॥ ६३ ॥ परमुक्ता यथा नारी परमुक्तामिव
 स्रजम् ॥ यच्च त्रिशुवनेष्वस्ति सारं तन्मम कथ्यताम् ॥ ६४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तपसो न परं किञ्चित्तपो हि महतां धनम् ॥
 तपसा प्राप्यते सर्वं तपोयोग्योऽसि पुत्रक ॥ ६५ ॥ ॥ वज्रांग उवाच ॥ ॥ तपसे मे रतिर्देव न विभ्रं तत्र मे भवेत् ॥ त्वत्पसादेन भगवन्नि
 त्युक्ता विराम सः ॥ ६६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ क्रूरभावं परित्यज्य यदीच्छसि तपः सुत ॥ अनया चित्तबुद्ध्या तत्त्वयाप्तं जन्मनः फलम् ॥
 ॥ ६७ ॥ इत्युक्ता पद्मजः कन्यां ससर्जायतलोचनाम् ॥ तामस्मै प्रददौ देवः पत्न्यर्थं पद्मसंभवः ॥ ६८ ॥ वरंगीति च नामास्याः कृतवांश्च
 पितामहः ॥ जगाम च ततो ब्रह्मा कश्यपेन समं दिवम् ॥ ६९ ॥ वज्रांगोऽपि तथा सार्धं जगाम तपसे वनम् ॥ ऊर्ध्वबाहुः स दैत्येन्द्रोऽतिष्ठद्बद्धस
 हसकम् ॥ ७० ॥ कालं कमलपत्राक्षः शुद्धबुद्धिर्महातपाः ॥ तावानयोमुखः कालं तावत्पंचाभिसाधकः ॥ ७१ ॥ निराहरो वीरतपास्तपोरशि
 रजापत ॥ ततः सोऽतर्जले चक्रे कालं वर्षसहस्रकम् ॥ ७२ ॥ जलांतरप्रविष्टस्य तस्य पत्नी महाव्रता ॥ तस्यैव तीरे सरसस्तनपरा मौनमा
 श्रिता ॥ ७३ ॥ निराहारं पतिं मत्वा तपस्तेषु पतिव्रता ॥ तस्यास्तपसि वर्तत्या इंद्रश्चक्रे विभीषिकाम् ॥ ७४ ॥ भूत्वा तु मर्कटकारस्तस्याधभ्या
 शमागतः ॥ अपविध्य दृशं तस्या भुजविष्टे चकार सः ॥ ७५ ॥ तथा विलोकवसनां विलोकवदनां तथा ॥ विलोककेशां तां चक्रे विधित्सुरस्तपसः
 क्षतिम् ॥ ७६ ॥ ततश्च मेर्षरूपेण कुशं तस्याश्चकार सः ॥ ततो भुजंगरूपेण बद्धा चरणयोर्द्वयोः ॥ ७७ ॥ अपाकर्षत दूरं स तस्माद्देवभुतस्तथा ॥
 तपोबलाच्च सा तस्य न बध्यत्वं जगाम ह ॥ ७८ ॥ क्षमया च महाभागा क्रोधमणवपि नाकरोत् ॥ ततो गोमायुरूपेण तमद्दूषयदाश्रमम् ॥ ७९ ॥
 अभिरूपेण तस्याश्च स ददाह महाश्रमम् ॥ चकर्ष वायुरूपेण महोत्प्रेण च तां शुभाम् ॥ एवं सिंहवृकाद्याभिभीषिकाभिः पुनःपुनः ॥ ८० ॥ विर
 राम यदा नैव वज्रांगमहिषी तदा ॥ शैलस्य दुष्टतां मत्वा शापं दातुं व्यवस्यत ॥ ८१ ॥ तां शापाभिमुखीं दृष्ट्वा शैलः पुरुषविग्रहः ॥ उवाच तां
 वरारोहां त्वरयाथ सुलोचनाम् ॥ ८२ ॥ ॥ शैल उवाच ॥ ॥ नाहं महाव्रते दुष्टः सेव्योऽहं सर्वशैहिनाम् ॥ अतिखेदं करोत्प्रेष ततः कुद्धस्तु वृत्रहा ॥
 ॥ ८३ ॥ एतस्मिन्नंतरे जातः कालो वर्षसहस्रिकः ॥ तस्मिन्त्याते स भगवान्काले कमलसंभवः ॥ ८४ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इदमि सर्वकामास्ते उत्तिष्ठ दितिनन्दन ॥ एवमुक्तस्तदोत्थाय दैत्येन्द्रस्तपसो निधिः ॥ उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं सर्वलोकपिता
 महम् ॥ ८६ ॥ ॥ वज्रांग उवाच ॥ ॥ आसुरो मेऽस्तु मा भावः शक्रसज्ये च मा सतिः ॥ तपोधर्मरतिश्चास्तु वृणोम्येतत्पितामह ॥ ८७ ॥ एव
 मस्त्विति तं ब्रह्मा प्राह विस्मिन्तमानसः ॥ उपेक्षते च शक्रं स भाव्यर्थकोऽतिवर्तते ॥ ८८ ॥ ऋषयो मनुजा देवाः शिवब्रह्मसुखा अपि ॥ भाव्यर्थं नाति
 वर्तते वेलामिव महोदधिः ॥ ८९ ॥ इति चिंत्य विरिचोऽपि तत्रैवांतरधीयत ॥ वज्रांगोऽपि समासे तु तपसि स्थिरसंयमः ॥ ९० ॥ आहारमिच्छ
 न्स्वां भार्यां न ददर्शाश्रमे स्वके ॥ भार्याहीनोऽफलश्चेति स संचित्य इतरस्ततः ॥ ९१ ॥ विलोकयन्स्वकां भार्यां विधित्सुः कर्म नैत्यकम् ॥ विलो
 कयन्ददर्शार्थ इहासुत्रसहचिनीम् ॥ ९२ ॥ रुदन्तीं स्वां प्रियां दीनां तरुप्रच्छादिताननाम् ॥ तां विलोक्य ततो दैत्यः प्रोवाच परिसांतवयन् ॥ ९३ ॥
 ॥ वज्रांग उवाच ॥ ॥ केन तेऽपकृतं भीरु वर्तत्यास्तपसि स्वके ॥ कथं रोदिषि वा बाले मयि जीवति भर्तारि ॥ कं वा कामं प्रयच्छामि
 शीघ्रं प्रब्रूहि भामिनि ॥ ९४ ॥ गृहेश्वरीं सद्गुणभूषितां शुभां पंगवंधयोगेन पतिं समेताम् ॥ न लालयेत्पूर्य्येनैव कामं स किं पुमान् प्रमान्मे मतोस्ति ॥
 ॥ ९५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकारखण्डे कुमारेश्वरमाहान्त्ये वज्रांगेतिहासवर्णनं
 नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ७ ॥ वरांग्युवाच ॥ ॥ नाशितास्त्वपविद्धास्मि आसिता पीडितास्मि च ॥ रौद्रेण देवनाथेन नष्टनाथेव
 भ्रूशः ॥ १ ॥ दुःखपारमपश्यंती प्राणांस्त्यक्तुं व्यवस्थिता ॥ पुत्रं मे वोरदुःखस्य तारकं देहि चेत्कृपा ॥ २ ॥ एवमुक्तस्तु दैत्येन्द्रो दुःखितोऽर्चित
 यद्धृदि ॥ आसुरेष्वपि भावेषु स्पृहा यथापि नास्ति मे ॥ ३ ॥ तथापि मन्ये शास्त्रेभ्यस्त्वनुकंथ्या भ्रियेति यत् ॥ सर्वाश्रमानुपादाय स्वाश्रमेण
 कलत्रवान् ॥ ४ ॥ व्यसनार्णवमत्येति जलयानैरिवार्णवम् ॥ यामाश्रित्येन्द्रियारतीन्दुर्जयानितराश्रयैः ॥ ५ ॥ गेहिनो हेलया जिग्युर्दस्यन्दुर्ग
 पतिर्यथा ॥ न केऽपि प्रभवस्तां चाप्यनुकर्तुं गृहेश्वरीम् ॥ ६ ॥ अथायुषा वा कात्स्न्येन धर्मे हित्सुर्यथैव च ॥ यस्यां भवति चात्मैव ततो जाया
 निगद्यते ॥ ७ ॥ भर्तव्या एव यस्माच्च तस्माद्भवति सा स्मृता ॥ सा एव गृहमुक्तं च गृहिणी सा ततः स्मृता ॥ ८ ॥ संसारकल्मषाञ्जानी
 कलत्रमिति सा ततः ॥ एवंविधां प्रियां को वै नाजुकंपितुमर्हति ॥ ९ ॥ जीणि ज्योतीषि पुरुष इति वै देवलोऽब्रवीत् ॥ भार्यां कर्म च विद्या
 च संसाध्यं यत्नतस्त्रयम् ॥ १० ॥ तदेनां पीडितां चैवं पतिर्भूत्वा न पालये ॥ ततो यास्ये शास्त्रवादात्तरकांतं न संशयः ॥ ११ ॥ अह

मय्यनमिदं वै शक्तो जेतुं यथाऽनुणाम् ॥ पुनः कामं करिष्येऽस्या दारुणे पुत्रं महाबलम् ॥ १२ ॥ इति संचिंत्य वज्रांगः कोपव्याकुललो
 चनः ॥ प्रतिकर्तुं महेंद्राय तपो भूयो इष्वरयत ॥ १३ ॥ ज्ञात्वा तु तस्य संकल्पं ब्रह्मा क्रूरतरं पुनः ॥ आजगाम त्वरायुक्तो यत्राऽसौ दितिनंदनः ॥
 १४ ॥ उवाचैनं स भगवान्प्रभुमधुरया गिरा ॥ १५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ किमर्थं भूय एव त्वं नियमं क्रूरमिच्छसि ॥ आहारमभिसुखो दैन्य
 तनमं ब्रूहि महाव्रतः ॥ १६ ॥ यावद्वदसहस्रेण निराहारेण वै फलम् ॥ त्यजता प्राप्तमाहारं लब्धं ते क्षणमात्रतः ॥ १७ ॥ त्यागो ह्यप्राप्तकामानां
 न तथा च गुरुः स्मृतः ॥ यथा प्राप्तं परित्यज्य कामं कमललोचन ॥ श्रुत्वाैतद्ब्रह्मणो वाक्यं दैत्यः प्रांजलिस्त्रवीत् ॥ १८ ॥ ॥ दैत्य उवाच ॥ ॥
 पत्न्यर्थेऽहं करिष्यामि तपो वोरं पितामह ॥ पुत्रार्थमुद्यतश्चाहं यः स्याद्भ्रुवाणदपहा ॥ १९ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचो देवः पद्मगर्भोद्भवस्तदा ॥ उवाच
 दैत्यराजानं प्रसन्नश्चतुराननः ॥ २० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अलं ते तपसा वत्स मा कुशे विस्तरे विश ॥ पुत्रस्ते तारकोनाम भविष्यति
 महाबलः ॥ २१ ॥ देवसीमंतिनीकाप्यधर्मिमहकविमोक्षणः ॥ इत्युक्तो दैत्यराजस्तु प्रणम्य प्रपितामहम् ॥ २२ ॥ विमृज्य गत्वा महिषीं नंद्या
 मास तां मुदा ॥ तौ दंपती कृतार्थौ च जग्मतुश्चाश्रमं तदा ॥ २३ ॥ आहितं च ततो गर्भं वरांगी वरवाणिनी ॥ पूर्णं वर्षसहस्रं तु दधारोदर
 एव हि ॥ २४ ॥ ततो वर्षसहस्रति वरांगी समसूयत ॥ जायमाने तु दैत्येद्रे तस्मिन्हीकभयंकरे ॥ २५ ॥ चचाल सकला पृथ्वी प्रोद्धताश्च महा
 र्णावाः ॥ चोदुर्वराधराश्चापि वधुर्वाता विभीषणाः ॥ २६ ॥ जेपुर्जप्यं मुनिवरा व्याधविद्धा मुगा इव ॥ जहुः कांतिं च सूर्यांवां नी
 हाराश्रद्धादयन्दिशः ॥ २७ ॥ जाते महासुरे तस्मिन्सर्वं एव महासुराः ॥ आजगमुर्हंपितास्तत्र तथा चासुरयोपितः ॥ २८ ॥ जगु
 र्हंपसमाविष्टा ननुतुश्चासुरांगनाः ॥ ततो महोत्सवं जाते दानवानां पृथास्तु ॥ २९ ॥ विषण्णमनसो देवाः समहेंद्रस्तदाभवन् ॥ जातमात्रस्तु दैत्यै
 इस्त्तारकश्चंडविक्रमः ॥ ३० ॥ अभिपिक्तोऽसुरो दैत्यैः कुरंगमहिषादिभिः ॥ सर्वासुरमहाराज्ये युतः सर्वमहासुरैः ॥ ३१ ॥ स तु प्राप्तमहाराज्य
 स्त्तारकः पांडुसतम ॥ उवाच दानवश्रेष्ठान्युक्तियुक्तमिदं वचः ॥ ३२ ॥ शृणुध्वमसुराः सर्वे वाक्यं मम महाबलाः ॥ श्रुत्वा वः श्रेयस्सी बुद्धिः
 क्रियतां वचने मम ॥ ३३ ॥ अस्माकं जातिधर्मेण विरुद्धं वैरमक्षयम् ॥ करिष्याम्यहं तद्द्वैरं तेषां च विजयाय च ॥ ३४ ॥ किं तु तत्पसा

सौम्यं मन्त्र्येह सुरसंगमम् ॥ तस्मादादौ करिष्यामि तपो वीरं दनोः सुताः ॥ ३६ ॥ ततः सुरान्विजेष्यामो मोक्ष्यामोऽथ जगन्नयम् ॥
 शुतोपायोऽहि पुरुषः स्थिरश्रीरेव जायते ॥ ३६ ॥ अयुक्तश्वपलः प्रासामपि रक्षितुमक्षमः ॥ तच्छ्रुत्वा दानवाः सर्वे वाक्यं तस्यासुरस्य तु
 ॥ ३७ ॥ साधुसाधित्यथोच्चरते वचनं तस्य विस्मिताः ॥ सोऽगच्छन्पारियात्रस्य गिरेः कंदरुसुतमम् ॥ ३८ ॥ सर्वर्तुक्षुमाकीर्णानौषधिविदी
 पितम् ॥ नानाधातुरसखाविविचित्रनानागृहश्रयम् ॥ ३९ ॥ अनेकाकारबहुलं पृथक्पक्षिकुलकुलम् ॥ नानापुत्रवर्णोपेतं नानाविधजलाशयम् ॥
 ॥ ४० ॥ प्राप्य तत्कंदरं दैत्यश्वकार विपुलं तपः ॥ बहन्प्राप्तुपतीं दीक्षां पंच मंत्राञ्जगप सः ॥ ४१ ॥ निराहारः पंचतपा वर्षायुतमभूत्किल ॥
 ततः स्वदेहादुत्कृत्य कर्पकर्म दिनेदिने ॥ ४२ ॥ मांसस्याग्नौ जुहावैव ततो निर्मांसतां गतः ॥ ततो निर्मांसदेहः स तपोरशिरजायत ॥ ४३ ॥
 जज्वलुः सर्वभूतानि तेजसा तस्य सर्वतः ॥ उद्विग्नाश्च सुराः सर्वे तपसा तस्य भीषिताः ॥ ४४ ॥ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा परमं तोषमागतः ॥ तार
 कस्य वरं दातुं जगाम शिखरं गिरेः ॥ ४५ ॥ प्राप्य तं शैलराजानं हंसस्यंदनमास्थितः ॥ उवाच तारकं देवो गिरा मधुरया तदा ॥ ४६ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठ पुत्र तपसो नास्त्यसाध्यं तवाधुना ॥ वरं वृणीष्याभिमतं यत्ने मनसि वर्तते ॥ ४७ ॥ इत्युक्तस्तारको दैत्यः
 प्राजलिः प्राह तं विशुम् ॥ ४८ ॥ ॥ तारक उवाच ॥ ॥ वयं प्रथो जातिधर्माः कृतवैराः सहामरैः ॥ तैश्च निःशेषिता दैत्याः कृताः क्रूरेः शं
 सवत् ॥ ४९ ॥ तेपामहं समुद्धर्ता भवेयमिति मे मतिः ॥ अवध्यः सर्वभूतानामस्त्राणां च महौजसाम् ॥ ५० ॥ स्यामहं चामरैश्चैष वरो मम हृदि
 स्थितः ॥ एतन्मे देहि देवेश नान्यं वैरोच्ये वरम् ॥ ५१ ॥ तमुवाच ततो दैत्यं विरंचोऽमरनायकः ॥ न युज्यते विना मृत्युं देहिनो देहधारणम् ॥
 जातस्य हि शुवो मृत्युः सत्यमेतच्छ्रुतीरितम् ॥ ५२ ॥ इति संचिंत्य वरय वरं यस्मान्न शंकेसे ॥ ततः संचिंत्य दैत्येन्द्रः शिशुतः सप्तवासरत् ॥
 ॥ ५३ ॥ ॥ तारक उवाच ॥ ॥ वासराणां च सप्तानां वर्जयित्वा तु बालकम् ॥ देवानामप्यवध्योऽहं भूयासं तेन याचितः ॥ ५४ ॥ वने ब्रह्मा
 सुरो मृत्युं ब्रह्माणं मानमोहितः ॥ ब्रह्मा प्रोचे ततस्तं च तथेति हरवाक्यतः ॥ ५५ ॥ जगाम त्रिदिवं देवो दैत्योऽपि स्वकमालयम् ॥ उत्तीर्णं
 तपसस्तं च दैत्यं दैत्येश्वरस्तदा ॥ ५६ ॥ परिवृष्टः फलाकीर्णं वृक्षं शकुनयो यथा ॥ तस्मिन्महति राज्यस्थे तारके दितिनंदने ॥ ५७ ॥ ब्रह्मणाभिहि

तस्थाने महार्णवतटोत्तरे ॥ तरवो जङ्घिरे पार्थ तत्र सर्वर्तवः शुभाः ॥ ५८ ॥ कातिर्द्युतिर्द्युतिर्मेधा श्रीरखंडा च दानवम् ॥ परिवर्द्युणा
 कीर्णं निरिद्धद्राः सर्वं एव हि ॥ ५९ ॥ कालागरुवलिसांगं महासुकुटमंडितम् ॥ रुचिरांगदसन्नद्धं महासिंहासने स्थितम् ॥ ६० ॥
 नृत्यंत्यप्सरसः श्रेष्ठा गन्धर्वा गाययंति च ॥ चन्द्रार्कौ दीपमार्गेषु व्यजनेषु च मारुतः ॥ प्रहा अप्रेसरास्तस्य जीवादेश्प्रभाषिणः ॥ ६१ ॥ एवं
 स्वकाद्बहुबलात्स दैत्यः संप्राप्य राज्यं परिमोदमानः ॥ कदाचिदाभाव्य जगाद मंत्रिणः प्रोद्धत्सर्वांगबलेन दर्पितः ॥ ६२ ॥ इति श्रीस्कंदे
 महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कुमारेशमाहात्म्ये तारकासुरोत्पत्तिवर्णननाम पंचदशोऽध्यायः ॥
 ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ तारक उवाच ॥ ॥ राज्येन बुद्धदाभेन स्त्रीभिरश्लैश्च पानकैः ॥ मोहितो जन्म लब्ध्वात्र त्यजते पौरुषं नरः ॥ १ ॥
 जन्म तस्य वृथा सर्वमाकर्ण्यतं न संशयः ॥ २ ॥ मातापितृभ्यां न करोति कामान्बन्धनशोकात्न करोति यो वा ॥ कीर्तिं हि वा नार्जयते न
 मानं नरः स जातोऽपि मृतोऽत्र लोके ॥ ३ ॥ तस्माज्जपयायामरपुंगवानां त्रैलोक्यलक्ष्मीहरणाय शीघ्रम् ॥ संयोज्यतां मे रथमवचकं बलं च मे
 दुर्जयदैत्यचक्रम् ॥ ४ ॥ ध्वजं च मे कांचनपट्टबन्धं छत्रं च मे मौक्तिकजालबद्धम् ॥ अद्याहमासां सुरकाशिनीनां धूमिमहकांश्चाप्रथितान्करिष्ये
 ॥ ५ ॥ यथा पुरा भर्कटको जनन्यास्तस्याश्च सत्येन तु तारकः स्याम् ॥ ६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ तारकस्य वचः श्रुत्वा प्रसन्नोनाम
 दानवः ॥ सेनानीदैत्यराजस्य तथा चक्रेऽविलंबितम् ॥ ७ ॥ आहत्य भेरीं गभ्भीरां दैत्यानाह्वय सत्वरः ॥ सज्जं चक्रे रथं दैत्यो दैत्यराजस्य धीमतः ॥
 ॥ ८ ॥ गरुडानां सहस्रेण गरुडोपमितत्विषा ॥ ते हि पुत्राः सुपूर्णस्य संस्थिता मेरुकन्दरे ॥ ९ ॥ विजित्य दैत्यराजेन बाहनत्वे प्रकरिपताः ॥
 अष्टाष्टचक्रः सरथश्चतुर्थोजनविरुतः ॥ १० ॥ नानाक्रीडागृहयुतो गीतवाद्यमनोहरः ॥ गंधर्वनगराकारः संयुक्तः प्रत्यदृश्यत ॥ ११ ॥ आजग्मुस्तत्र
 दैत्याश्च दश चंडपराक्रमाः ॥ कोटिकोटिपरीवारा अन्ये च बहवो रणे ॥ १२ ॥ तेषामग्रेसरो जम्भः कुजम्भो नतरस्तथा ॥ महिषः कुञ्जरो मेघः कालने
 मिर्निमिस्तथा ॥ १३ ॥ मथनो जंभकः शुम्भो दैत्येन्द्रा दश नायकाः ॥ दैत्येन्द्रा गिरिवर्ष्माणः संति चंडपराक्रमाः ॥ १४ ॥ नानाविधप्रहरणा नानाश
 स्त्रास्त्रपारगाः ॥ तारकस्याभवत्केतुर्बहुरूपो महाभयः ॥ १५ ॥ ब्रचिच्च राक्षसो घोरः पिशाचध्वाक्षगुध्रकः ॥ एवं बहुविधाकारः स केतुः प्रत्यदृश्यत
 ॥ १६ ॥ केतुना मकरेणापि सेनानीर्घसन्नो बभौ ॥ पैशाचं यत्र वदनं जंभस्यासीदथरमयम् ॥ १७ ॥ स्वरो विधुतलांगूलः कुजम्भस्याभवद्ध्वज ॥

महिषस्य च गोमयुः कर्तो हैमस्तर्था बभौ ॥ १८ ॥ गुध्रो वै कुंजरस्यासीन्मेघस्याध्वञ्च राक्षसः ॥ कालनेमर्माहाकालो निमेरासीन्महातिमिः ॥ १९ ॥
 राक्षसी मथनस्यापि ध्वांक्षोऽध्वजंभकस्य च ॥ महावृकश्च शुम्भस्य ध्वजा एवंविधा बभुः ॥ २० ॥ अनेकाकारविन्यासादन्येषां च ध्वजा भवन् ॥
 शतेन शीघ्रवेगानां व्याघ्राणां हेममालिनाम् ॥ २१ ॥ प्रसनस्य रथो युक्तो महामेघरवो बभौ ॥ शतेन चापि सिंहानां रथो जंभस्य योजितः ॥ २२ ॥
 कुजंभस्य रथो युक्तः पिशाचवदनैः खरैः ॥ तावद्भिर्महिषस्योर्ध्वैर्गजस्य च हयैर्भुतः ॥ २३ ॥ मेघस्य द्वीपिभिर्भीमैः कुञ्जरैः कालनेमिनः ॥ पर्वतं वै
 समाहृतो निश्चित्य विधृतं गजैः ॥ २४ ॥ चतुर्दृष्टैर्गवद्भिश्चतुर्भिर्मेषसन्निभैः ॥ शतहस्तायते कृष्णे तुरंगे हेमभूषणे ॥ २५ ॥ सितचामरजालेन शोभिते
 पुष्पदामनि ॥ मथनोनाम दैत्येन्द्रः पाशहस्तो व्यराजत ॥ २६ ॥ किंकिणीमालिनं चोद्भ्रमाहृतोऽध्वञ्च जंभकः ॥ कालमुंचं महामेघमाहूढः शुम्भदा
 नवः ॥ २७ ॥ अन्ये च दानवा वीरा नानावाहनहेतयः ॥ प्रचण्डचित्रवर्माणः कृण्डलोऽणिषभूषिताः ॥ २८ ॥ नानाविधोत्तरासंगा नानामाल्यावि
 भूषणाः ॥ नानासुगंधगंधाब्जा नानाबंदिशतस्तुताः ॥ २९ ॥ नानावाद्यपरिस्यंदसाभ्रसरमहारथाः ॥ नानाशौर्यकथासक्तास्तस्मिन्सैन्ये महारथाः ॥
 ३० ॥ तद्वलं दैत्यासिंहस्य भीमहृपं व्यहश्यत ॥ भूमिरेणुसमालिंजतुरंगरथपत्तिकम् ॥ ३१ ॥ स च दैत्येश्वरः क्रुद्धः समाहृतो महारथम् ॥
 दशभिः शुशुभे दैत्यैर्दशबाहुरिवेश्वरः ॥ जगद्धंतुं प्रवृत्तो वा प्रतस्थोऽसौ सुरान्प्रति ॥ ३२ ॥ एतस्मिन्बंतरे वायुर्देवदूतः सुरालयम् ॥ दृष्ट्वा तद्दानव
 बलं जगामेन्द्रस्य शंसितुम् ॥ ३३ ॥ स गत्वा तु सभां दिव्यां महेंद्रस्य महात्मनः ॥ शशंस मध्ये देवानामिदं कार्यमुपरिस्थितम् ॥ ३४ ॥ तच्छ्रुत्वा
 देवराजः स निमीलितविलोचनः ॥ बृहस्पतिसुवाचेदं वाक्यं काले महामतिः ॥ ३५ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ संप्रातोऽतिविमर्दोऽयं देवानां
 दानवैः सह ॥ कार्यं किमत्र तद्ब्रूहि नीत्युपायोपबृंहितम् ॥ ३६ ॥ एतच्छ्रुत्वा च वचनं महेंद्रस्य गिरांपतिः ॥ प्रत्युवाच महाभागो बृहस्पति
 रुदारथीः ॥ ३७ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ सामपूर्वं स्मृता नीतिश्चतुरंगामनीकिनीम् ॥ जिगीषतां सुरश्रेष्ठ स्थितिरेषा सनतनी ॥ ३८ ॥
 साम दानं च भेदश्च चतुर्थो दंड एव च ॥ नीतौ क्रमात्प्रयोज्याश्च देशकालविशेषतः ॥ ३९ ॥ तत्र साम प्रयोक्तव्यमार्येषु गुणवत्सु च ॥ दानं
 लुब्धेषु भेदश्च शंकितेष्विति निश्चयः ॥ ४० ॥ दण्डश्चापि प्रयोक्तव्यो नित्यकालं दुरात्मसु ॥ साम दैत्येषु नैवास्ति निर्गुणत्वाद्दुरात्मसु ॥ ४१ ॥
 श्रिया तेषां च किं कार्यं समुद्धानां तथापि यत् ॥ जातिधर्मेण चाभेदा विधातुरपि ते मताः ॥ ४२ ॥ एको ह्युपायो दंडोऽत्र भवतां यदि रोचते ॥

दुर्जनः सुजनत्वाय कल्पते न कदाचन ॥ ४३ ॥ लालितः पालितो वापि स्वस्वभावं न मुञ्चति ॥ एवं मे मन्यते बुद्धिर्भवंतो यद्भवस्यताम् ॥
 ॥ ४४ ॥ एवमुक्तः सहस्राक्ष एवमेवेत्युवाच ह ॥ कर्तव्यतां च संचिंत्य प्रोवाचापरसंसदि ॥ ४५ ॥ बहुमानेन मे वाचं शृणुध्वं नाकवासिनः ॥
 ॥ ४६ ॥ भवंतो यज्ञभोक्तारः सतामिष्टाश्च सात्त्विकाः ॥ स्वे स्वे पदे स्थिता नित्यं जगतः पालने रताः ॥ ४७ ॥ भवतां च निमित्तेन बाधंते
 दानदेश्वराः ॥ तेषां सामादि नैवारित दंड एव विधीयताम् ॥ ४८ ॥ क्रियतां समरे बुद्धिः सैन्यं संयोज्यतामिति ॥ अवाह्यंतां च शस्त्राणि पूज्यं
 तां शस्त्रदेवताः ॥ ४९ ॥ इत्युक्ताः समनहंत देवानां ये प्रधानतः ॥ वाजिनामयुतेनाजौ हेमपट्टपरिष्कृताः ॥ ५० ॥ वाहनानि विमानानि योज
 यंतु ममाभराः ॥ यमं सेनापतिं कृत्वा शीघ्रं निर्यात देवताः ॥ ५१ ॥ नानाश्चर्यगुणोपेता दुर्जया देवदानवैः ॥ रथो यातलिना युक्तो महद्गुर्याप्यह
 श्यत ॥ ५२ ॥ यमो महिषमारथाय सेनाग्रे समवर्तत ॥ चंडकिंकिणिबुद्धेन सर्वतः परिवारितः ॥ ५३ ॥ कल्पकालोज्ज्वलज्वालागुरितांबरगोचरः ॥
 हुताश उरगाहृदः शक्तिहस्तो व्यवस्थितः ॥ ५४ ॥ पवनोऽकुशपाणिस्तु विस्तारितमहाजवः ॥ महाक्रक्षं समाहृदः सेनाग्रे समदृश्यत ॥
 ॥ ५५ ॥ भुजगेन्द्रं समाहृदो जलेशो भगवान्स्वयम् ॥ महापाशधरो वीरः सेनायां समवर्तत ॥ ५६ ॥ नरयुक्ते रथे दिव्ये धनाध्यक्षो व्यचीच
 रत् ॥ महासिंहरवो युद्धे गदाहस्तो व्यवस्थितः ॥ ५७ ॥ राक्षसेशोऽथ निर्ऋती रथे रक्षोमुखैर्हयैः ॥ धन्वी रक्षोगणवृत्तो महारवो व्यदृश्यत ॥
 ॥ ५८ ॥ चंद्रादित्यावश्विनौ च वसवः साध्यदेवताः ॥ विश्वेदेवाश्च रुद्राश्च सन्नद्धस्तस्थुराहवे ॥ ५९ ॥ हेमपीठोत्तरासंगाश्विनवर्मायुधध्वजाः ॥
 गंधर्वाः प्रत्यदृश्यन्त कृत्वा विश्वावसुं मुखे ॥ ६० ॥ तथा रक्तोत्तरासंगा निर्मलयोविभूषणाः ॥ गुग्गुध्वजा अदृश्यंत राक्षसा रक्तमूर्धजाः ॥ ६१ ॥
 तथा भीमशानिकराः कृष्णवस्त्रा महारथाः ॥ यक्षस्तत्र व्यदृश्यंत मणिभद्रादिकोटिशः ॥ ६२ ॥ ताम्रोलूकध्वजा रौद्रा द्वीपिचर्मांबरस्तथा ॥ पिशाचा
 स्तत्र राजंते महाबेगपुरःसराः ॥ ६३ ॥ तथैव श्वेतवसनाः सितपट्टपताकिनः ॥ मत्तेभवाहनप्रायाः किंनरास्तस्थुराहवे ॥ ६४ ॥ मुक्ताजाल
 परिष्कारो हंसो हारसमप्रभः ॥ केतुर्जलध्रिनाथस्य सौम्यरूपो व्यराजत ॥ ६५ ॥ पंचरागमहारत्नविटंको धनदस्य च ॥ ध्वजः समुत्थितो भाति
 यातुकाम इवांबरम् ॥ ६६ ॥ कार्णालोहमयो ध्वांक्षो यमस्याधूनमहाध्वजः ॥ राक्षसेशस्य वदनं प्रेतस्य ध्वज आबभौ ॥ ६७ ॥ हेमसिंहध्वजो
 देवो चन्द्रार्कवमित्तुती ॥ कुंभेन चित्रवर्णेन केतुराश्विनयोरभूत् ॥ ६८ ॥ मातंगो हेमरचितश्चित्ररत्नपरिष्कृतः ॥ ध्वजः शतक्रतोरसितिसतचा
 मरसंस्थितः ॥ ६९ ॥ अन्त्येषां च ध्वजास्तत्र नानारूपा वभू रणे ॥ सेना सा देवराजस्य दुर्जया प्रत्य

दृश्यत ॥ कोट्यस्तास्त्रयस्त्रिश्रानादेवनिकायिनाम् ॥ ७१ ॥ हैमाचलामे सितकर्णचामरे सुवर्णपद्मामलसुंदरस्रजि ॥ कृताभिरामो ज्वलकुंकुमांकुरे
 कपोललीलाविसुक्तरवे ॥ ७२ ॥ श्रितस्तदैरावणनामकुंजरे महाबलश्चित्रविशेषितांबरः ॥ विशालवज्रगणिवितानभूषितः प्रकीर्णकैयूरभुजाग्रमं
 डलः ॥ ७३ ॥ सहस्रदृग्दिसहस्रसंस्तुतस्त्रिविष्टपेशोभत पाकशासनः ॥ ७४ ॥ इति श्रीकांडे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे
 माहेश्वरखण्डे कौमारिकारखण्डे तारकासुरखंडेन्द्रशुद्धोपक्रमवर्णननाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ततस्तयोः समायोगः
 सेनयोरुभयोरभूत् ॥ युगति समनुप्राप्ते यथा क्षुब्धसमुद्रयोः ॥ १ ॥ सुरासुराणां संमर्दे तस्मिन्परमदारुणे ॥ तुमुलं सुमहत्कति सेनयोरुभयोरपि
 ॥२॥ गर्जतां देवदैत्यानां शंखभेरिवेण च ॥ तूर्याणां चैव निर्घोषिर्मातंगानां च बृहितैः ॥३॥ हेषितैर्हयवृद्धानां रथनेमिस्वनेन चा॥ घोषेण चैव तूर्याणां
 युगांत इव चाभवत् ॥४॥ रोषेणाभिपरीतांगस्त्यक्तजीवितचेतसः ॥ समसजन्त तेन्योन्यं प्रक्रमेणातिलोहितः ॥५॥ रथा रथैः समासक्ता गजाश्चापि
 महागजैः ॥ पतयः पतिभिश्चैव हयाश्चापि महाहयैः ॥ ६ ॥ ततः प्रासाशनिगदाभिडिपालपरश्वधैः ॥ शक्तिभिः पट्टिशैः शूलैर्मुद्गरैः कणयैर्गुडैः
 ॥ ७ ॥ चक्रैश्च शक्तिभिश्चैव तोमरैर्कुशैरपि ॥ कर्णिनालीकनाराचवत्सदंताद्दं चंद्रकैः ॥ ८ ॥ भहैर्वैतसपत्रैश्च शुकतुंडैश्च निर्मलैः ॥ बुष्टिभि
 श्चाहुताकारैर्गानं समपद्यत् ॥ ९ ॥ संप्रच्छाद्य दिशः सर्वास्तमोमयमिवाभवत् ॥ प्राज्ञायंत न तेऽन्योन्यं तस्मिन्स्तमसि संकुले ॥ १० ॥ अ
 दृश्यभूतास्तमसि न्यहुतंत परस्परम् ॥ ततो भुजैर्ध्वजैश्चक्रैः शिरोभिश्च सकुंडलैः ॥ ११ ॥ गजैस्तरुंगैः पादातैः पतद्भिः पतितैरपि ॥ आका
 शशिरसो भ्रष्टैः पंकजैरिव भ्रूश्चिता ॥ १२ ॥ भगदंता भिन्नकुंभाश्चिन्नदीर्घमहाकर्गराः ॥ गजाः शैलनिभाः पंतुर्धरण्यां रुधिरस्रवाः ॥ १३ ॥ भग्नेषा
 श्व रथाः पंतुर्भग्नाक्षाः शकलीकृताः ॥ पतयः कोटिशः पंतुस्तरुंगाश्च सहस्रशः ॥ १४ ॥ ततः शोणितनद्यश्च हर्षदाः पिशिताशिनाम् ॥
 वैतालानंददायिन्यो व्यजायंत सहस्रशः ॥ १५ ॥ तस्मिन्स्तथाविधे बुद्धे सेनानीर्वासनोऽरिहा ॥ बाणवर्षेण महता देवसैन्यमकंपयत् ॥ १६ ॥
 ततो प्रसनमालोक्य यमः क्रोधविसृष्टितः ॥ वर्षेण शरवर्षेण विशेषाद्गिनवर्चसा ॥ १७ ॥ स विद्धो बहुभिर्बाणैर्वासनोऽतिपराक्रमः ॥
 कृतप्रतिकृताकांक्षी धनुशनम्य भैरवम् ॥ १८ ॥ शरैः सहस्रैश्च पञ्चलक्षैश्चैव व्यताडयत् ॥ प्रसनेन क्षिप्तस्तच्छरान्सोपि निवार्य च ॥ १९ ॥
 बाणबुष्टिभिरग्राभिर्यमो प्रसनमदयत् ॥ कृतांतशरवृष्टीनां संततीः प्रतिसर्पतीः ॥ चिच्छेद् शरवर्षेण प्रसनो दानवेश्वरः ॥ २० ॥ विफला

तां समालोक्य यमः स्वशरसंततिम् ॥ २१ ॥ प्राहिणोन्मुद्गरं दीप्तं असनस्य रथं प्रति ॥ स तं मुद्गरमार्थात्मुत्पत्य रथसतमात् ॥ २२ ॥ जग्राह
वागहस्तेन लीलया असनोऽरिहा ॥ तेनैव मुद्गरेणथ यमस्य महिषं रुपा ॥ २३ ॥ ताडयामास वेगेन स पपात महीतले ॥ उत्पत्याथ यमस्तस्मा
न्महिषात्रिपतिष्यतः ॥ २४ ॥ प्रासेन ताडयामास असनं वदने दृढम् ॥ स तु प्राप्तप्रहारण मूर्च्छितो न्यपतद्भुवि ॥ २५ ॥ असनं पतितं दृष्ट्वा
जंभो भीमपराक्रमः ॥ यमस्य भिडिपालेन प्रहारमकरोद्गदि ॥ २६ ॥ यमस्तेन प्रहारेण सुभ्राव रुधिरं सुखात् ॥ अतिगाढप्रहारार्तः कृतांतो
मूर्च्छितोऽभवत् ॥ २७ ॥ कृतांतमर्दितं दृष्ट्वा गदापाणिर्वनाधिपः ॥ वृतो यक्षयुतगणैर्जभं प्रत्युद्ययो रुपा ॥ २८ ॥ जंभो रुपा तमार्थात् दानवा
नीकसंहृतः ॥ जग्राह वाक्यं राज्ञस्तु यथा स्त्रिभवेन भाषितम् ॥ २९ ॥ असनो लब्धसंज्ञोऽथ यमस्य प्राहिणोद्गदाम् ॥ मणिहेमपरिष्कारां शुवीं
परिवमर्दिनीम् ॥ ३० ॥ तामापतंतीं संप्रेक्ष्य गदां महिषवाहनः ॥ गदायाः प्रतिवातार्थं जगज्ज्वलनभैरवम् ॥ ३१ ॥ दंडं सुभोच कोपेन
ज्वालामालासमाकुलम् ॥ स गदां विधति प्राप्य ररासांबुधरोद्धतम् ॥ ३२ ॥ संबद्धश्चाभवत्ताभ्यां शैलभ्यामिव दुःसहः ॥ ताभ्यां निष्पेपनिर्दाद
जडीकृतादिगंतरम् ॥ ३३ ॥ जगज्जाकुलतां यातं प्रलयगमशंकया ॥ क्षणात्प्रशान्तिर्नर्दादं ज्वलदुल्कासमाचितम् ॥ ३४ ॥ निष्पेपणं तयोभीमम
भृङ्गनगोचरम् ॥ निहत्याथ गदां दण्डस्ततो असनमूर्धनि ॥ ३५ ॥ पपात पौरुषं हत्वा यथा दैवं पुराजितम् ॥ स तु तेन प्रहारेण दृष्ट्वा सतिमिरा
दिशः ॥ ३६ ॥ पपात भूमौ निःसंज्ञो भूमिरेणुविभूषितः ॥ ततो हाहारवो वोरः सेनयोरुभयोरभूत् ॥ ३७ ॥ ततो मुहूर्तमात्रेण असनः प्राप्य
चेतनाम् ॥ अपश्यत्स्वां तनुं ध्वस्तां विलोलाभरणांबराम् ॥ ३८ ॥ स चापि चिंतयामास कृतप्रतिवृत्तिक्रियाम् ॥ धिगस्तु पौरुषं मह्यं प्रभोरशेसरः
कथम् ॥ ३९ ॥ मय्याश्रितानि सैन्यानि जिते मयि जितानि च ॥ असंभावितरूपो हि सज्जनो मोदते सुखम् ॥ ४० ॥ संभावितस्त्वशक्तश्च
तस्य नायं परोऽपि वा ॥ एवं संचिंत्य वेगेन समुत्स्थौ महाबलः ॥ ४१ ॥ मुद्गरं कालदण्डाभं गृहीत्वा गिरिसिंनिभम् ॥ असनो वोरसंकल्पः
संदष्टौष्ठपुटच्छदः ॥ ४२ ॥ रथेन त्वरितोऽगच्छदाससादांतकं रणे ॥ समासाद्य यमं युद्धे असनो भ्राम्य मुद्गरम् ॥ ४३ ॥ वेगेन महता रौद्रं चिक्षेप
यममूर्धनि ॥ विलोक्य मुद्गरं दीप्तं यमः संत्रांतलोचनः ॥ ४४ ॥ वंचयामास दुर्द्धर्षं मुद्गरं तं महाबलः ॥ तस्मिन्नपसृते दूरं चंडानां भीमकर्मणाम् ॥
॥ ४५ ॥ याम्यानां किकराणां च अयुतं निष्पिपेप ह ॥ ततस्तदयुतं दृष्ट्वा हतं किकरवाहिनी ॥ ४६ ॥ दशाबुद्धमिता कुब्जा असनायान्वधावत ॥
असनस्तु समालोक्य तां किकरमयां शुभाम् ॥ ४७ ॥ मेने यमसहस्राणि तादृश्यवला हि सा ॥ विगाह्य असनं सेना ववर्ष शरवृष्टिभिः ॥ ४८ ॥

करपांतघोरसंकाशो बभूव स महारणः ॥ केचिच्छैलेन विभिदुः केचिद्गणैरजिह्वणैः ॥ ४९ ॥ पिपिर्बुर्दया केचिकेचिन्मुद्गरवृष्टिभिः ॥ केचित्पासप्र
 हारैश्च ताडयामासुरुद्धताः ॥ ५० ॥ अपरे किंकरास्तस्य ललंबुर्बाहुमंडले ॥ शिलाभिरपरे जघुर्दुर्भैरन्ये महोच्छ्रयैः ॥ ५१ ॥ तस्यापरे च गात्रेषु दर्शनांश्च
 न्यपातयन् ॥ अपरे मुष्टिभिः पृष्ठं किंकरास्ताडयन्ति च ॥ ५२ ॥ एवं चाभिद्भुतस्तैः स प्रसनः क्रोधमूर्च्छितः ॥ उत्साद्य गात्रं भृशुष्टे निष्पिपेषे सह
 सशः ॥ ५३ ॥ कांश्चिद्दुत्थाय जघ्नेऽसौ मुष्टिभिः किंकरात्रणे ॥ कांश्चित्पादप्रहारेण धावन्नन्यानचूर्णयत् ॥ ५४ ॥ क्षणैकेन स तान्निन्ये यमलोकाय
 भारत ॥ स च किंकरयुद्धेन वधुधेऽग्निरिवैधसा ॥ ५५ ॥ तमालोक्य यमोऽश्रांतं श्रांतांस्तांश्च हतान्स्वकात् ॥ आजगाम समुद्यम्य दंडं महिष
 बाहनः ॥ ५६ ॥ प्रसनस्तु तमायांतामजघ्ने गद्योरसि ॥ अर्चितयित्वा तत्कर्म प्रसनस्यांतकोऽरिहा ॥ ५७ ॥ व्याभान्दंडेन संजघ्ने स रथाभ्य
 पतद्भुवि ॥ ततः क्षणेन चोत्थाय संचित्यात्मानमुद्धतः ॥ ५८ ॥ वायुवेगेन सहसा ययौ यमरथं प्रति ॥ पदातिः स रथं तं च समारुह्य यमं तदा ॥
 ॥ ५९ ॥ योधयामास बाहुभ्यामाकृष्य बलिनां वरः ॥ यमोऽपि शस्त्राण्युत्सृज्य बाहुयुद्धे प्रवर्तते ॥ ६० ॥ प्रसनं कटिक्लेशे तु यमं गृह्य बलोत्कटः ॥
 भ्रामयामास वेगेन संभ्रमाविष्टचेतसम् ॥ ६१ ॥ विमोच्यथ यमः कष्टात्कठेऽवहृष्य च सासुरम् ॥ बाहुभ्यां भ्रामयामास सोऽव्यात्मानममोचयत् ॥ ६२ ॥
 ततो जघ्नुर्न्योन्यं मुष्टिभिर्निर्दयौ च तौ ॥ दैत्येन्द्रस्यातिवीर्यत्वात्परिश्रांतरो यमः ॥ ६३ ॥ रक्षधे निधाय दैत्यस्य मुखं विश्रांतिमैच्छत् ॥ तमा
 लक्ष्य ततो दैत्यः श्रांतस्तपाढ्य चौजसा ॥ ६४ ॥ निष्पिपेष महीपुष्टे विनिभ्रनपार्ष्णिपतिभिः ॥ ततो यमस्य वदनात्सुखाव रुधिरं बहु ॥ ६५ ॥
 निर्ज्वमिति तं दृष्ट्वा ततः संत्यज्य दानवः ॥ जयं प्राप्योद्धतं नादं मुक्त्वा संत्रास्य ेजतः ॥ ६६ ॥ स्वकं सैन्यं समासाद्य तरथौ गिरिरिवाचलः ॥
 ॥ ६७ ॥ नादेन तस्य प्रसनस्य संख्ये महायुधैश्चादितसर्वगात्राः ॥ गते कृतां सुधां च निष्प्रभे चकंपिरे कांदिशिकाः सुरास्ते ॥ ६८ ॥
 इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे तारकसैन्यदेवसैन्ययोर्मध्ये यमप्रसनयोर्बुद्धवर्णनं
 नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ नारद् उवाच ॥ ॥ धनाधिपस्य जंभेन सायकैर्मर्मभेदिभिः ॥ दिशोपरुद्धाः क्रुद्धेन सैन्यं
 चाभ्यर्दितं भृशम् ॥ १ ॥ तदृष्ट्वा कर्म दैत्यस्य धनाध्यक्षः प्रतापवान् ॥ आक क्रुधचापस्तु जंभमाजौ महाबलम् ॥ २ ॥ हृदि विव्याध
 बाणानां सहस्रेणाग्निवर्चसाम् ॥ स प्रहस्यः ततो वीरो बाणानामयुतत्रयम् ॥ ३ ॥ निधनं च न्यथः कोटिमुर्बुदं चाक्षिपत्क्षणात् ॥ तस्य तच्छाववं

दद्याद् कुट्टो गृह्य महागदाम् ॥ ४ ॥ धनाध्यक्षः प्रचिक्षेप स्वर्गेषुः स्वधनं यथा ॥ मुक्तायां च गदायां वै नादोऽभूत्प्रलये यथा ॥ ५ ॥ भूतानां
 बहुधा रागा जङ्घिरे खे महाभयाः ॥ बायुश्च सुमहाञ्जहो खमायान्भेवसंकुलम् ॥ ६ ॥ सा हि वैश्रवणस्यास्ते त्रैलोक्याभ्यर्चिता गदा ॥ आयातीं तां
 समालोक्य तडित्संघातदुर्दशाम् ॥ ७ ॥ दैत्यो गदाविघातार्थं शस्त्रवृष्टिं सुमोच ह ॥ चक्राणि कुणपान्प्रासाञ्छतप्रीः पट्टिशंस्तथा ॥ ८ ॥
 परिधान्मुशालान्युक्षानिग्रीध्रातुल्यविक्रमः ॥ कदर्थीकृत्य शस्त्राणि तानि सर्वाणि सा गदा ॥ ९ ॥ कल्पतंभारकरो यद्भयपतदैत्यवक्षसि ॥ स
 तथा गाढभिन्नः सन्सर्पेनरुधिरं वमन् ॥ १० ॥ निःपपात रथाज्जंभो वसुधां गतचेतनः ॥ जंभं निपतितं दृष्ट्वा कुजंभो वोरनिश्चयः ॥ ११ ॥
 धनाधिपस्य संकुट्टो नादेनापूरयन्दिशः ॥ चक्रे बाणमयं जालं शकुंत्स्येव पंजरम् ॥ १२ ॥ विच्छिद्य बाणजालं च मायाजालमिवोत्कटम् ॥
 सुमोच बाणानपरंस्तस्य यक्षाधिपो बली ॥ १३ ॥ चिच्छेद् लीलया तांश्च दैत्यः क्रोधीव सद्भजः ॥ निष्फलांस्तांस्ततो दृष्ट्वा बाणान्कुट्टो धनाधिपः
 ॥ १४ ॥ शक्तिं जग्राह दुर्धर्पां शतवंटामहास्वनाम् ॥ प्रेषिता सा तदा शक्तिर्दारयामास तं हृदि ॥ १५ ॥ यथात्पवोधं पुरुषं दुःखं संसारसंभवम् ॥ तथास्य
 हृदयं भित्त्वा जगाम धरणीतलम् ॥ १६ ॥ निमेषत्सोभिसंस्तम्भ्य दानवो दारुणाकृतिः ॥ जग्राह पट्टिशं दैत्यो गिरीणामपि भेदनम् ॥ १७ ॥
 स तेन पट्टिशेनाजौ धनदस्य स्तनांतरम् ॥ वाययेन तीक्ष्णहृषेण मर्माक्षरविसर्पिणा ॥ १८ ॥ निर्बिभेदाभिजातस्य हृदयं दुर्जनो यथा ॥ तेन पट्टिश
 वातेन धनेशः परिमूढितः ॥ १९ ॥ निपसाद् रथोपस्य दुर्वाचा सुजनो यथा ॥ तथागतं तु तं दृष्ट्वा धनेशं वै मृतं यथा ॥ २० ॥ राक्षसो निर्वर्तितुर्वो
 निशात्त्रबलजुगः ॥ अभिदुद्रव वेगेन कुजंभं भीमविक्रमम् ॥ २१ ॥ अथ दृष्ट्वातिदुर्धर्पं कुजंभो राक्षसेश्वरम् ॥ नोदयामास दैत्यान्स राक्षसेश
 रथं प्रति ॥ २२ ॥ स दृष्ट्वा नोदितां सेनां प्रबलास्त्रां सुभीषणाम् ॥ रथादाप्लुत्य वेगेन निर्वर्तती राक्षसेश्वरम् ॥ २३ ॥ खड्गेन तीक्ष्णधारेण चर्मपा
 णिरथावत ॥ प्रविश्य दानवानीकं गजः पद्मसरो यथा ॥ २४ ॥ लोडयामास बहुधा विनिष्कृत्य सहस्रशः ॥ चिच्छेद् काश्चिच्छतशो विभेदान्या
 न्वरासिना ॥ २५ ॥ सद्दौष्टमुखैः पृथ्वीं दैत्यानां सोऽभ्यपूरयत् ॥ ततो निःशेषितप्रायां विलोक्य स्वां चमूं तदा ॥ २६ ॥ मुक्ता धनपतिं दैत्यः
 कुजंभो निर्वर्तति यथो ॥ लब्धसंज्ञस्तु जंभोऽपि धनाध्यक्षपदाजुगान् ॥ २७ ॥ जीवग्रहं स जग्राह बद्धा पाशैः सहस्रधा ॥ मूर्तिमति च रत्नानि
 पद्मादींश्च निर्धीरतथा ॥ २८ ॥ बाहनानि च दिव्यानि विमानानि च सर्वशः ॥ धनेशो लब्धसंज्ञस्तु तामवस्थां विलोक्य सः ॥ २९ ॥ निःश्व
 सन्दीर्घसुष्णं च रोपात्ताम्रविलोचनः ॥ ध्यात्वास्त्रं गारुडं दिव्यं बाणं संघाय कर्मुके ॥ ३० ॥ सुमोच दानवानीके तं बाणं शङ्खदरण्यम् ॥

प्रथमं कार्मुकं तस्य बह्विज्वालमदृश्यत ॥ ३१ ॥ निश्चेरुर्विस्तुलिगानां कोटयो धनुषस्तथा ॥ ततो ज्वालकुलं व्योम चक्रे चास्त्रं सप्तततः ॥
 ॥ ३२ ॥ तदस्त्रं सहसा दृष्ट्वा जंभो भीमपराक्रमः ॥ संवतं मुमुचे तेन प्रशांतं गारुडं तदा ॥ ३३ ॥ ततस्तं दानवो दृष्ट्वा कुबेरं रोषविह्वलः ॥
 अभिदुद्राव वगेन पदातिर्धनं ददन् ॥ ३४ ॥ अथाभिसुखमार्थातं दैत्यं दृष्ट्वा धनाधिपः ॥ बभूव संभ्रमाविष्टः पलायनपरायणः ॥ ३५ ॥ ततः
 पलायतस्तस्य मुकुटो रत्नमंडितः ॥ पपात भूतले दीप्तो रविबिंबमिवांबरात् ॥ ३६ ॥ यक्षाणामभिजातानां भग्नं प्रववृते रणात् ॥ मर्तुं संग्राम
 शिरसि युक्तं नो भूषणाय तत् ॥ ३७ ॥ इति व्यवस्य दुर्धर्षां नानाशास्त्रास्त्रपाणयः ॥ युयुत्सवस्तथा यक्षा मुकुटं परिवार्य ते ॥ ३८ ॥ अभिमान
 धना वीरां धनदस्य पदातुगाः ॥ तानमर्षाच्च संप्रेक्ष्य दानवश्रंङ्गपौरुषः ॥ ३९ ॥ भुशुण्डीं भीषणाकारां गृहीत्वा शैलंगौरवाम् ॥ रक्षिणो मुकुट
 स्याथ निष्पिपेण निशाचरान् ॥ ४० ॥ तान्प्रमथ्याथ नियुतं मुकुटं तं स्वके रथे ॥ समारोप्यामररिपुर्जित्वा धनदमाहवे ॥ ४१ ॥ धनानि च निधी
 न्याह्य स्वसैन्येन समावृतः ॥ नादेन महता देवान्द्रावयामास सर्वशः ॥ ४२ ॥ धनदोऽपि धनं सर्वं गृहीतो मुक्तमूर्धजः ॥ पदातिरेकः सन्त्रस्तः
 प्राप्यैवं दीनवत्स्थितः ॥ ४३ ॥ कुजंभेनाथ संसक्तो रजनीचरनंदनः ॥ मायाममोवामाश्रित्य तामसीं राक्षसेश्वरः ॥ ४४ ॥ मोहयामास दैत्येन्द्रो
 जगत्कृत्वा तमोमयम् ॥ ततो विफलनेत्राणि दानवानां बलानि च ॥ ४५ ॥ न शेकुश्चलितुं तत्र पदादपि पदं तदा ॥ ततो नानास्त्रवर्षेण दान
 वानां महाचमूः ॥ ४६ ॥ जवान निर्भ्रंतिर्देवस्तमसा सर्वता भृशम् ॥ हन्यमानेषु दैत्येषु कुजंभे मूढचेतसि ॥ ४७ ॥ महिषो दानवेन्द्रस्तु कल्पतां
 भोदसन्निभः ॥ अस्त्रं चकार सावित्रमुल्कासंघातमंडितम् ॥ ४८ ॥ विजृम्भत्यथ सावित्रे परमास्त्रे प्रतापिनि ॥ प्रणाशमगमतीबं तमो धोरमनंत
 रम् ॥ ४९ ॥ ततोऽस्त्रविस्तुलाङ्क तमः शुक्लं व्यजायत ॥ प्रोत्फुल्लारुणपद्मौ च शरदीवामलं सरः ॥ ५० ॥ ततस्तमसि संशांति दैत्येन्द्राः प्राप्तच
 क्षुपः ॥ चक्षुः क्रूरेण तमसा देवानीकं महाद्रुतम् ॥ ५१ ॥ अथादाय धनुर्वोरमिषुं चाशीविषोपमम् ॥ कुजंभोऽधावत क्षिप्रं रक्षोदेवबलं प्रति ॥
 ॥ ५२ ॥ राक्षसेन्द्रस्तथायातं दृष्ट्वा तं स पदातुगः ॥ विव्याध निशितैर्बाणैः कालाशनिसमस्वर्नैः ॥ ५३ ॥ नादानं न च सन्धानं न मोक्षो वास्य
 लक्ष्यते ॥ चिच्छेदोद्यैः शरवतैस्ताञ्छरानतिलाधवात् ॥ ५४ ॥ ध्वजं शरेण तीक्ष्णेन निचकर्तारमरद्विषः ॥ सारथिं चास्य भस्त्रेण रथनीडादपाह
 रत् ॥ ५५ ॥ कालकरुपेन बाणेन तं च वक्षस्यताडयत् ॥ स तु तेन प्रहारेण चकम्पे पीडितो भृशम् ॥ ५६ ॥ दैत्येन्द्रो राक्षसेन्द्रेण क्षितिकंपे

नगो यथा ॥ स मुहूर्तात्समाश्रास्य मत्वा तं दुर्जयं रणे ॥ ६७ ॥ पदातिरासाद्य रथं रक्षी वासकरेण च ॥ केशेषु निर्ऋतिं गृह्य जामुनाक्रम्य च
स्थितः ॥ ६८ ॥ ततः खड्गेन च शिरश्छेत्तुमैच्छद्दर्पणः ॥ ततः कलकलो जज्ञे देवानां सुमहांस्तदा ॥ कुजंभस्य वशं प्राप्तं दृष्ट्वा निर्ऋतिमाहवे
॥ ६९ ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवो वरुणः पाशमुद्धृतः ॥ पशेन दानवैद्रस्य बबन्धाशु भुजद्रयम् ॥ ६० ॥ ततो बद्धभुजं दैत्यं विफलीकृतपौरुषम् ॥ ताडया
मास गदया दयामुत्सृज्य पाशभृत् ॥ ६१ ॥ स तु तेन प्रहारेण स्रोतोभिः क्षतजं सवन् ॥ दधार कालमेवस्य रूपं विबुह्यताभृतम् ॥ ६२ ॥ तद्व
स्थानतं दृष्ट्वा कुजंभं महिपासुरः ॥ व्यावृत्तवदनारवो भोर्कुमैच्छत्सुरावुभौ ॥ ६३ ॥ निर्ऋतिं वरुणं चैव तीक्ष्णदंष्ट्रोत्कटाननः ॥ तावभिप्रायमा
लोचय तस्य दैत्यस्य दूषितम् ॥ ६४ ॥ त्यक्त्वा रथावुभौ भीतौ पदाती प्रहृतौ हुतम् ॥ जगमर्तुमहिपाद्भीतौ शरणं पाकशासनम् ॥ ६५ ॥ कुद्धोऽथ
महिषो दैत्यो वरुणं समुपाद्भवत् ॥ तमंतकमुखासनमालोक्य हिमदीधितिः ॥ ६६ ॥ चक्रे शङ्खं विसृष्टं हि हिमसंघातसुल्बणम् ॥ वायव्यं चास्त्र
मतुलं चंद्रश्चक्रे द्वितीयकम् ॥ ६७ ॥ वायुना तेन चंडेन संशुक्केण हिमेन च ॥ महाहिमनिपातेन शस्त्रैश्चंद्रप्रणोदितैः ॥ ६८ ॥ गात्राण्यसुरसै
न्यानामदह्यत समततः ॥ व्यथिता दानवाः सर्वे शीतच्छादितपौरुषाः ॥ ६९ ॥ न शोकुश्चलितुं तत्र नास्त्राण्यथादातुमेव च ॥ महिषो निष्प्रय
लश्च शीतेनाकंपिताननः ॥ ७० ॥ असमालिख्य पाणिभ्यामुपविष्टो ह्यथोभुवः ॥ सर्वे ते निष्प्रतीकारा दैत्याश्चंद्रमसा जिताः ॥ ७१ ॥ रणेच्छां
दूरतस्त्यक्त्वा तस्थुरते जीवितार्थिनः ॥ तत्राब्रवीत्कालनेमिर्दैत्यान्क्रोधविदीपितः ॥ ७२ ॥ भोभोः शृंगारिणः क्रूराः सर्वशस्त्रास्त्रापारगाः ॥ एकैकोऽपि
जगत्कृत्स्नं शक्तस्तुल्यितुं भुजैः ॥ ७३ ॥ एकैकोऽपि क्षमो ग्रस्तुं जगत्सर्वं चराचरम् ॥ एकैकस्यापि पर्यासा न सर्वेऽपि दिवोकसः ॥ ७४ ॥ किं
त्रस्तनयनाश्वैव समरे परिनिर्जिताः ॥ न युक्तमेतच्छरणां विशेषदैत्यजनमनाम् ॥ ७५ ॥ राज्ञश्च तारकस्यापि दर्शयिष्यथ किं मुखम् ॥ विर
तानां रणाञ्चासौ कुद्भः प्राणान्हरिष्यति ॥ ७६ ॥ इति ते प्रोच्यमानांपि नोद्युः किंचिन्महासुराः ॥ शीतेन नष्टश्रुतयो भ्रष्टवाक्याश्च ते तथा ॥
॥ ७७ ॥ मूकस्तथाभवन्दैत्या सुतकल्पा महारणे ॥ तान्दृष्ट्वा नष्टचेतस्कान्दैत्याञ्छीतेन पीडितान् ॥ ७८ ॥ मत्वा कालक्षमं कार्यं कालनेमिर्म
हासुरः ॥ आश्रित्य मानवीं मायां वितत्य च महावपुः ॥ ७९ ॥ पूर्यामास गगनं दिशो विदिश एव च ॥ निर्ममे दानवैन्द्रोऽसौ शरीरे
भारकराद्युतम् ॥ ८० ॥ दिशश्च विदिशश्चैव पूर्यामास पावकैः ॥ ततो ज्वालाकुलं सर्वं त्रैलोक्यमभवत्क्षणात् ॥ ८१ ॥ तेन ज्वालासमूहेन हिमां

शुरगमद्भुतम् ॥ ततः क्रमेण विश्रष्टं शीतदुर्दिनमावभौ ॥ ८२ ॥ तद्वलं दानवैद्राणां मापया कालनेमिनः ॥ तद्वद्वा दानवानीकं लब्धसंज्ञं दिवा
 करः ॥ उवाचारुणमन्त्यर्थं कोपरत्तंतलोचनः ॥ ८३ ॥ ॥ दिवाकरं उवाच ॥ ॥ नयारुण रथं शीघ्रं कालनेमिरथो यतः ॥ ८४ ॥ विमर्दे तत्र
 विषमे भविता भूतसंक्षयः ॥ जित एषशशांकोऽथ वयं यद्वलमाश्रिताः ॥ ८५ ॥ इत्युत्तश्चोदयामास रथं गरुडपूर्वजः ॥ रथे स्थितोऽपि तैरश्वैः
 सितचाभरथारिभिः ॥ ८६ ॥ जगदीपोऽथ भगवाञ्जग्राह विततं धनुः ॥ शरौघो वै पांडुपुत्र क्षिप्रमासीद्विषद्युतिः ॥ ८७ ॥ शंबरस्त्रेण संघाय बाणमेकं
 ससर्ज ह ॥ द्वितीयं चेन्द्रजालेनायोजितं प्रमुभोच ह ॥ ८८ ॥ शंबरस्त्रं क्षणाच्चक्रे तेषां रूपविपर्ययम् ॥ देवानां दानवं रूपं दानवानां च दैविकम् ॥
 ॥ ८९ ॥ मत्वा सुरान्स्वकानेव जघ्ने घोरस्त्रलाघवात् ॥ कालनेमी रूषाविष्टः कृतांत इव संक्षये ॥ ९० ॥ कांश्चित्स्वद्वेन तीक्ष्णेन कांश्चिन्नाराचवृ
 धिभिः ॥ कांश्चिद्गदाभिर्घोरारिभिः कांश्चिद्घोरैः परश्वधैः ॥ ९१ ॥ शिरांसि केषांचिदपातयद्गथाद्भुजांस्तथा सारथीश्चोयवेगात् ॥ कांश्चित्पिपेषाय
 रथस्य वेगात्कांश्चित्थात्प्यद्भुतसुषिपतैः ॥ ९२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिका
 खण्डे तारकसैन्यदेवसैन्ययोर्दुर्ध्ववर्णनंनामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कालनेमी रूषाविष्टस्तेषां रूपं न बुद्ध
 वान् ॥ ततो निमिं च दैत्येन्द्रं मत्वा देवं महाजवः ॥ १ ॥ केशेषु गृह्य तं वीरं चकर्ष च ननाद च ॥ ततो निमिरुवाचेदं कालनेमिं महाब
 लम् ॥ २ ॥ अहं निमिः कालनेमे सुतं मत्वा वधस्व मा ॥ भवता मोहितेनाजौ देवान्मत्वासुराः स्वकाः ॥ ३ ॥ सुरैः सुदुर्जयाः कोटयो निहता
 दश विद्धि तत् ॥ सर्वास्त्रवारणं मुंच ब्राह्ममस्त्रं त्वरान्वितः ॥ ४ ॥ स तेन बोधितो दैत्यो मुक्त्वा तं संभ्रमाकुलः ॥ बाणं ब्रह्मास्त्रविहितं मुभोच
 त्वरयान्वितः ॥ ५ ॥ ब्रह्मास्त्रं तत्रजज्वल ततः खे सुमहाद्भुतम् ॥ देवानां चाभवत्सैन्यं सर्वमेव भयाकुलम् ॥ ६ ॥ शंबरस्त्रं ततः शांतं ब्राह्मप्रति
 हतं तदा ॥ तस्मिन्प्रतिहते ह्यस्त्रे संकुद्धो भास्करः प्रभुः ॥ ७ ॥ महेंद्रजालमास्थाय चक्रे स्वां भीषणां तनुम् ॥ विस्फूर्जत्करसंघातसमाक्रांतजग
 त्तयः ॥ ८ ॥ तताप दानवानीकं गलन्मज्जाद्विभ्रशोणितम् ॥ चक्षुषि दानवेन्द्राणां चकरांधानि सं प्रभुः ॥ ९ ॥ गजानामगलन्मेदः पेतुश्चापि
 रथा सुवि ॥ तुरंगमाः भ्रसंतश्च धर्मर्ता रथिनोपि च ॥ १० ॥ इतश्चेतश्च सलिलं प्रार्थयंतस्तदुषातुराः ॥ गिरिद्रोणीश्च पादांश्च गिरीणां गहनानि
 च ॥ ११ ॥ तेषां प्रार्थयतां शीघ्रमन्योन्यं च विसर्पिणाम् ॥ द्वावाभिरज्वलतीघ्रो घोरो निर्दग्धपादपः ॥ १२ ॥ तोयार्थिनः पुरो दृष्ट्वा तोयं कच्छो

लमालितम् ॥ पुरःस्थितमपि प्राप्तुं न शेकुरूपसादितुम् ॥ १३ ॥ अप्राप्य सलिलं भूमावभ्याशो द्रुतमेव ते ॥ तत्रतत्र व्यदश्यन्त मुता दैत्यैश्चरा
भुवि ॥ १४ ॥ रथा गजाश्च पतितारतुरंग्याश्च श्रमान्विताः ॥ स्थिता वमंतो धावंतो गलद्भुतवसाम्बजः ॥ १५ ॥ दानवानां कोटिकोटि व्यदश्यत
मृतं तदा ॥ एवं क्षयो दानवानां तस्मिन्महति वर्तिते ॥ १६ ॥ प्रकोपोद्धृतात्प्राक्षः कालनेमी रुषातुरः ॥ बभूव कालमेधाभः स्फुरद्गोमशतहृद् ॥
॥ १७ ॥ गंभीरस्फोटनिर्द्वादजगद्दृश्यकंपनः ॥ प्रच्छाद्य गगनं सूर्यप्रभां सर्वा व्यनाशयत् ॥ १८ ॥ वर्ध्वं शीतं च जलं दानवेन्द्रबलं प्रति ॥
दैत्यास्तां वृष्टिमासाद्य समाश्रस्तास्ततः क्रमात् ॥ १९ ॥ बीजांकुरा इव म्लानाः प्राप्य वृष्टिं धरातले ॥ ततः स मेघरूपेण कालनेमिर्महासुरः ॥
॥ २० ॥ शस्त्रवृष्टिं वर्षणैर्ग्रां देवानीकेषु दुर्जयः ॥ तथा वृष्ट्या पीड्यमाना दैत्यैरन्यैश्च देवताः ॥ २१ ॥ गतिं कांचिन्न पश्यन्ति गावः
शीतादिता इव ॥ परस्परं व्यलीयंत गजेषु तुरगेषु च ॥ रथेषु च भयत्रस्तास्तत्रतत्र निलिलिप्यरे ॥ २२ ॥ एवं ते लीयमानाश्च निहताः कालने
मिना ॥ दृश्यन्ते पतिता देवाः शस्त्रभिन्नांगसंधयः ॥ २३ ॥ विभिन्ना भिन्नमूर्धानस्तथा भिन्नोरुजानवः ॥ विपर्यस्तं रथांगैश्च पतितं ध्वजश
क्तिभिः ॥ २४ ॥ तुरंगाणां सहस्राणि गजानामयुतानि च ॥ रक्तेन तेषां धोरेण द्रुस्तरा चाभवन्मही ॥ २५ ॥ एवमाजौ महादैत्यः कालनेमिर्म
हंसुरः ॥ जघ्ने मुहूर्तमात्रेण गंधर्वाणां दशायुतम् ॥ २६ ॥ यक्षाणां पंचलक्षाणि किंनराणां तथैव च ॥ जघ्ने पिशाचमुख्यानां सप्तलक्षाणि निर्भयः ॥
॥ २७ ॥ इतरेषां न संख्यास्ति सुरजातिकायिनाम् ॥ जघ्ने स कोटिशः क्रुद्धः कालनेमिर्मदोत्कटः ॥ २८ ॥ एवं प्रतिभये भीमे तदापर
महाक्षये ॥ संकुद्भवधिना वीरौ चित्रास्त्रकवचोज्वलयौ ॥ २९ ॥ जघ्नतुस्तौ रणे दैत्यमेकैकं षष्टिभिः शरैः ॥ निर्भिद्य ते महादैत्यं सपुंखा विवि
शुर्महीम् ॥ ३० ॥ ताभ्यां बाणप्रहारैस्तु किंचित्सोऽवासचेतनः ॥ जग्राह चक्रं लक्षारं तैलधौतं रणेऽधिकम् ॥ ३१ ॥ तेन चक्रेण सोऽश्विन्यां
चिच्छेद रथकृबरम् ॥ जग्राहाथ धनुर्दैत्यः शरांश्चाशीविषोपमान् ॥ ३२ ॥ वर्ध्वं भिषजोर्मुग्धिं संछाद्याकाशगोचरम् ॥ तावप्यस्त्रैः स्मृतैः सर्वांश्छे
दतुर्दैत्यसायकान् ॥ ३३ ॥ तच्च कर्म तयोर्दंडा विस्मितः कोपमाविशत् ॥ जग्राह मुद्गरं भीमं कालदंडविभीषणम् ॥ ३४ ॥ स तमुद्ग्राम्य वेगेन
चिक्षेपास्य रथं प्रति ॥ तं तु मुद्गरमायांतमालोभयान्बरणोचरे ॥ ३५ ॥ मुक्त्वा रथावुभौ वेगादाप्लुतौ तरसाश्विनौ ॥ तौ रथौ स तु निषिष्य
मुद्गरोऽचलसनिभः ॥ ३६ ॥ दारयामास धरणीं हेमजालपरिष्कृतः ॥ तस्य कर्माय तद्वद्वा भिषजौ चित्रयोधिनौ ॥ ३७ ॥ वज्रास्त्रं च प्रकुर्वाणा

दानवेंद्रमधुष्यताम् ॥ वोरवज्रप्रहारैस्तु दानवः स परिक्षतः ॥ ३८ ॥ रथो ध्वजो धनुश्चैव छत्रं च कवचं तथा ॥ क्षणेन शतथा भूतं सर्वसैन्यस्य
पश्यतः ॥ ३९ ॥ तद्वृद्धा दुकरं कर्म सोऽभिव्यां भीमविक्रमः ॥ नारायणास्त्रं बलवान्मुमोच रणमूर्धनि ॥ ४० ॥ ततः शशाम वज्रास्त्रं कालने
मिस्ततो रुषा ॥ जीवग्रहं ग्राहयितुमश्विनौ तौ प्रचक्रमे ॥ ४१ ॥ तावभिप्रायमालक्ष्य सन्त्यज्य समरांगणम् ॥ पदाती वेपमानांगौ प्रदुतौ वासवो
यतः ॥ ४२ ॥ तयोरनुगतो दैत्यः कालनेमिर्नन्दन्मुहुः ॥ प्राप्येंद्रस्य बलं क्रूरो दैत्यानीकपदानुगः ॥ ४३ ॥ स काल इव कल्पति यदा वासव
मादुतः ॥ तं दृष्ट्वा सर्वभूतानि विविशुर्विह्वलानि तु ॥ ४४ ॥ हाहारावंप्रकुर्वाणास्तदा देवाश्च मनिरे ॥ पराजयं महेंद्रस्य सर्वलोकक्षयावहम् ॥
॥ ४५ ॥ चेलुः शिखरिणो मुख्याः पेतुररका नभस्तलात् ॥ जगज्जुर्जलदा दिक्षु संभूतश्च महारवः ॥ ४६ ॥ तां भूतविकृतिं दृष्ट्वा देवाः सेंद्रा
भयावहाः ॥ मनसा शरणं जगमुर्वासुदेवं जगत्पतिम् ॥ ४७ ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ॥ जगद्धिताय कृष्णाय गोविंदाय नमोनमः
॥ ४८ ॥ स नो रक्षतु गोविंदो भयार्तास्ते जगुः सुराः ॥ सुराणां चिंतितं ज्ञात्वा भगवान्गरुडध्वजः ॥ ४९ ॥ विबुधैव च पर्यकाद्योग
निद्रां विहाय सः ॥ लक्ष्मीकरगुणांभोजलालितांघ्रिसरोरुहः ॥ ५० ॥ शारदांबरनीराब्जकातिदेहच्छविः प्रभुः ॥ कौस्तुभोद्भासिहृदयः
कांतकेयूरभास्करः ॥ ५१ ॥ विमृश्य सुरसंक्षोभं वैनतेयमथाह्वयत् ॥ आहूतेऽवस्थिते तस्मिन्गरुडे दुःखिते भृशम् ॥ ५२ ॥ दिव्य
नानास्त्रतीक्ष्णाचिरारस्त्राणात्सुराहवम् ॥ तत्रापश्यत् देवेंद्रं भयभीतमभिदुतम् ॥ ५३ ॥ दानवेंद्रैर्नवांभोदसच्छर्यैः सर्वथोत्कटैः ॥ यथा हि पुरुषं
वोरैरभायैर्यकंक्षिभिः ॥ ५४ ॥ तत्राणायान्नजद्विष्णुः स्तूयमानो मुहुः सुरैः ॥ अभाज्येभ्यः परित्रातुं सुकृतं निर्मलं यथा ॥ ५५ ॥ अथापश्यत्
दैत्येंद्रो विथति द्युतिमंडलम् ॥ स्फुरंतसुदयान्छीब्रं कांतं सूर्यशतं यथा ॥ ५६ ॥ प्रभवं ज्ञातुमिच्छंतो दानवास्तस्य तेजसः ॥ गरुडं तमथा
पश्यन्करपांतानलभैरवम् ॥ ५७ ॥ तत्र स्थितं चतुर्बाहुं हारिं चानुपमद्युतिम् ॥ तमालोक्यासुरेंद्रस्तु हर्षसंपूर्णमानसाः ॥ ५८ ॥ अयं स देवः
सर्वपां शरणं केशवोऽरिहा ॥ अस्मिभ्रिते जिताः सर्वा देवता नात्र संशयः ॥ ५९ ॥ एनमाश्रित्य लोकेशा यज्ञभागमुजोऽमराः ॥ इत्युक्त्वा ते
समागम्य सर्व एव ततस्ततः ॥ ६० ॥ तं जघ्नुर्विविधैः शस्त्रैः परिवार्य समंततः ॥ कालनेमिप्रभृतयो दश दैत्यमहारथाः ॥ ६१ ॥ षष्ट्या विव्याध
बाणानां कालनेमिर्जनादनम् ॥ निमिः शतेन बाणानां मथनोऽशीतिभिः शरैः ॥ ६२ ॥ जंभकश्चैव सप्तत्या शुंभो दशभिरेव च ॥ श्रेया दैत्ये

श्वराः सर्वे विष्णुमकेशः शरैः ॥ ६३ ॥ दशाभिर्दशाभिः शल्यैर्जष्टुः सगरुडं रणे ॥ तेषामसृष्यत्तत्कर्म विष्णुर्दानवसूदनः ॥ ६४ ॥ एकैकं दानवं
 जघ्ने पङ्क्तिः पङ्क्तिजह्नेः ॥ आकर्णकृष्टभ्रूयश्च कालनेमिस्त्रिभिः शरैः ॥ ६५ ॥ विष्णुं विव्याध हृदये रोषाद्भक्तविलोचनः ॥ तस्याशोभंत ते
 बाणा हृदये तसकांचनाः ॥ ६६ ॥ मथूखा इव संदीपाः कौरुतुमस्य स्फुरत्त्रिपः ॥ तैर्बाणैः किञ्चिदापरतो हरिर्जग्राह सुह्रमम् ॥ ६७ ॥ स तसु
 द्राह्य वेगेन दानवाय सुमोच वै ॥ दानवेन्द्रस्तमप्राप्तं वियत्येव शतैः शरैः ॥ ६८ ॥ चिच्छेद तिलशः क्रुद्धो दर्शयन्पाणिलाववम् ॥ ततो विष्णुः
 प्रकृपितः प्रासं जग्राह भैरवम् ॥ ६९ ॥ तेन दैत्यस्य हृदयं ताडयामास वेगतः ॥ क्षणेन लब्धसंज्ञस्तु कालनेमिर्महासुरः ॥ ७० ॥ शक्तिं जग्राह
 तीक्ष्णाग्नां हेमवटाद्दहासिनीम् ॥ तथा वामं भुजं विष्णोर्विभेद दितिनंदनः ॥ ७१ ॥ भिन्नं शंतया भुजं तस्य सुतशोणितमावभौ ॥ नीले बला
 हके विद्युद्भियोत्ती यथा सुदुः ॥ ७२ ॥ ततो विष्णुः प्रकृपितो जग्राह विपुलं धनुः ॥ सप्तदश च नाराचारंतीक्ष्णाग्नान्मर्मभेदिनः ॥ ७३ ॥ दैत्य
 स्य हृदयं पश्चिविंध्याध च शरोस्त्रिभिः ॥ चतुर्भिः सारथिं चारस्य ध्वजं चैकेन पत्रिणा ॥ ७४ ॥ द्वाभ्यां धनुर्ध्याधनुषी भुजं चैकेन पत्रिणा ॥ स
 विद्रो हृदये गाढं दोषैर्मुदो यथा नरः ॥ ७५ ॥ सुतरत्तराणः प्राहुः पीडाचलितमानसः ॥ चकंपे मारुतेनेव चोदितः किञ्चुकडुमः ॥ ७६ ॥ ततः
 कंपितमालक्ष्य गर्दां जग्राह केशवः ॥ तां च वेगेन चिक्षेप कालनेमिवधं प्रति ॥ ७७ ॥ सा पपात शिरस्युग्रा सहसा कालनेमिनः ॥ संवर्णितोत्तमां
 गरतु निष्पिप्सुकुटोसुरः ॥ ७८ ॥ सुतरत्तौवरंश्च सुतथातुरिवाचलः ॥ पपात स्वै रथे भग्नो विसंज्ञः शिष्टजीवनः ॥ ७९ ॥ पतितस्य रथोपरथे
 दानवस्याच्युतोऽरिहा ॥ स्मितपूर्वसुवाचोदं वाक्यं चक्राणुधः प्रभुः ॥ ८० ॥ गच्छासुर विमुक्तोऽसि सांप्रतं जीव निर्बृतः ॥ ततः स्वरूपेन कालेन
 अहमेव तवांतकः ॥ ८१ ॥ एवं वचस्तस्य निशम्य विष्णोः सर्वेश्वरस्याथ रथं निमेषात् ॥ निनाथ दूरं किल कालनेमिनो भीतस्तदा
 सारथिलोकनाथात् ॥ ८२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकश्रीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे देवासुरसंग्रामे
 कालनेमिकृतशुद्धसंमर्दे विष्णुना सह कालनेमिशुद्धवर्णनार्थकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ७९ ॥ ७९ ॥ नारद उवाच ॥ १० ॥ तं दृष्ट्वा
 दानवाः सर्वे क्रुद्धाः स्वैःस्वैर्वलैर्वृताः ॥ सरवा इव माक्षिकं रुरुधुः सर्वतस्ततः ॥ ११ ॥ पर्वताये गजे भीमे मदस्याविणि दुर्दमे ॥ सितचिन्नपताके
 तु प्रभिरकरटासुखे ॥ २ ॥ स्वर्णवर्णांचिते यद्भ्रगो दवाभिसंवृते ॥ आरुह्याजौ निमिर्दंत्यो हरिं प्रत्युद्ययो बली ॥ ३ ॥ तस्यासन्दानवा

रौद्रा गजस्य परिरक्षणः ॥ सप्तविंशतिकोद्व्यश्च किरिटकवचोज्वलाः ॥ ४ ॥ अश्वमारुह्य शैलाभं मथनो हरिमाद्रवत् ॥ पंचयोजनप्रपीव
 मुष्टमारुथाय जंभकः ॥ ५ ॥ शुभ्रभो मेघं समारुहाव्रजद्वादशयोजनम् ॥ अपरे दानवेन्द्रश्च यत्ता नानास्त्रिपाणयः ॥ ६ ॥ आजगमुः समरे क्रुद्धा
 विष्णुमक्लिष्टकारिणम् ॥ परिवेषण निमिदैत्यो मथनो मुद्गरेण च ॥ ७ ॥ शुभ्रभः शूलेन तीक्ष्णेन प्राप्सेन ब्रसन्स्तथा ॥ चक्रेण क्रथनः क्रुद्धो जंभः
 शक्त्या महारणे ॥ ८ ॥ जह्युर्नारायणं शेषा विशिखैर्मर्मभेदिभिः ॥ तान्यस्त्राणि प्रयुक्तानि विविक्तुः पुरुषोत्तमम् ॥ ९ ॥ उपदेशा गुरोर्यद्भस्त्रच्छिद्यं
 बहुधरिताः ॥ ततः क्रुद्धो हरिर्गृह्य धनुर्बाणांश्च पुष्कलान् ॥ १० ॥ ममर्द दैत्यसेनां तद्भ्रमैर्मथयंचो यथा ॥ निर्मिं विव्याध विश्त्या बाणैरनलव
 र्चसैः ॥ ११ ॥ मथनं दशभिश्चैव शुभ्रं पंचभिरेव च ॥ शतेन महिषं क्रुद्धो विव्याधोरसि माधवः ॥ १२ ॥ जंभं द्वादशभिस्तीक्ष्णैः सर्वांश्चैकैक
 शोऽष्टभिः ॥ तस्य तद्द्विषव्वं दृष्ट्वा दानवाः क्रोधमूर्च्छिताः ॥ १३ ॥ चक्रुर्गाढतरं यत्नमावृण्वाना हरिं शरैः ॥ चिच्छेददृष्य धनुर्ज्यां च निर्मिर्मह्येन
 दानवः ॥ १४ ॥ हस्तस्त्रापं च संरंभाच्चिच्छेद महिषासुरः ॥ पीडयामास गरुडं जंभो बाणाद्युतैस्त्रिभिः ॥ १५ ॥ भुजावस्य च विव्याध शुभ्रो
 बाणाद्युतेन वै ॥ ततो विस्मितचित्तस्तु गदां जग्राह माधवः ॥ १६ ॥ तां प्राहिणोत्स वेगेन मथनाय महाहवे ॥ तामप्राप्तां निर्मिर्बाणैर्गुर्शैलाभैः
 सहस्रशः ॥ १७ ॥ आहत्य पातयामास विनदन्कालमेववत् ॥ ततोऽतारिक्षे हाहेति भूतानां जह्निरे कथाः ॥ १८ ॥ नैतदस्ति बलं व्यक्तं यत्राशी
 र्यत् सा गदा ॥ तां हरिः पतितां दृष्ट्वा अस्थाने प्रार्थनामिव ॥ १९ ॥ जग्राह मुद्गरं घोरं दिव्यरत्नपरिष्कृतम् ॥ तं मुमोचातिवेगेन निर्मिसुदिश्य दान
 वम् ॥ २० ॥ तमायातं वियत्पेव त्रयो दैत्या ह्यवारयन् ॥ गदया जंभदैत्यस्तु ब्रसन्तः पट्टिशेन तु ॥ २१ ॥ शक्त्या च महिषो दैत्यो विनदती महार
 रणे ॥ २३ ॥ तामायान्तीमथालोक्य जंभोऽन्यस्य रथात्त्वारत् ॥ आच्छुत्य लीलया शुक्लन्कामिनीं कासुको यथा ॥ २४ ॥ तथैव गरुडं मूर्ध्नि जग्ने स
 प्रहसन्बली ॥ ततो ध्रयो रथं प्राप्य धनुर्गृह्याभ्ययोजयत् ॥ २५ ॥ विचेताश्चाभवच्छुद्धे गरुडः शक्तिपीडितः ॥ ततः प्रहस्य तं विष्णुः साधुसाधिवति
 भारत ॥ २६ ॥ करस्पर्शेन कृतवान्निमोहं विनतात्मजम् ॥ समाभ्यारय्य च तं वाग्भिः शक्तिं दृष्ट्वा च निष्कलाम् ॥ २७ ॥ कुभार्यस्य यथा पुंसः सर्व

स्याच्चितितं वृथा ॥ दृढसारमहामौर्वीमन्यां संयोजयत्ततः ॥२८॥ कृत्वा च तलनिर्घोषं रौद्रमस्त्रं मुमोच सः॥ततोऽब्रतेजसा सर्वमाकाशं नैव दृश्यते
 ॥२९॥ भूमिर्दृशश्च विदिशो बाणजालमया बभुः ॥ दृष्ट्वा तदस्त्रमाहात्म्यं सेनानीर्षसनोऽसुरः ॥ ३० ॥ ब्राह्ममस्त्रं चकाराशु सर्वास्त्रविनियारणम् ॥
 तेन तत्प्रशमं यातं रौद्रास्त्रं लोकभीषणम् ॥ ३१ ॥ अस्त्रे प्रतिहते तस्मिन्विष्णुर्दानवसूदनः ॥ कालदंडास्त्रमकरोत्सर्वलोकभयंकरम् ॥ ३२ ॥
 संधीप्रमानेस्त्रे तस्मिन्मारुतः पररुषो ववौ ॥ चकंपे च मही देवी भिन्नाश्चाब्धुधयोऽभवत् ॥ ३३ ॥ तदस्त्रमुग्रं दृष्ट्वा तु दानवा शुद्धदुर्मदाः ॥ चक्रुरस्त्राणि
 दिव्यानि नानारूपाणि संगुणे ॥ ३४ ॥ नारायणास्त्रं प्रसनस्तु चक्रे त्वाद्द्रं निमिश्चास्त्रवरं मुमोच ॥ ऐषीकमस्त्रं च चकार जंभो शुद्धस्य दण्डास्त्र
 निवारणाय ॥ ३५ ॥ यावच्च संधानवशं प्रयाति नारायणादीनि निवारणाय ॥ तावत्क्षणेनैव जवान कोटीद्वैत्येश्वराणां किल कालदंडः ॥ ३६ ॥
 अनंतरं शातभयं तदस्त्रं दैत्यास्त्रयोगेन च कालदण्डम् ॥ शांतं तद्दालोक्य हरिः स्वमस्त्रं कोपेन कालानलतुल्यमूर्तिः ॥ ३७ ॥ जग्राह चक्रं तपना
 युतप्रभुशारमात्मनमिव द्वितीयम् ॥ चिक्षेप सेनापतये ज्वलंतं चतुर्भुजः संयति संप्रपृह्य ॥ ३८ ॥ तदावजच्चक्रमथो विलोक्य सर्वात्मना दैत्य
 वराः स्ववीर्यात् ॥ नाशकनुक्त्वाररपितुं प्रचंडं दैवं यथा पूर्वमिवोपपन्नम् ॥ ३९ ॥ तदप्रतकथं नवहेतितुल्यं चक्रं पपात प्रसनस्य कण्ठे ॥ तद्रक्तधारा
 रणघोरनाभि जगाम भूयोपि करं सुरारेः ॥ ४० ॥ चक्राहतः संयति दानवश्च पपात भूमौ प्रसमार चापि ॥ दैत्याश्च शेषा भृशशोकमापुः क्रोधं च
 केचित्पिपिषुर्भुजांश्च ॥ ४१ ॥ ततो विनिहते दैत्ये प्रसने बलनायके ॥ निर्मर्याद्भिमयुध्यंत हरिणा सह दानवाः ॥ ४२ ॥ पट्टिशैर्मुशलैः प्रासैर्ग
 दाभिः कणपैरपि ॥ तीक्ष्णाननैश्च नाराचैश्चक्रैः शक्तिभिरेव च ॥ ४३ ॥ तदस्त्रजालं तैर्मुक्तं लब्धलक्षो जनार्दनः ॥ एकैकं शतधा चक्रे बाणैरग्नि
 शिखोपमैः ॥ ४४ ॥ जवान तेषां संक्रुद्धः कोटिकोटिं जनार्दनः ॥ ततस्ते सहसा भूत्वा न्यपतन्केशवोपरि ॥ ४५ ॥ गरुडं जगृहः केचित्पादयोः
 शतशोऽसुराः ॥ ललंबिरे च पक्षान्भ्यां मुखे चान्ये ललंबिरे ॥ ४६ ॥ केशवरयापि धनुषि भुजयोः शीर्षं एव च ॥ ललंबिरे महादैत्या निनदंतो
 मुहुर्मुहुः ॥ ४७ ॥ तदद्भुतं महदृष्ट्वा सिद्धचारणवार्तिकाः ॥ हर्षति मुमुजुर्नादमंबरं चास्तुवन्हरिम् ॥ ४८ ॥ ततो हरिर्विनिर्धूय पातयामास
 तान्भुवि ॥ यथा प्रबुद्धः पुरुषो दीपानसंसारसंभवात् ॥ ४९ ॥ विकोशं च ततः कृत्वा नंदकं खड्गसुतमम् ॥ चर्म चाप्यमलं विष्णुः पद्मतिस्तान
 धावत ॥ ५० ॥ ततो मुहूर्तमात्रेण पद्मानि दश केशवः ॥ चकर्त मार्गे बहुभिर्विचरन्दैत्यसत्तमात् ॥ ५१ ॥ ततो निमिप्रभृतयो विनयासुरस

तमाः ॥ अथावत महेश्वाराः केशवं पादचारिणम् ॥ ५२ ॥ गरुत्मांश्चान्यथाचूर्णमारोह च तं हरिः ॥ उवाच च गरुत्मतं तस्मिंश्च तुमुले रणे
 ॥ ५३ ॥ अश्रान्तो यदि ताक्ष्यासि मथनं प्रति तद्भज ॥ श्रान्तश्चैव मुहूर्तं त्वं रणादपसृतो भव ॥ ५४ ॥ ॥ ताक्ष्यं उवाच ॥ न मे श्रमोऽस्ति
 लोकेश किञ्चित्संस्मरतश्च मे ॥ यन्मे सुतान्वाहनत्वं कल्पयामास तारकः ॥ ५५ ॥ इति ब्रुवन्नेव दैत्यं मथनं प्रति सोऽगमत् ॥ दैत्यस्त्वभिमुखं दृष्ट्वा
 शंसचक्रगदाधरम् ॥ ५६ ॥ जघान भिडिपालेन शितधारेण वक्षसि ॥ तं प्रहारमचित्यैव विष्णुस्तस्मिन्महाहवे ॥ ५७ ॥ जघान पंचभिर्बाणैर्गिरी
 द्रस्यापि भेदकैः ॥ आकर्णकृष्टैश्शिभिः पुनर्विद्धः स्तनांतरे ॥ ५८ ॥ विचेतनो मुहूर्तास संस्तभ्य मथनः पुनः ॥ गृहीत्वा परिधं
 मूर्ध्नि जनार्दनमताडयत् ॥ ५९ ॥ विष्णुस्तेन प्रहारेण किञ्चिद्घूर्णितोऽभवत् ॥ ततः कोपविवृताक्षो गदां जग्राह माधवः ॥ ६० ॥
 तथा संताडयामास मथनं हृदये हृदम् ॥ स पपात तथा भूमौ चूर्णितानो ममार च ॥ ६१ ॥ तस्मिन्नपिपतिते भूमौ मथने
 मथिते भुशम् ॥ अक्सादं ययुर्दैत्याः सर्वे ते युद्धमण्डले ॥ ६२ ॥ ततस्तेषु विषण्णेषु दानवेष्वतिमनिषु ॥ चुकोप रक्तनयनो महिषो
 दानवेश्वरः ॥ ६३ ॥ प्रत्युद्ययौ हरिं रौद्रः स्वबाहुबलमश्रितः ॥ तीक्ष्णधारेण शूलेन महिषो हरिमर्दयन् ॥ ६४ ॥ शक्त्या च गरुडं
 वीरो हृदयेऽभ्यहनहृदम् ॥ ततो विवृत्य वदनं महाचलगुहानिभम् ॥ ६५ ॥ अस्तुमैच्छद्गणे दैत्यः सगरुत्मतमच्युतम् ॥ अथाच्युतोऽपि
 विज्ञाय दानवस्य चिकीर्षितम् ॥ ६६ ॥ वदनं पूरयामास दिव्यैरङ्घ्रिर्महाबलः ॥ स तैर्बाणैरभिहतो महिषोऽचलसंनिभः ॥ ६७ ॥ परिवर्तितकथार्धः
 पपाताथ ममार च ॥ महिषं पतितं दृष्ट्वा जीवयित्वा पुनर्हरिः ॥ ६८ ॥ महिषं प्राह मत्तस्त्वं वधं नार्हसि दानव ॥ योषिद्भयः पुरोक्तस्त्वं साक्षा
 त्कमलयोनिना ॥ ६९ ॥ उत्तिष्ठ गच्छ मन्सुक्तो हुतमस्मान्महाराणात् ॥ इत्युक्तो हरिणा तस्माद्देशादपगतोऽसुरः ॥ ७० ॥ तस्मिन्पराङ्मुखे दैत्ये
 महिषे शंभदानवः ॥ संदृष्टौष्ठपुटाटोपो भुकुटिकुटिलाननः ॥ ७१ ॥ निर्मथ्य पाणिना पाणिं धनुरादाय भैरवम् ॥ सज्जीकृत्य महाघोरान्मुभोच
 शतशः शरान् ॥ ७२ ॥ स चित्रयोषी हृदसुष्टिपातस्ततश्च विष्णुं गरुडं च दैत्यः ॥ बाणैर्ज्वलद्द्विशिखानिकाशैः क्षितैरसंख्यैः प्रतिघातहीनैः ॥ ७३ ॥
 विष्णुश्च दैत्यैर्दशरार्दितो भृशं भृशुडिमादाय कृतांततुल्याम् ॥ तथा मुखं चास्य पिपेष संख्ये शंभस्य जत्रुं च धराधराभम् ॥ ७४ ॥ ततस्त्रिभिः
 शंभसुजं द्विपृष्ठ्या सूतस्य शीर्षं दशभिश्च केतुम् ॥ विष्णुर्विक्रुष्टैः श्रवणावसानं दैत्यस्य बाणैर्ज्वलनार्कवर्णैः ॥ ७५ ॥ स तैश्च विद्धो व्यथितो

वभ्रव दैत्यश्वरो विजुतशोणिताक्तः ॥ ततोऽस्य किञ्चिच्चलितस्य धैर्यादुवाच शंखांबुजशार्ङ्गपाणिः ॥ ७६ ॥ योषित्तुव
 ऽशुभ स्वरपतरैरहोभिः ॥ मत्तोर्हसि त्वं न वृथैव मूढ ततोऽपयातः स च शुभदानवः ॥ ७७ ॥ जन्मोऽथ तद्विष्णुमुखाग्निभक्ष्य जगज्जं चोच्चैः कृतसिंह
 नादः ॥ प्रोवाच वाक्यं च सलीलमार्जो महाहृदासेन जगद्विकंप्य ॥ ७८ ॥ किमोभिरते जलवास दैत्यैर्हीनपराक्रमैः ॥ मायासादय युद्धेऽस्मि
 न्यादि ते पौरुषं क्वचित् ॥ ७९ ॥ यतो पूर्वं हता दैत्या हिरण्याक्षमुखाः किल ॥ जंभस्तदाभवन्नेव पश्य मामद्य संस्थितम् ॥ ८० ॥ पश्य तालप्रती
 काशो भुजावेतो हरे मम ॥ वक्षो वा वज्रकठिनं मयि प्रहर तत्सुखम् ॥ ८१ ॥ इत्युक्तः केशवस्तेन सुंक्रिणी संलिङ्गुषा ॥ सुमोच परिवंवोरं
 गिरीणामपि दारणम् ॥ ८२ ॥ ततस्तस्याप्यनुपदं कालायसमयं दृढम् ॥ सुमोच सुदूरं विष्णुर्द्वितीयं पर्वतं यथा ॥ ८३ ॥ तदायुधद्वयं दृष्ट्वा जंभो
 न्यस्य रथे धनुः ॥ आप्लुत्य परिचं गृह्य गरुडं तेन जघ्निवान् ॥ ८४ ॥ द्वितीयं सुदूरं चानु गृहीत्वा विनदन्नणे ॥ सर्वप्राणेन गोविंदं तेन सुधिं
 जवान सः ॥ ८५ ॥ ताभ्यां चातिप्रहाराभ्यामुभौ गरुडकेशवौ ॥ मोहाविष्टौ विचेतस्को मृतकल्पाविवास्ताम् ॥ ८६ ॥ तदद्भुतं महदृष्ट्वा जगद्भु
 दैत्यसत्तमाः ॥ नैतान्हर्षमदोहृतानिदं सेहे जगत्तदा ॥ ८७ ॥ सिंहनादैस्तलोन्नादैर्वजुनादैश्च बाणजैः ॥ जंभं ते हर्षयामासुर्वासिस्त्यादुधुवुश्च ते ॥ ८८ ॥
 शंखांश्च पूरयामासुश्चिक्षिपुर्द्वैता भुशम् ॥ ८९ ॥ सज्ञामवाप्याथ महारणे हरिः सवैनतेयः परिरेभ्य जंभम् ॥ पराङ्मुखाः संयुगादपृथुष्यात्पलायनं वेग
 परश्वकार ॥ ९० ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकारखंडे दैत्यैः सह विष्णोर्भुङ्क्वर्णनं नाम विंशो
 ऽध्यायः ॥ २० ॥ ६४ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ तमालोक्य पलायतं विध्वंस्तध्वजकामुकम् ॥ दैत्यांश्च मुदितानिद्रः कर्तव्यं नाध्यगच्छत ॥ १ ॥
 अथाथान्निकटं विष्णोः सुरेशस्त्वरयान्वितः ॥ उवाच चैनं मधुरमुत्साहपरिवृंहितम् ॥ २ ॥ किमोभिः कीडसे देव दानवैर्दुष्टमानसैः ॥ दुर्जनैर्लब्ध
 रथस्य पुरुषस्य कुतः क्रियाः ॥ ३ ॥ शक्तेनोपेक्षितो नीचो मन्यते बलमात्मनः ॥ तस्मान्न नीचं भतिमानुपेक्षेत कथंचन ॥ ४ ॥ अथाग्रेसरसंपत्त्या
 रथिनो जयमाययुः ॥ कस्ते सखाभवत्पूर्वं हिरण्याक्षवधे विभो ॥ ५ ॥ हिरण्यकशिरुर्द्वैत्यो वीर्यशाली मदोद्धतः ॥ प्राप्य त्वां तृणवन्नष्टस्तत्र कोऽ
 ग्रेसरस्तव ॥ ६ ॥ पूर्वं प्रतिबला दैत्या मधुकैटभसन्निभाः ॥ निविष्टास्त्वां तु संप्राप्य शलभा इव पावकम् ॥ ७ ॥ युगेयुगे च दैत्यानां त्वतो नाशोऽ
 भवद्दरे ॥ तथैवाद्येह भीतानां त्वं हि विष्णो सुराश्रयः ॥ ८ ॥ एवं संनोदितो विष्णुर्व्यवर्धत महाभुजः ॥ बलेन तेजसा ऋद्ध्या सर्वभूताश्रयोऽ

रिहा ॥ ९ ॥ अथोवाच सहस्राक्षं केशवः प्रहसन्निव ॥ एवमेतद्यथा प्राह भवानरमद्गतं वचः ॥ १० ॥ त्रैलोक्यदानवान्सर्वान्दग्धुं शक्तः क्षणा
 दहम् ॥ दुर्जयस्तारकः किं तु मुक्ता समदिनं शिशुम् ॥ ११ ॥ महिषश्चैव शुंभश्च उभौ वध्यौ च योषिता ॥ जंभो दुर्वाससा शप्तः शक्रवध्यो भवा
 निति ॥ तस्मात्त्वं दिव्यवीर्येण जाहि जंभं मदीकटकम् ॥ १२ ॥ अवध्यः सर्वभूतानां त्वाप्तते स तु दानवः ॥ १३ ॥ मया गुप्तो रणे जंभो जगत्कटक
 मुद्गर ॥ तद्वैकुण्ठवचः श्रुत्वा सहस्राक्षोमरारिहा ॥ १४ ॥ समादिशत्सुराध्यक्षान्सैन्यस्य रचनां प्रति ॥ ततश्चाभ्यर्थितो देवैर्विष्णुः सैन्यमकल्पयत् ॥
 ॥ १५ ॥ यत्सारं सर्वलोकस्य वीर्यस्य तपसोऽपि च ॥ तदैकादश रुद्रांश्च चकाराग्रेसरान्हरिः ॥ १६ ॥ व्यालीढांगा महादेवा बलिर्नो नीलकं
 थराः ॥ चंद्रखंडत्रिपुंड्राश्च पिगाक्षाः शूलपाणयः ॥ १७ ॥ पिंगोतुंगजटजूटाः सिंहचर्मविसायिनः ॥ भस्मोद्धूलितगात्राश्च भुजमंडलभैरवाः ॥
 ॥ १८ ॥ कपालीशार्दयो रुद्रा विद्रावितमहाऽसुराः ॥ कपाली पिंगलो भीमो विरूपाक्षो विलोहितः ॥ १९ ॥ अजकः शासनः शास्ता शंभु
 श्चंद्रो भवस्तथा ॥ एत एकादशानंतबला रुद्राः प्रभाविनः ॥ २० ॥ अपालयंत विदशान्निवर्जत इवाहुंदाः ॥ हिमाचलाभे महति कांचनबुंरुह
 खजि ॥ २१ ॥ प्रचंचलमहाह्रमवंदसंहतिमंडिते ॥ ऐरावते चतुर्दते मत्तमातंग आस्थितः ॥ २२ ॥ महामदजलखावे कामरूपे शतक्रतुः ॥ तस्थौ
 हिमगिरेः शृंगे भद्रुमानिव दीप्तिमान् ॥ तस्थारक्षत्पदं सव्यं मास्त्रोऽमितविक्रमः ॥ २३ ॥ जुगोपापरमग्निश्च ज्वालापूरितदिङ्मुखः ॥ पृष्ठरक्षोऽभव
 द्विष्णुः समरशाः शतक्रतोः ॥ २४ ॥ आदित्या वसवो विश्वे मरुतश्चाश्विनावपि ॥ गंधर्वा रक्षसा यक्षाः सकिंनरमहोरगाः ॥ २५ ॥ कोटिशःकोटिशः
 कृत्वा वृद्धं चिह्नोपलक्षितम् ॥ विश्रावयंतः स्वां कीर्तिं बंदिवृन्दैः पुरःसरैः ॥ २६ ॥ चेलुदैत्यवधे हप्तानानावर्णयुधध्वजाः ॥ २७ ॥ शतक्रतोरमरनि
 कायपालिता पताकिनी याननिनादनादिता ॥ सितोन्नतध्वजपटकोटिमंडिता बभूव सा हितिसुतशोकवर्धिनी ॥ २८ ॥ आयातीं तां विलोकयथ सुर
 सेनां गजासुरः ॥ गजरूपी महांश्चैव संहारंभोधिविक्रमः ॥ २९ ॥ परश्वधायुधो दैत्यो दशनाष्ठकसंपुटः ॥ ममर्द चरणे देवांश्चिक्षेपान्यानकरेण
 च ॥ ३० ॥ परान्परशुना जघ्ने दैत्योद्भो रौद्रविक्रमः ॥ तस्थैवं निघ्नतः क्रुद्धा देवगन्धर्वकिंनराः ॥ ३१ ॥ सुसुबुः संहताः सर्वे चित्रशस्त्रास्त्रसंहतिम् ॥
 परश्वधांश्च चक्राणि भण्डपालान्समुद्गरान् ॥ ३२ ॥ कुन्तान्प्रासाञ्छरस्तीक्ष्णान्मद्गरांश्चापि दुःसहान् ॥ तान्सर्वान्सोप्रसदैत्यो यूथपः
 कवलानिव ॥ ३३ ॥ कोपस्फुरितदंष्ट्राप्रः करस्फोटन नादयन् ॥ मुशस्त्रिभ्रंश्चचारजौ दुष्प्रेक्ष्यः सोऽथ दानवः ॥ ३४ ॥ अस्मिन्मन्त्रिस्मन्निपतति सुर

वृद्धं गजासुरः ॥ तस्मिन्स्त्रिभुवनमहाशब्दो ह्यहाकारो व्यजायत ॥ ३५ ॥ अथ विद्वमानं तद्वलं प्रेक्ष्य समंतलः ॥ रुद्राः परस्परं प्रोचुरहंकारोत्थिता
 त्थिपः ॥ ३६ ॥ भोभो गृह्णत देत्येन्द्रं भिदंतं महाबलाः ॥ कर्पतेनं शितैः शूलैर्भञ्जतेनं हि मर्षसु ॥ ३७ ॥ कपाली वाक्यमाकर्ण्य शूलं सितशितं
 भुंखे ॥ संमार्ज्यं वामहस्तेन संसंभाद्रिवृतेक्षणः ॥ ३८ ॥ प्रोत्सृष्टारुणनीलाब्जसंहतिः सर्वतो दिशः ॥ अथाणाहुकुटीवक्रो दैत्येन्द्राभिमुखो रणे ॥
 ॥ ३९ ॥ दृष्टेन सुष्टिवन्धेन शूलं विष्टय्य निर्मलः ॥ जवान कुम्भदेशे तु कपाली गजदानवम् ॥ ४० ॥ ततो दशापि ते रुद्रा निर्मलायोमथे रणे ॥
 जघुः शूलैस्तु दैत्येन्द्रं शैलवष्माणमाहवे ॥ ४१ ॥ सुखाव शोणितं पश्चात्सर्वसोतस्तु तस्य वै ॥ शूलस्तेन रुद्रस्य शुशुभे गजदानवः ॥ ४२ ॥
 प्रोत्सृष्टामलनीलाब्जं शरदीवामलं सरः ॥ भस्मशुभ्रतनुच्छाये रुद्रे हंसैरिवावृतम् ॥ ४३ ॥ कुद्धं कपालिनं दैत्यः प्रचलत्कर्णपृष्ठवः ॥ भवं च दन्तै
 र्विभिदे नाभिदेशे गजासुरः ॥ ४४ ॥ दृष्ट्वात्सुकं रुद्राभ्यां नवरुद्रास्ततो द्रुतम् ॥ विव्यथुर्विशिखैः शूलैः शरीरममरद्विपः ॥ ४५ ॥ ततः कपा
 लिनं त्यक्त्वा भवं चासुरपुंजवः ॥ वणेन कुपितो दैत्यो नव रुद्रानुपाद्भवत् ॥ ममर्दं चरणावातदन्तैश्चापि करेण च ॥ ४६ ॥ ततोऽसौ शूलयुद्धेन
 श्रममासादिगो यदा ॥ तदा कपाली जग्राह करमस्यामरद्विपः ॥ ४७ ॥ भ्रामयामास चातीव वणेन च गजासुरम् ॥ दृष्ट्वा श्रमात्तुरं दैत्यं
 किञ्चिच्च्यवितजीवितम् ॥ ४८ ॥ निरुत्साहं रणे तस्मिन्गतयुद्धोत्सवोऽभवत् ॥ ततो भ्रमत एवास्य चर्म उत्कृत्य भैरवम् ॥ ४९ ॥ सवत्सर्वांगर
 सौवं चकारांगरमात्मनः ॥ तुष्टुवुस्तं तदा देवा बहुधा बहुभिः स्तवैः ॥ ५० ॥ उचुश्चैनं च यो हन्यात्स भ्रियेत ततस्त्वसौ ॥ दृष्ट्वा कपालिनो रूपं
 गजचर्मांबरवृतम् ॥ ५१ ॥ विवेमुदुर्दुर्जुर्धुनिपेतुश्च सहस्रशः ॥ एवं विलुलिते तस्मिन्दानवेन्द्रे महाबले ॥ ५२ ॥ गजं मतमथारुह्य शतदुन्दु
 भिनादितम् ॥ निमिरभ्यपतत्तूर्णं सुरसैन्यानि लोडयत् ॥ ५३ ॥ यायां निमिगजो याति दिशं तातां सवाहनाः ॥ इदुवुश्चुक्रुशुर्देवा भयेना
 कंपिता मुहुः ॥ ५४ ॥ गन्धेन सुरमातंगा इदुवुस्तस्य हस्तिनः ॥ पलायितेषु सैन्येषु सुराणां पाकशासनः ॥ ५५ ॥ तस्थौ दिक्पालकैः सार्धं
 मयभिः केशवेन च ॥ संप्राप्तस्तस्य मातंगा यावच्छक्रगजं प्रति ॥ ५६ ॥ तावच्छक्रगजो भीतो मुक्त्वा नादं सुभैरवम् ॥ श्रियमाणोऽपि
 यत्नेन चकोर इव तिष्ठति ॥ ५७ ॥ पलायति गजे तस्मिन्नाहृदः पाकशासनः ॥ विपरीतमुखं युद्धं दानवेन्द्रेण सोऽकरोत् ॥ ५८ ॥ शतक्र
 तुरस्तु शूलैर्न निमिं वक्षस्यताडयत् ॥ गदया दंतिनं तस्य गच्छदेशेहनदृशम् ॥ ५९ ॥ तं प्रहारमचिन्त्यैव निमिर्निर्भयपौरुषः ॥

ऐरावतं कटीदेशे सुद्वरेणाभ्यताडयत् ॥ ६० ॥ स हतो सुद्वरेणाथ शक्रकुञ्जर आहवे ॥ जगाम पश्चात्पद्भ्यां च पृथिवीं भूधराकृतिः ॥
 ॥ ६१ ॥ लाघवात्क्षिप्रमुत्थाय ततोऽमरमहागजः ॥ रणादपससर्पाथ भीषितो निमिहस्तिना ॥ ६२ ॥ ततो बाहुर्वधौ रूक्षो बहुशर्करपाण्डुलः ॥
 सम्मुखो निमिमातंगोऽकपनोऽचलकंपनः ॥ सुतरक्तो बभौ शैलो धनधातुद्वदो यथा ॥ ६३ ॥ धनेशोऽपि गदां शूर्वीं तस्य दानवहस्तिनः ॥
 सुमोच वेगाव्यपतत्सा गदा तस्य मूर्धनि ॥ ६४ ॥ गजो गदनिपतेन स तेन परिमूर्छितः ॥ दूतैर्भित्वा धरां वेगात्पपाताचलसन्निभः ॥ ६५ ॥
 पतिते च गजे तस्मिन्सहनादो महानभूत् ॥ सर्वतः सुरसैन्यानां गजबृंहितबृंहितः ॥ ६६ ॥ हेषारवेण चाश्वानां रणात्स्फोटैश्च धन्विनाम् ॥
 गजं तं निहतं दृष्ट्वा निमिं चापि पराङ्मुखम् ॥ ६७ ॥ सुराणां सिंहनादं च सत्त्वादितदिगंतरम् ॥ जंभो जज्वाल कोपेन संदीप्त इव पावकः ॥
 ॥ ६८ ॥ ततः स कोपरत्तक्षो धनुष्यारोप्य सायकम् ॥ तिष्ठति चाब्रवीत्तारं सारथिं चाप्यनंदयत् ॥ ६९ ॥ तमायांतमभिप्रेक्ष्य धनुष्याहितसा
 यकम् ॥ शतक्रतुरदीनात्सा हृदमादत्त कार्मुकम् ॥ ७० ॥ बाणं च तैलयथौताप्रमर्धचंद्रमजिह्वागम् ॥ ७१ ॥ तेनास्य सशरं चापं चिच्छेद बलवृ
 त्हा ॥ अपास्य तद्धनुश्छिन्नं जंभो दानवन्दनः ॥ ७२ ॥ अन्यत्कार्मुकमादाय वेगवद्भारसाधनम् ॥ शरंश्चाशीविषाकारास्तैलयथौतांनजिह्वागम् ॥
 ॥ ७३ ॥ शक्रं विव्याध दशाभिर्जडुदेशे च पञ्चिभिः ॥ हृदये च त्रिभिश्चैव द्वाभ्यां च स्कन्धयोर्द्वयोः ॥ ७४ ॥ शक्रोपि दानवेन्द्राय बाणजालम
 भीरयत् ॥ अपातान्दानवेन्द्रस्तु शराभ्युक्रमुजरेतात् ॥ ७५ ॥ चिच्छेद शतथाऽऽकाशे शरैरग्निशिखोपमैः ॥ ततश्च शरजालेन देवेन्द्रो दानवेध
 रम् ॥ ७६ ॥ आच्छादयत यत्नेन वर्षास्त्रिव धनैर्नभः ॥ दैत्योऽपि बाणजालेन विव्याध सायकैः शितैः ॥ ७७ ॥ यथा बाहुर्वनटापेण यद्वायुं
 दिशां मुखे ॥ शक्रोऽथ क्रोधसंरंभान्न विशेषयते यदा ॥ ७८ ॥ दानवेन्द्रं तदा चक्रे गंधर्वाख्यं महाह्रुतम् ॥ ततोऽस्य तेजसा व्याप्तमभ्रगनगोच
 रम् ॥ ७९ ॥ गन्धर्वनगरैश्चापि नानाप्रकारतोरणैः ॥ मुंचद्भिर्दुताकारैरह्वृष्टिं समंततः ॥ ८० ॥ तथाह्वयुष्ट्या दैत्यानां हन्यमाना महाचमूः ॥
 जंभं शरणमागच्छन्नाहिनाहीति भारत ॥ ८१ ॥ ततो जंभो महावीर्यो विनद्य प्रहसन्मुहुः ॥ स्मरन्साधुसमाचारं दैत्यानामभयं ददौ ॥ ८२ ॥
 ततोऽहं मौशलनाम सुमोच सुमहाभयम् ॥ अथोप्रसुसलैः सर्वमभवत्परितं जगत् ॥ ८३ ॥ तैश्च भग्नानि सर्वाणि गंधर्वनगराणि च ॥ अथोऽथैक
 प्रहारेण रथमभ्यं गजं सुरम् ॥ ८४ ॥ चूर्णयामास तत्क्षिप्रं शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ततः सुराधिपः शक्रस्त्वाह्रमन्नसुदैरयत् ॥ ८५ ॥ संध्यमाने ततश्चाह्वे

निश्चरुः पावकाचिपः ॥ ततो यंत्रमया विद्याः प्रादुरासन्सहस्रशः ॥८६॥ तैर्यत्रैरभवद्युद्धमंतरिक्षं वितारकम् ॥ तैर्यत्रैर्मौशलं भयं हन्यते चासुरास्तदां
॥८७॥ शैलस्त्रं सुमुचे जंभो यंत्रसंघातचूर्णनम् ॥ व्यामप्रमाणैरुपलैस्ततो वर्षः प्रवर्तत ॥८८॥ त्वाद्द्रेण निर्मितान्यथायु यानि यंत्राणि भारत ॥ तेनोपल
निपतेन गताणि तिलशस्ततः ॥८९॥ ततः शिरस्सु देवानां शिलाः पेतुर्महाजवाः ॥ दारयन्त्यश्व वसुधां चतुरंगबलं च तत् ॥ ९० ॥ ततो वज्रास्त्रिमकरोत्स
हस्राक्षः पुरंदरः ॥ ततः शिलमहावर्षं व्यश्रियत समंततः ॥ ९१ ॥ ततः प्रशतैः शैलास्त्रैर्जंभो भूधरसन्निभः ॥ ऐषीकमस्त्रमकरोच्चूर्णितान्यपराक्रमः ॥ ९२ ॥
ऐषीकेणागमवाशं वज्रास्त्रं गिरिदारणम् ॥ विजुंभत्यथ चैषीके परमास्त्रेऽतिदारणे ॥ ९३ ॥ जज्वलुर्देवसैन्यानि सस्यंदनगजानि च ॥ दह्यमानेष्व
नीकेषु तेजसास्त्रस्य सर्वतः ॥ ९४ ॥ आग्नेयमस्त्रमकरोद्दलहा पावकासनः ॥ तेनास्त्रेण च तत्राशमैषीकमगमत्तदा ॥ ९५ ॥ तरिमन्प्रतिहतै
चास्त्रे पावकास्त्रं व्यजुंभत ॥ जज्वाल सेना जंभस्य रथः सारथिरेव च ॥ ९६ ॥ ततः प्रतिहतास्त्रोऽसौ दैत्येद्रैः प्रतिभानवान् ॥ वारुणास्त्रं सुमोचाथ
शमनं पावकाचिपाम् ॥ ९७ ॥ ततो जलधरैर्वयोम स्फुरद्विद्युल्लताकुलैः ॥ गंभीराक्षसमाधारैश्चाभ्यर्प्यत मेदिनी ॥ ९८ ॥ करींद्रकरतुल्याभिर्धा
राभिः पूरितं जगत् ॥ शांतमानेयमस्त्रं च विलोक्येद्रश्चकार ह ॥ ९९ ॥ वायव्यमस्त्रमतुलं तेन मेघा ययुः क्षयम् ॥ वायव्यास्त्रबलेनाथ निर्धूते
मेघमंडले ॥ १०० ॥ बभूवनाविलं व्योम नीलोत्पलदलप्रभम् ॥ बायुना चातिरूपेण कंषिताश्चैव दानवाः ॥ १०१ ॥ न शेकुस्तत्र ते स्थितुं रणेऽपि
बलिनोऽपि ये ॥ जंभस्ततोऽभवच्छैलो दशयोजनविरहताः ॥ १०२ ॥ मारुतप्रतिघाताथ दानवानां बलाधिपः ॥ नानाश्चर्यसमायुक्तो नानाद्रुम
लतावृतः ॥ १०३ ॥ ततः प्रशमिते वायौ दैत्येद्रै पर्वताकृतौ ॥ महाशानिं वज्रमयीं मुमोचाशु शतक्रतुः ॥ १०४ ॥ तथाशन्या पतितया दैत्यस्याच
लरूपिणः ॥ कंदराणि व्यश्रियत समंतानिर्हराणि च ॥ १०५ ॥ ततः सा दानवेद्रस्य शैलमाया न्यवर्तत ॥ निवृत्तशैलमारयोऽथ दानवेद्रो मदीकटः
॥ १०६ ॥ बभूव कुंजरो भीमो महाशैलमयाकृतिः ॥ ममर्दं च सुरानीकं दंतैश्चाभ्यहनत्सुरान् ॥ १०७ ॥ बभंज पृथुतः काश्चित्करेणाकृष्य दानवः ॥
ततः क्षपयत्स्तस्य सुरसैन्यानि वृत्रहा ॥ १०८ ॥ अस्त्रं त्रैलोक्यदुर्धर्षं नाससिंहं सुमोच ह ॥ ततः सिंहसहस्राणि निश्चरुर्मंत्रतेजसा ॥ १०९ ॥
दृष्टदंष्ट्राहसाणि क्रकचाभनखानि च ॥ तैर्विपाटितगात्रोऽसौ गजमायां व्यपोहयत् ॥ ११० ॥ ततश्चाशीविषो घोरोऽभवत्क्षणसमाकुलः ॥ विप
निःश्वासनिर्दंभसुरसैन्यमहारथः ॥ १११ ॥ ॥ ततोऽस्त्रं गारुडं चक्रे शक्रः संप्रहरन्नणे ॥ ततस्तरुमाद्गरुत्मतः सहस्राणि विनिर्ययुः ॥ ११२ ॥

तैर्गुरुमद्भिरासाद्य जभं भुजगहृषिणम् ॥ कृतस्तु खंडशो दैत्यः सांस्य माया व्यनश्यत ॥ ११३ ॥ मायायां च प्रनष्टायां ततो जभो महासुरः ॥
 चकार हृपमतुलं चंद्रादित्यपदात्तुगम् ॥ ११४ ॥ विवृतनयनो प्रस्तुमिषेष्ट सुरपुंगवान् ॥ ततोऽस्य प्राविशद्रकं समहारथकुंजरा ॥ ११५ ॥
 सुरसेनाऽभवद्भीमं पातालोत्तालतालुकम् ॥ सैन्येषु अस्यमानेषु दानवेषु बलीयसा ॥ ११६ ॥ शक्रो दीनत्वमापन्नः श्रांतवाहनवाहनः ॥ कर्तव्यतां
 नाध्यगच्छत्प्रोवाचेदं जनार्दनम् ॥ ११७ ॥ किमन्तरमेवास्ति कर्तव्यं नो विशेषतः ॥ तदादिश वटामोऽस्य दानवस्य युयुत्सतः ॥ ११८ ॥ ततो
 हरिस्वाचेदं वज्रायुधमुदारयीः ॥ न सांप्रतं रणं त्याज्यं शत्रुकातरभैरवम् ॥ ११९ ॥ मा गच्छ मोहं मा गच्छ क्षिप्रमखं स्मर प्रभो ॥ नारायणाखं
 प्रयतः श्रुचति सुमुचे स च ॥ १२० ॥ एतस्मिन्नंतरे दैत्यो विवृतास्योऽप्रसस्त्रणात् ॥ त्रीणित्रीणि च लक्षाणि किनरोरगरक्षसाम् ॥ १२१ ॥ ततो
 नारायणाखं च निपपातास्य वक्षसि ॥ महास्त्राभिवहदयः सुखाव रुधिरं च सः ॥ १२२ ॥ ततः स्वतेजसा रूपं तस्य दैत्यस्य नाशितम् ॥ ततश्चां
 तर्दये दैत्यः कृत्वा हासं महोत्कटम् ॥ १२३ ॥ गगनस्थः स दैत्यैर्द्रः शस्त्राशनिमतीन्द्रियः ॥ सुभोच सुरसैन्यानां संहारकर्णो पराम् ॥ १२४ ॥
 तथा परश्वथांश्चक्रवज्राणान्समुद्गरान् ॥ कुंतान्स्वङ्गान्भिडिपालानयोमुखमुड्डांस्तथा ॥ १२५ ॥ वर्षष दानवो रोषादवध्यानक्षयानपि ॥ तैरस्रै
 र्दानवोन्मुक्तैर्दानिकेषु भीषणैः ॥ १२६ ॥ बाहुभिर्धरणी पूर्णा शिरोभिश्च सकुंडलैः ॥ ऊरुभिर्गजहस्ताभैः करीर्द्वैश्चाचलोपमैः ॥ १२७ ॥ भग्नेषा
 दडचक्राक्ष रथैश्च रथिभिः सह ॥ दुःसंचाराभवत्पृथ्वी मांसशोणितकर्दमा ॥ १२८ ॥ रुधिरौवह्नद्वावर्ता गजदेहरिलोच्चया ॥ कबंधनृत्यबहुला महा
 सुरप्रवाहिनी ॥ १२९ ॥ शृगालगृध्रध्वाक्षाणां परमानंदकारिणी ॥ पिशाचजातिभिः कीर्णं पीत्वाऽऽमिषं सशोणितम् ॥ १३० ॥ असंभ्रमाभि
 र्भार्याभिः सह दृत्याद्भिरुद्धता ॥ कचित्पत्न्या प्रकृषिता गजकुंभान्तमौक्तिकैः ॥ १३१ ॥ पिशाचो यत्र चाश्वानां सुरानेकत्र चाकरोत् ॥ कर्ण
 पुरेषु मोदते पश्यन्त्यन्याः सरोषतः ॥ १३२ ॥ प्रसादयति बहुधा ब्रह्मकर्णार्थकोविदाः ॥ केचिद्भदन्ति भो देवा भो दैत्याः प्रार्थयामहे ॥ १३३ ॥
 आकल्पमेवं याद्वध्यमस्माकं तृप्तिहेतवे ॥ केचिद्दुष्टुरयं दैत्यो देवोयमतिमांसलः ॥ १३४ ॥ म्रियते यदि संग्रामे धातुर्द्वोऽपयार्चितम् ॥ केचि
 युध्यन्सु वीरेषु सुक्लिणी संलिहति च ॥ १३५ ॥ एतेन पृथ्वसा विद्यो दुर्जनः सुजनो यथा ॥ केचिद्भक्तनदीनां च तीरेष्वास्तिकयबुद्ध्यः ॥ १३६ ॥

१ अर्तादियाः--गुमरुः--इत्यर्थोऽत्र बोधः । २ व्याक्षाः--क्राकाः--इत्यर्थः । ३ अलंकारार्थमिति शेषः । ४ नमस्यतं पूजादि इत्यर्थः । ५ केचित्पिशाचा वीरेषु युध्यन्सु सन्सु तद्वत्तरसात्प्रादसमुत्सुकतया मुखे

पार्तापम् (अस्त्रबद्धस्तु द्रुप पाया निःसृतं भवति तथा) यस्मिन्सत्--एतेन पयला मुखनिष्पन्दिना अयं योधः सुरसदेहो वा विदुद्रसत्देहो वा इति विद्यः ज्ञास्यामः इति मनसि निधाप्य ओष्ठप्रान्तभागो संलिहन्ति । तन्किः
 सरज्जलं प्राशितुं सुक्लिणी संलिहन्तीत्यर्थः ।

पितृन्देवांस्तर्पयन्ति शोणितैश्चामिषैः शुभैः ॥ केचिदाभिषराशिरथा दृष्टान्यस्य कराभिषम् ॥ १३७ ॥ देहिदेहीति वांशतो धनिनः
 कृपणा यथा ॥ केचित्स्वयं प्रतप्ताश्च दृष्ट्वा वै स्वादतः परान् ॥ १३८ ॥ सरोषमोष्ठौ निर्भुज्य पश्वन्त्येवात्यसूयया ॥ केचित्स्वसुदरं
 क्रुद्धा निदंति ताडयन्ति च ॥ १३९ ॥ सर्वभक्षमभीषन्तंस्तृताः परधनं यथा ॥ केचिदाहुरद्य एव श्लाघ्या सृष्टिस्तु वेधसः ॥ १४० ॥ सुप्रभातं
 मुनक्षत्रं पूर्वमासीद्भूयैव तत् ॥ एवं बहुविधालापे पलादानां ततस्ततः ॥ १४१ ॥ अदृश्यः समरे जंभो देवाञ्छरैरचूर्णयत् ॥ ततः शक्रो
 धनेशश्च वरुणः पवनोऽनलः ॥ १४२ ॥ यमोऽथ निर्ऋतिश्चापि दिव्यास्त्राणि महाबलाः ॥ आकाशे सुसुधुः सर्वे दानवायाभिसंध्य तु ॥
 ॥ १४३ ॥ व्यर्थां जग्भुरस्त्राणि देवानां दानवं प्रति ॥ यथातिक्रूरचितानामार्ये कृत्यशतान्यपि ॥ १४४ ॥ गतिं न विविदुश्चापि श्रान्ता दैत्याश्च
 देवताः ॥ दैत्यास्त्रभिन्नसर्वाणां गावः शीतादिता इव ॥ १४५ ॥ परस्परं व्यलीयन्त हाहाकिंभाविवादिनः ॥ तामवस्थां हरिर्दृष्ट्वा देवाञ्छक्रमुवाच
 ह ॥ १४६ ॥ अघोरमंत्रं स्मर देवराज अस्त्रं हि यत्पाशुपतप्रभावम् ॥ रुद्रेण तुष्टेन तव प्रदत्तमव्याहतं वीरवराभिधाति ॥ १४७ ॥ एवं स शक्रो हरि
 बोधितस्तदा प्रणम्य देवं वृषकेतुमीश्वरम् ॥ समाददे बाणमभिजघातनं संपूजितं देवरणेऽर्द्धचंद्रम् ॥ १४८ ॥ धनुष्यजद्ये विनियोज्य बुद्धिमान्य
 योजयत्तत्र अघोरमंत्रम् ॥ १४९ ॥ ततो वधायाशु शुभोच तस्य वा आकृष्य कर्णात्मकुण्ठीधितिम् ॥ अथासुरः प्रेक्ष्य महास्त्रमापतद्भिस्सुज्य मायां
 सहसा व्यवस्थितः ॥ १५० ॥ प्रवेपमानेन मुक्तेन शुज्यताचलेन गात्रेण च संभ्रमाकूलः ॥ ततस्तु तस्यास्त्रवराभिमन्त्रितः शरोऽर्धचंद्रः प्रसभं महारणे
 ॥ १५१ ॥ पुरंदरस्येष्वसनप्रसुप्तो मध्यार्काविंबं वपुषा विडंबयन् ॥ १५२ ॥ किरिदकृत्सुरकातिसंकुलं सुर्गाधिनानाकुसुमाधिवासितम् ॥
 प्रकीर्णधूमज्वलनाभमूर्धजं न्यपातयज्जंभशिरः सकुण्डलम् ॥ १५३ ॥ तस्मिन्निद्रहते जंभे प्रशशंसुः सुरा बहु ॥ वासुदेवोऽपि भगवान्साधु
 साध्विति चाब्रवीत् ॥ १५४ ॥ ततो जंभं हतं दृष्ट्वा दानवेन्द्राः पराङ्मुखाः ॥ सर्वे ते भग्नसंकल्पा दुदुवुस्तारकं प्रति ॥ १५५ ॥ तांश्च
 व्रतान्समालोक्य श्रुत्वा स चतुरो हतात् ॥ साराथिं प्रेरयामास याहींद्रं लडु संगरे ॥ १५६ ॥ तथेत्युक्त्वा स च प्रायत्तारके रथमास्थिते ॥ साव
 लेपं च सक्रोधं सर्गवं सपरक्रमम् ॥ १५७ ॥ साविष्कारं सविष्कारं प्रयातो दानवेश्वरः ॥ स युक्तं रथमास्थाय सहस्रेण गरुत्मताम् ॥ १५८ ॥
 सर्वायुधपरिष्कारं सर्वास्त्रपरिरक्षितम् ॥ त्रैलोक्यजगद्भिसंपन्नं कल्पान्तांतकनादितम् ॥ १५९ ॥ सैन्येन महता युक्तो नादयन्विदिशो दिशः ॥

सहस्राक्षश्च तं दृष्ट्वा त्यक्त्वा वाहनदंतिनम् ॥ १६० ॥ रथं मातलिना युक्तं तप्तहेमपरिष्कृतम् ॥ चतुर्थोजनविस्तीर्णं सिद्धसंघपरिष्कृतम् ॥ १६१ ॥
गन्धर्वकिनरोद्गीतमप्सरोनुत्पसंकुलम् ॥ १६२ ॥ सर्वार्थमहाबाधं महारत्नसमाचितम् ॥ अर्घ्यतिष्ठतं रथं च परिवार्य समंततः ॥ १६३ ॥ दंशिता
लोकपालश्च तस्थुः सगरुडध्वजाः ॥ ततश्चचाल वसुधा ववौ हृक्षो मरुद्गणैः ॥ १६४ ॥ चेलुश्च सागराः सप्त तथाऽनश्वद्भवेः प्रभा ॥ ततो जज्वलुर
स्त्राणि ततोऽकंपंत वाहनाः ॥ १६५ ॥ ततः समस्तमुद्भूतं ततोद्दृश्यत तारकः ॥ एकतस्तारको दैत्यः सुरसंवास्तथैकतः ॥ १६६ ॥ लोकावसाद्
मेकत्र लोकोद्धरणमेकतः ॥ चराचराणि भूतानि भयविस्मयवन्ति च ॥ १६७ ॥ प्रशशंसुः सुराः पार्थ तदा तस्मिन्समागमे ॥ १६८ ॥ अस्त्राणि
तेजांसि धनानि योधा यशो बलं वीरपराक्रमाश्च ॥ सत्त्वौजसान्यगं बभूवुरेषां देवासुराणां तपसः परं तु नः ॥ १६९ ॥ अथाभिमुखमायांतं
देवा विनतपर्वभिः ॥ बाणैरनलकल्पमैर्विव्यधुरस्तारकं प्रति ॥ १७० ॥ स तानचिंत्य दैत्येन्द्रो देवबाणक्षतान्दृदि ॥ बाणैर्व्योम दिशः पृथ्वीं पूरया
मास दानवः ॥ १७१ ॥ नारायणं च सप्तत्या नवत्या च हुताशनम् ॥ दशभिर्मारुतं सूर्ध्वं यमं दशभिरेव च ॥ १७२ ॥ धनदं चैव सप्तत्या वरुणं
च तथाष्टभिः ॥ विशत्या निर्ऋतिं दैत्यः पुनश्चाष्टभिरेव च ॥ १७३ ॥ विव्याध पुनरेकैकं दशभिर्मर्मभेदिभिः ॥ तथा च मातलिं दैत्यो विव्याध
त्रिभिराज्ञुभिः ॥ १७४ ॥ गरुडं दशभिश्चैव महिषं नवभिस्तथा ॥ पुनर्दैत्योऽथ देवानां तिलशो नतपर्वभिः ॥ १७५ ॥ चकार वर्मजांलानि
चिच्छेद च धनुंषि च ॥ ततो विकवचा देवा विधनुष्काः प्रपीडिताः ॥ १७६ ॥ चापान्यन्यानि संशुह्य यावन्मुंचति सायकान् ॥ तावद्वाणं समा
धाय कालानलसमप्रभम् ॥ १७७ ॥ ताडयामास शकं स हृदि सोपि मुभोच ह ॥ ततोऽतरिक्षमालोक्य दृष्ट्वा सूर्यशताकृती ॥ १७८ ॥ तार्क्ष्य
विष्णु समाजघ्ने शराभ्यां तावमुह्यताम् ॥ प्रेतनाथस्य वह्नेश्च वरुणस्य शितैः शरैः ॥ १७९ ॥ निर्ऋतेश्चाकरोत्कायं भीतभीतं विमोहयन् ॥ निरु
च्छ्रासं समाहृत्य चक्रे बाणैः समीरणम् ॥ १८० ॥ ततः प्राप्य हरिः संज्ञां प्रोत्साह्य च दिशां पतीन् ॥ बाणेन सारथेः कायाच्छिद्योऽहर्षित्सिकुण्ड
लम् ॥ १८१ ॥ धूमकेतोर्बलकुह्लस्तस्य च्छिद्यत्वा न्यपातयत् ॥ दैत्यराजकिरीटं च चिच्छेद वासवस्ततः ॥ १८२ ॥ धनेशश्च धनुः कुह्यो विभेद्
बहुधा शरैः ॥ वायुश्चक्रे च तिलशो रथं वा क्षोणिक्वबरम् ॥ १८३ ॥ निर्ऋतिस्तिलशो वर्मं चक्रे बाणैस्ततो रणे ॥ कुन्वैतदुतुलं कम
तिष्ठतिष्ठेति चाहुवन् ॥ १८४ ॥ लिहंतः सुकिर्णां देवा वासुदेवादयस्तदा ॥ दृष्ट्वा तत्कर्म देवानां तारकोऽतुलविक्रमः ॥ १८५ ॥

सुमोच मुद्गरं भीमं सहस्राक्षाय संगरे ॥ दृष्ट्वा मुद्गरमायांतमनिवार्यं रणाजिरे ॥ १८६ ॥ रथादाप्लुत्य धरणीमगमत्पाकशासनः ॥
 मुद्गरोऽपि रथोपस्थे पथात् परुषस्वनः ॥ १८७ ॥ स रथं चूर्णयामास न ममार च मातलिः ॥ गृहीत्वा पट्टिशं दैत्यो जवानोरसि केशा
 वम् ॥ १८८ ॥ रथान्धं शस्तमतः सोऽपि निषसाद् विचेतनः ॥ खड्गेन राक्षसेन्द्रं च भित्त्वा भूमावपातयत् ॥ १८९ ॥ यमं च पातयामास भूमौ
 दैत्यो मुखे हतम् ॥ वह्निं च भिंडिपालेन चक्रे हत्वा विचेतनम् ॥ १९० ॥ बायुं पदा तदाक्षिप्य पातयामास भूतले ॥ धनेशं तद्वनुकोट्या कुट्ट
 यामास कोपनः ॥ १९१ ॥ ततो देवनिकायानामेकैकं क्षणमावतः ॥ तेषामेव जवानासौ शस्त्रैर्बालान्यथा गुरुः ॥ १९२ ॥ लब्धसंज्ञस्ततो
 विष्णुश्चक्रं जग्राह दुर्धरम् ॥ दानवेंद्रवसामेदोरुधिरणाभिरंजितम् ॥ १९३ ॥ सुमोच दानवेंद्रस्य दृढं वक्षसि केशवः ॥ पपात चक्रं दैत्यस्य पतितं
 भारकरुति ॥ १९४ ॥ व्यशीर्यताथ कार्येऽस्य नीलोत्पलमिवाभ्रमनि ॥ ततो वज्रं महेन्द्रोऽपि प्रमुमोचाच्चैतं चिरम् ॥ १९५ ॥ तस्मिन्प्रयाशा
 शक्रस्य दानवेंद्राय संयुगे ॥ तारकस्य च संप्राप्य शरीरं शौर्यशालिनः ॥ १९६ ॥ विशीर्यत विकीर्णार्चिः शतधा खण्डशो गतम् ॥ ततो वायु
 रदीनात्मा वीणेन महता नदन् ॥ १९७ ॥ ज्वलितज्वलनाभासमंकुशं प्रमुमोच ह ॥ विशीर्णं तस्य तच्चार्णे दृष्ट्वा वायुर्महारुषा ॥ १९८ ॥ ततः शैले
 न्द्रमुत्पाद्य शुष्टिपतद्भुमकंदरम् ॥ चिक्षेप दानवेंद्राय दशयोजनविस्तृतम् ॥ १९९ ॥ महीधरं तमायांतं सस्मितं दैत्यगुणवः ॥ जग्राह वामहस्तेन
 बालः कन्दुकालीया ॥ २०० ॥ ततस्तेनैव चाहत्य पातयामास चांतकम् ॥ दण्डं ततः समुद्यम्य कृतांतः क्रोधमुद्धितः ॥ २०१ ॥ दैत्येन्द्रमुद्धि
 चिक्षेप भ्राज्य वीणेन दुर्जयम् ॥ सोऽसुरस्यापतन्मुद्धिं दैत्यस्तं जगृहे स्मयन् ॥ २०२ ॥ कल्पांतलोकदहनो ज्वलनो रोषसंज्वलन् ॥ शक्तिं चिक्षेप
 दुर्धर्पां दानवेंद्राय संयुगे ॥ २०३ ॥ ततः शिरीषमालेव सास्य वक्षस्यराजत ॥ ततः खड्गं समाकृष्य कोशादाकाशनिर्मलम् ॥ २०४ ॥ ह्युति
 भासितत्रैलोक्यं लोकपालोऽपि निर्झतिः ॥ चिक्षेप दानवेंद्राय तस्य मूर्ध्नि पपात ह ॥ २०५ ॥ पतितश्चागमत्खड्गः स शीघ्रं शतरखण्डताम् ॥
 जलशाश्च ततः कुब्जो महाभैरवरूपिणम् ॥ २०६ ॥ सुमोच पाशं दैत्येन्द्रमुज्वन्धाभिलाषुकः ॥ स दैत्यमुजमासाद्य पाशः सद्यो व्यपद्यत ॥ २०७ ॥
 स्पृष्टितः क्रकचक्रदशनालिरहीधरः ॥ ततोऽश्विनौ सचंद्राकौ साध्याश्च वसवश्च ये ॥ २०८ ॥ यक्षराक्षसगन्धर्वाः सर्पाश्चाङ्घ्रिः पृथग्विधैः ॥
 जङ्घुदन्त्येभरं सर्वे भूयशस्ते महाबलाः ॥ २०९ ॥ न चाह्राण्यस्यासज्जन्त गात्रे वज्राचक्रोपमे ॥ ततो देवानवप्लुत्य तारको दानवाधिपः ॥ २१० ॥

जवान कोटिशः क्रुद्धो मुष्टिपाणिभिरैव च ॥ तथाविधं तस्य वीर्यमालोक्य भगवान्हरिः ॥ २११ ॥ पलायध्वमहो देवा वदन्नतीर्होऽभवत् ॥
शक्रादयस्ततो देवाः पलायनकृतादराः ॥ २१२ ॥ कालनेमिसुखैर्दैन्यैरुपरुद्धा मदोत्कटैः ॥ मुष्टिभिः पादघातैश्च केशोष्वाकृष्य तैर्षुदा ॥ २१३ ॥
तारिताः शुष्कसरितं देवमार्गाश्च दर्शिताः ॥ बहुधा चाप्यकृष्यत लोकपाला महासुरैः ॥ २१४ ॥ ततो निनादः संजज्ञे दैन्यानां बलशालिनाम् ॥
कम्पयन्पृथिवीं ध्यां च पातालानि च भारत ॥ २१५ ॥ जयेति मुदिता दैन्यास्तुष्टुस्तारकं तदा ॥ शंखांश्च पूरयामासुः कुन्देन्दुसदृशप्रभान् ॥ २१६ ॥
धनुर्बाणरवांश्चोपानक्राघातांश्च चक्रिरे ॥ भृशं हर्षान्विता दैन्या नेदुश्च ननुतुमुहुः ॥ २१७ ॥ ततो देवान्पुरस्कृत्य पशुपालः पशूनिव ॥ दैन्येन्द्रो
रथमास्थाय जगाम सहितोऽसुरैः ॥ २१८ ॥ महीसागरकूलस्थं तारकः स पुरं बली ॥ योजनद्वादशायामं ताम्रप्राकारशोभितम् ॥ २१९ ॥ प्रासद्वैर्ब
हुभिः कीर्णं दिव्याश्वर्योपशोभितम् ॥ यत्र शब्दास्त्रयो नैव जीर्यते चानिशं पुरं ॥ २२० ॥ गीतवोषश्च व्यावोषो भुज्यतां विषयास्त्विति ॥ तत्प्रविश्य
पुरं राजा जगाम स्वकमालयम् ॥ २२१ ॥ महोत्सवेन महता पुत्रं प्रीतिनिन्दितः ॥ तत्र दिव्यां सभां राजा प्राप्य सिंहासनस्थितः ॥ २२२ ॥ स्तूयमानो
दितिसुतैरुत्सरोभिर्विनोदितः ॥ दिव्यासनस्थैर्दैन्यैर्द्वैर्दुतः सिंहैरिव प्रभुः ॥ २२३ ॥ एतस्मिन्नंतरे काचिद्विव्यस्त्री तत्पुरेऽभवत् ॥ विस्मितस्तैर्वृतो दैन्यैः
गोवाचेदं स्मयन्निव ॥ २२४ ॥ रूपेणानुपमा पार्थं नानाभरणभूषिता ॥ तां दृष्ट्वा तारको राजा भृशं वै विस्मितोऽभवत् ॥ २२५ ॥ कासि देवि मम ब्रूहि किं
मया रूपसुंदरि ॥ त्वत्समां योषितं नैव दृष्टवंतः पुरा वयम् ॥ २२६ ॥ ॥ ह्युवाच ॥ ॥ अहं त्रैलोक्यलक्ष्मीति विद्धि मां दैन्यसत्तम ॥ अर्जिता तपसा
चास्मि त्वया वीर्येण वा विभो ॥ २२७ ॥ वीर्यवतं त्वनलसं तपस्विनमकातरम् ॥ दातारं चापि भोक्तरं तुत्तया सेवामि तं नरम् ॥ २२८ ॥
भीरुं निर्विणमत्यर्थं साध्वीपीडाकरं नरम् ॥ सर्वातिशंकिनं सद्यस्त्यजामि दितिनंदन ॥ २२९ ॥ महेंद्रेण च माता ते यदा सा व्यपमानिता ॥
तदैव त्यक्तप्रायोऽसाविदानीं तव संवशो ॥ २३० ॥ तारकश्च ततः प्राह परमं चेति तां तदा ॥ सा चाविवेश तं देवी त्रिजगत्पूजिता रमा ॥ २३१ ॥
ततो दैन्याधिपं नार्यो दानवानां विभूषिताः ॥ वीरकांस्यसुपादाय वर्षयान्चक्रिरे मुदा ॥ २३२ ॥ देवाश्च द्वारि तिष्ठति बद्धा दैन्यैर्भृशानुराः ॥
उपहस्यमाना नारीभिर्दैन्यैरन्यैश्च नागरैः ॥ २३३ ॥ एतस्मिन्नंतरे विष्णुर्दैन्यरूपं समस्तिथतः ॥ उपहासकमध्यस्थो गार्थे द्वे प्राह बुद्धिमान् ॥ २३४ ॥

१ शिशुपालः—इ० पा० । २ इत्यनी “खंवापतं” इति नाम्ना गुर्जरदेशे प्रसिद्धं नगरमित्यम् । ३ पुराणीप्रतिनिदिताः—इ० पा० । ४ परस्मैपदसार्धम् । ५ परमं—बाहं तिष्ठेत्यर्थः । ६ वीराणां युद्धाद्विजयमादराय
गृहभगवानां नीराजनायै यत्कान्त्यपात्रं तद्वीरकांस्यपात्रमिच्छत्यन्ते ।

इदमलपरं नाम यदमीषां च दृश्यते ॥ मातृक्रोधं स्मरन् राजा किंकिं यन्न करिष्यति ॥ २३६ ॥ बलीयांसं समासाद्य न नभेयो न चारित सः ॥
 मर्कवञ्चेतवाकीयेरुपायैः स्थीयतां सुराः ॥ २३६ ॥ उपहाससुरेनामी उपदेशं हरेर्मुखात् ॥ समाकर्ण्य ततो देवा मर्कहरेण संस्थिताः ॥ २३७ ॥
 नृत्यन्तस्ते च बहुधा दैत्याश्चासुरयोषितः ॥ भृशं च नोदधामासुर्मुदा भोज्यानि ते ददुः ॥ २३८ ॥ विष्णुर्दैत्यप्रतीहारं ततः प्रोवाच बुद्धिमान् ॥
 विनोदाय महाराज्ञो मर्कानेता न प्रकीर्तय ॥ २३९ ॥ प्रतीहारस्ततो हृष्टः सभामध्ये विवेश सः ॥ जातुभ्यां धरणीं गत्वा बद्धा च करसंपुटम् ॥
 ॥ २४० ॥ उवाचानाविलं वाक्यमलपाक्षरपरिस्पुटम् ॥ दैत्येन्द्र मर्कवृन्दानि द्वारि तिष्ठति ते प्रभो ॥ २४१ ॥ भृशं विनोदकारिणि स्पृहा चेद्द्रुमुमहं
 सि ॥ तन्निश्चयाब्रवीद् राजा किं चिरं क्रियते त्वया ॥ २४२ ॥ क्षर्ता चेति वचः श्रुत्वा कालनेमिं तदाब्रवीत् ॥ मर्कानेता न्यमहाराजो द्रष्टुमिच्छति
 शीघ्रतः ॥ २४३ ॥ रक्षपाल सहैभिस्त्वं राजानमनुकूल्य ॥ कालनेमिरुपादाय मर्कान्यातो नृपं ततः ॥ २४४ ॥ मर्कमध्ये विष्णुमर्को यातस्त्यक्त्वा
 च दैत्यताम् ॥ ततस्तारकदैत्यस्य पुरतो नवतुभुशम् ॥ २४५ ॥ मर्का दैत्यकरो तालहर्षनादविनोदितैः ॥ ततोऽतिमुदितो राजा तेषां नृत्येन सोऽब्रवी
 त् ॥ २४६ ॥ अभयं वो मर्कदैवस्तुष्टो यच्छान्प्यहं त्विदम् ॥ मद्गृहे स्थीयतामेव न च कार्यं भयं हृदि ॥ २४७ ॥ इति श्रुत्वा विष्णुमर्कः प्रनृत्यन्नि
 दमब्रवीत् ॥ राजन्निज्जातुमिच्छामस्तव गेहावधिं वयम् ॥ २४८ ॥ एवमुक्ते प्रहस्य गेहाको दैत्यस्तप्तः ॥ त्रिभूमिकं हि मे गेहमिदं यद्वृत्नत्रयम् ॥ २४९ ॥
 हरिर्मर्कस्ततः प्राह यद्येवं स्वं वचः स्मर ॥ त्रैलोक्ये विचरन्त्वेते मर्का राजन्सुनिर्भयाः ॥ २५० ॥ अश्वमेधशतस्यापि सत्यं राजन्विशिष्यते ॥
 धर्ममेतं स्मरन्सत्य वचनं कुरु दैत्यप ॥ २५१ ॥ ततः सुविरिमतो दैत्यः प्राहेदं वचनं तदा ॥ मर्कटाहो प्रबुद्धोऽसि सत्यं ब्रूहि च को भवान् ॥
 ॥ २५२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहं नारायणो नाम यदि श्रोत्रमुपागतः ॥ देवानां रक्षणार्थाय मर्कहपमुपाश्रितः ॥ २५३ ॥ तच्चेन्मा
 न्यतमो धर्मस्तव तद्गचनं स्वकम् ॥ परिपालय ते गेहं विचरंतु सुरास्त्वमी ॥ २५४ ॥ अवलेपश्च राजेन्द्र न कर्तव्यस्त्वया हृदि ॥ वीरोऽहमिति
 संचिन्त्य पश्यता कालजं बलम् ॥ २५५ ॥ पर्यायैर्हैन्यमानानामभिहंता न विद्यते ॥ मौढ्यमेतत्तु यद्वेष्टा कर्ताहमिति मन्यते ॥ १५६ ॥ ऋषींश्च
 देवांश्च महासुरांश्च त्रैविद्यबुद्धांश्च वने सुनींश्च ॥ कं वापदो नोपनमंति काले कालस्य वीर्यं न तु कर्तुरेतत् ॥ २५७ ॥ न संजबलवीर्येण प्रज्ञया
 पारुषेण वा ॥ अलभ्यं लभ्यते काले काले सुतोपि विंदति ॥ २५८ ॥ न मातृपितृश्रुपा न च दैवतपूजनम् ॥ नान्यो गुणसमाचारः पुरुषस्य सुखा

बहः ॥ २६९ ॥ न विद्या न तपो दानं न मित्राणि न बांधवाः ॥ शक्नुवति परित्रातुं नरं कालेन पीडितम् ॥ २६० ॥ नागामिगमनार्थं हि
 प्रतिघातशतैरपि ॥ शक्नुवति प्रतिब्योढुमते कालबलं नराः ॥ २६१ ॥ देहवत्पुण्यकर्माणि जीवत्काल उच्यते ॥ इयोः समागमे दैत्य कार्याणां
 सिद्धिरिष्यते ॥ २६२ ॥ अहो दैत्य त्वद्विशिष्टा दैत्यानां कोटयः पुरा ॥ शालमलस्तूलवत्क्षिप्ताः कालवातेन दुर्दशाः ॥ २६३ ॥ इदं तु लब्ध्वा त्वं
 स्थानमात्मानं बहु मन्यसे ॥ सर्वभूतभवं देवं ब्रह्माणमिव शाश्वतम् ॥ २६४ ॥ न चेदमचलं स्थानमनंतं चापि कस्यचित् ॥ त्वं तु बालिशया
 बुद्ध्या ममेदमिति मन्यसे ॥ २६५ ॥ अविश्वारये विश्वसिषि मन्यसे चाऽधुवं ध्रुवम् ॥ ममेदमिति मोहात्त्वं त्रिलोकीश्रियमीप्ससि ॥ २६६ ॥
 नेयं तव न चारमाकं न चान्येषां स्थिरा मता ॥ अतिक्रम्य बहूनन्यास्त्वयि तावदियं स्थिता ॥ २६७ ॥ कंचित्कालमियं स्थित्वा त्वयि तारक
 चंचला ॥ पुंश्वलीवातिचपला पुनरन्यं गमिष्यति ॥ २६८ ॥ सरत्त्रौषधिसंपन्नं ससरित्पर्वताकरम् ॥ तानिदानीं न पश्यामि यैर्भुक्तं भुवनत्र
 यम् ॥ २६९ ॥ हिरण्यकशिपुर्वीरो हिरण्यपक्षश्च दुर्जयः ॥ प्रह्लादो नमुचिर्वीरो विप्रचित्तिर्वीरोचनः ॥ २७० ॥ कीर्तिः दूरश्च वीरश्च वातागिरिव
 लस्तथा ॥ अश्वपीवः शंबरश्च पुलोमा मधुकैटभौ ॥ २७१ ॥ विश्वजित्पुत्राश्चान्ये दानवैर्द्रा महाबलाः ॥ कालेन निहताः सर्वे कालो हि
 बलवत्तरः ॥ २७२ ॥ सर्वैर्वर्षायुतं ततं न त्वमेको महत्तपाः ॥ सर्वे सत्यव्रतपराः सर्वे चासन्बहुश्रुताः ॥ २७३ ॥ सर्वे यथाहृदातारः सर्वे दाक्षा
 यणीसुताः ॥ ज्वलंतः प्रजयंतश्च कालेन प्रतिसंहताः ॥ २७४ ॥ मुंचेच्छां कामभोगेषु मुंचेमं श्रीभवं मदम् ॥ एतदैश्वर्यनाशो त्वां शोकः संपीड
 यिष्यति ॥ २७५ ॥ शोककाले शुचो मात्वं हर्षकाले च मा हर्षः ॥ अतीतानागते हि त्वा प्रत्युत्पन्नेन वर्तये ॥ २७६ ॥ इंद्रं चेदागतः कालः सदा युक्त
 मतं द्रितम् ॥ क्षमस्व न चिरदैत्य त्वामप्युपगमिष्यति ॥ २७७ ॥ को हि स्थातुमलं लोके मम क्रुद्धस्य संयुगे ॥ कालस्तु बलवान्प्राप्सस्तेन तिष्ठामि तारका ॥
 ॥ २७८ ॥ त्वमेव वेत्सि मां दैत्य योहं यादवपराक्रमः ॥ कल्पेकल्पे महादैत्याः कोटिशोडुर्दशो हताः ॥ २७९ ॥ येषां त्वं कोटिभागोऽपि परिपूर्णो न
 तारका ॥ कल्पेकल्पे सृजामीदं ब्रह्मादि सकलं जगत् ॥ २८० ॥ इच्छन्संजीवयाम्येतद्दिनच्छत्राशच क्षणात् ॥ न हि त्वां नोत्सहे हंतुं सर्वदैत्यसमायु
 तम् ॥ २८१ ॥ अंशुल्यश्रेण दैत्येन्द्र पुनर्धर्मं न लोपये ॥ यद्बहं प्रवरो भूत्वा धर्मं ब्रह्मवरात्मकम् ॥ २८२ ॥ लोपयामि ततः कं च धर्मोऽयं शरणं
 ब्रजेत् ॥ अहं कर्तेति मा संस्थाः कर्तारस्तु सदा प्रभुः ॥ २८३ ॥ सोऽयं कालः पंचेद्विश्वं वृक्षे फलमिवागतम् ॥ यैरेव कर्मभिः सौख्यं दुःखं तैरेव

कर्मणिः ॥ २८४ ॥ प्राप्नोति पुरुषो दैत्य पश्य कालस्य चित्रताम् ॥ सर्वं कालवशादेव बोद्धव्यं धीर्भुतैर्नरैः ॥ २८५ ॥ स्वकर्मपरिणामस्य
 फलदं वै विदुर्बुधाः ॥ तस्मात्कर्म शुभं कार्यं कुर्व्यात्पुण्यात्मकं च यत् ॥ २८६ ॥ पुण्येन तत्र सौख्यं स्याद्दुःखं पापेन निश्चितम् ॥ इति संक्षिप्तं
 दैत्येन्द्र स्वं वचः परिपालय ॥ मदुक्तं वचनं सर्वं यदि मंतुमिहार्हसि ॥ २८७ ॥ ॥ तारक उवाच ॥ मामत्र संस्थितं दृष्ट्वा कालनेमिमुख्ये
 तम् ॥ २८८ ॥ कस्येह न व्यथेद्बुद्धिर्मुत्थोरपि जिवांसतः ॥ सा ते न व्यथते बुद्धिरचला तत्त्वदर्शिनी ॥ २८९ ॥ ब्रवीषि यद्यत्त्वं वाक्यं तत्तथैव
 न संशयः ॥ को हि विश्वासमर्थेषु शरीरे वा शरीरभृत् ॥ २९० ॥ कर्तुमुत्सहते लोके दृष्ट्वा संप्रस्थितं जगत् ॥ अहमप्येवमेवैनं लोकं जानाम्यशा
 श्वतम् ॥ २९१ ॥ कालाग्नावाहितं घोरे गुह्ये सततर्गन्तरे ॥ इदमद्य करिष्यामि श्वःकर्तारमीतिवादिनः ॥ २९२ ॥ कालो हरति संप्राप्ते नदीवगे
 ह्वेनमुखात् ॥ इदानीं तावदेवासौ मया दृष्टो न विस्मृतः ॥ २९३ ॥ कालेन द्वियमाणानां प्रलापः श्रूयते नृणाम् ॥ दैर्घ्याभिमानलोभेषु कामको
 धमयेषु च ॥ २९४ ॥ स्पृहाभोहातिवादेषु लोकः सक्तो न बुध्यते ॥ गुरुं वाप्यगुरुं वापि कृत्याकृत्यं च केशव ॥ २९५ ॥ जानामि त्वामहं
 विष्णो सर्वभूतवरं प्रभुम् ॥ किं कुर्मः स्वस्वभावेन बलिना त्वां न मनमहे ॥ २९६ ॥ केचिद्भ्रजंति त्वां भक्त्या वैरेण हेल्या परे ॥ सर्वेनुकंप्यास्ते
 तुभ्यमंतरात्मासि देहिनाम् ॥ २९७ ॥ पुराणः शाश्वतो धर्मः सर्वप्राणभृतां समः ॥ मामालंब्य मया मुक्ता यांतु सर्वे दिवोकसः ॥ २९८ ॥ पुनर्म
 कंस्वरूपेण श्रांतव्यं भुवनत्रयम् ॥ स्पृहापि यज्ञभागानां न कार्या समयस्त्वयम् ॥ २९९ ॥ एवमुक्ते तारकेण देवा हर्षं प्रपेदिरे ॥ मुच्यते हतलोमापि
 मेघो लाभो हि सौनिकात् ॥ ३०० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ दैत्येन्द्र भव तत्त्वज्ञो विद्याज्ञानतपोन्वितः ॥ कालं पश्यसि सुव्यक्तं पाणावामलकं
 यथा ॥ ३०१ ॥ कालचारित्रतत्त्वज्ञ शिवभक्त महामते ॥ वज्रांगसुत धन्योऽसि स्पृहाणीयोऽसि धीमताम् ॥ ३०२ ॥ यावत्ते तपसो वीर्यं तावद्बुद्धे
 जगन्नयम् ॥ एतेन समयेनैते चारिष्यंति सुरा जगत् ॥ ३०३ ॥ इत्युक्त्वा मर्कटयूथेन वृत्तो नारायणः प्रभुः ॥ स्थानाद्दर्शमादपाक्रम्य मेरुं प्रति ययौ
 तदा ॥ ३०४ ॥ ततो मेरुं समागम्य प्रोवाच वचनं हरिः ॥ भवंतो यांतु ब्रह्माणं स धारस्यति च वो हितम् ॥ ३०५ ॥ अप्रमत्तैः सदा भाव्यं
 पालयश्च समयस्तथा ॥ इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ३०६ ॥ प्रणतः संस्तुतो देवैर्ब्रह्माणं च सुरा ययुः ॥ ३०७ ॥ दिव्योत्तमैस्तत्र

१ सातताग्नौ—सातताग्निति—इत्यर्थः । २ सौनिकात्—मृगश्रवणकारात्—समाशात्—हतलोमा हतकेशः मेघः मुक्तः स एव तस्य जीवनरक्षणरूपो लाभ एव यथा, तथा संप्राप्ति हतयज्ञभागगा देवा मुक्ताः स एव
 तेषां लाभ एव यत्नेनां ज्ञातिदत्तत्वं सर्वत्र संचाराद्यभावेन च । एवं चतस्र तारकस्य सर्वदेवानामुपरि अत्युग्रह एवेति भावः ।

गतरिभिष्टुतो विदीक्षतेजा भुवनत्रयेऽपि ॥ वज्रांगपुत्रोऽपि सुमोद वीरः शिवप्रसादेन महर्द्धिमाप्य ॥ ३०८ ॥ स्वयमिन्द्रो निश्चिर्वाहः कालनेमिय
 मोऽपि च ॥ स्तम्भश्च निर्ऋतिस्थाने महिषो वरुणस्तथा ॥ ३०९ ॥ भेषो वाताधिकारी च कुजंभो धनदोऽभवत् ॥ अन्येषां चाधिकारांश्च
 दैत्यानां तारको ददौ ॥ ३१० ॥ इति श्रीस्कन्धे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे देवासुरसं
 ग्रामे तारकविजयवर्णनानामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ७४ ॥ नारद उवाच ॥ एवं विप्रकृता देवा महद्भ्रसंहितास्तदा ॥ ययुः
 स्वायंभुवं धाम मर्कटपुंषपाश्रिताः ॥ १ ॥ ततश्च विस्मितो ब्रह्मा प्राह तान्सुरगुंवावन् ॥ स्वरूपेणैह तिष्ठध्वं नात्र वस्तारकाद्रथम् ॥ २ ॥ ततो
 देवाः स्वरूपस्थाः प्रबलानवदनांबुजाः ॥ तुष्टुष्टुः प्रणताः सर्वे पितरं पुत्रका यथा ॥ ३ ॥ नमो जगत्प्रसृत्यै ते हेतवे पालकाय च ॥ संहर्त्रे च नम
 स्तुभ्यं तिस्रोऽवस्थास्तव प्रभो ॥ ४ ॥ त्वमपः प्रथमं सृष्ट्वा तासु वीर्यमवासृजः ॥ तदण्डमभवद्धैमं यस्मिद्धौकाश्वराचराः ॥ ५ ॥ वेदेव्वाहुर्विरा
 ड्द्रूपं त्वामेकरूपमीदृशम् ॥ पातालं पादमूलं च पाणिपादे रसातलम् ॥ ६ ॥ महातलं चास्य गुरफौ जंघे चापि तलातलम् ॥ सुतलं जानुनी
 चास्य ऊरू च वितलातले ॥ ७ ॥ महीतलं च जघनं नाभिश्चास्य नभस्तलम् ॥ ज्योतिःपदसुरःस्थानं स्वर्लोको बाहुरुच्यते ॥ ८ ॥ श्रीवा महश्च
 वदनं जनलोकः प्रकीर्त्यते ॥ ललाटं च तपोलोकः शीर्षं सत्यमुदाहृतम् ॥ ९ ॥ चन्द्रसूर्यौ च नयने दिशः श्रोत्रे नासिकाश्विनौ ॥ आत्मानं
 ब्रह्मरंध्रस्थमाहुस्त्वां देवादिनः ॥ १० ॥ एवं ये ते विराड्द्रूपं संस्मरंत उपासते ॥ जन्मबन्धविनिर्मुक्ता याति त्वां परमं पदम् ॥ ११ ॥ एवं
 स्थूलं प्राणिमध्वं च सूक्ष्मं भवेभावं भावितं त्वां गृणति ॥ सर्वत्रस्थं त्वामतः प्राहुर्वेदास्तस्मै तुभ्यं पद्मज इद्विधेम ॥ १२ ॥ एवं स्तुतो विरंचिस्तु
 कृपयाभिपरिप्लुतः ॥ जानन्नपि तदा प्राह तेषामाश्वासहेतवे ॥ १३ ॥ सर्वे भवन्तो दुःखार्ताः परिबलानसुखांबुजाः ॥ भ्रष्टाद्युधास्तथाऽकरमाद्भृष्टां
 भरणवाससः ॥ १४ ॥ ममैवेयं कृतिर्देवा भवतां यद्विडम्बना ॥ यद्वैराजशरीरे मे भवन्तो बाहुसंज्ञकाः ॥ १५ ॥ यथाद्भिभूतिमत्सत्त्वं धार्मिकं
 चोर्जितं महत् ॥ तत्रासीद्बिह्वनाशो मे बाहुस्थाने च ते मम ॥ १६ ॥ तन्नूनं मम भग्नौ च बाहु तेन दुरात्मना ॥ येन चोर्षहतं देवास्तनमभाख्यातु
 मह्यथ ॥ १७ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ योऽसौ वज्रांगतनयस्त्वया दत्तवरः प्रभो ॥ भृशं विप्रकृतास्तेन तत्त्वं जानासि तत्त्वतः ॥ १८ ॥

देण स एव च जगत्पतिः ॥ २० ॥ चंद्रसूर्यौ ब्रह्मस्तारा यज्ञान्यद्देवपक्षतः ॥ तत्र सर्वं निराकृत्य स्थापितो दैत्यपक्षकः ॥ २१ ॥ वयं च विधृता
 स्तेन बहुपहरितास्तथा ॥ विष्णोः प्रसादान्मुक्ताश्च कथंचिदिव कथतः ॥ २२ ॥ तद्द्वयं शरणं प्राप्ताः पीडिताः क्षुत्पार्दिताः ॥ धर्मरक्षा
 कारश्चेति संचित्य ज्ञातुमर्हसि ॥ २३ ॥ इत्युक्तः स्वान्मभूद्वेवः सुरदैत्यविचेष्टितम् ॥ सुरानुवाच भगवानतः संचित्य तत्त्वतः ॥
 ॥ २४ ॥ अवध्यस्तारको दैत्यः सर्वैरपि सुरासुरैः ॥ यस्य वध्यश्च नाद्यापि स जातो भगवान्पुनः ॥ २५ ॥ मया च वरदानेन च्छन्दयित्वा
 निवारितः ॥ २६ ॥ तपसा स हि दीप्तोऽभून्नैव्यदहनात्मकः ॥ स च वने वधं दैत्यः शिशुतः सप्तवासरात् ॥ २७ ॥ स च सप्तदिनो बालः
 शंकराद्यो भविष्यति ॥ तारकस्य च वीरस्य वधकर्ता भविष्यति ॥ २८ ॥ सतीनामा तु या देवी विनष्टा द्रक्षहेलया ॥ सा भविष्यति
 कल्याणी हिमाचलशरीरजा ॥ २९ ॥ शंकरस्य च तस्याश्च यत्नः कार्यः समागमे ॥ अहमप्यस्य कार्यस्य शेषं कर्तान संशयः ॥ ३० ॥
 इत्युत्ताहिदशास्तेन साक्षात्कमलयोनिना ॥ जगुर्मरुं प्रणय्येशं मर्करूपेण संवृताः ॥ ३१ ॥ ततो गतेषु देवेषु ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ निशां
 सरमार भगवान्स्वां तनुं पूर्वसंभवाम् ॥ ३२ ॥ ततो भगवती रात्रिरुपतस्थे पितामहम् ॥ तां विविके समालोक्य तथोवाच विभावरिम् ॥ ३३ ॥
 विभावरि महत्कार्यं विबुधानामुपरिस्थितम् ॥ तत्कर्तव्यं त्वया देवि शृणु कार्यस्य निश्चयम् ॥ ३४ ॥ तारकोनाम दैत्येन्द्रः सुरकेतुरनिर्जितः ॥
 तस्याभावाय भगवाञ्जनयिष्यति यं शिवः ॥ ३५ ॥ सुतः स भविता तस्य तारकस्यांतकारकः ॥ अहं त्वादी यदा जातस्तदापश्यं पुरःस्थितम् ॥
 ॥ ३६ ॥ अर्धनारीश्वरं देवं व्याप्य विश्वमवास्थितम् ॥ दृष्ट्वा तमह्वं देवं भजस्वति च भक्तिः ॥ ३७ ॥ ततो नारी पृथग्जाता पुरुषश्च तथा
 पृथक् ॥ तस्याश्चैवांशजाः सर्वाः त्रियत्रिभुवने स्मृताः ॥ ३८ ॥ एकादश च रुद्राश्च पुरुषास्तस्य चंशजाः ॥ तां नारीमहमालोक्य पुत्रं दक्षमथा
 ब्रवम् ॥ ३९ ॥ भजस्व पुत्रीं जगतीं ममापि च तवापि च ॥ पुंडुःस्वनरकात्रात्री पुत्री ते भाविनी त्वियम् ॥ ४० ॥ एवमुक्तो मया दक्षः पुत्रीत्वे परि
 करिषताम् ॥ रुद्राय दत्तवान्भक्त्या नाम दत्त्वा सतीति यत् ॥ ४१ ॥ ततः काले च कस्मिंश्चिद्वचने च तां पिता ॥ सुमर्तुः पापसंकरो दुरात्मा
 कुलकज्जलः ॥ ४२ ॥ ये रुद्रं नैव मन्यन्ते ते स्फुटं कुलकज्जलाः ॥ पिशाचास्ते दुरात्मानो भवंति ब्रह्मराक्षसाः ॥ ४३ ॥ अवमानेन तस्यापि

१ पराहेत्या-१० पा० । २ शोभार-१० पा० । ३ सुरकेतुः-सुराणां केतुरित्यादिपल्लवसूचकः । आकाशो केतुरस्यो हि प्रायोऽदिपल्लवसूचको भवतीति ज्योतिःशास्त्रे । ४ श्रुत्वा-इति पाठः-परं सोऽप्रासांगिकः ।
 ५ भुत-६० पा० । ६ जगती इदं जगत् ममापि, मया स्वरुमान्तात् । तयापि, स्वस्तंताया परिपूर्णान्तात्-इत्यभिप्रायः । ७ तु-१० पा० ।

यथा देवी जहौ तनुम् ॥ यथा यज्ञः स च ध्वस्तो भवेन विदितं हि ते ॥ ४४ ॥ अथुना हिमशैलस्य भवित्री दुहिता च सा ॥ महेश्वरं
 पतिं सा च पुनः प्राप्स्यति निश्चितम् ॥ ४५ ॥ तदिदं च त्वया कार्यं मेनागर्भे प्रविश्य च ॥ तस्याश्रद्धविं कुरु कृष्णां यथा काली भवेत्तु सा ॥
 ॥ ४६ ॥ यदा रुद्रोपहसिता तपस्तप्स्यति सा महत् ॥ समाप्तनियमा देवी यदा चोप्रा भविष्यति ॥ ४७ ॥ स्वयमेव यदा रूपं सुगौरं प्रतिप
 त्प्यते ॥ विरहेण ह्रश्चास्या मत्वा शून्यं जगत्रयम् ॥ ४८ ॥ तस्मै न हंमशैलस्य कंदरे सिद्धसेविते ॥ प्रतीक्षमाणस्तां देवीभुवं संतप्स्यते तपः ॥
 ॥ ४९ ॥ तयोः सुततंतपसोर्भविता यो महान्सुतः ॥ भविष्यति स दैत्यस्य तारकस्य निवारकः ॥ ५० ॥ तपसो हि विना नास्ति सिद्धिः कुत्रापि
 शोभने ॥ सर्वासां कर्मासिद्धीनां मूलं हि तप उच्यते ॥ ५१ ॥ त्वयापि दानवो देवि देहनिर्गतया तदा ॥ चंडमुंडपुरोगाश्च हंतव्या लोकदु
 र्जयाः ॥ ५२ ॥ यस्माच्चंडं च मुंडं च त्वं देवि निहनिष्यसि ॥ चासुंदेति ततो लोके ब्याता देवि भविष्यसि ॥ ५३ ॥ ततस्त्वां वरदे देवि
 लोकः संपूजयिष्यति ॥ भेदैर्बहुविधाकरैः सर्वगां कामसाधनीम् ॥ ५४ ॥ उष्कारवक्रां गायत्रीं त्वामर्चति द्विजोत्तमाः ॥ ऊर्जितां बलदां यापि
 राजानः सुमहाबलाः ॥ ५५ ॥ वैश्याश्च भूतिमित्येव शिवां शूद्रास्तथा शुभे ॥ क्षांतिर्मुनीनामक्षोभ्या द्या नियमिनामपि ॥ ५६ ॥ त्वं महोपाय
 सन्दोहा नीतिर्नयविसर्पिणाम् ॥ परिस्थितिस्त्वमर्थानां त्वमहो प्राणिका मता ॥ ५७ ॥ त्वं शुक्तिः सर्वभूतानां त्वं गतिः सर्वदेहिनाम् ॥ रतिस्त्वं
 रतिचित्तानां प्रीतिस्त्वं हृद्यदर्शनाम् ॥ ५८ ॥ त्वं कांतिः शुभरूपाणां त्वं शांतिः शुभकर्मिणाम् ॥ त्वं आंतिर्मुदचित्तानां त्वं फलं क्रतुयाजि
 नाम् ॥ ५९ ॥ जलधीनां महावेला त्वं च लीला विलासिनाम् ॥ संप्रतिस्त्वं पदार्थानां स्थितिस्त्वं लोकपालिनी ॥ ६० ॥ त्वं कालरात्रिर्निःशेष
 भुवनावलिनाशिनी ॥ प्रियकंठग्रहानन्ददायिनी त्वं विभावरी ॥ ६१ ॥ प्रसीद प्रणतानस्मान्सौम्यदृष्टया विलोकय ॥ ६२ ॥ इति स्तुवंतो ये देवि
 पूजयिष्यन्ति त्वां शुभे ॥ ते सर्वकामनाप्स्यन्ति नियता नात्र संशयः ॥ ६३ ॥ इत्युक्त्वा तु निशादेवी तथेत्युक्त्वा कृताञ्जलिः ॥ जगाम त्वरिता
 पूर्वं भृंहं हिमगिरिर्महत् ॥ ६४ ॥ तत्राऽऽसीनां महाहर्षे रत्नभित्तिसमाश्रये ॥ ददर्श मेनामपांडुच्छविक्रसरोरुहाम् ॥ ६५ ॥ किंचि
 च्छ्याममुखोदग्रस्तनभागावनामिताम् ॥ महौषधिगणाबद्धमंत्रराजनिषेविताम् ॥ ६६ ॥ ततः किंचित्प्रभिलिते मेनानेत्रांबुजद्वये ॥ आविवेश
 मुखं रात्रिर्ब्रह्मणो वचनात्तदा ॥ ६७ ॥ जन्मदाया जगन्मातुः क्रमेण जठरंतरम् ॥ अरंजयच्छविं देव्या शुहमातुर्विभावरी ॥ ६८ ॥ ततो जगन्मं

गलदा मेना हिमगिरेः प्रिया ॥ ब्रह्मे सुहृते सुभगे प्राप्स्यत शुभाननाम् ॥ ६९ ॥ तस्यां तु जायमानायां जंतवः स्थाणुजंगमाः ॥ अभवन्सुखिनः
 सर्वे सर्वलोकनिवासिनः ॥ ७० ॥ अभवत्क्रूरस्त्वानां चेतः शान्तं च देहिनाम् ॥ ज्योतिषामपि तेजस्त्वमभवत्सुरां तदा ॥ ७१ ॥ वनाश्रिता
 श्योपथयः स्वादवन्ति फलानि च ॥ गंधवन्ति च मांल्यानि विमलं च नभोऽभवत् ॥ ७२ ॥ मारुतश्च सुखस्पर्शो दिशश्च सुमनोहरः ॥ विस्मृता
 नि च शास्त्राणि प्रादुर्भावं प्रणेद्विरे ॥ ७३ ॥ प्रभावस्तीर्थमुख्यानां तदां पुण्यतमोऽभवत् ॥ सत्ये धर्मे चाध्ययने यज्ञे दाने तपस्यपि ॥ ७४ ॥
 सर्वपापभवच्छ्रद्धा जन्मकाले गुहारणः ॥ अंतरिक्षेमराश्चापि प्रहर्षोत्कुल्लोचनाः ॥ ७५ ॥ हरिब्रह्महर्द्वैर्काव्युबह्विपुरोगमाः ॥ पुष्पवृष्टिं प्रमु
 सुचुस्तस्मिन्मेनागृहे शुभे ॥ ७६ ॥ मेरुप्रभृतयश्चापि मूर्तिमंतो महानगाः ॥ तस्मिन्महोत्सवे प्राप्ता वीरैर्काश्योपशोभिताः ॥ ७७ ॥ सागराः सरित
 श्चैव समाजगुश्च सर्वशः ॥ ७८ ॥ हिमशैलोऽभवच्छोके तदा सर्वैश्चाराचरैः ॥ सेव्यश्चाप्यभिगम्यश्च पूजनीयश्च भारत ॥ ७९ ॥ अनुभूयोत्सवं
 ते च जग्मुः स्वानालयान्स्तदा ॥ ८० ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्चरखण्डे कौमारिकखंडे कुमारेश
 माहात्म्ये पार्वतीजन्मवर्णननाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ७९ ॥ नारद उवाच ॥ ततश्च शैलजा देवी चिक्रीड सुभंगा तदा ॥
 देवगंधर्वकन्याभिर्नर्गकिंनरसंभवाः ॥ सुनीनां चापि याः कन्यास्ताभिः सार्धं च शोभना ॥ ११ ॥ कदाचिदथ मेरुस्थो वासवः पांडुनंदन ॥ सस्मार
 मां ययौ चाहं संस्मृतो वासवं तदा ॥ २ ॥ मां दृष्ट्वा च सहस्राक्षः समुत्थायातिहर्षितः ॥ पूजयामास तां पूजां प्रतिगृह्णाहमभुवम् ॥ ३ ॥ महासुर
 महोन्मादकालानल दिक्स्पर्ते ॥ कुशलं विद्यते कश्चित्तव कश्चिच्च नंदसि ॥ ४ ॥ पृष्टस्त्वेवं मया शक्रः प्रोवाच वचनं स्मयन् ॥ कुशलस्यांकुरस्ता
 वत्संभूतो भुवनत्रये ॥ ५ ॥ तत्फलोदयसंपत्तौ तद्भवान्संस्मृतो मुने ॥ वेत्सि सर्वमतं त्वं वै तथापि परिनोदकः ॥ ६ ॥ निर्दुतिं परमां याति निवेद्यार्थं
 सुहज्जने ॥ ७ ॥ तद्भवाब्जद्वैलजां देवीं शैलेंद्रं शैलवह्मभाम् ॥ हरं संभावय वरं यन्नान्यं रोचयन्ति ते ॥ ८ ॥ ततस्तद्वाक्यमाकर्ण्य गतोऽहं शैलसत्तमम् ॥
 शोषधिप्रस्थानिलयं साक्षादिव दिक्स्पर्तिम् ॥ ९ ॥ तत्र हैमे स्वयं तेन महाभतया निवेदिते ॥ महासने पूजितोहमुपविष्टो महासुखम् ॥ १० ॥ गृहीताव्यं
 ततो मां च पप्रच्छ श्लश्मया गिरा ॥ कुशलं तपसः शैलः शनैः फुल्लाननान्बुजः ॥ ११ ॥ अहमप्यस्य तत्प्रोच्य प्रत्यवोचं गिरीश्वरम् ॥ त्वया शैलेंद्र
 पूर्वा वाप्यपरां चं द्विशं तथा ॥ १२ ॥ अवगाह्य स्थितवता क्रियते प्राणिपालना ॥ अहो धन्योसि विप्रेन्द्राः साहाय्येन तवाचल ॥ १३ ॥ तपोजप

व्रतस्नातैः साधयन्त्यात्मनः परम् ॥ यज्ञांगसाधनैः कांश्चित्कंदादिफलदानतः ॥ १४ ॥ त्वंसमुद्गरसि विप्रान्किमतः प्रोच्यते तवा ॥ अन्येऽपि जीवा बहुधा
 त्वासुपाश्रित्य भूधरा ॥ १५ ॥ मुदिताः प्रतिवर्तते गृहस्थमिव प्राणिनः ॥ शीतमातपवर्षांश्च क्लेशान्नाविधानसहत् ॥ १६ ॥ उपाकरोषि जंतूनामेव रूपा हि
 साधवः ॥ किमतः प्रोच्यते तुभ्यं धन्यस्त्वं पृथिवीधर ॥ १७ ॥ कंदरं यस्य चाध्यास्ते स्वयं तव महेश्वरः ॥ इत्युक्तवति वाक्यं च यथार्थं मयि
 फाल्गुन ॥ १८ ॥ हिमशैलस्य महिषी मेना आगादिदृक्षया ॥ अनुयाता दुहिना च स्वल्पाश्च परिचारिकाः ॥ १९ ॥ लज्जयान्तसर्वांगी प्रविवेश
 सदा महत् ॥ ततो मां शैलमहिषी वंदं प्रणिपत्य सा ॥ २० ॥ वल्लनिर्गुद्वदना पाणिपद्मकृतांजलिः ॥ तामहं सत्यरूपाभिराशीभिः समवर्धयाम् ॥
 ॥ २१ ॥ पतिव्रता शुभाचारा सुभगा वीरसूः शुभे ॥ सदा वीरवती चापि भव कंशोन्नतिप्रदे ॥ २२ ॥ ततोऽहं विस्मिताक्षीं च हिमवद्गिरिपुत्रि
 काम् ॥ मृदुवाण्या प्रत्यवोचमहि बाले ममांतिकम् ॥ २३ ॥ ततो देवी जगन्माता बालभावं स्वकं मयि ॥ दर्शयती स्वपितरं कंठे गृह्यांकमावि
 शत् ॥ २४ ॥ उवाच वाचं तां मंदं मुनिं वंदय पुत्रिके ॥ मुनेः प्रसादतोऽवश्यं पतिमाप्स्यसि संमतम् ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वा सा ततो बाला वल्लान्तपि
 हितानना ॥ किंचित्सदुक्कृतोकंपं प्रोच्य नोवाच किंचन ॥ २६ ॥ ततो विस्मिताचितोहसुपचारविदांवरः ॥ प्रत्यवोचं पुनर्देवीमेहि दास्यामि ते
 शुभे ॥ २७ ॥ रत्नक्रीडनकं रस्यं स्थापितं सुचिरं मया ॥ इत्युक्त्वा सा तदोत्थाय पितुरंकात्सवेगतः ॥ २८ ॥ वंदमाना च मे पादौ मया नीतांक
 मात्मनः ॥ मन्यता तां जगत्पूज्यासुक्तं बाले तवोचितम् ॥ २९ ॥ न तत्पश्यामि यत्तुभ्यं दद्व्याश्रीः कां तवोचिता ॥ इत्युक्ते मातृवात्सल्याच्छैलेन्द्र
 महिषी तदा ॥ ३० ॥ नोदयाभास मां मंदमनाश्रीः शंकिता तदा ॥ भगवन्वत्सि सर्वं त्वमतीतानगतं प्रभो ॥ ३१ ॥ तदहं ज्ञातुमिच्छामि कीदृ
 शोऽस्याः पतिर्भवत् ॥ श्रुत्वति सस्मितमुखः प्रावोचं नर्मवह्मभः ॥ ३२ ॥ न जातोऽस्याः पतिर्भद्रे वर्तते च कुलक्षणः ॥ नभ्नोऽतिनिर्धनः क्रोधी
 वृत्तः क्रूरश्च सर्वदा ॥ ३३ ॥ श्रुत्वति संप्रमाविष्टो ध्वस्तवीर्यो हिमाचलः ॥ मां तदा प्रत्युवाचेदं साशुकण्ठो महागिरिः ॥ ३४ ॥ अहो विचित्रः सं
 सारो दुर्वद्यो महतामपि ॥ प्रवरस्त्वपि शक्त्या यो नरेषु न कृपायते ॥ ३५ ॥ यत्नेन महता तावत्पुण्यैर्बहुविधैरपि ॥ साधयन्त्यात्मनो लोको मानुष्य
 मतिदुर्लभम् ॥ ३६ ॥ अशुभं तद्वृत्त्वं च कथंचित्परिकल्प्यते ॥ तत्रापि दुर्लभानाम समानव्रतचारिणी ॥ ३७ ॥ साध्वी महाकुलोत्पन्ना भार्या
 या स्यात्पतिव्रता ॥ तत्रापि दुर्लभं यच्च तथा धर्मानिवेषणम् ॥ ३८ ॥ सह वेदपुराणोक्तं जगत्त्रयहितावहम् ॥ एतत्सुदुर्लभं यच्च तस्यां चैव प्रजा

पुष्टोऽस्मि शैलेन प्रावोचं कारणं तदा ॥ सर्वदैव करो ह्यस्याः सर्वेषां प्राणिनां भ्रति ॥ ३ ॥ अभयस्य प्रदाताऽसाहुतानस्तु करस्ततः ॥ एषा भार्या
 जगद्गुरुर्धृषाकस्य महीधर ॥ ४ ॥ जननी सर्वलोकस्य भाविनी भूतभाविनी ॥ तद्यथा शीघ्रमेवैषा योगं यातु पिनाकिना ॥ ५ ॥ त्वया विधेयं
 विधिवत्तथा शैलेन्द्रसत्तम ॥ अस्त्यत्र सुमहत्कार्यं देवानां हिमधूधर ॥ ६ ॥ इति प्रोच्य तमापुच्छ्य प्रावोचं वासवाय तत् ॥ मम भूयस्तु कर्तव्यं
 तन्मया कृतमेव हि ॥ ७ ॥ किं तु पंचशरः प्रेर्यः कार्यशेषेऽत्र वासव ॥ इत्यादिश्य गतश्चाहं तारकं प्रति फाल्गुन ॥ ८ ॥ कल्पिप्र
 यत्वात्सर्वैर्नमर्थ कथयितुं स्फुटम् ॥ हिमाद्रिरपि मे वाक्यप्रेरितः पार्वती भ्रति ॥ ९ ॥ भवस्थाराधनां कर्तुं ससखीमादिशतदा ॥
 सा तं परिचचारेशं तस्या दृष्ट्वा सुशीलताम् ॥ १० ॥ पुष्पतोयफलाद्यानि नियुक्ता पार्वती व्यधात् ॥ महेन्द्रोपि च मद्राक्यात्स्मरं सस्मार
 भारत ॥ ११ ॥ स च तस्मरणं ज्ञात्वा वसंतरतिसंयुतः ॥ चूतांकुरास्त्रः सहसा प्रादुरासीन्मनोभवः ॥ १२ ॥ तमाह च वचो धीमा
 न्स्मयन्निव च तं स्पृशन् ॥ उपदेशेन बहुना किं त्वां प्रति रतिप्रिय ॥ १३ ॥ चित्ते वससि तेन त्वं वेत्सि भूतमनोगतम् ॥ तथापि त्वां
 वदिष्यामि स्वकार्यपरतां स्मरन् ॥ १४ ॥ ममैकं सुमहत्कार्यं कर्तुमर्हसि मन्यथ ॥ महेश्वरं कृपानाथं सतीभार्यावियोजितम् ॥ १५ ॥ त्वयो
 जय पुनर्देव्या हिमाद्रिहजातया ॥ देवी देवश्च तुष्टौ ते करिष्यत इहेतिसत् ॥ १६ ॥ ॥ मदन उवाच ॥ ॥ अलीकमेतद्देवेन्द्र स हि देवस्त
 पोरतिः ॥ नान्यासादयितव्यानि तेजांसि मधुरब्जवीत् ॥ १७ ॥ वेदान्तेषु च मां विप्रा गर्हयति पुनःपुनः ॥ महाशनो महापाप्मा कामोऽयम
 नलो महान् ॥ १८ ॥ आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनां नित्यवैरिणा ॥ तस्मादयं सदा त्याज्यः कामोऽहिरिव सत्समैः ॥ १९ ॥ एवं
 शीलस्य मे कस्मात्प्रतुष्यति महेश्वरः ॥ मद्यपस्येव पापस्य वासुदेवो जगद्गुरुः ॥ २० ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ मैवं ब्रूहि महाभाग त्वां विना
 कः पुमान्भुवि ॥ धर्ममर्थं तथा कामं मोक्षं वा प्राप्तुमीश्वरः ॥ २१ ॥ यत्किंचित्साध्यते लोके मूलं तस्य च कामना ॥ कथं कामं विनिंदति
 तस्मात्ते मोक्षसाधकाः ॥ २२ ॥ सत्यं चापि श्रुतेर्वाक्यं तव रूपं त्रिधागतम् ॥ तामसं राजसं चैव सात्त्विकं चापि मन्यथ ॥ २३ ॥ अशुक्तिः

१ 'अभितः परितः' इत्यादिना द्वितीयाप्रस्तावापि सम्बन्धसामान्यविश्लेषायां पठ्यते । सर्वेभ्यः प्राणिभ्यः अभयस्य प्रदाता-इत्यर्थोऽत्र विवक्षित एव । २ तदा-इ० पा० । ३ तं हिमाद्रिकंदरस्यं तपस्तप्यन्तं शंकरं
 परिचचार । तस्याः पार्वत्याः सुशीलतां दृष्ट्वा । तेन शंकरेण-इति शेषः । तेन शंकरेण नियुक्ता-निजपरिचरणार्थं कृताह्वा पार्वती । शंकरार्थमिति शेषः । शंकरं परिचरितुमिच्छन् । पुष्पतोयफलाद्यानि व्यधात्-आनीय
 समर्थं परिचचारति श्लोकार्थः ।

कामनया रूपं तत्तामसं तव ॥ सुखबुद्ध्या स्पृहा या च रूपं तद्गजसं तव ॥ २१ ॥ केवलं यावदर्थाय तद्रूपं सात्त्विकं तव ॥ तत्ते रूपत्रयमिदं ब्रूहि
 नोपासते हि के ॥ २५ ॥ त्वं साक्षात्परमः पूज्यः कुरु कार्यमिदं हिनः ॥ अथ वा पीडितान्दृष्ट्वा सामान्यानपि पीडिताः ॥ स्वप्नारैरपि त्रायंति
 परमेतन्महाफलम् ॥ २६ ॥ इति संचिंत्य कार्यं त्वं सर्वथा कुरु तत्स्फुटम् ॥ २७ ॥ इत्या कर्ण्य तथेत्युक्त्वा वसंतरतिसंयुतः ॥ पिकादिसैन्यसंपन्नो
 हिमाद्रिं प्रथयौ स्मरः ॥ २८ ॥ तत्रापश्यत शंभोः स पुण्यमाश्रममंडलम् ॥ नानादृक्षसमाकीर्णं शांतस्त्वसमाकुलम् ॥ २९ ॥ तत्रापश्यन्निर्नेत्रस्य
 वीरकंनाम झरपम् ॥ यथा साक्षान्महेशानं गणांश्चायुतशोऽस्य च ॥ ३० ॥ ददर्श च महेशानं नासाप्रकृतलोचनम् ॥ देवदारुद्रुमच्यव्यावदिका
 मध्यमाश्रितम् ॥ समकायं सुखासीनं समाधिर्यं महेश्वरम् ॥ ३१ ॥ निस्तरंगं विनिर्गुह्य स्थितमिंद्रियगोचरात् ॥ आत्मानमात्मना देवं प्रविष्टं
 तपसो निधिम् ॥ ३२ ॥ तं तथाविधमालोक्य सोंतर्भेदाय यत्नवान् ॥ अमरध्वनिव्याजेन विवेश मदनो मनः ॥ ३३ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवो वि
 कासितविलोचनः ॥ सरस्मार नगराजस्य तनयां रक्तमानसः ॥ ३४ ॥ निवेदिता वीरकेण विवेश च गिरिः सुता ॥ तस्मिन्काले महाभागा सदा
 यद्गुणैति सा ॥ ३५ ॥ ततस्तरयां मनः स्वीयमदुरक्तमवेक्ष्य च ॥ निगुह्य लीलयाम् देवः स्वकं पृष्ठमवैक्षत ॥ तावदापूर्णधनुषमपश्यत रतिप्रियम् ॥
 ॥ ३६ ॥ तत्राशकृपया देवो नानास्थानेषु सोऽगमत् ॥ तावत्पश्यति पृष्ठस्थमाकृष्य धनुषः शरम् ॥ ३७ ॥ स नदीः पर्वतांश्चैव आश्रमान्सरसीस्त
 था ॥ परिश्रमन्महादेवः पृष्ठस्थं तमवैक्षत ॥ ३८ ॥ जगन्नयं परिश्रम्य पुनरागात्स्वमाश्रमम् ॥ पृष्ठस्थमेव तं वीक्ष्य निःश्वासं मुमुचे हरः ॥ ३९ ॥
 ततस्त्वतीयनेत्रोत्थवह्निना नाकवासिनाम् ॥ क्रोशतां गमितः कामो भरमत्वं पांडुनंदन ॥ ४० ॥ स तु तं भरमसात्कृत्वा हरनेत्रोद्भवोऽनलः ॥
 व्यजंभत जगद्भुवं ज्वालापूरितदिङ्मुखः ॥ ४१ ॥ ततो भवो जगद्धेतोर्व्यभजज्जातवेदसम् ॥ साहंकारे जने चंद्रे सुमनस्सु च गीतके ॥ ४२ ॥
 भुंगेष्ठु कोकिलार्येषु विहारेषु स्मरानलम् ॥ तत्प्राप्तौ स्नेहसंयुक्तं कामिनां हृदयं किंल ॥ ४३ ॥ ज्वालयत्यनिशं सोऽग्निर्दुश्चिकित्स्योऽसुखावहः ॥
 विलोक्य हरनिःश्वासज्वालाभस्मीकृतं स्मरम् ॥ ४४ ॥ विललाप रतिदीना मधुना बंधुना सह ॥ विलपंती सुबहूशो मधुना परिसांविता ॥ ४५ ॥
 रत्याः प्रलापमाकर्ण्य देवदेवो वृषध्वजः ॥ कृपया परया प्राह कामपत्नीं निरीक्ष्य च ॥ ४६ ॥ अमूर्तोऽपि ह्ययं भद्रे कार्यं सर्वं पतिस्त्वव ॥
 रतिकाले शुवं बाले करिष्यति न संशयः ॥ ४७ ॥ यदा विष्णुश्च भविता वसुदेवात्मजो विभुः ॥ तदा तस्य सुतो यः स्यात्स

पतिस्ते भविष्यति ॥४८॥ सा प्रणम्य ततो रुद्रमिति प्रोक्ता रतिस्ततः ॥ जगाम स्वच्छया गत्या वसंतादिभिरन्विता ॥ ४९ ॥ इति
 श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे कुमारेश्वरमाहात्म्ये कामदहनोनाम चतुर्विंशोऽ
 ध्यायः ॥ २४ ॥ ७ ॥ अर्जुन उवाच ॥ देवेषु वर्णयते चयं कथा पीयूषसोदरा ॥ पुनरेतन्मुने ब्रूहि यदा वेत्ति महेश्वरः ॥ १ ॥
 भगवान्स्वां सतीं भार्या वयार्थं चापि तारकम् ॥ सत्याश्च विरहात्तप्यन्ददाह किमसौ स्मरम् ॥ २ ॥ त्वयैवोक्तं स विरहात्सत्यास्तप्यति वै तपः ॥
 हिमाद्रिमास्थितो देवस्तस्याः संगमवांछया ॥ ३ ॥ नारद उवाच ॥ सत्यमेतत्पुरां पार्थ भवस्येदं मनीषितम् ॥ अतस्तपसा योगो
 न कर्तव्यो मयाऽनया ॥ ४ ॥ तपो विना शुद्धदेहो न कथंचन जायते ॥ अशुद्धदेहेन समं संयोगो नैव दैहिकः ॥ ५ ॥ महत्कर्माणि यानीह तेषां
 मूलं सदा तपः ॥ नातस्तपसां सिद्धिर्भहत्कर्माणि याति वै ॥ ६ ॥ एतस्मात्कारणाद्देवो दर्पितं तं ददाह तु ॥ ततो दग्धे स्मरे चापि पार्वतीमपि
 व्रीडिताम् ॥ ७ ॥ विहाय सगणो देवः कैलासं समपद्यत ॥ देवी च परमोद्दिशा प्रस्वलती पदेपदे ॥ ८ ॥ जीवितं स्वं विनिंदती बभ्रामेतस्ततश्च
 सा ॥ हिमाद्रिरपि स्वै श्रुगे रुदतीं पृष्ट्वान्नातिम् ॥ ९ ॥ कासि कस्यसि कल्याणि किमर्थं चापि रोदिषि ॥ पृष्ट्वा सा च रतिः सर्वं यथावृतं न्यवे
 दयत् ॥ १० ॥ निर्वेदिते तथा रत्या शैलः संश्रंतमानसः ॥ प्राप्य स्वां तंनयां पाणावादायागात्स्वकं पुरम् ॥ ११ ॥ सा तत्र पितरौ प्राह सखीनां
 वदनेन च ॥ दुर्भगेन शरीरेण किमनेन हि कारणम् ॥ १२ ॥ देहवासं परित्यक्ष्ये प्राप्स्ये वाभिमतं पतिम् ॥ असाध्यं चाप्यभीष्टं च कथं
 प्राप्यं तपो विना ॥ १३ ॥ नियमैर्विविधैस्तस्माच्छोषयिष्ये कलेवरम् ॥ अनुजानीत मां तत्र यदि वः करुणा मयि ॥ १४ ॥ श्रुत्वेति वचनं
 माता पिता च प्राह तां शुभाम् ॥ उ मेति चपले पुत्रि न क्षमं तावकं वपुः ॥ १५ ॥ सोढुं कुशात्मरूपस्य तपसः सौम्यदर्शने ॥ भावीन्यप्युनि
 वार्थाणि वस्तूनि च सदैव तु ॥ १६ ॥ भाविनोर्था भवंत्येव नरस्यानिच्छतोपि हि ॥ तस्मान्न तपसा तेऽस्ति बाले किंचित्प्रयोजनम् ॥ १७ ॥
 ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ यदिदं भवतो वाक्यं न सम्भ्यगिति मे मतिः ॥ केवलं न हि देवेन प्राप्तुमर्था हि शक्यते ॥ १८ ॥ किंचिद्देवाद्दृष्टात्किंचि
 त्किंचिदेव स्वभावतः ॥ पुरुषः फलमाप्नोति चतुर्थं नात्र कारणम् ॥ १९ ॥ ब्रह्मणा चापि ब्रह्मत्वं प्राप्तं किल तपोबलात् ॥ अन्यैरपि च यल्लब्धं तत्र

संख्यातुमुत्सहे ॥ २० ॥ अधुवेषण शरीरेण यद्यभीष्टं न साध्यते ॥ पश्चात्स शोच्यते मंदः पतितोऽस्मिच्छरीरके ॥ २१ ॥ यस्य देहस्य धर्मोऽयं
कचिज्जायन्त्वकिञ्चिन्म्रयेत् ॥ कचिद्भ्रमंतं नश्येज्जातमात्रं कचिन्नथा ॥ २२ ॥ बाल्ये च यौवने चापि वार्धक्येपि विनश्यति ॥ तेन चंचलदेहेन
कोऽर्थः स्वार्थो न चेद्भवेत् ॥ २३ ॥ इत्युक्त्वा स्वसखीयुक्ता पितृभ्यां साशु वीक्षिता ॥ श्रुं गं हिमवतः पुण्यं नानाश्वर्यं जगाम सा ॥ २४ ॥ तत्रां
वराणि संत्यज्य भूपणानि च शैलजा ॥ संवीता बलकलैर्दिव्यैस्तपोऽतप्यत संयता ॥ २५ ॥ ईश्वरं हृदि संस्थाप्य प्रणवाभ्यसनाहता ॥ मुनीनामप्य
भूमन्या तदानीं पार्थ पार्वती ॥ २६ ॥ तिस्राता पाटलापत्रभक्षकामृच्छतं समाः ॥ शतं च बिल्वंपत्रेण शीर्णेन कृतभोजना ॥ २७ ॥ जलभक्षा शतं
चामृच्छतं वै वायुभोजना ॥ ततो नियममादाय पादांशुस्थिताभवत् ॥ २८ ॥ निराहारा ततस्तपं प्राप्नुस्तत्पसो जनाः ॥ ततो जगत्समालोक्य
तदीयतपसोर्जितम् ॥ २९ ॥ हरस्तत्राययौ साक्षाद्ब्रह्मचारिवपुर्द्धरः ॥ वसानो बलकलं दिव्यं रौरवाजिनसंवृतः ॥ ३० ॥ सुलक्षणार्षाढयरः सद्भूतः प्रति
भानवान् ॥ ततस्तं पूजयामासुस्तत्सख्यो बहुमानतः ॥ ३१ ॥ वक्तुमिच्छुः शैलपुत्रीं सखीभिरिति चोदितः ॥ ब्रह्मविद्यं महाभागा गृहीतनियमा शुभा
॥ ३२ ॥ सुहृत्पंचमात्रेण नियमोऽस्याः समाप्यते ॥ तत्प्रतीक्षस्व तं कालं पश्चाद्भस्मत्सखीसमम् ॥ ३३ ॥ नानाविधा धर्मवर्तारिः प्रकरिष्यसि ब्राह्मण ॥
इत्युक्त्वा विजयाद्यास्ता देवीचरितवर्णनैः ॥ ३४ ॥ अशुमुख्यो द्विजस्यत्रे निन्युः कालं च तं तदा ॥ ततः काले किञ्चिद्दने ब्रह्मचारी महामतिः ॥ ३५ ॥
विलोकनमिषेणागादाश्रमोपरिथतं ह्रदम् ॥ निपपात च तत्रासौ चुक्रोशातितरां ततः ॥ ३६ ॥ अहमत्र निमज्जामि कौऽपि मासुद्धरेत भोः ॥
इति तारेण क्रोशतं श्रुत्वा तं विजयादिकाः ॥ ३७ ॥ आजगमुस्त्वस्या युक्ता ददुस्त्वस्मै करं च ताः ॥ स चुक्रोश ततो गाढं दूरेदूरे पुनःपुनः ॥
॥ ३८ ॥ नाहं स्पृशाम्यसंसिद्धां श्रिये वा नानृतं त्विदम् ॥ ततः समाप्तनियमा पार्वती स्वयमाययौ ॥ ३९ ॥ सव्यं करं ददावस्य तं चासौ
नाभ्यनन्दत ॥ भद्रे यच्छुचि नैव स्याद्यज्ञैवावहत्या कृतम् ॥ ४० ॥ सदीर्षेण कृतं यच्च तदादद्यान्न कर्हिचित् ॥ सव्यं चाशुचि ते हस्तं नावलं
बाप्ति कर्हिचित् ॥ ४१ ॥ इत्युक्त्वा पार्वती प्राह नाहं दत्तं च दक्षिणम् ॥ ददामि कस्यचिद्विप्र देवदेवाय कलिपतम् ॥ ४२ ॥ दक्षिणं मे करं देवो
गृहीता भव एव च ॥ शीर्यते चोपतपसा सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ४३ ॥ विप्र उवाच ॥ यद्येवमवलेपस्ते गर्भनं केन वार्यते ॥ यथा तव

प्रतिज्ञेयं ममापीयं तथाचला ॥ ४४ ॥ रुद्रस्यापि वयं मान्याः कीदृशं ते तपो वद ॥ विषमस्थं यत्र विप्रं त्रियमाणमुपेक्षसि ॥ ४५ ॥ अवजा
 नासि विप्रस्त्वं तच्छीघ्रं व्रज दर्शनात् ॥ यदि वा मन्यसे पूज्यांस्ततोऽभ्युद्धर नान्यथा ॥ ४६ ॥ ततो विचार्य बहुधा इति चेति च सा
 शुभा ॥ विप्रस्योद्धरणं सर्वधर्मभ्योऽमन्यताधिकम् ॥ ४७ ॥ ततः सा दक्षिणं दत्त्वा करं तं प्रोज्जहार च ॥ नरं नारी प्रोद्धरति सज्जन्तं
 भववारिधौ ॥ एतत्सन्दर्शनार्थाय तथा चक्रे भवोद्भवः ॥ ४८ ॥ प्रोद्धृत्य च ततः स्नात्वा बद्धा योगासनं स्थिता ॥ ४९ ॥ ब्रह्मचारी ततः
 प्राह प्रहसन्किमिदं शुभे ॥ कर्तुंकामसि तन्वांगि दृढयोगासनस्थिता ॥ ५० ॥ देवी प्राह ज्वालियिष्ये शरीरं योगवह्निना ॥ महादेवकृतमतिरु
 च्छिष्टाहं यतोऽभवम् ॥ ५१ ॥ ब्रह्मचारी ततः प्राह काश्चिद्ब्राह्मणकान्यथा ॥ कृत्वा वार्तस्ततः स्वीयमभीष्टं कुरु पार्वति ॥ ५२ ॥ नोपहन्या
 कदाचिद्धि साधुभिर्विप्रकामना ॥ धर्ममेतं मन्यसे चेन्मुहूर्तं ब्रूहि पार्वति ॥ ५३ ॥ देवी प्राह ब्रूहि विप्र मुहूर्तं संस्थिता त्वहम् ॥ ततः स्वयं व्रती
 प्राह देवीं तां स्वसखीयुताम् ॥ ५४ ॥ किमर्थमिति रम्भोर नत्रे वयसि दुश्चरम् ॥ तपस्त्वया समारब्धं नातुरुहं विभाति मे ॥ ५५ ॥ दुर्लभं प्राप्य
 मानुष्यं गिरिराजगृहेऽधुना ॥ भोगांश्च दुर्लभान्देवि त्यक्त्वा किं क्लिश्यते वयुः ॥ ५६ ॥ अतीव दूये वीक्ष्य त्वां सुकुमारतराकृतिम् ॥ अत्युन्नतपसा
 क्लिष्टा पद्मिनीव हिमादृता ॥ ५७ ॥ इदं चान्यतव शुभे शिरसो रोगदं मम ॥ यदेहं त्यक्तुकामा त्वं प्रबुद्धा नासि बालिके ॥ ५८ ॥ वामः कामो
 मनुष्येषु सत्यमेतद्भवो यतः ॥ स्पृहणीयासि सर्वेषामेव पीडयसे वयुः ॥ ५९ ॥ अविज्ञातान्वयो नम्रः शूली भूतगणाधिपः ॥ श्मशाननिलयो
 भस्मोद्धूलनो वृषवाहनः ॥ ६० ॥ गजाजिनो द्विजिह्वाबलंकृतांगो जटाधरः ॥ विरूपाक्षः कथंकारं निर्गुणः स्यात्त्वोचितः ॥ ६१ ॥
 गुणा ये कुलशीलाद्या वराणामुदिता बुधैः ॥ तेषामेकोऽपि नैवास्ति तस्मिन्स्तत्रोचितः स ते ॥ ६२ ॥ शोचनीयत्नमा पूर्वमासीत्पार्वति कौमुदी ॥
 त्वं संवृता द्वितीयासि तस्यास्तत्सगमाशया ॥ ६३ ॥ तपोधनाः सर्वसमा वयं यद्यपि पार्वति ॥ हुनोत्थेव तवारंभः शूलयां यूपसत्क्रिया ॥
 ॥ ६४ ॥ वृषभारोहणं वासः श्मशाने पाणिसंभ्रहः ॥ सन्ध्यालपाणिना क्षौभगजत्वगबंधनः कथम् ॥ ६५ ॥ जनहास्यकरं सर्व त्वयारब्धमसंप्रितम् ॥
 स्त्रीभावाद्धृत्तिसंपर्कः कथं चाभिमतस्तव ॥ ६६ ॥ निवर्तय मनस्तस्माद्देव्यात्सर्वविरोधिनः ॥ मृगाक्षि मदनारतेर्भर्कटाक्षस्य प्रार्थनात् ॥ ६७ ॥
 देवादिनं चैवं ब्रह्मचारिणमीश्वरम् ॥ निशम्य कृपिता देवी प्राह वाचा सगद्गदम् ॥ ६८ ॥ मा मा ब्राह्मण भाषिष्टा विरुद्धमिति शंकरे ॥

महत्तमो याति पुमान्देवस्य निंदया ॥ ६९ ॥ न सप्यगभिर्जानासि तस्य देवस्य चेष्टितम् ॥ शृणु ब्राह्मण त्वं पापावधारमात्परिमुच्यसे ॥ ७० ॥
 स आदिः सर्वजगतां कोस्य वेदान्वयं ततः ॥ सर्वं जगत्स्य रूपं दिव्यासाः कीर्त्तयति ततः ॥ ७१ ॥ शुणत्रयमयं शूलं शूली यस्माद्भिर्भाते सः ॥
 अबद्धाः सर्वतो मुक्ता भूता एव च तत्पतिः ॥ ७२ ॥ श्मशानं चापि संसारस्तदासी कृपयाथिनाम् ॥ भूतयः कथिता भूतिस्तां विभर्ति स भूतिभूत ॥
 ॥ ७३ ॥ वृषो धर्म इति प्रोक्तस्तमाह्वस्ततो वृषी ॥ सर्पाश्च द्रोणाः क्रोधाद्यास्तान्विभर्ति जगन्मयः ॥ ७४ ॥ नानाविधाः कर्मयोगा जटहरा
 विभर्ति सः ॥ वेदत्रयी त्रिनेत्राणि त्रिपुरं त्रिगुणं वपुः ॥ ७५ ॥ भस्मीकरोति तद्देवस्त्रिपुरभस्ततः स्मृतः ॥ एवंविधं महादेवं विदुष्ये भूश्मदर्शिनः ॥
 ॥ ७६ ॥ कथंकारं हि ते नाम भजते नैव तं हरम् ॥ अथ वा भीतसंसाताः सर्वे विप्र यतो जनाः ॥ ७७ ॥ विमृश्य कुर्वते सर्वं विमृश्यैतन्मया
 कृतम् ॥ शुभं वाप्यशुभं वारुतु त्वमप्येनं प्रपूजय ॥ ७८ ॥ इति श्रुंत्यां तरयां तु किंचित्प्रसफुरिताधरम् ॥ विज्ञाय तां सखीमाह किमप्येप विव
 क्षुकः ॥ ७९ ॥ वार्यतामिति विप्रोऽयं महद्रूपभापकः ॥ न केवलं पापभागी श्रोता वै स्यान्न संशयः ॥ ८० ॥ अथ वा किं च नः कार्यं वादेन
 सह ब्राह्मणैः ॥ कर्णौ पिधाय यास्यामो यथा यः स्यात्तथास्तु सः ॥ ८१ ॥ इत्युक्त्वोत्थाय गच्छंत्यां पिधाय श्रवणाबुभौ ॥ स्वरूपं ससुपाश्रित्य
 जगृह वसनं हरः ॥ ८२ ॥ ततो निरीक्ष्य तं देवं संभ्रांता परमेश्वरी ॥ प्रणिपत्य महेशानं तुष्टवावनाता उमा ॥ ८३ ॥ प्राह तां च महादेवो दासोऽ
 स्मि तव शोभने ॥ तपोद्भव्येण कीर्तश्च समादिश यथेत्सितम् ॥ ८४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ मनसस्त्वं प्रभुः शंभो इतं तच्च मया तव ॥ वपुः
 पितरावीथौ तौ सम्मानयितुमर्हसि ॥ ८५ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ पित्रा हि ते परिज्ञातं दृष्ट्वा त्वां रूपशालिनीम् ॥ बालां स्वयंवरं पुत्री
 महं दास्यामि नान्यथा ॥ ८६ ॥ ततस्य सर्वमेवास्तु वचनं त्वं हिमाचलम् ॥ स्वयंवरार्थं सुश्रोणि प्रेरय त्वां वृणे ततः ॥ ८७ ॥ इत्युक्त्वा तां
 महादेवः शुचिः शुचिपद्मे विभुः ॥ जगामेष्टं तदा देशं स्वपुरं प्रययौ च सा ॥ ८८ ॥ दृष्ट्वा देवीं तदा हृष्टो भेनया सहितोऽचलः ॥ ८९ ॥ आलिं
 ग्याप्राप्य पप्रच्छ सर्वं सा च न्यवेदयत् ॥ दुहितुर्देवदेवेन आज्ञप्तं तु हिमाचलः ॥ ९० ॥ स्वयंवरं प्रगुदितः सर्वलोकेष्ववोपयत् ॥
 अश्विनो द्वादशादित्या गन्धर्वगारुडोरगाः ॥ ९१ ॥ यक्षाः सिद्धरतथा साध्या देत्याः किंपुरुषा नगाः ॥ समुद्राद्याश्च ये केचित्तत्रै
 लोक्यप्रवराश्च ये ॥ ९२ ॥ त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि त्रयस्त्रिंशच्छतानि च ॥ त्रयस्त्रिंशच्च ये देवास्त्रयस्त्रिंशच्च कोटयः ॥ ९३ ॥ जगमुर्गिरौ

नद्रूप्यारतु स्वयंवरमनुत्तमम् ॥ आमंत्रितस्तथा विष्णुर्मरुमाह हसन्निव ॥ १४ ॥ तातास्माकं च सा देवी मेरो गच्छ नमामि ताम् ॥
 अथ शैलसुता देवी हैममारुह्य शोभनम् ॥ १५ ॥ विमानं सर्वतोभद्रं सर्वरत्नैरलंकृतम् ॥ अप्सरोभिः प्रनृत्यद्भिः सर्वाभरणभूषिता ॥ १६ ॥
 गणर्वसंधैविधैः किन्नरैश्च सुशोभनैः ॥ बंदिभिः स्तूयमाना च वीरकांस्यधरा स्थिता ॥ १७ ॥ सितातपत्ररत्नाङ्गुमिश्रितं चावहत्तदा ॥ शालिनी
 नाम पार्वत्याः संध्यापूर्णदुर्भङ्गला ॥ १८ ॥ चाभरत्सत्कहस्ताभिर्दिव्यस्त्रीभिश्च संवृता ॥ मालां प्रगृह्य सा तस्थौ सुरदुर्भसमुद्भवाम् ॥ १९ ॥ एवं
 तस्यां स्थितायां तु स्थिते लोकत्रये तदा ॥ शिशुर्भूत्वा महादेवः क्रीडार्थं वृषभध्वजः ॥ १०० ॥ उर्त्संगतलसंशुभो बभूव भगवान्भवः ॥ जयेति यत्पदं
 ख्यातं तस्य सत्यार्थमीश्वरम् ॥ १०१ ॥ अथ दृष्ट्वा शिशुं देवास्तस्य उत्संगवर्तिनः ॥ कोयमत्रेति संमंज्य चुक्रुशुर्भूशरोषिताः ॥ १०२ ॥ वज्रमा
 हारयत्तस्य बाहुमुद्यम्य वृत्रहा ॥ स बाहुरुद्यतस्तस्य तथैव समतिष्ठत ॥ १०३ ॥ स्तंभितः शिशुरूपेण देवदेवन लीलया ॥ वज्रं क्षेप्तुं न शक्योति
 बाहुं चालयितुं तदा ॥ १०४ ॥ वह्निः शक्तिं तदा क्षेप्तुं न शशाक तथोत्थितः ॥ यमोऽपि दंडं खड्गं च निर्गर्हितस्तं शिशुं प्रति ॥ १०५ ॥
 पाशं च करुणो राजा ध्वजयष्टिं समीरणः ॥ सोमो गुडं धनेशश्च गदां सुमहतीं दृढाम् ॥ १०६ ॥ नानाशुधानि चादित्या मुसलं वसवस्तथा ॥
 महाघोरणि शस्त्राणि तारकाद्याश्च दानवाः ॥ १०७ ॥ स्तंभिता देवदेवेन तथान्ये भुवनेषु ये ॥ पूषा दंतान्दशान्दंतैर्बालमैक्षत मोहितः ॥ १०८ ॥
 तस्यापि दशनाः पेटुदृष्टमात्रस्य शंभुना ॥ भगश्च नेत्रे विकृते चकार स्फुटिते च ते ॥ १०९ ॥ बलं तेजश्च योगांश्च सर्वेषां जगद्दे प्रभुः ॥ अथ
 तेषु स्थितेष्वेव मन्युमत्सु सुरेष्वपि ॥ ११० ॥ ब्रह्मा ध्यानमुपाश्रित्य बुबोध हरचोदितम् ॥ सोऽभिगम्य महादेवं तुष्टाव प्रयतो विधिः ॥ १११ ॥
 पौरण्यैः सामसंगीतैर्वैदिकैर्ब्रह्मनामभिः ॥ नमस्तुभ्यं महादेव महादेव्यै नमोनमः ॥ ११२ ॥ प्रसादात्तव बुद्ध्यादिजगद्देतत्प्रवर्तते ॥ सृष्टाश्च देवताः
 सर्वा नैनं बुध्यत शंकरम् ॥ ११३ ॥ महादेवमिहायातं सर्वदेवनमस्कृतम् ॥ गच्छध्वं शरणं शीघ्रं यदि जीवितुमिच्छत ॥ ११४ ॥ ततः संश्रम
 संपन्नारस्तुष्टुबुः प्रणताः सुराः ॥ नमोनमो महादेव पाहिपाहि जगत्पते ॥ ११५ ॥ दुराचारान्भवानस्मान्त्सद्गोहपरायणान् ॥ अहो पश्यत नो मी
 ढ्यं जानातस्तव भाविनीम् ॥ ११६ ॥ भार्यासुमां महादेवीं तथाप्यत्र समागताः ॥ युक्तभेत्तद्वदस्माकं राज्यं गृह्येत चासुरैः ॥ ११७ ॥ येषामेवविधा
 बुद्धिरस्माभिः किं कृतं त्रिवदम् ॥ अथ वा नो न दोषोऽस्ति पशवो हि कथं यतः ॥ ११८ ॥ त्वयैव पतिना सर्वे प्रेरिताः कुर्याहे विभो ॥ ईश्वरः सर्व

भूतानां पतिस्त्वं परमेश्वरः ॥ ११९ ॥ आभयस्थखिलं विश्वं यन्त्रारूढं स्वमायया । येन विश्रामिता मूढाः समायाताः स्वयंवरम् ॥ १२० ॥
तरुं पञ्चानां पतये नमस्तुभ्यं प्रसीद नः ॥ अथ तेषां प्रसन्नोऽसुदेवदेवस्त्रिवंबकः ॥ १२१ ॥ यथापूर्वं चकरोत्तानसंस्तवाद्ब्रह्मणः प्रभुः ॥ तारकप्र
मुखा देव्याः संशुक्रस्तत्र गोचिरे ॥ १२२ ॥ कोयमंग महादेवो न मन्यामो वद्यां च तम् ॥ ततः प्रहस्य बालोऽसौ हुंकारं लीलया व्यधात् ॥
॥ १२३ ॥ हुंकारेणैव ते देव्याः स्वमेव नगरं गताः ॥ विस्मृतं सकलं तेषां स्वयंवरं तस्मिन् च तत् ॥ १२४ ॥ महादेवप्रभावेन देव्यानां वीरकर्मणाम् ॥
एवं यस्य प्रभावो हि देवदेव्येषु फाल्गुन ॥ १२५ ॥ कथमीश्वरवाक्यार्थस्तस्मात्तान्पुत्र मुच्यते ॥ असंशयं विमूढास्ते पश्चात्तापः पुरा महात् ॥
॥ १२६ ॥ ईश्वरं भुवनस्थारय ये भजंते न त्र्यंबकम् ॥ ततः संस्तूयमानः स सुरैः सः पद्मभुवादिभिः ॥ १२७ ॥ वपुश्चकार देवेश्वर्यंबकः परमाद्भुतम् ॥
तेजसा तस्य देवारते सेंद्रचंद्रदिव्यकाराः ॥ १२८ ॥ सब्रह्मकाः ससाध्याश्च वसुविंशतिश्च च देवताः ॥ सयमाश्च सरुद्राश्च चक्षुरप्रार्थयन्प्रभुम् ॥ १२९ ॥
तेभ्यः परतमं चक्षुः स्ववपुर्द्रष्टुमुत्तमम् ॥ ददावन्वापतिः शर्वो भवान्याश्वाचलरुचिश्च च ॥ १३० ॥ लब्ध्वा रुद्रप्रसादेन दिव्यं चक्षुरनुत्तमम् ॥
हृत्कारस्तदा देवारतमपथ्यन्महेश्वरम् ॥ १३१ ॥ ततो जगुश्च मुनयः पुष्पवृष्टिं च द्रुवेचराः ॥ मुमुक्षुश्च तदा नेदुर्देवदुर्दुभयो भृशम् ॥ १३२ ॥ जगु
गर्ध्वसुरव्याश्च ननुतुश्चाप्सरोगणाः ॥ मुमुहुर्नर्णपाः सर्वे मुमोदांबा च पार्वती ॥ १३३ ॥ ब्रह्माद्या मेनिरै पूर्णा भवान्नी च गिरीश्वरम् ॥ तस्य देवी
ततो ळ्टया समक्षं त्रिदिवीकसाम् ॥ १३४ ॥ पादयोः स्थापयामास मालां दिव्यं देवं मुग्धिनीम् ॥ साधुसाधिवति संगोच्य तया तं तत्र चाचितम् ॥
॥ १३५ ॥ सह देव्या नमश्चक्रुः शिरोभिर्भूतलाश्रितैः ॥ सर्वे सब्रह्मका देवा जराभेति चं मुदा जगुः ॥ १३६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कुमारेश्वरमाहात्म्ये श्रीमहादेववैवाहिकोत्साहवर्णननाम पञ्चविंशोऽ
ध्यायः ॥ २६ ॥ ७७ ॥ नारद उवाच ॥ अथ ब्रह्मा महादेवमभिवाच्य कृतांजलिः ॥ उद्ग्राहः क्रियतां देव इत्युवाच महेश्वरम् ॥ १ ॥
तस्य तद्गचनं श्रुत्वा प्राहेदं भगवान्हरः ॥ पराधीना वयं ब्रह्मन्निहमाद्ग्रेस्तव चाभिवाच्यत् ॥ २ ॥ यद्युक्तं क्रियतां तद्वि वयं युष्मद्रशेऽधुना ॥ ततो
ब्रह्मा स्वयं दिव्य पुरं रत्नमयं शुभम् ॥ ३ ॥ उद्ग्राहार्थं महेशस्य तत्क्षणात्समं कल्पयत् ॥ शतयोजनविस्तीर्णं प्रासादशतशोभितम् ॥ ४ ॥ पुरे
तस्मिन्महादेवः स्वयमेव व्यतिष्ठत् ॥ ततः सप्तसुनीन्देवश्चितिताभ्यागतात्नपुरः ॥ ५ ॥ प्राहिणोदं विक्रियाश्च स्थिरपञ्चाथर्मेश्वरः ॥ सारं वतीकास्ते

तत्र ह्यद्वयतो हिमाचलम् ॥ ६ ॥ सभार्यमीश्वरगुणैः स्थिरपत्राणि चादधुः ॥ ततः संपूजितास्तेन पुनरागम्य तेऽचलत् ॥ ७ ॥ न्यवेदयं ह्यंब
 काय स च तानभ्यनंदत ॥ उद्रहार्थं ततो देवो विश्वं सर्वं न्यमंत्रयत् ॥ ८ ॥ समागतं च तत्सव विना दैत्यैर्दुरात्मभिः ॥ स्यावरं जंगमं यच्च
 विश्वं विष्णुपुरोगमम् ॥ ९ ॥ सब्रह्मकं पुरारातेर्माहिमानमवर्षयत् ॥ ततस्तं विधिराहेदं गन्धमादनपर्वते ॥ १० ॥ पुरे स्थितं विवाहस्य देव
 कालः प्रवर्तते ॥ ततस्तस्य जटाजूटे चंद्रखंडं पितामहः ॥ ११ ॥ बबंधं प्रणयोदारकिस्फारितविलोचनः ॥ कपर्दं शोभनं विष्णुः स्वय चक्रोऽस्य
 हर्षतः ॥ १२ ॥ कपालमालां विपुलां चासुण्डा मूर्धन्यबंधत ॥ उवाच चापि गिरिशं पुत्रं जनय शंकर ॥ १३ ॥ यो दैत्यैर्द्रुकुलं हत्वा मां रक्तै
 स्तर्पयिष्यति ॥ सूर्यो ज्वलच्छिवारक्तं भाभासितजगत्त्रयम् ॥ १४ ॥ बबंधं देवदेवस्य स्वयमेव प्रमोदतः ॥ शेषवासुकिमुल्वाश्च ज्वलंतस्तेजसा
 शुभाः ॥ १५ ॥ आत्मानं भूषणस्थाने स्वयं ते चक्रुरीश्वरं ॥ वायवश्च ततस्तीक्ष्णशृंगं हिमगिरिप्रभम् ॥ १६ ॥ वृषं विभूषयामासुर्नारत्नोपप
 त्तिभिः ॥ शक्रो गजाजिनं गृह्य स्वयमग्रे व्यवस्थितः ॥ १७ ॥ विना भस्म समाधाय कपाले रजतप्रभम् ॥ मजुजास्थिमयीं मालां प्रेतनाथश्च
 वन्दनम् ॥ १८ ॥ वह्निस्तेजोमयं दिव्यमजिनं प्रददौ स्थितः ॥ एवं विभूषितः सर्वैर्भुत्थैरीशो बभौ भुशम् ॥ १९ ॥ ततो हिमाद्रेः पुरुषा वीरकं
 प्रोचिरे वचः ॥ मा भूत्कालान्त्ययः शीघ्रं भवस्येतन्निवद्यताम् ॥ २० ॥ ततो देवं प्रणम्याह वीरकः करसंपुटी ॥ त्वरयति महेशानं हिमाद्रेः पुरुषा
 स्त्वमी ॥ २१ ॥ इति श्रुत्वा वचो देवः शीघ्रमित्येव चाब्रवीत् ॥ सप्त वारिष्यस्तस्य चक्रुर्दर्पणदर्शनम् ॥ २२ ॥ तत्रैक्षत महादेवः स्वरूपं स जग
 न्मयम् ॥ ततो बद्धांजलिधीमान्स्थानुं प्रोवाच केशवः ॥ २३ ॥ देवदेव महादेव त्रिपुरांतक शंकर ॥ शोभसेऽनेन रूपेण जगदानंददा
 धिना ॥ २४ ॥ महेश्वर यथा साक्षादपरस्त्वं महेश्वरः ॥ ततः स्मयन्महादेवो जयति भुवने श्रुतः ॥ २५ ॥ करमालंब्य विष्णोश्च वृषभं रुरुहे
 शनैः ॥ ततश्च वसवो देवाः शूलं तस्य न्यवेदयत् ॥ २६ ॥ धनदो निधिभिर्युक्तः समीपस्थस्ततोऽभवत् ॥ स शूलपाणिर्विश्वात्मा संचचाल
 ततो इरः ॥ २७ ॥ देवदंडुभिर्नादैश्च पुष्पासरैश्च गीतकैः ॥ नृत्याद्भिरंसरोभिश्च जयति च महास्वनैः ॥ २८ ॥ सव्यदक्षिणसंस्थानो ब्रह्मविष्णु
 तु जगमतुः ॥ हंसं च गरुडं चैव समास्त्रह्य महाप्रभौ ॥ २९ ॥ अथादितिर्दितिः सा च द्रुवः कद्रुः सुपर्णजा ॥ गौलोमी सुरसा चैव सिंहिका

१ तं च तत्-६० पा० । २ मित्रं सर्वं विद्वं जगत-इत्यर्थः । ३ प्रयोधतः-३०, प्रयोधितः-६० च पा० । ४ नृत्याद्रेः अन्यैः देवैः च चापरम्-अपरसंभिः-इति योर्नानात्र युक्ता । अपसरसां विद्वोष्पात्वे
 न्त्यैर्भूयोष्पास युक्त्यात्-इति अत्रिधा नात् ।

महीभृतां नाथो होता देवश्चतुर्भुवः ॥ वरः पशुपतिः साक्षात्कन्या विश्वरणिस्तथा ॥ ८० ॥ ततः स्तुवत्सु मुनिषु पुष्पवर्षे महत्यपि ॥ नदत्सु
देवतृयपु करं जग्राह ज्यम्बकः ॥ ८१ ॥ देवो देवीं सगालोक्य सलज्जां हिमशैलजाम् ॥ न तृष्यति न चाह्लादत्सा च देवं वृषध्वजम् ॥ ८२ ॥ तत्र
ब्रह्मादिमुनयो देवीमद्भुतारूपिणीम् ॥ पश्यंतः शरणं जगुर्भनसा परमेश्वरम् ॥ ८३ ॥ मा मुह्याम् पार्वतीं च यथा नारदपर्वती ॥ ततस्तथैव तत्त्वके
सर्वपामांसितं वचः ॥ ८४ ॥ ततो देवैश्च मुनिभिः संस्तुतः परमेश्वरः ॥ प्रविवेश शुभां वैदिं मूर्तिमज्ज्वलनाश्रिताम् ॥ ८५ ॥ वेधाः श्रुतीरित्तमं
उमूर्तिमद्भिरुपरिभ्यतः ॥ मूर्तमनिं जुहाव त्रिः परिक्रम्य च तं हरः ॥ ८६ ॥ लज्जालोप उमाभ्राता प्राह तं सस्मितं हरिः ॥ बहवो मिलिताः संति
लोकाः संमर्दं ईश्वर ॥ ८७ ॥ सावधानेन रक्ष्याणि भूषणानि त्वया हर ॥ ततो हरश्च तं प्राह स्वर्जने माऽतिगोपय ॥ ८८ ॥ किंचित्प्रार्थय
दारयामि प्राह विष्णुस्ततो वरम् ॥ त्वयि भक्तिर्दृढा भेऽस्तु स च तद्दुर्लभं ददौ ॥ ८९ ॥ ददतुः सृष्टिसंरक्षां ब्रह्मणे दक्षिणामुभौ ॥ अन्नये
यज्ञभागान्ध प्रीतो हरजनार्दना ॥ ९० ॥ भुवादीनां ततो दत्त्वा श्रुतिरक्षणदक्षिणाम् ॥ ततो गीतैश्च नृत्यैश्च भोजनैश्च यथोपसितैः ॥ ९१ ॥
महात्सवैरनैकैश्च विस्मयं समपद्यत ॥ विस्मय्य लोकं तं सर्वं किमिच्छेदादानकैर्भवः ॥ ९२ ॥ संस्वत्या च पितरौ देव्याश्चाऽऽथास्य दुःखितौ ॥
आप्तं च हिमशैलेद्रं ब्रह्माणं च सकेशवम् ॥ ९३ ॥ जगाम मंदरगिरिं गिरिणा साजुगोचितः ॥ ९४ ॥ ततो गते भगवनि नीललोहिते सहोमया
गिरिममलं हि भूधरः ॥ स्वभावो र्ददिति हि कस्य नो मनो विसंभ्रूलं जगति हि कन्यकापितुः ॥ ९५ ॥ इमं विवाहं गिरिजपुत्र्याः शृणोति
चाध्वति च यो नरः शुचिः ॥ विशेषतश्चापि विवाहमंगले स मंगलं बुद्धिमवाप्तुते चिरम् ॥ ९६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां
संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे कुमारेशमाहात्म्ये हरगोशिविवाहवर्णननाम षडशोऽध्यायः ॥ १ ॥ तत्रासौ मंदरगिरौ सह देव्या भगाक्षहा ॥
उवाच ॥ ॥ ततो निरुपमं दिव्यं सर्वरत्नमयं शुभम् ॥ ईशाननिर्मितं साक्षात्सह देव्याविशद्वहम् ॥ १ ॥ तत्रासौ मंदरगिरौ सह देव्या भगाक्षहा ॥ ३ ॥
प्रासादे तत्र चोद्याने रेमे संहृद्यमानसः ॥ २ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवारत्नारकेणातिपीडिताः ॥ प्रोत्साहितेन चात्पर्यं मया कलिकीर्षुणा ॥ ३ ॥

१ श्रीमती च-३० पा० । २ नमोऽगिरियम्-स्वजनने तत्र स्वकीयजनने पार्वतीरूपेण माम् अति गोपय-असंतं किंचिदाभूषणादिकमपहृत्य गुप्तं मा कुरु । इदानीं पार्वतीप्रातःत्वं त्वया स्वीकृतं, तर्हि किमपि अलंकारादिकं
मा अयतं । यदि तत्र किंचिदिच्छा स्यात् तर्हि प्रार्थय अहं तत्राभिलषितं दास्यामि इति शंकरस्य विष्णुं प्रति नमस्कृतम् । ३ अयतं-३० पा० । ४ किमिच्छेदादानकैः-यस्यपस्यया येच्छा तत्तादिच्छाजुसारेण
तस्मैतस्मे दाने-इत्यर्थः । ५ सरस्वत्या मंजुलमधुरया वाण्या-इत्यर्थः । ६ आर्पिः प्रयोगः । ७ विसंभ्रूलं-विह्वलितवर्थाः ।

क्रम ॥ २८ ॥ तामाह देवीं गिरिशो दृष्टपूर्वास्तु ते त्वया ॥ एते गणा मे क्रीडन्ति शैलेऽस्मिन्स्त्वग्निष्याः शुभे ॥ २९ ॥ तपसा ब्रह्मचर्येण कल्शेन
 क्षेत्रसाधनैः ॥ येरहं तोषितः पूंश्व्यां त एते मनुजोत्तमाः ॥ ३० ॥ मत्समीपमनुप्राप्ता मम लोकं वरानने ॥ चराचरस्य जगतः सृष्टिसंहारणक्षमाः
 ॥ ३१ ॥ वित्ततान्त्रेव मे प्रीतिर्निर्भरिर्विरहितो रमे ॥ एते अहमहं चैते तानेतान्पश्य पावति ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वा विरिभता देवी दृष्टो तान्गवाक्षकं ॥
 स्थिता पद्मपलाशक्षी महादेवेन भाषिता ॥ ३३ ॥ केचित्कृशा ह्रस्वदीर्घाः केचित्सथूलमहोदराः ॥ व्याभिभमेपाजमुखा नानाग्राणिमहासुखाः ॥
 ॥ ३४ ॥ व्याघ्रचर्मपरीधाना नम्रा ज्वालासुखाः परे ॥ गोकर्णा गजकर्णाश्च बहुपादमुखेक्षणाः ॥ ३५ ॥ विचित्रवाहनाश्चैव नानागुधधरास्तथा ॥
 गीतवादिनतत्त्वज्ञाः सत्वगीतरसप्रियाः ॥ ३६ ॥ तान्दृष्ट्वा पावती प्राह कतिसख्याभिधास्त्वमी ॥ ३७ ॥ ॥ श्रीशंकर उवाच ॥ ॥ असंख्ये
 यास्त्वमी देवि असंख्येयाभिधास्तथा ॥ जगदाप्सरितं सर्वभूतेर्भूमिर्महाबलैः ॥ ३८ ॥ सिद्धक्षेत्रेषु स्थयास्तु जीर्णोद्धानेषु वैश्रसु ॥ दानवानां शरीरेषु
 चालेषून्मत्तर्केषु च ॥ ३९ ॥ एते विश्रुति मुदिता नानाहारविहारिणः ॥ उष्मपाः फेनपाश्चैव धूम्रपा मधुपायिनः ॥ मदाहाराः सर्वभक्ष्यारत
 थान्ये चाप्यभोजनाः ॥ ४० ॥ गीतनृत्योपहारश्च नानावाद्यरवप्रियाः ॥ अनंतत्वाद्दमीपां च वक्तुं शक्या न वै गुणाः ॥ ४१ ॥ ॥ श्रीदेव्यु
 वाच ॥ ॥ मनःशिलेन कल्केन य एष च्छुरिताननः ॥ तेजसा भास्कराकारो रूपेण सदृशस्तव ॥ ४२ ॥ आकर्षार्कण्यं ते देव गणैर्गी
 तान्महाशुणान् ॥ मुहुर्नृत्यति हारयं च विदधाति मुहुर्मुहुः ॥ ४३ ॥ सदाशिवशिवेत्येवं विह्वलो वक्ति यो मुहुः ॥ धन्योऽयमीदृशी यस्य
 भक्तिस्त्वयि महेश्वरे ॥ ४४ ॥ एनं विज्ञातुमिच्छामि किनायासो गणस्तव ॥ ॥ श्रीशंकर उवाच ॥ ॥ स एष वीरको देवि सदा मेद्रिसुते प्रियः
 ॥ ४५ ॥ नानाश्वर्यशुणाधारः प्रतीहारो मतोऽविके ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ इदंशस्य सुतस्यापि ममोत्कंठा पुरांतक ॥ ४६ ॥ कदाहमीदृशं पुत्रं
 लप्स्याप्यानंददायकम् ॥ ॥ शवं उवाच ॥ ॥ एष एव सुतस्तेस्तु यावदीदृक्परो भवेत् ॥ ४७ ॥ इत्युक्त्वा विजयां प्राह श्रीब्रमानय वीर
 कम् ॥ विजया च ततो गत्वा वीरकं वाक्यमब्रवीत् ॥ ४८ ॥ एहि वीरक ते देवी गिरिजा तोषिता शुभा ॥ त्वामाह्वयति सा देवी भवस्यानुमते
 स्वयम् ॥ ४९ ॥ इत्युक्तः संश्रमयुतो सुखं संमार्ज्यं पाणिना ॥ देव्याः समीपमाणच्छब्जयथाऽनुगतः शनैः ॥ ५० ॥ तं दृष्ट्वा गिरिजा प्राह गिरा
 यधुरवर्णया ॥ एहोहि पुत्र दत्तस्त्वं भवेन मम पुत्रकः ॥ ५१ ॥ इत्युक्त्वा दंडवदेवीं प्रणम्यावस्थितः पुरः ॥ माता ततस्तमालिख्य कृत्वोत्संगे च वीर

कम् ॥५२॥ चुचुंब च कपोले तं गात्राणि च प्रमार्जयत् ॥ भूषयामास दिव्यैस्तं स्वयं नानाविभूषणैः ॥५३॥ एवं संकल्प्य तं पुत्रं लालयित्वा उमा
 चिरम् ॥ उवाच पुत्र क्रीडति गच्छ सार्धं गणैरिति ॥५४॥ ततश्चिक्रीड मध्ये स गणानां पार्वतीसुतः ॥ सुहृर्मुहुः स्वमनसि रतुवन्भक्तिं स शांकरिणम् ॥५५॥
 प्रणम्य सर्वभूतानि प्रार्थयाम्यस्मिं दुष्करम् ॥ भक्त्या भजन्ममीशानं यस्या भक्तेरिदं फलम् ॥ ५६ ॥ क्रीडितुं वीरके याते ततो देवी च पार्वती ॥
 नानाकथाभिश्चिक्रीड पुनरेव जटभृता ॥ ५७ ॥ ततो गिरिसुताकण्ठे क्षिप्तबाहुर्महेश्वरः ॥ तपसस्तु विशेषार्थं नर्म देवीं किलाब्रवीत् ॥ ५८ ॥
 स हि गौरस्तनुः शर्वो विशेषच्छशिशोभितः ॥ रंजिता च विभावर्या देवी नीलोत्पलच्छविः ॥ ५९ ॥ ॥ शर्व उवाच ॥ ॥ शरीरे मम तन्वंगी सिते
 भार्यसितद्युतिः ॥ भुजंगीवासिता शुभ्रे संश्लिष्टा चन्दने तरौ ॥ ६० ॥ चंद्रज्योत्स्नाभिसंपृक्ता तामसी रजनी यथा ॥ रजनी वा सिते पक्षे दृष्टिदोषं
 ददासि मे ॥ ६१ ॥ इत्युक्ता गिरिजा तेन कण्ठं शर्वाद्भिमुख्य सा ॥ उवाच कोपरशक्षी शुकुटीविकृतानना ॥ ६२ ॥ स्वकृतेन जनः सर्वा जनेन
 परिभूयते ॥ अवश्यमर्था प्राप्नोति खण्डनां शशिरांडभृत् ॥ ६३ ॥ तपोभिर्दीप्तचारैर्यत्त्वां प्रार्थितवत्यहम् ॥ तस्य मे नियमस्यैवमवमानः पदेपदे ॥
 ॥ ६४ ॥ नैवाहं कुटिला शर्वं विषमा न च धूर्जटे ॥ स्वदोषैस्त्वं गतः क्षांतिं तथा दोषाकरश्रियः ॥ ६५ ॥ नाहं सुष्णामि नयने नेत्रहंता भवा
 न्भव ॥ भगस्तत्ते विजानाति तथैवेदं जगन्नयम् ॥ ६६ ॥ ॥ मूर्ध्नि शूलं जनयसे स्वदोषैर्मामिभिक्षिपन् ॥ यत्त्वं मामाह कृष्णोति महाकालोऽसि
 विश्रुतः ॥ ६७ ॥ यास्याप्यहं परित्यक्तुमात्मानं तपसा गिरिम् ॥ जीवंत्या नास्ति मे कृत्यं धूर्तेन परिभूतया ॥ ६८ ॥ निशप्य तस्या वचनं
 कोपतीक्ष्णाक्षरं भवः ॥ उवाचाथ च संश्रान्तो दुर्ज्ञेयचारितो हरः ॥ ६९ ॥ न तत्त्वज्ञासि गिरिजे नाहं निदापरस्तव ॥ चाद्रक्तिबुद्ध्या कृतवांस्त
 वाहं नर्मकर्तनम् ॥ ७० ॥ विकल्पः स्वच्छचित्तेति गिरिजैषा मम प्रिया ॥ प्रायेण भूतिलिसानामन्यथा चिंतिता हृदि ॥ ७१ ॥ अस्माहशानां
 कृष्णाणि प्रवर्ततेऽन्यथा गिरः ॥ यद्येवं कुपिता भीरु न ते वक्ष्याम्यहं पुनः ॥ ७२ ॥ नर्मवादी भविष्यामि जहि कोपं श्रुच्चिरमते ॥ शिरसा
 प्रणतस्तेऽहं रचितस्ते मयाञ्जलिः ॥ ७३ ॥ दीनेनाप्यपमानेन निंदिता नामि विक्रियाम् ॥ वरमस्मि विनम्रोऽपि न त्वं देवि शुष्णान्विता ॥ ७४ ॥
 इत्यनेकैश्चादुवाच्यैः सूक्तैर्देवेन बोधिता ॥ कोपं तीव्रं न तत्याज सती मर्मणि वद्विता ॥ ७५ ॥ अवष्टब्धावथ श्लिखा पादौ शंकरपाणिना ॥
 विपर्यस्तालका वंगाद्गन्तुमैच्छत शैलजा ॥ ७६ ॥ तस्यां ब्रजन्यां कोपेन पुनराह पुरांतकः ॥ सत्यं सर्वैरवयवैः सुतेति सदशी पितुः ॥ ७७ ॥

हिमाचलस्य श्रुगैस्तेमंघमालाकुलेर्मनः ॥ तथा दुरगगह्योऽसौ हृदयेभ्यस्तवाश्रयः ॥ ७८ ॥ कठिन्यं कष्टमस्मिस्ते वनेभ्यो बहुधा गतम् ॥
 कुटिलत्वं नदीभ्यस्ते दुःसेव्यत्वं हिमादपि ॥ ७९ ॥ सक्रांतं सर्वमेवैतव देवि हिमाचलात् ॥ इत्युक्त्वा सा पुनः प्राह गिरिशं शैलंजा तदा ॥
 ८० ॥ कोपकंपितधूम्रास्या परपुरदृशनच्छदा ॥ मा शर्वात्मोपमानेन निंद त्वं गुणिनो जनान् ॥ ८१ ॥ तवापि दुष्टसंपर्कात्सक्रांतं सर्वमेव
 हि ॥ व्यालेभ्योऽनेकजिह्वत्वं भस्मनः स्नेहवन्ध्यता ॥ ८२ ॥ हृत्कालुष्यं शशांकात्ते दुर्बोधत्वं वृपादपि ॥ अथवा बहुनोक्तेन अलं वाचा श्रेणेन मे
 ॥ ८३ ॥ श्मशानवास आसीस्त्वं नमत्वात्र तव त्रपा ॥ निर्दुणत्वं कपालित्वादेवं कः शक्नुयात्तवं ॥ ८४ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण. एकाशी
 तिसहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे कुमारेश्वरमाहात्म्ये पार्वतीप्रकोपवर्णननाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ७९ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ इत्युक्त्वा मद्गिरात्तरमाग्निर्जगाम हिमाद्रिजा ॥ तस्यां ब्रजंत्यां चक्रुश्च गणाः किलकिलध्वनिम् ॥ १ ॥ क्व मातर्गच्छ
 सीत्युक्त्वा रुदन्तो धाविताः पुरः ॥ विष्टभ्य चरणौ देव्या वीरको बाष्पणद्गदम् ॥ २ ॥ प्रोवाच मातः किं न्वेतत्क्व यासि कुपिता त्वरा ॥ अहं त्वामनु
 यास्यामि मातरं स्नेहवत्सलाम् ॥ ३ ॥ नाहं सहिष्ये परुषं गिरीशस्य त्वयोज्झितः ॥ पुत्रः पारुष्यपात्रं हि भवेन्मात्रा विना पितुः ॥ ४ ॥ उत्राप्य
 वदनं पश्चादक्षिणेन तु पाणिना ॥ उवाच वीरकं माता मा शोकं पुत्र भावय ॥ ५ ॥ शैलप्राप्तपतितुं नैव न्याय्यं गंतुं मया सह ॥ वक्ष्यामि पुत्र
 ते योग्यं तत्तु कार्यं त्वया श्रुणु ॥ ६ ॥ कृष्णोत्थुक्त्वा हरेणहं निदिता च तूर्णायिता ॥ साहं तपः करिष्यामि यथा गौरीत्वमाप्नुयाम् ॥ ७ ॥ गौरींणी
 लंपटो ह्येप यातायां मय्यनंतरम् ॥ द्दाररक्षा त्वया कार्या नित्यं रंभ्रान्यवक्षिणा ॥ ८ ॥ यथा न काचित्प्राविशेद्योषिदत्र हरान्तिके ॥ दृष्ट्वा परां त्रियं
 चात्र वदंथा मम पुत्रक ॥ ९ ॥ शीघ्रमेव करिष्यामि ततो युक्तमनंतरम् ॥ एवमस्त्विति तां देवी वीरकः प्राह सांप्रतम् ॥ १० ॥ मातुराज्ञा सुतो ह्याद
 धावितगो गतज्वरः ॥ जगाम त्र्यक्षं संद्रष्टुं प्रणिपत्य च मातरम् ॥ ११ ॥ गजवक्रं ततः प्राह प्रणम्य समवस्थितम् ॥ साशुकं प्रयाचंतं नय मामपि
 पार्वति ॥ १२ ॥ गजवक्रं हि त्वां बाल मामिवोपहसिष्यति ॥ तदागच्छ मया साधं या गतिर्मे तवापि सा ॥ १३ ॥ पराभवाद्धि धूर्तानां मरणं

१ गिरिजा-इ० पा० । २ दोषान्कमुम्-इति दोषः । ३ त्वरा-त्वरयेत्यर्थः । ४ मात्रयं शोकं कृत्वा-शैलप्राप्त पतितुं त्वया मया सह गन्तुं न न्याय्यम् । इत्यर्थो लापनीयः । अयमेव चार्थाः श्रुयन्ते-मातुः
 पुत्रसमाधाने । ५ तृणाधिता-तृणवत्तुला कृता । ६ मातुराज्ञा-सांप्रतम्-इति वीरकः प्राह-मातुराज्ञा सांप्रतं-योरग्र्यत्यर्थः-तत्रैव करिष्यामि यथा भवत्याज्ञापयतीति ।
 ७ उग्रमिष्यति-इ० पा० । ८ सुतो ह्यादृष्ट्यावितान्-इत्युत्तरान्वयि ।

साधु पुत्रक ॥ एवमुक्त्वा समादाय हिमाद्रिं प्रति सा ययौ ॥ १४ ॥ ॥ इति श्रीत्काद्रि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वर
खण्डे कौमारिकखण्डे कुमारेश्वरमाहात्म्ये पार्वत्यास्तपेयं गमनवर्णनंनामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
व्रजंती गिरिजाऽपश्यत्सखीं मातुर्महप्रभाम् ॥ कुसुमामोदिनीनाम तस्य शैलस्य देवताम् ॥ १ ॥ सापि दृष्ट्वा गिरिसुतां स्नेहविक्रममानसा ॥
कृपुर्नर्चच्छसीत्युच्चैरालिङ्ग्योवाच देवता ॥ २ ॥ सा चारुस्ये सर्वमाचख्यौ शंकरात्कोपकारणम् ॥ पुनश्चोवाच गिरिजा देवतां मातृसंमताम् ॥ ३ ॥
नित्य शैलाधिराजस्य देवता त्वमनिदिते ॥ सर्वं च सन्निधानं च मयि चातीव वत्सला ॥ ४ ॥ तदहं संप्रवक्ष्यामि यद्विधेयं तवाधुना ॥ अथान्य
स्त्रीप्रवेशे तु समीपे तु पिनाकिनः ॥ ५ ॥ त्वयाख्येयं मम श्रुते शुकं पश्चात्करोम्यहम् ॥ तथेत्युक्ते तथा देव्या ययौ देवी गिरिं प्रति ॥ ६ ॥ रम्ये
तत्र महाशृंगे नानाश्रयोपशोभिते ॥ विभूषणादि सन्धस्य वृक्षवल्कलधारिणी ॥ ७ ॥ तपस्तेपे गिरिसुता पुत्रेण परिपालिता ॥ ग्रीष्मे पंचाग्निसं
तप्ता वर्षासु च जलोपिता ॥ ८ ॥ स्थण्डिलस्था च हेमंते निराहारा तताप सा ॥ एतस्मिन्नंतरे दैत्यो ह्यंधकस्य सुतो बली ॥ ९ ॥ ज्ञात्वा गतां
गिरिसुतां पितुर्वैरमजुस्मरन् ॥ आर्दिर्नामि बकभ्राता रहस्यांतरप्रेक्षकः ॥ १० ॥ जिते किलांधके दैत्ये गिरिशेनाभरद्विषि ॥ आर्दिश्चकार विपुलं
तपो हरजिगीपया ॥ ११ ॥ तमागत्याब्रवीद्ब्रह्मा तपसा परितोषितः ॥ ब्रूहि किं वासुरश्रेष्ठ तपसा प्राप्तमिच्छसि ॥ १२ ॥ ब्रह्माणमाह दैत्यस्तु निर्दु
त्यत्वमहं वृणे ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ न कश्चिच्च विना मृत्युं जंतुरासुर विद्यते ॥ १३ ॥ यतस्ततोऽपि दैत्येन्द्र मृत्युः प्राप्यः शरीरिणा ॥ इत्युक्तो
दैत्यसिंहस्तु प्रोवाचांबुजसंभवम् ॥ १४ ॥ रूपस्य परिवर्तो मे यदा स्यात्पद्मसंभव ॥ तदा मृत्युर्मम भवेदन्यथा त्वमरो ह्यहम् ॥ १५ ॥ इत्युक्तस्तं
तथेत्याह तुष्टः कमलसंभवः ॥ इत्युक्तोऽमरतां मेने दैत्यराज्यस्थितोऽसुरः ॥ १६ ॥ आजगाम स च स्थानं तदा त्रिपुरघातिनः ॥ आगतो दृदशे तं
च वीरकं द्वायवस्थितम् ॥ १७ ॥ तं चासौ वंचयित्वा च आङ्घ्रिः सर्पशरीरश्चूत् ॥ अवारितो वीरकेण प्रविवेश हरांतिकम् ॥ १८ ॥ भुजंगरूपं
संत्यज्य बभूवाथ महासुरः ॥ उमाहृषी ङ्लयितुं गिरिशं मूढचेतनः ॥ १९ ॥ कृत्वोमायास्ततो रूपमप्रतवर्षमनोहरम् ॥ सर्वाव
यवसंपूर्णं सर्वाभिज्ञानसंवृतम् ॥ २० ॥ चक्रे भगान्तरे दैत्यो दंतान्वज्रोपमानदृढान् ॥ तीक्ष्णान्बुद्धिमोहेन गिरिशं हंतुमुद्यतः ॥ २१ ॥
कृत्वोमारूपमेवं स स्थितो दैत्यो हरांतिके ॥ तां दृष्ट्वा गिरिशस्तुष्टः समालिङ्ग्य महासुरम् ॥ २२ ॥ मन्यमानो गिरिसुतां सर्वै

रथयवार्तरेः ॥ अपृच्छत्साधु ते भावो गिरिपुत्री ह्यकृत्रिमा ॥ २३ ॥ या त्वं मदाशयं ज्ञात्वा प्राप्तेह वरवर्णिनि ॥ त्वया विरहितः शून्यं मन्त्रेस्मिन्सु
 वनत्रये ॥ २४ ॥ प्राप्ता प्रसन्ना या त्वं भां शुक्रभेवांविधं त्वयि ॥ इत्युक्ते ब्रह्मश्रेष्ठसुमाह्वयपुरोऽब्रवीत् ॥ २५ ॥ यातारिम तपसश्चतुं कालीवा
 क्यत्तवातुलम् ॥ रतिश्च तत्र मे नभूततः प्राप्ता तवातिक्रम ॥ २६ ॥ इत्युक्तः शंकरः शंकां किंचित्प्राप्यावधारयत् ॥ कुपिता मयि तन्वंगी
 प्रत्यक्षा च दृढव्रता ॥ २७ ॥ अप्राप्तकामा संप्रप्ता किमेतत्सशयो मम ॥ रहसीति विचिंत्यथ अभिज्ञानाद्विचारयत् ॥ २८ ॥ नापश्यद्वापपार्श्वे तु
 तरयाकं पद्मलक्षणम् ॥ लोम्बापावर्तंचरितं ततो देवः पिनकधृक् ॥ २९ ॥ बुद्धा तां दानवीं मायां किंचित्प्रहसिताननः ॥ भेदे शौद्राब्रामाधाय
 चक्रे दैत्यमनोरथम् ॥ ३० ॥ स रुदन्भैरवाब्रावानवसादं गतोऽसुरः ॥ अबुध्यद्दीरको नैतद्सुरेन्द्रनिबृद्धनम् ॥ ३१ ॥ हते च माश्रुतेनाशुणाभिना
 नगदेवता ॥ अपरिच्छिन्नतत्त्वार्था शैलपुञ्जां न्यवेदयत् ॥ ३२ ॥ श्रुत्वा वायुमुवादेवी क्रोधरक्तातिलोचना ॥ अपश्यद्दीरकं पुत्रं हृदयेन विदूयता ॥
 ॥ ३३ ॥ सातरं मां परित्यज्य यस्मात्त्वं स्नेहविह्वलम् ॥ विहितावसरः स्त्रीणां शंकरस्य रहोविधौ ॥ ३४ ॥ तस्मात्ते परुषा रूक्षा जडा हृदय
 वर्जिता ॥ गर्णशाक्षरसदृशा शिला माता भविष्यति ॥ ३५ ॥ एवमुत्सृष्टशापाया गिरिपुञ्ज्यास्त्वनंतरम् ॥ निर्जगाम सुखात्क्रोधः सिंहरूपी महा
 बलः ॥ ३६ ॥ पश्चात्तापं समाश्रित्य तथा देव्या विसर्जितः ॥ स तु सिंहः कसालारयो महाक्रेसरकंधरः ॥ ३७ ॥ प्रोद्धतबलकलांपूलं द्रौत्कट
 श्रहसुखः ॥ व्याहृतास्यो ललज्जिह्वः क्षामकुक्षिशिखादिषुः ॥ ३८ ॥ तस्यारये वर्तितुं देवी व्यवस्थत सती तदा ॥ ज्ञात्वा मनोगतं तस्या भगवां
 श्वतुराननः ॥ ३९ ॥ आजगामाश्रमपदं संपदाभाश्रयं ततः ॥ आगम्योवाच तां ब्रह्मा गिरिजां मृष्टया गिरा ॥ ४० ॥ किं देवि प्रातुकामासि
 किमलभ्यं ददामि ते ॥ तच्छ्रुत्वोवाच गिरिजा गुरुगौरवगर्भितम् ॥ ४१ ॥ तपसा दुष्करेणातः पतित्वे शंकरो मया ॥ स मां श्यामलवर्णति
 बहुशः प्रोक्तवान्भवः ॥ ४२ ॥ स्यामहं कान्चनाकारा वाह्यभ्येन च संयुता ॥ भर्तुर्भूतपतेरणे ह्येकतो निर्विशंकिता ॥ ४३ ॥ तस्यास्तद्भाषितं
 श्रुत्वा प्रोवाच जलजासनः ॥ एवं भवतु भूयस्त्वं भर्तुर्देहार्थधारिणी ॥ ४४ ॥ ततस्तस्याः शरीरात्तु स्त्री सुनीलांबुजत्विष्णा ॥ निर्गता साभवद्दीपा
 वंदाहस्ता त्रिलोचना ॥ ४५ ॥ नानाभरणपूर्णांगी पीतकौशेयवासिनी ॥ तामब्रवीत्ततो ब्रह्मा देवी नीलांबुजत्विष्णम् ॥ ४६ ॥ अस्माद्भूधरजा
 देहसंपर्कात्त्वं ममाज्ञया ॥ संप्राप्ता कृतकृत्यत्वमेकानंशा पुराकृतिः ॥ ४७ ॥ य एष सिंहः प्रोद्धतो देव्याः क्रोधाद्भ्रानने ॥ स तेस्तु वाहनो देवि

केतौ चारु महाबलः ॥४८॥ गच्छ विंध्याचले तत्र सुरकार्य करिष्यति ॥ अत्र शुंभनिशुंभौ च हत्वा तारकसैन्यपौ ॥४९॥ पांचालोनाम यक्षोऽयं
 यक्षलक्षपदगुणः ॥ इत्तस्ते किं करो देवि महामायाशतैर्युतः ॥ ५० ॥ इत्युक्त्वा कौशिकी देवी तथेत्याह पितामहम् ॥ निर्गतायां च कौशिक्यां जाता
 स्वैराश्रिता गुणैः ॥ ५१ ॥ सर्वैः पूर्वभूवोपात्तैस्तदा स्वयमुपस्थितैः ॥ उमापि प्राप्तसंकरणा पश्चात्तापपरायणा ॥ ५२ ॥ मुहुः स्वं परिनंदंती जगाम
 गिरिशान्तिकम् ॥ संप्रयातीं च तां द्वारि अपवार्य समाहितः ॥५३॥ सरोध वीरको देवी हेमवेज्रलताधरः ॥ तामुवाच चकोपेन तिष्ठ तिष्ठ क्र यासि
 च ॥५४॥ प्रयोजनं न तेऽस्तीह गच्छ यावन्न भर्त्स्यसे ॥ देव्या रूपधरो दैत्यो देवं वंचयितुं त्विह ॥ ५५ ॥ प्रविष्टो न च दृष्टोऽसौ स च देवेन वा
 तितः ॥ घातिते चाहमाक्षितो नीलकण्ठेन धीमता ॥५६॥ कापि स्त्री नापि मोक्तव्या त्वया पुत्रेति सादरम् ॥ तस्मात्त्वमत्र द्वारिस्था वर्षपूर्गान्यनेकशः
 ॥५७॥ भविष्यसि न चाप्यत्र प्रवेशं लप्स्यसे ब्रज ॥ एकामे प्रविशेद्व्रजमाता या स्नेहवत्सला ॥५८॥ नगाधिराजतनया पार्वती रुद्रवह्मभा ॥ इत्युक्त्वा
 तु ततो देवी चिंतयाभास चेतसा ॥ ५९ ॥ न सा नारी तु दैत्योऽसौ वायोर्नैवावभासत ॥ वृथैव वीरकः शसो मया क्रोधपरीतया ॥ ६० ॥ अकार्य
 क्रियते मूढैः प्रायः क्रोधसमन्वितैः ॥ क्रोधेन नश्यते कीर्तिः क्रोधो हंति स्थिरां श्रियम् ॥ ६१ ॥ अपरिच्छिन्नसर्वार्था पुत्रं शापितवत्यहम् ॥ विपरी
 तार्थबोद्धृणां सुलभा विपदो यतः ॥ ६२ ॥ संचिंत्यैवमुवाचेदं वीरकं प्रति शैलजा ॥ अथो लज्जाविकारेण वदनेनाहुंजत्विषा ॥ ६३ ॥ अहं वीरक ते
 माता या तेऽस्तु मनसो भ्रमः ॥ शंकरस्यास्मि दयिता सुता तु हिमभूभृतः ॥ ६४ ॥ मम गत्रिस्थितिभ्रान्त्या मा शंकां पुत्र भावय ॥ तुष्टेन गौरता दत्ता
 ममेयं पद्मयोनिता ॥ ६५ ॥ मया शसोऽस्यविदिते वृत्तानि दैत्यनिर्मिते ॥ ज्ञात्वा नारीप्रवेशं तु शंकरे रहसि स्थिते ॥ ६६ ॥ न निवर्तयितुं शक्यः
 शापः किं तु ब्रवीमि ते ॥ मातुष्यां तु शिलायां त्वं शिलादात्संभविष्यसि ॥ ६७ ॥ पुण्ये चाप्यर्हुर्दारण्ये स्वर्गमोक्षप्रदे नृणाम् ॥ अचलेऽश्वरलिङ्गं
 तु वर्तते यत्र वीरक ॥ ६८ ॥ वाराणस्यां विश्वनाथसमं तत्फलदं नृणाम् ॥ प्रभासस्य च यात्राभिर्दर्शाभिर्नफलं नृणाम् ॥ ६९ ॥ तदेकयात्रया
 प्रोक्तमर्हुदस्य महागिरिः ॥ यत्र तस्मा तपो मर्त्या देहधातुनिवहाय च ॥ ७० ॥ संसारी न पुनर्भूयान्महेश्वरवचो यथा ॥ अर्हुदो यदि लभ्येत
 सेवितुं जन्मदुःखितैः ॥ ७१ ॥ वाराणसीं च केदारं किं स्मरंति वृथैव ते ॥ तत्राराध्य भवं देवं भवान्ददीति नामभृत ॥ ७२ ॥ शीघ्रमेष्यसि चात्रैव
 प्रतीहारत्वमाप्स्यसि ॥ एवमुक्ते हृष्टरोमा वीरकः प्रणिपत्य ताम् ॥ ७३ ॥ संस्तूय विविधैर्वर्क्यैर्मातरं समभाषत ॥ धन्योऽहं देवि यो लप्स्ये

मातृप्यमतिदुर्लभम् ॥ ७४ ॥ शार्पोऽनुग्रहरूपोऽयं विशेषादहंदाचले ॥ समीपे यस्य पुण्योऽस्ति महीसागरसंगमः ॥ ७५ ॥ ऊषः पृथिव्या
 देशोऽयं यो गिरिश्वार्णवतरं ॥ तत्र गत्वा महत्पुण्यमवाप्य भवभक्तिः ॥ ७६ ॥ पुनरेष्यामि भो मातरित्युक्ताश्चिच्छलासुतः ॥ देवी च प्रविवेशाथ
 भवनं शशिमौलिनः ॥ ७७ ॥ ॥ इत्याहुर्दाख्यानम् ॥ ॥ ततो दृष्ट्वा च तां प्राह धियार्य इति त्र्यंबकः ॥ ७८ ॥ सा च प्रणम्य तं प्राह
 सत्यमतन्न मिथ्यया ॥ जडः प्रकृतिभागोयं नायश्चाहंति निन्दनाम् ॥ ७९ ॥ पुरुषाणां प्रसादेन मुच्यते भवसागरात् ॥ ततः प्रहृष्टस्तामाह
 हरो योग्याऽधुना शुभे ॥ ८० ॥ पुत्रं दास्यामि येन त्वं ख्यातिमाप्स्यसि शोभने ॥ ततो रेमे हि देव्या स नानाश्र्याल्यो हरः ॥ ८१ ॥ ततो वर्षसहस्रेषु
 देवास्त्वरितमानसाः ॥ ज्वलनं नोदयामासुर्जातुं शंकरचोदितम् ॥ ८२ ॥ द्वारि स्थितं प्रतीहारं वंचयित्वा च पावकः ॥ पारवतस्य रूपेण प्रविवेश
 हरातिक्रम ॥ ८३ ॥ ददृशे तं च देवेशो विनतां प्रेक्ष्य पार्वतीम् ॥ ततस्तं ज्वलनं प्राह नैतद्योग्यं त्वया कृतम् ॥ ८४ ॥ यदिदं क्षुभितं स्थानान्मम तेजो
 हजुराभम् ॥ ग्रहाण त्वं सुदुर्बुद्धे नो वा धक्ष्यामि त्वां रुषा ॥ ८५ ॥ भीतस्ततोऽसौ जग्राह सर्वदेवमुखं च सः ॥ तेन ते वह्निसहिता विह्वलाश्च
 सुराः कृताः ॥ ८६ ॥ विपाठ्य जठराण्येषां वीर्यं माहेश्वरं ततः ॥ निष्क्रान्तं तत्सरो जातं पारदं शतयोजनम् ॥ ८७ ॥ वह्निश्च व्याकुलीधृतो
 गंगायां मुमुधे सङ्कृत ॥ दह्यमाना च सा देवी तरंगैर्बाहिरस्तुजत् ॥ ८८ ॥ जातत्रिभुवनख्यातस्तेन च श्वेतपर्वतः ॥ एतस्मिन्नंतरे वह्निराहूतश्च
 हिमालये ॥ ८९ ॥ सर्वर्षिभिर्बह्निहोमं कुर्वाद्भिर्मन्वीर्यतः ॥ आगत्य तत्र जग्राह वह्निर्भागं च तं हुतम् ॥ ९० ॥ गतेऽह्नयत्वरिम्यश्च तत्रस्थः पत्नी
 स्तपात्रपश्यत ॥ सुवर्णकदलीस्तभनिभास्ताश्चन्द्रलेखया ॥ ९१ ॥ पश्यमानः प्रफुल्लाक्षो वह्निः कामवशं गतः ॥ स भूयश्चित्तयायास न न्याय्यं
 क्षुभितोऽस्मि यत् ॥ ९२ ॥ साध्वीः पत्नीर्द्विजेंद्राणामकामाः कामयाप्यहम् ॥ पापभेतकर्म चोषं नश्यामि तुणवत्सुकृत्म् ॥ ९३ ॥ कृत्वैतन्नश्यते
 कीर्तियावदाचंद्रतारकम् ॥ एवं संचित्य बहुधा गत्वा चैव वनांतरम् ॥ ९४ ॥ संयतुं नाभवच्छर उपार्थैर्बहुभिर्मनः ॥ ततः स कामसंततो मूर्धितः
 समपद्यत ॥ ९५ ॥ ततः स्वाहा च भार्यास्य बहुधे तद्विचेष्टितम् ॥ ज्ञात्वा च चिंतयामास प्रहृष्टा मनसि स्वयम् ॥ ९६ ॥ स्वां भार्यामथ मां
 त्यक्त्वा बहुवासादन्नश्या ॥ भार्याः कामयते नूनं ससर्षाणां महात्मनाम् ॥ ९७ ॥ तदासां रूपमश्रित्य रमिष्ये तेन चाप्यहम् ॥ ततस्त्वंगिरसो
 भार्यां शिवानामेति शोभना ॥ ९८ ॥ तस्या रूपं समाधाय पावकं प्राप्य साव्रवीत् ॥ मामग्ने कामसंततां त्वं कामयितुमर्हसि ॥ ९९ ॥ न

चेत्करिष्यसे देव सृतां मासुपधारय ॥ अहमंगिरसो भार्या शिवानाम हुताशन ॥ १०० ॥ सर्वाभिः सहिता प्राप्ता ताश्च यास्यन्त्यनुक्रमात् ॥
अरुमाकं त्वं प्रियो नित्यं त्वच्चिताश्च वयं तथा ॥ १०१ ॥ ततः स कामसंततः संबभूव तथा सह ॥ प्रीते प्रीता च सा देवी निर्जगाम वनांतरात् ॥
॥ १०२ ॥ चिंतयती ममेदं चेद्रूपं द्रक्ष्यति कानने ॥ ते ब्राह्मणीनामनृतं दोषं वक्ष्यति पावकात् ॥ १०३ ॥ तस्मादेतद्रक्षमाणा गरुडी संभवाम्यहम् ॥
सुपर्णा सा ततो भूत्वा दृदशे श्वेतपर्वतम् ॥ १०४ ॥ शरस्त्वैः सुसंपुक्तं रक्षोभिश्च पिशाचकैः ॥ सा तत्र सहसा गत्वा शैलपृष्ठं सुदुर्गमम् ॥ १०५ ॥
प्राक्षिपत्कंचने कुंडे शुक्रं तद्धारणोक्षमा ॥ शिष्टानामपि देवीनां सप्तर्षीणां महात्मनाम् ॥ १०६ ॥ पत्नीसरूपतां कृत्वा कामयामास पावकम् ॥
दिव्यं रूपमरुन्धत्याः कर्तुं न शकितं तथा ॥ १०७ ॥ तस्यास्तपःप्रभावेण भर्तुः शुश्रूषणेन च ॥ षट्कृत्वस्तत्तु निक्षिप्तमग्निरेतः कुरुद्रह ॥
॥ १०८ ॥ कुंडेऽस्मिन्श्वेत्बहुले प्रतिपद्येव स्वाहया ॥ ततश्च पावको दुःखाच्छुशोच च सुमोह च ॥ १०९ ॥ आः पापं कृतमित्येव देहन्त्यासेऽ
करोन्मतिम् ॥ ततस्तं खेचरी वाणी प्राह मामरणं कुरु ॥ ११० ॥ भाव्यमेतच्च भाव्यार्थको हि पावक मुच्यते ॥ भाव्यर्थेनापि यत्ते च परदारोप
सेवनम् ॥ १११ ॥ कृतं तच्चेतसा तेन त्वापज्जीर्णं प्रवेक्ष्यति ॥ श्वेतकेतोर्महायज्ञे दृतधारामिभर्षितम् ॥ ११२ ॥ शोकं च त्यज नैतास्ताः स्वाहै
वयं तव प्रिया ॥ श्वेतपर्वतकुंडस्थं पुत्रं त्वं द्रष्टुमर्हसि ॥ ततो वह्निस्तत्र गत्वा दृदशे तनयं प्रभुम् ॥ ११३ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ कस्मात्स्वाहा
करोद्द्वयं पण्णां तासां महासुने ॥ ११४ ॥ यत्ता भर्तृपराः सांख्यस्तपस्विन्योऽग्निर्सानिभाः ॥ न विभेति च किं ताभ्यः षड्व्यः स्वाहाऽपराधिनी ॥
भर्तृभक्तया जगद्गुह्यं यतः शक्ताश्च ता सुने ॥ ११५ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ सत्यमेतत्कुरुश्रेष्ठ शृणु तच्चापि कारणम् ॥ येन तासां कृतं रूपं न वा शापं
ददुश्च ताः ॥ ११६ ॥ यत्र तद्वह्निना क्षिप्तं रुद्रतेजः सङ्कल्परा ॥ गंगायां तत्र सस्रुस्ताः षट्कृत्योऽज्ञानभावात् ॥ ११७ ॥ ततस्ता विह्वलीभूतास्तेजसा
तेन मोहिताः ॥ लज्जया च स्वभर्तृणां गंगातिरस्थिता रहः ॥ ११८ ॥ एतदंतरमालोक्य चिकीर्षती मनीषितम् ॥ स्वाहा शरीरमाविश्यतासां तेजो
जहार तत् ॥ ११९ ॥ चिक्रीड वह्निजायापि यथा ते कथितं मया ॥ १२० ॥ उपकारमिमं ताभिः स्मरंतीभिश्च भारत ॥ न शप्ता सा यतः
शापो न देयश्चोपकारिणि ॥ १२१ ॥ ततः सप्तर्षयो ज्ञात्वा ज्ञानेनाशुचितं गताः ॥ तत्पुत्रः षट् तदा पत्नीर्विना देवीमरुन्धतीम् ॥ १२२ ॥ विश्वा
मित्रस्तु भगवान्कुमारं शरणं गतः ॥ स्तवं दिव्यं संप्रचर्के महासेनस्य चापि सः ॥ १२३ ॥ अद्योत्तरशतं नाम्नां शृणु त्वं तानि फाल्गुन ॥ जपेन

येषां पापानि याति ज्ञानमवाप्नुयात् ॥ १२४ ॥ त्वं ब्रह्मवादी त्वं ब्रह्मा ब्रह्म ब्राह्मणवत्सलः ॥ ब्रह्मण्यो ब्रह्मदेवश्च ब्रह्मदो ब्रह्मसंग्रहः ॥ १२६ ॥ त्वं
 परं परमं तेजो मंगलानां च मंगलम् ॥ अप्रमेयगुणश्चैव मंत्राणां मंत्राणो भवान् ॥ १२६ ॥ त्वं सावित्रीमयो देव सर्वत्रैवापराजितः ॥ मंत्रः शैवा
 त्मको देवः पडक्षरवतां वरः ॥ १२७ ॥ माली मौली पताकी च जटी मुंडी शिखंज्यपि ॥ कुण्डली लंगली बालः कुमारः प्रवरो वरः ॥ १२८ ॥
 गवां पुत्रः सुरारिभ्रः संभवो भवभावनः ॥ पिनाकी शत्रुहा श्वेतो गूढः स्कन्दः कश्यपीः ॥ १२९ ॥ द्वादशो भूर्भुवो भावी भुवः पुत्रो नमस्कृतः ॥
 नागराजः सुधर्मात्मा नाकपुष्टः सनातनः ॥ १३० ॥ त्वं भर्ता सर्वभूतात्मा त्वं ज्ञाता त्वं सुखावहः ॥ शरदक्षः शिखी जेता पद्मवक्रो भयना
 शनः ॥ १३१ ॥ हेमगर्भो महागर्भो जयश्च विजयेश्वरः ॥ त्वं कर्ता त्वं विधाता च नित्यो नित्यारिमर्दनः ॥ १३२ ॥ महासेनो महातेजा वीरसे
 नश्च भूपतिः ॥ सिद्धासनः सुराध्यक्षो भीमसेनो निरामयः ॥ १३३ ॥ शौरियर्दुर्महातेजा वीर्यवान्सत्यविक्रमः ॥ तेजोगर्भोऽसुरारिपुः सुरभूतिः
 सुरोज्जितः ॥ १३४ ॥ कृतज्ञो वरदः सत्यः शरण्यः साधुवत्सलः ॥ सुव्रतः सूर्यसंकशो वह्निगर्भः कर्णो भुवः ॥ १३६ ॥ पिप्पली शीघ्रगो रौद्री
 गांगेयो रिपुदारणः ॥ कार्तिकेयः प्रभुः क्षंता नीलदंष्ट्रो महामनाः ॥ १३६ ॥ निग्रहो निग्रहाणां च नेता त्वं सुरनन्दनः ॥ प्रग्रहः परमानन्दः क्रोध
 प्रस्तार उच्छ्रितः ॥ १३७ ॥ कुम्कुटी बहुली दिव्यः कामदो धीरिवर्धनः ॥ अमोघोऽमृतदो ह्यग्निः शत्रुघ्नः सर्वमोदनः ॥ १३८ ॥ अव्ययो ह्यमरः
 श्रीमातृव्रतो ह्यग्निसंभवः ॥ पिशाचराजः सूर्याभः शिवात्मा शिवनन्दनः ॥ १३९ ॥ अपारपारो दुर्ज्ञेयः सर्वभूतहिते रतः ॥ अग्राह्यः कारणं कर्ता
 परमेष्ठी परं पदम् ॥ १४० ॥ अचिंत्यः सर्वभूतात्मा सर्वात्मा त्वं सनातनः ॥ एवं स सर्वभूतानां संस्तुतः परमेश्वरः ॥ १४१ ॥ नाम्नामष्टशतेनायं
 विश्वामित्रमहापिपा ॥ प्रसन्नमूर्तिराहेदं मुनींद्रं त्रियतामिति ॥ १४२ ॥ मम त्वया द्विजश्रेष्ठ स्तुतिरेषा निरूपिता ॥ भविष्यति मनोऽभीष्टप्राप्तये
 प्राणिनां सुवि ॥ १४३ ॥ विवर्धते कुले लक्ष्मीस्तस्य यः प्रपठेदिमम् ॥ न राक्षसाः पिशाचा वा न भूतानि न चापदः ॥ १४४ ॥ विश्वकर्षिणि
 तद्गृहे यत्रैव संस्तुवंति माम् ॥ दुःस्वप्नं च न पश्येत्स बद्धो मुच्येत बंधनात् ॥ १४६ ॥ स्तवस्यास्य प्रभावेण दिव्यभावः पुमान्भवेत् ॥ त्वं च मां
 श्रुतिसंस्कारैः सर्वैः संस्कर्तुमर्हसि ॥ १४६ ॥ संस्काररहितं जन्म यतश्च पशुवत्समृताम् ॥ त्वं च मद्भरदानेन ब्रह्मर्षिश्च भविष्यसि ॥ १४७ ॥ ततो मुनिस्तस्य

१ सर्वालोकः--३० पा० । २ दृढी--३० पा० । ३ पटुः--३० पा० । ४ अरुणा भुवः--३०, कर्णोऽश्रकः--३० च पा० । ५ सिद्धगः--३० पा० । ६ सर्ववोधनः--३० पा० ।
 ७ विप्रकाराणि--शून्यत्र
 पुंनपुंसकभोरप्ये नपुंसककरोपः परनितातालपुंसकस्य ।

चक्रे जातकर्मादिकाः क्रियाः ॥ पौरोहित्यं तथा भेजे स्कंदस्यैवाज्ञया प्रभुः ॥ १४८ ॥ ततस्तं वह्निरभ्यागाद्दशं च सुतं गृहम् ॥ षट्क्षीर्षं द्विगुणश्रोत्रं द्वादशां
 क्षिप्तुजक्रमम् ॥ १४९ ॥ एकशीवं चैककायं कुमारं स व्यलोकयत् ॥ कलिलं प्रथमं चाहि द्वितीये व्यक्तीतां गतम् ॥ १५० ॥ तृतीयायां शिशुर्जातश्चतुर्थ्यां
 पूर्ण एव च ॥ पंचम्यां संस्कृतः सोऽभूत्पावकं चाप्यपश्यत् ॥ १५१ ॥ ततस्तं पावकः पार्थ आलिलिंगं चुचुंब च ॥ पुत्रेति चोक्त्वा तस्मै स शतयज्ञम
 ददात्स्वयम् ॥ १५२ ॥ स च शक्तिं समादाय नमस्कृत्य च पावकम् ॥ श्वेतशृंगं समाहृदो मुखैः पश्यन्दिशो दश ॥ १५३ ॥ व्यनद्भ्रैरवं नादं जास
 यन्सासुरं जगत् ॥ ततः श्वेतगिरेः शृंगं रक्षःपद्मादशावृतम् ॥ १५४ ॥ विभेदं तरसा शतत्या शतयोजनविस्तृतम् ॥ तदेकेन प्रहारेण खंडशः पतितं
 भुवि ॥ १५५ ॥ तूष्णीकृता राक्षसास्ते सततं धर्मशत्रवः ॥ ततः प्रव्यथिता भूमिर्व्यथीर्यत समंततः ॥ १५६ ॥ भीताश्च पर्वताः सर्वे चुक्रुशुः प्रलया
 द्यथा ॥ भूतानि तत्र सुभ्रं जाहिन्नाहीति चोच्चुः ॥ १५७ ॥ एवं श्रुत्वा ततो देवा वासवं सह तेऽब्रुवन् ॥ येनैकेन प्रहारेण त्रैलोक्यं व्याकुली
 कृतम् ॥ १५८ ॥ स संक्रुद्धः क्षणादिश्वं संहरेष्यति वासवं ॥ वयं च पालनार्थाय सुष्टा देवेन वेधसा ॥ १५९ ॥ तच्च ज्ञाणं सदा कार्यं प्राणैः
 कंठगतैरपि ॥ अस्माकं पश्यतामेवं यदि संक्षोभ्यते जगत् ॥ १६० ॥ धिक्तो जन्म वीराणां श्लाघ्यं हि मरणं क्षणात् ॥ तदस्माभिः सहैनं त्वं
 क्षंतुमर्हसि वासव ॥ १६१ ॥ एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा देवैः सार्धं तमभ्ययात् ॥ विधित्सुस्तस्य वीर्यं स शक्रस्तूर्णतरं तदा ॥ १६२ ॥ उग्रं तच्च महा
 वंगं देवानीकं दुरासदम् ॥ नर्दमानं गृहः प्रेक्ष्य ननाद जलधिर्यथा ॥ १६३ ॥ तस्य नादेन महता समुद्धृतोदधिप्रभम् ॥ बभ्राम तत्रतत्रैव देव
 सैन्यमचेतनम् ॥ १६४ ॥ जिघांसुत्पसंपाप्तान्देवान्दृष्ट्वा स पावकिः ॥ विससर्ज मुखतत्र प्रवृद्धाः पावकार्षिणः ॥ १६५ ॥ अद्दहदेवसैन्यानि चोष्ट
 मानानि भूतले ॥ ते प्रदीप्तशिरोदेहाः प्रदीप्तायुधवाहनाः ॥ १६६ ॥ प्रच्युताः सहसा भाति दिवस्तारागणा इव ॥ दह्यमानाः प्रपन्नास्ते शरणं पावकात्म
 जम् ॥ १६७ ॥ देवा वज्रधरं प्रोचुस्त्यज वज्रं शतक्रतो ॥ उत्तो देवैस्तदा शक्रः स्कंदे वज्रमवासजत् ॥ १६८ ॥ तद्विसृष्टं जघानाशु पार्श्वं स्कंदस्य
 दक्षिणम् ॥ विभेदं च कुरुश्रेष्ठ तदा तस्य महात्मनः ॥ १६९ ॥ वज्रप्रहारात्स्कंदस्य संजातः पुरुषोऽपरः ॥ युवा कांचनसन्नाहः शक्तिधृष्टिव्य
 कुंडलः ॥ १७० ॥ शाख इत्यभिबिद्यथातः सोऽपि व्यनदद्भुतम् ॥ ततश्चंद्रः पुनः क्रुद्धो हृदि स्कंदं व्यदारयत् ॥ १७१ ॥ तत्रापि तादृशो जज्ञे नैग
 मेय इति श्रुतः ॥ ततो विनद्य स्कंदाद्याश्चत्वारस्तं तदाभ्ययुः ॥ १७२ ॥ तद्देवो वज्रमुत्सृज्य प्रांजलिः शरणं ययौ ॥ तस्याभयं ददौ स्कंदः

सहस्रन्यस्य सतमः ॥ १७३ ॥ ततः प्रहृष्टास्त्रिदशा वादिनाण्यभ्यवाहयन् ॥ वज्रप्रहारत्कन्याश्च जज्ञिरेऽस्य महाबलाः ॥ १७४ ॥ या हरंति
शिशुञ्जातान्गर्भस्थान्श्वेव दारुणाः ॥ कक्की च हिलिमां चैव रुद्रा च वृषभा तथा ॥ १७५ ॥ आया पलाला मित्रा च ससैताः शिशुमातरः ॥ एतासां
वर्षसंपन्नः शिशुश्चाभूत्सुदारुणः ॥ १७६ ॥ स्कंदप्रसादजः पुत्रो लोहिताक्षो भयंकरः ॥ एष वीराष्टकः प्रोक्तः स्कंदमातुणोऽद्भुतः ॥ १७७ ॥
पूजनीयः सदा भक्तया सर्वापरमारशान्तिदः ॥ उपातिष्ठततः स्कंदं हिरण्यकवचस्रजम् ॥ १७८ ॥ लोहितांबरसंवीतं त्रैलोक्यस्यापि सुप्रभम् ॥
युवानं श्रीः स्वयं भजे तं प्रणम्य शरीरिणी ॥ १७९ ॥ श्रिया जुष्टं च तं प्राहुः सर्वे देवाः प्रणम्य वै ॥ हिरण्यवर्णं भद्रं ते लोकानां शंकरो भव ॥ १८० ॥
भवानिंद्रोऽस्तु नो नाथ त्रैलोक्यस्य हिताय वै ॥ १८१ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ किमिंद्रः सर्वलोकानां करोतीह सुरोत्तमाः ॥ कथं देवगणान्श्वेव पाति नित्यं
सुरेश्वरः ॥ १८२ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ इंद्रो दिशति भूतानां बलं तेजः प्रजाः सुखम् ॥ प्रज्ञां प्रयच्छति तथा सर्वान्दायान्सुरेश्वरः ॥ १८३ ॥ दुर्बुत्तानां स
हरति वृत्तस्थानां प्रपच्छति ॥ अत्रुशास्ति च भूतानि कार्येषु बलवतरः ॥ १८४ ॥ असुर्ये च भवेत्सुर्यस्तथाऽचंद्रे च चंद्रमाः ॥ भवत्यग्निश्च वायुश्च पृथि
व्यां जीवकारणम् ॥ १८५ ॥ एतदिंद्रेण कर्तव्यमिंद्रो हि विपुलं बलम् ॥ त्वं चंद्रो भव नो वीर तारकं जहि ते नमः ॥ १८६ ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥
त्वं भवेद्गो महाबाहो सर्वेषां नः सुखावहः ॥ प्रणम्य प्रार्थये स्कंदं तारकं जहि रक्ष नः ॥ १८७ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ शाधि त्वमेव त्रैलोक्यं
भवानिंद्रोस्तु सर्वदा ॥ करिष्ये चंद्रकर्माणि न ममैंद्रत्वमीप्सितम् ॥ १८८ ॥ त्वमेव राजा भद्रं ते त्रैलोक्यस्य प्रभैव च ॥ करोमि किं च ते शक्र
शासनं ब्रूहि तन्मम ॥ १८९ ॥ ॥ इंद्र उवाच ॥ ॥ यदि सत्यमिदं वाक्यं निश्चयाद्वापितं त्वया ॥ अभिषिच्यस्व देवानां सैनापत्ये महाबल ॥
अहमिंद्रो भविष्यामि तव वाक्याद्यशोऽस्तु ते ॥ १९० ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ दानवानां विनाशाय देवानामर्थसिद्धये ॥ गोब्राह्मणस्य
चार्याय एवमस्तु वचस्तव ॥ १९१ ॥ इत्युक्ते सुमहानादः सुराणामभ्यजायत ॥ भूतानां चापि सर्वेषां त्रैलोक्याकंपकारकः ॥ १९२ ॥ जयेति
तुष्टुबुध्नेन वादिनाण्यभ्यवाहयन् ॥ ननुतुस्तुष्टुबुध्नेन कराघातांश्च चक्रिरे ॥ १९३ ॥ तेन शब्देन महता विस्मिता नगनंदिनी ॥ शंकरं प्राह को
देव नादोऽयमतिवर्तते ॥ १९४ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ॥ अद्य नूनं प्रहृष्टानां सुराणां विविधा गिरः ॥ श्रूयंते च तथा देवि यथा जातः सुतस्तव
॥ १९५ ॥ गवां च ब्राह्मणानां च साध्वीनां च दिवोकसाम् ॥ मार्जयिष्यति चाश्रुणि पुत्रस्ते पुण्यवत्यपि ॥ १९६ ॥ एवं वदति सा देवी द्रुहं

तंस्तुत्सुकाऽभवत् ॥ शंकरश्च महतेजाः पुत्रस्नेहाधिको यतः ॥ १९७ ॥ वृषभं तत आरुह्य देव्या सह समुत्सुकः ॥ सगणो भव आगच्छत्पुत्र
 दर्शनलालसः ॥ १९८ ॥ ततो ब्रह्मा महासेनं प्रजापतिरथाजबवीत् ॥ अभिगच्छ महादेवं पितरं मातरं प्रभो ॥ १९९ ॥ अन्योर्वीर्यसंयोगात्तपोत्पत्ति
 स्तु प्राथमी ॥ एवमस्त्विति चाप्युक्त्वा महासेनो महेश्वरम् ॥ २०० ॥ अपूजयद्मेयात्मा पितरं मातरं च ताम् ॥ ततस्तमालिङ्ग्य सुतं चिरं
 संयोज्य चाशिषः ॥ २०१ ॥ चिरं जहृषतुश्चोभौ पार्वतीपरमेश्वरौ ॥ सिद्धसारस्य तत्त्वं च ददौ तुष्टोऽस्य शंकरः ॥ २०२ ॥ देवी प्रकृतिमोक्षं च
 तुष्टा हर्षपरिप्लुता ॥ एतस्मिन्नेव काले तु षड्देव्यस्तं समागमत् ॥ २०३ ॥ ऋषिभिस्ताः परित्यक्तास्तं पुत्रेति जगुस्तदा ॥ पार्वती च ततः प्राह
 मम पुत्रो न वस्त्वयम् ॥ २०४ ॥ स्वाहा ममेति च प्राह पावकश्च ममेति च ॥ रुद्रो ममेति च प्राह मम देवनदीति च ॥ २०६ ॥ चक्रुस्ते कलहं
 वोरं विवदंतः परस्परम् ॥ पुत्रस्नेहो हि बलवान्पार्थ किंकिं न कारयेत् ॥ २०६ ॥ ततस्तान्प्रहसन्नाह विवादां जुज्यते न च ॥ सर्वेषां वो जुहः
 पुत्रो मत्तो वै प्रियतां वरः ॥ २०७ ॥ ततः प्राहुश्च षड्देव्यः स्वर्गो नो ह्यक्षयो भवेत् ॥ तथेति ता जुहः प्राह शक्रस्तज्जांतरेऽजबवीत् ॥ २०८ ॥
 रोहिण्याश्चाजुजा स्कन्दं स्पर्धमानाभिजित्वला ॥ इच्छंती ज्येष्ठतां देवी पृथक्त्वं च तपोरता ॥ २०९ ॥ ततः प्रभृति मूढोऽस्मि तत्स्थाने स्थापय
 प्रभो ॥ ततस्तथेति च प्रोक्ते कृत्तिकास्ता दिवं गताः ॥ २१० ॥ नक्षत्रं सप्तशीर्षाभं याति तद्बहिर्द्वैवतम् ॥ अथैनमबन्वीत्स्वाहा प्रिया नाहं महा
 च्षिषः ॥ तदश्वेः प्रियतां देहि सहवासं सदैव च ॥ २११ ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ हव्यं कव्यं च यत्किंचिद्विजा होष्यति पावके ॥ २१२ ॥
 तत्ते नाश्रा प्रदास्यति वासः साधु भवेत्तव ॥ पावकः प्रार्थयामास यज्ञभागान्पुनः सुतान् ॥ २१३ ॥ स चाप्याहाव्यप्रभृति यज्ञभागानवाप्नुहि ॥
 इतरे प्रार्थयामासुः ख्यातो नस्त्वं सुतो भव ॥ २१४ ॥ एवमेवेति तानाह स्कन्दस्तद्धि सुदुर्लभम् ॥ ततस्तं योगिनः सर्वे संभूय सनकादयः ॥
 अभ्यर्षिचान्गिरौ तस्मिन्योगिनामाधिपत्यके ॥ २१५ ॥ योगीश्वरमिति प्राहुस्ततस्तं योगिनस्तथा ॥ जहृषुर्देवताश्चैव नानावाद्यान्यवाद्यन् ॥
 ॥ २१६ ॥ अभिषिक्तेन तेनासौ शुशुभे श्वेतपर्वतः ॥ आदित्येनैवांशुप्रता सुरस्य उदयाचलः ॥ २१७ ॥ ततो देवाः सगन्धर्वा नृत्यन्त्यप्सरसस्तथा ॥
 हृष्टानां सर्वभूतानां श्रूयते निनदो महात् ॥ २१८ ॥ एवं सेन्द्रं जगत्सर्वं श्वेतपर्वतसंस्थितम् ॥ प्रहृष्टं प्रेक्ष्य तं स्कन्दं न च तृप्यति दर्श
 नात् ॥ २१९ ॥ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे कौमारेश्वरमाहात्म्ये स्कन्द
 कुमारस्य सर्वदेवसैनाधिपत्याभिषेकोत्सववर्णनं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ७९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ततः स्कन्दः सुरैः सार्धं श्वेतपर्वत

मस्तकात् ॥ उत्तीर्य तारकं हन्तुं दक्षिणां स दिशं ययौ ॥ १ ॥ ततः सरस्वतीतीरे यानि भूतानि नारद ॥ ब्रह्मश्चोपब्रह्मश्चैव वंतालाः शाकिनी
 गणाः ॥ २ ॥ उन्मादा ये ह्यपस्माराः पलादाश्च पिशाचकाः ॥ देवैस्तेपामाधिपत्ये सोऽभ्यपिच्यत पावकिः ॥ ३ ॥ यथा ते नैव मर्यादां सन्त्य
 जति दुराशयाः ॥ एतैस्तस्मात्समाक्रांतः शरण्यं पावकिं व्रजेत् ॥ ४ ॥ अप्रकीर्णोन्द्रियं दांतं शुचिं नित्यमतीन्द्रितम् ॥ आस्तिकं स्कन्दभक्तं च
 वर्जयति प्रहादिकाः ॥ ५ ॥ महेश्वरं च ये भक्ता भक्ता नारायणं च ये ॥ तेषां दर्शनमात्रेण नश्यते ते विद्वंसतः ॥ ६ ॥ ततः सर्वैः सुरैः सार्धं मही
 तीरं ययौ गुहः ॥ तत्र देवैः प्रकथितं महीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ ७ ॥ शृण्वन्विसिन्धिमये स्कन्दः प्रणनाम च तां नदीम् ॥ ततो महीदक्षिणतरस्तीरमा
 धित्य धिष्टितम् ॥ ८ ॥ प्रणम्य शक्रप्रसुखा गुहं वचनमश्रुवन् ॥ अभिपिक्तं विना स्कन्द सेनापतिमकल्पम् ॥ ९ ॥ न शर्म लभते सेना तस्मात्त्वमभि
 पंचय ॥ महीसागरसंभूतैः पुण्यैश्चापि शिवैर्जलैः ॥ १० ॥ अभिपेक्ष्यामहे त्वां च तत्र नो द्रष्टुमर्हसि ॥ यथा हस्तिपदे सर्वपदांतर्थाव इष्यते ॥ ११ ॥
 सर्वतीर्थान्तरस्थानं तथाणवमहीजले ॥ सर्वभूतमयो यद्द्रव्यवकः परिकीर्त्यते ॥ १२ ॥ सर्वतीर्थमयस्तद्ब्रह्ममहीसागरसंजमः ॥ अर्चनाभिश्च रूपां
 यथा रुद्रस्य सर्वदम् ॥ १३ ॥ तथा महीसमुद्रस्य ज्ञानं सर्वफलप्रदम् ॥ येनात्र पिबरः स्कन्द तीर्षता भक्तिभावतः ॥ १४ ॥ तेन सर्वेषु तीर्थेषु तीर्षता
 नात्र संशयः ॥ न चैतद्धृदि मंतव्यं क्षारमेतज्जलं हि यत् ॥ १५ ॥ यथा हि कटुतिक्तादि गवा प्रसृतं हि क्षीरदम् ॥ एवमेतत्त्विदं तोयं पितृणां तृप्ति
 दायकम् ॥ १६ ॥ एवं श्रुवत्सु देवेषु कपिलोऽपि मुनिर्जगौ ॥ सत्यमेतदुमापुत्र सर्वतीर्थमयी मही ॥ १७ ॥ कर्दमो ऋत्स्वहमपि ज्ञात्वा तीर्थमहा
 गुणान् ॥ सर्वां श्रुवं परित्यज्य कृत्वा ह्याश्रममास्थितः ॥ १८ ॥ ततो महेश्वरः प्राह सत्यमेतत्सुरोदितम् ॥ ब्रह्माधारतं तथा प्राहुरत्र भूयोऽप्यथो
 गुरुः ॥ १९ ॥ अत्राभिपेकं ते वीर करिष्यामः समादिश ॥ ततः सुविरमितस्तत्र ज्ञात्वा स्कन्दो महामनाः ॥ २० ॥ अभिपिञ्चन्तु मां देवा इति
 तानब्रवीद्वचः ॥ ततोऽभिपेकसंभारान्सर्वान्संभृत्य शास्त्रतः ॥ २१ ॥ जुहुवुमंत्रपूतेऽग्नौ चत्वारो मुख्यवक्रत्विजः ॥ ब्रह्मा च कपिलो जीवो विश्वा
 मित्रश्चतुर्थकः ॥ २२ ॥ अन्ये च शतशस्तत्र मुनयो वेदपारगाः ॥ तत्राहुतं महादेवो दर्शयामास भारत ॥ २३ ॥ यदग्निर्कृणुदमध्यस्थो लिंगमूर्ति
 व्यदश्यत ॥ अहमेवाग्निमध्यस्थो हविर्गुणामि नित्यशः ॥ २४ ॥ एतत्सदर्शनाथार्थं लिंगमूर्तिरग्निश्च ॥ तद्दिग्गममतुलं देवा नमश्चक्रुमुदा
 न्विताः ॥ २५ ॥ सर्वपापापहं पार्थ सर्वकामफलप्रदम् ॥ तत्र होमावसाने च दत्ते हिमवता शुभे ॥ २६ ॥ दिव्यरत्नान्विते स्कन्दो निपुणः परमा

सने ॥ सर्वमंगलसंभारैर्विधिमंत्रपुरस्कृतम् ॥ २७ ॥ अभ्यर्षिचंस्ततो देवाः कुमारं शंकरात्मजम् ॥ इंद्रो विष्णुर्महावीर्यो ब्रह्मरुद्रौ च फाल्गुन ॥ २८ ॥
आदित्याद्या ब्रह्माः सर्वे तथोभावनिजानलौ ॥ आदित्या वसवो रुद्राः साध्याश्चैवाश्विनाबुभौ ॥ २९ ॥ विश्वेदेवाश्च मरुतो गंधर्वाप्सरस्तथा ॥
देवब्रह्मर्षयश्चैव बालखिल्या मरीचिपाः ॥ ३० ॥ विद्याधरा योगसिद्धाः पुलस्त्यपुलहादयः ॥ पितरः कश्यपोऽत्रिश्च मरीचिर्भुंगुरंगिराः ॥ ३१ ॥
दक्षोऽथ मनवो ये च ज्योतीषि ऋतवस्तथा ॥ मूर्तिमत्यश्च सरितो महीप्रभृतिकारस्तथा ॥ ३२ ॥ लवणाद्याः समुद्राश्च प्रभासाद्याश्च तीर्थकाः ॥
पृथिवी द्यौर्दिशश्चैव पादपाः पार्वतास्तथा ॥ ३३ ॥ आदित्याद्या मातरश्च कुर्वत्यो गृहमंगलम् ॥ वासुकिप्रमुखा नागास्तथोभौ गरुडारुणौ ॥
॥ ३४ ॥ वरुणो धनदश्चैव यमः सातुचरस्तथा ॥ राक्षसो निर्ऋतिश्चैव भूतानि च पलशनाः ॥ ३५ ॥ धर्मो बृहस्पतिश्चैव कपिलो गाधिनंदनः ॥
बहुलत्वाच्च ये नोक्ता विविधा देवतागणाः ॥ ३६ ॥ ते च सर्वे महीकूले ह्यभ्यर्षिचन्मुदा गृहम् ॥ ततो महास्वनामुष्ठां देवैर्देत्यादिदर्पहाम् ॥ ३७ ॥
ददौ पशुपतिस्त्रस्रै सर्वभूतमहाचमूम् ॥ विष्णुर्ददौ वैजयंतीं मालां बलविधिनीम् ॥ ३८ ॥ उमा ददौ चारजसी वाससी सूर्यसप्रभा ॥ गंगा कमं
डलुं दिव्यममृतोद्भवमुत्तमम् ॥ ३९ ॥ मही महानदी तस्य चाक्षमालां ससागरां ॥ ददौ मुदा कुमाराय दंडं चैव बृहस्पतिः ॥ ४० ॥ गरुडो
दयितं पुत्रं मयूरं चित्रबाहूणम् ॥ अरुणस्ताम्रवृद्धं च प्रददौ चरणाशुधम् ॥ ४१ ॥ ह्यगं च वरुणो राजा बलवीर्यसमन्वितम् ॥ कृष्णाजिनं तथा
ब्रह्मा ब्रह्मण्याय ददौ जयम् ॥ ४२ ॥ चतुरोऽनुचरश्चैव महावीर्यान्बलत्कटान् ॥ नंदिसेनं लोहिताक्षं वण्टाकर्णं च मानसान् ॥ ४३ ॥ चतुर्थं
चाप्यतिबलं ख्यातं कुसुममालिनम् ॥ ततः स्थाणुर्ददौ देवो महापारिषदं क्रतुम् ॥ ४४ ॥ स हि देवासुरे शुद्धे दैत्यानां भीमकर्मणाम् ॥ जवान
दोभ्यां संक्रुद्धः प्रयुतानि चतुर्दश ॥ ४५ ॥ यमः प्रादादनुचरौ यमकालोपमौ तदा ॥ उन्माथं च प्रमाथं च महावीर्यो महाद्युती ॥ ४६ ॥ सुभ्राजो
भारकरथैव यो सदा चानुयायिनौ ॥ तौ सूर्यः कार्तिकेयाय ददौ पार्थ मुदान्वितः ॥ ४७ ॥ कैलासशृङ्गसंकाशौ श्वेतमाल्यानुलेपनौ ॥ सोमोऽ
प्यनुचरौ प्रादान्मणिं सुमणिमेव च ॥ ४८ ॥ ज्वालाजिह्वं ज्योतिषं च ददावग्निर्महाबलौ ॥ परिषं च बलं चैव भीमं च सुमहाबलम् ॥ ४९ ॥
स्कंदाय नीननुचरान्ददौ विष्णुरुक्मः ॥ उत्क्रोशं पंचजं चैव वज्रदण्डधराबुभौ ॥ ५० ॥ ददौ महेशपुत्राय वासवः परवीरहा ॥ तौ हि शत्रून्महेन्द्रस्य
जघ्नतुः समरे बहून् ॥ ५१ ॥ वर्धनं बंधनं चैव आयुर्वेदविशारदौ ॥ स्कन्दाय ददतुः प्रीतावश्विनौ भरतर्षभ ॥ ५२ ॥ बलं चातिबलं चैव महावक्रौ

महाबलौ ॥ प्रददौ कार्तिकेयाय बाहुश्चानुचराभुभौ ॥ ६३ ॥ वसं चातिवसं वीरौ वरुणश्च ददौ प्रभुः ॥ सुवर्चसं महात्मानं तथैवाप्यतिवर्चसम् ॥
 ॥ ६४ ॥ हिमवान्प्रददौ पार्थ साक्षाद्दोहित्रकाय वै ॥ कांचनं च ददौ मेरुर्मधमालिनमेव च ॥ ६५ ॥ उच्छ्रितं चातिशुभं च महापाषाणयोधिनौ ॥
 स्वाहेयाय ददौ प्रीतः स विंध्यः पार्षदौ भुभौ ॥ ६६ ॥ संग्रहं विग्रहं चैव समुद्रोऽपि गदाधरो ॥ प्रददौ पार्षदौ वीरौ महीनद्या समन्वितः ॥ ६७ ॥
 उन्मादं पुष्पदंतं च शंभुकर्णं तथैव च ॥ प्रददावग्निपुत्राय पार्वती शुभदर्शना ॥ ६८ ॥ जयं महाजयं चैव नागौ ज्वलनसूनुवे ॥ प्रददुर्बलिनां श्रेष्ठौ
 सुपर्णः पार्षदाभुभौ ॥ ६९ ॥ एवं साध्याश्च रुद्राश्च वसवः पितरस्तथा ॥ सर्वे जगति ये मुख्या ददुः स्कंदाय पार्षदान् ॥ ६० ॥ नानावैर्यान्महावीर्या
 नानाद्युधविभूषणान् ॥ बहुलत्वात् शक्यंते संख्यातुं ते च फाल्गुन ॥ ६१ ॥ मातरश्च ददुस्तस्मै तदा मातृगणान्प्रभो ॥ याभिर्व्यासास्त्र
 यो लोकाः कल्याणिभिश्चरारः ॥ ६२ ॥ प्रभावती विशालाक्षी गोपाला गोनसा तथा ॥ अप्सुजाता बृहदंडी कालिका बहुपुत्रका ॥ ६३ ॥
 भयंकरी च चक्रांगी तीर्थनेत्रिश्च माधवी ॥ गीतप्रिया अलताक्षी चंडला शलभामुखी ॥ ६४ ॥ विद्युज्जिह्वा रुद्रकाली शतोत्खलमेखला ॥ शत
 वंटाकिंकिणिका चक्राक्षी चत्वरालया ॥ ६५ ॥ पूतना रोदना त्वामा कोटरा मेघवाहिनी ॥ ऊर्ध्ववैणीधरा चैव जरायुर्जराजना ॥ ६६ ॥ स्व
 दखेटी देहदहा तथा धमधमा जया ॥ बहुवैणी बहुशिरा बहुपादा बहुस्तनी ॥ ६७ ॥ शतोत्कमुखी कृष्णा कर्णप्रवरणा तथा ॥ शून्यालया
 धान्यवासा पशुदा धान्यदा सदा ॥ ६८ ॥ एताश्चान्याश्च बह्वयश्च मातरो भरतर्षभ ॥ बहुलत्वादहं तासां न संख्यातुमिहोत्सहे ॥ ६९ ॥ वृक्षचत्व
 रवासिन्यश्चतुष्पथनिवेशनाः ॥ गुहास्मशानवासिन्यः शैलप्रसवणालयाः ॥ ७० ॥ नानाभरणवेषास्ता नानामूर्तिधरास्तथा ॥ नानाभाषाद्युधधराः
 पारिवश्रुतदा शुहम् ॥ ७१ ॥ ततः स शुभुभे श्रीमान्गुहो गुहं इवापरः ॥ सेनापत्ये चाभिषिक्तो देवैर्नानामुनीश्वरैः ॥ ७२ ॥ ततः प्रणय्य सर्वास्ता
 नैकैकत्वेन पावकिः ॥ द्विपतां वर इत्याह भवब्रह्मपुरोगमान् ॥ ७३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
 कोमारिकारखण्डे कुमारेश्वरमाहात्म्ये कार्तिकेयस्य सेनानीत्वेऽभिषेकवर्णननाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ७४ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 ते चैनं योज्य चाशीर्भिर्याचंतं कं शुहम् ॥ एष एव कसोऽस्माकं यत्पापं तारकं जहि ॥ १ ॥ एवमस्तिवति ताजुक्ता यो गोप्योऽपि इति ह्रुवन् ॥
 तारकारिर्माहातेजा मयूरं चाप्यरोहत ॥ २ ॥ शक्तिहस्तो विनद्याथ गुहो देवांस्तदाब्रवीत् ॥ यद्यद्य तारकं पापं नाहं हनिम सुरोत्तमाः ॥ ३ ॥

गोब्राह्मणावमन्तृणां ततो याभि गतिं स्फुटम् ॥ एवं तेन प्रतिज्ञाते शब्दोऽतिसुमहानभूत् ॥ ४ ॥ योगोयोग इति प्राहुराज्ञया शरजन्मनः ॥ अरजो
 वाससी रक्ते वसानः पार्वतीसुतः ॥ ५ ॥ अथाग्ने सर्वदेवानां स्थितो वीरो ययौ सुदा ॥ तस्य केतुरलं भाति चरणायुधशोभितः ॥ ६ ॥ चरणाभ्यां
 गिरीञ्छक्तो यो विदारयितुं रणे ॥ या चेष्टा सर्वभूतानां प्रभा शांतिर्बलं यथा ॥ ७ ॥ तन्मया शुद्धशक्तिः सा भृशं हस्ते व्यरोचत ॥ यदादर्श
 सर्वलोकेषु तन्मयं कवचं तथा ॥ ८ ॥ योत्स्यमानस्य वीरस्य देहेप्रादुरधस्तंयम् ॥ धर्मः सत्यमसंमोहस्तेजः कांतत्वमक्षतिः ॥ ९ ॥ बलभोजः
 कृपा चैव बद्धा करयुगं तथा ॥ आदेशकरीण्यग्नेऽस्य स्वयं तस्थुर्महत्तमनः ॥ १० ॥ तमग्ने चापि गच्छंतं पृष्टतोन्नययौ हरः ॥ रथेनादित्यवर्णेन
 पावत्या सहितः प्रभुः ॥ ११ ॥ निर्मितेन हरेणैवं स्वयमीशेन लीलया ॥ सहस्रं तस्य सिंहानां तस्मिन्भुक्तं रथोत्तम ॥ १२ ॥ अभीषून्पुरुषव्याघ्र
 ब्रह्मा च जगहे स्वयम् ॥ तं पिबंत इवाकाशं त्रासयंतश्चाचरम् ॥ १३ ॥ सिंहा रथस्य गच्छंतो नदंतश्चारुकेसराः ॥ तस्मिन्मध्ये पशुपतिः स्थितो
 भात्युभया सह ॥ १४ ॥ विद्युता मंडितः सूर्यः सेंद्रचापधनो यथा ॥ अश्रतस्तरस्य भगवान्धनेशो शुद्धकैः सह ॥ १५ ॥ आस्थाय रुचिरं याति
 पृष्णकं नरवाहनः ॥ ऐरावणं समास्थाय शक्रश्चापि सुरैः सह ॥ १६ ॥ पृष्टतोन्नययौ यातं वरदं वृषभध्वजम् ॥ तस्य दक्षिणतो देवा मरुतश्च
 त्रयोधिनः ॥ १७ ॥ गच्छंति वसुभिः सार्धं रुद्रैश्च सह संगताः ॥ यमश्च मृत्युना सार्धं सर्वतः परिवारितः ॥ १८ ॥ वोरैर्व्याधिभरतै
 श्चापि सव्यतो याति क्रोपितः ॥ यमस्य पृष्टतश्चापि योरद्विधिरवरः सितः ॥ १९ ॥ विजयोनाम रुद्रस्य याति शूलः स्वयं कृतः ॥
 तस्युपगर्शो भगवान्वरुणः सलिलेश्वरः ॥ २० ॥ परिवार्य शतैर्याति यादोभिर्विधिवैर्दुतः ॥ पृष्टतो विजयस्यापि याति रुद्रस्य पट्टिशः
 ॥ २१ ॥ गदासुशालशतयवैर्वरुणहर्षैर्दुतः ॥ पट्टिशं चान्वगान्त्यार्थं अस्त्रं पाशुपतं महत् ॥ २२ ॥ बहुशर्पिं महावीरमेकपादं बहुदूरम् ॥
 कमंडलुश्चास्य पश्चान्महर्षिगणसेवितः ॥ २३ ॥ तस्य दक्षिणतो भाति दण्डो गच्छञ्छ्रिया वृतः ॥ भुवर्गिणोभिः सहितो देवैरप्य
 भिभूजितः ॥ २४ ॥ राक्षसाश्चान्यदेवाश्च गन्धर्वा भुजगास्तथा ॥ नद्यो नदाः समुद्राश्च मुनयोऽप्सरसां गणाः ॥ २५ ॥ नक्षत्राणि ब्रह्माश्चैव
 जगमं स्थावरं तथा ॥ मातरश्च महादेवमनुजगमुः क्षुधाञ्जिताः ॥ २६ ॥ सर्वेषां पृष्टतश्चासीत्तार्क्ष्यस्यो बुद्धिमान्हरिः ॥ पालयन्पुतनां सर्वा
 स्वपरीवारसंवृतः ॥ २७ ॥ एवं सैन्यसमोपेत उत्तरं तटभागतः ॥ ताभ्रप्रकारमाश्रित्य तस्यौ त्र्यंबकनंदनः ॥ २८ ॥ स तारकपुरस्यापि पश्यन्बुद्धि

मनुत्तमाम् ॥ विसिधिमये महासेनः प्रशशंस तपोऽस्य च ॥ २९ ॥ स्थितः पश्यन्स शुशुभे मयूरस्थो गृहस्तदा ॥ छत्रेण धियमाणेन स्वयं सोम
समस्तिवपा ॥ ३० ॥ वीज्यमानश्चामराभ्यां वाय्वग्निभ्यां महाद्युतिः ॥ मातृभिश्च सुरैर्दत्तः स्वैर्गणैरपि संवृतः ॥ ३१ ॥ ततः प्रणम्य तं शक्रो देव
मध्ये वचोऽब्रवीत् ॥ पश्यपश्य महासेन दैत्यानां बलशालिनाम् ॥ ३२ ॥ ये त्वां कालं न जानन्ति मर्त्या गृहस्ता इव ॥ एतेषां च गृहे दूतो
यस्त्वां शंसतु तारकम् ॥ ३३ ॥ वीराणासुचितं त्वेत्कीर्तिदं च महाजने ॥ अनुज्ञया ततः स्कन्दभक्तं शक्रो धनंजय ॥ ३४ ॥ मामादिश्यासुरे
न्द्राय प्राहिणोदौत्ययोग्यकम् ॥ अहं स्वयं गन्तुकामः शक्रिणापि च प्रेषितः ॥ ३५ ॥ प्रासादे स्त्रीसहस्राणां प्रावीचं मध्यतोऽप्यहम् ॥ अमुराधम
दुर्बुद्धे शक्रस्त्वामाह तच्छृणु ॥ ३६ ॥ यज्जगहलनादाप्तं किरिवपं दानव त्वया ॥ तस्याहं नाशकस्तेऽव्य पुरुषश्चेद्भविष्यसि ॥ ३७ ॥ शीघ्रं निः
सर पापिष्ठ निःसरिष्यसि चेन्न हि ॥ क्षणात्तव पुरं क्षेप्ये पाविष्याथैव सागरे ॥ ३८ ॥ इति श्रुत्वा रूक्षवाचं क्रुद्धः स्त्रीगणसंवृतः ॥ मुष्टिमुद्यम्य
माँऽथावद्भीतश्चाहं पलायितः ॥ ३९ ॥ व्याकुलस्तत्र वृत्तांतं कुमाराय न्यवेद्यम् ॥ मयि चाप्यागते दैत्यश्चित्यामास चेतसि ॥ ४० ॥ नालब्ध
संश्रयः शक्रो वक्तुभेतदिहाहति ॥ निमित्तानि च वीराणि संज्ञासं जनयन्ति मे ॥ ४१ ॥ एवं विचिंत्य चोत्थाय गवाक्षं सोऽप्यरोहत ॥ सहस्रभौ
मिकावासशुद्धवातायनस्थितः ॥ ४२ ॥ अपश्यद्देवसैन्यं स दिवं भूमिं च संवृतम् ॥ रथैर्गजैर्हथैश्चापि नादिताश्च दिशो दश ॥ ४३ ॥ विमानै
श्चाद्भुताकारैः किंनरोद्गीतनादिदैः ॥ दुन्दुभिभिर्गोविषाणैस्तालैः शंखैश्च नादितैः ॥ ४४ ॥ अक्षोभ्यामिव तां सेनां दृष्ट्वा सोऽचितयत्तदा ॥ एते
मया जिताः पूर्वं कस्माद्भयः समागताः ॥ ४५ ॥ इति चिंतापरो दैत्यः शुश्राव कटुकक्षरम् ॥ देवबन्दिभिरुद्दुष्टं धोरं हृदयदारणम् ॥ ४६ ॥ जयातु
लशक्तिदीधितिपिंजररुचाशुणमंडलभुजोद्भासितदेवसैन्य पुरवदनकुसुदकाननविकासनेदो कुमारनाथ जय दितिकुलमहोदधिवडवानल महुररवमयू
ररवासुरमुकुटकुट्टितचरणनखांक्रुर महासेन तारकवंशशुष्कतृणदावानल योगीश्वर योगिजनहृदयगगनाव्रिताचिंतासंतानसंतमसनोदनखरकिर
णकल्पनखनिकरविराजितचरणकमल स्कन्द जय बाल सप्तवासर भुवनावलिशोकसंदहन ॥ ४७ ॥ नमो नमस्तेस्तु मनोरमाय नमोरस्तु ते
साधुभयापहाय ॥ नमोरस्तु ते बालकृताचलाय नमोनमो नाशाय देवशत्रु ॥ ४८ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां
प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे कुमारेश्वरमाहात्म्ये कुमारस्य तारकासुरनगरं प्रति गमनवर्णननामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ७९ ॥

॥ नारद उवाच ॥ ॥ श्रुत्वात् संस्तवं दैत्यः संभुष्टं देववर्दिभिः ॥ सरस्मार ब्रह्मणो वाक्यं वधं बालाद्रुपस्थितम् ॥ १ ॥ श्रुत्वा
 स क्लिन्नसर्वांगो द्राक्ष्यं राजा वचोऽब्रवीत् ॥ अमात्यान्द्रुमिच्छामि शीघ्रमानय मा किम् ॥ २ ॥ ततस्ते राजवचनात्कालनेमि
 मुखगताः ॥ ग्राह तास्तास्को दैत्यः किमिदं वो विचोष्ठितम् ॥ ३ ॥ यैः शत्रुसंभवा वार्ता कापि न श्रावितस्त्वहम् ॥ मदिरकामम
 तानां मंत्रित्वं वो न युज्यते ॥ हितं मन्त्रयते राजस्तेन मंत्री निगद्यते ॥ ४ ॥ ॥ अमात्या उच्युः ॥ ॥ को जानाति सुरान्दीना
 न्दैत्यानामिति नो मतिः ॥ ५ ॥ मा विषीद् महाराज वयं जेष्यामहे सुरान् ॥ बालादपि भयं किं वा लज्जार्थं चिंतितं त्विदम् ॥ ६ ॥
 सर्वमेतत्सुसाध्यं च भेरी संताब्जतां दृढम् ॥ ततो दैत्येन्द्रवचनात्संताहजननी तदा ॥ ७ ॥ भृशं संताडिता भेरी कंपयामास सा जगत् ॥
 स्मरणादैत्यराजस्य पर्वतेभ्यो महासुराः ॥ ८ ॥ निम्नगाभ्यः समुद्भेभ्यः पातालेभ्योऽवरादपि ॥ सहसा समनुप्राप्ता युगांतानलसप्रभाः ॥
 ॥ ९ ॥ कोटिकोटिसहस्रैस्तु परार्धैर्दशभिः शतैः ॥ सेनापतिः कालनेमिः शीघ्रं देवानुपाययौ ॥ १० ॥ चतुर्योजनविस्तीर्णो नानाश्रयंसमन्विते ॥
 रथे स्थितो मनाग्दीनस्तारकः समदृश्यत ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नंतरे पार्थ कुद्भैः स्कन्दस्य पार्षदैः ॥ प्राकारः पातितः सर्वो भग्नान्युपवनानि च ॥
 ॥ १२ ॥ ततश्चाल वसुधा देवी सवनकानना ॥ जज्वाल खं सनक्षत्रं प्रमूढं भुवनं भृशम् ॥ १३ ॥ तमोभूतं जगच्चासीद्भ्रैव्यासं नभोऽभ
 वत् ॥ ततो नानाप्रहरणं प्रलयान्बुदसन्निभम् ॥ १४ ॥ कालनेमिसुखं पार्थ अदृश्यत महद्दलम् ॥ तद्धि वोरमसंख्येयं जगज्ज विविधा गिरः ॥
 ॥ १५ ॥ अभ्यद्रवद्रणे देवान्भगवंतं च शंकरम् ॥ विनदद्भिस्ततो दैत्यैर्देवानीकं महाशुभैः ॥ १६ ॥ पर्वतैश्च शतश्रीभिरायसैः परिवैरपि ॥ क्षणेन
 द्रवितं सर्वं विमुखं चाप्यदृश्यत ॥ १७ ॥ असुरैर्वध्यमाने तु पार्वकैरिव काननम् ॥ अपतद्वावभूमिष्ठं महाद्रुमवनं यथा ॥ १८ ॥ ते भिन्नास्थिशि
 रोद्देहाः प्राद्रवंत दिवौकसः ॥ न नाथमध्यगच्छंत वध्यमाना महासुरैः ॥ १९ ॥ अथ तद्धिद्रुतं सैन्यं दृष्ट्वा देवः पुरंदरः ॥ आश्वासयन्नुवाचेदं बलव
 दानवादिं तम् ॥ २० ॥ भयं त्यजत भद्रं वः शूराः शस्त्राणि शूलत ॥ कुरुध्वं विक्रमे बुद्धिं मा च काचिच्चथास्तु वः ॥ २१ ॥ एष कालानलप्रख्यो
 मयूरं समुपस्थितः ॥ रक्षिता वो महासेनः कथं भीतिस्तथापि वः ॥ २२ ॥ शक्रस्य वचनं श्रुत्वा समाश्रस्ता दिवौकसः ॥ दानवान्प्रत्ययुध्यंत शक्रं
 कृत्वा व्यपाश्रयम् ॥ २३ ॥ कालनेमिर्हेन्द्रेण संयुगे समयुज्यत ॥ सहस्राक्षौहिण्युक्तो जंभकः शंकरेण च ॥ २४ ॥ कुजंभो विष्णुना चैव तावत्य

क्षोहिणिवृतः ॥ अन्ये च त्रिदशाः सर्वे मरुतश्च महाबलाः ॥ २५ ॥ प्रत्यशुध्यंत दैत्यैः साध्याश्च वसुभिः सह ॥ ततो बहुविधं शुद्धं कालनेमिर्विधाय
 च ॥ २६ ॥ उत्सृज्य सहसा पार्थ ऐरावणशिरःस्थितः ॥ स तु पादप्रहारेण मुष्टिना चैव तं गजम् ॥ २७ ॥ शक्रं च जघ्ने विनदन्पेततुस्ताडुभौ भुवि ॥
 ततः शक्रं समादाय कालनेमिर्वचेतसम् ॥ २८ ॥ रथमाश्रित्य भूयोपि तारकाभिमुखो ययौ ॥ अथ क्रुद्धं तदा देवैः सहसा चांतकादिभिः ॥ २९ ॥
 द्वियते द्वियते राजा जाता कोऽपि न विद्यते ॥ एतस्मिन्नंतरे शर्वः पिनाकधनुषश्च्युतैः ॥ ३० ॥ बाणैः ससैन्यं कृत्वा च जंभकं ग्रथमोदनम् ॥
 कालनेमिं समागम्य रथस्थो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३१ ॥ किमेतेन महेन्द्रेण मया युध्यस्व दानव ॥ वीरमन्य सुदुर्बुद्धे ततो ज्ञास्यसि वीरताम् ॥ ३२ ॥
 ॥ कालनेमिरुवाच ॥ ॥ नजनेन सह को युध्येद्धतेनापि च येन वा ॥ शंसत्सु दैत्यवीराणामुपहासः प्रजायते ॥ ३३ ॥ आत्मनस्तु समं किंचिद्विलोक्य
 सुदुर्मते ॥ तदाकर्ण्य च सावज्ञं वचः शर्वो विसिधिमयो ॥ ३४ ॥ ततः कुमारः सहसा मयूरस्थोऽभ्यधावत ॥ कुजंभं साजुगं हत्वा वासुदेवोप्यधावत ॥ ३५ ॥
 ततो हरिः स्कंदमाह किमेतेन तव प्रभो ॥ दैत्याधमेन पापेन मुहूर्तं पश्य मे बलम् ॥ ३६ ॥ एवमुक्त्वा निवार्येनं केशवो गरुडस्थितः ॥ शार्ङ्गको
 दंडनिमुक्तैर्बाणैर्दैत्यमवाकिरत् ॥ ३७ ॥ स तैर्बाणैस्ताड्यमानो बज्रैरिव महासुरः ॥ विमुच्य वासवं क्रुद्धो बाणांस्तान्ब्यधमच्छरैः ॥ ३८ ॥ यान्या
 न्बाणान्हरिर्दैव्यानन्नाणि च मुमोच ह ॥ निवारयति दैत्यस्तान्प्रहसंछीलथैव च ॥ ३९ ॥ ततः कौमोदकीं गृह्य क्षिप्रकारी जनार्दनः ॥ मुमोच
 सैन्यनाथाय सारथिं च व्यचूणयत् ॥ ४० ॥ ततो रथादवप्लुत्य विवृत्य वदनं महत् ॥ गरुडं चंचुनादाय स विष्णुं क्षिप्तवान्मुखे ॥ ४१ ॥ ततोऽ
 भूत्सर्वदेवानां विमोहो जगतामपि ॥ चचाल वसुधा चेतुः पर्वताः सप्त चार्णवाः ॥ ४२ ॥ कालनेमिर्नदंश्चैव प्रानृत्यत महारणे ॥ असंमूढस्ततो
 विष्णुस्वरकाल उपस्थिते ॥ ४३ ॥ क्रुक्षिं विदार्य चक्रेण भास्करोऽभादिवोदितः ॥ बहिर्भूतो हरिश्चैनं मोहयित्वा स्वनिन्दया ॥ ४४ ॥ पाता
 लस्य तलं निन्ये तत्र शिश्ये स काष्ठवत् ॥ ततश्चक्रेण दैत्यानां निहता दशकोटयः ॥ ४५ ॥ प्रमोदितस्तथा देवा विमोहास्तत्क्षणाद्भुः ॥ ततः
 शर्वस्तमालिष्य साधुसाधु जनार्दन ॥ ४६ ॥ त्वया यद्विहितं कर्म तत्कर्तान्यो न विद्यते ॥ महिषाद्याः सुदुर्जेया देव्या ये विनिपतिताः ॥ ४७ ॥
 तेषामतिबलो ह्येव त्वया विष्णो विनिर्जितः ॥ तारकामयसंग्रामे बध्यस्तेसौ जनार्दन ॥ ४८ ॥ कंसरूपः पुनस्तेऽयं हंतव्योऽष्टमजन्मनि ॥
 एवं प्रशंसमानस्ते वासुदेवं जगद्गुरुम् ॥ ४९ ॥ शस्त्रजालैर्बधसंज्ञानदैत्यसैन्याननाशयत् ॥ तानि दैत्यशरीराणि जर्जराणि महायुधैः ॥ ५० ॥

अपतन्भूतले पार्थ चिह्नबाध्राणिव सर्वशः ॥ ततस्तद्दानवं सैन्यं हतनाथमभूतदा ॥ ५१ ॥ देवैः स्कंदत्रुणैश्चैव कृतं शस्त्रैः पराङ्मुखम् ॥ अर्थो
 कुरुं तदा दृष्टैः सर्वदैवैर्मुदाद्युतैः ॥ ५२ ॥ संहतानि च सर्वाणि तदा दूर्याण्यवादनम् ॥ अथ भग्नं बलं प्रेक्ष्य हतवीरं महारणे ॥ ५३ ॥ देवानां
 च महामोदं तारकः प्राह सारथिम् ॥ सारथे पश्य सैन्यानि द्वाव्यमाणानि मे सुरैः ॥ ५४ ॥ येस्माभिस्तृणवहृष्टाः पश्य कालस्य चित्रताम् ॥
 तन्मे बाहय शीघ्रं त्वं रथमेनं सुरान्प्रति ॥ ५५ ॥ पश्यंतु मे बलं बाहोर्देवंतु च सुराधमाः ॥ ह्रुवन्नेवं सारथि स विधुन्वन्सुमहद्वनुः ॥ ५६ ॥ क्रोध
 रत्केक्ष्णो राजा देवसैन्यं समाविशत् ॥ आगच्छमानं तं दृष्ट्वा हरिः स्कंदमथाबवीत् ॥ ५७ ॥ कुमार पश्य दैत्यद्वंदं कालं यद्द्रुगात्पथ्ये ॥ अयं
 स येन तपसा योरेणाराधितः शिवः ॥ ५८ ॥ अयं स येन शकाद्याः कृता मर्काः समाबुद्धम् ॥ अयं स सर्वशस्त्रौघैर्योऽस्माभिर्न जितो रणे ॥
 ॥ ५९ ॥ नावहत्या प्रदृष्टव्यस्तारकोऽयं महासुरः ॥ सप्तमं हि दिनं तेऽद्य मध्याह्नोऽयं च वर्तते ॥ ६० ॥ अर्वाणस्तमनादेनं जहि वध्योऽन्यथा
 न हि ॥ एवमुक्त्वा स शक्रादीस्त्वरितः केशवोऽबवीत् ॥ ६१ ॥ आयासयत दैत्यद्वंदं सुखवध्यो यथा भवेत् ॥ ततस्ते विष्णुवचनाद्दिनदन्तो द्विवौ
 कसः ॥ ६२ ॥ तमासाद्य शरवतैर्मुदिताः समवाकिरन् ॥ प्रहसन्निव देवांस्तान्द्रावयामास तारकः ॥ ६३ ॥ यथा नास्तिकदुर्वृत्तो नानाशास्त्रोपदे
 शकान् ॥ सोढुं शक्ता न ते वीरं महति स्यंदने स्थितम् ॥ ६४ ॥ महापस्मारसंकांतं यथैवाप्रियवादिनम् ॥ विदूय सकलान्देवान्क्षणमात्रेण
 तारकः ॥ ६५ ॥ आजगाम कुमाराय विधुवन्स महाधनुः ॥ आगच्छमानं तं दृष्ट्वा स्कंदः प्रत्युद्ययौ ततः ॥ ६६ ॥ तस्यारक्षद्ववः पार्श्वं
 दक्षिणं चैव तं हरिः ॥ पृष्ठे च पार्श्वदास्तस्य कोटिशोऽर्बुदशस्तथा ॥ ६७ ॥ ततस्तौ सुमहाद्युद्धे संसक्तौ देवदैत्ययोः ॥ धर्माधर्माविवोदयौ
 जगदाश्वयंकारकौ ॥ ६८ ॥ ततः कुमारमासाद्य लील्या तारकोऽबवीत् ॥ अहो बालातिबालस्त्वं यत्त्वं गीर्वाणवाक्यतः ॥ ६९ ॥ आसादयसि
 मां युद्धे पतंग इव पावकम् ॥ वधेन तव को लाभो मम मुक्तोऽसि बालक ॥ ७० ॥ पिब क्षीरं गृहाणेमं कंदुकं क्रीड लील्या ॥ एवमुक्तः प्रहस्यथाह
 तारकं यौगिनां गुरुः ॥ ७१ ॥ शिशुत्वं मावमंस्था मे शिशुः कष्टो भुजंगमः ॥ दुष्प्रेक्ष्यो भारकरो बालो दुःस्पृशोऽल्पोऽपि पावकः ॥ ७२ ॥
 अल्पाक्षरो न मंत्रः किं सर्सुरो दैत्य इश्यते ॥ एवमुक्त्वा दैत्यमुक्तं गृहीत्वा कंदुकं च तम् ॥ ७३ ॥ तस्मिञ्छतयज्ञमादाय दैत्याय प्रमुमोच ह ॥
 तस्यै तेन प्रहारेण रथश्चूर्णोद्धतोऽभवत् ॥ ७४ ॥ चतुर्योजनमात्रो यो नानाश्वर्यसमन्वितः ॥ गरुडस्य सुता ये च शीर्यमाणे रथोत्तमे ॥ ७५ ॥

मुक्ताः कथंचिदुत्पत्त्य सागरांतरमाविशन् ॥ ततः क्रुद्धस्तारकश्च मुद्गरं क्षिप्तवान्गुहे ॥ ७६ ॥ विंध्याद्रिमिव तं स्कंदो गृहीत्वा तं व्यताडयत् ॥
 स्थिरं तस्थोरसि व्यूढे मुद्गरः शतधाऽगमत् ॥ ७७ ॥ मेने च दुर्जयं दैत्यस्तदा पद्मदनं रणे ॥ चिंतयाभास बुद्ध्या च प्राप्तं तद्गह्वणो वचः ॥ ७८ ॥
 तं भीतमिव चालक्ष्य दैत्यवीरश्च कोटिशः ॥ नदंतोऽतिमहासेनं नानाशस्त्रैरवाकिरन् ॥ ७९ ॥ क्रुद्धस्तेषु ततः स्कंदः शक्तिं घोरापथाद्दे ॥
 अभ्यस्यमाने शतयत्ने स्कंदं नामिततेजसा ॥ ८० ॥ उल्काजालं महाघोरं पपात वसुधातले ॥ चाल्यमाना तथा शक्तिः सुघोरा भवस्तुना ॥
 ॥ ८१ ॥ ततः कोट्यो विनिर्घृतुः शक्तीनां भरतर्षभ ॥ स शतयत्नेण बलवान्कारस्थेनाहनत्प्रभुः ॥ ८२ ॥ अष्टौ पद्मानि दैत्यानां दशकोटि
 शतानि च ॥ तथा नियतसाहस्रं बाहनं कोटिरेव च ॥ ८३ ॥ इंद्रोदरं च दैत्येन्द्रं निखर्वदशभिर्धुतम् ॥ तत्राकुर्वन्सुतुमुलं नादं वष्येषु शत्रुषु ॥ ८४ ॥
 कुमारानुचराः पार्थ पूरयतो दिशो दश ॥ शतयत्नस्यार्चैःसंभूतशक्तिभिः केऽपि सूदिताः ॥ ८५ ॥ पताकयावधूताश्च हताः कचित्सहस्रशः ॥
 केचिद्धारवजस्ताश्छिद्यन्निबहदोऽपतत् ॥ ८६ ॥ केचिन्मयूरपक्षाभ्यां चरणभ्यां च सूदिताः ॥ कोटिशस्ताम्रचूडेन विदार्यैव च भक्षिताः ॥ ८७ ॥
 पार्पदैर्मातृभिः साधं पद्मशो निहताः परे ॥ एवं निहन्यमानेषु दानवेषु गुहादिभिः ॥ ८८ ॥ अभाण्यैरिव लोकेषु तारकः स्कंदमाययौ ॥ जग्राह
 च गदां दिव्यां लक्षवटादुरासदाम् ॥ ८९ ॥ तथा मयूरमाजघ्ने मयूरो विमुखोऽभवत् ॥ दृष्ट्वा पराङ्मुखं स्कंदं वासुदेवोऽज्वीत्त्वरन् ॥ ९० ॥
 देवसेनापते शीघ्रं शक्तिं मुंच महासुरे ॥ प्रतिज्ञामात्मनः पाहिं लंबते रविमंडलम् ॥ ९१ ॥ ॥ स्कंद उवाच ॥ ॥ त्वयैव रुद्रभक्तोऽयं
 जनादन ममोरितम् ॥ वधाथ्य रुद्रभक्तस्य बाहुः शक्तिं मुंचति ॥ ९२ ॥ नारुद्रः पूजयेद्भद्रं भक्तहृदस्य यो हरः ॥ रुद्ररूपममुं हत्वा कीदृशं जन्म
 नो भवेत् ॥ ९३ ॥ तिरस्कृता विप्रलब्धाः शसाः क्षिप्ताः प्रपीडिताः ॥ रुद्रभक्ताः कुलं सर्वं निर्दहंति हताः किमु ॥ ९४ ॥ एष चेद्धंति तद्भद्रं
 हन्यतामेष मां रणे ॥ रुद्रभक्ते पुनर्विष्णो नाहं शस्त्रमुपाददे ॥ ९५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ नैतत्तवोचितं स्कंद रुद्रभक्तो यथा शृणु ॥ इं तन्न
 गिरिजाभर्तुर्वदन्ना मुनयो विदुः ॥ ९६ ॥ एका जीवात्मिका तत्र प्रत्यक्षा च तथापरा ॥ द्रोण्या भूतेषु भक्तश्च रुद्रभक्तो न स स्मृतः ॥ ९७ ॥ भक्तो
 रुद्रे कृपावांश्च जंतुष्वेव हरव्रतः ॥ तदेनं भूतमर्त्येषु द्रोणधारं त्वं पिनाकिनः ॥ ९८ ॥ जहि नैवात्र पश्यामि दीपं कंचन ते प्रभो ॥ श्रुत्वेति वाचं
 गोविंदास्तत्याथामपि भारत ॥ ९९ ॥ हंतुं न कुरुते बुद्धिं रुद्रभक्त इति स्मरन् ॥ तारकस्तु ततः क्रुद्धो ययौ वेगेन केशवम् ॥ १०० ॥

प्राह चैवं सुदुर्बुद्धे हस्मि त्वां पश्य मे बलम् ॥ देवानां चापि धर्माणां मूलं मतिमतां तथा ॥ हत्वा त्वामद्य सर्वास्ति श्चेत्स्ये पश्याद्य मे बलम् ॥
 ॥ १०१ ॥ विष्णुरुवाच ॥ दैत्येन्द्र तव चास्माभिः किमहो शृणु सत्यताम् ॥ १०२ ॥ रथे य एष शर्वोऽयं हतेऽस्मिन्सकलं हतम् ॥
 श्रुत्विति तारकः क्रुद्धस्तूर्णं रुद्रयं ययौ ॥ १०३ ॥ अभिसृत्य स जग्राह रुद्रस्य रथकृवरम् ॥ यदा स कृवरं क्रुद्धस्तारकः सहसाऽग्रहीत् ॥ १०४ ॥
 रसत् रोदसी तूर्णं मुमुहुश्च महर्षयः ॥ व्यनदंश्च महाकाया दैत्या जलयरोपमाः ॥ १०५ ॥ आसीच्च निश्चितं तेषां जितमस्माभिरित्युत ॥ तार
 कस्याप्यभिप्रायं भगवान्वीक्ष्य शंकरः ॥ १०६ ॥ उभया सह संत्यक्त्वा रथं वृषभमावहत् ॥ ओमित्यथ जपन्ब्रह्मा आकाशं सहसाश्रितः ॥
 ॥ १०७ ॥ ततस्तं शतसिंहं च रथं रुद्रेण निर्मितम् ॥ उक्षिप्य पृथ्व्यामासफोद्य चूर्णयामास तारकः ॥ १०८ ॥ शूलपाशुपतादीनि सहसोपस्थि
 तानि च ॥ वारयामास गिरिशो भवः साध्य इति ब्रुवन् ॥ १०९ ॥ ततः स्ववंचितं ज्ञात्वा रुद्रेणात्मानमीर्ष्या ॥ विनदन्सहसाऽधावद्दृषभस्यं
 महेश्वरम् ॥ ११० ॥ ततो जनार्दनोऽधावच्चक्रमुद्यम्य वेगतः ॥ वज्रमिन्द्रस्तथोद्यम्य दंडं चापि यमो नदन् ॥ १११ ॥ गदां धनेश्वरः क्रुद्धः पाशं
 च वरुणो नदन् ॥ वायुर्महंक्रुशं चोरं शक्तिं वह्निर्महाप्रभाम् ॥ ११२ ॥ निर्ऋतिर्निश्चितं खड्गं रुद्राः शूलानि कोपिताः ॥ धन्वंषि साध्या देवाश्च
 परिधान्वसवस्तथा ॥ ११३ ॥ विश्वेदेवाश्च सुसलं चंद्राकौ स्वप्नभामपि ॥ ओषधीश्चाश्विनौ देवौ नागाश्च ज्वलितं विषम् ॥ ११४ ॥ हिमाद्रि
 प्रमुवाश्वापि समुद्यम्य महीधरान् ॥ भृशमुन्नदतो देवान्धावतो वीक्ष्य तारकः ॥ ११५ ॥ निवृत्तः सहसा पार्थ महागज इवोन्नदन् ॥ स वज्रमुष्टि
 नाहत्य भुजे शक्रमपातयत् ॥ ११६ ॥ दंडं यमादुपादाय मूर्ध्याहत्य न्यपातयत् ॥ उरसाहत्य सगदं धनदं भुव्यपातयत् ॥ ११७ ॥ वरुणा
 त्पाशमादाय तेन बद्धा न्यपातयत् ॥ महांकुशेन वायुं च चिरं मुग्धे जघान सः ॥ ११८ ॥ फूत्कारैरुद्धतं वह्निं शमयामास तारकः ॥ निर्ऋतिं
 खड्गमादाय हत्वा तेन न्यपातयत् ॥ ११९ ॥ शूलैरेव तथा रुद्राः साध्याश्च धनुषाद्विताः ॥ परिवैरेव वसवो मुशलैरेव विश्वकाः ॥ १२० ॥
 रेणुनाच्छाद्य चंद्राकौ वरुमीकस्याविवक्षितौ ॥ महोत्राश्चौषधीस्तालैरश्विन्यां सोऽभ्यवर्तयत् ॥ १२१ ॥ सविषाश्च कृता नागा निर्षिषाः पादकु
 द्नैः ॥ पर्वताः पर्वतैरेव निरुच्छ्वासा भृशं कृताः ॥ १२२ ॥ एवं तदेवसैन्यं च हाहाभूतमर्चेतनम् ॥ कृत्वा मुहुर्तादाधावच्चक्रपाणिं तमुन्नदन् ॥
 ॥ १२३ ॥ ततश्चातर्दधे सद्यः प्रहसन्निव केशवः ॥ कुयोगिन इव स्वामी सदा बुद्धिमतां वरः ॥ १२४ ॥ अपश्यंस्तारको विष्णुं पुनर्वृषभवा

हनम् ॥ अथावच्छुपितो दैत्यो मुष्टिमुद्यम्य वेगतः ॥ १२६ ॥ अचिरंशुरिवाल्क्ष्यो लक्ष्योथ भगवान्हरिः ॥ आबभाषे ततो देवान्बाहुमुद्यम्य
 चोच्चकैः ॥ १२६ ॥ पलायध्वमहो देवाः शक्तिश्चेद्भः पलायितुम् ॥ विमूढा हि वयं सर्वे ये बालवचसागताः ॥ १२७ ॥ किं न श्रुतः पुरा गीतः
 श्लोकः स्वायंभुवेन यः ॥ यथा बालेषु निक्षिप्ताः स्त्रीषु पंडितकेषु च ॥ अपरमारिषु चैवापि सर्वे ते संशयं गताः ॥ १२८ ॥ प्रत्यक्षं तदिदं सर्वमश्रुता
 चात्र दृश्यते ॥ १२९ ॥ अज्ञासिष्म पुरैवैतद्गुह्यभक्तं न हंत्यसौ ॥ यत्प्रतिज्ञां नाकारिष्यन्न स्यान्नः कदनं महत् ॥ १३० ॥ अथैष यदि दैत्येद्दं न निहंति
 कुञ्जिमान्नामा भयं वो महाभागा निहनिष्यामि वो रिपूनाम् ॥ १३१ ॥ अद्य मे विपुलं बाहोर्बलं पश्यत देवताः ॥ दैत्याधमं नाशयामि मुष्टिनैकेन पश्यत
 ॥ १३२ ॥ मया हि दक्षिणो बाहुर्दत्तश्च भवतां सदा ॥ रिपून्वा निहनिष्यामि सत्यं तत्परिपालये ॥ १३३ ॥ येंडबरे ये च पाताले भुवि ये च महासुराः ॥
 क्षणात्तान्नाशयिष्यामि महावातो वनानिव ॥ १३४ ॥ एकमुक्त्वा जगन्नाथो मुष्टिमुद्यम्य दक्षिणम् ॥ निराशुधस्तार्क्ष्यर्षुष्ठादवप्लुत्याभ्यधावत ॥ १३५ ॥
 तस्मिन्धावति गोविंदे चचाल भुवनत्रयम् ॥ विमूर्च्छितमभृद्धिश्चं देवा भीतिं परां ययुः ॥ १३६ ॥ धावतश्चापि कल्पतिं रुद्रकल्पस्य तस्य याः ॥ सुरा
 त्समुद्यज्ज्वालस्ताभिः सर्वशतं हतम् ॥ १३७ ॥ ततोऽतस्तिरेक्षे वाचश्च प्रोञ्चुः सिद्धाः स्वयं तदा ॥ जहि कोपं वासुदेव त्वयि कुद्धे क वै जगत् ॥
 ॥ १३८ ॥ अनादित्येव तद्वाक्पयं भुवन्नान्यत्करोम्यहम् ॥ आह्वयंश्च महादैत्यं कुद्धो हरिरधावत ॥ १३९ ॥ उवाच वाचं साहंश्च यत्नात्पालयतां
 फलम् ॥ दुष्टान्विनिभतां चैव तत्फलं मम जायताम् ॥ १४० ॥ अथापश्यन्महासेनो रुद्रं यतिं च तारकम् ॥ तारकं चान्वधावन्तं पुराणपुरुषं
 हरिम् ॥ १४१ ॥ जगच्च शुब्धमत्यर्थं स्वां प्रतिज्ञांःपुरा कृताम् ॥ पश्चिमां प्रतिलंबतं भास्करं चापि लोहिताम् ॥ १४२ ॥ आकाशवाणीं श्रुत्वंश्च
 किं स्कन्द त्वं विणीदसि ॥ पश्चात्तापो यदि भवेत्कृत्वा ब्रह्मवधं त्वयि ॥ १४३ ॥ स्थापयेल्लिङ्गमीशस्य मोक्षो हत्याशतैरपि ॥ आर्विवेश महा
 क्रोधं दिव्यशुरिव मेदिनीम् ॥ १४४ ॥ अथोत्प्लुत्य मयूरत्स प्रहसन्निव केशवम् ॥ बाहुभ्यामप्युपादाय प्रोवाच भवंदंनः ॥ १४५ ॥ जानामि
 त्वामहं विष्णो महाबुद्धिपराक्रमम् ॥ भूतभव्यभविष्यांश्च दैत्यान्हंस्यपि हंङ्कृतैः ॥ १४६ ॥ त्वमेव हंता दैत्यानां देवानां परिपालकः ॥ धर्मसं
 स्थापकश्च त्वमेव ते रचितोऽजलिः ॥ १४७ ॥ क्षणार्धं पश्य मे वीर्यं भास्करो लोहितायते ॥ एवं प्रणम्य स्कन्देन वासुदेवः प्रसादितः ॥ १४८ ॥
 विरोपोऽश्नत्तमालिङ्ग्य वचनं केशवोऽब्रवीत् ॥ सनाथस्त्वद्य धर्मोऽयं सुराश्चैव त्वया गृह ॥ १४९ ॥ स्मरात्मानं यदर्थं त्वसुत्पन्नोऽसि महेश्व

रात् ॥ साधूनां पालनार्थाय दुष्टसंहरणाय च ॥ सुरविप्रकृते जन्म जीवितं च महात्मनाम् ॥ १५० ॥ रुद्रस्य देव्या गंगायाः कृत्तिकानां च
 तेजसा ॥ र्वाहवह्निश्च जातरत्वं ततेजः सफलीकुरु ॥ साधूनां च कृते यस्य धनं वीर्यं च संपदः ॥ १५१ ॥ सफलं तस्य तत्सर्वं नान्यथा
 रुद्रनंदन ॥ १५२ ॥ अद्य धर्मश्च देवाश्च गावः साध्याश्च ब्राह्मणाः ॥ नंदंतु तव वीर्येण प्रदर्शय निजं बलम् ॥ १५३ ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ या
 गतिः शिवत्यागेन त्वत्यागेन च केशव ॥ तां गतिं प्राप्नुयां क्षिप्रं हन्मि चेन्न हि तारकम् ॥ १५४ ॥ या गतिः श्रुतित्यागेन साध्वी
 भार्यातिपीडनात् ॥ साधूनां च परित्यागाद्गृथा जीवितसाधनात् ॥ निष्ठुरस्य गतिर्या च तां गतिं यामि केशव ॥ १५५ ॥ इत्युक्ते सुमहात्नादः संप्र
 जज्ञे दिवौकसाम् ॥ प्रशशंसुर्गृहं केचिन्केचिन्नारायणं प्रभुम् ॥ १५६ ॥ ततस्तार्क्ष्यं समारुह्य हरिस्तस्मिन्महारणे ॥ ताम्रचूडं महासेन
 स्तारकं चाप्यथावताम् ॥ १५७ ॥ लोहितांबरसंवीतो लोहितस्त्रग्विभूषणः ॥ लोहिताक्षो महाबाहुर्हिरण्यकवचः प्रभुः ॥ १५८ ॥ भुजेन तोल
 यञ्छक्तिं सर्वभूतानि कम्पयन् ॥ प्राप्य तं तारकं प्राह महासेनो हसन्निव ॥ १५९ ॥ तिष्ठतिष्ठ सुदुर्बुद्धे जीवितं ते मयि स्थितम् ॥ सुदृष्टः
 क्रियतां लोको दुर्लभः सर्वसिद्धिदः ॥ १६० ॥ यत्ते सुनिष्ठुरत्वं च धर्मं देवेषु गोषु च ॥ तस्य ते प्रहराम्यद्य स्मर शस्त्रं सुशिक्षितम् ॥ १६१ ॥
 एवमुक्ते गृहनाथ निवृत्तस्यास्य भारत ॥ तारकस्य शिरोदेशात्कापि नारी विनिर्ययो ॥ १६२ ॥ तेजसा भासयंती तमध ऊर्ध्वं दिशो दृश ॥
 दृष्ट्वा नारीं गृहः प्राह कासि कस्माच्च निर्गता ॥ १६३ ॥ ॥ नार्युवाच ॥ ॥ अहं शक्तिर्गुहाख्याता भूतलेषु सदा स्थिता ॥ अनेन दैत्यराजेन
 महता तपसार्जिता ॥ १६४ ॥ सुरेषु सर्वेषु वसामि चाहं विप्रेषु शास्त्रार्थरतेषु चाहम् ॥ साध्वीषु नारीषु तथा वसामि विना गुणान्नास्मिं वसामि कुत्र
 चित् ॥ १६५ ॥ तदस्य पुण्यसंधस्य संप्राप्तोद्यावधिर्गृह ॥ तदेनं त्यज्य यास्यामि जह्येनं विश्वहेतवे ॥ १६६ ॥ तस्यां ततो निर्गतायां दैत्यशीर्षं व्यकं
 म्पयत् ॥ कंपितं चास्य तदेहं गतवीर्योऽभवत्क्षणात् ॥ १६७ ॥ एतस्मिन्नंतरे शक्तिं सोऽक्षिपद्भिरजात्मजः ॥ उल्काज्वाला विमुञ्चतीमतिस्वर्गा
 न्निसप्रभाम् ॥ १६८ ॥ करणभोधिसमुन्नादां दिवक्षंतीं जगद्यथा ॥ तारकस्यांतकालाय अभगप्यस्य दशामिव ॥ १६९ ॥ दारणीं पर्वतानां च सर्वं
 सत्त्वबलाधिकाम् ॥ उक्षिप्य तां विनद्योच्चैरसुञ्चत्कृपितो गृहः ॥ १७० ॥ धर्मश्चेद्वलवाह्योके धर्मो जयति चेत्सदा ॥ तेन सत्येन दैत्योयं प्रलयं
 यातिवीरयन् ॥ १७१ ॥ सा कुमारभुजोत्सुष्टा दुर्निवार्या दुरासदा ॥ विभेद हृदयं चास्य भित्त्वा च धराणि गता ॥ १७२ ॥ निःसृत्य जलकह्यो

लघुर्विका स्कंदमाययी ॥ स च संताडितः शतत्या विभिन्नहृद्योसुरः ॥ नादयन्वसुधां सर्वां पपाताथोसुरो मृतः ॥ १७३ ॥ एवं प्रताप्य ईलोपयं
 निर्जित्य बहुशः सुरान् ॥ महारणे कुमारणे निहतः पार्थ तारकः ॥ १७४ ॥ एतस्मिन्नहिते दैत्ये प्रहर्षं विश्वमाययी ॥ १७५ ॥ वधुर्वार्तास्तथा
 पुण्याः सुप्रभोभृद्विवाकरः ॥ जज्वलुश्चाप्रयः शांताः शांता दिवजनिस्त्वनाः ॥ १७६ ॥ ततः पुनः स्कंदमाह प्रहृष्टः केशवोऽरिहा ॥ स्कंदस्कंद
 महाबाहो बाणोनाम बलात्मजः ॥ १७७ ॥ कौंचपर्वतमादय देवसंवाङ्मवावते ॥ सोऽधुना ते भयाद्गीर पलायित्वा नगं गतः ॥ जहि तं
 पापसंकल्पं कौंचस्थं शक्तिवेगतः ॥ १७८ ॥ ततः कौंचं महतेजा नानाव्याल्यविनादितम् ॥ शतत्या विभेद बहुभिर्बुद्धैर्जीविश्च संकुलम् ॥ १७९ ॥
 तत्र व्यालसहस्राणि दैत्यकोट्यद्युतं तथा ॥ ददाह बाणं च गिरिं भित्त्वा शक्तिर्महारवा ॥ १८० ॥ अद्यापि छिद्रं तत्पार्थ कौंचस्थ परिर्वतते ॥
 ॥ १८१ ॥ येन हंसाश्च कौंचाश्च मानसाय प्रयाति च ॥ हत्वा बाणं महाशक्तिः पुनः स्कंदं समागता ॥ प्रत्यायाति मनः साधोराहतं प्रहितं
 तथा ॥ १८२ ॥ ततो हरीन्द्रप्रमुखाः प्रतुष्टुवनंतुश्च रंभप्रमुखा वरांगनाः ॥ वाद्यानि सर्वाणि च वादयंतस्तं साधुसाधित्यमरा जगुर्भ्रुम् ॥ १८३ ॥
 इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकारखण्डे कुमारेश्वरमाहात्म्ये कुमारकृततरस्कवधवर्णनं नाम
 द्वाविंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥ ततस्तं गिरिवर्माणं पतितं वसुधोपरि ॥ आलिंगितमिव पृथ्व्या गुणिन्यां
 गुणिनं यथा ॥ १ ॥ दध्ना देवा विरिमतास्ते जयं जगुस्तथा मुहुः ॥ केचित्समीपमागतं विभ्यति विदिवोकसः ॥ २ ॥ उत्थाय तारको दैत्यः कदा
 चिन्नो निहंति चेत् ॥ तं तथा पतितं दध्ना वसुधामण्डले गुहः ॥ ३ ॥ आसीदीनमनाः पार्थं शुश्रोच च महामतिः ॥ स्तवनं चापि देवानां वारं
 यित्वा वचोऽब्रवीत् ॥ ४ ॥ शोच्यं पातकिनं मां च संस्तुवध्वं कथं सुराः ॥ पंचानामपि यो भर्ता प्राकृतोऽसौ न कीर्त्यते ॥ ५ ॥ स तु रुद्रंशजः
 प्रोक्तस्तस्य इह्यन्न रुद्रवत् ॥ स्वायंभुवेन गीतश्च श्लोकः संश्रूयते तथा ॥ ६ ॥ वीरं हि पुरुषं हत्वा गोसहस्रेण मुच्यते ॥ यथाकथंचित्पुरुषो
 न हंतव्यस्ततो बुधैः ॥ ७ ॥ पापशीलस्य हनने दोषो यद्यपि नास्ति च ॥ तथापि रुद्रभक्तोऽयं संस्मरन्निति शोचिषि ॥ ८ ॥ तद्दहं
 श्रोतुमिच्छामि प्रायश्चित्तं च किंचन ॥ प्रायश्चित्तैरपैत्येनो यतोपि महर्जितम् ॥ ९ ॥ इति संशोचतस्तस्य शिवपुत्रस्य धीमतः ॥ वासु

१ गथाः--३० पा० । २ बालोनाम--३० पा० । ३ ध्ना देवा विरिमतास्तराः संतो जगुस्तदा मुहुः--३० पाटान्तरम् । ४ वसुधामण्डलनाम--३० पा० । ५ वाचयित्वा--३० पा० । ६ न सा प्रयतिर्गान्धी-
 धीति पाटः । किं नु देवांश्च जगुः कथं यः । ७ तस्य--कदाश्च जगुः इह्यन्न--तेन साह देवैः कर्तव्यं--कथं तस्य--कदाश्च जगुः कथं यः । ८ आर्षोऽयं प्रयोगः ।

देवो गुरुः पुंसां देवमध्ये वचोऽब्रवीत् ॥ १० ॥ श्रुतिः स्मृतिश्चेतिहासाः पुराणं च शिवात्मज ॥ प्रमाणं चेततो दृष्टवधे दीषो न विद्यते ॥ ११ ॥
 स्वप्राणान्यः परप्राणैः प्रपुष्णान्यपुष्णः पुमान् ॥ तद्वधस्तस्य हि श्रेयो यद्दोषाद्यात्यधः पुमान् ॥ १२ ॥ अन्नाद् भ्रूणहा मार्ह पत्यौ भार्या
 पचारिणी ॥ गुरौ शिष्यश्च याज्यश्च स्तेनो राजनि किल्बिषम् ॥ १३ ॥ पापिनं पुरुषं यो हि समर्थो न निहंति च ॥ तस्य तावांति
 पापानि तदर्धं सोऽप्यवाश्रुते ॥ १४ ॥ पापिनो यदि बध्यते नैव पालनसंस्थितैः ॥ ततोऽप्यमक्षमो लोकः कं याति शरणं गृह
 ॥ १५ ॥ कथं यज्ञाश्च वेदाश्च वर्तते विश्वधारकाः ॥ तस्मात्त्वया पुण्यमाप्तं न च पापं कथंचन ॥ १६ ॥ अथ चेद्भ्रूभक्तेषु
 बहुमानस्तव प्रभो ॥ तत्र ते कीर्तयिष्यामि प्रायश्चित्तं महोत्तमम् ॥ १७ ॥ आजन्मसंभवैः पापैः पुमान्येन विमुच्यते ॥ आकल्पतां च वा येन
 रुद्रलोके प्रमोदते ॥ १८ ॥ कृते पापेऽनुतापो वै यस्य स्कन्द प्रजायते ॥ रुद्राराधनतोऽप्यञ्च प्रायश्चित्तं परं न हि ॥ १९ ॥ न यस्यालमपि ब्रह्मा
 महिमानं विवर्णितुम् ॥ श्रुतिश्च भीता यं वक्ति किं तस्मात्परमं भवेत् ॥ २० ॥ अकांडे यच्च ब्रह्मांडक्षयोद्युक्तं हलाहलम् ॥ कण्ठे दधार श्रीकण्ठः
 कस्तस्मात्परमो भवेत् ॥ २१ ॥ दुःखतांडवदीनोऽभूदण्डसंकीर्णमानसः ॥ मारमारश्च यो देवः कस्तस्मात्परमो भवेत् ॥ २२ ॥ विषय्यापी सुरसारि
 त्पवाहो विपुषाकृतिः ॥ बभूव यस्य शिरसि कस्तस्मात्परमो भवेत् ॥ २३ ॥ यज्ञादिकाश्च ये धर्मा विना यस्यार्चनं वृथा ॥ दक्षोऽत्र सत्यद्वेषांतः
 कस्तस्मात्परमो भवेत् ॥ २४ ॥ क्षोणी रथो विधिर्यता शरोऽहं मन्दरो धनुः ॥ रथाने चापि चंद्राकौ युद्धे यस्य च त्रैपुरे ॥ २५ ॥ आराधनं
 तस्य केचिद्योगमार्गेण कुर्वते ॥ दुःखसाध्यं हि तत्तेषां नित्यं शून्यसुपासताम् ॥ २६ ॥ तस्मात्तस्यार्चयेत्क्षिणं श्रुक्तिमुक्ती य इच्छति ॥
 सृष्ट्यादौ लिङ्गरूपी स विवाद्गो मम ब्रह्मणः ॥ २७ ॥ अभूदस्य पारिच्छेदे नालमावां बभूविव ॥ चराचरं जगत्सर्वं यतो लीनं सदात्र च ॥ २८ ॥
 तस्माच्छिणमिति प्रोक्तं देवै रुद्रस्य धीमतः ॥ तोयेन स्नापयेत्क्षिणं श्रद्धया शुचिर्नां च यः ॥ २९ ॥ ब्रह्मादितृणपर्यंतं तेनेदं तर्पितं जगात् ॥
 पंचामृतेन तच्छिणं स्नापयेद्यश्च बुद्धिमान् ॥ ३० ॥ तर्पितं तेन विश्वं स्यात्सुधया पितृभिः समम् ॥ पुष्पैरभ्यर्चयेत्क्षिणं यथाकालोद्भवैश्च
 यः ॥ ३१ ॥ तेन संपूजितं विश्वं सकलं नात्र संशयः ॥ नैवेद्यं तत्र यो दद्याच्छिणस्याग्रे विचक्षणः ॥ ३२ ॥ भोजितं तेन विश्वं स्याच्छि
 नस्यैवं फलं महत् ॥ किमत्र बहुनोक्तेन स्वल्पं वा यदि वा बहु ॥ ३३ ॥ लिङ्गस्य क्रियते यच्च तत्सर्वं विश्वपीतिदम् ॥ तच्च लिङ्गं स्थापयेद्यः

शुचां देशे शुभक्तिः ॥ ३४ ॥ स सर्वपापनिर्मुक्तो रुद्रलोके प्रमोदते ॥ यन्नित्यं यजतो यज्ञैः फलमाहुर्मनीषिणः ॥ ३५ ॥ तच्च स्थापयतो
 लिंगं शिवस्य शुभलक्षणम् ॥ यथाग्निः सर्वदेवानां मुखं स्कन्द प्रकीर्तये ॥ ३६ ॥ तथैव सर्वजगतां मुखं लिंगं न संशयः ॥ प्रारंभान्मुच्यते पापैः
 सर्वजन्मकृतेरपि ॥ ३७ ॥ अतीतं च तथागामि कुलानां तारयेच्छतम् ॥ मुन्मथं काष्ठनिष्पन्नं पक्वेष्टं शैलमेव च ॥ ३८ ॥ कृतमायतनं दद्यात्कमा
 च्छतगुणं फलम् ॥ कलशं तत्र चारोप्य एकविंशत्कुलैर्युतः ॥ ३९ ॥ आकरपातं रुद्रलोके मोदते रुद्रवत्सुखी ॥ एवंविधफलं लिंगमतो
 भूयो ऽप्यथो न हि ॥ ४० ॥ तस्मादत्र महासेन लिंगं स्थापितुमर्हसि ॥ यदुक्तमेतद्दशैलं यदि किंचन चात्र चेत् ॥ ४१ ॥ तद्भवीतु महा
 सेन स्वयं साक्षी महेश्वरः ॥ एवं वदति गोविंदे साधुवादी महानभूत् ॥ ४२ ॥ महादेवो ह्यथालिख्य स्कन्दं वचनमब्रवीत् ॥ यद्भवान्मम भक्तेषु
 प्रकरोति कृपां पराम् ॥ ४३ ॥ तेनापि परमा प्रीतिर्मम जाता तत्रोपरि ॥ किं तु यद्भगवानाह वासुदेवो जगद्गुरुः ॥ ४४ ॥ ततथा नान्यथा किंचि
 दत्र प्रोक्तं हि विष्णुना ॥ यो ह्यहं स हरिर्ज्ञेयो यो हरिः सोऽहमित्युत ॥ ४५ ॥ नावयोरंतरं किंचिद्दीपयोरिव सुव्रत ॥ एनं द्रेष्टि स मां द्रेष्टि
 यो न्वेत्येनं स मांऽनुगः ॥ ४६ ॥ इति स्कन्द विजानाति स मद्भक्तो न्यथा न हि ॥ ४७ ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ एवमेवास्मि जानामि त्वां च विष्णुं
 च शंकर ॥ ४८ ॥ यच्च लिंगकृते प्राह हरिर्मां धर्मवत्सलः ॥ खे वाणी तारकवधे एवमेव पुराह माम् ॥ ४९ ॥ लिंगं संस्थापयिष्यामि सर्वपापा
 पहं ततः ॥ एकं यत्र प्रतिज्ञा मे गृहीतास्य वधाय च ॥ ५० ॥ द्वितीयं यत्र निःसत्त्वस्त्यक्तः शतप्याऽसुरोऽभवत् ॥ तृतीयं यत्र निहतो हर्त्या
 पापोपशान्तिदम् ॥ ५१ ॥ इत्युक्त्वा विश्वकर्माणमाहूय प्राह पावकिः ॥ त्रीणि लिंगानि शुद्धानि शीघ्रं त्वं कर्तुमर्हसि ॥ ५२ ॥ वचनाद्ब्राह्मण्यस्य
 निर्ममे देववर्द्धकिः ॥ त्रीणि लिंगानि शुद्धानि न्यवेदयत तानि च ॥ ५३ ॥ ततो ब्रह्मादिभिः सार्धं विष्णुना शंकरेण च ॥ पूर्वं संस्थापयामास
 पश्चिमायामदूरतः ॥ ५४ ॥ प्रतिज्ञेश्वरमित्येव लिंगं परमशोभनम् ॥ अष्टम्यां बहुले चात्र चैत्रे स्नात्वा उपोष्य च ॥ ५५ ॥ पूजां च जागरं कृत्वा
 मुच्येत्पारुष्यपापतः ॥ इत्याह स्कन्दप्रीत्यर्थं स्वयं तत्र महेश्वरः ॥ ५६ ॥ ततो द्वितीयं लिंगं तु वह्निकोणाश्रितं तथा ॥ स्थापयामास सरसो यत्र
 शक्तिर्विनियमौ ॥ ५७ ॥ कपालेश्वरमित्येव लिंगं पापापहं शुभम् ॥ शक्तिं च तामभिपूय स्थापयामास तत्र च ॥ ५८ ॥ कपालेश्वरसांनिध्यं

१ स्थापिताः--३० पा० । २ पृथिविषं फलं लिंगे--३० पा० । ३ भूयोऽपि अधिकमेव, अथः न हि न्यूनं न हीत्यर्थः । ४ मातृगः--मा मां प्रति अनुगः अनुयायी । ५ लिंगं स्थापयिष्यामि--इति पूर्वेषु
 संन्यः । एवं स्थापयसेऽपि त्रीणि लिंगानि स्थापयिष्यामि--इत्यर्थः ।

देवीं कापालिकेश्वरीम् ॥ तत्र चोत्तरदिग्भागे शक्तिच्छिद्रं प्रचक्षते ॥ ६१ ॥ पातालगंगा यत्रास्ति सर्वपापहरा शिवा ॥ तत्र स्नात्वा ददौ स्कंदः
 कृपयाभिपारेष्टुतः ॥ ६० ॥ तदा तोयं तारकाय सहितः सर्वदैवतैः ॥ ६१ ॥ काश्यपेयाय वज्रांगतनयाय महात्मने ॥ रुद्रभक्ताय सतिलमक्षय्यो
 दकमस्त्विति ॥ ६२ ॥ ततो महेश्वरः प्रीतः प्राह स्कंदस्य श्रुण्वतः ॥ चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे मधौ चैवात्र यो नरः ॥ स्नात्वोपोष्य समभ्यर्च्य कपाले
 श्वरमीश्वरीम् ॥ ६३ ॥ तेजोवधसमुद्भूतपातकेन स मुच्यते ॥ ६४ ॥ अस्यामेव तिथौ सोमः शिवयोगश्च तैतिलम् ॥ षड्योगः शक्तिच्छिद्रं
 यो दिनं रुद्रं जपन्निशि ॥ स्नात्वात्र सशरीरो वै रुद्रलोकं व्रजिष्यति ॥ ६५ ॥ कपालेशस्य सांनिध्ये शक्तिच्छिद्रं हि कीर्तयते ॥ तस्य तुल्यं
 परं तीर्थं पृथिव्यां नैव विद्यते ॥ ६६ ॥ इति श्रुत्वा रुद्रवाक्यं स्कंदः प्रीतोऽभवद्गुह्यम् ॥ देवाश्च मुदिताः सर्वे साधुसाधिवति ते जगुः ॥ ६७ ॥
 ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कुमारस्थापितप्रतिज्ञेश्वरशक्तिच्छिद्रेश्वर
 माहात्म्यवर्णनं नाम त्र्यह्विशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ततस्त्वृतीयलिंगस्य चिकीर्षुं स्थापनं गुह्यम् ॥ ब्रह्मा
 प्राहस्य प्रीत्यर्थं स्वयमन्यं प्रकुरुमहे ॥ १ ॥ यद्यद्येतच्छुभं लिंगं सर्वदोषविर्जितम् ॥ तथाप्यन्यत्कारिष्येऽहं सर्वश्रेष्ठतमं हि यत् ॥ २ ॥ ततो ब्रह्मा
 सर्वदोषविमुक्तं निर्गमे स्वयम् ॥ दृष्टिकांतं मनःकांतं फलकांतं सुलिंगकम् ॥ ३ ॥ तत्र स्कंदस्य प्रीत्यर्थं सर्वदेवीर्निर्मितम् ॥ सरः सुरभ्यं तीर्थानि
 तत्र ते निदधुस्तथा ॥ ४ ॥ गंगादिकानि तीर्थानि यानि प्रोचुर्दिवोकसः ॥ इदं यावत्सरस्तावत्सर्वैरत्र समुष्यताम् ॥ ५ ॥ एवमस्त्विति तान्यूजुः
 प्रीत्यर्थं शरजन्मनः ॥ ततो ब्रह्मा स्वयं तत्र रौद्रैर्भर्तुं ह्युताशनम् ॥ गाधिपुत्रादिभिर्विभ्रस्तर्पयामास संयुतः ॥ ६ ॥ ततो वैशारवमासस्य चतुर्दश्यां
 शुभे दिने ॥ प्रतिष्ठां चक्रिरे लिंगे चिरं विप्रमुखा द्विजाः ॥ ७ ॥ जगुर्गर्ध्वपतयो ननुतश्चाप्सरोगणाः ॥ ततः स्कंदः प्रीतियुक्तः स्नात्वा सरसि शोभने ॥
 ॥ ८ ॥ सर्वतीर्थोदकैः स्नाप्य तल्लिंगं भक्तिसंयुतः ॥ विविधैः पूजयामास पुष्पैर्मन्त्रैश्च पंचभिः ॥ ९ ॥ पूजाकाले स्वयं तत्र लिंगमध्ये स्थितो हरः ॥ जंगमा
 जंगमैः सार्धं स्वयं जग्राह पूजनम् ॥ १० ॥ ततस्तं पूजयन्प्राह स्कंदो भक्तिपरिष्टुतः ॥ केन केनोपहारेण त्वयि दत्तेन किं फलम् ॥ ११ ॥
 ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ मम यः स्थापयेल्लिंगं शुभं सन्न च कारयेत् ॥ मह्योके वसतेऽसौ च यावच्चंद्रदिवकसौ ॥ १२ ॥ मम सन्न
 सुधाशुभ्रं यावत्सख्यं करोति यः ॥ तावन्त्येव च जन्मानि यशसासौ विराजते ॥ १३ ॥ ध्वजभूतो ध्वजं दत्त्वा विपापः स्यात्पताकया ॥ विधाय चित्र

विन्यास गंधर्वैः सह मोदते ॥ १४ ॥ रजःसंशोधनं कृत्वा नरो रोगैः प्रमुच्यते ॥ प्राप्नोति देहं हार्दं च सुरसद्भात्रुलेपनात् ॥ १५ ॥ पुष्पक्षीरदि
 भिदत्तौस्तिलांभोऽक्षतदर्भकैः ॥ शंभोः शिरसि दत्त्वार्घ्यं दिवि वर्षाद्युतं वसेत् ॥ १६ ॥ धृतेन हंतपापः स्यान्मधुना सुभगो भवेत् ॥ विरोगो दधि
 दुग्धाभ्यां लिंगं संस्नाप्य जायते ॥ १७ ॥ पानीयदधिदुग्धाद्यैः क्रमाद्दशगुणं फलम् ॥ मांसं संस्नाप्य वै भक्त्या पिष्टाद्यैश्च विरूक्षयेत् ॥ १८ ॥
 कपिलपंचगव्येन सुरसिंहुजलेन वा ॥ मां च संस्नाप्य चाभ्यर्च्य महोत्कमधिगच्छति ॥ १९ ॥ कुशोदकाद्गंधजलं तरसातीर्थोदकं वरम् ॥ तीर्थं
 भ्यश्च जलं दर्शो महीसागरसंभवम् ॥ २० ॥ कपिलां दत्त्वा यदाप्नोति तत्फलं कलशे पृथक् ॥ सुताम्रौष्यसौवर्णैः क्रमाच्छतगुणं फलम् ॥ २१ ॥
 श्रीखंडागस्काशमीरशशिनः क्रमशोऽधिकाः ॥ मां च तैश्च समालभ्य स्याच्छ्रीमान्सुभगः सुखी ॥ २२ ॥ प्रशस्तो गुग्गुलो धूपस्तरमाच्चंद्रोऽगार
 वरः ॥ धूपानेतान्नरो दत्त्वा सुखं स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥ दीपदः कीर्तिमाप्नोति चक्षुरुत्तममेव च ॥ नैवेद्यस्य प्रदानेन नरो मृष्टाशनो भवेत्
 ॥ २४ ॥ पुष्पेण हेमकर्णस्य प्रबद्धेन द्विसंशुणम् ॥ फलमाप्नोति पुरुषः सत्यसंधश्च जायते ॥ २५ ॥ अखंडैर्विल्वपत्रैश्च पुष्पैर्वा विविधैरपि ॥
 लिंगं प्रपूर्णं कृत्वा लक्षमेकं वसेद्विवि ॥ २६ ॥ यस्तु पुष्पगृहं कुर्यान्नरः शुद्धाशयो भवेत् ॥ पुष्पकेण विमानेन दिवि संक्रीडते चिरम् ॥ २७ ॥
 धूपणांवरदानेन नरो भवति भोगभाक् ॥ सञ्चामरप्रदानेन जायते पार्थिवो नरः ॥ २८ ॥ रभ्यं वितानं यो दद्याच्छुभिनोभिभूयते ॥ गीतं
 वाद्यं प्रनृत्यं च कृत्वा शुद्धो ब्रजेत्स माम् ॥ २९ ॥ शंखबंधप्रदानेन विद्वान्भवति शब्दवान् ॥ विधाय शय्यात्रां च चिरं शोकैः प्रमुच्यते ॥ ३० ॥
 नमस्कारं प्रणामं च कृत्वा जायन्महाकुले ॥ वाचयंश्चाप्रतः शास्त्रं मम ज्ञानी प्रजायते ॥ ३१ ॥ विमुच्यते मनोमोहैर्भक्त्या स्तुत्वा च मां
 नरः ॥ गोदानफलमाप्नोति निर्माल्यस्फेदनात्मम ॥ ३२ ॥ आरातिकं भ्रामयित्वा अर्तिहीनः प्रजायते ॥ कृत्वा शीतलिकां तौपैर्मुच्यते दोषं
 संभवैः ॥ ३३ ॥ नत्वा दत्त्वाथ शक्त्या च दानं लिंगस्य संनिधौ ॥ फलं शतगुणं प्राप्य इह चासुत्र मोदते ॥ ३४ ॥ प्रणामात्पंचदश च स्ना
 नाद्दिशति पूजया ॥ शतं यथाप्रोक्तविधेरपराधानहं क्षमे ॥ ३५ ॥ एतत्सर्वं यथोद्दिष्टं कुमाररात्र भविष्यति ॥ ये मां प्रपूजयिष्यन्ति कुमारेश्वर

१. रजःसंशोधनम्—इ० पा० । २. सोऽभ्यपापः—इ० पा० । ३. मां च संस्नाप्य—इ० पा० । ४. भवेत्—इ० पा० । ५. परस्यैपदमार्षम्—जायते—इति बोध्याम् । ६. निर्माल्यस्फेदनात्—निर्माल्यस्य स्नेहेन
 (आदरेण) धारणात्, पवित्रस्थाने प्रक्षेपणात्—इत्यर्थो बोध्याः । ७. आदौ 'भिगाहं ५१ स्नेहेन' 'स्फिदत् ५२ इत्येके' इत्युक्तः स्फिदत्वात्; स्नेहेनदर्शं दृश्यते । ८. दुःखसंभवैः—इ० पा० । तदा दुःखस्य संभवो
 येष्यस्ते—इत्यर्थो बोध्याः । ९. तथा—इ० पा० ।

संस्थितम् ॥ ३६ ॥ वाराणस्यां यथा वत्स विश्वनाथोऽस्मि संस्थितः ॥ ३७ ॥ गुप्तक्षेत्रे तथा स्थास्ये कुमारेश्वरमध्यतः ॥ ३८ ॥ शुच्येति वचनं
रुद्रदेवानां शृण्वतां गृहः ॥ विस्मितः प्रणिपत्यैनं तुष्टाव गिरिजापतिम् ॥ ३९ ॥ नमः शिवायास्तु निरामयाय नमः शिवायास्तु मनोमयाय ॥
नमः शिवायास्तु सुरार्चिताय तुभ्यं सदा भक्तकृपापराय ॥ ४० ॥ नमो भवायास्तु भवोद्भवाय नमोस्तु ते ध्वस्तमनोभवाय ॥ नमोऽस्तु
ते गूढमहाव्रताय नमोऽस्तु मायागहनाश्रयाय ॥ ४१ ॥ नमोस्तु शर्वाय नमः शिवाय नमोस्तु सिद्धाय पुरातनाय ॥ नमोस्तु कालाय
नमः कलाय नमोऽस्तु ते कालकलतिगाय ॥ ४२ ॥ नमो निसर्गात्मकभूतिकाय नमोऽस्त्वमेयोक्षमहार्द्धिकाय ॥ नमः शरण्याय नमोऽ
गुणाय नमोऽस्तु ते भीमगुणाजुगाय ॥ ४३ ॥ नमोऽस्तु नानाध्रुवनाधिकर्त्रे नमोऽस्तु भक्ताभिमतप्रदात्रे ॥ नमोऽस्तु कर्मप्रसवाय धात्रे नमः
सदा ते भगवन्सुकर्त्रे ॥ ४४ ॥ अनंतरूपाय सदैव तुभ्यमसहकोपाय सदैव तुभ्यम् ॥ अमेयमानाय नमोस्तु तुभ्यं वृषेन्द्रयानाय नमोऽस्तु
तुभ्यम् ॥ ४५ ॥ नमः प्रसिद्धाय महौषधाय नमोऽस्तु ते व्याधिगणापहाय ॥ चराचरयाथ विचारदाय कुमारनाथाय नमः शिवाय ॥ ४६ ॥
ममेश भूतेश महेश्वरोसि कामेश वागीश बलेश धीश ॥ क्रोधेश मोहेश परापरेश नमोस्तु मोक्षेश गृहशयेश ॥ ४७ ॥ इति संस्तूय वरदं शूलपा
णिमुष्मापतिम् ॥ प्रणिपत्य उमापुत्रो नमोनम उवाच ह ॥ ४८ ॥ एवं भक्तिपराक्रांतमात्मयोग्यं स्तवं शिवः ॥ अभिनन्द्य चिरं कालमिदं वचनम
ब्रवीत् ॥ ४९ ॥ त्वया दुःखं न संचित्यं मम भक्तवधात्मकम् ॥ कर्मणानेन श्लाघ्योऽसि मुनीनामपि पुत्रक ॥ ५० ॥ ये च सायं तथा प्रातस्त्व
त्कृतेन स्तवेन माम् ॥ स्तोष्यंति परया भक्त्या शृणु तेषां च यत्फलम् ॥ ५१ ॥ न व्याधिर्न च दारिद्र्यं न चैवेष्टवियोजनम् ॥ शुद्धा भोगान्दु
र्लभांश्च मम यास्यंति सन्न ते ॥ ५२ ॥ तथान्यानपि दास्यामि वरान्परमदुर्लभात् ॥ भक्त्या तवातिदुष्टोऽहं पीत्यर्थं तव पुत्रक ॥ ५३ ॥ महीसा
गरकूले तु ये मां स्तोष्यंति पूजया ॥ तेषां तदक्षयं सर्वं वैशाख्यां दानपूजनम् ॥ ५४ ॥ सरस्वत च ये स्नानं प्रकरिष्यंति मानवाः ॥ सर्वतीर्थफला
वाप्तिवशाख्यां प्रभविष्यति ॥ ५५ ॥ कुमारेशं तु मां भक्त्या महीसागरसंगमे ॥ स्नात्वा संपूजयेन्नित्यं तस्य जातिस्मृतिर्भवेत् ॥ ५६ ॥ जातिस्मृ
तिरियं पुत्र यस्यां जातौ प्रजायते ॥ स्मरतेऽस्याः प्रकर्तव्यं श्रेयो रूपं सुदुर्लभम् ॥ ५७ ॥ यस्मिन्काले ह्यनावृष्टिर्जायते कृत्तिकास्तु ॥ स्नापयेद्दि
धिवन्मां च कलशैर्विविधैः शुभैः ॥ ५८ ॥ एकरात्रं त्रिरात्रं वा पञ्चरात्रं च सप्त वा ॥ स्नापयेद्दधतोयेन कुंकुमेन विलेपयेत् ॥ ५९ ॥ करवीरै रक्त

पुण्येर्जापुण्येस्तथैव च ॥ अर्चयेत्पुष्पमालाभिः परिधायारणवाससी ॥ ६० ॥ भोजयेद्ब्राह्मणांश्चैव तापसाञ्छंसितव्रतान् ॥ लक्षहोमं प्रकुर्वीत
 शिवहोमं ब्रह्मादिकम् ॥ ६१ ॥ भूमिदानं ततः कुर्यात्ततो दद्याद्ब्राह्मिकम् ॥ आचोपयेच्छिष्यां शान्तिं रुद्रजाप्यं हिं कारयेत् ॥ ६२ ॥ अग्नेनेव
 विधानेन कृतेन तु द्विजोत्तमैः ॥ अगर्भितारस्तदा मेधा वर्पते नात्र संशयः ॥ ६३ ॥ विविधैः पूर्यते धान्यैः शाद्बलैश्च वसुन्धरा ॥ आरोज्यं हि
 भवेच्चैव जने गोपकुले तथा ॥ ६४ ॥ धर्मयुक्तो भवेद्ब्राजा परचक्रैर्न पीड्यते ॥ घृतेन स्नापयेन्मां च अर्कक्रांतौ नरोऽत्र यः ॥ ६५ ॥ कन्यादान
 फलं तस्य नात्र कार्या विचारणा ॥ क्षीरेण स्नापयेद्देवं तथा पंचामृतेन यः ॥ ६६ ॥ अभिनष्टोमस्य यज्ञस्य फलं तस्योपजायते ॥ कुमारेश्वरतीर्थे
 यः प्राणत्यागं करोति हि ॥ ६७ ॥ रुद्रलोके वसेत्तावद्यावदाभूत्समुद्यमम् ॥ अयने विषुवे चैव ब्रह्मेण चंद्रसूर्ययोः ॥ ६८ ॥ पौर्णमास्याममावास्यां
 संक्रांती वैधृते तथा ॥ कुमारेशं नरः स्नात्वा महीसागरसंगमे ॥ ६९ ॥ भक्त्या योभ्यर्चयेन्मां च तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ यन्महीतलतीर्थेषु स्नाने
 स्यात्तु महत्फलम् ॥ ७० ॥ यच्चाचितेषु लिंगेषु सर्वेषु स्यात्फलं च तत् ॥ आरोज्यं पुत्रलाभं च धनलाभं सुखं सुतम् ॥ ७१ ॥ निश्चितं लभते मर्त्यः
 कुमारेश्वरसेवया ॥ ब्रह्मचारी शुचिर्भूत्वा यस्तिष्ठेद्ब्रज तापसः ॥ ७२ ॥ परं पाशुपतं योगं प्राप्य याति लयं मयि ॥ पापात्मनां च मर्त्यानां सर्वोऽस्मि
 फलदर्शकः ॥ ७३ ॥ दिव्येनाष्टविधेनात्र कोशः साधारणोऽत्र च ॥ अर्घोरथैः पंचमंत्रैः स्नाप्य लिंगं महोज्ज्वलम् ॥ ७४ ॥ अर्घोरणैव ततोयं दद्याद्दि
 व्यंस्य कारणे ॥ पिबेद्देतदुदीर्या १ प्रसूतित्रयमेव च ॥ ७५ ॥ यदि धर्मस्तथा सत्यमीश्वरोऽत्र जगन्नये ॥ कोशपानात्फलं सद्यो द्रक्ष्याम्यस्मिं शुभा
 शुभम् ॥ ७६ ॥ यास्ये चेति कुलं हन्याद्भ्रमने च कुटुम्बकम् ॥ दर्शने च शुभं पाने हन्याद्देहं च मिथ्यया ॥ ७७ ॥ त्रिभिर्देवैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभि
 मासैस्त्रिभिः सप्तैः ॥ अत्युग्रपुण्यपापानां मानेन फलमश्नुते ॥ ७८ ॥ एतेवरा मया लिंगे दत्तात्रे स्थापिते त्वया ॥ तव भीत्यभिवृद्धयर्थं ब्रूहि भूयोऽ
 ष्टुमात्मज ॥ ७९ ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ कृतकृत्यो वरेर्देवैस्त्वया चैतैर्माेश्वर ॥ नमोनमो नमस्तेस्तु नात्र त्याज्यं त्वया विभो ॥ ८० ॥ एवं
 प्रणम्य देवं स मातरं प्रणतोऽब्रवीत् ॥ त्वयापि मातनवात्र त्याज्यं मम प्रियोपसया ॥ ८१ ॥ त्वामप्यत्र स्थापयिष्ये वरदा भव पार्वति ॥ ८२ ॥

१ परीप्यारुणवाससी-३० पा० । २ गयादिकम्-३० पा० । ३ च-३० पा० । ४ अलाथी-३० पा० । ५ अर्कक्रांतौ-सूर्यसंक्रांतौ-३० पा० । ६ यथाशक्ति-३० पा० । ७ तदा आश्विनमासे या सूर्यसंक्रांति
 स्तस्यातिथयो बोधः । ८ काचित्-३० पा० । ९ यावदाहृतसंख्यम्-३० पा० । १० पंचसूर्यैः-३० पा० । ११ दिव्यस्य कारणे दिव्यपरीक्षाव्यतिथयः । १२ अस्मि-इत्यहमर्थ
 कभाष्यम् । १३ नामनेत-३० पा० । १४ सुस्वमार्गम् । १५ पर्यायण-३० पा० । १६ दत्ताः अत्र-इति पदच्छेदः । साधिरार्यः ।

॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ यत्र शर्वः स्वभावेन तत्र तिष्ठाम्यहं सुत ॥ ८३ ॥ तव भक्त्या विशेषेण स्थारये स्त्रीणां वरप्रदा ॥ युद्धेषु तव
 कर्मणि रुद्रभक्तेषु ते कृपाम् ॥ ८४ ॥ पश्यंती पुत्रिणां मुख्या प्रीणिता च भृशं त्वया ॥ गर्भकुशः स्त्रियो मन्ये साफल्यं भजते तदा ॥ ८५ ॥
 सुतो यदा रुद्रभक्तः सानंदं सद्भिरीर्यते ॥ भव तस्मात्प्रियाथार्थं तिष्ठाम्यत्र षडानन ॥ ८६ ॥ स्त्रीभिराराधिता दास्ये सौभाग्यं सुपतिं सुतात् ॥
 चैत्रे चापि तृतीयायां स्नात्वा शीतेन वारिणा ॥ ८७ ॥ अर्चायिष्यति मां याश्च पुष्पैर्धूपैर्विलेपनैः ॥ दास्यामि चाहसौभाग्यं या नासी भक्तिर
 त्परा ॥ ८८ ॥ पितरौ श्वशुरौ पुत्रान्पतिं सौभाग्यसंपदः ॥ कुंकुमं पुष्पश्रीखंडं तांबूलजानमिक्षवः ॥ ८९ ॥ सप्तमं लवणं प्रोक्तमष्टमं च सुजीर
 कम् ॥ तोलयेतुलया वापि सांघ्रिश्च तुलिता भवेत् ॥ ९० ॥ सुवर्णनाथ सौगन्ध्यद्रव्यैः शुभफलैरपि ॥ भुंक्ते वा लवणं पश्चान्नासौ वै विथवा भवेत् ॥
 ॥ ९१ ॥ माघे वा कार्तिके वापि चैत्रे स्नात्वा चर्चयेत् माम् ॥ दौर्भाग्यदुःखदारिद्र्यैर्न सा संयोगमाप्नुयात् ॥ ९२ ॥ श्रुत्वेति गिरिजावाचं सानंदः
 पार्वतीसुतः ॥ स्थापयित्वा गिरिसुतां कर्पादेनमथाब्रवीत् ॥ ९३ ॥ पुष्पैर्धूपैर्मोदकैश्च पूर्वमभ्यर्च्य त्वां प्रभो ॥ पूजयंति कुमारेशं तेषां विघ्नहरो भव
 ॥ ९४ ॥ कपर्दुवाच ॥ ॥ अंतस्तवया स्थापितेऽस्मिंस्त्रिंशो भक्ताश्च ये नराः ॥ न तेषां मम विघ्नानि मम वागजुगामिनी ॥ ९५ ॥ एवमुक्ते विघ्न
 राज्ञा प्रतीतेऽस्थापयच्च तम् ॥ तस्मादसौ सदाभ्यर्च्यश्चतुर्थ्यां च विशेषतः ॥ ९६ ॥ एवं स्थाप्य कुमारेशं लब्ध्वा चैतान्कराजिह्वात् ॥ मनसा
 कृतकृत्यं चात्मानं मेने षडाननः ॥ ९७ ॥ तस्यावंशेन तत्रैव कुमारेश्वरसंनिधौ ॥ अत्र स्थितं कुमारं ये पश्यन्ति स्वामियोजिणः ॥ ९८ ॥ सफला
 स्वामियात्रा च तेषां भवति भारत ॥ कार्तिक्यां च विशेषेण कार्तिकेयं समर्चयेत् ॥ ९९ ॥ यत्फलं स्वामियात्रायां तत्फलं समवाप्नुयात् ॥ एवंवि
 धमिदं पार्थ महीसागरसंगमम् ॥ १०० ॥ निभित्तीकृत्य चात्मानं साध्वर्थे लिंगमर्चितम् ॥ रोगाभिभूतो रोगैर्वा नाम्नामष्टोत्तरं शतम् ॥ १०१ ॥
 जत्वा शुचिर्ब्रह्मचारी मासं मुच्येत पातकात् ॥ एतद्वाराध्य संजाता रजिरामादयः पुरा ॥ १०२ ॥ शतसंख्याबलं राज्यं रुद्रलोकं च भोजिरे ॥
 जामदग्न्यस्त्विदं लिंगमाराध्यं च समाहृतम् ॥ १०३ ॥ लेभे कुठारमुज्ज्वले येनार्जुनमुजान्मुधि ॥ अप्रतो देवदेवस्य ज्ञात्वा तीर्थे महागुणान् ॥ १०४ ॥
 रामेश्वरमिति ख्यातं स्थापितं लिंगसुतमम् ॥ तच्च योऽभ्यर्चयेद्भक्त्या रुद्रलोकं स गच्छति ॥ १०५ ॥ प्रीतः स्यात्तस्य रामश्च कुमारेशश्च

॥ नारद उवाच ॥ एवं दृष्ट्वा क्षितौ तानि लिंगानि हरमुजना ॥ हरिर्ब्रह्मद्रुमुखा देवाः प्रोचुः परस्परम् ॥ १ ॥ अहो धन्यः
 कुमारोऽयं महीसागरसंगमे ॥ येन चत्वारि लिंगानि स्थापितानि सुदुर्लभे ॥ २ ॥ वयमप्यत्र शुद्धचर्यं तोषार्थं स्कन्दरुद्रयोः ॥ साध्वर्थे
 चात्मलाभाय कुर्मो लिंगपरंपराम् ॥ ३ ॥ अथवा कोटिशो देवा मुनयो नैव संख्यया ॥ सर्वे चेत्स्थापयिष्यति लिंगान्यत्र महीतटे ॥ ४ ॥
 पूजा तेषां कथं भावि बहुत्वाच्चात्र पठ्यते ॥ यस्य राष्ट्रे रुद्रलिंगं पूज्यते नैव शक्तिः ॥ ५ ॥ तस्य सीदति तद्ग्राहं दुर्भिक्षव्याधितस्करैः ॥
 संश्रय स्थापयिष्यामो लिंगमेकं ततः शुभम् ॥ ६ ॥ इति कृत्वा मतिं सर्वे प्राप्यानुज्ञां महेश्वरात् ॥ प्रहर्षिता गृहश्चैव हरिर्ब्रह्मसु
 खाः सुराः ॥ ७ ॥ भूमिभागं शुभं वीक्ष्य विजने लिंगमुत्तमम् ॥ स्थापयामासुरथ ते स्वयं ब्रह्मविनिर्मितम् ॥ ८ ॥ सिद्धार्थैः स्थापितं परमा
 देवैर्ब्रह्मादिभिः स्वयम् ॥ सिद्धेश्वरमिति प्राह नाम लिंगस्य वै गृहः ॥ ९ ॥ सर्वैर्देवैस्तत्र लिंगे खानितं सर उत्तमम् ॥ सर्वतीर्थोदकैः शुभ्रैः पूरितं
 च महात्मभिः ॥ १० ॥ एतस्मिन्नंतरे पार्थ पातालाच्छेषनंदनः ॥ कुमुदोनाम आगत्य प्राह शेषाहिपन्नगान् ॥ ११ ॥ अस्मिन्तारकयुद्धे तु प्रलं
 बोनाम दानवः ॥ पलायित्वा स्कंदभीत्या पापः पातालमाविशत् ॥ १२ ॥ स वो वसूनि पुत्रांश्च भार्याः कन्या गृहाणि च ॥ विध्वंसयति
 नागोद्गाः शीघ्रं धावतधावत ॥ १३ ॥ शेषात्मजस्य तद्भ्राक्यं कुमदस्य निशम्य ते ॥ औत्सुक्यमापुर्नागोद्गा यामयामिति वादिनः ॥ १४ ॥ तान्नि
 वार्य ततः स्कंदः क्रुद्धः शक्तिमथाददे ॥ पातालाय मुमोचाथ प्रोच्य दैत्यो निहन्यताम् ॥ १५ ॥ ततः स्कंदमुजोत्सृष्टा भुवं निर्भिद्य वेगतः ॥
 प्रविष्टा सहसा शक्तिर्यथा दैवं नरं प्रति ॥ १६ ॥ सा तं हत्वा प्रलंबं च कोटिभिर्दर्शाभिवृत्तम् ॥ नंदयित्वा गता नागाञ्जलकच्छोत्पूर्विका ॥ १७ ॥
 यांत्या शक्त्या तथा पार्थ यत्कृतं विवरं भुवि ॥ पातालगगानोयेन पूरितं पापहारिणा ॥ १८ ॥ तस्य नाम ददौ स्कंदः सिद्धरूप इति स्मृतः ॥
 कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यामुपवासी नरः स्वयम् ॥ १९ ॥ स्नात्वा कूपेऽर्चयेद्दीशं सिद्धेश्वरमनन्यधीः ॥ प्रभूतभवसंभूतपापं तस्य विलीयते ॥ २० ॥ सिद्ध
 कुंडे च यः स्नात्वा श्राद्धं कुर्याद्विचक्षणः ॥ सर्वकल्मषनिर्मुक्तो भक्तियोग्यो भवेभवे ॥ २१ ॥ वटश्राव्यक्षयस्तस्य तुष्टो रुद्रो वरं ददौ ॥ प्रयाग
 वटतुल्योऽयमेतत्सत्त्वं न संशयः ॥ २२ ॥ अत्रागत्य महाभागः श्राद्धं कुर्यात्सुभक्तितः ॥ पितृणामक्षयं तच्च सर्वेषां पिंडपातनम् ॥ २३ ॥ ततो
 ब्रह्मादयो देवाः स्कंदेन सहितास्तदा ॥ सिद्धादिकां महाशक्तिं प्रार्थयामासुरीश्वरीम् ॥ २४ ॥ त्वयाविष्टो हि भगवान्मत्स्वरूपी जनार्दनः ॥

जगद्भ्रारणार्थाय चक्रे कर्माण्यनेकशः ॥ २५ ॥ इति तां प्रार्थयामासुरत्र त्याज्यं न ते शुभे ॥ अत्र स्थिताः सर्व इमे क्षेत्रपाला महाबलाः ॥ २६ ॥
 अप्स्यां वा चतुर्दश्यां बलिपुष्पैश्च त्वां शुभे ॥ ये पूजयन्ति ते पाल्याः सर्वापस्तु च या सदा ॥ २७ ॥ एवमुक्त्वा सिद्धमाता तथेति प्रत्यपद्यत ॥
 स्थापयामासुरथ तां लिंगाद्भ्रतरभागतः ॥ २८ ॥ ततः क्षेत्रपतीन्देवाश्चतुःषष्टिं महेश्वरम् ॥ सिद्धेयं नाम क्षेत्रस्य रक्षार्थं निदधुः स्वयम् ॥ २९ ॥
 त्वां च ये पूजयिष्यन्ति कार्यारंभेषु सर्वदा ॥ वर्षे वर्षे राजमापबलिना च विशेषतः ॥ ३० ॥ तानसौ पालयेत्तुष्टः पिता लोकानिव स्वकात् ॥
 सिद्धिदृष्टो देवास्तत्र सिद्धिविनायकम् ॥ ३१ ॥ कपर्दितनयं प्रार्थ्यं स्थापयार्चक्रिरे मुदा ॥ तं च ये पूजयन्त्यत्र कार्यारंभेषु सर्वदा ॥ ३२ ॥
 तेषां सिद्धिं ददात्येव प्रबलो विभ्रराङ्गवः ॥ यद्यत्र पूजयेद्यस्तु सततं सिद्धसप्तकम् ॥ ३३ ॥ पश्येद्वा स्मरते वापि सर्वदोषैर्विमुच्यते ॥ सिद्धे

श्वरः सिद्धवदश्च साक्षात्सिद्धांबिका सिद्धविनायकश्च ॥ सिद्धेयक्षेत्राधिपतिश्च सिद्धसरस्तथा सिद्धकृपश्च सप्त ॥ ३४ ॥ अत्र तुष्टो ददौ रुद्रः
 सुराणां दुर्लभान्वरात् ॥ वैशाखमासस्याष्टम्यां कृष्णार्थां सिद्धकृपके ॥ ३५ ॥ स्नात्वा पिंडान्वटे कृत्वा पूजयन्मां च सिद्धभाक् ॥ सदा
 योऽभ्यर्चयेन्मां च ब्रह्मचारी जितोद्भिः ॥ ३७ ॥ अष्टाविष्टकरा नित्यं भवेद्युस्तस्य सिद्धयः ॥ मंत्रजाप्यं बलिं होममत्र यः कुरुते
 नरः ॥ ३८ ॥ एकचित्तः शुचिर्भूत्वा सोऽभीष्टां सिद्धिमाप्नुयात् ॥ समाहितमनाश्चार्थं सिद्धेशं यस्तु पश्यति ॥ ३९ ॥ तस्य सि
 द्धिर्भवत्येव विधैर्यदि न हन्यते ॥ सिद्धांबिका महादेवी ह्यत्र संनिहितास्ति या ॥ ४० ॥ सिद्धिदा साधकैर्द्राणां महाविद्यां जपन्ति ये ॥ धीरेभ्यो
 ब्रह्मचारिभ्यः सत्यचित्तेभ्य एव च ॥ ४१ ॥ मंत्रजाप्याद्ददात्येषा सर्वसिद्धीर्यथोप्सिताः ॥ पातालस्य बिलं चैतद्ब्रह्मशक्त्या कृतं महत् ॥ ४२ ॥ सिद्धां
 बिकाप्रसादेन विभ्रक्षेत्रपर्योर्मम ॥ प्रत्यक्षं भविता यत्र नानाश्चर्याणि भूरिशः ॥ ४३ ॥ अत्र सिद्धिं प्रयारयन्ति कोटिशः पुरुषाः सुराः ॥ विद्याधर
 त्वं देवत्वं गंधर्वत्वं च नागता ॥ ४४ ॥ यक्षत्वं चामरत्वं च प्राप्स्यन्त्यत्र च साधकाः ॥ अत्र वै विजयोनामं स्थंडिलस्य प्रभावतः ॥ ४५ ॥ सिद्धां
 बिकां समाराध्य सिद्धिमाप्स्यति दुर्लभाम् ॥ यो मां दृश्यति चात्रस्थं यश्च मां पूजयिष्यति ॥ वाद्मप्रचारतो वापि पुण्यावासिर्भविष्यति ॥ ४६ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ ॥ त्र्यंबकेण वरेष्वेवं दत्तेष्वपि सुरोत्तमाः ॥ ४७ ॥ प्रहृष्टाः समपद्यंत गार्थां चेमां जगुरुत्सदा ॥ तेन यज्ञैर्जपैःस्तोत्रैस्तपो

१ सिद्धेयं नाम—सिद्धायाः इदं सिद्धेयम् । अपत्यार्थकोऽप्यर्चापत्वात्सामान्यतश्चातुरार्थकः—“द्वीभ्यो ढक्” इति ढक्प्रत्ययः । २ तदा—इ० पा० । ३ पूजयिष्यन्ति—इ० पा० । ४ वाच—इ० पा० ।
 ५ नागता—नागत्वमित्यर्थः ।

भिस्तोषिता वंशम् ॥ ४८ ॥ सर्वे देवाः सिद्धिलिंगं यो नरः पूजयिष्यति ॥ सर्वकामफलवाप्तिरित्येवं शंकरोऽब्रवीत् ॥ ४९ ॥ इत्युक्त्वा ते जयं
 प्राप्ताः स्वर्देन सहिताः सुराः ॥ कारण्यर्थं रम्यप्रासादाब्जभ्यस्तारकसंभवैः ॥ ५० ॥ चतुर्वर्गफलवाप्तिं दत्त्वा क्षेत्रस्य संययुः ॥ केचित्स्कंदं प्रशंसन्तस्ती
 र्थमन्ये हरिं परे ॥ ५१ ॥ केचिच्छिगानि पंचापि युद्धं केचिद्विं ययुः ॥ ततोऽतारिक्षे चालिंय महासेनं हरोऽब्रवीत् ॥ ५२ ॥ सप्तमे भारुतस्कंधे व
 स नित्यं प्रियात्मज ॥ कार्येष्वहं त्वया पुत्र संप्रष्टव्यः सदैव हि ॥ ५३ ॥ दर्शनान्मम भक्त्या च श्रेयः परमवाप्स्यसि ॥ स्तंभतीर्थे च वत्स्येऽहं न
 विमोक्ष्यामि कर्हञ्चित् ॥ ५४ ॥ इत्युक्त्वा विससर्जनं परिष्वज्य महेश्वरः ॥ ब्रह्मविष्णुमुखाश्चैव भक्त्या तैरभिर्नंदितः ॥ ५५ ॥ विसर्जिताः सुरा
 जगुः स्वानिस्वान्यालयानि च ॥ शर्वो जगाम कैलासं स्कंधं वै सप्तमं गुहः ॥ ५६ ॥ इत्येतत्कथितं पार्थ लिंगपंचकसंभवम् ॥ यः पठेत्स्कंदं सं
 बद्धं कथां मर्त्या महामतिः ॥ ५७ ॥ श्रुणुयाच्छ्रावयेद्ग्रीपि स भवेत्कीर्तिमात्रः ॥ बह्व्युः सुभगः श्रीमान्कातिमाञ्जुभदर्शनः ॥ ५८ ॥ भूतेभ्यो
 निर्भयश्चापि सर्वदुःखविवर्जितः ॥ शुचिर्भूत्वा पुमान्यश्च कुमारेश्वरसन्निधौ ॥ ५९ ॥ श्रुणुयात्स्कंदचरितं महाधनपतिर्भवेत् ॥ बालानां व्याधिदुष्टा
 नां राजद्वारोपसेविनाम् ॥ ६० ॥ इदं तत्परमं धन्यं सर्वदोषहरं सदा ॥ तदुक्षये च सायुज्यं षण्मुखस्य ब्रजेन्नरः ॥ ६१ ॥ वरमेनं ददुर्देवाः स्कंद
 स्याथ गता दिवम् ॥ ६२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे पंचालिं गोपा
 ख्यानसमाप्तिवर्णनं नाम पटत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ बर्बरीतीर्थमाहात्म्यमयो वक्ष्यामि तेऽर्जुन ॥ यथा
 बर्बरिका जाता शतशृंगा नृपात्मजा ॥ १ ॥ कुमारिकेति विख्याता तस्या नाम्ना प्रकथ्यते ॥ इदं कौमारिकाखंडं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ २ ॥ यथा
 कृता पृथिव्यां च नानाप्रामादिकल्पना ॥ इदं भरतखंडं च यथा सम्यक्प्रकल्पितम् ॥ ३ ॥ ॥ धनंजय उवाच ॥ महदेतन्ममाश्चर्यं श्रो
 तव्यं परमं सुने ॥ कुमारीचरितं सर्वं ब्रूहि मह्यं सविस्तरम् ॥ ४ ॥ कथं विश्वमिदं जातं कर्मजातिप्रकल्पितम् ॥ कथं वा भारतं खंडं शुश्रूषेयं सदा
 मम ॥ ५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ अव्यक्तेऽस्मिन्निरालोके प्रधानपुरुषाद्युभौ ॥ अर्जो समागतावेकौ केवलं श्रुणुभो वयम् ॥ ६ ॥ ततः
 स्वभावकालभ्यां स्वरूपाभ्यां समीरितम् ॥ ईक्षणेनैव प्रकृतेर्महत्तत्त्वमजायत ॥ ७ ॥ महत्तत्त्वाद्विकुर्वाणादहंतत्त्वं व्यजायत ॥ त्रिधा तन्मुनिभिः

१ च ये-३० पा० । २ काराथ-कारथिला-इत्यर्थः । ३ प्रपालकौ-इत्यर्थः । ४ तु-३० पा० । ५ तैः-महेश्वरब्रह्मविष्णुभिः-इत्यर्थो बोध्यः । ६ ततः-३० पा० । ७ अर्जो ननुसकलम् । ८ सप्तमं
 स्कन्दं-भारुतस्कन्दाख्यम् । ९ हरस्य परमं शुभम्-३० पा० । १० यः पठेत्पाठयेन्नैव-३० पा० । ११ चापि-३० पा० । १२ अर्जुन उवाच-३० पा० । १३ कर्म चास्ति प्रकल्पितम्-३० पा० । १४ श्रुती-३० पा० ।

प्रोक्तं सत्त्वरजसतामसम् ॥ ८ ॥ तामसात्पंच जातानि तन्मात्राणि विदुर्बुधाः ॥ तन्मन्त्रेभ्यश्च भूतानि विशेषाः पंच तद्भवाः ॥ ९ ॥ सात्त्विका
 चाप्यहंकाराद्भिद्भिर्कर्मद्विधाणि च ॥ एकादशं मनश्चैव राजसं च द्वयोर्विदुः ॥ १० ॥ चतुर्विंशतितत्त्वानि जातानीति पुरा विदुः ॥ सदाशिवेन वै
 पुरा तानि दृष्टानि भारत ॥ ११ ॥ बुद्धुदाकारतां जगसुरंदं जातं ततः शुभम् ॥ शतकोटिप्रमाणं च ब्रह्मांडमिदमुच्यते ॥ १२ ॥ आत्मास्य
 कथितो ब्रह्मा व्यभजत्स त्रिधा त्विदम् ॥ ऊर्ध्वं तत्र स्थिता देवा मध्ये चैव च मानवाः ॥ १३ ॥ नागा दैत्याश्च पाताले त्रिधैतत्परिकल्पितम् ॥
 एकैकं सप्तधाभ्य ततस्तेन प्रकल्पितम् ॥ १४ ॥ पातालानि च द्वीपानि स्वर्लोकः सप्तसप्त च ॥ सप्त द्वीपानि वक्ष्यामि शृणु तेषां प्रकल्पनाम्
 ॥ १५ ॥ लक्ष्यो जनविस्तारं जंबूद्वीपं प्रकीर्त्यते ॥ सूर्यावबसमाकारं तावत्क्षारार्णवावृतम् ॥ १६ ॥ शाकद्वीपं द्विशुणतो जंबूद्वीपात्ततः परम् ॥ ता
 वता क्षीरतोयेन समुद्रेण परीवृतम् ॥ १७ ॥ सुरतोयेन दैत्यानां मोहकार्यणैरेव हि ॥ पुष्करं तु ततो द्वीपं द्विशुणं तावता वृतम् ॥ १८ ॥ कुशद्वीपं
 द्विशुणतस्ततस्तत्परतः स्मृतम् ॥ दधितोयेन परितस्तावदर्णवसंवृतम् ॥ १९ ॥ ततः परं क्रौञ्चसंज्ञं द्विशुणं हि वृताब्धिना ॥ ततः शाल्मलिद्वीपं च
 द्विशुणं तावतैव च ॥ २० ॥ इक्षुसारस्वरूपेण समुद्रेण परीवृतम् ॥ गोमेदं तस्य परितो द्विशुणं तावता वृतम् ॥ २१ ॥ स्वादुतोयेन सस्येण समु
 द्रेण समंततः ॥ एवं कोटिद्वयं पार्थं लक्षपंचाशतत्रयम् ॥ २२ ॥ पंचाशच्च सहस्राणि सप्तद्वीपाः सप्तागराः ॥ दशोत्तराणि पंचैव अंगुलानां
 शतानि च ॥ २३ ॥ अपां बुद्धिक्षयो दृष्टः पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः ॥ ततो हेममयी भूमिर्दशकोट्यः कुरुद्ब्रह्म ॥ २४ ॥ देवानां क्रीडनस्थानं लो
 कालोकस्ततः परम् ॥ पर्वतो वलयाकारो योजनानुतविस्तृतः ॥ २५ ॥ अंस्य बाह्ये तमो वोरं दुष्प्रेक्ष्यं जीववर्जितम् ॥ पंचत्रिंशत्स्मृताः कोटयो
 लक्षाण्येकोनविंशतिः ॥ २६ ॥ चत्वारिंशत्सहस्राणि योजनानां च फालगुन ॥ सप्तसागरमानस्तु गर्भोदस्तदनंतरम् ॥ २७ ॥ कोटियोजनविस्ता
 रः कटाहः सव्यवस्थितः ॥ ब्रह्माण्डं कटाहेन संयुक्तं मेरुमध्यतः ॥ २८ ॥ पंचाशत्कोटयो ज्ञेया दशदिक्षु समंततः ॥ जंबूद्वीपस्य मध्ये तु
 मेरुनामास्ति पर्वतः ॥ २९ ॥ स लक्ष्यो जनो ज्ञेयो ह्यधश्चोर्ध्वं प्रमाणतः ॥ षोडशैव सहस्राणि योजनानामधः स्थितः ॥ ३० ॥ उच्चैर्यश्चतुरा
 शतिर्द्वाविंशन्मूर्ध्नि विस्तृतः ॥ त्रिभिः शृंगैः समायुक्तः शरावाकृतिमस्तकः ॥ ३१ ॥ मध्यशृंगे ब्रह्मवास ऐशान्यां त्र्यंबकस्य च ॥ नैर्ऋत्ये वासु
 देवस्य हेमशृंगं च ब्रह्मणः ॥ ३२ ॥ रत्नजं शंकरस्यापि राजतं केशवस्य च ॥ मेरुदिक्षु चतस्रु विवर्कभा गिरयः स्मृताः ॥ ३३ ॥ पूर्वेण मंदरो नाम

दक्षिणे गंधमादनः ॥ विपुलः पश्चिमो ज्ञेयः सुपार्श्वस्तु तथोत्तरे ॥३४॥ कदंबो मंदरे ज्ञेयो जंबुवै गंधमादने ॥ अश्वत्थो विपुले चैव सुपार्श्वे च वटो
 मतः ॥३५॥ एकादशशतायामाश्वत्वारो गिरिकेतवः ॥ एतेषां संति चत्वारि वनानि जयमूर्धसु ॥३६॥ पूर्वं चैत्ररथं नाम दक्षिणे गंधमादनम् ॥ वैभ्राजं
 पश्चिमे ज्ञेयमुद्विचित्ररथं वनम् ॥ ३७ ॥ सरांसि चापि चत्वारि चतुर्दशु निबोध मे ॥ प्राच्येऽरुणोदसंज्ञं तु मानसं दक्षिणे सरः ॥३८॥ प्रत्यकडीतो
 दकनाम उत्तरे च महाह्रदः ॥ विष्कभगिरयो ह्येत उच्छिद्रताः पंचविंशतिः ॥३९॥ योजनानां सहस्राणि सहस्रं पिंडितः स्मृतम् ॥ अन्ये च संति बहुशा
 स्तत्र वै केसराचलाः ॥४०॥ मेरोर्दक्षिणतश्चैव त्रयो मर्यादपर्वताः ॥ निषधो हेमकूटश्च हिमवानिति ते त्रयः ॥४१॥ लक्ष्यो जनदीर्वाश्च विस्तीर्णा द्विसह
 स्रकम् ॥ त्रयश्चोत्तरतो मेरोर्नीलः श्वेतोऽथ शृंगवान् ॥ ४२ ॥ माल्यवान्पूर्वतो मेरोर्गंधाख्यः पश्चिमे तथा ॥ इत्येते गिरयः प्रोक्ता जंबुद्वीपे समं
 ततः ॥ ४३ ॥ गंधमादनसंस्थायामहागजप्रमाणतः ॥ फलानि जंब्वास्तन्नाम्ना जंबुद्वीपमिति स्मृतम् ॥ ४४ ॥ आसीत्स्वायंभुवोनाम मनुराजः
 प्रजापतिः ॥ आसीत्स्त्री शतरूपा तामुद्बोध प्रजापतिः ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ तस्याऽऽस्तां तनयावुभौ ॥ ४५ ॥ ध्रुवश्चोत्तानपादस्य पुत्रः परम
 धार्मिकः ॥ भक्त्या स विष्णुमाराध्य स्थानं चैवाक्षयं गतः ॥ ४६ ॥ प्रियव्रतस्य राजर्षेरुत्पन्ना दशा सूनवः ॥ त्रयः प्रबजितास्तत्र परब्रह्म समा
 श्रिताः ॥ ४७ ॥ सप्त सप्तसु द्वीपेषु तेन पुत्राः प्रतिष्ठिताः ॥ जंबुद्वीपाधिपो ज्येष्ठ आग्नीध्र इति विश्रुतः ॥ ४८ ॥ तस्यासन्नव सुताः पार्थ नववर्षे
 श्वराः स्मृताः ॥ तेषां नाम्ना च ते वर्षास्तिष्ठन्त्यद्यापि चांकिताः ॥ ४९ ॥ योजनानां सहस्राणि नव प्रत्येकशः स्मृताः ॥ मेरोश्चतुर्दशं खंडं
 गंधमाल्यवतोर्द्वयोः ॥ ५० ॥ अंतरे हेमश्रीमिष्ठमिलालुतमिहोच्यते ॥ माल्यवत्सागरांतस्य भद्राश्रमिति प्रोच्यते ॥ ५१ ॥ गंधवत्सागरांतस्य
 केतुमालमिति स्मृतम् ॥ ५२ ॥ शृंगवज्जलधेरंतः कुरुखंडमिति स्मृतम् ॥ शृंगवच्छ्रुतमध्यं च खण्डं प्रोक्तं हिरण्मयम् ॥ ५३ ॥ सुनीलश्वेतयो
 र्मध्ये खंडमाहुश्च रम्यकम् ॥ निषधो हेमकूटश्च हरिखंडं तदंतरा ॥ ५४ ॥ हिमवद्विमकूटंतः खण्डं किंपुरुषं स्मृतम् ॥ हिमाद्रिजलधेरन्तर्नाभि
 खण्डमिति स्मृतम् ॥ ५५ ॥ नाभिखण्डं च कुरुवो द्वे वर्षे धनुषाकृती ॥ हिमवांश्च गिरिशृंगी ज्यास्थाने परिकीर्तितौ ॥ ५६ ॥ नाभेः पुत्रश्च ऋषभ
 ऋषभान्दरतोऽभवत् ॥ तस्य नाम्ना त्विदं वर्षं भारतं चेति कीर्त्यते ॥ ५७ ॥ अत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्य च उपार्जनम् ॥ अन्यत्र भोगधूमिश्च
 सर्वत्र कुरुनंदन ॥ ५८ ॥ शाकद्वीपे च शाकोऽस्ति योजनानां सहस्रकः ॥ तस्य नाम्ना च तद्वर्षं शाकद्वीपमिति स्मृतम् ॥ ५९ ॥ तस्य च प्रिय

व्रत एवाधिपतिर्नाम्ना मेधातिथिरिति ॥ ६० ॥ तस्य पुरोजवमनोजवंपमानधूम्रानीकचित्ररेफबहुरूपविश्वचारसंज्ञानि पुत्रनामानि सप्त वर्षाणि ॥
 ॥ ६१ ॥ शाकद्वीपे च वर्षं ऋतव्रतसत्यव्रताजुव्रतनामानो वर्ष्यात्मकं भगवंतं जपन्ति ॥ ६२ ॥ अंतः प्रविश्य भूतानि यो विभज्यात्मकेतुभिः ॥
 अंतर्पामीश्वरः साक्षात्पातु नो यद्वशे जगत् ॥ ६३ ॥ इति जपः ॥ कुशद्वीपे कुशस्तंबो योजनानां सहस्रकः ॥ तच्चिह्नचिह्नितं तस्मात्कुशद्वीपं
 ततः स्मृतम् ॥ ६४ ॥ तद्वीपपतिश्च श्रेयव्रतो हिरण्यरोमा तत्पुत्रवसुसुदानदृढकविनाभिपुत्रसत्यव्रतवामदेवनामांशिकतानि सप्त वर्षाणि ॥
 वर्षांश्च कुलिशकोविदाभिपुत्रकुलकसंज्ञा जातवेदसं भगवंतं स्तुवंति ॥ ६५ ॥ परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्जातवेदांसि हव्यवाद् ॥ देवानां पुरुषांगानां
 यज्ञेन पुरुषं यजः ॥ ६६ ॥ इति स्तुतिः ॥ कौचद्वीपे कौचनामा पर्वतो योजनान्युतः ॥ योऽसौ गुहेन निर्भिन्नस्तच्चिह्नं कौचद्वीपकम् ॥ ६७ ॥
 तत्र च श्रेयव्रतो धृतरुष्टिनामा तत्पुत्राममधुरुहमेवपुष्टस्वधामऋताश्वलोहिताणर्ववनस्पतिइतिसप्तपुत्रनामांशिकतानि सप्त वर्षाणि ॥ ६८ ॥
 वर्षांश्च गुरुऋषभद्रविणदेवकसंज्ञाः ॥ ६९ ॥ आपोमयं भगवंतं स्तुवंति ॥ ७० ॥ आपः पुरुषवीर्यांश्च पुनर्तीर्थसुर्वःस्वश्च ॥ तैः पुनरमीवद्भाः
 संस्पृशेतात्मना भुवः ॥ ७१ ॥ इति जपः ॥ शालमलेर्नाम दृक्षस्य तत्रवासः सहस्रं योजनानां तच्चिह्नं शालमलिद्वीपमुच्यते ॥ ७२ ॥ तस्याधिपतिः
 श्रेयव्रतो यज्ञबाहुस्तत्पुत्रसुरोचनसौमनस्यरमणकदेवबाहैपारिभद्राप्यायनाभिज्ञाननामानि सप्तवर्षाणि ॥ ७३ ॥ वर्षांश्च श्रुतधरवीर्यवसुधरइंधरसंज्ञा
 भगवंतं सोमं यजन्ति ॥ ७४ ॥ स्वयोनिः पितृदेवभ्यो विभजञ्छुक्कुण्योः ॥ अथः प्रजानां सर्वासां राजा नः सोमोस्तु ॥ ७५ ॥ इति जपः गोमे
 दनामा पुशोरित सुरभ्यो यस्य च्छायया ॥ मेदोवाह्निं गतं लौल्याद्गोमेदं द्वीपमुच्यते ॥ ७६ ॥ तत्र श्रेयव्रत इध्मजिह्वः पतिस्तत्पुत्रशिवसुरभ्यसुभद्र
 शान्त्यशंसासुताभयनामांशिकतानि सप्त वर्षाणि ॥ ७७ ॥ वर्षांश्च हंसपतंगोर्ध्वचिचनसत्यांगसंज्ञाश्चत्वारो भगवंतं सूर्यं यजते ॥ ७८ ॥ प्रश्नस्य विष्णुरूप
 यत्तत्रोत्थस्य ब्रह्मणोऽमुतस्य च ॥ मृत्योश्च सूर्यमात्मानं धीमहि ॥ ७९ ॥ इति जपः ॥ स्वर्णपत्राणि नियुतं योजनानां सहस्रकम् ॥ पुष्करं ज्वलद्वा
 भाति तच्चिह्नं द्वीपपुष्करम् ॥ ८० ॥ तस्याधिपतिः श्रेयव्रतो वीतहोजननामा तत्पुत्रौ रमणकवातकौ ॥ ८१ ॥ तन्नामचिह्नितं खंडद्वयम् ॥ ८२ ॥ तयोरंत
 रालेमानसाचलो नाम बलयाकारः पर्वतो यस्मिन्प्रमति भगवान्भास्कर इति ॥ ८३ ॥ तत्र वर्षांश्च न संति केवलं समानास्ते ब्रह्म ध्यायन्ति ॥ ८४ ॥

यद्यत्कर्ममयं लिंगं ब्रह्मलिंगं जनोर्चयन् ॥ भेदेनैकांतमद्वैतं तस्मै भगवते नमः ॥ ८६ ॥ इति जपः ॥ नैषु क्रोधो न मात्सर्यं पुण्यपापा
 जनेन च ॥ अयुतं द्वियुगं चापि क्रमादायुः प्रकीर्तितम् ॥ ८६ ॥ जपंतः कामिनीयुक्ता विहरंत्यमरा इव ॥ अथ ते संप्रवक्ष्यामि ऊर्ध्वलोकस्य
 संस्थितिम् ॥ ८७ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे कुमारिकखण्डे भूसं
 स्थितिवर्णननाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ७३ ॥ नारद उवाच ॥ भूमयोर्जनलक्षे च कौरव्य रविमंडलम् ॥ योजनानां सह
 श्लाणि भारस्करस्य स्थो नव ॥ १ ॥ ईषादंडस्तथैवास्य द्वियुगः परिकीर्तितः ॥ सार्धकोटिस्तथा सप्त नियुतानि विर्वस्वतः ॥ २ ॥ योजनानां
 तु तस्याक्षस्तत्र चक्रं प्रतिष्ठितम् ॥ त्रिनाभि तत्र पंचारं षण्णेमि परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ चत्वारिंशत्सहस्राणि द्वितीयोऽक्षोऽपि विस्तृतः ॥ पंच चा
 न्यानि साद्वानि स्यन्दनस्य तु पांडव ॥ ४ ॥ अक्षप्रमाणमुभयोः प्रमाणं तद्युगाद्धयोः ॥ इत्थोऽक्षस्तद्युगाद्धं च शुवाधारं रथस्य वै ॥ ५ ॥
 द्वितीयोऽक्षस्तथा सव्ये चक्रं तन्मानसे स्थितम् ॥ हयाश्च सप्त च्छंदांसि तेषां नामानि मे शृणु ॥ ६ ॥ गायत्री च बृहत्सुषुण्णजगती त्रिभुवेव च ॥
 अतुष्टुपंक्तिरित्युक्ताश्छंदांसि हरयो रवेः ॥ ७ ॥ नैवास्तमनमर्कस्य नोदयः सर्वदा सतः ॥ उदयास्तमनाख्यं हि दर्शनादर्शनं रवेः ॥ ८ ॥
 शक्रादीनां पुरे तिष्ठन्स्युशत्येष पुरत्रयम् ॥ विकीर्णोऽतो विकर्णस्थान्निकोणार्धपुरे तथा ॥ ९ ॥ अवनस्योत्तरस्यादौ मकरं याति भारस्करः ॥
 ततः कुम्भं च मीनं च राशे राश्यांतरं तथा ॥ १० ॥ त्रिर्वतेष्वथ भुक्तेषु ततो वैभुवतीं गतिम् ॥ प्रयाति सविता कुर्वन्नहोरात्रं च तत्समम् ॥
 ॥ ११ ॥ ततो रात्रिः क्षयं याति वर्धते तु दिनं दिनम् ॥ ततश्च मिथुनस्थान्ति परां काष्ठसुपागतः ॥ १२ ॥ राशिं कर्कटकं प्राप्य कुरुते दक्षिणायां
 नमः ॥ कुलालचक्रपर्यतो यथा शीघ्रं निवर्तते ॥ १३ ॥ दक्षिणायक्रमं सूर्यस्तथा शीघ्रं निवर्तते ॥ अतिवेगितया कालं वायुमार्गं बलच्चरन् ॥ १४ ॥
 तस्मान्प्रकृष्टां धूमिं स कालेनारपेन गच्छति ॥ कुलालचक्रमध्यस्थो यथा मंदं प्रसर्पति ॥ १५ ॥ तथोदगयनं सूर्यः सर्पते मंदविक्रमः ॥ तस्मा
 दीर्षण कालेन भूमिमल्पं निगच्छति ॥ १६ ॥ संध्याकाले च मंदेहाः सूर्यामिच्छति स्वादितुम् ॥ प्रजापतिहृतः शापस्तेषां फाल्गुन रक्षसाम् ॥
 ॥ १७ ॥ अक्षयत्वं शरीराणां मरणं च दिनेदिने ॥ ततः सूर्यस्य तैर्युद्धं भवत्यत्यंतदारुणम् ॥ १८ ॥ ततो गार्ध्रविप्लवं यद्विजास्त्येयं क्षिपति च ॥
 तेन दहति ते पापाः संध्योपासनतः सदा ॥ १९ ॥ ये संध्यां नाप्युपासन्ते कृतघ्ना याति रौरवम् ॥ प्रतिमासं पृथक्सूर्यं ऋषिगन्धर्वराक्षसैः ॥ २० ॥

अप्सरोत्राप्रणीसर्पैरथो याति च सप्तभिः ॥ धातार्यमा मित्रवरुणौ विवस्वानिन्द्र एव च ॥ २१ ॥ पूषा च सविता सोऽथ भगरस्त्वष्टा च
 कीर्तितः ॥ विष्णुश्चैत्रादिमासेषु आदित्या द्वादश स्मृताः ॥ २२ ॥ ततो दिवाकरस्थानानमंडलं शशिनः स्थितम् ॥ लक्षमानेन तस्यापि विचक्रो
 रथ उच्यते ॥ २३ ॥ कुन्दाभा दश चैवाश्वा वामदक्षिणतो युताः ॥ पूर्णे शतसहस्रे च योजनानां निशाकरात् ॥ २४ ॥ नक्षत्रमण्डलं कृत्स्नमुपरिष्ठा
 त्यकाशते ॥ चतुर्दश चार्बुदान्यप्यथशीतिः संरितांपतिः ॥ २५ ॥ विशतिश्च तथा कोट्यो नक्षत्राणां प्रकीर्तिताः ॥ द्वे लक्षे चोत्तरे तस्माद्बुधो नक्षत्र
 मण्डलात् ॥ २६ ॥ वायव्यदिग्द्वयसंभूतो रथश्चंद्रसुतस्य च ॥ पिशंगैस्तुरगैर्गुक्तः सोष्टाभिर्वायुर्बुधिभिः ॥ २७ ॥ द्विलक्षश्चोत्तरे तस्माद्बुधश्चाप्यु
 शना स्मृतः ॥ शुक्रस्यापि रथोष्ठाभिर्गुक्तोऽभूत्संभवैर्हयैः ॥ २८ ॥ लक्षद्वयेन भौमस्य स्मृतो देवपुरोहितः ॥ अष्टाभिः पांडुरैरथैर्गुक्तोऽस्य कांचनो
 रथः ॥ २९ ॥ सौरिर्बृहस्पतेश्चोर्ध्वं द्विलक्षे ससुपरिस्थितः ॥ आकाशसंभवरश्चैरष्टाभिः शबलै रथः ॥ ३० ॥ स्वर्भानोरतुरगाश्चाष्टौ भृंगाभा धूसरा
 रथम् ॥ वहंति च सद्बहुयुता आदित्याथःस्थितास्तथा ॥ ३१ ॥ सौरैर्लक्षं स्मृतं चोर्ध्वं ततः सप्तर्षिमण्डलम् ॥ ऋषिभ्यश्चापि लक्षेण ध्रुवश्चोर्ध्वं
 व्यवस्थितः ॥ ३२ ॥ मेदीभूतः समस्तस्य ज्योतिश्चक्रस्य वै ध्रुवः ॥ ध्रुवोऽपि शिशुमारस्य पुच्छाधारे व्यवस्थितः ॥ ३३ ॥ यमाहुर्वासुदेवस्य
 रूपमात्मानमव्ययम् ॥ वायुपार्श्वैर्ध्रुवे बद्धं सर्वमेतच्च फाल्गुन ॥ ३४ ॥ नवयोजनसाहस्रं मण्डलं सवितुः स्मृतम् ॥ द्विगुणं सूर्यावितारान्मण्डलं
 शशिनः स्मृतम् ॥ ३५ ॥ तुल्यस्तपोस्तु स्वर्भाजुर्भूत्वाधस्तात्पसर्पति ॥ उद्धृत्य पृथिवीच्छायां निर्मलां मण्डलाकृतिः ॥ ३६ ॥ चन्द्रस्य षोडशो
 भागो भार्गवश्च विधीयते ॥ भार्गवात्पादहीनस्तु विज्ञेयोऽथ बृहस्पतिः ॥ ३७ ॥ बृहस्पतेः पादहीनो वक्रसौरी बुधस्तथा ॥ शतानि पंच चत्वारि
 त्रीणि द्वे वैकथोजनम् ॥ ३८ ॥ योजनार्धप्रमाणानि भानि ह्रस्वं न विद्यते ॥ भूमिलोकश्च भूलोकः पाद्गन्धर्व्यः प्रकीर्तितः ॥ ३९ ॥ भूमिसूर्या
 तरं तच्च भुवलोकः प्रकीर्तितः ॥ ध्रुवसूर्यातरं तच्च नियुतानि चतुर्दश ॥ ४० ॥ स्वलोकः सोऽपि गदितो लोकसंस्थानचिंतकैः ॥ ध्रुवाद्ूर्ध्वं तथा

१ अत्र—संरितांपतिः—इत्यनेन—'एकदशशतसहस्राद्युल्लस्ययुतकोटयः श्रमशः । अर्बुदमन्त्रं स्वर्गनिर्घर्महापद्मशंकरस्तस्मात् । जलधिश्चान्त्यं मध्यं पारार्धमिति दशगुणोत्तराः संज्ञाः ॥ १ ॥ संख्यायाः स्थानानां
 व्यवहारार्थं कृताः द्वयैः ।' इति लीलवत्युक्तसंख्यासांख्यान्तर्गत—'जलधि' नामकसंख्या बोध्या । २ विस्तारः शशिनः स्मृताः—इ० पा० । ३ अन्यत्र च ज्योतिःशास्त्रे भूर्युधःस्वरादिकसंस्थितिरित्यं वर्णितारिति—'भूलो
 काल्यो दक्षिणे व्यष्टदशात्सत्साल्सीभ्योऽयं भुवः स्वस्व मेरुः । लभ्यः पुण्यैः खे महः स्याज्जानोऽस्तिऽन्यथानल्पैः स्वैस्तापःसत्यमन्त्यः ॥' एवं सप्तलोककल्पना कृतास्ति । अत्र व्यष्टदशाः लंकाप्रभृतिः । तस्माद्दशादक्षिणे यः प्रदेशः स
 भूलोकः, तस्मादुत्तरे भुवलोकः यत्रास्तिभूलोकं ययं तिष्ठामः । मेरुः स्वलोकः, ततः खे आकाशो महलोकः, ततो जनलोकः, ततस्तपोलोकः, ततः सत्यलोकः, इति सिद्धान्तादिरामेणो लोकसंस्थानकल्पनोक्ता बोद्धव्या ।

कोटिर्महर्लोकः प्रकीर्तितः ॥ ४१ ॥ द्वे कोट्यौ च जनो यत्र निवसंति चतुःसनाः ॥ चतुर्भिश्चापि कोटीभिस्तपोलोकस्ततः स्मृतः ॥ ४२ ॥
 वैराजा यत्र ते देवाः स्थिता दाहविवर्जिताः ॥ षड्गुणेन तपोलोकस्तस्यलोको विराजते ॥ ४३ ॥ अपुनर्मरका यत्र ब्रह्मलोको हि स स्मृतः ॥ अष्टा
 दश तथा कोट्यो लक्षण्यशतितपंच च ॥ ४४ ॥ शुभं निरुपमं स्थानं तदूर्ध्वं संप्रकाशते ॥ भूर्भुवःस्वरिति पोक्तं त्रैलोक्यं कृतकं त्विदम् ॥ ४५ ॥
 जनस्तपस्तथा सत्यमिति चाकृतकं त्रयम् ॥ कृतकाकृतयोर्मध्ये महर्लोक इति स्मृतः ॥ ४६ ॥ शून्यो भवति कल्पति योत्पतं न विनश्यति ॥
 एते सप्त समाख्याता लोकाः पुण्यैरुपार्जिताः ॥ ४७ ॥ यज्ञैर्दानैर्जपैर्होमैस्तीर्थैर्व्रतसमुच्चयैः ॥ वेदादिप्रोक्तैरन्यैश्च साध्याह्नौकानिमान्विदुः ॥ ४८ ॥
 ततश्चाडस्य शिरसो धारा नीरमयी शिवा ॥ सर्वलोकान्समाह्लाव्य गंगा मेराबुपागता ॥ ४९ ॥ ततो महीतलं सर्वं पातालं प्रविवेश सा ॥ अंड
 मूर्ध्नि स्थिता देवी सततं द्वाववासिनी ॥ ५० ॥ देवीनां कोटिकोटीभिः संवृता पिंगलेन च ॥ तत्र स्थिता सदा रक्षां कुरुतेऽण्डस्य सा शुभा ॥ ५१ ॥
 निहंति दुष्टसंघातान्महाबलपराक्रमा ॥ वायुस्कंधानि सप्तापि शृणु यद्दस्तिस्थतान्यपि ॥ ५२ ॥ पृथिवी समभिक्कम्य संस्थितो मेघमंडले ॥ प्रवहोनाम यो
 मेघान्प्रवहत्यतिशक्तिमान् ॥ ५३ ॥ धूमजाश्चोष्मजा मेघाः सासुद्वैयं परिताः ॥ तोयैर्भवति नीलांगा वर्षिष्ठश्चैव भारत ॥ ५४ ॥ द्वितीयश्चावहो
 नाम निबद्धः सूर्यमंडले ॥ तेन बद्धं भुवणेदं भ्राम्यते सूर्यमंडलम् ॥ ५५ ॥ तृतीयश्चोद्ग्रहो नाम चंद्रस्कंधे प्रतिष्ठितः ॥ बद्धं भुवणे येनेदं भ्राम्यते
 चंद्रमंडलम् ॥ ५६ ॥ चतुर्थः संवहो नाम स्थितो नक्षत्रमण्डले ॥ वातरश्मिभिराबद्धं भुवणे सह भ्राम्यते ॥ ५७ ॥ ग्रहेषु पंचमः सोऽपि विवहो
 नाम भारतः ॥ ग्रहचक्रमिदं येन भ्राम्यते भुवसंधितम् ॥ ५८ ॥ षष्ठः परिवहो नाम स्थितः सप्तर्षिमंडले ॥ भ्रमंति भुवसंबद्धा येन सप्तर्षयो दिवि
 ॥ ५९ ॥ सप्तमश्च भुवो बद्धो बाहुर्नाम्ना परावहः ॥ येन संस्थापितं भ्रौव्यं चक्रं चान्यानि भारत ॥ ६० ॥ यं समासाद्य केनेन दिशाभंतं प्रपेदिरे ॥
 दशस्य दश पुत्राणां सहस्राणि प्रजापतेः ॥ ६१ ॥ एवमेते दितेः पुत्राः सप्तसहस्रं व्यवस्थिताः ॥ अनारभंतः संवांति सर्वगाः सर्वधारिणः ॥ ६२ ॥

१ चतुःसनाः—सनक—सर्गद्वन—सनातन—सनकुमारः । २ संमतः—इ० पा० । ३ या—इ० पा० । ४ ज्योतिःशास्त्रे तु—'यूरायुरावह इह प्रवहंतदूर्ध्वः स्यादुद्ग्रहतलदत्तु संवहसंज्ञकश्च । अन्यस्ततोऽपि सुबहः परिपूव
 फोऽस्माद्वाषाः परावह इमे पवनाः ब्रह्मिदाः ॥' इति सिद्धांतशिरोमण्युक्तरीत्या किञ्चिद्विरुद्धक्रमो दृश्यते । अत्र मूले प्रथमं प्रवह उक्ताः—अत्र ज्योतिःशास्त्रे च पूर्वमावह उच्यते । अत्र मतभेदः प्रतिभाति । प्रमाणान्तरेण
 तस्य गतिः स्यात् । ५ एते—मरुतः—इत्यर्थः । दिगिर्गमं शक्येण सप्तसप्तधा कृतपरिच्छेदा ज्ञेयम् । तेषां कथा पूर्वमत्रैव खण्ड उक्ता ।

शुवाद्ध्वंसस्य चाप्यनक्षत्रमत्तरकम् ॥ स्वतेजसा रश्मिक्तया चाधिष्ठितास्ते हि नित्यदा ॥ ६३ ॥ इत्यूर्ध्वं ते समाख्यातं पातालान्यर्थं मे शृणु
 ॥ ६४ ॥ इति श्रीरुकंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे कुमारिकाख्याने लोकव्यवस्थिति
 वर्णननामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ७४ ॥ नारद उवाच ॥ सहस्रसप्तत्युच्छ्राये पातालीभिः परस्परम् ॥ अतलं वितलं चैव नितलं
 च रसतलम् ॥ १ ॥ तलातलं च सुतलं पातालं चापि सप्तमम् ॥ कृष्णशुक्रारुणाः पीताः शर्कराशैलकांचनाः ॥ २ ॥ भूमयो यत्र कौरव्य वरप्रा
 सादशोभिताः ॥ तेषु दानवदैतेयनागाश्चैव सहस्रशः ॥ ३ ॥ स्वर्लोकद्विपि रम्याणि दृष्टानि बहुशो मया ॥ आह्लादकारिणो नानामणयो यत्र
 पद्मगाः ॥ ४ ॥ दैत्यदानवकन्याभिर्महाह्रुपाभिरन्विते ॥ पाताले कस्य न प्रीतिर्विमुक्तस्यापि जायते ॥ ५ ॥ यत्र नोष्णं न वा शीतं न वर्षं दुःख
 मेव च ॥ भक्ष्यभोज्यमहाभोगकालो यत्रापि जायते ॥ ६ ॥ पाताले सप्तमे चास्ति लिंगं श्रीहाटकेश्वरम् ॥ ब्रह्मणा स्थापितं पार्थ सहस्रयोजनो
 च्छिन्नम् ॥ ७ ॥ हाटकस्य तु लिंगस्य प्रासादो योजनायुतः ॥ सर्वैरत्नमयो दिव्यो नानाश्रयविश्रुपितः ॥ ८ ॥ तत्रार्चयति तद्धिगं नानानगेन्द्रस
 तमाः ॥ तद्वस्तुजालं धारि तस्याथो नरकाः स्मृताः ॥ ९ ॥ पापिनो येषु पात्यन्ते ताञ्छुणुष्व महामते ॥ कोटयः पंचपंचाशद्राजानश्चैकविंशति
 ॥ १० ॥ रौरवः शूकरो रोधस्तालो विशसनस्तथा ॥ महाज्वालस्तसकुम्भो लवणोथ विमोहकः ॥ ११ ॥ रुधिराथो वैतरणी कुमिशः कुमिभो
 जनः ॥ असिपत्रवनं कृष्णो लालाभक्ष्यश्च दारुणः ॥ १२ ॥ तथा पूयवहः पापो वह्निर्ज्वालोऽप्यधःशिराः ॥ संदंशः कृष्णसूत्रश्च तमश्वावीचिरेव
 च ॥ १३ ॥ श्वभोजनो विसृचिश्चाप्यवीचिश्च तथाऽपरः ॥ कूटसाक्षी रौरवं च रोधं गोविप्ररोधकः ॥ १४ ॥ सुरापः सूकरं याति तालं मिथ्याम
 नुष्यहा ॥ गुरुतरपी तसकुम्भं तसलोहं च भक्तहा ॥ १५ ॥ गुरुणामवमंता यो महाज्वाले निपात्यते ॥ लवणं शास्त्रहंता च निर्मर्यादो विमोहके ॥
 ॥ १६ ॥ कुमिभक्ष्ये देवद्रेष्टा कुमिशो तु दुरिष्टकृत् ॥ पितृदेवात्पूर्वमश्रद्धालाभक्ष्ये प्रयाति च ॥ १७ ॥ मिथ्याजीविविरोधी विशसने कूटशस्त्रकृत् ॥
 अयोमुखे ह्यसद्गही एकाशी पूयवाहके ॥ १८ ॥ माज्जिकुक्कटश्चानपक्षिपोष्टा प्रयाति च ॥ बधिरांधयहृक्षेत्रतृणधान्यादिज्वालकः ॥ १९ ॥ नक्षत्र
 गजीवी च याति वैतरणीं नरः ॥ धनयौवनमत्तो यो धनहा कृष्णमेति सः ॥ २० ॥ असिपत्रवनं याति वृक्षच्छेदी वृथैव यत् ॥ कुहकाजीविनः सर्वे वह्नि
 ज्वाले पतन्ति ते ॥ २१ ॥ परस्त्रीं च परात्रं च गच्छन्संदंशमेति च ॥ दिवास्वप्नपराधे च व्रतलोपपराश्च ये ॥ २२ ॥ शरीरमदमत्ताश्च याति चैते श्वभोजनम् ॥

शिवं हरिं न मन्यन्ते यात्यवीचिनमेव च ॥ २३ ॥ इत्येवमादिभिः पापैरशास्त्रौघस्य सेवनेः ॥ पतत्येव महाघोरनरकेषु सहस्रशः ॥ २४
 तस्माद्य इच्छेदेतेभ्यो विमोक्षं बुद्धिमात्ररः ॥ श्रुतिमार्गेण तेनार्च्यो देवो हरिहरबुभौ ॥ २५ ॥ नरकणामधोभागे स्थितः कालाग्निस्त्रयंकः ॥
 तदधो हृदकश्चैव अनन्तस्तदधः स्मृतः ॥ २६ ॥ यस्यैतत्सकलं विश्वं मूधयि सर्षपायते ॥ इत्यनन्तप्रभावात्स ह्यनन्त इति कीर्त्यते ॥ २७ ॥ दिशां
 गजास्तत्र पद्मकुमुदांजनवामनाः ॥ तदधोऽडकटाहश्च एकवीरस्ति तत्र च ॥ २८ ॥ चतुर्लक्षसहस्राणि नवतिश्च शतानि च ॥ एतेनैव प्रमाणेन
 उदकं च ततः स्मृतम् ॥ २९ ॥ तदधो नरकाः कोटयो द्विकोट्योऽग्निरस्ततो महान् ॥ चत्वारिंशत्सहस्रैश्च तदधस्तम उच्यते ॥ ३० ॥ चत्वारिंशच्च
 कोट्यस्तु चतस्रश्च ततः पराः ॥ एकोननवतिर्लक्षाः सहस्राशीतिरेव च ॥ ३१ ॥ तदधोऽडकटाहोय कोटिमात्रस्तथापरः ॥ देवी युक्ता कपालीशा
 दंडहस्तेन चापि सा ॥ ३२ ॥ देवीनां कोटिकोटीभिः संवृता तत्र पालिनी ॥ संकर्षणस्य निःश्वसप्रेरितो द्वाहकोऽनलः ॥ ३३ ॥ कालाग्निं प्रेरय
 त्येव कल्पति दह्यते जगत् ॥ एवंबर्धमधःसूत्रं निर्मितं चात्र भारत ॥ ३४ ॥ मध्यसूत्रे कटाहे च पालकांस्ताच्छृणुष्व मे ॥ वसुधामा स्थितः
 पूर्वं शंखपालश्च दक्षिणे ॥ ३५ ॥ तक्षकेशः स्थितः पश्चादुत्तरे केतुमानिति ॥ हर्षसिद्धिः सुपर्णाक्षी भास्करा योगनंदिनी ॥ ३६ ॥ कोटिकोटी
 युता देवी देवीनां पालयत्यदः ॥ एवमेतन्महाश्वर्यं ब्रह्मांडं स्थापितं च यैः ॥ ३७ ॥ नमामि तानहं नित्यं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ विष्णुलोको
 रुद्रलोको बहिश्चास्मात्प्रकीर्त्यते ॥ ३८ ॥ तं च वर्णयितुं ब्रह्मा शक्तो नैवास्मदादयः ॥ विमुक्ता यत्र संयाति नित्यं हरिहरवताः ॥ ३९ ॥ ब्रह्मांडं
 संवृतं ह्येतत्कटाहेन समन्ततः ॥ कपित्थस्य यथा बीजं कटाहेन सुसंवृतम् ॥ ४० ॥ दशोत्तरेण पयसा वृतं तच्चापि तेजसा ॥ तेजश्च वायुना वायुर्नभ
 साहतया च तत् ॥ ४१ ॥ अहंकारश्च महता तं चापि प्रकृतिः परा ॥ दशोत्तराणि सर्वाणि षड्राहुः सप्तमं च तत् ॥ ४२ ॥ प्राकृतं चरणं पार्थ तदनन्तं
 प्रकीर्तितम् ॥ अंडानां तु सहस्राणां सहस्राण्ययुतानि च ॥ ४३ ॥ ईदृशानां तथा चात्र कोटिकोटिशतानि च ॥ सर्वाण्येवंविधान्येव यादृशं कीर्तितं
 त्विदम् ॥ ४४ ॥ यस्यैवं वैभवं पार्थ तं नमामि सदाशिवम् ॥ अहो मंदः स पापात्मा को वा तस्मादचेतनः ॥ ४५ ॥ य एवंविधसंभोहतारकं न
 शिवं भजेत् ॥ अथ ते कीर्तयिष्यामि कालमानं निर्बोध तत् ॥ ४६ ॥ काष्ठा निमेषा दश पंच चाहुस्त्रिंशच्च काष्ठा गणयेत्कला हि ॥ त्रिंशत्कला

श्वापि भवेन्मुहूर्तं तत्रिशता रात्र्यहनी उभे च ॥ ४७ ॥ दिवसे पंच कालाः स्युस्त्रिमुहूर्ताः शृणुष्व ताव ॥ प्रातस्ततः संगवश्च मध्याह्नश्चापरा
 ह्नकः ॥ ४८ ॥ सायाह्नः पंचमश्वापि मुहूर्ता दश पंच च ॥ अहोरत्राः पंचदश पक्ष इत्यभिधीयते ॥ ४९ ॥ मासः पक्षद्वयेनोक्तो द्वौ मासौ
 चार्कजावतुः ॥ ऋतुत्रयं चाप्ययनं द्वेयने वर्षमुच्यते ॥ ५० ॥ चतुर्भेदं मासमाहुः पंचभेदं च वत्सरम् ॥ संवत्सरस्तु प्रथमो द्वितीयः परि
 वत्सरः ॥ ५१ ॥ इन्द्रत्सरस्तृतीयोऽसौ चतुर्थश्चातुवत्सरः ॥ पंचमश्च युगोनाम गणनानिश्चयो हि सः ॥ ५२ ॥ मासेन च मनुष्या
 णामहोरत्रं च पेटकम् ॥ कृष्णपक्षस्त्वहः प्रोक्तः शुक्लपक्षश्च शर्वरी ॥ ५३ ॥ मातृपेण च वर्षेण दैविको दिवसः स्मृतः ॥ अहस्तत्रो
 दगयनं रात्रिः स्यादक्षिणापनम् ॥ ५४ ॥ वर्षेण वैव देवानां मतः सप्तर्षिवासरः ॥ सप्तर्षीणां च वर्षेण ध्रौवश्च दिवसः स्मृतः ॥
 ॥ ५५ ॥ मनुष्याणां च वर्षाणि लक्षसप्तदशैव तु ॥ अष्टाविंशतिसहस्राणि कृतं त्रेतायुगं ततः ॥ ५६ ॥ लक्षद्व्यंशसाहस्रपठनव
 त्याधिकाः पराः ॥ अप्तौ लक्षाश्चतुःषष्टिसहस्राणि च द्वापरः ॥ ५७ ॥ चतुर्लक्षं तु द्वात्रिंशत्सहस्राणि कलिः स्मृतः ॥ चतुर्षिंशत्तैदवानां
 युगमित्यभिधीयते ॥ ५८ ॥ आद्युर्मनोर्युगानां च साधिका द्वेकसप्ततिः ॥ चतुर्दशमनुनां च कालेन ब्रह्मणो दिनम् ॥ ५९ ॥ युगानां
 च सहस्रेण स च कल्पः शृणुष्व तान् ॥ भवोद्भवस्तपोभव्य ऋतुर्वह्निर्वराहकः ॥ ६० ॥ सावित्र आसिकश्चापि गांधारः कुशिकस्तथा ॥
 ऋषभश्च तथा खड्गो गांधारीयश्च मध्यमः ॥ ६१ ॥ वैराजश्च निपादश्च मेघवाहनपंचमो ॥ चित्रको ज्ञान आहृतिर्मानो दंशश्च बृहकः ॥ ६२ ॥
 श्वतो लोहितरक्तौ च पीतवासाः शिवः प्रभुः ॥ सर्वरूपश्च मासोऽयमेवं वर्षशतावधिः ॥ ६३ ॥ पूर्वार्धमपरार्धं च ब्रह्ममानमिदं स्मृतम् ॥
 विष्णोश्च शंकरस्यापि नाहं शक्तश्च वर्णने ॥ ६४ ॥ ब्राह्मण्यमतिः पार्थ कर्परी हरिच्यंबकौ ॥ दैविकेनैव मानेन पातालेष्वपि गण्यते ॥ ६५ ॥
 इति ते सूचितं बुद्ध्या शृणु तन्माहृतं पुनः ॥ ६६ ॥ इति वैश्वानरव्यवस्थितिः ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ ॥ ऋषभोनाम यज्ञाश्चानानापापंड
 कल्पनाः ॥ कर्तव्यं पार्थ भविष्यति लोकानां मोहनात्प्रिकाः ॥ ६७ ॥ तस्य पुत्रस्तु भरतः शतशृंगस्तु तत्सुतः ॥ तस्य पुत्राष्टकं जातं तथैका
 च कुमारिका ॥ ६८ ॥ इंद्रद्वीपः कसेरश्च ताम्रद्वीपो गभस्तिमाल् ॥ नागः सोम्यश्च गांधर्वो वरुणश्च कुमारिका ॥ ६९ ॥ वदनं चापि
 कन्यायाः पार्थ बर्करिकाहृति ॥ शृणु तत्कारणं सर्वं महाश्वर्यसमन्वितम् ॥ ७० ॥ महीसागरपर्यंतं वृक्षराजिविराजिते ॥ जालीशुल्मलताकीर्ण

स्तंभतीर्थस्य संनिधौ ॥ ७१ ॥ अजासर्मजतो मध्यात्काचिदेका च बर्करी ॥ श्रंता सती समायाता प्रदेशे तत्र दुश्चरे ॥ ७२ ॥ इतस्ततो भ्रमंती
 सा जालिमध्ये समंततः ॥ निर्गतुं नैव शक्नोति क्षुत्तिपासादिता शुभा ॥ ७३ ॥ विलया जालिमध्ये तु ततः पंचत्वमागता ॥ कालेन कियता
 तस्य शुटित्वा शिरसो ह्यधः ॥ ७४ ॥ पपात शंनिदर्शे च महीसागरसंगमे ॥ सर्वतीर्थमध्ये तत्र सर्वपापप्रमोचने ॥ ७५ ॥ शिरस्तु तद्वस्यं
 हि समग्रं तत्र संस्थितम् ॥ जालिशुल्मावलग्नं च तस्या नैवापतज्जले ॥ ७६ ॥ शेषकायप्रपातेन महीसागरसंगमे ॥ तत्तीर्थस्य प्रभावेन बर्करी
 सा कुरुद्द्रह ॥ ७७ ॥ शतशृंगस्य वै राज्ञः सिंहलेष्वभवत्सुता ॥ मुखं बर्करिकालुष्यं व्यक्तं तस्या व्यजायत ॥ ७८ ॥ दिव्यनारी शुभाकारा शेष
 काये बभौ शुभा ॥ पूर्वं तस्याप्यपुत्रस्य राज्ञः पुत्रशतोपमा ॥ ७९ ॥ पुत्री जाता प्रमोदेन स्वजनानंदवार्धिनी ॥ ततस्तस्या विलोक्याथ मुखं
 बर्करिकाकृति ॥ ८० ॥ विस्मयं समनुप्राप्ताः सर्वे ते राजपुरुषाः ॥ विषादं परमापन्नो राजा सांतःपुरस्तादा ॥ ८१ ॥ खिन्नाः प्रकृतयः सर्वास्ताह
 श्रुपविलोकनात् ॥ तत्किमित्येतादश्वर्यमनुचुः पौराः सुविस्मिताः ॥ ८२ ॥ ततः सा यौवनं प्राप्ता साक्षादेवसुतोपमा ॥ स्वमुखं दर्पणे वीक्ष्य
 स्मृतः पूर्वा भवस्तया ॥ ८३ ॥ तत्तीर्थस्य प्रभावेण मातृपित्रोर्निवेदितम् ॥ विषादो नैव कर्तव्यो मदर्थे तात निश्चितम् ॥ ८४ ॥
 मा शोकं कुरु मे मातः पूर्वजन्मार्जितं फलम् ॥ ततः पूर्वं स्ववृत्तांतमुक्त्वा सा च कुमारिका ॥ ८५ ॥ पूर्वजन्मोद्भवः कायस्त
 स्या यत्रापततथा ॥ गमनाय तमुद्देशं विज्ञप्तौ पितरौ तर्था ॥ ८६ ॥ अहं तां गमिष्यामि महीसागरसंगमम् ॥ भवामि तत्र
 संप्राप्ता यथा कुरु तथा नृप ॥ ८७ ॥ ततः पित्रा प्रतिज्ञातं शतशृंगेण ततथा ॥ तस्याः संवाहनं चक्रे राजा पेतैः सरत्कैः ॥ ८८ ॥
 स्तंभतीर्थं ततः साऽपि प्राप्य पेतार्थसंयुता ॥ श्रिर्दानं ततश्चक्रे दानं सर्वस्वलक्षणम् ॥ ८९ ॥ जालिशुल्मांतरेऽन्विष्य ततो दृष्टं निजं शिरः ॥
 अस्थिचर्मावशेषं च तदादाय प्रयत्नतः ॥ ९० ॥ दृष्ट्वा संगमसन्निध्ये क्षिप्तान्यस्थीनि संगमे ॥ ततस्तीर्थप्रभावेण मुखं जातं शशिप्रभम् ॥
 ॥ ९१ ॥ न तादृग्देवन्यानां न तादृङ्गनागयोषिताम् ॥ न तादृङ्मर्त्यनरीणां तस्या यादृङ्मुखं मुखम् ॥ ९२ ॥ सुरासुरनराः सर्वे तस्या
 हृषेण मोहिताः ॥ बहुधा प्रार्थयंत्येनां न सा वरमभीप्सति ॥ ९३ ॥ कष्टं तया मुदा तत्र प्रारब्धं दुश्चरं तपः ॥ ततः संवत्सरे पूर्णं देवदेवो महे

१ अत्र 'अजासर्मजतः' इत्येवंपाक्षितम् 'पयज्ञां समजोऽप्येषां समाजस्तु सर्वाभिणाम्' इति काशादिति व्ययं सुधीभिः । २ शनिदर्शे-शनिवायुत्कामावासायाभिर्यथः । ३ तथा-इ० पा० । ४ तत्र-इ० पा० ।
 ५ शूणितानम्-इ० पा० ।

धरः ॥ ९४ ॥ प्रत्यक्षतां गतरस्तस्यै वरदोऽस्मीति चाब्रवीत् ॥ ततस्तं पूजयित्वा च कुमारो वाक्यमब्रवीत् ॥ ९५ ॥ यदि तुष्टोऽसि देवेश यदि
 देवो वरो मम ॥ सांनिध्यं कियतामत्र सर्वकालं हि शंकर ॥ ९६ ॥ एवमस्त्विति शर्वेण प्रोक्ते ह्यष्टा कुमारिका ॥ यत्र द्रुपं शिरस्तरया बर्कभ्याः
 कुरसतम ॥ ९७ ॥ बर्केशः शिवस्तत्र तया संस्थापितस्तदा ॥ मन्मुखान्महदाश्वर्यं श्रुत्वेदं च तलातलात् ॥ ९८ ॥ स्वस्तिकोनाम नागेंद्रः
 कुमारो द्रष्टुमंगतः ॥ शिरसा गच्छता तेन यत्रोत्क्षिप्ता च भूरभूत् ॥ ९९ ॥ ईशाने बर्केशस्य कूपोऽस्तस्वस्तिकाभिधः ॥ पूरितो गंगया पार्थ
 सर्वतीर्थफलप्रदः ॥ १०० ॥ दृष्ट्वा च स्थापितं लिंगं शिवस्तुष्टो वरं ददौ ॥ येषां मृतशरीराणामत्र दाहः प्रजायते ॥ १०१ ॥ क्षिप्यंतेर्बवो तथा
 स्थीनि तेषां स्यादक्षया गतिः ॥ ते स्वर्गे सुचिरं कालं वसित्वात्र समागताः ॥ १०२ ॥ राजानः सर्वसंपूर्णाः सप्रतापा भवंति ते ॥ बर्केशं च
 यो भक्त्या संपूजयति मानवः ॥ १०३ ॥ स्नात्वाणवमहीतोये तस्य स्थान्मनसेप्सितम् ॥ कार्तिके च चतुर्दश्यां कृष्णायां श्रद्धयान्वितः ॥ १०४ ॥
 कूपे स्नानं नरः कृत्वा संतर्प्य च पितृव्रिजान् ॥ पूजयेद्बर्केशं यः सर्वपापैः स मुच्यते ॥ १०५ ॥ एवं लब्ध्वा वरान्सर्वान्सा पुनः सिंहलं ययौ ॥
 शतशृङ्गाय पित्रे च वृत्तांतं स्वं न्यवेदयत् ॥ १०६ ॥ तच्छ्रुत्वा विस्मितो राजा लोकाः सर्वे च फाल्गुन ॥ प्रशशंसुर्महीतीर्थमाजमुश्च कृतादराः ॥
 ॥ १०७ ॥ स्नात्वा दत्त्वा च दानानि विविधानि च ते ततः ॥ सिंहलं च ययुर्भुयस्तीर्थमाहात्म्यदर्पिताः ॥ १०८ ॥ अनिच्छन्त्यां कुमार्यां च वरं
 द्रव्यं च पार्थिवः ॥ तथात्यदपि प्रीत्यासौ यददौ नृपतिः शृणु ॥ १०९ ॥ इदं भारतखंडं च नवधैव विभज्य सः ॥ द्वादशधैवै स्वपुत्राणां कुमार्यै
 नवमं तथा ॥ ११० ॥ तेषां विभेदान्वक्ष्यामि पर्वतरूपशोभितान् ॥ पुत्रनामानि वर्षाणि पर्वतांश्च शृणुष्व मे ॥ १११ ॥ महेन्द्रो मलयः सह्यः
 शुकिमालशुषुपर्वतः ॥ विंध्यश्च पारियात्रश्च सप्तात्र कुलपर्वताः ॥ ११२ ॥ महेन्द्रपरतश्चैव इन्द्रद्रीपो निगद्यते ॥ पारियात्रस्य चैवार्वाकखण्डं कौमा
 रिकं स्मृतम् ॥ ११३ ॥ सहस्रमेकमेकं च सर्वखण्डान्यमुनि च ॥ नदीनां संभवं चापि संक्षेपाच्छृणु फाल्गुन ॥ ११४ ॥ वेदस्मृतिसुखा नद्यः
 पारियात्रोद्भवा भंताः ॥ नर्मदासरसाद्याश्च नद्यो विंध्याद्भिर्निर्गताः ॥ ११५ ॥ शतद्रुचन्द्रभागाद्या ऋक्षपर्वतसंभवाः ॥ ऋषिकुल्याकुमार्याद्याः
 शुकिमत्पादसंभवाः ॥ ११६ ॥ तापी पयोष्णी निर्विंध्या कावेरी च महीनदी ॥ कृष्णा वेणी भीमस्थी सह्यपादोद्भवाः स्मृताः ॥ ११७ ॥
 कृतमालाताम्रपर्णीप्रमुखा मलयोद्भवाः ॥ त्रिसामऋष्यकुल्याद्या महेन्द्रप्रभवाः स्मृताः ॥ ११८ ॥ एवं विभज्य पुत्रेभ्यः कुमार्यै च मही

पतिः ॥ शतशृंगो गिरिं गत्वा उर्दीच्यां तसवांस्तपः ॥ ११९ ॥ तत्र तस्वा तपो घोरं ब्रह्मलोकं जगाम सः ॥ शतशृंगो नृपश्रेष्ठः श
 तशृंगो नगोत्तमं ॥ १२० ॥ यत्र जातोऽसि कौतये पांडोस्त्वं सोदरैः सह ॥ कुमारी च महाभागा स्तंभतीर्थस्थिता सती ॥ १२१ ॥ खंडोद्भवेन
 द्रव्येण तेषु दानानि यच्छती ॥ ततः केनापि कालेन आतृभ्योऽष्टभ्य एव च ॥ १२२ ॥ महावीर्यबलोत्साहा जाता नव नवात्मजाः ॥ ते समेत्य
 समागम्य कुमारीं प्रोचिरे ततः ॥ १२३ ॥ कुलदेवी त्वमस्माकं प्रसादं कुरु नः शुभे ॥ अष्टौ खण्डानि चास्माकं विभज्य स्वयमेव च ॥ देहि
 द्राससतीनां नो विभेदः स्याद्यथा न नः ॥ १२४ ॥ इत्युक्त्वा सर्वयमज्ञां विज्ञाने ब्रह्मणा समा ॥ द्राससतिविभेदैः सा नव खंडान्यचीकरत् ॥ १२५ ॥
 तेषां नामानि ग्रामांश्च पत्तनानि च फाल्गुन ॥ क्वाकूलानि संबर्थां च वक्ष्यमि तव तत्त्वतः ॥ १२६ ॥ कोटिश्चित्तसो ग्रामाणां नीवृदांसि च
 मंडले ॥ सार्धकोटिद्रव्यग्रामैर्देशो बालाक उच्यते ॥ १२७ ॥ सपादकोटिर्ग्रामाणां पुरसाहणके विदुः ॥ लक्षाश्चत्वार एवापि ग्रामाणांमंडले
 स्मृताः ॥ १२८ ॥ एको लक्षश्च नेपाले ग्रामाणां परिकीर्तितः ॥ षट्त्रिंशद्व्यक्षमानं तु कान्यकुब्जे प्रकीर्तितम् ॥ १२९ ॥ द्राससतिस्तथा लक्षा ग्रामा
 ङ्गजणके स्मृताः ॥ अष्टादश तथा लक्षा ग्रामाणां गौडदेशके ॥ १३० ॥ कामरूपे च ग्रामाणां नवलक्षाः प्रकीर्तिताः ॥ डौहले वेदसंज्ञे तु ग्रामाणां
 नवलक्षकम् ॥ १३१ ॥ नवैव लक्षा ग्रामाणां कांतिपुरे प्रकीर्तिताः ॥ नवलक्षस्तथा चैव माचिपुरे प्रकीर्तिताः ॥ १३२ ॥ ओड्डियाणे तथा देशे
 नवलक्षाः प्रकीर्तिताः ॥ जालंधरे तथा देशे नवलक्षाः प्रकीर्तिताः ॥ १३३ ॥ लोहपुरे तथा देशे लक्षाः प्रोक्ता नवैव च ॥ ग्रामाणां सप्तलक्षं च पांवी
 पुरे प्रकीर्तितम् ॥ १३४ ॥ ग्रामाणां सप्तलक्षं च रटराजे प्रकीर्तितम् ॥ हरीआले च ग्रामाणां लक्षपंचकसंमितम् ॥ १३५ ॥ सार्धलक्षत्रयं प्रोक्तं द्रवस्य
 विषये तथा ॥ सार्धलक्षत्रयं प्रोक्तं तथावंभणवाहके ॥ १३६ ॥ एकविंशतिसहस्रं ग्रामाणां नीलपुरके ॥ तथामलविषये पार्थ ग्रामाणिकेलक्षकम् ॥
 ॥ १३७ ॥ नरेन्दुनामदेशे तु लक्षमेकं सपादकम् ॥ अतिलिंगलदेशे च लक्षः प्रोक्तः सपादकः ॥ १३८ ॥ लक्षाष्टादशसहस्रं नवती द्वे च मालवे ॥
 सयंभरे तथा देशे लक्षः प्रोक्तः सपादकः ॥ १३९ ॥ मेवाडे च तथा प्रोक्तो लक्षश्चैकः सपादकः ॥ अशीतिश्च सहस्राणि वाणुरिः परिकीर्तितः
 ॥ १४० ॥ ग्रामसतिसहस्रो जुर्नराजः प्रकीर्तितः ॥ तथा सतिसहस्रः पांडोर्विषय एव च ॥ १४१ ॥ जहादुतिसहस्राणि द्वाचत्वारिंशदेव च ॥

१ उर्दीच्यां गिरि-गन्धमादनम्-वदरिकाश्रमभित्तयर्थः ।

२ एतादि ग्रामादिदेशादिनामन्यपरिचितत्वाद्यथाप्राति

पुरस्कारदर्शयित्वाकितानि स्थापितानि सन्ति । तानि सुश्रीभस्त्रचन्द्रेश्वरपरिकृतैः संशोधनीयानि ।

३ अमले-३० पा० ।

४ माजणके-६० पा० ।

५ डालहे-३० पा० ।

६ भयलक्षकम्-६० पा० ।

७ सप्त-६० पा० ।

८ लक्षपंचकसंस्थितम्-६० पा० ।

अप्पट्टिसहस्राणि प्रोक्तं काश्मीरमंडलम् ॥ १४२ ॥ पट्टिर्त्रिंशत्सहस्राणि ग्रामाणां कौकणे विदुः ॥ चतुर्दशरातं द्वे च विंशतिल्लङ्घकौकणम् ॥ १४३ ॥
 सिंधुः सहस्रदशकं ग्रामाणां परिकीर्तितः ॥ १४४ ॥ चतुर्दशराते द्वे च विंशतिः कच्छमंडलम् ॥ पंचपंचाशत्सहस्रं ग्रामाः सौराष्ट्रमुच्यते ॥ १४५ ॥
 एकविंशतिसाहस्रो लाडदेशः प्रकीर्तितः ॥ अतिसिंधुश्च ग्रामाणां दशसाहस्र उच्यते ॥ तथा चाश्वमुखं पार्थं दशसाहस्रमुच्यते ॥ १४६ ॥ सहस्रदश
 कं चापि एकपादः प्रकीर्तितः ॥ १४७ ॥ तथैव दशसाहस्रो देशः सूर्यमुखः स्मृतः ॥ एकबाहुस्तथा देशो दशसाहस्रमुच्यते ॥ १४८ ॥ सहस्रदशकं
 चैव संजायुरिति देशकः ॥ शिवनामा तथा देशः सहस्रदशकः स्मृतः ॥ सहस्राणि दश ख्यातं तथा कालहयजयः ॥ १४९ ॥ लिङ्गोद्भवस्तथा देशः
 सहस्राणि दशैव च ॥ भद्रश्च देवभद्रश्च प्रत्येकं दशकौ स्मृतौ ॥ १५० ॥ पट्टिर्त्रिंशच्च सहस्राणि स्मृतौ चटविराटकौ ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि यमकोटिः
 प्रकीर्तितः ॥ १५१ ॥ अष्टादश तथा कोट्यो रामको देश उच्यते ॥ तोमरश्चापि कर्णाटो युगलंश्च त्रयस्त्रिंशत् ॥ १५२ ॥ सपादलक्षग्रामाणां
 प्रत्येकं परिकीर्तितः ॥ पंचलक्षाश्च ग्रामाणां खिराज्यं परिकीर्तितम् ॥ १५३ ॥ पुलस्त्यविषयश्चापि दशलक्षक उच्यते ॥ प्रत्येकं लक्षदशकौ देशौ
 कांबोजकोशालौ ॥ १५४ ॥ ग्रामाणां च चतुर्लक्षौ बालिहकः परिकीर्त्यते ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि लंकादेशः प्रकीर्तितः ॥ १५५ ॥ चतुःषष्टिसहस्राणि
 द्रुहदेशः प्रकीर्तितः ॥ सार्धलक्षस्तथा प्रोक्तः किरातविजयो जयः ॥ १५६ ॥ पंच प्राहुस्तथा लक्षान्विदर्भार्यां च ग्रामकान् ॥ चतुर्दशसहस्राणि वर्षं
 मानं प्रकीर्तितम् ॥ १५७ ॥ सहस्रदशकं चापि सिंहलद्वीपमुच्यते ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि ग्रामाणां पांडुदेशकः ॥ १५८ ॥ लक्षैकं च तथा प्रोक्तं
 ग्रामाणां तु भयार्णकम् ॥ पट्टपट्टिं च सहस्राणि देशो माणध उच्यते ॥ १५९ ॥ षष्टिसहस्राणि तथा ग्रामाणां पाँजुदेशकः ॥ त्रिंशत्साहस्र उत्तरश्च
 ग्रामाणां च वर्द्धकः ॥ १६० ॥ पंचविंशतिसाहस्रं मूलस्थानं प्रकीर्तितम् ॥ चत्वारिंशत्सहस्राणि ग्रामाणां यावनः स्मृतः ॥ १६१ ॥ चत्वार्येव
 सहस्राणि पंक्षबाहुस्त्रीर्यते ॥ द्वासप्ततिरमी देशाः ग्रामसंख्याः प्रकीर्तिताः ॥ १६२ ॥ एवं भरतखंडेरिमिन्पणपत्येव कोटयः ॥ द्वासप्ततिस्तथा
 लक्षाः पत्तनानां प्रकीर्तिताः ॥ १६३ ॥ षट्त्रिंशच्च सहस्राणि वेलाङ्कलानि भारत ॥ एवं विभज्य खंडानि श्रातृव्याणां ददौ नव ॥ १६४ ॥ आत्मी
 यमपि सा देवी अनिच्छुष्वपि तेषु च ॥ यतो मान्यति भगिनी प्रति कुथ्यति श्रातरः ॥ १६५ ॥ श्रातृन्प्रति भगिनी च विचार्यैव ददौ शुभा ॥

तत्कृत्वा साजुमान्यैतान्स्तंभतीर्थमुपागता ॥ १६६ ॥ तदा तेषु च देशेषु चतुर्वर्गस्य साधनम् ॥ सर्वेषां प्रवरं प्रोक्तं कुमारीश्वरमेव च ॥ १६७ ॥
 तत्रापि जुलक्षेत्रं च वैदैतसा कुमारिका ॥ जुलक्षेत्रे कुमारेशं पूजयंती महाव्रता ॥ १६८ ॥ तस्यौ हृद्देशु स्थायंती षट्सु चैवापि संगमे ॥ ततः काल
 प्रकर्षञ्च प्रासादे स्कंदनिर्मिते ॥ १६९ ॥ जीर्णं नव्यं स्वर्णमयं प्रासादं साप्यकारयत् ॥ ततस्तुष्टौ महादेवस्तस्या भक्त्यातितोषितः ॥ १७० ॥
 कुमारलिगाडुत्थाय प्रत्यक्षस्तामवोचत ॥ भद्रे तवाहं भक्त्या च विज्ञानेन च तोषितः ॥ १७१ ॥ जीर्णः पुनरुद्धतोऽयं प्रासादस्तेन तोषितः ॥
 तव नाम्ना च विख्यातो भविष्यामि कुमारिके ॥ १७२ ॥ कर्ता चापि तथोद्धर्ता द्वौ वै समफलो स्मृतौ ॥ कुमारेशः कुमारीश इति वक्ष्यंति
 मां ततः ॥ १७३ ॥ बर्करेशो च ये दत्ता वरा दत्ताः सदैव ते ॥ तवापि प्राप्तः कालश्च समीपे वरवर्णिनि ॥ १७४ ॥ अभर्तुंकाया नार्थाश्च न स्वर्गो
 मोक्ष एव च ॥ यथैव वृद्धकन्यायाः सरस्वत्यास्तटे शुभे ॥ १७५ ॥ तस्मात्त्वमत्र तीर्थे च महाकालमिति स्मृतम् ॥ सिद्धिं गतं वृणु भद्रे पतित्रे
 वरवर्णिनि ॥ १७६ ॥ ततः सा रुद्रवाक्येन वर्यामास तं पतिम् ॥ रुद्रलोकं ययौ चापि महाकालसमन्विता ॥ १७७ ॥ तत्र तां पार्वती प्राह
 समाख्य प्रहर्षिता ॥ यस्मात्त्वया चित्रवच्च लिखिता पृथिवी शुभे ॥ १७८ ॥ चित्रलेखेतिनाम्ना त्वं तस्माद्भव सखी मम ॥ ततः सखी सम
 भवच्चित्रलेखेति सां शुभा ॥ १७९ ॥ ययानिरुद्धः कथित उषायाः पतिरुत्तमः ॥ योगिनीनां वरिष्ठा या महाकालस्य वल्लभा ॥ १८० ॥ अप्सु
 सा वार्णिकं बिंदुं पूर्णं वर्षशते पणौ ॥ तपश्चरंती तस्मात्सा प्रोच्यते चाप्सरा दिवि ॥ १८१ ॥ एवंविधा कुमारी सा लिगमेतद्धि फाल्गुन ॥
 स्थापयामास शिवद् बर्करेश्वरसंज्ञितम् ॥ १८२ ॥ तस्मादत्र नृणां दाहश्चास्थिक्षेपश्च भारत ॥ प्रयागादधिकौ प्रोक्तौ महेशस्य वचो यथा ॥ १८३ ॥
 ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे बर्करेश्वरमाहान्यवर्णनं नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ७ ॥ अर्जुन उवाच ॥ महाकालस्त्वसौ कश्च कथं सिद्धिसुपागतः ॥ अस्मिंस्तीर्थे मुनिश्रेष्ठ महादाश्वर्य
 मंत्र मे ॥ १ ॥ सर्वमेतत्समाख्याहि श्रद्धधानाय पृच्छते ॥ २ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ नमस्कृत्य महाकालं वरदं स्थाणुमव्ययम् ॥
 शक्तितश्चरितं तस्य वक्ष्ये पांडुकुलोद्भव ॥ ३ ॥ वाराणस्यां पुरि पुरा बभूव जपतां वरः ॥ रुद्रजापी महाभागो मांदिर्नाम महायशः ॥
 ॥ ४ ॥ तस्यापुत्रस्य पुत्रार्थे रुद्रान्संजपतः किल ॥ गतं वर्षशतं तुष्टस्ततस्तं प्राह शंकरः ॥ ५ ॥ मांदि तव सुतो वीमान्मत्प्रभावप

राक्रमः ॥ वंशस्य तव सर्वस्य समुद्धर्ता भविष्यति ॥ ६ ॥ इति श्रुत्वा रुद्रवचो मांदिर्हं परं गतः ॥ ततः काले कियन्माने पत्नी
 मांटेर्मात्मनः ॥ ७ ॥ दधार गर्भं चाटिका तपोमूर्तिवरा यथा ॥ तस्य गर्भस्य वर्षाणि चत्वारि किल संययुः ॥ ८ ॥ न पुनर्मर्तिरुद्धरं
 त्यक्त्वा निर्गच्छते बहिः ॥ ततो मांतिरुपामंज्य सामभिस्तमवोचत ॥ ९ ॥ वत्स सामान्ययुत्रोऽपि पित्रोः सुखंकरः सदा ॥ शुद्धायां मातरि भवो
 मतः किं पीडयस्यलम् ॥ १० ॥ वत्स मातुष्यवासस्य स्पृहा तुभ्यं कथं न हि ॥ यत्र धर्मार्थकामानां मोक्षस्यापि च संततिः ॥ ११ ॥ कदा
 मनुष्या जायेम पूजा यत्र महाफला ॥ पितृणां देवतानां च नानाधर्माश्च यत्र हि ॥ १२ ॥ इति भूतानि शोचंति नानायोनिगताभ्यपि ॥ तत्त्वं
 मातुष्यमतुलं स्पृहणीयं दिवौकसाम् ॥ अनाहत्य कथं ब्रूहि स्थितश्चोदर एव च ॥ १३ ॥ ॥ गर्भं उवाच ॥ ॥ तात जानान्यहं सर्वमेतत्परम
 दुर्लभम् ॥ किं तु बिभेमि चातिमानं कालमार्गस्य नित्यशः ॥ १४ ॥ द्वौ मार्गौ किल वेदेषु प्रोक्तौ कालोऽर्चिरेव च ॥ अर्चिणा मोक्षमायाति
 कालमार्गेण कर्मणि ॥ १५ ॥ स्वर्गे वा नरके वापि कालमार्गगतो ह्ययम् ॥ न शर्म लभते क्वापि व्याधविद्धमृगो यथा ॥ १६ ॥ तस्यैव हेतोः
 प्रयत्नेकोविदो यत्र दुःखवित् ॥ कालेन घोररूपेण गंभीरेण समाहितः ॥ १७ ॥ तच्चेन्मम मनस्तात नानादोषैर्न मोह्यते ॥ ततोऽहं दुर्लभं जन्म
 मातुष्यं शीघ्रमाप्नुयाम् ॥ १८ ॥ ततस्तस्य पिता पार्थ कांदिशिको महेश्वरम् ॥ जगाम शरणं देवं जाहिजाहि महेश्वर ॥ १९ ॥ त्वां विना कोऽपरो
 देव पुत्रस्याभीष्टदोऽस्ति मे ॥ स्वयैव दत्तस्त्वं चासुं जन्म प्रापय मे सुतम् ॥ २० ॥ ततस्तस्यातिभक्त्यासौ ब्राह्म तुष्टो महेश्वरः ॥ विभूतिः स्वा
 धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यमेव च ॥ २१ ॥ विपरीतश्च शीघ्रं भो मांदिपुत्रः प्रबोध्यताम् ॥ ततस्ता द्योतयंत्यश्च विभूत्यो गर्भमूर्चिरे ॥ २२ ॥ महामते
 मांदिपुत्र न धार्यते भयं हृदि ॥ चत्वारस्त्वां हि धर्माद्या मनस्त्यक्ष्यामहे न ते ॥ २३ ॥ ततोऽपरास्त्वधर्माद्याः प्रोचुर्नैव तथा क्वयम् ॥ भविष्यामो
 मनस्तुभ्यमस्मत्तव भयं न हि ॥ २४ ॥ इत्युक्ते स विभूतीभिः शीघ्रमेव कुमारकः ॥ निःससार बहिर्जातश्चकंपेतिरुरोद च ॥ २५ ॥ ततो विश्व
 तयः प्राहुर्मते तव सुतस्त्वसौ ॥ अद्यापि कालमार्गस्य भीतः कर्मपति रोदिति ॥ २६ ॥ कालभीतिरिति ख्यातस्तस्माद्देव भविष्यति ॥ इति दत्त्वा
 वरं ताश्च महादेवातिकं ययुः ॥ २७ ॥ सोऽपि बालः प्रववुधे शुक्लपक्ष इवोद्धृपः ॥ संस्कृतः स च संस्कारैधीमान्यशुपतिवती ॥ २८ ॥ पंचमंत्रा

१ संपूजकः--६० पा० । २ महेश्वरः--धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यरूपाः--विपरीताः--अधर्म-अज्ञान-अवैराग्य--अनैश्वर्य-रूपाः--आष्टौ स्थाः विभूतीः प्राह-इति योजना बोध्याः । ३ अस्मात्-इति-पंचमीवद्वचनस्य रूपम् ।
 ४ अनुदात्तस्त्वक्षणात्प्राप्तानेत्पदस्यानित्यत्वात्-परस्मैपदमपि । ५ उद्धृष्ट-इ० पा० ।

अपञ्चुद्धस्तीर्थयात्रापरोऽभवत् ॥ रुद्रक्षेत्रेषु सखी स जपन्मन्त्रांश्च भारत ॥ २९ ॥ कालभीतिर्गुप्तक्षेत्रगुणाञ्छ्रुत्वाभ्युपाययौ ॥ स्नात्वा ततो
 महीतोय जम्बा मन्त्रांश्च कोटिशः ॥ ३० ॥ निवृत्तो नातिदूरेथ बिलववृक्षं ददर्श सः ॥ दृष्ट्वा तं तस्य चाधस्ताल्लक्ष्मकं जजाप सः ॥ ३१ ॥ जप
 तस्तस्य विप्रस्य इंद्रियाणि लयं ययुः ॥ केवलं परमानंदस्वरूपोऽसावभूत्क्षणात् ॥ ३२ ॥ तस्यानंदस्य नौपम्यं स्वर्गादीनां भवेत्कचित् ॥ गंगोदक
 स्येव मीनं केवलं सोऽप्यसावपि ॥ ३३ ॥ तत्र लीनो सुहृतेन पुनश्चाभूद्यथा पुरा ॥ ततो विसिन्धिये पार्थ कालभीतिरुवाच ह ॥ ३४ ॥ नायं मम
 महानन्दो वाराणस्यां न नमिषे ॥ न प्रभासे न केदरे न चाप्यमरकण्टके ॥ ३५ ॥ श्रीपर्वते न चान्यत्र यादृशोद्य प्रवर्तते ॥ निर्विकाराणि स्वच्छानि
 गंगांभांसीवसानि मे ॥ ३६ ॥ धृतेषु परमा प्रीतिस्त्रिजगद्द्योतते स्फुटम् ॥ धर्ममेकं परं मह्यं चेतश्चाप्यवगच्छति ॥ ३७ ॥ अहो स्थानप्रभावोऽयं
 स्फुटं चाप्यत्र प्रोच्यते ॥ निर्दोषं यच्छुचि स्थान सर्वोपद्रववर्जितम् ॥ ३८ ॥ तत्र स्थितस्य धर्मार्थस्तद्द्रव्यात्सहस्रधा ॥ तद्स्माच्च प्रभावाद्दि जाना
 मीतः स्वचेतसि ॥ ३९ ॥ विशिष्टं काशिशुल्बयेभ्यस्तीर्थेभ्यः स्थानकं त्विदम् ॥ तस्मादत्रैव संस्थोहं तपस्तपस्यामि पुष्कलम् ॥ ४० ॥ इदं चेदं
 तीर्थमिति सदा यस्तद्विषितश्चरेत् ॥ न स सिद्धिमवाप्नोति कलेशेनैव प्रियेत सः ॥ ४१ ॥ इति संचिंत्य बिलवस्य वृक्षस्याधो व्यवस्थितः ॥ जजाप
 मन्त्राहुद्रस्य अंगुष्ठाप्रेण धिष्ठितः ॥ ४२ ॥ गृहीत्वा नियमं तोयविंदुं वर्षशतेऽर्निवत् ॥ ततो वर्षशते याते जपतस्तस्य भारत ॥ ४३ ॥ कश्चित्तो
 ययुतं कुम्भं गृहीत्वा नर आबजत् ॥ स तं प्रणम्य प्राहेदं कालभीतिं प्रहर्षतः ॥ ४४ ॥ अद्य ते नियमः पूर्णस्तोयमेतन्महापते ॥ गृहाण सफलं
 मह्यं श्रमं कर्तुमिहार्हसि ॥ ४५ ॥ ॥ कालभीतिरुवाच ॥ ॥ को भवान्वर्णतो ब्रूहि किमाचारश्च तत्त्वतः ॥ जन्माचारौ विदित्वा ते प्रही
 व्याभ्यन्यथा न हि ॥ ४६ ॥ ॥ नर उवाच ॥ ॥ न जाने पितरौ स्वीयौ नष्टौ वा सर्वथा न हि ॥ एवमेवापि पश्यामि सर्वदाहं स एव च ॥
 ॥ ४७ ॥ आचारैश्चापि धर्मैश्च न कार्यं मम किंचन ॥ तस्माद्द्रव्यामि नाप्येतन्न चाप्यस्मि समाचरे ॥ ४८ ॥ ॥ कालभीतिरुवाच ॥
 यथेवं नोदकं तुभ्यं प्रहीव्याम्यस्मि कर्हिचित् ॥ शृणुष्वत्र वचो यन्मे गुरुराह श्रुतीरितम् ॥ ४९ ॥ न ज्ञायते कुलं यस्य बीजशुद्धिं विना ततः ॥ तस्य
 खादन्निपवन्वापि साधुः सीदति तत्क्षणात् ॥ ५० ॥ अश्च रुद्रं न जानाति रुद्रभक्तश्च यो नहि ॥ अत्रोदकं तस्य मुञ्जन्पातकी स्यान्न संशयः ॥ ५१ ॥

१ शुभाक्षेपगुणान्-३० पा० । २ गंगोदकस्य यथा मानम् उपमानं नास्ति तथा तस्य आनन्दस्य औपम्यं नास्ति अत एवानन्वयालंकारमाह-सः केवलम्-अस्माच्चिन्न स इशेयाप्रैदिति । 'उपमानोपमेयत्वं यद्वक्तव्यं
 यस्मिन्तः । इन्दुरिन्दुरिय श्रीमानित्यादौ तदन्वयः ॥' इत्यनन्वयालंकाररक्षणम् । ३ अचिन्त्यत्-३० पा० । ४ अस्मि-अहम् । ५ श्रुतीरितम्-वेदप्रोक्तम् ।

अज्ञात्वा यः शिवं भुंक्ते कथ्यते सोऽत्र ब्रह्महा ॥ माष्टि च ब्रह्महत्यादे तस्मात्तस्य न भक्षयेत् ॥ ६२ ॥ गंगोदकुम्भः स्याद्यद्गतन्मध्यं मद्य
 विदुना ॥ अशिवब्रह्मस्य यो भुंक्ते शिवज्ञोऽपि तथैव सः ॥ ६३ ॥ हीनवर्णश्च यः स्याद्धि शिवभक्तोऽपि नैव सः ॥ प्रतिगृह्यौ गुणौ तस्याद्विलोचयौ
 द्वौ प्रतिग्रहे ॥ ६४ ॥ ॥ नर उवाच ॥ ॥ एतेन तव वाक्येन हारस्य संजायते मम ॥ अहो मुग्धोऽसि मिथ्या त्वमपरमारी जडोऽपि चः ॥ ६५ ॥
 सदा सर्वेषु भूतेषु शिवो वसति नित्यशः ॥ साध्वंसाशु ततो वाक्यं नैव निन्दा शिवस्य सा ॥ ६६ ॥ आत्मनश्च परस्यापि यः करोत्यंतरो
 हरम् ॥ तस्य भिन्नदृशो मृत्युर्वैदधे भयमुल्लयम् ॥ ६७ ॥ अथवा का हि पानीये भवेदशुचिता वद ॥ मृत्तिकोद्भवंकुम्भोऽयं पावकेनापि
 पाचितः ॥ ६८ ॥ पूर्णश्च पयसा कस्मिन्नेपामशुचिता कुतः ॥ ६९ ॥ अथ चेन्मम संसर्गादशुचित्वं च मीयते ॥ तदस्यां संस्थितः पृथ्व्यामहं
 त्वं च कुतो वद ॥ ६० ॥ कुतः पृथिव्यां चरसि खे त्वं नैव चरस्युत ॥ एवं विचार्यमाणे ते भाषितं मुग्धवद्भवेत् ॥ ६१ ॥ ॥ कालभीतिरु
 वाच ॥ ॥ सर्वभूतेषु चेदेवं शिव एवेति चोच्यते ॥ नास्तिकां मृत्तिका कस्माद्भक्षयति नभस्यके ॥ ६२ ॥ शुद्धयर्थं तेन विश्वस्य स्थपिता
 संस्थितिर्यथा ॥ फलेन पालिता सा च नान्यथा तां शृणुष्व च ॥ ६३ ॥ ससर्जति पुरा धाता रूपार्त्तकमिदं जगत् ॥ तच्च नामप्रपञ्चेन बद्धं
 दारुणा च गौर्यथा ॥ ६४ ॥ स च नामप्रपञ्चस्तु चतुर्धा भिद्यते किल ॥ ध्वनिर्वर्णाः पदं वाक्यमित्यास्पदचतुष्टयम् ॥ ६५ ॥ तत्र ध्वनिर्ना
 दमयो वर्णाश्चाकारपूर्वकाः ॥ पदं 'श' 'मि' ति प्रोक्तं वाक्यं चेति 'शिवं' भजेत् ॥ ६६ ॥ तथापि वाक्यं त्रिविधं भवेदिति श्रुतेर्मतम् ॥ प्रभु
 सभ्यात्मकं च सुहृत्संमतमेव च ॥ ६७ ॥ कान्तासंमतमेवापि वाक्यं हि त्रिविधं विदुः ॥ प्रभुः स्वामी यथा भृत्यमादिशत्येतदाचर ॥ ६८ ॥
 तथा श्रुतिस्मृती चोभे ग्राह्यः प्रभुसंमतम् ॥ इतिहासपुराणादि सुहृत्संमतमुच्यते ॥ ६९ ॥ सुहृदप्रतिबोध्मैर्न प्रवर्तयति तत्त्वतः ॥
 काव्यालापादिकं यच्च कान्तासंमतमुच्यते ॥ ७० ॥ प्रभुवाक्यं स्पृष्टं यच्च सबाह्याभ्यंतरं शुचि ॥ सुहृदवाक्यं तथा शौचं पाल
 येत्स्वर्गकाक्षया ॥ ७१ ॥ तदेतत्पालनीयं स्याद्धूमिजानां श्रुतिर्वेत् ॥ स्वया नास्तिवक्यवाक्येन चेदेतदभिधीयते ॥ ७२ ॥ एतेन श्रुतिशास्त्रा

१ साधुसाधु-इ० । २ मृत्तिकामयकुम्भोऽयम्-इ० पा० । ३ रूपयत्तम्-इ० पा० । ४ 'श', 'व' इति पदम्-'श' कार 'व' कारात्मकं पदमिति प्रोक्तम् । ततः-'वाक्यं पदसमूहः' इति शास्त्रात् 'श'-व,
 अन्तयोः पदयोः समन्वित 'शिव' इति वाक्यम्-संपन्नम्-इति तात्पर्यम् ।

णि पुराणं च वृथैव किम् ॥ अग्रे सप्तर्षिपूर्वा ये ब्राह्मणाः क्षत्रिया भवन् ॥ ७३ ॥ मुग्धाः सर्वेऽभवन्द्क्षा ये हि वेदं गता ह्यतु ॥ तथा वेदांतवचनं
 सैत्स्वस्था ह्यूर्ध्वगामिनः ॥ ७४ ॥ तिष्ठति राजसा मध्ये ह्यधो गच्छति तामसाः ॥ सत्त्वाहारैः सत्त्ववृत्त्या स्वर्गगामी भवेत्ततः ॥ ७५ ॥ न चैतदप्य
 सूयामो यद्भूतेषु शिवो न हि ॥ असत्येव सर्वभूतेषु शृण्वन्नाप्युपमानकम् ॥ ७६ ॥ यथा सुवर्णजातानि भूषणानि बहूनि च ॥ कानिचिच्छुद्धरूपाणि
 हीनरूपाणि कानिचित् ॥ ७७ ॥ स्वर्णं सर्वेषु चास्त्येव तथैव स सदशिवः ॥ हीनरूपं शोधितं सच्छुद्धिमेति न चैकताम् ॥ ७८ ॥ तथेदं शोधि
 तं देहं शुद्धं दिवि ब्रजेत्स्रुटम् ॥ तस्मात्सर्वार्त्तना हीनान्नं ग्राह्यं बत धीमता ॥ ७९ ॥ चेदिदं शोधयेद्देहं नैव ग्राह्यं समंततः ॥ सर्वतो यः प्रति
 ग्राही निहाराहार्योर्न च ॥ ८० ॥ शुचिः स्यादल्पदिवसात्पाषाणोऽसौ भवेत्स्रुटम् ॥ तस्मात्सर्वार्त्तना नैव प्रहीष्येद्देहं जलं स्रुटम् ॥ ८१ ॥ साधु
 वाप्यथवाऽसाधु प्रमाणं नः श्रुतिः परा ॥ एवमुक्ते स च नरः प्रहसन्दर्शिणेन च ॥ ८२ ॥ अंगुष्ठेन लिखन्भूमिं चक्रे गतं महोत्तमम् ॥ तत्र चिक्षेप
 ततोयं तेन गतः स्म प्ररितः ॥ ८३ ॥ अत्यारिच्यत तोयं च चक्रे पादेन संलिखन् ॥ चक्रे सरः प्ररितं चाप्यतिरिक्तजलेन तत् ॥ ८४ ॥ तद्
 द्रुतं महदृष्ट्वा नैव विप्रो विसिष्मिये ॥ यतो बहुविधं चित्रं भवेद्भूताष्टुपासिषु ॥ ८५ ॥ तच्चित्रेण न जह्याच्च श्रुतिमार्गं सनातनम् ॥ ८६ ॥
 ॥ नर उवाच ॥ ॥ अतिमूर्खोऽसि विप्र त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ॥ किं न श्रुतस्त्वया श्लोकः पुराविद्भिरुदीरितः ॥ कूपोन्प्यस्य घटो
 न्यस्य रज्जुरन्यस्य भारत ॥ ८७ ॥ पायंत्यन्ये पिबंत्यन्ये सर्वे ते समभागिनः ॥ तज्जलं मम कस्मात्त्वं धर्मज्ञो न पिबस्यसि ॥ ८८ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ततो विममूशे श्लोको बहुधा समभागिनाम् ॥ अनिश्याद्विचार्यासौ घटाद्यैः समभागिता ॥ ८९ ॥ बहुपोतद्रव्यक्षेपः
 सर्वैः सा समभागिता ॥ एवं कर्तुः फलैः सर्वैः समं स्याच्च पुनःपुनः ॥ ९० ॥ यः शुचिश्च शिवं श्यायन्प्रासादकूपकर्तारि ॥ जलप्रतिग्रहाभावा
 त्पिबतोऽस्य समं फलम् ॥ ९१ ॥ इति निश्चित्य प्रोवाच कालभूतिर्नरं च तम् ॥ सत्यमेतत्किं तु कुंभपयसा गर्तपूरणे ॥ ९२ ॥ इह्वा प्रत्यक्षतो
 सादृश्यं पिबति भो वद ॥ साधु वाप्यथवाऽसाधु न पिबेयं कथंचन ॥ ९३ ॥ एवं विनिश्चयं दृष्ट्वास्य स्थिरं कुरुनंदन ॥ पुरुषोऽसौ प्रहस्यैव क्षणा
 दंतर्दधे ततः ॥ ९४ ॥ कालभूतिश्च परमं विस्मयं समुपागतः ॥ वृत्तांतः कोयमित्येव चिंतयामास भूयसा ॥ ९५ ॥ ततश्चित्तयत्सतस्य विल्वाध

१ अत्रभाय आर्षः । २ 'ऊर्ध्वं गच्छति सत्त्वस्या मध्ये तिष्ठति राजसाः ॥ ज्वल्पगुणवृत्तित्स्या अधो गच्छति तामसाः ॥' इति भगवद्गीतासु । ३ क्षामः--इ०पा० । ४ अति--इति त्वमित्यर्थकं
 विनाकिप्रतिरूपकमव्ययम् ।

स्तास्तुशोभनम् ॥ उच्छ्रितं सुमहालिंगं पृथिव्या द्योतयद्दिशः ॥ ९६ ॥ प्रादुर्भावे ततस्तस्य महालिंगस्य भारत ॥ ननर्तं खेपसरोर्बुद्धं भंधर्वा
 ललितं जगुः ॥ ९७ ॥ पारिजातमयीं पुष्पवृष्टिमिंद्रो मुमोच ह ॥ जयेति देवा मुनयस्तुष्टुवृत्तविधेः रतवैः ॥ ९८ ॥ तस्मिन्महति कौरव्य
 वर्तमाने महोत्सवे ॥ कालभीतिः प्रमुदितः प्रणम्य स्तोत्रमैरयत् ॥ ९९ ॥ पापस्य कालं भवपंककफलं कलाकलं कालमार्गस्य कालम् ॥ देवं
 महाकालमहं प्रपद्ये श्रीकालकंठं भवकालरूपम् ॥ १०० ॥ ईशानवक्रं प्रणमामि त्वाहं स्तौति श्रुतिः सर्वविद्येश्वरस्त्वम् ॥ भूतेश्वरस्त्वं प्रपिता
 महस्त्वं तस्मै नमस्तेस्तु महेश्वराय ॥ १०१ ॥ यं स्तौति वेदस्तमहं प्रपद्ये तत्पुरुषसंज्ञं शरणं द्वितीयम् ॥ त्वां विद्महे तच्च नस्त्वं प्रदेहि श्रीरुद्र
 देवेश नमोनमस्ते ॥ १०२ ॥ अघोरवक्रं त्रितयं प्रपद्ये अथर्वजुष्टं तव रूपकाणि ॥ अघोरघोराणि च घोरघोराण्यहं सदानौमि भूतानि तुभ्यम् ॥ १०३ ॥
 चतुर्थवक्रं च सदा प्रपद्ये सर्वोभिजाताय नमोनमस्ते ॥ भवेभवेनादिभवो भवस्व भवोद्भवो मां शिव तत्रतत्र ॥ १०४ ॥ नमोस्तु ते वामदेवाय ज्येष्ठरुद्राय
 कालाय कलाविकारिणे ॥ बलकरायापि बलप्रमाथिने भूतानि हंसे च मनोन्मनाय ॥ १०५ ॥ त्रियंबकं त्वां च यजामहे वयं सुपुण्यगंधैः शिवपुष्टिवर्ध
 नम् ॥ उर्वारकं पृक्कमिवोत्रबंधनाद्भक्षस्व मां त्र्यंबकं मृत्युमार्गात् ॥ १०६ ॥ षडक्षरं मंत्रवरं तवेश जपंति ये मुनयो वीतरागाः ॥ तेषां प्रसन्नोऽसि जपामहे
 तं त्वोत्कारपूर्वं च नमः शिवाय ॥ १०७ ॥ एवं स्तुतो महादेवो लिंगान्निःसृत्य भारता ॥ त्रिजगद्द्योतयन्भासा प्रत्यक्षः प्राह च द्विजम् ॥ १०८ ॥ यत्त्वयात्र
 महातीर्थं भृशमाराधितो द्विज ॥ तेनाति तुष्टस्ते वत्स नेशः कालः कथंचन ॥ १०९ ॥ अहं च नररूपी यो दृष्ट्वा ते धर्मसंस्थितिम् ॥ धन्यस्तद्धर्म
 मार्गोऽयं पालयते यद्भवद्विधैः ॥ ११० ॥ सर्वतीर्थोद्देकर्तः प्रीरितो मे सरस्तथा ॥ जलमेतन्महापुण्यं त्वदर्थं मे समाहृतम् ॥ १११ ॥ सप्तमंत्रहस्यं
 च यत्कृतं स्तवनं मम ॥ अनेन पठ्यमानेन सप्तमंत्रफलं भवेत् ॥ ११२ ॥ अभीष्टं च वरं मत्तो वृणीष्व मनसेप्सितम् ॥ त्वयातितोषितो ह्यस्मि
 नादेयं विद्यते तव ॥ ११३ ॥ ॥ कालभीतिरिवाच ॥ ॥ धन्योऽस्म्यजुष्टुहीतोऽस्मि यत्त्वं तुष्टोऽसि शंकर ॥ त्वत्तोषात्सफला धर्माः श्रमाधैवान्यथा
 मताः ॥ ११४ ॥ यदि तुष्टोऽसि सांनिध्यं लिंगेऽत्र क्रियतां सदा ॥ अक्षयं तत्कृतं चास्तु यद्द्विगो क्रियतेऽत्र च ॥ ११५ ॥ जपतो यत्फलं देव

१ आर्षः प्रयोगः, तृतीयपिकथ्यः । २ अयं क्रमस्त्ववैवाताइशो दक्ष्यते—वैदिकप्रथममन्त्रमस्तु—ईशान—तस्युष्ण—अघोर—वामदेव—सद्योजात—इत्येवंरूपोऽस्ति । अत्र च स्तोत्रोच्छ्रयाऽयं चतुर्थवक्रस्तुतिरामः न तु मंत्रकम
 तः । मंत्रकमस्तु अत्र—‘नमोऽस्तु वामदेवाय—’ इत्याद्याप्रिमश्लोकस्यात्र पाठोऽपेक्षितः अस्व च ‘चतुर्थवक्रं च सदा प्रपद्ये’ इत्यत्र ‘सुपुण्यवक्रं च—’ इत्येवं पाठभेदं विधाय—‘नमोऽस्तु ते वामदेवाय—’ इत्यस्माच्छ्लोकादये
 पाठे कृते—मंत्रकमोऽयं स्तोत्रकमः समुचितः स्यात् । वक्तुर्वैवक्षाधीनत्वाद्वा यथातथमेवायं पाठकमोऽत्र स्थापितो बोद्धव्यः ।

पंचमंत्रायुतेन च ॥ तत्फलं जायतां नृणामस्य लिंगस्य दर्शने ॥ ११६ ॥ कालमार्गादहं यस्मान्मोचितोऽहं महेश्वर ॥ महाकालमिति ख्यातं लिंगं
 तस्माद्भवतिदम् ॥ ११७ ॥ अस्मिंश्च कूपे यो मर्त्यः स्नात्वा तर्पयते पितृन् ॥ सर्वतीर्थफलं चास्तु पितृणामक्षया गतिः ॥ ११८ ॥ इति तस्य
 वचः श्रुत्वा प्रीतस्तं शंकरोऽब्रवीत् ॥ स्वायंभुवं यत्र लिंगं तत्र नित्यं वसाम्यहम् ॥ ११९ ॥ स्वयंभुवाणरत्नोत्थधातुपाषाणलोहजम् ॥ लिंगं
 क्रमेण फलदमन्त्यात्पूर्वं दर्शोत्तरम् ॥ १२० ॥ आकाशे तारकालिंगं पाताले हाटकेश्वरम् ॥ स्वायंभुवं धरापृष्ठे तदेतन्नित्यं संपम् ॥ १२१ ॥ विशेषा
 ल्पार्थितं यच्च तच्च सर्वं भविष्यति ॥ अत्र पुष्पं फलं पूजा नैवेद्यं स्तवनक्रिया ॥ १२२ ॥ दानं वान्यच्च यत्किञ्चिदक्षयं तद्भविष्यति ॥ माघासितचतु
 र्दश्यां शिवयोगे च पुत्रक ॥ १२३ ॥ लिंगाच्च पूर्वतः कूपे स्नात्वा यस्तर्पयेत्पितृन् ॥ सर्वतीर्थफलवाप्तिः पितृणां चाक्षया गतिः ॥ १२४ ॥ तस्यां राज्ञौ
 महाकालं याभेयामे प्रपूजयेत् ॥ यः क्षिपेत्सर्वलिंगेषु स जागरफलं लभेत् ॥ १२५ ॥ जितेंद्रियश्च यो नित्यं मां लिंगेन प्रपूजयेत् ॥ मुक्तिमुक्ती न
 दूरस्थे तस्य नित्यं द्विजोत्तम ॥ १२६ ॥ माघे चतुर्दश्यष्टम्यां सोमवारे च पर्वणि ॥ स्नात्वा सरसि योऽभ्यर्च्य लिंगमेतच्छिवं व्रजेत् ॥
 ॥ १२७ ॥ दानं तपो रुद्रजापः सर्वमक्षयमेव च ॥ त्वं च नन्दी द्वितीयो मे प्रतीहारो भविष्यसि ॥ १२८ ॥ कालमार्गजयाद्भस् महाकाला
 भिषाश्चिरम् ॥ करंधमोऽत्र राजर्षिरचिरदागमिष्यति ॥ १२९ ॥ तस्य प्रोच्य भवान्धर्मास्ततो मह्येकमाव्रज ॥ इत्युक्त्वा भगवान्नुद्गो
 लिंगमभ्ये न्यलीयत ॥ १३० ॥ महाकालोऽपि मुदितस्तत्र तेपे महत्तपः ॥ १३१ ॥ इति महाकालप्रादुर्भावः ॥ नारद उवाच ॥ अथ
 केनापि कालेन पार्थ राजा करंधमः ॥ विशेषमिच्छुर्धर्मेषु श्रुत्वा तीर्थमहागुणान् ॥ १३२ ॥ महाकालचारित्रं च तत्रैव समुपाययौ ॥ महीसागर
 तोयेऽसौ स्नात्वा लिंगान्यथाचरत् ॥ १३३ ॥ महाकालमनुप्राप्य परमां प्रीतिमागतः ॥ स पश्यन्सुमहालिंगं नातुष्यत जनेश्वरः ॥ १३४ ॥
 यथा दरिद्रः कृपणो निधिक्षुभ्रमवाप्य च ॥ सफलं जीवितं मेने महाकालं निरीक्ष्य सः ॥ १३५ ॥ पंचमंत्रायुतजपफलं यस्येह दर्शनात् ॥ ततः
 सपर्ययाभ्यन्व्य महत्यासौ प्रणम्य च ॥ १३६ ॥ श्रुत्वा च लिंगप्रवरं महाकालमुपासदत् ॥ ततो रुद्रवचः स्मृत्वा महाकालः समयन्निव ॥ १३७ ॥
 प्रत्युद्गम्य नृपं पूजामर्षं च प्रत्यपादयत् ॥ ततः कुशलप्रश्नादि कृत्वा शांतमुखं नृपः ॥ १३८ ॥ महाकालमुपासंज्य कथति वाक्यमब्रवीत् ॥

१ लिंगो-३० पा० । २ स्मृतम्-३० पा० । ३ कस्मिंश्चित्तुस्तके-अत्र-इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे महाकालेश्वरप्रादुर्भावोनाम चत्वारिंशो
 अध्यायः ॥ ४० ॥ इत्यथ्याप्तसमाप्तिदण्डकं वर्तते । अन्यत्र पुस्तकेषु तु-प्रकान्तरीयेषांस्याध्यायस्य-चतुर्दश्यांस्वयंभुवाणरत्नोत्तरे समाप्तिदण्डकं दृष्टिद्वयते ।

भगवन्संशयो मह्यं सदाऽयं परिवर्तते ॥ १३९ ॥ यंदिदं तर्पणनाम पितृणां क्रियते नृभिः ॥ जलमध्ये जलं याति कथं तृष्यति पूर्वजाः ॥ १४० ॥
 एवं पिंडादिपूजा च सर्वमत्रैव दृश्यते ॥ कथमेवं रम मन्यामः पित्राद्यैरुपसृज्यते ॥ १४१ ॥ न चैतदस्ति यत्तेषां नोपतिष्ठति किंचन ॥ स्वप्ने यथा
 क्रम्य नरं दृश्यते याचकाश्च ते ॥ १४२ ॥ देवानां चापि दृश्यते प्रत्यक्षाः प्रत्ययाः सदा ॥ तत्कथं प्रतिगृह्णन्ति मनो मेऽत्र प्रमुह्यति ॥ १४३ ॥
 ॥ महाकाल उवाच ॥ ॥ योनिरेवंविधा तेषां पितृणां च दिवोकसाम् ॥ दूरोक्तं दूरपूजा च दूरस्तुतिरथापि यत ॥ १४४ ॥ भव्यं भूतं भवि
 व्यञ्च सर्वं जानाति यांति च ॥ पंचतन्मात्ररूपं च मनोबुद्धिरहंजडाः ॥ १४५ ॥ नवतत्त्वमयं देहं दशमः पुरुषो भूतः ॥ तस्माद्भवेन तृष्यति रसत
 त्वेन ते तथा ॥ १४६ ॥ शब्दतत्त्वेन तुष्यति स्पर्शतत्त्वं च गृह्णते ॥ श्रुचि दृष्ट्वा च तुष्यति नात्र राजन्भवेन्मृषा ॥ १४७ ॥ यथा तृणं पशूनां च नरा
 णामन्नमुच्यते ॥ एवं देवतयोनीनामन्नसारस्य भोजनम् ॥ १४८ ॥ शक्तयः सर्वभावानामचित्या ज्ञानगोचराः ॥ तस्मात्तत्त्वं प्रगृह्णन्ति श्रेयमत्रैव
 दृश्यते ॥ १४९ ॥ ॥ करंधम उवाच ॥ ॥ पितृभ्यो दीयते श्राद्धं स्वकर्मवशगाश्च ते ॥ स्वर्गस्था नरकस्था वा कथं तैरुपसृज्यते ॥ १५० ॥
 अथ स्वर्गस्थ नरके स्थिताः कर्माभियंजिताः ॥ शक्युवंति वरनेतानदातुं ते चेभ्वराः कथम् ॥ १५१ ॥ आद्युः प्रजां धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि
 च ॥ प्रयच्छन्तु तथा राज्यं प्रीता नृणां पितामहाः ॥ १५२ ॥ ॥ महाकाल उवाच ॥ ॥ सत्यमेतत्स्वकर्मस्थाः पितरो यन्नृपोत्तम ॥ किं तु
 देवासुराणां च यक्षादीनाममूर्तकाः ॥ १५३ ॥ मूर्ताश्चतुर्णां वर्णानां पितरः सप्तथा स्मृताः ॥ ते हि सर्वे प्रयच्छन्ति दातुं सर्वं यथेप्सितम् ॥ १५४ ॥
 एकत्रिशद्वणा येषां पितृणां प्रबला नृप ॥ कृतं च तदिदं श्राद्धं तर्पयेत्तान्प्रान्पितृन् ॥ १५५ ॥ ते तृप्तास्तर्पणस्य पूर्वजान्यत्र संस्थितान् ॥ एवं
 स्वानां चोपतिष्ठेच्छ्राद्धं यच्छन्ति ते वरान् ॥ १५६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ भूतादिभ्यो यथा विप्र नाम्ना वोद्दिश्य दीयते ॥ सुरादीनां कथं चैव
 संक्षेपेण न दीयते ॥ १५७ ॥ इदं पितृभ्यो देवेभ्यो द्विजेभ्यः पावकाय च ॥ एवं कस्माद्भिस्तराः स्युर्मनःकायादिकष्टदाः ॥ १५८ ॥ ॥ महा
 काल उवाच ॥ ॥ उचिता प्रतिपत्तिश्च कार्या सर्वेषु नित्यशः ॥ प्रतिपत्तिं चोचितां ते विना गृह्णन्ति नैव च ॥ १५९ ॥ यथा श्वा गृह्णारस्थो
 बलिं गृह्णाति किं तथा ॥ प्रधानपुरुषो राजन्गृह्णाति च श्रुना समः ॥ १६० ॥ एवं ते भूतवद्देवा न हि गृह्णन्ति कर्हिचित् ॥ श्रुचि कामं जुपन्ते न

दधिरश्रद्धधानतः ॥ १६१ ॥ विना मंत्रैश्च यद्दत्तं न तद्ब्रह्मन्ति तऽमलाः ॥ श्रुतिरप्यत्र प्राहेदं मंत्राणां विषये नृप ॥ १६२ ॥ “मंत्रा देवता यद्यद्विद्वा
 न्यन्त्रवत्करोति देवताभिरेव तत्करोति यद्वादाति देवताभिरेव तद्वादाति यत्प्रतिगृह्णाति देवताभिरेव तत्प्रतिगृह्णाति तस्मान्नामन्त्रवत्प्रतिगृहीयात्
 नामन्त्रवत्प्रतिपद्यते” इति ॥ १६३ ॥ तस्मान्मंत्रैः सदा देयं पौराणैर्वैदिकैरपि ॥ अन्यथा ते न गृह्णन्ति भूतान्छुपतिष्ठति ॥ १६४ ॥ राजो
 वाच ॥ ॥ दर्भास्तिलानक्षतांश्च तोयं चैतैः सुसंयुतम् ॥ कस्मान्नपदीयते दानं ज्ञातुमिच्छामि कारणम् ॥ १६५ ॥ ॥ महाकाल उवाच ॥ ॥
 पुरा किल प्रदत्तानि भूमेर्दानानि धीरिशः ॥ प्रत्यगृह्णन्त दैत्याश्च प्रविश्याभ्यंतरं बलात् ॥ १६६ ॥ ततो देवाश्च पितरः प्रत्युच्युः पद्मसंभवम् ॥
 ॥ १६७ ॥ स्वामिन्नः पश्यतामेव सर्वं दैत्यैः प्रगृह्यते ॥ विधेहि रक्षां तेषां त्वं न नष्टाः स्मो यथा वयम् ॥ १६८ ॥ ततो विमुश्यैव विधी रक्षो
 पायमचीकरत् ॥ तिलैर्युक्तं पितृणां च देवानामक्षतैः सह ॥ १६९ ॥ तोयं दर्भांश्च सर्वत्र एवं गृह्णन्ति नासुराः ॥ एतान्विना प्रदत्तं य
 त्फलं दैत्यैः प्रगृह्यते ॥ १७० ॥ निःश्वस्य पितरो देवा यांति दातुः फलं न हि ॥ तस्माद्दुर्गेषु सर्वेषु दानमेव प्रदीयते ॥ १७१ ॥ ॥ करंधम उवाच ॥
 चतुर्गुणव्यवस्थानं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ महतीयं विवित्सा मे सदैव परिवर्तते ॥ १७२ ॥ ॥ महाकाल उवाच ॥ आद्यं कृतयुगं विद्धि
 ततश्चेतायुगं स्मृतम् ॥ द्वापरं च कलिश्चेति चत्वारश्च समासतः ॥ १७३ ॥ सत्त्वं कृतं रजश्चेता द्वापरं च रजस्तमः ॥ कलिस्तमस्तु विज्ञेयं
 युगवृत्तं युगेषु च ॥ १७४ ॥ ध्यानं परं कृतयुगे त्रेतायां यज्ञ उच्यते ॥ वृत्तं च द्वापरे सत्यं दानमेव कलौ युगे ॥ १७५ ॥ कृते तु मानसी सृष्टि
 र्गतिः साक्षाद्ब्रह्मसा ॥ तेजोमध्यः प्रजास्तृप्ताः सदानंदांश्च भोजिनः ॥ १७६ ॥ अधमोत्तमो न तासां ता निर्विशेषाः प्रजाः शुभाः ॥ तुल्य
 मायुः सुखं रूपं तासां तस्मिन्कृते युगे ॥ १७७ ॥ न चाप्रीतिर्न च द्वंद्वो न द्वेषो नापि च क्रुमः ॥ पर्वतोदधिवासिन्यो ह्यनुक्रोशप्रियास्तु ताः ॥
 ॥ १७८ ॥ वर्णाश्रमव्यवस्था च तदासीन्न हि संकरः ॥ एकमन्यं न ध्यायंति परमं ते सदा शिवम् ॥ १७९ ॥ चतुर्थे च ततः पादे नष्टा साऽध्वद्रसो
 ह्यसा ॥ प्रादुरासंस्ततस्तासां वृक्षाश्चगृहसंज्ञिताः ॥ १८० ॥ वज्राणि च प्रसूयंते फलान्याभरणानि च ॥ तेष्वेव जायते तासां गंधवर्णरसान्वि
 तम् ॥ १८१ ॥ सुमाक्षिकं महावीर्यं पुटके पुटके मधु ॥ तेन ता वर्तयंति स्म कृतस्यति प्रजास्तदा ॥ १८२ ॥ दृष्टपुष्टास्तथा वृद्धाः प्रजा वै विवा
 तज्वराः ॥ ततः कालेन केनापि तासां वृद्धे रसेन्द्रिये ॥ १८३ ॥ युगभावात्स्था ध्याने स्वरपीभूते शिर्वस्य च ॥ वृक्षंस्तान्पर्यगृह्णन्त मधु वा माक्षिकं

बलत् ॥ १८४ ॥ तासां तेनोपचारेण लोभदोषकृतेन वै ॥ प्रनष्टा मधुना सार्धं कल्पवृक्षाः क्वचित्क्वचित् ॥ १८५ ॥ तस्यां चाप्यल्पशिष्टायां
 इंद्रान्यभ्युत्थितानि वै ॥ शीततपैर्मनोदुःखैस्ततस्ता दुःखिता भृशम् ॥ १८६ ॥ चक्रुस्वरणार्थं हि केतनानि ततस्ततः ॥ ततः प्रादुर्बभौ
 तासां सिद्धिज्ञेताणो पुनः ॥ १८७ ॥ वृष्ट्या बभ्रुरौषध्यो ग्रान्यारण्याश्चतुर्दश ॥ अकृष्टपच्याश्चान्नसास्तोयभूमिसमागमात् ॥ १८८ ॥ ऋतु
 पुष्पफलैश्चैव वृक्षशुल्माश्च जहिरं ॥ तैश्च वृत्तिरभूतासां धान्यैः पुष्पैः फलैस्तथा ॥ १८९ ॥ ततः पुनरभूतासां रागो लोभश्च सर्वतः ॥ कालवीर्येण
 वा गृह्य नदीक्षेत्राणि पर्वतात् ॥ १९० ॥ वृक्षशुल्मौषधीश्चैव प्रसह्यास्तु यथाबलम् ॥ विपर्ययेण चौषध्यः प्रनष्टाश्च चतुर्दश ॥ १९१ ॥ नत्वा धरां
 प्रविष्टास्ता ओषध्यः पीडिताः प्रजाः ॥ दुर्दोह गां पृथुर्वैन्यः सर्वभूतहिताय वै ॥ १९२ ॥ तदाप्रभृति चौषध्यः फालकृष्टाः प्रजास्ततः ॥ वार्तिया
 वतयन्ति स्म पाल्यमानाश्च क्षत्रियैः ॥ १९३ ॥ वर्णाश्रमप्रतिष्ठा च यज्ञस्नेतास्तु चोच्यते ॥ सदाशिवध्यानमयं त्यक्त्वा मोक्षमचेतनाः ॥ १९४ ॥ पुष्यतां
 वाचमाश्रित्य रागात्स्वर्गमसाधयन् ॥ द्वापरे च प्रवर्तते मतिभेदास्ततो नृणाम् ॥ १९५ ॥ मनसा कर्मणा वाचा कृच्छ्राद्भार्ता प्रसिध्यति ॥ लोभोऽ
 धृतिः शिवं त्यक्त्वा धर्माणां संकरस्तथा ॥ १९६ ॥ वर्णाश्रमपरिध्वंसाः प्रवर्तते च द्वापरे ॥ तदा व्यासैश्चतुर्दशं च व्यस्यते द्वापरान्ततः ॥
 ॥ १९७ ॥ एको वेदश्चतुष्पादैः क्रियते द्विजहेतवे ॥ इतिहासपुराणानि भिद्यते लोकगौरवात् ॥ १९८ ॥ ब्राह्मं पाद्वं वैष्णवं च शैवं
 भागवतं तथा ॥ तथान्यन्नारदीयं च मार्कण्डेयं च सप्तमम् ॥ १९९ ॥ आग्नेयमष्टमं प्रोक्तं भविष्यं नवमं स्मृतम् ॥ दशमं ब्रह्मवैवर्त
 लैंगमेकादशं तथा ॥ २०० ॥ वाराहं द्वादशं चैव रकादं चैव त्रयोदशम् ॥ चतुर्दशं वामनं च कौर्मं पंचदशं स्मृतम् ॥ २०१ ॥ मात्स्यं
 पौंड्रकं प्रोक्तं गारुडं च ततः परम् ॥ अतः परं तु ब्रह्मांडमेवञ्चाष्टादशानि हि ॥ २०२ ॥ अस्मिन्वारहाकरणे च व्यासानाकर्णयस्व च ॥
 ऋतुः सत्यो भार्गवश्च अंगिराः सविता तथा ॥ २०३ ॥ मृत्युः शतक्रतुर्धोमान्चसिधो भविताऽऽधुना ॥ सारस्वतस्त्रिधामा च वेदविचित्रतो मुनिः
 ॥ २०४ ॥ शततेजाः स्वयं विष्णुर्नारायण इति स्मृतः ॥ करकश्चास्त्रिधोर्धोमांस्तथा देव ऋतंजयः ॥ २०५ ॥ कृतजयो भरद्वाजो गौतमः कविस
 तमः ॥ वाजश्रवा मुनिश्चैव तथा कुण्डमायणो मुनिः ॥ २०६ ॥ तृणाबिंदुस्तथा ऋक्षः शक्तिः पाराशरस्तथा ॥ जातुकर्णोऽथ विष्णुश्च स्वयं
 द्वैपायनो मुनिः ॥ २०७ ॥ अश्वत्थामसुखाश्चैते भविष्याः सूचितारस्तव ॥ धर्मशास्त्राणि लोकार्थं भिद्यते चापि द्वापरे ॥ २०८ ॥ मन्वन्निवि

बृहहारीतयाज्ञवल्क्योशनोऽगिराः ॥ यमापस्तंबसंवर्ताः कात्यायनबृहस्पती ॥ २०९ ॥ पराशरव्यासशंखलिखिता दक्षगौतमौ ॥ शातातपो वसिष्ठश्च
 धर्मशास्त्रप्रयोजकाः ॥ २१० ॥ ततो द्वापरसंध्यायां प्रवर्तति कलौ युगे ॥ नश्यमाने शैवयोगे जायते योगनंदनाः ॥ २११ ॥ आद्ये श्वेतकलौ
 रुद्रः सुतारस्तारणस्तथा ॥ सुहोत्रः कंकणश्चैव लोकाण्यश्च महासुनिः ॥ २१२ ॥ जैगीषव्यश्च भाव्यो वै भगवान्दधिवाहनः ॥ ऋषभश्च सुनिर्धर्म
 उग्रश्रात्रिः सर्बालकः ॥ २१३ ॥ गौतमो वेदशीर्णश्च गोकर्णश्च शिखंडिभृत् ॥ गुहावासी जटमाली अह्नासश्च दारुणः ॥ २१४ ॥ लंगली
 संयमी शूली डिंडी जुण्डीश्वरः स्वयम् ॥ सहिष्णुः सोमशर्मा च लङ्कलीशश्च पार्थिव ॥ २१५ ॥ कायावरोहणो भावीत्याद्या योगेश्वराः क्रमात् ॥
 एते संश्लिष्य वक्ष्यंति शिवधर्मं कलौ युगे ॥ २१६ ॥ एवं कलियुगे राजञ्छास्त्रसंक्षेप उच्यते ॥ शृणु तिष्यप्रवृत्तिं च हर्षोद्दिगकरिं किल ॥ २१७ ॥
 तिष्ये मायाभसूयां च वधं चैव तपस्विनाम् ॥ साधयंति नरास्तत्र तमसा व्याकुलैर्द्विधाः ॥ २१८ ॥ कलौ प्रमाथको रागः सततं क्षुद्रयानि च ॥
 अनावृष्टिभयं घोरं देशानां च विपर्ययः ॥ २१९ ॥ न प्रमाणं श्रुतेरस्ति नृणां चाधर्मसेवनात् ॥ अधार्मिकास्त्वनानाचारा महाकोपारपतेजसः ॥
 ॥ २२० ॥ अतुतं भुवते लुब्धा नरीपयाश्च दुष्प्रजाः ॥ दुरिष्टैर्दुरधीतैश्च दुराचारैर्दुरागमैः ॥ २२१ ॥ विप्राणां कर्मदोषैश्च प्रजानां
 जायते क्षयः ॥ उत्सीदंति क्षत्रविशो वर्धते शूद्रविप्रकाः ॥ २२२ ॥ शूद्रा विप्रैः सहासते शयनासनभोजनैः ॥ शूद्राश्च ब्राह्मणाचाराः शूद्राच्चा
 राश्च ब्राह्मणाः ॥ २२३ ॥ राजवृत्त्यां स्थिताश्चौराश्चौराचारश्च पार्थिवाः ॥ एकपत्न्यो न शिष्यंति वर्धयंत्यभिसारिकाः ॥ २२४ ॥
 तदा ह्यरपफला भूमिः कचिच्चापि महाफला ॥ अरक्षितारो हर्तारो राजानः पापनिर्भयाः ॥ २२५ ॥ अक्षत्रियास्तु राजानो विप्राः शूद्रोप
 जीविनः ॥ शूद्रा विवादिनः सर्वे ब्राह्मणैरभिर्नंदिताः ॥ २२६ ॥ आसनस्थान्द्विजान्दृष्ट्वा कलंत्यत्यल्पबुद्धयः ॥ आस्ये निधाय वै
 हस्तं कर्णे शूद्रस्य च द्विजाः ॥ २२७ ॥ नीचस्यापि तदा वाक्यं वक्ष्यंति विनयेन तम् ॥ उच्चासनस्थान्छूद्रांश्च द्विजानां पश्यतामपि ॥
 ॥ २२८ ॥ ज्ञात्वा न हिसते राजा पश्य कालकलं नृप ॥ पुष्पैः शुभसितैश्चैव तथान्यैर्मंडनैर्द्विजाः ॥ २२९ ॥ शूद्रानभ्यर्चयंत्यल्पश्रुतभाग्यब
 लान्विताः ॥ पापंडिनां च गृह्णाति ब्राह्मणाः कुप्रतिग्रहम् ॥ २३० ॥ येन ते रौरवं यांति सुदुस्तरं द्विजाधमाः ॥ तपोयज्ञफलानां च विक्रेतारो
 द्विजास्तथा ॥ २३१ ॥ यतयश्च भविष्यंति बहवः कौटिशः कलौ ॥ पुरुषारल्पबहुस्त्रीको नृणां चापत्यसंभवः ॥ २३२ ॥ निर्दंति वेदवाक्यानि वेदा

यार्थं कलौ युगे ॥ शूद्रैः स्वयं निर्मितं यत्प्रमाणं शास्त्रमेव तत ॥ २३३ ॥ श्वापदप्रबलत्वं च गवां चापि परिक्षयः ॥ कस्यचिद्दानप्रभृतिधर्म
 स्यास्ति न शुद्धता ॥ २३४ ॥ साधूनां बहवो नाशाः पार्थिवाश्चाप्यरक्षणः ॥ अर्द्धशूला जनपदाः शिवशूलाश्चतुष्पथाः ॥ २३५ ॥ प्रमदाः केशशू
 लिन्यो भविष्यति कलौ युगे ॥ स्त्रीप्रधानानि गेहानि कुचैलारताश्च कर्कशाः ॥ २३६ ॥ बहुभक्ष्यावलिसाश्च कृत्या इव भवति च ॥ सर्वे वणिज
 नाश्चापि चित्रवर्षी च वासवः ॥ २३७ ॥ कुशीलचर्यापापं देवैर्बुधाहूयैः समाहृतः ॥ बहुयाचनको लोको भविष्यति परस्परि ॥ २३८ ॥ अशंक
 श्चैव पापेषु तदा लोको भविष्यति ॥ हतारः परत्नानां परदारप्रथर्षकाः ॥ २३९ ॥ ऊनषोडशवर्षाश्च प्रजायन्ते युगक्षये ॥ तथा द्वादशवर्षाश्च
 प्रसवंति स्त्रियस्तदा ॥ २४० ॥ चौरश्चौरस्य हतारो हर्तुर्हर्ता तथापरः ॥ ज्ञानकर्मण्युपरते लोके निष्क्रयतां गते ॥ २४१ ॥ कीटमृषकसर्पाश्च
 धर्षयिष्यति मानवान् ॥ वर्णाश्रमाणां ये चान्ये पाषंडाः परिपथिनः ॥ २४२ ॥ ते तदा प्रोद्धविष्यति तेषां वृद्धिश्च पार्थिव ॥ दुःखं पुत्रकलत्राद्यं
 देहोत्सादः सरोगता ॥ २४३ ॥ अधर्माभिनिवेशत्वान्तमसो जायते कलौ ॥ कलेर्दोषनिधेश्चैव शृणुष्वैवं महागुणम् ॥ २४४ ॥ तदारुपेनैव काले
 न सिद्धिं गच्छति मानवाः ॥ नियुगिना वदंत्येवं धन्या धर्मं चरन्ति ये ॥ २४५ ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तं कलौ श्रद्धापरायणाः ॥ त्रेतायां वार्षिको
 धर्मा द्वापरे मासिकः स्मृतः ॥ २४६ ॥ यथा कलेशं चरन्प्राज्ञस्तद्गता प्राप्यते कलौ ॥ युगत्रयेण तावन्तः सिद्धिं गच्छन्ति पार्थिवः ॥ २४७ ॥
 यावन्तः सिद्धिमायाति कलौ हरिहरव्रताः ॥ अष्टाविंशो कलौ यच्च भावि तत्त्वं निबोध मे ॥ २४८ ॥ त्रिषु वर्षसहस्रेषु कलेर्यातिषु पार्थिवः ॥ त्रिंश
 तेषु दशान्यूनेष्वस्यां श्रुति भविष्यति ॥ २४९ ॥ शूद्रकोनाम वीराणामधिपः सिद्धिमत्र सः ॥ चर्चितार्थां समाराध्य लभ्यते भूभरापहः ॥ २५० ॥
 ततस्त्रिषु सहस्रेषु दशाधिकशतत्रये ॥ भविष्यं नंदराज्यं च चाणक्यो यान्हनिष्यति ॥ २५१ ॥ शुक्रतीर्थे सर्वपापनिर्मुक्तिं योऽभिलष्यति ॥
 ततस्त्रिषु सहस्रेषु विशत्या चाधिकेषु च ॥ २५२ ॥ भविष्यं विक्रमादित्यराज्यं सोऽथ प्रलप्स्यते ॥ सिद्धिप्रसादाद्गुर्गाणां दीनान्यो ह्युद्धरिष्यति ॥
 ॥ २५३ ॥ ततः शतसहस्रेषु शतेनाप्यधिकेषु च ॥ शकोनाम भविष्यश्च योऽतिदारिद्र्यहारकः ॥ २५४ ॥ ततस्त्रिषु सहस्रेषु षट्शतैरधिकेषु च ॥
 मागधे हेमसदनदंजन्यां प्रभविष्यति ॥ २५५ ॥ विष्णोरंशो धर्मपाता बुधः साक्षात्स्वयं प्रभुः ॥ तस्य कर्माणि भूरीणि भविष्यति महात्मनः
 ॥ २५६ ॥ ज्योतिर्विदुसुखात्प्रानस हनिष्यति कोटिशः ॥ चतुःषष्टिं स वर्षाणि मुक्ता द्वीपानि सप्त च ॥ २५७ ॥ भक्तेभ्यः स्वयंशो मुक्त्वा

दिवं पश्चाद्गमिष्यति ॥ सर्वेषां चावताराणां गुणैः समधिको यतः ॥ २५८ ॥ ततो वक्ष्यति तं भक्त्या सर्वपापहरं बुधम् ॥ चतुर्षु च सहस्रेषु शतं
 व्यपि चतुर्षु च ॥ २५९ ॥ साधिकेषु महात्राजा प्रमितिः प्रभविष्यति ॥ गोत्रेषु वै चंद्रमसो बहुसेनापतिर्बली ॥ २६० ॥ म्लेच्छान्स कोटिशो
 हत्वा पाण्डानि च सर्वशः ॥ वैदिकं केवलं शुद्धं सद्धर्मं वर्तयिष्यति ॥ २६१ ॥ गंगयमुनयोर्मध्ये निष्ठां यास्यति पार्थिवः ॥ ततः प्रजाश्च काले
 न केनापि भूशपीडिताः ॥ २६२ ॥ घोरं वा धर्ममाश्रित्य शाठ्येन च भवंति ताः ॥ अप्रग्रहास्ततस्ता वै लोभाविष्टाश्च वृंशः ॥ २६३ ॥ उपहिंसंति
 चान्योन्यं व्याकुलाः श्रमपीडिताः ॥ नष्टे श्रौते तथा स्मार्ते परस्परहतास्तदा ॥ २६४ ॥ निर्मर्यादा निष्करुणा निस्स्नेहा निरपजपाः ॥ गृह
 दाराणि संप्रपूज्य द्वस्वकाः पंचविंशतिः ॥ २६५ ॥ हाहाध्वताश्चरिष्यति विषादव्याकुलं द्विधाः ॥ अनावृष्टिहताश्चैव वार्तासुप्तमुज्य दुःखिताः ॥ २६६ ॥
 प्रत्यांस्ता निषेवंति हित्वा जनपदान्स्वकान् ॥ सारित्सागरकूलंश्च सेवंते पर्वतांस्तथा ॥ २६७ ॥ मासैर्भूलफलैश्चैव वर्तयंति सुदुःखिताः ॥ चौरपत्रा
 जिनधरा निष्क्रिया निष्परिश्रमाः ॥ २६८ ॥ धर्मस्य वासमात्रं च शौल्वो म्लेच्छो हनिष्यति ॥ उत्तमाधममध्यत्वं सर्वमुच्छिद्य घोरकृत् ॥ २६९ ॥
 ततस्तस्य वधाथार्य विष्णुः साक्षाज्जगत्पतिः ॥ शंभले विष्णुयशसो भूत्वा पुत्रो नृपोत्तम ॥ २७० ॥ द्विजोत्तमैः परिवृतः शौलवं तं संहरिष्यति ॥
 कोटिशोऽर्बुदशः पापान्निहत्य च निखर्वशः ॥ २७१ ॥ पालयिष्यति तं धर्म यो धर्मः श्रुतिपूर्वकः ॥ २७२ ॥ कृत्वा पोतं धर्मरूपं साधूनां परमेश्वरः ॥
 गमिष्यति परं लोकं कृत्वा कर्माणि भूरिशः ॥ २७३ ॥ ततः कृतयुगं भूयः प्रवर्तिष्यति पार्थिव ॥ आद्यं कृतयुगं चान्यं तदन्येभ्यो विशिष्यते
 ॥ २७४ ॥ अष्टाविंशकलिश्चैव शेषः प्रवर्त अन्यतः ॥ ततः कृते सूर्यवंशः सोमवंशः प्रवत्स्यति ॥ २७५ ॥ मरुराजाच्च देवापेः श्रुतदेवाच्च ब्राह्मणाः ॥
 इति चातुर्युगी राजन्यवस्था परिवर्तते ॥ चतुर्युगे च ते धन्या ये भजंति हराच्युतौ ॥ २७६ ॥ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
 संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे महाकालकरन्धमसंवादे चतुर्युगव्यवस्थावर्णननाम चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ७१ ॥

॥ करंधम उवाच ॥ ॥ केचिच्छिवं समाश्रित्य विष्णुमाश्रित्य वेधसम् ॥ वर्णयंति परे मोक्षं त्वं तु कस्मात्तु मन्यसे ॥ १ ॥ ॥ महाकाल
 उवाच ॥ ॥ अपारवैभवा देवास्त्रयोऽभ्यंते नरर्षभ ॥ योगीन्द्राणामपि त्वन्न चेतो मुह्यति किं मम ॥ २ ॥ पुरा किलैवं मुनयो नैमिषारण्यवा

सिनः ॥ संदिह्यातः श्रेयतायां ब्रह्मलोकमुपागमनं ॥ ३ ॥ तस्मिन्क्षणे विरिचोऽपि श्लोकं प्रह्वोऽब्रवीत्किल ॥ अनंताय नमस्तस्मै यस्यातो नोप
 लभ्यते ॥ ४ ॥ महेशाय च भक्ते द्वौ कृपायेतां सदा मयि ॥ ततः श्रेष्ठं च तं मत्वा क्षीरोदं मुनयो ययुः ॥ ५ ॥ तत्र योगेश्वरः श्लोकं प्रबुध्यन्नमुम
 ब्रवीत् ॥ ब्रह्माणं सर्वभूतेषु परमं ब्रह्मरूपिणम् ॥ ६ ॥ सदाशिवं च वंदे तौ भवेतां मंगलाय मे ॥ ततस्ते विस्मिता विप्रा अर्पसृत्य ययुः पुनः ॥
 ७ ॥ कैलसे दृढशुः स्थणुं वदंतं गिरिजां प्रति ॥ एकादश्यां प्रतुत्यानि जागरे विष्णुसञ्चनि ॥ ८ ॥ सदा तपर्यां चरामि प्रीत्यर्थं हरिरे
 वसोः ॥ श्रुत्वोति चापस्तथैव खिन्नास्ते मुनयोऽब्रुवन् ॥ ९ ॥ यद्वा देवा न संयाति पारं ये च परस्परम् ॥ तत्सुष्टसुष्टसुष्टेषु गणना काऽस्मदा
 दिषु ॥ १० ॥ उत्तमाधममध्यत्वमपीषां वर्णयंति ये ॥ असत्यवादिनः पापस्ते याति निरयं शुभम् ॥ ११ ॥ एवं ते निश्चयमासुर्नैमिषेया
 स्तपस्विनः ॥ सत्यमेतच्च राजेन्द्र ममापीदं मतं स्फुटम् ॥ १२ ॥ जापकानां सहस्राणि वैष्णवानां तथैव च ॥ शैवानां च विधिं विष्णुं स्थाणुं
 चाप्यन्वमुचत् ॥ १३ ॥ तस्माद्यस्य मनोरगो यस्मिन्देवे भवेत्स्फुटम् ॥ स तं भजेद्विपापः स्थान्ममेदं मतमुत्तमम् ॥ १४ ॥ करंधम
 उवाच ॥ ॥ कानि पापानि विप्रेन्द्र यैस्तु संसूढचेतसः ॥ न वेदेषु न धर्मेषु रतिमापद्यते मनः ॥ १५ ॥ ॥ महाकाल उवाच ॥ ॥ अधर्म
 भेदा विज्ञेयाश्चित्तवृत्तिर्भेदतः ॥ स्थूलाः सूक्ष्मा असूक्ष्माश्च कोटिभेदैरनेकशः ॥ १६ ॥ तत्र ये पापनिचयाः स्थूला नरकहेतवः ॥ ते समासेन
 कथ्यन्ते मनोवाङ्मयसाधनाः ॥ १७ ॥ परस्त्रीद्रव्यसंकल्पश्चेतसानिष्टचिंतनम् ॥ अकार्याभिनिवेशश्च चतुर्द्धा कर्म मानसम् ॥ १८ ॥ अनिबद्धप्रला
 पित्वमसत्यं चाप्रियं च यत् ॥ परापवादपैशुन्यं चतुर्धा कर्म वाचिकम् ॥ १९ ॥ अभक्ष्यभक्षणं हिंसा मिथ्या कामस्य सेवनम् ॥ परस्वा
 नासुपादानं चतुर्धा कर्म कायिकम् ॥ २० ॥ इत्येतद्वादशविधं कर्म प्रोक्तं त्रिसंभवम् ॥ अस्य भेदान्पुनर्वक्ष्ये येषां फलमनंतकम् ॥ २१ ॥
 ये द्विपति महादेवं संसारार्णवतारकम् ॥ सुमहत्पातकोपेतास्ते याति नरकान्निषु ॥ २२ ॥ महान्ति पातकान्याहुर्निरंतरफलानि पद् ॥
 नाभिनंदति ये दृष्ट्वा शंकरं न स्तुवंति ये ॥ २३ ॥ यथेष्टचेष्टा निःशंकाः संतिष्ठति रमंति च ॥ उपचारविनिर्मुक्ताः शिवस्य गुरुसं
 निधौ ॥ २४ ॥ शिवाचारं न मन्यन्ते शिवभक्तान्द्रिपति पद ॥ गुरुमात्तमशक्तं वा विदेशप्रस्थितं तथा ॥ २५ ॥ आरिभिः परिभूतं
 वा यस्त्यजति स पापकृत् ॥ तद्गार्थापुत्रमित्रेषु यश्चावज्ञां करोति वा ॥ २६ ॥ इत्येतत्पातकं ज्ञेयं गुरुनिंदासमं महत् ॥ ब्रह्मभ्रश्च सुरा

पञ्च स्तेयी च गुरुत्वरणः ॥ २७ ॥ महापातकिनस्त्वेते तत्संसर्गां च पञ्चमः ॥ क्रोधाद्देषाद्द्रव्याद्धोभाद्ब्राह्मणस्य वदंति ये ॥ २८ ॥ मर्मांतिकं
 महादोषं ब्रह्मघ्नः स प्रकीर्तितः ॥ ब्राह्मणं यः समाहूय याचमानमर्किचनम् ॥ २९ ॥ पञ्चान्नास्तीति यो ब्रूयात्स च वै ब्रह्महा स्मृतः ॥
 यश्च विद्याभिमानेन निस्तेजयति सद्धिजम् ॥ ३० ॥ उदासीनः सभामध्ये ब्रह्महा स प्रकीर्तितः ॥ मिथ्यागुणैः स्वमात्मानं नयत्युत्कर्षतां
 बलात् ॥ ३१ ॥ विरुद्धं गुरुभिः सार्धं ब्रह्मघ्नः स प्रकीर्तितः ॥ क्षुत्तृष्णातसद्देहानां द्विजानां भोक्तुमिच्छताम् ॥ ३२ ॥ यः समाचरते विघ्नं तमाहुर्ब्रह्म
 ह्यघातकम् ॥ पिशुनः सर्वलोकानां छिद्रान्वेषणतत्परः ॥ ३३ ॥ उद्वेगजननः क्रूरः स च वै ब्रह्महा स्मृतः ॥ गवां तृषाभिधतानां जलार्थमुप
 सर्पताम् ॥ ३४ ॥ यः समाचरते विघ्नं तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥ परदोषं परिज्ञाय नृपकर्णे जपेत् यः ॥ ३५ ॥ पापीयान्पिशुनः क्रूरस्तमाहुर्ब्रह्मघात
 कम् ॥ न्यायेनोपाजितं विप्रैस्तद्ब्रह्महरणं च यत् ॥ ३६ ॥ छद्मनावा बलाद्द्रापि ब्रह्महत्यासमं मतम् ॥ अधीत्य यश्च शास्त्राणि परित्यजति मूढधीः
 ॥ ३७ ॥ सुरापानसमं ज्ञेयं जीवनाथैव वा पठेत् ॥ अग्निहोत्रपरित्यागः पंचयज्ञोपकर्मणाम् ॥ ३८ ॥ मातृपितृपरित्यागः कूटसाक्षी मुहूर्द्धयः ॥
 अभक्ष्यभक्षणं वन्यजंतूनां काम्यया वधः ॥ ३९ ॥ ग्रामं वनं गवावासं यश्च क्रोधेन दीपयेत् ॥ इति वीराणि पापानि सुरापानसमानि च ॥ ४० ॥
 दीनसर्वस्वहरणं नरस्त्रीगजवाजिनाम् ॥ गोभूरत्नसुवर्णानामौषधीनां रसस्य च ॥ ४१ ॥ चंदनागरकपर्पूरकस्तूरीपट्टवाससाम् ॥ हस्तन्यासापहरणं
 रुक्मस्तेयसमं स्मृतम् ॥ ४२ ॥ कन्यानां वरयोग्यानामदानं सदशे वरे ॥ पुत्रमित्रकलत्रेषु गमनं भगिनीषु च ॥ ४३ ॥ कुमारसाहसं वीरमंत्य
 जज्ञानिपेवणम् ॥ सवर्णार्थाश्च गमनं गुरुत्वरूपसमं स्मृतम् ॥ ४४ ॥ द्विजापार्थं प्रतिश्रुत्य न प्रयच्छति यः पुनः ॥ न च स्मारयते विप्रं तुल्यं
 तदुपपातकम् ॥ ४५ ॥ अभिमानोतिकोपश्च दांभिकत्वं कृतघ्नता ॥ अत्यंतविषयासक्तिः कार्पण्यं शाठ्यमत्सरम् ॥ ४६ ॥ भृत्यानां च परित्यागः
 साधुबंधुतपस्विनानाम् ॥ गवां क्षत्रियवैश्यानां स्त्रीशूद्राणां च ताडनम् ॥ ४७ ॥ शिवाश्रमतरुणां च पुष्परामविनाशनम् ॥ अयाज्यानां याजनं
 चाप्ययाज्यानां च याचनम् ॥ ४८ ॥ यज्ञारामतडगादिदारापत्यस्य विक्रयः ॥ तीर्थयात्रोपवासानां व्रतायतनकर्मणाम् ॥ ४९ ॥ स्त्रीधनान्युपजी
 वति स्त्रीभिरत्यंतनिर्जिताः ॥ अरक्षणं च नारीणां मद्यपस्त्रीनिषेवणम् ॥ ५० ॥ ऋणानासप्रदानं च मिथ्याहृद्ब्रह्मपूजाविनमम् ॥ निंदितानां धनादा
 नं साध्वीकन्योक्तिदूषणम् ॥ ५१ ॥ विषमारण्यजाणां प्रयोगो मूलकर्मणाम् ॥ उच्चाटनभिचाराश्च राणविद्वेषणक्रिया ॥ ५२ ॥ जिह्वाक्रामोपभो

गार्थ्यस्यारंभः स्वकर्मसु॥ मूल्येनाध्यापयेद्यस्तु मूल्येनाधीयते च यो॥ ५३॥ ब्राह्म्यता व्रतसंत्यागः सर्वाहारनिषेवणम् ॥ असच्छास्त्राभिगमनं शुक्लकर्तव्यं
 लवनम्॥ ५४॥ देवानि गुरुसाधूनां निंदा गोब्राह्मणस्य च ॥ प्रत्यक्षं वा परेक्षं वा राज्ञां मंडलिनामपि॥ ५५॥ उत्सवपितृदेवज्याः स्वकर्मत्यागिनश्च ये ॥
 दुःशीला नास्तिकाः पापा न सदा सत्यवादिनः ॥ ५६ ॥ पर्वकाले दिवा चाप्सु वियोनो पशुयोनिसु ॥ रजस्वलास्वयोनो च भैशुनं यः
 समाचरेत् ॥ ५७ ॥ स्त्रीपुत्रमित्रसुहृदामाशाच्छेदकराश्च ये ॥ जनस्याप्रियवक्तरः क्रूराः समयभेदिनः ॥ ५८ ॥ भेता तडागकूपानां संक्रमाणां
 रसस्य च ॥ एकपंक्तिस्थितानां च पाकभेदं करोति यः ॥ ५९ ॥ इत्येतैश्च नराः पापैरुपपातकिनः स्मृताः ॥ शुक्रस्तदूनकैः पापैः पापिनस्ता
 वियोध मे ॥ ६० ॥ ये गोब्राह्मणकन्यानां स्वामिभिजतपरिचनाम् ॥ अन्तरं यांति कार्येषु ते स्मृताः पापिनो नराः ॥ ६१ ॥ परश्रियाभित
 प्यंतं हीनां सेवंति ये स्त्रियाम् ॥ पंत्यर्थं ये न कुर्वन्ति दानयज्ञादिकाः क्रियाः ॥ ६२ ॥ गोघ्राभिजलरथ्यासु तरुच्छायानेषु च ॥ त्यजंति ये
 पुरीपाद्यमारमायतनेषु च ॥ ६३ ॥ गीतवाद्यरता नित्या मत्ताः किलकिलापराः ॥ कूटवैपक्रियाचाराः कूटसंबन्धवहारिणः ॥ ६४ ॥ कूटशासन
 कर्तारः कूटशुद्धकराश्च ये ॥ निर्दयोऽतीव भृत्येषु पशूनां दमनश्च यः ॥ ६५ ॥ मिथ्याप्रसादितो वाक्यमाकर्णयति यः शनैः ॥ चपलश्चापि
 मायावी शठी मिथ्याविनीतकः ॥ ६६ ॥ यो भार्यापुत्रमित्राणि बालशुद्धकृशातुरात् ॥ भृत्यानतिथिवंबूंश्च त्यक्त्वाश्रातिं बुभुक्षितान् ॥ ६७ ॥
 यः स्वयं शूद्रमश्राति विप्रयान्यत्प्रयच्छति ॥ वृथापाकः स विज्ञेयो ब्रह्मवादिविगर्हितः ॥ ६८ ॥ नियमान्स्वयमदाय ये त्यजंत्यजितेन्द्रियाः ॥
 ये ताडयन्ति गां नित्यं बाहयन्ति सुहृदुहृदुः ॥ ६९ ॥ दुर्बलवैव पुष्पांति प्रणष्टार्था द्विपंति च ॥ पीडयन्त्यभिचारेण सक्षतान्बाहयन्ति च ॥ ७० ॥
 तेषां मदत्वा चाश्रंति चिकित्सांति न रोगिणः ॥ अजाविको माहिपिकः समुद्री वृपलीपतिः ॥ ७१ ॥ हीनवर्णस्त्वृत्तिश्च वैद्यो धर्मध्वजी च यः ॥
 यश्च शास्त्रमतिक्रम्य स्वैच्छयैवहरेत्करम् ॥ ७२ ॥ सदा दण्डरुचिर्यश्च यो वा दण्डरुचिर्न हि ॥ उत्कोचकैरधिहृतैस्तस्करैश्च प्रपीडयते ॥ ७३ ॥
 यस्य राज्ञः प्रजा राद्दे पच्यते नरकेषु सः ॥ अचौरै चौरवत्प्रश्वेच्चौरै वाऽचौरहृषिणम् ॥ ७४ ॥ आलस्योपहतो राजा व्यसनी नरकं व्रजेत् ॥ एव
 मादीनि चान्यानि पापान्याहुः पुराविदः ॥ ७५ ॥ यद्वातद्वा परद्रव्यमपि सर्पंपमात्रकम् ॥ अपहृत्य नरः पापो नारकी नात्र संशयः ॥ ७६ ॥
 एवमार्जुनैरः पापैरुत्क्रान्तैः समनंतरम् ॥ शरीरं यातनार्थाय पूर्वकारमवाप्नुयात् ॥ ७७ ॥ तस्माद्विधिमप्येतन्नारकीयं विवर्जयेत् ॥ सदाशिवं

च शरणं ब्रजेत्सच्छ्रद्धया युतः ॥ ७८ ॥ नमस्कारः स्तुतिः पूजा नामसंकीर्तनं तथा ॥ संपर्ककौतुकाहोभाव तस्य विफलं भवेत् ॥ ७९ ॥
 ॥ करंधम उवाच ॥ ॥ संक्षेपाच्छिवपूजाया विधानं वक्तुमर्हसि ॥ कृतेन येन मनुजः शिवपूजाफलं लभेत् ॥ ८० ॥ ॥ महाकाल
 उवाच ॥ ॥ प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने शंकरं सर्वदा भजेत् ॥ दर्शनात्स्पर्शान्मर्त्यः कृतकृत्यो भवेत्स्फुटम् ॥ ८१ ॥ आदौ स्नानं प्रकुर्वीत
 भस्मस्नानमथापि वा ॥ आपद्गतः कण्ठस्नानं मन्त्रस्नानमथापि वा ॥ ८२ ॥ आविकं परिदध्याच्च ततो वासः सिर्तं च वा ॥ धातुर
 त्तमथो नव्यं मलिनं संधितं न च ॥ ८३ ॥ उत्तरीयं च संदध्याद्दिना तन्निष्फलार्चनम् ॥ भस्मत्रिपुण्ड्रधारी च ललाटे हृदि चांस
 योः ॥ ८४ ॥ पूजयेद्यो महादेवं प्रीतः पश्यति तं मुहुः ॥ सर्वदोषान्बहिः क्षिप्य शिवायतनमाविशेत् ॥ ८५ ॥ प्रविश्य च प्रणम्येशं ततो
 गर्भगृहं विशेत् ॥ पाणी प्रक्षाल्य तच्चित्तो निर्मार्लयमवरोपयेत् ॥ ८६ ॥ येन रुद्रायने भक्त्या कुरुते मार्जनक्रियाम् ॥ तस्मान्मार्जयते त्वेवं
 स्थाणुनैतत्परस्परम् ॥ ८७ ॥ रुद्रभक्त्या च संतिष्ठेन्मालिन्यं मार्जयेत्ततः ॥ भक्तिर्देवस्य तिष्ठेन्न मालिन्यं मार्जतः सदा ॥ ८८ ॥ गडुकान्पूरये
 त्पश्चाद्विमलेन जलेन वै ॥ गडुकास्तु समाः सर्वे सर्वे च शुभदर्शनाः ॥ ८९ ॥ निर्बणाः सौम्यरूपाश्च सर्वे चोदकप्ररिताः ॥ वस्त्रपूतजलैः पूर्णा
 गन्धधूपैश्च वासिताः ॥ ९० ॥ क्षालिताः पुरिता नीताः षडक्षरजपेन च ॥ गडुकाष्टशतं कुर्यादथवाप्यष्टविंशतिः ॥ ९१ ॥ अर्थादर्शापि चतुरस्रततो
 न्यूनं न कारयेत् ॥ पयो दधि घृतं चैव क्षौद्रमिक्षुरसं तथा ॥ ९२ ॥ एवं सर्वं च तद्रव्यं वामतः संन्यसेद्भवात् ॥ ततो बहिर्विनिष्क्रम्य पूजयेत्प्र
 तिहारकात् ॥ ९३ ॥ सर्वेषां वाचका मन्त्राः कथ्यन्तेऽतः परं क्रमात् ॥ ९४ ॥ अर्धं गणपतये नमः ॥ अर्धं शं क्षेत्रपालाय नमः ॥ अर्धं गुरुभ्यो नमः ॥
 इति आकाशे ॥ अर्धं कुलदेव्यै नमः ॥ अर्धं नदिने नमः ॥ अर्धं महाकालाय नमः ॥ अर्धं विधात्रे नमः ॥ ततः प्रविश्य लिंगाच्च किञ्चिद्दक्षिणतः
 शुचिः ॥ उदङ्मुखः क्षणं ध्यायेत्समकायासनस्थितः ॥ ९५ ॥ दर्भादिभिः परिवृतं मध्यपद्मार्कमंडलम् ॥ सोममण्डलमध्यस्थं ध्यायेद् वैह्निमंडलम् ॥
 ॥ ९६ ॥ तन्मध्यं विश्वरूपं च वामाद्यष्टादशकिकम् ॥ पंचवक्त्रं दशशुभं त्रिनेत्रं चंद्रभूषितम् ॥ ९७ ॥ वामार्कगिरिजं देवं ध्यायेत्सिद्धैः स्तुतं मुहुः ॥ ततः पूर्व
 प्रदधाच्च पाद्याद्यं शंभवे नृप ॥ ९८ ॥ पानीयमक्षता दर्भा गंधधुषणं ससर्पिषम् ॥ क्षीरं दधि मधु पुनर्नर्वागोऽर्घ्यः प्रकीर्तितः ॥ ९९ ॥ ततः श्रद्धार्द्रचित्तस्य
 स्नानं लिंगस्य चाचरेत् ॥ गृहीत्वा गडुकं पूर्वं मलस्नानं समाचरेत् ॥ १०० ॥ अर्द्धेन स्नापयेत्पूर्वं कुर्याच्च मलवर्षणम् ॥ सर्वेण स्नापयेत्पश्चात्पूजये

त्सापयेततः ॥ १०१ ॥ प्रणम्य च ततो भक्त्या सापयेन्मूलमंत्रतः ॥ अहं विश्वमूर्तये शिवाय नमः ॥ इति द्वादशाक्षरो मूलमंत्रः ॥ १०२ ॥ वारि
 क्षिरदधिक्षौद्रघृतेनेक्षुरसेन च ॥ सापयेन्मूलमन्त्रेण जलधूपार्चनात्पृथक् ॥ १०३ ॥ गडुकैः सापयेत्सर्वैः स्नातं गन्धैर्विहस्येत् ॥ १०४ ॥ विरुक्षितं ततः
 स्नाप्य श्रीवण्डेन विलेपयेत् ॥ पूजयेद्विविधैः पुष्पैर्विधिना येन तच्छृणु ॥ १०५ ॥ आग्नेयपादे ॥ अथर्ष्याय नमः ॥ नैर्ऋतके ॥ अज्ञानाय नमः ॥
 वायव्ये ॥ अथैराग्याय नमः ॥ ईशानपादे ॥ अथैश्याय नमः ॥ पूर्वपादे ॥ अथधर्माय नमः ॥ दक्षिणे ॥ अज्ञानाय नमः ॥ पश्चिमे ॥ अथ
 वैराग्याय नमः ॥ उत्तरे ॥ अथैश्वर्याय नमः ॥ अथभक्ताय नमः ॥ अथपद्माय नमः ॥ अथैकमण्डलाय नमः ॥ अथसोममण्डलाय नमः ॥
 अथह्निमण्डलाय नमः ॥ अथामाज्येष्टादिपंचमन्त्रशक्तियो नमः ॥ अथपरमप्रकृत्यै देव्यै नमः ॥ अथईशानतत्पुरुषावोरवामदेवसद्योजातपञ्चव
 वनाय रुद्रसाध्यवस्वादित्यविश्वेदेवादिदेवविश्वरूपाय अण्डजस्वदेवोद्भिज्जगरागुजरूपस्थावरजङ्गममूर्तये परमेश्वराय अहं विश्वमूर्तये शिवाय नमस्त्रि
 शूलधनुःखड्गकपालदण्डकुटारैभ्यः ॥ १०६ ॥ ततो जलाधारमुखे चण्डीश्वराय नमः ॥ एवं संपूज्य विधिवत्तोऽर्घं संनिवेशयेत् ॥ १०७ ॥ पानी
 यमक्षताः पुष्पमूर्तैर्दुर्कं फलोत्तमैः ॥ गृहाणाध्य महादेव पूजासंपूर्तिहेतवे ॥ १०८ ॥ अर्वादनंतरं शक्तः पूजयेद्भूमपूजया ॥ धूपं दीपं च नैवेद्यं क्रमा
 त्पश्चान्निवेदयेत् ॥ १०९ ॥ वण्टां च वादयेत्तत्र ततो नीराजनं चरेत् ॥ आययेद्देवस्य शंखवादिजनिःस्वनैः ॥ ११० ॥ नीराजनं च यः पश्ये
 द्देवदेवस्य शूलिनः ॥ स मुच्यतेपातकैः सर्वैः किं पुनर्याः करिष्यति ॥ १११ ॥ नृत्यं गीतं च वाद्यं च अलीकमपि यश्चरेत् ॥ तस्य तुष्येदनंतं
 हि गीतवाद्यफलं यतः ॥ ११२ ॥ स्तोत्रैस्ततश्च संस्तूय दण्डवत्प्रणमेद्भुवि ॥ क्षमापयेच्च देवेशं सुकृतं कुकृतं क्षम ॥ ११३ ॥ य एवं यजते रुद्रम
 रिमंष्ट्रिणो विशेषतः ॥ पितरं पितामहं चैव तथैव प्रपितामहम् ॥ ११४ ॥ सर्वार्थापात्समुत्तार्यं रुद्रलोके वसेच्चिरम् ॥ एवं माहेश्वरो भूत्वा सदाचा
 रवतस्थितः ॥ ११५ ॥ पशुपाशविमोक्षार्थं पूजयेत्तन्मना यदि ॥ य एवं यजते रुद्रं तेनैतत्परितं जगत् ॥ ११६ ॥ किं त्वेतत्सफलं राज्ञाचार
 यो न लंघयेत् ॥ आचारात्फलते धर्मो ह्याचारान्स्वर्गमश्नुते ॥ ११७ ॥ आचाराद्धभते ह्यायुराचारो हंत्यलक्षणम् ॥ यज्ञदानतर्पासीह पुरूपस्य न
 भूतये ॥ ११८ ॥ भक्षन्ति यः सदाचारं समुच्छेद्य प्रवर्तते ॥ तस्य किञ्चित्समुद्देशं वक्ष्ये तं शृणु पार्थिव ॥ ११९ ॥ त्रिवर्गसाधने यत्रः कर्तव्यो
 गृहमेधिना ॥ तत्संसिद्धौ गृहस्थस्य सिद्धिर्ज परज च ॥ १२० ॥ ब्राह्मे सुहृते बुध्येत धर्मार्थौ चापि चिन्तयेत् ॥ समुत्थाय

तथाचम्य दंतधावनपूर्वकम् ॥ १२१ ॥ सन्ध्यासुपासीत बुधः संश्रांतः प्रयतः शुचिः ॥ पूर्वा सन्ध्यां सनक्षत्रां पश्चिमां सदिवाक
 राम् ॥ १२२ ॥ उपासीत यथान्यायं नैनां जह्नादनापदि ॥ वर्जयेद्दन्तं चासत्प्रलापं परुषं तथा ॥ १२३ ॥ असत्सेवां ह्यसद्वादं
 ह्यसच्छास्त्रं च पार्थिव ॥ आदर्शदर्शनं दंतधावनं केशसाधनम् ॥ १२४ ॥ देवार्चनं च पूर्वान्ते कार्याण्याहुर्महर्षयः ॥ पालशमासनं
 चैव पादुके दंतधावनम् ॥ वर्जयेदासनं चैव पदा नाकर्षयेद्बुधः ॥ १२५ ॥ जलमग्निं च निनयेद्युगपन्न विचक्षणः ॥ १२६ ॥ पादौ प्रसारयेन्नैव
 गुरुदेवाभिसंमुखौ ॥ चतुष्पथं चैत्यतरं देवागारं तथा र्थतिम् ॥ १२७ ॥ विद्याधिकं गुरुं बुद्धं कुर्यादेतान्प्रदक्षिणात् ॥ १२८ ॥ आहारनीहारवि
 हारयोगाः सुसंवृता धर्मविदात्रुकार्याः ॥ वाग्बुद्धिवीर्याणि तपस्तथैव वार्तायुषी गुप्ततमे च कार्ये ॥ १२९ ॥ उभे मूत्रपुरीषे तु दिवा कुर्याद्बुद्धमुखः ॥
 दक्षिणाभिमुखो राजौ ह्येवमायुर्न रिष्यते ॥ १३० ॥ प्रत्यग्निं प्रति सूर्यं च प्रति गां व्रतिनं प्रति ॥ प्रति सोमोदकं सन्ध्यां प्रज्ञा नश्यति मेहतः ॥
 ॥ १३१ ॥ भोजने शयने स्थाने उत्सर्गे मलमूत्रयोः ॥ रथ्याचक्रमणे चार्द्रपञ्चकश्चाचमेत्सदा ॥ १३२ ॥ न नद्यां मेहनं कुर्यान्न श्मशाने न
 भस्मनि ॥ न गोमये न कृहे च नैवालने न शाड्बले ॥ १३३ ॥ उद्धृताभिस्तथाद्भिस्तु शौचं कुर्याद्विचक्षणः ॥ अंतर्जलदेवकुलान्द्रमीकान्मृषुक
 स्थलात् ॥ १३४ ॥ अपविद्धापशौचाश्च वर्जयेत्पंच मृत्तिकाः ॥ गन्धलेपापहरणं शौचं कुर्यात्तथा बुधः ॥ १३५ ॥ नात्मानं ताडयेन्नैव दद्याद्दुः
 खेभ्य एव च ॥ उभाभ्यामपि पाणिभ्यां कण्डूयेन्नारामनः शिरः ॥ १३६ ॥ रक्षेद्दारस्त्यजेदीर्घ्यां तामु निष्कारणं बुधः ॥ सूर्यास्तं न विना
 काश्चित्क्रिया नैवाचरेत्तथा ॥ १३७ ॥ अद्रोहेणैव भूतानामल्पद्रोहेण वा पुनः ॥ शिवचिंतोर्जयेद्द्वितं न चातिक्रपणो भवेत् ॥ १३८ ॥ नेष्टुः
 स्यान्न कृतघ्नः स्यान्न परद्रोहकर्मधीः ॥ न पाणिपादचपलो न नेत्रचपलोऽनुजुः ॥ १३९ ॥ न च वागद्भ्रुचपलो न चाशिष्टस्य गोचरः ॥ न शुष्क
 वादं कुर्वीत शुष्कवैरं तथैव च ॥ १४० ॥ उपायैः साधयेदर्थान्दण्डस्त्वगतिका गतिः ॥ भिन्नशानं भिन्नशय्यां वर्जयेद्भिन्नभाजनम् ॥ १४१ ॥
 अंतरेण न गच्छेत द्रयोर्ज्वलनलिंगयोः ॥ नाभ्योर्न विप्रयोश्चैव न दंपत्योर्नपोत्तम ॥ १४२ ॥ न सूर्यव्योमयोर्नैव हरस्य वृषभस्य च ॥ एतेषामंतरं
 कुर्वन्मृतः पापमवाप्नुयात् ॥ १४३ ॥ नैकवस्त्रश्च भुंजीत नाग्नौ होममथाचरेत् ॥ न चार्चयेद्विजात्रैव कुर्याद्देवार्चनं बुधः ॥ १४४ ॥ खंडनं
 पेपणं माष्टिं जलसंशोधनं तथा ॥ रंधनं भोजनं स्त्राप उत्थानं गमनं क्षुत्तम् ॥ १४५ ॥ कार्यारंभं समाप्तिं च वचः प्रोच्य तथा प्रियम् ॥ पिव

जिप्रनस्पृशच्छृण्वन्विवक्षुर्मैथुनं तथा ॥ १४६ ॥ शुचित्वं च जपं स्थणुं यः कुर्याद्विश्रान्तिं तथा ॥ माहेश्वरः स विज्ञेयः शेषोऽन्यो नामधारकः ॥
 ॥ १४७ ॥ स वै रुद्रमयो भूत्वा ततश्चाति शिवं व्रजेत् ॥ परस्त्रियं नाभिभाषेतथा संभाषयेद्यदि ॥ १४८ ॥ मातःस्वस्रस्थो पुत्रि आयति च वदे
 ह्रुवः ॥ उच्छिष्टो नालभोक्तंचित्र च सूर्यं विलोकयेत् ॥ १४९ ॥ नेन्दुं न तारकाश्वैव नादयेन्नात्मनः शिरः ॥ स्वसा दुहित्रा मात्रा वा नैकांतासन
 माचरेत् ॥ १५० ॥ दुर्जयो हीन्द्रियग्रामो मुह्यते पंडितोऽपि सन् ॥ गुरुमभ्यागतं गेहे स्वयमुत्थाय यत्नतः ॥ १५१ ॥ आसनं कल्पयेत्तस्य कुर्या
 त्पादाभिवंदनम् ॥ नोदविद्यराः स्वपेजातु न च प्रत्यविद्यरा बुधः ॥ १५२ ॥ शिरंस्थगस्थमाधाय तथैव च पुरंदरम् ॥ उद्वय्यादर्शनं रूपशं वज्र्य
 संभाषणं तथा ॥ १५३ ॥ नाप्सु मूत्रं पुरीषं वा मैथुनं वा समाचरेत् ॥ कृत्वा विभवतो देवमनुष्यार्षिसमर्चनाम् ॥ १५४ ॥ पितृणां च ततः शेषं भोक्तुं माहेश्व
 रोऽर्हति ॥ वाग्यतः शुचिराचांतः प्राङ्मुखोद्दमुखोऽपि वा ॥ १५५ ॥ अन्तर्जानुश्च तच्चित्तो भुञ्जीतान्नमकुत्सयन् ॥ नोपधातं विना दोषान्न तस्योदाहरेद्बुधः
 ॥ १५६ ॥ नग्नस्नानं न कुर्वीत न शयीत व्रजेत वा ॥ दुष्कृतं न गुरोर्ब्रूयात्कुद्दं चैनं प्रसादयेत् ॥ १५७ ॥ परिव्राटं न शृणुयादन्येषामपि जल्पताम् ॥ सदा चा
 कर्णयेद्भर्मास्त्यक्त्वा कृत्यशतान्यपि ॥ १५८ ॥ नित्यं नित्यं हि संमार्ष्टि गेहदर्पणयोरिव ॥ शुक्रार्थां च चतुर्दश्यां नक्तभोजी सदा भवेत् ॥
 ॥ १५९ ॥ तिस्रो राजीर्नं शक्तश्चेदेवं माहेश्वरो भवेत् ॥ स्यावक्शरामांसं नात्मानमुपसाधयेत् ॥ १६० ॥ सायंप्रातश्च भोक्तव्यं कृत्वा ह्यतिथि
 भोजनम् ॥ स्वप्राध्ययनभोज्यानि संध्ययोश्च विवर्जयेत् ॥ १६१ ॥ भुंजानः संध्ययोर्गोहादसुरावसथो भवेत् ॥ स्नातो न धूनयेत्केशान्शुते निष्ठी
 वितेऽध्वनि ॥ १६२ ॥ आलभेदक्षिणं कर्णं सर्वभूतानि क्षामयेत् ॥ न चापि नीलीवासाः स्यान्न विपर्यस्तं वस्त्रधृक् ॥ १६३ ॥ वज्र्यं च मलिनं
 वस्त्रं दशाभिश्च विवर्जितम् ॥ प्रक्षाल्य मुखहस्तौ च पादौ चाप्युपविश्य च ॥ १६४ ॥ अंतजानुस्त्रिराचामेद्धिर्मुखं परिमार्जयेत् ॥ तोयेन रूपशं
 येत्त्वानि स्वसूधानं तथैव च ॥ १६५ ॥ आचम्य पुनराचम्य क्रियाः कुर्यात् सर्वशः ॥ क्षुते निष्ठीविते चैव दंतलग्ने तथैव च ॥ १६६ ॥ पतितानां च
 संभाषे कुर्यादाचमनक्रियाम् ॥ अध्वेतव्या त्रयी नित्यं भवितव्यं विपश्चितां ॥ १६७ ॥ धर्मतो धनमाहार्यं यष्टव्यं चापि यत्नतः ॥ हीनेभ्योपि
 न शुंजीत त्वंकारं कर्हचिद्बुधः ॥ त्वंकारो वा वधो वापि गुरुणासुभयं समम् ॥ १६८ ॥ सत्यं वाच्यं नित्यमैत्रेण भाव्यं कार्यं त्याज्यं

१ अगस्त्यश्चन्दनात्र दक्षिणादिद्या प्राद्या । एतेन—दक्षिणाशिरा वा प्राचाशिरा वा शयतिति तात्पर्यम् । २ शयति—इ० पा० । ३ वार्ताम—इ० पा० । ४ विपर्यस्तवस्त्रधृक् न स्यात् । एतेन पूर्वगतोद्भूतं वस्त्रं
 तदेव पश्चात्पुनराचमनं कुर्यात्—इत्यर्थो निष्पद्यते ।

नित्यमायासकारि ॥ लोकेऽमुष्मिन्यद्दिनं स्यात्तथास्मिन्नत्मा योगे योजनीयो गर्भीरैः ॥ १६९ ॥ तीर्थस्नानैः सोपवासैर्बतैश्च पात्रे दानैर्होमजप्यैश्च
 यज्ञैः ॥ भवार्त्तनैर्देवपूजाविशेषैरात्मा नित्यं शोधनीयो मलाक्तः ॥ १७० ॥ यत्रापि कुर्वतो नात्मा जुशुप्सामेति धार्थिव ॥ तत्कर्तव्यमसंगेन यन्न
 गोप्यं महाजने ॥ १७१ ॥ इति ते वै समुद्देशः कीर्तितः किञ्चिद्देव च ॥ शेषः स्मृतिपुराणेष्वस्तवया श्रोतव्य एव च ॥ १७२ ॥ एवमाचरतो
 धर्मं महेशस्य ग्रहे सतः ॥ धर्मार्थकामसंप्राप्तौ परत्रेह च शोभनम् ॥ १७३ ॥ एवं नानाविधान्धर्मान्महाकालस्य फाल्गुन ॥ वदतो ध्वनिरा
 कारो सुमहानभ्यजायत ॥ १७४ ॥ यावत्पश्यंति ये तत्र समाजग्मुः शृणुष्व तान् ॥ ब्रह्मा विष्णुः स्वयं रुद्रो देवी रुद्रगणास्तथा ॥ १७५ ॥
 इंद्रादयस्तथा देवा वसिष्ठाद्या मुनीश्वराः ॥ तुंबरुप्रवराश्चापि गंधर्वाप्सरसां गणाः ॥ १७६ ॥ तान्महेशमुखान्सर्वान्महाकालो महामतिः ॥
 अच्युत्मास बहुधा भस्तुद्रकातिपूरितः ॥ १७७ ॥ ततो ब्रह्मादिभिर्देवैर्वरे रत्नमयासने ॥ उपविष्टोऽभिषिक्तश्च महीसागरसंगमे ॥ १७८ ॥ ततो
 देव्या समालिख्य नीत्वोत्संगं स्वकं मुदा ॥ पुत्रत्वे करिपतः पार्थं महाकालो महामतिः ॥ १७९ ॥ उक्तञ्च यावद्ब्रह्माण्डमिदमास्ते शिवव्रत ॥
 तावत्तिष्ठ शिवस्थाने शिववच्छिवभक्तिः ॥ १८० ॥ देवेन च वरो दत्तस्त्वहिंशं योऽर्चयिष्यति ॥ जितेन्द्रियः शुचिर्भूत्वा ऊर्ध्वं मष्ट्येकमे
 व्यति ॥ १८१ ॥ दर्शनं स्तवनं पूजा प्रणामश्च ततो जपः ॥ दानं चात्र कृतं लिंगे ममातितृप्तिकारणम् ॥ १८२ ॥ इत्युक्ते विस्मिता देवाः साधु
 साञ्चिति ते जगुः ॥ ब्रह्मविष्णुमुवाञ्चैव महाकालं प्रतुष्टुषुः ॥ १८३ ॥ ततः सुरैःस्तुयमानो वंद्यमानश्च चारणैः ॥ नृत्यद्भिरप्सरोग्भिश्च गीतैर्गंधर्वजैः
 शुभैः ॥ १८४ ॥ कोटिकोटिगणैश्चैव स्तुवाद्भिः सर्वतो वृतः ॥ १८५ ॥ महाकालो रुद्रभवनं गतो भवपुरस्सरः ॥ एवमेतन्महालिंगमुत्पन्नं कुरु
 नंदन ॥ १८६ ॥ कूपश्चापि सरः पुण्यं महाकालस्य सिद्धिदम् ॥ अत्र ये मनुजाः पार्थं लिंगस्थाराधने रताः ॥ १८७ ॥ महाकालः समाखिंय
 ताञ्छिवाय निवेदयेत् ॥ एतदत्यद्भुतं लिंगं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥ १८८ ॥ दृष्टं स्पृष्टं पूजितं च गतास्ते भवसद्म तत् ॥ एवमेतानि
 लिंगानि सप्त जातानि फाल्गुन ॥ १८९ ॥ ये शृण्वन्ति गुणंत्येत्तेपि धन्या नरोत्तमाः ॥ १९० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीति
 साहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे श्रीमहाकालमहात्म्ये महाकालकरंधमसंवादे शिवपूजनविधिनित्यकर्तव्यधर्मनिरु
 पणपूर्वकमहाकालशिवलोकप्रतिवर्णननामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ततो मया स्थापिते च

स्थाने कालान्तरेण ह ॥ चिंतितं हृदये भूयो द्विजानुग्रहकाम्यया ॥ १ ॥ वासुदेवविहीनं हि तीर्थमेतन्न रोचते ॥ असूर्यं हि जगद्यद्भूतस हि भूषण
 भूषणम् ॥ २ ॥ यत्र नैव हरिः स्वामी तीर्थं गेहेऽथ मानसे ॥ शान्तिं वा तदसत्सर्वं हांसं तीर्थं न वायसम् ॥ ३ ॥ तस्मात्प्रसाद्य वरदं तीर्थेऽस्मिन्पुरूपो
 त्तमम् ॥ आनेद्ये कलया साक्षाद्विश्वानुग्रहकाम्यया ॥ ४ ॥ इति संचिंत्य कौरव्य ततोऽहं चात्र संस्थितः ॥ ज्ञानयोगेन योगींद्रं शतं
 वर्षाण्यतोषयम् ॥ ५ ॥ अष्टाक्षरं जपन्मंत्रं संनिगृह्येद्विद्याणि च ॥ वासुदेवमयो भूत्वा सर्वभूतकृपापरः ॥ ६ ॥ एवं मयाराध्यमानो गरुडं
 हरिरस्थितः ॥ गणकोटिपरिवृतः प्रत्यक्षः समजायत ॥ ७ ॥ तमहं प्रांजलिर्भूत्वा दत्त्वाध्वं विधिवद्दरेः ॥ प्रत्यवोचं प्रणम्याथ प्रबद्धकरसं
 पुटः ॥ ८ ॥ श्वेतद्वीपे पुरा दृष्टं मया रूपं तव प्रभो ॥ अजं सनातनं विष्णो नरनारायणात्मकम् ॥ ९ ॥ तद्गुणस्य कलामेकां स्थापयात्र जनार्दन ॥
 यदि तुष्टोऽसि मे विष्णो तदिदं क्रियतां त्वया ॥ १० ॥ एवं मया प्रार्थितोऽथ प्रोवाच गरुडध्वजः ॥ एवमस्तु ब्रह्मपुत्र यत्त्वयाभीप्सितं हृदि
 ॥ ११ ॥ तत्तथा भविता सर्वमप्यत्रस्थं सदैव हि ॥ एवमुक्त्वा गते विष्णो निवेश्य स्वकलां प्रभो ॥ १२ ॥ मया संस्थापितो विष्णुलोकानुग्रहका
 म्यया ॥ यस्मात्स्वयं श्वेतद्वीपनिवात्यत्र हरिः स्थितः ॥ १३ ॥ वृद्धो विश्वस्य विश्वाख्यो वासुदेवस्ततः स्मृतः ॥ कार्तिके शुक्लपक्षे या भवत्ये
 कादशी शुभा ॥ १४ ॥ ज्ञानं कृत्वा विधानेन तोयप्रसवणादिषु ॥ योर्चयेदच्युतं भक्त्या पंचोपचारपूजया ॥ १५ ॥ उपोष्य जागरं कुर्याद्गीतवाद्यं
 हरैः पुरः ॥ कथां वा वैष्णवीं कुर्यादंभक्रोधविवर्जितः ॥ १६ ॥ दानं दद्याद्यथाशक्त्या नियतो हृष्टमानसः ॥ अनेकभवसंभूतात्कल्मषादखिलादपि
 ॥ १७ ॥ मुच्यतेऽसौ न संदेहो यद्यपि ब्रह्मघातकः ॥ गारुडेन विमानेन वैकुण्ठं पद्ममाप्नुयात् ॥ १८ ॥ कुलानां तारयेत्पार्थ शतमेकोत्तरं नरः ॥
 श्रद्धालुक्तं मुदा युक्तं सोत्साहं सस्पृहं तथा ॥ १९ ॥ अहंकारविहीनं च ज्ञानं धृपानुलेपनम् ॥ पुष्पनैवेद्यसंयुक्तमर्चदानसमन्वितम् ॥ २० ॥
 यामेयामे महाभक्त्या कृतारातिकसंयुतम् ॥ चामराहादसंयुक्तं भेरीनादपुरस्कृतम् ॥ २१ ॥ पुराणश्रुतिसंपन्नं भक्तिवृत्त्यसमन्वितम् ॥ विनिद्रं
 क्षुत्तुपास्वादस्पृहहानिनं च भारत ॥ २२ ॥ तत्पादसौरभभ्राणसंयुतं विष्णुवह्मम् ॥ सगीतं सार्चनकरं तत्क्षेत्रगमनान्वितम् ॥ २३ ॥ पायुरोवेन
 संयुक्तं ब्रह्मचर्यसमन्वितम् ॥ स्तुतिपाठेन संयुक्तं पादोदकविधिवितम् ॥ २४ ॥ सत्यान्वितं सत्ययोगसंयुतं पुण्यवार्तया ॥ पंचविंशतिभिर्भुक्तं
 गुणैर्यो जागरं नरः ॥ एकादश्यां प्रकुर्वीत पुनर्न जायते भुवि ॥ २५ ॥ अत्र तीर्थवरे पूर्वमेतस्य इति द्विजः ॥ सिद्धिं प्राप्सो महाभागो वासुदेवप्रसा

दतः ॥ २६ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ ऐतरेयः कस्य पुत्रो निवासः कास्य वा मुने ॥ कथं सिद्धिमगाद्धीमान्वास्तुदेवप्रसादतः ॥ २७ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अस्मिन्नेव मम स्थाने हारीतस्यान्वयेऽभवत् ॥ २८ ॥ माङ्किरिति विप्राद्यो वेदवेदांगपाणः ॥ २९ ॥ तस्यासी
 दितरा नाम भार्या सार्ध्वीगुणैर्युता ॥ तस्यामुत्पद्यत सुतस्त्वैतरेय इति स्मृतः ॥ ३० ॥ स च बाल्यात्प्रभृत्येव प्राजन्मन्यदुशिक्षितम् ॥ जजाप
 मंत्रं त्वनिशं द्वादशाक्षरसंज्ञितम् ॥ ३१ ॥ न शृणोति न वक्तव्येव मनसापि च किंचन ॥ एवंभावः सोऽप्युच्च बाल्ये विप्रसुतस्तदा ॥ ३२ ॥
 ततो मूकोऽयमित्येव नामोपर्यैः प्रबोधितः ॥ पित्रा यदा न कुरुते व्यवहाराय मानसम् ॥ ३३ ॥ ततो निश्चित्य मनसा जडोयमिति भारत ॥
 अन्यथां विवाहयामास दारान्पुत्रांस्तथादधे ॥ ३४ ॥ पित्रानाम च सा भार्या तस्याः पुत्राश्च जज्ञिरे ॥ चत्वारः कर्मकुशला वेदवेदांगवादिनः
 ॥ ३५ ॥ यज्ञेषु शांतिहोमेषु द्विजैः सर्वत्र पूजिताः ॥ ऐतरेयोपि नित्यं च त्रिकालं हरिमंदिरे ॥ ३६ ॥ जजाप परमं जाप्यं नान्यत्र कुरुते
 श्रममाततो माता निरीक्ष्यैव सपत्नीतनयांस्तथा ॥ ३७ ॥ दार्यमाणेन मनसा तनयं वाक्यमब्रवीत् ॥ क्लेशायैव च जातोऽसि धिमे जन्म च
 जीवितम् ॥ ३८ ॥ नार्यास्तस्या नृत्यकेऽत्र वैवाजननिः स्फुटम् ॥ विमानिता या भर्जास्यान्न पुत्रः स्याद्गुणैर्युतः ॥ ३९ ॥ पित्रेयं कृतपुण्या वैयस्याः
 पुत्रा महागुणाः ॥ वेदवेदांगतत्त्वज्ञाः सर्वत्रार्थार्चिता गुणैः ॥ ४० ॥ तदहं पुत्र दुर्भाग्या महीसागरसंगमे ॥ निमल्लिङ्गे वरं मृत्युजीविते किं फलं
 मम ॥ त्वमप्येवं महाभौनी नन्द भक्तो हरेश्चिरम् ॥ ४१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ इति मातुर्वचः श्रुत्वा प्रहसन्नैतरेयकः ॥ ४२ ॥ ऽप्राप्त्वा
 सुहृत् धर्मज्ञो मातरं प्रणतोऽब्रवीत् ॥ मातमिथ्याभिभूतासि अज्ञाने ज्ञानवत्यसि ॥ ४३ ॥ अशोच्ये शोचसि ह्युभे शोच्ये नैवाऽपि शोचसि ॥
 देहस्थारय कृते मिथ्यासंसारे किं विमुहसि ॥ ४४ ॥ मूर्खार्चरितमेतद्धि मनमातुरचितं न हि ॥ अन्यत्संसारसारं च सारमन्यच्च मोहि
 ताः ॥ ४५ ॥ प्रपश्यति यथा राजौ खद्योतं दीपवत्स्थितम् ॥ यदिदं मन्यसे सारं शृणु तस्याप्यसारताम् ॥ ४६ ॥ एवंविधं हि मातुष्यमा
 गर्भादिति कष्टदम् ॥ अस्थिपट्टतुल्यस्तम्भे स्रायुबन्धेन यंजिते ॥ ४७ ॥ रत्नमांसमदालिते विण्मूत्रद्वयभजने ॥ केशरोमतृणज्ज्वले सुवर्ण
 त्वकमुदतके ॥ ४८ ॥ वदनैकमहाद्दारे पद्मवक्षविभूषिते ॥ ओष्ठद्वयकपाटे च तथा दंतार्मलान्विते ॥ ४९ ॥ नाडीस्वेदप्रवाहे च कालवक्रानल
 स्थिते ॥ एवंविधे गृहे गेहो जीवो नामास्ति शोभने ॥ ५० ॥ गुणत्रयमयी भार्या प्रकृतिस्तस्य तत्र च ॥ बोधाहंकारकामाश्च क्रोधलोभाद्योऽपि

च ॥ ५१ ॥ अपत्यान्यस्य हा कष्टमेवं मूढः प्रवर्तते ॥ तस्य योयो यथा मोहस्तथा तं शृणु तत्त्वतः ॥ ५२ ॥ श्रोतांसि अस्य सततं प्रश्रवन्ति गिरे
 रिव ॥ कफसूत्रादिकान्यस्य कृते देहस्य मुह्यति ॥ ५३ ॥ सर्वाशुचिनिधानस्य शरीरस्य न विद्यते ॥ शुचिरेकप्रदेशोऽपि विण्मूत्रस्य हतेरिव ॥
 ॥ ५४ ॥ स्फुट्टा स्वदेहस्रोतांसि मृत्तोयैः शोष्यते करः ॥ तथाप्यशुचिभांडस्य न विरज्यति किं नरः ॥ ५५ ॥ कायः सुगन्धतोयावैर्यत्नेनापि
 सुसंस्कृतः ॥ न जहाति स्वकं भावं श्पुच्छमिव नामितम् ॥ ५६ ॥ स्वदेहाशुचिगंधेन न विरज्यति यो नरः ॥ विरगे कारणं तस्य किमन्यदु
 पदिश्यते ॥ ५७ ॥ गन्धलेपापनोदाथं शौचं देहस्य कीर्तितम् ॥ इयस्यापगमात्पश्चाद्भवशुद्ध्या विशुध्यति ॥ ५८ ॥ गंगातोयेन सर्वेण
 मद्भरैः पर्वतोपमैः ॥ आ मृत्योराचरञ्छौचं भावदुष्टो न शुध्यति ॥ ५९ ॥ तीर्थस्नानेस्तपोभिर्वा दुष्टात्मानैव शुध्यति ॥ स्त्रोदितः क्षालितः
 स्तीयं किं शुद्धिमधिगच्छति ॥ ६० ॥ अंतर्भावप्रदुष्टस्य विश्रब्धोऽपि हुताशनम् ॥ न स्वर्गो नापवर्गश्च देहनिर्दहनं परम् ॥ ६१ ॥ भावशुद्धिः
 परं शौचं प्रमाणं सर्वकर्मसु ॥ अन्यथा लिज्यते कान्ता भावेन दुहिताऽन्यथा ॥ ६२ ॥ अन्यथैव स्तनं पुत्रश्चित्यत्यन्यथा पतिः ॥ चित्तं विश्रो
 धयेत्तरमात्किमन्यैर्वाह्यशोधनैः ॥ ६३ ॥ भावतः संविशुद्धात्मा स्वर्णं मोक्षं च विंदति ॥ ज्ञानाभलाभसा पुंसः सद्भैराज्यमुदा पुनः ॥ ६४ ॥
 अविद्यारागविण्मूत्रलेपगंधविशोधनम् ॥ एवमेतच्छरीरं हि निसर्गादशुचि विदुः ॥ ६५ ॥ त्वद्भ्राजसारनिःसारं कदलीसारसंनिभम् ॥ ज्ञात्वैवं
 दोषवदेहं यः प्राज्ञः शोधिलीभवेत् ॥ ६६ ॥ स निष्कामति संसारे दृढ्याही स तिष्ठति ॥ एवमेतन्महाकष्टं जन्म दुःखं प्रकीर्तितम् ॥
 ॥ ६७ ॥ पुंसामज्ञातदोषेण नानाकर्मवशेन च ॥ यथा गिरिवरक्रांतः कश्चिदुःखेन तिष्ठति ॥ ६८ ॥ यथा जराशुणा देही दुःखं तिष्ठति
 वेष्टितः ॥ पतितः सागरे यद्गडुःखमारते समाकुलः ॥ ६९ ॥ गर्भोदकेन सिक्तांगस्तथाऽऽस्ते व्याकुलः पुमान् ॥ लोहकुम्भे यथा
 न्यस्तः पच्यते कश्चिदग्निना ॥ ७० ॥ गर्भकुम्भे तथा क्षिप्तः पच्यते जठराग्निना ॥ सूचीभिरग्निवर्णाभिर्विभिन्नस्य निरन्तरम् ॥ ७१ ॥ यदुःखं
 जायते तस्य तद्गर्भेऽष्टशुणं भवेत् ॥ इत्येतद्गर्भदुःखं हि प्राणिनां परिकीर्तितम् ॥ ७२ ॥ अरिथराणां सर्वेषामात्मगर्भाबुरुपतः ॥ तत्रस्थस्य च
 सर्वेषां जन्मनां स्मरणं भवेत् ॥ ७३ ॥ मृतश्चाहं पुनर्जातो जातश्चाहं पुनर्मुतः ॥ नानायोनिसहस्राणि मया दृष्टान्धनेकधा ॥ ७४ ॥ अशुना
 जातमानोऽहं प्राप्तसंस्कार एव च ॥ ततः श्रेयः करिष्यामि येन गर्भो न संभवेत् ॥ ७५ ॥ अध्येष्यामि हरेर्ज्ञानं संसारविनिवर्तनम् ॥ एवं संचि

तत्रास्ते मोक्षोपायं विचिन्तयन् ॥ ७६ ॥ गर्भार्त्कोट्टिगुणं दुःखं जायमानस्य जायते ॥ गर्भवासे स्मृतिर्यासीत्सा जातस्य प्रणश्यति ॥ ७७ ॥
 स्पृष्टमात्रस्य बाह्येन वायुना मूढता भवेत् ॥ समूढस्य स्मृतिभ्रंशः शीघ्रं संजायते पुनः ॥ ७८ ॥ स्मृतिभ्रंशात्तत्तस्य पूर्वकर्मवशेन च ॥ रतिः
 संजायते तूर्णं जंतोस्तत्रैव जन्मनि ॥ ७९ ॥ रक्तो मूढश्च लोकोयमकार्ये संप्रवर्तते ॥ तत्रात्मानं न जानाति न परं न च दैवतम् ॥ ८० ॥ न
 शृणोति परं श्रेयः सति चक्षुषि नेक्षते ॥ समे पथि समैर्बिच्छन्स्वलतीव पदपदे ॥ ८१ ॥ सत्यां बुद्धौ न जानाति बोध्यमानो बुधैरपि ॥ संसारे
 क्लिश्यते तेन रागमोहवशात्तुगः ॥ ८२ ॥ गर्भस्मृतेरभावेन शास्त्रसुक्तं महर्षिभिः ॥ तद्दुःखकथनार्थाय स्वर्गमोक्षप्रसाधकम् ॥ ८३ ॥ ये शास्त्र
 ज्ञाने सत्यस्मिन्सर्वकर्मार्थसाधके ॥ न कुर्वन्त्यात्मनः श्रेयस्तदत्र परमदुतम् ॥ ८४ ॥ अव्यक्तेन्द्रियवृत्तित्वाद्वात्ये दुःखं महत्पुनः ॥ इच्छन्नपि न
 शक्नोति वक्तुं कर्तुं च किञ्चन ॥ ८५ ॥ दंतोत्थाने महदुःखं मौलेन व्याधिना तथा ॥ बालरोगैश्च विविधैः पीडा बालग्रहैरपि ॥ ८६ ॥ तद्बुभु
 क्षापरीतांगः क्वचित्तिष्ठति राटन् ॥ विण्मूत्रभक्षणार्थं च मोहाद्बालः समाचरेत् ॥ ८७ ॥ कौमारे कर्णवधेन मातापित्रोर्विताडनैः ॥ अक्षराध्यय
 नाद्यैश्च दुःखं स्याद्गुरुशासनात् ॥ ८८ ॥ प्रमत्तैर्द्रियवृत्तैश्च कामरागप्रपीडनात् ॥ रागोद्धृतस्य सततं क्रुतः सौख्यं हि यौवने ॥ ८९ ॥ ईर्ष्या सुम
 हदुःखं मोहाद्रक्तस्य जायते ॥ मत्तस्य कुपितस्यैव रागो दोषाय केवलम् ॥ ९० ॥ न राज्ञो विदते निद्रा कामान्निपरिखेदितः ॥ दिवापि हि क्रुतः
 सौख्यमर्थोपार्जनचिंतया ॥ ९१ ॥ नारीषु त्वनुभूतासु सर्वदोषाश्रयासु च ॥ विण्मूत्रोत्सर्गसदृशं सौख्यं मेशुनजं स्मृतम् ॥ ९२ ॥ सन्मानमपमा
 नंन वियोगेनेष्टसंगमः ॥ यौवनं जरया प्रसृतं क्व सौख्यमनुपद्रवम् ॥ ९३ ॥ बलीपलितकायेन शिथिलीकृतविग्रहः ॥ सर्वक्रियास्वशक्तश्च जरया
 जर्जरीकृतः ॥ ९४ ॥ स्त्रीसुसोयौवनं रूपं यदन्योन्याश्रयं पुरा ॥ तदेवं जरया प्रस्तमुभयोरपि न भियम् ॥ ९५ ॥ जराभिभूतःपुरुषः पत्नीपुत्रादि
 बांधवैः ॥ अशक्तत्वाद्गुराचरैर्भृत्यैश्च परिभूयते ॥ ९६ ॥ धर्ममर्थं च कामं च मोक्षं च नातुरो यतः ॥ शक्तः साधयितुं तस्माद्बुवा धर्मः समाचरेत् ॥
 ॥ ९७ ॥ वातपित्तकफादीनां वैषम्यं व्याधिरुच्यते ॥ वातादीनां समूहश्च देहोऽयं परिकीर्तितः ॥ ९८ ॥ तस्माद्द्व्याधिभयं ज्ञेयं शरीरमिदमा
 त्मनः ॥ रोगैर्नानाविधैर्याति देहे दुःखान्यनेकशः ॥ ९९ ॥ तानि न स्वात्मवेद्यानि किमन्यत्कथयान्यहम् ॥ एकोत्तरं मृत्युशतमस्मिन्देहे प्राति
 ष्टितम् ॥ १०० ॥ तत्रैकः कालसंयुक्तः शेषास्त्वागतवः स्मृताः ॥ ये त्विहागतवः प्रशान्थन्ति भेषजैः ॥ १०१ ॥ जपहोमप्रदानैश्च

कालमृत्युर्न शान्प्यति ॥ विविधा व्याधयः शस्ताः सर्पाद्याः प्राणिनस्तथा ॥ १०२ ॥ विषाणि चाभिचारश्च मृत्योर्द्वाराणि देहिनाम् ॥ पीडितं
 सर्परोगाद्यैरपि धन्वन्तरिः स्वयम् ॥ १०३ ॥ स्वस्थीकर्तुं न शक्नोति कालप्राप्तं हि देहिनम् ॥ नौषधं न तपो मंत्रा न मित्राणि न बांधवाः ॥
 ॥ १०४ ॥ शक्नुवंति परित्रातुं नरं कालेन पीडितम् ॥ रसायनतपोजप्यैर्योगसिद्धैर्महात्मभिः ॥ १०५ ॥ कालमृत्युरपि प्राज्ञैर्नीयते नापि संयुतैः ॥
 नास्ति मृत्युसमं दुःखं नास्ति मृत्युसमं भयम् ॥ १०६ ॥ नास्ति मृत्युसमस्त्रासः सर्वेषामपि देहिनाम् ॥ सद्गर्थापुत्रमित्राणि राज्ञैश्चर्यसुखानि
 च ॥ १०७ ॥ आबद्धानि स्नेहपारैर्मुत्सुः सर्वाणि कुंतति ॥ किं न पश्यसि मातरस्त्वं सहस्रस्यापि मध्यतः ॥ १०८ ॥ जनाः शतायुषः पंच
 भवंति न भवन्ति वा ॥ अशीतिका विपद्यन्ते केचित्ससातिका नराः ॥ १०९ ॥ परमायुः स्थिता षष्टिस्तदप्यस्ति न निष्ठितम् ॥ तस्य यावद्भवे
 दद्युर्देहिनः पूर्वकर्मभिः ॥ ११० ॥ तस्यार्धमायुषो राजिर्हस्ते मृत्युरूपिणी ॥ बालभावेन मोहेन वार्धके जरया तथा ॥ १११ ॥ वर्षाणां विश्रिति
 र्याति धर्मकामार्थवर्जितः ॥ आगन्तुकैर्भयैः पुंसां व्याधिशोकैरनेकधा ॥ ११२ ॥ द्वियतोर्द्धं हि तत्रापि यच्छेषं तद्धि जीवितम् ॥ जीवितानि
 च मरणं महाघोरमवाप्नुयात् ॥ ११३ ॥ जायते योनिकोटीषु मृतः कर्मवशात्पुनः ॥ देहभेदेन यः पुंसां वियोगः कर्मसंबन्धया ॥ ११४ ॥ मरणं
 तद्धिनिर्दिष्टं न नाशः परमार्थतः ॥ महातमःप्रविष्टस्य चिच्छब्दानेषु मर्मसु ॥ ११५ ॥ यद्दुःखं मरणं जंतोर्न तस्येहोपमा क्वचित् ॥ हा तात
 मातर्हा कति कंदत्येवं सुदुःखितः ॥ ११६ ॥ मण्डूक इव सर्पेण गीर्यते मृत्युना जनः ॥ बार्धवैः संपरित्यक्तः प्रियैश्च परिवारितः ॥ ११७ ॥
 निःश्वसन्दीर्घसुष्णं च सुखेन परिशुष्यता ॥ चतुरंगेषु खट्वायाः परिवर्तनमुद्बुद्धः ॥ ११८ ॥ संमूढः क्षिपतेत्यर्थं हस्तपादावितस्ततः ॥ खट्वातो
 बांह्यते भूमिं भूमैः खट्वां पुनर्महीम् ॥ ११९ ॥ विवस्त्रो मुक्तलज्जश्च विष्टानुलेपितः ॥ याचमानश्च सलिलं शुष्ककण्ठोष्ठतालुकः ॥ १२० ॥
 चित्तयानः स्ववितानि कस्यैतानि मृते मयि ॥ पंचावटान्वनमानः कालपार्शेन कर्षितः ॥ १२१ ॥ अग्र्यते पश्यतामेव गले बुर्बुरावकृत् ॥
 जीवस्तृणजल्लूकेव देहादेहं विशेत्कमात् ॥ १२२ ॥ संप्राप्योत्तरमंशेन देहं त्यजति पूर्वकम् ॥ मरणात्प्रार्थना दुःखमाधिकं हि विवेकिनः ॥ १२३ ॥
 क्षणिकं मरणे दुःखमनंतं प्रार्थनाकृतम् ॥ ज्ञातं मथैतदधुना मृतो भवति यद्गुरुः ॥ १२४ ॥ न परः प्रार्थयेद्बुधस्तृष्णा लायवकारणम् ॥ आदौ
 दुःखं तथा मध्यं ह्यन्त्ये दुःखं च दारुणम् ॥ १२५ ॥ निसर्गात्सर्वभूतानामिति दुःखपरंपरा ॥ शुधा च सर्वरोगाणां व्याधिः श्रेष्ठतमः स्मृतः ॥
 ॥ १२६ ॥ स चान्नौपधिलेपेन क्षणमात्रं प्रशान्प्यति ॥ शुद्ध्याथैर्वेदना तीव्रा निःशेषबलकृन्तनी ॥ १२७ ॥ तयाभिभूतो अग्र्यते यथान्यैर्व्याधि

भिर्बरः ॥ राज्ञोऽभिमानमाजं हि ममैव विद्यते गृहे ॥ १२८ ॥ सर्वमाभरणं भारं सर्वमालेपनं मम ॥ सर्वं प्रलापितं गीतं नित्यमुन्मत्तचोदितम् ॥
 ॥ १२९ ॥ इत्येवं राज्यसंभोगैः कृतः सौख्यं विचारतः ॥ नृपणां व्यग्रचित्तानामन्योन्यविजिगीषया ॥ १३० ॥ प्रायेण श्रीमदालेपान्बहुषाद्या
 महानृपाः ॥ स्वर्गं प्राप्यापि पतिताः कः श्रियो विंदते सुखम् ॥ १३१ ॥ उपर्युपरि देवानामन्योन्यातिशये स्थितम् ॥ नरैः पुण्यफलं स्वर्गो
 मूलच्छेदेन भुज्यते ॥ १३२ ॥ न चान्यत्क्रियते कर्म सोऽत्र दोषः सुदारुणः ॥ छिन्नमूलतरुर्धद्वशः पतते क्षितौ ॥ १३३ ॥ पुण्यमूलक्षये
 तद्दृष्टपातयति दिवोकसः ॥ इति स्वर्गोपि देवानां नास्ति सौख्यं विचारतः ॥ १३४ ॥ तथा नारकिणां दुःखं प्रसिद्धं किं च वण्यते ॥ स्थावरेष्वपि
 दुःखानि दवाग्निहिमशोषणम् ॥ १३५ ॥ कुठारैश्छेदनं तीव्रं कल्कलानां च तक्षणम् ॥ पर्णशखाफलानां च पातनं चंडबायुना ॥ १३६ ॥
 अपमर्दश्च सततं गर्जवन्धैश्च देहिभिः ॥ तड्डुभुक्षा च सर्पाणां क्रोधो दुःखं च दारुणम् ॥ १३७ ॥ दुष्टानां घातनं लोके पार्शेन च निबन्धनम् ॥
 एवं सरीसृपणां च दुःखं मातसुहृदुर्दुः ॥ १३८ ॥ अकस्मान्जन्ममरणं कीटादीनां तथाविधम् ॥ वर्षाशीतातपैर्दुःखं सुकष्टं मृगपक्षिणांम् ॥ १३९ ॥
 क्षुत्तृदह्नेन महता संजस्ताश्च सदा मृगाः ॥ पशुनागनिकायानां शृणु दुःखानि यानि च ॥ १४० ॥ क्षुत्तृदह्नीतादिदमनं वधबन्धनताड
 नम् ॥ नासाप्रवेधनं त्रासः प्रतोदाकुंभताडनम् ॥ १४१ ॥ वेणुकुन्तादिनिगडसुद्वारंऽकुंभताडनम् ॥ भारोद्धहनसंक्लेशं शिक्षादुह्नादिपीडनम् ॥
 ॥ १४२ ॥ आत्ममयूथवियोगश्च वने च नयनादिकम् ॥ दुर्भिक्षं दुर्भगतत्वं च मूर्खत्वं च दरिद्रता ॥ १४३ ॥ अथरोत्तरभावश्च मरणं राष्ट्रवि
 श्रमः ॥ अन्योन्याभिभवदुःखमन्योन्यातिशयात्पुनः ॥ १४४ ॥ अनित्यता प्रभावाणामुच्छ्रयणां च पातनम् ॥ इत्येवमादिभिर्दुःखैर्यस्मा
 द्घातं चराचरम् ॥ १४५ ॥ निरयादिमनुष्यातं तस्मात्सर्वं त्यजेद्दुःखः ॥ स्कन्धात्स्कन्धं नयेद्भारं विश्रामं मन्यतेन्यथा ॥ १४६ ॥ तद्भत्सर्वमिदं
 लोके दुःखं दुःखेन शान्प्यति ॥ एवमेतज्जागत्सर्वमन्योन्यातिशयोच्छ्रितम् ॥ १४७ ॥ दुःखैरकुलितं ज्ञात्वा निर्वेदं परमाप्नुयात् ॥ निर्वेदाच्च
 विरागः स्याद्विरागाज्ज्ञानसंभवः ॥ १४८ ॥ ज्ञानेन तं परं ज्ञात्वा विष्णुं मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ नाहमेतादृशो लोके रमेयं जननि क्वचित् ॥ १४९ ॥
 राजहंसो यथा शुद्धः काकामेष्वप्रदर्शकः ॥ शृणु मातर्यत्र संस्थो रमेयं निरुपद्रवः ॥ १५० ॥ अविद्याष्वनमत्युग्रं नानाकर्मातिशायिनम् ॥
 संकल्पदंशमकरं शोकाहर्षहिमातपम् ॥ १५१ ॥ मोहांधकारतिमिरं लोभन्यालसरीसृपम् ॥ विषयानन्यथाध्यानं कामक्रोधविमोक्षकम् ॥ १५२ ॥

तदतीत्य महादुर्गं प्रविष्टोऽस्मि महद्भनम् ॥ न तत्रविश्व शोचति न प्रदुष्यति तद्विदः ॥ १५३ ॥ न च बिभ्यति केपीचिन्नारम्य बिभ्यति
केचन ॥ १५४ ॥ तस्मिन्वने सप्तमहादुर्गमारतु सप्तैव नवश्च फलानि सप्त ॥ सप्ताश्रमाः सप्त समाप्यश्च दीक्षाश्च सप्तैतदरण्यरूपम् ॥ १५५ ॥
पंचवर्णानि दिव्यानि चतुर्वर्णानि कानिचित् ॥ त्रिदिवर्णैकवर्णानि पुष्पाणि च फलानि च ॥ १५६ ॥ सृजंतः पादपारतत्र व्याप्य तिष्ठन्ति तद्भ
नम् ॥ १५७ ॥ सप्त स्त्रियस्तत्र वसन्ति सत्यस्त्ववाङ्मुख्यो भाहुमतो भवंति ॥ ऊर्ध्वं रसानाददते प्रजाभ्यः सर्वाश्च तास्तत्त्वतः कोपि वेद ॥ १५८ ॥
सप्तैव गिर्यश्चान्न धृतं भैर्भुवनत्रयम् ॥ नवश्च सारितः सप्त ब्रह्मचारिवहाः सदा ॥ १५९ ॥ तेजश्चाभयदानत्वमद्गोहः कौशलं तथा ॥ अचापत्यम
थाक्रोधः प्रियवादश्च सप्तमः ॥ १६० ॥ इत्येते गिरयो ज्ञेयस्तस्मिन्विद्यावने स्थिताः ॥ दृढनिश्चयस्तथा भासा समता निग्रहो गुणः ॥ १६१ ॥
निममत्वं तपश्चान्न सन्तोषः सप्तमो हृद्दः ॥ भगवद्गुणविज्ञानाद्भक्तिः स्यात्प्रथमा नदी ॥ १६२ ॥ पुष्पादिपूजा द्वितीया तृतीया च प्रदक्षिणा ॥
चतुर्थी रतुतिवाद्या पापश्चमी ईश्वरार्पणा ॥ १६३ ॥ पृष्ठी ब्रह्मेकता प्रोक्ता सप्तमी सिद्धिरेव च ॥ सप्त नव्योऽत्र कथिता ब्रह्मणा परमोष्ठिना ॥ १६४ ॥
ब्रह्मा धर्मो यमश्चानिन्द्रो वरुण एव च ॥ १६५ ॥ धनदश्च शुवादीनां सप्तकानर्चयंत्यमी ॥ नदीनां संगमस्तत्र वैकुण्ठसंमुपहरे ॥ १६६ ॥
आत्मतसा यतो याति शांता दांताः परात्परम् ॥ केचिद्भूमाः स्त्रियः केचित्केचित्तत्त्वविदोऽपरे ॥ १६७ ॥ सारितः केचिद्ब्राह्मः स्म सप्तैव ज्ञान
वितमाः ॥ अनर्पतव्रतकामोऽत्र ब्रह्मचर्यं चरामि च ॥ १६८ ॥ ब्रह्मैव समिधस्तत्र ब्रह्माग्निर्ब्रह्म संस्तरः ॥ आपो ब्रह्म गुरुर्ब्रह्म ब्रह्मचर्याभिदं मम
॥ १६९ ॥ एतदेवेदंशं सूक्ष्मं ब्रह्मचर्यं विदुर्बुधाः ॥ गुरुं च शृणु मे मातर्यो मे विद्याप्रदोऽभवत् ॥ १७० ॥ एकः शास्ता न द्वितीयोऽस्ति शा
स्ता दृशेव तिष्ठन्पुरुषं प्रशास्ति ॥ तेनाभियुक्तः प्रणवादिबोदकं यथा नियुक्तोऽस्मि तथाचरामि ॥ १७१ ॥ एको गुरुर्नास्ति तथा द्वितीयो
हृदि स्थितस्तमहं तु ब्रवीमि ॥ यं चावमान्येव गुरुं मुकुन्दं पराभूता दानवाः सर्व एव ॥ १७२ ॥ एको बंधुर्नास्ति ततो द्वितीयो हृदि स्थितं त
महमनुब्रवीमि ॥ तेनाब्रुशिष्टा बांधवा बंधुमंतः सप्तपुत्र्यः सप्त दिवि प्रभाति ॥ १७३ ॥ ब्रह्मचर्यं च संसेव्यं गार्हस्थ्यं शृणु यादृशम् ॥ पत्नी प्रकृ
तिरूपा मे तच्चितो नास्मि कर्हचित् ॥ १७४ ॥ मच्चिता सा सदा मातर्मम सर्वार्थसाधनी ॥ द्राणं जिह्वा च चक्षुश्च त्वक्च श्रोत्रं च पंचमम्
॥ १७५ ॥ मनो बुद्धिश्च सप्तैते दीप्यन्ते पावका मम ॥ गंधो रसश्च रूपं च शब्दः स्पर्शश्च पंचमम् ॥ १७६ ॥ संतव्यमथ बोद्धव्यं सप्तैताः

सभिधो मम ॥ हुतं नारायणध्यानार्हुंते नारायणः स्वयम् ॥ १७७ ॥ एवंविधेन यज्ञेन यज्ञान्यस्मिं तमोश्चरम् ॥ अकामयानस्य च सर्वकामो
 भवेद्विषाणस्य च सर्वदोषः ॥ १७८ ॥ न मे स्वभावेषु भवंति लेपास्तोयस्य विदोरिव पुष्करेषु ॥ नित्यस्य मे नैव भवंत्यनित्या निरीक्षमाण
 स्य बहुस्वभावात् ॥ १७९ ॥ न सज्जते कर्मसु भोगजालं द्विवीव सूर्यस्य मयूखजालम् ॥ १८० ॥ एवंविधेन पुत्रेण मा मातर्दुःखिनी भव ॥
 तत्पदं त्वां च नेष्यामि न यत्कतुशतैरपि ॥ १८१ ॥ इति पुत्रवचः श्रुत्वा विस्मिता इतराभवत् ॥ चिंतयामास यद्येवं विद्वान्मम सुतो हृदम् ॥
 ॥ १८२ ॥ लोकेषु ख्यातिमायाति ततो मे स्याद्यशः परम् ॥ इत्यादि चिंतयंत्यां च रजन्यां भगवान्हरिः ॥ १८३ ॥ प्रहृष्टस्तस्य तैर्वाक्यै
 विस्मितः प्रादुरास च ॥ मूर्तेः स्वयं विनिष्कम्य शंखचक्रगदाधरः ॥ १८४ ॥ जगद्भ्रासयन्भासा सूर्यकोटिसमप्रभः ॥ ततो निष्पत्य धरणीं
 हृष्टरोमाशुगद्गदः ॥ १८५ ॥ मूर्ध्नि बद्धजालिं धीमानैतरेयोऽथ तुष्टुवै ॥ १८६ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते वासुदेवाय धीमहि ॥ प्रहृम्नायानिरुद्धाय नमः
 संकर्षणाय च ॥ १८७ ॥ नमो विज्ञानमात्राय परमानंदमूर्तये ॥ आत्मारामाय शांताय निवृत्तद्वैतहृष्टये ॥ १८८ ॥ आत्मानंदानुभूत्यैव सम्य
 त्पत्कोर्षये नमः ॥ हृषीकेशाय महते नमस्तेऽन्तशक्तये ॥ १८९ ॥ वचस्युपरते प्राप्यो य एको मनसा सह ॥ अनामरूपचिन्मात्रः सोऽव्यान्नः
 सदसत्परः ॥ १९० ॥ यस्मिन्नदं यतश्चेदं तिष्ठत्यपैति जायते ॥ मुन्मयेष्विव मृज्जतिस्तरुमै ते ब्रह्मणे नमः ॥ १९१ ॥ यं न स्पृशंति न विदुर्मनोबुद्धीं
 द्विधासवः ॥ अंतर्बहिश्च विततं व्योमवत्प्रणतोऽस्म्यहम् ॥ १९२ ॥ देहैर्द्रियप्राणमनोधियोऽमी यदंशबद्धाः प्रचरंति कर्मसु ॥ नैवान्यदालोहमिव प्रतंतं
 स्थानेषु तद्वृष्टपदेन एते ॥ १९३ ॥ चतुर्भिश्च त्रिभिर्द्वाभ्यामेकधा प्रणमामि तम् ॥ पूर्वापरापरयुगे शास्तरं परमीश्वरम् ॥ १९४ ॥ हित्वा गती
 मर्शकामा यं भजंति दशात्मकम् ॥ तं परं सत्यममलं त्वां वयं पर्युपास्महे ॥ १९५ ॥ अर्चनमो भगवते महापुरुषाय महाब्रुभावाय विभूतिपतये
 सकलसात्वतपरिवृट्निकरकरकमलोत्पलकुड्मलोपलालितचरणारविद्युगल परमपरमोद्धिन्नमस्ते ॥ १९६ ॥ तवाग्निरास्यं वसुधांश्चिद्युग्मं नमः
 शिरश्चंद्रवी च नेत्रे ॥ समस्तलोका जठरं भुजाश्च दिशश्चतस्रो भगवन्नमस्ते ॥ १९७ ॥ जन्मानि तावन्ति न संति देव निष्पीड्य सर्वाणि च

१ अस्मि-अहम् । २ एतस्य तापर्थं नावाप्यते-तापैर्कतोऽप्रमथंऽनुमीयते-प्रतंतं लोहं यथा वह्निरूपमेव भवति-न पृथक्तयावभासते-तथा-देहैर्द्रियप्राणमनोधियः-बद्धप्राण एव-भवन्ति । स्थानेषु तत्तद्विन्न
 भिनाकारविशेषेषु-तद्वृष्टपदेन-अयं देहः, इमानि द्रित्याणि, इमे प्राणाः, इदं मनः । इत्यं पृथगाकाररूपेण न प्रतीयन्ते । किं तु सर्वं चैतन्यरूपमेवावभासते-इति तात्पर्यम् ।

सर्वकालम् ॥ धृताति यावति मयात्र भीमं पीतानि संसारमहासमुद्रं ॥ १९८ ॥ संपच्छित्तानां हिमयन्महद्वैकैलासप्रवेशिषु नैव तादृक् ॥
 इक्षान्नकाननुश्लतां भं प्रातास्त्रि संपन्महती यथेश ॥ १९९ ॥ न संति ते देव भुवि प्रदेषा न येषु जातंऽस्त्रिय तथा विनष्टः ॥ भूत्वा मया
 येषु न जंतवश्च संभक्षिता वा न च भूतसंघेः ॥ २०० ॥ शोकाभिभूतस्य ममाशु देव यावत्प्रमाणं पतितं भक्ष्यु ॥ तावत्प्रमाणं न जलं पर्योदा
 नुंचति दिव्यैरपि वर्षलक्षैः ॥ २०१ ॥ मन्ये धरित्रीपरमाणुसंबन्धसुपेति पित्रोर्गणना न मत्क्षम् ॥ मित्राण्यमित्राण्यनुजीव्यव्यूनसंख्यातुभीशांऽस्मि
 न देवदेव ॥ २०२ ॥ त्वय्यर्पितं नाथ पुनः पुनर्मो मनः समाक्षिप्य सुदुर्क्षारि ॥ कामो वशं क्रोधसुरैः सहायैः करोति किं तद्भगवन्करोमि ॥
 ॥ २०३ ॥ सोऽहं भृशार्तः करुणाकरस्त्वं संसारगतं पतितस्य विष्णो ॥ महात्मनां संश्रयमभ्युपेतो नैवावसीदत्यपि दुर्गतोऽपि ॥ २०४ ॥
 परायणं रोगवतो हि वैद्यो महाविधिममस्य च नोर्नरस्य ॥ बालस्य मातापितरौ सुबोरसंसारखिन्नस्य हरे त्वमव ॥ २०५ ॥ प्रसीद सर्वेश्वर
 सर्वभूत सर्वस्य हेतो परमार्थसार ॥ मामुद्धारस्मादुरुद्वःखसंघातसंसारगतांस्त्वपरिश्रहेण ॥ २०६ ॥ शुद्धद्विधातुभिरिमं मुहुरर्थमानं शीतोष्ण
 वातसलिलैरितररात्र ॥ कामाभिनाच्युत रूपा च सुदुर्भरेण संपश्वतो मम उत्क्रम सीदतो हि ॥ २०७ ॥ भवंतु भद्राणि समस्तदोषाः प्रयांतु
 नाशं जगतोऽखिलस्य ॥ मयाद्य भक्त्या परमेश्वरे प्रभां स्तुते जगद्धतारि वासुदेवं ॥ २०८ ॥ ये भूतले ये दिवि चांतरिक्षे रसातले प्राणिगणाश्च
 केचित् ॥ भवंतु ते सिद्धिशुभो मयाद्य स्तुते जगद्धतारि वासुदेवं ॥ २०९ ॥ अज्ञानिनो ज्ञानविदो भवंतु प्रशान्तिभाजः सततोप्रचिन्ताः ॥
 मया च विश्वभरणे ह्यनंते स्तुते जगद्धतारि वासुदेवं ॥ २१० ॥ शृण्वंति ये मे स्तुवतस्तथान्ये पश्याति ये माभिदमिरयंतम् ॥ देवासुराद्या मनुजा
 रितरश्चो भवंतु तेऽप्यच्युतयोगभाजः ॥ २११ ॥ ये चापि भूका विकलेंद्रियत्वात्पटंति नो नैव विलोकयंति ॥ पश्चादयः क्रीदपिपीलिकाद्या भवंतु
 तेऽप्यच्युतयोगभाजः ॥ २१२ ॥ नश्यंतु दुःखानि जगत्पपेतु लोभादिको दोषगणः प्रजाभ्यः ॥ यथात्मनि भ्रातरि चात्मजे वा तथा नरस्यारतु
 जनेषु भावः ॥ २१३ ॥ संसारवैद्येऽखिलदोषहानिविचक्षणे निर्दोतिहेतुभूते ॥ संसारबंधाः शिथिलीभवंतु हृदि स्थिते सर्वजनस्य विष्णो ॥
 ॥ २१४ ॥ पापं प्रणाशं मम च प्रयातु यन्मानसं यच्च करोमि वाचा ॥ शारीरमप्याचरितं च यन्मे स्मृते जगद्धतारि वासुदेवं ॥ २१५ ॥
 यथा हि वा वासुदेवंति प्रोक्ते संकीर्तने विष्णुभक्तस्य वापि ॥ स्मृते हरो वापि प्रयाति पापं सत्येन मे नश्यतां तेन पापम् ॥ २१६ ॥

मूढोऽथमल्पमतिरल्पविबोधितोऽयं क्लिष्टं मनोऽपि विषयैर्मयि न प्रसंगि ॥ इत्थं कृपां कुरु मयि प्रणतैऽखिलेश त्वां स्तोत्रमंबुजभवोऽपि हि
देव नेशः ॥ २१७ ॥ स त्वं प्रसीद भगवन्कुरु मय्यनाथे विष्णो कृपां परमकारुणिकः किल त्वम् ॥ संसारसागरनिमग्नमनंत दीनसुद्धर्तुर्महसि
हरे पुरुषोत्तमोसिं ॥ २१८ ॥ इत्थं स्तुतः स भगवानैतरेष्येण भारत ॥ वासुदेवो विशालात्मा सानंदमिदमाह तम् ॥ २१९ ॥ वत्सै
तरेण तुष्टोस्मि भक्त्यानेन स्तवेन ते ॥ वरं वृणुष्व मत्तस्त्वं दुर्लभं यदभीप्सितम् ॥ २२० ॥ ॥ ऐतरेय उवाच ॥ एष एव वरो नाथ
मम नित्यमभीप्सितः ॥ मज्जतो घोरसंसारे कर्णधारो हरे भव ॥ २२१ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ मुक्त एवासि संसाराद्भवस्य ते भक्तिरीदृशी ॥
ग्रहैर्महाप्रहैर्बद्धो नैव ते द्वित्रयोदशी ॥ २२२ ॥ यश्च स्तोत्रेण सततं गुप्तक्षेत्रसमीहितम् ॥ स्तोष्यते वासुदेवं मां स पापक्षयमाप्स्यति ॥ २२३ ॥
यस्मादेतेन स्तोत्रेण पापं नाशमावाप्स्यति ॥ अवनारात्मनित्येव तस्मात्ख्यातिमवाप्स्यति ॥ २२४ ॥ एकादश्यामुष्यैव ममाग्ने यः पठि
ष्यति ॥ स्तवमेनं स पूतात्मा मम लोकमवाप्स्यति ॥ २२५ ॥ सर्वेषामेव क्षेत्राणां गुप्तक्षेत्रं प्रियं यथा ॥ तथा सर्वस्तवानां च स्तवोयं सुप्रियो
मम ॥ २२६ ॥ यानि चोद्दिश्य भूतानि जप्यतेऽसौ महात्मभिः ॥ तानि शांतिं भगं प्रज्ञां प्राप्स्यति कृपया मम ॥ २२७ ॥ त्वं च वत्स श्रौत
धर्मान्सम्यगात्वर श्रद्धया ॥ न तैर्बधं मयि न्यस्तैराप्स्यस्यनाभिसंधितैः ॥ २२८ ॥ यज यज्ञैरवाप्यैव द्वाराद्बन्धय मातरम् ॥ मयि ध्यानेन
तीर्षेण मामवाप्स्यस्यसंशयम् ॥ २२९ ॥ बुद्धिर्मनोथ भूतानि बुद्धिकर्मैन्द्रियाणि च ॥ त्रयोदशग्रहैर्यं स्युल्लयोदश महाप्रहाः ॥ २३० ॥ बोद्धव्य
मथ मंतव्यमहंता शब्द एव च ॥ स्पृष्टो रसो रूपगन्धो वचनादानमेव च ॥ २३१ ॥ विद्वत्पुत्रसर्ग आनंदब्रयोदश महाप्रहाः ॥ एतान्महाप्रहान्पुत्र
शुद्धाञ्जुद्धैः स्वकैर्ग्रहैः ॥ २३२ ॥ गृहाण ध्यानयोगेन ममैवं मोक्षमाप्स्यसि ॥ एवं त्वं कर्मभिर्वीर नैष्कर्म्यं समवाप्स्यसि ॥ २३३ ॥ जुल्वं
रसेन संविद्धं दक्षो हेम यथाश्रुते ॥ वर्णाश्रमाचारवता मयि संन्यस्तकर्मणा ॥ २३४ ॥ मदनुध्यानयुक्तेन मोक्षो नास्तीह दुर्लभः ॥ तस्मादेवं
व्रतमानो नन्द व्रतपरायणः ॥ २३५ ॥ उद्धृत्य सप्तपुरुषाह्वयं मयि गमिष्यसि ॥ सांप्रतं प्रतिभारयति वेदश्चापठिता अपि ॥ २३६ ॥ ततस्त्वं

१ पुरुषोत्तमोऽपि—इ० पा० । २ श्रीवासुदेव उवाच—इ० पा० । ३ ग्रहैर्महाग्रहैर्बद्धः—इ० पा० । ४ अस्माद्योऽग्ने 'बुद्धिर्मनोथ भूतानि बुद्धिकर्मैन्द्रियाणि च । त्रयोदश ग्रहैर्यं स्युल्लयोदश महाप्रहाः ।

वाद्ब्रह्ममथ मंतव्यमहंता शब्द एव च । स्वर्गो रसो रूपगन्धो वचनादानमेव च । विद्वत्पुत्रसर्ग आनंदब्रयोदश महाप्रहाः ॥' इत्युक्तो बोद्धव्यः । एतेन—मनोबुद्धि—भूत—ज्ञानेन्द्रियकर्मैन्द्रियाणि मिलित्वा त्रयोदश ।
तत्र भूतानां सामान्यैकत्वं विवक्षितमिति बोद्धव्यम् । विषयेषु तु भूतगुणानां पार्थक्येन वर्णनं ज्ञानेन्द्रियानुसारैवेति न विवादः ।

कोटितीर्थं च यज्ञे वै हरिमेधसः ॥ याहि तत्र भविष्यं ते सर्वं मातुरभीप्सितम् ॥ २३७ ॥ इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुर्माँतिमध्ये विवंशा ह ॥ विलोक्य
 मानो निमिषं मात्रा चैव सुतेन च ॥ २३८ ॥ ततो मूर्तिं नमस्कृत्य वासुदेवस्य विस्मितः ॥ एतरेभ्यः स्वजननीं मुदितो वाक्यमब्रवीत् ॥ २३९ ॥
 पुराहमभवं शूद्रो भीतः संसारदोषतः ॥ परिनिष्ठागतं धर्मं ब्राह्मणं शरणं गतः ॥ २४० ॥ स कृपालुर्मम प्राह मन्त्रं वै द्वादशाक्षरम् ॥ सदेमं जप
 चेत्युक्त्वा तमहं जप्तवान्सदा ॥ २४१ ॥ तेन जाप्यप्रभावेन ममोत्पत्तिरितवोदरात् ॥ जातस्मृतिर्विष्णुभक्तिः स्थितिरत्र च सर्वदा ॥ २४२ ॥
 इदानीं च प्रयाग्न्ये यज्ञं तं हरिमेधसः ॥ त्वद्द्रुपं विष्णुपीत्यर्थं प्रणम्य त्वां प्रसादये ॥ २४३ ॥ ततो महीनगरकाव्ये कोटितीर्थतलस्थितम् ॥
 यजन्तं संवृतं विप्रैः कोटिशरत्समुपागतम् ॥ २४४ ॥ गेहाय मातरं प्रोच्य स यज्ञे प्रोक्तवान्द्विजः ॥ नमस्तरमै भगवते विष्णवेऽकृण्डमेधसे ॥
 ॥ २४५ ॥ यन्मायामोहितविधयो भ्रामासः कर्मसागरे ॥ इति श्लोकं महार्थं ते हरिमेधमुख्या द्विजाः ॥ २४६ ॥ आकर्ण्यार्सनपूजाद्यैः पूजयामासु
 रंगं तम् ॥ ततो वेदाथनेऽपुण्यैस्तेन ते तोषिता द्विजाः ॥ २४७ ॥ प्रदुर्दक्षिणां सर्वां हरिमेधाः सुतामपि ॥ द्रव्यं कन्यां च संगृह्य स्वगृहं समुपा
 गमत् ॥ २४८ ॥ वन्दयित्वा स्वजननीं पुत्राञ्जलपादौ ॥ २४९ ॥ इद्व्या यज्ञैरेतरेभ्यो द्वादशीव्रततत्परः ॥ २४९ ॥ वासुदेवानुध्यानैर्न मोक्षं पश्चाद्
 पागतः ॥ एवंविधो वासुदेवः स्वयमत्रास्ति भारत ॥ २५० ॥ योचंथेत्पूजयेत्स्ततोति सर्वं तस्याक्षयं विदुः ॥ शिवधर्मेषु यत्प्रोक्तं फलं पूर्वं मया तव
 ॥ २५१ ॥ तादृशं लभते मत्पुत्रो वासुदेवप्रसादतः ॥ २५२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे
 कौमारिकाखण्डे श्रीवृद्धवासुदेवमाहात्म्यवर्णने एतरेभ्यब्राह्मणचारित्रवर्णननाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ७ ॥ श्रीनारद
 उवाच ॥ ततोऽहं पार्थ भूयोऽपि जनानुग्रहकाम्यया ॥ प्रत्यक्षदेवं मातङ्गमत्रानेदुमियेष ह ॥ १ ॥ सर्वेषां प्राणिनां यस्माद्गुडुपो भगवान्ब्रविः ॥
 इहासुत्र च कौंतेय विश्वोद्वारी रविर्मतः ॥ २ ॥ ये स्मरन्ति रविं भक्त्या कीर्तयन्ति च ये नराः ॥ पूजयन्ति च ये नित्यं कृताभ्यास्ते न संशयः ॥ ३ ॥
 सूर्यभक्तिपरा ये च नित्यं तद्गतमानसाः ॥ ये स्मरन्ति सदा सूर्यं न ते दुःखस्य भाजिनः ॥ ४ ॥ भवन्तानि मनोज्ञानि विविधाभरणाः स्त्रियः ॥
 धनं चादृष्टपर्यन्तं सूर्यपूजाविधेः फलम् ॥ ५ ॥ दुर्लभा भक्तिः सूर्ये वा दुर्लभं तस्य चार्चनम् ॥ दानं च दुर्लभं तस्मै ततो होमश्च दुर्लभः ॥ ६ ॥
 नमस्कारादिसंयुक्तं रविरित्यक्षरद्वयम् ॥ जिह्वाग्रे वर्तते यस्य सफलं तस्य जीवितम् ॥ ७ ॥ इत्यहं हृदि संचिंत्य माहात्म्यं रविजं महत् ॥ पूर्ण

वर्षशतं पार्थ रविं भक्त्या हातोषयम् ॥ ८ ॥ जपेन सुविशुद्धेन च्छन्दसां वायुभोजनः ॥ ततः खाद्वितीयां मूर्तिं कृत्वा योगबलाद्भिः ॥ ९ ॥
 तेजसा दुर्दृशो भारवान्प्रत्यक्षः समजायत ॥ १० ॥ तमहं प्राञ्जलिर्भूत्वा नमस्कृत्य रविं प्रभुम् ॥ सामभिविर्विधैर्देवं पर्यतोषयमीश्वरम् ॥ ११ ॥
 तुष्टो मामाह वरदो देवर्षे सुचिरं त्वया ॥ तपसाराधितोऽस्मीति वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ १२ ॥ इत्युक्तोऽहं लोकनाथं प्राञ्जलिः प्रास्तुवं वचः ॥
 यदि तुष्टो भवान्मह्यं यदि देयो वरो मम ॥ १३ ॥ ततस्ते कर्माभूषे या कला नाथ प्रवर्तते ॥ राजवर्धनराज्ञा याऽऽराधिता च जनैः पुरा ॥ १४ ॥
 तथा च कलया भानो सदात्र स्थातुमर्हसि ॥ ततस्तथेति देवेन प्रोक्ते तुष्टेन भारत ॥ १५ ॥ अस्थापयमहं सूर्यं भद्रादित्याभिधानकम् ॥ भद्रेन
 स्थापितं यस्मान्मया तस्माद्भविर्जागौ ॥ १६ ॥ ततः संपूज्य तं पुष्पैः कृतावेशमहं रविम् ॥ भक्त्युद्देकाप्युतांगोऽथ स्तुतिमेतामथाचरम् ॥ १७ ॥
 सर्वदेवदहस्यैश्च नामभिश्च शताष्टभिः ॥ सप्तसप्तिरचित्यात्मा महाकारुणिकोत्तमः ॥ १८ ॥ संजीवनो जयो जीवो जीवनाथो जगत्पतिः ॥
 कालाश्रयः कालकर्ता महायोगी महामतिः ॥ १९ ॥ भूतांत्करणो देवः कमलानन्दनन्दनः ॥ सहस्रपाञ्च वरदो दिव्यकृण्डलमण्डितः ॥
 ॥ २० ॥ धर्मप्रियोचितात्मा च सविता वायुवाहनः ॥ आदित्योऽक्रोधनः सूर्यो रश्मिमाली विभावसुः ॥ २१ ॥ दिनकृद्दिनहन्मौनी सुरयो
 रथिर्नावरः ॥ राज्ञीपतिः स्वर्णरेताः पूषा त्वष्टा दिवाकरः ॥ २२ ॥ आकाशतिलको याता संविभागी मनोहरः ॥ प्राज्ञः प्रजापतिर्धन्यो विष्णुः
 श्रीशो भिषग्वरः ॥ २३ ॥ आलोककृद्भ्रुकनार्थो लोकपालनमस्कृतः ॥ विदितारथश्च सुनयो महात्मा भक्तवत्सलः ॥ २४ ॥ कीर्तिकीर्तिकरो
 नित्यो रोजिष्णुः कल्मषापाहः ॥ जितानन्दो महावीर्यो हंसः संहारकारकः ॥ २५ ॥ कृतकृत्यः सुसंगश्च बहुज्ञो वचसां पतिः ॥ विश्वपूज्यो
 मृत्युहारी वृणी धर्मस्य कारणम् ॥ २६ ॥ प्रणतातिहरोऽरणे आद्युष्मान्सुखदः सुखी ॥ मङ्गलं पुण्डरीकाक्षो व्रती व्रतफलप्रदः ॥ २७ ॥ शुचिः
 पूर्णो मोक्षमार्गदाता भोक्ता महेश्वरः ॥ धन्वंतरीः प्रियाभाषी धनुर्वेदविदेकराट् ॥ २८ ॥ जगत्पिता धूमकेतुर्विभूतो ध्वान्तिहा गुरुः ॥
 गोपतिश्च कृतातिथ्यः शुभाचारः शुचिप्रियः ॥ २९ ॥ सामप्रियो लोकबन्धुर्नैकरूपो युगादिकृत् ॥ धर्मसेतुर्लोकसाक्षी खेटकः सर्वदः
 प्रमुः ॥ ३० ॥ मयैवं संस्तुतो भानुर्नाम्नामहृशतेन च ॥ तुष्यतां सर्वलोकानां सर्वलोकप्रियो विभुः ॥ ३१ ॥ इत्येवं संस्तवात्प्रीतो भार्करो
 मामवोचत ॥ सदात्र कलया स्थास्ये देवर्षे त्वत्प्रियेप्सया ॥ ३२ ॥ यो मामत्र महाभक्त्या भद्रादित्यं प्रपूजयेत् ॥ सहस्रशः का

मरुपे संपूज्याप्रोति तत्फलम् ॥ ३३ ॥ मामुद्दिश्य च यो विप्रः स्वल्पं वा यदि वा बहु ॥ दास्यतेऽत्राक्षयं तच्च ग्रहीष्ये करजं यथा ॥ ३४ ॥ रक्तो
त्पलेश्च कद्दारैः कसरैः करवीरकैः ॥ शतत्रयैर्महापद्मै रविवारेण मानवः ॥ ३५ ॥ सप्तम्यामथ पृष्ठ्यां वा येऽर्चयिष्यन्ति मामिह ॥ यान्यान्प्राथ
यते कामान्तरान्प्राप्स्यति निश्चितम् ॥ ३६ ॥ दर्शनान्मम भक्त्या च नाशो व्याधिदरिद्रयोः ॥ प्रणामात्स्वर्गमाप्नोति श्रुत्वा मोक्षं च नित्यशः
॥ ३७ ॥ अभक्तिं यश्च कर्ता मे स गच्छेन्निश्चितं क्षयम् ॥ अष्टोत्तरशतं नाम ममाग्रे यत्त्वयोरितम् ॥ ३८ ॥ त्रिकालमेककालं वा पठतः शृणु
यत्फलम् ॥ कीर्तिमान्सुभगो विद्वान्सुखी प्रियदर्शनः ॥ ३९ ॥ भवेद्दर्पशतायुश्च सर्वगेगविवर्जितः ॥ यस्त्विदं शृणुयान्नित्यं पठेद्वा प्रयतः
शुचिः ॥ ४० ॥ अक्षयं स्वल्पमप्यन्नं भवेत्स्योपसाधितम् ॥ विजयी च भवेन्नित्यं तथा जातिस्मरो भवेत् ॥ ४१ ॥ तस्मादेतत्तृप्या जाप्यं परं
स्वस्त्ययनं महत् ॥ तथा ममाग्रे कुंडं च कुरु क्षानार्थमुत्तमम् ॥ ४२ ॥ कामरूपकला यत्र तत्र कुंडं वने भवेत् ॥ एवं दत्त्वा वरान्भानुस्तत्रैवा
तरधीयत ॥ ४३ ॥ ततो भास्करवाक्येन सिद्धेशस्य च सव्यतः ॥ वनमध्ये मया कुंडं कृतं दर्भशालाकया ॥ ४४ ॥ कामरूपभवं कुंडं वृक्षास्ते
चापि भारत ॥ संलीनास्तन्महाश्वर्यं ममाजायत चेत्तसि ॥ ४५ ॥ माधमासस्य शुक्रायां सप्तम्यां स्त्री नरोऽपि वा ॥ ज्ञानं कुंडे शुभं कृत्वा
भद्रादित्यं प्रपश्यति ॥ ४६ ॥ तस्यानंतं भवेत्पुण्यं रथं यश्च प्रपूजयेत् ॥ रथयात्रां च कुरुते यस्मिन्पश्चिम्नसौ पथि ॥ ४७ ॥ ये च पश्यन्ति
लोकास्ते धन्याः सर्वे न संशयः ॥ पुत्रधान्यधनैर्युक्ता नीरुजस्तेजसाऽऽन्विताः ॥ ४८ ॥ भविष्यन्ति नरास्ते ये कारयन्ति रथोत्सवम् ॥ गंगादिसर्व
तीर्थेषु यत्फलं कीर्तितं बुधैः ॥ ४९ ॥ भद्रादित्यस्य कुंडे च तत्फलं सप्तमीदिने ॥ तत्र कुंडे च यः क्षात्वा सूर्यायाध्वं प्रपच्छति ॥ कपिलागोश
तस्यासौ दत्तस्य फलमश्नुते ॥ ५० ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ वासुदेवादयः सर्वे वदंत्येवं महासुने ॥ ५१ ॥ भास्करार्धं विना प्रातः कृतं सर्वं च
निष्फलम् ॥ तस्याहं श्रोतुमिच्छामि विधिं विधिविदां वर ॥ ५२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ यथा ब्रह्मादयो देवा यच्छंत्यर्धं महात्मने ॥
भास्कराय शृणु त्वं तं विधिं सर्वायनाशनम् ॥ ५३ ॥ प्रथमं तावत्प्रत्यये उदिते सूर्ये शुचिर्भूत्वा गोमयकृतमंडलस्योपरि रक्तचंदनेन मंडलकं
कृत्वा ततस्ताम्रपत्रे रक्तचंदनोदकशतचंदनादिद्रव्यैः प्रपूरणं कृत्वा तन्मध्ये हेमाक्षतद्वर्वाधिसर्पीषि परिक्षिप्य स्थापयेत् ॥ ५४ ॥ स्वशरीरमालं
भेत् अनेन मंत्रेण ॥ ॐ स्वखोलकाय नमः ॥ सप्तवारानुच्चार्य स्थातव्यम् ॥ तेन शुद्धिरुपसंजायते देहस्यार्चाहता भवति ॥ पश्चादासनस्थं देवं

सवितारं मंडलमध्ये द्वादशात्मकं सुरादिभिः संपूज्यमानं ध्यात्वा पूर्वोक्तमर्चपत्रं शिरसि कृत्वा भूमौ जातुनी निपात्य सूर्याभिमुखस्तद्गर्भमना
 भुत्वार्षमंत्रमुदाहरेत् ॥ तदुच्यते सूर्यवक्राद्दिनिर्गतमिति ॥ ६५ ॥ यस्योच्चारणशब्देन रथं संस्थाप्य भास्करः ॥ प्रतिगृह्णाति चैवार्घ्यं
 वरमिष्टं च यच्छति ॥ ६६ ॥ अंभस्याहुः सप्त चंद्रांसि रथे तिष्ठन्ति वाजिनः ॥ अरुणः सारथिर्यस्य रथवाहोऽग्रतः स्थितः ॥ ६७ ॥
 जया च विजया चैव जयंती पापनाशनी ॥ इडा च णिंगला चैव वहंतोऽश्वमुखास्तथा ॥ ६८ ॥ डिडिश्च शेषनागश्च गणाध्यक्षस्तथैव च ॥
 स्कंदरेवंतार्घ्याश्च तथा कल्पाषपक्षिणौ ॥ ६९ ॥ राज्ञी च निक्षुभा देवी ललिता चैव संज्ञिका ॥ तथा यज्ञभुजो देवा ये चान्ये
 परकीर्तिताः ॥ ६० ॥ एभिः परिवृतो योऽसावधरोत्तरवासिभिः ॥ तमहं लोककर्तारमाह्वयामि तमोपहम् ॥ ६१ ॥ अममयो भगवान्भा
 नुरसुं यज्ञं प्रवर्तयन् ॥ इदमर्घ्यं च पाद्यं च प्रगृहाण नमो नमः ॥ ६२ ॥ आवाहनम् ॥ सहस्रकिरण वरद जीवनरूप ते नमः ॥
 इति सांनिध्यकरणम् ॥ अंभषट् इत्युच्चार्य सूर्यस्य चरणगुणलं पश्यन् भुवि पंद्रव्यां पात्रीं निर्वापयेत् पाद्यं तदुच्यते ॥ एवं पाद्यं दत्त्वा बद्धां
 जलिः सुस्वागतमिति कुर्यात् ॥ स्वागतं भगवन्नोहि मम प्रसादं विधाप्य आस्त्यताम् ॥ इह गृहाण पूजां च प्रसादं च धिया कुरु ॥ तिष्ठ त्वं
 तावदत्रैव यावत्पूजां करोष्यहम् ॥ ६३ ॥ एवं विज्ञापनं दद्यादनेन मंत्रेण कमलासनम् ॥ तत्कमलासनं कमलनंदन उपाविशति ॥ आसन
 उपविष्टस्य शेषां पूजां नियोजयेत् अनेन विधानेन ॥ अंभोममूर्तिक्षीरोदपतये नमः ॥ इति क्षीरादिस्रपनम् ॥ अंभारुकराय नीरव सिने
 नमः ॥ इति जलस्नानम् ॥ ततो वासोयुगं शुभ्रं दद्यात् अनेन मंत्रेण ॥ इदं वासोयुगं सूर्यं गृहाण कृपया मम ॥ कटिभूषणमेकं ते
 द्वितीयं चांगप्रारणम् ॥ ६४ ॥ ततो यज्ञोपवीतं दद्यात् अनेन मंत्रेण ॥ सूत्रतंतुमयं शुद्धं पवित्रमिदसूतमम् ॥ यज्ञोपवीतं देवेश प्रगृहाण
 नमोऽस्तु ते ॥ ६५ ॥ ततो यथाशक्ति श्वेतमुकुटमुद्रिकादिभूषणानि दद्यात् अनेन मंत्रेण ॥ मुकुटो रत्ननद्धोऽयं मुद्रिकां भूषणानि च ॥ अलं
 कारं गृहाणेमं मया भक्त्या समर्पितम् ॥ ६६ ॥ एवमलंकारं निवेद्य पश्चात्केशरकुंकुमकर्पूररक्तचंदनमिश्रमनुलेपनं दद्यात् ॥ ६७ ॥ अं तवातिप्रिय
 वृक्षाणां रसोऽयं तिष्ठमदीधिते ॥ स तवैवाचितः स्वामिन्गृहाण कृपया मम ॥ ६८ ॥ ततश्चंपकजपाकरवीरकर्णककेसरकोकनदादिभिः पूजां
 कुर्यात् ॥ ६९ ॥ अंभनस्पतिरसो दिव्यो गंधाढयो गंध उत्तमः ॥ आहारैः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ७० ॥ शब्दकीर्तुपमंत्रः ॥ ततः

पापसादिनिष्पन्नं नैवेद्यं निवेद्येदनेन मंत्रेण ॥ नैवेद्यममृतं सर्वभूतानां प्राणवर्धनम् ॥ पूर्णपत्रे मया दत्तं प्रतिगृह्य प्रसीद मे ॥ ७१ ॥ ततः
 शौचोदकतांद्वलदीपारातिकशीतलिकापुनःपूजादि निवेद्य यथाशक्त्या स्तुत्वा सुकृतं दुष्कृतं वा क्षमस्वेति प्रोच्य विसर्जयेत् ॥ ततो भूयो
 नमस्य हेमवस्त्रोपवीतालंकारान् ब्राह्मणाय निवेद्य निर्माल्यं संहत्यांभसि निक्षिपेत् ॥ ७२ ॥ इत्यर्घ्यदानविधिः ॥ य एवं भास्करायार्घ्यं भूतौ
 मंडलकेऽपि वा ॥ नित्यं निवेद्येत्यातः स्याद्भ्रूरात्मवत्प्रियः ॥ ७३ ॥ अनेन विधिना कर्णो भास्करार्घ्यं प्रपन्नच्छति ॥ ततः सूर्यस्य पार्थासिवात्म
 वद्वृद्धो मतः ॥ ७४ ॥ अशक्तश्चेन्नित्यमेकमर्घ्यं दद्याद्दिव्याकृते ॥ ततोऽत्र रथसप्तम्यां कुंडे देयः प्रयत्नतः ॥ ७५ ॥ अश्वमेधफलं प्राप्य सूर्यलोक
 मवाप्नुयात् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन दातव्योऽर्वाऽत्र भारत ॥ ७६ ॥ एवंविधस्त्वसौ देवो भृङ्गदित्योऽत्र तिष्ठति ॥ भूयानतोऽपि बहुशः पापहा धर्म
 वर्धनः ॥ ७७ ॥ दिव्यमष्टविधं चात्र सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥ पापानां चोपशुक्तं हि यथा पार्थ हलाहलम् ॥ ७८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे सागरसंगमे भृङ्गदित्यमाहात्म्यवर्णननाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥
 ॥ ७९ ॥ अर्जुन उवाच ॥ दिव्यप्राकारमिच्छामि श्रोतुं चाहं सुनीश्वर ॥ कथं कार्याणि कानीह स्फुटं वैः पुण्यपापकम् ॥ १ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ शपथाः कोशवटकौ विपत्नी तप्तमापकौ ॥ फलं च तंडुलं चैव दिव्यान्यष्टौ विदुर्बुधाः ॥ २ ॥ असाक्षिकेणु
 चार्थेषु मिथो विवदमानयोः ॥ राजद्रोहाभिशापेषु साहसेषु तथैव च ॥ ३ ॥ अविदस्तत्त्वतः सत्यं शपथेनाभिलंघयेत् ॥ महर्षिभिश्च देवैश्च
 सत्यार्थाः शपथाः कृताः ॥ ४ ॥ जवनो नृपतिः क्षीणो मिथश्शपथमाचरेत् ॥ वसिष्ठान्ने वर्षमध्ये सान्वयः किल भारत ॥ ५ ॥ अंधः
 शत्रुगृहं गच्छेद्यो मिथ्याशपथांश्चरेत् ॥ रौरवस्य स्वयं दारमुद्धाटयति दुर्मतिः ॥ ६ ॥ मन्यंते वै पापकृतो न कश्चित्पश्यतीति नः ॥
 तंश्च देवाः प्रपश्यंति स्वस्वैवांतरर्षोरुपाः ॥ ७ ॥ आदित्यचंद्रावनिलोऽनलश्च द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च ॥ अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये
 धर्मो हि जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ८ ॥ एवं तस्माद्भिर्ज्ञाय सत्यार्थशपथांश्चरेत् ॥ वृथा हि शपथान्कुर्वन्प्रेत्य चेह विनश्यति ॥ ९ ॥
 इदं सत्यं वदामीति श्रुवन्साक्षी भवान्यतः ॥ शुभाशुभफलं देहि श्रुचिः पादौ रवः स्पृशेत् ॥ १० ॥ अथ शास्त्रस्य विप्रोऽपि शस्त्रस्यापि

च क्षत्रियः ॥ मां संस्पृशंस्तथा वैश्यः शूद्रः स्वगुरुमेव च ॥ ११ ॥ मातरं पितरं पूज्यं स्पृशेत्साधारणं त्विदम् ॥ कोशस्य रूपं पूर्वं ते
 व्याख्यातं पांडुनंदन ॥ १२ ॥ विप्रवज्र्यं तथा कोशं वर्णिनां दापयेन्नृपः ॥ यो यो यदेवताभक्तः पापयेत्तस्य तं नरम् ॥ १३ ॥ समभक्तं च
 देवानामादित्यस्यैव पापयेत् ॥ सर्वेषां चोपदेवानां स्नापयेद्गुग्गुल्फकम् ॥ १४ ॥ स्नानोदकं वा संकल्पं गृहीत्वा पापयेन्नरम् ॥ त्रिसतरात्रमध्यं
 च फलं कोशस्य निर्दिशेत् ॥ १५ ॥ अतः परं महादिव्यविधानं शृणु यद्भवेत् ॥ संशयच्छेदि सर्वेषां धार्ष्ट्यात्तदिव्यमेव च ॥ १६ ॥ सशिरस्कं
 प्रदातव्यमिति ब्रह्मा पुराब्रवीत् ॥ महोद्याणां च दातव्यमशिरस्कमपि स्फुटम् ॥ १७ ॥ साधूनां वर्णिनां राजा न शिरस्कं प्रदापयेत् ॥ न प्रवर्ते
 धटं देयं नोष्णकाले हुताशनम् ॥ १८ ॥ वर्णिनां च तथा कालं तंदुलं सुखरोगिणाम् ॥ १९ ॥ कुष्ठपितार्दितानां च ब्राह्मणानां च नो विषम् ॥
 तसमाषकमर्हति सर्वे धर्म्यं निरत्ययम् ॥ २० ॥ न व्याधिमरके देशे शपथान्कोशमेव च ॥ दिव्यान्यासुरकैर्मत्रैः स्तंभयंतीह केचन ॥ २१ ॥
 प्रतिवातविदस्तेषां योजयेद्धर्मवत्सलान् ॥ दिव्यानां स्तंभकाब्जान्वा पापान्नित्यं महीपतिः ॥ २२ ॥ विवासयेत्स्वकाद्राश्रात्ते हि लोकस्य कंट
 काः ॥ तेषामन्वेषणे यत्नं राजा नित्यं समाचरेत् ॥ २३ ॥ ते हि पापसमाचारस्तस्करेभ्योऽपि तस्कराः ॥ प्रागृहृद्दोषान्स्वल्पेषु दिव्येषु विनि
 योजयेत् ॥ २४ ॥ महस्त्रपि न चार्थेषु धर्मज्ञान्धर्मवत्सलान् ॥ न मिथ्यावचनं येषां जन्मप्रभृति विद्यते ॥ २५ ॥ श्रद्धयान्पार्थिवस्तेषां वचना
 देव भारत ॥ ज्ञात्वा धर्ममहतां राजा पुरुषस्य विचक्षणः ॥ २६ ॥ कोवाह्लोभात्कारयंश्च स्वयमेव प्रहृष्यति ॥ तस्मात्पापिषु दिव्यं स्यात्तत्रादौ
 प्रोच्यते धटे ॥ २७ ॥ सुसमायां पृथिव्यां च दिग्भागे पूर्वदक्षिणे ॥ यज्ञियस्य तु वृक्षस्य स्थाप्यं स्यान्मुंडकद्रयम् ॥ २८ ॥ स्तंभकस्य प्रमाणं च
 सप्तहस्तं प्रकीर्तितम् ॥ द्वौ हस्तौ निखनेकाष्ठं दृश्यं स्याद्धस्तपंचकम् ॥ २९ ॥ अंतरं तु तयोः कार्यं तथा हस्तचतुष्टयम् ॥ मुंडकोपरि काष्ठं
 च दृढं कुर्याद्विचक्षणः ॥ ३० ॥ चतुर्हस्तं तुलाकाष्ठमव्रणं कारयेत्त्रिभ्रम् ॥ स्वदिशर्जुनवृक्षाणां शिंशपाशालजं त्वथ ॥ ३१ ॥ तुलाकाष्ठे तु
 कर्तव्यं तथा वै शिवयकद्रयम् ॥ प्राङ्मुखो निश्चलः कार्यः शुचौ देशे धटस्तथा ॥ ३२ ॥ पाषाणस्यापि जायेत स्तंभेषु च धटस्तथा ॥ वणि
 कसुवर्णकारो वा कुशलः कांस्यकारकः ॥ ३३ ॥ तुलाधारभरः कार्यो रिपौ मित्रे च यः समः ॥ श्रावयेत्प्राङ्निवाकोऽपि तुलाधारं विचक्षणः ॥ ३४ ॥

१ मां—संस्पृशन्—इति परच्छेदो बोध्यः । मा संस्पृशन्—इ० पा० । कर्त्सिभिक्षित्युत्सर्के—वृत्तिम्—इति पर्यायशब्दो लिखितो दृश्यते । अत्र सुवर्गभिः—मां—नारदं संस्पृशन्—नारदस्य शपथं कुर्वन्—इत्यर्थो बोध्यः ।
 यद्वा—यत्तं स्पृशन्—इति पाठे—स्वकार्यं पण्यं स्पृष्ट्वा शपथं कुर्वन्—इत्यर्थो वा बोध्यः । अयं द्वितीयायं एव स्पृशन्निक्तः प्रस्तिमाति । २ स्तंभकद्रयम्—इ० पा० । ३ मंडलोपरि—इ० पा० ।

ब्रह्मणे ये स्मृता लोका ये च स्त्रीबालघातके ॥ तुलाधारस्य ते लोकस्तुलां धारयतो मुपा ॥ ३६ ॥ एकस्मिन्स्तोलयेच्छिक्ये ज्ञातं सुपोषितं नरम् ॥
 द्वितीये मृत्तिकां शुभ्रां गौरां तु तुलयेद्युधः ॥ ३६ ॥ इष्टिकाभस्मपापाणकपालस्थीनि वर्जयेत् ॥ तोलयित्वा ततः पूर्वं तस्मात्तमवतारयेत् ॥
 ३७ ॥ मूर्ध्नि पत्रं ततो न्यस्य न्यस्तपत्रं निवेशयेत् ॥ पत्रे मंत्रस्त्वयं लेख्यो यः पुरोक्तः स्वयंशुवा ॥ ३८ ॥ ब्रह्मणस्त्वं सुता देवि तुलानामनेति
 कथ्यते ॥ तुक्करो गौरवे नित्यं लकरो लघुनि स्मृतः ॥ ३९ ॥ गुरुलाववसंयोगालुला तेन निगद्यसे ॥ संशयान्मोचयस्वैनमभिशरंतं नरं शुभे ॥ ४० ॥
 भूय आरोपयतं तु नरं तस्मिन्सपत्रकम् ॥ तुलितो यदि वर्धत शुद्धो भवति धर्मतः ॥ ४१ ॥ क्षीयमानो न शुद्धः स्यादिति धर्मविदो विदुः ॥
 शिष्यच्छेदे तुलाभंगे पुनरारोपयेन्नरम् ॥ ४२ ॥ एवं निःसंशयं ज्ञानं यच्चान्यायं न लोपयेत् ॥ एतत्सर्वं रवौ वारे कार्यं संपूज्य भारकरम् ॥ ४३ ॥
 अथातः संप्रवक्ष्यामि विपदिव्यं भृणुष्व मे ॥ ४४ ॥ द्विप्रकारं च तत्प्रोक्तं वदसर्पविषं तथा ॥ शृंगिणो वत्सनाभस्य हिमशैलभवस्य वा ॥ ४५ ॥
 यथाः सप्त प्रदातव्या अथवा पद्मघृतप्लुताः ॥ मूर्ध्नि विन्यस्तपत्रस्य पत्रे चैवं निवेशयेत् ॥ ४६ ॥ त्वं विप ब्रह्मणः पुत्र सत्यधर्मो व्यवस्थितः ॥
 त्रयस्त्रैतं नरं पापात्सत्येनारय भवाप्तवम् ॥ ४७ ॥ येन वंगोविना जीर्णं छर्दिमूच्छर्दिविबर्जितम् ॥ तं तु शुद्धं विजानीयादिति धर्मविदो विदुः ॥
 ४८ ॥ श्रुधितं श्रुधितः सर्पं वदस्यं प्रोच्य पूर्ववत् ॥ संस्पृशेत्तालिकाः सप्त न दशेच्छुध्यतीति सः ॥ ४९ ॥ अनिन्दिव्यं यथा प्राह विरंचि
 स्तच्छृणुष्व मे ॥ सप्तमंडलकान्कुर्यादैवस्याग्रे रंसेतथा ॥ ५० ॥ मंडलान्मंडलं कार्यं पूर्वेणेति विनिश्चयः ॥ षोडशाणुलकं कार्यं मंडलात्तावदं
 तरम् ॥ ५१ ॥ आर्द्रवांससमाह्वय तथा चैवाप्युपोषितम् ॥ कारयेत्सर्वदिव्यानि देवब्राह्मणसंनिधौ ॥ ५२ ॥ प्रत्यक्षं कारयेदिव्यं राज्ञो वाधि
 कृतस्य वा ॥ ब्राह्मणानां श्रुतवतां प्रकृतीनां तथैव च ॥ ५३ ॥ पश्चिमे दिनकाले हि प्राङ्मुखः प्राञ्जलिः शुचिः ॥ चतुरस्रे मंडलेऽन्ये कृत्वा चैव
 समां करो ॥ ५४ ॥ लक्षयेद्युः कृतादीनि हस्तयोस्तस्य हारिणः ॥ सप्ताश्वत्थस्य पत्राणि वध्रीयुः करयोस्ततः ॥ ५५ ॥ नवेन कृतसूत्रेण कार्पा
 सेन दृढं यथा ॥ ततस्तु सुसमं कृत्वा अष्टाणुलमथायसम् ॥ ५६ ॥ पिंडं हुताशसंततं पंचाशत्पलिकं दृढम् ॥ आदौ पूजां रवेः कृत्वा हुताशस्याथ
 कारयेत् ॥ ५७ ॥ स्तचद्वनधूपाभ्यां स्तपुष्पस्तथैव च ॥ अभिशस्तस्य पत्रं च वध्रीयाच्चैव मूर्धनि ॥ ५८ ॥ मंत्रेणानेन संयुक्तं ब्राह्मणाभिहि
 तेन च ॥ त्वमग्ने वेदाश्चत्वारस्त्वं च यज्ञेषु ह्वयेसे ॥ ५९ ॥ पापं पुनासि वै यस्मात्तस्मात्पावक उच्यसे ॥ त्वं मुखं सर्वदेवानां त्वं मुखं ब्रह्मवादि
 नाम् ॥ ६० ॥ जटारस्थोऽसि भूतानां ततो वेत्सि शुभाशुभम् ॥ पापेषु दर्शयत्मानमत्रिंष्मान्भव पावक ॥ ६१ ॥ अथवा शुद्धभावेषु श्रितो भव

महाबल ॥ ततोऽभिशस्तः शनकैर्मंडलानि परिक्रमेत् ॥ ६२ ॥ परिक्रम्य शनैर्जहाहोहपिंडं ततः क्षितौ ॥ विपत्रहस्तं तं पश्चात्कारयेद्गीहिमर्दनम् ॥
 ॥ ६३ ॥ निर्विकारौ करौ दृष्ट्वा शुद्धो भवति धर्मतः ॥ भयाद्वा पातयेद्यस्तु तदधो वा विभाव्यते ॥ ६४ ॥ पुनस्तवाहार्थेच्छोहं विधियेष प्रकीर्तितः ॥
 अथातः संप्रवक्ष्यामि तत्समाधिविधिं शृणु ॥ ६५ ॥ कारयेदायसं पात्रं ताम्रं वा षोडशांगुलम् ॥ चतुरंगुलघातं तु मुन्मयं चापि कारयेत् ॥ ६६ ॥
 पूरयेद्दधृततैलाभ्यां पलैर्विंशतिभिस्ततः ॥ सुतते निक्षिपेत्त्र सुवर्णस्य तु माषकम् ॥ ६७ ॥ वह्न्युक्तं विन्यसेन्मंत्रमभिशस्तस्य सूर्धनि ॥
 अंगुष्टांगुलियोनं तत्समापं समुद्धरेत् ॥ ६८ ॥ शुद्धं ज्ञेयमसंदिग्धं विस्फोटदिविर्जितम् ॥ फालशुद्धिं प्रवक्ष्यामि तां शृणु त्वं धनंजय ॥ ६९ ॥
 आयसं द्वादशपलं वटितं फालमुच्यते ॥ अष्टांगुलमदीर्घं च चतुरंगुलवित्तुतम् ॥ ७० ॥ वह्न्युक्तं विन्यसेन्मंत्रमभिशस्तस्य सूर्धनि ॥ त्रिः
 परावर्तयेज्जिह्वां लिहन्नस्मान्पडंगुलम् ॥ ७१ ॥ गवां क्षीरं ब्रदातव्यं जिह्वाशोधनसुत्तमम् ॥ जिह्वापरीक्षणं कुर्याद्गृध्रा चेन्न विमोच्यते ॥
 ॥ ७२ ॥ तं विशुद्धं विजानीयाद्दिशुद्धा चेत्तु जायते ॥ तंदुलस्यथ वक्ष्यामि विधिधर्मं सनातनम् ॥ ७३ ॥ चौथे तु तंदुला
 देया न चान्यत्र कथंचन ॥ तंदुलानुदके सिक्का राजौ तत्रैव स्थापयेत् ॥ ७४ ॥ प्रभाते कारिणे देया भक्षणाय न संशयः ॥ त्रिःकृत्वः
 प्राङ्मुखश्चैव पत्रे निष्टीवयेत्ततः ॥ ७५ ॥ पिप्पलस्यथ भूर्जस्य न त्वन्यस्य कथंचन ॥ तारु तु वै कारयेच्छुद्धं तंदुलज्जालिसंभ
 वात् ॥ ७६ ॥ मुन्मये भाजने कृत्वा सवितुः पुरतः स्थितः ॥ तन्दुलान्मंत्रयेच्छुद्धं नमन्त्रेणानेन धर्मतः ॥ ७७ ॥ दीपसं धर्मतत्त्वज्ञैर्मन्त्रिणाणां
 विशोधनम् ॥ स्तुतस्तन्दुलसत्येन धर्मतत्त्वानुमर्हसि ॥ ७८ ॥ निष्टीवने कृते तेषां सवितुः पुरतः स्थिते ॥ शोणितं दृश्यते यस्य तमशुद्धं विनिर्दि
 शेत् ॥ ७९ ॥ एवमष्टविधं दिग्भ्यं पापसंशयच्छेदनम् ॥ भद्रादित्यस्य पुरतो जायते कुरुनंदन ॥ ८० ॥ जलदिव्यं तथा प्राहुर्द्विप्रकारं पुराविदः ॥
 जलहस्तं स्फुटं चैकं मज्जनं चापरं विदुः ॥ ८१ ॥ बाणक्षेपस्तथादानं यावद्वीर्यवताः कृतम् ॥ तावत्तं मज्जयेज्जीवेत्तथा तच्छुद्धिमादिशेत् ॥ ८२ ॥
 एवंविधभिर्दं स्थानं भद्रादित्यस्य भारत ॥ मसैव कृपया भानोजार्तिभेत्नमहीतले ॥ ८३ ॥ इति श्रीरुद्रादेः महापुराण एकशतीतिसाहस्र्यां
 संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे भद्रादित्यमाहात्म्ये दिग्घर्षणनानाम् चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥ ॥४५॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 तथा नहुदकरस्थाने कथयात्प्रार्थयाम् ॥ यस्माद्बहुदकं कृणुं कामरूपे यदस्ति च ॥ १॥ तदस्ति चात्र संक्रांतं तस्मात्प्रोक्तं बहुदकम् ॥ कपिलेनात्र

तस्वा च वर्पाणि सुवहन्यपि ॥ २ ॥ स्थापितं शोभनं लिंगं कपिलेश्वरसंज्ञितम् ॥ तच्च लिंगं सदा पार्थ नन्दभद्र इति स्मृतः ॥ ३ ॥ वाणिकसंपूज
 यामास विकालं च कृतादरः ॥ सर्वधर्मविशेषज्ञः साक्षाद्धर्म इवापरः ॥ ४ ॥ नञ्जातं तरुण किञ्चिच्च यद्धर्मेषु प्रतीर्यो ॥ सर्भर्पां च सुहृन्नित्यं सर्पां च
 हिते रतः ॥ ५ ॥ कर्मणा मनसा वाचा धर्ममेनमुपाश्रितः ॥ न भूतो न भविष्यश्च न स धर्मोऽस्ति किंचन ॥ ६ ॥ विदोषो यो हि सर्वत्र निश्चित्यैव
 व्यवस्थितः ॥ अरुण धर्मसमुद्गस्य संप्रवृद्धस्य सर्वतः ॥ ७ ॥ निर्मथ्य नन्दभद्रेण आहृतं तन्निशामय ॥ वाणिज्यं मन्यते श्रेष्ठं जीवनाय तदा
 स्थितः ॥ ८ ॥ परिच्छिन्नैः काष्ठतृणैः शंरणं तेन कारितम् ॥ मद्यवर्जं भेदवर्जं कूटवर्जं समं तथा ॥ ९ ॥ सर्वभूतेषु वाणिज्यमल्पलाभेन सोऽचरत् ॥
 अमायया परेभ्योऽसौ गृहीत्वैव क्रयाणकम् ॥ १० ॥ अमाययैव भूतेभ्यो विक्रीणात्यस्य सद्गतम् ॥ केचिद्यज्ञं प्रशंसति नन्दभद्रो न मन्यते
 ॥ ११ ॥ द्योपमेनं विनिश्चित्य शृणु तं पांडुनन्दन ॥ लुब्धोऽनुती दाभिकश्च स्वप्रशंसापरायणः ॥ १२ ॥ यजनयज्ञैर्जाह्वति स्वं चाधतमसं
 नयेत् ॥ अग्नौ प्रस्ताह्वतिः सभ्यगादित्यमुपतिष्ठते ॥ १३ ॥ आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः ॥ यद्यदा यजमानस्य ऋचिर्वजो
 इत्यमेव च ॥ १४ ॥ चौरप्रापस्य कलुषाज्जन्म जायेजनस्य हि ॥ अदक्षिणे वृथा यज्ञे कृते चाप्यविधानतः ॥ १५ ॥ पशवो लकुटैर्हन्युर्यजमानं
 मृतं हताः ॥ तस्माच्छुद्धैर्यवद्रव्यैर्यजमानः शुभः स्मृतः ॥ १६ ॥ यज्ञ एवं विचार्यासौ यज्ञसारं समस्थितः ॥ श्रद्धया देवपूजा या नम
 स्कारः स्तुतिः शुभा ॥ १७ ॥ नैवेद्यं हविषश्चैव यज्ञोऽयं हि विकल्पपः ॥ स एव यज्ञः प्रोक्तो वै येन तुष्यन्ति देवताः ॥ १८ ॥ केचिच्छंसन्ति
 संन्यासं नन्दभद्रो न मन्यते ॥ यो हि संन्यस्य विषयान्मनसा गृह्णाते पुनः ॥ १९ ॥ उभयश्रष्ट एवासौ भिर्वा भूमिर्विनश्यति ॥ संन्यासस्य तु
 यत्सारं तत्तेनावृतमुत्तमम् ॥ २० ॥ कस्यचिन्नैव कर्माणि शपते वा प्रशंसति ॥ नानामार्गस्थिताहोकाश्चन्द्रवह्नीयते क्षितौ ॥ २१ ॥ न
 द्रेष्टि नो कामयते न विरुद्धोऽसुरध्वते ॥ समाश्रमकांचनो वीरस्तुत्यनिदात्मसंस्तुतिः ॥ २२ ॥ अभयः सर्वभूतेभ्यो यथांधवाधिराकृतिः ॥ न कर्म
 णां फलाकांक्षा शिवस्थाराधनं हि तत् ॥ २३ ॥ कारणाद्धर्ममन्विच्छन्न लोभं च ततश्चरन् ॥ २४ ॥ विविच्य नन्दभद्रस्तत्सारं मोक्षेषु जगुहे ॥
 कृपिं केचित्प्रशंसति नन्दभद्रो न मन्यते ॥ २५ ॥ यस्यां छिंदति वृषणा वृषाणां चैव नासिकाम् ॥ कर्पयंति महाभारान्बध्नन्ति दमयंति च ॥ २६ ॥

१ शरणं—गुह्य—शुभ्यर्थः । २ गृह्यते—गुह्याति—शुभ्यर्थः । विकारणव्याययोऽन्त्यार्थः । अस्य प्रयासिगणपठितस्वात्पञ्च भाव्यगः । परमत्र ध्यना निर्देशः । ३ छिन्ना—दृ० पा० । ४ लोकान्—दृ० पा० ।

५ न शिवते नरस्त्रेतासारं मोक्षेषु जगुहे—दृ० पा० ।

बहुदंशमयान्देशान्नयंति बहुकर्दमान् ॥ बाहसंपीडिता धुर्याः सीदन्त्यविधिना परे ॥ २७ ॥ मन्यंते भ्रूणहत्यापि विशिष्टा नास्य कर्मणः ॥ अस्या
 इति गवां नाम श्रुतौ ताः पीडयेत्कथम् ॥ २८ ॥ भूमिं भूमिशयांश्चैव हंति काष्ठमयोमुखम् ॥ पंचोद्विषेषु जीवेषु सर्वं वसति दैवतम् ॥ २९ ॥
 आदित्यश्चंद्रमा वायुः प्रभूत्यैव च तांस्तु यः ॥ विक्रीणाति समूहस्य तस्य का तु विचारणा ॥ ३० ॥ अजोऽग्निर्वरुणो मेघः सूर्यश्च पृथिवी विराट् ॥
 धनुर्वत्सश्च सोमो वै विक्रीयैताव्र सिध्यति ॥ ३१ ॥ एवंविधसहस्रैश्च युता दौषैः कृषिः सदा ॥ अष्टागवं स्याद्धि हलं त्रिशद्व्राणं त्यजेत्कृषेः ॥ ३२ ॥
 धर्मं दद्यात्पशून्वृद्धान्पुष्यादर्षां कृषिः कुतः ॥ सारमेतत्कृषेस्तेन नंदभद्रेण चाहतम् ॥ ३३ ॥ विसींथितव्यान्पशूनि स्वशक्त्या देवपितृषु ॥ मनुष्य
 द्विजधृतेषु नियुज्यांश्नीत सर्वदा ॥ ३४ ॥ केचिच्छंसति चैश्वर्यं नंदभद्रो न मन्यते ॥ मातृषा मातृषानेव दासभावेन भुंजते ॥ ३५ ॥ वधबंध
 निरोधेन पीडयंति दिवानिशम् ॥ देहं किमेतद्द्वालुः स्वं मातुर्वा जनकस्य वा ॥ ३६ ॥ मातुः पितुर्वा बलिनः क्रेतुरग्नेः शुनोऽपि वा ॥ इति सं
 चिन्त्य व्यहरन्नमरा इव ईश्वराः ॥ ३७ ॥ ऐश्वर्यमदपापिष्टा महामद्यमदादयः ॥ ऐश्वर्यमदमत्तो हि नां पतित्वा हि माद्यति ॥ ३८ ॥ आत्मवत्सर्वभृत्येषु
 श्रिया नैव च माद्यति ॥ ३९ ॥ आत्मप्रत्ययवान्देही कषेत्रश्चेदृशोऽस्ति हि ॥ ऐश्वर्यस्यापि सारं स जग्राहैतन्निशामय ॥ ४० ॥ स्वशक्त्या सर्व
 भृतेषु यदसौ न पराङ्मुखः ॥ तीर्थिके प्रशंसंति नंदभद्रो न मन्यते ॥ ४१ ॥ श्रमेण संकरात्तापशीतवातशुधा तृषा ॥ क्रोधेन धर्मगेहस्य नार्पि
 नाशमवाप्नुयात् ॥ ४२ ॥ सौख्येन वा धनस्यापि श्रद्धया स्वरूपगोर्थवान् ॥ समर्थो हि महत्पुण्यं शक्त आहुं क्व वास्ति सः ॥ ४३ ॥ सदा शुचि
 देवयाजी तीर्थसारं गृहेहै ॥ नापः पुनंति पापानि न शैला न महाश्रमाः ॥ ४४ ॥ आत्मा पुनाति पापानि यदि पापान्निवर्तते ॥ एवमेव समा
 चारं प्रादुर्भूतं ततस्ततः ॥ ४५ ॥ एकीकृत्य सदा धीमज्जिदंभद्रः समास्थितः ॥ तस्यैवं वर्ततः साधोः सगृहयंत्यपि देवताः ॥ ४६ ॥ वासवप्रमुखाः
 सर्वे विस्मयं च परं ययुः ॥ अत्रैव स्थानके चापि शूद्रोऽभूत्प्रतिवेशमकः ॥ ४७ ॥ स नंदभद्रं धर्मिष्ठं पुनः पुनरभूयत ॥ नास्तिकः स दुराचारः
 सत्यव्रत इति श्रुतः ॥ ४८ ॥ स सदा नंदभद्रस्य विलोकयति चांतरम् ॥ छिद्रं चेदस्य पश्यामि ततो धर्माग्निवर्तये ॥ ४९ ॥ स्वभाव एव
 कुराणां नास्तिकानां दुरात्मनाम् ॥ आत्मानं पातयंत्येव पातयंत्यपरं च यत् ॥ ५० ॥ ततस्त्वेवं वर्ततोऽस्य नंदभद्रस्य धीमतः ॥ एकोऽभूत्

१ पशुनेप वणिक्सुतः—६० पा० । २ विसींथितव्यानि—धिनियोज्यानि—इत्यर्थः । ३ नियुज्याश्नाति सर्वदा—इ० च पा० । ४ ना—नरः—इत्यर्थः । ५ ना—वापि—इति
 पदच्छेदः । नरः—वापि—इत्यर्थः । ६ स्वरूपगोर्थवान्—स्वरूपेदुरूपार्थयुक्तः—इत्यर्थः । ७ व्याघात—इ० पा० ।

यदतम् ॥ ७६ ॥ विशंका जायते तस्मिन्वाक्यं तदपि दीषवत् ॥ तस्माद्यः स्वप्रियं त्यक्त्वा श्रोतुश्चाप्यथ यत्प्रियम् ॥ ७६ ॥ सत्यमेव प्रभाषेत
 स कला नेतरो भुवि ॥ मिथ्यावादाञ्छाञ्छालसंभवान्यद्विहाय च ॥ ७७ ॥ सत्यमेव व्रतं यस्मात्तस्मात्सत्यव्रतस्त्वहम् ॥ सत्यं ते संप्रवक्ष्यामि
 मंतुमर्हसि तत्तथा ॥ ७८ ॥ यदाप्रभृति भद्रं त्वं पाषाणस्यार्चने रतः ॥ तदाप्रभृति किंचिच्च न हि पश्यामि शोभनम् ॥ ७९ ॥ एकः सोऽपि सुतो
 नष्टो भार्या चार्याऽप्यनश्यत ॥ कूटानां कर्मणां साधो फलमेवंविधं भवेत् ॥ ८० ॥ क्र देवाः संति मिथ्यैतद्वश्यंते चेद्भवंत्यपि ॥ सर्वा च कूटवि
 प्राणां द्रव्यायैषा विकल्पना ॥ ८१ ॥ पितृनुद्दिश्य यच्छंति मम हासः प्रजायते ॥ अब्रस्योपद्रवं यच्च मृतो हि किमशिष्यत ॥ ८२ ॥ यत्किदं
 बहुधा मूढा वर्णयति द्विजाधमाः ॥ विश्वनिर्माणमखिलं तथापि शृणु सत्यतः ॥ ८३ ॥ उत्पत्तिश्चापि अंगश्च विश्वस्यैतद्वयं मृषा ॥ एव
 मेव हि सर्वं च सदिदं वर्तते जगत् ॥ ८४ ॥ स्वभावतो विश्वमिदं हि वर्तते स्वभावतः सूर्यसुखा भ्रमंत्यमी ॥ स्वभावतो वायवो
 वाति नित्यं स्वभावतो वर्षति चांबुदोऽयम् ॥ ८५ ॥ स्वभावतो रोहति धान्यजातं स्वभावतो वर्षशीतातपत्वम् ॥ स्वभावतः संस्थिता
 मेदिनी च स्वभावतः सरितः संस्रवंति ॥ ८६ ॥ स्वभावतः पर्वता भाति नित्यं स्वभावतो वारिधिरेष संस्थितः ॥ स्वभावतो गार्भणी
 संप्रसूते स्वभावतोऽमी बहवश्च जीवाः ॥ ८७ ॥ यथा स्वभावेन भवंति वक्रा ऋतुस्वभावाद्दरीषु कण्टकाः ॥ तथा स्वभावेन हि सर्वमे
 तत्प्रकाशते कोऽपि कर्ता न दृश्यः ॥ ८८ ॥ तदेवं संस्थिते लोके मूढो मुह्यति मतवत् ॥ मानुष्यमपि यद्गर्ता वदंत्यग्र्यं शृणुष्व
 तत् ॥ ८९ ॥ मानुष्यान्न परं कष्टं वैरिणां नो भवेद्धि तत् ॥ शोकस्थानसहस्राणि मनुष्यस्य क्षणेक्षणे ॥ ९० ॥ मानुष्यं हि स्मृताकारं सभाग्योऽ
 स्माद्धिमुच्यते ॥ पशवः पक्षिणः कीटाः कुमयश्च यथासुखम् ॥ ९१ ॥ अबद्धा विहरंत्येते योनिरेषां सुदुर्लभा ॥ निश्चिंताः स्थावरा ह्येते सौख्य
 मेषां महद्भुवि ॥ ९२ ॥ बहुना किं मनुष्येभ्यः सर्वा धन्योऽन्ययोनिजः ॥ स्वभावमेव जानीहि पुण्यापुण्यादिकल्पना ॥ ९३ ॥ यदके स्थावराः
 कीटाः पतंगा मानुषादिकाः ॥ तस्मान्मिथ्या परित्यज्य नंदभद्र यथासुखम् ॥ पिबे क्रीडनकैः सार्धं भोगान्सत्यमिदं भुवि ॥ ९४ ॥ नारद
 उवाच ॥ ॥ इत्यंतरैर्मुखैर्वर्णयित्वाः ॥ ९५ ॥ सत्यव्रतस्य नाकभृद्भद्रो महात्मनाः ॥ प्रहसन्निव तं प्राह स्वक्षीभ्यः सागरो यथा
 ॥ ९६ ॥ यद्भवानाह धर्मिष्ठाः सदा दुःखस्य भागिनः ॥ तन्मिथ्या दुःखजालानि पश्यामः पापिनामपि ॥ ९७ ॥ वधवंधपरिक्लेशाः पुत्रदारदि

पंचता ॥ पापिनामपि दृश्यंते तस्माद्धर्मो गुरुर्मतः ॥ १८ ॥ अयं साधुरहो कष्टं कष्टमस्य महाजनाः ॥ साधोर्वदंत्येतदपि पापिनां दुर्लभं
 त्विदम् ॥ १९ ॥ दारादिद्रव्यलोभार्थं विशतः पापिनो गृहे ॥ भवानपि बिभेत्समाद्विष्टि कृष्यति तद्गृथा ॥ १०० ॥ यथास्य जगतो
 ब्रूये नास्ति हेतुर्महेश्वरः ॥ तद्बालभाषितं तुभ्यं किं राजानं विना प्रजाः ॥ १०१ ॥ यच्च ब्रवीषि पाषाणं मिथ्या लिङ्गं सर्वार्थसि ॥
 तद्ब्रवाँल्लिङ्गमाहात्म्यं वेत्ति नांधो यथा रविम् ॥ १०२ ॥ ब्रह्मादयः सुरा सर्वे राजानश्च महर्द्धिकाः ॥ मानवा मुनयश्चैव सर्वे लिङ्गं यजति च ॥
 ॥ १०३ ॥ स्वनामकानि चिह्नानि तेषां लिङ्गानि संति च ॥ एते किं त्वभवन्मूर्खस्त्वं तु सत्यव्रतः सुधीः ॥ १०४ ॥ प्रतिष्ठाप्य पुरा ब्रह्मा पुष्करे
 नीललोहितम् ॥ प्रातवान्परमां सिद्धिं ससर्जमाः प्रजाः प्रभुः ॥ १०५ ॥ विष्णुनापि निहत्याजौ रावणं पयसांनिधेः ॥ तीरे रामेभ्वरं लिङ्गं
 स्थापितं चास्ति किं मुधा ॥ १०६ ॥ वृजं हत्वा पुरा शक्रो महेंद्रे स्थाप्य शंकरम् ॥ लिङ्गं विमुक्तपापोऽथ त्रिदिवेद्यापि मोदते ॥ १०७ ॥ स्थाप
 यित्वा शिवं सूर्यां गंगासागरसंगमे ॥ निरामयोऽभूत्सोमश्च प्रभासे पश्चिमोदर्थौ ॥ १०८ ॥ काश्यां यमश्च धनदः सह्ये गरुडकश्यपौ ॥ नैमिषे
 वायुवरुणौ स्थाप्य लिङ्गं प्रमोदिताः ॥ १०९ ॥ अस्मिन्नेव स्तंभतीर्थे कुमारेशं गृहो विभुः ॥ लिङ्गं संस्थापयामास सर्वपापहरं न किम् ॥ ११० ॥
 एवमन्यैः सुरैर्यानि पार्थिवैर्भुनिभिस्तथा ॥ संस्थापितानि लिङ्गानि तत्र संख्यातुमुत्सहे ॥ १११ ॥ पृथिवीवासिनः सर्वे ये च स्वर्गानि
 वासिनः ॥ पातालवासिनस्तदा जायंते लिङ्गपूजया ॥ ११२ ॥ यच्च ब्रवीषि गीर्वाणा न संति सन्ति चेच्छ्रुतः ॥ कुत्रापि नैव दृश्यंते
 तेन मे विस्मयो महात् ॥ ११३ ॥ रंकवत्किं स्म ते देवा याचंतां त्वां कुलत्थवत् ॥ यमिच्छसि महाप्राज्ञ साधको हि गुरुस्तव ॥ ११४ ॥ स्वभावाद्ब्रैव
 सर्वार्थाः संसिद्धा यदि ते मते ॥ भोजनादि कथं सिध्येद्दद कर्तारमंतरा ॥ ११५ ॥ बदरीमंतरेणापि दृश्यंते कण्टका न हि ॥ तस्मा
 त्कस्यास्ति निर्माणं यस्य यावत्तथैव तत् ॥ ११६ ॥ यच्च ब्रवीषि पश्चाद्याः सुखिनो धन्यकास्तन्वमी ॥ त्वहते नेदमुक्तं च केनापि श्रुतमे
 व वा ॥ ११७ ॥ तामसा विकला ये च कष्टं तेषां च श्लाघ्यताम् ॥ सर्वैर्द्रिययुताः श्रेष्ठाः कुतो धन्या न मानुषाः ॥ ११८ ॥ सत्यं तव व्रतं मन्ये नर
 काय त्वयाऽऽदत्तम् ॥ अत्यनर्थं न भीः कार्या कामोयं भविताचिरात् ॥ ११९ ॥ आदावाडंबरणैव ध्रुवतोऽज्ञानमेव मे ॥ इत्थं निःसारता व्यक्त
 मादावाडंबरान्तु यत् ॥ १२० ॥ मायाविनां हि ध्रुवतां वाक्यं चाडंबरवृत्तम् ॥ कुनाणकमिबोदीतिं परीक्षेयं सदा सैताम् ॥ १२१ ॥ आदौ

मध्यं तथा चति येषां वाक्यमदोषवत् ॥ कषदाहैः स्वर्णमिव च्छेदेऽपि स्याच्छुभं शुभम् ॥ १२२ ॥ त्वयान्यथा प्रतिज्ञातमुक्तं चैवान्यथा
पुनः ॥ त्वदोषो नायमस्माकं तद्वचः शृणुमो हि ये ॥ १२३ ॥ नास्तिकानां च सर्पाणां विषस्य च गुणस्त्वयम् ॥ मोहयति परं यच्च दोषो नैष
परस्य तु ॥ १२४ ॥ आपो वज्रं तिलास्तैलं गंधो वा सः यथा तथा ॥ पुष्पाणामधिवासेन तथा संसर्गजा गुणाः ॥ १२५ ॥ मोहजालस्य यो
योनिर्भूदरिह समागमः ॥ अहन्यहनि धर्मस्य योनिः साधुसमागमः ॥ १२६ ॥ तस्मात्प्राज्ञैश्च वृद्धैश्च शुद्धभावेस्तपस्विभिः ॥ सद्भिश्च सह संसर्गः
कार्यः शमपरायणैः ॥ १२७ ॥ न नीचैर्नाप्यविद्वद्भिर्नानात्मज्ञैर्विशेषतः ॥ येषां शीण्यवदातानि योनिर्विद्या च कर्म च ॥ १२८ ॥ तांश्च
सेवेद्विशेषेण शास्त्रं येषां हि विद्यते ॥ असतां दर्शनस्पर्शसंज्ञरपासनभोजनैः ॥ १२९ ॥ धर्माचारान्प्रहीयते न च सिध्यति मानवाः ॥
बुद्धिश्च हीयते पुसां नीचैः सह समागमात् ॥ १३० ॥ मध्यैश्च मध्यतां याति श्रेष्ठतां याति चोत्तमैः ॥ इति धर्म स्मरज्ञाहं संगमार्थी पुनस्तव ॥
यन्नन्दसि द्विजानेव यैरप्योऽणवः कृतः ॥ १३१ ॥ वेदाः प्रमाणं स्मृतयः प्रमाणं धर्मार्थयुक्तं वचनं प्रमाणम् ॥ नैतन्नयं यस्य भवेत्प्रमाणं
कस्तस्य कुर्याद्वचनं प्रमाणम् ॥ १३२ ॥ इतीरयित्वा वचनं महात्मा स नन्दभद्रः सहसा तदैव ॥ गृहद्विनिःसृत्य जगाम पुण्यं बहुदकं
भद्रवस्तु कुंडम् ॥ १३३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकारखण्डे कपिलेश्वरतीर्थ
महात्म्ये नन्दभद्रविण्मृत्तान्तवर्णनं नाम पञ्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ नारद उवाच ॥ बहुदकस्य कुंडस्य तीरस्थं
लिंगमुत्तमम् ॥ कपिलेश्वरमभ्यर्च्य नन्दभद्रस्ततः सुधीः ॥ १ ॥ प्रणम्य चाप्रतस्तस्थौ प्रबद्धकरसंपुटः ॥ संसारचारितैः किंचिद्दुःखी गार्थां व्यगा
यत ॥ २ ॥ स्रष्टारमस्य जगतश्चेत्पश्यामि सदाशिवम् ॥ नानापृच्छामिभंश्च तं कुर्यां नाथं विलज्जितम् ॥ ३ ॥ अपूर्यमाणं तव किं जगतसंसृजनं
विना ॥ निरीह बहुधा यत्ते सृष्टं भागवज्जातम् ॥ ४ ॥ सचेतनेन शुद्धेन रागादिरहितेन च ॥ अथ कस्मादात्मसदृशं न सृष्टं निर्मितं जडम् ॥
॥ ५ ॥ निर्वरेण समेनाथ सुखदुःखभवाभवैः ॥ ब्रह्मादिकोटपर्यन्तं किमेवं क्लिश्यते जगत् ॥ ६ ॥ कांश्चित्स्वर्गोथ नरके पातयस्त्वं सदाशिव ॥
किं फलं समवाप्नोषि किमेवं कुरुष्वं वद ॥ ७ ॥ इष्टैः पुत्रादिभिर्नाथ विद्युक्ता मानवा ह्यमी ॥ क्रंदंति करुणासार किं घृणापि भवेन्न ते ॥ ८ ॥
अतीव नीचितं सर्वमेतदीश्वर सर्वथा ॥ यत्ते भक्ताः समं पापैर्मज्जते दुःखसागरे ॥ ९ ॥ एवंविधेन संसारचारित्र्येण विमोहिताः ॥ स्थानां
तरं न यास्यामि मोक्षं पास्यामि नोदकम् ॥ १० ॥ मरणांतमेव यास्यामि स्थानस्ये संचितयवदः ॥ स एवं विमृशन्नेव नन्दभद्रः स्वयं

स्थितः ॥ ११ ॥ ततश्चतुर्थे दिवसे बहूदकतटे शुभे ॥ कश्चिद्बालः सप्तवर्षः पीडापीडित आयुषौ ॥ १२ ॥ कुशोतीव गलच्छुष्ठी प्रसुहंश्च
 पदेपदे ॥ नंदभद्रमुवाचेदं कृच्छ्रात्संस्तभ्य बालकः ॥ १३ ॥ अहो सुहृत्सर्वांगं कस्माद्दुःखी भवानपि ॥ ततोस्य कारणं सर्वं व्याचष्ट
 नंदभद्रकः ॥ १४ ॥ श्रुत्वा तत्कारणं सर्वं बालो दीनमना ब्रवीत् ॥ अहो हा कष्टमत्युग्रं बुधानां यद्बुद्धिता ॥ १५ ॥ संपूर्णद्विय
 गात्रा यन्मर्तुमिच्छन्ति वै वृथा ॥ मुहूर्ताद्व्ययन स्वर्वांगो मोक्षमार्गमुपागतः ॥ १६ ॥ तद्दहो भारतं खंडं सत्याद्युपि त्यजेद्वि कः ॥ अहमेव
 दृढो मन्ये पितृभ्यां यो विवाजितः ॥ १७ ॥ अशक्तश्चलितुं वापि मर्तुमिच्छामि नापि च ॥ सर्वे लाभाः सातिमाना इति सत्या वत
 श्रुतिः ॥ १८ ॥ संतोषोऽप्युचितस्तुभ्यं देहं यस्य दृढं त्विदम् ॥ शरीरं नीरुजं चेन्मे भवेदपि कथंचन ॥ १९ ॥ क्षणक्षणे च तत्कुर्यां भुज्यते
 यद्युद्योगे ॥ इंद्रियाणि वशे यस्य शरीरं च दृढं भवेत् ॥ २० ॥ सोऽप्यन्यदिच्छते चेच्च कोऽन्यस्तस्माद्चेतनः ॥ शोकस्थानसहस्राणि हर्षं
 स्थानशतानि च ॥ २१ ॥ दिवसे दिवसे मूढमाविशन्ति न पंडितम् ॥ न हि ज्ञानविरुद्धेषु बह्वपायेषु कर्मसु ॥ २२ ॥ मूलधातिषु सज्जते बुद्धिं
 मतो भवद्विधाः ॥ अष्टांगां बुद्धिमाहुयां सर्वाश्रेयोविधातिनीम् ॥ २३ ॥ श्रुतिस्मृत्यविरुद्धा सा बुद्धिस्त्वय्यस्ति निर्मला ॥ अथ कृच्छ्रेषु दुर्गेषु
 व्यापत्सु स्वजनस्य च ॥ २४ ॥ शारीरमानसैर्दुःखैर्न सीदन्ति भवद्विधाः ॥ नाप्राप्यमभिवाञ्छन्ति नष्टं नेच्छन्ति शोचिषु ॥ २५ ॥ आपत्सु च न
 मुह्यन्ति नराः पंडितबुद्धयः ॥ मनोदेहसमुत्थाभ्यां दुःखाभ्यामर्पितं जगत् ॥ २६ ॥ तयोर्व्याससमासाभ्यां शमोपायमिमं शृणु ॥ व्याधेरनिष्टसं
 स्पर्शाच्छ्रमादिष्टविसर्जनात् ॥ २७ ॥ चतुर्भिः कारणैर्दुःखं शरीरं मानसं च यत् ॥ मानसं चाप्यप्रियस्य संयोगः प्रियवर्जनम् ॥ २८ ॥
 द्विप्रकारं महाकष्टं द्वयोरेतद्बुद्धादृतम् ॥ मानसेन हि दुःखेन शरीरमुपतप्यते ॥ २९ ॥ अयःपिंडेन तसेन कुंभसंस्थमिवोदकम् ॥ तद्वाह्यु प्रति
 काराच्च सततं च विवर्जनात् ॥ ३० ॥ व्याधेरशेषश्च प्रशमः क्रियायोगद्वयेन तु ॥ मानसं शमयेत्स्माज्ज्ञानेनाग्निमिवांबुना ॥ ३१ ॥ प्रशान्तिं मानसे
 ह्यस्य शारीरमुपशाम्यति ॥ मनसो दुःखमूलं तु स्नेह इत्युपलभ्यते ॥ ३२ ॥ स्नेहाच्च सज्जनो नित्यं जन्तुर्दुःखमुपैति च ॥ स्नेहमूलानि दुःखानि
 सहजानि भयानि च ॥ ३३ ॥ शोकहर्षौ तथायासः सर्वं स्नेहात्प्रवर्तते ॥ ३४ ॥ स्नेहात्करणरागश्च प्रजज्ञे वैषयस्तथा ॥ अश्रेयस्कषुभावतौ पूर्व
 सत्तत्र गुरुः स्मृतः ॥ ३५ ॥ त्यागी तस्मान्न दुःखी स्यान्निरैरो निरवग्रहः ॥ अत्यागी जन्ममरणे प्राप्नोतीह पुनःपुनः ॥ ३६ ॥ तस्मात्स्नेहं न

लिप्सेत मित्रेभ्यो धनसंचयात् ॥ स्वशरीरसमुत्थं च ज्ञानेन विनिवर्तयेत् ॥ ३७ ॥ ज्ञानान्वितेषु सिद्धेषु शास्त्रज्ञेषु कृतात्मसु ॥ न तेषु सज्जते स्नेहः
 पद्मपत्रोच्चिवोदकम् ॥ ३८ ॥ रागाभिभूतः पुरुषः कामेन परिकुप्यते ॥ इच्छा संजायते चास्य ततस्तृष्णा प्रवर्धते ॥ ३९ ॥ तृष्णा हि सर्वपापिष्ठा
 नित्योद्वेगकरी मता ॥ अधर्मबहुला चैव धोररूपात्तुबंधिनी ॥ ४० ॥ या दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्यां न जीर्यति जीर्यतः ॥ यासौ प्राणांतिको रोगस्तां
 तृष्णां त्यजतः सुखम् ॥ ४१ ॥ अनाद्यंता तु सा तृष्णा ह्यंतर्दहगता नृणाम् ॥ विनाशयति संभृता लोहं लोहमलो यथा ॥ ४२ ॥ यथैवैधः
 संसृत्थेन वह्निना नाशमुच्छति ॥ तथाऽर्कृतात्मा लोभेन स्वोत्पन्नेन विनश्यति ॥ ४३ ॥ तस्माद्धोभो न कर्तव्यः शरीरे चात्मबन्धुषु ॥ प्राप्तेषु वा
 न हृष्येत नाशो वापि न शोचयेत् ॥ ४४ ॥ ॥ नंदभद्र उवाच ॥ अहो बाल न बालस्त्वं मतो मे त्वां नमाप्यहम् ॥ त्वद्वाक्यैरतितुसोऽहं
 त्वां तु प्रश्यामि किंचन ॥ ४५ ॥ कामक्रोधावहंकारमिंद्रियाणि च मानवाः ॥ निंदंति तत्र मे नित्यं विविक्षेयं प्रजायते ॥ ४६ ॥ अहमेव ममेदं
 च कार्यमीदृशकस्त्वहम् ॥ इत्यादि चात्मविज्ञानमहंकार इति स्मृतः ॥ ४७ ॥ परिहार्यः स चेत्तं च विनोन्मतः प्रकीर्त्यते ॥ कामोऽभिलाष
 इत्युक्तः स चेत्तुसा विवर्ज्यते ॥ ४८ ॥ कथं स्वर्गो सुमुक्षा वा साध्यते दृषदा यथा ॥ क्रोधो वा यदि संत्याज्यस्ततः शत्रुक्षयः कथम् ॥ ४९ ॥ बाह्यानामांतराणां
 वा विना तं तृणवद्धिदुः ॥ इंद्रियाणि निगृह्यैव दुष्टानीति निपीडयेत् ॥ ५० ॥ कथं स्याद्धर्मश्रवणं कथं वा जीवनं भवेत् ॥ एतस्मिन्मे मनो विद्धं
 खिद्यतेऽज्ञानसंकटे ॥ ५१ ॥ तथा कस्मादिदं सुष्टं जडं विश्वं चिदात्मना ॥ एवं यद्बुधा कुंभैः पीड्यते हा कुतस्त्विदम् ॥ ५२ ॥ ॥ बाल उवाच ॥ ॥
 सम्पद्यते यथा पृष्टं यत्र सुह्यंति जंतवः ॥ शृण्वंकाप्रमना भूत्वा ज्ञातं द्वैपायनान्मया ॥ ५३ ॥ प्रकृतिः पुरुषश्चैव अनादी शृणुमः पुरा ॥ साध
 म्येणावतिष्ठते स्पृष्टेः प्रागजरामरौ ॥ ५४ ॥ ततः कालस्वभावाभ्यां प्रेरिता प्रकृतिः पुरा ॥ पुंसः संयोगमैच्छत्सा तदभावात्प्रकृप्यत ॥ ५५ ॥ तत
 स्तमोमयी सा च लीलया देवीक्षिता ॥ राजसी समभूद्दृष्टा सात्त्विकी समजायत ॥ ५६ ॥ एवं त्रिगुणतां याता प्रकृतिर्देवदर्शनात् ॥ तां समा
 स्थाय परमस्त्रिभूतिः समजायत ॥ ५७ ॥ तस्याः प्रोच्चारणार्थं च प्रवृत्तः स्वशरितस्ततः ॥ असूयत महत्तत्त्वं त्रिगुणं तद्दिदुर्बुधाः ॥ ५८ ॥ अहंकार
 स्ततो जातः सत्त्वरजसतामसः ॥ तमो रजस्त्वमापद्य रजः सत्त्वगुणं नयेत् ॥ ५९ ॥ शुद्धसत्त्वे ततो मोक्षं प्रवदंति मनीषिणः ॥ तमसो रजसस्त

स्मात्संशुद्धयर्थं च सर्वशः ॥ ६० ॥ जीवात्मसंज्ञान्स्वीयांशान्व्यभजत्परमेश्वरः ॥ तावन्तस्ते च क्षेत्रज्ञा देहा यावन्त एव हि ॥ ६१ ॥ निःसरन्ति
 यथा लोहात्सल्लिङ्गान्स्फुलिङ्गकाः ॥ तन्मात्रभूतसर्गोपमहंकारात्तु तामसात् ॥ ६२ ॥ इन्द्रियाणां सात्त्विकाच्च त्रिगुणानि च तान्यपि ॥ एतैः
 संसिद्धयंत्रेण सच्चिदानन्दवीक्षणात् ॥ ६३ ॥ रजस्तमश्च शोध्यन्ते सत्त्वेनैव मुमुक्षुभिः ॥ तस्मात्कामं च क्रोधं च इन्द्रियाणां पर्वतनम् ॥ ६४ ॥
 अहंकारं च संसेव्य सात्त्विकीं सिद्धिमश्नुते ॥ राजसास्तामसाश्चैव त्याज्याः कामादपरत्त्वमी ॥ ६५ ॥ सात्त्विकाः सर्वदा सेव्याः संसारविजि
 गीप्सुभिः ॥ गुणत्रयस्य वक्ष्यामि संक्षेपाच्छुणं तव ॥ ६६ ॥ शास्त्राभ्यासस्ततो ज्ञानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ॥ धर्मक्रियात्मचित्ता च सात्त्विकं गुण
 लक्षणम् ॥ ६७ ॥ अन्यायेन धनादानं तद्दीं नास्तिवयमेव च ॥ क्रौर्यं च याचकाद्यं च तामसं गुणलक्षणम् ॥ ६८ ॥ तस्माद्बुद्धिसुखैस्त्वन्तैः
 सात्त्विकैर्देवतां भजेत् ॥ राजसेमानवत्वं च तामसैः स्थाणुयोनिता ॥ ६९ ॥ बुद्ध्याद्यैरेव युक्तिः स्यादेतैरेव च यातना ॥ ७० ॥ अमीषां चाप्य
 भावं वै न किञ्चिदुपपद्यते ॥ कल्लादो हि कलादीनां सुवर्णं शोषयेद्यथा ॥ ७१ ॥ तथा रजस्तमश्चैव संशोध्यै सात्त्विकैर्गुणैः ॥ अस्मादेव गुणानां
 च समवायादनादिजात् ॥ ७२ ॥ मुखिनो दुःखिनश्चैव प्राणिनः शास्त्रदर्शिनः ॥ अष्टाविंशतिलक्षैश्च गुणमैकैकमीश्वरः ॥ ७३ ॥ व्यभजच्चतुरा
 शीतिलक्षास्ता जीवयोनयः ॥ सकाशान्मनसस्तद्गत्स्यनः प्रभवन्ति हि ॥ ७४ ॥ ईश्वरशाश्च ते सर्वे मोहिताः प्राकृतेर्गुणैः ॥ क्लेशानासाद्यन्त्येव
 यथैवाधिहृता विभोः ॥ ७५ ॥ अन्नानां पयसां चापि जीवानां चाथ श्रेयसे ॥ मानुष्यमाहुस्तत्त्वज्ञाः शिवभावेन भावितम् ॥ ७६ ॥ नन्दभद्र
 उवाच ॥ ॥ एवमेतत्किं तु भूयः प्रक्ष्याम्येतन्महामते ॥ ईश्वराः सर्वदातारः पूज्यन्ते यैश्च देवताः ॥ ७७ ॥ स्वभक्तान्ताव ह्युःखेभ्यः कस्माद्भक्षन्ति
 मानवान् ॥ विशेषात्केपि दृश्यन्ते दुःखमग्नाः सुराव्रताः ॥ ७८ ॥ इति मे मुह्यते बुद्धिस्त्वं वा किं बाल मन्यसे ॥ ७९ ॥ बाल उवाच ॥ ॥ अशुचिश्च
 शुचिश्चापि देवभक्तो द्विधा स्मृतः ॥ कर्मणा मनसा वाचा तद्गतो भक्त उच्यते ॥ ८० ॥ अशुचिर्देवताश्चैव यदा पूजयते नरः ॥ तदा भूतान्या
 विशन्ति स च मुह्यति तत्क्षणात् ॥ ८१ ॥ विमूढश्चाप्यकार्याणि तानि तानि निपेयते ॥ ततो विनश्यति क्षिप्रं नाशुचिः पूजयेततः ॥ शुचिर्वा
 भ्यर्चयेद्यश्च तस्य चेदशुभं भवेत् ॥ ८२ ॥ तस्य पूर्वकृतं व्यक्तं कर्मणां कीटि मुच्यते ॥ महेश्वरो ब्रह्महत्याभयाद्यन्न ततस्ततः ॥ ८३ ॥ सस्नो
 तीर्थेषु कस्माच्च इतरो मुच्यते कथम् ॥ अम्बरीपसुतां हत्वा पर्वतात्प्रारदात्तथा ॥ ८४ ॥ सीतापहारमापदे रामोऽन्यो मुच्यते कथम् ॥ ब्रह्मापि

शिरसश्छेदं कामयित्वा सुतामगात् ॥ ८५ ॥ इंद्रचंद्रविकिण्णप्रसुखाः प्राणुः कृतम् ॥ तस्मादवश्यं च कृतं भोज्यमेव नरैः सदा ॥ ८६ ॥
 मुच्यते कोऽपि स्वकृतान्नैवेति श्रुतिनिर्णयः ॥ किं तु देवप्रसादेन लभ्यमेकं सुखतैः ॥ ८७ ॥ बहुभिर्जन्मभिर्भोज्यं भुज्येतैकेन जन्मना ॥ तच्च
 भुक्ता तत्सर्वथो भवेदिति विनिश्चयः ॥ ८८ ॥ ये तप्यन्ते नरैः पापैः शुचयो देवताव्रताः ॥ इह ते पुत्रपौत्रैश्च मोदन्तेऽमुत्र चेह च ॥ ८९ ॥ तस्मा
 देवाः सदा पूज्याः शुचिभिः श्रद्धयान्वितैः ॥ प्रकृतिः शोधनीया च स्ववर्णोदितकर्मभिः ॥ ९० ॥ स्वब्रुहितोऽपि धर्मः स्यात्कलेशायैव विना
 शिवम् ॥ दुराचारस्य देवोपि प्राहेति भगवान्हरः ॥ ९१ ॥ भोक्तव्यं स्वकृतं तस्मात्पूजनीयः सदाशिवः ॥ स्वाचारेण परित्याज्यौ रागद्वेषाविद्
 परम् ॥ ९२ ॥ ॥ नन्दभद्र उवाच ॥ ॥ शुद्धप्रज्ञ किमेतच्च पापिनोऽपि नरा यदा ॥ मोदमानाः प्रदश्यन्ते दारैरपि ध्वनैरपि ॥ ९३ ॥
 ॥ बाल उवाच ॥ ॥ व्यक्तं तैस्तमसा दत्तं दानं पूर्वेषु जन्मसु ॥ रजसा पूजितः शंभुस्तत्प्राप्तं स्वकृतं च तैः ॥ ९४ ॥ किं तु यत्तमसा कर्म
 कृतं तस्य प्रभावतः ॥ धर्माय न रतिर्भूयात्तत्स्तेषां विदांबर ॥ ९५ ॥ भुक्ता पुण्यफलं याति नरकं नात्र संशयः ॥ अस्मिंश्च संशये प्रोक्तं मार्कंडे
 येन श्रूयते ॥ ९६ ॥ इहैवैकस्य नामुत्र अमुत्रैकस्य नो इह ॥ इह चामुत्र चैकस्य नामुत्रैकस्य नो इह ॥ ९७ ॥ पूर्वोपातं भवेत्पुण्यं भुक्तिर्नैवार्जय
 न्त्यपि ॥ इह भोगः स वै प्रोक्तो दुर्भगस्याल्पमेधसः ॥ ९८ ॥ पूर्वोपातं यस्य नास्ति तपोभिश्चार्जयत्यपि ॥ परलोके तस्य भोगो धीमतः स क्रिया
 त्सफुटम् ॥ ९९ ॥ पूर्वोपातं यस्य नास्ति पुण्यं चेहापि नार्जयेत् ॥ ततश्चेहामुत्र वापि भो धिक्तं च नराधमम् ॥ १०० ॥ इति ज्ञात्वा महाभाग
 त्यक्त्वा शल्यानि कृत्स्नशः ॥ भज रुद्रं वर्णधर्मं पालयारस्मात्परं न हि ॥ १०१ ॥ यो हि नष्टेष्वभीष्टेषु प्राप्तेष्वपि च शोचति ॥ दृष्येत वा
 भवेद्दन्धो निश्चितं सोऽन्यजन्मनः ॥ १०२ ॥ ॥ नन्दभद्र उवाच ॥ ॥ नमस्तुभ्यमबालाय बालरूपाय धीमते ॥ को भवान्त
 त्वतो वेदुमिच्छामि त्वां शुचिरिमतम् ॥ १०३ ॥ बहवोऽपि मया वृद्धा दृष्टाश्चोपासिताः सदा ॥ तेषामीदृशका बुद्धिर्न दृष्टा न श्रुता
 मया ॥ १०४ ॥ येन मे जन्मसंदेहा नाशिता लीलयैव च ॥ तस्मात्सामान्यरूपस्त्वं निश्चितं न मतं मम ॥ १०५ ॥ ॥ बाल उवाच ॥
 महदेतत्समाख्येयमेकाग्रः शृणु तत्त्वतः ॥ इतः सप्ताधिके चापि सप्तमे जन्मनि त्वहम् ॥ १०६ ॥ वैदिशे नगरे विप्रो नाम्नाऽऽसं धर्माजा
 लिकः ॥ वेदवेदांगतत्त्वज्ञः स्मृतिशास्त्रार्थविद्वरः ॥ १०७ ॥ व्याख्याता धर्मशास्त्राणां यथा साक्षाद्गृह्यरूपतिः ॥ किं त्वहं विविधान्धमल्लिकानां

वर्णये भृशम् ॥ १०८ ॥ स्वयं चातिदुरन्तचारः पापिनामपि पापराद् ॥ मांसाशी मद्यसेवी च परदाररतः सदा ॥ १०९ ॥ असत्यभाषी दम्भी
 च सदा धर्मध्वजी खलः ॥ लोभी दुरात्मा कथको न कर्ता कर्हिचिक्कचित् ॥ ११० ॥ यस्माज्जालिकवज्जालं लोकेभ्योऽहं क्षिपामि च ॥
 तत्त्वज्ञा मां ततः प्रादुर्धर्मजालिक इत्युत ॥ १११ ॥ सोऽहं तैर्बहुभिश्चीर्णैः पातकैरत आगते ॥ मृतो गतो यमस्थानं पातितः कूटशा
 त्मलीम् ॥ ११२ ॥ यमद्वतैस्ततः कृष्टः स्वभार्यमाणः स्वचेष्टितम् ॥ खड्गैश्च कृत्यमानोऽहं जीवामि प्रमियामि च ॥ ११३ ॥ आत्मानं बहुधा निन्द
 ङ्ङाभ्वतीर्न्यवसं समाः ॥ नरके या मतिर्ध्वयाद्धर्मं प्रति प्रपीडितः ॥ ११४ ॥ सा चेन्मुहूर्तमात्रं स्यादापि धन्यस्ततः पुमान् ॥ नयोनिमः कर्मभूम्यै
 सुकृतं दुष्कृतं च वा ॥ ११५ ॥ यस्यां मुहूर्तमात्रेण युगैरपि न नश्यति ॥ ततो विपश्चिजनको मोक्षयामास नारकात् ॥ ११६ ॥ तैः सहस्रहं
 प्रसुक्तश्च कथंचिद्वपीडितः ॥ स्थाणुत्वमनुभूयाथ कुंशानासाद्य धारिणः ॥ ११७ ॥ कीटोहमभवं पश्चात्तीरे सारस्वते शुभे ॥ तत्र मार्गे सुखमिव
 संसृतोहं यहच्छया ॥ ११८ ॥ आगच्छतो रथस्यारथ्य शब्दमश्रौषुर्भ्रतम् ॥ तं मेवनिनदं श्रुत्वा भीतोहं सहसा जवात् ॥ ११९ ॥ मार्गमु
 त्सूय दूरेण प्रपलयनमाचरम् ॥ एतस्मिन्नंतरे व्यासस्तत्र यातो यहच्छया ॥ १२० ॥ स मामपश्यवर्त्तं च कृपया संयुतो मुनिः ॥ यन्मया
 सवलोकानां नानाधर्माः प्रकीर्त्ताः ॥ १२१ ॥ विप्रजन्मनि तस्यैव प्रभावाद्भ्याससंगमः ॥ ततः सर्वरुतज्ञो मां प्राहाचर्यः कीटभाषया ॥
 ॥ १२२ ॥ किमेवं नश्यसे कीट कस्मान्मृत्योर्बिभेषि च ॥ अहो समुचिता भीतिर्मनुष्यस्य कुतस्तव ॥ १२३ ॥ इत्युक्तो मतिमान्पूर्वपुण्याद्भ्यासं
 तदोचिवात् ॥ न मे भयं जगद्द्वय मृत्योरस्मात्कथंचन ॥ १२४ ॥ एतदेव भयं मान्य गच्छेयमधर्मां गतिम् ॥ अस्या अपि कुयोनेश्च संत्यन्याः को
 टिशोऽधमाः ॥ १२५ ॥ तासु गर्भादिककेशभीतब्रह्मस्तोऽस्मि नान्यथा ॥ १२६ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ मा भयं कुरु सर्वान्भ्यो योनि
 भ्यश्च चिरादिव ॥ मोक्षयिष्यामि ब्राह्मण्यं त्रापयिष्यामि निश्चितम् ॥ १२७ ॥ इत्युक्तोहं कौलियेन तं प्रणम्य जगद्गुरुम् ॥ मार्गमागत्य चक्रेण
 पीडितो मृत्युमागमम् ॥ १२८ ॥ ततः काकशृगालादियोनिष्वस्मि यदाऽभवम् ॥ तदातदा समागम्य व्यासो मां स्मारयच्च तत ॥ १२९ ॥ ततो
 बहुविधा योनीः परिक्रम्यास्मि कर्षितः ॥ ब्राह्मणस्य च गेहेस्थ्यां योनौ जातोऽतिदुःखितः ॥ १३० ॥ ततो जन्मप्रभृत्यस्मि पितृभ्यां परिव
 र्जितः ॥ गलच्छुद्धी महापीडाभेतां योऽनुभवामि च ॥ १३१ ॥ ततो मां पंचमे वर्षे व्यास आगत्य जसवान् ॥ कर्णे सारस्वतं मंत्रं तेनाहं संरम

रामि च ॥ १३२ ॥ अनवीनानि शास्त्राणि वेदान्धर्माश्च कृत्स्नशः ॥ उक्तं व्यासेन चेदं मे गच्छ क्षेत्रं गुहस्य च ॥ तत्र त्वं नन्दभद्र च आश्वासय
 महाप्रतिम् ॥ १३३ ॥ त्यक्तव्यं बहुदके प्राणानस्थिर्येषं महीजले ॥ काराव्य त्वं ततो भावी मैत्रेय इति सन्मुनिः ॥ १३४ ॥ गमिष्यसि
 ततो मोक्षमिति मां व्यास उक्तवान् ॥ आगतश्च ततश्चात्र वाहीकेभ्योऽतिक्लेशतः ॥ १३५ ॥ इति ते कथितं सर्वमात्मनश्चरितं भया ॥
 पापमेवंविधं कष्टं नन्दभद्र सदा त्यज ॥ १३६ ॥ नन्दभद्र उवाच ॥ अहो महादुतं तुभ्यं चरितं येन मे हृदि ॥ भूयः शतगुणं जातं धर्मार्थ
 हृदमानसम् ॥ १३७ ॥ किं तु त्रयोक्तधर्मेस्य कर्तुंकाभोऽस्मि निष्कृतिम् ॥ धर्म स्मर भवांस्तस्मात्किञ्चिदादिश निश्चितम् ॥ १३८ ॥
 ॥ बाल उवाच ॥ अत्र तीर्थे च सदाहं निराहारस्त्वहं स्थितः ॥ सूर्यमंत्राञ्जमिष्यामि त्यक्ष्यामि च ततस्त्वसून् ॥ १३९ ॥ ततो
 बर्करिकतीर्थे द्वाधवगोहं त्वया तटे ॥ अस्थीनि सागरे चापि मम क्षेप्याणि चात्र हि ॥ १४० ॥ यदि सापह्वं चितं मय्यतीव तवास्ति चेत् ॥
 ततस्त्वां शुरुकार्यार्थमादेश्यामि शृणुष्व तत् ॥ १४१ ॥ अस्मिन्बहुदके तीर्थे यत्र प्राणास्त्यजाम्यहम् ॥ तत्र मन्नामचिह्नस्ते संस्थाप्यो भास्करो
 विभुः ॥ १४२ ॥ आरोग्यं धनधान्यं च पुत्रदारादिसंपदः ॥ भास्करो भगवांस्तुष्टो दद्यादेतच्छ्रुतेर्वचः ॥ १४३ ॥ सविता परमो देवः सर्वस्वं वा
 द्विजन्मनाम् ॥ वेदवेदांगीतश्च त्वमप्येनं सदा भज ॥ १४४ ॥ बहुदकमिदं कुंडं संसेव्यं च सदा त्वया ॥ माहान्ध्यामस्य वक्ष्यामि संक्षेपाद्भ्यास
 सूचितम् ॥ १४५ ॥ बहुदके कुंडवरे स्नाति यो विधिवत्तरः ॥ आरोग्यं धनधान्याद्यं तस्य स्यात्सर्वजन्मसु ॥ १४६ ॥ बहुदके च यः स्नान्वा
 सप्तर्थां माघमासके ॥ दद्यात्पिण्डं पितृणां च तेऽर्क्ष्यां दत्तिमाप्नुयुः ॥ १४७ ॥ बहुदकस्य तीरे यः शुचिर्यजति वै ऋतुम् ॥ शतकतुफलं तस्य
 नास्ति काचिद्विचारणा ॥ १४८ ॥ अत्र यस्त्यजति प्राणान्बहुदकतटे नरः ॥ मोदते सूर्यलोकेऽसौ धर्मिणां च सुतो भवेत् ॥ १४९ ॥ बहुदकस्य
 तीरे च यः कुटुम्बजपसाधनम् ॥ सर्वं लक्षणं प्रोक्तं जपो होमश्च पूजनम् ॥ १५० ॥ बहुदकस्य तीरे च द्विजमेकं च भोजयेत् ॥ यो मिष्टान्नेन तस्य
 स्याद्विप्रकोटिश्च भोजिता ॥ १५१ ॥ बहुदकस्य तीरे या नारी गौरिणिकाः शुभाः ॥ संभोजयति तस्याश्च कुर्यात्सुस्वागतं ह्युमा ॥ १५२ ॥ बहु
 दकस्य तीरे च यः कुर्याद्भोगसाधनम् ॥ पण्यसाभ्यन्तरे सिद्धिर्भवेत्तस्य न संशयः ॥ १५३ ॥ बहुदकस्य तीरे च प्रेताद्युद्दिश्य दीयते ॥ यत्किं
 चिदक्षयं तेषामुपरिष्ठेन चान्यथा ॥ १५४ ॥ ज्ञानं दानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ॥ कृतं बहुदकतटे सर्वं स्यात्सुमहत्फलम् ॥ १५५ ॥

त्वयैतद्धृदि संधार्य फलं व्यासेन सूचितम् ॥ बहुदकस्य कुंडस्य नंदभद्र महामते ॥ १५६ ॥ इत्युक्त्वा सोऽभ्रन्मौनीं स्नात्वा कुंडं ततः शुचिः ॥
 तीरे प्रस्तरमाश्रित्य स्वयं मंत्राञ्जजाप ह ॥ १५७ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ ततः स सप्तरात्रातिं जहौ बालो निजानसूत्र ॥ संस्कारितो
 यथोक्तं च नंदभद्रेण ब्राह्मणैः ॥ १५८ ॥ यत्र बालः स च प्राणाञ्जहौ जपपरायणः ॥ बालादित्यमिति ख्यातं तत्रास्थापयत प्रभुम् ॥ १५९ ॥
 बहुदके च यः स्नात्वा बालादित्यं प्रपूजयेत् ॥ तस्य स्याद्भ्रातृकरस्तुष्टो मोक्षोपायं च विंदति ॥ १६० ॥ नंदभद्रोऽप्यथान्यस्यां भार्यायामपरान्सु
 तात् ॥ उत्पाद्यात्मसमानधीमाञ्छिवसूर्यपरायणः ॥ १६१ ॥ रुद्रदेहं ययौ पार्थ पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ एवमेतन्महाकुंडं बहुदकमिति स्मृतम् ॥
 ॥ १६२ ॥ अस्य तीरे स्वमंत्रं च बह्वीनाथः प्रमोक्षयति ॥ दत्तात्रेयस्य यो योगी ह्यवतारो भविष्यति ॥ १६३ ॥ अर्चयित्वा च तं देवं योगसिद्धि
 मवाप्नुयात् ॥ पद्मनाभुद्धिमप्रोति गोशरण्यो ह्यसौ प्रभुः ॥ १६४ ॥ पश्चिमायां बुधसुतस्तथा क्षेत्रं स भारत ॥ पुरुरवादित्यमिति स्थापयत्
 मास पार्थिवः ॥ १६५ ॥ सर्वकामप्रदश्चासौ भद्रादित्यसमो रविः ॥ बहुदकक्षेत्रसमं तस्य क्षेत्रं च भारत ॥ १६६ ॥ अस्य तीर्थस्य माहात्म्यं
 जप्तव्यं कर्णमूलके ॥ पुत्रस्य वापि शिष्यस्य न कथंचन नास्ति कः ॥ १६७ ॥ शृणोतीदं श्रद्धया यस्तस्य तुल्येच्च भास्करः ॥ धारयन्तद्दये मोक्षं
 मुच्यते भवसागरात् ॥ १६८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे बहुदकमाहात्म्य
 बालादित्यवृत्तान्तवर्णनं नाम पदत्रयत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ततो मयास्य तीर्थस्य रक्षणाय पुनर्जयं ॥
 समाराध्य यथा देव्यः स्थापितास्तच्छृणुष्व भोः ॥ १ ॥ यथात्मा सर्वभूतेषु व्यापकः परमेश्वरः ॥ तथैव प्रकृतिर्नित्या व्यापका परमेश्वरी ॥ २ ॥ शक्ति
 प्रसादादाप्नोति वीर्यं सर्वाश्च संपदः ॥ ईश्वरी सर्वभूतेषु सा चैवं पार्थ संस्थिता ॥ ३ ॥ बुद्धिहीनुष्टिलज्जति तुष्टिः शांतिः क्षमा स्पृहा ॥ श्रद्धा च
 चेतना शक्तिर्मनोत्साहप्रभृद्भवा ॥ ४ ॥ इयमेव च बंधाय मोक्षार्थेयं च सर्वदा ॥ एनामाराध्य वैश्वर्याभिन्नाद्याः समवाप्नुयुः ॥ ५ ॥ ये च
 शक्तिं न मन्यन्ते तिरस्कुर्वन्ति चाधमाः ॥ योगीन्द्रा अपि ते व्यक्तं भ्रंश्यन्ते काशिजा यथा ॥ ६ ॥ वाराणस्यां किल पुरा सिद्धयोगीश्वराः पुनः ॥
 अवमन्य च ते शक्तिं पुनर्भ्रंशुपागताः ॥ ७ ॥ तस्मात्सदा देहिनेयं शक्तिः पूज्यैव नित्यदा ॥ तुष्टा ददाति सा कामानुष्टा संहरते क्षणात् ॥ ८ ॥
 परमा प्रकृतिः सा च बहुभेदैर्व्यवस्थिता ॥ तासां मध्ये महादेव्यो ह्यत्र संस्थापिताः शृणु ॥ ९ ॥ चतस्रस्तु महाशक्तयश्चतुर्दिक्षु व्यवस्थिताः ॥ सिद्धां वि

का तु पूर्वस्यां स्थापिता सा गुहेन च ॥ १० ॥ जगदादौ मूलप्रकृतेरुपपन्ना सा प्रकीर्त्यते ॥ आराधिता यतः सिद्धैस्तरसात्सिद्धाविका च सा ॥ ११ ॥
 दक्षिणस्यां तथा तारा संस्थिता स्थापिता मया ॥ तारणार्थाय देवानां यस्मात्कर्म समाश्रिता ॥ १२ ॥ यथाविष्टः समुज्जहै वेदान्कर्मो जगद्गुरुः ॥
 अनयाविष्टदेहश्च बुधो बौद्धान्निष्यति ॥ १३ ॥ कोटिशो वेदमार्गस्य ध्वंसकान्पापकर्मिणः ॥ इयं मया समाराध्य समानीता गिरेः सुता ॥ १४ ॥
 कोटिसंख्याभिरत्युप्रदेवीभिः संवृता च सा ॥ दक्षिणां दिशमाश्रित्य संस्थिता मम गौरवात् ॥ १५ ॥ पश्चिमायां तथा देवी संस्थिता भारकरा शुभा ॥
 यथाविष्टानि भासते भारकरमुखाणि च ॥ १६ ॥ बिंबानि सर्वताराणां गच्छन्त्यायाति च द्रुतम् ॥ सैषा महाबला शक्तिर्भारवरा कुरुनन्दन ॥ १७ ॥
 मयाराध्य समानीता कटाहद्वज संस्थिता ॥ कोटिकोटिवृता नित्यं त्रायते पश्चिमां दिशम् ॥ १८ ॥ उत्तरस्यां तथा देवी संस्थिता योगनंदिनी ॥
 परमप्रकृतेर्देहात्पूर्वं निःसृतया यया ॥ १९ ॥ दृष्टया दृष्टा निर्मलया योगमाप्नुश्चतुःसनाः ॥ योगीश्वरी च सा देवी सनकाद्यैः सुतोषिता ॥ २० ॥
 सैव चाङ्कटाहान्मे समाराध्यात्र प्रापिता ॥ योगिनीभिः परिवृता संस्थिता चोत्तरां दिशम् ॥ २१ ॥ एवमेता महाशक्त्यश्चतस्रः संस्थिताः
 सदा ॥ पूजिताः कायदा नित्यं रुष्टाः संहरणक्षमाः ॥ २२ ॥ ततश्च नव मे दुर्गाः समानीताः शृणुष्व ताः ॥ २३ ॥ त्रिपुरानाम परमा देवी
 स्थाणुर्यया पुरा ॥ आविष्टास्त्रिपुरं नित्ये भस्मत्वं जगदीश्वरः ॥ २४ ॥ त्रिपुरेति ततस्तां तु प्रोक्तवानभगवान्हरः ॥ तुष्टाव च स्वयं तस्मात्पूज्या
 सा जगतामपि ॥ २५ ॥ सा चाराध्य समानीता मयामरेश्वरपर्वतात् ॥ भक्तानां कायदा सास्ति भट्टादित्यसमीपतः ॥ २६ ॥ अपरां चापि
 कोलंबा महाशक्तिः सनातनी ॥ कोलरूपी यथाविष्टः केशवश्चोज्जहार गाम् ॥ २७ ॥ तस्मात्सा विष्णुना चोक्ता कोलंबेति स्तुताचिंता ॥ सा च
 देवी मया पार्थ भक्तियोगेन तोषिता ॥ २८ ॥ वाराहगिरिसंस्था मां समानीता च साब्रवीत् ॥ यत्राहं नारद सदा तिष्ठामि कृपयार्थिनाम् ॥
 ॥ २९ ॥ तत्र कृपेन संस्थेयं रुद्राणीसंस्थितेन वै ॥ तं हि कृपं विना मह्यं न रतिर्जायते क्वचिद् ॥ ३० ॥ तस्माद्भवान्कृगवरं स्वयमत्र खन द्विज ॥
 एवमुक्ते पार्थ देव्या दर्भमूलेन मे तदा ॥ ३१ ॥ कृपोऽखनि यत्र साक्षाद्भद्राणी कृप आबभौ ॥ ततो मया तत्र देवाः स्नात्वा जप्त्वा च तर्पिताः ॥ ३२ ॥
 पूजिता च ततो देवी कोलंबा जगदीश्वरी ॥ परितुष्टा तदा देवी प्रणतं मां ततोऽब्रवीत् ॥ ३३ ॥ सदान्न चाहं स्थास्यामि प्रसादं प्रापिता त्वया ॥ ये
 च कृपेन संसात्वा मायाध्व्यां विशेषतः ॥ ३४ ॥ पूजयिष्यन्ति मां मर्त्यास्तेषां ह्येस्यामि दुष्कृतम् ॥ सर्वतीर्थमयो यश्च सर्वतुर्कवने स्थितः ॥ ३५ ॥

महाबला ॥ शीकोत्तरात्समाराध्य मयानीत्रात्र पांडव ॥ ६० ॥ यदा शीकोत्तरस्थेन पार्वत्या प्रार्थितेन च ॥ रुद्रेण डाकिनीमंत्रः प्रोक्तो देव्याः
 कृपालुना ॥ ६१ ॥ तदा मंत्रप्रभावेण मोहिता गिरिजा सती ॥ तमेवाक्रम्य मांसं च शोणितं च भवं पपौ ॥ ६२ ॥ ततो रुद्रशरीरात्तु विनिष्क्रान्ता
 तिनशिनी ॥ हरसिद्धिर्महादुर्गा महामंत्रविशारदा ॥ ६३ ॥ सा सहस्रभुजा देवी समाकम्प्याभिपीड्य च ॥ मोक्षयामास गिरिशमशापयत तां
 तथा ॥ ६४ ॥ ततः प्रभृति सां लोके हरसिद्धिः प्रकीर्त्यते ॥ देवीनां षष्टिकोटीभिरावृता पूज्यते सुरैः ॥ ६५ ॥ एतामाराध्य सुग्रीवप्रसुखा दोष
 नाशिनीम् ॥ अश्रुवन्त्सुमहावीर्या डाकिनीसंघनाशनाः ॥ ६६ ॥ तस्मादेतां पूजयेत्तु मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ डाकिन्याद्या न सर्पति हरसिद्धेरनः
 तरम् ॥ ६७ ॥ तृतीयेशानकोणस्था चंडिका नवमी स्थिता ॥ वागीशोऽपि लभेत्पारं नैव यस्याः प्रवर्णने ॥ ६८ ॥ या पुरा पार्वतीदेहाद्दिनिः
 सृत्य महासुरौ ॥ चंडमुंडौ निहत्यैव भक्षयामास क्रोधतः ॥ ६९ ॥ अक्षौहिणीशतं त्वेकं चंडमुंडौ च तावुभौ ॥ नापूर्यतैकयासोऽस्याः किंलक्ष्या
 यात्विद्यं हि सा ॥ ७० ॥ इयमेवांधकानां च तृषिता शोणितं पुनः ॥ पपौ ततो निजग्राह चांधकं भगवान्भवः ॥ ७१ ॥ इयं च रक्तबीजानां
 कृत्वा पानं च रक्तजम् ॥ अर्पयामास तं देव्याश्चासुण्डापीतशोणितम् ॥ ७२ ॥ एषा तुष्यति भक्तानां प्रणामेनापि भारत ॥ अर्बुदानां च कोटी
 भिर्दैन्यानां पापकर्मिणाम् ॥ ७३ ॥ कृणुडं चास्या मया देव्याः पुण्यं निष्पादितं शुभम् ॥ यत्र वै स्पर्शमात्रेण सर्वतीर्थफलं लभेत् ॥ ७४ ॥ हरसि
 द्धिर्देवसिद्धिर्मसिद्धिश्च भारत ॥ विविधा प्राप्यते सिद्धिस्तीर्थेऽस्मिंश्चंडिकारतैः ॥ ७५ ॥ यश्च पूजयते देवीं स्वल्पेन बहुनापि वा ॥ कात्या
 यनी कोटिशतैर्वृता तस्य विभूतिदा ॥ ७६ ॥ एवमेता महादुर्गा नव तीर्थेऽत्र संस्थिताः ॥ चतस्रश्चापि दिग्देव्यो नित्यमर्च्याः शुभेप्सुभिः ॥ ७७ ॥
 आश्विनस्य च मासस्य नवरात्रे विशेषतः ॥ उपोष्य चैकभक्तैर्वा देवीस्त्वेताः प्रपूजयेत् ॥ ७८ ॥ बलिपूर्पकनैवेद्यैस्तर्पणैर्धूपगंधभिः ॥ तस्य
 रक्षां चरन्त्येता रथ्यासु त्रिकचत्वरै ॥ ७९ ॥ भूतप्रेतपिशाचाद्या नोपहृद्युः प्रपीडनम् ॥ आपद्दो विद्रवंत्याशु योगिन्यो नंदयन्ति तम् ॥ ८० ॥
 पुत्रार्थी लभते पुत्रान्धनार्थी धनमाप्नुयात् ॥ रोगार्तो मुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बन्धनात् ॥ ८१ ॥ आसां यः कुरुते भक्तिं नरो नारी च

१ किलश्या या स्थियं हि सा--या तु इयम्--(एतादृशप्रभाववती) [अस्ति] सा किलश्या--कोटिश्री (महाप्रयागशाखिनी स्यात्) (तत् त्वमेव मनसि विचारय) । इति--अर्थयोजना कर्तव्या । एतेन इयमतीवोपप्रस
 रस्या--अत्यन्तोपप्रभावशाखिनी चास्ति--इति सूचितम् । २ यतः शुभाः--इ० पा० । ३ माघस्य--इत्यपि पाठः । ४ एकभक्तैः--एकभक्त्याभ्योजनैः--इत्यर्थः । ५ बलिपुष्पवतीवैद्यैः--इ० पा० ।

श्रद्धया ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति यांश्चैतयति चेतसि ॥ ८२ ॥ कामगन्धं इमा देव्यश्चिन्तामणिनिभारतथा ॥ कल्पवल्क्योऽथ भक्तानां
 प्रतिच्छन्दोऽत्र नव हि ॥ ८३ ॥ तथात्र भूतमातरि हरसिद्धेस्तु दक्षिणे ॥ तस्या माहात्म्यमनुलं संक्षेपात्प्रबवीमि ते ॥ ८४ ॥ पूर्वं
 किल गुरो विद्वान्पुण्ये सारस्वते तटे ॥ भूतप्रेतपिशाचानामाधिराज्येऽभ्यपिच्यत ॥ ८५ ॥ स च सर्वाणि भूतानि मर्यादायामधारयत् ॥ एतद्भ्रं
 प्रदायेव कृपया भगवान्गुहः ॥ ८६ ॥ यदभ्रं बहुतं किञ्चिद्देवाह्यं च यत्कृतम् ॥ अश्रद्धया च क्रोधेन तद्भस्तस्ये भविष्यति ॥ ८७ ॥ तत्स्त्वनेन
 भोगेन तानि नदंति कृत्स्नशः ॥ ततः केनापि कालेन श्रद्धयाऽश्रद्धया कृतम् ॥ ८८ ॥ पुण्यं तान्धेव भूतानि प्रसंत्याक्रभ्य देवताः ॥ ततो देवाः
 क्षुधात्तस्ते गृहयैतन्न्यवेदयन् ॥ ८९ ॥ स वै तदाकर्ण्य क्रुद्धो गृहः काल इवाभवत् ॥ तस्य क्रुद्धस्य भ्रूप्रभमभ्यात्काचिद्विनिर्गता ॥ ९० ॥
 ज्वालामाला सुदुर्दर्शा नारी द्राक्षालोचना ॥ सा च प्रणम्य तं ग्राह तव शक्तिरहं प्रभो ॥ शीघ्रमादिश मां कृत्ये किं करोमि तवप्सितम् ॥ ९१ ॥
 ॥ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ॥ एतैर्भूतगणैः पापैरुच्छ्रय मम शासनम् ॥ ९२ ॥ मनुष्यदत्तं सकलं भुज्यते स्वेच्छयाधर्मैः ॥ शीघ्रमेतानि त्वं
 तस्मान्मर्यादायामुपानय ॥ ९३ ॥ एतास्त्वानुब्रजिष्यति देव्यः कोटिशतं शुभे ॥ तत्स्त्वथेति सा चोक्ता देवीभिः संवृता तदा ॥ ९४ ॥
 मधुरं समुपास्थाय गृहशक्तिः समागता ॥ सरोजवनमासाद्य भूतसंवातपश्यत ॥ ९५ ॥ जवान च समासाद्य देवी नानाविधायुधैः ॥
 ततः प्रेतपिशाचाद्या हन्यमाना महारणे ॥ ९६ ॥ प्रसादयति तां देवीं नानावेषैः सुदीनवत् ॥ केचिद्ब्राह्मणवेषैश्च तापसानां तथो
 क्तिभिः ॥ ९७ ॥ नृत्यंति देवि पद्माक्षि प्रसीदति पुनःपुनः ॥ ततः प्रसन्ना सा देवी त्रियतां स्वेच्छयाऽऽह तव् ॥ ९८ ॥ तां ते प्रोबु
 द्वाहि नस्त्वं भूतमाता भवेत्परि ॥ मर्यादां नैव त्यक्ष्यामो वयं स्कन्दविनिर्मिताम् ॥ ९९ ॥ ये चैवं त्वां तोषयन्ति तेषां देहि वरान्सदा ॥ १०० ॥
 ॥ ॥ श्रीदेवुवाच ॥ ॥ वैशाखे दर्शदिवसे ये चैवं तोषयंति माम् ॥ अरिष्टाभरणैः पुण्यैर्दधिभक्तैश्च पूजनैः ॥ तेषां सर्वोपसर्गा वै यार्यंति
 विलयं स्फुटम् ॥ १०१ ॥ एवं दत्त्वा वरं देवी मुमुदे भूतसंवृता ॥ एवंप्रभावा सा देवी मयानीतात्र भारत ॥ १०२ ॥ य एनां प्रणमेन्मर्त्यैः सर्वा

ररिर्विमुच्यते ॥ १०३ ॥ एवं प्रभावाः परिकीर्तिता मया समासतस्तीर्थवरेऽत्र देव्यः ॥ चतुर्देशवार्जुन पूजिता याश्चतुर्देशस्थानवरेर्नुमुख्यैः ॥
 ॥ १०४ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे श्रीदेव्याख्यानवर्णननाम
 सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि सोमनाथमार्हिं स्फुटम् ॥ शृण्वन्त्यां कीर्त
 यिष्यामि पापमोक्षमवाप्नुयात् ॥ १ ॥ पुरा ज्ञेताद्युगे पार्थ चौडदेशसमुद्रवौ ॥ ऊर्जयंतश्च प्रालेयो विप्रावास्तां महाद्युती ॥ २ ॥ तावेकदा पुरा
 णार्थे श्लोकमेकमपश्यताम् ॥ तं दृष्ट्वा सर्वशास्त्रज्ञावास्तां कंटकितत्वचौ ॥ ३ ॥ प्रभासाद्यानि तीर्थानि पुलस्त्यायाह पद्मभूः ॥ न वैस्तत्राद्युतं
 चैव किं तैस्तीर्थमुपासितम् ॥ ४ ॥ इति श्लोकं पठित्वा तौ पुनःपुनरभिभुतम् ॥ तर्ह्येव च प्रभासाय निःसृतौ स्नातुमुत्तमौ ॥ ५ ॥ तौ वनानि
 नदीश्वैव व्यतिक्रम्य शनैःशनैः ॥ महर्षिगणसंकीर्णसुत्तीर्णौ नर्मदां शिवाम् ॥ ६ ॥ जुस्तक्षेत्रस्य माहात्म्यं महीसागरसंगमम् ॥ तत्र स्नात्वा प्रभा
 साय तन्मध्येन प्रतस्थतुः ॥ ७ ॥ ततो मार्गस्य दून्यत्वात्तद्दक्षुधापीडितौ भृशम् ॥ आस्तां विचेतनौ विप्रौ सिद्धलिङ्गसमीपतः ॥ ८ ॥ सिद्ध
 नाथं नमस्कृत्य संप्रयातौ सुधैर्यतः ॥ शुधावेगेन तीव्रेण तृषा मध्याकंतापितौ ॥ ९ ॥ सहसा पतितौ भूमौ स्थूणपादौ विमूर्छितौ ॥ ततो
 मुहूर्तात्प्रालेय ऊर्जयंतमभाषत ॥ १० ॥ किंचिद्विश्वस्य धैर्याच्च सखे किं न श्रुतं त्वया ॥ यथा यथा विवर्णानो जायते तीर्थयात्रया ॥ ११ ॥
 तथातथा भवेदानैर्दीनः सोमेश्वरो हरः ॥ तथाऽऽस्तां लुठमानौ तावेकमुक्ते श्रुतेऽपि च ॥ १२ ॥ लुठमानो जगामैव प्रालेयः किंचिदंतरे ॥ उत्थितं
 सहसा लिङ्गं भूमिं भित्त्वा सुदुर्दर्शम् ॥ १३ ॥ खे वाणी चाभवत्तत्र पुष्पवर्षपुरःसरा ॥ प्रालेय तव हेतोस्तु सोमनाथसमं फलम् ॥ उत्थितं साग
 रतटे लिङ्गं तिष्ठान्न सुव्रत ॥ १४ ॥ ॥ प्रालेय उवाच ॥ यद्येवं सत्यमेतच्च तथाप्यात्मा प्रकल्पितः ॥ १५ ॥ प्रभासाय प्रयातव्यं यदाऽऽ
 मृत्योर्मया स्फुटम् ॥ ततश्चैवोर्जायंतोऽपि मूर्जाभावाल्लुठनपुरः ॥ १६ ॥ अपश्यदुत्थितं लिङ्गं स चैवं प्रत्यपद्यत ॥ ततः प्रत्यक्षतां प्राप्नो भवश्चक्रे
 तयोर्दंढे ॥ १७ ॥ दृष्ट्या तद्व ततो यातौ प्रभासं शिवसद्म च ॥ तावेतौ सोमनाथौ द्वौ सिद्धेश्वरसमीपतः ॥ १८ ॥ ऊर्जयंतः प्रतीच्यां च प्राले
 यस्येश्वरोऽपरः ॥ सोमकुंडांभसि शनैः स्नात्वाणवमहीजले ॥ १९ ॥ सोमनाथद्वयं पश्येज्जन्मपापात्प्रमुच्यते ॥ ब्रह्मात्र स्थापयित्वा तु हाटकेश्वर

१ सोमनाथमहिम्-सोमनाथमाहात्म्यम्-इत्यर्थः । २ ताम्-इति शेषः । यां कीर्तयिष्यामि तां शृण्वन्-मोक्षमवाप्नुयादिति योजना बोध्या । ३ चोल्देशसमुद्रवरी-इ०पा० । ४ अर्जयंतश्च-इ०पा० । ५ श्रुत्वा-
 इ०पा० । ६ दृष्टे-इति-तत्र-इत्यस्य विशेषणम् ।

संज्ञितम् ॥ २० ॥ महीनगरके लिंगं पातालस्तुमनोहरम् ॥ तुष्टव देवं प्रयतः स्तुतिं तां शृणु पांडव ॥ २१ ॥ नमस्ते भगवद्भद्र भार्करा
 मिततेजसे ॥ नमो भवाय रुद्राय रसायांभुमयाय ते ॥ २२ ॥ शर्वाय क्षितिरूपाय सदा सुरभिर्णे नमः ॥ ईशाय वायवे तुभ्यं संस्पृश्याय
 नमोनमः ॥ २३ ॥ पशूनां पत्ये चापि पावकायातितेजसे ॥ भीमाय व्योमरूपाय शब्दमात्राय ते नमः ॥ २४ ॥ महादेवाय सोमाय
 अमृताय नमोऽस्तु ते ॥ उषाय यजमानाय नमस्ते कर्मयोगिने ॥ २५ ॥ इत्येवं नामभिर्दिव्यैः स्तव एष उदीरितः ॥ यः पठेच्छृणु
 याद्वापि पितामहकृतं स्तवम् ॥ २६ ॥ हाटकेश्वरलिंगस्य नित्यं च प्रयतो नरः ॥ अष्टमूर्तेः स सायुज्यं लभते नात्र संशयः ॥ २७ ॥
 हाटकेश्वरलिंगं च प्रयतो यः स्मरेदपि ॥ तस्य स्याद्भद्रो ब्रह्मा तेनेदं स्थापितं जयं ॥ २८ ॥ एवंविधानि तीर्थानि महीसागरसंगमेषु ॥ बहूनि
 संति पुण्यानि संक्षेपाद्दर्शितानि मे ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमेषु माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे
 स्तम्भतीर्थमाहात्म्ये सोमनाथवृतांतवर्णननामाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ अत्यद्भुतानि तीर्थानि
 लिंगानि च महासुने ॥ श्रुत्वा तव सुखांभोजाद्भुशं मे हृष्यते मनः ॥ १ ॥ महीनगरकस्यापि स्थापितस्य त्वया सुने ॥ यानि तीर्थानि
 मुख्यानि तानि वर्णय मे प्रभो ॥ २ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ श्रीमन्महीनगरके यानि तीर्थानि फाल्गुन ॥ तानि वक्ष्यामि यत्रास्ते जया
 दित्यो रविः प्रभुः ॥ ३ ॥ जयादित्यस्य यो नाम कीर्तयेदिह मानवः ॥ सर्वैरगविनिर्मुक्तो लभेत्सोऽपि हृदीप्सितम् ॥ ४ ॥ यस्य संदर्शनादेव
 कल्याणैरपि पूर्यते ॥ मुच्यते चाप्यकल्याणैः श्रद्धवान्पार्थ मानवः ॥ ५ ॥ तस्य देवस्य चोत्पत्तिं शृणु पार्थ वदामि ते ॥ शृण्वन्वा कीर्तयन्वापि
 प्रसादं भार्कराहभेत् ॥ ६ ॥ अहं संस्थाप्य संस्थानमेतत्कालेन केनचित् ॥ प्रयातो भार्करं लोकं दर्शनार्थी यहच्छया ॥ ७ ॥ स मां प्रणतमा
 सीनमभ्यर्च्यार्घ्वाण भार्करः ॥ प्रहसन्निव प्राहेदं देवो मधुरया गिरा ॥ ८ ॥ कृत आगम्यते विप्र क्र च वा प्रतिगम्यते ॥ क्र चायं नारदसुने
 कालस्ते विहृतोऽभवत् ॥ ९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ एवमुक्तो भार्करेण तं तदा प्राब्रवं वचः ॥ भारते विहृतः खण्डे महीनगरकादपि ॥
 दर्शनार्थं तव विभो समायातोऽस्मिं भार्कर ॥ १० ॥ ॥ रविरुवाच ॥ यत्त्वया स्थापितं स्थानं तत्र ये संति ब्राह्मणाः ॥ तेषां गुणान्मम

१ सुरभिर्णे—सुरभिः—सुगावः विद्यते यस्य सः सुरभी—सुगान्विः—तस्मै सुरभिर्णे । 'सुगांश्च पुष्टिधर्मसम्' इति श्रुतेः । २ जय—हे अर्जुन—इत्यर्जुनसंबोधनमिदम् । ३ महीसागरसोषति—३० पा० । ४ संस्पर्श
 नात्—३० पा० । ५ तीर्थस्य—३० पा० । ६ महीसागरकात्—३० पा० ।

ब्रह्म किंशुणा ननु ते द्विजाः ॥ ११ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ एवं पुष्टो भगवता पुनरेवाब्रवं वचः ॥ १२ ॥ यदि बान्धोः प्रशंसामि स्वीया
 नस्तौतीति वाच्यता ॥ निर्दाभ्यर्नर्हान्करमाद्रा कष्टमोभयत्र च ॥ १३ ॥ अथापापमाहात्म्ये सति तेषां महात्मनाम् ॥ अल्पे कृते वर्णने स्या
 दोष एव महान्मम ॥ १४ ॥ मदर्चितद्विजेंद्राणां यदि स्याच्छ्रवणेषुता ॥ ततः स्वयं विलोक्यास्ते गत्वेंदं मे मतं रवे ॥ १५ ॥ इति श्रुत्वा मम
 वचो रविरासीत्सुविरिमतः ॥ स्वयं द्रक्ष्यामि चोवाच पुनःपुनरर्हर्षतिः ॥ १६ ॥ सोऽथ विप्रतनुं कृत्वा मां विसर्ज्यैव भास्करः ॥ प्रतपन्दिवि
 योगाच्च प्रयातोर्णवरोधसि ॥ १७ ॥ जटां त्रिषवणज्ञानपिणलां धारयन्नथ ॥ वृद्धद्विजो महातेजा दृदृशे ब्राह्मणैर्मम ॥ १८ ॥ ततो हारीतप्रसुखाः
 प्रहर्षोऽकुल्ललोचनाः ॥ उत्थाय ब्रह्मशालायास्ते द्विजा द्विजमाद्रवन् ॥ १९ ॥ नमस्कृत्य द्विजाप्यं ते प्रहर्षोर्दिदमभुवन् ॥ २० ॥ अब्र नो दिवसः पुण्यः
 स्थानमद्योत्तमं त्विदम् ॥ यत्त्वया विप्रप्रवर स्वयमागमनं कृतम् ॥ २१ ॥ धन्यस्य हि गृहस्थस्य कृपयैव द्विजोत्तमाः ॥ आतिथ्यवेषेणायति
 पावनार्थं न संशयः ॥ २२ ॥ तत्त्वं गोहानि चास्माकं पादचक्रमणेन च ॥ दर्शनाद्भोजनात्स्थानाद्स्माभिः सह पावय ॥ २३ ॥ ॥ अतिथिरुवाच ॥ ॥
 भोजनं द्विविधं विप्रा प्राकृतं परमं तथा ॥ तदहं सम्यगिच्छामि दत्तं परमभोजनम् ॥ २४ ॥ इत्येतदतिथेः श्रुत्वा हारीतः पुत्रमब्रवीत् ॥ अष्टवर्षं तु
 कमठं वेत्सि पुत्र द्विजोदितम् ॥ २५ ॥ कमठ उवाच ॥ ॥ तात प्रणम्य त्वां वक्ष्ये तौहवपरमभोजनम् ॥ द्विजं च तर्पयिष्यामि दत्त्वा परमभोजनम् ॥
 ॥ २६ ॥ सुतेन किल जातेन जायते चानुणः पिता ॥ सत्यं करिष्ये तद्वाक्यं संतर्प्यातिथिसुतमम् ॥ २७ ॥ भोजनं द्विप्रकारं च प्रविभागस्तयोरयम् ॥ प्राकृ
 तं प्रोच्यते त्वेवमन्यत्परमभोजनम् ॥ २८ ॥ तत्र यत्प्राकृतं नाम प्रकृतिप्रमुखस्य तत् ॥ चतुर्विंशतितत्त्वानां गणस्योक्तं हि तर्पणम् ॥ २९ ॥ षड्सं
 भोजनं तच्च पंचभेदं वदंति च ॥ येन भुक्तेन तप्तं स्यात्क्षेत्रं यद्देहलक्षणम् ॥ ३० ॥ यथापरंपरनाम प्रोक्तं परमभोजनम् ॥ परमः प्रोच्यते चात्मा
 तस्य तद्भोजनं भवेत् ॥ ३१ ॥ ततो नानाप्रकारस्य धर्मस्य श्रवणं हि यत् ॥ तदन्नं प्रोच्यते भोक्ता क्षेत्रज्ञः श्रवणो मुखम् ॥ ३२ ॥ तद्द्वार्यामि
 द्विजाध्याय पृच्छ विप्र यदिच्छसि ॥ शक्तिस्तर्पयिष्यामि त्वामहं विप्रसंसदि ॥ ३३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कमठस्यैतदाकर्ण्य सोऽतिथि
 वचनं महत् ॥ मनसैव प्रशस्यासुं प्रश्मेनमथाकरोत् ॥ ३४ ॥ कथं संजायते जंतुः कथं चापि प्रलीयते ॥ भस्मतामथ संप्राप्य क्र चायं प्रति
 पद्यते ॥ ३५ ॥ ॥ कमठ उवाच ॥ ॥ गुरवे प्राङ्मस्कृत्य धर्माय तदनंतरम् ॥ छंदोगीतमसुं प्रश्नं शतया वक्ष्यामि ते द्विज ॥ ३६ ॥

जनने त्रिविधं कर्म हेतुर्जतोर्भवेत्किल ॥ पुण्यं पापं च मिश्रं च सत्त्वरजसतामसम् ॥ ३७ ॥ तत्र यः सात्त्विको नाम स स्वर्गं प्रतिपद्यते ॥ स्वर्गा
त्कालपरिभ्रष्टो धनी धर्मी सुखी भवेत् ॥ ३८ ॥ तथा यस्तामसोनाम नरकं प्रतिपद्यते ॥ भुक्त्वा बह्वीर्यातनाश्च स्थावरत्वं प्रपद्यते ॥ ३९ ॥ मह
तां दर्शनस्पृशैरुपभोगसहासनैः ॥ महता कालयोगेन संसरन्मानवो भवेत् ॥ ४० ॥ सोऽपि दुःखदरिद्राद्यैर्विहितो विकलैर्द्रियः ॥ प्रत्यक्षः सर्व
लोकानां पापस्पृशैर्द्वि लक्षणम् ॥ ४१ ॥ अथ यो मिश्रकर्मा र्यातिर्यक्तं प्रतिपद्यते ॥ महतामेव संसर्गात्संसरन्मानवो भवेत् ॥ ४२ ॥ यस्य
पुण्यं पृथुतरं पापमल्पं हि जायते ॥ स पूर्वं दुःखितो भूत्वा पश्चात्सौख्यान्वितो भवेत् ॥ ४३ ॥ पापं पृथुतरं यस्य पुण्यमल्पतरं भवेत् ॥ पूर्वं
सुखी ततो दुःखी मिश्रस्पृशैर्द्वि लक्षणम् ॥ ४४ ॥ तत्र मात्रुपसंभृतिं शृणु याद्गणसौ भवेत् ॥ पुरुषस्य स्त्रियाश्चैव शुक्रशोणितसंगमे ॥ ४५ ॥
सर्वदोषविनिर्मुक्तो जीवः संसरते स्फुटम् ॥ गुणान्वितमनोबुद्धिशुभाशुभसमन्वितः ॥ ४६ ॥ जीवः प्रविष्टो गर्भं तु कलले प्रतितिष्ठति ॥ मूढश्च
कलले तत्र मासमात्रं च तिष्ठति ॥ ४७ ॥ द्वितीयं तु तथा मासं धनीभूतः स तिष्ठति ॥ तस्यावयवनिर्माणं तृतीये मासि जायते ॥ ४८ ॥
अस्थीनि च तथा मासि जायंते च चतुर्थके ॥ त्वजन्म पंचमे मासि षष्ठे रोमणां समुद्भवः ॥ ४९ ॥ सप्तमे च तथा मासि प्रबोधश्चास्य
जायते ॥ मातुराहारपीतं च सप्तमे मास्युपाश्रुते ॥ ५० ॥ अष्टमे नवमे मासि भृशमुद्भिजते ततः ॥ जरायुणा वेष्टितांगो मुखे बद्धकरांगुलिः ॥ ५१ ॥
मध्ये क्रीबस्तु वामे ह्यी दक्षिणे पुरुषस्तथा ॥ तिष्ठत्युदरभागे च पृष्ठेरभिमुखः किल ॥ ५२ ॥ यस्यां तिष्ठत्यसौ धोनीतां च वेत्ति न संशयः ॥ सर्व
स्मरति वृत्तांतं बहूनां जन्मनामपि ॥ ५३ ॥ अंधे तमासि किं दृश्यो गंधान्मोहं दृढं लभेत् ॥ शीते मात्रा जले पीते शीतसुष्णं तथोष्णके ॥ ५४ ॥
व्यायामे लभते मातुः कलेशं व्याधिश्च वेदनाम् ॥ अलक्ष्याः पितृमातृभ्यां जायंते व्याधयः पराः ॥ ५५ ॥ सौकुमार्याद्भुजं तीबां जनयंति च तस्य
ते ॥ स्वरूपमप्यथ तं कालं वेत्ति वर्षशतोपमम् ॥ ५६ ॥ संतप्यते भृशं गर्भे कर्मभिश्च पुरातनैः ॥ मनोरथांश्च कुरुते सुकृतार्थं पुनःपुनः
॥ ५७ ॥ जन्म चेदहमाप्स्यामि मात्रुष्ये जीवितं तथा ॥ ततस्तत्प्रकरिव्यामि येन मोक्षो भवेत्स्फुटम् ॥ ५८ ॥ एवं तु चिंतयानस्य सीमंतोन्नयनादनु ॥
मासद्वयं तद्भजति पीडतास्त्रिगुणाकृति ॥ ५९ ॥ ततः स्वकाले संपूर्णं सुतिमारुतचालितः ॥ भवत्यवाङ्मुखो जंतुः पीडामनुभवन्पराम् ॥
॥ ६० ॥ अथोमुखः संकटेन योनिद्वारेण निःसरत ॥ पीडया पीड्यमानोऽपि चर्मोत्कर्तनतुल्यया ॥ ६१ ॥ करपत्रसमस्पर्शं करसंस्पर्शना

दिकम् ॥ असौ जातो विजानाति मासमात्रं विमोहितः ॥ ६२ ॥ प्राक्कर्मवशगत्यास्य गर्भज्ञानं च नश्यति ॥ ततः करोति कर्माणि श्वेतंरत्ना
 सितानि च ॥ ६३ ॥ अस्थिपट्टतुलास्तंभस्नायुर्बन्धेन यन्त्रितम् ॥ रक्तमांसमुदालितं विण्मूत्रद्रव्यभाजनम् ॥ ६४ ॥ सप्तभित्तिसुसंबद्धं हृत्वं रोम
 त्पौरपि ॥ वदनैकमहाद्धारं नवाक्षाष्टविभूषितम् ॥ ६५ ॥ ओष्ठद्रव्यकपाटं च दंतार्गलविमुद्रितम् ॥ नाडीस्वेदप्रवाहं च कफपित्तपरिप्लुतम् ॥
 ॥ ६६ ॥ जराशोकसमाविष्टं कालवक्रानलस्थितम् ॥ रागद्वेषादिभिर्ध्वस्तं षड्दौशिकसमुद्भवम् ॥ ६७ ॥ एवं संजायते पुंसो देहगोहमिदं द्विज ॥
 यस्मिन्वसति क्षेत्रज्ञो गृहस्थो बुद्धिगोहिनी ॥ ६८ ॥ मोक्षं स्वर्गं च नरकमास्ते संसाधयन्नपि ॥ ६९ ॥ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति
 साहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखंडे कमठसूर्यसंवादे जीवस्य देहोत्पत्तिवर्णनं नामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ७ ॥
 ॥ अतिथिरुवाच ॥ ॥ साध्वबालमते बाल कमठैतत्त्वयोच्यते ॥ शरीरलक्षणं श्रोतुं पुनरिच्छामि तद्द्व ॥ १ ॥ ॥ कमठ उवाच ॥ ॥ यथैत
 द्वेद् ब्रह्मांडं शरीरं च तथा शृणु ॥ पादमूलं च पातालं प्रपदं च रसातलम् ॥ २ ॥ तलतलं तथा गुरुफौ जंघे चारुय महातलम् ॥ जातुनी सुतलं
 चोरु वितलं चातलं कटिम् ॥ ३ ॥ नाभिं महीतलं प्राहुर्भुव्लोकमथोदरम् ॥ उरःस्थलं च स्वलोकं महर्षीवा मुखं जनम् ॥ ४ ॥ नेत्रे तपः
 सत्त्वलोकं शीर्षदेशं वर्दति च ॥ तद्यथा सप्त द्वीपानि पृथिव्यां संस्थितानि च ॥ ५ ॥ तथात्र धातवः सप्त नागतस्तात्रिबोध मे ॥ त्वगसूड्मांस
 मेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि धातवः ॥ ६ ॥ अस्थामत्र शतानि स्युस्त्रीणि षड्यधिकानि च ॥ त्रिंशच्छतसहस्राणि नाडीनां कथितानि च ॥ ७ ॥
 पदपंचाशत्सहस्राणि तथान्यानि नवैव तु ॥ ता वहति रसं देहे जलं नद्यो यथा भुवि ॥ ८ ॥ सार्धाभिरित्सुभिश्छन्नं समंताद्गोमकोटिभिः ॥ शरीरं
 स्थूलसूक्ष्माभिर्दृश्यादृश्या हि ताः स्मृताः ॥ ९ ॥ षडंगानि प्रधानानि कथ्यमानानि मे शृणु ॥ द्वौ बाहू सक्थिनी द्वे च मूर्धा जठरमेव च ॥ १० ॥
 अत्राप्यत्र तथा त्रीणि सार्धं व्यामत्रयाणि च ॥ त्रिव्यामानि तथा स्त्रीणामाहुर्वेदविदो द्विजाः ॥ ११ ॥ ऊर्ध्वनालमधोवक्रं हृदि पद्मं प्रकीर्तयते ॥
 हृत्पद्मवामतः शीहो दक्षिणे स्यात्तथा यकृत ॥ १२ ॥ मज्जातो मेदसश्चैव वसायाश्च तथा द्विज ॥ मूत्रस्य चैव पित्तस्य श्लेष्मणः शकृतस्तथा ॥
 ॥ १३ ॥ रक्तस्य चरमस्यात्र गतां द्रव्यंजलयः स्मृताः ॥ तेभ्यः प्रवर्तमानास्ते देहं संधारयन्त्युत ॥ १४ ॥ सीवन्व्यश्च तथा सप्त पंच मूर्धानमा
 स्थिताः ॥ एका मेढू गता चैका तथा जिह्वां गता द्विज ॥ १५ ॥ नाड्यः सर्वाः प्रवर्तते नाभिपद्मात्तथात्र च ॥ यासां श्रेष्ठा शिरो याता सुषुम्नेऽऽ

थ पिंगला ॥ १६ ॥ नासिकाद्वारमासाद्य संस्थिते देहवर्धने ॥ वायुरग्निश्चंद्रमाश्च पंचधा पंचधात्र च ॥ १७ ॥ प्राणापानसमानाश्च उदानो
 व्यान एव च ॥ पंच भेदाः स्मृता वायोः कर्माण्येषां वदंति च ॥ १८ ॥ उच्छ्वासश्चैव निःश्वासो ह्यन्नपानप्रवेशनम् ॥ आकंटाच्छीर्षसंस्थस्य
 प्राणकर्म प्रकीर्तितम् ॥ १९ ॥ त्यागो विष्णुवज्रकाणां गर्भविस्त्रवणं तथा ॥ अपानकर्म निर्दिष्टं स्थानमस्य शुद्धोपरि ॥ २० ॥ समानो धारय
 त्यन्नं विवेचयति चाप्यथ ॥ रसयंश्चैव चरति सर्वश्रोणिष्ववारितः ॥ २१ ॥ वाक्प्रवृत्तिप्रदोद्गारे प्रयत्ने सर्वकर्मणाम् ॥ आकंठसुरसंस्था
 नमुदानस्य प्रकीर्त्यते ॥ २२ ॥ व्यानो हृदि स्थितो नित्यं तथा देहचरोपि च ॥ धातुवृद्धिप्रदः स्वदेहलोन्मेषनिमेषकृत् ॥ २३ ॥
 पाचको रजकश्चैव साधकालोचको तथा ॥ आजकश्च तथा देहे पञ्चधा पाचकः स्थितः ॥ २४ ॥ पाचकस्तु पचत्यन्नं नित्यं पक्वाशये स्थितः ॥
 आमाशयस्थोऽपि रसं रंजकः कुरुते त्वसृक् ॥ २५ ॥ साधको हृदिसंस्थश्च बुद्ध्याद्युत्साहकारकः ॥ आलोचकश्च दृक्संस्थो रूपदर्शनशक्ति
 कृत् ॥ २६ ॥ त्वक्संस्थो आजको देहं आजयोन्निर्मलीकृतः ॥ क्लेदको बोधकश्चैव तर्पणः श्लेष्मणस्तथा ॥ २७ ॥ आलंबकस्तथा देहे पंचधा
 सोम उच्यते ॥ कलेदकः कलेदयत्यन्नं नित्यं पक्वाशये स्थितः ॥ २८ ॥ बोधको रसनास्थश्च रसानामवबोधकः ॥ शिरःस्थश्चक्षुरादीनां तर्पणात्तर्पणः
 स्मृतः ॥ २९ ॥ सर्वसंश्रितश्चैव श्लेष्मणः श्लेष्मकृतथा ॥ उरःस्थः सर्वगात्राणि स वै ह्यालंबकः स्थितः ॥ ३० ॥ एवं वाय्वग्निसोमैश्च देहः संधारित
 स्वसो ॥ आकाशजानि स्रोतांसि तथा कोष्ठविविक्तता ॥ ३१ ॥ पार्थिवानीह जानीहि प्राणकेशनखाणि च ॥ अस्थीनि धैर्यं गुरुता त्वङ्मांसं
 हृदयं शुद्धम् ॥ ३२ ॥ नाभिर्मेदो यदुन्मज्जा अंत्रमामाशयः शिरा ॥ सायुः पक्वाशयश्चैव प्राहुर्वेदविदो द्विजाः ॥ ३३ ॥ नेत्रयोर्मंडलं शुक्लं कफा
 द्रवति पेटुकम् ॥ कृष्णं च मण्डलं वातातथा भवति गर्तुकम् ॥ ३४ ॥ पश्चममण्डलमेकं तु द्वितीयं चर्ममण्डलम् ॥ शुक्लं तृतीयं कथितं चतुर्थं
 कृष्णमण्डलम् ॥ ३५ ॥ इह्मण्डलं पंचमं तु नेत्रं स्यात्पंचमण्डलम् ॥ अपरे नेत्रभागे द्वे उपगणोऽपगं एव च ॥ ३६ ॥ उपगो नेत्रपर्यतो नासा
 मूलमपगंशकः ॥ वृषणी च तथा प्रोक्तौ मेदोसृक्कफमांसकौ ॥ ३७ ॥ असृङ्मांसमयी जिह्वा सर्वेषामेव देहिनाम् ॥ हस्तयोरोष्ठयोर्मेदू श्रीवायां पद्
 च कूर्चकाः ॥ ३८ ॥ एवमत्र स्थिते जीवो देहेऽस्मिन्ससससके ॥ पंचविंशतिको व्याप्य देहं वासोऽस्य सूर्धनि ॥ ३९ ॥ त्वगणसृग्मांसमित्याहुः
 खिकं मातृससुद्भवम् ॥ मेदोमज्जास्थिकं प्रोक्तं पितृजं पदच कौशिकम् ॥ ४० ॥ एवं भूतमयं देहं पंचभूतससुद्भवैः ॥ अन्नैर्यथा वृद्धिमेति तदहं वर्ण

यामि ते ॥ ४१ ॥ तदन्नं पिण्डकवलैर्गार्सैर्मुक्तं च देहिभिः ॥ पूर्वं स्थूलशये वायुः प्राणः प्रकुरुते द्विधा ॥ ४२ ॥ संप्रविश्यान्नमध्ये तु पृथगन्नं पृथगज
 लम् ॥ अग्नेरुर्ध्वं जलं स्थाप्य तदन्नं तज्जलोपरि ॥ ४३ ॥ जलस्याधः स्वयं प्राणः स्थित्वाग्निं धमते शनैः ॥ वायुना धम्यमानो गिनिरत्युष्णं
 कुरुते जलम् ॥ ४४ ॥ तदन्नमुष्णतोयेन समंतात्पच्यते पुनः ॥ द्विधा भवति तत्पक्वं पृथक्किदं पृथग्रसम् ॥ ४५ ॥ मलैर्द्वादशभिः किदं भिन्नं
 देहाद्दहिव्रजेत् ॥ कर्णाक्षिनासिकाजिह्वादांताः शिशनं गुदं नखाः ॥ ४६ ॥ रोमकृपाणि चैव स्युर्द्वादशैते मलाश्रयाः ॥ हृत्पद्मप्रतिबद्धाश्च सर्वा नाड्यः
 समंततः ॥ ४७ ॥ तासां मुखेषु तं सूक्ष्मं व्यानः स्थापयते रसम् ॥ रसेन तेन ता नाडीः समानः पूर्यन्तुनः ॥ ४८ ॥ ततः प्रयाति संपूर्णास्ताश्च
 देहं समंततः ॥ ततः स नाडिमध्यस्थो रश्मिकेनोष्मणा रसः ॥ ४९ ॥ पच्यते पच्यमानरतु रुधिरत्वं भजेत्पुनः ॥ ततस्त्वग्लोमकेशाश्च मांसं स्नायु
 शिरारिथि च ॥ ५० ॥ नखा मज्जा र्वैवेमत्स्यं शुक्रवृद्धिः क्रमाद्भवेत् ॥ एवं द्वादशधात्रस्य परिणामः प्रकीर्त्यते ॥ ५१ ॥ एवमेतद्विनिष्पन्नं शरीरं
 पुण्यहेतवै ॥ यथैव स्यंदनः शुभ्रो भारसंवाहनाय च ॥ ५२ ॥ तैलाभ्यंगादिभिर्यत्नैर्बहुभिः पाल्यते न चेत् ॥ किं कृत्यं साध्यते तेन यदि
 भारं ब्रह्म हि ॥ ५३ ॥ एवमेतेन देहेन किं कृत्यं भोजनोत्तमैः ॥ वर्धितेन न चेतुण्यं कुरुते पशुवच्च तत् ॥ ५४ ॥ भवंति चात्र श्लोकाः ॥
 यस्मिन्काले च देशे च वयसा यादृशेन च ॥ कृतं शुभाशुभं कर्म तत्तथा तेन भुज्यते ॥ ५५ ॥ तस्मात्सदा शुभं कार्यामविच्छिन्नसुखार्थिभिः ॥
 विच्छिद्यतेऽन्यथा भोगा ग्रीष्मे कुसरितो यथा ॥ ५६ ॥ यस्मात्पापेन दुःखानि तीव्राणि सुबहून्यपि ॥ तस्मात्पापं न कर्तव्यमात्मपीडाकरं हि
 तत् ॥ ५७ ॥ एवं ते वर्णितः साधो प्रश्नोऽयं शक्तितो मया ॥ यथा संजायते प्राणी यथा शृणु प्रलीयते ॥ ५८ ॥ आयुष्ये कर्मणि क्षीणे संप्राप्ते
 मरणे नृणाम् ॥ स्वकर्मवशगो देही कृष्यते यमकिंकरैः ॥ ५९ ॥ पंचतन्मात्रसहितः समनोबुद्धयहंकृतिः ॥ पुण्यपापमयैः पार्श्वैर्बद्धो जीवस्त्यजे
 द्रुपुः ॥ ६० ॥ शीर्ष्णश्च सप्तभिरिच्छद्वैर्निगच्छेत्पुण्यकर्मणाम् ॥ अथश्च पापिनां याति योगिनां ब्रह्मरंश्रतः ॥ ६१ ॥ तत्क्षणात्सोऽयं शुक्लाति शारिरं
 चातिवाहिकम् ॥ अंशुपर्वमात्रं तु स्वप्राणैरेव निर्मितम् ॥ ६२ ॥ ततस्तस्मिन्स्थितं जीवं देहे यमभटारस्तदा ॥ बद्धा नयति मार्गेण याज्येनाति
 यथाबलम् ॥ ६३ ॥ तसार्बरीषतुल्येन अयोशुडनिभेन च ॥ प्रतससिकतेनापि ताभ्रपत्रनिभेन च ॥ ६४ ॥ षडशीतिसहस्राणि योजनानां महीत
 लत् ॥ कृष्यमाणो यमपुरीं नीयते पापकृद्भटैः ॥ ६५ ॥ क्वचिच्छीतं महादुर्गमन्धकारं क्वचिन्महत् ॥ अग्निं संपर्श्वद्वनैः काककाकोलज्जुं ॥ ६६ ॥

मक्षिकादंशमशकैर्भक्ष्यते सर्पवृश्चिकैः ॥ भक्ष्यमाणोऽपि तैर्जंतुः क्रंदते म्रियते न हि ॥ ६७ ॥ क्वचिच्च भक्ष्यते घोरे राक्षसैः कृष्यतेऽस्यते ॥
 दह्यमानोतिवोरेण सैकतेन च नीयते ॥ ६८ ॥ सुहृत्तदंशभिर्घाति तं मार्गमतिदुस्तरम् ॥ तं कालं सुमहद्भ्रति पुरुषो वर्षसंमितम् ॥ ६९ ॥
 तायते च नदीं घोरां पूयशोणितवाहिनीम् ॥ नदीं वैतरणीनाम केशशैवलशाड्रलाम् ॥ ७० ॥ ततो यमस्य पुरतः स्थाप्यते यमकिं
 करैः ॥ पापी महाभयं पश्येत्कालांतकमुखैर्वृतम् ॥ ७१ ॥ पुण्यकर्मा सौम्यरूपं धर्मराजं तदा किल ॥ मनुष्या एव गच्छन्ति यमलोकं न चापरे ॥
 ॥ ७२ ॥ मरणानंतरं तेषां जंतूनां योनिप्रणम ॥ तथाहि प्रेता मनुजाः श्रूयते नान्यजंतवः ॥ ७३ ॥ धार्मिकः पूज्यते तत्र पापः पाशगलो भवेत् ॥
 धार्मिकश्च यथा याति तं मार्गं शृणु वच्मि ते ॥ ७४ ॥ आरामदुमदातारः फलपुष्पवता पथा ॥ ह्ययथा च सुखं याति तथा ये च्छब्दा नराः ॥
 ॥ ७५ ॥ उपानहप्रदा यानैर्वितृपाः पूर्वधर्मिणः ॥ विमानैर्यानिदा याति तथा शय्यासनप्रदाः ॥ ७६ ॥ भक्ष्यभोज्यैस्तथा तप्ता याति भोजनदा
 यिनः ॥ दीपप्रदाः प्रकाशेन गोपदास्तां नदीं सुखम् ॥ ७७ ॥ श्रीसूर्यं श्रीमहादेवं भक्ता ये पुरुषोत्तमम् ॥ जन्मप्रभृति ते याति पूज्यमाना यमानुर्गैः
 ॥ ७८ ॥ महौं गां कांचनं लोहं तिलान्कापांसमेव च ॥ लवणं सप्तधान्यं च दत्त्वा याति सुखं नरः ॥ ७९ ॥ तेषां तत्र गतानां च पापिनां पुण्यकर्मा
 णाम् ॥ चित्रशुतः प्रेतपाप्य निरूपयति वै ततः ॥ ८० ॥ प्रेतलोके स वसति ततः संवत्सरं नरः ॥ वत्सरेण च तेनास्य शरीरमभिजायते ॥ ८१ ॥
 सोदकुम्भमथाब्राह्मं बांधवैर्यत्प्रदीयते ॥ दिनेदिने स तद्बुक्ता तेन वृद्धिं प्रयाति च ॥ ८२ ॥ पूर्वदत्तमथाब्राह्मं प्राप्नोति स्वयमेव च ॥ स्वयं येन न
 दत्तं च तथा दाता न विद्यते ॥ ८३ ॥ न चाप्युदकदातासौ शुनद्भ्रम्यामतिपीडयते ॥ बांधवैस्त्वदकं दत्तं नदीभूत्वोपतिष्ठति ॥ ८४ ॥ मासिमासि
 च यच्छ्राद्धं पोडशश्राद्धपूर्वकम् ॥ अत्र न क्रियते यस्य प्रेतत्वात्स न मुच्यते ॥ ८५ ॥ मातृप्रेण दिनेनैव प्रेतलोके दिनं स्मृतम् ॥ तस्माद्दिनेदिने
 द्यं प्रेतायात्रं च वत्सरम् ॥ ८६ ॥ तं च स्माशानिकानाम गणा याम्या भयावहाः ॥ शीतवातातपोपेतं तत्र रक्षति पापिनम् ॥ ८७ ॥
 यथेह बन्धने कश्चिद्भक्ष्यते विपमैर्नरैः ॥ प्रेतापिंडा न दीयंते पोडशश्राद्धपूर्वकाः ॥ ८८ ॥ यस्य तस्य न मोक्षोऽस्ति प्रेतत्वाद्दे गुणैरपि ॥ ततः सपि
 ष्ठीकरणे बांधवैः सुकृते नरः ॥ ८९ ॥ पूर्णं संवत्सरे देहं संपूर्णं प्रतिपद्यते ॥ पापात्मा घोररूपं तु धार्मिको दिव्यमुत्तमम् ॥ ९० ॥ ततः स
 नरकं याति स्वर्गं वा स्वर्गेन कर्मणा ॥ रौरवाद्याश्च नरकाः पातालतलसंस्थिताः ॥ ९१ ॥ सुराद्याः सत्यपर्यताः स्वर्लोकस्योर्ध्वमाश्रिताः ॥ इतिहासपु

राणेषु वेदस्मृतिषु यच्छ्रुतम् ॥ ९२ ॥ पुण्यं तेन भवेत्स्वर्गो नरकस्तद्विपर्ययात् ॥ तत्रापि कालवसतिकर्मणामनुहृततः ॥ ९३ ॥ अर्वाक्सपिंडीकरणं
 यस्य वर्षाच्च वा कृतम् ॥ प्रेतत्वमपि तस्यापि प्रोक्तं संवत्सरं ध्रुवम् ॥ ९४ ॥ यैरिष्टं च त्रिभिर्मथैरचितं वा सुरत्रयम् ॥ प्रेतलोकं न ते याति तथा
 ये समरे हताः ॥ ९५ ॥ शुद्धेन पुण्येन दिवं च शुद्धां पापेन शुद्धेन तथा तमोधम् ॥ मिश्रेण स्वर्गं नरकं च याति देहस्तथैवास्य भवेच्च तादृक् ॥ ९६ ॥
 प्रश्रवयं चेति तव प्रणीतमुत्पत्तिस्तू पारलोकावासः ॥ यथा गुरुमे समुदाजहार किं भूय इच्छस्युत तद्ददामि ॥ ९७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे आदित्यकमठसंवादे जीवस्य पारलौकिकगत्यादिवर्णनं नाम पंचाशत्तमो
 ऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ७४ ॥ अतिथिरुवाच ॥ यदेतत्परलोकस्य स्वरूपं व्याहृतं त्वया ॥ आगमं समुपाश्रित्य तत्तथैव न संशयः ॥ १ ॥
 किञ्चन नास्तिकताः पापाः सन्दिह्यन्तेऽरुपचेतनाः ॥ तेषां निःसंशयकृते वद कर्मफलं हि यत् ॥ २ ॥ इहैव कस्य कस्यैव कर्मणः
 पापकस्य च ॥ प्रभावात्कीदृशो जायेत्कमठतद्ददास्ति चेत् ॥ ३ ॥ ॥ कमठ उवाच ॥ सर्वमेतत्प्रवक्ष्यामि स्थिरो भूत्वा शृणुष्व
 तत् ॥ यथा मम गुरुः प्राह यन्मे चेत्सि संस्थितम् ॥ ४ ॥ ब्रह्महा क्षयरोगी स्यात्सुरापः श्यावदंतकः ॥ सुवर्णचौरः कुनखी दुश्कर्मा
 गुरुत्तरणाः ॥ ५ ॥ संसर्गां सर्वरोगी स्यात्पंच पातकिनस्त्वमी ॥ निद्रामाकर्ण्य साधूनां बधिरः संप्रजायते ॥ ६ ॥ स्वयं प्रकीर्तयेच्चापि
 मूकः पापोऽभिजायते ॥ आहालोपी गुरुणां च अप्रस्मारी भवेन्नरः ॥ ७ ॥ अवज्ञाकारकस्तेषां कृमिरेवाभिजायते ॥ उपेक्षतः पूज्यकार्यं
 दुष्प्रज्ञत्वं च जायते ॥ ८ ॥ चौर्याय साधुद्रव्याणां दद्याद्यावत्पदानि च ॥ तावद्दर्षाणि पशुत्वं स प्राप्नोति नराधमः ॥ ९ ॥ दत्त्वा हरति तद्भूयो
 जायते कृकलासकः ॥ कुपितानप्रसाधैव पूजयान्स्याच्छीर्षरोगवान् ॥ १० ॥ रजस्वलामभिगच्छंश्च चंडालः संप्रजायते ॥ वज्रापहारी चित्री
 स्यात्कृष्णकुष्ठी तथाभिदः ॥ ११ ॥ दुर्दुरो हृष्यहारी स्यात्कूटसाक्षी सुखारुजः ॥ परदारंश्च कामेन द्रष्टा स्यादक्षिरोगवान् ॥ १२ ॥ प्रतिज्ञा
 याप्रयच्छन्यो ह्यरपायुजायते नरः ॥ विप्रवृत्त्यपहारी स्याद्दर्जीर्णां सर्वदाऽधमः ॥ १३ ॥ नैष्ठिकान्नाशनाद्भूयो निवृत्तो रोगवान्सदा ॥ पत्नीबहुत्वं
 त्वेकस्यां रेतोमोक्षः क्षयी भवेत् ॥ १४ ॥ स्वाभिना धर्मयुक्तो यस्त्वन्यायेन समाचरेत् ॥ स्वयं वा भक्षयेद्भव्यं स मूढः स्याज्जलोदरी ॥ १५ ॥
 दुर्बलं पीड्यमानं यो बलवान्समुपेक्षते ॥ अंगहीनः स च भवेद्ब्रह्मदक्षुधितो भवेत् ॥ १६ ॥ व्यवहारे पक्षपाती जिह्वारोगी भवेन्नरः ॥ धर्मप्रवृत्ति

सञ्चार्यं पत्न्यादीपविद्योगकृत् ॥ १७ ॥ स्वयंपाकप्रभोजी यो गलरोगमवाप्नुयात् ॥ पंचयज्ञानकृत्वैव मुञ्चानो ग्रामशूकरः ॥ १८ ॥ पूर्वमैशुन
 कुन्भेही परित्यज्य स्वगोहिनीम् ॥ वेश्यादिरतो मूढात्मा खल्वाटो जायते नरः ॥ १९ ॥ परिशीणान्मित्रबन्धुन्स्वामिनं दधितानुगात् ॥ अवमन्य
 निवृत्तारमा ह्रिष्टवृत्तिः सदा भवेत् ॥ २० ॥ छद्मनोपचरेद्यस्तु पितरौ स्वामिनं गुरून् ॥ प्राप्तव्यार्थस्यातिकष्टात्परिश्रंशोर्थाजो भवेत् ॥ २१ ॥
 विश्वधस्यापहारी तु दुःखानां भाजनं भवेत् ॥ धार्मिके क्षुद्रकारी यो नरः स वामनो भवेत् ॥ २२ ॥ दुर्बलवृषवाही यः कटिलृती
 भवेत्सं च ॥ २३ ॥ जात्यंधश्चापि यो गोत्रो निःपशुर्दुःखकृद्भवाम् ॥ निर्दयो गोष्ठु घाताद्यैः सदा सोध्वसु कष्टगः ॥ २४ ॥ निस्तेजकः सभायां
 यो गलगण्डी स जायते ॥ सदा क्रोधी च चंडालः प्रतिवक्रश्च सूचकः ॥ २५ ॥ अजविक्रयकृद्वाधः कृण्डाशी भूतको भवेत् ॥ नास्तिकरितल
 पिंडी स्याद्शब्दो गीतजीवनः ॥ २६ ॥ अभक्ष्यादो गण्डमाली स्त्रीवादी चाऽऽसुतस्य कृत् ॥ अन्यापतो ज्ञानश्राही मूर्खो भवति मानवः ॥ २७ ॥
 शास्त्रचौरः केकराक्षः कथां पुण्यां च द्वेष्टि यः ॥ कृमिवक्रः स च भवेद्विभ्रष्टो नरकात्कुधीः ॥ २८ ॥ देवद्विजगवां वृत्तिहारको वार्तभक्षकृत् ॥
 तडागारामभेत्ता यो भवेद्विकल्पपाणिकः ॥ २९ ॥ व्यवहारे च्छलश्राही भृत्यग्रस्तो भवेन्नरः ॥ सदा पुरुरूपरोगी स्यात्परदाररतो नरः ॥ ३० ॥ वात
 रोगी कुर्वेद्यः स्याद्धृश्मर्मा गुरुतल्पगः ॥ मधुमेही खरीगामी गोत्रस्त्रीमैशुनोऽप्रसूः ॥ ३१ ॥ स्वसारं मातरं पुत्रवधूं गच्छन्नर्बीजवान् ॥ कृतघ्नः सर्व
 कार्याणां वैफल्यं समुपाश्नुते ॥ ३२ ॥ इत्येष लक्षणोद्देशः पापिनां परिकीर्तितः ॥ चित्रशुतोऽपि मुह्येत सकलस्यानुवर्णने ॥ ३३ ॥ एते नरक
 विभ्रष्टा शुक्ला योनीः सहस्रशः ॥ एवंविधैश्चिह्निताश्च जायंते लक्षणैर्नराः ॥ ३४ ॥ ये हि धर्मं न मन्यंते तथा ये व्यसनैर्जिताः ॥ अनुमानेन
 बोद्धव्यं यदेते शेषपापिनः ॥ ३५ ॥ येषां त्वंतगतं पापं स्वर्गाद्वा ये समागताः ॥ सर्वव्यसननिर्मुक्ता धर्ममेकं भजन्ति ते ॥ ३६ ॥ भवंति चात्र
 श्लोकाः ॥ धर्मादेनवमं सौख्यमथर्मार्हुःखसम्भवः ॥ तस्माद्धर्मं सुखाथार्थं कुर्यात्पापं विवर्जयेत् ॥ ३७ ॥ लोकद्वयेऽपि यत्सौख्यं तद्धर्मार्थोच्यते
 यतः ॥ धर्ममेकमतः कुर्यात्सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ ३८ ॥ मुहूर्तमपि जीवेत नरः शुक्लेन कर्मणा ॥ न कल्पमपि जीवेत लोकद्वयविरोधिना ॥ ३९ ॥
 इति पुष्टं त्वया विप्र यथाशक्त्या मयोरितम् ॥ असूक्तं सूक्तमथवा क्षतव्यं किं वदामि च ॥ ४० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कमठस्यैतदाकर्ण्य

१ दुर्बलवृषवायां-३० पा० । २ नरः-३० पा० । ३ स्त्रीवादी चासुतस्य कृत्-आसुतस्य मद्यस्य कर्ता स्त्रीवादी-मृतस्त्रीकः स्यादित्यर्थः । ४ वातभक्षकृत्-धमनपूर्वकभोजनकर्ता । नात्रभक्षकृत्-इति पाठे-
 अत्रादद्या-इत्यर्थः । ५ पुरुषरोगी-पुरुषरव्यरोगी-नपुंसकः-इत्यर्थः । ६ अप्रसू-निष्प्रजः-इत्यर्थः । ७ अनवमम-श्रेष्ठम्-इत्यर्थः । ८ सताः-३० पा० ।

अष्टवर्षस्य भाषितम् ॥ भगवान्भास्करः प्रीतो बभूवतीव विस्मितः ॥ ४१ ॥ प्रशशंस च तान्विप्रान्हरीतप्रमुखान्तरदा ॥ अहो वसुमती धन्या
 द्विजैरेवविधोत्तमैः ॥ ४२ ॥ अथ प्रजापतिर्वन्यो यन्मर्यादाभिपालयते ॥ अमीभिर्ब्राह्मणवरैर्धन्या वेदाश्च संप्रति ॥ ४३ ॥ येषां मध्ये बालबुद्धि
 रियमेतादृशी स्फुटा ॥ हारीतप्रमुखानां हि का वै बुद्धिर्भविष्यति ॥ ४४ ॥ असंशयं त्रिलोकस्थभेषामविदितं न हि ॥ यथैतान्नारदः प्राह भूयस्तस्मा
 दमी बहु ॥ ४५ ॥ इति प्रशस्य तान्विप्रान्प्रहृष्टो रविरजवीत् ॥ अहं सूर्यो विप्रमुख्या गुष्माकं दर्शनं कृते ॥ ४६ ॥ समागतः सूर्यलोकात्प्राप्तं
 नेत्रफलं च मे ॥ भवद्विधैर्विप्रमुख्यैः संजल्पनसहासनात् ॥ ४७ ॥ अंत्यजा अपि पूयन्ते किं पुनर्मादृशा द्विजाः ॥ सर्वथा नारदो धन्यो योऽसौ त्रैलो
 क्यतत्त्ववित् ॥ ४८ ॥ गुष्माभिर्बध्यते श्रेयो यस्य वै धृतकिल्बिषैः ॥ प्रणमामि च वः सर्वान्मनोबुद्धिसमाधिभिः ॥ तपो विद्या च वृत्तं च यतो
 वाद्धैक्यकारणम् ॥ ४९ ॥ वरं मत्तो वृणीध्वं च दुर्लभं यं हृदीच्छत ॥ ययं स्वयं हि वरदा मत्संगो मास्तु निष्फलः ॥ ५० ॥ देवतानां हि संसर्गो निष्फलो
 नोपजायते ॥ तस्मान्मत्तो वरं किंचिद्गुणध्वं प्रददामि वः ॥ ५१ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ ॥ इति सूर्यवचः श्रुत्वा प्रहृष्टस्तो द्विजोत्तमाः ॥ ५२ ॥ संपूज्य
 परया भतया पाथाध्वंस्तुतिवदनैः ॥ मंडलादीन्महाजल्पान्गुणतः प्रोचिरे रविम् ॥ ५३ ॥ जयादित्य जय स्वामिञ्जय भानो जयामल ॥ जय वेदपते शश्व
 तारयारमानहर्षते ॥ ५४ ॥ विप्राणां त्वं परो देवो विप्रसर्गोऽपि त्वन्मयः ॥ नितरां पूतभेतवः स्थानं देव त्वयेश्वरितम् ॥ ५५ ॥ अद्य नः सफला वेदा
 अद्य नः सफलाः क्रियाः ॥ अद्य नः सफलं गेहं त्वया संगम्य गोपते ॥ ५६ ॥ वरं यदि प्रदत्तासि तदेनं प्रवृणीमहे ॥ आरुमाकीनमिदं स्थानं न
 हि त्याज्यं कथंचन ॥ ५७ ॥ ॥ श्रीसूर्य उवाच ॥ ॥ यस्माद्भवद्भिः पूर्वा हि जयादित्येति चोदितम् ॥ जयादित्य इति ख्यातस्तस्मात्स्थानस्येऽत्र सर्वदा
 ॥ ५८ ॥ यावन्मही समुद्राश्च पर्वता नगराणि च ॥ तावत्स्थानमिदं विप्रा न हि त्यक्ष्यामि कर्हिचित् ॥ ५९ ॥ दारिद्र्यरोगसंघातान्दृष्ट्वो मंडलानि
 च ॥ क्रुष्टदीनाशयिष्यामि भजतामत्र संस्थितः ॥ ६० ॥ यो मामत्र स्थितं चापि पूजयिष्यति मानवः ॥ सूर्यलोकमिर्वागम्य पूजां तस्य भजा
 म्यहम् ॥ ६१ ॥ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ ॥ एवमुक्ते भगवता हारीताद्या द्विजोत्तमाः ॥ मूर्तिं संस्थापयामासुर्वेदोदितविधानतः ॥ ६२ ॥ ततो
 द्विजाः प्राहुरेवं कमठं त्वत्कृते रविः ॥ अत्र स्वामी स्थितस्तस्मात्प्रथमं स्तुहि त्वं रविम् ॥ ६३ ॥ इत्युक्तो ब्राह्मणैः सर्वैः कमठो वाग्निमनां वरः ॥

१ स्थला-३० पा० । २ दर्शनात्कृतं-दर्शितार्थम्-३० पा० । ३ नोपपद्यते-३० पा० । ४ श्रुणुष्वं प्रवृत्तामि वः-३० पा० । ५ यथा-सः सूर्यलोकमगम्य मम पूजां कुर्यात् तां स्वीकृत्य यथाहं सत्तुष्टः स्या
 तथा धत्र आगत्य यो मद्पूजां कारिष्यति तां पूजामपि तथैव स्वीकारिष्यामीति भावः । एतेनत्र पूजायाः सूर्यलोकं गत्या सूर्यपूजायन्माहात्म्यं सूचितम् । ६ तस्-३० पा० ।

प्रणिपत्य जयादित्यं महास्तोत्रमिदं जगौ ॥ ६४ ॥ न त्वं कृतः केवलसंश्रुतश्च यजुष्येवं व्याहरत्यादिदेव ॥ चतुर्विधा भारती दूरदूरं धृष्टः स्तौमि
 स्वार्थकामः क्षमेतत् ॥ ६५ ॥ मार्तंडसूर्याश्रुतिवस्तथेन्द्रो भातुर्भगधार्यमा स्वर्णरेताः ॥ ६६ ॥ दिवाकरो मित्रविष्णुश्च देव ख्यातस्त्वं वै द्वाद
 शात्मा नमस्ते ॥ लोकत्रयं वै तव गर्भगेहं जलाधारः प्रोच्यसे त्वं समग्रम् ॥ ६७ ॥ नक्षत्रमाला कुसुमाभिमाला तस्मै नमो व्योमलिगाय
 तुभ्यम् ॥ ६८ ॥ त्वं देवदेवस्त्वमनाथनाथस्त्वं प्राप्यपालः कृपणं कृपालुः ॥ त्वं नेत्रनेत्रं जनबुद्धिबुद्धिराकाशकाशो जय जीवजीवः ॥ ६९ ॥ दारि
 द्यदारिद्र्य निधे निधीनाममंगलामंगल शर्मशर्म ॥ रोगप्रयोगः प्रथितः पृथिव्यां चिरं जयादित्य जयाप्रमेय ॥ ७० ॥ व्याधिग्रस्तं कुष्ठरोगाभिभूतं भग्न
 प्राणं शीणदेहं विसंज्ञम् ॥ माता पिता बांधवाः संत्यजंति सर्वैस्त्यक्तं पासि कोस्ति त्वदन्यः ॥ ७१ ॥ त्वं मे पिता त्वं जननी त्वमेव त्वं मे गुरुर्वा
 न्यवाश्च त्वमेव ॥ त्वं मे धर्मस्त्वं च मे मोक्षमार्गो दासस्तुभ्यं त्यज वा रक्ष देव ॥ ७२ ॥ पापोऽस्मि मूढोऽस्मि महोन्नकर्मा रौद्रोऽस्मि नाचारनिधानम
 स्मि ॥ तथापि तुभ्यं प्रणिपत्य पादयोर्जयं भक्तानामर्पय श्रीजयार्कं ॥ ७३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ एवंस्तुतो जयादित्यः कमठेन महात्मना ॥
 स्त्रिगणभीरया वाचा प्राह तं प्रहसन्निव ॥ ७४ ॥ जयादित्याष्टकमिदं यत्त्वया परिकीर्तितम् ॥ अनेन स्तोष्यते यो मां भुवि तस्य न दुर्ल
 भम् ॥ ७५ ॥ रविवारे विशेषेण मां समभ्यर्च्य यः पठेत् ॥ तस्य रोगा न शिष्यंति दारिद्र्यं च न संशयः ॥ ७६ ॥ त्वया च तोषितो वत्स
 तव दक्षि वरं त्वंमुम् ॥ सर्वज्ञो भुवि भूत्वा त्वं ततो मुक्तिमवाप्स्यसि ॥ ७७ ॥ त्वत्पिता स्मृतिकारश्च भविष्यति द्विजांचितः ॥ स्थानस्थायस्य
 न नाशश्च कदाचित्प्रभविष्यति ॥ ७८ ॥ न चैतत्स्थानकं वत्स परित्यक्ष्यामि कर्हिचित् ॥ एकमुक्त्वा स भगवान्ब्राह्मणैरर्चितः स्तुतः ॥ ७९ ॥
 अनुज्ञाप्य द्विजेन्द्रांस्तान्त्रैवातर्दधे प्रभुः ॥ एवं पार्थ समुत्पन्नो जयादित्योऽत्र भूतले ॥ ८० ॥ आश्विने मासि संप्राप्ते रविवारे च सुव्रत ॥ आश्विने
 भातुवारेण यो जयादित्यमर्चयेत् ॥ ८१ ॥ कोटितीर्थे नरः स्नात्वा ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ पूजनाद्रक्तमाल्यैश्च रक्तचंदनकुंकुमैः ॥ ८२ ॥ लेपनाद्गंधधूपधौ
 नैर्वैद्यैर्दत्तपायसैः ॥ ब्रह्मभ्रश्च सुराप्रश्च स्तेर्या च गुरुतरुणः ॥ ८३ ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यः सूर्यलोके च गच्छति ॥ पुत्रदरधनान्यायुः प्राप्य सां
 सारिकं सुखम् ॥ ८४ ॥ इष्टकामैः समायुक्तः सूर्यलोके चिरं वसेत् ॥ ८५ ॥ सर्वेषु रविवारेषु जयादित्यस्य दर्शनम् ॥ कीर्तनं स्मरणं वापि सर्व

रोगोपशान्तिदम् ॥ ८६ ॥ अनादिनिधनं देवमन्व्यक्तं तेजसां निर्धिम् ॥ ये भक्तास्ते च लीयन्ते सौरस्थाने निरामये ॥ ८७ ॥ सूर्योपराने संप्राप्ते
 रविक्रमे समाहितः ॥ स्नानं यः कुरुते पार्थ होमं कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ ८८ ॥ दानं चैव यथाशक्त्या जयादित्यागतः स्थितः ॥ तस्य पुण्यस्य
 महात्म्यं शृणुष्वैकमना जयं ॥ ८९ ॥ कुरुक्षेत्रेषु यत्पुण्यं प्रभासे पुष्करेषु च ॥ वाराणस्यां च यत्पुण्यं प्रयागे नैमिषेऽपि वा ॥ तत्पुण्यं लभते
 मर्त्यो जयादित्यप्रसादतः ॥ ९० ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे जयादित्य
 महात्म्यवर्णनमैकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ७४ ॥ अर्जुन उवाच ॥ कोटितीर्थं कथं जातं केन वा निर्मितं मुने ॥
 कस्माद्वा कोटितीर्थानां फलमत्रोच्यते मुने ॥ १ ॥ नारद उवाच ॥ यदा मे स्थापितं स्थानं प्रसाद्याथ मया प्रभुः ॥ ब्रह्मलोकान्प्रसा
 नीतः साक्षाद्ब्रह्मा पितामहः ॥ २ ॥ ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं भगवान्निधिः ॥ सस्मार कोटितीर्थानां स्मृतान्यत्रागतानि च ॥ ३ ॥ स्वर्गाच्च
 दशलक्षाणि सप्ततिश्च महीतलात् ॥ पातालान्दिशालक्षाणि स्मृतान्यभ्यागतानि च ॥ ४ ॥ अनेन प्रविभागेन लिङ्गान्यपि कुरुद्ब्रह्म ॥ आयातानि
 यथा पूजां विदधाति पितामहः ॥ ५ ॥ ततोऽभिषेचनं कृत्वा लिङ्गान्यभ्यर्च्य पद्मभूः ॥ मध्याह्नकृत्यं संसाध्य मम प्रेम्णा करं ददौ ॥ ६ ॥ ततो
 भगवता ह्यत्र मनसा निर्मितं सरः ॥ भगवानचित्तस्तीर्थारिदंभूचे प्रजापतिः ॥ ७ ॥ किं कुर्मं भगवन्धातरादेशं देहि नः प्रभो ॥ तेषां तद्भवनं श्रुत्वा
 ब्रह्मा प्राह प्रजापतिः ॥ ८ ॥ एतस्मिन्सरसि स्थेयं तीर्थैः सर्वैरथात्र च ॥ एकस्मिन्श्च तथा लिङ्गे सर्वाल्लोकेर्ममार्चनात् ॥ ९ ॥ कोटीनामेव तीर्थानां
 लिङ्गानां स्नानपूजया ॥ दानेन च फलं तत्र यदि सत्यं वचो मम ॥ १० ॥ यः श्राद्धं कुरुते चात्र पिंडदानं यथाविधि ॥ पितृणामक्षया तृप्ति
 ज्ञायते नात्र संशयः ॥ ११ ॥ स्नात्वा योऽभ्यर्चयेद्देवं कोटीश्वरमनन्यधीः ॥ कोटिलिङ्गार्चनफलं व्यक्तं तस्योपजायते ॥ १२ ॥ त्रैलोक्ये यानि
 तीर्थानि गंगाद्याः सरितस्तथा ॥ तेषां स फलमाप्नोति कोटितीर्थान्गहाहनात् ॥ १३ ॥ एवं दत्त्वा वरं ब्रह्मा ब्रह्मलोकं ययौ प्रभुः ॥ कोटितीर्थं च
 संजातं ततः प्रभृति विश्रुतम् ॥ १४ ॥ अस्य तीरे पुरा पार्थ ब्रह्मबौद्धैर्वसतमैः ॥ यज्ञान्बहुविधान्कृत्वा ततः सिद्धिं परां ययुः ॥ १५ ॥ वसिष्ठबौर्मुनि
 वरैस्तपश्चीर्णं पुरानव ॥ मनसोऽभीष्टितान्कामान्प्रापुरन्ये तपोधनाः ॥ १६ ॥ अत्र तीर्थे पुरा पार्थ अत्रिणा विहितं तपः ॥ कोटितीर्थादक्षिणतः

१ प्रति-शंख्याह्वय-ये भक्ताः-इत्युत्तरण सव्यन्धः । २ जय-इत्यर्जुनसंबोधनिमित्तम् । ३ 'कर्मादीनामपि सव्यन्धमत्रात्रैवक्षयां पश्येद्य' इति नियमेनात्र पठ्यते । ४ तीर्थैः-कृतमिः-प्रजापतिः-कर्म-
 ऊच-इति-कर्मणि क्रियापदम्-तीर्थानि प्रजापतिम् ऊचुः-इति-आक्यपरिवर्तनम् ।

स्थापितं लिङ्गमुत्तमम् ॥ १७ ॥ अत्रीश्वराभिसंज्ञं तु महापापहरं परम् ॥ स्थापयित्वा च तच्छिगमये चक्रे सरोवरम् ॥ १८ ॥ तत्र ज्ञात्वा च यो
 मर्त्यः श्राद्धं कुर्यान्नियततः ॥ अत्रीश्वरं समभ्यर्च्य रुद्रलोके वसोच्चिरम् ॥ १९ ॥ भरद्वाजेन मुनिना कोटितीर्थे सरोवरे ॥ तपश्चीर्णं महाबाहो यज्ञाश्च
 विहिताः किल ॥ २० ॥ भरद्वाजेश्वरं लिङ्गं स्थापितं सुमनोहरम् ॥ तत्र कृत्वा सरो रभ्यं परां सुदमवाप्तवान् ॥ २१ ॥ तत्र ज्ञात्वा नरो
 भक्त्या श्राद्धं कुर्याद्विधानतः ॥ भरद्वाजेश्वरं पूज्य शिवलोके महीयते ॥ २२ ॥ ततश्च कोटितीर्थेऽस्मिन्गौतमो भगवानुषिः ॥ अतप्यत
 तपो धोरमहत्यासंजमाशया ॥ २३ ॥ तं कामं प्राप्तवान्भीमान्परां सुदसुपागतः ॥ अहल्याया समायोगमेतत्तीर्थप्रभावतः ॥ २४ ॥
 अस्मिन्क्षेत्रे महालिङ्गं गौतमेश्वरसंज्ञितम् ॥ स्थापयामास भगवानहल्यासरस्वतटे ॥ २५ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ अहल्याया कदा
 ब्रह्मन्वानितं वै महत्सरः ॥ तन्मम ब्रूहि सकलमहल्यासरःकरणम् ॥ २६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अहल्या शापमापन्ना गौतमात्किल
 फाल्गुन ॥ पुरा चंद्रसमायोगे परं दुःखसुपागता ॥ २७ ॥ ततो दुःखार्तः स मुनिः कोटितीर्थेऽकरोत्तपः ॥ तपसा तेन वै पार्थाहल्याया सह
 संगतः ॥ २८ ॥ ततः सांघ्वी परं हृष्टा अत्र क्षेत्रे सरोवरम् ॥ चकार सुमहत्पुण्यं तीर्थोद्भिः परिपूरितम् ॥ २९ ॥ अहल्यासरसि ज्ञानं पिंडदानं
 समाचरेत् ॥ गौतमेशं च संपूज्य ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ ३० ॥ कोटितीर्थे नरश्रेष्ठ अनेके मुनयोऽमलाः ॥ तपस्तप्त्वा सुवीरं च परां सिद्धिमु
 पागताः ॥ ३१ ॥ राजाभिर्बहुभिः पूर्वं तपो दानं तथाध्वराः ॥ अस्मिन्सतीर्थे सुविहिताः परां सिद्धिसुपागताः ॥ ३२ ॥ अस्म्यं तीरे द्विजं चैकं मृष्टा
 त्रैर्यश्च तर्पयेत् ॥ तेन श्रद्धासहायेन कोटिर्भवति तर्पिता ॥ ३३ ॥ अस्य तीरे नरः पार्थ रत्नानि विविधानि च ॥ गोधूमितिलधान्यानि वासांसि
 विविधानि च ॥ ३४ ॥ श्रद्धया परया पार्थ द्विजेभ्यः संप्रयच्छति ॥ शतकोटियुगं पुण्यं कोटितीर्थप्रभावतः ॥ कोटितीर्थे प्रतिश्रुत्य द्विजेभ्यो
 न प्रयच्छति ॥ ३५ ॥ नरके पातयित्वा च कुलमेकोत्तरं शतम् ॥ आत्मानं पातयेत्पश्चाद्धारुणं रौरवं महत् ॥ ३६ ॥ माघमासे तु संप्राप्ते
 प्रातःकाले तथाऽमले ॥ यः ज्ञाति मकरादित्ये तस्य पुण्यं शृणुष्व मे ॥ ३७ ॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वयज्ञेषु यत्फलम् ॥ सर्वदानत्रैर्यश्च कोटि
 तीर्थे दिनेदिने ॥ ३८ ॥ तत्पुण्यं लभते मर्त्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ कन्यागते सवितरि यः श्राद्धं कुरुते नरः ॥ ३९ ॥ पितरस्तस्य
 तुष्यति गयाश्राद्धशतैर्न तु ॥ कार्तिके मासि संप्राप्ते ज्ञानादि कुरुते यदि ॥ ४० ॥ तद्दक्षयफलं सर्वं ब्रह्मणो वचनं यथा ॥ इष्टान्न यज्ञमेकं

तु कोटियज्ञफलं लभेत् ॥ ४१ ॥ कन्यां ब्राह्मेण विधिना दत्त्वा कोटियुगं फलम् ॥ सर्वदानं कोटियुगं कोटितीर्थं भवेद्यतः ॥ ४२ ॥ कोटि-
 तीर्थं त्यजेत्प्रणान्ददि कृत्वा तु माधवम् ॥ तस्य पार्थ चिरं स्वर्गं ह्यक्षया शाश्वती गतिः ॥ ४३ ॥ कोटितीर्थं तीर्थं वरे देहत्यागं करोति यः ॥
 तस्य पूजां प्रकुर्वति ब्रह्माद्या देवतागणाः ॥ ४४ ॥ अस्य तीरे देहदाहो यस्य कस्य प्रजायते ॥ अस्थिक्षेपो यस्य भवेन्महीसागरसंगमे ॥ ४५ ॥
 तत्फलं गदितुं पार्थ वागीशोऽपि न वै क्षमः ॥ एतज्ज्ञात्वा परं पार्थ कोटितीर्थं प्रसेवते ॥ ४६ ॥ दिनेदिने फलं तस्य कापिलं गोसहस्रकम् ॥
 स्वर्गं मर्त्ये च पाताले तस्मादेतत्सुदुर्लभम् ॥ ४७ ॥ इति श्रीस्वकदि महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकारखण्डे
 कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णननाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ४४ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अथान्यत्संप्रवक्ष्यामि शालामाहात्म्य
 मुत्तमम् ॥ संस्थापिते पुरा स्थाने प्रोक्तोहं द्विजपुंगवैः ॥ १ ॥ स्थानस्य रक्षणार्थाय उपायं कुरु सुव्रत ॥ ततो मया प्रतिज्ञातं करिष्ये स्थान
 रक्षणम् ॥ २ ॥ आराधिता मया पश्चाद्ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ त्रयस्त्वेकाग्रचित्तेन ततस्तुष्टाः सुरोत्तमाः ॥ ३ ॥ समागम्याथ मां प्रोचुर्नारद
 त्रियतां वरः ॥ प्रोक्तं तानाचर्य च मया क्रियतां स्थानरक्षणम् ॥ ४ ॥ अयमेव वरो मह्यं देव्यो देवैः सुतोषितैः ॥ स्थानलोपो यथा न स्याद्यथा
 कीर्तिर्भवेन्मम ॥ ५ ॥ एवमस्तिवति देवेशैः प्रतिज्ञातं तदा मुने ॥ स्वशिरोन प्रकरिष्याम द्विजानां तव रक्षणम् ॥ ६ ॥ एवमुक्त्वा कर्त्वा देवै
 ह्यिपुरुषैः स्वयम् ॥ अंतर्धानं ततः प्राप्ताः सर्वेऽपि सुरसत्तमाः ॥ ७ ॥ ततो मया द्विजैः सार्धं शालाग्रे स्थानरक्षणम् ॥ रथापि
 ताश्च पृथग्देवास्त्रयस्त्रिभुवनेश्वराः ॥ ८ ॥ पीड्यमानां यदा विप्राः केनापि च भवंति हि ॥ पूर्वाह्ने चापि ऋग्वेदं मध्याह्ने च यजुं
 व्यथ ॥ ९ ॥ यामे तृतीये सामानि तारस्वरमधीत्य च ॥ शापं यस्य प्रदास्यन्ति शालाग्रे भृशरोषिताः ॥ १० ॥ सप्तहाद्वर्षमध्याह्ना
 त्रिवर्षाद्भस्मतां व्रजेत् ॥ प्रतिज्ञाता स्थानरक्षा यदि वो नारदप्रतः ॥ ११ ॥ सत्येन तेन नो वैरी भस्मीभवतु ह क्षणात् ॥ अग्नेन शाप
 मंत्रेण भस्मीभवति निश्चितम् ॥ १२ ॥ शालां त्रिपुरां तत्र यः पश्यति दिनेदिने ॥ अर्चयेत्तोषयेच्चासौ स्वर्गलोके महीयते ॥ १३ ॥
 ॥ इति त्रिपुरपशालामाहात्म्यम् ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अथान्यत्संप्रवक्ष्यामि मदीयसरसो महत् ॥ १४ ॥ माहात्म्यमतुलं पार्थ देवानां

१ पाण्डिगोसाहस्रदानकर्म-इति समुदितार्थः । २ द्विज-इ-० पा० । ३ कलाः-सुक्ता-इति पदच्छेदः । कलाः-स्वाद्याः-सुक्ताः-सुष्टाः-इत्यर्थः । ४ यः-युष्माभिः-हे ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः देवाः-इत्यथ्याहस्य-
 संशेष च तान्-सदप्र-शापयचनमयेमुञ्चार्यामिति त्रैयोऽभिषन्धिः ।

मपि दुर्लभम् ॥ मया पूर्वं सरः स्वातं दर्भाकुशलाकया ॥ १५ ॥ सृत्तिका ताम्रपात्रेण त्यक्ता बाह्ये ततः स्वयम् ॥ सर्वेषामेव तीर्थानामाहृत्योदक
मुत्तमम् ॥ १६ ॥ तत्तत्र सरसि क्षितं तेन संप्ररितं सरः ॥ आश्विने मासि संप्राप्ते भाद्रवारे नरः शुचिः ॥ १७ ॥ श्राद्धं यः कुरुते तत्र स्नात्वा
दानं विशेषतः ॥ पितरस्तस्य तृप्याति यावदाभूतसंप्लवम् ॥ १८ ॥ नारदीयं सरो ह्येतद्विरुधातं जगतीतले ॥ महता पुण्ययोगेन देवैरपि हि
लभ्यते ॥ १९ ॥ यदत्र दीयते दानं ह्ययते यच्च पावके ॥ सर्वं तदक्षयं विद्याजपानशनसाधनात् ॥ २० ॥ नारदीये सरःश्रेष्ठे स्नात्वा यो नारदेश्व
रम् ॥ पूजयेच्छुद्धया मत्पुः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१ ॥ अत्र तीर्थे पुरा पार्थ सर्वनागैस्तपः कृतम् ॥ कद्गुशापस्य मोक्षार्थमात्मनो हितका
भ्यया ॥ २२ ॥ ततः सिद्धिं परां प्राप्ता एतत्तीर्थप्रभावतः ॥ ततो नागेश्वरं लिंगं स्थापयामासुर्हर्षितम् ॥ २३ ॥ नारदादुत्तरे भागे सर्वे नागाः
प्रहर्षिताः ॥ नारदीये सरःश्रेष्ठे यः स्नात्वा पूजयेद्धरम् ॥ २४ ॥ नागेश्वरं महाभक्त्या तस्य पुण्यमनन्तकम् ॥ तेषां सर्पभयं नारित नागानां वचनं
यथा ॥ २५ ॥ इति नारदीयसरोमाहात्म्यम् ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ अपरद्धारकानाम देवी चात्रास्ति पांडव ॥ २६ ॥ सा च ब्रह्मांडद्वारे वै
सदेव विहालाया ॥ चतुर्विंशतिकोटिभिर्देवीभिः परिरक्षिता ॥ २७ ॥ ततो दीर्घं तपस्तप्त्वा मयानीतात्र तोषिता ॥ अपरस्मिन्सततो द्वारे रथा
पिता परमेश्वरी ॥ २८ ॥ पूर्वस्मिन्नगरद्वारे स्थापिता द्वारावासिनी ॥ नवमी चैत्रमासस्य कृष्णपक्षे भवेत्तु या ॥ २९ ॥ कुण्डे स्नानं नरैः कृत्वा तां
च देवीं प्रपूजयेत् ॥ बलिबहुलनैवेद्यैर्गन्धधूपदिपूजनैः ॥ ३० ॥ सप्तजनमकृतं पापं नाशमायाति तत्क्षणात् ॥ यान्यान्यार्थयते कार्मास्तास्तानां
ज्जाति मानवः ॥ ३१ ॥ वन्द्या च लभते पुत्रं स्नानमात्रेण तत्र वै ॥ नवम्यां चैत्रमासस्य पुष्यधूपार्घ्यपूजया ॥ ३२ ॥ विभ्रानि नाशयेद्देवी सर्वं
सिद्धिं प्रयच्छति ॥ भक्तानां तत्क्षणादेव सत्यमेतन्न संशयः ॥ ३३ ॥ उत्तरद्वारकां चापि पूज्यैव विधिवन्नरः ॥ एतदेव फलं सोपि प्राप्नुयान्मान
वोत्तमः ॥ ३४ ॥ पूर्वद्वारे तु वै देवी या स्थिता द्वारावासिनी ॥ तस्याः पूजनमात्रेण प्राप्नुयाद्वाङ्घ्रितं फलम् ॥ ३५ ॥ आश्विने मासि संप्राप्ते नव
रात्रे विशेषतः ॥ उपोष्य नवरात्रं च स्नात्वा कुण्डे समाहितः ॥ ३६ ॥ पूजयेद्देवतां भक्त्या पुष्यधूपान्नतर्पणैः ॥ अपुत्रो लभते पुत्राद्विधेनो लभते
धनम् ॥ ३७ ॥ वन्द्या प्रसूयते पार्थ नात्र कार्या विचारणा ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वर
खण्डे कौमारिकारवन्दे कोटितीर्थादिमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ममपि पार्थ तत्रास्ति

मूर्तिर्ब्राह्मणकाभ्यया ॥ तत्र नाहं त्यजाभ्यंग च्छत्रदण्डविभूषिताम् ॥ १ ॥ कार्तिकस्य तु या शुक्ला भवत्येकादशी शुभा ॥ तस्यां मदर्चनं कृत्वा
 कलिदोषैर्विमुच्यते ॥ २ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ॥ बाल्यात्प्रभृति संदेहो ममायं हृदि वर्तते ५ पुच्छतस्तं च मे विप्र न
 क्रोधं कर्तुमर्हसि ॥ ३ ॥ सदा त्वं मोक्षधर्मेषु परिनिष्ठां परां गतः ॥ सर्वभूतसमो दातो रागद्वेषविवर्जितः ॥ ४ ॥ त्यक्तनिंदास्तुतिर्मो
 नी मोक्षस्थः परिकीर्त्यसे ॥ त्वं च नारद लोकेषु वायुवक्त्रपलो मुने ॥ ५ ॥ सौदामिनीव विचरन्हृश्यसे प्राज्ञसंमतः ॥ सदा कलिकरो लोके
 निर्दयः सर्वप्राणिषु ॥ ६ ॥ बहूनां हि सहस्राणि देवांश्वर्बरक्षसाम् ॥ राज्ञां मुनीन्द्रदैत्यानां कलेर्नष्टानि तेऽभवन् ॥ ७ ॥ कस्मात्तद्देषा चेष्टा ते
 संदेहं मे हर द्विज ॥ संदेहात् सुखं शेते बाणविद्धो मृगो यथा ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ शौनकेदं वचः श्रुत्वा फाल्गुनात्नारदो मुनिः ॥
 प्रहसन्निव बाध्नव्यवदनं स निरैक्षत ॥ ९ ॥ स च बाध्नव्यनामा वै हारीतस्यान्वयोद्भवः ॥ ब्राह्मणो नारदमुनेः समीपे वर्तते सदा ॥ १० ॥ स
 च ज्ञात्वा महाबुद्धिर्नारदस्य मनीषितम् ॥ प्रहसन्निव प्रोवाच फाल्गुनं स्त्रिभया गिरा ॥ ११ ॥ ॥ बाध्नव्य उवाच ॥ ॥ सत्यमेतद्वयात्थ
 त्वं नारदं प्रति पांडव ॥ सर्वोऽपि चात्र वृत्तति संशयं याति मानवः ॥ १२ ॥ तदहं ते प्रवक्ष्यामि यथा कृष्णान्मया श्रुतम् ॥ स्तोत्रकालांतरे पूर्वं
 सर्वं यादवनंदनः ॥ १३ ॥ महीसागरयात्रायां कृष्णस्तत्राययौ प्रभुः ॥ उग्रसेनेन सहितो वसुदेवेन बभूणा ॥ १४ ॥ रामेण रौक्मिणयेन युयुधा
 नादिभिरत्तदा ॥ स च ज्ञात्वा ज्ञातिसमं महीसागरसंगमे ॥ १५ ॥ पिंडदानादिकं कृत्वा दत्त्वा दानानि धीरिशः ॥ गृहेश्वरादिलिंगानि यत्नतः
 प्रतिपूज्य च ॥ १६ ॥ स्नानं कृत्वा कोटितीर्थं जयादित्यं समर्च्य च ॥ पूजयन्नारदमुनिं युक्तः कृष्णो महामनाः ॥ १७ ॥ उग्रसेनेन राज्ञा वै
 पूर्वजेन जटायुना ॥ मदादिविप्रसुख्यानां बहूनां चोपशृण्वताम् ॥ उग्रसेनो महाराजः कृष्णं प्रोवाच संसदि ॥ १८ ॥ ॥ उग्रसेन उवाच ॥ ॥
 कृष्ण प्रक्ष्यामि त्वामेकं संशयं वद तं मम ॥ १९ ॥ योऽयं नाम महाबुद्धिर्नारदो विश्वं दितः ॥ कस्माद्देषोऽतिचपलो वायुवद्भ्रमते जगत् ॥ २० ॥
 शतो नारदो मुनिसत्तमः ॥ २१ ॥ सुष्टिमागंत्सुतान्भीक्ष्य नारदेन विचालितान् ॥ नावस्थानं च लोकेषु भ्रमतस्ते भविष्यति ॥ २२ ॥ पृथुन्य
 वत्ता च तथा द्वितीयानां प्रचालनात् ॥ इति शापद्वयं प्राप्य द्विविधात्मजचालनात् ॥ २३ ॥ निराकर्तुं समर्थोऽपि मुनिर्मेने तथैव तत् ॥ एता

वानसाधुवादी हि यतश्च क्षमते स्वयम् ॥ २४ ॥ विनाशकालं चावेक्ष्य कलिं वर्धयते यतः ॥ सत्यं च वक्ति तस्मात्स न च पापेन लिप्यते ॥ २५ ॥
 भ्रमतोऽपि च सर्वत्र नास्य परमात्पुण्ड्रमनः ॥ ध्येयाद्भवति नैव स्याद्भ्रमदोषस्ततोस्य च ॥ यच्च प्रीतिर्मयि तस्य परमा तच्छुण्व च ॥ २६ ॥
 अहं हि सर्वदा स्तौमि नारदं देवदर्शनम् ॥ महेंद्रगदितेनैव स्तोत्रेण शृणु तन्नुप ॥ २७ ॥ श्रुतचारित्र्योर्जाता यस्याहंता न विद्यते ॥ अगुप्तश्रुत
 चारित्रं नारदं तं नमाभ्यहम् ॥ २८ ॥ अरतिक्रोधचापल्ये भयं नैतानि यस्य च ॥ अदीर्घसूत्रं धीरं च नारदं तं नमाभ्यहम् ॥ २९ ॥ कामाद्रा यदि
 वा लोभाद्वाचं यो नान्यथा वदेत् ॥ उपास्यं सर्वजंतूनां नारदं तं नमाभ्यहम् ॥ ३० ॥ अध्यात्मगतितत्त्वज्ञं क्षांतं शक्तं जितेंद्रियम् ॥ ऋजुं यथार्थं
 वक्तरं नारदं तं नमाभ्यहम् ॥ ३१ ॥ तेजसा यशसा बुद्ध्या नयेन विनयेन च ॥ जन्मना तपसा बुद्धं नारदं तं नमाभ्यहम् ॥ ३२ ॥ सुखशीलं सुखं वैषं
 सुभोजं स्वाचरं शुभं ॥ सुचक्षुषं सुवाक्यं च नारदं तं नमाभ्यहम् ॥ ३३ ॥ कल्याणं कुरुते गाढं पापं यस्य न विद्यते ॥ न प्रीयते परानर्थे यो
 ऽसौ तं नौमि नारदम् ॥ ३४ ॥ वेदस्मृतिपुराणोक्तधर्मो यो नित्यमास्थितः ॥ प्रियाप्रियविमुक्तं तं नारदं प्रणमाभ्यहम् ॥ ३५ ॥ अशनादिष्व
 लिप्तं च पंडितं नालसं द्विजम् ॥ बहुश्रुतं चित्रकथं नारदं प्रणमाभ्यहम् ॥ ३६ ॥ नार्थे क्रोधे च कामे च भूतपूर्वोऽस्य विभ्रमः ॥
 येनैते नाशिता दोषा नारदं तं नमाभ्यहम् ॥ ३७ ॥ वीतसंमोहदोषो यो दृढभक्तिश्च श्रेयसि ॥ सुनयं सत्रपं तं च नारदं प्रणमाभ्यहम् ॥ ३८ ॥
 असक्तः सर्वसंगेषु यः सक्तात्मोति लक्ष्यते ॥ अदीर्घसंशयो वाग्मी नारदं तं नमाभ्यहम् ॥ ३९ ॥ न त्यजत्यागमं किंचिद्यस्तपो नोपजीवति ॥
 अवध्यकालो परयात्मा तमहं नौमि नारदम् ॥ ४० ॥ कृतश्रमं कृतप्रज्ञं न च तृप्तं समाधितः ॥ नित्यं यत्नात्प्रमत्तं च नारदं तं नमाभ्यहम् ॥
 ॥ ४१ ॥ न हृष्यत्यर्थलाभेन योऽलाभेन व्यथत्यपि ॥ स्थिरबुद्धिरसक्तात्मा तमहं नौमि नारदम् ॥ ४२ ॥ तं सर्वगुणसंपन्नं दक्षं शुचिमकातरम् ॥
 कालज्ञं च नयज्ञं च शरणं यामि नारदम् ॥ ४३ ॥ इमं स्तवं नारदस्य नित्यं राजनपठाम्यहम् ॥ तेन मे परमां प्रीतिं करोति मुनिसत्तमः ॥ ४४ ॥
 अन्योपि यः शुचिर्भूत्वा नित्यमेतां स्तुतिं जपेत् ॥ अचिरात्तस्य देवर्षिः प्रसादं कुरुते परम् ॥ ४५ ॥ एतान्गुणान्नारदस्य त्वमथाकर्ण्यं पार्थिव ॥
 जप नित्यं स्तवं पुण्यं प्रीतस्ते भविता मुनिः ॥ ४६ ॥ ॥ बाभ्रव्य उवाच ॥ ॥ इति कृष्णमुखाच्छ्रुत्वा नारदस्य गुणान्नुपः ॥ बभूव परमप्री
 तश्चक्रे तच्च तथा वचः ॥ ४७ ॥ ततो नारदमानर्चं दत्त्वा दानं च पुष्कलम् ॥ नारदीयद्विजाभ्याणां नारदः प्रीयतीमिति ॥ ४८ ॥ ययौ द्वारवतीं

कृष्णः सश्रावज्ञातिबांधवः ॥ तीर्थयात्रामिमां कृत्वा विधिवत्पुरोधितमः ॥ ४९ ॥ तथा त्वमपि कौरव्य नारदस्य गुणानिमात्र ॥ श्रुत्वा श्रद्धामयो
 भूत्वा शृणु कृत्यं यदत्र च ॥ ५० ॥ कार्तिके शुक्लद्वादश्यां प्रबोधिण्यामसौ मुनिः ॥ विष्णोर्ध्यानसमाधेश्च प्रबुद्धो जायते सदा ॥ ५१ ॥ तस्मि
 न्दिने नारदेन निर्मितेऽत्रैव कूपके ॥ स्नानं कृत्वा प्रयत्नेन श्राद्धं कुर्यात्समाहितः ॥ ५२ ॥ तपो दानं जपश्चात्र कूपे भवति चाक्षयम् ॥ ५३ ॥
 इदं विष्णवति मंत्रेण ततो विष्णुं प्रबोधयेत् ॥ नारदं च मुनिं पश्चान्मन्त्रेणानेन पांडव ॥ ५४ ॥ योगनिद्रा यथा त्यक्ता हरिणा मुनिसत्तम ॥
 तथा लोकोपकाराय भवानपि परित्यज ॥ ५५ ॥ इति मंत्रेण चोत्थाप्य नारदं परिपूजयेत् ॥ कृष्णप्रोदितया स्तुत्या ह्यत्रबोत्रार्चनैः शुभैः ॥ ५६ ॥
 शतया द्विजानां देयं च ह्यत्रं धौं कर्मडलुम् ॥ प्रणम्य ब्राह्मणान्भक्त्या नारदः प्रीयतामिति ॥ ५७ ॥ एवं कृते प्रसादात्स मुनेः पापेन मुच्यते ॥
 जायते न कलिस्तस्य न चासौख्यं भवेद्दिह ॥ ५८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमा
 रिकखण्डे नारदमाहात्म्यवर्णननाम चतुःपचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ इति बाभ्रव्यवचनमाकर्ण्य कुरु
 नदनः ॥ प्राणमन्नारदं भक्त्या विस्मृतः पुलकान्वितः ॥ १ ॥ प्रशस्य च चिरं कालं पुनर्नारदमब्रवीत् ॥ २ ॥ गुप्तक्षेत्रस्य माहात्म्यं शृण्वानस्तव
 न्मुखात्मुने ॥ त्वत्तिं नैवाधिगच्छामि भूयस्तद्गुरुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ महालिंगस्य वक्ष्यामि महिमानं कुरुद्रह ॥ गौतमेश्वर
 लिंगस्य सावधानः शृणुष्व तत् ॥ ४ ॥ अक्षपादो महायोगी गौतमाख्योऽभवेन्मुनिः ॥ गोदावरीसमानिता अहल्यायाः पतिः प्रभुः ॥ ५ ॥ गुप्त
 क्षेत्रस्य माहात्म्यं स च ज्ञात्वा महोत्तमम् ॥ योगसंसाधनं कुर्वन्नत्र तेषु तपो महत् ॥ ६ ॥ योगसिद्धिं ततः प्राप्य गौतमेन महात्मना ॥ अत्र
 संस्थापितं लिंगं गौतमेश्वरसंज्ञया ॥ ७ ॥ संस्राप्यैतन्महालिंगं चन्दनेन विलिप्य च ॥ संपूज्य पुष्पैर्विभिर्धैर्गुणुलं दाहयेत्पुरः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो
 रुद्रलोके महीयते ॥ ८ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ योगस्वरूपमिच्छामि श्रोतुं नारद तत्त्वतः ॥ योगं सर्वे प्रशंसन्ति यतः सर्वोत्तमोत्तमम् ॥
 ॥ ९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ समासात्तव वक्ष्यामि योगतत्त्वं कुरुद्रह ॥ श्रवणादपि नैर्मलयं यस्य स्यात्सेवनात्किमु ॥ १० ॥
 चित्तवृत्तिनिरोधाख्यं योगतत्त्वं प्रकीर्त्यते ॥ तद्वर्णनप्रकारेण साधयंतीह योगिनः ॥ ११ ॥ यमश्च नियमश्चैव प्राणायामस्तृतीयकः ॥

: १ धानमित्यत्र पञ्चमित्यर्थो प्राणः । महाराष्ट्रभाषायां वर्तते एव वक्ष्यामि 'योग' शब्दो 'पादु गतिरुद्धयोः' इति धातोः 'सर्वेय्याद्युभ्यः घृन्' इति सूत्रेण घृन्प्रत्यये बाहुल्यभाटोणादिके संग्रहारेण च निष्पन्ना बोध्यः ।
 यद्वा 'योग्य' इति पाठश्चेत्समीचीनो दृग्ङाधैवाच्ची । २ गौतमेश्वरसंज्ञितम्-इ० पा० । ३ संस्थापयैतत्-इ० पा० । ४ योगसिद्धिम्-इ० पा० ।

प्रत्याहारो धारणा च ध्येयं ध्यानं च सप्तमम् ॥ १२ ॥ समाधिरिति चाष्टांगो योगः संपरिक्कीर्तितः ॥ प्रत्येकं लक्षणं तेषामष्टानां शृणु पांडव ॥
 ॥ १३ ॥ अतुक्रमाद्गरो येषां साधनाद्योगमश्नुते ॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यापरिश्रहौ ॥ १४ ॥ एते पंच यमाः प्रोक्ताः शृण्वेषामपि लक्षणम् ॥
 अत्मवत्सर्वभूतेषु यो हिताय प्रवर्तते ॥ १५ ॥ अहिंसैषा समाख्याता वेदसंविहिता च या ॥ दृष्टं श्रुतं चातुमितं स्वातुभृतं यथार्थतः ॥ १६ ॥
 कथनं सत्यमित्युक्तं परपीडाविवर्जितम् ॥ अनादानं परस्वानामापद्यपि कथंचन ॥ १७ ॥ मनसा कर्मणा वाचा तद्स्तेयं प्रकीर्तितम् ॥
 अभैशुनं यतीनां च मनोवाक्कायकर्माभिः ॥ १८ ॥ ऋतौ स्वदारणमनं गेहिनां ब्रह्मचर्यता ॥ यतीनां सर्वसंन्यासो मनोवाक्कायकर्मणा ॥ १९ ॥
 गृहस्थानां च मनसा स्मृत एषोऽपरिश्रहः ॥ एते यमास्तव प्रोक्ताः पंचैव नियमाञ्छृणु ॥ २० ॥ शौचं तुष्टिस्तपश्चैव जपो भक्तिगुरोस्तथा ॥ एतेषां
 मपि पंचानां पृथक्संशृणु लक्षणम् ॥ २१ ॥ बाह्यमाभ्यंतरं चैव द्विविधं शौचमुच्यते ॥ बाह्यं तु शुजलैः प्रोक्तमांतरं शुद्धमानसम् ॥ २२ ॥ न्याये
 नागतया वृत्त्या भिक्षया वार्तयापि च ॥ संतोषो यस्य सततं सा तुष्टिरिति चोच्यते ॥ २३ ॥ चांद्रायणादीनि पुनस्तर्पांसि विहितानि च ॥
 आहारलाघवपरः कुर्यात्तप उच्यते ॥ २४ ॥ स्वाध्यायस्तु जपः प्रोक्तः प्रणवाभ्यसनादिकः ॥ शिवे ज्ञाने गुरौ भक्तिगुरुभक्तिरिति स्मृता ॥
 ॥ २५ ॥ एवं संसाध्य नियमान्संयमांश्च विचक्षणः ॥ प्राणायामाय संदध्यान्नान्यथा योगसाधकः ॥ २६ ॥ यतोऽशुचिश्शरीरस्य वायुकोपो महा
 न्भवेत् ॥ वायुकोपात्कुष्ठता च जडत्वादीदृष्याश्रुते ॥ २७ ॥ तस्माद्दिचक्षणः शुद्धं कृत्वा देहं यत्तेत्परम् ॥ प्राणायामस्य वक्ष्यामि लक्षणं शृणु
 पांडव ॥ २८ ॥ प्राणापाननिरोधश्च प्राणायामः प्रकीर्तितः ॥ लघुमध्योत्तरीयाख्यः स च धीरैर्द्विविधोदितः ॥ २९ ॥ लघुर्द्वादशमात्रस्तु मात्रा
 निमिष उन्मिषः ॥ द्विशुणो मध्यमश्चोत्तश्चिणुणश्चोत्तमः स्मृतः ॥ ३० ॥ प्रथमेन जयेत्स्वेदं मध्यमेन तु वेपथुम् ॥ विषादं च तृतीयेन जये
 दोषाननुक्रमत् ॥ ३१ ॥ पद्माख्यमासनं कृत्वा रेचकं पूरकं तथा ॥ कुंभकं च सुखासीनः प्राणायामं त्रिधाऽभ्यसेत् ॥ ३२ ॥ प्राणानामुपसं
 रोधात्प्राणायाम इति स्मृतः ॥ यथा पर्वतधातूनां ध्मातानां दह्यते मलः ॥ ३३ ॥ तथैद्विष्यवृत्तो दोषः प्राणायामेन दह्यते ॥ गोशतं कापिलं
 दत्त्वा यत्फलं तत्फलं भवेत् ॥ ३४ ॥ प्राणायामेन योगज्ञस्तस्मात्प्राणं सदा यमेत् ॥ प्राणायामेन सिद्धयन्ति दिव्याः शान्त्यादयः क्रमात् ॥
 ॥ ३५ ॥ शांतिः प्रशान्तिर्द्वीप्तिश्च प्रसादश्च यथाक्रमम् ॥ सहजागंतुकामानां पापानां च प्रवर्तताम् ॥ ३६ ॥ वासनशांतिरित्याख्यः प्रथमो जायते
 गुणः ॥ लोभमोहात्मकान्द्वेषान्निराकृत्यैव कृत्स्नशः ॥ ३७ ॥ तपसां च यदा प्राप्तिः सा शांतिरिति चोच्यते ॥ सर्वेन्द्रियप्रसादश्च बुद्धेर्वै मरुता

आवर्त इव तोयस्य जनवर्ते षट्कूलः ॥ ६५ ॥ आवर्ताख्यस्त्वयं दीपो राजसः स महाभयः ॥ भ्राम्यते यन्निरालम्बं मनो दीपैश्च
 योगिनः ॥ ६६ ॥ समस्ताधारविभ्रंशाद्भ्राम्याव्यस्तामसो गुणः ॥ एतैर्नाशितयोगाश्च सकला देवयोनयः ॥ ६७ ॥ उपसर्गैर्महाधोरैशवत्यैत
 पुनःपुनः ॥ प्रावृत्य कबलं शुक्रं योगी तस्मान्मनोमयम् ॥ ६८ ॥ चितयेत्परमं ब्रह्म कृत्वा तत्प्रवर्णं मनः ॥ आहाराः सात्त्विकाश्चैव संसेव्याः
 सिद्धिमिच्छता ॥ ६९ ॥ राजसस्तामसैश्चैव योगी सिद्धयेन्न कर्हिचित् ॥ श्रद्धानेषु दत्तेषु श्रोत्रियेषु महात्मसु ॥ ७० ॥ स्वयमार्दनपतेषु
 भिक्षा याच्या च योगिना ॥ भेषं यवान्नं तक्रं वा पयो यावकमेव वा ॥ ७१ ॥ फलमूलं विपक्रं वा कणपिण्याकसक्रवः ॥ श्रुता इत्येत आहारा
 योगिनां सिद्धिकारकाः ॥ ७२ ॥ मृत्युकालं विदित्वा च निमित्तैर्योगसाधकः ॥ योगं शुद्धीत कालस्य वंचनार्थं समाहितः ॥ ७३ ॥ निमित्ता
 नि च वक्ष्यामि मृत्युं यो वेत्ति योगवित् ॥ रक्तकृष्णांबरधरा गायत्रीह सती च यम् ॥ ७४ ॥ दक्षिणाशां नयेन्नारी स्वप्ने सोऽपि न जीवति ॥
 नगनं क्षणकं स्वप्ने हसमानं प्रदृश्य च ॥ ७५ ॥ एनं च वीक्ष्य कल्गन्तं तं विद्यान्मृत्युमागतम् ॥ ऋक्षवानरगुण्यस्थो गायन्त्यो दक्षिणां दिशम् ॥
 ॥ ७६ ॥ याति मर्जदधौ पंके गोमये वा न जीवति ॥ केशांगारैस्तथा भस्मभुजर्गैर्नर्जलां नदीम् ॥ ७७ ॥ एषामन्यतमैः पूर्णां दृष्ट्वा स्वप्ने न
 जीवति ॥ करालैर्विकटै रूक्षैः पुरुषैरुवतायुधैः ॥ ७८ ॥ पाषाणैस्ताडितः स्वप्ने सर्वो मृत्युं भजेन्नरः ॥ सूर्योद्दये यस्य शिवा क्रोशंती याति सम्भु
 स्वम् ॥ ७९ ॥ विपरीतं परीतं वा स सर्वो मृत्युमुच्छति ॥ दीपाधिगंधं नो वेत्ति वमत्यर्गिनं तथा निशि ॥ ८० ॥ नात्मानं परनेत्रस्थं वीक्षते न
 स जीवति ॥ शक्रायुधं चार्धरात्रे दिवा वा ग्रहणं तथा ॥ ८१ ॥ दृष्ट्वा मन्येत स क्षीणमात्मजीवितमाप्तवात् ॥ नासिका वक्रतामेति कर्णयोर्नमनो
 वती ॥ ८२ ॥ नेत्रं च वामं स्ववति यस्य तस्यायुरुद्भूतम् ॥ आरक्ततामेति मुखं जिह्वा चाप्यसिता यदा ॥ ८३ ॥ तदा प्राज्ञो विजानीयादासन्नं
 मृत्युमात्मनः ॥ उद्ग्रासभयानेन स्वप्ने यो याति दक्षिणाम् ॥ ८४ ॥ दिशं कर्णौ पिधायपि निर्धोपं शृणुयान्न च ॥ न स जीवेत्तथा स्वप्ने पति
 तस्य पिधीयते ॥ ८५ ॥ द्वारं न चोत्तिष्ठति च शुभ्रा दृष्टिश्च लोहिता ॥ स्वप्नेऽग्निं प्रविशेद्यश्च न च निष्क्रमते पुनः ॥ ८६ ॥ जल्पवेशादपि

१ संक्षेपः—१० पा० । २ एतस्मात्कालेकस्य रहस्यात्पर्यायां यथार्थतया न ज्ञायते । 'दीपाधिगंधं नो वेत्ति'—एतस्य—दीपे निर्वाणं सति तद्वर्तमानं यो न वेत्ति—तस्य मृत्युर्नास्ति—इति—अन्यत्र वर्णितमिति श्रूयते ।
 परं—'वमत्यर्गिनं तथा निशि'—एतस्मात्पर्यः—सप्यक्तया न ज्ञायते । यदि वा—दीपः यदि स्वयत्तैः आग्निं वमति—इति पर्येत—इति चेदर्थः—ततो न सन्तुष्यते चेत्तः । अत्र यथार्थाप्यर्थाज्ञानं संदिग्धम् । शुश्रूलेभ्यः पण्डितेभ्यः
 एतस्मात्पर्यं वेदितव्यः ।

वा तदंतं तस्य जीवितम् ॥ यश्चाभिहन्यते दुष्टैर्भूतै रात्रावथो दिवा ॥ ८७ ॥ प्रकृतैर्विकृतैर्वापि तस्यासन्नौ यमांतकौ ॥ देवतानां गुरुणां च पित्रोर्जा
 नविदां तथा ॥ ८८ ॥ निन्दामवज्ञां कुरुते भक्तो भूत्वा न जीवति ॥ एवं दृष्ट्वा निमित्तानि विपरीतानि योगवित् ॥ ८९ ॥ धारणां सम्यगा
 स्याय समाधावचलो भवेत् ॥ यदि नेच्छति ते मृत्युं ततो नासौ प्रपद्यते ॥ ९० ॥ विमुक्तिमथवा वाञ्छेद्भिसृजेद्ब्रह्मसुधीनि ॥ संति देहे विमुक्ते च
 उपसर्गाश्च ये पुनः ॥ ९१ ॥ योगिनं समुपायाति शृणु तानपि पांडव ॥ ऐशान्ये राक्षसपुरे यक्षो गन्धर्व एव च ॥ ९२ ॥ ऐन्द्रे सौम्ये प्रजापत्ये
 ब्राह्मे चाष्टसु सिद्ध्यः ॥ भवंति चाष्टौ शृणु ताः पार्थिवी या च तैजसी ॥ ९३ ॥ वायवी व्योमात्मिका चैव मानसाहम्भवा मतिः ॥ प्रत्येकमष्टधा
 भिन्ना द्विशुणा द्विशुणा क्रमात् ॥ ९४ ॥ पूर्वं चाष्टौ चतुःषष्टिरन्ते शृणुष्व तद्यथा ॥ स्थूलता ह्रस्वता बाल्यं वार्धक्यं यौवनं तथा ॥ ९५ ॥ नानाजाति
 स्वरूपं च चतुर्भिर्देधारणम् ॥ पार्थिवांशं विना नित्यमष्टौ पार्थिवसिद्ध्यः ॥ ९६ ॥ विजिते पृथिवीतत्त्वे यदैशान्ये भवन्ति च ॥ भूमाविव जले
 वासो नातुरोऽर्णवमापिबेत् ॥ ९७ ॥ सर्वत्र जलप्राप्तिश्च अपि शुष्कं द्रवं फलम् ॥ त्रिभिर्देहस्य धरणं नदीर्वा स्थापयेत्करे ॥ ९८ ॥ अन्नपानं
 शरीरस्य कांतिश्चाथाष्टकं स्मृतम् ॥ अष्टौ पूर्वा इमाश्चाष्टौ राक्षसानां पुरे स्मृताः ॥ ९९ ॥ देहादग्निविनिर्माणं तत्तापभयवर्जनम् ॥ शक्तिदत्तं च
 लोकानां जलमध्येनिज्वालनम् ॥ १०० ॥ अग्निग्रहश्च हस्तेन स्मृतिमात्रेण पावनम् ॥ भस्मीभूतस्य निर्माणं द्वाभ्यां देहस्य धारणम् ॥ १०१ ॥
 पूर्वाः पौडश चाप्यष्टौ तेजसो यक्षसन्नि ॥ मनोगतित्वं भूतानामन्तर्निवेशनं तथा ॥ १०२ ॥ पर्वतादिमहाभारवहनं लीलैवैव च ॥ लघुत्वं गौरवत्वं
 च पाणिभ्यां वायुधारणम् ॥ १०३ ॥ अंगुल्यग्रनिपातेन भ्रुमेः सर्वत्र कम्पनम् ॥ एकेन देहनिष्पत्तिर्गायत्रे वांति सिद्ध्यः ॥ १०४ ॥ चतुर्विंशतिः पूर्वा
 श्वाप्यष्टावेताश्च सिद्ध्यः ॥ गन्धर्वलोके द्वात्रिंशदत् ऊर्ध्वं निशामय ॥ १०५ ॥ छायविहीननिष्पत्तिरिन्द्रियाणामदर्शनम् ॥ आकाशगमनं नित्य
 मिन्द्रियादिशमः स्वयम् ॥ १०६ ॥ दूरे च शब्दग्रहणं सर्वशब्दावगाहनम् ॥ तन्मात्रलिङ्गग्रहणं सर्वप्राणिनिदर्शनम् ॥ १०७ ॥ अष्टौ वाता
 त्मिकाश्चैन्द्रे द्वात्रिंशदपि पूर्वकाः ॥ यथाकामोपलब्धिश्च यथाकामविनिर्गमः ॥ १०८ ॥ सर्वजाभिभवश्चैव सर्वगुह्यानिदर्शनम् ॥ संसारदर्शनं चापि
 मानस्योऽष्टौ च सिद्ध्यः ॥ १०९ ॥ चत्वारिंशच्च पूर्वाश्च सोमलोके स्मृतास्त्विमाः ॥ छेदनं तापनं बन्धः संसारपरिवर्तनम् ॥ ११० ॥ सर्वभूत
 प्रसादत्वं मृत्युकालजपस्तथा ॥ अहंकारोद्भवश्चाष्टौ प्राजापत्ये च पूर्विकाः ॥ १११ ॥ आकारेण जगत्सृष्टिस्तथातुग्रह एव च ॥ प्रलयस्याधिकारं

च लोकचित्रप्रवर्तनम् ॥ ११२ ॥ असादृश्यमिदं व्यक्तं निर्वाणं च पृथक्पृथक् ॥ शुभेतरस्य कर्तृत्वमष्टौ बुद्धिभवास्त्वमी ॥ ११३ ॥ पटञ्चाशा
 तथा पूर्वाश्वतुःपरिसे गुणाः ॥ ब्राह्मणे पदे प्रवर्तते शुद्धमेतत्तवेरितम् ॥ ११४ ॥ जीवतो देहभेदे वा सिद्धयश्चेत्तारु योगिनाम् ॥ संभो नैव विधा
 तव्यो भयात्पतनसंभवात् ॥ ११५ ॥ एतान्गुणान्निराकृत्य युञ्जतो योगिनस्तदा ॥ सिद्धयोऽष्टौ प्रवर्तते योगसंसिद्धिकारकाः ॥ ११६ ॥ अणिमा
 लघिमा चैव महिमा प्राप्तिरेव च ॥ प्राकाभ्यं च तथेशित्वं वशित्वं च तथापरे ॥ ११७ ॥ यत्र कामावसाधिष्वं माहेश्वरपदस्थिताः ॥ सूक्ष्मात्सूक्ष्म
 त्वमणिमा शीघ्रत्वाह्यधिमा स्मृता ॥ ११८ ॥ महिमा शेषपूज्यत्वात्प्राप्तिर्निराप्यमस्य धृत ॥ प्राकाभ्यमस्य व्यापित्वादीशित्वं चेश्वरो यतः ॥ ११९ ॥
 वशित्वाद्दशिता नाम सप्तमी सिद्धिरुत्तमा ॥ यत्रेच्छा तत्र च स्थानं तत्र कामावसायिता ॥ १२० ॥ ऐश्वरं पदमासस्य भवंत्येताश्च सिद्धयः ॥
 ततो न जायते नैव वर्धते न विनश्यति ॥ १२१ ॥ एष सुक्त इति प्रोक्तो य एवं मुक्तिमाप्नुयात् ॥ यथा जलं जलेनैक्यं निक्षिप्तमुपगच्छति ॥ १२२ ॥
 तथैवं सात्त्व्यमभ्येति योगिनामात्मा परात्मना ॥ एवं ज्ञात्वा फलं योगी सदा योगं समभ्यसेत् ॥ १२३ ॥ अत्रोपमां व्याहरन्ति योगार्थे योगिनोऽ
 मलाः ॥ शशांकरश्मिसंयोगादर्ककांतो हुताशनम् ॥ १२४ ॥ समुत्सृजति नैकः सद्गुणमा सास्ति योगिनः ॥ कर्पिजलखण्डुनकुला वसन्ति स्वामिव
 द्रुहे ॥ १२५ ॥ ध्वस्तं यांत्यन्यतो दुःखं न तेषां सोपमा यतेः ॥ मुद्देहकर्णदेहोऽपि मुख्यात्रेण कनीयसा ॥ १२६ ॥ करोति सद्भागवच्यमुपदेशः
 स योगिनः ॥ पशुपक्षिमनुष्याद्यैः पञ्चगुणफलान्वितम् ॥ १२७ ॥ वृक्षं विलुप्यमानं च लब्ध्वा सिध्यन्ति योगिनः ॥ रुग्णात्रविषाणाग्रमा
 लस्य तिलकाकृतिम् ॥ १२८ ॥ सह तेन विवर्धेत योगी सिद्धिमुपाश्नुते ॥ द्रव्यं पूर्णमुपादाय पात्रमारोहते भुवः ॥ १२९ ॥ तुंगमार्गं विलो
 क्यैवं विज्ञातं किं न योगिनाम् ॥ तद्देहं यत्र वसति तद्रोज्यं येन जीवति ॥ १३० ॥ येन निष्पाद्यते चार्थः स्वयं स्याद्योगसिद्धये ॥ तथा ज्ञानमु
 पासीत योगी यत्कार्यसाधकम् ॥ १३१ ॥ ज्ञानानां बहुता येयं योगविषयकरी हि सा ॥ इदं ज्ञेयमिदं ज्ञेयमिति यस्तुपितश्चरेत् ॥ १३२ ॥ अपि
 कल्पसहस्रायुनैव ज्ञेयमवाप्नुयात् ॥ त्यक्तसंगो जितकोषो लब्धाहारो जितेन्द्रियः ॥ १३३ ॥ पिथाय बुद्ध्या द्वाराणि मनो ध्याने निवेशयेत् ॥ आहारं
 सात्त्विकं सेवेन्न तं येन विचेतनः ॥ १३४ ॥ स्यादयं तं च भुञ्जानो रौरवस्य प्रियातिथिः ॥ वाणदण्डः कर्मदण्डश्च मनोदंडश्च ते त्रयः ॥ १३५ ॥ यस्मैते
 नियता दंडाः स विदंडी यतिः स्मृतः ॥ अनुरागंजनो याति परोक्षे गुणकीर्तनम् ॥ १३६ ॥ न विभ्यति च सत्त्वानि सिद्धेर्लक्षणमुच्यते ॥ १३७ ॥

अलौक्यमारोग्यमनिष्टत्वं गंधः शुभो सूत्रपुरीषयोश्च ॥ कांतिः प्रसादः स्वरसौम्यता च योगप्रवृत्तेः प्रथमं हि चिह्नम् ॥ १३८ ॥ समाहितो ब्रह्मप
 रोऽप्रमादी शुचिस्तथैकांतरतिर्जितेन्द्रियः ॥ समाप्नुयाद्योगमिमं महामना विमुक्तिमाप्नोति ततश्च योगतः ॥ १३९ ॥ कुलं पवित्रं जननी कृतार्था
 वसुन्धरा भाग्यवती च तेन ॥ अबाह्यमार्गो सुखसिन्धुमनं लग्नं परे ब्रह्मणि यस्य चेतः ॥ १४० ॥ विशुद्धबुद्धिः समलोष्टकांचनः समस्तभूतेषु
 वसन्समो हि यः ॥ स्थानं परं शाश्वतमव्ययं च यतिर्हि गत्वा न पुनः प्रजायते ॥ १४१ ॥ इदं मया योगरहस्यमुक्तमेवंविधं गौतमः प्राप
 योगम् ॥ तेनैतच्च स्थापितं पार्थ लिंगं संदर्शनादर्चनात्कल्मषघ्नम् ॥ १४२ ॥ यश्चाश्विने कृष्णचतुर्दशीदिने रात्रौ समभ्यर्चति लिंगमेतत् ॥
 स्नात्वा अहल्यासरसि प्रधाने श्रद्धाय सर्वं प्रविधाय भक्तितः ॥ १४३ ॥ महोपकारेण विमुक्तपापः स याति यत्रास्ति स गौतमो मुनिः ॥ १४४ ॥
 इदं मया पार्थ तव प्रणीतं गुप्तस्य क्षेत्रस्य समासयोगात् ॥ माहात्म्यमेतत्संकलं शृणोति यः स स्थादिशुद्धः किमु वच्मि भूयः ॥ १४५ ॥ य इदं
 शृणुयाद्ब्रह्मत्या गौतमाख्यानसुत्तमम् ॥ पुत्रपौत्राप्रियं प्राप्य स याति पद्मव्ययम् ॥ १४६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
 संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे गौतमेश्वरमाहात्म्यसविस्तरयोगलक्षणवर्णनं नाम पञ्चपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ७ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि ब्रह्मेशं लिंगसुत्तमम् ॥ यस्य स्मरणमात्रेण वाजपेयफलं भवेत् ॥ १ ॥ एकदा तु पुरा पार्थ सृष्टि
 कामेन ब्रह्मणा ॥ तपः सुचारितं धीरं सार्धवर्षसहस्रकम् ॥ २ ॥ तपसा तेन सन्तुष्टः पार्वतीपतिशंकरः ॥ वरमस्मै ततः प्रादाच्छोककर्म स्ववाञ्छि
 तम् ॥ ३ ॥ ततो हृष्टः प्रसुद्धितः कृतकृत्यः पितामहः ॥ ज्ञात्वा क्षेत्रस्य माहात्म्यं स्वयं लिंगं चकार ह ॥ ४ ॥ चत्वारान् च सरः पुण्यं नाम्ना ब्रह्मसरः
 शुभम् ॥ महीनगरकात्पूर्वं महापातकनाशनम् ॥ ५ ॥ अस्य तीरे महालिंगं स्थापयामास वै विभुः ॥ तत्र देवः स्वयं साक्षाद्विद्यते किल शंकरः ॥
 ६ ॥ पुष्करादधिकं तीर्थं ब्रह्मेशं नाम फाल्गुन ॥ तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या नरो भक्त्या पिण्डदानं समाचरेत् ॥ ७ ॥ दानं चैव यथाशक्त्या कार्तिक्यां च
 विशेषतः ॥ देवं प्रपूजयेद्ब्रह्मत्या ब्रह्मेशं हृष्टमानसः ॥ ८ ॥ पितरस्तस्य तुभ्यांति यावदाभूतसंस्तुवम् ॥ पुष्करेषु च यत्पुण्यं कुरुक्षेत्रे रुचिबहे ॥ ९ ॥
 गंगादिपुण्यतीर्थेषु यत्फलं प्राप्यते नरैः ॥ तत्फलं समवाप्नोति तीर्थस्थारन्यावगाहनात् ॥ १० ॥ मोक्षलिगस्य माहात्म्यं शृणु पार्थ महाद्भुतम् ॥
 मया स्थानहिताय च समाराध्य महेश्वरम् ॥ ११ ॥ स्थापितं प्रवरं लिंगं नाम्ना मोक्षेश्वरं हरम् ॥ दर्भात्रेण ततः पार्थ कूपं खनितवानहम् ॥ १२ ॥

प्रसाद्य लोककर्तारं ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् ॥ कमण्डलोर्ब्रह्मणश्च समानीता सरस्वती ॥ १३ ॥ कूर्पेऽस्मिन्मोक्षनाथस्य लोकानां प्रेतसुक्तये ॥ कार्ति
 कस्य तु मासस्य शुक्लपक्षे चतुर्दशी ॥ १४ ॥ कूपे स्नात्वा नरस्तस्यां तिलपिण्डं समाचरेत् ॥ प्रेतावुद्दिश्य नियतं मोक्षतीर्थफलं भवेत् ॥ १५ ॥
 कुले न जायते तस्य प्रेतः पार्थ न संशयः ॥ प्रेता मोक्षं प्रगच्छन्ति तीर्थस्यास्य प्रभावतः ॥ १६ ॥ जयादित्यकूपरे नरः स्नात्वा प्रयत्नतः ॥
 गर्भेश्वरं नमस्कृत्य न स गर्भेषु भ्रंजति ॥ १७ ॥ इदं मया पार्थ तव प्रणीतं गुप्तस्य क्षेत्रस्य समासयोगात् ॥ माहात्म्यमेतत्सकलं शृणोति यः स्याद्वि
 शुद्धः किमु वच्मि भूयः ॥ १८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखंडे कौमारिकखंडे ब्रह्मेश्वरमोक्षेश्वर
 गर्भेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम षट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥६६॥ ॥७॥ ॥ नारद उवाच ॥ ततो विप्रा नारदश्च समाराध्य महेश्वरम् ॥ महीनग
 रके पुण्ये स्थापयामास शंकरम् ॥ १ ॥ लोकानां च हितार्थाय केदारं लिंगमुत्तमम् ॥ अत्रीशाडुत्तरे भागे महापातकनाशनम् ॥ २ ॥ अत्रिकुण्डे
 नरः स्नात्वा श्राद्धं कृत्वा यथाविधि ॥ अत्रीशं च नमस्कृत्य केदारं यः प्रपश्यति ॥३॥ मातुः स्तन्यं पुनर्नैव स पिबेन्मुक्तिभागभवेत् ॥ ततो रुद्रो
 नीलकंठं नारदाय महात्मने ॥४॥ स्वयं दत्त्वा स्वयं तस्थौ महीनगरके शुभे ॥ कोटितीर्थे नरः स्नात्वा नीलकंठं प्रपश्यति ॥ ५ ॥ जयादित्यं नम
 स्कृत्य रुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ जयादित्यं पूजयति कूपे स्नात्वा नरोत्तमाः ॥ ६ ॥ न तेषां वंशनाशोऽस्ति जयादित्यप्रसादतः ॥ इदं ते कथि
 तं पार्थ महीनगरकस्य च ॥ ७ ॥ आख्यानं सकलं श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां
 प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखंडे नीलकंठमाहात्म्यवर्णननाम सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥
 गुप्तक्षेत्रमिदं कस्मात्कस्माद्गतं च नारद ॥ यस्य प्रभावः सुमहान्नैव कस्यापि संस्तुतः ॥ १ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ पुरातनामत्र कथां गुप्त
 क्षेत्रस्य कारणे ॥ शृणु पांडव शापेन गुप्तमासीदितं यथा ॥ २ ॥ पुरा निमित्ते कस्मिंश्चित्सर्वतीर्थीधिदेवताः ॥ प्रणामाय ब्रह्मसदोः ब्रह्माणं सहिता
 ययुः ॥ ३ ॥ पुष्करस्य प्रभासस्य निमिषस्यार्हुदस्य च ॥ कुरुक्षेत्रस्य क्षेत्रस्य धर्मारण्यस्य देवताः ॥ ४ ॥ वज्रापथस्य श्वेतस्य फल्गुतीर्थ
 स्य चापि याः ॥ केदारस्य तथान्येषां क्षेत्राणां कोटिशोऽपि याः ॥ ५ ॥ सिंधुसागरयोगस्य महीसागरकस्य च ॥ गंगासागरयोगस्य अधिपाः
 सुंकरस्य च ॥ ६ ॥ गंगारोवासुवीनां तु नदीनामधिदेवताः ॥ शोणह्रदपुरोगाणां ह्रदानां चाधिदेवताः ॥ ७ ॥ ते सर्वे संवशो भूत्वा श्रेष्ठब्रह्मा

नाथ चात्मनः ॥ समुपाजम्भुरमला महती ब्रह्मणः सभाम् ॥ ८ ॥ तत्र तीर्थानि सर्वाणि समायातानि वीह्य सः ॥ उत्तरर्थो सहितः सर्वैः
 सभासद्भिः पितामहः ॥ ९ ॥ प्रणम्य सर्वतीर्थेभ्यः प्रबद्धकरसंपुटः ॥ तीर्थानि भगवानाह विस्मयोद्गुह्यलोचनः ॥ १० ॥ अथ नः सद्य सकलं
 युष्माभिरतिपावितम् ॥ वयं च पाविता भूयो युष्माकं दर्शनादपि ॥ ११ ॥ तीर्थानां दर्शनं श्रेयः स्पर्शनं ज्ञानमेव च ॥ कीर्तनं स्मरणं चापि
 नं स्यात्पुण्यं विना परम् ॥ १२ ॥ महापापान्विता रौद्रास्त्वपि ये स्युः सुनिष्ठुराः ॥ तेऽपि तीर्थैः प्रपूयंते किं पुनर्धर्मसंस्थिताः ॥ १३ ॥ एवमुक्त्वा
 पुलस्त्यं स पुत्रभ्यादिदेश ह ॥ शीघ्रमर्षं तीर्थहेतोः समानय यथार्चये ॥ १४ ॥ ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ ॥ असंख्यानीह तीर्थानि दृश्यंते
 पद्मसंभव ॥ यथा दिशसि मां तातः अर्धमेकमुपानये ॥ १५ ॥ धर्मप्रवचने श्लोको यत एष प्रगीयते ॥ १६ ॥ भवेयुर्वासंख्याता अर्धयोग्याः
 समर्चते ॥ ततस्तेषां वारिष्ठाय दातव्योऽर्घ्वः किलैकतः ॥ १७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ साभिप्रायं साधु वत्स त्वया प्रोक्तमिदं वचः ॥ एवं
 कुरुष्वैकमर्षमानय त्वं सुशीघ्रतः ॥ १८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ततः पुलस्त्यो वेगेन समानिन्येऽर्घ्वसुत्तमम् ॥ तं च ब्रह्मा करे गृह्य तीर्थान्याहेति
 भारतीम् ॥ १९ ॥ सर्वैर्भवद्भिः संहत्य मुख्यस्त्वैकः प्रकीर्त्यताम् ॥ तस्मै चार्घं प्रयच्छामि नैवं मामनयः स्पृशेत् ॥ २० ॥ ॥ तीर्थान्यूचुः ॥
 न वयं श्रेष्ठतां विद्मः कथंचन परस्परम् ॥ अस्माद्धेतोश्च संप्राप्ता ज्ञात्वा देहि त्वमेव तत् ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ नाहं वेद्मि श्रेष्ठतां वः
 कथंचन नमोऽस्तु वः ॥ सर्वे चापारमाहात्म्यं स्वयं मे वक्तुमर्हथ ॥ २२ ॥ यत्र गंगा गया काशी पुष्करं नैमिषं तथा ॥ कुरुक्षेत्रं तथा रेवा महीसा
 गरसंगमः ॥ २३ ॥ प्रभासाद्यानि शतशो यत्र नस्तत्र का मतिः ॥ २४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ एवमुक्ते पद्मभुवा कोपि नोवाच
 किंचन ॥ चिरेणेंदं ततः प्राह महीसागरसंगमः ॥ २५ ॥ ममैतमर्षं त्वं यच्छ चतुरानन शीघ्रतः ॥ यतः कोटिकलायां वा मम कोऽपि
 न पूयते ॥ २६ ॥ यतश्चेन्द्रदुह्याराज्ञा ताप्यमाना वसुंधरा ॥ सर्वतीर्थैर्द्रवीभृता महीनामाभवद्गदी ॥ २७ ॥ सा च सर्वाणि तीर्थानि संयु
 ज्मानि मया सह ॥ सर्वतीर्थमयस्तरमादस्मि न्यातो जगत्रये ॥ २८ ॥ गुहेन च महालिङ्गं कुमारेश्वरमीश्वरम् ॥ संस्थाप्य तीर्थानुत्पत्वं
 ममार्घ्यं महात्मना ॥ २९ ॥ नारदेनापि मत्तीरे स्थानं संस्थाप्य शोभनम् ॥ सर्वेभ्यः पुण्यक्षेत्रेभ्यो दत्तं श्रेष्ठयं पुरा मम ॥ ३० ॥ एवं
 निभिर्हेतुवैर्ममैवार्घ्यः प्रदीयताम् ॥ गुणैकदेशेऽपि समं मम तीर्थं न वै परम् ॥ ३१ ॥ इत्युक्ते वचने पार्थ तीर्थराजेन भारत ॥ सर्वे नोचुः

किंचनापि किं ब्रह्मा बध्यतीति यत् ॥ ३२ ॥ ततो ब्रह्मसुतो ज्येष्ठः श्वेतमाल्यातुलेपनः ॥ दक्षिणं बाहुमुद्धृत्य धर्मो वचनमब्रवीत् ॥ ३३ ॥
 अहो कष्टमिदं क्लृप्तं तीर्थराजेन मोहतः ॥ सन्तोऽपि न गुणा वाच्याः स्वयं सद्भिः स्वका यतः ॥ ३४ ॥ स्वीयान्गुणान्स्वयं यो हि सम्पत्सु प्रक्षि
 पन्परान् ॥ त्रवीति राजसस्त्वेप ह्यहंकारो ज्युष्टिसतः ॥ ३५ ॥ तस्माद्स्माद्दहंकारात्सस्त्वप्येषु गुणेषु च ॥ अपख्यातं ध्वस्तरूपमिदं तीर्थं भवि
 प्यति ॥ ३६ ॥ स्तंभतीर्थमिति ख्यातं स्तम्भो गर्वः कृतो यतः ॥ स्तंभस्य हि फलं सद्यो ब्रह्मापि प्राप किं परः ॥ ३७ ॥ इत्युक्ते धर्मदेवे न हहेति
 ख उत्थितः ॥ ततः शीघ्रं समायातो योगीशोऽहं च पांडव ॥ ३८ ॥ गृहस्ततो वचः प्राह धर्मदेवसमागमे ॥ अयुक्तमेतच्छ्रुत्वापोऽयं दत्तो यद्गम
 याष्टयतः ॥ ३९ ॥ त्रवीतु कोऽपि सर्वेषां तीर्थानां तेषु वर्तताम् ॥ यद्वैश्वर्यं नाहतेसौ महीसागरसंगमः ॥ ४० ॥ तिष्ठत्वात्मगुणो यच्च तीर्थरा
 जेन वीर्णितः ॥ तत्र को विगुणो नाम मिथ्यावादो यतो गुणः ॥ ४१ ॥ अहो न युक्तं पालानां यदि तेऽप्यविमुश्य च ॥ एवमर्थान्कारिष्यंति कं
 याति शरणं प्रजाः ॥ ४२ ॥ एवमुक्ते गृहेनाथ धर्मो वचनमब्रवीत् ॥ सत्यमेतद्यद्दहोऽयं महीसागरसंगमः ॥ ४३ ॥ सुख्यत्वं सर्वतीर्थानामर्धं चापि
 पितामहात् ॥ किंतु नात्मगुणा वाच्याः सतामेतत्सदा व्रतम् ॥ परोक्षेपि स्वप्रशंसा ब्रह्माणमपि चालयेत् ॥ ४४ ॥ स्वप्रशंसां प्रकुर्वाणः पराक्षेपस
 मन्विताम् ॥ किं दिवः पृथिवीं पूर्वं ययातिर्न पपात ह ॥ यानि पूर्वं प्रमाणानि कृतानीशेन धीमता ॥ ४५ ॥ तानि सम्पालनीयानि तानि कोऽति
 क्रमेद्बुधः ॥ तव पित्रा समादिश्य यदर्थं स्थापिता वयम् ॥ ४६ ॥ पालयामास एतच्च त्वं पालयितुमर्हसि ॥ ईश्वराः स्वप्रमाणेन भवंतो यदि कुर्वते
 ॥ ४७ ॥ तदस्माभिरेदं युक्तं शासनं दिश्यतां परम् ॥ एवमुक्त्वा स्वीयमुद्रां मोक्षकामं वृषं तदा ॥ ४८ ॥ अहं प्रस्तावमन्वीक्ष्य वाक्यमेतद्दुर्ययम् ॥
 नमो धर्मार्य महते विश्वधात्रे महात्मने ॥ ४९ ॥ ब्रह्मविष्णुशिवैर्नित्यं पूजितायावनाशिने ॥ यदि मुद्रां भवान्धर्मं परित्यक्ष्यति कर्हिचित् ॥ ५० ॥
 तदस्माकं कृतो भावो मा विश्वं नाशय प्रभो ॥ योगीश्वरं गृहं चापि संमानयितुमर्हसि ॥ ५१ ॥ शिववन्माननीयो हि यतः साक्षाच्छिवान्मजः ॥
 त्वां च देवो गृहः स्वामी संमानयितुमर्हति ॥ ५२ ॥ युवयोरैक्यभावेन सुखं जीवेदिदं जगत् ॥ त्वया प्रदत्तः शापोऽयं मा प्रत्याख्यातिलक्षणः ॥ ५३ ॥
 अनुग्रहश्च क्रियतां तीर्थराजस्य मानद ॥ ५४ ॥ एवमुच्चरमाणं मां प्रशस्याहापि पद्मभूः ॥ साध्वेत्नारदेनोक्तं धर्मतद्गचनं कुरु ॥ ५५ ॥ सम्मानय गृहं
 चापि गृहः स्वामी यतो हिनः ॥ एवमुक्ते ब्रह्मणा च धर्मो वचनमब्रवीत् ॥ ५६ ॥ नमो गृहाय सिद्धाय किंकरायस्य ते वयम् ॥ मदीयां स्कन्दं विज्ञासि नाथे

नामवधारय ॥५७॥ स्तंभादेतन्महातीर्थमप्रसिद्धं भविष्यति ॥ स्तंभतीर्थमिति ख्यातं सुप्रसिद्धं भविष्यति ॥५८॥ स्तम्भतीर्थमिति ख्यातं सर्वतीर्थफलप्रदम् ॥ यश्चात्र ज्ञानदानानि प्रकरिष्यति मानवः ॥ ५९ ॥ यथोक्तं च फलं तस्य स्फुटं सर्वं भविष्यति ॥ शनिवारं ह्यमावास्या भवेत्तस्याः फलं च यत् ॥ ६० ॥ महीसागरयात्रायां भवेत्तच्चावधारय ॥ प्रभासदशयात्राभिः सप्तभिः पुष्करस्य च ॥ ६१ ॥ अष्टाभिश्च प्रयागस्य तत्फलं प्रभविष्यति ॥ पंचभिः कुरुक्षेत्रस्य नकुलीशस्य च त्रिभिः ॥ ६२ ॥ अर्बुदस्य च यत्पङ्क्तिस्तत्फलं चं भविष्यति ॥ वज्रापथस्य तिसृभिर्गंगायाः पंचभिश्च यत् ॥ ६३ ॥ कृपोदर्याश्चतुर्भिश्च तत्फलं प्रभविष्यति ॥ काश्याः षड्दिस्तथा यत्स्याद्दोदावर्ष्याश्च पंचभिः ॥ ६४ ॥ तत्फलं स्तंभतीर्थे वै शनिदर्शं भविष्यति ॥ एवं दत्ते वरे स्कन्दस्तदा प्रीतमना भवेत् ॥ ६५ ॥ ब्रह्मापि स्तंभतीर्थाय द्वादशवर्षं समाहितः ॥ ददौ च सर्वतीर्थानां श्रेष्ठत्वमिति तदुच्यते ॥ ६६ ॥ तीर्थानि च गृहं नाथं सम्मान्य विससर्ज सः ॥ एवमेतत्पुरा वृत्तं गुप्तक्षेत्रस्य कारणम् ॥ ६७ ॥ भूयश्चापि प्रसिद्धयर्थं प्रेषिताप्सरसोऽत्र मे ॥ विमोक्षिता ग्राहरूपात्कथा ताश्च कुरुद्ब्रह्म ॥ ६८ ॥ यतो धर्मस्य सर्वस्य नानारूपैः प्रवर्ततः ॥ परिजाणाय भवतः कृष्णस्य च भवो भवे ॥ ६९ ॥ तदिदं वर्णितं तुभ्यं सर्वतीर्थफलं महत् ॥ श्रुत्वात्तदादितः पूर्वं पुमान्पणैः प्रमुच्यते ॥ ७० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रुत्वाति विजयो धीमान्प्रशशंस सुविस्मिमतः ॥ विसृष्टो नारदाद्यैश्च द्वारकां प्रति जगिन्वान् ॥ ७१ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे महीसागरमाहात्म्यवर्णनेऽर्जुनतीर्थयात्रापरिसमाप्तिवर्णनेनामष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ७१ ॥ शौनका उवाच ॥ ॥ अत्यद्भुतमिदं सूत गुप्तक्षेत्रस्य पावनम् ॥ महन्माहात्म्यमतुलं कीर्तितं हर्षवर्धनम् ॥ १ ॥ पुनर्यात्सिद्धलिंगस्य पूर्वं माहात्म्यकीर्तने ॥ इत्युक्तं यत्प्रसादेन सिद्धमातुरस्तु सेत्स्यति ॥ २ ॥ विजयोनाम पुण्यात्मा साहाय्याच्चंडिलस्य च ॥ को न्वसौ चंडिलोनाम विजयोनाम कस्तथा ॥ ३ ॥ कथं च प्राप्तवान्सिद्धिं सिद्धमातुः प्रसादतः ॥ एतदात्रक्ष्व तत्त्वेन श्रोतुं कौतूहलं हि नः ॥ ४ ॥ सतां चरित्रश्रवणे कौतुकं कस्य नो भवेत् ॥ ५ ॥ उग्रश्रवा उवाच ॥ ॥ साधु पृष्टमिदं विप्रा दूरांतरितमप्युत ॥ ५ ॥ श्रुतां द्वैपायनमुखात्कथां वक्ष्यामि चात्र वः ॥ पुरा द्रुपद्राजस्य पुत्रीमा साद्य पांडवाः ॥ ६ ॥ धृतराष्ट्रमते पश्चाद्दिद्रुप्रस्यं न्यवेशयन् ॥ रक्षिता वासुदेवेन कदाचित्तत्र पांडवाः ॥ ७ ॥ उपविष्टाः सभामध्ये कथाश्चक्रुः पृथग्विधाः ॥ देवर्षिपितृभूतानां राज्ञां चापि प्रकीर्तने ॥ ८ ॥ क्रियमाणेऽथ तत्रागार्द्धीमपुत्रो घटोत्कचः ॥ तं दृष्ट्वा श्रातरः पंच वासुदेवश्च वीर्यवान् ॥ ९ ॥

उन्थाय सहसा पीठदालिलिङ्गमुदा युताः ॥ स च तान्प्रणतः प्रहो वन्दे भीमन्दनः ॥ १० ॥ साशिषं चततो राज्ञा स्वोत्संग उपवेशितः ॥
 आप्राय श्वेतो मूर्ध्नि प्रोक्तश्च जनसंसदि ॥ ११ ॥ ॥ शुधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ कृत आगन्वते पुत्र क चायं विहतरत्नव्या ॥ कालः
 कचित्सुखं राज्यं कुरूपे मातुलं तव ॥ १२ ॥ कश्चिदेवेषु विभेषु गोषु साधुषु सर्वदा ॥ हैडंबे नापकुरूपे प्रियमेतद्भरेश्व नः ॥ १३ ॥ हैडं
 वस्य वनं सर्वं तस्य ये सैन्यराक्षसाः ॥ पाल्यमानास्त्वया साधो वर्धते जनक्षेमकाः ॥ १४ ॥ कच्चिन्नदति ते माता भृशं नः प्रियकारिणी ॥
 कन्धैव या पुरा भीमं त्यक्त्वा मानं परितं श्रिता ॥ १५ ॥ इति पृष्टो धर्मराज्ञा स्मयन्हैडंबिब्रवीत् ॥ हते तस्मिन्पुराचारं मातुलेऽस्मि
 नियोजितः ॥ १६ ॥ तद्ग्राज्यं शासने स्थाप्य दुष्टाभिषंभराभ्यहम् ॥ माता कुशलिनी देवी तपो दिव्यमुपाश्रिता ॥ १७ ॥ मासुवाच
 सदा पुत्र पितृणां भक्तिद्वन्द्व ॥ सोऽहं मातुर्वचः श्रुत्वा मेरुपादात्समागतः ॥ १८ ॥ प्रणामार्थैव भवतां भक्तिप्रद्वेण चेतसा ॥ आत्मानं
 च महत्पथं कस्मिंश्चित् नियोजितम् ॥ भवद्भिरहमिच्छामि फलं यस्मादिदं महत् ॥ १९ ॥ यदाज्ञापालनं पुत्रः पितृणां सर्वदा चरेत् ॥
 अयोद्धलोकान्स जयोदिह जायेत कीर्तिमान् ॥ २० ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्तवंतं तं राजा परिरभ्य पुनःपुनः ॥ उवाच
 धर्मराट् पुत्रमानंदाश्रुः सगद्गदम् ॥ २१ ॥ त्वमेव नो भक्तिकारी सहायश्चापि वर्तसे ॥ २२ ॥ एतदर्थं च हैडंबे पुत्रानिच्छन्ति साधवः ॥ इहासुत्र
 तारयते तादृशाश्चापि पुत्रकाः ॥ २३ ॥ अवश्यं यादृशी माता तादृशस्तनयो भवेत् ॥ माता च ते भक्तिमती दृढं नस्त्वं च तादृशः ॥ २४ ॥
 अहो सुदुष्करं देवी कुरुते मे प्रिया वधूः ॥ या भर्तृश्रियमुच्छ्वय तप एव समाश्रिता ॥ २५ ॥ नूनं कामेन भोगैर्वा कृत्यं वध्वा न मे मनाक् ॥
 या पुत्रसुखमन्वीक्ष्य परलोकार्थमाश्रिता ॥ २६ ॥ दुष्कृतीनापि या भक्ता सूतेऽपत्यं च भक्तिमत् ॥ कुलीनमेव तन्मन्ये ममेदं मतसुतमम् ॥ २७ ॥
 एवं बहूनि वाक्यानि तानि तानि वदन्नुपः ॥ धर्मराजः समाभाष्य केशवं वाक्यमब्रवीत् ॥ २८ ॥ पुंडरीकाक्ष जानासि यथा भीमाद्भूदयम् ॥
 जालभाजस्तु यश्चासीद्यौवनस्थो महाबलः ॥ २९ ॥ अष्टानां देवयोनीनां यतो जन्म च यौवनम् ॥ सद्य एव भवेत्तरमात्सवोऽस्यासीच्च यौवनम् ॥
 ॥ ३० ॥ तदस्थोचितदारार्थं सदा चिंतास्ति कृष्ण मे ॥ उचितं वत हैडंबेः क कलत्रं कैरोन्महम् ॥ ३१ ॥ तद्भवान्कृष्ण सर्वज्ञ त्रिलोकीमपि वेत्सि
 च ॥ हैडंबेरुचितानां दारान्वक्तुमर्हसि योऽव ॥ ३२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्तो धर्मराज्ञा क्षणं ध्यात्वा जनार्दनः ॥ धर्मराजमिदं वाक्यं

पदांतरितमब्रवीत् ॥ ३३ ॥ अस्ति राजन्प्रवक्ष्यामि दारानस्योचितां शुभाम् ॥ सांप्रतं संस्थिता रम्ये प्राण्योतिषपुरे वरे ॥ ३४ ॥ सा च पुत्री
 सुरोः पार्थ दैत्यस्याद्भुतकर्मणः ॥ योऽसौ नरकदैत्यस्य प्राणतुल्यः सखाऽभवत् ॥ ३५ ॥ स च मे निहतो घोरः पशुदुर्गसमन्वितः ॥ नरकश्च
 दुराचारस्त्वमेतद्वेत्सि सर्वशः ॥ ३६ ॥ ततो हते सुरौ दैत्ये मया तस्य सुताव्रजत् ॥ योद्धुं मामतिवीर्यत्वाद्द्वेरा कामकटकटा ॥ ३७ ॥ तां ततोऽहं
 महाबुद्धे खड्गखेटकधारिणीम् ॥ अयोधयं महाबाणैः सुशार्ङ्गधनुषश्च्युतैः ॥ ३८ ॥ खड्गेन चिच्छेद् बाणान्मम सा च सुरोः सुता ॥ समागम्य च
 खड्गेन गरुडं भूधर्यताडयत् ॥ ३९ ॥ स च मोहसमाविष्टो गरुडोऽभूदचेतनः ॥ ततस्तस्या वधाथार्य मया चक्रं समुद्यतं ॥ ४० ॥ चक्रं समुद्यतं
 दृष्ट्वा मया तस्मिन्नणाजिरे ॥ कामार्य्यं नाम मां देवी पुरः स्थित्वा वचोऽब्रवीत् ॥ ४१ ॥ नैनां हंतुं भवानर्हो रक्षैतां पुरुषोत्तम ॥ अजेयत्वं मया
 ह्यस्या दत्तं खड्गं च खेटकम् ॥ ४२ ॥ बुद्धिरप्रतिमा चापि शक्तिश्च परमा रणे ॥ ततस्त्वया त्रिरात्रेऽपि न जितासिन्सुरोः सुता ॥ ४३ ॥ एवमुक्ते
 तदा देवीं वचनं चाहमब्रवम् ॥ अयमेष निवृत्तोऽस्मि वार्य्यैनां च त्वं शुभे ॥ ४४ ॥ ततश्चालिज्य तां भक्तां कामार्य्या वाक्यमब्रवीत् ॥ भद्रे रणाग्नि
 वतस्व नायं हंतुं कथंचन ॥ ४५ ॥ शक्यः केनापि समरे माधवो रणदुर्जयः ॥ नाभूदस्ति भविष्यो वा य एनं संयुगे जयेत् ॥ ४६ ॥ अपि वा त्र्यंबकः
 पुत्रि नैनं शक्तः कुतोऽन्यकः ॥ तस्मादेनं नमस्कृत्य भाविनं श्वशुरं शुभे ॥ ४७ ॥ रणादस्मान्निवर्तस्व तवोचितमिदं स्फुटम् ॥ अस्य
 श्रातुहिं भीमस्य ह्युषा त्वं च भविष्यसि ॥ ४८ ॥ तस्मात्त्वं श्वशुरं भद्रे सम्मानय जनार्दनम् ॥ न च शोकस्त्वया कार्यः पितरं प्रति पंडिते
 ॥ ४९ ॥ जातस्य हि शुभो मृत्युर्भुवं जन्म मृतस्य च ॥ बहवश्चास्य वेत्तारो वद् केनापि वार्य्यते ॥ ५० ॥ ऋषींश्च देवांश्च महा
 सुरांश्च त्रैविद्याविद्यानपुरुषाननुपांश्च ॥ कान्मृत्युरेको न पतेत काले परावरज्ञोऽत्र न मुह्यते क्वचित् ॥ ५१ ॥ श्लाघ्य एव हि ते
 मृत्युः पितुरस्मान्जनाहनात् ॥ सर्वपातकनिर्मुक्तो गतोऽसौ याम वैष्णवम् ॥ ५२ ॥ एवं कामार्य्यया प्रोक्ता सा च कामकटकटा ॥
 त्यक्त्वा क्रोधं च संवृत्य गात्राणि प्रणता च माम् ॥ ५३ ॥ तामहं साशिवं चापि प्रावोचं भरतर्षभ ॥ अस्मिन्नेव पुरे तिष्ठ भगदत्तप्रपूजिता
 ॥ ५४ ॥ मया देव्या पृथिव्या च भगदत्तः कृतो नृपः ॥ स ते पूजां बहुविधां करिष्यति स्वसुर्य्या ॥ ५५ ॥ वसंती चात्र तं वीरं हैडिंबं पतिमा
 प्यसि ॥ एवमाथास्य तां देवीं मौर्वीं चाहं व्यसर्जयम् ॥ ५६ ॥ सा स्थिता च पुरे तत्र गतोऽहं शक्रसञ्च च ॥ ततो द्वाखतीं प्राप्य त्वया सह

समागतः ॥ ५७ ॥ एवमेपोचिता दारा हैडंबेविद्यते शुभा ॥ कामाख्ये च रणे वीरा या विद्युदिव भासते ॥ ५८ ॥ न च रूपं वर्णितं मे श्वशुरस्यो
चितं यतः ॥ साधोहि नैतदुचितं सर्वस्त्रीणां प्रवर्णनम् ॥ ५९ ॥ पुनरेकश्च समयः कृतस्तं शृणु यस्तथा ॥ यो मां निरुतरां प्रश्ने कृत्वैव विजयं
तुमान् ॥ ६० ॥ यो मे प्रतिबलश्चापि स मे भर्ता भविष्यति ॥ एवं च समयं श्रुत्वा बहवो दैत्यराक्षसाः ॥ ६१ ॥ तस्या जयार्थमगमंस्तेऽपि
जित्वा हतास्तथा ॥ यो य एनां गतः पूर्वं न स भूयो न्यवर्तत ॥ ६२ ॥ बह्वैरिव प्रभां दीप्तां पतंगानां समुच्चयः ॥ एवमेतादृशीं मौर्वीं जेतुमुत्सहते
यदि ॥ ६३ ॥ षटोत्कचो महावीर्यो भार्यास्य नियतं भवेत् ॥ ६४ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अलं सर्वगुणैस्तस्या यस्यास्त्वेको गुणो
महान् ॥ क्रियते किं हि क्षीरेण यदि तद्विषमिश्रितम् ॥ ६५ ॥ प्राणाधिकं भैमसेनिं कथं केवलसाहसात् ॥ क्षिपेयं तव वाक्यानां शुद्धानां चाथ
कोविदम् ॥ ६६ ॥ अन्या अपि स्त्रियः संति देशे देशे जनादन ॥ बह्वयस्तासां वरां कांचिद्योषितं वक्तुमर्हसि ॥ ६७ ॥ भीम उवाच ॥ सभ्ययुक्तं
केशवेन वाक्यं बह्वर्थमुत्तमम् ॥ राज्ञा पुनः स्नेहवशाद्बहुक्तं तत्र भाति मे ॥ ६८ ॥ कार्ये दुःसाध्य एव स्यात्क्षत्रियस्य पराक्रमः ॥ करीद्रस्येव
यथेषु गजानां न मुग्धेषु च ॥ ६९ ॥ आत्मा प्रख्यातिमानेयः सर्वथा वीरगुणैः ॥ सा च ख्यातिः कथं जायेद्दुःसाध्यकरणादते ॥ ७० ॥ न
ह्यात्मवशगं पार्थ हैडंबेरस्य रक्षणम् ॥ येन दत्तस्त्वयं धात्रा स एनं पालयिष्यति ॥ ७१ ॥ सर्वथोच्चपदारोहे यत्नः कार्यो विजानता ॥ तत्र सिध्यति
चैद्वैवात्सासौ दोषो विजानतः ॥ ७२ ॥ यथा देवव्रतस्त्वेको जह्ने काशिसुताः पुरा ॥ तथैक एव हैडंबिमौर्वीं प्राप्नोतु मा चिरम् ॥ ७३ ॥
॥ अर्जुन उवाच ॥ केवलं पौरुषपरं भीमेनोक्तमिदं वचः ॥ अबलं देवहेतुत्वात्प्रबलं प्रतिभाति मे ॥ ७४ ॥ न मुषा हि वचो ब्रूते
कामाख्या या पुराऽब्रवीत् ॥ भीमसेनसुतः पाणिं तव भद्रे ग्रहीष्यति ॥ ७५ ॥ अनेन हेतुना यातु शीघ्रं तत्र षटोत्कचः ॥ इति मे रोचते कृष्ण
तव किं ब्रूहि रोचते ॥ ७६ ॥ ॥ कृष्ण उवाच ॥ रोचते मे वर्चस्त्वभ्यं भीमस्य च महात्मनः ॥ न हि तुल्यो भैमसेनेर्बुद्धौ वीर्ये च कश्चन
॥ ७७ ॥ अंतरात्मा च मे वेत्ति प्राप्तामेव सुरोः सुताम् ॥ तच्छीघ्रं यातु हैडंबिस्त्वं च किं पुत्र मन्यसे ॥ ७८ ॥ ॥ षटोत्कच उवाच ॥ न
हि न्याय्याः स्वका वक्तुं पूज्यानामप्रतो गुणाः ॥ प्रवृत्ता एव भासंते सद्गुणाश्च रवेः कराः ॥ ७९ ॥ सर्वथा तत्कारिष्यामि पितरो येन मेऽमलाः ॥
लज्जिष्यन्ति न ससस्तु मया पुत्रेण पांडवाः ॥ ८० ॥ एवमुक्त्वा महाबाहुरुत्थाय प्रणनाम तान् ॥ जयाशीभिश्च पितृभिर्वाङ्घ्रितो गंतुमैच्छत ॥ ८१ ॥

तं गंतुकाममाहेदमभिनंद्य जनार्दनः ॥ कथाकथनकाले मां स्मरेश्च त्वं जगवहम् ॥ ८२ ॥ यथा बुद्धिं सुदुर्भवां वर्धयामि बलं च ते ॥ इत्युक्त्वा लिंगं
 तं कृष्णो व्यससर्जत साशिरम् ॥ ८३ ॥ ततो हिडंबातनयो महौजाः सूर्याक्षकालाक्षमहोदराजुगः ॥ विषयतथं प्राप्य जगाम तत्पुरं प्राग्ज्योतिषं
 नाम दिनव्यपाये ॥ ८४ ॥ इति श्रीत्सकंदे महापुराणे एकशतितिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकारखण्डे बर्बरीकोपा
 ख्याने षटोत्कचस्य प्राग्ज्योतिषपुरं प्रति गमनवर्णननामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ ७९ ॥ सूत उवाच ॥ सोऽथ प्राग्ज्योतिषा
 द्वाह्ये महोपवनसंस्थितम् ॥ सहस्रभूमिकं गेहमपश्यत हिरण्यमयम् ॥ १ ॥ वेणुवीणामृदंगानां निःस्वनैः परिपूरितम् ॥ दशसाहस्रसंख्याभिश्चेटीभिः
 परिपूरितम् ॥ २ ॥ आयाद्भिः प्रतियाद्भिश्च भगादत्तस्य किंकरीः ॥ किमिच्छन्तीति भगिनी पृच्छकैरभिपूरितम् ॥ ३ ॥ तदासाद्य स हैडंबिर्मरैः
 शिखरवद्गहम् ॥ द्वारि स्थितां संदर्श कर्णप्रावरणां सखीम् ॥ ४ ॥ तामाह ललितं वीरो भद्रे सा क्व सुरोः सुता ॥ कासुको द्रष्टुमिच्छामि दूरदेशा
 गतोऽतिथिः ॥ ५ ॥ ॥ कर्णप्रावरणोवाच ॥ किं तवास्ति महाबाहो तथा मौर्व्या प्रयोजनम् ॥ कोटिशो निहताः पूर्वं तथा कासुक
 कासुकाः ॥ ६ ॥ तव रूपमहं दृष्ट्वा षट्हासं सद्योत्कचम् ॥ प्रणम्य पादयोर्वीरं स्थिता ते वचनं करी ॥ ७ ॥ तनमया सह मोदस्व सुंक्ष्व भोगांश्च
 कासुक ॥ दास्याभ्यनुचराणां ते त्रयाणां च प्रियाजयम् ॥ ८ ॥ ॥ षटोत्कच उवाच ॥ कल्याणि किंवदंती ते प्रमुक्ता स्वोचिता शुभे ॥
 पुनर्नैतद्वचस्तुभ्यं विशते मम चेत्तसि ॥ ९ ॥ वामः कामो यतो भद्रे यस्मिन्नुपनिबद्धयते ॥ स चात्र नैव बध्नाति तद्वयं किं प्रकुर्महे ॥ १० ॥ अद्य
 ते स्वामिनी दृष्टा जिता वा क्रीडते भया ॥ तथा वा विजितो यास्ये पूर्वेषां कामिनां गतिम् ॥ ११ ॥ कर्णप्रावरणे तस्माच्छीघ्रमेव निवेद्यताम् ॥
 यथा दर्शनमात्रेण पूजयंत्यतिथिं खलु ॥ १२ ॥ इति भैरवचः श्रुत्वा प्रस्रवत्यंती निशाचरी ॥ प्रासादशिखरस्थां तां मौर्वीमेवं वचोवदत् ॥ १३ ॥
 देवि कोऽपि युवा श्रीमांश्चैलोक्येष्वामितप्रभः ॥ कामातिथिस्तव द्वारि वर्तते दिश तत्परम् ॥ १४ ॥ ॥ कामकटंकटोवाच ॥ मुच्यतां शीघ्र
 मेवासौ किमर्थं वा विलंबसे ॥ कदाचिहैवसंगत्या समयो मेऽभिपूर्यते ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वचनान्चेटी प्राप्यावोचद्वटोत्कचम् ॥ ब्रज शीघ्रं कासुक त्वं
 तस्या मृत्योश्च सन्निर्यो ॥ १६ ॥ इत्युक्तः स प्रहस्यैव तत्रोत्सृज्य स्वकान्तुगान् ॥ प्रविवेश गृहं भूमिः सिंही मेरुगुहामिव ॥ १७ ॥

१ अभिभूयितम्-३० पा० । २ अद्य ते स्वामिनो-मया-दृष्टा, (ततः) जिता सती (मया सर्व) क्रीडते-क्रीडिष्यति-इति-एकं स्यात् । यद्वा-अहं तथा विजितः सन्-पूर्वेषां कामिनां गतिं (मृत्युरूपम्)
 यास्ये-यास्यामि । इत्यन्यथाजान-वैतत्या । ३ पूजयंत्यतिथिं खलाः-३० पा० ।

स पश्यञ्जुकसंवातान्पारवतगणांस्तथा ॥ सारिकाश्च मदीन्मत्ताश्चेटीस्तां चाप्यपश्यत ॥ १८ ॥ रूपेण वयसा चैव रतेरपि रतिक
रीम् ॥ आंदोलकमुख्यासीनां सर्वाभरणभूषिताम् ॥ १९ ॥ तां विद्युतमिवोन्नद्धां दृष्ट्वा भूमिरचितयत् ॥ अहो कृष्णेन पित्रा मे निर्दि
ष्ट्यं ममोचिता ॥ २० ॥ न्याय्यमेतत्कृते पूर्वं नष्टा यत्कामिनां गणाः ॥ शरीरक्षयपर्याप्तं क्षीयते यदि कामिनाम् ॥ २१ ॥
कामिनीनां कृते येषां क्षीयते गणानात्र का ॥ एवं बहुविधं कामी चिंतयन्नाह भीर्भूः ॥ २२ ॥ निष्ठुरे वन्नहृदये प्राप्तोऽहमतिथिस्तव ॥
उचितां तत्सतां पूजां कुरु या ते हृदि स्थिता ॥ २३ ॥ इति हैडंबिवचनं श्रुत्वा कामकटंकटा ॥ विस्मिताभूत्तस्य रूपात्स्वं निर्निदं च
बालिशम् ॥ २४ ॥ धिर्गहं यन्मया पूर्वं समयः स कृतोऽभवत् ॥ न कृतोऽभूद्यदि पुरा अभविष्यदसौ पतिः ॥ २५ ॥ इति संचिन्तयन्ती सा भूमिं
वचनमब्रवीत् ॥ वृथा त्वमागतो भद्र जीवन्त्याहि पुनः सुखी ॥ २६ ॥ अथ कामयसे मां त्वं तत्कथां शीघ्रमुच्चर ॥ कथामाभाष्य यदि मां सन्देहे
पातयिष्यसि ॥ ततोऽहं वशगा जाता हतो वा स्वप्स्यसे मया ॥ २७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्तवचनामेतां नेत्रोपांतेन वीक्ष्य सः ॥ २८ ॥
स्मृत्वा चराचरशूरं कृष्णमारब्धवान्कथाम् ॥ कस्यांचिद्भवत्पत्न्यां युवा कोऽप्यजितेन्द्रियः ॥ २९ ॥ तस्य चैका सुता जज्ञे भार्या तस्य सुताऽभवत् ॥
ततो बालकिकां पुत्रीं ररक्ष च पुणेष च ॥ ३० ॥ सा यदाभूद्यौवनगा व्यंजितावयवा शुभा ॥ प्रोहसत्कुचमध्यांगी प्रोहसन्मुखपंकजा ॥ ३१ ॥
तदास्य कामलुलितमालानं प्रजहौ मनः ॥ प्रोवाच तां च तनयां समालिख्य दुराशयः ॥ ३२ ॥ प्रातिवेश्मकपुत्री त्वं मयानीयात्र पोषिता ॥
भार्याय सुचिरं कालं तत्कार्यं साधय प्रिये ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा सा च मेने च तत्तथैव वचस्तदा ॥ पतित्वेन च भेजे तं भार्यात्वेन स तां तथा ॥ ३४ ॥
ततस्तस्यां सुता जज्ञे तस्मान्मदनरासभात् ॥ वद सा तस्य भवति किं दौहित्री सुताऽथवा ॥ एनं प्रशंस मम ब्रूहि शीघ्रं चेच्छक्तिरस्ति ते ॥ ३५ ॥
॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति प्रशंस सा च श्रुत्वाचितयद्बहुधा हृदि ॥ ३६ ॥ न च पश्यति निर्द्वारं प्रशस्यास्य कथंचन ॥ ततः प्रश्र्वेन विजिता स्वां
शक्तिं समुपाददे ॥ ३७ ॥ अताडयद्बुधमरजुं कराभ्यां दोलकस्य च ॥ ततो रक्षांसि निष्पेतुः कोटिशो भीषणान्यति ॥ ३८ ॥ सिंहव्याघ्रवराहाश्च
महिषाश्विनका मृगाः ॥ समीक्ष्य तानसंख्येयान्वादिदुं धावतो रूपा ॥ ३९ ॥ अवाद्दयन्नखौ भूमिः कनिष्ठांशुष्ठजौ हसन् ॥ ततो विनिःसृतास्तत्र
द्विशुणा राक्षसादयः ॥ ४० ॥ तैर्मावीर्निर्मिताः सर्वे क्षणादेव स्म भक्षिताः ॥ विजितायां स्वशक्तौ च बलशक्तिमथाददे ॥ ४१ ॥ उत्थाय सहसा

दोलत्त्वज्ञमादत्तुमैच्छत ॥ उत्तिष्ठतीं च तां भैमिरनुसृत्य जवादिव ॥ ४२ ॥ केशेष्वादाय सव्येन पाणिनाऽपतयद्भुवि ॥ ततः कंठे सव्यपादं
 दत्त्वादाय च कर्तिकाम् ॥ ४३ ॥ दक्षिणेन करेणारण्याश्रुत्तुमैच्छत नासिकाम् ॥ विस्तुरंती ततो मौर्वी मंदमाह घटोत्कचम् ॥ ४४ ॥ प्रश्नेन शक्त्या च
 बलेन नाथ त्रिधा त्वयाहं विजिता नमस्ते ॥ तन्मुंच मां कर्मकरी तवास्मि समादिश त्वं प्रकरोमि तच्च ॥ ४५ ॥ ॥ घटोत्कच उवाच ॥ ॥ यद्येवं
 तर्हि मुक्तासि भूयो दर्शय यद्दलम् ॥ एवमुक्त्वा सुमोचैनां मुक्ता चाह प्रणम्य सा ॥ ४६ ॥ जानामि त्वां महाबाहो वीरं शक्तिमतां वरम् ॥ सर्वराक्ष
 सभर्तारं त्रैलोक्येऽमितविक्रमम् ॥ ४७ ॥ शुभ्रकाधिपतिस्त्वं हि कालनाभ इति स्मृतः ॥ षष्टिकोटिपतिर्जातो यक्षरक्षाहृते भुवि ॥ ४८ ॥ इति मां
 प्राह कामारण्या सर्वं तत्संस्मराम्यहम् ॥ इदं गेहं सातुगं मे दत्तं मयात्मना तव ॥ ४९ ॥ समादिश प्राणनाथ कमादेशं करोमि ते ॥ ॥ घटोत्कच
 उवाच ॥ ॥ प्रच्छन्नस्तस्य घटते न विवाहः कथंचन ॥ ५० ॥ मौर्वि यस्य हि वर्तते पितरौ बांधवास्तथा ॥ तन्मां शीघ्रं वह शुभे शक्रप्रस्थाय
 संप्रति ॥ ५१ ॥ अयं कुलकमोऽस्माकं यद्भार्या पतिमुद्गहेत् ॥ तत्रानुज्ञां समासाद्य परिणेष्यामि त्वामहम् ॥ ५२ ॥ भगदत्तमथो नाथं ततो मौर्वी
 न्यबंदयत् ॥ समादाय बहुद्रव्यं विससर्जाथ आतरम् ॥ ५३ ॥ ततः पृष्टिं समारोप्य घटोत्कचमनिदिता ॥ नानाद्रव्यपरीवारा शक्रप्रस्थं समा
 ब्रजत् ॥ ५४ ॥ ततोऽसौ वासुदेवेन पांडवैश्चाभिर्नंदितः ॥ शुभे लग्ने पाणिमस्या जगृहे भीमनंदनः ॥ ५५ ॥ कुरुणां राक्षसानां च प्रोक्तोत्तमवि
 धानतः ॥ उद्गाह्य तां तद्धनैश्च तर्पयामास पांडवान् ॥ ५६ ॥ कुंती च द्रौपदी चोभे सुमुदाते नितान्ततः ॥ मंगलान्यस्य चक्रते मौर्व्याश्च धन
 तर्पिते ॥ ५७ ॥ ततो विवाहे निवृत्ते प्रतिपूज्य घटोत्कचम् ॥ भार्या सहितं राजा स्वराज्याय समादिशत् ॥ ५८ ॥ मौर्व्याऽऽज्ञां शिरसा गृह्य
 हैडं विभार्ययान्वितः ॥ शुभं हिडम्बस्य वने स्वराज्यं समुपाब्रजत् ॥ ५९ ॥ ततो राक्षसयोषाभिर्वारकास्थैः प्रवर्धितः ॥ महोत्सवेन महता स्वराज्ये प्रसुमोद
 सः ॥ ६० ॥ ततो वनेषु चित्रेषु निमनगापुलिनेषु च ॥ रेमे सह तथा भैमिर्मदोदर्येव रावणः ॥ ६१ ॥ एवं विक्रीडतस्तस्य गर्भो जज्ञे महाद्युतेः ॥ हेडंबै राक्ष
 सव्याघ्राद्बालसूर्यसमप्रभः ॥ ६२ ॥ स जातमात्रो बहुधे क्षणाद्यौवनगोऽभवत् ॥ नीलमेघचक्षुष्यो घटास्यो दीर्घलोचनः ॥ ६३ ॥ ऊर्ध्वकेशश्चो
 र्ध्वरोमा पितरा प्रणतोऽब्रवीत् ॥ प्रणमामि युवां चोभौ जातस्य पितरौ गुरु ॥ ६४ ॥ भवतोर्हि प्रियं कृत्वा अनृणः स्यां सदा ह्यहम् ॥ भवद्भार्या
 दत्तमिच्छामि अभिधानं यथात्मनः ॥ ६५ ॥ अतः परं तु यच्छ्रेयः कर्तव्यं प्रोब्रतिप्रदम् ॥ ततो भैमिस्तमालिङ्ग्य पुत्रं वचनमब्रवीत् ॥ ६६ ॥ वर्वरा

कारकेश्वाह्वरीकाभिधो भवान् ॥ भविष्यति महाबाहो कुलस्थानन्दवर्धनः ॥ ६७ ॥ श्रेयश्च ते यत्परमं दृढं च तत्कीर्त्यते बहुधा विप्र
सुर्यैः ॥ प्रक्ष्यावहे तवदुर्वशनाथं गत्वा पुरीं द्वारकां वासुदेवम् ॥ ६८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे
माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे बर्बरीकोत्पत्तिवर्णननाम पष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ततो वटोत्कचो
मुक्ता तत्र कामकटकटाम् ॥ पुत्रेणाजुगतो धीमान्चिचयता द्वारकां ययौ ॥ १ ॥ आगच्छन्तं च तं दृष्ट्वा राक्षसं राक्षसाजुगम् ॥ द्वारकावासिनो योधा
श्चक्रुरत्युत्खणं खम् ॥ २ ॥ ग्रामे ग्रामे सुसंनद्धा नवलक्षमिता रथाः ॥ राक्षसौ द्वौ समायातौ पात्येतां विशिखैरिति ॥ ३ ॥ तान्गृहीताणुधान्दृष्ट्वा
यदुवीरान्वटोत्कचः ॥ प्रगृह्य विपुलं बाहुं जगौ तारस्वरेण सः ॥ ४ ॥ राक्षसं वित्त मां वीरा भीमपुत्रं वटोत्कचम् ॥ सुप्रियं वासुदेवस्य प्रणामा
र्थमुपागतम् ॥ ५ ॥ निवेदयत मां प्राप्तं याद्वेन्द्राय सात्मजम् ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा ते कृष्णाय न्यवेदयन् ॥ ६ ॥ आह देवः सभारथ्यश्च शीघ्र
मनावजत्वसौ ॥ ततः प्रवेशयामासुद्गारकां ते वटोत्कचम् ॥ ७ ॥ सपुत्रः सोऽपि रम्याणि वनान्युपवनानि च ॥ कीडाशैलांश्च हर्म्याणि संपश्यन्ना
गतः सभाम् ॥ ८ ॥ स तत्र उपसेनं च वसुदेवं च सात्यकिम् ॥ अक्रूरामप्रमुखान्ववन्दे कृष्णमेव च ॥ ९ ॥ तं पादयोर्निपतितं समालिङ्ग्य सह
त्मजम् ॥ साशिपुं स्वसमीपस्थमुपवेश्येदमब्रवीत् ॥ १० ॥ पुत्र राक्षसशाहूलं कुरुणां कुलवर्धन ॥ कुशलं सर्वतः कच्चित्किमर्थस्ते समागमः ॥
॥ ११ ॥ ॥ वटोत्कच उवाच ॥ ॥ देव शुभमत्प्रसादेन सर्वतः कुशलं मम ॥ श्रूयतां कारणं स्वामिन्यदर्धमहमागतः ॥ १२ ॥ देवोपदिष्ट
भार्यायां जातोऽयं तनयो मम ॥ स च प्रश्नं वक्ष्यति त्वां श्रूयतामागतस्त्वतः ॥ १३ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ वत्स भौर्वैय ब्रूहि त्वं सर्वं
पृच्छ यदिच्छसि ॥ यथा वटोत्कचो मह्यं सुप्रियश्च तथा भवान् ॥ १४ ॥ ॥ बर्बरीक उवाच ॥ ॥ प्रणम्य त्वामादिदेवं मनोबुद्धिसमाधिभिः ॥
प्रक्ष्यामि केन श्रेयः स्याज्जतोर्जातस्य माधव ॥ १५ ॥ केचिच्छ्रेयो धर्ममादुरैश्वर्यं त्यागभोजनम् ॥ केचिद्धर्मं तपो द्रव्यं भोगान्मुक्तिं च केचन
॥ १६ ॥ तदेवं शतसंख्येषु श्रेयस्सु पुरुषोत्तम ॥ मम चैवं कुलस्यास्य श्रेयो यद्ब्रूहि निश्चितम् ॥ १७ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ वत्स पृथ
क्पृथक्प्रोक्तं वर्णानां श्रेय उत्तमम् ॥ ब्राह्मणानां तपो मूलं दमोऽध्ययनमेव च ॥ १८ ॥ धर्मप्रकटनं चापि श्रेय उत्तं मनीषिभिः ॥ बलं साध्यं पूर्वं
मेव क्षत्रियाणां प्रकीर्तितम् ॥ १९ ॥ दुष्टानां शासनं चापि साधूनां परिपालनम् ॥ पाशुपाल्यं च वैश्यानां कृषिर्विज्ञानमेव च ॥ २० ॥

शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा तथा जीवन्वणिग्भवेत् ॥ शिल्पिर्वा विविधैर्जीवेद्विजातिहितमाचरन् ॥ २१ ॥ भार्यारतिर्भृत्यपोषा शुचिः श्रद्धा
 परायणः ॥ नमस्कारेण मन्त्रेण पंचयज्ञात्वा हापयेत् ॥ २२ ॥ तद्भवान्क्षत्रियकुले जातोऽसि कुरु तच्छृणु ॥ बलं साधय पूर्व
 त्वमतुलं तेन शिक्षय ॥ २३ ॥ दुष्टान्पालय साधुंश्च स्वर्गमेवमाप्स्यसि ॥ बलं च लभ्यते पुत्र देवीनां सुप्रसादतः ॥ २४ ॥ तद्भ
 वान्बलास्यर्थं देव्याराधनमाचर ॥ २५ ॥ बर्बरीक उवाच ॥ ॥ कस्मिन्क्षेत्रे च कां देवीं कथमाराधयाम्यहम् ॥ एतत्प्रसादप्रवर्ण
 मनः कृत्वा निवेदय ॥ २६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति पृष्टः क्षणं ध्यात्वा प्राह दामोदरो विभुः ॥ वत्स क्षेत्रं प्रवक्ष्यामि यत्र तत्स्यसि
 ततपः ॥ गुप्तक्षेत्रमिति ख्यातं महीसागरसंगमे ॥ २७ ॥ तत्र त्रिभुवने याश्च संति देव्यः पृथग्विधाः ॥ नारदेन समानीतास्ताश्चैक्यं
 सुमहात्मना ॥ २८ ॥ चतस्रस्तस्य दिग्देव्यो नव दुर्गाश्च संति याः ॥ समाराधय ता गत्वा तासामैक्यं हि दुर्लभम् ॥ २९ ॥ नित्यं पूजय ताः पुत्र
 पुण्यधूपविलेपनैः ॥ स्तुतिभिश्चोपहारैश्च यथा तुष्यति तास्तव ॥ ३० ॥ तुष्टासु देवीषु बलं धनं च कीर्तिश्च पुजाः सुभगाश्च दाराः ॥ स्वर्गस्तथा
 मुक्तिपदं च सत्सुखं न दुर्लभं सत्यमेतत्तवोक्तम् ॥ ३१ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा बर्बरीकं कृष्णः प्राह घटोत्कचम् ॥ घटोत्कचार्य
 पुत्रस्ते दृढं सुहृदयो ह्यसौ ॥ ३२ ॥ तस्मात्सुहृदयेत्येवं दत्तं नाम मया द्विकम् ॥ एवमुक्त्वा समालिङ्ग्य संतर्प्य विविधैर्धनैः ॥ ३३ ॥ गुप्तक्षेत्राय
 भगवान्बर्बरीकं समादिशत् ॥ सोऽथ कृष्णं नमस्कृत्य पितरं यादवांश्च तान् ॥ ३४ ॥ अत्राप्य च तान्सर्वान्गुप्तक्षेत्रं समाब्रजत् ॥ घटोत्कचोऽपि
 कृष्णेन विसृष्टः स्वधनं ययौ ॥ ३५ ॥ स्मरन्पुत्रगुणान्पत्न्या स्वराज्यं समपालयत् ॥ ततः सुहृदयो धीमान्दग्धस्थत्यां कृताश्रमः ॥ ३६ ॥
 त्रिकालं पूजयामास देवीः कर्मसमाधिभिः ॥ नित्यं पुष्पैश्च धूपैश्च उपहारैः पृथग्विधैः ॥ ३७ ॥ तस्याराधयतो देव्यस्ततुष्टुर्हार्पणैस्त्रिभिः ॥ ततः
 प्रत्यक्षतो भूत्वा बलात्तस्य महात्मनः ॥ ३८ ॥ बलं यत्रित्तनु लोकेषु कस्यचिन्नास्ति दुर्लभम् ॥ ऊचुश्च कंचित्कालं त्वं वसात्रैव महाहृते ॥ ३९ ॥
 संगत्या विजयस्य त्वं भूयः श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ॥ इत्युक्तः सर्वदेवीभिः स तत्रैव व्यवस्थितः ॥ ४० ॥ आजगामाथ विजयो नाम्ना मागधब्राह्मणः ॥
 स सर्वा पृथिवीं कृत्वा पादक्रांतां द्विजोत्तमः ॥ ४१ ॥ काश्यां विद्याबलं प्राप्य साधनार्थमुपाययौ ॥ गुहेश्वरमुवाच्येष सप्तलिंगान्यपूजयत् ॥
 ॥ ४२ ॥ आराधयामास चिरं देवीं विद्याफलाप्तये ॥ ततस्तुष्टास्तस्य देव्यः स्वप्ने प्रोचुरिदं वचः ॥ ४३ ॥ विद्यां साधय त्वं साधो सिद्धमातुः पुरो

स्मरणे ॥ अयं भक्तः सुहृदयः साहाय्यं ते करिष्यति ॥ ४४ ॥ ततस्तद्भजनं श्रुत्वा विजयः स्वप्नमध्यतः ॥ उत्थाय गत्वा देव्यास्तं वव्रे भीमात्म
 जात्मजम् ॥ ४५ ॥ सोऽपि श्वीवचः श्रुत्वा मेने साहाय्यकारणम् ॥ ततः कृष्णचतुर्दश्यासुपोष्य विजयः शुचिः ॥ ४६ ॥ स्नात्वाभ्यर्च्यैव लिंगानि
 देवीश्वैवार्चयत्पृथक् ॥ कृत्वा स्नानसुपोष्यैव बर्बरीकोऽतिकेऽभवत् ॥ ४७ ॥ प्रथमायां ततो रात्रौ ययौ सिद्धांबिकापुरः ॥ मंडलं तत्र कृत्वा च
 भगाकारं कराव्रव ॥ ४८ ॥ अष्टदिश्वष्टकीलांश्च निखन्थैव समूत्रकान् ॥ कृष्णाजिनधरो भूत्वा बर्बरीकसमन्वितः ॥ ४९ ॥ शिखाभाबद्धय
 दिग्बंधं कृत्वारभे ततो विधिम् ॥ मध्ये मंडलस्यापि कुंडे शुभ्रे त्रिमेखले ॥ ५० ॥ समर्थं च ततः खड्गं खादिरं मंत्रतेजितम् ॥ संस्थाप्य
 कीलानभिमतो बर्बरीकमथाब्रवीत् ॥ ५१ ॥ शुचिर्विनिद्रः संतिष्ठ स्तवं देव्याः समुद्गिरन् ॥ यावत्कर्म करोम्येष यथा विद्वं न जायते ॥ ५२ ॥
 इत्युक्ते संस्थिते तत्र बर्बरीके महाबले ॥ विजयः शोषणं दाहं श्रावनं कृतवान्यमी ॥ ५३ ॥ ततः सुखासनो भूत्वा गुंशुर्भ्यो नमः
 इति ॥ मंत्रमष्टोत्तरशतं जप्त्वा शुरुभ्यः प्रणम्य च ॥ ततो गणेश्वरविधानमारुन्धवान् ॥ ५४ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि मंत्रं गणपतेः
 परम् ॥ ५५ ॥ सर्वकार्यकरं स्वरूपं महार्थं सर्वसिद्धिदम् ॥ ५६ ॥ अर्भागिंगुंगौंगः सप्ताक्षरोऽयं महामंत्रः ॥ अर्भागपतिमंत्रस्य गणको
 नाम ऋषिः विघ्नेश्वरो देवता गं बीजम् अर्शक्तिः पूजार्थं जपार्थं वा तिलकार्थं वा मनस ईप्सितार्थं होमार्थं वा विनियोग इति ॥ साध
 कस्य पूर्वं तिलककरणम् ॥ अर्भागणपतये नमः ॥ इति तिलकस्योपरि अक्षतान्दद्यात् अनेन मन्त्रेण ॥ अर्ं गणपतये नमः ॥ इति तिल
 कमंत्रः ॥ अर्ं गां गणपतये नमः ॥ अनेन मंत्रेण गणेशाय पुष्पांजलित्रयं दद्यात् ॥ मूलमंत्रेणात्र चंदनगन्धपुष्पधूपदीपनैवेद्यपूर्णाफल
 तंहुलादिकं दद्यात् ॥ अत ऊर्ध्वं मूलमन्त्रेण जपं कुर्यात् ॥ अष्टोत्तरशतं सहस्रं लक्षं कोटिं चेति यथाशक्ति जप्त्वा दशांशहोमार्थं गणेशात्रये
 आवाहयामीति अभिमावाह्य ॥ अर्ं गां गणपतये स्वाहेति मन्त्रेण गुग्गुलुशुटिकाभिर्होमं विद्व्याह्विनियोगं चेति गणेश्वरो महाकल्पः ॥ य एवं सर्व
 विघ्नेषु साध्येनमन्त्रमुत्तमम् ॥ सर्वविघ्नानि नश्यन्ति मनोभीष्टं च सिध्यति ॥ ५७ ॥ डाकिन्यो यातुवानाश्च प्रेताद्याश्च भयंकराः ॥ शत्रूणां जायते
 नाशो वशीकरणमेव च ॥ ५८ ॥ इमं गाणेभ्वरं कल्पं विजानन्विजयोऽपि च ॥ तिलकं विधिना कृत्वा जप्त्वा चाष्टोत्तरं शतम् ॥ ५९ ॥

दशांशं गुटिका हुत्वा पूज्य सिद्धिविनायकम् ॥ सिद्धेश्वरक्षेत्रपालस्य चक्रे पूजां ततो निशि ॥ ६० ॥ इति श्रीसर्कद्वै महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां
 संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे महाविद्यासाधने गार्णेभ्वरकल्पवर्णननामैकषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ७१ ॥ शौनक
 उवाच ॥ ॥ सूत श्रुता पुरास्माभिरुपतिर्गणपस्य च ॥ क्षेत्रनाथः कथं जज्ञे वदैतच्छृण्वतां हि नः ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ यदा दारु
 कदैत्येन पीड्यमाना दिवोकसः ॥ शिवं देव्या सहासीनं प्रणिपत्येदमब्रुवन् ॥ २ ॥ ॥ देव दैत्येन घोरेण दुर्जयेन सुरासुरैः ॥ पीडिता दारुकेण स्मः
 स्वस्थानाच्चापि च्याविताः ॥ ३ ॥ ॥ न विष्णुना न चंद्रेण न चान्येनापि केनचित् ॥ शक्यो हंतुं स दुष्टात्मा अर्धनारीश्वरं विना ॥ ४ ॥ ॥ तेन संपी
 ड्यमानानामस्माकं शरणं भव ॥ इत्युक्त्वा रुरुदुर्देवास्त्राहिजाहीति चाब्रुवन् ॥ ५ ॥ ॥ ततोऽतिक्रपयाविष्टहरकंठस्य कालिमाम् ॥ गृहीत्वा पार्वती
 चक्रे नारीमेकां महाभयाम् ॥ ६ ॥ ॥ आत्मशक्तिं तत्र मुक्त्वा प्रोवाचेदं वचः शुभा ॥ यस्मादतीव कालासि नाम्ना त्वं कालिका भव ॥ ७ ॥ ॥ देवारि
 च दुरात्मानं शीघ्रं नाशय शोभने ॥ एवमुक्त्वा महारावा कालिका प्राप्य तं तदा ॥ ८ ॥ ॥ रणेणैव सृतं चक्रे सानुगं स्फुटितहृदम् ॥ ततोवन्ती
 श्वशानस्था महारावानमुंचत ॥ ९ ॥ ॥ यैरासन्विकर्ला लोकास्त्रयोऽपि प्रमुता यथा ॥ ततो रुद्रो बालरूपं कृत्वा विश्वकृते विभुः ॥ १० ॥ ॥ रुद्रस्त
 स्याः समीपे चाप्यागतः प्रेतसन्नि ॥ रुद्रं च ततो बालं कृत्वोत्संगे कृपान्विता ॥ ११ ॥ ॥ कालिकाऽप्राप्ययत्स्तन्यं मा रुद्रेति प्रजल्पती ॥ स्तन्य
 व्यार्जेन बालोऽपि पर्णौ क्रोधं तदंगजम् ॥ १२ ॥ ॥ योऽसौ हरकंठभवविषादासीत्सुदुर्धरः ॥ पीतक्रोधस्वभावं च सौम्यासीत्कालिका तदा ॥ १३ ॥
 बालोऽपि बालरूपं तत्पक्त्वुमैच्छत्कृताक्रियः ॥ १४ ॥ ॥ ततो देवाः कालिकायाः शंकमानाः पुनर्भयम् ॥ ऊचुर्मा बाल बालत्वं परित्यज कृपां कुरु
 ॥ १५ ॥ ॥ बाल उवाच ॥ ॥ न भेतव्यं कालिकायाः सौम्या देवी यतः कृता ॥ अस्ति चेद्भवतां भीतिरन्यानसह्य्यामि बालकान् ॥ चतुः
 पापिक्षेत्रपालानित्युक्त्वा सोऽस्मजन्मुखात् ॥ १६ ॥ ॥ प्राह तान्बालरूपांश्च बालरूपी महेश्वरः ॥ स्वर्गेषु पंचविशानां पातालेषु च तावताम् ॥ १७ ॥
 चतुर्दशानां भूलोके वासो वः पालनं तथा ॥ अयमेव श्वशानस्थो भविता भ्वा च वाहनम् ॥ १८ ॥ ॥ नैवेद्यं भवतां राजमापतंदुलमिश्रकाः ॥
 अन्नभ्यर्च्यं च यो युष्मानिकचिह्नकृत्यं विधास्यति ॥ १९ ॥ ॥ तस्य तन्निष्कलं भावि भुक्तं प्रेतैश्च राक्षसैः ॥ इत्युक्त्वा भगवद्ब्रह्मस्तत्रैवां
 तरधीयत ॥ २० ॥ ॥ क्षेत्रपालाः स्थिताश्चैव यथास्थाने निरूपिताः ॥ इति वः क्षेत्रपालानां सृष्टिः प्रोक्ता समासतः ॥ २१ ॥ ॥ आराधनं प्रवक्ष्यामि

येन पीता भवति ते ॥ २२ ॥ अंक्षां क्षेत्रपालाय नमः ॥ इति नवाक्षरो महामंत्रः ॥ २३ ॥ अनेनात्र चंदनादि दत्त्वा राजमाषतण्डुलिमिश्रकांश्च चतुः
 पट्टिकृतभागान्वटकात्रिवेद्य तावत्यो दीपिकास्तावन्ति पत्राणि पूगानि निवेद्य दण्डवत्प्रणम्य महास्तुतिमेतां जपेत् ॥ २४ ॥ अ० ऊ० र्ध्वकेशा विरू
 पाक्षा नित्यं ये घोरेरूपिणः ॥ रक्तनेत्राश्च पिंगाक्षाः क्षेत्रपालान्नमामि तान् ॥ २५ ॥ अहरो ह्यापकुम्भश्च इडाचारस्तथैव यः ॥ इंद्रमूर्तिश्च कोला
 क्ष उर्ध्वपाद ऋतुंसनः ॥ २६ ॥ सिद्धेश्वरश्चैव बलिको नीलपादेकदंष्ट्रिकः ॥ इरापतिश्चाधहारी विश्वहारी तथांतकः ॥ २७ ॥ ऊ० र्ध्वपादः कम्बलश्च
 संजनः खर एव च ॥ गोमुखश्चैव जंबालो गणनाथश्च वारणः ॥ २८ ॥ जटालोप्यजटालश्च नौमि स्वःक्षेत्रपालकान् ॥ ऋकारो हठकारी च
 टंकपाणिः खणिस्तथा ॥ २९ ॥ टंटंकणो जंबरश्च स्फुलिगास्त्यस्तडिदुचिः ॥ दंतुरो धननादश्च नन्दकश्च तथा परः ॥ ३० ॥ फेत्कार
 कारी पंचास्यो बर्बरी भीमरूपवान् ॥ भद्रपक्षः कालमेघो युवानो भास्करस्तथा ॥ ३१ ॥ रौरवश्चापि लंबोष्ठो वणिजः सुजटालिकः ॥ सुगंधो
 हहुकश्चैव नौमि पातालरक्षकान् ॥ ३२ ॥ सर्वलिंगेषु हुंकारः स्मशानेषु भयावहः ॥ महालक्षो वने घोरे ज्वालक्षो वसतौ स्थितः ॥ ३३ ॥ एकदृ
 क्षश्च वृक्षेषु कसालवदनो निशि ॥ वण्टारवो गुहावासी पद्मसंजो जले स्थितः ॥ ३४ ॥ चत्वरेषु दुरारोहः पर्वते कुरवस्तथा ॥ निर्दारेषु प्रवा
 हाख्यो माणिभद्रो निधिव्यपि ॥ ३५ ॥ रसक्षेत्रे रसाध्यक्षो यज्ञवाटेषु कोटनः ॥ चतुर्दश भुवं व्याप्य स्थिताश्चैवं नमामि तान् ॥ ३६ ॥ एवं
 चतुःपष्टिमिताञ्छरणं यामि क्षेत्रपान् ॥ प्रसीदंतु प्रसीदंतु तृष्यंतु मम पूजया ॥ ३७ ॥ सर्वकार्येषु यश्चैवं क्षेत्रपानर्चयेच्छुचिः ॥ क्षेत्रपास्तस्य
 तृष्यति यच्छंति च समीहितम् ॥ ३८ ॥ इमं क्षेत्रपकल्पं च विजानन्विजयस्तथा ॥ यथोक्तविधिनान्भ्यर्च्य सिद्धये तृषुवं च तम् ॥ ३९ ॥
 प्रणम्य च ततो देवीमानच वटयक्षिणीम् ॥ पुरा यदा नारदेन कलाप्रथमतो द्विजाः ॥ ४० ॥ समानीतारतैश्च साकं सुनदा नाम ब्राह्मणी ॥ विध
 वाभ्यगता तत्र तपस्तप्तुं महीतटे ॥ ४१ ॥ सा कृच्छ्राणि पराकांश्च अतिकृच्छ्राणि कुर्वती ॥ ज्येष्ठे भाद्रपदे चक्रे सावित्र्या द्वे त्रिरात्रिके ॥ ४२ ॥
 मासोपवासं च तथा कार्तिके कुलनंदिनी ॥ समलिंगानि संपूज्य देवीपूजां सदा व्यधात् ॥ ४३ ॥ दर्शो स्नानं तथा चक्रे महीसागरसंगमे ॥ इत्या
 दिबहुभिस्तैस्सै नित्यं नियमपालनैः ॥ ४४ ॥ धृतपापा ययौ लोकसुमायाः कृतस्वागता ॥ अंशेन च तटे तरिम्नसंभृता वटयक्षिणी ॥ ४५ ॥
 तस्यास्तुष्टो वरं प्रादात्सिद्धलिंगस्थितो हरः ॥ अनभ्यर्च्य य एनां च मत्पूजां प्रकरिष्यति ॥ ४६ ॥ तस्य तन्निष्फलं सर्वमित्युक्तं पाल्यमेव मे ॥

तस्मात्प्रपूजयेन्नित्यं वटस्थां वटयक्षिणीम् ॥ पुष्पैर्धूपैस्तु नैवेद्यैर्मन्त्रेणानेन भक्तितः ॥ ४७ ॥ सुनंदे नंदनीयासि पूजामेतां गृहाण मे ॥
 प्रसीद सर्वकालेषु मम त्वं वटयक्षिणि ॥ ४८ ॥ एवं संपूज्य तां नत्वा क्षमाप्य वटयक्षिणीम् ॥ सर्वान्कामानवाप्नोतिनरो नारी
 च सर्वदा ॥ ४९ ॥ विजयश्चापि महात्म्यमिदं जानन्महामतिः ॥ आनर्च वटवृक्षस्थां भक्तितो वटयक्षिणीम् ॥ ५० ॥ ततः सिद्धां
 विकान् स्तुत्वा जप्तवानपराजिताम् ॥ महाविद्यां वैष्णवीं तु साधनेन समन्विताम् ॥ ५१ ॥ यस्याः स्मरणमन्त्रेण सर्वदुःखक्षयो भवेत् ॥
 तां विद्यां कीर्तयिष्यामि शृणुष्वं विप्रपुंगवाः ॥ ५२ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय नमोऽन्ताय सहस्रशीर्षाय क्षीरोदार्णवशायिने शेषभोगपर्य
 काय गरुडवाहनाय पीतवाससे वासुदेव संकर्षण प्रद्युम्नानिरुद्ध हयशिरो वराह नरसिंह वामन त्रिक्रम राम राम वरप्रद नमोऽस्तु ते नमोऽ
 स्तु ते असुरदैत्यदानवयक्षराक्षसभूतप्रेतपिशाचकुंभांडसिद्धयोगिनीडाकिनीस्कंदपुरोगमान्ग्रहाद्भक्षत्रहांश्चान्यैश्च हन २ दह २ पच २ मथ २
 विध्वंसय २ विद्रावय २ शंखेन चक्रेण वज्रेण गदया मुखलेन हलेन भरमीकुरु सहस्रबाहवे सहस्रचरणायुध जय २ विजय २ अपराजित अप्र
 तिहत सहस्रनेत्र ज्वल २ प्रज्वल २ विश्वरूप बहुरूप मधुसूदन महावराह महापुरुष वैकुण्ठ नारायण पद्मनाभ गोविंद दामोदर ऋषीकेश सर्वासुरो
 त्सादन सर्वभूतवशंकर सर्वदुःखप्रभेदन सर्वयज्ञप्रभंजन सर्वनागप्रमर्दन सर्वदेवमहेश्वर सर्वबंधविमोक्षण सर्वाहितप्रमर्दन सर्वज्वरप्रणाशन सर्वग्रह
 निवारण सर्वपापप्रशमन जनार्दन जनानंदकर नमोऽस्तु ते स्वाहा ॥ ५३ ॥ इमामपराजितां परमवैष्णवीं महाविद्यां जपति पठति शृणोति स्मरति
 धारयति कीर्तयति न च तस्य वाय्वश्विब्रह्मोपलक्षणनिर्वर्षभयं न समुद्रभयं न ग्रहभयं न च चौरभयं न च श्वापदभयं वा भवेत् ॥ ५४ ॥ क्वचि
 द्रात्र्यंधकाराक्षीराजकुलविषोपविणगरदशकीकरणविद्वेषणोच्चाटनवधबंधभयं वा न भवेदतैर्मन्त्रपदैरुदाहृतैर्हृदा बद्धैः संसिद्धपूजितैः ॥ ५५ ॥
 तद्यथा ॥ नमोनमस्तेऽस्तु अभये अनघे अजिते अत्रासिते अमृते अपराजिते पठितसिद्धे स्मारितसिद्धे एकानंशे उमे ध्रुवे अरुंधति सावित्रि गायत्रि
 जातवेदसि मानस्तोके सरसि सरस्वति धरणि धारिणि सौदामिनि अदिते विनते गौरि गांधारि मातंगि कृष्णे यशोदे सत्यवादिनि ब्रह्मवादिनि
 कालि कपालिनि सद्योव्यवच्यनकारे स्थलगतं जलगतमंतारिगतं वा रक्ष २ सर्वभूतभयोपद्रवैभ्यो रक्ष २ स्वाहा ॥ ५६ ॥ यस्याः प्रणश्यते पुष्पं
 गर्भो वा पतते यदि ॥ भ्रियते बालका यस्याः काकबंध्या च या भवेत् ॥ धारयेत् इमां विद्यामभिर्दोषैर्न लिप्यते ॥ ५७ ॥ रणे राजकुले चूते नित्यं

ञ्छब्दन्वज्राहत इवाचलः ॥ ७ ॥ क्षणं रावांस्ततो मुक्त्वा नाहि मुञ्चेति वत्स्यणु ॥ ततः कृपालुना मुक्त्वा पादयोः पतिताऽर्धवीत् ॥ ८ ॥
 शरणं ते प्रपन्नास्मि दासी कर्मकरी तव ॥ महाजिह्वेति मां विद्धि राक्षसीं कामरूपिणीम् ॥ ९ ॥ काशीश्मशाननिलयां देवदानवदर्पहाम् ॥
 ददासि यदि मे वीर दुर्लभां प्राणदक्षिणाम् ॥ १० ॥ ततस्तपश्चरिष्यामि सर्वभूताभयप्रदा ॥ अस्मिन्नर्थे स्वदेवस्य शपथा मे तथा
 त्मनः ॥ ११ ॥ यद्येतद्भवत्ययं कुर्या भस्मीभूयां ततः क्षणम् ॥ एवं भुवाणां तां वीरो निगृह्य शपथैर्ददम् ॥ १२ ॥ सुमोच सापि संहृष्टा कुञ्चो
 न्मुक्त्वा ययौ वनम् ॥ सोऽपि वीरः खड्गधारी तत्रैवावस्थितोऽभवत् ॥ १३ ॥ ततो मध्यमरात्रौ च गीर्जितं श्रूयते महत् ॥ अन्धकारं च संजज्ञौ
 तमोऽधनरकप्रभम् ॥ १४ ॥ दृदशे च ततः शैलः शतशृंगोऽतिविस्तरः ॥ नानाशिलाः प्रमुमुचे नानावृक्षांश्च सोच्छ्रयान् ॥ १५ ॥ नानानिर्हार
 संघोषं ववृषे शोणितं बहु ॥ तं तथा नगमालोक्य निर्भीतो भूमिनन्दनः ॥ १६ ॥ पर्वतो द्विगुणो भूत्वा पर्वतं सहसाप्लुतः ॥ प्रदाभिजज्ञे संहृत्य
 पर्वतं स्वेन भूयता ॥ १७ ॥ तदा विशीर्षः सोऽभूच्च पर्वतो भूमिमंडले ॥ ततो योजनदेहात्मा शतशीर्षः शतोदरः ॥ १८ ॥ वक्रैर्मुचन्म
 हाज्वालां रेपलेन्द्रोऽभ्यधावत् ॥ तं धावमानं दृष्ट्वैव बर्बरीको महाबलः ॥ १९ ॥ विधाय तादृशं रूपं नर्दन्तं चाप्यधावत् ॥ ततो मध्यमरात्रौ
 तौ लघु चित्रं च सुष्ठु च ॥ २० ॥ युयुधाते बाणजालैर्यथा प्रावृषि तोयदौ ॥ छिन्नचापौ च खड्गाभ्यां छिन्नवद्भौ च मुष्टिभिः ॥
 ॥ २१ ॥ पर्वताविव सर्पक्षौ चिरं युयुधतुः स्थिरम् ॥ ततः कक्षे समुत्पाद्य आमयित्वा मुहूर्तकम् ॥ २२ ॥ भूमौ प्रधर्षयामास प्रसृतं
 च सुमोच ह ॥ चिक्षेप चाग्निकोणे तं महीसागररोधसि ॥ २३ ॥ तद्वरे रेपलेन्द्राख्यं ग्राममद्यापि वर्तते ॥ एवं स रेपलेनाम वृत्रतु
 ल्यपराक्रमः ॥ २४ ॥ नाथः श्मशानस्यावन्त्या विभ्रक्त्रिहतोऽभवत् ॥ तं निहत्य पुनर्वीरो बर्बरीकः स्थितोऽभवत् ॥ २५ ॥ तत
 स्तृतीययामे च प्रतीच्या दिश आययौ ॥ पर्वताभा महानादा पादैः कम्पयतीव भूः ॥ २६ ॥ दुहदुहाख्याश्वतरी मेघप्रष्टा तडिबथा ॥
 तामापतीं तथा दृष्ट्वा सूर्यवैश्वानरप्रभाम् ॥ २७ ॥ उपसृत्य जवाद्भैमीं सरोह प्रहसन्निव ॥ वेगात्ततः प्रद्वतीं तुंडे प्राहत्य मुष्टिभिः ॥ २८ ॥
 स्थापयामास तत्रैव तस्यौ सा चातिपीडिता ॥ ततः कुब्जा महारावं कृत्वाप्लुत्य दुहदुहा ॥ २९ ॥ जगत्यामाशु चिक्षेप बर्बरीकं तथेच्छकम् ॥

१ भूयता--पर्वतस्योप-सर्वेन-इति योजना । २ रेपलेन्द्रः--इ० पा० । ३ संहृष्टौ--इ० पा० । ४ स्थिरः--इ० पा० । ५ भूमिः--अत्र-मीमस्यापात्वं भूमिः--तस्याःपप्रथम्--इत्यस्मिन्नर्थेऽपि--भूमिः--
 इति--इ० पा० । ६ तथेच्छकम्--तथा--तद्वद्वानवियये इच्छा यस्य साः--तथेच्छकः--तं--तथेच्छकम्--इत्यर्थः ।

ततो नदिवा चातीव पादवातममुंचत ॥ ३० ॥ पादौ च वीरः संगृह्य चिक्षेप भुवि लीलया ॥ ततः पुनः समुत्थाय धावतीं तां निगृह्य सः ॥
 ३१ ॥ मुष्टिना पातयित्वैव दंताकंठमपीडयत् ॥ क्लिन्नं वास इवापीडय प्राणानत्याजयद्दुतम् ॥ ३२ ॥ एवं सीकोत्तरस्थाने स्मशानैकपदो
 द्रवा ॥ शाकिनीनामधीशा सा बर्बरीकेण सूदिता ॥ ३३ ॥ हत्वा तां चापि चिक्षेप प्रतीच्यामेव लीलया ॥ दुहदुहाख्यमद्यापि तत्र ग्रामं स्म
 वर्तते ॥ ३४ ॥ ततस्तथैव संतस्थौ बर्बरीकोऽभिरक्षणे ॥ ततश्चतुर्थे यामे च प्रातः क्षपणकोऽद्भुतः ॥ ३५ ॥ मुंडी नम्रो मयूराणां पिच्छधारी महा
 ब्रतः ॥ प्रोवाच चेदं वचनं हाहा कष्टमतीव भोः ॥ ३६ ॥ अहिंसा परमो धर्मस्तदभिज्वाल्यते कुतः ॥ ह्यमाने यतो बहौ सूक्ष्मजीववधो
 महान् ॥ ३७ ॥ श्रुत्वेदं वचनं तस्य बर्बरीकोऽब्रवीत्स्मयन् ॥ वदने सर्वदेवानां ह्ययमाने स्म पावके ॥ ३८ ॥ अतुतं भापसे पाप शिक्षायोऽप्योऽसि
 दुर्मते ॥ इत्युक्त्वा सहस्रोत्पत्य कक्षामध्ये स्थिरोऽस्य च ॥ ३९ ॥ दन्तान्मुष्टिप्रहारैश्च समाहत्याभ्यपातयत् ॥ रुधिराविलवक्रं तं मुमोच पतितं
 भुवि ॥ ४० ॥ स क्षणाञ्चेतनां प्राप्य वोरदैत्यवपुर्वरः ॥ भयाङ्गैर्मैः प्रदुद्भव गुहाविवरमाविशत् ॥ ४१ ॥ बहुप्रभेति नगरी पट्टियोजनमायता ॥
 तस्यां विवेश सहसा तं चानु बर्बरीककः ॥ ४२ ॥ बर्बरीकं ततो दृष्ट्वा नादोऽभूच्च पलाशिनाम् ॥ धावध्वं हन्यतामपे छिद्यतां भिद्यतामिति
 ॥ ४३ ॥ तच्छ्रुत्वा दैत्यवीराणां कोटयो नव भीषणाः ॥ नानाधुवधरा वीरं बर्बरीकमुपाद्भवन् ॥ ४४ ॥ दृष्ट्वा तान्कोटिशो दैत्यान्कुह्यो भीमात्मजा
 त्मजः ॥ निर्मील्य सहसा नेत्रे तेषां मध्यमथावत ॥ ४५ ॥ पादवातैस्ततः कांश्चिद्दुजाघातैस्तथापरान् ॥ हृदयस्याभिघातैश्च क्षणान्निन्दे यमक्ष
 यम् ॥ ४६ ॥ यथा नैलवनं क्रुद्धः क्रुर्वाद्भूमिसमं करी ॥ नवकोटीस्तथा जने सह तेन पलाशिना ॥ ४७ ॥ ततो नागाः समागम्य वासुकिप्रसुरा
 स्तदा ॥ तुष्टुवर्षिविधैर्वाक्यैरुच्युः सुहृदयं च ते ॥ ४८ ॥ नागानां परमं कृत्यं कृतं ते भूमिनंदन ॥ पलाशिनाम दैत्योयं नीतो यत्सावुगो यमम् ॥
 ॥ ४९ ॥ अनेन हि वयं वीर सावुगेन दुरात्मना ॥ पीडिता विविधोपायैः पातालादप्यधः कृताः ॥ ५० ॥ वरं वृणीष्व त्वं तस्मान्नागैर्भ्योऽभिमतं
 परम् ॥ वरदाः सर्व एव स्म वयं तुभ्यं सुतोपिताः ॥ ५१ ॥ ॥ सुहृदय उवाच ॥ ॥ यदि देवो वरो मह्यं तदेनं प्रवृणोम्यहम् ॥ सर्वविधविनि
 मुक्तो विजयः सिद्धिमाप्नुयात् ॥ ५२ ॥ ततस्तथेति तं प्रोचुः प्रहृष्टा वायुभोजनाः ॥ स च तेष्यः पुरीं दत्त्वा निवृत्तो नागपूजितः ॥ ५३ ॥
 विवरस्य च मध्येन समागच्छन्महाप्रभम् ॥ सर्वैरत्रमयं लिंगं स्थितं कल्पतरोरधः ॥ ५४ ॥ अर्च्यमानं सुबह्वीभिर्नागकन्याभिरैक्षत ॥ ततोऽसौ

विस्मयाविष्टो नागकन्या ह्यपृच्छत ॥ ५५ ॥ केनेदं स्थापितं लिङं सूर्यवैश्वानरप्रभम् ॥ लिंगादपि चतुर्दिक्षु मार्गाश्वेमे तु कीदृशाः ॥ ५६ ॥
 इति वीरवचः श्रुत्वा बृहत्कटिपयोधरा ॥ सर्षाडं सस्मितापाणनिर्माक्षमिदमब्रवीत् ॥ ५७ ॥ सर्वपन्नगरजेन शेषेण सुमहात्मना ॥ तप
 स्तत्त्वा महालिङ्गमिदमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ ५८ ॥ दर्शनात्स्पर्शनाद्भयानादर्चनात्सर्वसिद्धिदम् ॥ लिंगात्पूर्वेण मार्गोयं याति श्रीपर्वतं भुवि ॥ ५९ ॥
 एलापत्रेण विहितो नागानां तत्र प्राप्तये ॥ दक्षिणेन च मार्गोऽयं याति शूर्पारकं भुवि ॥ ६० ॥ कर्कोटकेन नागेन कृतोऽयं तत्र प्राप्तये ॥ पश्चिमेन च
 मार्गोऽयं प्रभासं याति सुप्रभम् ॥ ६१ ॥ ऐरावतेन विहितो नागानां गमनाय च ॥ उत्तरेण च मार्गोयं येन यातुं भवान्स्थितः ॥ ६२ ॥ गुप्तक्षेत्रे सिद्ध
 लिङं याति शक्तिगुहाऽऽकृतः ॥ विहितस्तक्षकेणासौ यातुं तत्र महात्मना ॥ ६३ ॥ इतीदं वर्णितं वीर विज्ञप्तिः श्रूयतां ममाको भवानभुनैवेतो दैत्यपृष्ठ
 गतोऽभवत् ॥ अभुनैव तथैकाकी समायातोऽत्र नो वद् ॥ ६४ ॥ वयं च सर्वास्ते दास्यस्त्वां पतिः प्रवृणमिहे ॥ अस्माभिः सहितः क्रीड विविधाराञ्च
 भूमिषु ॥ ६५ ॥ ॥ वर्षरीक उवाच ॥ ॥ अहं कुरुकुलोत्पन्नः पांडुपुत्रस्य पौत्रकः ॥ वर्षरीक इति ख्यातस्तं दैत्यं हंतुमागतः ॥ ६६ ॥ स च दैत्यो
 हतः पापः पुनर्याये महीतलम् ॥ भवतीभिश्च मे नास्ति कृत्यं भोभोः कथंचन ॥ ६७ ॥ ब्रह्मचारिव्रतं यस्माद्गृहं सततमास्थितः ॥ इत्युक्त्वाभ्यर्च्य
 तड्डिं प्रणिपत्य च इण्डवत् ॥ ६८ ॥ ऊर्ध्वमाचक्रमे वीरः कातरं ताभिरीक्षितः ॥ ततो बहिः समागत्य सप्रकाशं मुखं तदा ॥ ६९ ॥ प्रहर्षेणैव पूर्वस्या
 विजयं दृश्ये दिशः ॥ तस्मिन्काले च विजयः कर्म सर्वं समाप्तवान् ॥ ७० ॥ कान्त्या सूर्यसमाभास ऊर्ध्वमाचक्रमे क्षणात् ॥ ततो विग्रहतं देवैः
 पुण्यवर्षमभून्महत् ॥ ७१ ॥ जगुर्गर्भव्युख्यश्च ननुतुश्चाप्सरोगणाः ॥ विजयो वर्षरीकं च ततो वचनमब्रवीत् ॥ ७२ ॥ तव प्रसादाद्द्विरेश सिद्धिः
 प्राप्ता मयातुला ॥ चिरं जीव चिरं नंद चिरं वस चिरं जय ॥ ७३ ॥ अत एव हि साधुनां संगमिच्छंति साधवः ॥ औषधं सर्वदोषाणां भवेत्सत्स
 गमो यतः ॥ ७४ ॥ त्वं च होमस्थितं भस्म सिद्धसदृशप्रभम् ॥ निःशरयं सविवरकं पूर्यमाणं गृहाण च ॥ ७५ ॥ अक्षयमेतत्संश्रामे प्रथमं ते
 प्रभुंचतः ॥ शत्रूणां स्थानकं सूर्योर्देहं ध्वस्तं करिष्यति ॥ ७६ ॥ एवं सुखेन विजयः शत्रूणां ते भविष्यति ॥ ७७ ॥ ॥ वर्षरीक उवाच ॥
 उपकुर्यान्निराकांक्षो यः स साधुरीरियते ॥ साकांक्षसुपकुर्याद्यः साधुत्वे तस्य को गुणः ॥ ७८ ॥ तदेहि भस्म चान्यस्मै केनाप्यर्थो न मेऽप्यपि ॥
 प्रसादसुख्यां दृष्टिं विना नान्यद्गुणमि ते ॥ ७९ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ कुरूणां पांडवानां च भविष्यति महाव्रणः ॥ ततो भूमिस्थितं भस्म

प्राप्यति यदि कौरवाः ॥ ८० ॥ महाननर्थो भविता पांडवानां ततः स्रुष्टम् ॥ तस्माद्गहाण त्वं भस्म सोपि चक्रे तथा वचः ॥ ८१ ॥ देवीभिः
 सहिता देवाः समान्य विजयं च ते ॥ सिद्धैश्वर्यं दद्मुस्तस्मै सिद्धसेनेति नाम च ॥ ८२ ॥ एवं स विजयो विप्रः सिद्धिं लेभे सुदुर्लभाम् ॥ बर्बरी
 कश्च कृत्वैतद्देवीभक्तिरोऽवसत् ॥ ८३ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे
 कार्यसिद्धिवर्णननाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ७४ ॥ सूत उवाच ॥ एवं तत्र स्थिते तीरे देव्याराधनतत्परे ॥ सतलिंगार्चनरते
 भीमनन्दननन्दने ॥ १ ॥ ततः कालेन केनापि पांडवा द्यूतनिर्जिताः ॥ तत्राजमुश्च क्रमतस्तीर्थज्ञानकृते भुवम् ॥ २ ॥ प्रागेव चंडिकां देवीं
 क्षेनादीशानतः स्थिताम् ॥ आसेदुमार्गंरिचनास्ते द्रौपदीपंचमास्तदा ॥ ३ ॥ तत्रैव चोपविष्टोऽभूत्तदानीं चंडिकागणः ॥ बर्बरीकश्च
 तान्वीरानसमायातानपश्यत ॥ ४ ॥ परं नासौ वेद पाण्डून्पाण्डवास्तं च नो विदुः ॥ आजन्म यस्मन्नैवाभूत्पाण्डूनां चास्य संगमः ॥ ५ ॥
 ततः प्रविश्य वै तस्मिन्देवीमासाद्य पांडवाः ॥ पिंडकाद्यं तत्र मुक्त्वा तथा प्रैक्षि जलं तदा ॥ ६ ॥ ततो भीमः कुण्डमध्यं जलं पातुं विवेश ह ॥ प्रविशंतं
 च तं प्राह युधिष्ठिर इदं वचः ॥ ७ ॥ उद्धृत्य भीम तोयं त्वं पादौ प्रक्षाल्य भो बहिः ॥ ततः पिबाऽन्यथा दोषो महारंवाभुपपत्स्यते ॥ ८ ॥ एतद्गद्गो
 वचो भीमस्तथा व्याकुललोचनः ॥ अश्रुत्वैव विवेशासौ कुण्डमध्यं जलेच्छया ॥ ९ ॥ स च दृष्ट्वा जलं पातुं तत्रैव कृतनिश्चयः ॥ मुखं हस्तौ
 च चरणौ क्षालयामास शुद्धये ॥ १० ॥ यतः पीतं जलं पुंसामप्रक्षाल्य च यद्भवेत् ॥ प्रेताः पिशाचास्तद्रूपं संक्रम्य प्रापिबन्ति तत् ॥ ११ ॥ एवं
 प्रक्षालयाने च पादौ तत्र वृकोदरे ॥ उपरिस्थस्तदा प्राह सस्यं सुहृदयो वचः ॥ १२ ॥ दुर्मते भोः किमेतत्त्वं कुरुषे पापनिश्चयः ॥ देवीकुण्डे
 क्षालयसि मुखं पादौ करौ च यत् ॥ १३ ॥ यतो देवी सदानेन जलेन स्नाप्यते मया ॥ तदत्र प्रक्षिपंस्तीयं मलपापान्न बिभ्यसि ॥ १४ ॥
 मलक्लतेयं यन्नाम अस्पृश्यं तन्नरैरपि ॥ कृतो देवैश्च तत्पापं स्पृश्यते तत्त्वतो वद् ॥ १५ ॥ शीघ्रं च त्वं निःसरास्मात्कुण्डाद्भूत्वा बहिः पिब ॥
 यद्येवं पाप मूढोऽसि तीर्थेषु भ्रमसे कृतः ॥ १६ ॥ भीम उवाच ॥ किमेतद्गपसे क्रूर परुषं राक्षसाधम ॥ यतस्तीर्थानि जंतूनामुपभो
 गार्थमेव हि ॥ १७ ॥ तीर्थेषु कार्यं स्नानं चेत्युक्तं मुनिवरैरपि ॥ अंगप्रक्षालनं स्नानमुक्तं मां निंदसे कृतः ॥ १८ ॥ यदि न क्रियते पानमं
 गप्रक्षालनं तथा ॥ तत्किमर्थं पूर्वधर्माः क्रियन्ते धर्मशालिभिः ॥ १९ ॥ सुहृदय उवाच ॥ स्नातव्यं तीर्थमुख्येषु सत्यमेतन्न संशयः ॥

चरेषु किं तु संविश्य स्थावरेषु बहिः स्थितः ॥ २० ॥ स्थावरेष्वपि संविश्य तत्र ज्ञानं विधीयते ॥ न यत्र देवज्ञानार्थं भक्तैः संगृह्यते जलम् ॥ २१ ॥
 यच्च हस्तशतादूर्ध्वं सरस्तत्र विधीयते ॥ सर्वशेषि कमश्चायं पादौ प्रक्षाल्य यद्बहिः ॥ २२ ॥ ततः ज्ञानं प्रकर्तव्यमन्यथा दोष उच्यते ॥ किं न
 श्रुतस्त्वया पोक्तः श्लोकः पद्मशुभा पुरा ॥ २३ ॥ मलं मुञ्जं पुरीषं च श्लेष्म निहीनाशु च ॥ गंडूषाश्चैव मुञ्चति ये ते ब्रह्महर्षैः समाः ॥ २४ ॥
 तस्मान्निःसर शीघ्रं त्वं यद्येवमजितेन्द्रियः ॥ तत्किमर्थं दुराचार तीर्थेष्वटसि बालिश ॥ २५ ॥ यस्य हस्तौ च पादौ च मनश्चैव सुसंयतम् ॥
 निर्विकाराः क्रियाः सर्वाः स हि तीर्थफलं लभेत् ॥ २६ ॥ ॥ भीम उवाच ॥ ॥ अधर्मां वापि धर्मोऽस्तु निर्गतुं नैव शक्नुयाम् ॥ क्षुधा
 तृपा मया नित्यं वारितुं नैव शक्यते ॥ २७ ॥ ॥ सुहृदय उवाच ॥ ॥ जीवितार्थं भवान्कस्मात्पापं प्रकुरुते वद ॥ किं न श्रुतस्त्वया
 श्लोकः शिबिना यः समीरितः ॥ २८ ॥ सुहूर्तमपि जीवेत नरः शुक्लेन कर्मणा ॥ न कल्पमपि जीवेत लोकद्वयविरोधिना ॥ २९ ॥ ॥ भीम
 उवाच ॥ ॥ काकारवेण ते मह्यं कर्णौ बधिरतां गतौ ॥ पास्याभ्येव जलं चात्र कामं विलप शुष्य वा ॥ ३० ॥ ॥ सुहृदय उवाच ॥ ॥ क्षत्रि
 याणां कुले जातस्त्वहं धर्माभिरक्षिणाम् ॥ तस्मात्ते पातकं कर्तुं न दास्यामि कथंचन ॥ ३१ ॥ तद्दराकाथ शीघ्रं त्वमस्मात्कुंडाद्दिनिःसर ॥ ३२ ॥
 इष्टकाशकलैः शीघ्रं तूर्णयिष्येऽन्यथा शिरः ॥ इत्युक्त्वा चेष्टकां गृह्य सुमोच शिरसः प्रति ॥ ३३ ॥ भीमश्च वंचयित्वा तामुत्थृत्य बहिराव्रजत् ॥
 भर्त्सयंतौ ततश्चोभावन्योन्यं भीमविक्रमौ ॥ ३४ ॥ युयुधाते पलंबाभ्यां बाहुभ्यां युद्धपारगौ ॥ व्यूढोरस्कौ दीर्घभुजौ निशुद्धकृशलाबुभौ ॥ ३५ ॥
 सुष्टिभिः पार्ष्णिघातैश्च जानुभिश्चाभिजघ्नतुः ॥ ततो सुहूर्तात्कौरव्यः पर्यहीयत पांडवः ॥ ३६ ॥ हीयमानस्ततो भीम उद्यतोऽभूत्पुनः पुनः ॥
 अहीयत ततोऽप्यंगं वयुधे बर्बरीककः ॥ ३७ ॥ ततो भीमं ससुत्पाद्य बर्बरीको बलादिव ॥ निष्पिपेष ततः क्रुद्धस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३८ ॥
 मूर्च्छितं चैवमादाय विस्फुरन्तं पुनःपुनः ॥ सागराय प्रचलितः क्षेप्तुं तत्र महामंसि ॥ ३९ ॥ दृढशुः पांडवा नैतद्देव्या नयनयंत्रिताः ॥ ४० ॥
 तथा गृहीते कुरुरवीरमुख्ये वीरेण तेनाद्भुतविक्रमेण ॥ आश्चर्यमासीद्विवि देवतानां देवीभिराकाशतले निरीक्ष्य तम् ॥ ४१ ॥ सागरस्य ततस्तीरि
 बर्बरीकं गतं तदा ॥ निरीक्ष्य भगवाद्भद्रो विद्यत्स्थः समभाषत ॥ ४२ ॥ भोभो राक्षसशार्दूल बर्बरीक महाबल ॥ मुंचैनं भरतश्रेष्ठं भीमं तव
 पितामहम् ॥ ४३ ॥ अयं हि तीर्थयात्रायां विचरन्न्धातुभिर्भुतः ॥ कृष्णया चाप्यद्स्तीर्थं ज्ञातुमेवाभ्युपाययौ ॥ ४४ ॥ सममानं सर्वथा तस्माद्दहैः

कौरवनन्दनः ॥ अपापो वा सपापो वा पूज्य एव पितामहः ॥ ४६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति रुद्रवचः श्रुत्वा सहसा तं विमुच्य सः ॥ न्यपतत्पाद
 योर्हा विक्रष्टं कष्टं च प्राह सः ॥ ४६ ॥ क्षम्यतां क्षम्यतां चेति पुनः पुनरवोचत ॥ शिरश्च ताडयन्स्वीयं रुसोद च मुहुर्मुहुः ॥ ४७ ॥ तं तथा परि
 शोचतं मुह्यमानं मुहुर्मुहुः ॥ भीमसेनः समालिङ्ग्य आघ्राय च वचोऽब्रवीत् ॥ ४८ ॥ वयं त्वां नैव जानीमस्त्वं चारमाञ्जन्मकालतः ॥ अत्र वासश्च
 ते पुत्र भेषेः कृष्णाच्च संश्रुतः ॥ ४९ ॥ परं नो विस्मृतं सर्वं नानादुःखैः प्रमुह्यताम् ॥ दुःखितानां यतः सर्वा स्मृतिर्लुप्ता भवंत्सुदृष्टम् ॥ ५० ॥
 तदस्माकमिदं दुःखं सर्वकालविधानतः ॥ मा शोचस्त्वं च तनय न ते दोषोऽस्ति चाणवपि ॥ ५१ ॥ यतः सर्वः क्षत्रियस्य दंडयो विपथिसंस्थि
 तः ॥ आत्मापिदंडयः साधूनां प्रवृत्तः कृपयाद्यदि ॥ ५२ ॥ पितृमातृसुहृद्भ्रातृपुत्रादीनां किञ्चुच्यते ॥ अतीव मम हर्षोऽयं धन्योहं पूर्वजाश्च मे ॥
 ॥ ५३ ॥ यस्य त्वीदृशकः पौत्रो धर्मज्ञो धर्मपालकः ॥ वराहंस्त्वं प्रशंसाहो भवान्येषां सतां तथा ॥ ५४ ॥ तस्माच्छोकं विहायमेवं स्वस्थो भवि
 तुमर्हसि ॥ ५५ ॥ वर्षरीक उवाच ॥ ॥ पापं मां ताततात त्वं ब्रह्मन्नादपि कृत्सितम् ॥ अप्रशस्यं नार्हसीह द्रुहं स्पृष्टुमपि प्रभो ॥ ५६ ॥
 सर्वपापेव पापानां निष्कृतिः प्रोच्यते बुधैः ॥ पित्रोरभक्तस्य पुनर्निष्कृतिर्नैव विद्यते ॥ ५७ ॥ तद्येन देहेन मया ताततातोऽभिपीडितः ॥
 तत्स्वमेव समुत्सह्ये महीसागरसंगमौ ॥ ५८ ॥ श्रेवं भवेयमन्येषु अपि जन्मसु पातकी ॥ न माभस्मादिभिप्रायादहंः कोऽपि निवर्तितुम् ॥ ५९ ॥
 यतोऽशेन विलुप्येत प्रायश्चित्ताग्निवारकः ॥ एवमुक्त्वा समुत्प्लुत्य ययौ चैवार्णवं बली ॥ ६० ॥ समुद्रोऽपि चकंपे च कथमेनं निहन्यहम् ॥ ततः
 सिद्धाविका याश्च देव्यस्तत्र चतुर्दश ॥ ६१ ॥ समालिङ्ग्य च संस्थाप्य रुद्रेण सहिता जगुः ॥ अज्ञातविहिते पापे नास्ति वीरेंद्र कल्मषम् ॥ ६२ ॥
 शास्त्रेषुलमिदं वाक्यं नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ अमुं च पृष्ठलभं त्वं पश्य भोः स्वं पितामहम् ॥ ६३ ॥ पुत्रपुत्रेति भापंतमनु त्वा मरणोन्मुखम् ॥
 अशुना चेतस्वकं देहं वीर त्वं परित्यक्ष्यसि ॥ ६४ ॥ ततस्त्यक्ष्यति भीमोऽपि पातकं तन्महत्तव ॥ एवं ज्ञात्वा धारय त्वं स्वशरीरं महामते ॥ ६५ ॥
 अथ चेत्यक्तुकामस्त्वं तत्रापि वचनं शृणु ॥ स्वल्पेनैव च कालेन कृष्णादेवकिनन्दनात् ॥ ६६ ॥ देहपातस्तव प्रोक्तस्तं प्रतीक्ष यदीच्छ
 सि ॥ यतो विष्णुकराद्भस् देहपातो विशिष्यते ॥ ६७ ॥ तस्मात्प्रतीक्ष तं कालमस्माकं प्रार्थितेन च ॥ एवमुक्तो निववृते वर्षरीकोऽपि
 दुर्मनाः ॥ ६८ ॥ रुद्रं देवीश्च चासुंडां सोपालंभं वचोऽब्रवीत् ॥ त्वमेव देवि जानासि रक्ष्यंते शाङ्गं विन्विना ॥ ६९ ॥ पांडवा भूमिलंभाथे

तत्ते कस्माद्दुपेक्षितम् ॥ त्वया च समुपागत्य रक्षितोऽयं वृकोदरः ॥ ७० ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ अहं च रक्षयिष्यामि स्वभक्तं
 कृष्णमुत्तुतः ॥ यस्माच्च चंडिकाकृत्ये कृतोऽनेन महारणः ॥ तस्माच्चंडिलान्मनायं विश्वपुत्र्यो भविष्यति ॥ ७१ ॥ एवमुक्त्वा गताः
 सर्वे देवा देव्यस्त्वहश्च्यताम् ॥ भीमोऽपि तं समादाय पांडुभ्यः सर्वस्मिच्चवान् ॥ ७२ ॥ विस्मिताः पांडवास्तं च पूजयित्वा पुनः पुनः ॥
 यथोक्तविधिना चक्रुस्तीर्थस्नानमतंद्रिताः ॥ ७३ ॥ भीमोपि यत्र रुद्रेण मोक्षितस्तत्र सुप्रभम् ॥ लिं संस्थापयामास भीमेश्वरमिति
 श्रुतम् ॥ ७४ ॥ ज्येष्ठमासे कृष्णपक्षे चतुर्दश्यामुपोषितः ॥ राजौ संपूज्य भीमेशं जन्मपापाद्भिमुच्यते ॥ ७५ ॥ यथैव लिंगानि सुपूजितानि सप्तत्रिं
 सुद्वयानि महाशक्तानि ॥ भीमेश्वरं लिंगमिदं तथैव समस्तपापाहंरं सुपूजयम् ॥ ७६ ॥ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
 तायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे भीमेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ उषित्वा
 ससरजाणि तीर्थैस्मिन्भ्रातृभिः सह ॥ युधिष्ठिरो महातेजा गमनायोपचक्रमे ॥ १ ॥ प्रभाते विमले स्नात्वा देवीलिंगान्यथार्घ्यं च ॥ कृत्वा प्रद
 क्षिणं क्षेत्रं देवीस्तोत्रं जजाप सः ॥ प्रयाणकालेषु सदा जप्यं कृष्णेन कीर्तितम् ॥ २ ॥ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ ॥ देवि पूज्ये महाशक्ते कृष्णस्य
 भगिनि प्रिये ॥ नत्वा त्वां शरणं यामि मनोवाक्कायकर्माभिः ॥ ३ ॥ संकर्षणाभयदाने कृष्णच्छविसमप्रभे ॥ एकानंशे महादेवि पुत्रवत्राहि
 मां शिवे ॥ ४ ॥ त्वया ततमिदं विश्वं जगद्व्यक्तरूपया ॥ इति मत्वा त्वां गतोऽस्मि शरणं त्राहि मां श्रुभे ॥ ५ ॥ कार्यारम्भेषु सर्वेषु साज्जुगेन
 मया तव ॥ स्व आत्मा कल्पितो भद्रे ज्ञातवैतदनुकंप्यताम् ॥ ६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति ब्रुवाणं राजानं शिरोबद्धांजलिं तदा ॥ वायु
 पुत्रः प्रहस्यैव सासूयमिदमब्रवीत् ॥ ७ ॥ ॥ ये त्वां राजन्वदंत्येवं सर्वज्ञोऽयं युधिष्ठिरः ॥ वृथैव वचनं तेषां यतस्त्वं वेत्सि नाणवपि ॥ ८ ॥ को हि
 प्रज्ञावातां सुख्यः सर्वशास्त्रविदांबरः ॥ स्त्रीणां शरणमापद्येहृद्बुद्धिर्धर्म्या भवान् ॥ ९ ॥ यतस्त्वमेव वेत्सीदं सर्वशास्त्रेषु कीर्त्यते ॥ जडयं प्रकृतिर्मूर्खा
 यथा समोह्यते जगत् ॥ १० ॥ सचेतनं च पुरुषं प्रकृतिं च विचेतनाम् ॥ प्राहर्षुधा नराध्वक्ष पुंसश्च प्रकृतिः प्रिया ॥ ११ ॥ तत्स्वयं पुरुषो
 भूत्वा युधिष्ठिर वृथामते ॥ प्रकृतिं नौपि नत्वा तां हसो भेऽतीव जायते ॥ १२ ॥ आरोह्येच्छिरो नैव क्वचिद्धित्वा उपानहौ ॥ यथा स मूढो
 भवति देवीभक्तिरतस्तथा ॥ १३ ॥ यदि ते बन्दिवत्पार्थ तिष्ठेद्भ्रूयनिवारिता ॥ तत्किमर्थं महादेवं न स्तौपि त्रिपुरान्तकम् ॥ १४ ॥ अलक्ष्य
 मिति वा मत्वा महेशानं महामते ॥ ततः किमर्थं दाशाहं न स्तौषि पुरुषोत्तमम् ॥ १५ ॥ यस्य प्रसादाद्दस्मभिः प्राप्ता द्रुपदंदिनी ॥ इन्द्रप्रस्ये

तथा राज्यं राजसूयस्त्वया कृतः ॥ १६ ॥ विजयेन धनुर्लवं जरासन्धो मया हतः ॥ प्रत्याहर्तुं तथेच्छामः कौरवैभ्यः स्वकां श्रथम् ॥ १७ ॥
 यस्य प्रसादात्तं मुक्ता कृष्णं हा स्तौषि यज्जयी ॥ अथ स्वयं कौरवाणां सुत्पन्नं कुलसत्तम ॥ १८ ॥ जानन्नानामत्पत्वाद्भुद्वेर्न स्तौषि याद
 वम् ॥ तत्किमर्थं महावीर्यं न स्तौष्यर्जुनसुत्तमम् ॥ १९ ॥ येन विद्धं पुरा लक्ष्यं येन कर्णादयो जिताः ॥ येन तस्वाड्वं दग्धं यज्ञे येन नृपा
 जिताः ॥ २० ॥ श्रूयते येन विक्रम्य महेशानोऽपि निर्जितः ॥ स्वर्लोकसंस्थितस्यास्य शरणं याहि स्तौषि च ॥ २१ ॥ अथवा तेन शक्रेण
 राज्यं मे नार्पितं कृतः ॥ इति मत्वा वृथैव त्वं न स्तौषि आतरं मम ॥ २२ ॥ ततो मां वा कथं वीरं न स्तौषि त्वं युधिष्ठिर ॥ येन त्वं रक्षितः
 पूर्वं लक्षणोहाग्निमध्यतः ॥ २३ ॥ वृक्षेणाहत्य मद्देशो नदीं शुष्कां प्रसारितः ॥ राजराजस्तथा येन जरासन्धो निपातितः ॥ २४ ॥ पूर्वां द्विद्वि
 जिता येन येन पूर्वं वको हतः ॥ हिडम्बश्च महावीरः किर्मीरश्चाधुना वने ॥ २५ ॥ कालेकाले च रक्षामि त्वामेवाहं सदाजगः ॥ न तां पश्यामि रक्षंतीं
 नत्वा यां स्तौषि भारत ॥ २६ ॥ अथ शुधाबलं ज्ञात्वा मामौदारिकसत्तमम् ॥ क्रूरं साहसिकं चैव न स्तौषि क्षमिणां वरः ॥ २७ ॥ ततः सुसंयतो भूत्वा प्रणवं
 समुदीरयन् ॥ कथं न यासि मार्गे त्वं बुधालापे हि दीपभाक् ॥ २८ ॥ प्रेताः पिशाचा रक्षांसि बुधालापरतं नरम् ॥ आविशंति तद्वाविष्टो वक्ताबद्धं पुनः
 पुनः ॥ २९ ॥ बुधालापी यद्शाति यत्करोति शुभं क्वचित् ॥ प्रेतादितसथे सर्वमिति शास्त्रविनिश्चयः ॥ ३० ॥ नायं तस्यास्ति वै लोकः कृत एव परो
 भवेत् ॥ तस्माद्भिजानता यत्नात्त्याज्यमेव बुधा वचः ॥ ३१ ॥ एवं संस्मारितोऽपि त्वं यदि भूयः प्रवर्तसे ॥ भूताविष्टश्चिकित्स्यो नो विविधैरौषधैर्भ
 वान् ॥ ३२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति प्रवर्णितां श्रुत्वा भीमसेनेन भारतीम् ॥ पटीमिव प्रविततां विहस्याह युधिष्ठिरः ॥ ३३ ॥ नूनं त्वमल्पवि
 ज्ञानो वेदाधीतास्त्वया बुधा ॥ मातरं सर्वभूतानामंबिकां यत्र मन्यसे ॥ ३४ ॥ स्त्रीपक्ष इति मत्वा तामवजानासि भोः कथम् ॥ स्त्री सती न प्रणम्या
 किं त्वया कुन्ती हुकोदर ॥ ३५ ॥ यदि न स्यान्महामाया ब्रह्मविष्णुशिवाचिता ॥ तव देहोद्भवः पार्थ कथं स्यात्तत्त्वतो वद ॥ ३६ ॥ ईश्वरः पर
 मात्मा तां त्यक्तुं शक्तः कथं न हि ॥ पुनर्भजे यतो देवी तेन मन्ये महोजिताम् ॥ ३७ ॥ वासुदेवोऽपि नित्यं तां स्तौति शक्तिं परात्पराम् ॥ अहं
 यदि चिकित्स्यः स्यां चिकित्स्यः सोऽपि किं भवान् ॥ ३८ ॥ नैवं भूयः प्रवक्तव्यं मौर्ख्यात्प्रति महेश्वरीम् ॥ भूमौ निपत्य शरणं याहि चेत्सुख
 मिच्छसि ॥ ३९ ॥ ॥ भीम उवाच ॥ ॥ सर्वोपयैर्बोधयंति चाटौ हस्तगतं नरम् ॥ इदमेवौषधं तत्र तैः सार्धं जल्पनं न हि ॥ ४० ॥ सुण्डे

सुण्डे मतिभिर्वा सत्यमेतन्नृप स्फुटम् ॥ स्वाभीष्टं कुरुते सर्वः कुर्मोऽभीष्टं वयं तथा ॥ ४१ ॥ नागाद्युतसमप्राणो वायुपुत्रो वृकोदरः ॥ न स्त्रियं
 शरणं गच्छेद्ब्रह्मत्रेण कथंचन ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वा वचनं भीमो ह्यनुववाज तं नृपम् ॥ राजापि सातुगो यातो न साधिति मुहुर्बुधन् ॥ ४३ ॥
 ततः क्षणेन विकलस्त्विवतश्चेतश्च प्रस्वलत् ॥ उवाच वचनं भीमः सुसंश्रान्तो नृपं प्रति ॥ ४४ ॥ धर्मराज महाबुद्धे पश्य मां नृपसतम ॥ चक्षुभ्यां
 नैव पश्यामि वैकल्यं किमिदं मम ॥ ४५ ॥ ॥ राजोवाच ॥ भीमभीम ध्रुवं देवी कुपिता ते महेश्वरी ॥ तेन नहे चक्षुषी ते महासाहसवह्म
 ॥ ४६ ॥ तत्सांप्रतमभिर्भौहि शरणं परमेश्वरीम् ॥ पुनः प्रसन्ना ते दद्यात्कदाचिन्नयने पुनः ॥ ४७ ॥ ॥ भीम उवाच ॥ ॥ अहमप्यंग
 जानामि समो देव्या न कश्चन ॥ प्रभावप्रत्ययार्थं हि सदा निन्दामि तां पुनः ॥ ४८ ॥ तस्मात्प्रभावं दृष्ट्वैवं निपत्य वसुधातले ॥ मनोवाग्बु
 द्विभिर्नत्वा शरणं स्तौमि मातरम् ॥ ४९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा आतरं ज्येष्ठं साष्टांगं प्रणिपत्य च ॥ गत्वाैव देव्याः शरणं
 भीमस्तुष्टाव मातरम् ॥ ५० ॥ ॥ भीम उवाच ॥ ॥ सर्वभूतांबिके देवि ब्रह्मांडशतपूरके ॥ बालिशं बालकं स्वीयं ज्ञाहिजाहि नमोऽस्तु ते
 ॥ ५१ ॥ त्वं ब्राह्मी ब्रह्मणः शक्तिर्वैष्णवी त्वं च शांभवी ॥ त्रिमूर्तिः शक्तिरूपा त्वं रक्षरक्ष नमोऽस्तु ते ॥ ५२ ॥ त्वमैन्द्री च त्वमाग्नेयी त्वं
 याम्या त्वं च नैर्ऋती ॥ त्वं वारुणी त्वं वायव्या त्वं कौबेरी नमोऽस्तु ते ॥ ५३ ॥ ऐशानि देवि वाराहि नारसिंहि जयप्रदे ॥ कौमारि कुलकर्याणि
 कृपेश्वरि नमोऽस्तु ते ॥ ५४ ॥ त्वं सूर्ये त्वं तथा सोमे त्वं भौमे त्वं बुधे शुरौ ॥ त्वं शुक्रे त्वं स्थिता राहौ त्वं केतुषु नमोऽस्तु ते ॥ ५५ ॥ वससि
 ध्रुवचक्रे त्वं मुनिचक्रे च ते स्थितिः ॥ भवक्रेषु खचक्रेषु भूचक्रे च नमोऽस्तु ते ॥ ५६ ॥ सप्तद्वीपेषु त्वं देवि समुद्रेषु च सप्तसु ॥ सप्तस्वपि च पाता
 लेष्ववसंस्थे नमोऽस्तु ते ॥ ५७ ॥ त्वं देवि चावतारेषु विष्णोः साहाय्यकारिणी ॥ विष्णुनाभ्यर्थ्यसे तस्माद्वाहि मातर्नमोऽस्तु ते ॥ ५८ ॥ चतु
 र्भुजे चतुर्वक्त्रे फलदे चत्वरपिये ॥ चराचरस्तुते देवि चरणौ प्रणमामि ते ॥ ५९ ॥ महाघोरे कालरात्रि वंटालि विकटोज्ज्वले ॥ सततं सप्तमीपूज्ये
 नेत्रदे शरणं भव ॥ ६० ॥ मेरुवासिनि पिंगाक्षि नेत्रत्राणैककारिणि ॥ हुंडुंकारध्वस्तदैत्ये शरण्ये शरणं भव ॥ ६१ ॥ महानादे महावीर्ये महा
 मोहविनाशिनि ॥ महावन्धापहे देवि देहि नेत्रत्रयं मम ॥ ६२ ॥ सर्वमंगलमंगलया यदि त्वं सत्यतोंबिके ॥ ततो मे मंगलं देहि नेत्रदानत्रमोस्तु
 ते ॥ ६३ ॥ यदि सर्वकृपाणुभ्यः सत्यं तस्त्वं कृपावती ॥ ततः कृपां कुरु मयि देहि नेत्रे नमोऽस्तु ते ॥ ६४ ॥ पापेयमिति यद्देवि प्रकृष्यसि वृथैव

तत् ॥ त्वं मां मोहयसि त्वेवं न ते तर्किक नमोऽस्तु ते ॥ ६५ ॥ स्वयमुत्पाद्य यो रेणुं वेष्टितस्तेन कुप्यति ॥ तथा कुप्यसि मे मातरनाथस्यास्य
 दर्शय ॥ ६६ ॥ इति स्तुता पांडवेन देवी कृष्णच्छविच्छविः ॥ रामा रामाभिवदना प्रत्यक्षा समजायत ॥ ६७ ॥ विद्युत्कोटिसमाभासमुकृटना
 तिशोभिता ॥ सूर्यांबुजप्रभाभ्यां च कण्डलाभ्यां विभूषिता ॥ ६८ ॥ प्रवाहेनेव हारेण सुरनद्या विराजिता ॥ कल्पद्रुमप्रसूनैश्च पूर्णावतंसमंडिता
 ॥ ६९ ॥ दन्तेन्दुकातिविध्वस्तभक्तमोहमहाभया ॥ खड्गचर्मशूलपात्रचतुर्भुजविराजिता ॥ ७० ॥ वाससा तडिदाभेन भेषलेखेव वेष्टिता ॥
 मालया सुममालिन्या आजिता सालिमालया ॥ ७१ ॥ सतां शरणदाभ्यां च पद्भ्यां नूपुरराजिता ॥ जयेति पुष्पवर्षैश्च शक्राद्यैरभिपूजिता ॥ ७२ ॥
 गणैर्दवीभिराकीर्णां शतपद्मैर्महामलैः ॥ तां तादृशीं व्योम्नि दृष्ट्वा मातरं व्योमवाहिनीम् ॥ ७३ ॥ भूमौ निपत्य राजेंद्रो नमोनम इति स्थितः ॥
 भीमोपि मातरं दृष्ट्वा यथा बालोऽभिधावति ॥ ७४ ॥ तथा सम्मुखमाधावज्जय मातररिति ब्रुवन् ॥ दर्शनेनैव देव्याश्च शुभनेत्रत्रयस्तदा ॥ ७५ ॥
 प्रणिपत्य नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं सुहृजंगौ ॥ प्रसीद देवि पद्माक्षि पुनर्मर्तः प्रसीद मे ॥ ७६ ॥ पुनः प्रसीद पापस्य क्षमाशीले प्रसीद मे ॥ ७७ ॥
 एवं स्तुता भगवती स्वयमुत्पाद्य पार्थिवम् ॥ भीमं चोत्संगमारोप्य कृपयेदं वचोऽब्रवीत् ॥ ७८ ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ यत्त्वयाभिहितं स्तोत्रं
 तेन तुष्टा तवोपरि ॥ अतो नेत्रत्रयं दत्तं इंद्रे बाह्ये चांतरं परम् ॥ ७९ ॥ नाहं कोपंयत्र तत्र दर्शयामि वृकोदर ॥ त्वं तु प्रमाणपुरुषस्त्वत्तः क्रोधम
 दर्शयम् ॥ ८० ॥ नैतत्प्रियं च कृष्णस्य श्राद्धं क्रोधमाचरम् ॥ भवन्तो वासुदेवस्य यत्र प्राणा बहिश्चराः ॥ ८१ ॥ त्वं च निन्दसि मां नित्यं
 तच्च जाने वृकोदर ॥ मत्प्रभावपरिज्ञानहेतवे कीदृशस्त्विति ॥ ८३ ॥ तदेवं नैव भूयस्ते प्रकर्तव्यं कथंचन ॥ अक्षिणो हि पूज्यानामावहृत्यधिकं
 रुजम् ॥ ८४ ॥ तदिदानीं सर्वमेवं क्षन्तव्यं च परस्परम् ॥ यच्च ब्रवीमि त्वां वीर तन्निशामय भारत ॥ ८५ ॥ यदा यदा हि धर्मस्य उलानिराधिर्म
 वेद्धरिः ॥ तदातदावतीर्याहं विष्णोरस्य सहायिनी ॥ ८६ ॥ इदानीं च हरिर्जातो वसुदेवस्तो भुवि ॥ अहं च गोपनन्दस्य एकानंशाभिधा
 सुता ॥ ८७ ॥ तद्यथा भगवान्कृष्णो मम श्राताभिपूजितः ॥ भवन्तोऽपि तथा मह्यं श्रातरः पांडवाः सदा ॥ ८८ ॥ ये भीमभग्निनीत्येवं मां
 स्तोष्यन्ति नरोत्तमाः ॥ आबाधा नाशयिष्यामि तेषां हर्षसमन्विता ॥ ८९ ॥ त्वं च श्रातुर्जयं वीर प्रदास्यसि महारणे ॥ भुजयोस्ते वसिष्यामि
 धार्तराष्ट्रनिपातने ॥ ९० ॥ कृत्वा राज्यं च वर्षाणि षट्त्रिंशत्तदनन्तरम् ॥ महाप्रस्थानधर्मेण पृथिवीं परिचरिष्यथ ॥ ९१ ॥ अस्मिन्नेव ततो

देशे लोहोनाम महासुरः ॥ भवतां न्यस्तशस्त्राणां वधार्थं प्रकमिष्यति ॥ ९२ ॥ ततस्तं सर्वभूतानामवध्यं भवतां कृते ॥ अन्धं कृत्वा
 पातयिष्ये ततो द्यूयं प्रयास्यथ ॥ ९३ ॥ निस्तीर्यं च हिमं सर्वं निमग्नाः बालुकार्णवे ॥ स्वर्गं यास्यति राजैकः सशरीरो गमिष्यति
 ॥ ९४ ॥ अन्धो यत्र कृतो लोहो लोहाणाभिधया पुरम् ॥ भविष्यति च तत्रैव स्थान्येऽहं कलयामि ॥ ९५ ॥ ततः कलियुगे प्राप्ते केलोनाम भवि
 ष्यति ॥ मम भक्तस्तस्य नाम्ना भाव्या केलेश्वरीत्यहम् ॥ ९६ ॥ वैलाकश्चापरो भक्तो भविष्यति ममोत्तमः ॥ तस्याराधनतः ख्यातिं प्रया
 स्यामि कलौ युगे ॥ ९७ ॥ लोहाणासंस्थितां चैव येष्विष्यन्ति मां जनाः ॥ श्रद्धया सितसमभ्यां तैश्च सर्वत्र पूजिता ॥ ९८ ॥ अंधानां च
 प्रदास्यामि भावीनि नयनान्यहम् ॥ तस्मिन्दिने तर्पिताहं भक्तिभावेन पांडव ॥ ९९ ॥ पादांगुष्ठेन च भवार्त्तत्र कुंडं विधास्यति ॥ सर्वतीर्थज्ञान
 तुरयं तत्र ज्ञानं च तद्दिने ॥ १०० ॥ मत्स्यानां नेत्रनेत्रस्थतेजस्तन्मजमुत्तमम् ॥ उद्धृत्य योजयिष्यामि प्रत्यक्षं तद्विष्यति ॥ १०१ ॥ एवं मम
 महास्थानं कलौ ख्यातं भविष्यति ॥ १०२ ॥ लोहाणख्यं महाबाहो नाम केलेश्वरीति च ॥ दुर्गमाख्यं ततो हत्वा अरिमन्क्षेत्रे च भारता ॥ १०३ ॥
 दुर्गा नाम भविष्यामि महीसागरपूर्वतः ॥ धर्मारण्ये वसिष्यामि भवतां त्राणकारणात् ॥ १०४ ॥ धर्मारण्ये स्थितां चैव येष्विष्यन्ति मानवाः ॥
 आश्विने मासि चैत्रे वा नवम्यां शुक्लपक्षे ॥ १०५ ॥ स्नात्वा महीसागरे च तेषां दास्यामि वाञ्छितम् ॥ विधिना येष्विष्यन्ति मां च श्रद्धास
 मन्विताः ॥ १०६ ॥ पुत्रपौत्रान्प्रदास्यामि स्वर्गं मोक्षं न संशयः ॥ प्रवेशे च कलेः काले भवतां वंशसंभवः ॥ वत्सराजः पांडवानां तोषयिष्यति
 यत्नतः ॥ १०७ ॥ यस्य नाम्ना ततः ख्याता भविष्यामि कलौ युगे ॥ वत्सेश्वरीति वत्सस्य राज्ञः सर्वार्थदायिनी ॥ १०८ ॥ मत्प्रसादात्स राजा वै
 भवनोत्तापकारिणीम् ॥ अट्टालयानाम तदा राक्षसीं निहनिष्यति ॥ १०९ ॥ तस्याश्चापि वधस्थानमट्टालजमिति स्थितम् ॥ भविष्यति पुरं तत्र
 मां च संस्थापयिष्यति ॥ ११० ॥ अट्टालयाजग्रामे मामर्चयिष्यन्ति ये जनाः ॥ वत्सेश्वरीं सिताष्टभ्यामाश्विने तैः सदाचिंता ॥ १११ ॥ वत्से
 श्वरीं च ये देवां पूजयिष्यन्ति मानवाः ॥ तेषां सर्वफलवातिर्भविष्यति न संशयः ॥ ११२ ॥ इत्थमट्टालये वासो लोहाणे च भविष्यति ॥ धर्मा
 रण्ये महाक्षेत्रे महीसागरसंनिधौ ॥ ११३ ॥ मम लोकहितार्थाय लोहस्य च निश्चयताम् ॥ अधीकृतो मया लोहो वद्वीरस्तासां तपः समाः ॥
 ॥ ११४ ॥ वृत्रासुर इवाजेयो लोकान्प्रसादयिष्यति ॥ तं च विश्वपतिर्धौमानवतीर्यं बुधो हरिः ॥ ११५ ॥ यत्र हंता तत्र ग्रामं लोहाटीति भवि

व्यति ॥ गयोनाम महादैत्यो भवतां विश्वकृत्ता ॥ ११६ ॥ प्रस्थाने लोहवद्वर्षी करिष्ये तं नपुंसकम् ॥ गयत्राडिति मां तत्र पूजयिष्यति मानवाः ॥
 ॥ ११७ ॥ ग्रामं चापि गयत्राडं तत्र ख्यातं भविष्यति ॥ गयत्राडं गयत्राडां वेदर्चयिष्यति मानवाः ॥ ११८ ॥ माघाष्टम्यां न शिष्यति तस्य
 सर्वोऽप्युद्गवाः ॥ ये च मां कोपयिष्यति पांडवाराधितां सदा ॥ ११९ ॥ तेषां पुंस्त्वं हरिष्यामि महारौद्राधितिष्ठति ॥ परिवारश्च मे चात्र पण्डः
 सर्वो भविष्यति ॥ १२० ॥ तस्मिन्कलियुगे घोरे रौद्रे रुद्रेऽतिनिर्दुणे ॥ एवं तृतीयं तन्मह्यं स्थानमत्र भविष्यति ॥ १२१ ॥ भवत्सु च स्वर्गतेषु
 गयोऽपि सुमहत्तपः ॥ तस्वा प्राप्य पुनः पुंस्त्वं लोकान्संपीडयिष्यति ॥ १२२ ॥ गयातीर्थं गतं तं च गयाध्वंसनकाम्यया ॥ बुध एव जग
 त्स्वामी तत्र तं सृदयिष्यति ॥ १२३ ॥ इत्थं श्रीमानपीतवासा अवतीर्थं बुधः प्रभुः ॥ बहूनि कृत्वा कर्माणि स्वस्थानं प्रतिपत्स्यते ॥ १२४ ॥
 इति संक्षेपतः प्रोक्तं भविष्यं पांडवा मया ॥ भवतां चित्तनिर्वृत्ये श्रूयतां भूय एव च ॥ १२५ ॥ इदं तीर्थवरं मह्यं संसेव्यं सर्वदा प्रियम् ॥
 कृतं यदज्ञानमनं तेन प्रीतिः परा मम ॥ १२६ ॥ भीमस्य चापि पौत्रेण दृढं संतोषिताऽस्मि च ॥ देव्यः सर्वाश्च मह्यं नैतज्ज्ञेयम
 तोऽन्यथा ॥ १२७ ॥ ब्रजध्वं चापि तीर्थानि यानि वो न कृतानि च ॥ आवाधारस्त्रिम सर्वासु स्मरणीया स्वसेव च ॥ १२८ ॥
 आपृच्छे चापि वः सर्वान्ययं कृष्णसमा मम ॥ १२९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति देव्या वचः श्रुत्वा विरमयोत्पुह्यल्लोचनाः ॥
 पुनःपुनः प्रणम्यैनां नापश्यन्दीपवद्गताम् ॥ १३० ॥ ततस्ते बर्बरीकं च संस्थाप्यात्रैव निष्ठितम् ॥ आगच्छ योगे चोक्तवेदं चक्रुस्तीर्थानि मुख्यशः
 ॥ १३१ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डे बर्बरीकोपाख्याने केलेश्वरी
 वत्सेश्वरीदुर्गादेवीगयत्राडामाहात्म्यवर्णननाम पञ्चपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ ततस्त्रयोदशे वर्षे व्यतीते
 समये तदा ॥ उपप्लवे संगतेषु सर्वराजसु पांडवाः ॥ १ ॥ योद्धुमागत्य संतरभ्युः कुरुक्षेत्रं महारथाः ॥ कौरवाश्चापि संतरभ्युर्दुर्योधनपुरोगमाः ॥ २ ॥
 ततो भीष्मेण प्रोक्तां च नरैः श्रुत्वा युधिष्ठिरः ॥ रथातिरथसंख्यां तु राज्ञां मध्ये वचोऽब्रवीत् ॥ ३ ॥ भीष्मेण विहिता कृष्ण रथातिरथवर्णना ॥ ततो
 दुर्योधनोऽपृच्छद्विदं स्वीयान्महारथान् ॥ ४ ॥ ससैन्यान्पांडवानेतान्हन्यात्कलेन केन कः ॥ मासेन तु प्रतिज्ञातं भीष्मेण च कृपेण च ॥ ५ ॥ पक्षं द्रो

णेन चान्नां च दशभिर्द्रौणिना रणे ॥ षड्भिः कर्णेन च तथा सदा मम भयंकृता ॥ ६ ॥ तदहं स्वांश्च पुच्छामि केन कालेन हंभि कः ॥ एतच्छ्रुत्वा
 वचो राज्ञः फाल्गुनो वाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ॥ अश्रुत्कमेतद्भीष्माद्यैः प्रतिज्ञातं युधिष्ठिर ॥ ततो जये च विजये निश्चयो हि मुंषैव तत् ॥ ८ ॥ तवापि
 ये संति नृपाः सन्नद्धा रणसंस्थिताः ॥ पश्यैतान्पुरुषव्याधान्कालकल्पान्दुरासदान् ॥ ९ ॥ दुपदं च विराटं च धृष्टकेतुं च कैकयम् ॥ सहदेवं सात्य
 किं च चकितानं च दुर्जयम् ॥ १० ॥ धृष्टद्युम्नं सपुत्रं च महावीर्यं घटोत्कचम् ॥ भीमादींश्च महेष्वासान्केशवं चापराजितम् ॥ ११ ॥ मन्येहमेक
 स्त्वेतेषां हन्यात्कौरववाहिनीम् ॥ सन्नद्धाः प्रतिदृश्यन्ते भीष्माद्या बहवो रथाः ॥ १२ ॥ तेभ्यो भयं न कार्यं ते फल्गवोऽमी मृगा इव ॥ १३ ॥
 अस्माकं धनुषां घोषैरिदानीमेव भारत ॥ कौरवा विद्विष्यन्ति सिंहत्रस्ता मृगा इव ॥ १४ ॥ वृद्धाद्भीष्माद्विजाड्द्रुद्राद्रोणादपि कृपादपि ॥ बालि
 शात्किं भयं द्रौणोः सूतपुत्राच्च दुर्मतेः ॥ १५ ॥ अथवा चित्तनिर्वृत्यै ज्ञातुमिच्छसि भारत ॥ शत्रूणां प्रत्यनीकेषु संधावच्छृणु मे वचः ॥ १६ ॥ एको
 ऽहमेव संग्रामे सर्वं तिष्ठतु ते रथाः ॥ एकाह्ना क्षपये सर्वान्कौरवान्सैन्यसंयुतान् ॥ १७ ॥ इत्यर्जुनवचः श्रुत्वा स्मयन्दासोद्रोऽब्रवीत् ॥ एवमेतद्यथा
 प्राह फाल्गुनोऽयं मृपा न त्वत् ॥ १८ ॥ ततश्च शंखान्भेरीश्च शतशश्चैव मुष्करान् ॥ निवार्य राजमध्यस्थो वर्षरीको वचोऽब्रवीत् ॥
 ॥ १९ ॥ येन तप्तं शुभक्षेत्रे येन देव्यः सुतोषिताः ॥ यस्यातुलं बाहुबलं तेन चोक्तं निशम्यताम् ॥ २० ॥ यद्भवीमि वचः सत्यं शृणुध्वं तन्नरा
 धिपाः ॥ आत्मनो वीर्यसदृशं केवलं न तु दर्पतः ॥ २१ ॥ यदायेंण प्रतिज्ञातमर्जुनेन महात्मना ॥ न मर्षयामि तद्भक्त्यं कालक्षेपो महानयम
 ॥ २२ ॥ सर्वं भवंतस्तिष्ठंतु सार्जुनाः सहकेशवाः ॥ एको मुहूर्ताद्भीष्मादीन्सर्वांन्निष्ये यमक्षयम् ॥ २३ ॥ मयि तिष्ठति केनापि शस्त्रं ग्राह्यं न
 क्षत्रियैः ॥ स्वधर्मशपथो वोऽस्तु मृते ग्राह्यं ततो मयि ॥ २४ ॥ पश्यध्वं मे बलं बाह्योद्व्याराधनसंभवम् ॥ माहात्म्यं शुभक्षेत्रस्य तथा भक्तिं च
 पांडुषु ॥ २५ ॥ पश्यध्वं मे धनुर्वरिं तूणीरावक्षयौ तथा ॥ खड्गं च देव्या यदत्तं ततो वच्मि वचस्त्विदम् ॥ २६ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा
 क्षत्रिया विस्मयं ययुः ॥ अर्जुनश्च कटक्षेपे लज्जितः कृष्णमैक्षत ॥ २७ ॥ तमाह ललितं कृष्णः फाल्गुनं परमं वचः ॥ आत्मौपयिकमेवेदं भूमि
 पुत्रोऽभ्यभाषत ॥ २८ ॥ नवकोटियुतोऽनेन पलाशा निहतः पुरा ॥ क्षणादेव च पाताले श्रूयते महदद्भुतम् ॥ २९ ॥ पुनः प्रश्रयामहे
 त्वेन केनोपायेन कारवान् ॥ मुहूर्ताद्धंसि हृहीति पुच्छ्यतां चाह तं जयः ॥ ३० ॥ ततः स्मयन्त्यादवेंद्रो भूमिपुत्रमभाषत ॥ ३१ ॥ भीष्मद्रौण

कृपद्रौणिकर्णद्वयधनादिभिः ॥ गुप्तां त्र्यंबकदुर्जयां सेनां हंसि कथं क्षणात् ॥ ३२ ॥ अयं महाविस्मयस्ते वचसो भूमिनंदन ॥ संभृतः सर्वराज्ञां
 च फाल्गुनस्य च धीमतः ॥ ३३ ॥ तद्गृहि केनोपायेन सुहृताङ्गसि कौरवान् ॥ उपायवीर्यं ते ज्ञात्वा मंत्र्यामो वयमप्युत ॥ ३४ ॥ ॥ सुत
 उवाच ॥ इत्युक्तो वासुदेवेन सर्वभूतेश्वरेण च ॥ सिंहवक्षाः पर्वताभो नानाभूषणभूषितः ॥ ३५ ॥ वदस्वो वदहासश्च ऊर्ध्वकेगोऽतिदीप्ति
 मान् ॥ विद्युदक्षो वायुजवो यश्चेच्छेन्नाशयेज्जात् ॥ ३६ ॥ देवीदत्ताहुलबलो बर्बरीक्रोऽभ्यभापत ॥ यदि वो मानसं वीरा उपायस्य प्रदर्शने
 ॥ ३७ ॥ तदहं दर्शयाम्येप पश्यध्वं सहकेशवाः ॥ इत्युक्त्वा धनुसरोप्य संदधे विशिखं त्वरन् ॥ निःशलयं चापि संपूर्णं सिंदूराभेण भस्मना ॥ ३८ ॥
 आकर्णमाकृप्य च तं सुभोच सुखादथोद्धतमभूच्च भस्म ॥ ३९ ॥ सेनाद्वये तच्च पपात शीघ्रं यस्यैव यजास्ति च मृत्युममं ॥ सर्वरोमसु भीष्मस्य
 कंठे राधेयद्रोणयोः ॥ ४० ॥ ऊरो दुर्योधनस्यापि शल्यस्यापि च वक्षसि ॥ कंठे च शकुनेदीप्तं भगदत्तस्य चापात् ॥ ४१ ॥ कृष्णस्य पादतल
 लके कंठे द्रुपदमत्स्ययोः ॥ शिखंडिनस्तथा कव्यां कंठे सेनापतेस्तथा ॥ ४२ ॥ पपात रक्तं तद्भस्म यत्र येषां चं ममं च ॥ केवलं चैव पांडूनां
 कृपद्रौणयोश्च नास्पृशत् ॥ ४३ ॥ इति कृत्वा ततो भूयो बर्बरीक्रोऽभ्यभापत ॥ दृष्टं भवद्भिरवं यन्मया ममं निरीक्षितम् ॥ ४४ ॥ अधुना पात
 यिष्यामि ममंस्वेषां शितालच्छरान् ॥ देवीदत्तानमोवाख्यान्त्यैर्मरिष्यन्त्यमी क्षणात् ॥ ४५ ॥ शपथा वः स्वधर्मस्य शस्त्रं ग्राह्यं न वः क्वचित् ॥
 सुहृतात्पातयिष्यामि शत्रूनेताञ्छितैः शरैः ॥ ४६ ॥ ततो विरिमतचितानां युधिष्ठिरपुरोगिणाम् ॥ आसीन्ननादः सुमहान्सासुसाधिविचिं शंस
 ताम् ॥ ४७ ॥ वासुदेवश्च संकुदश्चक्रेण निशितेन च ॥ एवं ह्रवत एवास्य शिरश्छित्त्वा न्यपातयत् ॥ ४८ ॥ ततः क्षणात्सर्वमासीद्विचिं राजमं
 डलम् ॥ व्यलोकयन्केशवं ते विरिमतश्चाभवन्भूशम् ॥ ४९ ॥ किमेतदिति प्राहृश्च बर्बरीकः कुतोःहतः ॥ पांडवाश्चापि सुसुचुरश्चूणि सहपार्थिवाः
 ॥ ५० ॥ हाहा पुत्रेति च गणन्प्रस्वलंश्च पदेपदे ॥ वदोत्कचोऽपतद्दीनः पुत्रोपरि विमुह्यितः ॥ ५१ ॥ एतस्मिन्नंतरे देव्यश्चतुर्दश समापयुः ॥ ५२ ॥
 सिद्धांबिका क्रोडमाता कपाली तारा सुवर्णा च त्रिलोकजेत्री ॥ भाणेश्वरी चार्चिका चैकवीरा योगेश्वरी चंडिका त्रैपुरा च ॥ ५३ ॥ भृतांबिका हरसि
 द्दिस्तथाम्बुः संप्राप्य तस्थुर्नृपविस्मयंकराः ॥ श्रीचंडिकाऽऽश्वास्य ततो वदोत्कचं प्रोवाचवाक्यं महाता स्वरेण ॥ ५४ ॥ शृणुध्वं पार्थिवाः सर्वे
 कृष्णेन विदितात्मना ॥ हेतुना येन निहतो बर्बरीको महाबलः ॥ ५५ ॥ मेरुसूक्ष्मं पुरा पृथ्वी समवेतान्दिर्वौकसः ॥ भाराक्रांता जगाद्वैतान्भारोऽप

द्विचतां हि मे ॥ ६६ ॥ ततो ब्रह्मा प्राह विष्णुं भगवंस्त्वमिदं शृणु ॥ देवास्त्वाहुंगमिष्यन्ति भारं हर सुवः प्रभो ॥ ६७ ॥ ततस्तथेति तन्मेने
 वचनं विष्णुरव्ययः ॥ एतस्मिन्नंतरे बाहुमुद्धृत्योच्चैरभाषत ॥ ६८ ॥ सूर्यवर्चोति यक्षेन्द्रश्चतुराशीतिकोटिपः ॥ किमर्थं मानुषे लोके भवद्भिर्जनम
 कार्यते ॥ ६९ ॥ मयि तिष्ठति दीषाणामनेकानां महारुपद् ॥ सर्वे भवंतो मोदंतु स्वर्गेषु सह विष्णुना ॥ ६० ॥ अहमेकोऽवतीर्थेतां नहनिष्यामि
 भुवो भवान् ॥ स्वधर्मशपथा वो वै संति चेज्जन्म प्राप्त्यथ ॥ ६१ ॥ इत्युक्तवचने ब्रह्मा क्रुद्धस्तं समभाषत ॥ दुर्मते सर्वदेवानामविषह्यं महाभरम्
 ॥ ६२ ॥ स्वसाध्यं ब्रूये मोहात्त्वं शापयोगोऽसि बालिश ॥ देशकालोचितं स्वीयं परस्य च बलं हृदा ॥ ६३ ॥ अविचार्यैव प्रसुषु वक्ति सोऽर्हति
 दंडनम् ॥ तस्माद्ब्रुभारहरणे युद्धस्योपक्रमे सति ॥ ६४ ॥ शरीरनाशं कृष्णात्वमवाप्स्यसि न संशयः ॥ एवं शप्तो ब्रह्मणाऽसौ विष्णुमेतदप्याचत
 ॥ ६५ ॥ यद्येवं भविता नाशस्तदेकं देव प्रार्थये ॥ जन्मप्रभृति मे देहि मतिं सर्वार्थसाधनीम् ॥ ६६ ॥ ततस्तथेति तं प्राह केशवो देवसंसदि ॥
 शिरस्ते पूजयिष्यन्ति देव्याः पूज्यो भविष्यसि ॥ ६७ ॥ इत्युक्त्वा चावतीर्णोऽसौ सह देवैर्हरेस्तदा ॥ हरिर्नाम स कृष्णोऽसौ भवंतस्ते तथा सुराः
 ॥ ६८ ॥ सूर्यवर्चाः स चायं हि निहतो भूमिपुत्रकः ॥ प्राक्छापं ब्रह्मणः स्मृत्वा हतोनेन महात्मना ॥ तस्माद्दोषो न कृष्णोऽस्मिन्द्रष्टव्यः सर्वभू
 मिपैः ॥ ६९ ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ यदुक्तं भूमिपा देव्या ततथैव न संशयः ॥ ७० ॥ यद्येनमहुना नैव हन्यां ब्रह्मवचोऽन्यथा ॥ ततो
 भवेदिति स्मृत्वा मयासौ विनिपातितः ॥ ७१ ॥ गुप्तक्षेत्रे मयैवाऽसौ नियुक्तो देव्यनुस्मृतौ ॥ पूर्वं दत्तं वरं स्वीयं स्मरता देवसंसदि ॥ ७२ ॥ इत्युक्ते
 चांडिका देवी तदा भक्तशिरस्त्विदम् ॥ अभ्युक्ष्य सुधया शीघ्रमजरं चापरं व्यधात् ॥ ७३ ॥ यथा राहुशिरस्तद्गतच्छिद्रः प्रणनाम तान् ॥ उवाच
 च दिदृक्षामि युद्धं तदनुमन्यताम् ॥ ७४ ॥ ततः कृष्णो वचः प्राह मेवगंभीरवाक्प्रभुः ॥ यावन्मही सनक्षत्रा यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ७५ ॥ तावत्त्वं
 सर्वलोकानां वत्स पूज्यो भविष्यसि ॥ देवीलोकेषु सर्वेषु देवीवद्विचारेष्यसि ॥ ७६ ॥ स्वभक्तानां च लोकेषु देवीनां दास्यसे स्थितिम् ॥ बालानां ये
 भविष्यन्ति वातपितृकफोद्भवः ॥ पिटकास्ताः सुखेनैव शामयिष्यसि पूजनात् ॥ ७७ ॥ इदं च शृंगमारुह्य पश्य युद्धं यथा भवेत् ॥ ७८ ॥ यावंतः
 कोरवास्त्वस्मान्वयं यामस्त्वमुनिनि ॥ इत्युक्ते वासुदेवेन देव्योऽप्यांबरमाविशन् ॥ ७९ ॥ बर्बरीकशिरश्चैव गिरिशृंगमवाप्य तत् ॥ देहस्य
 भूमिस्तस्काराश्चाभवच्छिद्रसो नहि ॥ ततो युद्धं महद्भृशकुरुण्डवसेनयोः ॥ ८० ॥ अष्टादशाहेन हता ये च द्रोणवृषादयः ॥ दुर्योधने हते क्रूरे अपट्टद

शदिनात्यये ॥ ८१ ॥ युधिष्ठिरो ज्ञातिमध्ये गोविदं समभाषत ॥ पुरुषोत्तम संग्राममुं संतारिता वयम् ॥ ८२ ॥ त्वयैव नाथेन हरे नमस्ते
 पुरुषोत्तम ॥ श्रुत्वा तस्यापि सासूयमिदं भीमो वचोऽब्रवीत् ॥ ८३ ॥ येन ध्वस्ता धार्तराष्ट्रास्तं निराकृत्य मां नृप ॥ पुरुषोत्तमं कृष्णमिति
 ब्रवीषि किमु मूढवत् ॥ ८४ ॥ धृष्टद्युम्नं फाल्गुनं च सात्याकिं मां च पांडव ॥ निराकृत्य ब्रवीष्येव सूतं धिक्त्वां युधिष्ठिर ॥ ८५ ॥ ॥ अर्जुन
 उवाच ॥ ॥ मैवं मैवं ब्रूहि भीम न त्वं वेत्सि जनार्दनम् ॥ न मया न त्वया पार्थ नान्येनाप्यरयो हताः ॥ ८६ ॥ अहं हि सर्वदाग्रस्यं नरं
 पश्यामि संगुणे ॥ निधंतं शत्रुवांस्तत्र न जाने कोऽप्यसाविति ॥ ८७ ॥ ॥ भीम उवाच ॥ ॥ विभ्रांतोऽसि शुभ्रं पार्थ नात्र हंता नरोऽपरः ॥
 अथ चेदस्ति त्वत्पौत्रसुच्चस्यं वच्मि हंत कः ॥ ८८ ॥ उपसृत्य ततो भीमो बर्बरीकमपृच्छत ॥ ब्रूहेते केन निहता धार्तराष्ट्रा हि शत्रवः ॥ ८९ ॥
 ॥ ॥ बर्बरीक उवाच ॥ ॥ एको मया पुमानदृष्टो गुध्यमानः परैः सह ॥ सव्यतः पंचवक्त्रः स दक्षिणे चैकवक्त्रतः ॥ ९० ॥ सव्यतो दशहस्त
 श्व दृत्तल्लह्युदायुधः ॥ दक्षिणे च चतुर्हस्तो धृत्तकहाडुदायुधः ॥ ९१ ॥ सव्यतश्च जटाधारी दक्षिणे मुकुटोच्चयः ॥ सव्यतो भ्रमधारी च दक्षिणे
 धृत्तचंदनः ॥ ९२ ॥ सव्यतश्चंद्रधारी च दक्षिणे कौस्तुभद्युतिः ॥ मयापि तद्दर्शनतो महद्भयमजायत ॥ ९३ ॥ ईदृशो मे नरो दृष्टो
 न चान्यो यो जघान तान् ॥ इत्युक्ते पुष्पवर्षं तु खादासीत्सुमहाप्रभम् ॥ ९४ ॥ सस्वदुर्देवाद्यानि साधुसाध्विति वै जगुः ॥ विस्मिताः पांडवा
 श्चासन्नप्रणेतुः पुरुषोत्तमम् ॥ ९५ ॥ विलक्षश्चाभवद्भीमो निश्वासांश्चाप्यमुंचत ॥ तं ततः केशवः स्वामी समादाय करे दृढे ॥ ९६ ॥ कुरुशार्दूल
 एहीति प्रोच्य सस्मार कांश्यपिम् ॥ आरुह्य गरुडं पश्चात्स्मृतमात्रमुपस्थितम् ॥ ९७ ॥ भीमेन सहितो व्योम्नि प्रयातो दक्षिणां दिशम् ॥ ततोऽर्ण
 वमतीत्यैव सुवेलं च महागिरिम् ॥ ९८ ॥ लंकासमीपे दृष्ट्वैव सरः कृष्णोऽब्रवीद्भ्रुचः ॥ कुरुशार्दूल पश्येदं सरो द्वादशयोजनम् ॥ ९९ ॥ यदि
 दारोऽसि तच्छीघ्रमानयास्यतलान्मुदम् ॥ इत्युक्तो गरुडच्छीघ्रं न्यपतत्तज्जले बली ॥ १०० ॥ योजनं वायुजवाद्गच्छन्नथो नांतमपश्यत ॥ ततो
 भीमो विनिःसृत्य भगवतीर्योऽभ्यभाषत ॥ १०१ ॥ अगाधमेतत्सुमहत्सरः कैश्चिन्महाबलैः ॥ अहं खादितुमारब्धः कथंचिच्चापि निर्गतः ॥ १०२ ॥
 एवमुक्तो हसन्कृष्ण उच्चिक्षेप महत्सरः ॥ स्वेनांगुष्ठेन तेजस्वी तदर्थार्धमजायत ॥ १०३ ॥ तद्वद्वा विस्मितः प्राह किमिदं कृष्ण ब्रूहि मे ॥ १०४ ॥
 ॥ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ ॥ कुम्भकर्ण इति ख्यातः पूर्वमासीन्निशाचरः ॥ रामबाणहतस्याभूच्छिरश्रेष्ठं सुदुर्मतेः ॥ १०५ ॥ शिरसस्तस्य

तालुच्यखंडमेतद्दकोदर ॥ योजनद्वादशायामं मद्दु क्षिप्तं विद्वर्णितम् ॥ १०६ ॥ विधृतस्त्वं च यैस्ते तु सरोगेयाभिधाः सुराः ॥ त्रिकूटस्य शिला
 भिश्च चूर्णिता ये च कोटिशः ॥ १०७ ॥ एते हि विश्वरिपवो निहताः स्युरुपायतः ॥ गच्छामः पांडवान्भीम द्रौणिहिं त्वरते दृढम् ॥ १०८ ॥
 ततो भीमः प्रणम्याह मनोवाक्कायद्विभिः ॥ कृतमाजन्मतः सव कुकृतं क्षम केशव ॥ १०९ ॥ पुरुषोत्तम भवान्नाथ बालिशस्य प्रसीद मे ॥
 ततः क्षांतमिति प्रोच्य भीमेन सहितो हरिः ॥ ११० ॥ रणाजिरं भूय एतय बर्बरीकं वचोऽब्रवीत् ॥ चरन्नेवं सुहृदय सर्वलोकेषु नित्यशः ॥
 ॥ १११ ॥ पूजितः सर्वलोकैस्त्वं यच्छंस्तेषां वरान्वृतात् ॥ गुप्तक्षेत्रं च न त्याज्यं सर्वक्षेत्रोत्तमोत्तमम् ॥ ११२ ॥ देहिस्थल्यां तथा वासी क्षमस्व
 दुष्कृतं च यत् ॥ इत्युक्तस्तान्नमस्कृत्य भैमिः स्वैरं ययौ मुदा ॥ ११३ ॥ वासुदेवोऽपि कार्याणि सर्वाण्यूर्ध्वमकारयत् ॥ इति वो वर्णितोत्पत्तिर्बर्ब
 रीकस्य वाड्वाः ॥ स्तवं चास्य प्रवक्ष्यामि येन तुष्यति यक्षराद् ॥ ११४ ॥ जयजय चतुरश्रान्तिकोटिपरिवार सूर्यवर्चाभिधान यक्षराज जय भूभा
 रहरणप्रवृत्तं लघुशापपातनैर्ऋतियोनिसंभव जय कामकटकटकुक्षिराजहंस जय वटोत्कचानंदवर्धन बर्बरीकाभिधान जय कृष्णोपदिष्टश्रीगुप्तक्षेत्रदे
 वीसमारधनप्राप्तातुलवीर्यं जय विजयसिद्धिदायक जय पिंगलारेपलेन्द्रदुहहृहानवकोटीश्वर पलाशनदावानल जय भूपातालांतराले नागकन्यापरि
 हारक जय भीममानमर्दन जय सकलकौरवसेनावधमुहूर्तप्रवृत्त जय श्रीकृष्णवरलब्धसर्ववर्दानसामर्थ्यं जयजय कलिकालवर्द्धित नमोनमस्ते पा
 हिपार्हाति ॥ ११५ ॥ अनेन यः सुहृदयं श्रावणोऽभ्यर्च्य दर्शके ॥ वैशाखे च त्रयोदश्यां कृष्णपक्षे द्विजोत्तमाः ॥ शतदीपैः पूरिकाभिः संस्तवेत्तस्य
 तुष्यति ॥ ११६ ॥ ततो विप्रा नारदश्च समाराध्य महेश्वरम् ॥ महीनगरके पुण्ये स्थापयामास शंकरम् ॥ ११७ ॥ लोकानां च हितार्थाय केदारं
 लिङ्गमुत्तमम् ॥ अत्रीशादुत्तरं भागे महापापप्रणाशनम् ॥ ११८ ॥ अत्र कुण्डे नरः स्नात्वा श्राद्धं कृत्वा यथाविधि ॥ अत्रीशं च नमस्कृत्य
 केदारं च प्रपश्यति ॥ ११९ ॥ मातुः स्तन्यं पुनर्नैव स पिबेन्मुक्तिभागभवेत् ॥ ततो रुद्रो नीलकण्ठो नारदाय महात्मने ॥ १२० ॥ वरं दत्त्वा
 स्वयं तस्यो महीनगरके श्रुभे ॥ कोटितीर्थं नरः स्नात्वा नीलकण्ठं प्रपश्यति ॥ १२१ ॥ जयादित्यं नमस्कृत्य रुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ जया
 दित्यं पूजयति कूपे स्नात्वा नरोत्तमाः ॥ ११२ ॥ न तेषां वंशनाशोऽस्ति जयादित्यप्रसादतः ॥ तेषां कुले न रोगः स्यान्न दारिद्र्यं न

लाञ्छनम् ॥ १२३ ॥ पुत्रर्षोत्रसमायुक्ता धनधान्यसमायुक्ताः ॥ मुक्ता भोगानिह बहून्सूर्यलोके वसन्ति ते ॥ १२४ ॥ इति प्रोक्तं
 मया विषा गुप्तक्षेत्रं समासतः ॥ सप्तकोशप्रमाणं च क्षेत्रस्यास्य पुरा द्विजाः ॥ स्वयंभुवा प्रोक्तमिदं सर्वकामार्थसिद्धिदम् ॥ १२५ ॥
 इति वो वर्णितः पुण्यो महीसागरसम्भवः ॥ शृण्वन्संकीर्तयंश्चैवं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १२६ ॥ य इदं श्रावयेद्द्विजान्महामाहात्म्य
 मुत्तमम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो रुद्रलोकं स गच्छति ॥ १२७ ॥ गुप्तक्षेत्रस्य माहात्म्यं सकलं श्रावयेद्यदि ॥ सर्वैश्वर्यमवाप्नोति ब्रह्म
 हत्यां व्यपेहति ॥ १२८ ॥ कोटितीर्थस्य माहात्म्यं महीनगरकस्य च ॥ शृणोति श्रावयेद्यस्तु ब्रह्मभूषणाय कल्पते ॥ १२९ ॥ कोटितीर्थे नरः
 स्नात्वा श्राद्धं कृत्वा प्रयत्नतः ॥ दानं दद्याद्यथाशक्त्या शृणुष्वं तत्फलं हि मे ॥ १३० ॥ स्वर्गं पातालमर्त्येषु यानि तीर्थानि सन्ति वै ॥ तेषु दानेषु
 यत्पुण्यं तत्फलं प्राप्यते नरैः ॥ १३१ ॥ अश्वमेधादिभिर्यज्ञैरिष्टैश्चैवाप्तदक्षिणैः ॥ सर्वव्रततपोभिश्च कृतैर्यत्पुण्यमाप्यते ॥ १३२ ॥ तत्पुण्यं प्राप्यते
 विषाः कोटितीर्थे न संशयः ॥ १३३ ॥ इदं पवित्रं खलु पुण्यदं सदा यशस्कर्म पापहरं परात्परम् ॥ शृणोति भक्त्या पुरुषः स पुण्यभागसुक्षये
 रुद्रसलोकता व्रजेत् ॥ १३४ ॥ धन्यं यशस्यं नियतं सुपुण्यं स्वर्गोक्षदं पापहरं नराणाम् ॥ शृणोति नित्यं नियतः शुचिः पुमान्भित्वा रविं विष्णु
 पदं प्रयाति ॥ १३५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकखण्डे गुप्तक्षेत्रमाहात्म्यपरि
 समाप्तिवर्णननाम त्रिपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ अत ऊर्ध्वं कापिलस्थानोपाख्यानं भविष्यति ॥ (१) ॥ इति श्रीस्कान्दपुराणीयप्रथममाहेश्वरखण्डा
 न्तर्गतो द्वितीयः कौमारिकखण्डः समाप्तः ॥ मूलखंडः ॥ १ ॥ अंतर्गतः खण्डः ॥ (२) ॥ ७४ ॥ ७४ ॥

✽ ॥ इति कौमारिकखण्डः समाप्तः ॥ (२) ॥ ✽ ॥

इदं पुस्तकं मुन्मथ्यां श्रीकृष्णदासार्त्तमजक्षेमराजश्रीष्टिना

स्वकीये “श्रीविद्धेश्वर” (स्टीम्) मुद्रणालये मुद्रितम् ।

संवत् १९६५, शके १८३१.

॥ इति श्रीकादि महापुराणे प्रथमे माहेश्वरखण्डे कौमारिकाखण्डः समाप्तः ॥ (२) ॥

॥ अथ श्रीस्कांदे महापुराणे प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्यं प्रारभ्यते ॥ (३) ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ श्रीमदरुणाचलमाहात्म्यपूर्वार्धः प्रारभ्यते ॥ ॥ ललाटे त्रैपुंड्री नितिलकुकस्तूरितिलकः स्फुरन्मालाधारः स्फुरितकटि
 कौपीनवसनः ॥ दधानो दुस्तरं शिरसि फणिराजं शशिकलां प्रदीपः सर्वपमरुणगिरियोगी विजयते ॥ १ ॥ ॥ अथाहुर्मुनयः
 सूतं नैमिपारण्यवासिनः ॥ अरुणाचलमाहात्म्यं त्वतः शुश्रूषवो वयम् ॥ २ ॥ तन्माहात्म्यं वदेत्युक्तः सूतः प्रोवाच तान्मुनीन् ॥ ॥ श्रीसूत
 उवाच ॥ ॥ एतदर्थं चतुर्वक्त्रं पप्रच्छ सनकः पुरा ॥ ३ ॥ शृणुतावहिता यूयं तद्भो वक्ष्यामि सांप्रतम् ॥ यदाकर्णयतां भक्त्या नराणां पापनाश
 नम् ॥ ४ ॥ सत्यलोके स्थितं पूर्वं ब्रह्माणं कमलासनम् ॥ सनकः परिपप्रच्छ प्रणतः प्रांजलिः स्थितः ॥ ५ ॥ ॥ सनक उवाच ॥ ॥ भुवनाधार
 देवेश वेदवैद्य चतुर्मुख ॥ आसीदश्रेषविज्ञानं प्रसादाद्भवतो मम ॥ ६ ॥ भवद्वक्तिवित्त्वा मे शोधिते चित्तदर्पणे ॥ विंबते सकलं ज्ञानं सकृदेवो
 पदेशतः ॥ ७ ॥ सारार्थं वेदवेदानां शिवज्ञानमनाकुलम् ॥ लब्धवानहमत्यंतं कटाक्षैस्ते जगद्गुरोः ॥ ८ ॥ लिंगानि भुवि शैवानि दिव्यानि च
 कृपानिधे ॥ मातृपाणि च सैद्धानि भौतानि सुरनायक ॥ ९ ॥ यद्विंशममलं दिव्यमरिच्छेदनवैभवम् ॥ स्वयंभु जांबवं द्वीपे तैजसं तद्भद्रस्व मे
 ॥ १० ॥ नामस्मरणमात्रेण यत्पातकविनाशनम् ॥ शिवसाहस्यदं नित्यं मद्धं वद दयानिधे ॥ ११ ॥ अनादिजगदाधारं यत्तेजः शैवमव्ययम् ॥
 यच्च दृष्ट्वा कृतार्थः स्यात्तन्महामुपदिश्यताम् ॥ १२ ॥ इति भक्तिमतस्तस्य कौतूहलसमन्वितम् ॥ वाक्यमाकर्ष्य भगवान्प्रससाद तपोनिधिः ॥
 ॥ १३ ॥ दध्यौ च सुचिरं शंभुं पंजजासनसंस्थितः ॥ अंतरंगसुखांभोधिमग्नचेताश्चतुर्मुखः ॥ १४ ॥ दृष्ट्वा यदा पुरा दृष्टं तेजःस्तंभ
 मयं शिवम् ॥ उत्तीर्णसकलाधारं न किंचित्प्रत्यबुध्यत ॥ १५ ॥ पुनराज्ञां शिवाह्वयमनुपालयितुं प्रभुः ॥ निर्वर्त्य हृदयं योगात्सस्मार सुतमा
 नतम् ॥ १६ ॥ शिवदर्शनसंजातपुलकांकितविग्रहः ॥ आनंदबाष्पवनेत्रैः सगद्गदमभाषत ॥ १७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अंतः संस्मारितः पुत्र भव
 ताऽहं पुरातनम् ॥ शिवयोगमनुध्यायन्नस्मापं तव चादरात् ॥ १८ ॥ शिवभक्तिः परा जाता तपोभिर्बहुभिस्तव ॥ तथा मदीयं हृदयं व्यावर्तितमिव

१ अरुणाचलमाहात्म्यं हि पूर्वार्धांतरार्धविभागविभिन्यमस्ति । पूर्वार्धं हि ब्रह्मसतनकसंवाद्यप्रवृत्तः । उत्तरार्धंश्च—नंदिकेश्वरमार्कण्डेयसंवाद्यप्रवृत्तः । तत्र—यद्यपि प्रायः कथाभगते किञ्चित्साहस्यं दृश्यते—तथापि किञ्चान्कथा
 भागः पूर्वार्धे सथिस्तः किञ्चांश्चेत्तरार्धे सथिस्तः । पूर्वार्धे च त्रयोदशायथात्मकः । उत्तरार्धे च त्रयोदशायथात्मकः । नारादीपपुराणोक्तरीत्या—ब्रह्मसतनकसंवाद्यत्वाद्वाद्यं पूर्वार्धे एव—प्रथमं सतिवेशितोऽस्ति । उक्त
 रार्धस्थकथानिर्देशो नारादीपपुराणोऽस्तीत्यतः स केतुदत्तरं यथाक्रमं विवेशितो बोद्धव्यः । संवाद्योदेन कथाभागस्य कथिसाहस्ये दृश्यमानेऽपि पीनरस्यद्योपो न शंकनीय इति वादं मनसि निधायेतदस्याचलमाहात्म्यं
 पूर्वार्धांतरार्धविभागद्वयविशेषितं पठनीयं सुधीभिरत्यवश्यम् । नात्र शङ्कनीयं मनागपीति—सादरं विद्वाभ्यन्ते सुधिषः । २ अरिच्छेदनशैवम्—कागादिविकारनादाकण्ठ—श्रुत्यर्थः । ३ व्यानकाळे—श्रुत्यर्थोऽप्याहतां बोध्यः ।

क्षणात् ॥ १९ ॥ पावयति जगत्सर्वं चरितैस्ते निराकुले ॥ येषां सदाशिवे भक्तिर्वर्द्धते सार्वकालिकी ॥ २० ॥ संभाषणं सहावासः क्रीडा चैव
 विमिश्रणम् ॥ दर्शनं शिवभक्तानां स्मरणं चावनशानम् ॥ २१ ॥ श्रूयतामद्भुतं शैवमाविर्भूतं यथा पुरा ॥ अव्याजकरुणापूर्णमरुणाद्वाभिधं
 महः ॥ २२ ॥ अहं नारायणश्चोभौ जातौ विश्वाधिकोदयात् ॥ बहु स्यामिति संकल्पं वितन्वानात्सदाशिवात् ॥ २३ ॥ स्वभावेन समुद्भूतौ
 विवदंतौ परस्परम् ॥ न च शतौ नियुध्यंतौ साहंकारौ कदाचन ॥ २४ ॥ परस्परं रणोत्साहमावयोरतिभीषणम् ॥ आलोक्य करुणाभूर्तिरचितयद्
 श्वश्रुः ॥ २५ ॥ किमर्थमनयोर्बुद्धं जायते लोकनाशनम् ॥ मया सुष्टमहं पातति विवाद्मथितस्थुषोः ॥ २६ ॥ समयेऽस्मिन्स्वयं लक्ष्यो मुग्धयो
 रनयोर्भृशम् ॥ यदि बुद्धं न रोत्स्यामि तदा स्याद्भुवनक्षयः ॥ २७ ॥ वेदेषु मम माहान्त्यं विश्वाधिकतया श्रुतम् ॥ न जानाते इमौ मुग्धौ क्रोधतो
 गलितस्मृती ॥ २८ ॥ सर्वोपि जंतुरात्मानमधिकं मन्यते श्वश्रुम् ॥ अमतान्यसमाधिक्यस्त्वधः पतति दुर्मतिः ॥ २९ ॥ यद्यहं क्वापि भुवने
 दास्यामि भितिमात्मनः ॥ तदा तद्रूपविज्ञानात्स आत्मा सोपि मामिधात् ॥ ३० ॥ इति निश्चित्य मनसा स्वयमेव सदाशिवः ॥ आवयोर्युध्यतो
 मध्ये वह्निसंतभः समुद्यतः ॥ ३१ ॥ अतीत्य सकललौकिकान्सर्वतोऽग्निरेव ज्वलन् ॥ ३२ ॥ अनाद्यंततया चाथ द्गातौ संव्यतिष्ठताम् ॥ तेजःस्तंभं
 ज्वलंतं तमालोक्य शिथिलशर्याँ ॥ ३३ ॥ आवयोः पुरतो जाता वाणी चाप्यशरीरेणी ॥ किमर्थं बालकौ बुद्धं कल्प्यते मूढमानसौ ॥ ३४ ॥
 युवयोर्बलवैषम्यं शिव एव विवेक्ष्यते ॥ तेजःस्तंभमयं रूपमिदं शंभोर्व्यवस्थितम् ॥ ३५ ॥ आव्यंतयोर्यादि युवामीक्षिषायां बलाधिकौ ॥ इति तां
 गिरमाकर्ण्य नियुद्धाद्विरतौ तदा ॥ ३६ ॥ अहं विष्णुश्च गतिमान्विचेतुं तद्व्यवस्थितौ ॥ अग्निसंतंभमयं रूपं शंभोरद्यंतवर्जितम् ॥ ३७ ॥ आलो
 कितुं व्यवसितावावाभाद्यंतभागातः ॥ विं वितं व्योमगं चंद्रं यथा बालौ जिबृक्षतः ॥ ३८ ॥ तथैवावां समुद्युक्तौ परिच्छेदुं च तन्महः ॥ अथ विष्णुर्म
 होत्साहात्कोडोऽभूत्सुमहावपुः ॥ ३९ ॥ तन्मूलविचयाऽप्याच्च भूमिगर्भं व्यदारयत् ॥ अहं च हंसतां प्राप्तो महावेगं समुत्पतन् ॥ ४० ॥ दिदृक्षुस्त
 च्छिरोभागं विपद्बन्धमगाहिपम् ॥ अथोयो दारयन्क्षोणिमशेषामपि माधवः ॥ ४१ ॥ आविर्भूतमिवाधस्तादग्निसंतंभमवैक्षत ॥ अनेककोटि
 वर्षाणि विचिन्वापि तेजसः ॥ ४२ ॥ अपश्यन्नादिमक्षय्यमार्तरूपः स विह्वलः ॥ विशीर्णदंष्ट्रबलयो विगलत्संधिबंधनः ॥ ४३ ॥
 श्मातुरस्त्वपाकांतो नो यातुमशकद्वरिः ॥ वाराहं रूपमतुलं संधारयितुमक्षमः ॥ ४४ ॥ विहंतुमपि विशांतो विपसाद् रमापतिः ॥

अचितवदमेयात्मा परिश्रान्तिरिवात् ॥ ४६ ॥ गलितश्रीः क्रियाश्रान्तः शरण्यं शिवमाश्रयत् ॥ धिङ्ममेदं महन्मौग्ध्यमहंकारसमुद्भवम् ॥ ४६ ॥
 येनाहमात्मनो नाथमात्मानं नावबुद्धवान् ॥ अयं हि सर्ववदानां देवानां जगतामपि ॥ ४७ ॥ मूलभूतः शिवः साक्षान्मूलमस्य कथं भवेत् ॥
 अस्मादेव समुद्गतोऽस्म्यहमात्रवर्जितात् ॥ ४८ ॥ यन्मयान्वेषुमारब्धं शिवं पशुवपुर्धुता ॥ अव्याजकरुणाबन्धोः पितुः शंभोः प्रसादतः ॥ ४९ ॥
 पुनरेवैश्री लब्धा मतिर्मे स्वात्मबोधिता ॥ स्वयमेव महादेवः शंभुयं पातुमिच्छति ॥ ५० ॥ तस्य सर्वो भवेज्ज्ञानमनहंकारमात्मजम् ॥ न
 शक्योमि पुनः कर्तुं पूजामस्य जगद्गुरोः ॥ ५१ ॥ निर्वेद्यामि चात्मानं शरणं यामि शंकरम् ॥ इति दध्यां शिवं विष्णुः स्तुत्यामर्पितचेतनः ॥
 ॥ ५२ ॥ सत्यसादाद्धतपतेः पुनरेवोद्धतः क्षितौ ॥ अहं च गगनेऽश्राम्यमनेकानपि वत्सरान् ॥ ५३ ॥ आधूर्णमाननयनः श्लथपक्षः शमं गतः ॥
 उपशुपरि चापश्यं ज्वलनं पुरतः स्थितम् ॥ ५४ ॥ तेजःस्तम्भं रथूलिंगाभं शैवं तेजः सुरार्चितम् ॥ आहुः स्म केचिदालोक्य सिद्धास्तेजोश्रंसं
 भवाः ॥ ५५ ॥ नित्यां शंभोः परां कोटिं दिदृक्षुं मां कृतोद्यमम् ॥ अहोऽयं सत्यं मुग्धत्वमद्यापि च चिकीर्षति ॥ ५६ ॥ आसन्नदेहपातोऽपि नाहं
 कारोऽस्य वै गतः ॥ विशयिमाणपश्रोऽयं श्रान्त्वा विभ्रतलोचनः ॥ ५७ ॥ अपारतेजसि व्यर्थो विमोहोऽयं भविष्यति ॥ एवं व्याकुलचित्तोऽयं
 कोडरूपी जनार्दनः ॥ ५८ ॥ व्यावर्तितः शिवेनेव निर्व्याजकरुणात्पुपा ॥ ईदृशां ब्रह्मसुरयानां सुराणां कोटिसंभवः ॥ ५९ ॥ यत्तेजःपरमाणुभ्य
 स्तस्य पारं दिदृक्षते ॥ स्वात्मनो यो गतो ध्यात्वा समये भगवाञ्छिवः ॥ ६० ॥ यदि बुद्धिं ददात्परमै तस्य नश्येदहंक्रिया ॥ इत्येवं वदतां तेषां
 सिद्धानां सदयं वचः ॥ ६१ ॥ आकर्ष्यं शीर्णाहंकारो ब्रह्मात्मन्यचिंतयम् ॥ न वेदसाशिविज्ञानात्परस्तीर्थनिर्षेवणात् ॥ ६२ ॥ संजायते शिव
 ज्ञानमस्येवात्प्रहादते ॥ शीर्णोऽपि पक्षयुगले सीदत्यंगे ह्यचंचले ॥ ६३ ॥ पुनरुत्सहते चेतः स्वाहंकारस्य संग्रहे ॥ धिङ्मामहंक्रियाकान्तमनात्म
 बलवर्द्धनम् ॥ ६४ ॥ शिवापिंतमनस्केभ्यः सिद्धेभ्यः सततं नमः ॥ येषां संसर्गलब्धेन तपसा शोधिताशयः ॥ ६५ ॥ शिवमेनं विजानामि
 स्वात्महेतुं पुरःस्थितम् ॥ यत्प्रसादोपलब्धेन विभवेन समन्विताः ॥ ६६ ॥ देवाः सर्वे भविष्यति सततं शमितारयः ॥ यस्य वेदा न जानंति पर
 मथं महागमैः ॥ ६७ ॥ तमेव शरणं यामि शंभुं विश्वविलक्षणम् ॥ अवादिपमथाभाष्यं विष्णुं कमललोचनम् ॥ ६८ ॥ लब्धदेहः शिवं भक्त्या
 संश्रितश्चन्द्रशेखरम् ॥ अहो किमिदमाश्चर्यमागतं शौर्यशालिनाम् ॥ ६९ ॥ शंभुना यत्समुद्भूतमहंकारमुपाश्रितो ॥ आवां परस्परं बुद्धमाकर्ष्य
 विषुलं महत् ॥ ७० ॥ स एव शंकरः सर्वमहंकारमथावयोः ॥ अपाहरदमेयात्मा स्वमाहात्म्यप्रकाशनात् ॥ ७१ ॥ इममीश्वरमानतं सुरेरेनल

स्तम्भमयं सदाशिवम् ॥ अभिपूजयितुं प्रवर्तते स भवेद्भै भवसागरस्य नौः ॥ ७२ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
 तायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्ये पूर्वार्धे ब्रह्मसनकसंबादे लिंगप्रादुर्भाववर्णननाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ११ ॥ ७३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 अथाहमुच्चरन्वेदानशेषैर्वदनैः शिवम् ॥ अस्तौष भक्तिसंपूर्णं कृत्वा मानसमर्चनम् ॥ १ ॥ नमः शिवाय महते सर्वलोकैकहेतवे ॥ येन प्रकाशयते
 सर्वं श्रियते सततं नमः ॥ २ ॥ विश्वव्याप्तमिदं तेजः प्रकाशयति संततम् ॥ नेक्षते त्वद्वाहीना जात्यंधा भास्करं यथा ॥ ३ ॥ भूलिंगममलं
 ह्येतद्दृश्यमध्यात्मचक्षुषा ॥ अंतस्स्थं वा बाहिस्स्थं वा त्वद्भक्तैरनुभूयते ॥ ४ ॥ अपरिच्छेद्यमाकारमंतरात्मनि योगिनः ॥ तदेतत्तव देवेश ज्वलितं
 दर्पणो यथा ॥ ५ ॥ अथवा शांकरी शक्तिः सत्याऽणोरप्यणीयसी ॥ मत्तो नान्यतरः कश्चिद्वनमध्यपि विलीयते ॥ ६ ॥ अणुस्ते करुणापात्रं
 महत्त्वं शुभवश्रुते ॥ नाधिकोऽस्ति परस्त्वत्तो न मत्तोऽपि त्वदाश्रयात् ॥ ७ ॥ त्वद्यर्पितं मनस्त्वत्तो न वियोगमपेक्षते ॥ वाचः कथं प्रवृत्तिः
 स्यात्तव वैभवकीर्तने ॥ ८ ॥ स्वयमीशा महादेव प्रसीद शुवनाधिक ॥ आदिश प्रयतं भक्तमपेक्षितानिशुक्तिषु ॥ ९ ॥ इदं विज्ञाप्य विनयाद्ब्र
 मस्कृत्वा पुनःपुनः ॥ प्राञ्जलिदेवदेवेशं न्यषीदं सविधे विभोः ॥ १० ॥ अथ विष्णुर्नवांभोदशंभीरध्वनिरभ्यधात् ॥ वाचः कृतार्थन्भूयः शुक्लाः शंक
 रकीर्तनैः ॥ ११ ॥ जय त्रिभुवनाधीश जय गंगाधर प्रभो ॥ जय नाथ विरूपाक्ष जय चंद्रादर्शेश्वर ॥ १२ ॥ अव्याजममितं शंभो कारुण्यं तव
 वद्धते ॥ येन निर्धूतमखिलं भक्तेषु ज्ञानमाहितम् ॥ १३ ॥ पालनं सर्वविद्यानां प्रापणं भृतिसंचयैः ॥ पुराणं च सपुत्राणां पितुरेव प्रवर्धनम् ॥
 ॥ १४ ॥ शतानामपि मूर्तीनामेकामपि नवैः स्तवैः ॥ स्तोतुं न शक्युमेशान समवायस्तु किं पुनः ॥ १५ ॥ त्वमेव त्वामलं वेतुं यदि वा त्वत्प्र
 सादतः ॥ भ्रमरः कीटमाकृष्य स्वात्मानं किं न चानयेत् ॥ १६ ॥ देवास्त्वदंशसंभृतिप्रभवो न भवन्ति किम् ॥ अध्यायस्याग्निकीलस्य दूह
 शक्तिर्न किं भवेत् ॥ १७ ॥ देशकालक्रियायोगाद्यथाग्नेर्भेदसम्भवः ॥ तथा विषयभेदेन त्वमेकोऽपि विभिद्यसे ॥ १८ ॥ अनुग्रहपरो देव मूर्ति
 दर्शय शंकर ॥ आवयोरखिललाधार नयनानंददायिनीम् ॥ १९ ॥ एवं प्रणमतोर्देवः श्रद्धामक्तिसमन्वितम् ॥ प्रससाद् परं शंभुः स्तुवतीरावयो
 र्द्वयोः ॥ २० ॥ तेजःसतंभात्पुनस्तस्माद्देवश्चन्द्रादर्शेश्वरः ॥ आविर्बभूव पुरुषः कपिलः कालकन्धरः ॥ २१ ॥ परशुं बालहरिणं करैरभयविवि
 श्रमो ॥ दधानः पुरुषोऽबादीत्पुत्रावावामिति प्रभुः ॥ २२ ॥ परितुष्टोऽस्मि युवयोर्भक्त्या युक्तात्मनोर्मयि ॥ भवतं सर्वलोकानां सृष्टिरक्षाधिपौ

युवाम् ॥ २३ ॥ युवयोरिष्टसिद्धयर्थमाविर्भूतोऽस्म्यहं यतः ॥ वरं वृणुतमन्यं च वरदोऽहमुपागतः ॥ २४ ॥ इति देवस्य वचनत्सुप्रीतौ च कृतां
जली ॥ विज्ञापयामासिव तौ स्वं स्वमर्थं पृथक्पृथक् ॥ २५ ॥ अहं मन्त्रैः शिसुप्रायजगत्रयविधायकः ॥ संस्तुवन्बौदिकैर्मन्त्रैश्शानमपानिजम् ॥
॥ २६ ॥ नमस्येहमिदं रूपं शश्वद्भरदमीश्वरम् ॥ तेजोमयं महादेवं योगिष्येयं निरंजनम् ॥ २७ ॥ आपूर्यमाणं भवता तेजसा गगनार्ताम् ॥
परिपृच्छयः सुरावासः क्षणादेव भविष्यति ॥ २८ ॥ सिद्धचारणगन्धर्वा देवाश्च परमर्षयः ॥ नावसन्दिवि संचारं लभेरंस्तेजसा तव ॥ २९ ॥
पृथ्वी च सकला चैव तप्यमाना तर्वाजसा ॥ चराचरसमुत्पत्तिक्षमा नैव भविष्यति ॥ ३० ॥ उपसंहृत्य तेजः स्वमरुणाचलसंज्ञया ॥ भव
स्थारलिङ्गं त्वं लोकानुग्रहकारणात् ॥ ३१ ॥ ज्योतिर्मयमिदं रूपमरुणाचलसंज्ञितम् ॥ ये नमन्ति नरा भक्त्या ते भवन्त्यमरा
धिकः ॥ ३२ ॥ सेवतां सकला लोकाः सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ गणाश्च विविधा भूमौ मानुषं भावमास्थिताः ॥ ३३ ॥ दिव्यारास
समुद्धतकल्पकाद्याः सुरदुमाः ॥ सेविनस्त्वां प्ररोहंतु भारता विविधैः फलैः ॥ ३४ ॥ दिव्यौषधिगणास्सर्वे सिंहाद्या मुगजातयः ॥ प्रशां
ताः परिवर्ततां पापकल्मषपनाशनम् ॥ ३५ ॥ अयनद्रयभिन्नेन गमनेनापि संयुतः ॥ न लंबयिष्यति रविः शृंगं लिगतनोस्त्वव ॥ ३६ ॥ दिव्य
दुद्रुभिर्शखानां वोपैः पुष्पाववृष्टिभिः ॥ सेवितो भव देव त्वमप्सरोनुत्पगीतिभिः ॥ ३७ ॥ अमरत्वं च सिद्धत्वं रससिद्धीश्च निर्वृतिम् ॥ लभंतां
मानुषा नित्यं त्वत्संनिधिसुपागताः ॥ ३८ ॥ ईशत्वं च वशित्वं च सौभाग्यं कालवंचनम् ॥ त्वामाश्रित्य नरस्सर्वे लभंतामरुणाचल ॥ ३९ ॥
सर्वावयवदानेन सर्वव्याधिविनाशनात् ॥ सर्वाभीष्टप्रदानेन दृश्यो भव महीतले ॥ ४० ॥ तथेति वरदं देहमरुणाद्रिपतिं शिवम् ॥ प्रणम्य कमलानाथः
प्रार्थयन्निदमब्रवीत् ॥ ४१ ॥ प्रसीद करुणापूर्णं शोणशैलेश्वर प्रभो ॥ महेश सर्वलोकानां हिताय प्रकटोदय ॥ ४२ ॥ यदाहं त्वामुपाश्रित्य
जगद्रक्षणदक्षिणः ॥ श्रीपतित्वमनुप्राप्तस्तदा भक्ता भवंतु ते ॥ ४३ ॥ नालपुण्यैरुपास्येत त्वद्गुणं महद्दुतम् ॥ मया च ब्रह्मणा चैवमदृष्टपदशेखरः
॥ ४४ ॥ प्रदक्षिणानमस्कारैर्नुत्पगीतैश्च पूजनैः ॥ त्वामर्चयंति ये मर्त्याः कृताथार्स्ते गताहंसः ॥ ४५ ॥ उपवासैर्बतैः सन्नैरुपहारैस्तथाचरैः ॥
त्वामर्चयंति मनुजाः सर्वभौमा भवंतु ते ॥ ४६ ॥ आरामं मंडपं चापि कूपं विधिविशोधनम् ॥ कुर्वतामरुणाद्भीश संनिधाने पुनर्भवं ॥ ४७ ॥
अंगप्रदक्षिणं कुर्वन्नष्टैश्वर्यसमन्वितः ॥ अश्रेपपातकैः सर्वो विमुक्तो निर्मलाशयः ॥ ४८ ॥ आवाप्यविमुंचंतौ सदा त्वत्पादपंकजम् ॥ ध्यातव्यं
मनुजैः सर्वैस्तव संनिधिमागतैः ॥ ४९ ॥ तथास्त्विति वरं दत्त्वा विष्णवे चंद्रशेखरः ॥ अरुणाचलहृषेण प्राप्तः स्थारलिङ्गताम् ॥ ५० ॥

तैजसं लिंगमेतद्धि सर्वलोकैककारणम् ॥ अरुणाद्विरिति ख्यातं दृश्यते वसुधातले ॥ ६१ ॥ युगांतसमये क्षुब्धैश्चतुर्भिरपि सागरैः ॥ अपि
 निर्मग्नलोकैरैरस्पृष्टांतिकभूतलम् ॥ ६२ ॥ गजप्रमाणैः पुष्यतैः पूरयंतो जगन्नयम् ॥ पुष्कराद्या महामेधा विशांता यस्य सातुनि ॥ ६३ ॥
 प्रवृत्ते भूतसंहारे प्रकृतौ प्रतिसंचरे ॥ भविष्यत्सर्वबीजानि निषेदुर्यत्र निश्चयम् ॥ ६४ ॥ मर्या चाह्वयमानेभ्यः प्रलयानंतरं पुनः ॥ यत्पादसेविविषे
 भ्यो वेदाध्ययनसंग्रहः ॥ ६५ ॥ सर्वांसामपि विद्यानां कलानां शास्त्रसंपदाम् ॥ आगमानां च वेदानां यत्र सत्यव्यवस्थितिः ॥ ६६ ॥ यद्ब्रह्मण
 हारंतस्स्था मुनयः शंसितव्रताः ॥ जटिनः संप्रकारंते कोटिसूर्याग्नितेजसः ॥ ६७ ॥ पंचब्रह्ममर्थमंत्रैः पंचाक्षरवपुर्धरैः ॥ अकारपीठिकाह्वोनादा
 त्मा यः सदाशिवः ॥ ६८ ॥ अष्टभिश्च सदा लिंगैरष्टद्विपालभूजितः ॥ अष्टमूर्तितया योऽयमष्टसिद्धिप्रदायकः ॥ ६९ ॥ यत्र सिद्धास्तथालोका
 न्स्वान्स्वान्मुक्त्वा सुरेश्वराः ॥ अपेक्षंते स्थिता मुक्तिं विहाय कनकाचलम् ॥ ६० ॥ एवं वसुंधरापुण्यपरिपाकसमुच्चयः ॥ अरुणाद्विरिति ख्यातोभक्त
 भक्तिवरप्रदः ॥ ६१ ॥ कैलासान्मोरुशिवरादागतैर्देवसंचयैः ॥ पूज्यते शोणशैलात्मा शंभुः सर्ववरप्रदः ॥ ६२ ॥ इति कमलजवक्रपद्मजातं मुदितमनाः
 सनको निशम्य भक्त्या ॥ विरचितविनयः प्रणम्य पुत्रः पितरमपृच्छद्दशेषवेदसारम् ॥ ६३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहि
 तायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्ये पूर्वार्धे ब्रह्मविष्णुस्तुतिपूर्वकं शंकरस्य स्थावरलिंगमाहात्म्यवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ छ ॥
 ॥ सनक उवाच ॥ ॥ भगवन्नरुणाद्रीशमाहात्म्यमिदमद्भुतम् ॥ श्रुतं शिवप्रसादेन द्रव्या ते जगद्गुरोः ॥ १ ॥ आश्चर्यमेतन्माहात्म्यं सर्वपापविना
 शनम् ॥ आराध्यन्पुनः के वा वरदं शोणपर्वतम् ॥ २ ॥ अनादिरंतरहितः शिवः शोणचलाकृतिः ॥ युवयोस्तपसा देव वरदानाय संस्थितः ॥
 ॥ ३ ॥ सङ्कत्संकीर्तिते नाम्नि शोणाद्विरिति मुक्तिदे ॥ सत्रिधिः सर्वकामानां जायते चाधनाशनम् ॥ ४ ॥ शिवशब्दामृतास्वाद्ः शिवार्चनकथाक्रमः ॥
 इति तद्वचनं श्रुत्वा देवदेवः पितामहः ॥ ५ ॥ उवाच करुणामूर्तिररुणाद्रीशमानमन् ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ श्रूयतां वत्स पार्वत्याश्चरितं यत्पुरा
 नम् ॥ ६ ॥ अरुणाद्रीशमाश्रित्य यथा सा निर्वाताभवत् ॥ आससाद् महादेवः कदाचित्पार्वतीपतिः ॥ ७ ॥ रत्नसिंहासनं दिव्यं रत्नतोरणसंयु
 तम् ॥ रत्नपुष्पफलोपेतकल्पद्रुममनोहरम् ॥ ८ ॥ परार्थ्यदपदास्तीर्णं बद्धमुक्तावितानकम् ॥ विमुक्तपुष्पप्रकरदिव्यधूपोरुसौरभम् ॥ ९ ॥ प्रलंबं
 मालिकजालनिनदद्भृंगसंकुलम् ॥ दिव्यदूर्ध्ववनारावप्रवृत्त्यद्ब्रह्मवाहनम् ॥ १० ॥ पार्वतीसिंहसंचारपरित्रस्तमहागजम् ॥ अप्सरोभिः प्रनर्ताभिर्गा

यतीभिश्च केवलम् ॥ ११ ॥ आसेवितपुरोरंगं दिक्पालकनिपेवितम् ॥ ऋग्यजुःसामजैर्मंत्रैः स्तुवद्भिर्मुनिपुंगवैः ॥ १२ ॥ ब्रह्मर्षिभिस्तथा देवैः
 सिद्धै राजर्षिभिर्वृतम् ॥ गणैश्च विविधाकारैर्भस्मालङ्कृतविग्रहैः ॥ १३ ॥ रुद्रक्षधारसुभगैरपूर्ण शिवतन्परैः ॥ वीणावेणुमुदंगादितौर्यत्रिकजनि
 स्वनैः ॥ १४ ॥ वट्टाटंकारसुभगैर्दध्वानिविभिप्रितैः ॥ मनोहरं महादिव्यमासनं पार्वतीसखः ॥ १५ ॥ अलं चकार भगवान्भक्तानुग्रहकाभ्यया ॥
 आस्थाय विमलं रूपं सर्वतजोमयं शिवम् ॥ १६ ॥ अंबिकासहितः श्रीमान्विजहार दयानिधिः ॥ संगीतेन कथाभेदैर्द्वैतकीडाविकल्पनैः ॥ १७ ॥
 गणानां विकटैर्नुत्यै रमयामास पार्वतीम् ॥ विमृज्य सकलान्देवानृषींश्चापि सभासदः ॥ १८ ॥ वरान्प्रदाय विविधान्भक्तलोकाय वाञ्छितान् ॥
 आगमेषु विचित्रेषु सर्वतुङ्गसुमेषु च ॥ १९ ॥ विजहारोमया सार्द्धं रत्नप्रासादपंक्तिषु ॥ वापिकासु मनोज्ञासु रत्नसोपानपंक्तिषु ॥ २० ॥ केलिप
 र्वतशृंगेषु हेमरंभावनान्तरे ॥ गंगातरंगशतितेन फुल्लपंकजगंधिना ॥ २१ ॥ वातेन मंदगतिना विहारविहृतश्रमः ॥ स्वकामतः स्वयं देवः प्रेय
 सीमभ्यनन्दयत् ॥ २२ ॥ रतिरूपां शिवां देवीं सर्वसौभाग्यसुन्दरीम् ॥ कदाचिद्ब्रह्मसि प्रीता निजाज्ञावशवर्तिनम् ॥ २३ ॥ रमणं
 जानती मुग्धा पश्चाद्भ्येत्य सादरम् ॥ कराभ्यां कमलाभाभ्यां त्रिणेत्राणि जगद्गरोः ॥ २४ ॥ पिदधे लीलया शंभोः किमेतदिति कौतुकात् ॥
 चन्द्रादित्याग्निरूपेण पिहितेवक्षिषु क्रमात् ॥ २५ ॥ अन्यकारोऽभवत्तत्र चिरकालं भयंकरः ॥ निमिषार्द्धेन देवस्य जग्मुर्वत्सरकोटयः ॥ २६ ॥
 देवीलीलासमुत्थेन तमसाभ्रज्जगत्क्षयः ॥ तमसा धीरतं विश्वमपारेण समन्ततः ॥ २७ ॥ शून्यं ज्योतिः प्रचारेण विनाशं प्रत्यपद्यत् ॥ न व्यजृंभंत वि
 बुधा न च वेदाश्चकाशिरै ॥ २८ ॥ नापि जीवाः समभवन्नव्यक्तं केवलं स्थितम् ॥ जगतामपि सर्वेषामकाले वीक्ष्य संक्षयम् ॥ २९ ॥ तपसा लब्धस्फू
 र्तीनां विचारः समपद्यत् ॥ किमेतत्तमसो जन्म भुवनक्षयकारणम् ॥ ३० ॥ भगवानपि सर्वात्मानं नूनं कालमाक्षिपत् ॥ देवीं विनोदरूपेण पिधत्ते
 पुरजिह्वाशः ॥ ३१ ॥ तेनेदमखिलं जातं निस्तेजो भुवनत्रयम् ॥ अकालतमसा व्याते सकले भुवनत्रये ॥ ३२ ॥ का गतिलंघ्यराज्यानां तपसा
 देवजन्मनाम् ॥ न यज्ञाः संप्रवर्तते न पूज्यन्ते सुरा भुवि ॥ ३३ ॥ इति निश्चित्य मनसा वीक्ष्य ते ज्ञानचक्षुषा ॥ नित्यास्ते सुरयो भक्त्या शंभु
 मानस्य तुष्टुषुः ॥ ३४ ॥ नमः सर्वजगत्कर्त्रे शिवाय परमात्मने ॥ मायया शक्तिरूपेण पृथग्भावसुप्रेषु ॥ ३५ ॥ अविनाभाविनी शक्तिराद्यैका
 शिवरूपिणी ॥ लीलया जगद्गुपतिरक्षासंहतिकारिणी ॥ ३६ ॥ अर्धांगी सा तव देव शिवशक्त्यात्मकं वपुः ॥ एक एव महादेवो न परे त्व
 द्विना विभो ॥ ३७ ॥ लीलया तव लोकोयमकाले प्रलयं गतः ॥ करुणा तव निर्व्याजा वर्द्धतां लोकवर्द्धनी ॥ ३८ ॥ भवतो निमिषार्द्धेन

तेजसामुपसंहतेः ॥ गतान्यनेकवर्षाणि जगतां नाशहेतवे ॥ ३९ ॥ ततः प्रसीद करुणामूर्ते काल सदाशिव ॥ विरम प्रणयारब्धाद्मुष्माह्लोकसं-
 क्षयात् ॥ ४० ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा भक्तानां सिद्धिशालिनाम् ॥ विसृजाक्षीणि गौरीति करुणामूर्तिरब्रवीत् ॥ ४१ ॥ विससर्ज च सा देवी
 पियानं हरचक्षुषाम् ॥ सोमसूर्याग्निरूपाणां प्रकाशमभवज्जगत् ॥ ४२ ॥ कियान्कालो गतश्चेति पुष्टैः सिद्धैश्च वै नतैः ॥ उक्तं त्वन्निभिषाद्धेन
 जगुर्वत्सरकोटयः ॥ ४३ ॥ अथ देवः कृपामूर्तिरालोक्य विहसन्प्रियाम् ॥ अब्रवीत्परमोदारः परं धर्मार्थसंग्रहम् ॥ ४४ ॥ अविचार्य कृतं मुग्धे
 भुवनक्षयकारणात् ॥ अयुक्तमिह पश्यामि जगन्मातुस्तवैव हि ॥ ४५ ॥ अहमप्यखिलाह्लोकान्संहरेष्यामि संक्षये ॥ प्राप्ते काले त्वया मौग्ध्या
 दकाले प्रलयं गताः ॥ ४६ ॥ केयं वा त्वाहशी कुर्यादीदृशं सिद्धिर्गर्हितम् ॥ कर्म नर्मण्यपि सदा कृपामूर्तिर्न बाधते ॥ ४७ ॥ इति शम्भोर्वचः
 श्रुत्वा धर्मलोपभयाकुला ॥ किं करिष्यामि तच्छांत्यां इत्यपुच्छत्स्म तं प्रिया ॥ ४८ ॥ अथ देवः प्रसन्नात्मा व्याजहार दयानिधिः ॥ देव्यास्ते
 नात्रुतापेन भक्त्या च तोषितः शिवः ॥ ४९ ॥ मन्मूर्तेस्तव केयं वा प्रायश्चित्तिरिहोच्यते ॥ अथापि धर्ममार्गायं त्वयैव परिपाल्यते ॥ ५० ॥
 श्रुतिस्मृतिक्रियाकरणा विद्याश्च विद्युधादयः ॥ त्वद्गुणमेतदखिलं महदर्थोऽस्मि तन्मयः ॥ ५१ ॥ मान्यथाभिन्नया देव्या भाव्यं लोकसिसृक्षया ॥
 ॥ ५२ ॥ तस्माह्लोकानुरूपं ते प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ षड्विधो गदितो धर्मः श्रुतिस्मृतिविचारतः ॥ ५३ ॥ स्वाभिना नात्रुपाल्येत यदि त्याज्योऽनु-
 जीविभिः ॥ न त्वां विहाय शक्नोमि क्षणमप्यासितुं कश्चित् ॥ ५४ ॥ अहमेव तपः सर्वं करिष्याम्यात्मनि स्थितः ॥ पृथ्वी च सकला भूयान्त
 पसा सफला तव ॥ ५५ ॥ त्वत्पादपद्मसंस्पर्शात्त्वत्तपोदर्शनादापि ॥ निरस्यन्ति स्वसान्निध्याद्बुद्धजातमुपद्रवम् ॥ ५६ ॥ कर्मभूमेस्त्वमाधिक्यहेतवे
 पुण्यमाचर ॥ त्वत्तपश्चरणं लोके वीक्ष्य सर्वोपि संततम् ॥ ५७ ॥ धर्मं हृदतरां बुद्धिं निबध्नीयान्न संशयः ॥ कृतार्थयिष्यति महीं दया ते धर्म
 पालनैः ॥ ५८ ॥ त्वमेवैतसकलं प्रोक्ता वेदैर्देवि सनातनैः ॥ अस्ति कांचीपुरी ख्याता सर्वभूतिसमन्विता ॥ ५९ ॥ या दिवं देवसंपूर्णं प्रत्यक्षयति
 भूतले ॥ यत्र क्लृप्तं तपः किञ्चिदनंतफलमुच्यते ॥ ६० ॥ देवाश्च मुनयः सर्वे वासं बाह्यंति संततम् ॥ तत्र कंषेति विख्याता महापातकनाशिनी ॥
 ॥ ६१ ॥ यत्र स्थितानां मर्त्यानां कम्पन्ते पापकोटयः ॥ तत्र चूतद्रुमश्चैको राजते नित्यपह्लवः ॥ ६२ ॥ संपूर्णशीतलच्छायः प्रसूनफलपह्लवैः ॥ तत्र
 जतं हृतं दूतमनन्तफलदं भवेत् ॥ ६३ ॥ गणाश्च विविधाकारा जाकिन्यो योगिनीगणाः ॥ परितस्त्वां निषेवतां विष्णुमुरार्यास्तथा पराः ॥ ६४ ॥

अहं च निष्कलो भूत्वा तव मानसपंकजे ॥ सन्निधारयामि मा भूस्त्वं देवि मद्भिरहाकुला ॥ ६५ ॥ इत्युक्ता देवदेवेन देवी कंपांतिकं वर्यो ॥ तपः
 कर्तुं सखीश्रुता विस्मयाक्रान्तलोचना ॥ ६६ ॥ कंपां च विमलां सिन्धुं मुनिसंघनिपेविताम् ॥ आलोक्य कोमलदलमेकाग्रं दृष्टिवारणम् ॥ ६७ ॥
 फलपुष्पसमाकीर्णं कोकिलालापसंकुलम् ॥ प्रससाद पुनर्दवं सरमार च महेश्वरम् ॥ ६८ ॥ कामानिपरिवीतांगी तपःक्षामेव साऽभवत् ॥ अभ्य
 भापत सा गौरी विजयां पार्श्ववर्तिनीम् ॥ ६९ ॥ कामशोकपरीतांगी पुरारिविरहाकुला ॥ ७० ॥ इममवहरमाणतानिशां स्वयमपि पूजयितुं तपो
 भिरिशाम् ॥ अयमभिनवपण्डवप्रसूनः स्मरयति मां स्मरवन्धुरेकव्रतः ॥ ७१ ॥ कथमिव विरहः शिवस्य सद्मः क्षुभितविद्यात्र भृशं मनोभवेन ॥
 तदपि च तरुणदुःखदपादस्मरणमहापथमेकमेव दृष्टम् ॥ ७२ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽ
 रणाचलमाहात्म्ये पूर्वाह्ने पार्वत्याः शिवनेत्रमीलनेन तमसा क्षुब्धलोकपापभयेन कान्त्यां कंपास्थितेकाग्रतले तपश्चर्यार्थिमाणमननाम तृतीयो
 ऽध्यायः ॥ ३ ॥ ७३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथाभ्यवत्त विजया प्रणम्य जगदभिवकाम ॥ सांत्वयन्ती स्तुतिशतैरुपायैः शिवदर्शनैः ॥ १ ॥
 देवि त्वमविनाभूता सदा देवेन शंभुना ॥ प्राणेश्वरी त्वमेकासि शक्तिस्तरस्य परात्मनः ॥ २ ॥ तथा मायां त्वमात्मीयां संदर्शयितुमीहसे ॥
 पृथग्भावमिवेशानः प्रकाशयति न स्वयम् ॥ ३ ॥ आदेशं प्रतिगृह्येव समुपेतासि पार्वति ॥ अलंबनीया सेवाज्ञा शांभवी सर्वदा त्वया ॥ ४ ॥ विधा
 तव्यं तपः प्राप्तं स्थानेस्मिच्छिद्यकल्पिते ॥ निवृत्त्य निखिलान्कामाञ्छुमाश्रितया त्वया ॥ ५ ॥ अन्यथापि जगद्रक्षा त्वद्वीना जगन्मयि ॥
 धर्मसंरक्षणं भूयः शिवेन सहितं तव ॥ ६ ॥ निष्कलं शिवमत्यंतं ध्यायन्त्यात्मन्यवस्थितम् ॥ वियोगदुःखं कश्चित्त्वं न स्मारिष्यसि पार्वति ॥ ७ ॥
 भक्तानां तव सुखानां तवैवाचारसंग्रहः ॥ उपदेशितया लोके प्रथतां धर्मवत्सले ॥ ८ ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा गौरी सुस्थिरमानसा ॥ तपः
 कर्तुं समारभे कंपानद्यारतटे शुभे ॥ ९ ॥ विमुच्य विविधा भूपा रुद्राक्षगणभूषिता ॥ विमुज्य दिव्यं वसनं पर्णैर्वाद्भक्तले शुभे ॥ १० ॥ अलंकेः
 सहसा शिल्पमनयच्च कपर्दताम् ॥ अलिपत तदं सर्वां भरमना मुक्तकुंकुमा ॥ ११ ॥ सुगणुःकृतसंतोपा शिलोन्दीकृतवृत्तिषु ॥ जजाप नियमो
 पेता शिवपंचाक्षरं परम् ॥ १२ ॥ कृत्वा त्रिपवणं ज्ञानं कम्पापयसि निर्मले ॥ कृत्वा च सैकतं लिंगं पूजयामास सादरम् ॥ १३ ॥ वृक्षप्ररोपणोद्दिने
 श्योपतिथिपूजनैः ॥ श्रांतिं हरंती जीवानां देवी धर्ममपालयत् ॥ १४ ॥ श्रीप्रे पंचानिमध्यस्था वर्षासु स्थण्डिलेश्या ॥ हेमन्ते जलमध्यस्था
 शिशिरे चाकरोत्तपः ॥ १५ ॥ पुण्यात्मनां महर्षीणां दर्शनार्थमुपेयुषाम् ॥ विस्मयं जनयामास पूजयामास सादरम् ॥ १६ ॥ कदाचित्स्वयमुच्चित्य

वनांतात्पृष्ठवान्वितम् ॥ पुष्पोत्करं विशेषेण शोधितुं समुपाविशत् ॥ १७ ॥ कृत्वा च सैकतं लिंगं कंपारोधसि पावने ॥ संपूजयितुमारभे न्यासा
 वाहनपूर्वकम् ॥ १८ ॥ सूर्यमभ्यर्च्य विधिवद्भक्तैः पुष्पैश्च चंदनैः ॥ पंचावरणसंयुक्तं क्रमादानर्चं शंकरम् ॥ १९ ॥ धूपदीपैश्च नैवेद्यैर्भक्तिभावसम
 न्वितैः ॥ अपरोक्षितमीशानमालुके पुरोहितम् ॥ २० ॥ अथ देवः शिवः साक्षात्संशोधयितुमंबिकाम् ॥ कंपानद्याः प्रवाहेण महता पर्यवेष्ट
 यत् ॥ २१ ॥ अतिवृद्धं प्रवाहं तं कम्पयाः समुपस्थितम् ॥ आलोक्य नियमासीनामाहुः सख्यस्तदांबिकाम् ॥ २२ ॥ उत्तिष्ठ देवि बहुलः प्रवाहोऽयं
 विजृम्भते ॥ दिशां मुखानि संपूर्य तरसा प्रवायिष्यति ॥ २३ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा ध्यायंती मीलितेक्षणा ॥ उन्मील्य वेगमतुलं नद्यास्तं समवैक्षत
 ॥ २४ ॥ आचितयच्च सा देवी पूजाविघ्नसमाकुला ॥ किं करोमि न शक्नोमि हातुमारब्धमर्चनम् ॥ २५ ॥ श्रेयः प्राप्तुमविघ्नन प्रायः पुण्यात्मनां
 श्रुवि ॥ वदते धर्मसंयोगो मनोरथफलप्रदः ॥ २६ ॥ सैकतं लिंगमतुलप्रवाहाह्वयमेष्यति ॥ लिंगनाशे विमोक्तव्यः सद्भक्तैः प्राणसंग्रहः ॥ २७ ॥
 प्रवाहोऽयं समायाति शिवमायाविनिर्मितः ॥ विशोध्यितुमात्मानं भक्तियुक्तं निजे पदे ॥ २८ ॥ आलिंग्य सुदृढं दोर्भ्यामेतल्लिंगमनाकुलम् ॥
 अहं वत्स्यामि याताशु सख्यो दूर्यं विद्वस्तः ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वा सैकतं लिंगं गाढमालिंज्य सांबिका ॥ न मुमोच प्रवाहेन वेष्ट्यमानापि केतः
 ॥ ३० ॥ स्तनचञ्चुकनिर्मममुद्रदर्शितलंछनम् ॥ महालिंगं स्वसंयुक्तं प्रणनाम तदादरात् ॥ ३१ ॥ निमीलितेक्षणा ध्याननिष्ठैकहृदया स्थिता ॥
 पुलकांचितसर्वांगी सा स्मरती सदाशिवम् ॥ ३२ ॥ कंपस्त्रेदपरिजाणलज्जाप्रणयकेलिदात् ॥ क्षणमप्यचला लिंगान्न वियोगमपेक्षते ॥ ३३ ॥ अथ
 तामन्नवीत्कापि देवी वागशरीरिणी ॥ विमुञ्च बालिके लिंगं प्रवाहोऽयं गतो महान् ॥ ३४ ॥ त्वयाचितमिदं लिंगं सैकतं स्थिरवैभवम् ॥ भविष्यति
 महाभाग वरदं सुरपूजितम् ॥ ३५ ॥ तपश्चर्या तबालोक्य रचितं धर्मपालनम् ॥ लिंगं चैतन्नमस्कृत्य कृतार्थाः संतु मानवाः ॥ ३६ ॥ अहं
 हि तेजसं रूपमास्थाय वसुधातले ॥ वसामि चात्र सिद्धयर्थमरुणाचलसंज्ञया ॥ ३७ ॥ रुणद्धि सर्वलोकेभ्यः परुषं पापसंचयम् ॥ रुणो न
 विद्यते यस्मिन्दृष्टे तेनारुणाचलः ॥ ३८ ॥ ऋषयः सिद्धगंधर्वा महारत्नानश्च योगिनः ॥ मुक्त्वा कैलासशिखरं मेरुं चैनमुपासते ॥ ३९ ॥ मदंश
 जतयोः पूव दुष्यतेब्रह्मकृष्णयोः ॥ अहं मोहमपाकतु तेजोरूपो ध्यवस्थितः ॥ ४० ॥ ब्रह्मणा हंसरूपेण विष्णुना क्रौडरूपिणा ॥ अहदृशेखरपदः
 प्रणतो भक्तियोगतः ॥ ४१ ॥ ततः प्रसन्नः प्रत्यक्षस्ताभ्यां वरमभीप्सितम् ॥ प्रादां जगन्नयस्यास्यः संरक्षार्थां तु कौशलम् ॥ ४२ ॥ प्रार्थितश्च
 पुनस्ताभ्यामरुणाचलसंज्ञया ॥ अनैपि तेजसं रूपमहं स्थावरलिंगताम् ॥ ४३ ॥ गत्वा पृच्छ महाभागं मद्भक्तिं गीतमं मुनिम् ॥ अरुणाचलमा

तराद्रुपावृत्य समित्कुशफलाहरः ॥ ६९ ॥ अपश्यत्स्वाश्रमं दूरे विमानशतशीभितम् ॥ किमेतदिति साश्र्व्यं चिंतयन्मुनिपुंगवः ॥ ७० ॥ गौर्याः स
गणमं सर्वमपश्यज्ज्ञानचक्षुषा ॥ शीघ्रं निवर्तमानोऽसौ द्रुहुं तां लोकमातरम् ॥ ७१ ॥ शिष्यैः शीघ्रचरैर्वृत्तमावेदितमथाश्रुणोत् ॥ ७२ ॥ अथ मह
र्षिरुपागतकौतुको निजतपःफलमेव तदागमम् ॥ शिवदयाकलितं परिचिन्तयन्नभजदाश्रममाश्रितवत्सलः ॥ ७३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेरुणाचलमाहात्म्ये पूर्वार्धे पार्वत्याः कंपाया अरुणाचले गौतमाश्रमाणमननाम चतुर्थाऽध्यायः ॥ ४ ॥
॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अरण्याद्गौतमं शांतमुदजद्धार आगतम् ॥ प्रत्याधातुं प्रवृत्ते शिवभक्तिर्जगन्मयी ॥ १ ॥ आल्लोके समायातं गौतमं शिष्यसेवि
तम् ॥ लवमानशिरःश्रमश्चसम्पूर्णसुखमण्डलम् ॥ २ ॥ जटाभिरतिताम्राभिरतीर्थज्ञानविशुद्धिभिः ॥ न्यस्तरुद्राक्षमणिभिर्ज्वालाभिरिव पावकम् ॥
॥ ३ ॥ भस्मत्रिपुण्ड्रकोपेतविशालनिटिलोज्वलम् ॥ शुक्लब्रह्मोपवीतेन पूर्णं रुद्राक्षदामभिः ॥ ४ ॥ दधानं वल्कले रक्ते तपःकृशितविग्रहम् ॥
जपतं वैदिकान्यंत्राहुद्रुगीतिकरान्वहन् ॥ ५ ॥ शम्भुनावसितोदात्तसाहस्यमिव भाषितम् ॥ तेजोनिधिं दयापूर्णं प्रत्यक्षमिव भास्करम् ॥ ६ ॥
आलोक्य तं महात्मानं वृद्धं शंभुपदाश्रयम् ॥ कृतांजलिपुटा गौरी प्रणन्तुमुपचक्रमे ॥ ७ ॥ कृतांजलिं मुनिवीक्ष्य समस्तजगद्भिकाम् ॥ किमे
तदिति साश्र्व्यं वारयन्प्रणनाम सः ॥ ८ ॥ स्वागतं गौरि सुभगे लोकमतर्दयानिधे ॥ व्यजेन भक्तसंरक्षां कर्तुमजागतास्यहो ॥ ९ ॥ अहो
भान्ये मान्यमर्थं विज्ञायैव पुरा वयम् ॥ पृथग्भावमिवालंब्य शिष्यादिभिः समागताः ॥ १० ॥ यदेवि ते न चोत्किंचिन्मायाविलसितवि
जम् ॥ ततः प्रपंचसंसिद्धिः कथमेव भविष्यति ॥ ११ ॥ तिष्ठत्वशेषं मे वल्लुं मायाविलसितं तव ॥ न शक्यते यन्निर्णेतुं त्वदीयैश्च कदाचन ॥
॥ १२ ॥ आरयतां पावने शुद्धं आसने कुशनिर्मिते ॥ गृह्यतां पाद्यमर्घं च दत्तं च विधिवन्मया ॥ १३ ॥ इति शिष्यैः समानीते दुर्भाके परमासने ॥
आसीनामंविकां वृद्धो मुनिरात्तर्च भक्तिमान् ॥ १४ ॥ निवेद्य सकलां पूजां भक्तिभावसमन्वितः ॥ गौर्यां समभ्यजुञ्जातः स्वयमप्यासने स्थितः ॥ १५ ॥
उवाच दर्शनज्योत्स्नापरिधौतदिशामुखः ॥ पुलकांचितसर्वगः सानंदाश्रु सगद्गदम् ॥ १६ ॥ अहो देवस्य माहात्म्यं शम्भोरभिततेजसः ॥ सद्भक्त
रक्षणाय त्वामादिशद्भक्तवत्सलः ॥ १७ ॥ असिद्धमन्यह्वयव्यं किं वान्यत्तव विद्यते ॥ अस्वैतद्भक्तिमाहात्म्यं संदर्शयितुमीश्वरः ॥ १८ ॥ कैला
सश्लेश्वरांतः कंपातटतपःस्थितः ॥ अरुणाद्रिसमादेशः सर्वं ज्ञातमिदं मया ॥ १९ ॥ आगतासि महाभागे भक्ताश्रममिसं स्वयम् ॥ स्नेहेन
करुणाप्लुतं कर्तव्यमुपदिश्यताम् ॥ २० ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा महर्षेः सर्ववेदिनः ॥ अंविका प्राह कुतुकात्स्त्वन्ती तं महासुनिम् ॥ २१ ॥ महा

वैभवेतते देवदेवः स्वयं शिवः ॥ मध्ये तपरिचनानां त्वं तु द्रष्टव्य इति चादिशत् ॥ २२ ॥ आणमानां शिवोक्तानां वेदानामपि पारणाः ॥ तपसा
 शंभुभक्तानां त्वमेव शिवसंमतः ॥ २३ ॥ अरुणाचलनाम्नाहं तिष्ठामीत्यब्रवीच्छिवः ॥ अस्याचलस्य माहात्म्यं श्रोतव्यं च भवन्मुखात् ॥ २४ ॥
 प्राप्तास्यहं तपः कर्तुमरुणाचलसन्निधौ ॥ भवतां दर्शनादेव स्वयमीशः प्रसीदति ॥ २५ ॥ शिवभक्तेन संभाषा शिवसंकीर्तनश्रवः ॥ शिवलिंणा
 र्चनं लोके वर्धुर्ग्रहफलोदयः ॥ २६ ॥ तस्मान्ममैतन्माहात्म्यं श्रोतव्यं भवतो मुखात् ॥ सुव्यक्तमुपदेशेन ज्ञानतोऽसि पिता मम ॥ २७ ॥ इति
 तस्या वचः श्रुत्वा गौतमस्तपसां निधिः ॥ आचख्यौ गिरिशं ध्यायन्नरुणाचलवैभवम् ॥ २८ ॥ अज्ञातमिव यत्किंचित्पृच्छ्यते च पुनस्त्वया ॥
 अर्थमि सर्वाविद्यानां माया शैवी त्वमेव सा ॥ २९ ॥ अथवा भक्तवक्त्रेण शिववैभवसंश्रवः ॥ शिक्षणं शांभवं तेषां तव तुष्टेश्च कारणम् ॥ ३० ॥
 पठितानां च वेदानां यदावृत्तफलावहम् ॥ वदतां शृण्वतां लोके शिवसंकीर्तनं तथा ॥ ३१ ॥ सफलान्यद्य सर्वाणि तपांसि चरितानि मे ॥ यद्ग्रहं
 शंभुनादिष्टं माहात्म्यं कीर्तये श्रुतम् ॥ ३२ ॥ शिवाशिवप्रसादेन माहात्म्यमिदमद्भुतम् ॥ ३३ ॥ अरुणाचलमाहात्म्यं दुरितक्षयकारणम् ॥ श्रूयता
 मनवधांगि पुरावृत्तमिदं महत् ॥ ३४ ॥ अरुणाद्रिमयं लिङ्गमाविर्भूतं यथा पुरा ॥ न शक्यते पुनर्वक्तुमशेषं वक्त्रकोटिभिः ॥ ३५ ॥ अरुणाचलमा
 हात्म्यं ब्रह्मणामपि कोटिभिः ॥ ब्रह्मणा विष्णुना पूर्वं सोमभास्करवह्निभिः ॥ ३६ ॥ इन्द्रादिभिश्च दिक्पालैः पूजितश्चाष्टसिद्धये ॥ सिद्धचारणगंधर्व
 यक्षविद्याधरोरगैः ॥ ३७ ॥ स्वगैश्च मुनिभिर्दिव्यैः सिद्धयोगिभिरर्चितः ॥ तत्तत्पापनिवृत्त्यर्थं तत्तदीप्सितसिद्धये ॥ ३८ ॥ आराधितोऽयं भगवानरु
 णाद्रिपतिः शिवः ॥ दृष्टो हरति पापानि सेवितो वाञ्छितप्रदः ॥ ३९ ॥ कीर्तितोपि जनैर्दूरैः शोणाद्विरिति मुक्तिदः ॥ तेजःस्तंभमयं रूपमरुणाद्रि
 रिति श्रुतम् ॥ ४० ॥ ध्यायन्तो योगिनश्चित्ते शिवसायुज्यमायुयुः ॥ दत्तं हुतं च यत्किंचिज्जप्तं चान्यत्तपः कृतम् ॥ ४१ ॥ अक्षय्यं भवति प्राप्तम
 रुणाचलसंनिधौ ॥ पुरा ब्रह्मा च विष्णुश्च शिवतेजोशंसभवौ ॥ ४२ ॥ साहंकारौ युयुधतुः परस्परजिगीषया ॥ तथा तयोर्गर्वशान्तिं यो गिष्येयः सदा
 शिवः ॥ ४३ ॥ अभ्रितेजोमयं रूपमादिमध्यातवर्जितम् ॥ संप्राप्य तस्थौ तन्मध्ये दिशो दश विभासयन् ॥ ४४ ॥ तेजःस्तंभस्य तस्याथ द्रडुमाद्यं
 तभागयोः ॥ हंसकोडतन्न कृत्वा जग्मदुर्धा रसातलम् ॥ ४५ ॥ तौ विषण्णमुखौ दृष्ट्वा भगवान्करुणानिधिः ॥ आविर्बभूव च तयोर्वरं प्रादाद्भीप्सि

१ वर्धुर्ग्रहफलोदयः—देवधारणफलावाप्तिः । २ शांभवं शिक्षणम्—शंभुतत्त्वविषयकं शंभुप्रीक्तं वा— शिक्षणसित्यर्थः । ३ आहृतफलावहम्—फलाद्यैतिकारम्—त्रैदपदनफलस्य पुनः पुनः प्रदायकारम्—इत्यर्थः ।
 अनन्तवारहृद पठनफलप्रदमिति यावत् ।

तम् ॥४६॥ तत्प्रार्थितश्च देवेशो यातः स्थारलिङ्गताम् ॥ अरुणाद्विरिति ख्यातः प्रशांतः संप्रकाशते ॥४७॥ दिव्यदुन्दुभिनिर्घोषैरुपसरोगीतनर्तनैः ॥
 पूज्यते तेजसं लिंगं गुणवृष्टिशतैः सदा ॥ ४८ ॥ ब्रह्मणामप्यतीतानां पुरा षण्णवतेः प्रभुः ॥ विष्णुनाभिसमुद्भूतो ब्रह्मा लोकान्ससर्ज हि ॥ ४९ ॥
 स कदाचित्तपोविभ्रं कर्तुं कामेन योगिनाम् ॥ इंद्रेण प्रार्थितो ब्रह्मा ससर्ज ललितां स्त्रियम् ॥ ५० ॥ लावण्यगुणसंपूर्णांमालोक्य कमलक्षणाम् ॥
 सुमोह कर्दुर्पशरैः स विद्वहृदयो विधिः ॥ ५१ ॥ स्पष्टुकामं तमालोक्य ब्रह्माणं कमलासनम् ॥ नत्वा प्रदक्षिणव्याजाद्गंतुमैच्छद्वाप्सराः ॥ ५२ ॥
 अस्यां प्रदक्षिणां भक्त्या कुर्वाणयां प्रजापतेः ॥ चतसृभ्योऽपि दिग्भ्योऽस्य सुखान्युदभवन्क्षणात् ॥ ५३ ॥ सा बाला पक्षिणी भूत्वा गगनं
 समागाहत् ॥ पुनश्च खगरूपेण समायातं समीक्ष्य सा ॥ ५४ ॥ शरणं यात्त्वमाना सा शोणाद्विमिममाश्रयत् ॥ ब्रह्मणा विष्णुना च त्वमदृष्टपदशै
 खरः ॥ ५५ ॥ रक्ष मामरुणाद्भीश शरण्य शरणागताम् ॥ इति तस्यां भयार्त्तियां क्रोशंत्यामरुणाचलात् ॥ ५६ ॥ उद्भृत्स्थावराङ्घ्रिगाद्भयाधः कश्चि
 द्भ्रतुर्दरैः ॥ संधाय सायकं चापे संभेगगनद्युतिः ॥ ५७ ॥ निषादे पुरतो दृष्टे मोहरतस्य ननाशा हि ॥ ततः प्रसन्नहृदयोतिनम्रः कमलोद्भवः
 ॥ ५८ ॥ नमश्चक्रे शरण्याय शोणाद्रिपत्ये तदा ॥ सर्वपापक्षयकृते नमस्तुभ्यं पिनाकिने ॥ ५९ ॥ अरुणाचलरूपाय भक्तवश्याय शंभवे ॥
 अजानतां स्वभक्तानामकर्माविनिवर्तने ॥ ६० ॥ त्वदन्यः कः प्रभुः कर्तुमशक्यं चापि देहिनाम् ॥ उपसंहार मे देहं तेजसा पापनिश्चयम् ॥ ६१ ॥
 अन्यं वा सृज विश्वात्मन्ब्रह्माणं लोकसृष्टये ॥ अथ तस्य वचः श्रुत्वा शिवो दीनस्य वेधसः ॥ ६२ ॥ उवाच करुणामूर्तिर्भूत्वा चंद्रार्द्धशेखरः ॥
 दत्तः कालस्तव मया पुरैव न निवर्त्यते ॥ ६३ ॥ कं वा रागादयो दोषा न बाधेरन्प्रभुस्थितम् ॥ तस्माद्भूरस्थितोऽप्येतदरुणाचलसंज्ञितम् ॥ ६४ ॥
 भजरस्व तेजसं लिंगं सर्वदोपनिवृत्तये ॥ वाचिकं मानसं पापं कायिकं वा च यद्भवेत् ॥ ६५ ॥ विनश्यति क्षणात्सर्वमरुणाचलदर्शनात् ॥ प्रदक्षिणा
 नमस्कारैः स्मरणैरर्चनैः सतवैः ॥ ६६ ॥ अरुणाद्विरयं नृणां सर्वकल्मषनाशनः ॥ कैलासे मेरुशृंगे वा स्वस्थानेषु कलाद्रिषु ॥ ६७ ॥ संहश्यः कश्चिद्दे
 वाहमरुणाद्विरयं स्वयम् ॥ यच्छृंगादर्शनान्दृणां चक्षुर्लाभेन केवलम् ॥ ६८ ॥ भवेत्सर्वाधनशश्च लाभश्च ज्ञानचक्षुषः ॥ मदर्शसंभवो ब्रह्मा स्वना
 म्नास्यपुष्करे ॥ ६९ ॥ अत्र स्नातः पुरा ब्रह्मन्मोहोऽग्राज्जगतीपतेः ॥ स्नात्वा त्वं ब्रह्मतीर्थं मां समभ्यर्च्य कृतांजलिः ॥ ७० ॥ मौनी प्रदक्षिणं कृत्वा
 यात्मन्भव विञ्जरः ॥ ७१ ॥ इति वचनमुदीर्य विश्वनाथं स्थितमरुणाचलरूपतो महेशम् ॥ अथ सरसि निमज्ज्य पद्मजन्मा दुरितहरं समपूजयत्क

मेष ॥ ७२ ॥ इममरुणगिरिशमेप वेधा यमनियमादिविशुद्धचित्तयोगः ॥ स्फुटतरमभिपूज्य सोपचारं गतदुरितोऽथ जगाम चाधिपत्यम् ॥ ७३ ॥ इति
 शिस्कंदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे रुणाचलमाहात्म्ये पूर्वार्धे ब्रह्मपुष्करमाहात्म्यवर्णननाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ६ ॥
 ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ पुरा नारायणः कल्पे शयानः सलिलाणवै ॥ शेषपर्यकशयने कदाचिन्नैव बुध्यते ॥ १ ॥ तमसा पूरितं विश्वमपह्लातमलक्ष
 णम् ॥ वीक्ष्य कल्पवसानेऽपि विपेदुर्नित्यसूर्यः ॥ २ ॥ अहो कष्टमिदं रूपं तमसा विश्वमोहनम् ॥ येन कल्पवसानेपि विष्णुर्नाद्यापि बुध्यते ॥ ३ ॥
 ज्योतिषः पुरूपं पूर्णमपश्यंतं सुरा अपि ॥ कथं वा तमसः शांतिं लभेरन्परिभाविनः ॥ ४ ॥ इति निश्चित्य मनसा देवदेवमुमापतिम् ॥ चिंतयामासुरा
 तमस्य तेजोराशिं निरंजनम् ॥ ५ ॥ ततः प्रसन्नो भगवांस्तेजोराशिर्महेश्वरः ॥ विश्वावनाय विज्ञातः प्रणतैर्नित्यसुरिभिः ॥ ६ ॥ ततस्तेजोमयाच्छं
 भोः स्फुलिगांशुसमुद्भवाः ॥ उदस्तंभंत देवानां त्रयस्त्रिंशच्च कोटयः ॥ ७ ॥ बोधितः सकलैर्देवैः समुत्थाय रमापतिः ॥ प्रभातं वीक्ष्य सकलं मनस्येवम
 चिन्तयत् ॥ ८ ॥ मया तमसि उद्वेकादकाले शयनं कृतम् ॥ प्रबोधाय परं ज्योतिः स्वयं दृष्टः सदाशिवः ॥ ९ ॥ जगद्दुत्पत्तिकृत्यानि स्वयं
 कर्तुं व्यवस्थति ॥ किं मयात्र पुनः कार्यं ब्रह्मणा वा स्वयंभुवा ॥ १० ॥ विद्ध्वां स्थितमनात्मज्ञं निद्रया हतचेतसम् ॥ अथवा सर्वकर्तारं शरणं यामि
 शंकरम् ॥ ११ ॥ सर्वदोषप्रशमनं सर्वाभीष्टफलप्रदम् ॥ पवित्रमल्पपुण्यानां दुर्लभं शंशुदर्शनम् ॥ १२ ॥ चिंतयन्नैवमात्मस्यं ज्योतिर्लिंगं सदाशिवम् ॥
 प्रणनाम हरिर्भक्त्या देवमष्टांगतो मुहुः ॥ १३ ॥ विश्वस्रष्टारमीशानं तुष्टव दुरितच्छिदम् ॥ अथ तेजोमयः शंशुः शरण्यः शरणागतम् ॥ १४ ॥ अब्रु
 शब्द कटाक्षस्तं समुत्तिष्ठेत्यभाषत ॥ उत्थाय करुणापूर्णं शंशुं चंद्रार्द्धशेखरम् ॥ १५ ॥ नमस्त्रिभुवनेशाय त्रिमूर्तिगुणधारिणे ॥ त्रिदेवपुत्रे तुभ्यं त्रिदशे
 त्रिपुरदुरे ॥ १६ ॥ त्वमेव जगतामीशो निजशैर्देवतामथैः ॥ कार्यकारणरूपेण करोषि स्वेच्छया क्रियाः ॥ १७ ॥ मां नियुज्य जगद्भूतो परि
 मोह्य च मायया ॥ न दोषस्त संकल्पं विहातुमपि नेच्छसि ॥ १८ ॥ किं करोमि जगन्मूर्तो न्यस्तभारोऽस्त्यहं त्वयि ॥ न दोषमीहसे नूनमका
 लशयनेन माम् ॥ १९ ॥ हर शम्भो हरैरातिमनुतापं समीक्ष्य सः ॥ आदिदेश हरः श्रीमान्प्रायश्चित्तं हरैरिदम् ॥ २० ॥ अरुणाचलरूपेण
 तिष्ठामि वसुधातले ॥ तस्य दर्शनमत्रेण भविता ते तमःक्षयः ॥ २१ ॥ पूर्वस्मै विष्णवे तत्र वरो दत्तो मया पुराः ॥ तदैव तैजसं लिंगमरुणाचल
 संज्ञितम् ॥ २२ ॥ तेजोमयमिदं रूपं प्रशांतं लोकक्षणात् ॥ यदग्निमयमव्यक्तमपारगुणवैभवम् ॥ २३ ॥ नदीनां निर्झराणां च मेवमुक्तां

भसामपि ॥ अंतर्ध्यातिर्मयत्वेन लयस्तत्रैव दृश्यते ॥ २४ ॥ अंधानां दृष्टिर्लाभेन पंगुनां पादसंचरैः ॥ अपुत्राणां च पुत्रास्या मूकानां वाक्प्रवृ
 त्तिभिः ॥ २५ ॥ सर्वासिद्धिप्रदानेन सर्वव्याधिविमोचनैः ॥ सर्वपापप्रशमनैर्यत्सर्ववरदं स्थितम् ॥ २६ ॥ इत्युक्त्वांतर्दधे शम्भुर्हरिश्चैवारुणाच
 लम् ॥ आगत्य तप आस्थाय शोणाचलमुपास्त च ॥ २७ ॥ तमद्दिं परितो दृष्ट्वा सुरान्काननसंश्रयान् ॥ ऋषीणामश्रमान्पुण्यान्स्थापयामास
 वै हरिः ॥ वेदान्संगोपनिषदान्समंतान्मूर्तिधारिणः ॥ २८ ॥ ससर्ज दिव्यरूपाणां शतमप्सरसां कुलम् ॥ नृत्यैर्गीतैश्च वादित्रैस्सेवध्वमिति चा
 दिशत ॥ २९ ॥ स्नात्वा ब्रह्मसरस्यस्मिन्विष्णुः कमललोचनः ॥ प्रदक्षिणं चकाराशुमरुणाद्दिं समर्चितम् ॥ ३० ॥ अपापः सर्वलोकानामाधि
 पत्यं च लब्धवान् ॥ रमया सहितो नित्यमभिरूपसुरूपया ॥ ३१ ॥ भारुकरस्त्रेजसां राशिरसुरैरपि पीडितः ॥ ब्रह्मोपदेशादानचं भक्त्यारुण
 गिरिभ्रमम् ॥ ३२ ॥ निमज्ज्य विमले तीर्थे पावने ब्रह्मनिर्मिते ॥ प्रदक्षिणं चकारैनमरुणाद्दिं स्वयंप्रभुम् ॥ ३३ ॥ अशेषद्वैत्यविजयं लब्ध्वा भेरु
 प्रदक्षिणम् ॥ लेभे च परमं तेजः परतेजःप्रणाशनम् ॥ ३४ ॥ दक्षशापानलाक्रांतस्सोमः शिववचोबलात् ॥ अरुणाचलमभ्यर्च्य लब्ध्वरूपोऽभव
 त्पुनः ॥ ३५ ॥ अभिनर्ब्रह्मर्षिशापेन यक्ष्मरोगप्रपीडितः ॥ अप्रतोऽपि पवित्रोऽद्भूद्रुणाचलसेवया ॥ ३६ ॥ शक्रो वृजं बलं पाकं नमुचिं जुंभसु
 द्गतम् ॥ शिवलब्धवरान्दैत्यान्पुरा हत्वा जगत्पतीन् ॥ ३७ ॥ पातकैश्च परिक्षीणस्तथा लोकांतमाश्रितः ॥ शम्भुं प्रसाद्य तपसा शिवेन परिचोदितः
 ॥ ३८ ॥ अरुणाद्दिं समभ्यर्च्य विपाणोऽभुत्सुराधिपः ॥ इष्ट्वा च हयमेधेन प्रीणयामास शंकरम् ॥ ३९ ॥ लब्ध्वा चेन्द्रपदं शक्रः शतमप्सरसां
 कुलम् ॥ सेवार्थमादिशच्छ्रीमान्दिव्यदुंदुभिसेवया ॥ ४० ॥ पुष्पमेवान्समादिश्य दिव्याभिः पुष्पवृष्टिभिः ॥ समर्चयति शोणाद्दिं दिवि
 नित्यं च वंदते ॥ ४१ ॥ शेषोऽपि शोणशैलेशं समभ्यर्च्य शिवाज्ञया ॥ अभजत्कामरूपत्वं महीमण्डलधारकः ॥ ४२ ॥ अन्ये नागाश्च
 गन्धर्वाः सिद्धाश्चाप्सरसां गणाः ॥ दिक्पालाश्च तमभ्यर्च्य लेभिरेऽपेक्षितान्चरात् ॥ ४३ ॥ देवैरशेषदैत्यादीञ्जितुकामैः ससुद्यतैः ॥ प्रार्थि
 तः सर्वतोऽपीष्टवरदोऽरुणभूधरः ॥ ४४ ॥ त्वष्ट्रा विरचिताकार आदित्यस्तेजसा तपन् ॥ ब्रह्मनाथस्तु शोणाद्दिं विलंबयितुमुद्यतः ॥ ४५ ॥
 रथावाहाः पुनस्तस्य शक्तिहीनाः श्रमं गताः ॥ सोऽपि श्रिया विहीनश्च जातः शोणाद्दितेजसा ॥ ४६ ॥ नाशकनोच्च दिवं गन्तुं सर्वगत्याहुमा
 लिनः ॥ स तु ब्रह्मोपदेशेन समाराधयारुणाचलम् ॥ ४७ ॥ शोणाद्दितेजसा ॥ ४६ ॥ नाशकनोच्च दिवं गन्तुं सर्वगत्याहुमा
 शोणाख्यपर्वतम् ॥ ४८ ॥ न लंबयति किं त्वस्य प्रदक्षिणपरिक्रमैः ॥ दक्षयत्नपरिध्वस्ता हीनांगास्त्रिदशाः पुरा ॥ ४९ ॥ अरुणाचलमारुण

नवान्यंगानि लेभिरे ॥ पूषा दन्तं शिखी हस्तं भगो नेत्रं त्वखंडितम् ॥ ५० ॥ ब्राह्मं वाणी च लेभे सा शोणाचलनिपेवणात् ॥ भार्गवः क्षीणने
 त्रसस विष्णुहस्तकुशाश्रतः ॥ ५१ ॥ बलिदत्तावनीदानजलधारानिरोधतः ॥ स तु शोणाचलं गत्वा तपः कृत्वातिदुष्करम् ॥ ५२ ॥ नेत्रं
 च पूतात्मा भार्गवाख्ये गिरौ स्थितः ॥ अरुणाचलनाथस्य सेवया सूर्यसारथिः ॥ ५३ ॥ प्रतर्दनाख्यो नृपतिर्बहीतुं देवकन्यकाम् ॥ अरुणा
 द्विपतेर्गानं कुर्वती सादरोऽभवत् ॥ ५४ ॥ क्षणात्कपिसुखो जातो मंत्रिभिश्चोदितो नृपः ॥ प्रत्यर्घ्यं तां पुनश्चान्याः प्रादादरुणभूभृते ॥ ५५ ॥
 ततश्चारुमुखो जातः प्रसादादरुणेशितुः ॥ साद्युज्यमस्मै सकलं दत्तवान्भक्तिभावतः ॥ ५६ ॥ अरुणाचलनाथस्य संनिधौ ज्ञानदुर्बलः ॥ गंधर्वः पुण्य
 काख्यस्तु भक्तिहीनो ह्यगात्पुरा ॥ ५७ ॥ ततो व्याघ्रमुखं दृष्ट्वा गंधर्वपरिचाराकाः ॥ किमेतदिति साश्चर्यं पप्रच्छुस्ते परस्परम् ॥ ५८ ॥ अथ नारद
 निर्दिष्टमवज्ञाफलमात्मनः ॥ बुद्धारुणाद्रिं संपूज्य पुनश्च सुमुखोऽभवत् ॥ ५९ ॥ शिवभूमिरियं ख्याता परितो योजनद्वयम् ॥ मुक्तिस्तत्र प्रसी
 तानां कदापि विलयो न हि ॥ ६० ॥ सप्तपथः पुरा भूमौ शापदोपसमन्वितः ॥ सिपेवरेरुणाद्रिं वै नाथो ज्ञात्वा विनिश्चयम् ॥ ६१ ॥ शाप
 मोक्षं ददौ श्रीमान्सप्तपीणां महात्मनाम् ॥ सप्तर्षिभिः कृतं तीर्थं सर्वपापविनाशनम् ॥ ६२ ॥ शोणाचलस्य निकटे दृश्यते पावनं शुभम् ॥
 पंशुर्मुनिः शोणशैलत्पादौ लब्धुं समागतः ॥ ६३ ॥ अंतर्हितप्रार्थितार्थो दारुहस्तपुटे बहन् ॥ जातुचंक्रमणव्ययः शोणनद्यास्तटं गतः ॥ ६४ ॥
 दारुहस्तपुटे तीर्थं निचिक्षेप पिपासतः ॥ जातुचंक्रमणे तस्मिन्धृतस्तोयं पिपासति ॥ ६५ ॥ अथ शोणाचलं प्राप्तः कथं वा दारुहस्तकः ॥
 किमेतदिति तं पृच्छन्नाभावत्कलितत्परः ॥ ६६ ॥ लब्धपादश्च सहसा जगाम च निजालयम् ॥ नाद्राक्षीत्पुरुरुषं तत्र दारुहस्तौ पुरोगमौ ॥ ६७ ॥
 स्वयं गृहीत्वा चालोक्य कवंदेरुणपर्वतम् ॥ ननंदं लब्धचरणो लब्धरूपो महामुनिः ॥ ६८ ॥ विस्मयोत्फुल्लनयनैः शिवभक्तैर्महात्मभिः ॥ पूजितो
 लब्धपादः सञ्जगाम च यथागतम् ॥ ६९ ॥ वाली शक्रसुतः श्रीमालङ्कृणादुदयभूभृतः ॥ अस्ताचलस्य शिखरं प्रतिगन्तुं समुद्यतः ॥ ७० ॥
 आलुलोकैरुणगिरि मध्ये देवनमस्कृतम् ॥ ऊर्ध्वं गंतुं समुद्युक्तः क्षीणवीर्योऽपतद्भुवि ॥ ७१ ॥ पित्रा शक्रेण संगम्य चोदितः शोणपर्व
 तम् ॥ लिंगं तैजसमभ्यर्च्य लब्धवीर्योऽभवत्पुनः ॥ ७२ ॥ नलः पूर्वं समभ्यर्च्य स्वसृष्टा मानवप्रियाः ॥ पालयामास धर्मात्मा नीतिसारस
 मन्वितः ॥ ७३ ॥ इलः प्रविश्य सहसा गौरीवनमखंडितम् ॥ स्त्रीभावं समनुप्राप्तः पप्रच्छ स्वं पुरोधसम् ॥ ७४ ॥ वशिष्ठेन समादिष्टः शोणाद्रिं
 समपूजयत् ॥ तपसाराध्म्य देवेशं पुनः पुंस्त्वमुपागतः ॥ ७५ ॥ सोमोपदेशाद्भवत्याथ सरमारारुणपर्वतम् ॥ ईशांनुग्रहतो लेभे शापमोक्षं तपो

विक्रः ॥ ७६ ॥ लेभे च परमं स्थानमप्राप्यममरैरपि ॥ भरतो मृगशावस्य स्मरणादाद्युषोऽत्यये ॥ ७७ ॥ न मुक्तिं प्राप योगेन मृगजन्मनि
 संगतः ॥ पत्नीविरहजं दुःखं प्राप्तवानमितं हरिः ॥ ७८ ॥ पुनर्भूषणदेशेन शोणाद्रिमिममर्चयन् ॥ अवतारेषु सर्वेषु सर्वदुःखान्यपाकरोत् ॥ ७९ ॥
 सरस्वती च सावित्री श्रीर्भूमिः सरितस्तथा ॥ अभ्यर्च्य शोणशैलेशमापदो निरतारिषुः ॥ ८० ॥ भार्करः पूर्वादिभागो विश्वामित्रस्तु दक्षिणे ॥
 पश्चिमे वरुणो भागो विश्वलं चोत्तराश्रयम् ॥ ८१ ॥ योजनद्वयपर्यते सीमाः शैलेषु संस्थिताः ॥ चतस्रो देवतास्तवेताः सेवते शोणपर्वतम् ॥ ८२ ॥
 स्थिताः सीमावसानेषु शोणाद्रीशमवस्थितम् ॥ नमंति देवाश्चत्वारः शिवं शोणाचलाकृतिम् ॥ ८३ ॥ अस्थोत्तरस्मिच्छिवरे दृश्यते वटभूरुहः ॥
 सिद्धवेषः सदैवास्ते यस्य मूले महेश्वरः ॥ ८४ ॥ यस्य च्छयातिमहती सर्वदा मण्डलाकृतिः ॥ लक्ष्यते विस्मयोपेतैः सर्वदा देवमानवैः ॥ ८५ ॥
 अप्रभिः परितो लिंगैरष्टदिकपालपूजितैः ॥ अष्टासु संस्थितैर्दक्षु शोभते ह्युपसेवितः ॥ ८६ ॥ नृपाणां शम्भुभक्तानां शंकराज्ञानुपालिनाम् ॥
 अत्रैव महदारथानमादिदेवेन निर्मितम् ॥ ८७ ॥ बहुलश्च महान्स्तत्र सदाश्रितफलप्रदः ॥ आगमार्थाविदा मूले वामदेवेन सेव्यते ॥ ८८ ॥ अग
 स्त्यश्च वशिष्ठश्च संपूज्यारुणभूधरम् ॥ संस्थाप्य लिंगे विमले तेपाते ताडशं तपः ॥ ८९ ॥ हिरण्यगर्भतनयः पुरा शोणनदः पुमात् ॥ अत्र तीवं तप
 स्तस्वा गंगाभिमुखगोऽभवत् ॥ ९० ॥ अत्र शोणनदी पुण्या प्रवहत्यमलोदका ॥ वेणा च पुण्यतटिनी परितः सेवतेऽचलम् ॥ ९१ ॥ वायव्याश्च
 दिशो भागे वाद्यतीर्थं च शोभते ॥ तत्र स्नात्वा मरुत्पूर्वं जगत्पाणत्त्वमाप्तवान् ॥ ९२ ॥ उत्तरेऽस्य गिरेस्तीर्थं सुवर्णकमलोज्ज्वलम् ॥ दिव्यसौगंधिका
 कीर्णं हंसभृंगमनोहरम् ॥ ९३ ॥ कौबेरं तीर्थमैशान्यान्यामैशान्यं तीर्थमुत्तमम् ॥ ९४ ॥ तस्यैव पश्चिमे भागे विष्णुः कमललोचनः ॥ स्नात्वा विष्णु
 त्वमभजत्कमलाललिताकृतिः ॥ ९५ ॥ नवग्रहाः पुरा तत्र स्नात्वा ग्रहपदं गताः ॥ नवग्रहप्रसादश्च जायते तत्र मज्जताम् ॥ ९६ ॥ दुर्गां विनायक
 स्कन्दं क्षेत्रपालः सरस्वती ॥ रक्षति परितस्तीर्थं ब्राह्मणेयतदनन्तरम् ॥ ९७ ॥ गंगा च यमुना चैव गोदावरी सरस्वती ॥ नर्मदासिन्धुकावेर्यः
 शोणः शोर्णनदी च सा ॥ ९८ ॥ एता गृढा निपेवंते पूर्वाब्धाशसु संततम् ॥ नश्वंत्यः सकलं पापमात्मक्षेत्रसमुद्भवम् ॥ ९९ ॥ अन्याश्च सरितो
 दिव्याः पार्थिव्यश्च शुभोदकाः ॥ उद्वृजंते सहसा शोणाद्रीशप्रसादतः ॥ १०० ॥ आगस्त्यं दक्षिणे भागे तीर्थं महदुदाहृतम् ॥ सर्वभापार्थसंसि
 द्विर्जायते तत्र मज्जताम् ॥ १०१ ॥ अत्रागस्त्यः समागत्य स्नात्वा मुनिगणवृतः ॥ अभ्यर्चयति शोणाद्रिं मासि भाद्रपदे सदा ॥ १०२ ॥ वाशि
 ष्ठुत्तरे भागे तीर्थं दिव्यं शुभोदयम् ॥ सर्वैर्दार्यसंसि द्विर्जायते तत्र मज्जनात् ॥ १०३ ॥ अत्र मेरोः समागत्य वशिष्ठो भगवान्दधिः ॥ करोत्या

श्वयुजे मासि शोणाद्रीशनिपेवणम् ॥ १०४ ॥ गंगानाम् महतीर्थं पूर्वोत्तरदिशि स्थितम् ॥ तत्र स्नानाद्भवेन्नृणां सर्वपातकनाशनम् ॥ १०६ ॥
 गंगाद्याः सारितः सर्वाः कार्तिके मासि संगताः ॥ अत्रारुणाद्रिनाथस्य सेवां कुर्वति सादरम् ॥ १०६ ॥ ब्राह्मयनाम महातीर्थमरुणाद्रीशसन्निधौ ॥
 तस्योपसंगमात्सद्यो ब्रह्महत्यादि नश्यति ॥ १०७ ॥ मार्गे मासि समागत्य ब्रह्मलोकातिपतामहः ॥ स्नात्वा तत्प्रत्यहं देवमर्चयत्यरुणाचलम् ॥
 ॥ १०८ ॥ पौषे मासि समागत्य स्नात्वा तीर्थे निजैः सुरैः ॥ महेंद्रः शोणशैलेशमभ्यर्चयति शंकरम् ॥ १०९ ॥ शैवंनाम महातीर्थं संनिधौ
 तत्र वर्तते ॥ रुद्रो ब्रह्मकपालेन सह तत्र न्यमज्जत ॥ ११० ॥ अत्र शम्भुर्गणैः सार्द्धं मावे मासि प्रसीदति ॥ प्रायश्चि
 त्तानि सर्वाणि नृणां सफल्यन्भुवि ॥ १११ ॥ आग्नेयमग्निदिग्भागे तीथ सौभाग्यदायकम् ॥ अग्निरत्र पुरा स्नात्वा स्वाहया
 संगतः सुखी ॥ ११२ ॥ अनंगोपि स्मरः स्नात्वा फाल्गुने मासि संगतः ॥ अभ्यर्च्य शोणशैलेशमभूत्सर्वसुखाधिपः ॥ ११३ ॥
 दिशि दक्षिणपूर्वस्थां वैष्णवं तीर्थमद्भुतम् ॥ ब्रह्मर्षयः सदा तत्र वसन्ति कृतकौतुकाः ॥ ११४ ॥ चैत्रे मासि समागत्य विष्णुरत्र रमापतिः ॥
 स्नात्वाभ्यर्च्यारुणाद्रीशमभवह्लोकनायकः ॥ ११५ ॥ सौरंनाम महातीर्थं कौबेरदिशि जूंभितम् ॥ सर्वरोगोपशान्तिश्च जायते तत्र मज्जनात् ॥
 ॥ ११६ ॥ वैशाखे मासि दिनकृत्स्नात्त्रात्रेशं निषेवते ॥ वालखिल्यैः समं श्रीमान्वेदश्च सह संगतः ॥ ११७ ॥ आश्विनं पावनं तीर्थमीशब्रह्मोत्तरे
 स्थितम् ॥ आप्लुतौ भिषजौ दसौ पूतावत्र निमज्जनात् ॥ ११८ ॥ अत्राश्विनौ समागत्य स्नात्वाभ्यर्च्य च शंकरम् ॥ दक्षिणे शोण
 शैलस्य निकटे वर्तते शुभम् ॥ ११९ ॥ कामदं मोक्षदं चैव तीर्थं पांडवसंहितम् ॥ पुरा हि पांडवास्तत्र मज्जनात्स्थितिनायकाः ॥ १२० ॥ अत्र
 धात्री समागत्य सर्वापधिफलान्विता ॥ ज्येष्ठे मासि समं देवैराच्यञ्चारुणाचलम् ॥ १२१ ॥ आषाढे मासि सत्यक्ता विश्वेदेवा महाबलाः ॥
 अभ्यर्च्य शोणशैलेशमागच्छन्मखराध्वताम् ॥ १२२ ॥ वैश्वदेवं महातीर्थं सोमसूर्योत्तराश्रयम् ॥ विश्वाधिपत्यमतुलं लभ्यते तत्र मज्जनात् ॥
 ॥ १२३ ॥ पारितो लक्ष्यते तीर्थं पूर्वस्थां दिशि शोभने ॥ अत्र लक्ष्मीः पुरा स्नात्वा लेभे पुरुषसुतमम् ॥ १२४ ॥ उत्तरस्थां दिशि पुरा पुण्या
 स्कंदनदी स्थिता ॥ अत्र स्नात्वा पुरा स्कंदः संप्राप्तो विपुलं बलम् ॥ १२५ ॥ पश्चिमस्थां दिशि ख्याता परा कुंभनदी शुभा ॥ अगस्त्यः
 कुंभकः कुंभस्तत्र नित्यं व्यवस्थितः ॥ १२६ ॥ गंगा च मूलभागस्था यमुना गगने स्थिता ॥ सोमोद्भवा शिरोभागे सेवते शोणपर्वतम् ॥ १२७ ॥
 बहून्यपि च तीर्थानि संश्रतानि समंततः ॥ तेषां भेदानपुरा वेतुं मार्कंडेयस्तु नाशकत् ॥ १२८ ॥ तपोभिर्बहुभिस्सोयं शोणाद्रीशमतोपयत् ॥

प्रार्थयामास च वरं प्रीतात्स्मान्मुनीश्वरः ॥ १२९ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ भगवन्नरुणाद्दीश तीर्थभेदाः सहस्रशः ॥ प्रख्याताश्च प्रकाशंते
 दूर्वाधास्त्वरपचेतसाम् ॥ १३० ॥ कथमेकत्र सांनिध्यं लभेरन्सुवि मानवाः ॥ अपर्याप्तश्च भवति पृथगेषां निषेवणे ॥ १३१ ॥ अंतर्निर्गूढतेजास्त्वं
 गत्वा यस्सकलैः सुरैः ॥ आराध्यसे कुरु तथा शोणाद्रिस्पर्शाभीरुभिः ॥ १३२ ॥ अहं च शंभुमभ्यर्च्य तपसारुणपर्वतम् ॥ सर्वलोकोपकारार्थं सूक्ष्म
 लिंगमपूजयम् ॥ १३३ ॥ विश्वकर्मकृतं दिव्यं विमानं विविधोत्सवम् ॥ संकल्प्य सकलान्भोगान्भित्त्यानजनयत्पुनः ॥ १३४ ॥ धर्मशास्त्राणि
 विविधान्यवापुर्मुनिपुंगवाः ॥ शिवकार्याणि सर्वाणि चक्रुर्भक्तिस्मन्विताः ॥ १३५ ॥ मया च शंभुमभ्यर्च्य कृताग्न्याहुतिसंभवाः ॥ सप्त कन्या
 वरारोहाः पूजायै विनियोजिताः ॥ १३६ ॥ हतशङ्कुणैर्भूर्पैर्लंब्यराज्यैः पुरा नृपैः ॥ प्रत्येकं विविधैर्भोगैः शोणशैलाधिपोर्चितः ॥ १३७ ॥ इदं
 मनुभवेवैभवं विचित्रं दुरितहरं शिवलिंगमद्रिरूपम् ॥ अमलमनभिगम्यनामधेयं वरमरुणाद्दिनायकं भजस्व ॥ १३८ ॥ अवनतजनरक्षणोचि
 तस्य स्मरणनिराकृतविश्वकल्मषस्य ॥ भजनमभितपुण्यराशियोगादरुणगिरेः कृतिनः परं लभस्व ॥ १३९ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकशतीति
 साहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्ये पूर्वाधेऽरुणाचलस्थविविधतीर्थमाहात्म्यवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ॥ पार्वत्यु
 वाच ॥ ॥ कथमग्निमयं लिंगमभिगम्यमभुदुवि ॥ प्राणिनामपि सर्वेषामुपशान्तिं कथं गतः ॥ १ ॥ तीर्थानामुद्भवः पुण्यात्कथं चारुणपर्वतात् ॥
 उपसंहतसर्वांगः कथं वा वद मेऽचलः ॥ २ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ कृते त्वग्निमयः शैलज्ञेतायां मणिपर्वतः ॥ द्वापरे हाटकगिरिः कलयौ मरकताचलः
 ॥ ३ ॥ बहुयोजनपर्यंतं कृते वह्निमये स्थिते ॥ बहिः प्रदक्षिणं चक्रुः प्रशाप्यति महर्षयः ॥ ४ ॥ ॥ शनैः शान्तिरुणाद्दीशः श्रीमानभ्यर्थितः सुरैः ॥ लोक
 गुप्तधर्मत्वर्थमुपशान्तिोऽरुणाचलः ॥ ५ ॥ ॥ अथ गौरी मुनिं प्राह कथं शान्तिोऽरुणाचलः ॥ कथं वा प्रार्थयामासुर्देवेशं त्रिदशा इमम् ॥ ६ ॥ इति तस्यावचः
 श्रुत्वा गौतमस्त्वभ्यभाषत ॥ प्रशस्य भक्तिमतुलां तस्यास्तत्पार्थवैदनीम् ॥ ७ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ अग्निरूपं पुरा शैलमासादयितुमक्षमाः ॥
 पुरा सुराः स्तुतिं चक्रुर्भ्यर्च्य क्रतुसंभवैः ॥ ८ ॥ ॥ भगवन्नरुणाद्दीश सर्वलोकाहितावह ॥ अग्निरूपोऽपि संशान्तः प्रकाशस्व महीतले ॥ ९ ॥ अस्मौ
 यस्ताम्रो अरुण उत वशुः सुमंगलः ॥ इति त्वां सकला वेदाः स्तुवंति शिवविग्रहम् ॥ १० ॥ ॥ नमस्ताम्रायारुणाय शिवाय परमात्मने ॥ वेदवेद्य
 स्वरूपाय सोमाय सुखरूपिणे ॥ ११ ॥ ॥ त्वद्गुणमखिलं देव जगद्देतच्चराचरम् ॥ निधानमिव ते रूपं देवानामिदमधीक्ष्यते ॥ १२ ॥ ॥ वर्षतां च पयोदानां
 निष्काराणां च भूयसाम् ॥ सखिलोपायसंहारो युक्तस्ते युगसंक्षये ॥ १३ ॥ ॥ अग्नेरापः समुद्भूतास्त्वत्तो हि परमात्मनः ॥ विश्वसृष्टिं वितन्वति विचित्रशुण

वंभवात् ॥ १४ ॥ शीतो भव महादेव शोणाचल कृपानिधे ॥ सर्वेपामपि जीवानामभिगम्यो भव प्रभो ॥ १५ ॥ इति स्तुतः सुरैः सर्वैरानतैर्भक्तव
 त्सलः ॥ सद्यः शीतलतां गच्छन्नभिगम्योऽभवत्प्रभुः ॥ १६ ॥ प्रावर्तत पुनर्नयो निर्हारश्च बहूदकाः ॥ वर्षतामपि भवानां न जग्राह जलं बहु ॥
 ॥ १७ ॥ तथापि तरुणाकौष्ठत्कालाग्निशतकोटिभिः ॥ समानदीप्तिरभज्जीवानामभिगम्यताम् ॥ १८ ॥ विस्मय्य विश्वसलिलं नदीश्च रसविक्षरैः ॥
 संपूर्यः सकलैर्देवः सर्वदा संप्रकाशते ॥ १९ ॥ तीर्थानि तानि तान्यासन्परितः प्रार्थनावशात् ॥ दिक्पालानां सुराणां च महर्षीणां महात्मनाम् ॥
 ॥ २० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा गौरी कुतुकसंयुता ॥ तीर्थानामुद्भवं सर्वं श्रोतुं समुपचक्रमे ॥ २१ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥
 कानि तीर्थानि ज्ञातानि शोणाद्गैर्लोकगुप्तये ॥ भगवन्ब्रूहि सकलं तीर्थानामुद्भवं मम ॥ २२ ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वाग्निरीशात्संश्रुतं पुरा ॥
 तीर्थानामुद्भवं सर्वं व्याख्यातुमुपचक्रमे ॥ २३ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ ऐन्द्रं नाम महातीर्थमिन्द्रभागे समुत्थितम् ॥ तत्र ज्ञात्वा पुरा शक्तो
 ब्रह्महत्यां व्यपोहयत् ॥ २४ ॥ ब्रह्मतीर्थं पुनर्दिव्यं वह्निकोणे समुत्थितम् ॥ परस्त्रिसंगमात्पापं वह्निः ज्ञात्वात्र चात्यजत् ॥ २५ ॥ याम्प्यं नाम
 महातीर्थं यमभागे विजृम्भते ॥ अत्र ज्ञात्वा यमोऽत्याक्षीर्ष्यं ब्रह्मास्त्रसंभवम् ॥ २६ ॥ नैर्ऋतं तु महातीर्थं नैर्ऋत्यां दिशि शोभते ॥ भूतवेतालवि
 जयं तत्र स्नात्वर्षयो गताः ॥ २७ ॥ पश्चिमे वारुणं तीर्थं दिग्भागे च प्रकाशते ॥ शल्यकोशं पुरा लेभे ज्ञात्वात्र वरुणो निजम् ॥ २८ ॥ वायव्ये
 वायवीयं च तीर्थमत्र प्रकाशते ॥ तत्र ज्ञात्वा ययौ वायुर्जन्तप्राणत्ववैभवम् ॥ २९ ॥ उत्तरे चात्र दिग्भागे सोमतीर्थमिति स्मृतम् ॥ तत्र ज्ञात्वा
 पुरा सोमो यक्ष्मरोगाद्भुञ्चत ॥ ३० ॥ ऐशाने चात्र दिग्भागे विष्णुतीर्थमिति स्मृतम् ॥ तत्र स्नात्वा पुरा विष्णुः श्रिया च सह संगतः ॥ ३१ ॥
 मार्कण्डेयः पुरा देवि प्रार्थयामास शंकरम् ॥ सदाशिव महादेव देवदेव जगत्पते ॥ ३२ ॥ बहूनामिह तीर्थानामेकत्र स्यात्समागमः ॥
 केनोपायेन भगवन्कृपया वद् शंकर ॥ ३३ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा देवदेव उमापतिः ॥ उपायं दर्शयामास मुनये प्रीतमानसः
 ॥ ३४ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ सद्गोपहारवेलायां सर्वतीर्थसमुच्चयः ॥ सन्निधिं मम संप्राप्तः सेवते गूढरूपतः ॥ ३५ ॥ नान्यद्
 न्येपणीयं ते तीर्थमत्र ग्राह्यम् ॥ ममोपहारवेलायां दृश्यते तीर्थसंचयः ॥ ३६ ॥ तस्माद्भक्तिर्युतैर्नित्यं सर्वतीर्थसमागमः ॥ मुनिभिश्च
 सुरैः सर्वैर्वेद्यते विलोक्यताम् ॥ ३७ ॥ इति देवि पुरा देवो मार्कण्डेयाय शंकरः ॥ उपादिशद्दमेयात्मा तीर्थसंदर्शनक्रमम् ॥ ३८ ॥ ॥ गौतम
 उवाच ॥ ॥ सर्वाण्यपि च पुण्यानि तीर्थानि शिवसन्निधौ ॥ सद्गोपहारवेलायां दृश्यानि किल मानवैः ॥ ३९ ॥ व्रतं तीर्थं तपो वेदा यज्ञाश्च

नियमादयः ॥ योगाश्च शोणशैलेशदर्शनादृष्टसंचराः ॥ ४० ॥ निशम्य वाक्यं मुनिपुंगवस्य प्रसेदुषी पर्वतराजपुत्री ॥ अगोचदत्यद्भुतमेतदत्र
 त्वयोपदिष्टं भुवि तीर्थजालम् ॥ ४१ ॥ अहं कृतार्था तपतां वरिष्ठ त्वत्संगमात्संप्रति तीर्थजालम् ॥ प्राप्ता नमस्तेऽस्तु तपोविशेषं शिवोपि
 मेऽत्रादिशदेव कर्तुम् ॥ ४२ ॥ कथं गिरीशः पुनरत्र देवः स्फुरन्महावह्निवपुर्भरोऽपि ॥ प्रशांतरूपः परमेश्वरोऽयमभ्यर्चनीयो भुवि मत्स्यवर्गः
 ॥ ४३ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डे ऽरुणाचलमाहात्म्ये पूर्वार्धेऽरुणाचलस्थविविधतीर्थ
 वर्णननाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ गौतम उवाच ॥ शृणु देवि पुरावृत्तं कैलासे मेरुवन्विना ॥ आदिष्टस्तीर्थयात्रार्थमहं
 लिङ्गानि वीक्षितुम् ॥ १ ॥ रुद्रक्षेत्रे च केदारे तथा बदरिकाश्रमे ॥ कारथां पुण्येषु देशेषु तथा श्रीपर्वते शिवे ॥ २ ॥ कांचीमुख्यासु पुण्यासु पुरी
 ष्वप्यगमं तदा ॥ ऋषिभिर्विबुधैः सार्थैर्गणैर्योगिभिरुत्तमैः ॥ ३ ॥ स्थापितानि च लिङ्गानि स्वयंभूनि च दृष्टवान् ॥ तत्रतत्र महाभागे तीर्थानि
 शिवसन्निधौ ॥ ४ ॥ सेवमानः सशिष्योऽहं पर्यटन्पृथिवीभिमाम् ॥ एवं तीर्थानि सर्वाणि गाहमानो व्रतान्वितः ॥ ५ ॥ तपांसि यज्ञकर्माणि
 कुर्वन्भूमिं समाचरन् ॥ शिवस्मरणसंयुक्तः शिवलिङ्गानि सन्नमन् ॥ ६ ॥ सर्वाणि भुवि पुण्यानि देशमेतमुपाश्रयम् ॥ अत्र देवं महादेवमविकेशं
 त्रियंबकम् ॥ ७ ॥ अरुणादिरितिल्यातं पर्वतं लिङ्गमैक्षिषि ॥ अत्र सिद्धा महात्मानो मुनयश्च दृढव्रताः ॥ ८ ॥ कंदमूलफलाहारा दृष्टाः शोणाद्रि
 सेवकाः ॥ अस्तौपमादिमं लिङ्गमरुणाद्रिमयं महत् ॥ ९ ॥ आद्येन ब्रह्मणा पूर्वमर्चितं दिव्यचक्षुषा ॥ असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभुः सुमंगलः ॥
 ॥ १० ॥ इति वेदाः स्तुवंति त्वामरुणाद्रीश संततम् ॥ नमस्ताम्राय चारुणाय शिवाय परमात्मने ॥ ११ ॥ सर्ववेदस्वरूपाय नित्यायामृतमूर्तये ॥
 कालाय करुणाद्राय दृष्टिप्रेयामृतावधये ॥ १२ ॥ भक्तवात्सल्यपूर्णाय पुण्याय पुरभेदिने ॥ दर्शनं तव देवेश सर्वधर्मफलप्रदम् ॥ १३ ॥ भुवि लब्धवतां
 भूयो नान्यत्काय तपः क्वचित् ॥ भवता कर्मभूरेपा वर्ततेद्य निरोधिता ॥ १४ ॥ प्रार्थयंते स्वयं वासान्देवाश्चात्र त्वदाश्रये ॥ कालसंग्रहसंजातं फलं
 लब्धं मयाधुना ॥ १५ ॥ अन्यत्कृतं तपः सर्वं त्वदर्शनफलं मम ॥ ईदृशं तव देवेश रूपमत्यद्भुतोदयम् ॥ १६ ॥ एकमद्भिमयं लिङ्गं न क्वचिदृष्ट
 वान्भुवि ॥ सूर्योदनिस्तुसंयुक्तकोजयमनोहरम् ॥ १७ ॥ त्रिमूर्तिरूप देवेश दृश्यते ते वपुर्महत् ॥ शक्तित्रयस्वरूपेण कालत्रयविधानकम् ॥ १८ ॥
 त्रिवेदात्मं त्रिकोणांगं लिङ्गं ते दृष्टमद्भुतम् ॥ त्रैलोक्यरक्षणार्थाय विततं रूपमास्थितः ॥ १९ ॥ दृश्यते वसुधाभागे शोणादिरिति विश्रुतः ॥ अजान

तां च मर्त्यानां समालोकनमात्रतः ॥ २० ॥ वितरत्यखिलान्भोगानव्याजकरुणानिधिः ॥ अर्चया रहितं लिङ्गमन्यं शून्यमुदाहृतम् ॥ २१ ॥
इदं तु पूजितं देवैः सदा सर्व्वरप्रदम् ॥ प्रसीद् करुणापूर्णं शोणाचल महेश्वरं ॥ २२ ॥ त्रायस्व भवभीतं मां प्रपन्नं भक्तवत्सल ॥ द्रष्टव्यं द्रष्टमेतत्ते
रूपमत्यद्भुतं महत् ॥ २३ ॥ कृतार्थ्यं कृपासिंघो शरण्य शरणागतम् ॥ इति संस्तूयमानो मे देवः शोणाचलेश्वरः ॥ २४ ॥ अदर्शयत्परं रूपं दिव्य
मेहीत्युवाच माम् ॥ प्रीतोऽस्मि भवतः स्तोत्रैर्भक्त्या च परया भुशम् ॥ २५ ॥ अत्रैव भवतो वासो नित्यमस्तु ममांतिके ॥ संपूजय च मां
नित्यं भुवि भोगैः सनातनैः ॥ २६ ॥ तपसा तप सर्वेषां महत्त्वमिह दर्शय ॥ पूर्वं कैलासशिखरे वसंतं त्वां तपोनिवृत्तम् ॥ २७ ॥ आदिशं
पृथिवीभागे शोणाद्गौ पूजयेति माम् ॥ सप्तर्षिपूजिता पूजा दिवि मे संप्रकाशते ॥ २८ ॥ तथा नित्यार्चनानुक्तः प्रकाशय धराः
तले ॥ सर्वेषामेव जंतूनां हिताय त्वं तपोऽधिकः ॥ २९ ॥ भुवि मां पूजयार्चाभिरागमोक्ताभिरादरात् ॥ दिव्या मम महापूजा दृश्या हि
दिवि देवतैः ॥ ३० ॥ प्रकाशनीया भवता पार्थिवी वसुधातले ॥ माहात्म्यं पूर्वमेवोक्तं यथाहरुणाचलः ॥ ३१ ॥ स्थितो वसु
धराभागे मया प्रीतं तु ते भुशम् ॥ ये वा संपूजयंति स्म पूर्वं मां सुकृताधिकः ॥ ३२ ॥ तेभ्यस्त्वमधिको भूमौ प्रकाशस्व शिवार्चनम् ॥
इत्यादिष्टो हि देवेशं प्रणम्य भवभक्तिमान् ॥ ३३ ॥ अन्वपृच्छं द्यापूर्णमरुणाद्गीशमानमन् ॥ अनासाढामिदं रूपमग्निरूपं महेश्वरम् ॥ ३४ ॥
कथमद्यार्चयाम्येनं मर्त्यलोकोचितार्चनैः ॥ आदेशमिममन्वर्थं कथं वा कल्पयान्यहम् ॥ ३५ ॥ उपायमादिश श्रीमन्नभिगम्यो यथा भवान् ॥
इति विज्ञापितो देवः श्रीमाञ्छोणाचलेश्वरः ॥ ३६ ॥ अन्वग्रहीदशेषात्सा प्रणतं मां दयानिधिः ॥ अहं तु सूक्ष्मलिङ्गानि प्रकाशिष्ये महीतले ॥
॥ ३७ ॥ आगमोक्तक्रियाभेदैः पूजां मे प्रतिपादय ॥ पंचावरणसंयुक्तं लिङ्गं मे सूक्ष्ममद्भुतम् ॥ ३८ ॥ अरुणाद्गीशराभिरव्यं संपूजय तपोबलैः ॥
इत्यादिश्य महादेवः स्वयंभु विमलं महत् ॥ ३९ ॥ रूपं मे दर्शयामास सूक्ष्मलिङ्गात्मना शिवः ॥ आलोक्य विमलं लिङ्गं सूक्ष्मं तत्स्वयमुच्छिद्
तम् ॥ ४० ॥ अशेषाऽऽवरणोपेतं कृतार्थद्वयोऽभवम् ॥ पुनर्व्यापयं देवं शम्भुमाश्रितवत्सलम् ॥ ४१ ॥ आगमोक्तप्रकाराणामनिरीक्ष्यत्वमाग
तम् ॥ कथं तु तव रूपाणां नामभेदान्वियोजितान् ॥ ४२ ॥ जानीयां करुणामूर्ते स्त्वयमीश्वर मत्प्रभो ॥ पूजकास्त्वव के वा स्युर्मादिरं वात्र कीदृ
शम् ॥ ४३ ॥ कथं स्तोत्रं कथं पूजा के वात्र परिचारकाः ॥ स्थानरक्षा कथं वा स्यात्के वात्पद्मदरक्षकाः ॥ ४४ ॥ कथं वा मानुषी पूजा नित्या
संवर्धते तव ॥ आगता बहवो देवाः श्रेष्ठ्यं मनुजैः कथम् ॥ ४५ ॥ प्रसीद् परमेशान स्वयं पयाखिलम् ॥ एवं विज्ञापितो देवः शोणाद्गीशः

स्वयं प्रभुः ॥ ४६ ॥ आज्ञापयत्तदा देवो विश्वकर्माणमागतम् ॥ सृज त्वं नगरं दिव्यमरुणाख्यं गुणाधिकम् ॥ ४७ ॥ मंदिरं मम दिव्यं च महा
 मणिगणोज्ज्वलम् ॥ तौर्यजिकं सपर्यागं तन्मे सर्वं प्रकल्पय ॥ ४८ ॥ आबभाषे शिवः श्रीमान्नामभेदार्चनक्रमम् ॥ व्रतं च करुणामूर्तिररुणाद्रीश्वरः
 शिवः ॥ ४९ ॥ शृणु तन्मे च ये सष्टा पूजार्थं परिचारकाः ॥ शृणु गौतम सर्वं मे मानुषं पूजनक्रमम् ॥ ५० ॥ य एष सर्वलोकानां क्षेमाय प्रथते
 भुवि ॥ इदं तेजोमयं लिंगमतुलं दृश्यते महत् ॥ ५१ ॥ अरुणाद्रीश्वराभिरुख्यं पूज्यतां सततं त्वया ॥ शक्तिर्मोत्तरे भागे पूज्या नित्योदया सुदा ॥
 ॥ ५२ ॥ दधती स्थानमाहात्म्यमपीतकुचनामिका ॥ अरुणाचलराजोयमविभागः प्रियान्वितः ॥ ५३ ॥ उत्सवार्थो महादेवः पूज्यो भोगसुता
 वतः ॥ बोधदो भक्तलोकस्य दत्ताभयकरः शिवः ॥ ५४ ॥ सारंगं परशुं विभ्रत्प्रसन्नवदनः सदा ॥ उमात्कन्देश्वरः शम्भुर्दिव्यरत्नविभूषणः ॥
 ॥ ५५ ॥ आपयथा भासयच्छौकानविकुण्ठश्रियान्वितः ॥ शक्तेरुत्सवभङ्गे च संपूज्या सुंदरेश्वरी ॥ ५६ ॥ सर्वभूषणसंयुक्ता शृङ्गारसवर्द्धनी ॥
 बालो गणपतिः पूज्यः पुरस्ताद्धृतिनन्दनः ॥ ५७ ॥ मर्दतिकमलकुर्वन्मध्येमोड्यैर्बहूदर्यैः ॥ मत्पार्श्वमविमुञ्चती शोणरेखांचितेक्षणा ॥ ५८ ॥
 उत्सवार्थो परा शक्तिरंतिकस्थैव पूज्यताम् ॥ मुखरांभिपतिः श्रीमान्चतुस्तंदांडवपण्डितः ॥ ५९ ॥ उत्सवार्थं समभ्यर्च्यश्वशुरत्रेऽमुतेश्वरः ॥
 शक्तिश्चान्या महाभागा संपूज्या भूविनायका ॥ ६० ॥ द्वारे नन्दी महाकालः पुरस्तात्सूर्यसंनिभः ॥ भक्तानां मम सर्वेषां पूजनं
 चापि कल्पयताम् ॥ ६१ ॥ दक्षिणे मातरः पूज्या विभ्रशरत्समन्विताः ॥ संपूज्यो नैर्ऋते कोणे विद्यनाशो विनायकः ॥ ६२ ॥
 स्कन्दः शक्तिधरश्चैशानकोणे समर्च्यताम् ॥ लिंगानि च मनोज्ञानि पूजनीयान्यनन्तरम् ॥ ६३ ॥ मंदिरं मम संपूज्य दक्षिणावृत्तिं
 दक्षिणम् ॥ पश्चिमे विष्णुरूपं कर्माग्निरूपान्वितं तथा ॥ ६४ ॥ उत्तरे ब्रह्मरूपं कं पूर्वे सारंगभूतम् ॥ सर्वदेवगुणोपेतं सर्वशक्तिसमन्वितम् ॥
 ॥ ६५ ॥ अपीतकुचनाथायाः सर्वशक्तिसमन्वितम् ॥ मंदिरं गुरु संपूज्य दिक्पालकवधूतम् ॥ ६६ ॥ मंदिरस्यावनाथार्थं देवीर्भवनायकाः ॥
 ॥ ६७ ॥ क्षेत्रपालं तु संपूज्य सर्वावरणसंयुतम् ॥ पुत्रस्य ज्ञाणमायाता पूज्यारुणगिरीश्वरी ॥ ६८ ॥ काली बहुविधाश्चान्या देवता विविपालकाः ॥
 उत्सवा विविधाः कल्प्याः प्रतिमामसमहोदयाः ॥ ६९ ॥ सृजस्व कन्यका दिव्याः शिवदेवार्हणे रताः ॥ नृत्तगीतकलाभिज्ञा रूपसौभाग्यसंयुताः ॥
 ॥ ७० ॥ चारुविभ्रमसंयुक्ताः कामदा नित्यपावनाः ॥ शिष्यानादिश वेदज्ञानसदाचारसमुज्ज्वलान् ॥ ७१ ॥ दिव्योपचारसंसिद्धयै सुभगाज्जुद्धये

तसः ॥ दीक्षितान्विमलाब्धुद्भ्रब्धैवागमविशारदान् ॥ ७२ ॥ शैवाचारप्रसिद्धयर्थमादिशाभ्यर्चने मम ॥ माईलाब्धांश्विकान्वैर्णांस्तालिकान्वेषु
 वादकान् ॥ ७३ ॥ शौलिकान्मृज सद्भिदांश्वतुर्विद्याविशारदान् ॥ क्षत्रियान्विविधान्वैश्याब्धुद्भ्रंश्च शिवसंमतान् ॥ ७४ ॥ चत्वारश्च मठाः कल्प्या
 श्वतुर्दत्कीर्थवासिनाम् ॥ मुनीनां शिवभक्तानां निराशानां निवासतः ॥ ७५ ॥ तेषु स्थिता मुनीन्द्रा मे रक्षतु शिवपूजनम् ॥ भिक्षमाणाः पुनः शैवा
 भक्ताः पाशुपता अपि ॥ ७६ ॥ पालयंतु सदान्ये च युक्ताः कापालिका अपि ॥ सर्वेषां जायमानानां जातानां संभविष्यताम् ॥ ७७ ॥ अथ्या
 हताज्ञमारक्ष्यमिदं स्थानं महीभृताम् ॥ बहुलश्च महानत्र दृश्यते दिव्यभूरुहः ॥ ७८ ॥ अत्र भक्ता वितन्वन्तु शिवकार्यविनिश्चयम् ॥ अत्र मे
 दीयते द्रव्यमप्रेक्षितपरासये ॥ ७९ ॥ यत्तदक्षय्यफलदमारक्ष्यं शिवसेवकैः ॥ भक्तैर्विज्ञापितं चार्थं श्रोष्यामि पुरतः स्थितैः ॥ ८० ॥ सर्वं संपादयि
 ष्यामि तेषां चित्तानुकूलकम् ॥ अपराधसहस्राणि क्षंस्ये मां स्वर्चतामहम् ॥ ८१ ॥ आगमोक्ता च पूजेयं मानुषी निर्मिता यतः ॥ प्रहीष्ये तामहं
 सर्वाभ्यां सर्वागमोदिताम् ॥ ८२ ॥ संकरिपतं भवेत्कर्म प्रीतिकृन्मम सेवकैः ॥ आगमार्थानंशेषांस्त्वमालोक्य समर्थोचितान् ॥ ८३ ॥
 विधायान्यर्चनाभेदाल्लोक्यरक्षकृते मुने ॥ कर्तव्या महती पूजा पौर्णमास्यां तु सादरम् ॥ ८४ ॥ सत्राणि विविधान्यत्र कर्तव्यानि सहस्रशः ॥
 विविधानि च दानानि शतत्या चैवास्य सन्निधौ ॥ ८५ ॥ अव्युच्छिन्नप्रदीपस्य दातारो मम सन्निधौ ॥ तेजोमयमिदं रूपं मम याति न संशयः ॥
 ॥ ८६ ॥ जलजं तरुजं पुष्पं कक्षजं च लतोद्भवम् ॥ ददते ये च भक्त्या मे ते भविष्यति भूभृतः ॥ ८७ ॥ तेषां पुरोगतः साक्षाद्दहं जेष्यामि
 विद्विपः ॥ यस्य यस्य तु देशस्य यो यो राजा तपोधिकः ॥ ८८ ॥ तत्तत्समर्द्धितं रम्यं संभवं ददतेऽत्र मे ॥ मत्संनिधिसुपुगन्त्य दुरात्मानोऽपि
 भूमिपाः ॥ ८९ ॥ शिवभक्ता भृशं पूर्णा भविष्यति न संशयः ॥ ९० ॥ इति शंभुमुखोत्थितं वचः समुपश्रुत्य विधूतकल्मषः ॥ अहमानतवान्य
 ज्ञिष्यं कुतुकाच्छोणगिरीश्वरं शिवम् ॥ ९१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्ये
 पूर्वार्धेऽरुणेश्वराराधनामाहात्म्यवर्णनंनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ७४ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ भगवन्नरुणाद्गीश नामधेयानि ते भृशम् ॥ विशेषाच्छ्रो
 तुमिच्छामि स्थानेऽस्मिन्सुरपूजिते ॥ १ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ ॥ नामानि शृणु मे ब्रह्मन्मुख्यानि द्विजसत्तम ॥ दुर्लभान्यल्पपुण्यानां काम
 दानि सदा भुवि ॥ २ ॥ शोणाद्गीशोऽरुणाद्गीशो देवाधीशो जनप्रियः ॥ प्रपन्नरक्षको धीरः शिवसेवकवर्धकः ॥ ३ ॥ अक्षिपेयामुतेशानः स्त्रीपुं

भावप्रदायकः ॥ भक्तविज्ञातिसंघाता दीनबंदिविमोचकः ॥ ४ ॥ मुखरांघ्रिपतिः श्रीमान्मुडो मुगमदेश्वरः ॥ भक्तप्रेक्षणकृत्साक्षी भक्त
 दोषनिवर्तकः ॥ ५ ॥ ज्ञानसंबंधनाथश्च श्रीहलाहलमुदकः ॥ आहवैश्वर्यदाता च स्मर्तुसर्वार्थनाशनः ॥ ६ ॥ व्यत्यस्तनृत्यद्धजघृ
 वसकांतिर्नटनेश्वरः ॥ सामप्रियः कलिध्वंसी वेदमूर्तिर्निरंजनः ॥ ७ ॥ जगन्नाथो महादेवस्त्रिनेत्रद्विपुरांतकः ॥ भक्तापरा
 धसोढा च योगीशो भोगनायकः ॥ ८ ॥ बालमूर्तिः क्षमाहृषी धर्मरक्षो वृषध्वजः ॥ हरो गिरीश्वरो भर्गश्चंद्ररेखावतंसकः ॥ ९ ॥ स्मरांतर्को
 ऽधकरिपुः सिद्धराजो दिगंबरः ॥ आगमप्रिय ईशानो भस्मरुद्राक्षलांछनः ॥ १० ॥ श्रीपतिः शंकरः सष्टा सर्वविद्येश्वरोऽनघः ॥ गंगाधरः क्रतुध्वं
 सो विमलो नागभूषणः ॥ ११ ॥ अरुणो बहुरूपश्च विरूपाक्षोऽक्षराकृतिः ॥ अनादिरंतरहितः शिवकामः स्वयंप्रभुः ॥ १२ ॥ सच्चिदानंदरूपश्च
 सर्वारमा जीवधारकः ॥ स्त्रीसंगवामसुभगो विधिर्विहितसुंदरः ॥ १३ ॥ ज्ञानप्रदो मुक्तिदश्च भक्तवांछितदायकः ॥ आश्चर्यवैभवः कामी निरवद्यो
 निधिप्रदः ॥ १४ ॥ शूली पशुपतिः शंभुः स्वयंभुर्गौरेशो मुडः ॥ एतानि मम सुख्यानि नामान्यत्र महासुने ॥ १५ ॥ अन्यानि दिव्यनामानि
 पुराणोक्तानि संस्मर ॥ प्रदक्षिणेन मां नित्यं विशेषात्त्वं समर्चय ॥ १६ ॥ प्रदक्षिणप्रियो यस्माद्दहं शोणाचलाकृतिः ॥ इत्याहसो महादेवमर्चयन्न
 रुणाचलम् ॥ अविमुंचन्निरहावासं कृतवानहमद्भजे ॥ १७ ॥ गौर्युवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञ गौतमार्थ्यं सुनीश्वर ॥ प्रदक्षिणस्य माहात्म्यं ब्रूहि
 मे शोणभूधृतः ॥ १८ ॥ कस्मिन्काले कथं कार्यं कैर्वा पूर्वं प्रदक्षिणम् ॥ कृतं शोणाद्रिनाथस्य प्राप्तमिष्टं परं पदम् ॥ १९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 इति पृष्टो मुनिः प्राह गौतमः शैलकन्यकाम् ॥ श्रूयतां देवि माहात्म्यमादिशन्मे महेश्वरः ॥ २० ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ ॥ अहं हि
 शोणशैलत्मा प्रकाशो वसुधातले ॥ २१ ॥ परितो मां सुराः सर्वे वर्तते मुनिभिः सह ॥ २२ ॥ यानि कानि च पापानि जन्मांतरकृतानि च ॥
 तानि तानि विनश्यति प्रदक्षिणपदे पदे ॥ २३ ॥ अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयाद्युतानि च ॥ सिद्ध्यति सर्वातीर्थानि प्रदक्षिणपदे पदे ॥ २४ ॥
 अपि प्रहीणस्य समस्तलक्षणैः क्रियाविहीनस्य निकृष्टजन्मनः ॥ प्रदक्षिणीकृत्य शशांकशेखरं प्रयास्यतः कस्य न सिद्धिरग्रतः ॥ २५ ॥ समस्त
 तीर्थाभिगमेषु पुण्यं समस्तयज्ञागमधर्मजातम् ॥ अवाप्यते शोणमहीधरस्य प्रदक्षिणाप्रक्रमणेन सत्यम् ॥ २६ ॥ पदेनैकेन भूलोकं द्वितीयेनंतरि
 क्षकम् ॥ तृतीयेन दिवं मर्त्यो जयत्यस्य प्रदक्षिणे ॥ २७ ॥ एकेन मानसं पापं द्वितीयेन तु वाचिकम् ॥ कायिकं तु तृतीयेन पदेन क्षीयते नृणाम्
 ॥ २८ ॥ पातकानि च सर्वाणि पदेनैकेन मार्जयेत् ॥ द्वितीयेन तपः सर्वं प्राप्नोत्यस्य प्रदक्षिणात् ॥ २९ ॥ पर्णशाला महर्षीणां सिद्धानां च सहस्र

शः ॥ सुराणां च तथाऽऽवासा विद्यतेत्र सहस्रशः ॥ ३० ॥ अत्र सिद्धः पुनर्नित्यं वसाम्यथे सुरार्चितः॥ ममांतरे गुहा दिव्या ध्यातव्या भोगसंयुता
॥ ३१ ॥ अग्निस्तंभमयं रूपमरुणादिरिति श्रुतम् ॥ ध्यायँहिंमं मम बृहत्तमन्दं कुर्यात्प्रदक्षिणम् ॥ ३२ ॥ अष्टमूर्तिमयं लिंगमिदं धैरतैजसं भृशम् ॥
ध्यात्वा प्रदक्षिणं कुर्वन्पातकानि विनिर्दहेत् ॥ ३३ ॥ न पुनः संभवस्तस्य यः करोति प्रदक्षिणाम् ॥ शोणाचलाकृतोर्नित्यं नित्यत्वं ध्रुवमश्नुते ॥ ३४ ॥
अस्य पादरजःस्पर्शात्पुयते सकला मही ॥ पद्मेकं तु धत्ते यः शोणाद्गीशप्रदक्षिणे ॥ ३५ ॥ नमस्कुर्वन्प्रतिदिशं ध्यायन्स्तौति कृतांजलिः ॥ असं
सृष्टकरः कैश्चिन्मंदं कुर्यात्प्रदक्षिणम् ॥ ३६ ॥ आसन्नप्रसवा नारी यथा गच्छेद्दनाकुलम् ॥ तथा प्रदक्षिणं कुर्याद्भ्रुवक्ष्णं पदध्वनिम् ॥ ३७ ॥ स्नातो
विशुद्धवेषः सन्भस्मरुद्राक्षधृषितः ॥ शिवस्मरणसंमुखो मंदं दद्यात्पदं बुधः ॥ ३८ ॥ मनुतां चरतामये देवानां च सहस्रशः ॥ अदृश्यानां च सिद्धा
नां नान्येषां वायुरुषिणाम् ॥ ३९ ॥ संवद्व्यमसिंमदं मार्गरोधं विंचितयन् ॥ अनुकूलेन भक्तः सञ्छन्दैर्दद्यात्पदं बुधः ॥ ४० ॥ अथवा शिवनामानि सं
कीर्त्यं वरगीतिभिः॥शिवनुत्पं च रचयन्भक्तैः सार्द्धं परिक्रमेत् ॥ ४१ ॥ माहात्म्यं मम वा श्रुण्वन्नन्यमतिरादरात् ॥ शनैः प्रदक्षिणं कुर्याद्दानन्दरसनि
र्भरः ॥ ४२ ॥ दानैश्च विविधैः पुण्यैरुपकारैस्तथार्थिनाम् ॥ यथासति दयापूर्णं आस्तिकः परितो व्रजेत् ॥ ४३ ॥ कृते त्वग्निमयं लिंगं त्रेतायां मणि
पर्वतम् ॥ द्वापरे चिंतयेद्धैमं कलौ मरकताचलम् ॥ ४४ ॥ अथवा स्फाटिकं रूपमरुणं तु स्वयंप्रभम् ॥ ध्यायन्विमुक्तः सकलैः पापैः शिवपुरं व्रजे
त् ॥ ४५ ॥ अवाङ्मनसगम्यत्वाद्दप्रमेयतया स्वयम् ॥ अभित्वाच्च परं लिंगमनासाद्याचलाभिधम् ॥ ४६ ॥ ध्यात्वा प्रदक्षिणं कर्तुरभिगम्योऽह
मंजसा ॥ तस्य पादरजो नगामजरासरकारणाम् ॥ ४७ ॥ रूपमेकं तु धत्ते यः शोणाद्गीशप्रदक्षिणे ॥ वाहनानि सुरौघाणां प्रार्थयते परस्व
रम् ॥ ४८ ॥ कुर्वतां चरणं वोढुमरुणाद्भिप्रदक्षिणाम् ॥ ह्यायाप्रदानं कुर्वति कल्पकाद्याः सुरदुमाः ॥ ४९ ॥ कुर्वतां सुवि मर्त्यानामरुणाद्भिप्रदक्षि
णाम् ॥ देवगन्धर्वकव्यानां सहस्रेण समवृताः ॥ ५० ॥ सेवते ते गणाकीर्णां विमानशतकोटयः ॥ मम प्रदक्षिणं भूमौ कुर्वतां पादपांसुभिः
॥ ५१ ॥ पाविता महती वीथी दृष्टा शिवपदप्रदा ॥ अंगप्रदक्षिणं कुर्वन्क्षणात्स्वर्धत्तुर्भवेत् ॥ ५२ ॥ प्राप्नो वज्रशरीरत्वं न ध्रुव्येत महीतले ॥
ध्योमयानोत्सुका देवाः सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ ५३ ॥ अदृश्याः संचरन्त्यत्र पश्यते मम संनिधिम् ॥ विनयं मम भक्तिं च प्रदक्षिणपरिक्रमे ॥ ५४ ॥
दृष्ट्वा हर्षसमायुक्ता मर्त्येभ्यो ददते वरम् ॥ अत्र देवास्त्रयस्त्रिंशत्पुरा कृत्वा प्रदक्षिणाम् ॥ ५५ ॥ प्रत्यहं मार्गमासीनाः प्रत्येकं कोटितां गताः ॥
आदित्याद्या ब्रहाः सर्वे पुरा कृत्वा प्रदक्षिणाम् ॥ ५६ ॥ संपूर्णजगतीभागे सर्वे ब्रह्मपतां गताः ॥ यः करोति नरो भूमौ सूर्यवारे प्रदक्षिणाम् ॥ ५७ ॥

स सूर्यमंडलं भित्वा मुक्तः शिवपुरं व्रजेत् ॥ सोमवारे नरः कुर्वन्नरुणाद्रिप्रदक्षिणाम् ॥ ६८ ॥ अजरामरतां प्राप्नो नासौम्यो भवति क्षितौ ॥ भौम
वारे नरः कुर्वन्नरुणाद्रिप्रदक्षिणाम् ॥ ६९ ॥ आनुष्यमखिलं प्राप्य सार्वभौमो भवेद्भुवम् ॥ बुधवारे नरः कुर्वन्धोणाद्द्रीशप्रदक्षिणाम् ॥ ६० ॥
सर्वज्ञतामनुप्राप्तः स वाचां पतितामियात् ॥ गुरुवारे नरः कुर्वन्सर्वदेवनमस्कृतः ॥ ६१ ॥ प्रदक्षिणेन शोणाद्देः स तु लोकगुरुर्भवेत् ॥ भृगुवारे
नरः कुर्वन्नरुणाद्रिप्रदक्षिणाम् ॥ ६२ ॥ संप्राप्य महतीं लक्ष्मीं लभते वैष्णवं पदम् ॥ मन्दवारे नरः कृत्वा शोणाद्द्रीशप्रदक्षिणाम् ॥ ६३ ॥ विमुक्तो
ग्रहपीडाभिः स विश्वविजयी भवेत् ॥ नक्षत्राणि च सर्वाणि पुरा तदैवतैः सह ॥ ६४ ॥ मम प्रदक्षिणां कर्तुः पुण्यानि सहस्रा व्रजेत् ॥ तिथयः कर
णानीहयोगाश्च मम संमताः ॥ ६५ ॥ अभीष्टफलदा जाताः कुर्वतां मत्प्रदक्षिणाम् ॥ मुहूर्तां विविधा होराः सौम्याश्च सततोदयाः ॥ ६६ ॥
मत्प्रदक्षिणकर्तृणां जायते सततं शुभाः ॥ प्रच्छिनत्ति प्रकारोऽयं दकारो वांछितप्रदः ॥ ६७ ॥ शिकारात्क्षीयते कर्म णकारो मुक्तिदायकः ॥ दुर्बलाः कार्श्यं
संयुक्ता आविष्याधिविजुंभिताः ॥ ६८ ॥ मम प्रदक्षिणं कृत्वा मुच्यते सर्वदुष्कृतैः ॥ मम प्रदक्षिणं कर्तुर्भक्त्या पादेन संततम् ॥ ६९ ॥ क्षणेन साध्वां
पश्यामि त्रैलोक्यस्य प्रदक्षिणाम् ॥ लोकेशश्च दिगीशाश्च ये चान्ये कारणेश्वराः ॥ ७० ॥ मम प्रदक्षिणां कृत्वा स्थिरा राज्ये पुराऽभवत् ॥ अहं च गणसं
युक्तः सर्वदेवपसंयुतः ॥ ७१ ॥ उत्तरायणसंयोगे करोमि स्वप्रदक्षिणाम् ॥ मद्रूपं तैजसं लिंगमरुणाद्रिरिति श्रुतम् ॥ ७२ ॥ त्रैलोक्यस्य हितार्थाय करि
ष्यामि प्रदक्षिणाम् ॥ आगता च परंति च गौरी तप इहाद्भुतम् ॥ ७३ ॥ कर्तुं प्रदक्षिणं कृत्वा मामेष्यत्यनवा पुनः ॥ कार्तिके मासि नक्षत्रे कृत्तिका
हये महातपाः ॥ ७४ ॥ मम प्रदक्षिणां गौरी प्रदोषे रचयिष्यति ॥ नराणामल्पपुण्यानां दुर्लभं तत्प्रदक्षिणम् ॥ ७५ ॥ ज्योतिर्लिंगस्य दृष्टस्य देवी
प्रायन्त्या तथा ॥ मया समेता देवी सा प्राप्ताऽपीतच्छुचाभिधा ॥ ७६ ॥ आश्रास्यति सुरान्सर्वानुत्तरायणसंगमे ॥ देवगन्धर्वयक्षाणां सिद्धानामपि
रक्षसाम् ॥ ७७ ॥ सर्वेषां देवयोनीनां भविता तत्र संगमः ॥ ये तदा मां समागत्य पूजयंति तपोधिकाः ॥ ७८ ॥ सर्वजन्मकृतावौषप्राप्यश्रितं
व्रजंति ते ॥ दुर्लभं तद्दिनं पुंसामुत्तरायणसंगमे ॥ ७९ ॥ तदा मद्रूपमभ्यर्च्य कृतार्थाः सन्तु मानवाः ॥ प्रदक्षिणं तु मे दिव्यं कुर्वति च मही
भुजः ॥ ८० ॥ तेषां पुरोगतः साक्षादहं जेष्यामि विद्विपः ॥ राजा यस्य तु देशस्य यो यो राजा तपोधिकः ॥ ८१ ॥ स कारयेद्दिप्रसुर्यैः
श्रीविषमं प्रदक्षिणाम् ॥ मंडलं मंडलाद्दं वा संकल्पविधिपूर्वकम् ॥ ८२ ॥ तस्य तस्य स्थिरं राज्यं शत्रूणां च पराहतिम् ॥ करिष्यामि मुने नित्य
त्रैव पुरःस्थितः ॥ ८३ ॥ न बाहनेन कुर्वति मम जातु प्रदक्षिणाम् ॥ धर्मलुब्धमना जानञ्छिवाचारपरिच्छ्रुतिम् ॥ ८४ ॥ धर्मकेतुः पुरा राजा

यमलोकानुपागतः ॥ मम प्रदक्षिणां कर्तुं तुरगोणाभ्यरोचयत् ॥ ८६ ॥ क्षणेन तुरगो जातो गणनाथः सुरार्चितः ॥ प्रतिपेदे पदं शैवं विमुच्य
धरणीपतिम् ॥ ८६ ॥ वीक्ष्य तं वाहनं भूयो गणनाथवपुर्द्धरम् ॥ पादप्रदक्षिणां कृत्वा स्वयं च गणपोऽभवत् ॥ ८७ ॥ तदाप्रभृति शक्राद्याः सुरा
विष्णुसमन्विताः ॥ पादाभ्यामेव कुर्वति मम सर्वं प्रदक्षिणाम् ॥ ८८ ॥ स्वर्गान्निपातितः कोऽपि सिद्धः काले तपःक्षयात् ॥ प्रदक्षिणां ततः कृत्वा
पुनर्लब्धपदोऽभवत् ॥ ८९ ॥ रत्नलितं पादजं रक्तं मम कर्तुं प्रदक्षिणम् ॥ मार्जयते तस्य देवेन्द्रमौलिमंदारकेसरेः ॥ ९० ॥ प्रदक्षिणमहावीथी
शिलाशकलवद्वितम् ॥ पदं संधायते पुसां श्रीपयोधरकुक्षभैः ॥ ९१ ॥ मणिपर्वतशृंगेषु कल्पद्रुमवनांतरे ॥ संचरन्ति सदा मर्त्या मम कृत्वा प्रदक्षि
णम् ॥ ९२ ॥ ॥ गौरुवाच ॥ ॥ उपचारप्रवृत्तानां फलं मे शंस सुव्रत ॥ धैर्वै जनः कृतार्थः स्याद्यथाशक्ति कृता दरः ॥ ९३ ॥ ॥ मुनि
रुवाच ॥ ॥ उपचारफलं देवि शृणु वक्ष्याम्यहं तव ॥ यन्मह्यं कृपया पूर्वमुक्तवान्परमेश्वरः ॥ ९४ ॥ लूती तंतुकजालानि संसृज्य क्वचिदेव मे ॥
जातिरमरो महीधेऽरिमनसोऽश्रुकैर्मा व्यवेष्टयत् ॥ ९५ ॥ गजः कश्चिन्तृपात्रांतो विमुच्य च मधु क्वचित् ॥ वनपह्लवमुत्कीर्य मुक्तोऽभूद्रणनाथ
कः ॥ ९६ ॥ कुमयो विरुढन्तो मे पार्श्वे दुरितवर्जिताः ॥ सिद्धवेषाः पुनः सर्वे मम लोकं व्रजन्ति ते ॥ ९७ ॥ अब्युच्चिन्नप्रदीपार्चिः क्षणमप्याद्
धाति यः ॥ स्वयंप्रकाशः स भवन्मम सारूप्यमश्नुते ॥ ९८ ॥ हारीतः कोपि संप्राप्तः शाखानीडो ममांतिके ॥ स्वद्योतो दीपवन्नक्तं तावन्मुक्तिं
समागतः ॥ ९९ ॥ गावः प्रसवणैः सिक्ता वत्सस्मरणसंभवैः ॥ मत्पार्श्वे मुक्तिमाप्नुस्ता मम लोकं समाश्रयन् ॥ १०० ॥ काकः पक्षजवातेन
बलिग्रहणलोलुपः ॥ मार्जयन्मत्पुरोभागं मुक्तिं प्रापद्यत् क्षणात् ॥ १०१ ॥ भूपको मद्गहाभागं मणिसंघविकर्षणैः ॥ प्रकाशयन्वितिमिरं मम रूप
मपद्यत् ॥ १०२ ॥ द्यावावृक्षत्वमारथातुं मुनयस्त्रिदशा अपि ॥ प्रार्थयन्त्येव मत्पार्श्वे नपुनःसंभवेच्छया ॥ १०३ ॥ गोपुरं शिखरं शालां मण्डपं वा
पिकामपि ॥ कुर्वतां मत्पुरोभागे सिध्यन्तीष्टाथसंपदः ॥ १०४ ॥ सदा मत्पर्यनासाद्यमग्निर्लिगमिदं मम ॥ अनासाद्याचलेशाख्यं पूज्यतां वसुधातले
॥ १०५ ॥ वीक्षणस्पर्शनध्यानैः स्वभूतं निखिलं जगत् ॥ पोषयंती परा शक्तिः पूज्याऽपीतकुचाभिधा ॥ १०६ ॥ सर्वलोकैकजननी संप्राप्ता नित्ययौ
वनम् ॥ यौवनप्रार्थिभिः सेव्या सदाऽपीतकुचाभिधा ॥ १०७ ॥ क्षणात्तस्य पुरोभागे वसतां प्राणिनामिह ॥ परत्र वात्र दुष्प्राप्यमिष्टवस्तु न विद्यते
॥ १०८ ॥ अप्रमेयगुणाधारमपेक्षितवरप्रदम् ॥ अश्रेपभोगनिलयं शोणाद्दीशिं समर्चय ॥ १०९ ॥ लब्धकामा पुनः शम्भुमाश्रयिष्यसि सुव्रते ॥ तपश्चर
णमप्येतत्तव लोकहितावहम् ॥ ११० ॥ न केवलं तव तपःस्वर्वाङ्घ्रितफलप्रदम् ॥ तपस्यतामृषीणां च क्षेमयैव भविष्यति ॥ १११ ॥ कारणांतरमाशंक्य

तपः कुर्वति देवताः ॥ रहस्यं देवतानां तु फलेनैवानुमीयते ॥ ११२ ॥ वयं च सहसंवासास्तव व्रतनिरीक्षणात् ॥ कृतार्थाः स्याम देवंशि तप
सा नः कृतार्था ॥ ११३ ॥ इति तस्य मुनेर्वाक्यमर्थगर्भं निशम्य सा ॥ गौरी कौतुकसंयुक्ता प्रशंसं महासुनिम् ॥ ११४ ॥ तपः किमन्यत्क
तव्यं लब्धं तव तु दर्शनम् ॥ अरुणाद्विरयं दृष्टः श्रुतं महात्म्यमस्य च ॥ ११५ ॥ अहो भूमेस्तु वैचिज्यं यतो दृष्टा दिवोऽधिका ॥ यत्रैव तैजसं
लिंगं देवतानां वरप्रदः ॥ ११६ ॥ शिवः प्रसादसिद्धो मे दर्शितं स्थानमात्मनः ॥ अत्रैव शिवमाराध्य वशीकुर्यां जगद्गुरुम् ॥ ११७ ॥ अविना
भूतमैक्यं मे देवेन भवतात्सदा ॥ त्वया कृतेन साहेन भवेयं शिवनायिका ॥ ११८ ॥ इति गौतमसंनिधौ तदानीं कृतसंचितप आदरेण कर्तुम् ॥
अभजद्बुचिरां च पर्णशालां मुनिना चाजुमता तथेति भक्त्या ॥ ११९ ॥ सुकुमारतनुः सरोरुहश्री वनतुंगस्तनकरिपतोत्तरीया ॥ जटिला हरि
नीलरत्नकांतिगिरिजा राजति देहवत्तपःश्रीः ॥ १२० ॥ नियमैर्बहुभिस्तपोविशेषैः क्रतुषु प्राप्तविचित्रयोगबंधैः ॥ निगमागमदृष्टधर्ममार्गं सकलं
सा तु कृतार्थतामनैपीत् ॥ १२१ ॥ तपसा विविधेन तप्यमाना न कदाचित्परिवेदमाप तन्वी ॥ हरिरत्नमयी च कापि वल्ली नितरां दीप्तिमती
बभूव बाला ॥ १२२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्ये पूर्वार्धेऽरुणेश्वरप्रदक्षिणा
माहात्म्यवर्णननाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अथ देवा महीं हित्वा महिषासुरपीडिताः ॥ नत्वा गौरीं तपस्वतीं जग्मुः शर
णमाकुलाः ॥ १ ॥ अथ तानभयं देहि देवीति भयविह्वलात् ॥ अमरान्वीह्य सा देवी किं कार्यामिति चाभ्यधात् ॥ २ ॥ ततो विज्ञापयामासुर्दैन्यं
द्राद्रथमात्मनाम् ॥ देव्यै बद्धांजलिपुटा देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ ३ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ अप्सरोभिः परिवृतः सुखं क्रीडति नंदने ॥ ऐरावतसुखा
न्सर्वान्दिङ्गाग्निसिद्धिरे ॥ ४ ॥ आवसयन्विनोदार्यमर्भनाभिः सहागतात् ॥ उच्चैःश्रवःपुरोगानासुपभोगं करोत्यसौ ॥ ५ ॥ मंदुरास्वस्य रम्यासु
दृश्यते लक्षकोटयः ॥ हुताशवाहनं मेघं पुत्रारोहाथर्थाप्सति ॥ ६ ॥ याम्यं महिषमानीय शकटे सोऽभ्यवाहयत् ॥ सिद्धीराकृष्य सकला
गृहकर्मणि चादिशत् ॥ ७ ॥ अप्सरःसंघमखिलमात्मसेवार्थमानयत् ॥ अन्यत्किमपि यद्गस्तु रत्नभूतं जगन्नये ॥ ८ ॥ अनाहृतं पुनर्हर्तुं न
विश्राम्यति कोपवान् ॥ वयं च सेवका भूत्वा नित्य भीतिसमन्विताः ॥ ९ ॥ पूजयंतश्च तस्याज्ञां नान्यां वीक्षामहे गतिम् ॥ शरणागतसंज्ञाणं तपः
फलमुदाहृतम् ॥ १० ॥ दुर्जयोऽयं वरो दैत्यः सर्वेषां बलिनामपि ॥ सुराणामपि दैत्यानां शिवाह्वयवरोदयः ॥ ११ ॥ अस्य शृंगाहतः सिंधुर्व्या

वज्रतमिति श्रुत्वा ॥ रत्नोपहारदानेन नित्यं तत्प्रीतिमिच्छति ॥ १२ ॥ पर्वतांश्च समुत्क्षिप्य शृंगाश्रेण महोद्धतः ॥ क्रीडति क्षोदितशेषधातुशूलि
 विलेपनैः ॥ १३ ॥ न शक्यमतुलं तस्य बलमन्यदुरासदम् ॥ स्वयमेव विजानीहि हत्वा ते निजतेजसा ॥ १४ ॥ शंशुशक्तिः परा सेयं स्त्रीहृष्ये
 णात्र दृश्यते ॥ त्वयैवायं निहतव्यः शिवाह्वयवरो ह्ययम् ॥ १५ ॥ न जानीमो वयं देवि किंचिच्छुंषिचोष्टितम् ॥ केवलं पालनीयाः रम जग
 न्मात्रा सदा त्वया ॥ १६ ॥ इति तेषां भयार्तानामाकर्ण्य वचनं श्रुत्वा ॥ व्याजहार प्रसन्नात्मा देवी दत्त्वाभयं तदा ॥ १७ ॥ शरणागतसंज्ञाणं
 तपसि स्थितया मया ॥ कर्तव्यममराः कालात्क्षीणः शत्रुर्भविष्यति ॥ १८ ॥ उपायेन समाकृष्य हनिष्यामि महासुरम् ॥ निरागसस्तु हन्नममद्य मे न
 हि जुज्यते ॥ १९ ॥ धर्मो धर्मभेत्तारः शलभत्वं व्रजति हि ॥ देवास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रणम्य गिरिकन्यकाम् ॥ २० ॥ जगुर्यथागतं सर्वं निर्भया दृष्टचे
 तसः ॥ २१ ॥ गतेषु तेषु देवेषु गौरी कमललोचना ॥ बभूव मोहिनी शक्तिः कांतियुक्ता तंतोदरी ॥ २२ ॥ सा देवी दिक्षु शैलेषु चतुर्धरुणभूभृतः ॥
 रक्षार्थं स्थापितवती चतुरो बहुकान्वरात् ॥ २३ ॥ यदा कैलासशिखरादागता शैलकन्यका ॥ अन्वगच्छन्सेवमानाश्चतस्रो मातरस्तदा ॥ २४ ॥
 दुन्दुभिः सत्यवत्याख्या तथा चानवमी परा ॥ सुन्दरीति चतसस्तामन्वयुः परिचारिकाः ॥ २५ ॥ विमुञ्चतातिथिं श्रातं क्षुत्पिपासासमन्वि
 तम् ॥ अरुणाद्रिमिमं द्रष्टुं नान्यमित्यब्रवीच्च तान् ॥ २६ ॥ सीमाशलिस्थितान्वीरारतानादिश्य बलाधिकान् ॥ तपश्चाराद्रिकन्या गौतमा
 श्रमसन्निधौ ॥ २७ ॥ तस्यां तपत्यां तन्वयां न तापः कश्चिदप्यभूत् ॥ वर्षं काले जलदः सफलाश्चाभवन्दुमाः ॥ २८ ॥ विरोधीनि च
 सत्त्वानि मुमुक्षुः पूर्वमत्सरम् ॥ आश्रमः सर्वजन्तूनां शरणयोऽभूद्भयापहः ॥ २९ ॥ योजनद्वयपर्यन्तं सीमाशैलेषु संस्थितैः ॥ चतुर्भिर्बटुकैः शूरै
 रक्षितश्चारुणाचलः ॥ ३० ॥ नोद्भूत्कश्चन त्रासो न च दृष्टो भयोदयः ॥ न व्याधिपीडनं चासीत्तत्र नारिविजुंभणम् ॥ ३१ ॥ कृतार्था मुनयः
 सर्वे प्रशंसन्तो नगात्मजाम् ॥ शिवलोकपदं केचित्प्रत्यशंसस्तथाश्रमम् ॥ ३२ ॥ सा च गौरी तपो घोरं कुर्वती च दिवानिशम् ॥ न तत्रिमाययौ
 बाला शिवसंतोषकारकम् ॥ ३३ ॥ महिपश्च महावीर्यो मृगयां कर्तुमुद्यतः ॥ चचार काननं सर्वं विदूरे शोणभूभृतः ॥ ३४ ॥ द्वैत्यसैन्यसमा
 युक्तो मृगयथान्यनेकशः ॥ वनेषु निघ्नंस्तरसा विचचाराशु भक्षयन् ॥ ३५ ॥ धन्विर्भर्बालिभिवोरैर्मुगाः केचिदनुदुताः ॥ भयात्ताः परिधावन्तः
 प्राविशन्तं तथाश्रमम् ॥ ३६ ॥ अनुब्रजन्तो दितिजा मृगारंतान्हतुमुद्यताः ॥ वारिता बटुकैर्वीरैर्मर्त्याताव्रति सत्वरैः ॥ ३७ ॥ किमव्रति तदा पृष्टा

वटुका दृष्टदानवैः ॥ तपस्यति वररोहा कन्यात्रित्याहुर्जसा ॥ ३८ ॥ न केनचित्प्रवेष्टव्यं बलिना मुनिसेवितम् ॥ तपःस्थानमिदं देव्याः शरणा
 गतरक्षकम् ॥ ३९ ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा बलिर्नो दृष्टदानवाः ॥ तथेति विनिवृत्त्याशु कर्तव्यं समचितयन् ॥ ४० ॥ मायया पक्षिरूपस्ते
 प्रविश्याश्रममादरात् ॥ आरामवृक्षशाखासु निषेदुःखादिर्हक्षितुम् ॥ ४१ ॥ सा पुनर्ह्यसितारण्ये सर्वर्तुकुसुमान्विते ॥ तपस्यन्ती तदा दृष्टा मायादौ
 त्यस्य सैनिकैः ॥ ४२ ॥ रूपलवण्यते तस्या निश्चयं तपसि स्थितम् ॥ वीक्ष्य ते विस्मयोपेता गत्वा तस्मै न्यवेदयन् ॥ ४३ ॥ स स्मरतीं वृद्धरूपः
 प्रविवेशाश्रमं तदा ॥ पूजितोऽस्याः सखीभिश्च गतश्रांतिरिव स्थितः ॥ ४४ ॥ वृद्धोऽपुच्छतिकमर्थं तु तपोऽस्या इति तारत्तथा ॥ बाला कांत
 प्रसादार्थं चिरमत्र तपस्यति ॥ ४५ ॥ परं स बलवान्कांतो न कदापि प्रसीदति ॥ कार्यं विवाहसमये मनोरथं यथोचितम् ॥ ४६ ॥
 अपूर्वप्रभुणा तेन नवोत्करणं महत् ॥ सद्योजातकुलालेन सद्यःसूर्यैर्वपाचितैः ॥ ४७ ॥ भाजनरपि साधारकैर्न्यस्तैः पक्वैश्च शालिभिः ॥ तादृशैः
 साधनैः सर्वस्तादृशैर्द्रव्यसंचयैः ॥ ४८ ॥ अपूर्वदृष्टविभवैः कार्यं स्यादुपकारणम् ॥ सिद्धे तथोपकरणेऽस्याः सद्योऽस्तु स्वयंवरः ॥ ४९ ॥
 इति तासां वचः श्रुत्वा विहसन्महिषोऽभ्यधात् ॥ तपःफलमहं प्राप्ताः सत्यमस्या इति स्थितम् ॥ मदीयां सकलां भूतिं शृणु बाले
 तपस्विनि ॥ ५० ॥ महिषोऽहं महावीरो दैत्येन्द्रः सुरवां दितः ॥ जगन्नयमिदं सर्वं मयैव परिगृह्यते ॥ ५१ ॥ अनन्यवीरसद्भावो मय्येव
 भुजशुष्मणा ॥ कामरूपोस्म्यहं बाले सर्वभोगप्रदायकः ॥ ५२ ॥ भज मां तव भर्तारं प्राणिनां तपसः फलम् ॥ सर्वं संपादयिष्यामि
 कल्पवृक्षैः समाहृतैः ॥ ५३ ॥ सृजामि तपसा चाहं विश्वकर्माणमादितः ॥ कामधेनुसहस्राणि सृजामि तपसा क्षणात् ॥ ५४ ॥
 नवभिर्निधिभिः प्रातैः पार्श्वेभ्योऽनृत्यदा मम ॥ अपेक्षितार्थसंसिद्धिः सहस्रैवोपपाद्यते ॥ ५५ ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा स्मृतदेवाभवत्कमात् ॥
 विसृज्य मौनं शनकेवैहसती तमब्रवीत् ॥ ५६ ॥ अहं बलवतो भार्या भविष्यामि तपश्चिरम् ॥ करोमि यद्यासि बली बलं दर्शय मे निजम् ॥ ५७ ॥
 विरच स्त्रिस्त्रिभवं स्वं श्रुत्वा तद्वाक्यमुत्थितम् ॥ हते कोयमिति क्रोधात्तनर्दं महिषासुरः ॥ ५८ ॥ जिघृक्षंतं समायातं वीक्ष्य तं महिषासुरम् ॥ अमृ
 दुरासदा दुर्गा कन्या सा ज्वलनाकृतिः ॥ ५९ ॥ महामायां समालोक्य ज्वलतीं पुरतः स्थिताम् ॥ स्वयं स महिषाकारो वयुधे मेरुसन्निभः
 ॥ ६० ॥ कुलधृधरशृंगाणि शृंगाभ्यां मुहुराक्षिपन् ॥ आजुहव निर्जां सेनामापूरितदिगंतराम् ॥ ६१ ॥ अथ ब्रह्ममुखा देवाः प्रणम्य विविधायुधैः ॥

पूजयामासुरात्मियैर्दुर्गां कालाग्निरूपिणीम् ॥ ६२ ॥ पंचहेतीर्हरिः प्रादाद्दश चापि सदाशिवः ॥ ब्रह्मा चतस्रश्च तदा तस्यै मायातिरोहिताः
 ॥ ६३ ॥ दिक्पालाश्च सुराश्चान्ये पर्वताश्च पयोधयः ॥ स्वीयैराभरणैः शङ्खैरधुष्यास्तामपूजयत् ॥ ६४ ॥ माया सा बहुभिर्हस्तैर्ज्वलद्वायुधसंच
 यैः ॥ आबद्धकवचा तूष्णं दुर्गाभूतिसहवाहना ॥ ६५ ॥ आपूरितदिशाभोगा तेजस्तत्सोढुमक्षमः ॥ दुर्गाया घोरामालोक्य महिषस्तु पलायितः
 ॥ ६६ ॥ अथ तेजो निजं घोरे प्रज्वलत्सोढुमक्षमम् ॥ पलायमानमालोक्य महिषं सा व्यर्चितयत् ॥ ६७ ॥ उपायेन निहंतव्यो दुष्टोऽयं महिषा
 सुरः ॥ मदपूर्वं निवृत्तयते मृगा मृगयुभिर्वने ॥ ६८ ॥ दूतोक्तिभिः समाकुष्य मृद्धीभिर्ममंशुत्तिभिः ॥ कोपमस्य समुद्राव्य करिष्येभिमुखं क्षणात्
 ॥ ६९ ॥ अधमंशुत्तियुक्तानां धर्मवक्यपरिश्रवात् ॥ कोपः समुद्रवंतसद्यः स्वजीवक्षयकारणम् ॥ ७० ॥ अथवा धर्मबुद्धिस्सन्यदि शांतिं भविष्यति ॥
 तदा हितोपदेशेन धर्मलोपो न संभवेत् ॥ ७१ ॥ तपस्याद्भिः सदा कार्यः कोपत्यागः फलान्वितः ॥ धर्महानिर्न सोढव्या तत्कोपो हि तपः
 परम् ॥ ७२ ॥ इति संचित्य सा गौरी नाम्ना सुरगुरं मुनिम् ॥ संकल्प्य वानरमुखं प्राहिणोद्गुरं प्रति ॥ ७३ ॥ गच्छ त्वं मायया युक्तो महर्षे
 वानरानन ॥ महिषं बोधयित्वा च वचनं शीघ्रमाब्रज ॥ ७४ ॥ मैव त्वमरुणाद्गीशुपपीडय दुर्मते ॥ अत्र दुर्मनसां वीर्यमदृश्यं भवति क्षणात्
 ॥ ७५ ॥ न कलेरुपतापोऽत्र नासुरैरपि पीडनम् ॥ न साहसं च शुभदं शिवभक्तिमतामपि ॥ ७६ ॥ पूर्वजन्मकृतैः पुण्यैर्लब्धवीर्यमहोदयः ॥
 मा त्वं शोणाचलेशानौ शलभत्वं भजासुर ॥ ७७ ॥ शिवेन दत्ता विभवास्तव पूर्वतपोबलात् ॥ दूहोरन्यत्र तरसा दाववह्नौ यथा हुमाः ॥ ७८ ॥
 अत्र धर्मात्मनां वासः शिवभक्तिमतां सदा ॥ परपीडाप्रसक्तानां भवेद्भोगशतावृतः ॥ ७९ ॥ ऐश्वर्यमतुलं प्राप्तो बलमन्यद्वुरासदम् ॥ किमर्थं स्व
 ल्पबुद्धिः सन्स्वदोषैर्नाशमेव्यसि ॥ ८० ॥ मया कन्या पुनर्दष्टा विशेषाद्बला मता ॥ अंतर्गतोरुणाद्गीशा एतस्मात्सा विशिष्यते ॥ ८१ ॥ अथवा
 युक्तिभेदैस्त्वं शास्त्रैर्वा शिवसंसर्तैः ॥ अनिशह्यमनोवृत्तिरात्मसैन्यं समानय ॥ ८२ ॥ येन लोकान्समस्तारित्वं बाधसे बलगावितः ॥ तत्सैन्यं तव
 वृद्धं च क्षणाद्दृश्यामि तेजसा ॥ ८३ ॥ आनीय सकलं सैन्यमग्रे स्थापय सायुधम् ॥ सब्रह्मचर्यात्मबलैः सृष्टैः संहरिष्यामि तत्क्षणात् ॥ ८४ ॥ मच्छब्द
 परिकृतस्य ससैन्यस्य तवायुधः ॥ मुक्तिरत्रैव भविता को जानाति शिवेहितम् ॥ ८५ ॥ वार्यमाणोऽपि पूर्वेण कर्मणा प्रेरितो जनः ॥ अवशाः कर्म

१ तत्कोपः—धर्महानौ प्राप्तायां सत्यां क्रियमाणः कोपः हि परम्—उच्छृङ्खलं तप एव । धर्महानिप्रसंगे क्रियमाणस्य धर्मरक्षणार्थत्वेन प्रसृत—तपस्त्वमेव—इत्यर्थः । २ अरुणाद्गीशः एतस्मा इति शेषः । अंतर्गत—
 एतस्मात्कारणात्—सा विशिष्यते । दुर्षर्पा भवति—इत्यर्थः ।

कुरुते भुक्ते च सदृशं फलम् ॥ ८६ ॥ त्वयापि करुणावाक्यं वक्तव्यं किल धीरिभिः ॥ अकार्याविनिवृत्त्यर्थं नित्यधर्मावुपालने ॥ ८७ ॥ इति गौर्या
 समादिष्टां वाचं कपिसुखो मुनिः ॥ दूतः सन्सर्वमाचष्ट महिषस्याप्रतः स्थितः ॥ ८८ ॥ सोऽपि सर्वं समाकर्ण्य क्रोधवेगसमाकुलः ॥ तं भक्षयितुमा
 रेभे सोपि मायाबलाद्यर्थौ ॥ ८९ ॥ अथ सैन्यं निजं सर्वं समाह्वय दुराशयः ॥ सन्नद्धं सायुधं योद्धुमादिशल्लोकभीषणम् ॥ ९० ॥ युगांतसमयोद्धेलच
 तुरण्वसंनिभम् ॥ सैन्यानां सैन्यमतुलं शोणाद्दिं पर्यवेष्टयत् ॥ ९१ ॥ अथ गौरौ समालोक्य दैत्यानां सैन्यमद्भुतम् ॥ ससर्जं तैजसाञ्छूरान्वोरान्मू
 तगणान्बहून् ॥ ९२ ॥ एकपादाक्षिचरणा लंबकर्णपर्योधराः ॥ पाणिपादशिरःकुक्षिवक्राः केचिद्विनर्गताः ॥ ९३ ॥ अहं प्रसामि सकलमपर्यासमिदं
 मम ॥ अहमेव हनिष्यामि दैत्यसैन्यमशेषतः ॥ ९४ ॥ किं त्वयात्र पुनः कार्यं वीक्ष्य त्वं तिष्ठ केवलम् ॥ अहमेवात्र योत्स्यामीत्यभाषंत परस्परम् ॥
 ॥ ९५ ॥ तेषां कथयतां शंखं गणानां योगिनीगणैः ॥ अधमत्सा भगवती हंतुं तद्दैत्यमंडलम् ॥ ९६ ॥ आलोक्य तां तथाहूपाभापतस्तस्य सैनिकाः ॥
 दर्शयंतः स्ववीर्याणि स्वामिनोभे धृतायुधाः ॥ ९७ ॥ वधुषुः शस्त्रवषाणि दैत्याः प्रतिदिगन्तरम् ॥ बाणैः कार्मुकनिर्मुक्तैस्तानि सा तु न्यवारयत् ॥
 ॥ ९८ ॥ स्थानां वारणैर्द्राणां हयानां लक्षकोटिभिः ॥ शुशुभ्रुर्धृतवेताला देव्या सुष्टस्तु दुर्जयाः ॥ ९९ ॥ मातरौ विविधाकारा जाकिन्यो योगिनी
 गणाः ॥ सुष्टश्च तेजसा भूयः पिशाचाः प्रेतराक्षसाः ॥ १०० ॥ देव्या सुहेन सैन्येन दुर्जयेन महासुराः ॥ भक्षिताश्चूर्णिता भिन्ना दारिता निहताः
 क्षणात् ॥ १०१ ॥ देवी च सायुधा दृष्टा ज्वलंती निर्हतासुरैः ॥ नृत्यद्भृत्गणैर्मुक्तै रक्तैर्मासैश्च तोषितैः ॥ १०२ ॥ यदा कैलासशिखरात्प्राप्ता कर्तुं
 तपोभुवम् ॥ तदा समागताः काञ्चिन्मातृका देहशुस्ये ॥ १०३ ॥ दुद्रुभिः सत्यवत्याख्या तथा चान्तवती परा ॥ सुंदरीति चतस्रस्ता अन्वयुः
 परिचारिकाः ॥ १०४ ॥ देव्या सुष्टा च चासुंडा दंष्ट्रावलयभीषणा ॥ दैत्यकृतिवसा मांसरक्तृता चचार सा ॥ १०५ ॥ असुरं कचिदाक्रम्य नटनं
 सा चकार ह ॥ १०६ ॥ अथ तां समवेक्ष्य दुर्मर्दो हि ज्वलयामास च कोपवाह्निना सः ॥ अतितीव्रविवृत्तभीष्मनेत्रश्रुतिश्रुंगाप्रविभिन्नमेवजालः ॥
 ॥ १०७ ॥ ज्वलद्गिरिशिखाभदीर्वाजिह्वापरिलीढोन्नतशैलशृंगभागः ॥ अर्वात्ने दलयन्सुराभिधातैरसकृत्पांसुभिरास्वनन्दितान् ॥ १०८ ॥ अतिवर्धर
 नीर्वधोरानद्रस्तुदृढभ्रममोहितामरो यः ॥ धृतवालयधिवदंढताड्यमानप्रतिशीर्णामितशस्त्रवर्षसंघः ॥ १०९ ॥ मृतये व्यगमद्वलित्रयाढ्यां मृगराजस्थि

१ ' सैन्यास्तं सैनिकाध तं ' इति काशासेनाभयगतानां सैनिकानां जनानां सैन्यम् । एतेन शिक्षितयुद्धकालनां सैनिकानां ग्रहणं बोद्धव्यम् । नाशिक्षितयुद्धकालनां तत्सैन्यमासात् । इति-सैन्यानां सैन्यमतुलम्-
 दल्यन्तात् भवति । २ विहतासुरैः-निहता असुरा येस्ते-निहतासुराः-नैः ।

क्रांतश्च परिरुद्रम् ॥ निर्गंतुमुद्रतरिश्रा न शशाकासुराधिपः ॥ २६ ॥ त्रिशूलमुखविभांगरक्तधारासमुद्गतः ॥ समुद्र इव संजातः संध्यारुणकलेवरः ॥
 ॥ २६ ॥ अथ खड्गेन तीक्ष्णो न कर्तयित्वा च तच्छिरः ॥ ननर्त तस्य शिरसि तिष्ठन्ती महिषादिनी ॥ २७ ॥ दुर्गा सिद्धाश्च गन्धर्वाः प्रशशंसुर्म
 हर्षयः ॥ पुण्यवृष्टिश्च महती देवैर्मुक्ता समंततः ॥ प्रणतः प्रांजलिर्देवीं तुष्टाव विबुधाधिपः ॥ २८ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ नमस्ते जगतां माने
 भूतानां वीजसंविदे ॥ २९ ॥ भक्तिः श्रद्धा च भजतां शक्तिश्चासि त्वमंबिके ॥ कारणं परमा कीर्तिः शांतिर्दातिः कला क्षमा ॥ ३० ॥ एकैव
 विश्वरूपा त्वं नामभेदैर्नैगद्यसे ॥ तेषुतेषु पदेष्वस्मास्तपोऽनुगुणसिद्धिषु ॥ ३१ ॥ नियुज्य शत्रुं निर्भिद्य शिवा ज्ञेया प्रकाशसे ॥ हतोयं महिषो
 दुष्टो विनिहृतश्च शांभवि ॥ ३२ ॥ छिन्नमेतस्य तु शिरः सजीवमिव लक्ष्यते ॥ रक्तनेत्रं तीक्ष्णभ्रुणं ज्वलज्जिह्वं चलं शिरः ॥ ३३ ॥ आक्रम्य तव
 तिष्ठन्त्या रूपमेव सदास्तु नः ॥ चक्रशृंगधनुर्बाणखड्गचर्मवराभयैः ॥ ३४ ॥ झूलघण्टाकुंशकशाकपालकुलिशादिभिः ॥ अशेषदेवतासृतिरंशेषै
 र्देवतायुधैः ॥ ३५ ॥ आपूरिता त्वमेवांब सर्वशत्रून्निहंसि नः ॥ आद्युधानां सहस्राणि तन्मयास्ते विभूतयः ॥ ३६ ॥ त्वज्जितारातयः सर्वे विविधा
 युधवाहनाः ॥ रथनागहयैर्मुक्ताः ससैन्या अपि भूभृतः ॥ ३७ ॥ क्षणेन दग्धवीर्याः स्युस्त्वप्रसादविवर्जिताः ॥ अपदोऽप्यल्पवीर्योऽपि त्वत्पदाब्ज
 जसेवकः ॥ ३८ ॥ त्रिलोकनाथतां प्राप्तः प्रथते कीर्तिमण्डितः ॥ तद्दृपमिदमत्युग्रं ध्यायतामर्चतां सदा ॥ ३९ ॥ न शत्रुभ्यो भयं किंचिद्द्रुं द्विज
 यशालिनाम् ॥ ईदृशं सर्वलोकेषु रूपं ते देववंदितम् ॥ ४० ॥ पूज्यतामिष्टसिद्धयर्थं देवैर्भुत्यैश्च सर्वदा ॥ मातरश्च त्वया सृष्टाः सर्वाभीष्टफल
 प्रदाः ॥ ४१ ॥ सगणाः प्रतिपूज्यतां सर्वस्थानेषु सर्वदा ॥ अयं च निहतो दैत्यस्त्वत्पादकृतलाल्छनः ॥ ४२ ॥ तव भक्तैः सदा पूज्यस्त्वत्प्रसादा
 त्वदश्रतः ॥ इत्थं सुरेन्द्रप्रणुता सर्वापिसुरसेविता ॥ ४३ ॥ तथेति वरदा देवी ससर्जं च दिवं प्रति ॥ स्वयमप्यात्मनस्तत्र तद्दृपं विविधायुधम् ॥
 ॥ ४४ ॥ संस्थाप्य मातृभिः सार्धं स्थानरक्षणमातनोत् ॥ संगृह्य विमलं रूपं सखीजनसमावृता ॥ ४५ ॥ महिषस्य शिरोऽपश्यद्विकृतं खड्गधा
 रया ॥ कथयन्ती पुनस्तस्य चित्रं लोकविभूषणम् ॥ ४६ ॥ सखीभिः सह सा बाला कण्ठं तस्य व्यलोकयत् ॥ अपश्यच्च तदा लिंगं कर्तुं तस्य
 च पूजनम् ॥ ४७ ॥ आदत्त सहसा गौरी लिंगं तस्य गले स्थितम् ॥ आलोकयच्च सुचिरं रक्तधारापरिप्लुतम् ॥ ४८ ॥ आसञ्जत पुनर्लिंग
 मस्याः पाणितलं गतम् ॥ विमोचयितुमुद्युक्ता नाशक्रोह्यमंजसा ॥ ४९ ॥ अर्चितयच्च सा देवी किमेतदिति विस्मयात् ॥ विषादेन च संयुक्ता

महर्षीणां पुरः स्थिता ॥ ५० ॥ आहतः शिवभक्तोऽयमिति शोकं समाविशत् ॥ अगर्हत भृशं मौढ्यमात्मनः स्त्रीस्वभावजम् ॥ ५१ ॥ अविचार
 समारब्धं शिवभक्तनिर्बर्हणम् ॥ उपतापपरीतांगी गौतमं मुनिसत्तमम् ॥ ५२ ॥ उपगम्यान्बवीद्बाला साहसं कृतमात्मना ॥ भगवन्स
 र्वधर्मज्ञ गौतमार्यं मुनीश्वर ॥ ५३ ॥ मान्यया धर्मरूपेण कोऽप्यधर्मः प्रकल्पितः ॥ देवानां रक्षणं कर्तुमभयं दातुमुद्यता ॥ ५४ ॥
 अज्ञानान्महिषं दैत्यं शिवभक्तिमर्दयम् ॥ रजसाकान्तबुद्धीनां न भवेद्धर्मसंग्रहः ॥ ५५ ॥ गुरुप्रसादसुलभः स्फुरद्भिभ्रंशताकुलः ॥
 सुदुर्धर्षा निराचारदुर्दमाः शिवसंश्रयाः ॥ ५६ ॥ विश्रेपतो लिंगधराः शिवस्तान्बहु मन्यते ॥ पुरा पुरत्रयावासा दैतेया लिंगधा
 रकाः ॥ ५७ ॥ अजिताः शंभुना पूव मुक्तलिङ्गा निबूदिताः ॥ अस्य कंठस्थितं लिंगं मम पाणिं न मुञ्चति ॥ ५८ ॥ कथं पापं निर
 स्यामि शिवभक्तवधाश्रितम् ॥ अस्य कंठस्थितं लिंगं धारयती तपोनिवता ॥ ५९ ॥ तीर्थयात्रां करिष्यामि यावच्छंभुः प्रसीदति ॥ पुनः कैलाससु
 ख्येषु शंभुस्थानेषु भूरिषु ॥ ६० ॥ तीर्थेषु रचितस्नानाना लप्स्ये पापविशोधनम् ॥ इति तस्याः परिश्रांतिं दुर्धर्मपरिशंकया ॥ ६१ ॥ आकण्ठ्य
 शिवधर्मज्ञो भयार्ता तामवोचत् ॥ मा भैपीर्णारिजे मोहाच्छिद्यभक्तो हतस्त्विति ॥ ६२ ॥ धर्मसूक्ष्मार्थवैतारो दुर्लभा गिरिकन्यके ॥ सदा
 शिवस्य वदनेः सद्योजातादिसंश्रितैः ॥ ६३ ॥ आगमाः पंचभिः प्रोक्ता अष्टाविंशतिकोटयः ॥ निर्णयाः शिवभक्तानां शिवमार्गस्य शोभनाः ॥
 ॥ ६४ ॥ तेषुतेषु मुनीद्देश्च नत्वेव प्रतिपद्यते ॥ कालो मुखं च कंकालं शैवं पाह्युपतं तथा ॥ ६५ ॥ महाव्रतं पंच चैताः शिवमार्गप्रवृत्तयः ॥ भेदाश्च
 बहवस्तेषामन्योन्यस्य शिवे रताः ॥ ६६ ॥ साध्य एको हि बलवान्सर्वैरनिसं शिवः ॥ सर्व एव सदा पूज्याः स्वधर्मपरिनिष्ठितैः ॥ ६७ ॥ अ
 मत्सरैः शिवं भक्तः शिवाज्ञापरीपालकैः ॥ वेदैश्च बहुभिर्यज्ञैर्भक्त्या च परया शिवः ॥ ६८ ॥ आराध्यते महादेवः सर्वदा सर्वदायकः ॥ जीवहिंसा
 न कर्तव्या विशेषण तपरिचभिः ॥ ६९ ॥ शिवधर्मस्य भेत्तारो निहंतव्यास्तर्थाजसा ॥ न वेपज्जुपि वीक्षेत न लिंगं नैव संभवम् ॥ ७० ॥ शिव
 धर्मस्य भेत्तारं हन्यादेवाविचारयन् ॥ बहुभिः स्फूर्तया बुद्ध्या धर्मविद्विर्निरूपिते ॥ ७१ ॥ शिवधर्मस्य विलये सद्यः शक्तिः प्रवर्तते ॥ अस्य
 कर्म पुनर्दिष्टं लिंगमैश्वर्यचर्चितम् ॥ ७२ ॥ न जेतुं शक्यते देवि तेनासौ सर्वदैवतैः ॥ यद्यं निहतो देवि त्वया शंकरमान्यया ॥ ७३ ॥ आ
 कांतः शापदोषेण महर्षीणां शिवाश्रयात् ॥ अथ ते कुपितास्तस्य वैपम्यादवमानतः ॥ ७४ ॥ शेषुर्महिषबहुष्टो महिषोऽयं भवत्विति ॥ ततस्तद्ब्र
 चनात्सद्यो महिषोऽभूत्क्षणात्तथा ॥ ७५ ॥ प्रणम्य तोषयामास यथाचे शापमोचनम् ॥ दत्त्वा प्रकामरूपत्वं ददुरस्मै प्रसादिताः ॥ ७६ ॥ महिष

त्वेपि संहारं स्वयं देव्या शिवाज्ञया ॥ विषादो न च कर्तव्यो अंगदर्शनतस्त्वया ॥ ७७ ॥ सिद्धानां शिवरूपाणामज्ञा कं न बाधते ॥ महिषत्वं
 समुत्पन्ने दोषेण समुपस्थिते ॥ ७८ ॥ सिद्धप्रसादाच्छब्धोऽयं शापनाशस्त्वया कृतः ॥ सर्वे लोकाश्च संजाता दुष्टोयं परिरक्षितः ॥ ७९ ॥ शापदो
 पसमुत्पन्ने महिषत्वं विमोचिते ॥ त्वया च गिरिशपीतयै तपः कुर्वाणयाद्भिजे ॥ ८० ॥ द्रष्टव्यं तैजसं लिंगमरुणाचलसंज्ञितम् ॥ पूर्वजन्मनि
 भक्तोऽयमरुणाद्भिपतेः स्फुटम् ॥ ८१ ॥ महिषत्वं मदाक्रांतः परं लिंगेन संगतः ॥ भक्त्या लिंगधरं हंतुं कः समर्थो जगन्नये ॥ ८२ ॥ दृष्टाः पुर
 जये पूर्वं रुद्रेण पूजितास्त्रयः ॥ त्वत्स्वप्नपरिकृतेन कठेनानस्य वरानने ॥ ८३ ॥ दीक्षादिरहितं लिंगं दत्तं हंतीति चोदितम् ॥ कृतं हि महिषेणापि भक्ति
 तो लिंगधारणम् ॥ ८४ ॥ कदाचित्क्षपणोक्तानां विभाषात्प्रत्ययं गतः ॥ पूर्वजन्मतपोयोगात्संभरणो लिंगधारणात् ॥ ८५ ॥ त्वत्पादपद्मसंस्पर्शादयं
 मुक्तो न संशयः ॥ महुक्तनिष्कृतीनां तु पातकानां च नाशनम् ॥ ८६ ॥ दर्शनं शैलवर्चस्य प्रायश्चित्तं परं मतम् ॥ संस्थाप्य विविधाञ्छैवाञ्छिवसि
 द्धांतवेदिनः ॥ ८७ ॥ आवाहा सर्वतीर्थानि सर्वदोषनिवृत्तये ॥ सरः किमपि संपाद्य स्नात्वा तत्र वरानने ॥ ८८ ॥ अधमर्षणसंयुक्ता सलिंगा स्नानमाचर ॥
 त्रिसंध्यं चैव मासंति देव्यागमहोत्सवे ॥ ८९ ॥ आराधयोपचारैस्त्वमरुणाद्भिमयं शिवम् ॥ ९० ॥ एवं तस्य सुनोर्निशम्य वचनं शैवार्थसंभावितं
 प्रीता देवनमस्कृता गिरसुता देवी जगद्रक्षिका ॥ शैवं धममिम विधातुमुचितं शोणाचलस्याग्रतस्तीर्थगाहनबुद्धिमद्भु विदधे कर्तुं त्ववशाल
 नम् ॥ ९१ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे महेश्वरखण्डेरुणाचलमाहात्म्ये पूर्वार्धे महिषासुरवधोत्तरं
 देवीपाणो महिषासुरशिरःसंलथतवृत्तांतवर्णनंनमैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ७७ ॥ इति संभाषमाणे तु महर्षौ मुनि
 सेविते ॥ विजहौ गिरिजा शंकां शिवभक्तवधाश्रिताम् ॥ १ ॥ अथांतरेक्षादुद्भृद्वाणी कर्णमनोहरा ॥ मा गमः शैलकन्ये त्वं पापनिष्कृतिकार
 ङ्गात् ॥ २ ॥ गंगा च यमुना सिंघुर्गोदापि च सरस्वती ॥ नर्मदा सा च कावेरी शोणः शोणनदी च सा ॥ ३ ॥ अत्रैव नव तीर्थानि संभवंतु
 लालले ॥ त्वत्स्वप्नद्वारिते देवि कुरु तत्राधमर्षणम् ॥ ४ ॥ अस्मिन्नाश्विद्युजे मासि ज्येष्ठानक्षत्र आगते ॥ निमज्ज्य स्वप्नतीर्थे त्वं सलिंगा मासमा
 वस ॥ ५ ॥ निवर्त्य सावनं मासमत्र दिक्पालसंप्रितम् ॥ ततः पाणिस्थितं लिंगं लब्ध्वा पापविशोधनम् ॥ ६ ॥ प्रतिष्ठाप्य तीर्थार्थे लोकाजुग्रह
 कारणात् ॥ उत्तीर्य तीर्थवर्षेऽस्मिन्हात्वा लिंगेऽर्चिते शिवे ॥ ७ ॥ तापत्रयोपशांतिश्च त्रैलोक्यस्य न संशयः ॥ सर्वपापहरं लिंगं स्थ्यावरं

तीर्थसन्निधौ ॥ ८ ॥ स्थापय स्थिरया भक्त्या सदा लोकहिताय च ॥ नक्षत्रे वैश्वदेवत्ये देवक्याः संगमाचर ॥ ९ ॥ महोत्सवसमायुक्तं यावदश
 दिनवधि ॥ कृत्वा चावशुथं पुण्यनक्षत्रे वह्निदैवते ॥ १० ॥ सायमभ्यर्च्य विधिवच्छोणाचलवपुर्मम ॥ ततस्ते दर्शयिष्यामि तेजसं रूपमा
 त्मनः ॥ ११ ॥ एतद्कृतं ते लोकानां रक्षायै संभविष्यति ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा महर्षिवचनं च सा ॥ १२ ॥ उभयं कर्तुमारभे तपसा शैलक
 न्यका ॥ खड्गेन दारयामास शिलातलमनाकुला ॥ १३ ॥ उदजुंभत तीर्थानां नवकं तत्र तक्षणात् ॥ तस्य कण्ठस्थितं लिङ्गं ध्यायन्ती पर्वता
 त्मजा ॥ १४ ॥ तीर्थे ममज्ज तस्मिन्सा मुनीनामभ्यनुज्ञया ॥ तीर्थानां नवकं तत्र संजातं स्फटिकप्रभम् ॥ १५ ॥ अंतर्वसतितः कांत्या मेचकी
 कृतमंजसा ॥ वसन्त्यां शैलकन्यायां तीर्थे त्रिशद्विनं त्वथ ॥ १६ ॥ शम्भोर्विरहसंतप्तं मनश्चंचलतां ययौ ॥ तत्र श्रिया सरोजानि चक्षुपोत्पलका
 ननम् ॥ १७ ॥ मंदस्मितेन कुमुदं ससर्जं सलिलस्य सा ॥ देव्यास्तेनोद्वासेन लोकस्तु निरुपद्रवाः ॥ १८ ॥ कृतार्थारसहसा जातास्तत
 त्कालफलान्विताः ॥ मासति सा समुत्तीर्य कृत्वा देव्युत्सवं तथा ॥ १९ ॥ कार्तिके मासि नक्षत्रे कृत्तिकाख्ये निशीदये ॥ पूजयित्वा तपःसिद्धै
 रुपचारैर्बहूदयैः ॥ २० ॥ अरुणाद्रिमयं लिङ्गं तुष्टाव जगदंबिका ॥ नमस्ते विश्वरूपाय शोणाचलवपुर्भुते ॥ २१ ॥ तेजोमयाद्रिलिङ्गाय सर्वपात
 तकनाशिनो ॥ ब्रह्मणा विष्णुना च त्वं दुष्परिच्छेद्यवैभवः ॥ २२ ॥ अग्निरूपोऽपि सञ्छातो लोकानुग्रहहृत्सये ॥ शक्त्या च तत्त्वसंघातकरः काला
 नलकृतिः ॥ २३ ॥ अद्रिश्रेष्ठारुणाद्गीशा रूपलवण्यवारिधे ॥ विचित्ररूपमेतत्ते वेदवेद्यं सुरार्चितम् ॥ २४ ॥ तेजसां देव सर्वेषां बीजभूतं निग
 द्यसे ॥ दिव्यं हि परमं तेजस्तव देव महेश्वर ॥ २५ ॥ यत्पुरा ब्रह्मणा दृष्टं विष्णुना च विचिन्वता ॥ अद्य पूतारिम् देवेश तव संदर्शनादहम् ॥
 २६ ॥ तेजो दर्शय मे दिव्यं सर्वदोषहरं परम् ॥ प्रार्थयन्त्यां तदा देव्यामरुणाद्रिमयः शिवः ॥ २७ ॥ आर्चिर्बभूव तेजोभिरापूर्वं सुवनांतरम् ॥
 कोटिसूर्योदयप्रख्यं तुल्यं पूर्णदुकोटिभिः ॥ २८ ॥ कालाग्निकोटिसंकाशं तेजः परमदृश्यतं ॥ प्रणम्य परया भक्त्या मुनिभिः सार्धमंबिका ॥
 २९ ॥ विरमयाक्रांतदृद्या ननंदं नलिनेक्षणा ॥ अथ तेजोनिधेरत्तरमादरुणाद्भिः समुत्थितः ॥ ३० ॥ हिरण्मयोऽब्रवीद्वाचं पुरुषः कलक
 न्धरः ॥ प्रसन्नोऽस्मि तपोभिरते स्थानेषु मम कल्पितैः ॥ ३१ ॥ तेजोमयमिदं रूपमीक्षितं च त्वयायुना ॥ कारणैर्बहुभिलोकब्रक्षेश्यास्त्वं जग
 न्मयि ॥ ३२ ॥ तर्पांसि कुरूपे भूमौ किमन्यत्प्रार्थितं तव ॥ मल्लोचनविषया तेद्य तमोरशिः समुत्थितः ॥ ३३ ॥ अशोपो हि प्रशान्तोऽभूत्तेज

न्तीव साधुताम् ॥ ऋषीणां देवमानानामुपदेष्टुमिव क्रमात् ॥ ६९ ॥ क्रीडांमिव पुराभ्यस्तां तपसापि च संगता ॥ आत्मानं विरहोत्तमा
 मात्मस्थं तादृश शिवम् ॥ ६० ॥ संचिंत्य चोभयोः कर्तुं शीतलत्वं जले स्थिता ॥ तीर्थानामिव सर्वेषामुद्धृतानां शिलालले ॥ ६१ ॥ आधिपत्य
 मय लोकरस्य वक्तुकामा स्वयं स्थिता ॥ दुरितद्वं च पंचाग्निमर्थीवासं सुदुष्करम् ॥ ६२ ॥ अधिगम्य तपस्तस्य शांतिं कर्तुमिव स्थिता ॥
 महिषासुरकंटोत्थरक्तधारापरिच्छुतम् ॥ ६३ ॥ क्षालयंतीव लिंगं तद्मलैस्तीर्थवारिभिः ॥ अरुणाख्यं पुरं रम्य निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ ६४ ॥
 अपीतकृचनार्थेशोणाद्रीश्वरतुष्टये ॥ शृंगेषु यस्य सौधेषु वसन्त्यो वारयोपितः ॥ ६५ ॥ अधःकृताभ्रताडितो जिगीषंतीव चामरीः ॥ यत्तुंगसौ
 धशृंगाग्रं गायंतीर्वारयोपितः ॥ ६६ ॥ सिद्धचारणगंधर्वविद्याधरविराजितम् ॥ अष्टापदश्चाक्रांतमष्टवीथिविराजितम् ॥ ६७ ॥ अष्टापदपथाकार
 मष्टदिवपालपूजितम् ॥ अष्टसिद्धियुतैः सिद्धैरष्टमूर्तिपदाश्रयैः ॥ ६८ ॥ अष्टांगभक्तियुक्तैस्तैर्युक्तमष्टांगबुद्धिभिः ॥ चातुर्वर्ण्यगुणोपेतमुपवर्ण
 परिच्छुतम् ॥ ६९ ॥ लसत्सुवर्णदुर्वर्णशालामालासमास्थितम् ॥ शंखदुंदुभिनिस्साणमुदंगसुरजादिभिः ॥ ७० ॥ वीणावेणुमुखैस्तालैः सालापरुप
 रंजितम् ॥ ब्रह्मवोपनिनादेन महर्षीणां शिवात्मनाम् ॥ ७१ ॥ सेवितव्यं दिने दिव्यसमदर्शगुणध्वजम् ॥ नवरत्नप्रभाजालैर्नवप्रहसमोदरैः ॥ ७२ ॥
 निशादिवसयोरेवं दर्शयन्निव सर्वदा ॥ विष्णुः स्थितश्च तं प्रीत्या सिषेवे पुरतो विभुम् ॥ ७३ ॥ शक्रः सुराणैः सार्धं सहस्राक्षः समाययौ ॥
 पपात दिव्यगंधाढ्या पुष्पगुष्टिः समंततः ॥ ७४ ॥ व्योमगंगाजलोत्संगशीतलो मरुदावर्षौ ॥ अतीव सौरभामोदवासिताखिलदिङ्मुखः ॥ ७५ ॥
 कनकांकितशृंगाग्रपरिधूतवनावालः ॥ दर्पसंभ्रमसंनद्धो ननाद वृषभो मुहुः ॥ ७६ ॥ वसंतप्रमुखाः सर्वे सहर्षमुतवः पुरः ॥ असेवंत प्रिय
 करैः पुष्पैः स्वयमभ्योचितैः ॥ ७७ ॥ गणैश्च विविधाकाराः सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ सुराश्च कृतकोपेताः समागच्छन्दिदृक्षवः ॥ ७८ ॥ कुंकुम
 क्षोदसमिश्रकर्पूरजसान्वितः ॥ चर्यामुष्टिमहासारः समकीर्यत सर्वतः ॥ ७९ ॥ अथ मुद्गाकमर्दलझहरीपटहदुंदुभितालसमन्वितैः ॥ जलजकी
 चककाहलनिस्वनैः सुदृक्तैर्भुवन समपूरयत् ॥ ८० ॥ सुरवधूजननुत्तनिरतरोल्लुलिततुंबरुगायनगीतिभिः ॥ अभिवृतो मुनिदेवगणान्वितो वृषगतः
 समदर्शो वृषध्वजः ॥ ८१ ॥ सरसमेत्य शिवः करुणानिधिनर्तमुखीमपि तामपलज्जया ॥ ललितमंकमनंगरिपुः शिवां धृतिमहानधिरोष्य जहर्ष
 सः ॥ ८२ ॥ ललितया निजया प्रिययान्वितः सुरसुनीद्रसमाजसमावृतः ॥ ललितमपसरसां मुहुरादरान्नटनभैक्षत गीतिसमन्वितम् ॥ ८३ ॥

अथ शिवः सुरराजसमर्पिताञ्जुभपटीरसुखानिलसौरभात् ॥ हिमगिरिप्रहितांश्च समप्रहीन्मृगमदैः सह गंधसमुच्चयान् ॥ ८४ ॥ समनुले
 पितहारसुमंडितावभिगतौ सिततां समलंकृतौ ॥ स्वयमर्पितकुचाकुचकुङ्कुलावरणरंभणचञ्चलसत्करौ ॥ ८५ ॥ कठिनतुंगवनस्तनकोरकरस्थ
 गितमंगलगंधमनोहराम् ॥ गिरिसुतामधिगम्य शिवः स्वयं विरहतापमशेषमपाकरोत् ॥ ८६ ॥ अथ विनोदशतैरुपलक्षितां निजवियोगजताप
 कृशान्विताम् ॥ अरुणशैलपतिः स्वयमर्दिजां वरमभीप्सितमर्थय चेत्यशात् ॥ ८७ ॥ सङ्कुतकं प्रणिपत्य नगात्मजा पुररिपुं भुवनत्रयशुभये ॥ इम
 मयाचत शोणगिरीश्वरं वरमुदारमनुग्रहसमुदम् ॥ ८८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमा
 हात्म्ये पूर्वार्धे देव्याः शिवसमागमवर्णननाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ गौरी पुररातिं प्रणम्य जगदंबिका ॥ अयाचताह
 शा शंभुमविनाभावमात्मनः ॥ १ ॥ इदं विज्ञापयामास लोकानुग्रहकारणात् ॥ कृपया परया पूर्णा गौरी संवाद्सुंदरी ॥ २ ॥ न त्याज्यमेतत्ते रूपम
 त्र दृष्टिमनोहरम् ॥ अहं त्वया न च त्याज्या सापराधापि सर्वदा ॥ मनोहरमिदं रूपमेतत्ते लोकमंगलम् ॥ ३ ॥ आलोक्यतां सदा सर्वोद्देव्यग
 न्वसमन्वितम् ॥ भुजंगरत्नब्रह्मकपालशिवभस्मभिः ॥ ४ ॥ भीषणैरलमीशान जय वेषपरिग्रहैः ॥ सुकुमारो भवोद्देव्यमाल्यगंधांबरादिभिः ॥
 ॥ ५ ॥ भूषितो रत्नभूषाभिर्विहरस्व महेश्वर ॥ आगता नित्यमीशान देवगन्धर्वकन्यकाः ॥ ६ ॥ सेवंतामत्र देवेशं नृत्यवादिजगितिभिः ॥
 गणाश्च मन्त्रुपा भूत्वा सेवंतां त्वामहर्निशम् ॥ ७ ॥ त्वत्प्रसादादयं देव सुगंधिः पुष्टिवर्द्धनः ॥ आवयोः संगमो दृष्टो भूयात्सर्वार्थदायकः ॥ ८ ॥
 गृहीतमत्र देवेश सर्वभंजात्मकं वपुः ॥ चरितं तव कैर्कर्मस्तु भक्तिः सदा तव ॥ ९ ॥ ज्ञानज्ञानकृतं नित्यमपराधसहस्रकम् ॥ क्षम्यतां तव
 भक्तानामनन्यशरणक्षणात् ॥ १० ॥ इति देव्या वचः श्रुत्वा शम्भुः शोणाचलेश्वरः ॥ तमेव वरदः प्रादाद्दरं सर्वमभीप्सितम् ॥ ११ ॥ आभाष्य
 गौरीं कुतुकाद्भुक्तकामः स्वयं शिवः ॥ धारय त्वं मृगमदं मनोज्ञमिदमृचिवात् ॥ १२ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ पुलकाख्यो महान्दैत्यो
 मृगरूपी तपोधिकम् ॥ कृत्वा प्राप वरं मत्तः सौगन्ध्यं परमाद्भुतम् ॥ १३ ॥ लब्ध्वा वरं स्वगन्धेनामोहयत्सुरयोपितः ॥ तथैवधर्मसंप्राप्तो
 ववाधे सकलं जगत् ॥ १४ ॥ देवैरन्यथैतः सोहमाह्वयासुरनायकम् ॥ विमुंच लोकरक्षार्थमासुरं देहमित्यशाम् ॥ १५ ॥ ॥ पुलक उवाच ॥ ॥
 त्यश्चामि देवदेवेश देहमेतं त्वदाज्ञया ॥ प्रणम्य भक्तिमनसा मामप्यर्चैदमृचिवात् ॥ १६ ॥ मदंगसंभवं दिव्यं सौरभं विश्वमोहनम् ॥ धार्यतां देव
 देवेश सदा सादरव्रतसा ॥ १७ ॥ पुलकस्तद्जतो हि सदा प्रख्यायतां तव ॥ अयं मृगमदो लोके शृङ्गारसवर्द्धनः ॥ १८ ॥ त्वत्प्रियः कांतिसो

भाग्यरूपलावण्यदायकः ॥ विसृजामि निजं देहं देवदेव जगत्पते ॥ १९ ॥ सदा बहुमतो देव्या दिव्यसौरभलुब्धया ॥ मदंशसंभवा ये स्युर्मत्त
 पोलुब्धसौरभाः ॥ २० ॥ लीयतां तव देवेश मूर्ताबालेपनच्छलात् ॥ तथेति मथ्युक्तवति स दैत्यः पुलकाभिधः ॥ २१ ॥ विसृजं निजं देहं म
 थिसन्यस्तजीवितः ॥ ततस्तदंगसंभूतं मदं बहुलसौरभम् ॥ २२ ॥ अथारयमहं प्रेम्णा शतशृंगारवर्द्धनम् ॥ तपसा देवदेवेशि तप्तं तव वपुः
 कुशम् ॥ २३ ॥ मदंगं च वियोगात्त इदं निर्वापयानुना ॥ इति प्रशस्य बहुधा पुलकर्त्तनेहमद्भुतम् ॥ २४ ॥ आलिखिष महादेवः पार्वतीं प्रेमसंदि
 राम् ॥ अपृच्छञ्च हसनन्देवः पार्वतीं ललनाह्वतिम् ॥ २५ ॥ किमेतदिति हस्तोत्थं दृष्ट्वा तं जगदंबिका ॥ अश्रवीदरूणाद्दीशमानस्य जगदंबिका ॥
 ॥ २६ ॥ आगतिं तस्य पुष्पस्य सदा स्वकरवर्तिनः ॥ २७ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ अहं कैलासशिखराद्देवदेव त्वदाज्ञया ॥ तपः कर्तुमनुप्राप्ता
 कांचीं कनकतोरणाम् ॥ २८ ॥ अवाप्य मानसोद्धृतं क्लारमिदमुत्तमम् ॥ आराधयं महादेवमपल्लनगुरुसौरभम् ॥ २९ ॥ यदक्षयमविश्रांतमर्च
 नायोजितं मया ॥ अविच्छिन्नमहादीप्तिः कामधेजुहुताप्लुतः ॥ ३० ॥ अवेक्षणियो भूपालैरनुपाल्यञ्च सर्वदा ॥ धर्मलक्षणमाधेयं लोकरक्षार्था
 मादरात् ॥ ३१ ॥ सर्वाभिप्सितसिद्धयर्थं मत्प्रीतिकरणाय च ॥ मया संस्थापिता धर्मा द्वात्रिंशद्भोक्तुस्ये ॥ ३२ ॥ रक्षणीया प्रयत्नेन तत्सं
 निधिसुपागतैः ॥ सर्वालंकारसंयुक्तं सर्वभोगहृतोत्सवम् ॥ आलोक्यतामिदं रूपं कन्यायां मम कांतिमत् ॥ ३३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 इति देव्या वचः श्रुत्वा शम्भुः शोणाचलेश्वरः ॥ ३४ ॥ तथेति वरदः प्रादाद्दरं सर्वमभीप्सितम् ॥ एष शोणाचलः श्रीमान्दृश्यते लोकपूजितः ॥
 ॥ ३५ ॥ सर्वदा वरदागौर्यां सर्वभोगैश्च संवृतः ॥ य एतच्छांभवं रूपमरूणाद्रितया स्थितम् ॥ ३६ ॥ संपश्यंति नमस्यंति कृतार्थाः सर्व
 एव ते ॥ अरूणाचलमाहात्म्यमेतच्छृण्वन्ति ये भुवि ॥ ३७ ॥ भवंति सततं तेषां समग्राः सर्वसंपदः ॥ श्रीमत्त्वं वाक्पतित्वं च रूपमव्या
 हतं बलम् ॥ ३८ ॥ लभन्ते पापनाशं च माहात्म्यस्यास्य धारणात् ॥ सर्वतीर्थाभिपवणं सर्वयज्ञिक्याफलम् ॥ ३९ ॥ सदाशिवप्रसादं च दत्ते
 शोणाद्रिदर्शनम् ॥ ४० ॥ इति कैलासशिखरात्प्राप्ता देवी शिवाज्ञया ॥ शापमोक्षं गतवती शोणाचलनिरीक्षणात् ॥ ४१ ॥ स्थानेव्वन्येषु देवस्य
 विद्यमानेषु च क्षितौ ॥ दिवि चात्यंतपुण्येषु शंभुरत्र प्रसेदिवान् ॥ ४२ ॥ अयं सदाशिवः साक्षादरूणाचलरूपतः ॥ दृश्यते परमं तेजः सर्गस्थित्यं
 तकारणम् ॥ ४३ ॥ एतत्तु तेजसं लिङ्गं सर्वदेवनमस्कृतम् ॥ दृश्यते कर्मभूरेपा तेन धर्माधिका मता ॥ ४४ ॥ अरूणाचलनाथस्य तेजसा धृत

कल्मषाः ॥ भक्तिमंतो नरा लोके सुखमाप्स्यति सर्वतः ॥ ४५ ॥ प्रदक्षिणेनमस्कारैस्तपोभिर्नियमैरपि ॥ येऽर्चयन्त्यरुणाद्दीपं तेषां शंभुर्व
 शंगतः ॥ ४६ ॥ न तथा तपसा योगैर्दानैः प्रीणाति शंकरः ॥ यथा सद्गुदपि प्रासादरुणाचलदर्शनात् ॥ ४७ ॥ स्वयंभुवः सदा
 वेदाः सेतिहासा दिवि स्थिताः ॥ परितो गिरिरूपास्ते स्तुवंत्यरुणपर्वतम् ॥ ४८ ॥ एतस्य वैभवं सर्वं न मया न च शार्ङ्गिणा ॥ वचसा
 शक्यते वक्तुं वर्षकोटिशतैरपि ॥ ४९ ॥ देवाश्च हरिसुख्यास्ते कल्पकाद्याः सुरदुमाः ॥ पञ्चब्रह्माः सेवंते सर्वदैवारुणाचलम् ॥ ५० ॥
 न तस्य कलिदोषः स्याद्वाधिव्याधिविजुंभणा ॥ यत्र संपूज्यते लिंगमरुणाचलसंज्ञितम् ॥ ५१ ॥ इत्येतकथितं सर्वं तव शंभुपदाश्रयम् ॥ चरितं
 हररुणस्यास्य कल्पपुण्यदुरासदम् ॥ ५२ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति विधिसुखनिःसृतासुदारामरुणगिरिशकथासुधापणां हि ॥ श्रुतिपुटयुगा
 लात्पिबन्मनोज्ञां सनकमुनिस्तपसां फलं स लेभे ॥ ५३ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणा
 चलमाहात्म्ये पूर्वार्धे शिवनारुणाचलस्य सर्वश्रेष्ठवचनप्रदानवर्णननाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ॥ अरुणाचलमाहात्म्यस्य पूर्वार्द्धं संपूर्णम् ॥

॥ * ॥ इत्यरुणाचलमाहात्म्यपूर्वार्धं समाप्तम् ॥ (३१९) ॥ * ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणान्तमहात्म्ये
पूर्वार्धे समाप्तम् ॥ (३ । १) ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथारुणाचलमाहात्म्योत्तरार्धम् ॥ व्यास उवाच ॥ वसंतो नैमिषारण्ये मुनयः सूतमब्रुवन् ॥ ॥ स्थाना
नामुत्तमं शैवं यत्स्थलं तद्द्रस्व नः ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ श्रुयं शृणुत यत्पूर्वं नंदीश्वरमुखाच्छ्रुतम् ॥ मार्कण्डेयन तद्द्रक्ष्ये मुनयः शृणुतादरात् ॥ २ ॥
॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ नंदीश्वर त्वया प्रोक्तो महिमा मध्यमेश्वरः ॥ मयाप्यवधृतः सर्वो भक्तिश्रद्धाद्भवेत्तसा ॥ ३ ॥ तथापि वद मे भूयो देवदेव द्यानिधि ॥
अहं यत्परिपृच्छामि भवंतं विहितादरः ॥ ४ ॥ त्वयाप्यविदितं किंचिन्नास्त्यत्र भुवनत्रये ॥ सर्वाणामपुराणेषु बाह्येष्वभ्यंतरेषु च ॥ ५ ॥ स्वर्गापवर्गयोः
पुंसां भूमिरेव विशिष्यते ॥ सर्वकर्माणि निर्मातुं तत्तत्फलपरायणैः ॥ ६ ॥ फलं च त्रिविधं पुंसां त्वयैव कथितं पुरा ॥ भूमौ सुखं स्वर्गयोगः कैवल्य
मिति भेदतः ॥ ७ ॥ पुण्यक्षयेण क्षीयते प्रायः प्राथमिकं द्वयम् ॥ क्षीयते न तृतीयं तु कर्मणामेव नाश्रयात् ॥ ८ ॥ तस्मिद्धिस्तु त्वया प्रोक्ता विबुद्ध
ज्ञानगोचरा ॥ सर्वेषां दुर्लभं शुद्धज्ञानं देहभृतां पुनः ॥ ९ ॥ तज्ज्ञानं कुत्र वा क्षेत्रे शास्त्रादिपठनं विना ॥ शिवपूजनमात्रेण सिद्धयेत्सर्वशरीरिणाम्
॥ १० ॥ ज्ञानयोगक्रियाचर्यास्वशेषाणां शरीरिणाम् ॥ अपि शैवागमोक्तान् न बुद्धिः संप्रवर्तते ॥ ११ ॥ यस्य स्थानस्य माहात्म्यादत्परैरपि शरी
रिणः ॥ लप्स्यते नियमैः शुद्धज्ञानं तन्मम कथ्यताम् ॥ १२ ॥ भरमरुद्रक्षवहनादीश्वरस्मरणात्सकृत् ॥ यत्र सुधैरपि श्रेयो लभ्यं तत्स्थान
मुच्यताम् ॥ १३ ॥ अबुद्धिपूर्वकेणापि यत्र वासेन देहिनाम् ॥ अविद्वं सेत्स्यते श्रेयः स्थानं तन्मेजुगृह्यताम् ॥ १४ ॥ ज्ञानानां वर्णसांकथ्यं
तैरथीं योनिमीयुषाम् ॥ स्थावराणामपि श्रेयो यत्र तत्क्षेत्रमुच्यताम् ॥ १५ ॥ इतीरयित्वा स मुकंडुनंदनः समं सुनींद्रैरपरैर्महात्मभिः ॥ प्रपात तस्व्यां
धिसरोरुहद्वये शिलादसूनोरखिलागमाब्धेः ॥ १६ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमा
हात्म्य उत्तरार्धे स्थानमाहात्म्यप्रस्ताववर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ७ ॥ नदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ स्थानं त्वया मुने पृष्टमस्ति माहेश्वरायणि ॥ चरा

१ इतरुणाचलस्थानं च दक्षिणप्रांते कांचीपुर्या नैर्ऋतक्राणे 'खिल्यणामले' इत्याख्ये ग्रामे खिल्यात्मस्ति । अत्र ग्रामे रेव्येऽश्चनमपि- 'खिल्यणामले' इत्याख्यमेव-मद्रासतो दक्षिणे विळीपुरं-चक्रपनतः पश्चिम-
प्रांते- । तद्वत्तार्थ्यावोरुकेर्वाभ्यन्तम् । २ मय्योश्वरः-२० पा० । ३ प्राशब्दमते-२० पा० । ४ अत्र हि-पुस्तकेषु बहुशु- 'इति श्रीस्कान्दे महापुराणे क्रौटिख्रदसंहितायामरुणाचलमाहात्म्ये सप्ताशीतितमोऽध्यायः
प्रथमः ' एवं पाठोः-वर्तते-रुतेन-काटिख्रदसंहिता-अत्र पुराणेऽस्ति किं वेति संदह उपपद्यते । श्रीनारद्विपुत्रपुराणोक्तत्रमाजुराणेण तु कुमारिकाखण्डादिमकरशारमननतमरुणाचलकथाप्रस्तावार्थमे- 'सनकप्रदलसंवादः' इत्या
दिभिर्भाष्यसु श्रमो वर्तते । तत्रैव कनकपुराण्यार-कुमारिकाखण्डसमनतमरुणाचलमाहात्म्यं प्रकान्तमस्तीति बोद्धव्यं सुधीभिः-एवं च-प्रथमे माहेश्वरखण्डे-वेदरखण्डे-कुमारिकाखण्ड-अरुणाचलमाहात्म्य-इत्येतेऽन्तर्गत
ः ॥ शिवागाः-नारदोपपुराणोक्तानुक्रमणिकाजुराणोक्तं सीन्त । त एवात्र ग्रंथे गृह्यताः सन्तीति बोध्यम् ।

चराणां सर्वेषां भूतानामपि शर्मणं ॥ १ ॥ प्रकल्पितं हि देवेन तत्कर्मजुगुप्यतः ॥ शरीरभाजं जननं तामुतास्वपि योनिषु ॥ २ ॥ त्वया शूश्रू-
 पितं तेषां हिताय महते ह्यलम् ॥ अन्यथा संसृतेर्हानिः कल्पकोटिशतैर्न हि ॥ ३ ॥ स्वल्पेहि कर्मभिर्ज्ञानैरपि प्राप्ता पुनःपुनः ॥ वटीयंजनयाज्ज-
 न्यमरणे नैव शान्ततः ॥ ४ ॥ कथं नु विरतो देही गर्भमोकसमागमात् ॥ विश्रांतये प्रकल्पेन विशुद्धज्ञानतो विना ॥ ५ ॥ प्रदेशाः कथिताः पूर्व-
 प्रसंगवशतो मया ॥ ऋषिभेदादिकं तेषु निवासः कृत्वाससः ॥ ६ ॥ केचित्तिरेषु गंगायाः केचित्सारस्वते तटे ॥ काँलिदीतीरयोरन्ये कतिचिच्छो-
 णरोधसि ॥ ७ ॥ अपरे नर्मदातीरे परे गोदावरीतटे ॥ कतिचिद्गोमतीतीरेष्वन्ये हैर्मवतीतटे ॥ ८ ॥ समुद्रपार्श्वेष्वितरे द्वीपेष्वन्ये सरस्वताय ॥ सुखेषु
 केचित्सिद्धानां संभेदेष्वपि केचन ॥ ९ ॥ कूर्णवैष्णवितटे केचिजुंगभद्रांतिके परे ॥ उपवर्ष्यां कतिपये परे शंतायापगांतिके ॥ १० ॥ काँवरीतीर इत-
 रे केचिद्गैवतीतटे ॥ अन्ये तु ताँभ्रपण्याश्च कतिचिन्मुरालातटे ॥ ११ ॥ केचिदैरावतीतीरे त्वितरे याँतुकाक्षिके ॥ १२ ॥ कन्यातटेषु कतिचित्कति-
 चित्कुर्मारीतीरे परे च तमसाँवरुणांतिकेन्ये ॥ मर्दाँकिनीसविधयोरितरे परेऽपि शिर्षातटे परिसरेषु परे सरँध्याः ॥ १३ ॥ विर्षाशाभ्याशा इतरे शँत-
 द्रुतितटे परे ॥ चर्मणवत्युपकण्ठेन्ये केचिद्दीर्गभरथीतटे ॥ १४ ॥ केचिद्दिंडुसरोभ्यर्णे परे पंपासरस्तटे ॥ अभ्यर्णकेपिः भैरव्याः कतिचित्कौशिकीतटे
 ॥ १५ ॥ अपरे मालिनीतीरे परे गंधवतीतटे ॥ कतिचिन्मौनसोपांते केचिदच्छोदरोधसि ॥ १६ ॥ इंदुर्भ्रमसरस्यन्य एके तु मँणि-
 कणिके ॥ परे तु कँरदातीरे ताँध्यां कतिचनपरे ॥ पातालगंगासविधे शरावत्यांतिके परे ॥ १७ ॥ लोहित्याकूलयोः केचित्कतिचित्कालमातटे ॥
 विरँस्तोपांतिके त्वन्ये चंद्रभागांतिके परे ॥ १८ ॥ सुरँलोपांतिके केचित्पयोष्णीतीरयोः परे ॥ केचिन्मधुमतीतीरे केचनानु पिर्नाँकिनीम् ॥ १९ ॥
 उत्तं वारंगणसीक्षेत्रं क्रोशपंचकपावनम् ॥ देवस्तत्राविमुक्ताख्यो विशालाख्या समाचैतः ॥ २० ॥ कपालमोचनं यत्रः यत्रास्ते कालभैरवः ॥ सुतानां
 यत्र रुद्रत्वं काशीं विद्धि हि तां मुने ॥ २१ ॥ गयाँप्रयागैवापि ते कथितौ सर्वसिद्धिदौ ॥ यत्र पिंडप्रदानेन तुष्यांति पितरः किल ॥ २२ ॥
 आकर्णितं च केदारं यस्मिन्महिषरूपधृक् ॥ देवोपि च हतो देव्या सर्वश्रेयस्करो नृणाम् ॥ २३ ॥ सर्वसिद्धिकरं पुंसां क्षेत्रं बदरिकाश्रमम् ॥ यत्रा-
 स्ते त्र्यंबको देव्या नरनारायणाचैतः ॥ २४ ॥ श्रुतं हि नैमिषं क्षेत्रं त्वया यत्र महेश्वरः ॥ देवदेवाभिधः पुण्यो देवी सारंगधारिणी ॥ २५ ॥
 अमरेशमिति स्थानं प्रोक्तं सर्वार्थसाधकम् ॥ उँकारनामा तत्रेशश्चण्डिकाख्या महेश्वरी ॥ २६ ॥ पुष्कराख्यं महास्थानं श्रुतं ते कथितं मया ॥ यत्र

देवो रुजोगंधिः पुरुहता महेश्वरी ॥ २७ ॥ आंषाढीनाम ते स्थानं पांवनं कथितं मया ॥ आषाढेशो हरस्तत्र रतीशा परमेश्वरी ॥ २८ ॥ दंडिमुंडी
 समाख्यं च स्थानं ते कथितं मया ॥ यत्र मुंडी महादेवो दंडिका परमेश्वरी ॥ २९ ॥ लंडुलनाम ते स्थानं संशुद्धं कथितं मया ॥ लाकुलीशो हरो
 यस्मिन्ननाम सर्वमंगला ॥ ३० ॥ भार्गवतिरिति स्थानं भवतोऽभिहितं मया ॥ यत्र भार्गभिधः शंभुर्भृत्याख्या भूधरात्मजा ॥ ३१ ॥ अरालकेश्वरं
 नाम स्थानं ते कथितं मया ॥ यत्र सूक्ष्माभिधः शूली सूक्ष्माख्या शैलनंदिनी ॥ ३२ ॥ गंधानाम महाक्षेत्रं तव प्रस्तावितं मया ॥ मंगलाख्या
 शिवा यत्र शंकरः प्रपितामहः ॥ ३३ ॥ कुंरुक्षेत्रमिति स्थानं भवते विनिवेदितम् ॥ यत्र स्थाणुप्रिया देवी देवः स्थाणुसमाह्वयः ॥ ३४ ॥
 उत्तं कर्नखलनाम मया ते स्थानमुत्तमम् ॥ उग्रो यत्र पुरारतिरुग्रा गिरिवरात्मजा ॥ ३५ ॥ तालकाख्यं महाक्षेत्रं मार्कंडेय मयोदितम् ॥
 देवी स्वायंभुवी यत्र स्वयंभूः परमेश्वरः ॥ ३६ ॥ अर्द्धहासमिति प्रोक्तं महास्थानं मया तव ॥ यत्रार्कः पूजयित्वेशमासीत्पूर्णमनोरथः ॥
 ॥ ३७ ॥ कूर्तिवासाभिधं क्षेत्रमुक्तं ते वेदवित्तम ॥ यः कैलासादपि श्लाघ्यो निवासः कृतिवाससः ॥ ३८ ॥ भ्रमरांकिया देव्या
 महेशो महिकार्जुनः ॥ श्रीशैले सुधिसिद्धयर्थं पूजितः परमेष्ठिना ॥ ३९ ॥ सुवर्णमुखरीतीरे कालहस्तीति शंकरः ॥ व्यासेनाराधितो
 भृंगमुखरालकर्यांवया ॥ ४० ॥ कांच्यामेकाग्रमूलस्थः कामाख्या कामशासनः ॥ तपस्व्यंत्याभिसंस्थितो बलयेनाकितोऽभवत् ॥ ४१ ॥ अस्ति
 व्याघ्रपुरनाम तिष्ठिकाननमध्यगम् ॥ यत्र नृत्यंतमीशानं पर्युपास्ते पतञ्जलिः ॥ ४२ ॥ श्वेत्तारण्यमिति स्थानमुक्तं तव मया पुरा ॥ भ्रमरैरावतो
 दंतं भजे यत्र शिवार्चनात् ॥ ४३ ॥ सेतुबंधमिति स्थानमवोचं तत्र राधवः ॥ रामनाथाख्याया देवमंहोत्रं प्रत्यतिष्ठिपत् ॥ ४४ ॥ गर्तप्रत्याह्वय
 स्थानं विद्यते वृषभध्वजः ॥ यत्र जंबूतरोर्मूले जगद्गार्थमाश्रितः ॥ ४५ ॥ मणिमुक्तानदीमन्वक्क्षेत्रे वृद्धाचलाह्वये ॥ नित्यं सन्निहितो देव इत्या
 कर्णित एव ते ॥ ४६ ॥ श्रीमन्मध्याहूर्जननाम श्रुतं स्थानमनुत्तमम् ॥ यस्मिन्वरप्रदो नित्यं गौरीसहचरो हरः ॥ ४७ ॥ आस्थितं सोमनाथेन
 सोमतीर्थं त्वया श्रुतम् ॥ यत्र त्यक्तवतां देहं न भूयो भवबंधनम् ॥ ४८ ॥ आकर्णितं हि भवता क्षेत्रं सिद्धं वटाह्वयम् ॥ यत्र सिद्धाः समर्चति ज्योति
 लिंगमनुत्तमम् ॥ ४९ ॥ अथापि खलु ते क्षेत्रं कर्मलालयसंज्ञकम् ॥ बलमीकेशार्चनाच्छेभे यत्र श्रीजीविता हरः ॥ ५० ॥ श्रुतवानसि कंकाद्रि
 यत्र संनिहितो हरः ॥ इदानीमप्युपासते मोक्षाय ब्रह्मकेशवो ॥ ५१ ॥ श्रीमद्गौर्णपुरं वेत्सि यस्मिन्कलिषुगक्षये ॥ नौकामाह्वदवानवर्षो शुभिते पार्व

तीपतिः ॥ ५२ ॥ श्रुतं ब्रह्मपुरं नाम क्षेत्रं यत्रं ब्रजित्तुरा ॥ आर्यपुष्करिणीतीरे स्थापयामास धूर्जटिम् ॥ ५३ ॥ श्रीकोटिकारुण्यं ज्ञानाभिर्क्षेत्रं
 यत्रं दुःशेखरः ॥ समाराधयतां पुंसां पापकोटीवर्षणोदति ॥ ५४ ॥ आकर्णितं च गोकर्णं शिवं यत्संनिधानतः ॥ आरिराधयिषुः स्वर्गं जामदग्न्यो
 न कांक्षति ॥ ५५ ॥ त्रिपुरांतकमुक्तं ते क्षेत्रं यत्र त्रियंबकः ॥ निराकरोति निरयाद्भयं दृष्टवतां नृणाम् ॥ ५६ ॥ उत्तं कार्लिजनं क्षेत्रं यद्भरुसी
 कालकंधरः ॥ निर्वापयति भक्तानां वीरसंसारसंज्वरम् ॥ ५७ ॥ प्रियालवणमाख्यातं क्षेत्रं यत्रांबिकापतिः ॥ पयोधिने पयःसिंधुं विततारोप
 मन्यवे ॥ ५८ ॥ क्षेत्रं प्रभांसमुक्तं ते यत्र खड्गदुःशेखरः ॥ पूजितः शौरिसीरिभ्यां दत्तवानक्षयं फलम् ॥ ५९ ॥ वेदांरण्यं विजानीषे यस्मि
 न्प्रमथनायकः ॥ अभ्यर्थितोऽभून्मोक्षार्थं दक्षेण प्राकृतागसा ॥ ६० ॥ हेमकूटं त्वमश्रीपीः स्थानं विपमचक्षुषः ॥ पुंसां तपस्यतां यत्र पुनर्जननतो
 न भीः ॥ ६१ ॥ क्षेत्रं वेणुवननाम विद्यते पापनाशनम् ॥ यत्र वंशलतागर्भाज्जातो मुक्तामणिः शिवा ॥ ६२ ॥ जालंधरमिति स्थानमंबवकारे
 रत्नया श्रुतम् ॥ लेभे गणपतां तत्र तपस्याभिर्जलंधरः ॥ ६३ ॥ ज्वालामुखमिति स्थानमज्ञासीः कथितं मया ॥ यत्र ज्वालामुखी देवी काल
 खड्गमुजयत् ॥ ६४ ॥ अस्ति भद्रवटो नाम क्षेत्रमुक्तं श्रुतं त्वया ॥ त्र्यंबकं यत्र हेरंबः संपदे पर्यपूजयत् ॥ ६५ ॥ न्यग्रोधार्धारण्यमुक्तं ते यत्रोग्रो
 निर्ममं किल ॥ उच्चंडतांडवं काल्या साकं संवर्षमेयिवात् ॥ ६६ ॥ गंधमादनसहं तत्क्षेत्रमाकर्णितं त्वया ॥ आजनेयेन रचितं यत्र मृत्युजया
 चर्नम् ॥ ६७ ॥ गोपर्वतमिति स्थानं शंभोः प्रख्यापितं मया ॥ यत्र पाणिनिना लेभे वैयाकरणिकाश्रयता ॥ ६८ ॥ वीरंकोष्ठमिति क्षेत्रस्थानं
 नन्वधारितम् ॥ यत्र प्रचेतसा लेभे तपसा कविमुख्यता ॥ ६९ ॥ महातीर्थमिति प्रोक्तं जानीषे यत्र शंभुना ॥ अध्यापितास्सुपर्वाणः सर्वेऽपि
 द्रुहिणादयः ॥ ७० ॥ मधुरपुरमुक्तं ते क्षेत्रं माहेश्वरं मया ॥ लेभे यत्र व्रतस्थेन ह्यदिनी वज्रपाणिना ॥ ७१ ॥ श्रीसुंदरमिति क्षेत्रमुक्तं वेणवती
 तटे ॥ कलावापि युगे यस्मिन्देवदेवेन दीप्यते ॥ ७२ ॥ कुंभकोणमिति स्थानं शंभोर्वत्सि हि यत्र सा ॥ गंगापि माघे साब्रिध्वं कुरुते स्वाधशांतये
 ॥ ७३ ॥ अनुगोदावरीतिरं त्र्यंबकं नाम ते श्रुतम् ॥ शक्तिं यत्र गुह्यो लेभे तारकामुरघातिनीम् ॥ ७४ ॥ श्रीर्षाटलं व्याध्रपुरमाख्यातं वेदवित्तम ॥
 त्रिशंक्रुना ज्ञातिशुद्धये यत्र गंगाधरोचितः ॥ ७५ ॥ क्षेत्रं कदंबपुष्परुण्यं भवता चावधारितम् ॥ त्वत्कृते यत्र झूलेन कृतांतं शम्भुरक्षिणोत् ॥
 ॥ ७६ ॥ अविनाशाख्यमुक्तं ते क्षेत्रं यत्र वृषध्वजः ॥ साब्रिध्वं पडिकण्ठाय विततार प्रसेदिवान् ॥ ७७ ॥ रत्नैकाननमाख्यातं मया क्षेत्रं तवा

नव ॥ मित्रावरुणयोर्ध्वं रुद्रोऽजनि वरप्रदः ॥ ७८ ॥ श्रीहार्दकेश्वरं क्षेत्रं पातालस्थं त्वया श्रुतम् ॥ यत्र वैरोचनिर्देवं स्वपद्प्राप्तयेर्चति ॥ ७९ ॥
वेत्सि शंभोः प्रियावासं कैलासं नित्यसेवकः ॥ यत्र यक्षेश्वरह्यक्षमभ्यर्चयति भक्तिः ॥ ८० ॥ स्थानानि खड्गपरशोरित्युक्तानि मया पुरा ॥
त्वयाप्यवधृतान्येव किं भूयः श्रोत्रमिच्छसि ॥ ८१ ॥ इत्युचिवानेष शिलादनंदनो मुनेर्मुकण्डोरस्तनयं मुनीश्वरम् ॥ भक्त्या नमंतं पदयोः करेण
परस्पर्शं मौलौ करुणारसाद्गं ॥ ८२ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकशतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे
महीमण्डलस्थविधिशिवक्षेत्रवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ भगवन्वंचनेनालं त्वदेकप्रवणे मयि ॥ किं मादृशोऽ
स्ति ते शिष्यस्त्वत्कुपैवात्र साक्षिणी ॥ १ ॥ स्थानेषु प्राक्त्वदुक्तेषु फलानि च पृथक्पृथक् ॥ यत्र सर्वफलप्राप्तिः स्थानं तद्गद मे विभो ॥ २ ॥
चराचराणां भूतानां जानतामप्यजानताम् ॥ यस्य स्मरणमात्रेण मुक्तिस्तद्गद देशिक ॥ ३ ॥ पश्यैतेन मयैकेन भगवान्नात्राश्रयसे ॥ सर्वैर्येत
दर्थं हि मुनिभिः परिवार्यसे ॥ ४ ॥ पुलहेन पुलस्त्येन वशिष्ठेन मरीचिना ॥ अगस्त्येन दधीचेन नकुणा भृगुणात्रिणा ॥ ५ ॥ जाबालिना
जैमिनिना धौम्येन जमदग्निना ॥ उपयाजेन याजेन भरतेनर्वरीवता ॥ ६ ॥ पिप्पलादेन कण्वेन कुमुदेनोपमन्युना ॥ कुमुदाक्षेपं कृत्सेन
वत्सेन वरतंतुना ॥ ७ ॥ विभांडकेन व्यासेन कण्वरीषेण कंडुना ॥ मांडव्येन मतंगेन कुक्षिणा मांडकर्णिना ॥ ८ ॥ चंडकौशिकशांडिल्यशाक
टायनकौशिकैः ॥ शातातपमधुच्छन्दोगर्गसौभरिरोमशैः ॥ ९ ॥ आपस्तंबपृथुस्तंबभार्गवादेकपर्वतैः ॥ भारद्वाजेन दालभ्येन दत्तेन श्वेतकेतुना
॥ १० ॥ कौडिन्यगुण्डरीकाभ्यां रेश्येण तृणबिन्दुना ॥ वाल्मीकिना नारदेन वह्निना दृढमन्युना ॥ ११ ॥ बोधायनसुबोध्याभ्यां हारीतिन मृक
ण्डुना ॥ दुर्वाससातितीक्ष्णेन जालपादेन शक्तिना ॥ १२ ॥ कांबार्येण नदन्तेन देवदत्तेन न्यंडुना ॥ सुश्रुता चाग्निवेश्येन गाल्वेन मरुत्वता
॥ १३ ॥ लोकक्षिणा विश्रवसा सैध्वेन सुमंतुना ॥ शिशुपायनमौद्गल्यपथ्यचावनमातुरैः ॥ १४ ॥ ऋष्यशृङ्गैकपात्कौचदृढगोमुखदेवलैः ॥
अंगिरोवामदेवावपतंजलिकपिंजलैः ॥ १५ ॥ सनत्कुमारसनकसनंदनसनातनैः ॥ हिरण्यनाभसत्याख्यवाताशनसुहोतृभिः ॥ १६ ॥ मैत्रेयपुण्य
न्तस्तप्यतपःशालीप्यशैशिरैः ॥ निदावोतथ्यसंवर्तशौलकायनिपराशरैः ॥ १७ ॥ वैशम्पायनकौशल्यशारद्व्रतकपिध्वजैः ॥ कुशस्वार्चिककैवल्य
शैबलक्याभ्वलयातनैः ॥ १८ ॥ कृष्णातपोत्तमानंतकरुणामलकप्रियैः ॥ चरकेण पवित्रेण कपिलेन कणाशिना ॥ १९ ॥ नरनारायणाभ्यां च

दिव्यैश्चान्यैर्महापिभिः ॥ मत्प्रश्नोत्तरशुभ्रपातत्परैः प्रत्यवेक्ष्यसे ॥ २० ॥ माहेश्वराग्रगण्यस्त्वं समस्तागमपारणः ॥ व्यासश्च सर्वलोकेषु परमात्तदनु
 साधि नः ॥ २१ ॥ त्वन्मुखादेव भगवन्व्ययमेते सुशिक्षिताः ॥ पूर्वमेव त्वया देव किं वान्यदुपपद्यते ॥ २२ ॥ दिव्यागमपुराणानि द्रष्टव्यः परमे
 श्वरः ॥ कात्यायनी वा स्कन्दो वा भगवान्वाथ वा भवान् ॥ २३ ॥ त्वयि यद्यस्ति नो भक्तिर्दया चास्मास्तु ते यदि ॥ रहस्यमिदमु
 द्घात्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ २४ ॥ इत्थं मुकण्डतनयेन स नन्दिकेशो विज्ञापितः सविनयं स्मयमानवक्रम् ॥ तं प्राह चोन्नतरं शिवभक्तिमत्सु प्रा
 भक्तितोषितशिवासशरीरसिद्धिम् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य
 उत्तरार्धेऽरुणाचलाख्यरहस्यस्थानप्रश्नवर्णननाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥ ॥ मुने मनःपरीक्षार्थं तथा त्वं
 भाषितो मया ॥ तव चेन्नाभिधास्यामि कस्य वान्यस्य कथ्यते ॥ १ ॥ त्वाहगन्योस्ति किं लोके शिवधर्मंपरायणः ॥ येन स्वल्पायुषाप्येवं नित्यं
 नाभावि भक्तिः ॥ २ ॥ कस्यान्यस्य कृते देवः स्वस्यैवाज्ञाकरं यमम् ॥ कुद्धो निजंयमास चरणांशुष्टपीडितम् ॥ ३ ॥ त्वमेव शांकरान्वयर्मा
 न्सर्वांनिवद्धिरहस्यतः ॥ योजेऽसि कालवद्धांतः परिष्ववोसि चेतसा ॥ ४ ॥ त्वयैवान्येन केनाहमेवं शुश्रूषितश्चिरम् ॥ त्वयीव कस्मिन्नन्यस्मि
 नममापि प्रीतिरीदृशी ॥ ५ ॥ उपदेश्यामि ते क्षेत्रं शुभं तद्धर्मशासनैः ॥ भक्त्यावधारणीयं यद्भक्तिकैवल्यकांक्षिभिः ॥ ६ ॥ आदरादनुजुंजानं
 शिष्यं यो देशिकः स्वयम् ॥ उपदेशेन संतुष्टं न करोति स किंशुः ॥ ७ ॥ समाहितमना भूत्वा विश्वासं कुरु शाश्वतम् ॥ मयोपदिश्यमानेऽस्मि
 न्नहस्ये पारमेश्वरे ॥ ८ ॥ स्मर स्मरांतकं देवं बंदस्वाध्यायं शांकरिम् ॥ उपांज्ञाचार्योकारं श्रेयस्ते महदागतम् ॥ ९ ॥ अस्ति दक्षिणदिग्भागे द्वावि
 देषु तपोवन ॥ अरुणाख्यं महाक्षेत्रं तरुणेंद्रशिखामणः ॥ १० ॥ योजनत्रयविस्तीर्णशुपारयं शिवयोगिभिः ॥ तद्भूमेर्हृदयं विद्धि शिवस्य हृदयं
 गमम् ॥ ११ ॥ तत्र देवः स्वयं शम्भुः पर्वताकारतां गतः ॥ अरुणाचलसंज्ञावानस्ति लोकहितावहः ॥ १२ ॥ आवासः सर्वसिद्धानां महर्षीणां
 सुपूर्वणाम् ॥ विद्याधराणां यक्षाणां गंधर्वाप्सरसामपि ॥ १३ ॥ सुमेरोरपि कैलासादप्यसौ मन्दरादपि ॥ माननीयो महर्षीणां यः स्वयं परमे
 श्वरः ॥ १४ ॥ स्पृहयति यदीशेभ्यो जंतुभ्योपि दिवोकसः ॥ अयंललभ्यमुक्तिभ्यो द्विवावासप्रवचिताः ॥ १५ ॥ न कल्पवृक्षाः सदृशा यत्रत्यानां
 महीरहासु ॥ पत्रपुष्पफलैर्नित्यं यर्चयति गिरी हरम् ॥ १६ ॥ हिंसैकरुचयो व्यार्था अपि ह्यपाजुसारतः ॥ अनन्ता यत्र देवस्य प्रादक्षिण्यफ

लस्पर्दम् ॥ १७ ॥ यदुद्देशचरा मेवाः शिखराण्यभिबंधकाः ॥ गंगावतो हिमवतोऽप्यधिकं स्वं विजानते ॥ १८ ॥ कलरावाः स्वगा यत्र कर्णते
 कीचका अपि ॥ यक्षकिनरगन्धर्वैर्लभ्यते दुर्लभं पदम् ॥ १९ ॥ स्मरन्तो यत्र खद्योताः कृष्णपक्षे निशागमे ॥ आरातिकाप्रदत्तुणां देवस्याश्रुवते पद
 म् ॥ २० ॥ निष्पत्सहृदताश्लेषा नित्यं यत्तटिनीरहाः ॥ सौभाग्यगर्वतो देवीमपर्णाभवमन्वते ॥ २१ ॥ यस्योत्तुंगस्य शृंगाग्रसंगमा अपि तारकाः ॥
 आत्मनो लब्धसामान्याश्चन्द्रेण बहु मन्वते ॥ २२ ॥ मृगाः सर्वेपि सततं चरन्तो यत्र सातुषु ॥ पाणिप्रणयिनं शम्भोरैर्मप्यवजानते ॥ २३ ॥
 यस्य पादातिकचरैः प्रायेण शबरैरपि ॥ निकुम्भकुम्भसादृश्यमयत्नादुपलभ्यते ॥ २४ ॥ किं बहुन्त्याभ्यसूयते द्वैमातुरकुमारयोः ॥ यदंगारुडास्त
 रवस्तिर्यचः शबरा अपि ॥ २५ ॥ सिंहव्याघ्राद्विषा यस्मिन्काले त्यक्तकलेवराः ॥ वासप्रदत्वान्मान्यते भुवं शोणाद्रिशम्भुना ॥ २६ ॥ अस्य
 भार्थरनामाद्रिः पूर्वस्यां दिशि दृश्यते ॥ यत्र स्थितः सदा वज्री सेवते शोणपर्वतम् ॥ २७ ॥ प्रतीच्यां दिशि दंडाद्विरिति कश्चिन्महीधरः ॥ प्राचेतस
 स्तदग्नः सेवतेऽरुणपर्वतम् ॥ २८ ॥ दक्षिणस्यां च शोणाद्वैरद्विरस्त्यमराचलः ॥ कालः शोणाद्विसेवार्थमध्यास्ते तदधित्यकाम् ॥ २९ ॥ उत्तरेऽ
 स्मिन्हरिद्रागे सिद्धाध्यासितकन्दरः ॥ विराजते त्रिशूलाद्रिः श्रीदेन परिपालितः ॥ ३० ॥ तत्पर्यातप्रभूतानामन्येषामपि भूभूताम् ॥ तटकेवर्षरे
 चैव दिक्पालाः पशुपासते ॥ ३१ ॥ धारिता येन सततं सर्वेपि धरणीरुहाः ॥ आराधनादप्यधिकमधिगच्छति वैभवम् ॥ ३२ ॥ यस्मिन्गिरीशे
 संदृष्टे मेनातुहिनभूभूतोः ॥ समानसंबंधतया प्रमोदो वर्द्धतेतराम् ॥ ३३ ॥ तरुपह्वलक्षेण लक्ष्यमाणजटाधरः ॥ स्यावरोयं स्वयं शम्भुरि
 हेशा इव जंगमः ॥ ३४ ॥ ज्योतिषमतोयशृंगस्य द्विपार्श्वस्थेन्दुभास्करः ॥ व्यनक्ति स्वस्य लोकेभ्यस्तेजस्त्रितयनेजताम् ॥ ३५ ॥ वर्षासु
 शिखराधस्तादभिनीलवलाहकः ॥ विराजते यः कण्ठेन कालकूटमिवोद्ग्रहम् ॥ ३६ ॥ सहस्रपादः साहस्रशीर्षो यः पर्वतेश्वरः ॥ उक्तो न केवलं
 श्रुत्या साक्षादप्युपलक्ष्यते ॥ ३७ ॥ शिरोलीनामरसरित्स्रोताः प्राणिति नाद्भुतम् ॥ गिरीशोऽद्यापि यः शृंगलीनानेकसरिद्राणः ॥ ३८ ॥
 आसादितापकटकः शारदैर्यः पयोधरैः ॥ विडंबयति गोश्रेष्ठमारुहदृष्टपुंगवम् ॥ ३९ ॥ यत्र शृङ्गाग्रसंलग्नसंलग्ननीललोहितः ॥ स्थाणुत्वं स्थाव
 रत्वेन गहनत्वेन भीमताम् ॥ ४० ॥ सुदुर्गमत्वाद्भुत्त्वमपि धते न नामतः ॥ क्षुद्राः सरीसृपा यत्र कटकेषु कृतास्पदाः ॥ ४१ ॥ तक्षकानंतसर्पाद्यैः

१ भूगायः-गंगाः-संभवेन्द्रः पाठः । २ शंभोरैकस्मिन्नामो मृगो वर्तते- 'कुटारमृगाधारकः' इति हि तद्विज्ञेयम् । एकस्मिन्हस्त कुटारः, एकस्मिन् मृगाः, एको वरसुद्राक्षितः, एकश्चापयमृशोक्तः श्रंवाद्यस्य
 कर इति च-शृंगानिभारितान्याने वर्णानात् । ३ यपर-इत्यने-इत्यर्थः ।

स्पर्धन्ते सुजगेश्वरैः ॥ अष्टाभिर्योऽभितः कोणैराविर्भूतो विश्वतिथिः ॥ ४२ ॥ सुरपटं विशिनष्टीव स्वकीयाम द्यूतताम् ॥ येष्यांशक्तिरंगिण्यो
 रिङ्गिणालयोः स्वयम् ॥ ४३ ॥ शिवस्य शृङ्गतो मध्ये सुष्ठुष्मा कमलापणा ॥ ज्योतिःस्तंभस्वरूपस्य मूलध्रे यस्य वीशतुम् ॥ ४४ ॥ कोल्हं
 सादृती नालं ब्रह्मविष्णु बभूवतुः ॥ ताभ्यां च प्रार्थितः शप्युस्तस्मिन्सांनिध्यवानधत् ॥ ४५ ॥ अहणाचलनाथारव्य प्रपन्नः प्रमदंैः समम् ॥
 गौतमस्तत्र योगीन्द्रः सहस्रं परिवत्सरात् ॥ ४६ ॥ तत्त्वा तपांसि तीव्राणि साक्षात्क्रे सदाशिवम् ॥ प्रालेप्यशैलकन्यापि तत्र कृत्वा
 तपः पुरा ॥ ४७ ॥ अलब्ध वामदेहाद्धं मन्मथारैः प्रसेदुपः ॥ गौर्यां प्रतिष्ठितं तत्र प्रबालाद्रीशराभिधम् ॥ ४८ ॥ लिंगं भोगप्रदं
 पुंसां कैवलयाय प्रकल्पते ॥ तत्र गौरिनिदेशेन दुर्गां महिपमर्दिनी ॥ ४९ ॥ साक्षाद्भूय सतां दत्ते मन्त्रसिद्धिमविभ्रतः ॥ खड्गतीर्थमिति
 ख्यातं तत्र गौर्याश्रमे नवम् ॥ ५० ॥ सकृन्निमज्जानन्नुणां पंचपातकनाशनम् ॥ दुर्गया चार्चितं लिंगं पापनाशननामकम् ॥ ५१ ॥ सकृत्पणामसा
 ज्ञेण सर्वपापप्रणाशनम् ॥ तत्र वज्रांगदो राजा वित्तसारो व्यतिक्रमात् ॥ ५२ ॥ पुनस्तद्भक्तिमाहात्म्याच्छिद्यसायुज्यमाप्तवान् ॥ तस्य प्रदक्षिणेनैव
 कातिशालिकलाथरो ॥ ५३ ॥ विद्याथरेश्वरो सुक्तौ दुर्वासःशापवन्धनात् ॥ नास्ति शोणाद्वितः क्षेत्रं नास्ति पंचाक्षरान्मनुः ॥ ५४ ॥ नास्ति माहे
 श्वराद्धर्मो नास्ति देवो महेश्वरात् ॥ नास्ति ज्ञानं शिवज्ञानात्नास्ति श्रीरुद्रतः श्रुतिः ॥ ५५ ॥ नास्ति शैवाग्रणीर्विष्णोर्नास्ति रक्षा विभ्रतितः ॥ नास्ति
 भक्तेः सदाचारो नास्ति रक्षाकराद्गुरुः ॥ ५६ ॥ नास्ति रुद्राक्षतो भूपा नास्ति शास्त्रं शिवागमात् ॥ नास्ति बिल्वदलात्पत्रं नास्ति पुष्पं सुवर्णं
 कात् ॥ ५७ ॥ नास्ति वैराग्यतः सौख्यं नास्ति मुक्तेः परं पदम् ॥ नारुणाद्देः समो मेरुर्न कैलासो न मंदरः ॥ ५८ ॥ ते निवासा गिरिव्यासाः सोऽयं
 तु गिरिेशः स्वयम् ॥ ५९ ॥ इति वंदति शिलालदनंदने मुदितमनाः स मुकण्डुनंदनः ॥ पुनरपि बहुशः प्रणम्य तं चकितमना भवंतो व्यजिज्ञपत् ॥
 ॥ ६० ॥ किंकिं नृणां कर्म भवाय जायते कथं नु ततन्नरकाय श्रूयते ॥ तेषां च तेषां च कथं प्रतिक्रिया कथं नु ततन्मम कथ्यतामिति ॥ ६१ ॥
 इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धेरुणाचलस्थानमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुर्थो
 ऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ शुद्धसत्त्वगुणोपेतो लोकेश्चस्मिन्हुत्तंभः पुमात् ॥ रजस्तमोगुणोपेता भवंति सुलभा
 नराः ॥ १ ॥ सात्त्विकः पुण्यशीलत्वाद्भिःश्रेयसमवाप्नुयात् ॥ वैचित्र्यात्कर्मणामेपामनुभोगाय वेधसा ॥ २ ॥ वैचित्र्याण्येव स्पृष्टानि नरकाण्यत्र

तत्र च ॥ महारौरवभागभूत्वा खरः श्वा शूकरोऽपि वा ॥ ३ ॥ चंडालो वा भवेत्प्रेत्य पुरुषो ब्रह्महत्यया ॥ चिरं रौरवसरुद्धः कुमिकीटपतंगताम् ॥
 ॥ ४ ॥ प्राशुयात्कर्मकर्तृत्वं सुरापानेन च द्विजः ॥ ब्रह्मस्वहरणाद्ब्रह्मराक्षसत्वमवाप्नुयात् ॥ ५ ॥ यद्यत्तु चोरयेत्तच्छून्यं स्यादन्यजन्मनि ॥
 असिपत्रवने पीडामवाप्य सुचिरं पुनः ॥ ६ ॥ नपुंसकत्वं संगच्छेत्पुरुषो गुरुतरणः ॥ तसैः कालायसैर्दंडैः पीडितो यमार्किकरैः ॥ ७ ॥ नरके
 कालसुत्राद्ये निवसेत्परदारगः ॥ अग्निदो निवसेद्दोरे सुधीरे गरदायकः ॥ ८ ॥ महाधीरे च पिशुनोऽवीच्यो धर्मविनिदकः ॥ वसेत्काले मित्र
 शुभीमे हिसैकतत्परः ॥ ९ ॥ संहारे छत्रपापिष्ठो मृषावादी भयानके ॥ असिधोरे वसेद्वापि कृपशेज्जनरादिहत् ॥ १० ॥ वज्रे परद्रोहर्तो मांसाशी
 तरले द्विज ॥ तीक्ष्णे मातृपितृदोही तापने जपदूषकः ॥ ११ ॥ अश्वघ्नोपि निरुच्छ्वासे वस्त्रोद्घ्नश्च दारुणे ॥ भ्रूणहा निवसेत्संघे स्त्रीहत्याहुत्कु
 लके ॥ १२ ॥ देवस्वहारी दहने धोरधोरं परस्वहत् ॥ कृतांतदृता नरके सर्वानेव हि पापिनः ॥ १३ ॥ बध्ति पार्शुर्निघ्ति इडविष्यति
 शंक्रुभिः ॥ तीक्ष्णायश्चवः कंकाः क्रूरदंष्ट्रा महोरगाः ॥ १४ ॥ कालेयकाश्च व्याघ्राश्च हिंसाश्चान्ये दशंत्यमून् ॥ शकलीकुर्वते शस्त्रैर्दहति देहमेव
 च ॥ १५ ॥ खनति गहने श्वे कशाभिस्ताडयति च ॥ तैलद्रोण्यां विपच्यंते तुवंते सूक्ष्मसूचिभिः ॥ १६ ॥ बाह्यन्ते दुर्बहन्भारान्यमदूतौहि
 पापिनः ॥ ब्रह्महा क्षयरोगी स्यात्सुरापः श्यावदंतकः ॥ १७ ॥ स्वर्णापहारी कुनखी दुश्कर्मा गुरुतरणः ॥ अपरमारी गुरुद्रोही चंडालो वेदद
 पकः ॥ १८ ॥ कूटसाक्षी चाशिरोगी मंदाग्निश्चाभ्रभोजनः ॥ विद्यापहारी मूकः स्यादंधः पुस्तकचोरकः ॥ १९ ॥ परदाररतः पंगु
 नधिरः परनिदकः ॥ विडूवराहो निराचारो जिह्वारोगी च तस्करः ॥ २० ॥ अभ्यागतातिथित्यागी कपोलकण्टको भवेत् ॥ पर्वसु
 झारतो मेही पूत्यास्योऽभक्ष्यभक्षकः ॥ २१ ॥ मर्यादाभेदको दासस्तटाकारामंहत्स्वरः ॥ प्रतिश्रुताप्रदाता स्यादल्पायुः श्वा विक
 ल्यनः ॥ २२ ॥ विष्णुद्रोही च सरठः शिवद्रोही च मूषकः ॥ एवं पापफलं ज्ञात्वा प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ २३ ॥ तच्चारिभ्रमन्नरुणक्षे
 त्रे कर्तव्यं सभ्यगास्तिकैः ॥ २४ ॥ इति निशम्य स दुष्कृतकारिणां बहुविधां नरकेषु नृणां व्यथाम् ॥ चरणयोः पतितश्च तदा पुनःपुनर
 याचत तच्छमनक्रियाम् ॥ २५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे कर्म
 विपाकवर्णनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ७४ ॥ ॥ नादिकेश्वर उवाच ॥ ॥ विस्तरात्कथयाम्यद्य प्रायश्चित्तं महंहंसाम् ॥ सर्वेषामवधत्स्व त्वम

वलं च्यारितकीं धियम् ॥ १ ॥ ब्रह्महा प्राप्य शोणाद्दिं निमग्नः खड्गतीर्थके ॥ जपन्पंचाक्षरं मंत्रं भरुमरुद्रक्ष्वारकः ॥ २ ॥ कृतोपवासः संपूज्य
 प्रयतः परमेश्वरम् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्रूपं भिक्षाशी नियतं द्वियः ॥ ३ ॥ विशेपपूजाशुश्रूषां कुर्याद्देवस्य भक्तिः ॥ ब्रह्महत्या
 विनिर्मुक्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥ ४ ॥ सुरापोऽप्यरुणक्षेत्रे वर्षमेकं वसन्प्रति ॥ प्रागवत्कृतसमाचारः संपूज्यैष महेश्वरम् ॥ ५ ॥ क्षीरेण स्नापये
 देवं शतरुद्रीयमुच्चरन् ॥ सुरापानोद्भवेनाशु पापेन परिमुच्यते ॥ ६ ॥ सुवर्णस्तेयकृच्छ्रोणक्षेत्रे विल्वदलैर्हरम् ॥ अभ्यर्च्य भोजयेद्भिप्राणपापान्मु
 च्येत दुष्करात् ॥ ७ ॥ गुरुदाररतिर्गत्वा कृतिकारस्वरुणाचलम् ॥ यथापूर्वं व्रती भूत्वा सहस्रेण प्रदीपकैः ॥ ८ ॥ मासत्रयं समासाध्य श्रीशो
 णाचलशंकरम् ॥ प्रदद्याद्भूपितां कन्यां ब्राह्मणाय सुधीमते ॥ ९ ॥ पडक्षरं जपेन्नित्यं तेन मुच्येत पाप्मना ॥ शिवलोके च निवसेदासंसारं
 न संशयः ॥ १० ॥ परदारापहतां च क्षेत्रस्मिन्नियतं द्वियः ॥ मासमेकं नवैः पुष्पैरभ्यर्च्यारुणशंकरम् ॥ ११ ॥ माहेश्वराय वितरेद्रुद्रं शतत्याजु
 गुण्यतः ॥ तत्क्षणेन विनिर्मुक्तस्तरमात्पापाद्भविष्यति ॥ १२ ॥ गरदोऽप्यरुणक्षेत्रे व्रती भूत्वा यथापुरा ॥ क्षीरोपहारं देवाय दत्त्वा दोषेण मुच्यते ॥
 ॥ १३ ॥ पिशुनोऽप्यरुणक्षेत्रे व्रती वेदरतो नरः ॥ अध्यापयेद्विजान्मुख्यांस्ततो निष्कल्मषो भवेत् ॥ १४ ॥ अभिदोऽप्यरुणक्षेत्रे त्रीन्मासान्पूर्वं
 वहती ॥ दद्याच्छैवाय निर्माय्य गृहं तत्पापशान्तये ॥ १५ ॥ धर्मानंदाकरः शोणक्षेत्रे वर्षं व्रती वसन् ॥ सत्रादिकं प्रकुर्वीत यथाशक्तयवशां
 तये ॥ १६ ॥ पितृद्वीहारुणक्षेत्रे तिष्ठन्मासमतं द्वितः ॥ गिरिशाय द्विजेभ्योपि प्रदद्याद्गाः सहस्रशः ॥ १७ ॥ ब्रह्मोपराजकालेषु भोजयित्वा
 द्विजान्वहन् ॥ विमुंचेद्रूपभं नीलं विमुच्येत ततोऽहसः ॥ १८ ॥ स्त्रीभ्रश्यापि शिशुघ्नोऽपि शोणक्षेत्रमुपेयिवान् ॥ व्यतीपाते तिलान्दद्याद्विजेभ्यो
 दुरितच्छिद्दे ॥ १९ ॥ प्रच्छन्नपापकृच्छ्रोणक्षेत्रेऽस्मिन्नियतं द्वियः ॥ गुप्तदानानि कुर्वीत भवेद्दे गतकल्मषः ॥ २० ॥ सृपाभाष्यरुणक्षेत्रे पण्मा
 सान्विवसन्व्रती ॥ शोणाचलेश्वरस्तोत्रपाठेन स्यादकल्मषः ॥ २१ ॥ कृपादिभेदकृच्छ्रोणक्षेत्रमासाद्य भक्तिः ॥ तटाकान्वानयेत्तत्र भुवं निर्बुजिनो
 भवेत् ॥ २२ ॥ क्षेत्रापहारी देवाय क्षेत्रं दद्यान्महाफलम् ॥ आरामकंटकोप्यस्मै दद्याद्दुद्यानमुत्तमम् ॥ २३ ॥ गृहापहारी कुर्वीत देवस्यायतनं
 नवम् ॥ अंहसा तेन निर्मुक्तः शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २४ ॥ परद्रोही वसच्छ्रोणक्षेत्रे माहेश्वरान्वधनेः ॥ प्रीणयित्वा पराँष्ठिकान्निःसं
 शयमवाप्नुयात् ॥ २५ ॥ पश्चादिमांसमुक्छ्रोणक्षेत्रे पक्षत्रयं व्रती ॥ प्रीणयेदरुणेशानं सोपहारैर्मनोहरैः ॥ २६ ॥ त्रिःशोणाचलनाथेति निनदन्न
 नवो भवेत् ॥ निवसन्नरुणक्षेत्रे पूजयेदरुणेश्वरम् ॥ २७ ॥ अरुणेश्वरमंत्रं च जपेन्मोक्षेच्छुरादरात् ॥ यद्यस्याभिहितं तेन पद्भ्यामेव प्रदक्षिणाम् ॥ २८ ॥

॥ २८ ॥ कुर्वतारुणशैलस्य तत्राप्यं शुभमंजसा ॥ क्षुतेषु स्वलितेष्वत्याहिते दुःस्वप्नदर्शने ॥ २९ ॥ प्रीत्युत्कर्षेऽपि च बुधैरुच्चार्योऽरुणशंकरः ॥
 अपि वर्णाश्रमभ्रष्टः शिवद्रोहस्तोऽपि वा ॥ ३० ॥ त्रीण्यहान्यरुणक्षेत्रे वसन्मुच्येत पातकैः ॥ पार्थिवः शिवलोकोऽयं मूर्त्तमेतन्नृपीशिरः ॥ ३१ ॥
 एष दक्षिणकैलासो योसावरुणपर्वतः ॥ अन्येषु सिद्धक्षेत्रेषु तपोभिः सिद्धयो नृणाम् ॥ ३२ ॥ अस्मिन्स्मरणमात्रेण तारतम्यं विचिंत्यताम् ॥
 यद्गंगायां प्रयागे यत्काश्यां वै पुष्करेषु यत् ॥ ३३ ॥ कर्म सेतौ च यत्पुसां शोणक्षेत्रे ततोऽधिकम् ॥ अग्निष्टोमं वाजपेयं वैराजं सर्वतोमुखम् ॥
 ॥ ३४ ॥ राजसूयाश्रमेथौ च कुर्याच्छोणाचले बुधः ॥ एकाहं वारुणक्षेत्रे नरो यत्स्यादुपोषितः ॥ ३५ ॥ तस्य चांद्रायणशतं भवेत्सांतपनाद्युत्तम् ॥
 पोडशापि महादानान्यरुणक्षेत्रसंनिधौ ॥ ३६ ॥ अनुष्ठितानि कल्पोक्तं कुर्वति द्विगुणं फलम् ॥ ३७ ॥ इति नंदिकेश्वरसुरसेन शुश्रुवान्मुनिनंद
 नोय निरयप्रतिक्रियात् ॥ अभिनद्य तं वद दिनतुर्वत्सप्रसुवाहणक्रममिति व्यजिज्ञापत् ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसा
 हर्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्द्धे पापापनोदकप्राप्यश्रित्तवर्णननाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥
 ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ रक्तोत्पलैरर्कवारैः यः शोणाद्गीशमर्चयेत् ॥ अवश्यं तस्य सिध्यति सार्वभौममहर्द्धयः ॥ १ ॥ सौम्यवारेऽरुणा
 द्गीशं कस्तूरीकरवीरकैः ॥ यः पूजयति तस्य स्यात्सत्यलोके सुखासिका ॥ २ ॥ गुरुवारे सितामोजैः शोणेशं वैरिवस्यतः ॥ जनलोके चिरं वासः
 सिद्धैः सह भविष्यति ॥ ३ ॥ चंपकैर्मल्लिकाभिश्च शुक्रवारे समर्चयेत् ॥ तपोलोकं प्रपद्येत ब्रह्मर्षिभिरभिभुतः ॥ ४ ॥ सौरिवारे च जातीभिस्समा
 राधारुणश्वरम् ॥ न जातु यमलोकानां पापीयानपि कल्पते ॥ ५ ॥ प्रथमायां तिथौ देवस्थोपहारं समर्पयेत् ॥ यः पायसेन स भवेद्धनधान्यसमृ
 द्धिमान् ॥ ६ ॥ द्वितीयस्यां तिथौ भक्त्या यो दध्यन्नं निवेदयेत् ॥ स भवेद्ब्राह्मणवञ्छेष्टः सोमपाश्च भवेद्ध्रुवम् ॥ ७ ॥ तृतीयायां च योऽप्यैः
 शोणेशं परितर्पयेत् ॥ तस्याद्याह्नतमारोग्यमाशरीरं भविल्यति ॥ ८ ॥ चतुर्थ्यामरुणेशाय पूर्णकुम्भोत्करादिकम् ॥ निवेदयति यस्तस्य भवे
 त्पूर्णमनोरथः ॥ ९ ॥ सुद्वौदनं च पंचम्यामुपहारं प्रकल्पयेत् ॥ शोणेश्वराय भक्त्या यः स स्यादक्षय्यवैभवः ॥ १० ॥ षष्ठ्यां गुडौदनं
 दद्यादरुणाचलशम्भवे ॥ भक्त्या यस्तस्य सन्तानो न कदाचित्प्रहीयते ॥ ११ ॥ तिलौदनं यस्सप्तम्यां शोणेशाय समर्पयेत् ॥
 स दीनोऽप्यधमर्णत्त्वमयत्नेन व्यपोहति ॥ १२ ॥ अष्टम्यां राजशाल्यन्नं यो दद्याच्छोणशम्भवे ॥ तस्य सेवां विनापि स्याद्वाज

लोको वशीकृतः ॥ १३ ॥ गोधूमाब्जं नवभ्यां च शोणाद्दीशाय योऽर्पयेत् ॥ राजयक्षमाद्यस्तस्य न भविष्यति जातु च ॥ १४ ॥ दशभ्यां शोण
नाथाय यः करंभं निवेदयेत् ॥ स भवेत्सर्वलोकानां सदैव प्रीतिभाजनम् ॥ १५ ॥ पुशुकैरुपहारान्य एकादश्यां प्रकल्पयेत् ॥ अरुणाचलनाथस्य स
भवेदुक्तोभयः ॥ १६ ॥ द्वादश्यां शोणनाथाय स्र्पादननिवेदनम् ॥ यः करोतिः भवेत्सस्य निर्विघातो मनोरथः ॥ १७ ॥ यः सप्तनरुणेशाय
त्रयोदश्यां समर्पयेत् ॥ तस्याव्याकुलचित्तत्वमश्रांतमपि जायते ॥ १८ ॥ अर्पयेच्छोणनाथाय फलानि विविधानि यः ॥ चतुर्दश्यां स स्र्पादपि
सिद्धसारस्वतो भवेत् ॥ १९ ॥ यः पौर्णमास्यां शोणाद्दिनाथाय विनिवेदयेत् ॥ पनसस्य फलं तस्य चक्षुरोगो न जायते ॥ २० ॥ कुहां च
संगमे भतया कंदमूलादि योऽर्पयेत् ॥ शोणाचलेश्वरायस्य तुष्यति पितरः किल ॥ २१ ॥ अभिन्यामरुणेशाय द्वादहासांसि भक्तिमान् ॥
भरण्यामरुणेशाय द्वादहाभरणान्यपि ॥ २२ ॥ कृत्तिकासु प्रदीपांश्च रोहिण्यां सौम्यमर्पयेत् ॥ मृगशीर्षे मलयजमार्द्रायां हरिचंदनम् ॥ २३ ॥
पुनर्वसौ मृगमदं पुष्ये कर्पूरमर्पयेत् ॥ काश्मीरोद्भवमाश्लेषे मवायां तुहिनोदकम् ॥ २४ ॥ तांबूलं पूर्वफाल्गुन्यां धूपमुत्तरफाल्गुने ॥ कालागुहंश्च
हरतक्षे चित्रायां यक्षकदंभम् ॥ २५ ॥ स्वान्यां सुवासिनीवृंदं विशाखायां प्रकीर्णकम् ॥ मैत्रे सुकतपत्रं च ज्येष्ठायां धैतुकान्यपि ॥ २६ ॥ मूले
मुक्तासरापूर्वापाडे मुकुटमर्पयेत् ॥ रत्नानि चोत्तरपादे श्वणे भद्रपीठिकाम् ॥ २७ ॥ अष्टापदं धनिष्ठायां वासुः शतभिषज्यपि ॥ पूर्वाभाद्रपदे
भोगानुत्तरायां तुरंगमात् ॥ २८ ॥ खेत्यां च रथं हैमं प्रदद्याच्छोणशंभवे ॥ दद्यात्कृत्वा महापूजां तत एवार्पयेन्नरः ॥ २९ ॥ पूज्यो राशिषु
मेपाद्विष्वरुणेशो विशेपतः ॥ सिद्धवारैः कुरावकैः ककुभैः पाटलैः क्रमात् ॥ ३० ॥ कुटजैर्नीपकुसुमैर्जीवतीमल्लिकादिभिः ॥ सरोरुहैर्दमनकैर्न
द्यावत्सरोरुहैः ॥ ३१ ॥ पंचामृतैश्च क्षपयन्नुभयोरुपरणयोः ॥ पंचाक्षरेण कुर्वीत शोणनाथस्य भक्तिः ॥ ३२ ॥ क्षपनं पञ्चगव्येन द्रयोरयन
योरपि ॥ पडक्षरेण कुर्वीत गव्येन क्षपनक्रियाम् ॥ ३३ ॥ प्रणवेनैव कुर्वीत क्षीरेण क्षपनक्रियाम् ॥ अरुणाचलनाथस्य भक्त्या विषुवयोर्द्वयोः
॥ ३४ ॥ प्राले र्ण्याद्भद्रतुलसी मध्याह्ने कृतमालकम् ॥ अपराले मल्लिका च शोणाद्दीशस्य शस्यते ॥ ३५ ॥ अर्द्धादये च क्षपयेत्सहस्रकलशोदकैः ॥
शतरुद्गीपुष्पाद्यर्थ श्रीशोणाचलशंभवे ॥ ३६ ॥ शिवरात्रौ विशेषेण निशित्तैर्विल्वपत्रकैः ॥ कमलैः कर्णिकारैश्च जागरुको यतेंद्रियः ॥ ३७ ॥ गतिवा
दित्र्यंरुत्पैश्च दिव्याणामविधानतः ॥ पूजयेदपवर्गार्थं शोणशैले महेश्वरम् ॥ ३८ ॥ मासि पौषे च देवस्य कुर्याद्दानेयमुत्सवम् ॥ नवन्नैरुपदं

शाब्देव्याहतीरुत्तरन्वुधः ॥ ३९ ॥ वैशाखे च विशाखायां शिवतंत्रानुसारतः ॥ शोणाचलेश्वरस्यास्य कुर्याद्दमनकोत्सवम् ॥ ४० ॥ प्राबोधिक मार्ग
 शीर्षे प्रातर्निर्माण्य सामभिः ॥ महापूजां प्रकुर्वीत शोणशैलस्य भक्तिमान् ॥ ४१ ॥ शनिप्रदोषेष्वाद्वास्तु व्यतीपातेषु पर्वसु ॥ सोमार्कवारयोश्चार्च
 च्छोणाद्दीशिं यथागमम् ॥ ४२ ॥ दीक्षोपनयनोद्वाहपुत्रजनमादिकेष्वपि ॥ विशेषपूजां कुर्वीत शोणनाथस्य भक्तिमान् ॥ ४३ ॥ अपि स्वजन्मनक्षत्रे
 संपत्स्वापत्सु भीतिषु ॥ प्रवेशनिर्गमनयोश्चार्चनीयोऽरुणेश्वरः ॥ ४४ ॥ वृत्तिचक्रागमे पादबंधने नववैभवे ॥ अरुणेशार्चनं कुर्यादभिधानेषु च
 द्विषाम् ॥ ४५ ॥ स्मरंतिदर्वीयांश्चेत्पश्येत्पर्यंतगो यदि ॥ स्थितश्चेदरुणक्षेत्रे त्रिकालं पूजयेच्छिवम् ॥ ४६ ॥ किमन्यद्ददत्सिति उद्धृत्य भुजसु
 च्यते ॥ अरुणक्षेत्रतो नान्यदलं स्वर्गापवर्गयोः ॥ ४७ ॥ स्मरणेन मनःश्रोत्रे श्रवणादर्शनादृशोः ॥ जिह्वां च कीर्त्तनाच्छोणक्षेत्रं सद्यः पुनात्य
 लम् ॥ ४८ ॥ अरुणस्मिन्महाक्षेत्रे देहिभिल्लंबधजन्मभिः ॥ जीवद्विलंब्यते भोगो मोक्षश्चोन्मुक्तजीवितैः ॥ ४९ ॥ अन्यत्र मुक्तदेहानामप्यत्र श्राद्ध
 कर्मणा ॥ अपि पापात्मनां पुंसामपवर्गो भविष्यति ॥ ५० ॥ अयोध्यां मथुरां मायां काशीं कांचीमवंतिकाम् ॥ द्वारकां चारुणक्षेत्रमतिशेते न
 संशयः ॥ ५१ ॥ इत्युक्तवंतं च शिलादपुत्रं मुकण्डसूनुः पुनरप्युवाच ॥ माहात्म्यमेतन्महनीयकीर्त्तं भूयोपि पृच्छामि वदस्व मह्यम् ॥ ५२ ॥
 इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां सहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे काव्यकर्मवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥
 ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ अरुणाचलमाहात्म्यं विस्तरात्परिपृच्छता ॥ मार्कण्डेय त्वया मन्ये मयि न्यस्तो महान्भरः ॥ १ ॥ स्थाने कुतूह
 लाक्षितं मनस्तव महासते ॥ यः शोणाद्दीशिचारितं न वेत्ति स नरः पशुः ॥ २ ॥ कथं वा शक्यते वक्तुं जानानरपि कात्स्नर्यतः ॥ शोणाचलजुषः
 शंभोमर्हात्म्यं सहितोदयम् ॥ ३ ॥ कथं वा श्रुतमप्येतदाश्चर्यसमावितैः ॥ अशेषमवधारयंत प्रज्ञावत्पररैरपि ॥ ४ ॥ इदानीं स्मर चित्रं तु चरित्रं स्मर
 वीरिणः ॥ परासृतासुभृत्यैव सत्यं नृत्यति मे मनः ॥ ५ ॥ अद्भुतं शिवचारित्रमारुं दितमनोहरम् ॥ मम वर्णयितुं कात्स्न्यान्नैव शक्यनोति शेषुपी
 ॥ ६ ॥ तथाप्येष प्रवक्ष्येऽहमंशंशेन यथासति ॥ पुण्यं शोणाद्दिनाथस्य माहात्म्यं श्रूयतां सुने ॥ ७ ॥ पुरादिदेवकल्पदादौ निर्विकल्पो महेश्वरः ॥
 स्त्रेच्छया सकलं विश्वं पुनरप्युदभावयत् ॥ ८ ॥ उद्भवितं च तद्विश्वं स्रष्टुं पातुं च सर्वदा ॥ अन्विच्छन्नादिदेवोऽसौ ब्रह्मविष्णु विनिर्ममे ॥ ९ ॥
 अयुजदक्षिणागेन त्र्यंबकः परमैष्टिनम् ॥ विष्टरश्चैवसं देवो वामागेन च सृष्टवान् ॥ १० ॥ ब्रह्माणं रजसा विष्टुं सत्त्वेन समप्ययुजत् ॥

निशुक्तो देवदेवं तौ विरंच्यच्युताहुभौ ॥ ११ ॥ ईशाते सर्वजगतां सृष्टिरक्षाविधानयोः ॥ मनसव मरीच्यादीन्ससर्ज ब्राह्मणान्दश ॥ १२ ॥
 दक्षं च दक्षिणांशुष्टात्सृष्ट्यै प्रावर्तयद्दिधिः ॥ सुखेन ब्राह्मणान्दोभ्यां क्षत्रियानुरूतो विशः ॥ १३ ॥ शूद्रांश्च पद्भ्यां निरमात्स्वयं च
 कमलासनः ॥ मरीचितनयाज्जुहुः कश्यपाद्सुरास्सुराः ॥ १४ ॥ मरुतः फणिनो गुप्ता गंधर्वाप्सरसोऽपि च ॥ मनुश्च यस्य संतानो
 मानवोऽयं प्रवर्तते ॥ १५ ॥ नानाज्ञातित्वमापाद्य नानाकर्मप्रवर्तकाः ॥ अत्रेश्व समभूदार्षं क्षात्रं च द्विविधं कुलम् ॥ १६ ॥
 पुरत्स्यपुलहाभ्यां च जज्ञिरे यक्षराक्षसाः ॥ उत्थयणीष्यतिमुखा जज्ञिरेऽगिरिसो सुनेः ॥ १७ ॥ भृगोरग्निः समुद्भूच्च्यवनाद्यास्तथर्षयः ॥ बसि
 ष्टप्रमुखेभ्यश्च संबभूवुर्महर्षयः ॥ यत्पुत्रपौत्रैर्भुवनमिदमापूर्यतेऽखिलम् ॥ १८ ॥ एवं ब्रह्माऽऽत्मजैः स्वीथैरिदमापूरयज्जात् ॥ कालेन वैभवेनापि वि
 सरमार महेश्वरम् ॥ १९ ॥ अच्युतोऽपि भृगोः पुत्रीमुद्राह्य कमलालयाम् ॥ मत्स्यादिरूपो जगति भवन्नारमरदीश्वरम् ॥ २० ॥ सृष्टिरिथ्य
 तिभ्यां द्रुहिणाब्जनाभौ स्वाधीनताः हुनमुपागताभ्याम् ॥ अतीव गर्वं दधतुर्न कस्य मदोऽधिकारेण भवेन्नरस्य ॥ २१ ॥ इति श्रीस्कन्दि महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखंडेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे सृष्टिवर्णननामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ७७ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥
 अहमेव प्रभुरिति प्रह्लाधिकगर्वयोः ॥ विरंच्यच्युतयोरासीद्विवादे मोहसंभवः ॥ १ ॥ रजोविकाराभ्यधिको बाह्ये नील इवोत्थितः ॥ विश्व
 सृष्टिकरो विष्णुं विरंच्योऽद्भूत गर्वतः ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कथं त्वमधिकश्चासि विष्णो जनयितुर्मम ॥ पितामहस्य लोकानां किमेवमतिमो
 हितः ॥ ३ ॥ त्वत्त एवोदितो दैत्यो निहत्य मधुकैटभौ ॥ दैत्यारिरिति सुगंध त्वं गर्वं वहसि केशव ॥ ४ ॥ त्वामेव सृजतो नित्यं बहुधा मम
 वैधसः ॥ अद्याप्यायासजां पीडां न परित्यजतः करौ ॥ ५ ॥ मम श्रमांभसोद्भूते महांभोधौ निमज्जातः ॥ नैयग्रोधं न चोर्तपन्नं कुतस्तेऽस्त्ववलं
 बनम् ॥ ६ ॥ मदुपज्ञं महांभोधौ स्ववते कोऽपि पन्नगः ॥ तदाश्रयस्त्वमूर्ध्वं ते पद्मं तच्चासनं मम ॥ ७ ॥ कुतस्तमोमये ब्रूहि त्वयि सत्त्वगुणोदयः ॥
 स वेत्सि किं त्वं प्रकृतिं निद्राजडिमनिर्भरः ॥ ८ ॥ जलशये प्रस्वपता दैत्यभीत्या जनार्दन ॥ कथं त्वया रक्षितासौ मद्वीना जगज्जयी ॥
 ११ ॥ चतुर्भ्यो मम वक्रेभ्योः वेदाः समुदयं गताः ॥ चैतन्यरूपिणी शक्तिः कलत्रं मे सरस्वती ॥ १० ॥ मया हि सृज्यते विश्वमिदं स्थावर
 जंगमम् ॥ रक्ष्यते च तदिन्द्राद्यैर्मांमकैः पुत्रपौत्रकैः ॥ ११ ॥ ततः कथय वैकुण्ठ मन्त्रियोज्येषु कश्चन ॥ जगतामीश्वरान्मत्तः कथंनामातिरिच्यसे ॥ १२ ॥

॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ इत्थं सरोषसंरंभे विधौ पौरुषभाषिणि ॥ नारायणोऽपि सासूयं रिप्तवैवं समभाषतु ॥ १३ ॥
 ॥ विष्णुरुवाच ॥ विरंचे मुंच संरंभं वृथा खलु विकत्थसे ॥ नाभीसरोजसंजातो मम त्वमवधारय ॥ १४ ॥ योगनिद्रां मयोन्मुच्य
 पुरा ह मधुकैटभौ ॥ न चेद्यन्मथितौ ताभ्यां तथैव स्याः प्रणाशितः ॥ १५ ॥ सोमकप्रमुखान्दैत्यान्हंतुमात्मैच्छया मम ॥ धृतमत्स्यादि
 रूपस्य को वान्यः सृष्टिकारणम् ॥ १६ ॥ न किंचिदपि पश्यति रजसाहृददृष्टयः ॥ रजोमयेन भवता किं निरूपयितुं क्षमम् ॥ १७ ॥
 अविनाभाविनी शक्तिर्ननु मे पद्मवासिनी ॥ यस्याः कटाक्षमत्रेण जगच्चित्तमेधते ॥ १८ ॥ भूतान्यमूनि कालोऽयमात्मनोऽप्यहमेव
 हि ॥ मया विरहितं किं वा त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ १९ ॥ आदित्या वसवो रुद्रा दिक्पाला मनवोऽप्यहम् ॥ भूर्भुवःस्वन्नृषीमेनां मद्
 धीनां विचिंतय ॥ २० ॥ ममैव विनियोगेन सृष्टिशक्तिः स्वयं स्थिता ॥ तन्मे त्रैलोक्यनाथस्य किं त्वं ज्येष्ठः समोऽथवा ॥ २१ ॥
 ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ एवं मोहांधमनसोरन्योन्यं प्रतिगर्जतोः ॥ यथावनरूपसमयः संवर्तंसदृशस्तयोः ॥ २२ ॥ उदयारुतमयी स्यातां
 न तदा चंद्रसूर्ययोः ॥ नक्षत्राणि च ताराश्च ग्रहाश्च क्षीणतां ययुः ॥ २३ ॥ नावधुर्मरुतो वा न जज्वलुर्जातवेदसः ॥ नांतरिक्षं नः च क्षोणी
 न दिशोऽपि चकाशिरै ॥ २४ ॥ समुद्राश्चुक्षुभुस्सर्वे पर्वताश्च चर्कपिरे ॥ औषध्यः शोषमासेदुरवसेदुश्च जंतवः ॥ २५ ॥ पक्षमासतुर्वर्षादिका
 लस्य नियमो गतः ॥ अहोरात्रव्यवस्थापि प्रणाशं समुपाययौ ॥ २६ ॥ इन्द्रादयो लोकपाला मरीच्याद्या महर्षयः ॥ सर्वेऽप्यकाले संप्राप्तं
 करुणतं मेनिरै तदा ॥ २७ ॥ एवं जाते महाक्षोभे भूताक्रन्दप्रचोदितः ॥ भूतनाथो जगज्जातमविद्यायामबुध्यत ॥ २८ ॥ व्यचिंतयच्च विश्वात्मा
 विश्वसंरक्षणोद्यतः ॥ अवाह्याया दृशाऽपश्यदनयोर्मोहकारणम् ॥ २९ ॥ स्वामिनं सकलैश्वर्यदातारं मां मदीद्धतौ ॥ विस्मृत्य स्वं स्वभवेता
 वमसतां जगत्प्रभू ॥ ३० ॥ अहो मोहस्य माहात्म्यं यदिमौ द्रुहिणाच्युतौ ॥ जानानावपि मां सम्भयगभूतामेवमुद्धतौ ॥ ३१ ॥ अज्ञानतिमिरो
 द्भूतिद्विपलाशयलोचनः ॥ जनः प्राप्तं स्तुतमपि प्रायो वस्तु न पश्यति ॥ ३२ ॥ कृतापराधावप्येतौ निमग्नौ मोहसागरे ॥ मया नोपेक्षणीयौ
 हि लोकानां हितकाम्यया ॥ ३३ ॥ इति निश्चित्य मनसा मायावैवश्यमेतयोः ॥ देवो दयामहांभोधिव्यर्पेहयितुमैहत ॥ ३४ ॥ अहोऽनुकम्पा
 तरुणदुमौलः स्वभावसिद्धा भुवनत्रयेऽस्मिन् ॥ असौ प्रमोहांबुधिमध्यतोद्भूदाविर्नरस्तावपि धातृविष्णु ॥ ३५ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण
 एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमहात्म्ये उत्तरार्धे शिवविष्णुविवादवर्णननाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥

॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥ अज्ञापय विभो मह्यं यथा शंसुः सनातनः ॥ अनुजग्राह मोहांथी वैकुण्ठपरमेश्वरिणी ॥ १ ॥ ॥ नंदिकेश्वर
 उवाच ॥ ॥ शृणुष्व सर्वं वक्ष्यामि विस्तरण यथातथम् ॥ यदेव देवो विदधे दयया भक्तवत्सलः ॥ २ ॥ अथोदस्थान्तयोर्मध्यं तथा
 विवदमानयोः ॥ ज्योतिःस्तंभत्वमभ्येत्य रोदोरंधनिरोधकः ॥ ३ ॥ महता जृंभमाणेन तस्य ब्रह्मांडभेदिनः ॥ अन्तरिक्षमतिश्यामं समुत्क्षिप्तमि
 वाभवत् ॥ ४ ॥ विष्वविचवर्णता तस्य ज्योतिर्लिङ्गस्य तेजसा ॥ दिशो विरेजिरे सद्यो दूरविस्तारिता इव ॥ ५ ॥ तीव्रैस्तस्य महाज्वालैः
 शोणिता इव सागराः ॥ विमुक्तवीचिसंक्षोभाः स्वामेव प्रकृतिं ययुः ॥ ६ ॥ व्यद्योतंत दिवि प्राग्वद्ब्रह्मास्तारण्यैः सह ॥ तेजःस्तंभात्समुद्दिग्धाः
 स्फुलिगा इव केचन ॥ ७ ॥ तेजसा तस्य शोणेन भेरिकणेव रंजिताः ॥ भौमरविश्रियं सर्वेऽप्यवहन्नवनीभूतः ॥ ८ ॥ समुद्रास्तप्यतिच्छाया निर्भरश्चिह्न
 यादसः ॥ पद्भारणशिलाखण्डे वटिता इव रेजिरे ॥ ९ ॥ प्रवालजुच्छैः प्रत्यथैर्लंबिता इव पादपाः ॥ नद्यश्च निर्भरोत्फुल्लकहारा इव रेजिरे ॥ १० ॥
 मही कुंडुमलिसेव दिशः सिंहरिता इव ॥ सर्वालरुणमिव व्योम समंतात्प्रत्यहृष्यत ॥ ११ ॥ ब्रह्मांडकर्परप्रभृत्तन्महःपुरितांतरम् ॥ शोणितेनेव
 संपूर्णं कपालं कृत्तिवायसः ॥ १२ ॥ एवंप्रवर्द्धमानेन तेजःस्तम्भेन तेन च ॥ अरुणाकारतां भेजे विश्वं स्थावरजंगमम् ॥ १३ ॥ तेजोर्लिङ्गं तदाश्चयं
 दृष्ट्वा त्यक्तमिथःकुर्वी ॥ अचिंतयेतामेकैकं चतुर्मुखचतुर्भुजां ॥ १४ ॥ किमेष वसुधां भित्त्वा शेषादीनां फणाश्रुताम् ॥ फणाभाणिक्यमहसां राशि
 रन्मुखतां गतः ॥ १५ ॥ किं वा कल्पान्तसुलभप्रादुर्भावाः प्रभाकराः ॥ द्वादशापि नभोभूमयोर्मध्यं युगपद्भूयिताः ॥ १६ ॥ आहोस्विन्ममेव
 संवर्पाद्भितता व्योममध्यतः ॥ अन्योन्यं मिलिताः क्षिप्रीं निपतंत्यवनीतले ॥ १७ ॥ प्रतिब्रजेप तेजोभिरक्षणाः शक्तिमनुक्षणम् ॥ स्वनिर्विशेषिता
 शेषभूतजालः प्रवर्द्धते ॥ १८ ॥ एष उदीप्यमानोऽपि संतापाय न कल्पते ॥ नेदीयांस्यपि भूतानि न निर्दहति वह्निवत् ॥ १९ ॥ एतस्य कांति
 संक्रान्त्या जगदेव न केवलम् ॥ मदीयमपि शोणत्वमनुप्राप्तमहो वयुः ॥ २० ॥ कस्मादपि समुत्पन्नः किमूलः किमुपाधिकः ॥ कुतस्त्यः किमुपा
 दानः कथा शकस्या प्रकाशते ॥ २१ ॥ क्रियानवधितेतस्य विष्वक्तिर्यगधीर्ध्वतः ॥ अवगाढश्च पातालं क्रियन्मानमसाविति ॥ २२ ॥ तदेतदखिलं
 ज्ञातुं मनः पशुत्सुकं मुहुः ॥ इच्छत्युत्पतितुं व्योम प्रवेष्टुं च रसातलम् ॥ २३ ॥ इति चिंताभराक्रान्तौ तेजःस्तम्भावलोकनात् ॥ उभावाप्यं वहुकलितौ
 वैकुण्ठपरमेश्वरिणी ॥ २४ ॥ अभापत च गोविंदः सुतरामेव गर्वितम् ॥ हिरण्यगर्भमालोक्य स्वयमानमुखांबुजः ॥ २५ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥

अथमेवावयोर्ब्रह्मन्योन्योत्कर्षकाक्षिणोः ॥ सत्यमेव परीक्षायै निकषः समुपस्थितः ॥ २६ ॥ अमुष्य तेजसां राशेरपरिच्छेद्यसंपदः ॥
 आद्यंतौ ज्ञातुमेकेन न शक्यं श्रुत्वावयोः ॥ २७ ॥ यः पश्येन्मूलमग्रं वा तेजसोस्य स्वयंश्रुवः ॥ स एव नावभ्यधिको जगतां नाथकोऽपि
 सः ॥ २८ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ इत्युभावपि विनिश्चिताशयो मूलमग्रमपि तस्य वीक्षितुम् ॥ तेजसोतिमहतो बभूवतुः स्पर्धया विर
 चितोद्यमो मिथः ॥ २९ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे महेश्वरखण्डेरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे ब्रह्म
 विष्णुवर्मभ्ये तेजोमयलिङ्गाद्युर्भाववर्णननाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ अथ हंसाकृतिं व्योमपदवीलंबनक्षमाम् ॥
 भोजे विरंचितस्तस्याग्रं द्रक्ष्यामीति कृतोद्यमः ॥ १ ॥ जग्राह विष्णुर्वाराहं विग्रहं दृढविग्रहः ॥ विश्वंभराविनिर्भेदक्रीडासुलभवैभवम् ॥ २ ॥ मूलं तस्य
 परिज्ञाय प्रत्यावर्तितुमुत्सुकः ॥ कृत्विमस्तब्धरोमेष दंष्ट्राभ्यामभिनन्महीम् ॥ ३ ॥ विदारयन्स पोत्रेण भूतधात्रीमवाङ्मुखः ॥ महावराहो दृश्ये तेजःस्तंभं
 नमन्निवा ॥ ४ ॥ क्रीडाक्रोडकठोरेण कंठयोषेण पूरयत् ॥ पातालं बहुलोत्साहः प्रवेष्टुमुपचक्रमे ॥ ५ ॥ विवेश यज्यजासौ तत्र तत्र तथास्थितम् ॥ अर्बुक्षिष्टानल
 स्तंभं तमेव कूहनाकितिः ॥ ६ ॥ विदारितान्महीरंध्रात्प्रत्यदृश्यंत भोगिनः ॥ प्ररोहा इव शेषाद्यारतेजःस्तंभस्य केचन ॥ ७ ॥ प्रत्यदृश्यत हेमाद्भूर्मुलं
 कन्द इव स्थितः ॥ आधारतां गतो दृष्टो ह्यन्युतेनादिकच्छुपः ॥ ८ ॥ आराद्भुसुन्धरागुल्फे सुरंधरतया स्थिताः ॥ दिक्सिन्धुराश्च दृश्यन्ते मदमंथर
 वंधुराः ॥ ९ ॥ मधुद्विपा च स महान्मंडूकोऽपि विलोकितः ॥ अखंडमंडलं भूमर्यस्य पृष्ठे प्रतिष्ठितम् ॥ १० ॥ आधारशक्तिमपि तामभ्युपश्यदधो
 क्षजः ॥ यदनुग्रहतः शेषकृमाद्या अपि ध्रुवहाः ॥ ११ ॥ अतलं वितलं चैष सुतलं नितलं तथा ॥ तलालं च प्रतलं महातलमिति क्रमात् ॥
 ॥ १२ ॥ दृदर्शं सप्त पातालानपि वारिजलोचनः ॥ तत्रत्यान्विविधाकारान्सर्वानपि सविस्मयः ॥ १३ ॥ अत्यगद्भिर्गवत्याह्व्यां पुरीं वैरोचनी
 मपि ॥ जगाहेन्यांश्च दैत्यानामावासानतिगह्वरान् ॥ १४ ॥ इदं दृष्टमिदं दृष्टमित्युपाह्वकौतुकः ॥ मूलं सुग्धाशयस्तस्य विचिनोति स्म माधवः
 ॥ १५ ॥ अधस्तादपि गढेन पयोधेरुतेन पोत्रिणा ॥ तथैव तेजःस्तंभः स निर्विकारमवैक्ष्यता ॥ १६ ॥ दलिता केवलं पृथ्वी पाथोरशिर्विलोकितः ॥
 नैवालोचयत तन्मूलं कोलहणेन विष्णुना ॥ १७ ॥ इत्थं वर्षसहस्राणि श्रान्त्या संश्रान्तमानसः ॥ नालं वभूव तन्मूलं लीलाक्रीडो विलोकितुम् ॥
 ॥ १८ ॥ अवरुणधुरः शुष्णदंष्ट्रो विध्वस्तविग्रहः ॥ भग्नेजः स धृदरो जगाहे वहलं श्रमम् ॥ १९ ॥ श्रान्त्या निन्ध्वसतस्तस्य तादृशदंष्ट्रं विधुं

खलः ॥ ननाश तक्षणत्साकं तन्मूलवेक्षणेच्छया ॥ २० ॥ अनिर्व्यूढप्रतिज्ञोऽपि प्रत्यावर्तितुमुत्सुकः ॥ न चक्षमे सरोजाक्षश्चलितुं च पदान्प
 दम् ॥ २१ ॥ श्रमांधचक्षुपरस्त्रस्य पातालान्तरवर्तिनः ॥ तत्तेज एव पंथानं पुनरप्युदभावयत् ॥ २२ ॥ कथंकथंचिद्वृत्तीर्णोऽप्यक्वपारादपारतः ॥
 स्वदांभःसागरस्यावे मगनोऽभूच्छब्दाशुकरः ॥ २३ ॥ रज्ज्वेव तेजःस्तंभस्य प्रभया सातुबद्धया ॥ लब्ध्वाचलं वनं कष्टं न्यवर्तिष्ठ जनार्दनः ॥ २४ ॥
 नावैक्षि यन्मया मूलममुष्य महसां निधेः ॥ ततः स्रष्टूपि नो दृष्टः शिरोभागः कथंचन ॥ २५ ॥ अमुष्य महसां राशेः प्रागभूद्यत्र संभवः ॥ ततो
 निवृत्त्य यास्यामि शरणं शिवमीश्वरम् ॥ २६ ॥ स हि विश्वाधिको देवश्चिरं मोहांधचक्षुषा ॥ यद्भिस्मृतो मया तस्माद्विर्षिकोऽजनीदृशः ॥ २७ ॥
 एवं विनिर्धार्यं विमुक्तदर्पो निवृत्तवानाशु सरोरुहाक्षः ॥ तमेव देशं प्रबभूव यत्र स्तंभः स तेजोमयतां दधानः ॥ २८ ॥ इति श्रीस्कंदे महा
 पुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे विष्णुना लिंगाधोभागशोधनवर्णननामैकादशोऽध्यायः ॥
 ॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ ॥ नदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ ततस्तेजोमयं स्तंभमनुसृत्य पितामहः ॥ उत्पपातोन्मुखो वेगान्निरालंबं नभस्तले ॥ १॥ इतस्तु
 त्पततस्त्रस्य पक्षावेगेन वारिताः ॥ व्यशीर्यत समुद्रताः प्रणुत्रा इव वायुभिः ॥ २ ॥ स वेगादुत्पतन्दूरं नाक्ष्णोर्विषयतामगात् ॥ केवलं दीर्घदीर्घैव रेखा
 व्योम्नि व्यभवत्यत ॥ ३ ॥ मार्यामरालो दृदशे तेजःस्तंभस्य पार्श्वतः ॥ संध्यापयोधराभ्यर्णचारिव रजनीकरः ॥ ४ ॥ प्रागत्यगादुत्पततां ततोऽध्वानं पयोसु
 चाम् ॥ विमानपदवीं पश्चात्तरावर्त ततः परम् ॥ ५ ॥ तेजसां यानि धामानि ह्यत्युच्चान्यूर्ध्वचारिणाम् ॥ अतिचक्राम वेगेन तान्यसौ कुहनाखणः ॥
 ॥ ६ ॥ मरुतो मनसो वापि जवः सुक्ष्मतराकृतेः ॥ सोऽभूदधःकृतरस्तेन हंसेन गमनादिना ॥ ७ ॥ यथायथा चोत्पपात सुदूरं श्रमितच्छब्दः ॥
 तथातथा च दृदशे तेजःस्तंभः समुन्नतः ॥ ८ ॥ अतीत्य मरुतां स्क्रंधान्सप्त संप्राप्तविरुमयः ॥ बिभेदांडकटाहं च ज्वलंतं तमुद्वैक्षत ॥ ९ ॥
 कथं वाऽदृष्टमूलस्य स्यातव्यं पुरतो हरेः ॥ अविमोचयतः शौरैस्समासमशीर्षताम् ॥ १० ॥ अनिर्व्यूढप्रतिज्ञस्य दीर्घैः किं वा ममासुभिः ॥ तद्
 श्रौपयिकं किं स्यात्कार्यं का वा गतिर्मम ॥ ११ ॥ अतिसंधित्सतो विष्णुं कस्सहायो भविष्यति ॥ आर्जवं नैव निर्जंतुं प्रतिवादिनमक्षमः ॥ १२ ॥
 छद्मना वा तिरस्कुर्वान्मानो हि महतां धनम् ॥ इति संचितयत्येव विरिचौ व्याकुलात्मनि ॥ १३ ॥ आकाशे दृदशे नातिदूरे किमपि निर्मलम् ॥

१ तन्मूलवेक्षणेच्छया—साकार—इति योजना । २ मायागारलः—मायाधृताहंसरूपः । ३ उत्पततां पक्षिणाम्—अध्वानाम्—अस्यगात्—ततः पर्योसुचाप—गेवानाम्—अध्वानाम्—अस्यगात् । ४ पुनरुत्पापः—
 मायाधृताहंसरूपः । ५ असमासमशीर्षताम्—त्रयाक्षरिक्काशिरस्यकताम् (गर्वात्) अधिमोचयतः अनिर्व्यूढप्रतिज्ञस्य मम असुरिताः किं वा प्रयोजनम् इति योजना ।

ऐदवी किमियं रेखा तरयाः कथमिहागमः ॥ १४ ॥ यद्वा मृणालं तस्मिन् विद्यत्यस्यां कुतरस्तु सः ॥ इति तस्मिन्ससंदेहे नेदीयस्तं तदाग
 तम् ॥ १५ ॥ अबोधि केतकीबर्हमिति राजीवजन्मना ॥ तत्पयुषितमप्युद्यत्सौरभं वस्तुशक्तिः ॥ १६ ॥ हिरण्यगर्भो विमलमशुक्लकेतक
 च्छदम् ॥ गृहीतमात्रं तेनैतत्सचैतन्यं किलब्रवीत् ॥ १७ ॥ ॥ केतक उवाच ॥ ॥ भो गृह्णासि किमर्थं त्वं मुंच मां विश्रमोद्यतम् ॥ वर्षाणां
 शतसाहस्रमुत्पत्यैवं विहायसा ॥ १८ ॥ ॥ नदीश उवाच ॥ ॥ तथा समेधमानं तं दृष्ट्वा श्रममखिद्यंत ॥ अचिंतयत्पद्मसूतिरत्यंतं विहता
 शयः ॥ १९ ॥ अनिर्बुद्धप्रतिज्ञावन्नीचतामपि संश्रितः ॥ आक्रान्तरोदोविवरः क्र राशिरतेजसामसौ ॥ २० ॥ अहमेतत्परीक्षयां क्र परिच्छिन्न
 पौरुषः ॥ भज्येते इव मे पक्षौ दृशा चांधायते इव ॥ प्रध्वंसंत इवांगानि पतामीवाहमप्यधः ॥ २१ ॥ किं वान्यद्बहुनोक्तेन सह निश्वासवायुभिः ॥
 मम प्राणाश्च नियतं निर्गच्छंतीव सांप्रतम् ॥ २२ ॥ अहंकारमद्वयंथिरयं हुट्टु चित्ततः ॥ मुकुंदेन सह स्पर्धा सा च शीघ्रं प्रणश्यतु ॥ २३ ॥
 यदेप रोदःकुहरपरिणाहाधिकोद्यमः ॥ औन्नत्यमयतेऽद्यापि तेजःस्तभो यथा पुरा ॥ २४ ॥ तदस्य तेजसां राशेर्नाहं नारायणोऽथवा ॥ कारणं
 दूरतश्चान्ये महद्भ्रमसुखाः सुराः ॥ २५ ॥ इतो नोत्पतितुं शक्तिरस्ति मे तन्निरतये ॥ इति निश्चित्य मनसा विधाता जातविरमयः ॥ २६ ॥ प्रत्य
 भापत तं कस्तवं कुतो वा प्राप्तवानिति ॥ स च प्रत्यब्रवीदेनं वेधसं केतकच्छदः ॥ २७ ॥ केतकच्छद एवासं सचैतन्यः शिवाज्ञया ॥ तेजःस्तंभा
 त्मनः शंभोरस्य मूर्ध्नि चिरं स्थितः ॥ २८ ॥ भूलोक इच्छया वस्तुं ततः संप्राप्तवानहम् ॥ २९ ॥ इत्थं श्रुत्वा केतकीबर्हवाच लब्ध्वाश्वासं तं किलां
 भोजधृतिः ॥ ब्रूहि त्वं मे तत्कियत्यंतरे वा तेजःस्तंभस्याग्रमित्याबभाषे ॥ ३० ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे
 माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे ब्रह्मणा लिंगोपरिभागशोधनवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ केतकीबर्हम
 प्येनं विहस्य पुनरब्रवीत् ॥ ॥ केतक्युवाच ॥ ॥ अपि मूढ न किंचित्त्वं वेत्सि कस्तवं कुतो न तत् ॥ १ ॥ ईदृश्यः परितो लभ्या यस्मिन्ब्रह्मांड
 केत्यः ॥ तस्य प्रमाणमेतावदिति को वेदितुं क्षमः ॥ २ ॥ चतुर्युग्युतैर्यातं ततो निपततो मम ॥ इदानीमपि नाप्नोति तन्मध्यं किल भूतलम् ॥ ३ ॥ इति
 ब्रह्मणेन च नमस्कृत्य सरोजभूः ॥ हित्वा निजमहंकारमभापत कृतांजलिः ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ महात्मन्सत्यमेवास्मि मूढोऽहं केतकच्छद ॥
 त्रिभिर्भा वि भया स्पृहं विष्णुना सह निर्मिता ॥ ५ ॥ द्वाभ्यामपीदमवाभ्यां विस्मृतं शिववैभवम् ॥ यत्रौ महानभूद्गर्वस्सर्गसंज्ञाणयावतः ॥ ६ ॥ त्रैपंगी

संकथा तावदास्तामद्याप्यहं यतः ॥ स्पर्द्धया न विमुक्तोऽस्मि बद्धया गरुडध्वजे ॥ ७ ॥ सख्यं सातपदीनं हि कथ्यते तद्भवान्मयि ॥ ८ ॥ असं
स्तुतयिष्यं द्वित्रा कर्तुर्महस्यनुग्रहम् ॥ अहं विष्णुश्च मोहांथो तेजःस्तम्भस्य वीक्षणात् ॥ ९ ॥ हंसकोलकृती दध्वा मिथः साम्यं व्यपोहितुम् ॥
मूलं दिदक्षुः स दशां कीदृशीं यातवानिति ॥ १० ॥ न जाने मम चारम्याग्रं दिदक्षोरीदृशी दशा ॥ गतमुड्डीयमानस्य मे सहस्रेण हायनः ॥
॥ ११ ॥ जातश्रमोऽस्मि नितरां विद्युज्य इव चासुभिः ॥ दिदद्याद्य भद्र लब्धस्त्वं मयाऽऽलंबोवसीदताम् ॥ १२ ॥ तन्मे कुरुष्व मित्रस्य सफलां
याचनामिमाम् ॥ सखाहं सहसंजल्पादस्मि दासोतुपंजनात् ॥ १३ ॥ तत्तया करणीयैवं प्रार्थनेषा कृतांजलिः ॥ यदि पश्यति मूलं स
जितोऽहममुना तदा ॥ १४ ॥ यद्वा न पश्यति तदाप्यस्मि साम्यमुपेयिवात् ॥ इदं द्रयमपि प्रायो ममातिद्वेषणं सखे ॥ १५ ॥ त्वयैव
परिहार्यत्वमिदानीं समुपागतम् ॥ अनुतामभिभाप त्वमुचितां च सुहृत्कृते ॥ १६ ॥ निरमेकामिमामग्रे चक्रपाणेरुदीरय ॥ एष हंसाकृतिर्ब्रह्मा
तेजःस्तम्भस्यरूपिणः ॥ १७ ॥ अत्युच्चं दृष्टवानन्नमत्र साक्ष्ये स्थितोऽस्यग्रहम् ॥ तेनापि तेजःस्तम्भत्वमेयुषा चन्द्रमालिना ॥ १८ ॥ संभावि
तोयं सुतरां पित्रेव हि पितामहः ॥ अतोऽयमेवाभ्यधिको भवतो विष्टश्रवाः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा मम साहाय्यं सुग्रहस्त्रियतां त्वया ॥ २० ॥
॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ एवं भूयः प्रार्थितोऽयं विधात्रा दाक्षिण्याद्गं केतकीबर्हकोपि ॥ तेजःस्तंभाभ्यर्णभाजे तथैव प्राहाशेषं विष्णवे
ब्रह्मवाक्यम् ॥ २१ ॥ इति श्रीकांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे ब्रह्मणाऽस
त्यसाक्ष्यार्थं केतकच्छदप्रथनावर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ७४ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ सोऽपि ब्रह्माणसुद्रीक्ष्य तावता
द्विगुणं स्मयन् ॥ नाग्रं दृष्टमनेनेति निश्चिकाय विवेकवात् ॥ १ ॥ अनुग्रहीतुं मां सुग्रवं हंतुं चास्य विधेर्मदम् ॥ देवदेवः स एवालं भूतभर्तेत्यम
न्यत ॥ २ ॥ मूलसंदर्शनशक्त्या तेजःस्तम्भस्य मे मदः ॥ व्यपेत एव मन्येऽद्य यद्भक्तिर्ह्यंबकेऽजनि ॥ ३ ॥ स्तूयते वीतगर्वत्वात्स इदानीं महे
श्वरः ॥ यस्य दक्षिणवामाभ्यामंगार्भ्यां नौ समुद्भवौ ॥ ४ ॥ अद्याप्यवीतगर्वत्वाच्छब्दासौ कूटसाक्षिणम् ॥ हिरण्यगर्भो भाग्यवमतिसंधातुमिच्छति ॥
॥ ५ ॥ तदद्य सकलस्यापि दुःखस्यापनये क्षमः ॥ स एव शरणत्वेन प्राप्तव्यः शंकरो मया ॥ ६ ॥ तथा कृतापरायस्य कृतघ्नस्य गुरुद्वहः ॥
तमते रक्षिता कोऽन्यस्तमेव स्तोमि शंकरम् ॥ ७ ॥ विष्णुरवाच ॥ जय पृथ्वीमयाकार जय चापोमयाकृते ॥ जय प्रभा
कराकार जयासुतकराकृते ॥ ८ ॥ जय वैश्वानराकार जय गन्धर्वहाकृते ॥ जय होतृमयाकार जयाकाशमयाकृते ॥ ९ ॥ रक्ष मां

त्रिगुणातीत रक्ष मां कालविग्रह ॥ रक्ष मामक्षयैश्वर्यं रक्ष मां करुणाकर ॥ १० ॥ खष्टा त्वं सर्वजगतां रक्षिता सर्वदेहिनाम् ॥ हर्ता
 च सर्वभूतानां त्वां विनैवास्ति कोऽपरः ॥ ११ ॥ अणुनामप्यणियास्त्वं महान्स्त्वं महतामपि ॥ अन्तर्बाहिस्त्वमेवैतज्जगदाक्रम्य वर्तसे
 ॥ १२ ॥ निगमास्तव निश्वासा विश्वं ते शिल्पवैभवम् ॥ स त्वं त्वदीय एवासि ज्ञानमात्मा तव प्रभो ॥ १३ ॥ अमरा दानवा दैत्याः
 सिद्धा विद्याधरा नराः ॥ प्राणिनः पक्षिणः शैलाः शिखिनोऽपि त्वमेव हि ॥ १४ ॥ स्वर्गस्त्वमपवर्गस्त्वं त्वमोकारस्त्वमध्वरः ॥ त्वं योग
 स्त्वं परा संवित्कि त्वं न भवसीश्वर ॥ १५ ॥ त्वमादिर्मध्यमंतश्च तस्थुषां जगुषामपि ॥ कालस्त्वरूपतां प्राप्य कलयस्यखिलं जगत् ॥ १६ ॥
 परेशः परतः शास्ता सर्वानुग्राहकः शिवः ॥ स एष मे कथंकारं साक्षाद्भवति धूर्जटिः ॥ १७ ॥ यं दृष्ट्वा शरणं प्राप्नो निःश्रेयसमवाप्नुयात् ॥ अथ
 वा स्तौमि तद्धाम जातमात्रं यथामिति ॥ १८ ॥ तच्छ्रुत्वैष कृपां कुर्याद्वश्यं सर्वतःश्रुतिः ॥ इति निश्चित्य वैकुण्ठः स्तोतुं समुपचक्रमे ॥ १९ ॥
 तमेव तैजसं स्तंभं प्रणम्य परमेश्वरम् ॥ आदिमध्यांतरहितं मत्वा तं जगदीश्वरम् ॥ हठतन विरंचेन वार्यमाणोपि सस्मितम् ॥ २० ॥ श्रीविष्णु
 स्वामि च ॥ जय देव महादेव वामदेव वृषध्वज ॥ कालांतक क्रतुध्वंसित्रीलकठेडुशेखर ॥ २१ ॥ जय शंभो शिवेशान शर्वं त्र्यंबक धूर्जटे ॥
 स्मरवैरिन्पुरारति स्थाणो भव महेश्वर ॥ २२ ॥ जयेश खंडपरशो द्वालिन्यशुपते हर ॥ सर्वज्ञ भर्गं भूतेश कपालिबीललोहित ॥ २३ ॥ जय
 रुद्र सखारति पिनाकिन्प्रमथाधिप ॥ गंगाधर व्योमकेश गिरीश परमेश्वर ॥ २४ ॥ जय भीम मुगव्याध कृतिवासः कृपानिधे ॥ कृशादुरेतः
 केलसे नित्यमेव हि वर्तसे ॥ २५ ॥ त्वदाज्ञया मरुद्भ्राति फणी वहति भूभरम् ॥ दीप्यतः सूर्यशशिनौ ब्रह्मांडं प्लवतेडुधौ ॥ २६ ॥ ज्योतीषि
 संचरंते खे सर्वं त्वच्छासनतप्रभो ॥ अहं ब्रह्मा च जगतां सर्गसंज्ञाणयोरलम् ॥ २७ ॥ विधाय कल्पसे पुष्ट्यै सृते सस्यानि शोदिनी ॥ नाक्रामं
 त्यवधयः सीमां यच्च त्वन्महिरेव सः ॥ २८ ॥ अणिमादिमहासिद्धिनिःसाधारणवैभवः ॥ कथं त्वाममरैरन्यैरुपेक्षे समभिष्टुतम् ॥ २९ ॥ विशुद्धत्वं
 विस्मरामस्त्वां स्मरामः संकटेषु च ॥ न रोपो जातु भक्तेषु प्रसादः सर्वदैव ते ॥ ३० ॥ यदा विधित्सेर्भक्तिं त्वं यदा च प्रावृणोषि ताम् ॥
 माहवोधा तदा पुंसां कल्पते वंशमोक्षयोः ॥ ३१ ॥ इति स्तुतरसांजलिबद्धपाणिना पतिः पशूनामथ चक्रपाणिना ॥ कृतापहासे च सरोजसंभवं
 मदीकृतं प्रादुरभूदयानिधिः ॥ ३२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमहात्म्य उत्तरार्धे शंकर

प्रादुर्भावंपनंनाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ १४ ॥ ७४ ॥ ॥ नादिकेश्वर उवाच ॥ तेजःस्तंभं विनिर्भिव्य संध्याश्रपिव चंद्रमाः ॥ कैलासकूटधवलं
 वृणुद्गमधितस्थिवाच ॥ १ ॥ जटाजूटवता बालचंद्रवृन्देन मौलिना ॥ कपालमालिकां वैधीं स्रजं चारुगधीं दधत् ॥ २ ॥ नागकुंडलिभिः फालफ
 लकोद्रासिलोचनैः ॥ पंचभिर्वर्दनेदीप्तिः क्ष्वेडकल्मापकंधरैः ॥ ३ ॥ शूलं कपालं डमरुं सारंगं परशुं धनुः ॥ खट्वांगममलं खड्गं दूर्भिनर्णिं च धार
 यन् ॥ ४ ॥ श्रसितोद्धलिताकारो गजचर्मोत्तरीयवान् ॥ सर्वालंकारसंपन्नः सर्वदेवैरभिभूतः ॥ ५ ॥ परिधानीकृतव्याघ्रचर्मा ताभ्यामदर्शिः सः ॥
 हृषं दष्ट्रा स आनंदं ननर्तं नलिनेक्षणः ॥ ६ ॥ न किंचिदपि जानानो सुमोह च सरोजभूः ॥ ७ ॥ दृशाभिनंद्य माधवं प्रसन्नया महेश्वरः ॥
 अथोदतिष्ठिष्व तं सहुंक्रियश्चतुर्मुखम् ॥ ८ ॥ जगाद् चाधिकारितामदाहुर्वां समुद्धतौ ॥ न लज्जितव्यमत्र वापयं क्रमोऽधिकारिणाम् ॥ ९ ॥
 परीश्य वैभवं मम प्रबोधवानभूद्वरिः ॥ अयं न जातु पद्मभूश्छल्मनो दुरात्मवान् ॥ १० ॥ अशासि पंचवक्त्रता यदोपहासितो ह्यहम् ॥ पुनःस्वपु
 त्रिकारतिर्भयैष शिक्षितोऽभवत् ॥ ११ ॥ तृतीय एष मंतुरप्यहो कथं नु सहते ॥ तदस्य तु प्रतिष्ठया क्वचिन्न भूयतां विधेः ॥ १२ ॥ अयं च
 केतकच्छदो यदाप कूटसाक्षिताम् ॥ अतः परं न जातु तन्ममैतु मुग्धं संस्थितिम् ॥ १३ ॥ शपंत्वैवमेतौ गिरिशः प्रीत्या विष्णुमभाषत ॥
 ॥ १४ ॥ ॥ श्रीमहेश्वर उवाच ॥ वत्स मा भैः प्रसन्नोऽस्मि भवते भक्तिशालिने ॥ ननु त्वमंगान्मे जातरसात्त्विकोऽसि विशेषतः ॥ माहे
 श्वरप्रणयोऽसि जगत्यां हि यथा पुरा ॥ १५ ॥ न तवातः परं जातु भक्तिहानिर्भवेन्मयि ॥ प्रतिक्षणं वर्द्धमाना कल्पते च विसुक्तये ॥
 ॥ १६ ॥ इत्यनुग्रहकृतं त्रिलोचनं भक्तिभाजि निरहंक्रिये हरौ ॥ भीतिमानवनतः स्वयं विधिः स्तोतुमारभत ह्युसवंदनः ॥ १७ ॥ इति
 श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्ये उत्तरार्धे ब्रह्मकृतशिवस्तुत्यद्यमवर्णनांम पञ्चदशोऽ
 ध्यायः ॥ १६ ॥ ७४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवदेव तवैश्वर्यं केन शक्यते वेदितुम् ॥ विना भाग्यैक्यसुलभं भवदीयमनुग्रहम् ॥ १ ॥ अक
 र्तृकाणि वाक्यानि ऐश्वर्यं ते निरत्ययम् ॥ न स्तोतुं शक्यते किं तु नमस्कृवीति दूरतः ॥ २ ॥ को विष्णुः कोऽहमेते वा दिक्पाला वासवादयः ॥
 त्वमेव देव कर्तासि जगत्सृजनरक्षयोः ॥ ३ ॥ पतिस्त्वं पार्वतीनाथ पशवो वयमप्यमी ॥ बहुं पाशेन मोक्तुं वा त्वमेवास्मान्प्रणत्भसे ॥ ४ ॥
 षड्विंशतस्वरूपस्त्वमभितश्चाभिवर्तसे ॥ कोविदः को विनिर्णेतुं तव याथात्म्यमीश्वरः ॥ ५ ॥ किरातः किल देवस्त्वं सारमेयैः किलगमैः ॥ षड्विंशदि

ज्ञानसंहर्तुं करोष्याखेटकौतुकम् ॥६॥ देव दक्षाध्वरे पूर्व वीरभद्रस्त्वदाज्ञया ॥ कांकां शिक्षामकर्षीन्न इति कापि विडम्बना ॥ ७ ॥ तव कालाग्निरू
 पस्य सर्वत्रज्ञांदाहिनः ॥ पोषणात्पुष्पचापस्य प्राणो जिह्वेति शेषुषी ॥ ८ ॥ कृतापराधः शूलेन त्वया दीर्णो जलंधरः ॥ अन्तकोथकदैत्यश्च प्रति
 वीरश्च कोऽस्ति ते ॥९॥ अथारयिष्यत्कण्ठेन कालकूटं न चेद्भवान् ॥ कथं च धारयिष्यामो वयं सर्वेऽपि जीवितम् ॥ १० ॥ देवदारुवने पूर्व मुनी
 न्केवलकर्मठान् ॥ प्रक्षोभ्य धूर्तवैपस्त्वं दययान्कथहीस्तथा ॥ ११ ॥ अंघ्रिणाक्रांतवान्नो चेदत्युषां त्वमपरमृतिम् ॥ तथाक्रांतमिदं कृत्स्नमंधकारायते
 जगत् ॥ १२ ॥ अर्धनारीश्वरं रूपं त्वया चेन्न प्रकाशितम् ॥ प्रभवामि कथं स्रष्टुं जगदंतच्चराचरम् ॥ १३ ॥ भवताः स्तंभितः शम्भो संरंभाज्जंभ
 जिद्भुजः ॥ कियतं हंत कालं ते जयस्तंभ इव स्थितः ॥ १४ ॥ भिक्षोः कपालमापूर्य रुधिरेणात्मनो हरिः ॥ शूलेनोत्क्षिप्य मुमुहे ह्येतत्कमवधारय ॥ १५ ॥
 न चेदशिक्षयः सर्वशस्त्रास्त्राप्यनुकंपया ॥ निर्वापयेत्कथं वैरं कुद्दोपि जमदग्निभूः ॥ १६ ॥ नृहरिं शरभाकारः समहाषीन्न चेद्भवान् ॥ स एव संहरे
 द्विभवं हिरण्यकशिपोरपि ॥ १७ ॥ त्वमाचक्रुक्षः कल्पाब्धौ केवतो मत्स्यकच्छपौ ॥ हरिं बद्धाहिराद्सज्जैर्नृसिंहमथ सूकरम् ॥ १८ ॥ एकोने पद्म
 साहस्रे स्वनेत्रेण कृताचनम् ॥ शूलिन्सुदर्शनं दत्त्वा दैत्यद्विषमतूषः ॥ १९ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ स्तुत्यैवमस्य विष्णोश्च प्रार्थनेन प्रसे
 दिवान् ॥ धूर्जटिः सप्तिकर्तृत्वं पुनरस्याभ्यमन्यत ॥ २० ॥ समर्ज्यास्तु द्विजानां च पूजनं चातुशिष्टवान् ॥ उभावप्यब्रवीदेतौ वात्सल्याच्चंद्रशेखरः
 ॥ २१ ॥ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ ॥ वत्सो युवां न ज्ञात्वैवं भूयो भवतसुद्धतौ ॥ गुरुं स्मरतौ मामेव जाग्रतं सृष्टिरक्षयोः ॥ २२ ॥ इह प्रदेशे युवयोर्ध
 न्मयातुग्रहः कृतः ॥ पुण्यक्षेत्रमिदं पुंसां ततो मोक्षाय कल्पताम् ॥ २३ ॥ योजनत्रयमात्रेऽस्मिन्क्षेत्रे निवसतां नृणाम् ॥ दीक्षादिकं विनाप्यस्तु
 मत्सद्युज्यं ममाज्ञया ॥ २४ ॥ यद्वा तिरश्चामप्यत्र स्थावराणां च देहिनाम् ॥ अबुद्धिपूर्विका बुद्धिरपवर्गस्य जायताम् ॥ २५ ॥ नृणां च दर्श
 नाद्दे केवल्यं स्मरणेन वा ॥ अस्तु वेदांतविज्ञानं न साध्यं निष्प्रयासतः ॥ २६ ॥ शुभाय तैजसी मूर्तिः स्थावरा मम शाश्वती ॥ अरुणाद्दि
 रिति स्थिता नित्यमेवात्र वर्तताम् ॥ २७ ॥ युगात्पर्येपि नैनं तु मज्जयेयुर्महाव्ययः ॥ न चालयेयुर्मरुतो न दहेयुश्च वह्नयः ॥ २८ ॥ ज्योतिर्म
 यमिदं लिङ्गं ज्योतिःष्वपि न जातुचित् ॥ क्रमंतां निर्गमगत्या सेचराणि समंततः ॥ २९ ॥ यस्यातुग्रहमिच्छामि जंतोस्तस्यात्र संभवः ॥
 देहान्ते कल्पतां सुवत्यै विनापनिपदीर्णैः ॥ ३० ॥ एष दूरत्पणामेन निकर्षाच्च प्रदक्षिणात् ॥ अपि पापात्मनां पुंसामस्तु निश्चेयस

प्रदः ॥ ३१ ॥ अत्रैव नियतं वासाः संभवंति महात्मनाम् ॥ तस्मात्स्थलमिदं हित्वा न गंतव्यं कदाचन ॥ ३२ ॥ शोणाचलमनाहत्य क्वचित्स्थि
 त्वापि मुक्तये ॥ तस्माद्युवां विधिहरी वसतं चात्र नित्यशः ॥ ३३ ॥ ॥ नदिकेश्वर उवाच ॥ इत्युत्तरवतं कामारिं प्रणम्य विधिमाधवो ॥
 तौ व्यज्ञापयतां देवं दूरीभवदहंक्रियां ॥ ३४ ॥ ॥ विधिमाधवावृत्तुः ॥ ॥ एवमेतज्जगदाधार जगदाधारतां गतः ॥ आस्तां गिरिसी किं तु तेजो
 मस्य सुदुरसहम् ॥ ३५ ॥ अतोयमुत्तमो रुद्र तेजः सामान्यशैलवत् ॥ तिष्ठत्वमेधमहिमा निश्रेयसमहाखनिः ॥ ३६ ॥ विवृणोति निजं ज्योति
 विंशस्यारय समुद्रये ॥ प्रत्यब्दं कार्तिके मासि कृत्तिकासु दिनात्प्रये ॥ ३७ ॥ शर्मदोपि नृणां देव शोणाद्रिस्तव शासनात् ॥ महत्त्वादचित्तु
 शक्यो न स्याद्भ्रतस्य कस्यचित् ॥ ३८ ॥ एतस्यो प्रत्यकार्यां तद्व्याख्यास्मदर्थनात् ॥ देवं सन्निधातव्यमवन्त्यां लिखद्विपिणा ॥ ३९ ॥ तच्चारुणवि
 रीशानमावामाराधयावहं ॥ अभिपकानुलेपाद्यैरुपचारैर्ध्याविधि ॥ ४० ॥ संत्यज केशराश्रुता नागपुंनागकेशराः ॥ आरभवथाः कुरवका मालराः पाट
 ला अपि ॥ ४१ ॥ अत्रैव सन्निधातव्यं देवदेव दयानिधे ॥ यतस्त्वद्भक्तिदाढ्यं नो भवतात्त्वदुपासनात् ॥ ४२ ॥ नान्यथा चित्तशुद्धिर्नो देवेष्व्येवं प्रसे
 द्धि ॥ अनाद्यविद्यावृत्तये यो भविष्यति नित्यशः ॥ ४३ ॥ शोणाद्रिः पूर्वदिग्भागे स एष भृशमुन्नतः ॥ स एवालं निवासाय देवस्य हृदयंगमः ॥
 ॥ ४४ ॥ सांगंददा धर्मशास्त्रं पुराणानि शिवाणमाः ॥ कृत्वा च सकलाः प्रोक्ता भवन्तेव भवावयोः ॥ ४५ ॥ निश्रेयसाय भक्तानां त्वयैव गुरुहृदिपिणा ॥
 अष्टाविंशतिराख्याता आणमाः श्वसंज्ञिताः ॥ ४६ ॥ तेषु कस्य प्रकारेण कुर्याणो त्वदुपासनाम् ॥ कदाप्यज्ञानजामार्तिं नाधिगच्छ्याव शंकर
 ॥ ४७ ॥ ॥ नदिकेश्वर उवाच ॥ इति तौ धातुगोविंदौ पादपद्मावलंबिनौ ॥ जगाद् करुणासूतिजंगतीभृत्सुतापतिः ॥ ४८ ॥ ॥ श्रीम
 द्देव उवाच ॥ इत्युत्तरमिदं भद्रो मयाप्येवं मनीषितम् ॥ कामिकोक्तेन मार्गेण मामर्चायितुमर्हथः ॥ ४९ ॥ मोहतो विस्मृता मन्ये भवद्भ्यां
 श्वसंहिता ॥ अधुना मत्प्रसादेन पुनरुद्भासतां हृदि ॥ ५० ॥ ॥ नन्दीश उवाच ॥ इत्युक्त्वा श्रीश्रवाणेशो गिरिशोऽन्तरवाद्य ॥ तदा
 प्रादुरभूत्तत्र लिंगं किमपि मंगलम् ॥ ५१ ॥ तच्चावलोक्य साश्चर्यां मुकुन्दकमलासनी ॥ मुहुः प्रणम्य सानंदं प्राच्यं तुष्टुवतुश्चिरम् ॥ ५२ ॥ ताव
 कारयतां शोणगिरिनाथस्य चालयम् ॥ नानाशिल्पाद्भुतं विश्वकर्मणा प्रचयेन च ॥ ५३ ॥ खानयामासतुस्तत्र सरः किमपि पावनम् ॥ अभिपे
 काय देवस्य सर्वतीर्थमयं नवम् ॥ ५४ ॥ अरुणाख्यं पुरं चारत्कल्पयामासतुश्चिरम् ॥ सिद्धये नोत्कंठते लब्ध्वा कैलासायापि धूर्जटिः ॥ ५५ ॥

तस्यां ब्रह्मर्षयो देवा गंधर्वा दिव्ययोषितः ॥ सिद्धविद्याधरा यक्षाः पौरव्यं समुपययुः ॥ ५६ ॥ तीर्थानि धार्य कूपत्वं गंगाद्याः सरितस्तथा ॥
 नन्दनादिनि च वनान्यभवन्निच्छुटन्तवतः ॥ ५७ ॥ गोलोको गोगोष्ठतया नैगमत्वं किलगमाः ॥ शैलाश्च गोपुरादित्वं स्मृतयो विधितां ययुः ॥ ५८ ॥
 भूताः प्रेताः पिंशाचाश्च वेतालाः कटपूतनाः ॥ प्रपन्ना मानुषं देहं तस्यां किल पृथग्जनाः ॥ ५९ ॥ देवोपि धूर्जटिस्तस्यां कौतुकी सिद्धरूपधृक् ॥
 योगित्वं समुपास्थाय मात्राकौपीनमुण्डधृक् ॥ ६० ॥ न केनचिद्विज्ञातः सदा सर्वत्र दीप्यति ॥ तौ च केशवलोकेशौ जटिलौ भस्मगुण्डितौ ॥ ६१ ॥
 दांतौ शोणाद्रिनाथं तमर्चयामासतुश्चिरम् ॥ तत्रत्यानां च सर्वेषां वर्णानामानुगुण्यतः ॥ ६२ ॥ दीक्षादिकानि चक्रते स्वयमाचार्यतां गतौ ॥
 क्रमेण हतनिर्मलयौ सर्वांगमरहोविदौ ॥ ६३ ॥ प्रातः स्नात्वा समाहृत्य पुष्पपत्रादिकं फलम् ॥ मंत्रं चारुणनाथस्य तत एव रहः श्रुतम् ॥ ६४ ॥
 जजल्पको जजपतुः सर्वमंत्राधिकं सदा ॥ धूपप्रदीपनैवेद्यैर्गीतवादिजनर्तनैः ॥ ६५ ॥ प्रदक्षिणानमस्कारैर्मुद्राबंधनैर्वनैः ॥ आसनेन च मूर्त्यां
 च मूलेन च यथाविधि ॥ ६६ ॥ पंचब्रह्मषडंगव्यैरर्चयामासतुः शिवम् ॥ एवं वर्षसहस्राणि षोडशारुणशंकरम् ॥ ६७ ॥ वेधोविष्णु समासाध्य
 शिवज्ञानमवापतुः ॥ ६८ ॥ इतीदमश्रावि मया रहस्यं पितुः शिलादस्य सुखात्पुरा यत् ॥ निवेदितं चाद्य तदेव तुभ्यं किमन्यदाकर्णयितुं मनीषा
 ॥ ६९ ॥ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे ब्रह्मविष्णुकृत्तारुणाचलेश
 मंदिरवर्णननाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वास्य वचनं मार्कण्डेयोऽभ्यभाषत ॥ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥ ॥
 श्रुतमेव मया देव श्रोतव्यं भवतो सुखात् ॥ १ ॥ तथापि कौतुकेनाहमाक्रांतो मुनयोऽप्यमी ॥ गौर्यां कथं तपरस्तपतं महादेव्यात्र कथ्यताम् ॥ २ ॥
 ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ कथयामि तदप्येतद्यथाऽधिगतमात्मना ॥ शृणु त्वमवधानेन मार्कण्डेय महात्मते ॥ ३ ॥ ननु जानासि तत्पूर्वं
 यथा दाक्षायणीं शिवः ॥ उपयेमे सतीनाम सतीनामधिदेवताम् ॥ ४ ॥ यथा च सा क्रुधा भर्तुर्दुहि दक्षप्रजापतौ ॥ योगादहासीदात्मनीयं वपुस्त्रियापि
 ते श्रुतम् ॥ ५ ॥ तदा हराज्ञानिधेन वीरभद्रेण यत्कृतम् ॥ अश्वरथं सनं दक्षस्यापि ते विदितं महत् ॥ ६ ॥ अश्रौपीस्तस्य दक्षस्य गणैः शीर्षांस
 खंडनम् ॥ ब्रह्माच्युतद्रमुख्यानां देवानामपि शिक्षणम् ॥ ७ ॥ दंतघातं रवेः पाणिपाटनं जातवेदसः ॥ अदितिप्रभृतीनां च दिव्यस्त्रीणां पराभवम् ॥
 ॥ ८ ॥ सा च देवी पुनर्जनम लेभे हिमवतो गृहे ॥ उभेति पार्वतीत्याख्यां द्वितीयां विभ्रती पुनः ॥ ९ ॥ देवः स्थाणुवने तां च परिचर्यापरां रहः ॥

असुरोचयिषुः काममथाक्षीत्कालवह्निना ॥ १० ॥ जितेंद्रियं च तं देवं क्वापि यातं गणैः सह ॥ तपोभिस्तोषयामास गौरी शिखरवासिनी ॥ ११ ॥
 उपयन्मथ तां देवो वृत्ततैश्चित्तैस्खंडिभिः ॥ रमयामास कैकति मोदस्वेति विलसिनीम् ॥ १२ ॥ वैधव्यखिन्नया रत्या प्रार्थिता शैलनंदिनी ॥ काम
 पीठे तपरयती कामं प्रत्युददीपयत् ॥ १३ ॥ पुनश्च मेनया मात्रा पित्रा च हिमभृता ॥ आनीता भवनं भर्त्रा साकं चिरमस्तुसा ॥ १४ ॥ तदा
 शुभनिशुभार्थौ लेभते वेधसो वरम् ॥ देवदानवमर्त्येषु मास्तु नौ पुरुषान्मृतिः ॥ १५ ॥ इति तद्भवनं श्रुत्वा जातनासैः सुपूर्वाभिः ॥ अभ्य
 थितोऽवदद्देवो रहश्चक्रवरादिभिः ॥ १६ ॥ माभैष्ट भद्र कालेन तथा प्रतिविधीयते ॥ यथा निष्पृदितौ स्यातां तादृशौ दानवाविति ॥ १७ ॥ इत्ता
 भयान्मुकुन्ददीन्विभृज्यांधकसूदनः ॥ अंतःपुरगतो रेमे देव्या सह यथा पुरा ॥ १८ ॥ कदाचिन्मर्मलक्षणेण प्रीत्या कालीति निर्दिता ॥ तस्य
 प्रीत्यै कालिका च त्वचमेवाजहद्विजाम् ॥ १९ ॥ यत्रोत्क्षिप्तवती चर्म स्वेच्छया परमेश्वरी ॥ महाकाशीप्रपाताख्यं तदभूत्क्षेत्रमुत्तमम् ॥ २० ॥
 सा च त्वक्रौशिकी नाम्ना काली विंध्याद्विवासिनी ॥ तपस्यती वृषस्यती तौ जवान महासुरौ ॥ २१ ॥ देवी च गौरी शिखरे तस्मिन्नेव मनोहरे ॥
 तपोभिलंबगौरीत्वाद्भर्त्रारं समतोपयत् ॥ २२ ॥ क्रमेण दौर्हृदवती भूत्वा प्राप्तु पार्वती ॥ गजाननं च हेरंबं सेनान्यं च पडाननम् ॥ २३ ॥ तौ
 चागमविदः प्राहुरारायणचतुर्मुखौ ॥ पूर्वापराधशुद्धयर्थं देवीगर्भसमुद्भवौ ॥ २४ ॥ वर्धमानौ च तौ बालौ पित्रोरलोकमानयोः ॥ मग्नयोरेव
 वर्षावधौ प्रेमग्रंथिरभूदृढा ॥ २५ ॥ जातु वीणानिनादेन कदाचिच्चित्रलेखनैः ॥ विजहत्तुशिखौ स्वैरभेकदा मंडनैर्मिथः ॥ २६ ॥ जातु विद्यार्गमा
 लपैः कदाचिच्चित्रवस्तुभिः ॥ एकदा लोकवृत्तार्तैर्दंपतिभ्यां विनोदितम् ॥ २७ ॥ पुण्यावचयनैर्जातु कदाचिद्धारिखेलनैः ॥ अदीव्यतां च रागाद्गौ
 दोलकेलिभिरैकदा ॥ २८ ॥ भैनाकेनार्चितौ जातु मेनया जातु पूजितौ ॥ जात्वाहंतौ हिमवता दंपती तौ विनोदितौ ॥ २९ ॥ जातु द्यूतविनोदेन
 गीतगोष्ठ्या कदाचन ॥ एकदा दानलीलिभिः शिवो चिक्रीडतुश्चिरम् ॥ ३० ॥ द्यूतनिर्जितमाच्छिद्यः पत्युरुत्संगतां गतम् ॥ बलयीकृतमेषां कं
 ताटकीकृतवत्युमा ॥ ३१ ॥ इति तौ पितरौ चराचराणां निवसंतौ कनकाचलादिकेषु ॥ रुचिरेषु पदेषु कामभोगानतिहृद्यान्सुचिरं किलान्व
 भूताम् ॥ ३२ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे शिवपार्वतीविहार
 वर्णननाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ७७ ॥ ७७ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ गार्हस्थ्यं विभ्रती भर्तुरेकाग्रतलवसिनः ॥ पक्वाव्रपानैस्सा

तत्र पर्यतर्पयत प्रजाः ॥ १ ॥ जातु संख्यातुसंथानमुकुलीकृतलोचनम् ॥ बद्धजलिपुटं देवमद्राक्षीदद्रिनंदिनी ॥ २ ॥ ध्यायते नूनमधुना कापि
 सौभाग्यशालिनी ॥ क्रियते यन्मयि प्रेम तन्मन्ये वंचनं महत् ॥ ३ ॥ कथं विज्ञायते पुंसां कुटिला मानसी स्थितिः ॥ मिथ्योपचारदक्षेण
 वंचितास्म्यमुना भृशम् ॥ ४ ॥ मयि दाक्षिण्यमेवास्य मन्ये मनसि चेद्ग्रहः ॥ जनः सौभाग्यवान्यस्माद्भवति स्नेहभाजनम् ॥ ५ ॥ अब्रप्रभृति ते
 दासस्तपोभिः क्रीत इत्यपि ॥ मुखेदुरेश्वरेणारिमि विप्रलब्धा स्मरारिणा ॥ ६ ॥ असमानानुरागेषु नारीणां मूढचेतसाम् ॥ सौभाग्यगर्वा लोकेषु
 परिहासाय केवलम् ॥ ७ ॥ इति प्रणयरोषेण देव्याः कलुषचेतसः ॥ हव्यवाहातपालीढमिवाननमलक्ष्यत ॥ ८ ॥ बाष्पवारिष्णुवे तस्या आताम्र
 च विलोचने ॥ नीलोत्पले जलापूर्णं इव भ्रम्भा विरेजतुः ॥ ९ ॥ यत्तस्याधीनतिलकं भ्रुवोर्युगमभज्यत ॥ द्वेषाकृतमिवादर्शो मन्मथस्य शरासनम् ॥
 १० ॥ अंतर्मन्युभरणस्याः कंपते स्माधरच्छदः ॥ मुहुः प्रवालस्थायीव रक्तशोकस्य पल्लवः ॥ ११ ॥ अतीव रज्यमानं तत्पर्बत्या गंडमंडलम् ॥
 शाणाववर्षमाणिक्यदर्पणप्रतिमं बभौ ॥ १२ ॥ अंतर्वेपथुतौ तस्याश्चकंपते पयोधरौ ॥ पद्मकोशाविवांतःस्थचंचरीकप्रचालितौ ॥ १३ ॥ अर्चित
 यच्च संभूय सौभाग्यभाभवतो ननु ॥ ममायमन्यस्त्रीचित्तां कुरुते चंद्रभूषणः ॥ १४ ॥ तदैषा क्वापि यास्यामि किमत्रास्त्येकया मम तपर्यंते च
 सौभाग्यमर्जनीयं मयाधुना ॥ १५ ॥ निमीलिताक्षिण्येवास्य गंतव्यं निभृतं मया ॥ न चेन्मां वारयत्येष कंठाडुपरि भाषितैः ॥ १६ ॥ वत्सो
 तु वर्षयत्येव गंगेयमवितत्सला ॥ देवस्तु न स्मरत्येव मामन्यस्त्रीपरायणः ॥ १७ ॥ इति निश्चित्य देवस्य पार्श्वदाशु निवृत्य सा ॥ अनिर्दिश्य
 दिशं कांचिद्यातुं व्यथा प्रचक्रमे ॥ १८ ॥ चलवती माल्यवती मालिनी विजया जया ॥ वारिता अपि संरंभास्त्वामिनीमन्च्युः स्वयम् ॥ १९ ॥
 तत्र सापि गिरीन्पुण्यान्वनाति नगराणि च ॥ सरसि सरितश्चैषा विचचार समंततः ॥ २० ॥ भ्रमंती सह्यपादेषुः द्राविडार्ये सुनीवृति ॥ तीर्त्वा
 शतश्रपाणां देवी विजयां समभाषत ॥ २१ ॥ दृश्योऽयं नातिदूरेण पुरस्तात्सकलारुणः ॥ श्रुंस्संलक्ष्यतेऽष्टाभिर्द्वनं माहात्म्यवान्गिरिः ॥ २२ ॥
 उपत्यकासु चेतस्य दृश्यंते तापसाश्रमाः ॥ अतीव पावनाः शान्ताः पुण्यारण्यमनोहराः ॥ २३ ॥ गत्वा निरूपयामस्तानिमानु
 ष्याश्रमान्वयम् ॥ प्रसीदतितरां चेत एषां संदर्शनेन मे ॥ २४ ॥ एवमाहादयत्यालिं क्रमेण गिरिनंदिनी ॥ तस्याद्वैर्जमुपी पार्श्वमपश्यत्कंचिद्वा

भ्रमम् ॥ २६ ॥ लूतास्तंतुल्यतयत्र कुम्भीराः शैवलान्यपि ॥ शिश्रान्पुष्पाति नीवारैः सफरानभूरिमायवः ॥ २६ ॥ हरंत्यवकरान्वालेश्वमराः
 स्फुतिरोमभिः ॥ समीकुर्वति चोद्धतैर्विपणैर्यत्र सैरिभाः ॥ २७ ॥ वानराः फलपुष्पाणि मधुपत्राणि भल्लुकाः ॥ क्रोडाः स्नानीयमृत्क्षां च यत्र
 पिंथो नयंत्यहो ॥ २८ ॥ काकोलूकैः शुक्रशयैर्मुग्धाव्यञ्जैर्हरिद्रिपैः ॥ कलापिसर्पैर्ब्राह्मजारैः सौहृदं श्रितम् ॥ २९ ॥ ह्यमानपुरोडा
 शद्रव्यसौरभ्यहारिणी ॥ यत्र हुमांतरालेभ्यो धूप्या निर्याति पावनी ॥ ३० ॥ पठति शतरुद्गीयं यत्र वार्यसवैरिणः ॥ गृणति काकाः
 स्तोत्राणि साम गार्थाति सारिकाः ॥ ३१ ॥ शाकशालिषु शार्दूलश्वरंति च तथैव गाः ॥ सिंचंति पुष्करांभोभिः कुम्भिनो यत्र पादपात्र ॥
 ॥ ३२ ॥ क्वचिच्च शोभने देशे पुण्ये पुण्यमनोहरे ॥ ददर्श सा तपस्यन्तं यं कंचिदपिसत्तमम् ॥ ३३ ॥ अधस्तात्सप्तपर्णस्य चित्रव्या
 घ्रत्वासाने ॥ बद्धवीरसनं सभ्यवपावने कुशविष्टरे ॥ ३४ ॥ शालिशूकारुणाभाभिर्जटाभिर्भस्मपांडुरम् ॥ अचंचलाभिर्विष्टुरिव शारद
 वारिदम् ॥ ३५ ॥ नासाग्रनिश्चलदृशं समप्रस्फुरिताधरम् ॥ आवर्तयन्तं रुद्राक्षमालिकामयपाणिना ॥ ३६ ॥ प्रंत्ययनिर्णोजनतो ह्यंत्य
 श्यानदर्शांचले ॥ वसानं बलकलयुगे संध्याध्वे भूभृतां यथा ॥ ३७ ॥ पद्मार्हिस्रबंधाय स्थापितां बालुरामिव ॥ उपवीतत्रयीमारारुहेगतस्य
 बिभ्रतम् ॥ कृतोचितोपचारा सा तमप्राक्षीतपोधनम् ॥ ३८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ॥ कस्त्वं कोऽयं गिरिवरो यत्र त्वं कुरुषे तपः ॥ ३९ ॥
 स चाहारुणशैलोऽयं पुण्यक्षेत्रेषु पूजितः ॥ गौतमोऽहं मुनिर्मुर्वत्यै तपसाराधये शिवम् ॥ ४० ॥ इत्युक्त्वा विजयादीनां मुखेनैनामुमां विदम् ॥ प्रणम्य
 भक्त्या बहुशो नीतिवानुदजं निजम् ॥ ४१ ॥ कन्दमूलफलाद्यैश्च कृतातिथ्यामिमां मुनिः ॥ जगन्मंगलमूलाय तपसे चान्वमन्वत ॥ ४२ ॥
 ज्योतिःस्तभस्य संभ्रतिमारभ्यानुक्रमेण सः ॥ जगाद चास्यै शोणाद्भेर्महिमानशशेषतः ॥ ४३ ॥ शोणाद्भेः पूर्वादिभागो स्थलीश्वरमिति
 स्थलम् ॥ यत्र संनिहितः शंभुज्योतिर्लिङ्गात्मतां गतः ॥ ४४ ॥ वैकुण्ठपरमेष्ठ्यादिर्गोर्वाणनिबिडीकृते ॥ न तत्रभूमे तपः कर्तुमव्याक्षेपेण शक्यते
 ॥ ४५ ॥ अयं शोणगिरेः पादः प्रवालाचलनामवान् ॥ पुण्यारण्योपरुद्धत्वाद्गहस्थत्वं विगाहते ॥ ४६ ॥ तत एवाहमत्रैव प्रतिष्ठाप्य त्रिलोचनम् ॥
 आराधये यथाशक्ति तपोभिः करिपतात्मभिः ॥ ४७ ॥ ममाश्रमसमीपेऽस्मिन्पुण्यक्षेत्रमिदं महत् ॥ क्रियतामाश्रमो देव्या कर्तव्यं हि तप

श्विरम् ॥ ४८ ॥ मुनेरेवमनुजानात्कृताश्रमपरियहा ॥ उदयुक्त तपः कर्तुं सुमहत्पर्वतात्मजा ॥ ४९ ॥ आश्रमं रक्षितुं सत्यवतीं काननवासिनीम् ॥
 शुभगां शुश्रुमारिं च प्रागाद्याशास्त्रतिष्ठिपत् ॥ ५० ॥ तपोवनस्य सर्वस्य रक्षार्थं सा समादिशत् ॥ दुर्गामनर्गलस्फूर्तिमाज्ञानिर्वाहणक्षमाम् ॥
 ॥ ५१ ॥ अनंतरं सा धम्मिहं मंदारप्रसवोचितम् ॥ जटाभरत्वं तपसे गमयामास पार्वती ॥ ५२ ॥ हंसचिह्नदशं हित्वा दुकूलं मिहकालयु ॥
 परुषं सुकुमारंगी परिधत्तेरुम बलकलम् ॥ ५३ ॥ अपि प्रसूनावचयनिरससहांशुलिपह्णवा ॥ अलवीदृतितीक्ष्णाग्राण्यविकारं कुशांनि सा ॥ ५४ ॥
 वज्रसूचिनिर्भरंगैरवच्छिन्नानि कंटकैः ॥ शिरीषसूत्री शांडिल्यपह्णवान्युच्चिकाय या ॥ ५५ ॥ पावन्यां कमलानद्यां प्रातर्विहितमज्जना ॥ अर्चया
 मास रक्तवर्ज्यथाविधि विभाकरम् ॥ ५६ ॥ दर्भाक्षततिलोन्मिश्रैर्गौरी श्रीनदिर्वारिभिः ॥ देवीं निर्वर्तयामास देवर्षिपितृपणम् ॥ ५७ ॥ बालुका
 मंडले सूर्यमावाहाभ्यर्च्यं पंकजैः ॥ कृतप्रदक्षिणा गौरी प्रणनाम सहस्रशः ॥ ५८ ॥ स्वयमेव प्रतिष्ठाप्य लिंगं किमपि शंकरम् ॥ आगमोक्तेन
 विधिना पूजयामास पार्वती ॥ ५९ ॥ आसनेन च सूर्यां च मूलेर्नागैश्च सा रविम् ॥ दंडिर्णिगलमुख्यांश्च शक्तीर्दीप्सादिका अपि ॥ ६० ॥
 तत्तद्विशु च सोमादीन्ग्रहान्धेन्वादिसुद्रया ॥ तेजश्चंडे चार्चयित्वा निर्मारुं च न्यवेदयत् ॥ ६१ ॥ अर्घोपातीव शुद्धेन संप्रोक्ष्य च समंततः ॥
 द्दारवारस्तु सप्तभ्यर्च्यं न्यासानपि चकार सा ॥ ६२ ॥ भूतशुद्धिं विधायान्वर्गतर्याणं चकार सा ॥ हृदि पद्मासने चार्च्यं ज्ञानधर्मादिकान्क्रमात् ॥
 ॥ ६३ ॥ शक्तीर्दलेषु वामादीर्दलेषु सूर्यवेधसौ ॥ केसराद्ये सोमविष्णू कर्णिकार्येऽग्निवृर्जटी ॥ ६४ ॥ तदूर्ध्वं शक्तिचक्रं च विन्यस्तब्रह्मपंचका ॥
 अंगैर्दत्त्वा च पाद्यादीनुपचर्याभिपिच्य सा ॥ ६५ ॥ प्रादाच्चंदनपुष्पादि धूपदीपप्रदायिनी ॥ भूयोपि पंचब्रह्माणि पडंगान्यप्यपूजयत् ॥ ६६ ॥
 तत्तद्विशु च शक्रादीन्वज्रादींश्च विधानतः ॥ कृत्वा सर्वोपचारंश्च वितताराष्ट्रुषिकाम् ॥ ६७ ॥ पंचवक्राणि चाभ्यर्च्यं कृतचंडेश्वरार्चना ॥ प्रदक्षिणा
 प्रणामार्थान्त्यं शिवमपूजयत् ॥ ६८ ॥ शिवागमोक्तविधिना द्रव्यैः सौभाग्यदायिभिः ॥ सा जुहाव च पूजांते प्रणीते जातवेदसि ॥ ६९ ॥ परि
 कल्पतोपचारा च कंदमूलफलादिकैः ॥ स्वयं कृतोपचारयमतिथीनभ्यपूजयत् ॥ ७० ॥ अंगुष्ठाग्रेण तिष्ठतीं ग्रीष्मे पंचाग्निमध्यतः ॥
 हृदे च शिशिरे चंद्रपीठपाण्यायिताऽभवत् ॥ ७१ ॥ वर्षरजोषु धाराभिः सह वारिधरा पुनः ॥ सौदामिनीव दृष्टशे तमसि स्तिमितता
 कृतिः ॥ ७२ ॥ पाणिपादेन पद्मानि मुखेन च कलानिधिम् ॥ प्रदर्शयत्यनयासात्रिन्ये सा हैमनीर्निशाः ॥ ७३ ॥ नीवारवीजदानेन

सा मृगानध्यपोपयत् ॥ अज्ञातहिसाभिभवानाश्रमोपांतवर्तिनः ॥ ७४ ॥ कृतालवालसलिलैः सुबालकलशाह्रतैः ॥ वात्सल्याद्द्वय्यामास पूर्णा
 नाश्रमपादपान् ॥ ७५ ॥ प्रदक्षिणां कृतवती शोणशैलं गिरींद्रजा ॥ सा मनोरथसंसिद्धयै नित्यं सह सखीजनैः ॥ ७६ ॥ पंचाक्षरीं जजापैषा
 शिवस्तोजाणुदैरयत् ॥ दध्यौ च देवं मनसा शोणपर्वतहृषिणम् ॥ ७७ ॥ अनुदिनमरुणाचलेश्वरं सा प्रणतवती विहितप्रदक्षिणाद्यैः ॥ शिवनि
 गमविधानवेदिनी सा व्यरचयदद्विसुता चिरं तपस्याम् ॥ ७८ ॥ इति श्रीस्कंदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽर
 णाचलमाहान्त्य उत्तरार्धे पार्वतीकृत्तारुणाचलेश्वरपरिचरणवर्णनंनामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ७४ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ तावत्कृत
 धिदाकर्ण्य तत्रस्थां महिपासुरः ॥ अवज्ञातसुरारातिर्विध्वंसितपुरंदरः ॥ १ ॥ सर्वलोकजयी सिद्धविद्याधरभयावहः ॥ दुर्निग्रहो वरादासीच्छत्राक्षर
 खिलैरपि ॥ २ ॥ तीक्ष्णानामपि शापानामध्यगोचरतां गतः ॥ दर्पाद्भिर्दानवैर्दंत्यैः कौणपैश्च निषेवितः ॥ ३ ॥ दूषको मुनिपत्नीनां धर्ममार्गोप
 धातकः ॥ बलात्पुलोमो नमुर्चुर्वादापि बलाधिकः ॥ ४ ॥ हिरण्यकशिपोर्वश्यो हिरण्याक्ष इवापरः ॥ तां विलोभयितुं कांचित्प्राहिणोत्किल दूति
 क्राम् ॥ ५ ॥ ततः सा तापसीवेषधारिणी गिरिजां प्रति ॥ सखीसमक्ष एवेदमुवाचानुचितं वचः ॥ ६ ॥ अंरारु भीषणे भीरो निवसस्यत्र किं
 वने ॥ विहर्तुमुचिता रभ्येष्ववरोधनवैश्रमसु ॥ ७ ॥ किमर्थं वाद्य चितं ते यौवने भोगनिःस्पृहम् ॥ निवेशितं तपसि च देवतैरपि दुष्करे
 ॥ ८ ॥ हंसतूलमयी शय्यां सुक्तामयवितानिकाम् ॥ हित्वा किमिति मुद्गंगि सुष्यते परुषाश्रमसु ॥ ९ ॥ तपोजडो मुडो दिष्ट्या प्रागेवास्ति त्वयो
 जिज्ञतः ॥ तवाजुरुहो नैवान्यो विद्यते दिविषत्सु च ॥ १० ॥ किं तु त्रैलोक्यनाथोऽस्ति महिषो दानवेश्वरः ॥ यदि द्रक्ष्यसि तं सुशु त्यक्ष्य
 स्येव क्षणात्तपः ॥ ११ ॥ किं निह्वेन नन्वेष श्रुत्वा सर्वं चिरात्प्रभुः ॥ स प्राहिणोऽपानेतुं कृतिकां मां स्मरातुरः ॥ १२ ॥ इत्य
 त्यंतविरुद्धं तां भ्रवाणामसमंजसम् ॥ देव्याश्चित्स्थितिं ज्ञात्वा विजया निरकासयत् ॥ १३ ॥ सा चातिरोषेण कृतप्रतिज्ञा दैत्यरूपिका ॥
 गत्वा विदितवृत्तांतमकरोन्महिषासुरम् ॥ १४ ॥ सोऽपि तत्सर्वमाकर्ण्य रुषातीवारुणेक्षणः ॥ देवीं जिहृक्षुरभ्यागाद्गतो दैतेयकोटिभिः ॥
 ॥ १५ ॥ स्यन्दनैर्द्विरदैरश्वैः पत्तिभिश्च समंततः ॥ भुवमाच्छादयामास ध्वजैश्च गगनांतरम् ॥ १६ ॥ क्ष्वेलितैर्वाद्यवोषैश्च नभः स्फुट
 दिवाभवत् ॥ पादाघातैश्च दैत्यानां विदद्रे वसुधातलम् ॥ १७ ॥ करालो दुर्द्धरस्तस्य विचंचुर्विकरालकः ॥ बाष्कलो दुर्मुखश्चंडः प्रचंडश्चा

मरासुरः ॥ १८ ॥ महाहनुर्महामौलिरुश्यास्यो विकटक्षणः ॥ ज्वालास्यो दहनश्रमे सेनान्योपि प्रतस्थिरे ॥ १९ ॥ कोलहलमिमं श्रुत्वा देवी निय
 मविभ्रतः ॥ शंकिता दैत्यसंहत्यै दुर्गामादिशति स्म सा ॥ २० ॥ सारुणाद्गिरहोद्रोण्यामधिहृदा मृगाधिपम् ॥ दीप्तायुधधरैर्दोर्भिः कालिकेव म
 हीं गता ॥ २१ ॥ घनाघनरवोदयं सिंहनादमचीकरत् ॥ स्फुरदंतच्छदोपांतं बलदंशुलिपह्ववा ॥ २२ ॥ स्वर्गोभ्यो योगिनीचक्रं मातरोऽप्यसृज
 न्नुपा ॥ देव्याः प्रियाय दैतेयसंहारार्हाः सहस्रशः ॥ २३ ॥ काश्चित्तत्रारुणच्छाया दंडिन्यो हंसवाहनाः ॥ मुखैश्चतुर्भिराजगुः कोपप्रस्फुरिताधरैः ॥
 ॥ २४ ॥ निर्ययुः काञ्चन कुब्जा ज्वलन्निशिवपाणयः ॥ निरवनद्धूषणाः पंसंछलाटा वृषवाहनाः ॥ २५ ॥ निर्जग्मुरपराः सेनासहिताः शिखिवा
 हनैः ॥ शक्तिदंडाभयकराः शतशः षड्भिराननैः ॥ २६ ॥ निश्चक्रसुः परास्तार्ष्यमधिरुह्याधिककृथा ॥ शंखचक्रधराः सूर्यचंद्रमोभ्यां द्विवो यथा ॥
 ॥ २७ ॥ प्रतिष्ठंते तथा व्याघ्रवाहाः कुबलयन्निषः ॥ पौत्रैः सद्दर्शरार्षिर्विभ्रत्यो मुसलं हलम् ॥ २८ ॥ रोषारुणसहसाक्ष्यो बलंक्षद्विपवाहनाः ॥
 प्रतस्थिरे शातकोटिशतकोटिधराः पराः ॥ २९ ॥ अथाहृदाः समापेतुरेकाः सौदामिनीनिभाः ॥ खड्गखेटकधारिण्यः कोपेन कपिलननाः ॥
 ॥ ३० ॥ ताश्च कोटिचतुःपष्टिमसुरानाश्रमाद्दहिः ॥ अरुन्धन्प्रसभं ध्यांतराशानिव रवोस्तिवषः ॥ ३१ ॥ ततश्च योगिनीचक्रदानवानीकयोर्मिथः ॥
 प्रावर्तत रणं वोरं सुष्टामुष्टि कचाकर्चि ॥ ३२ ॥ सायकैर्योगिनीमुक्तैर्दलिता दैत्यमौलयः ॥ आच्छादयन्महीपुष्टं स्थलजानीव सर्वतः ॥ ३३ ॥
 प्रसस्रू रक्तसारितो लगात्कैशिकशैवलाः ॥ लुठद्विपाठपाठीनाः स्मरैर्देवीसुखांबुजैः ॥ ३४ ॥ वेतण्डतुण्डान्यासह्य सौधानिव पिशाचिकाः ॥ प्रचण्ड
 तांडवाः पीतरक्तमद्याश्चकाशिरे ॥ ३५ ॥ कपालद्वैत्यवीराणामबासुरसगासवान् ॥ क्रीडडुमरुकाकारैर्दामरैर्योगिनीगणाः ॥ ३६ ॥ परिजह्रुस्तथा
 ज्ञाणि कंकोवाः पाशशकया ॥ क्षुधिता अपि मांसानि सशरयान्यजह्रुः शिवाः ॥ ३७ ॥ सिद्धविद्याधरोन्मुक्तमंदारप्रसवासर्वैः ॥ इयाय शान्ति
 भरेणुः संप्रामे क्षोभसम्भवः ॥ ३८ ॥ विरेज्योगिनीसुक्तैर्दहलनैर्द्विपां हयाः ॥ अमर्षातिशयोक्तिस्तैः शल्यैः शल्यमृगा इव ॥ ३९ ॥ दंडैः केचि
 त्परे शूलैर्निशितैः केऽपि शक्तिभिः ॥ चक्रेरन्ये हलैरेके कतिचिच्छतकोटिभिः ॥ ४० ॥ योगिनीनां परे खड्गैर्दलिता दानवैश्चराः ॥ निःश्रेयतासु
 पाजगमुर्विना सेनाधिपान्निजान् ॥ ४१ ॥ ब्राह्मी स्वयमुपागम्य विहितयोधनावधीत् ॥ करालं विकरालेन दण्डेन ज्वलिता चिरात् ॥ ४२ ॥

माहेश्वरी त्रिशूलेन सुचिरं कृतसंगरा ॥ चकर्त दुर्द्धरस्याशु भूर्द्धानमतिरोषणा ॥ ४३ ॥ शक्त्या लुलाव कौमारी चिशुरासुरमस्तकम् ॥
 चक्रेण चालुनान्मौलिं विकसालस्य वैष्णवी ॥ ४४ ॥ बाष्कलस्याशु वाराही सुसलेनालुनाच्चिदरः ॥ दुमुखं चाशु वज्रेण वधया
 दग्धी गताशुपम् ॥ ४५ ॥ ख्यातं यस्याश्च नामेदं तयोरेव निदूषनात् ॥ चासुण्डा चण्डमुण्डौ च मण्डलाग्रेण चिच्चिद्रे ॥ ४६ ॥ प्रचण्डचा
 मरौ वीरौ महामौलिं महाहनुम् ॥ उग्रान्यविकटक्षौ च ज्वालाख्यदहनवापि ॥ ४७ ॥ अनुजग्मुः क्रुधा यान्तं शुद्धाय महिषासुरम् ॥ कालने
 मिप्रभृतयो विप्रचित्तिमिवासुराः ॥ ४८ ॥ शिरस्त्रवंतो रथिनः सुनिपंगा धनुर्धराः ॥ उद्धूतकटकाः प्राणुर्द्वधूमिं चलद्धजाः ॥ ४९ ॥ समंतात्पु
 रितदिशः सिंहनादैर्भयंकरैः ॥ पुणक्तवर्षिणां ग्राहमंडलान्यभिदुद्बुधुः ॥ ५० ॥ ताश्च तैर्वलिभिः कृत्वा संग्रामं निरसहत्त्वतः ॥ दुर्गां प्रपेदरे
 देवीं शरणं सिंहवाहनाम् ॥ ५१ ॥ उक्ता मायालुलायस्य दुजयत्वं दुरात्मनः ॥ देवीं तां तुष्टुवर्दुर्गाभिवं ससापि मातरः ॥ ५२ ॥ योगनिद्रेति
 हृषेण विष्णोर्नयनपद्मयोः ॥ त्वया निलीयते देवि मधुकार्येव लीलया ॥ ५३ ॥ अमृमुहस्तं न तथा मातश्च मधुकैटभौ ॥ कथं जवान तौ विष्णु
 स्तयोरेवाभ्यनुज्ञया ॥ ५४ ॥ त्वं कौशिकी न चेज्जाता मृत्युः शुभनिशुभयोः ॥ कथं तु लोकपालानामैश्वर्यं देवि एष्यति ॥ ५५ ॥ विंध्यवा
 सिनि विंध्येन किमबंध्यं कृतं तपः ॥ यत्र मैत्री किरातीभिरपि लब्ध्या त्वया समम् ॥ ५६ ॥ कापिशायनमापीतं धनदोषायनीकृतम् ॥
 त्वयांब नीतं दैत्यानां रसेनियतमानवैः ॥ ५७ ॥ ब्रह्मणः सृष्टिशक्तिस्त्वं स्थितिशक्तिर्मधुद्विपः ॥ अंब संहारशक्तिश्च रुद्रस्यापि प्रणत्वसे ॥ ५८ ॥
 यशोदानंजजाता त्वमेकानंशेति नामतः ॥ कंसाद्यसुरसंहारे हरेः साह्यं करिष्यसि ॥ ५९ ॥ त्वं विद्या त्वं महाभाया त्वं लक्ष्मीस्त्वं सरस्वती ॥
 त्वं देवी पार्वतीशापि दुर्गे किं वा न जायसे ॥ ६० ॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥ ॥ स्तोत्रेणानेन मातृभ्यो दुर्गां दत्ताभया स्वयम् ॥ महिषा
 सुरयुद्धाय संतुष्टा निर्ययौ तदा ॥ ६१ ॥ प्रचंडमंडलाग्रेण भिडिपालेन चाभ्रम् ॥ महामौलिं शुरिकया कर्परेण महाहनुम् ॥ ६२ ॥ उग्रवक्रं
 कुठारेण शक्त्या विकटचक्षुषम् ॥ ज्वालासुखं शुद्धरेण दहनं सुसलेन च ॥ ६३ ॥ निहत्य महिषस्याग्रे सरोपं युध्यती स्वयम् ॥ सिंहनादं महाघोरं
 चक्रेण मुदितारथा ॥ ६४ ॥ अथात्ममार्पितो दुर्गा विशिखैर्महिषासुरः ॥ विव्याध फालफलके स्तनयोर्गण्डयोरपि ॥ ६५ ॥ ततो दुर्गाथ संरंभात्प
 जहारासुरेश्वरम् ॥ बाहोर्वक्षसि वक्रे च शुरभैः प्रज्वलत्फलैः ॥ ६६ ॥ ततो दैत्यद्विभिर्दुर्गां जवान विशिखैर्मुखे ॥ पंचभिः पंचभिर्बाहोर्द्विभ्यां द्वाभ्यां
 च नेत्रयोः ॥ ६७ ॥ एकेन सारथि रथ्यानष्टभिः कार्मुकं त्रिभिः ॥ चतुर्भिश्च ध्वजं तस्य दुर्गां चिच्छेद सायकैः ॥ ६८ ॥ पदातिरथ दैत्येन्द्रः शतधा

ज्वलद्भक्तिम् ॥ कालदंडप्रतीकाशां दुर्गा प्रति विमुक्तवान् ॥ ६९ ॥ हाहाकुर्वत्सु देवेषु विद्वाने मातृमंडले ॥ तामापतंतीमादाय दुर्गा जग्राह लीलाया
 ॥ ७० ॥ कृपाणमंडुशं पाशं सुशुंडीं कर्वालिकाम् ॥ शंकुं शक्तिं गदां चक्रं तोमरं फलकं मुणिम् ॥ ७१ ॥ परश्वधं भिडिपालं पट्टिशं लगुडं च सः ॥
 दुर्गा प्रति विचक्षेप क्षयांभोद् इवाशानिम् ॥ ७२ ॥ आपतंत्येव शस्त्राणि क्षिप्तान्यादाय वैरिणाम् ॥ बभञ्ज पाणिभिः स्वैरं करिणीविक्षुकांडकम् ॥ ७३ ॥
 दुर्गांपवाह्यः सिंहेऽपि लांगूलधेण मुद्रितम् ॥ दंष्ट्रया दारयामास प्रहरन्नखपंकजैः ॥ ७४ ॥ क्षणं सिंहः क्षणं क्रोडः क्षणं व्याघ्रः क्षणं गजः ॥ क्षणं
 च महिषो भ्रुत्वा दैत्यो दुर्गामयोधयत् ॥ ७५ ॥ महिषोऽथ विषाणभ्यां तीक्ष्णाभ्यामत्यमर्षितः ॥ ताडयामास सिंहं च देवीमपि मुहुर्मुहुः ॥ ७६ ॥
 क्षणं गगनमध्यस्थः क्षणं प्राप्तो महीतले ॥ क्षणं दिक्षु भ्रमन्प्रातः क्षणं चादृश्यतां गतः ॥ ७७ ॥ प्रार्थिता मातृचक्रेण दुर्गा महिषदानवम् ॥ अमोघेन
 विश्रुत्वेन दारयासास सस्मिता ॥ ७८ ॥ मुक्तवर्धरनिर्घोषो यावत्पतति दानवः ॥ तावदस्य हठेनाङ्घ्रिं स्कंधपीठे न्यवेशयत् ॥ ७९ ॥ कंठपीडनतो
 यातजीवितस्याभारद्दुहः ॥ छिन्नं मूर्द्धानमादाय पाणिनाथ ननर्त्त सा ॥ ८० ॥ इति दुर्गया सामिति कारं सरासुरे दलिते समस्तसुवनेककंटके ॥
 ननृतुः सुराः प्रजह्युर्महर्षयो ववृषुश्च दिव्यकुसुमानि वारिदाः ॥ ८१ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे
 माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे देव्यास्तपश्चर्यायां दुर्गाकृत महिषासुरवधवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ मार्कण्डेय
 उवाच ॥ ॥ अहो महिषदैत्यस्य दुराचारत्वमीदृशम् ॥ अहो दुरितहारिण्या दुर्गायाश्च पराक्रमः ॥ १ ॥ एवं तया भद्रकल्या निहते महिषासुरे ॥
 किं चकार गिरीन्द्रस्य नंदिनी तपसि स्थिता ॥ २ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ अनंतरं सा हस्तेन दधती दैत्यमस्तकम् ॥ ननाम गौरीमन्ये
 न पाणिना खड्गधारिणा ॥ ३ ॥ अथ हर्षेण नृत्यंतीं तामालोक्य दयार्द्रया ॥ दृष्ट्या देवी जगादैनं दंतांशुद्योतितंबरा ॥ ४ ॥ त्वयातिदुष्करं
 कर्म निर्मितं विध्यवासिनि ॥ जातं तव प्रभावेन निष्प्रत्यूहं च मे तपः ॥ ५ ॥ अर्थैतन्याहिषं शीर्षमपवित्रं भयंकरम् ॥ जगत्पवित्रचारित्रे त्यक्तु
 मर्हसि हस्ततः ॥ ६ ॥ इति गौरीोदिता दुर्गा जगुप्साकुलमानसा ॥ मूर्धस्तस्य निपाताय व्ययुनोद्ब्रह्मशः करम् ॥ ७ ॥ तीर्थमुत्पाद्यतां देवि नवं
 पापविनाशनम् ॥ तस्मिन्निमज्जनाहुर्गे प्रायश्चित्तं भविष्यति ॥ ८ ॥ इतीरिता गौतमेन दुर्गा दुरितशंकिनी ॥ पाटयामास खड्गेन शिलापट्टं
 पटीयसा ॥ ९ ॥ पातालावधि निर्भिन्नत्पापाणतलतस्ततः ॥ उदञ्जंभतरंगांशः सञ्चित्तमिव निर्मलम् ॥ १० ॥ समज्ज सापि गंभीरे तस्मिन्नवंभसि

पावने ॥ नमः शोणाद्रिनाथायत्युक्ता मंत्रमनुत्तमम् ॥ ११ ॥ तावन्महिषकंठस्थं लिङ्गं तद्भूलितं तले ॥ तटे प्रतिष्ठितं जातं पापनाशनसंज्ञया
 ॥ १२ ॥ उन्ममज्ज ततो दुर्गा तीर्थाभोवृत्कल्पया ॥ निपपाताय तत्पाणोर्महिषासुरमस्तकम् ॥ १३ ॥ कृतप्रदक्षिणा नत्वा पापनाशनमीश्वरम् ॥
 पुरस्तादस्ति सा गौर्या गौतमेनाभिनांदिता ॥ १४ ॥ एवं प्रत्यक्षनिरतपापां तां वीक्ष्य पावती ॥ जगाद् दीर्घतपसं जगतीश्वरनांदिनी ॥ १५ ॥ महिषासुरसंहारं
 ज्ञसा स्वनुमतिः कृता ॥ विंध्यवासिनीयमहो दुष्टमाहिषविग्रहम् ॥ १६ ॥ गृहीत्वा भक्षयामास तस्य लिङ्गमिदं शिवम् ॥ प्रायश्चित्तं ततो ब्रूहि म
 मापि मुनिसत्तम ॥ १७ ॥ ॥ गौतम उवाच ॥ ॥ देवि सर्वजगत्सर्गस्थितिसंहारकारिणि ॥ त्वद्ध्यानमेव जगतां सर्वपातकनाशनम् ॥
 ॥ १८ ॥ अथापि लौकिकं वृत्तमवलंब्य त्वयोरितम् ॥ स्वकृतापि हि मर्त्यादा न महद्भिर्विलंब्यते ॥ १९ ॥ अन्तःकरणकालुष्यक्षालिनी काचन
 क्रिया ॥ कथ्यतेऽद्य मया मातरवधानं विधीयताम् ॥ २० ॥ अरुणाद्रियं साक्षादनलाद्रितिररोहितः ॥ उच्यति ज्योतिषा स्वने कृत्तिकापूर्णिमा
 निशि ॥ २१ ॥ तत्सपर्यातपश्चर्यां कार्यां कान्थायनि त्वया ॥ तज्ज्योतिर्दर्शनत्सर्वमभीष्टं तव सिध्यति ॥ २२ ॥ इत्युक्त्वा गौतमेनांबा तदाप्र
 भृति दारुणा ॥ इयं च शिवभक्ता हि ष्टि वृज्जारता तदा ॥ २३ ॥ तपश्चचार पंचानामग्नीनां मध्यमाश्रिता ॥ चतुर्णां शिखिनां मध्ये स्थिता
 सूर्यानिविष्टक ॥ २४ ॥ रजे हेमी शलकेव द्योतमाना गिरींद्रजा ॥ अथाकृष्टेवपार्वत्याः प्रेमपार्शेनिरायतैः ॥ २५ ॥ सा कार्तिकी पौर्ण
 मासी समापदे शुभा तिथिः ॥ ततस्तस्य दिनस्याति श्रुणे शोणमहीभृतः ॥ २६ ॥ अदर्शो किमपि ज्योतिरनुपाधिकवैभवम् ॥ तदर्थोपणतैर्ब्रह्मम
 दुभिद्रासवादिभिः ॥ २७ ॥ उपास्यमानमभितो देवैर्दिव्यार्पसंगतैः ॥ तदनिधनमस्नेहमदृशावर्तिसम्भवम् ॥ २८ ॥ महाप्रदीपमालोक्य विस्मयं
 प्राप पार्वती ॥ कृतप्रदक्षिणा साथ प्रणमती पदेपदे ॥ अरुणाद्रीश्वरं नाथं तुष्टा तुष्टाव शैलजा ॥ २९ ॥ नमस्ते मेरुचापाय कैलासाचलवा
 सिने ॥ नीहारशैलजामात्रे शोणक्ष्माधररूपिणे ॥ ३० ॥ वरुणादिसुराचार्याय तरुणादित्यवर्चसे ॥ अरुणाचलनाथाय करुणामूर्तयेनमः ॥
 ॥ ३१ ॥ जय जद्गुमुताचन्द्रलेखालंकृतशेखर ॥ सौंदर्यमोहिताशेषमुनिपत्नीजनाशय ॥ ३२ ॥ जय शैलमुतासंगसंभृतानंगवैभव ॥ माया
 नारायणाभोगक्रीडाभ्रडनपंडित ॥ ३३ ॥ जय संध्यासमोपेतसंभृतानंदतांडव ॥ जय गीर्वाणगंधर्वसिद्धविद्याधराचिंत ॥ ३४ ॥ जय हेरंबजनक
 जय पण्मुखवत्सल ॥ जय हैमवतीपार्थ्व्यं जय पार्थिवदुर्लभं ॥ ३५ ॥ इति स्तुत्वा मुहुस्तास्मिञ्ज्योतिषि न्यस्तलोचनाम् ॥ दृष्ट्वा देवीं द्याव्या
 जाद्विलिख्ये वृषभध्वजः ॥ ३६ ॥ लयित्वा निजमास्थाय रूपमुत्कटमुन्दरम् ॥ आस्थाय वृषभं दिव्यमसुं दृष्ट्वा शिवां शुभाम् ॥ ३७ ॥ मानां

तिरेकद्वयस्य सर्वमैश्वर्यमेवं तपसि प्रवृत्ताम् ॥ सुधां पुनः सात्त्वयितुं गिरिशः प्रचक्रमे पर्वतराजपुत्रीम् ॥ ३८ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एका
शीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे पार्वतीकृत्तारुणाचलेश्वरस्तुतिवर्णननाम विंशतितमोऽध्यायः ॥२०॥७॥
॥ नदिकेश्वर उवाच ॥ तदा ब्रह्मा सरस्वत्या महाविष्णुश्च पद्मया ॥ शक्रः पुलोमस्तया परे दिक्पालका अपि ॥ १ ॥ गंधर्वाप्सरसां
संघा वसवोऽपि सुरा अपि ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिगणाः परे सुनि गणा अपि ॥ २ ॥ एकादशमहारुद्रा आदित्या द्वादशापि च ॥ भैरवाश्च पिशाचाश्च
वेतालाः कटपूतनाः ॥ ३ ॥ यक्षरक्षोर्गा भूता ये चान्ये शिवकिंकराः ॥ संतोषभाजः सर्वेऽपि विकटकारवेष्टिताः ॥ ४ ॥ परिवार्य महेशानं समा
जम्भुः सहस्रशः ॥ तद्गिरिशंसनं दृष्ट्वा योगिनीदानवैः कृतम् ॥ ५ ॥ अतीव विस्मयं भेजुः सर्वे कल्पान्तभीषणम् ॥ कृतसांनिध्यमालोक्य
देवमानंदयत्नुमा ॥ ६ ॥ चिररात्रप्रह्लादां च तद्वियोगव्यथां जहौ ॥ रोमांचिता स्त्रिन्नसुखी वेपमाना घनस्तनी ॥ ७ ॥ पादांगुलीषु नयने विनि
वेश्याति स्म सा ॥ वृषभाद्वरुह्याथ गृहीत्वैनां करे शिवः ॥ स्मितशारीरकंठश्रीप्रणयनेवमब्रवीत् ॥ ८ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ व्याकुलीक्रियते
देवि किमेवं कारणं विना ॥ ९ ॥ सर्वैराधनीयेति मयापि घटितोजालिः ॥ किं न वेत्स्यावयोरैक्यं ज्योत्स्नाचंद्रमसोरिव ॥ १० ॥ अनादिसिद्ध
देवेशि तवेदं मौग्ध्यमीदृशम् ॥ केदं शिरीषसृद्रंगि शरीरं ते गिरीन्द्रजे ॥ ११ ॥ तपः समाधयश्चेति क्र कर्कशजनोचिताः ॥ नारायणोहं लक्ष्मी
स्त्वं ब्रह्मास्मि त्वं सरस्वती ॥ १२ ॥ वारुणी त्वं फणीद्रोहं रोहिणी त्वमहं शशी ॥ स्वाहा त्वं हव्यवाहोऽहं सूर्योऽहं त्वं सुवर्चला ॥ १३ ॥ जाह्नवी त्वं
समुद्रोऽहं मेरुरस्मि त्वसुर्वरा ॥ पुलोमजा त्वं शकोहं त्वं रतिश्चित्तभूरहम् ॥ १४ ॥ बुद्धिस्त्वं राजराजोहं त्वं शर्माऽहं समीरणः ॥ पाथोधिपोऽहं
वीचिस्त्वं प्रकृतिस्त्वं पुमानहम् ॥ १५ ॥ विद्या त्वं वेदितव्योऽहं वाक्त्वमर्थोपि पार्वती ॥ ईश्वरोऽहं मदंशासि त्वयैवाज्ञास्वरूपया ॥ १६ ॥ सुष्टि
स्थित्युपसंहारविधानात्प्रहेश्वरे ॥ न भेदोऽतस्तवया कार्यः पृथग्जनवदावयोः ॥ १७ ॥ चित्तप्रकाशात्मनोदेवि स्वेच्छाधृतशरीरया ॥ व्याकुली
कुरुपे शश्वद्धैवेर्व्यापसे हि माम् ॥ १८ ॥ दृष्ट्वाप्रतिक्रिया तस्य क्रियते याधुना मया ॥ इत्युक्तवेशो निपणस्तं पार्श्वदेशे न्यवेशयत् ॥ १९ ॥
गारो स्वकीय एवांगे गृहमानामिव द्विया ॥ अंगद्वयं तयोरैक्यमगात्प्रेम्णा च लीनयोः ॥ २० ॥ अर्थद्वयमिवाहाय संनिकर्षोपलंभतः ॥ अर्थे
कपूर्वधवलमर्थे सिधूरपाटलम् ॥ २१ ॥ तद्विचित्रमभूदंगं शिवयोरैकतां गतम् ॥ अर्थे कुंतलदांमार्धहारमध्ये तु कुंचिका ॥ २२ ॥ अंगार्द्धवैकुंठ

चडस्य वपुरंनदुकूलितम् ॥ एकनपुरताटंकपरिहार्यमनोहरम् ॥ २३ ॥ एकपिंगलसश्रीचो गात्रमेकस्तनं वभौ ॥ देव्ये दत्त्वा च धामार्थं वामदेवो
 जगाद् ताम् ॥ २४ ॥ अवकाशो रूपो देवि मा भूरतः परं तव ॥ स्तन्याश्रितं गृहं हित्वा यातासि तपसे यतः ॥ २५ ॥ तदपीतस्तनीनाम्ना
 निवसत्र ममातिकं ॥ त्वामपीतस्तनीं देवीं शोणाद्गीशं च मामपि ॥ २६ ॥ जनाः सर्वे समाराध्य रमतां भोगयोक्षयोः ॥ इयं त्वदंशजा देवी
 दुर्गा महिपसुदिनी ॥ २७ ॥ अत्रैव सन्निधत्तां तु मंत्रसिद्धिप्रदा नृणाम् ॥ खड्गतीर्थमिदं पुण्यं सकृदेव निमज्जनात् ॥ २८ ॥ सर्वरोगहरं पुंस्वामस्तु
 सर्वावनाशनम् ॥ प्रवालगिरिनाथश्च देवोऽयं पापनाशनः ॥ २९ ॥ भक्तिशुद्धवतां नृणां भूयास्तां भूतये भुशम् ॥ अयं च गौतमो देवि त्वदनुग्रहभाजनम् ॥
 ॥ ३० ॥ तपोबुहपं भजतां लोकेष्वचंद्रतारकम् ॥ इमाश्च मातरः सप्त सप्तलोकैकमातरः ॥ ३१ ॥ अब्रपथति कुर्वतु सात्त्वियं जगतां श्रियै ॥ शास्ताशो
 भैरवाः क्षेत्रपालका बहुका अपि ॥ ३२ ॥ अरुणक्षेत्र एवात्र नित्यं कुर्वतु संनिधिम ॥ अत्राहरुणक्षेत्रे निवसाम्यरुणाह्वयः ॥ ३३ ॥ त्वयाप्यरु
 णया देव्या स्थातव्यं करुणाद्रिया ॥ ईप्सिनामरुणादेवां सात्त्वियं कुरुतो यतः ॥ ३४ ॥ तदस्मिन्नरुणक्षेत्रे सुलभाः सर्वसिद्धयः ॥ ३५ ॥ इदं कृतं पर्व
 तराजपुत्र्या प्रसादनं शोणगिरिश्वरस्य ॥ शृणोति यः स द्विर्गतो विदूय स्वर्गापवर्गां सुलभाबुपेयात् ॥ ३६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशी
 तिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे शिवकृतपार्वतीप्रशंसावर्णननामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ७ ॥
 ॥ ॥ माकड्ये उवाच ॥ ॥ स्वामिब्रित्यशिवानन्द भगवन्बदिकेश्वर ॥ आह्लादितोऽस्मि शोणेशमाहात्म्यसुधया त्वया ॥ १ ॥ कथं वज्रांगदः पांडुरा
 जः शोणव्यतिक्रमम् ॥ चक्रे कथं तद्रक्तस्यैव प्राप्तवानसंपदं पुनः ॥ २ ॥ कथं विद्याधरावीशो कतिशालिकलाधरो ॥ दुर्वासःशापनिर्विद्धाववितो
 शोणशंभुना ॥ ३ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ दीर्घायुष्यत्वसाफल्यं लब्धवांस्त्वं मुकण्डुज ॥ यदियं स्थेयसी भक्तिर्भवतो भूतनायके ॥ ४ ॥
 वक्ष्ये वज्रांगदोदंतं वृत्तं विद्याधुरोरपि ॥ यतोऽधुनमहितो लोके शोणाद्गीश्वरवैभवः ॥ ५ ॥ आसीद्भ्रान्तगदोनाम पुरा पांडव्येपु पाश्र्विवः ॥ आस्ते
 यस्य भुजस्तन्मे वसुधा सालभंजिका ॥ ६ ॥ धार्मिको न्यायविज्ज्ञाता गंभीरो दक्षिणम् क्षमः ॥ शांतो विनयवान्धीमानेकदारवतः कृती ॥ ७ ॥
 शिवपूजाचंनरतः श्रीमण्डलिवतां वरः ॥ पृथ्वीमासेतुकेदारच्युत्थास जितशात्रवः ॥ ८ ॥ कदाचिन्मृगयाव्याजात्स चरन्सुतुरंगमः ॥
 अरुणाचलपर्यंतं कांतरं समगाहत् ॥ ९ ॥ स तत्र वहलामोदं कंचित्करतुरिकासृगम् ॥ दृष्ट्वा तमन्वकतुरंगं प्रार्तयत कौतुकात् ॥ १० ॥

स मृगोऽद्भुतस्तेन अभितः शोणपर्वतम् ॥ प्रादक्षिण्यात्परीषाय पपात च मनोजवः ॥ ११ ॥ ततः स भ्रमसरोपि राजा जातश्च
मश्वरन् ॥ पपात वाहाद्विच्छायः क्षीणपुण्य इव द्युतः ॥ १२ ॥ अज्ञातकारणेनैवं मातंगेनैव पीडितः ॥ नाज्ञासीत्क्षणमात्मनं राजा
ग्रहणहीतवत् ॥ १३ ॥ अर्चितयच्च कोपं मे निर्हेतुः सत्त्वविप्लवः ॥ क्व गतः स ह्यकस्मान्मे उपवाह्यस्तुरंगमः ॥ १४ ॥ इति चिताकुले त्रिस्मिस्त
ज्ज्ञानेष्यपटीयसि ॥ तडित्तटजटालेव सहसा द्यौरदृश्यत ॥ १५ ॥ निरीक्षमाण एवास्मिन्हत्वा तिर्यक्कलेवरम् ॥ तूर्णं तुरंगसारंगौ खेचरत्वमुपाग
तौ ॥ १६ ॥ किरीटिनौ कुण्डलिनौ हारकेयूरधारिणौ ॥ क्षौभांतरियोत्तरीयौ सगिणौ च विरेजतुः ॥ १७ ॥ अर्बोचतां च नृपतिमाश्चर्याकृष्टमा
नसम् ॥ हंताविव दन्तांशुजालैस्त्वस्थार्तिजं तमः ॥ १८ ॥ राजन्नलं विषादेन शोणाद्दिशिप्रभावतः ॥ एतां जानीहि संजातां नवां नौ चेदृशीं
दशाम् ॥ १९ ॥ तद्वोवाच तयोः किञ्चिदाश्वस्त इव पार्थिवः ॥ कृतांजलिभ्राषिष्ठ ताबुभौ विनयान्वितः ॥ २० ॥ कौ शुवां निर्भितो ग्रान्यामभिषंगो
ममदृशः ॥ भद्रौ भणतमातानां त्राणं हि महतां गुणः ॥ २१ ॥ इति तेन कृते प्रश्ने तमुवाच कलाधरः ॥ राजानं जनिताश्चर्यं निर्दिष्टः कांतिशा
लिना ॥ २२ ॥ अर्बोहि राजन्नावां हि पुरा विद्याधरेश्वरौ ॥ परस्परसति सौहार्दाँ वसंतमदनाविव ॥ २३ ॥ एकदा तु सुवर्णाद्भिः पार्श्वे दुर्वाससो मुनेः ॥
तपोवनमगच्छाव मनसोऽपि दुरासदम् ॥ २४ ॥ क्रोशेद्भ्रं तपसस्तस्य शिवाराधनंसाधनीम् ॥ पुष्पोज्वलामपश्याव पुण्यामारामवाटिकाम् ॥ २५ ॥
विनीतावप्यसंजातौ तत्त्वोचितसुधीगणौ ॥ प्राविशाव तदुद्यानं प्रसूनावचयोत्सुकौ ॥ २६ ॥ स्थलस्य तस्य सौहार्दाँकांतिशास्त्र्यतिगर्वितः ॥
संचचार मुहुः पादन्यासैरावद्वयन्महीम् ॥ २७ ॥ अहं तु तत्र पुष्पाणां गंधातिशयमोहितः ॥ विकस्वरेषु पुष्पेषु न्यस्तहस्तो दुराशयः ॥ २८ ॥
ततः शंङिल्यमूलस्थो व्याघ्रचर्मांसने स्थितः ॥ दुर्वासस्तपसां राशिर्ज्वलन्निव हुताशनः ॥ २९ ॥ अमर्षोत्कर्षनीरंध्रस्पंदमानाधरच्छदः ॥ कराल
भृकुटीबंधसारलितविशालभूः ॥ ३० ॥ सरोषोऽभूत्तेजसाढ्यो धर्मदंतुरविग्रहः ॥ दहन्निव दृशा पश्यन्नभर्त्सयत नौ मुनिः ॥ ३१ ॥ आः पापौ
प्रच्युताचारौ कौ शुवामतिगर्वितौ ॥ ज्वलतः कोपवह्नेमं शलभत्वमुपागतौ ॥ ३२ ॥ तपोवनमिदं मत्कं पावनं भूतभावन्मम् ॥ पादैर्न स्पृशतः क्वापि
सूयाचंद्रमसावपि ॥ ३३ ॥ पुरवैरिसपर्यायाः पर्यायकमिदं वनम् ॥ न स्पंदंतेऽत्र वातोपि न लिप्यंतेऽत्र पदपदाः ॥ ३४ ॥ तदेतत्पादसंचारैर्दृपयन्नेप
पतकी ॥ हयो भवतु भूलोके परवाह्यत्वपीडितः ॥ ३५ ॥ अपरोप्ययमत्यग्रे पतत्वचलकंदरे ॥ प्रसूनगंधलोभाद्यो गंधसारंगतां गतः ॥ ३६ ॥

इति तेनोन्नरोपेण शापवञ्च निपातिते ॥ तत्क्षणाद्दिगलद्बर्वावां तं शरणं गतो ॥ ३७ ॥ अभिवाय च तं देवसाहितांनिपरिग्रहः ॥
 अमोव एष त्वच्छापस्तदस्यातो निवेद्यताम् ॥ ३८ ॥ अथातिदीनमनसावावागालोक्य पार्थिव ॥ सात्तुग्रहोऽभून्मुनिराद् कारुण्यादतिशीतलः
 ॥ ३९ ॥ अभापत च भ्रैवं भो भवतोः कापि दुर्धियोः ॥ शापस्य भविता शांतिररुणाद्भेः प्रदक्षिणात् ॥ ४० ॥ पुरा खलु पुरारातिरध्वतिष्ठच्चुभां
 सभाम् ॥ पशुपारयत द्विपालैरिन्द्रोपद्रयसादिभिः ॥ ४१ ॥ तदा च देवदेवाय नन्दनारण्यदेवता ॥ उपायनीकृतवती फलं किमपि पाटलम्
 ॥ ४२ ॥ बाल्यात्कुद्वहलाक्रान्तौ गजाननपदान्तौ ॥ पितरं तद्व्याचेतां लोभनीयतरं फलम् ॥ ४३ ॥ अथ तावद्वेवस्तनयो फलतार्पितौ ॥
 गोपयित्वा फलं पाणिसंयुटेन कुमारको ॥ ४४ ॥ इमां समस्तां पृथिवीं लोकालोकेन वेष्टिताम् ॥ यो वां प्रदक्षिणीकर्तुमीष्टे तरुषु दद्यात्प्रहम्
 ॥ ४५ ॥ इत्युक्ते पार्वतीशेन स्मयमानमुखेदुना ॥ स्कन्दः प्रदक्षिणीकर्तुं मेदिनीसुपचक्रमे ॥ ४६ ॥ लंबोदरस्तु देवस्य शोणशैलाकृतेः पितुः ॥
 प्रदक्षिणं ततः कृत्वा पुरस्तादेव तत्क्षणात् ॥ ४७ ॥ तद्वद्वा तस्य चातुय हेरंबाय त्रिपुंबकः ॥ फलं वितीर्णवानस्यै प्रणयायातमस्तकः ॥ ४८ ॥
 अद्यप्रभृति सर्वेषां फलानामधिनायकः ॥ भवेत्यस्मै वरं दत्त्वा ह्येकदंताय शंकरः ॥ ४९ ॥ बभापे च सभारत्तारान्सर्वानपि सुरासुरान् ॥
 प्रसरद्दशनज्योत्स्नाकर्तुरीकृतमंदिरः ॥ ५० ॥ स्थायरोयं ममाकारः शोणाद्दिगोऽस्य अस्तितः ॥ प्रदक्षिणां वितनुते स मे साहचर्यभाणभवंत् ॥ ५१ ॥
 गिरेः प्रदक्षिणेनारय यस्य धत्तः पद्मे रुजम् ॥ स सभ्राद् सकलोत्कृष्टं लभते शाश्वतं पदम् ॥ ५२ ॥ इति शासनतः शंभोः शोणशैलप्रदक्षिणम् ॥
 विधाय सर्वगोर्वाणां लेभिरे स्वं स्वमीप्सितम् ॥ ५३ ॥ शुवामपि मदीद्धृतमालिन्यौ शिक्षितौ मया ॥ प्रदक्षिणेन शोणाद्भेः शापातो वां भविष्यति
 ॥ ५४ ॥ तिरश्चोरपि वां सिध्वेदरुणाद्भेः प्रदक्षिणा ॥ वज्राणदस्य पांड्यस्य नृपतेरनुबंधतः ॥ ५५ ॥ इत्यप्रर्पणमहर्षिमहादेवः शापहालहल
 शोपितगान्धौ ॥ पातितौ बहुलपातकभारात्क्षिप्रमश्वसृजजातिषु जातौ ॥ ५६ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां
 प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे ऽरुणाचलप्रदक्षिणामाहात्म्ये वज्राणद वृत्तांतवर्णनं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥
 ॥ ५७ ॥ कलाधर उवाच ॥ कांबोजेषु हयो भूत्वा कांतिशाली सुहृन्मम ॥ अयात्सीदौपवाहान्वं भवतो राजपुंगव ॥ १ ॥ अहं च
 गंधमुगतां गतः स्वर्गप्रसूतिना ॥ मुगंधिना मदेनास्य संचारं चाचरं गिरेः ॥ २ ॥ धर्मात्सन्मुगयाव्याजादागततेन त्वयाशुना ॥ आवां शोणाद्दि
 नाथस्य प्रापितौ हि प्रदक्षिणाम् ॥ ३ ॥ बाहरोहणदीपेण तवात्सीदीदृशी दशा ॥ पादप्रचारपुण्येन प्राप्तं नौ प्रालनं पदम् ॥ ४ ॥ राजेन्द्र तव

संबन्धादस्मातिर्यक्त्वबन्धनात् ॥ मुक्तावावां स्वकं धाम प्राप्तौ स्वस्त्यस्तु ते सदा ॥ ५ ॥ इत्युदीर्य निजं धाम धियासंतं कलाधरम् ॥ कांतिशालिनं
 च राजा जगाद रचितांजलिः ॥ ६ ॥ एवं युवां शोणशैलशंकरस्य प्रभावतः ॥ शापार्णवं ससुतीर्णां कथं मे पुनरुच्छ्रयः ॥ ७ ॥ आम्पतीव मम स्वां
 तमाधाय तद्वेक्षणम् ॥ निर्यातीव मम प्राणास्तत्र देवं बलोलरम् ॥ ८ ॥ ॥ कलाधरकांतिशालिनावृत्तुः ॥ ॥ अवधारय निस्तारं कथयाव तवास्य
 दम् ॥ समाहितेन मनसा निर्धूतनिखलाधिना ॥ ९ ॥ जगत्सर्गस्थितिध्वंसविधानानुग्रहेश्वरे ॥ अरुणाद्रीश्वरे चित्तं निधेहि करुणानिधौ ॥ १० ॥
 प्रत्यक्षितं त्वयेदानीमस्य देवस्य वैभवम् ॥ तिरश्चोरवयोरेतदीदृशत्वं वितन्वतः ॥ ११ ॥ कुरु प्रदक्षिणां पादचारी घृणमदाहृतैः ॥ कल्हारैः
 पूजयेशानं देवं घृणमदप्रियम् ॥ १२ ॥ यावती तव संपत्तिस्तावतीमखिलां विभो ॥ प्राकारगोपुरागारनवीकाराय कल्पय ॥ १३ ॥ अचिरादेव
 सिद्धिस्ते भविष्यति गरीयसी ॥ मनुमांथातृनाभागभगीरथवर्दाधिका ॥ १४ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ इत्थं निशम्य च तयोर्निजमेव धाम
 विद्याभृतोः सपदि संश्रुतयोर्नरेन्द्रः ॥ निःसंशयेन मनसा निरस्तदानीं भक्तिं बबन्ध भगवत्पुरुषाद्दिनाथे ॥ १५ ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराण एकश्री
 तिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे कलाधरकांतिशालिवृत्तांतवर्णननाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥
 मार्कंडेय उवाच ॥ ॥ भगवन्भवमाहात्म्यरत्नाकरमुधाकरम् ॥ नंदीश चित्रं चारित्रं श्रुतं विद्याभृतोर्दयोः ॥ १ ॥ कदा वज्रांगदः सिद्धः कथं देवमपूजं
 यत् ॥ कथं चान्वप्रहीत्पह्लं देवस्तमरुणेश्वरः ॥ २ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ निवर्तनेच्छां हित्वाथ नृपो निजपुरं प्रति ॥ तस्यैव पादपर्यं
 तेस्वस्य वासमरोचयत् ॥ ३ ॥ अथास्य महती सेना बाहमार्गानुसारिणी ॥ प्राप्ता शतगंमातंगतुरंगभटसंकुला ॥ ४ ॥ समदृश्यत भूषा
 लस्तादृशो धैर्यसागरः ॥ पुरोधोमंत्रिसामंतसेनापतिसुहृत्तमैः ॥ ५ ॥ ततस्तामागतां सेनामवनीपरिराहतः ॥ अरुणाद्देश्च सीमाया वहिरेव न्यवे
 शयत् ॥ ६ ॥ स्वकीयमखिलं कोशं देशानपि महाफलान् ॥ शोणाद्दिनाथपूजायै कल्पयामास भक्तिमान् ॥ ७ ॥ गौतमस्याश्रमाभ्याशे स्वयं
 कृततपोवनः ॥ पुरोधोक्तः ससचिवः शिवाचर्नरतोऽभवत् ॥ ८ ॥ रत्नांगदाख्यं तनयं स्थापयित्वा निजे पदे ॥ तत्प्रेषितैरपर्याप्तैः शोणेशं पर्य
 तर्पयत् ॥ ९ ॥ परितः शोणशैलस्य परिपूर्णजलशयात् ॥ अप्रहारान्वहुफलान्ब्राह्मणेभ्योऽतिसुदृढवान् ॥ १० ॥ तेजसारुणनाथस्य ज्वलनस्तंभ
 हृषिणः ॥ धन्वप्रायेऽपि देशेऽस्मिन्दीर्घिकाः शतशो व्यधात् ॥ ११ ॥ सौंदर्यशालिनीरात्मपरिवारवर्गनाः ॥ सेवार्थं शोणनाथस्य दत्तवानीदीर्घ

दर्शनः ॥ १२ ॥ अथागतनागस्त्येन लोपाद्भद्रासखेन सः ॥ अभ्यनंद्यत शोणाद्दिनाथपूजापरायणः ॥ १३ ॥ प्रत्यहं नवतीर्थारव्ये सरसि ज्ञान
 भाचरन् ॥ पापनाशप्रवालेशो प्रयतः पर्यपूजयत् ॥ १४ ॥ महिषासुरसंहारकारिणीं मानवेश्वरः ॥ नित्यमारुधयामास दुर्गा दुर्गातिहारिणीम् ॥
 १५ ॥ प्रतिक्षणं ब्रह्मविष्णुपूज्यस्य लिंगरूपिणः ॥ आदिदेवस्य विविधाः सपर्याः पर्यंकरपयत् ॥ १६ ॥ प्रत्युपरस्युत्थितः स्नातः पादाभ्यामेव
 पार्थिवः ॥ जपनपंचाक्षरीमंत्रमकार्पीञ्चिः प्रदक्षिणाम् ॥ १७ ॥ पौर्णमास्यां स कार्तिक्यां पार्वतीवह्नभप्रियम् ॥ महादीपोत्सवं चक्रे महितं भुवन
 त्रये ॥ १८ ॥ सुगंधसारकलारकपूरजलपूरितैः ॥ सहस्रैः स्वर्णकुंभानामभ्यापिचच्चित्रयंत्रकम् ॥ १९ ॥ प्रतिमासध्वजारोहपूर्वं तीर्थोत्सवादिकम् ॥
 त्रैलोक्याभ्याहृतं चक्रे रथारोहं महोत्सवम् ॥ २० ॥ अंगं प्रदक्षिणं चारुय विदधे विशदाशयः ॥ योजनत्रितयायामव्यापिनः शोणभूभृतः ॥ २१ ॥
 अरुणाचलनाथेति करुणासुतसागरः ॥ अरुणांबासनाथेति तुष्टाव च सुहृमुहुः ॥ २२ ॥ संलिप्य विविधैर्द्रव्यैर्नैत्त्यं पंचासुतादिभिः ॥ आचर्च
 यद्गंधसारपंकैः कपूरपांडुरैः ॥ २३ ॥ अपूजयत कल्हारैः स्रवन्मृगमदद्रवैः ॥ प्रातरारुध्य शोणाद्दिनायकं गणरूपिणम् ॥ २४ ॥ इति वर्षत्रयं
 तस्य वशिनो वरिवस्थया ॥ अरुणाद्भीश्वरस्तुष्टः प्रत्यक्षत्वमगाहत ॥ २५ ॥ नीहाराचलसंकशामाहृदो बृषपुंगवम् ॥ अन्वणासिनीया देव्या
 कृतगाढोपग्रहनः ॥ २६ ॥ ब्रह्मर्षिभिर्वासिष्टाद्यैर्नारदाद्यैर्महर्षिभिः ॥ गणैर्नैकुम्भकुम्भद्यैः क्रियमाणजयस्तुतिः ॥ २७ ॥ करुणासिमुक
 ह्योलैः कमलावासवेश्मभिः ॥ कटाक्षपतैर्जगतां कालुष्यमिव वारयन् ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा च देवदेवं तमष्टांगं न्यस्य भूतले ॥ प्रणनाम
 परं दृष्टो वज्रांगदमहीपतिः ॥ २९ ॥ व्यज्ञापयच्च भूपालो भौलीकृतशतांजलिः ॥ क्षालयन्निव दंतंशुजालैस्तपादपंकजे ॥ ३० ॥
 ॥ वज्रांगद उवाच ॥ ॥ देवेश यदहं मोहद्वहृपातकसंचयम् ॥ अचारिषं स एकोऽयं क्षम्यतां मे व्यतिक्रमः ॥ ३१ ॥ इतिवादिनमत्त्यंतं
 दीनमेव दयानिधिः ॥ जगाद् जगतीनाथो देवः शोणाचलेश्वरः ॥ ३२ ॥ ॥ श्रीमहेश्वर उवाच ॥ ॥ मा भैषीर्वत्स भद्रं ते संत्यष्टौ मम
 सूर्तयः ॥ ताः सर्वाः सर्वजंतूनामत्यर्थ परिकल्पिताः ॥ ३३ ॥ पुरा पुरंदरस्त्वं हि कैलासशिखरे स्थितम् ॥ गर्वितो मामवामंस्थाः स्तंभितश्च तदा
 मया ॥ ३४ ॥ क्षणं गलितगर्वस्त्वं स्तंभनाजीडितस्तदा ॥ अयाचिष्टाः शिवज्ञानमखिलैश्चर्याकारणम् ॥ ३५ ॥ आदिष्टस्त्वं मया वज्रिन्नवतीर्यावनिं
 भवात् ॥ राजा वज्रांगदो भूत्वा लप्स्यसे मच्छुपामिति ॥ ३६ ॥ जातं ततः प्रभावेण क्षेत्रमेतन्मदास्पदम् ॥ शिक्षितोतीव मुग्धस्त्वं भक्तोसि च

परं मधि ॥ ३७ ॥ अयुनातिसपर्याभिरुत्प्लुताभिरहनिशम् ॥ परितुष्टोऽस्यहं राजन्नतस्त्वां बोधयाम्यहम् ॥ ३८ ॥ खं वायुरनलो वारि भूः सूर्य
 शशिनौ पुमान् ॥ इति मन्मूर्तिभिर्विभं भासते सचराचरम् ॥ ३९ ॥ कालो हि कालयाम्यर्थान्सत्त्वानध्वन एव च ॥ तत्वातीतः शिवश्चाहं न
 मतोस्तीह किंचन ॥ ४० ॥ अपर्यतचिदानंदसिधोर्मे केचिद्दर्मयः ॥ वेधोमुकुन्दरुद्रैर्द्रमुखानाहुरदित्वराः ॥ ४१ ॥ वाणीलक्ष्मीक्षमाश्रद्धाप्रज्ञा
 स्वहास्त्वधादयः ॥ असंख्येयमहाशक्तैर्मम विसृष्टिशक्तयः ॥ ४२ ॥ इयं मम महाशक्तिर्गौरी माया जगत्प्रभुः ॥ अनयाच्छाद्यते विश्वं शश्वद्भि
 स्तार्यतेऽपि च ॥ ४३ ॥ शक्त्यानयान्वितः सर्गरक्षासंहतिविभ्रमः ॥ विचित्रमेतत्पश्यामि जगच्चित्रं निर्जेच्छया ॥ ४४ ॥ अपवाहितमोहरत्वं महिम्ना
 मे विचारय ॥ आत्मानमविभ्रवं मे तरंगमिव वारिधेः ॥ ४५ ॥ ततो मद्भूषणालिन्या आधिपत्यं क्षितेर्गतः ॥ मत्प्रसादेन राजेंद्रं भुञ्च भोगान्वया
 सुखम् ॥ ४६ ॥ पुनः पुरंदरत्वेन भुक्तदिव्यसुखश्चिरम् ॥ मदकरूपतां राजन्निश्चयात्त्वमवाप्स्यसि ॥ ४७ ॥ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वां
 तहति देवे राजा वज्रांगदः कृती ॥ शोणेशं पूजयन्नेव सर्वान्भोगानवाप्तवान् ॥ ४८ ॥ इत्थं ते कथितं साधो शिवभक्तविजृम्भणम् ॥ प्रदक्षिणाफलं चैव
 शोणशैलस्य शाश्वतम् ॥ ४९ ॥ किं वाचां विस्तरेणान्न शोणशैलप्रदक्षिणा ॥ महतामश्वमेधानां शतादपि विशिष्यते ॥ ५० ॥ विबुवायनसंक्रांति
 व्यतीपातादिपूर्वसु ॥ प्रदक्षिणाच्छोणगिरिसंख्येयं फलं लभेत ॥ ५१ ॥ न क्षेत्रमरुणादस्ति नास्ति देवोऽरुणेश्वरात् ॥ नापि प्रदक्षिणादन्यद्वि
 द्यतेऽभ्यधिकं तपः ॥ ५२ ॥ इति कथयति नंदिकेश्वरस्मिन्पुलकितसर्वपुर्मुक्कण्डपुत्रः ॥ सुदुरधिगतहर्षबाष्पवृष्टिर्महति निमग्न इवाभवत्सुधाब्धौ
 ॥ ५३ ॥ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धे वज्रांगदसद्गतिवर्णनं नाम
 चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ इत्यरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धः समाप्तः ॥ (३१२)

इत्यरुणाचलमाहात्म्यं संपूर्णम् ॥ (३) ॥

इति श्रीकान्दे महापुराणे प्रथमे माहेश्वरखण्डेऽरुणाचलमाहात्म्ये
उत्तरार्धे समाप्तम् ॥ (३ । २) ॥

इदं पुस्तकं शुभचर्यां शिष्टाचारान्सात्मजक्षेपराजश्रुतिना
स्वकीये "शिविज्ञानभर" (इटीम) सुदणालये सुदितम् ।

संवल १९६५, शके १८३०

॥ इति श्रीकवि महाशरणे प्रथमो माहेश्वरखण्डः समाप्तः ॥ १ ॥

